

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
KATEDRA REGIONÁLNÍ EKONOMIE A SPRÁVY**



**XV. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM
O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH**

Sborník příspěvků
Valtice, 20.–22. června 2012

Brno 2012

**MASARYK UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATION
DEPARTMENT OF REGIONAL ECONOMICS AND
ADMINISTRATION**



**15TH INTERNATIONAL COLLOQUIUM
ON REGIONAL SCIENCES**

Conference proceedings
Valtice, June 20–22, 2012

Brno 2012

Editoři: Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.
Ing. Vladimír Žítek, Ph.D.
(Masarykova univerzita)

Recenzovali: prof. Ing. Jaroslav Macháček, CSc.
(Vysoká škola ekonomická v Praze)
doc. Ing. Jan Sucháček, Ph.D.
(Vysoká škola báňská - Technická univerzita v Ostravě)

Edited by: Viktorie Klímová, Ph.D.
Vladimír Žítek, Ph.D.
(*Masaryk University*)

Reviewed by: Prof. Jaroslav Macháček, CSc.
(*Univesity of Economics, Prague*)
Assoc. Prof. Jan Sucháček, Ph.D.
(*VŠB - Technical University Ostrava*)

© 2012 Masarykova univerzita
ISBN 978-80-210-5875-0

OBSAH

METODOLOGICKÉ PŘÍSTUPY K HODNOCENÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT	11
<i>prof. Ing. Libuše SVATOŠOVÁ, CSc.; prof. Ing. Ivana BOHÁČKOVÁ, CSc.</i>	
HDP AKO JEDINÝ UKAZOVATEL REGIONÁLNEJ POLITIKY EÚ?	19
<i>doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.; RNDr. Pavol KRÁL, PhD.; Ing. Filip FLAŠKA, PhD.; Pavol KRIŽO</i>	
REGIONÁLNÍ DISPARITY A KONVERGENCE V KONTEXTU POLITIKY SOUDRŽNOSTI EU	28
<i>Bc. Lenka HORKÁ</i>	
EVALUATION OF REGIONAL DISPARITIES IN VISEGRAD FOUR COUNTRIES, GERMANY AND AUSTRIA USING THE CLUSTER ANALYSIS	36
<i>Ing. Eva POLEDNÍKOVÁ; Ing. Petra LELKOVÁ</i>	
KONVERGUJÍ REGIONY ZEMÍ V4?	48
<i>Bc. Pavel ZDRAŽIL; doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.</i>	
REGIONÁLNE DISPARITY A KONKURENCIESCHOPNOSŤ REGIÓNOV SLOVENSKA	59
<i>doc. RNDr. Eva RAJČÁKOVÁ, CSc.; RNDr. Angelika ŠVECOVÁ, PhD.</i>	
ANALÝZA REGIONÁLNYCH DISPARÍT NA PRÍKLADE VYBRANÝCH UKAZOVATEĽOV V OBDOBÍ ROKOV 2004 – 2010 NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY	69
<i>Mgr. Zuzana PADOVÁ; Mgr. Beáta PIROVÁ; Mgr. Jana POTOMOVÁ</i>	
POROVNÁNÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT V REGIONECH ČESKÉ REPUBLIKY	81
<i>Ing. Libuše MĚRTLOVÁ, Ph.D.</i>	
SNÍŽOVÁNÍ REGIONÁLNÍCH NEROVNOSTÍ PROSTŘEDNICTVÍM DECENTRALIZACE	91
<i>doc. Ing. Šárka LABOUTKOVÁ, Ph.D.; PhDr. Ing. Pavla BEDNÁŘOVÁ, Ph.D.</i>	
THE DEVELOPMENT LEVEL OF RURAL MUNICIPALITIES IN LOWER SILESIA IN VIEW OF THEIR INCOME STRUCTURE	100
<i>Jarosław OLEJNICZAK, Ph.D.</i>	
REGIONÁLNÍ KONKURENCESCHOPNOST, PROSPERITA A DYNAMIKA ROZVOJE - JEJICH SMYSLUPLNOST V KONTEXTU POLITIKY HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNÍ SOUDRŽNOSTI EU	112
<i>prof. Ing. Ivana BOHÁČKOVÁ, CSc.; prof. Ing. Libuše SVATOŠOVÁ, CSc.</i>	
VYUŽÍVÁNÍ MANAŽERSKÝCH A MARKETINGOVÝCH PŘÍSTUPŮ V REGIONÁLNÍM ROZVOJI	120
<i>prof. PhDr. Karel LACINA, DrSc.</i>	
FIFTY-FIVE YEARS OF FINANCING STRUCTURAL AND REGIONAL POLICY IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION	128
<i>Ing. Petr JIŘÍČEK; Mgr. Zdeňka DOSTÁLOVÁ</i>	
KOMPARACE KOHEZNÍ POLITIKY ČESKÉ REPUBLIKY, MAĎARSKA, POLSKA A SLOVENSKA	139
<i>Ing. Ivana JANEČKOVÁ</i>	

PROBLÉMY UDRŽITELNOSTI NOVĚ VZNIKLYCH VĚDECKÝCH INSTITUCÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ A JEJICH MOŽNÉ ŘEŠENÍ	146
<i>Ing. Barbora FEIXOVÁ</i>	
PODPORA PŘESHRAŇIČNÍ SPOLUPRÁCE VE STŘEDOEVROPSKÉM PROSTORU	153
<i>Ing. Tereza VALÁŠKOVÁ</i>	
ATRAKTIVITA ZÁZEMIA BRATISLAVY: PROCES SUBURBANIZÁCIE	165
<i>Mgr. Vladimír TÓTH; Mgr. Gabriel ZUBRICZKÝ, PhD.</i>	
ANALÝZA ZMĚN POČTU OBYVATEL V BRNĚNSKÉ METROPOLITNÍ OBLASTI	173
<i>Ing. Petr ŠAŠINKA; Mgr. Jan ZVARA</i>	
SOCIOEKONOMICKÝ ATLAS OSTRAVY	181
<i>Ing. Lubor HRUŠKA-TVRDÝ, Ph.D.; Ing. Pavel KUKULIAČ; doc. Dr. Ing. Jiří HORÁK; Ing. Igor IVAN, Ph.D.; Ing. Ivana FOLDYNOVÁ</i>	
REDISTRIBÚCIA OBYVATELSTVA VO FUNKČNÝCH REGIÓNOCH NAJELUDNATEJŠÍCH SLOVENSÝCH MIEST V OBDOBÍ ROKOV 1970 AŽ 2010	193
<i>Mgr. Róbert HUDEC; Mgr. Vladimír TÓTH</i>	
REDISTRIBÚCIA OBYVATELSTVA STREDNE VEĽKÝCH SLOVENSÝCH MIEST V OBDOBÍ 1991-2011 (NA PRÍKLADE ŽILINY)	203
<i>Mgr. Katarína ČUPELOVÁ</i>	
VYBRANÉ TRANSFORMAČNÉ PROCESY A ICH PREJAV V PRIESTOROVEJ ŠTRUKTÚRE MESTA TRENČÍN V OBDOBÍ 1989 – 2009	213
<i>RNDr. Katarína DANIELOVÁ, PhD.</i>	
REGIONÁLNÍ ROZVOJ A ČESKÝ NÁROD V TEXASU 19. ST.	224
<i>prof. Eva ECKERT, Ph.D.</i>	
METODIKA SPRACOVANIA INDIVIDUÁLNYCH PRIESTOROVÝCH DÁT V MANAŽMENTE URBÁNEHO PROSTREDIA	239
<i>Mgr. Michala MADAJOVÁ, PhD.; Mgr. Martin ŠVEDA</i>	
PŘÍSPĚVEK K HODNOCENÍ SPOLEČENSKÝCH DOPADŮ PROJEKTŮ VÝSTAVBY EXPRESNÍCH SILNIC 2	
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.; Ing. Vilém PAŘIL; Mgr. Petr TONEV</i>	
METODOLOGICKÉ PŘÍSTUPY EKONOMICKÉ OPTIMALIZACE SILNIČNÍ SÍTĚ	257
<i>RNDr. Ing. Martin ČERNÝ, MBA; doc. Ing. Jaroslav JÁNSKÝ, CSc.</i>	
FENOMÉN NÁKUPNÍCH CENTER V ČESKÉ REPUBLICĚ	264
<i>RNDr. Josef KUNC, Ph.D.; Mgr. Petr TONEV; Ing. Zuzana GREPLOVÁ; doc. RNDr. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D.</i>	
REGIONÁLNA (SÍDELNÁ) DIFERENCIÁCIA CIEN NA TRHU NEHNUTEĽNOSTÍ	272
<i>doc. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.</i>	

VYBRANÉ UKAZOVATELE BYTOVEJ VÝSTAVBY V PRIESTORE MESTA BRATISLAVA	282
<i>Mgr. Petra IVANČOVÁ; Mgr. Jana LETKOVÁ</i>	
EKONOMICKÉ EFEKTY RIADENIA PRIAMÝCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ NA ROZVOJ REGIÓNOV SLOVENSKA	288
<i>doc. Ing. Rastislav KOTULIČ, PhD.; doc. Ing. Peter ADAMIŠIN, PhD.</i>	
PODPORA PODNIKÁNÍ, POSILOVÁNÍ ZÁKLADNÍ KONKURENCESCHOPNOSTI MSP PROSTŘEDNICTVÍM VYBRANÝCH OBLASTÍ PODPORY OPPI	296
<i>Ing. Marek JETMAR, Ph.D.</i>	
PŘÍNOSY INICIATIVY CZECHACCELERATOR	307
<i>Bc. Eva MALICOVÁ</i>	
MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ V KONTEXTU VÝVOZNÍ POLITIKY	320
<i>Ing. Karin FOJTÍKOVÁ; Ing. Katarína ČASNOCHOVÁ</i>	
NETECHNICKÉ INOVACE JAKO KRITÉRIUM DEFINICE INOVAČNÍ FIRMY	331
<i>Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.; Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.</i>	
HODNOCENÍ PODNIKATELSKÉHO PROSTŘEDÍ OBCE Z POHLEDU PODNIKŮ MSP	342
<i>Ing. Miroslava VAŠTÍKOVÁ</i>	
POSTOJE MIESTNEJ SAMOSPRÁVY A PODNIKATEĽOV K PARTNERSKEJ SPOLUPRÁCI A PRÍKLADY DOBREJ PRAXE	353
<i>doc. Ing. Marta HAMALOVÁ, CSc.; doc. Ing. Anna BELAJOVÁ, PhD.; Mgr. Ivana KOVÁCSOVÁ</i>	
VÝZKUM VYUŽÍVÁNÍ STRATEGICKÉHO MARKETINGU JAKO NÁSTROJE PODNIKOVÉHO ŘÍZENÍ	363
<i>Ing. Zdeněk BEDNARČÍK, PhD., MBA</i>	
SOUČASNÝ STAV A BUDOUCÍ TRENDY V MARKETINGOVÝCH PROCESECH Z POHLEDU MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNIKŮ V JIHOČESKÉM REGIONU	374
<i>Ing. Monika BŘEZINOVÁ; Ing. Jaroslav VRCHOTA</i>	
UPLATNĚNÍ METOD VÍCEKRITÉRIÁLNÍHO ROZHODOVÁNÍ V DESTINAČNÍM BENCHMARKINGU	379
<i>Ing. Martin LUŠTICKÝ; Ing. Lucie VÁCHOVÁ; PhDr. Jaroslava KADEŘÁBKOVÁ, CSc.</i>	
PRÍSTUPY K PODPORE KREATIVITY AKO STIMULU ROZVOJA MIESTNEJ EKONOMIKY	388
<i>Ing. Dana BAJUSOVÁ; Ing. Mária ŠPESOVÁ; prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc.</i>	
KREATIVITA A VEREJNÁ SPRÁVA AKO PRÍLEŽITOSŤ PRE ROZVOJ EKONOMIKY REGIÓNU	399
<i>doc. Ing. Viera PETRÁŠOVÁ, CSc.; Ing. Janka BERESECKÁ</i>	
VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY PROJEKTU INOVACE – CESTA KE ZVYŠOVÁNÍ KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI A ROZVOJE REGIONŮ; HODNOCENÍ ÚČASTNÍKŮ	410
<i>Ing. Adam ČERNÝ; Dr. Ing. Marie GABRYŠOVÁ</i>	

SELECTED SPATIAL ASPECTS OF DEVELOPMENT AND PRESENT SITUATION OF SECONDARY SCHOOLS IN BRATISLAVA TOWN	420
<i>prof. RNDr. Viliam LAUKO, CSc.; RNDr. František KRIŽAN, PhD.; doc. RNDr. Daniel GURŇÁK, PhD.</i>	
VYBRANÉ ASPEKTY VZDELÁVANIA V KRAJINÁCH OECD A NA SLOVENSKU	434
<i>RNDr. František KRIŽAN, PhD.; doc. RNDr. Daniel GURŇÁK, PhD.; prof. RNDr. Viliam LAUKO, CSc.; doc. RNDr. Ladislav TOLMÁČI, PhD.</i>	
TRH PRÁCE MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE POHLEDEM BEVERIDGEOVY KŘIVKY	444
<i>doc. Ing. Pavel TULEJA, Ph.D.</i>	
VYBRANÉ PROBLÉMY SLOVENSKÝCH VYSOKÝCH ŠKÔL V KONTEXTE UPLATNENIA ABSOLVENTOV NA TRHU PRÁCE	455
<i>doc. RNDr. Daniel GURŇÁK, PhD.; RNDr. František KRIŽAN, PhD.; prof. RNDr. Viliam LAUKO, CSc.</i>	
NEZAMĚSTNANOST ABSOLVENTŮ EKONOMICKÝCH FAKULT V JIHMORAVSKÉM KRAJI	466
<i>Ing. Lucie WINKLEROVÁ</i>	
VÝVOJ NEZAMESTANOSTI ABSOLVENTOV ŠKÔL	475
<i>RNDr. Angelika ŠVECOVÁ, PhD.; doc. RNDr. Eva RAJČÁKOVÁ, CSc.</i>	
SOCIAL ECONOMICS AND SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS THE INNOVATIVE FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT	486
<i>prof. PaedDr. Gabriela KORIMOVÁ, PhD.</i>	
AKTÍVNA POLITIKA TRHU PRÁCE V SLOVENSKEJ REPUBLIKE – NÁVRH OPATRENÍ NA OBMEDZENIE ZNEUŽÍVANIA PRÍSPEVKU NA SAMOSTATNÚ ZÁROBKOVÚ ČINNOSŤ A PRÍSPEVKOV SÚVISIACICH SO ZRIADENÍM CHRÁNENÝCH DIELNÍ / CHRÁNENÝCH PRACOVÍSK	495
<i>Ing. Stanislav KOLOŠTA, PhD.; Ing. Kamila BORSEKOVÁ; Ing. Katarína PETRÍKOVÁ, PhD.; Bc. Lenka JURÍČKOVÁ</i>	
SOCIÁLNA KVÓTA A SOCIÁLNY ROZPOČET VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH AKO UKAZOVATELE VÝVOJA SOCIÁLNO-EKONOMICKÉHO SYSTÉMU	506
<i>Ing. Katarína JAKAB, PhD.</i>	
ŘEŠENÍ ENVIRONMENTÁLNÍCH PROBLÉMŮ V EUROREGIONU KRUŠNOHOŘÍ/ERZGEBIRGE	515
<i>PaedDr. Václav NETOLICKÝ</i>	
VYBRANÉ OTÁZKY VZTAHU OBYVATEL V ÚZEMÍ MEZI MĚSTY BRNO – BŘECLAV - ŽNOJMO	522
<i>Mgr. Lukáš NEVĚDĚL</i>	
MIKROREGION A KVALITA ŽIVOTA - PŘÍPADOVÁ STUDIE MIKROREGIONU JINDŘICHOHRADSKO	529
<i>Mgr. Ivan ANDRÁŠKO, PhD.; Mgr. Jaroslav BIOLEK ; Bc. Jana HORÁKOVÁ</i>	
OBYVATEĽSVO AKO AKTÉR ROZVOJA	538
<i>doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, PhD.; Ing. Ivana GECÍKOVÁ, PhD.</i>	

PRÍJMY JEDNOTLIVÝCH TYPOV DOMÁCNOSTÍ SO ZÁVISLÝMI DEŤMI A BEZ NICH NA SLOVENSKU A V JEHO JEDNOTLIVÝCH REGIÓNOCH	545
<i>Ing. Erika LAPINOVÁ, PhD.</i>	
APLIKACE MANAŽERSKÝCH ZÁSAD V SOUDOBÉ REGIONÁLNÍ VEŘEJNÉ SPRÁVĚ	554
<i>prof. PhDr. Karel LACINA, DrSc.</i>	
PARTNERSHIP AS A FACTOR IN REGIONAL DEVELOPMENT APPLIED IN THE INSTITUTIONAL STRATEGIES	564
<i>Ing. Milena MAJOROŠOVÁ</i>	
VYHODNOCENÍ VZTAHU A DOPADŮ ÚZEMNÍCH A STRATEGICKÝCH ROZVOJOVÝCH DOKUMENTŮ (NA PŘÍKLADU OBCÍ S ROZŠÍŘENOU PŮSOBNOSTÍ V OKRESE JIČÍN)	570
<i>Bc. Petra ŠTĚRBOVÁ; doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.</i>	
PŘÍMÁ VOLBA STAROSTŮ – QUI BONO?	581
<i>Ing. Zuzana KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Ph.D.; JUDr. Marek STARÝ, Ph.D.</i>	
FORMY MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE VE STŘEDOČESKÉM KRAJI	594
<i>Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.</i>	
VYBRANÉ ASPEKTY FORMOVANIA MIKROREGIONÁLNÝCH ZDRUŽENÍ (MRZ) NA SLOVENSKU	606
<i>Mgr. Tomáš CHARVÁT</i>	
SOCIÁLNÍ SÍTĚ A JEJICH VYUŽITÍ VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ	615
<i>Mgr. Jan MANDYS, Ph.D.; Bc. Jana ŠKOLUDOVÁ, DiS.</i>	
MAKROEKONOMICKÁ PREDIKCE MODELU ÚPRAVY ROZPOČTOVÝCH VÝNOSŮ DANÍ PRO OBEC	625
<i>Ing. Václav POLOK</i>	
MUNICIPALITY DECISION PROCESS REGARDING COVERING LONG TERM FINANCIAL NEEDS	637
<i>Ing. Petr JIRÁSEK</i>	
VYBRANÉ PROBLÉMY VE STRUKTUŘE ROZPOČTŮ OBCÍ VZHLEDEM K JEJICH RELEVANTNÍM POTŘEBÁM	645
<i>Ing. Ondřej PETR; Ing. Vilém PAŘIL</i>	

ÚVOD

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

těší nás, že Váš zájem o účast na Mezinárodním kolokviu o regionálních vědách neustále roste. Jsme také rádi, že se na kolokviu ne setkáváme pouze s účastníky z akademické sféry, ale čím dál častěji zde potkáváme i odborníky z praxe. Naše setkání letos probíhá ve Valticích, které jsou součástí Lednicko-valtického areálu zapsaného na seznamu UNESCO a které jsou považovány za hlavní město vína. Letošní setkání je pro nás důležité i tím, že kolokvium slaví jubilejních 15 let své existence.

Sborník z XV. mezinárodního kolokvia o regionálních vědách, který máte před sebou, obsahuje 66 tématicky seřazených příspěvků. Zabývají se širokým spektrem problémových oblastí souvisejících s regionálními vědami a regionálním rozvojem. Mezi hojně zastoupená témata patří například regionální disparity, kohezní politika, atraktivita území nebo vzdělanost obyvatelstva. Budeme rádi, pokud Vás příspěvky publikované ve sborníku a prezentované na kolokviu budou inspirovat a motivovat k další výzkumné a vzdělávací činnosti.

Partnerem letošního kolokvia je Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod, která podporou projektů v oblasti dopravy, cestovního ruchu a rozvoje měst a venkovských sídel přispívá k vyváženému rozvoji Jihomoravského kraje a kraje Vysočina. S Regionální radou naši katedru pojí dlouhodobá spolupráce v mnoha oblastech, které si velmi ceníme.

Již nyní bychom Vás chtěli jménem Katedry regionální ekonomie a správy pozvat na příští kolokvium, které se uskuteční v červnu 2013.

Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.
Ing. Vladimír Žítek, Ph.D.
editoři sborníku

METODOLOGICKÉ PŘÍSTUPY K HODNOCENÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT

METHODOLOGICAL APPROACHES TO EVALUATION OF REGIONAL DISPARITIES

PROF. ING. LIBUŠE SVATOŠOVÁ, CSC.

Katedra statistiky

PROF. ING. IVANA BOHÁČKOVÁ, CSC.

Katedra ekonomiky

*Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze
Kamýcká 129, 16521 Praha 6 - Suchbátka, Česká republika
E-mail: svatosova@pef.czu.cz, bohackiv@pef.czu.cz*

Anotace

Základním úkolem regionální politiky České republiky i Evropské unie je zajištění rovnoměrného rozvoje regionů. Jedná se o dlouhodobý proces, ve kterém by postupně mělo docházet ke snižování rozdílů mezi regiony v ekonomické, sociální a environmentální oblasti. Hodnocení změn v rozvoji regionů představuje poměrně komplikovanou úlohu, neboť je třeba sledovat velké množství ukazatelů a to jak objektivně zjištěných (obvykle kvantitativní povahy), tak i ukazatelů odrážejících subjektivní pohled obyvatelstva. Příspěvek diskutuje některé možnosti hodnocení postavení regionů a určení stupně regionálních disparit pomocí agregovaných ukazatelů.

Klíčová slova

regionální rozvoj, snižování disparit, kraje ČR, statistické metody

Annoation

The substantial tasks both of the European Union and Czech Republic in the domain of regional policies is securing of an even development of regions. This is a long term process understood here, bringing about a gradual reduction of the differences between the regions in the economic, social and environmental sphere. The evaluation of changes in the development of the regions represents a relative complicated task, because this is the question of monitoring of large amount of indicators, both the objectively ascertained (usually of quantitative character), and the indicators reflecting the subjective view of population. The paper deals with a possibilities of assessment of the position of the regions and determination of the degree of regional disparities by using aggregated indicators.

Key words

regional development, reduce of disparities, regions CR, statistical methods

JEL classification: R11

Úvod

Velmi důležitým předpokladem spokojenosti občanů daného státu je to, aby životní podmínky obyvatelstva ve všech jeho oblastech byly na stejné úrovni. To je i smyslem opatření regionální politiky Evropské unie a jejích členských států, která se soustřeďují na rovnoměrný rozvoj regionů. Jedná se o celý komplex procesů přispívajících k pozitivním změnám v ekonomické, sociální a environmentální situaci regionů s cílem dosažení ekonomické a sociální soudržnosti. Důležitou podmínkou je však zachování historických a kulturních hodnot těchto regionů.

Jak je z výše uvedeného patrné, jedná se o velmi širokou škálu opatření a zejména pak podpor, které plynou do regionů za různými účely. Posouzení jejich efektivity pak představuje velmi složitý problém. Každý region má svá specifika, odlišné geografické podmínky a přírodní zdroje, liší se typem osídlení a dalšími faktory. Pro každý region jsou tak i odlišné priority z hlediska jeho dalšího perspektivního rozvoje. To, co je však z hlediska regionální politiky všem regionům společné, je snaha o ekonomický rozvoj a zajištění kvalitních životních podmínek obyvatelstva.

Všechny tyto aspekty je nutno poznat, vyhodnotit a vycházet z nich při návrhu optimální strategie rozvoje daného území. Počáteční analýzy rozvoje regionu vycházejí jednak z detailního popisu neměnných podmínek – zejména geografických a klimatických, které jsou pro dané území charakteristické, jednak z tradic a postojů obyvatelstva regionu a dále z popisu dosavadního vývoje a prognóz budoucího vývoje relevantních ukazatelů. Ve všech těchto fázích analýz mají nezastupitelné místo statistické metody, které na základě kvantifikace vývojových tendencí či významu jednotlivých faktorů poskytují podklady pro rozhodování o dalším směřování rozvoje regionu.

Cíl a metody

Rozvoj regionů je podmíněn celou řadou aspektů. Projevují se zde vlivy geografické (přírodní podmínky, přírodní zdroje), způsob osídlení, technická a sociální infrastruktura a v neposlední řadě lidské zdroje (Dufek, Minařík 2009,2010). Lidské zdroje představují základní určující faktor regionálního rozvoje (Jeníček 2010) a je tedy nutné věnovat jim náležitou pozornost. Analýzy demografické situace v daném regionu musí být zaměřeny nejen na rozbor současného stavu, ale zejména na populační prognózy (Malečková et al. 2009, Tesárková, Šídlo 2009). Rovněž je třeba, aby podmínky pro rozvoj lidských zdrojů byl na takové úrovni, aby umožňovaly kvalitní životní úroveň obyvatelstva v daném regionu (Wokoun 2008). Mají-li být zvolené cíle rozvojových strategií jednotlivých regionů naplněny, je nutno vycházet z kvalitních a detailních analýz stavu a vývoje jednotlivých ukazatelů charakterizujících rozvoj daného území (Svatošová et al., 2005, Hrabánková et al. 2011). Na základě důkladné znalosti vývoje a působení jednotlivých faktorů v regionu pak lze vypracovat komplexní, realistické a reálně dosažitelné koncepce rozvoje daného území s ohledem na jeho potřeby, tradice a specifika (Kutscherauer 2010).

Cílem příspěvku je posoudit možnosti sledování a hodnocení disparit v postavení regionů ČR z hlediska kvality životních podmínek obyvatelstva. To vyžaduje sledovat a hodnotit celou řadu ukazatelů. Hodnocení životních podmínek je prováděno převážně pomocí kvantitativních, objektivně zjištěných ukazatelů. Takto jsou sledovány HDP, zaměstnanost a nezaměstnanost, příjmy a vydání obyvatelstva, spotřeba zboží a služeb, majetek, množství prostředků vydávaných na veřejné služby, ukazatele charakterizující znečištění ovzduší,

kriminalitu a další. Toto však představuje pouze jednu stránku, která jen částečně postihuje daný pojem. Jestliže definice hovoří o uspokojování potřeb, je třeba také vědět, jak obyvatelstvo hodnotí toto uspokojování. Je tedy třeba hodnotit i subjektivní pocity občanů, znát jejich názory, do jaké míry jsou jejich potřeby uspokojeny. (Červenka 2009).

Pro hodnocení poměrně rozsáhlého počtu ukazatelů musí být zvoleny adekvátní metody. Hodnotit dle každého ukazatele zvláště není příliš efektivní a pro stanovení celkového postavení regionů takovýto postup není příliš vhodný. Jednorozměrné analýzy mají své opodstatnění v první fázi výzkumu, kdy se rozhodujeme, které z ukazatelů do sledování zařadit. Zde poslouží zejména informace o variabilitě ukazatelů, kdy je žádoucí do dalších analýz týkajících se regionálních disparit zařadit právě ukazatele s vyšší variabilitou.

Pro samotné hodnocení vzájemného postavení regionů a stanovení pořadí, je vhodné využít ukazatele agregované. Agregaci lze provádět různými způsoby, v nichž mohou být užity jak velmi jednoduché prostředky (např. shrnutí pořadí vybraných ukazatelů v regionech), tak i sofistikované postupy založené na výsledcích vícerozměrných statistických analýz jako jsou analýza hlavních komponent, shluková analýza či faktorová analýza. Agregované ukazatele jsou schopné popsat komplexní pojmy jako je prosperita, efektivita či udržitelnost. Mohou být jednodušeji interpretovány než celý soubor dílčích ukazatelů a umožňují rychlé porovnání regionů z daného aspektu. Jejich konstrukce je však komplikovanější a proto je třeba věnovat velkou pozornost následnému rozboru situace, aby nedošlo ke špatné interpretaci.

Metodický postup příspěvku vychází z jednorozměrných analýz, které posloužily k výběru vhodných ukazatelů. Nejprve byly stanoveny oblasti postihující kvalitu životních podmínek obyvatelstva a poté byly do jednotlivých oblastí vybrány relevantní ukazatele. Výběr byl proveden jednak na základě věcného hlediska (důležitost ukazatele) a dále dle variability ukazatele, která již signalizuje určité regionální disparity. Jako vhodná míra variability byl použit variační koeficient. Tímto způsobem vzniklo 8 oblastí zahrnujících následující ukazatele:

- Ekonomická situace v regionu - HDP na obyvatele
- Nezaměstnanost – míra registrované nezaměstnanosti, počet uchazečů o zaměstnání na 1000 obyvatel, počet volných pracovních míst na 1000 obyvatel
- Životní prostředí – roční emise SO, NO, CO v tunách na km²
- Demografická situace – celkový přírůstek na 1000 obyvatel, index stáří
- Životní úroveň – průměrná plocha bytu, počet místností na 1 člena domácnosti, podíl domácností žijících pod hranicí životního minima, čistý příjem domácnosti, podíl vydání na bydlení, podíl domácností, pro něž jsou náklady na bydlení velkou zátěží, podíl domácností, které vycházejí s příjmem s velkými obtížemi
- Sociální oblast – podíl příjemců důchodů, podíl příjemců starobních důchodů, průměrná výše starobního důchodu
- Kriminalita – počet kriminálních činů na 1000 obyvatel
- Zdraví obyvatelstva – střední délka života mužů a žen, počet lékařů na 1000 obyvatel.

Vybrané ukazatele pak byly zahrnuty do agregovaného ukazatele, který vychází z tzv. bodovací metody (Jílek 1998). Princip bodovací metody spočívá v tom, že u každého ukazatele se nalezne region, u něhož příslušný ukazatel dosahuje maximální hodnoty (je-li progresivním jevem růst hodnoty ukazatele) či minimální hodnoty (je-li žádoucí pokles hodnoty ukazatele). Vybraný ukazatel tohoto regionu dostává hodnotu 1000 bodů. Ostatní regiony získávají body od 0 do 1000 podle toho, kolik promile činí jejich hodnota z maximální hodnoty. V případě, že základem je minimální hodnota ukazatele, vytvoří se převrácená hodnota tohoto poměru. Za

každý region se potom sečtou body získané za jednotlivé ukazatele a tyto součty pak charakterizují úroveň regionu z daného hlediska. Kromě součtu bodů lze úroveň indikátoru popsat pomocí průměrného počtu bodů na jeden ukazatel. Metoda je poměrně jednoduchá, její výhodou je, že umožňuje shrnování ukazatelů vyjádřených v různých jednotkách. Na základě počtu takto získaných bodů lze sestavit pořadí a dále usuzovat na velikost rozdílů daných indikátorů v jednotlivých regionech (např. kolikrát je životní úroveň jednoho regionu vyšší než druhého apod.).

Vzhledem k tomu, že klasická bodovací metoda dává všem proměnným stejnou váhu, což se někdy uvádí jako nedostatek, byly pro druhou variantu agregovaného ukazatele stanoveny váhy jednotlivých oblastí životních podmínek. Výpočet vycházel z výsledků analýzy hlavních komponent (Hebák 2004). Principem analýzy hlavních komponent je transformace souboru původních proměnných do nových hypotetických proměnných. Tyto proměnné nazýváme komponenty. Komponenty jsou seřazeny podle velikosti svého příspěvku k vysvětlení celkového rozptylu původních proměnných. Jde tedy v zásadě o to, že vytvoříme z původního velkého množství dat proměnné obecnější, ale ztráta informace, kterou obsahují původní proměnné, je minimální. Další informace poskytují koeficienty korelace jednotlivých proměnných s danou komponentou. Tato informace spolu s vahou komponenty může být východiskem pro kvantifikaci „váhy“ jednotlivých indikátorů dané oblasti.

Na základě použitých metod pak bylo stanoveno pořadí regionů. Z analýz byl pro svá specifika vyřazen kraj Praha. Závěrečná část analýz se pak týkala výsledků jednotlivých užitých metod s cílem navrhnout nejvhodnější postup pro hodnocení regionálních disparit.

Výsledky

Posouzení variability ukazatelů

Z hlediska variability (velikosti variačního koeficientu) lze vybrané ukazatele rozdělit do tří skupin:

Variabilita do 10%: Střední délka života-ženy, střední délka života-muži, výše průměrného starobního důchodu, výše celkového průměrného důchodu, podíl příjemců starobních důchodů, podíl příjemců důchodů celkem, průměrná plocha bytu, průměrný počet místností na osobu, čistý příjem domácnosti, index stáří, hrubý domácí produkt na obyvatele.

Variabilita 10- 50 %: Podíl vydání za bydlení, počet obyvatel na jednoho lékaře, emise oxidu dusíku, podíl domácností, pro které jsou náklady na bydlení velkou zátěží, míra nezaměstnanosti, podíl domácností, které vycházejí s příjmy s velkými obtížemi, počet volných pracovních míst na 1000 obyvatel, počet uchazečů o zaměstnání na 1000 obyvatel.

Variabilita vyšší než 50 %: Podíl obyvatelstva s příjmy pod hranicí životního minima, počet volných pracovních míst na 1000 obyvatel, počet kriminálních činů na 1000 obyvatel, emise oxidu dusíku, emise oxidu siřičitého, celkový přírůstek na 1000 obyvatel.

Využití agregovaného ukazatele

Následně byl pomocí bodové metody stanoven agregovaný ukazatel pro jednotlivé oblasti a zároveň i ukazatel celkový. Princip bodovací metody spočívá v tom, že u každého ukazatele se nalezne region, u něhož příslušný ukazatel dosahuje maximální hodnoty (je-li

progresivním jevem růst hodnoty ukazatele) či minimální hodnoty (je-li žádoucí pokles hodnoty ukazatele). Vybraný ukazatel tohoto regionu dostává hodnotu 1000 bodů. Ostatní regiony získávají body od 0 do 1000 podle toho, kolik promile činí jejich hodnota z maximální hodnoty.

Variabilita počtu bodů za jednotlivé oblasti jako prvotní ukazatel regionálních disparit byla opět posouzena pomocí variačního koeficientu. Zde variabilitu do 10% měly: ekonomická situace, nezaměstnanost, sociální oblast, zdraví obyvatelstva. Mírně nad 10% pak oblast životní úrovně a nad 30 % pak oblasti životního prostředí, demografická situace a kriminalita.

Na základě výsledných počtů bodů v jednotlivých oblastech a celkem bylo stanoveno pořadí regionů. Pořadí jsou uvedena v tabulce č.1:

Tab.1: Pořadí krajů ČR dle jednotlivých oblastí zkoumání a celkem

Kraj	Oblast hodnocení								CELKEM
	HDP	NEZ	ŽP	DEM	ŽÚ	SOC	KRIM	ZDR	
Středočeský kraj	2	6	11	1	2	1	12	12	10
Jihočeský kraj	4	4	1	5	5	4	9	5	3
Plzeňský kraj	5	1	4	9	4	7	8	3	4
Karlovarský kraj	13	7	9	7	6	2	1	8	5
Ústecký kraj	7	13	12	3	12	3	11	13	12
Liberecký kraj	12	5	3	2	9	5	7	11	8
Královéhradecký kraj	3	3	7	8	3	13	5	2	2
Pardubický kraj	10	2	10	6	10	9	3	6	7
Vysočina	9	8	2	11	1	12	2	10	1
Jihomoravský kraj	1	10	6	4	7	10	10	1	9
Olomoucký kraj	11	11	5	10	11	8	6	4	11
Zlínský kraj	6	9	8	12	8	11	4	9	6
Moravskoslezský kraj	8	12	13	13	13	6	13	7	13

Zkratky: EKO – ekonomická oblast, NEZ – nezaměstnanost, ŽP – životní prostředí, DEM – demografická situace, ŽÚ – životní úroveň, SOC – sociální oblast, KRIM – kriminalita, ZDR – zdraví
Zdroj: Vlastní výpočty

Z uvedeného je patrné, že postavení krajů se v jednotlivých oblastech sledování značně liší. Velké diference v pořadí zaznamenává kraj Vysočina. Z hlediska demografické situace a zdraví obyvatelstva patří k nejslabším, z hlediska ekonomické situace a nezaměstnanosti patří k horším, ale z hlediska kriminality, životního prostředí a životní úrovně je na předních místech. V celkovém pořadí je pak tento kraj hodnocen jako nejlepší. Podobně velké diference má kraj Středočeský, kde životní prostředí, zdraví a kriminalita jsou jedny z nejhůře hodnocených, zatímco ekonomická, demografická a sociální situace je velmi dobrá. Vzhledem k tomu že je horší v oblastech, ve kterých jsou v krajích zaznamenány největší rozdíly, je potom celkově na desátém místě. V ostatních krajích jsou již rozdíly menší. Zajímavé je hodnocení životní úrovně. Již v předchozích výzkumech se prokázalo, že pokud je do této oblasti zařazeno i subjektivní hodnocení, je poměrně silná korelace mezi pozitivním hodnocením životní úrovně vyšším podílem malých obcí v regionu.

Vzhledem k tomu, že v uvedeném hodnocení byly všechny oblasti brány se stejnou vahou, bylo přistoupeno ke stanovení vah jednotlivých oblastí. K tomu byla využita analýza hlavních komponent. Jako oblasti s největší vahou byly identifikovány oblast nezaměstnanosti a zdraví obyvatelstva, poloviční váhu proti nim pak měly oblasti životního prostředí, životní úrovně, kriminality, a ekonomická. Velmi nízké váhy pak měly oblasti sociální a demografická. Váhy byly použity při konstrukci agregovaného ukazatele, na jehož základě bylo opět stanoveno pořadí krajů. Jak je patrné z tabulky č. 2 (varianta II), u některých krajů došlo ke sice změně pořadí, ale nešlo o změny zásadní.

V dalším kroku byla jako váha oblastí uvažována jeho variabilita. Při stanovení vah se vycházelo z velikosti variačního koeficientu. I zde (tab.č.2 - varianta III) nedošlo k výraznějším změnám pořadí. V dalším propočtu bylo z oblasti životní úrovně odstraněno subjektivní hodnocení obyvatelstva. I zde v celkovém pořadí nedošlo k výrazným změnám. Jiný pohled na pořadí nabízí varianta IV, ve které je uvažována pouze ekonomická oblast, nezaměstnanost a demografický vývoj. Zde je pořadí krajů oproti ostatním hodnocením odlišné a v podstatě potvrzuje závěry formulované Komisí UNDP pro měření hospodářských výsledků a společenského pokroku CMEPSP), ve kterých se uvádí, že měření produkce ekonomiky není postačujícím ukazatelem a že je třeba přejít k měření spokojenosti obyvatelstva (Zpráva komise, 2009). Všechny uvedené varianty vyjádření pořadí krajů dle agregovaného ukazatele obsahuje tabulka č.2.

Tab. 2: Pořadí krajů dle jednotlivých variant výpočtu agregovaného ukazatele

Kraj	Varianta			
	I	II	III	IV
Středočeský kraj	5	11	8	1
Jihočeský kraj	2	4	2	4
Plzeňský kraj	3	3	4	5
Karlovarský kraj	8	8	6	10
Ústecký kraj	12	13	12	9
Liberecký kraj	6	7	3	6
Královéhradecký kraj	7	2	5	3
Pardubický kraj	11	10	9	7
Vysočina	1	1	1	11
Jihomoravský kraj	7	5	11	2
Olomoucký kraj	10	9	10	8
Zlínský kraj	9	6	7	12
Moravskoslezský kraj	13	12	13	13

Vysvětlivky:

Varianta I	agregovaný ukazatel bez použití vah
Varianta I	agregovaný ukazatel s použitím vah z analýzy hlavních komponent
Varianta I	agregovaný ukazatel s použitím vah z variačních koeficientů
Varianta I	agregovaný ukazatel bez použití vah zahrnující pouze oblast ekonomickou, nezaměstnanosti a demografie

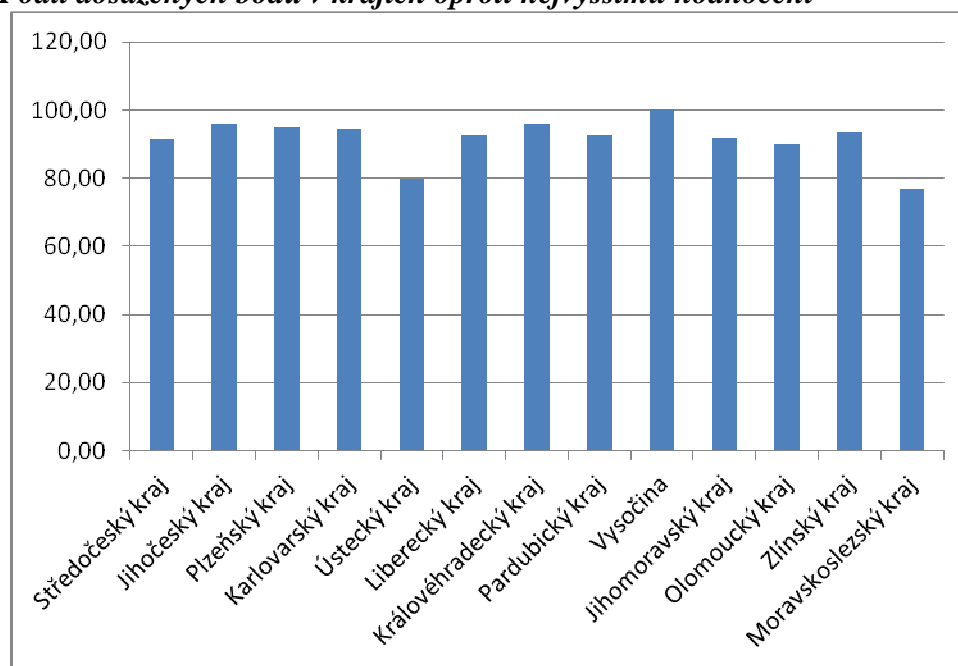
Zdroj : vlastní výpočty

Jak je patrné z tabulky č.2, kraje Jihočeský a Plzeňský jsou ve všech způsobech hodnocení na předních místech. Zajímavé změny v hodnocení lze zaznamenat v kraji Vysočina. Tento kraj

sice z čistě ekonomického pohledu (HDP, nezaměstnanost) a demografického stavu patří ke krajům zaostávajícím, ale dobrý stav životního prostředí, životní úroveň obyvatelstva a nízká kriminalita jej řadí na první místo mezi kraji. Mezi nejhorší kraje patří ve všech hodnoceních kraje Moravskoslezský, Ústecký a Olomoucký.

Pořadí krajů představuje určité hodnocení, ale neukazuje na stupeň disparity. Ten můžeme jednoduše posoudit z rozdílů v celkovém počtu dosažených bodů. Graf č.1 znázorňuje tyto odlišnosti v hodnocení v procentech (kraj s nejvyšším počtem bodů má 100%). Z grafu je patrné, že disparita mezi kraji je, ale ve většině případů se nejedná o výrazný rozdíl. Za významnou lze považovat disparitu v kraji Ústeckém a Moravskoslezském, u nichž dosažený počet bodů je o více než 20% nižší. Počty dosažených bodů u všech ostatních krajů vykazují kolísání do 10%.

Graf 1: Podíl dosažených bodů v krajích oproti nejvyššímu hodnocení



Závěr

Hodnocení postavení krajů a stupně regionálních disparit představuje poměrně složitý problém. V první řadě se jedná o výběr ukazatelů. Příliš velký počet ukazatelů může vzhledem k tomu, že mezi některými existuje velmi silná korelace, může vést zkreslení a navíc výstupy jsou méně srozumitelné a těžko interpretovatelné. Je tedy třeba vybrat pouze podstatné ukazatele, které postihují daný problém. Existují různé techniky, kterými lze vyloučit korelované proměnné, či proměnné, které přinášejí malou informaci. Velmi jednoduchým kritériem, které zde bylo použito, je posouzení dle variability a věcné náplně ukazatelů.

Tvorba agregovaného ukazatele může být založena na různých postupech. Východiskem bývají vícerozměrné statistické metody, na jejichž základě lze posoudit vypovídací schopnost daného ukazatele a zároveň i určit jeho váhu. Je však třeba si uvědomit, že konstrukce takových ukazatelů může být pro laika těžko pochopitelná. Širší využití agregovaných ukazatelů vyžaduje jednodušší a srozumitelnější postup. Jak se při provedených výpočtech jednotlivých variant ukázalo, při zařazení stejných ukazatelů se výsledná pořadí příliš nelišila

a prostá bodovací metoda bez vážení se ukázala jako vhodná. Pomocí této metody, která je výpočetně jednoduchá, dostaneme stručnou a pro příjemce srozumitelnou informaci.

Literatura

- [1] ČSÚ : Příjmy a životní podmínky domácností v roce 2010, czso.cz, Praha, 2010
- [2] ČSÚ: Regionální ročenky 2010
- [3] ČERVENKA, J. : Jak změřit životní úroveň?, socioweb.cz, Sociologický ústav AV ČR, 2009
- [4] DUFEK, J., MINAŘÍK, B. , 2010 : Hodnocení rozvojového potenciálu krajů České republiky z hlediska lidských zdrojů, Mendelova univerzita v Brně, 142 s., ISBN 978-80-7375-424-2
- [5] DUFEK, J., MINAŘÍK, B. , 2009 : Age of population and the development of population ageing in the Czech Republic, Agricultural Economics – Czech, 55, s.259-270, ISSN 0,139-570-X
- [6] HEBÁK, P. a kol., 2004: Vícerozměrné statistické metody, 1. Vyd.,Informatorium, Praha, 255s., ISBN 80-7333-039-3
- [7] HRABÁNKOVÁ, M. a kol., 2011: Faktory regionálního rozvoje a jejich vliv na sociálně-ekonomický potenciál regionu, Akademické nakladatelství CERN, Brno, 110 s., ISBN 978-80-7204-752-9
- [8] KUTSCHERAUER, A. a kol. : Regionální disparity, VŠB TU, 236 s., Ostrava, 2010
- [9] JÍLEK J. a kol.,1998 : Úvod do sociálněhospodářské statistiky, VŠE Praha, ISBN 80-7079-656-1
- [10] JENÍČEK, V. 2010: World population – development, transitiv, Agricultural economics –Czdech, 56, s.97-107, ISSN 0139-570-X
- [11] MALEČKOVÁ,R., MAZOUCH,P., SIVKOVÁ, O.,VOJTKOVÁ,M.,2009 : Aktuální populační prognózy České republiky- srovnání vstupních předpokladů, Demografie, 2, s.77-86, ISSN 0011+8265
- [12] SVATOŠOVÁ, L., BOHÁČKOVÁ, I., HRABÁNKOVÁ, M.: Regionální rozvoj z pozice strukturální politiky, JU České Budějovice, 2005, monografie, ISBN 80-7040-749-2
- [13] ŠÍDLO,L., TESÁRKOVÁ, K., 2009: Aktuální populační prognózy České republiky- porovnání výsledků, Demografie 2, s.87-100, ISSN 0011-8265
- [14] WOKOUN, R., ČERVENÝ, M. a kol., 2008: Ekonomika v prostoru, Linde, Praha, ISBN 978-80-7201-698-3
- [15] Zpráva komise UNDP pro měření hospodářských výsledků a společenského pokroku, OECD, 2009

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení výzkumného záměru MŠMT-MSM 604607906, etapy 6.32.1. „Modelování a prognózování vývoje rozhodujících ukazatelů ekonomického a sociálního rozvoje v ČR v kontextu s EU“.

HDP AKO JEDINÝ UKAZOVATEĽ REGIONÁLNEJ POLITIKY EÚ?

GDP AS THE ONLY INDICATOR OF EU REGIONAL POLICY?

DOC. ING. RADOSLAV KOŽIAK, PHD.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja

RNDR. PAVOL KRÁL, PHD.

Katedra kvantitatívnych metód a informačných systémov

ING. FILIP FLAŠKA, PHD.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja

PAVOL KRIŽO

Ekonomická fakulta Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovenská republika

E-mail: radoslav.koziak@umb.sk, pavol.kral@umb.sk, filip.flaska@umb.sk

Anotácia

Slovenská republika, rovnako ako aj iné členské štáty Európskej únie, má problémy s medziregionálnymi rozdielmi dlhý čas. Tieto sa prejavujú rôznou formou (v rovine ekonomickej, sociálnej, environmentálnej a iných). Rozličné makroekonomické regionálne ukazovatele sú používané na vyjadrenie a kvantifikáciu medziregionálnych rozdielov.

Predložený článok sa zaoberá problematikou medziregionálnych rozdielov a ich meraním v Slovenskej a Českej republike na úrovni regiónov NUTS 3 (podľa jednotného systému územnej klasifikácie regiónov), tzn. krajov (podľa územno-správneho usporiadania Slovenskej a Českej republiky) z hľadiska hrubého domáceho produktu. V článku sú vymedzené teoretické východiská skúmanej problematiky, špecifikovaný metodologický postup vyjadrenia a merania medziregionálnych rozdielov, analýza stavu a vývoja hrubého domáceho produktu od roku 1995 do roku 2009, ako aj popisné štatistiky, ktoré potvrdia konvergenciu (tzn. redukciu) alebo divergenciu (prehlbovanie) medziregionálnych rozdielov na úrovni NUTS 3 regiónov v oboch krajinách.

Kľúčové slová

HDP, NUTS 3 regióny, Európska únia, regionálna politika, regionálne disparity, konvergencia/divergencia.

Annotation

Slovak Republic, likewise other member states of the European Union, has been experiencing problems with the inter-regional differences for long time. These are manifested in different forms (economic, social, environmental and others). Diverse macroeconomic regional indicators are used to express and quantificate the inter-regional differences.

The present contribution deals with an issue of the inter-regional differences formulation and measurement in the Slovak and Czech Republic on a NUTS 3 regions examination level (from a uniform system of the territorial units classification viewpoint), it means the autonomous districts (from a territorial-administrative order of Slovak and Czech Republic viewpoint), from gross domestic product point of view. In the contribution there are theoretically defined basic concepts with which we operate, a specified methodological procedure for the inter-regional differences

formulation and measurement, a gross domestic product condition analysis from 1996 to 2009, as well as descriptive statistics that will reveal a convergence (meaning a moderation/decrease) or a divergence (meaning a deepening) of the inter-regional disparities on the NUTS 3 level in both countries.

Key words

GDP, NUTS 3 Regions, European Union, Regional Policy, Regional Disparities, Convergence/Divergence.

JEL classification: R11, C00

Úvod do skúmanej problematiky

Slovensko, podobne ako aj Česká republika, ale aj iné členské štáty Európskej únie, sa vyznačujú viac alebo menej výraznejšími regionálnymi rozdielmi. Tieto rozdiely sú dané geograficky, historicky, kultúrne, rozdielnym ekonomickým rozvojom, etnickým zložením, kultúrnymi a administratívnymi centrami, ale aj mnohými inými faktormi, ktoré pôsobili v minulosti, pôsobia však i dnes a s vysokou pravdepodobnosťou budú mať tendenciu pretrvávať i do budúcnosti. Táto diferenciacia je ovplyvnená externými kultúrnymi vplyvmi, zámernými zásahmi štátu do regiónov (najmä pred rokom 1989), mierou urbanizácie a industrializácie.

Rozdiely môžeme zaznamenať v demografickom vývoji obyvateľstva, vo vzdelanostnej úrovni, v ekonomickej výkonnosti, environmentálnej, či sociálnej oblasti. Na ich odstraňovanie alebo aspoň zmierňovanie sa v súčasnosti využívajú najmä európske nástroje regionálnej politiky (štrukturálne fondy a Kohézny fond). Ďalšími nástrojmi sú vládne granty a podpora zahraničným a domácim investorom pri nových investíciách do výroby, zvlášť v regiónoch s vysokou mierou nezamestnanosti.

V našom príspevku sa zameriame na hodnotenie stavu a vývoja medziregionálnych rozdielov v Slovenskej a Českej republike z hľadiska ukazovateľa HDP na obyvateľa, meraného paritou kúpnej sily na úrovni NUTS 3 regiónov. Motívom tohto výberu je skutočnosť, že tento ukazovateľ je jediným relevantným podkladom pre rozhodovanie sa „európskej regionálnej politiky“ o oprávnenosti čerpať finančné prostriedky zo štrukturálnych fondov.

Cieľ a metódy

Pre uskutočnenie analýzy stavu a tendencií vývoja medziregionálnych rozdielov v Českej a Slovenskej republike, sme vybrali ukazovateľ hrubého domáceho produktu, meraného paritou kúpnej sily, podľa oficiálnych regionálnych štatistických údajov Eurostatu. Pri analýze abstrahujeme od prípadných veľkostných rozdielov NUTS 3 regiónov. Napriek tomu, že si uvedomujeme, že tento makroekonomický agregát do určitej miery skresľuje reálnu situáciu v jednotlivých regiónoch (šedá ekonomika, migrácia obyvateľstva za prácou, niektoré položky, ktoré sa kvantitatívne nezapočítavajú v tvorbe HDP a iné), je to smerodajný údaj, ktorý aktuálne a dlhodobo používa Európska komisia, ako relevantný a rozhodujúci ukazovateľ oprávnenosti čerpania štrukturálnych fondov Európskej únie nielen v aktuálne prebiehajúcom programovom období 2007 – 2013.

Naším cieľom je na základe uskutočnenej analýzy a popisných štatistík potvrdiť, alebo zamietnuť tvrdenie o tom, že regionálne disparity sa z aspektu hrubého domáceho produktu, meraného paritou kúpnej sily na úrovni NUTS 3 v Slovenskej a Českej republike prehlbujú.

Príčiny regionálnych rozdielov sú rôzne, heterogénne, vždy špecifické pre konkrétne územie, región, štát, pričom ich identifikácia a následná eliminácia sú obtiažne. Z tohto dôvodu je logické, že neexistuje ideálny a univerzálny recept (liek) pre redukciu, či zmiernenie regionálnych rozdielov, kdekoľvek na svete. Zásadné je určiť, ktoré faktory spôsobujú zaostávanie územia, regiónu, aby ich bolo možné odstrániť a podporiť udržateľný socioekonomický rast a rozvoj v území.

Výsledky

V nasledujúcom texte analyzujeme stav a vývoj hrubého domáceho produktu meraného paritou kúpnej sily na úrovni NUTS 3, podľa jednotnej štatistickej klasifikácie územných jednotiek Eurostatom, v Slovenskej a Českej republike v období rokov 1995 až 2009, nakoľko len za uvedené obdobie 15 rokov sú prostredníctvom Eurostatu k dispozícii relevantné regionálne štatistické dáta.

V tabuľke 1 uvádzame zdrojové štatistické údaje, s ktorými pracujeme v rámci analýzy, tzn. údaje o hrubom domácom produkte v bežných cenách, ktorý je Eurostatom vyjadrený na úrovni NUTS 3 a meraný paritou kúpnej sily (PKS) v prepočte na jedného obyvateľa. Graf 1 prezentuje stav a vývoj regionálneho HDP na obyvateľa v PKS, ale vyjadrený ako % z priemeru Európskej únie.

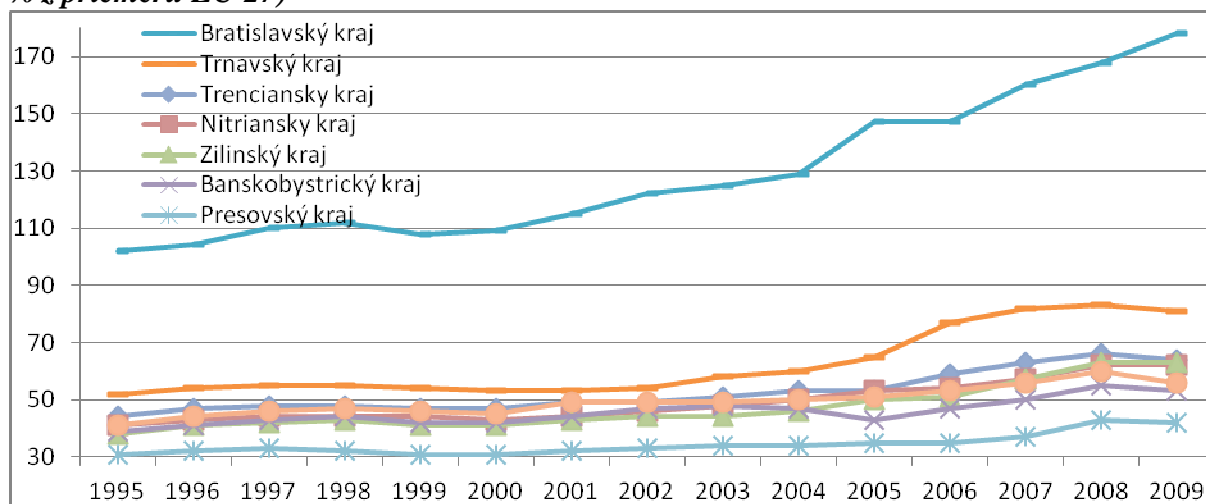
Tab. 1: HDP na úrovni NUTS 3 v Slovenskej republike (v tis. PKS na obyvateľa)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Slovenská republika	7,0	7,6	8,3	8,8	9,0	9,5	10,4	11,1	11,5	12,3	13,5	15,0	16,9	18,2	17,0
Bratislavský kraj	14,9	16,0	17,9	19,0	19,2	20,7	22,8	25,0	25,8	27,9	32,9	34,9	40,1	41,9	41,8
Trnavský kraj	7,6	8,4	9,0	9,3	9,6	10,0	10,6	11,1	12,0	13,0	14,6	18,2	20,4	20,8	19,0
Trenčiansky kraj	6,5	7,2	7,7	8,2	8,4	9,0	9,7	10,1	10,6	11,4	12,0	14,0	15,6	16,5	15,1
Nitriansky kraj	6,0	6,6	7,1	7,5	7,9	8,3	8,8	9,4	10,0	10,9	12,0	12,8	14,2	15,4	14,6
Žilinský kraj	5,6	6,3	6,8	7,0	7,4	7,8	8,6	9,1	9,2	10,0	11,1	12,1	14,2	15,8	14,7
Banskobystrický kraj	5,8	6,4	6,9	7,4	7,5	7,9	8,7	9,6	9,9	10,2	9,7	11,1	12,6	13,7	12,4
Prešovský kraj	4,5	4,9	5,3	5,5	5,5	5,8	6,3	6,9	7,0	7,4	8,0	8,2	9,3	10,7	9,8
Košický kraj	6,1	6,8	7,0	8,0	8,2	8,6	9,6	10,0	10,2	10,9	11,4	12,6	13,9	15,0	13,2

Zdroj: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database,
(cit. 19. 4. 2012)

Kontinuálny rast sledovaného ukazovateľa od roku 1995 mení rok 2009, kedy pod vplyvom svetovej krízy dochádza k zmene vývojového trendu a úroveň HDP klesla, nielen v celoslovenskom meradle, ale aj v jednotlivých regiónoch.

Graf 1: HDP na úrovni NUTS 3 v Slovenskej republike (v PKS na obyvateľa ako % z priemeru EÚ 27)



Zdroj: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, 20. 4. 2012.

Lepšiu vypovedaciu schopnosť, resp. lepšiu vzájomnú komparáciu vo vnútri Európskej únie poskytuje HDP meraný PKS v prepočte na obyvateľa, avšak vyjadrený ako % z priemeru Európskej únie. Tento spôsob vyjadrenia HDP je smerodajný pre oprávnenosť konkrétneho regiónu čerpať prostriedky zo štrukturálnych fondov, preto mu je potrebné venovať náležitú pozornosť.

Z tabuľky 1 i grafu 1 vyplýva, že NUTS 3 regióny v Slovenskej republike, tzn. slovenské kraje/vyššie územné celky, majú značne heterogénnu úroveň HDP na obyvateľa a to bez ohľadu na to, či je HDP vyjadrený v PKS na obyvateľa absolútne, alebo relatívne ako % z priemeru Európskej únie (27 členských štátov). Bratislavský región je v situácii, v ktorej mu nedokáže konkurovať žiadny iný zo zvyšných siedmich regiónov Slovenska. Ako naznačuje príslušná krivka v grafe 1, resp. štatistické údaje o HDP na obyvateľa v Trnavskom kraji, je to jediný z regiónov, ktorý sa v rokoch 2006 až 2009 vzdialil od zvyšku Slovenska, avšak priblížiť sa k Bratislavskému regiónu, sa mu nedarí.

Za zmienku tiež stojí skutočnosť, že v absolútnom vyjadrení HDP na obyvateľa, klesol tento ukazovateľ vo všetkých NUTS 3 regiónoch Slovenska, najmenej to bolo v Bratislavskom kraji, najviac to bolo v regiónoch, ktorých celková dlhodobá úroveň je v celoslovenskom porovnaní najnižšia. Ak sa však pozrieme na vývoj dát v relatívnom vyjadrení, tzn. ako % z priemeru EÚ 27, je zrejmé, že jedine Bratislavský kraj rástol a to o 10%, pričom všetky ostatné kraje stagnovali, resp. ich úroveň HDP na obyvateľa sa v komparácii s priemerom 27 členských štátov znížila (napr. v Košickom regióne až o 4%), pri komparácii s priemerom EÚ-27.

Tab. 2: HDP na úrovni NUTS 3 v České republice (v tis. PKS na obyvatel'a)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Česká republika	11,2	12,1	12,3	12,3	12,8	13,5	14,5	15,0	15,9	16,9	17,8	18,9	19,9	20,2	19,3
Hlavní město Praha	18,9	20,6	21,8	23,0	24,6	26,4	29,3	31,0	33,3	35,3	37,4	39,9	42,7	43,7	41,2
Stredočeský kraj	9,9	10,6	10,9	11,3	12,1	12,9	13,6	14,2	14,8	15,8	16,2	17,8	18,6	18,7	17,3
Juhočeský kraj	10,7	11,5	11,7	11,8	12,0	12,6	13,2	13,6	14,4	15,2	16,1	17,1	17,3	16,9	16,6
Plzeňský kraj	10,8	11,8	11,7	11,4	11,8	12,6	13,5	13,9	15,0	16,4	16,9	18,0	18,5	17,3	16,7
Karlovarský kraj	10,9	11,2	11,0	10,9	11,1	11,8	12,1	12,7	13,2	13,6	13,9	14,1	14,8	14,5	14,3
Ústecký kraj	10,8	11,4	11,1	10,9	11,0	11,2	11,7	12,2	13,3	14,0	14,6	15,5	16,1	16,2	16,2
Liberecký kraj	10,3	10,8	11,2	10,9	11,5	12,2	12,9	13,1	12,8	13,5	14,8	15,4	15,4	15,2	14,4
Královohradecký kraj	10,5	11,3	11,7	11,6	12,0	12,8	13,4	13,6	14,1	15,0	15,5	16,1	17,0	17,2	16,8
Pardubický kraj	10,0	10,6	10,8	10,9	11,1	11,6	12,3	12,7	13,4	14,2	14,6	15,8	16,7	16,5	15,6
Kraj Vysočina	9,5	10,2	10,0	10,0	10,5	11,3	12,4	12,8	13,4	13,9	14,9	15,9	16,7	16,2	15,9
Juhomoravský kraj	10,7	11,5	11,6	11,6	11,8	12,4	13,4	13,8	14,7	15,4	16,1	17,2	18,3	19,0	18,3
Olomoucký kraj	9,4	10,3	10,2	9,8	10,1	10,8	11,3	11,6	12,2	13,2	13,4	14,0	14,8	15,1	14,5
Zlínský kraj	9,7	10,3	10,9	10,6	10,7	11,3	12,1	12,4	13,0	13,5	14,3	15,4	16,2	17,2	16,6
Moravskoslezský kraj	9,9	10,8	10,7	10,3	10,3	10,6	11,3	11,7	12,3	13,8	15,1	15,8	16,7	17,2	15,9

Zdroj: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database,
(cit. 19. 4. 2012)

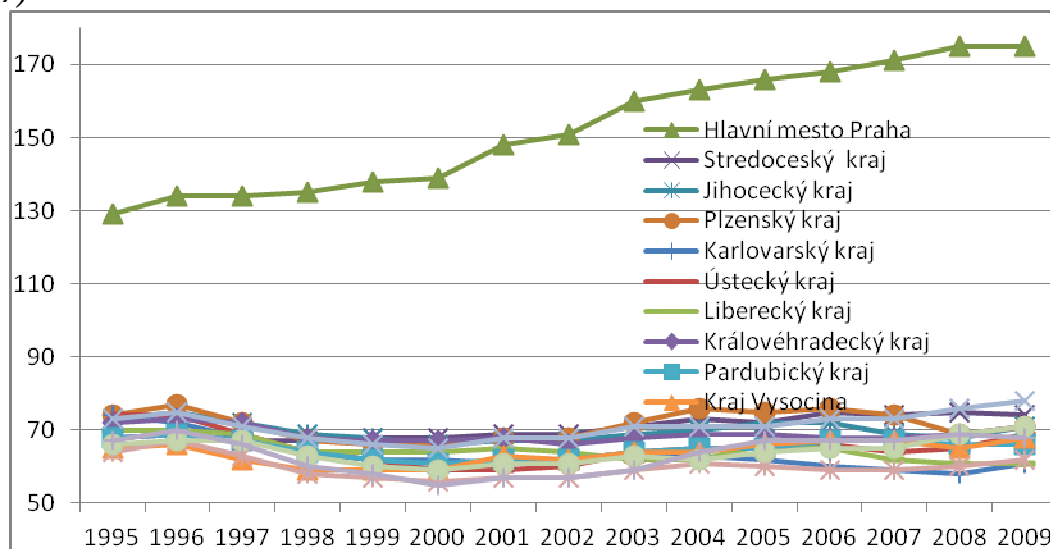
V České republice nachádzame určité podobnosti so Slovenskom, zásadná odlišnosť však spočíva v tom, že celkovo je úroveň sledovaného ukazovateľa v Českej republice v priemere vyššia. Tabuľka 2 uvádza stav a vývoj HDP na obyvateľa v PKS v regiónoch NUTS 3 v Českej republice v bežných cenách a absolútnom vyjadrení podľa oficiálnych údajov Eurostatu.

Podobne ako na Slovensku je dominantným územím región hlavného mesta Prahy. Napriek tomu, že v Českej republice sú medziregionálne rozdiely značné, celkovo je v porovnaní so Slovenskom možné konštatovať, že rozptylenie HDP v regiónoch je rovnomernejšie. Severná Morava, ale napr. i Královohradecký kraj zaostávajú najviac, podobne ako na Slovensku Prešovský a Banskobystrický kraj.

Pre lepšiu komparáciu regiónov vo vnútri Čiech a Moravy, ale aj pre komparáciu so Slovenskom, resp. s inými regiónmi členských štátov Európskej únie, uvádzame v grafe 2 stav a vývoj sledovaného ukazovateľa v relatívnom vyjadrení, tzn. ako % z priemeru Európskej únie – 27 členských štátov.

Špecifikum roku 2009 sa naplno prejavilo aj v Českej republice, kedy hospodárska kríza spôsobila stagnáciu, či dokonca pokles HDP na obyvateľa. Zreteľné je to napr. v prípade Prahy. Nie však vo všetkých regiónoch, pretože napr. v Ústeckom kraji došlo k jeho relatívnemu rastu v pomere k priemernému HDP v Európskej únii (27 členských štátov) o 4%. Zaujímavé určite bude počkať na oficiálne dáta v roku 2010 a neskôr. Tie žiaľ Eurostat zverejňuje so určitým časovým oneskorením.

Graf 2: HDP na úrovni NUTS 3 v České republice (v PKS na obyvatele a jako % z průměru EÚ 27)

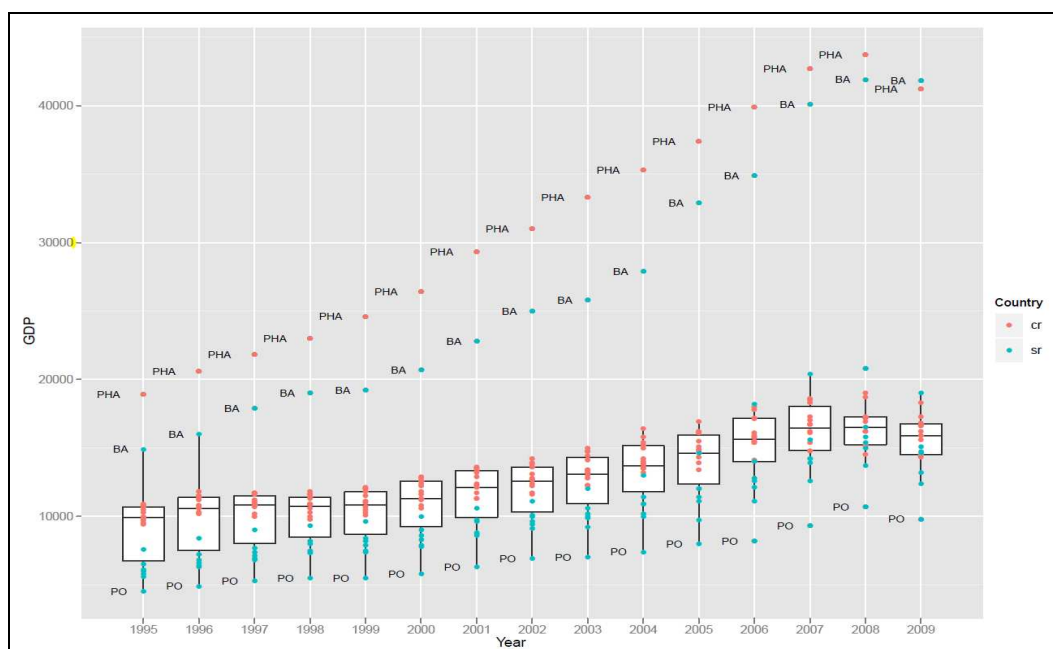


Zdroj: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database (cit. 19. 4. 2012)

Štatistické meranie a vyjadrenie medziregionálnych rozdielov

Pre názornú predstavu o stave a vývoji situácie v Slovenskej a Českej republice z hľadiska HDP meraného paritou kúpnej sily, uvádzame na úvod tejto časti bodový graf s boxplotmi, vrátane znázornenia odľahlých údajov.

Graf 3: Bodový graf s boxplotmi pre Slovenskú a Českú republiku v sledovanom období



Zdroj: vlastné spracovanie podľa http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database (cit. 21. 4. 2012)

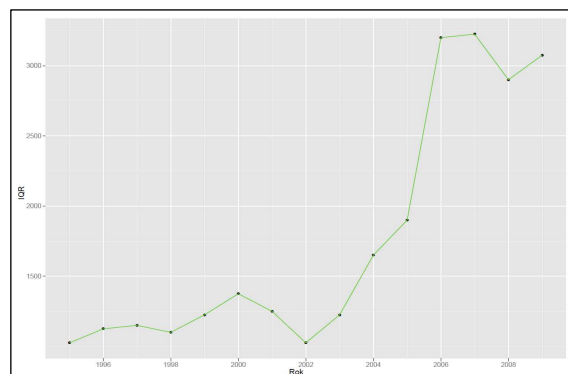
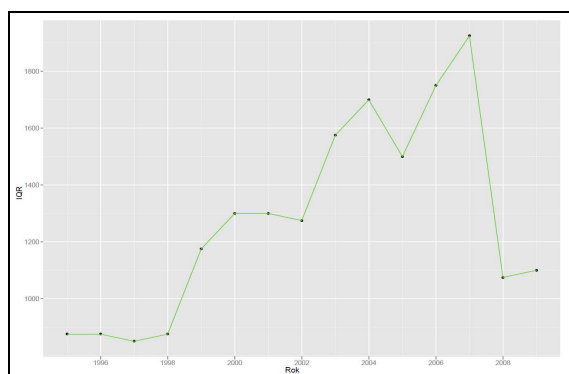
Graf 3 preukazuje, že odľahlými dátami sú tak ako sme predpokladali regióny NUTS 3 – hlavné mesto Praha, Bratislava a Prešovský kraj. Z vývoja sledovaného ukazovateľa tiež vyplýva, že

väčšina regiónov Slovenska (v grafe 3 prezentovaná modrou farbou), sa nachádza pod/mimo boxu, čo znamená, že tieto regióny majú nižšie hodnoty HDP na obyvateľa, ako skupina prostredných 75% regiónov. Naproti tomu, regióny Českej republiky (ružová farba) sa takmer všetky a vo všetkých rokoch nachádzajú vo vnútri boxov, resp. tesne nad nimi, čo je diametrálne odlišná situácia v porovnaní so Slovenskom. Aj tieto fakty dokazujú, že sledovaný ukazovateľ HDP bol v Českej republike rozdelený v jednotlivých regiónoch rovnomernejšie ako na Slovensku.

Pre vyjadrenie a kvantifikáciu medziregionálnych disparít je možné využiť viaceré postupy, koeficienty, či popisné štatistiky. Pre potreby našej práce sme vybrali IQR, čiže kvartilové rozpätie. Prostredníctvom neho vyjadríme stav a vývoj regionálnych rozdielov v Českej republike a na Slovensku, vzájomne ich porovnáme a interpretujeme.

Kvartilové rozpätie (IQR) vyjadruje mieru rozdielov medzi regiónmi z hľadiska sledovaného ukazovateľa, pričom ide o robustnú alternatívu variačného koeficientu. Výpočet kvartilového rozpätia, na rozdiel od variačného rozpätia neberie do úvahy krajné hodnoty, ktoré môžu byť významne vybočené, ale berie do úvahy hodnoty horného (tretieho) a dolného (prvého) kvartilu, tzn. že reprezentuje oblasť stredných 50% vzostupne usporiadaných hodnôt sledovaného ukazovateľa HDP. Ich rozdiel vyjadruje hodnotu kvartilového rozpätia.

Graf 4a 4b: Kvartilové rozpätie pre Českú a Slovenskú republiku – samostatne



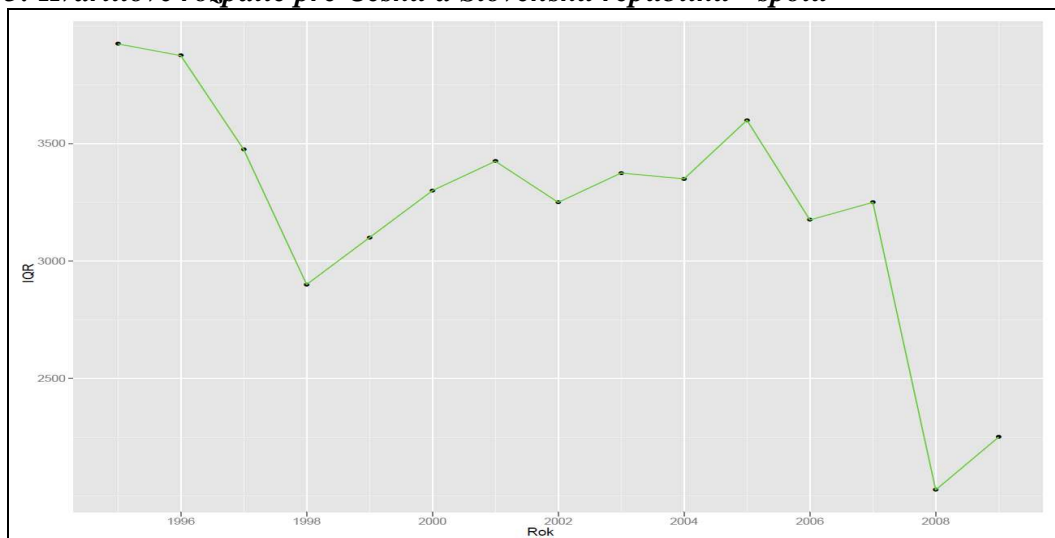
Zdroj: vlastné spracovanie podľa http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database (cit. 21. 4. 2012)

Na grafe 4a je graficky znázornené kvartilové rozpätie pre Českú republiku. V prvom rade je potrebné zdôrazniť, že hodnoty IQR v Českej republike sú počas celého sledovaného obdobia takmer o polovicu nižšie ako na Slovensku. Vývoj v ČR je však odlišný v porovnaní so Slovenskom. Počiatkové hodnoty kvartilového rozpätia sú najnižšie v rokoch 1995 až 1998, následne rastú. V roku 2007 sme zaznamenali najvyššiu hodnotu IQR, čo znamená najväčšie regionálne rozdiely na úrovni NUTS 3 v Českej republike v sledovanom období. K zásadnej zmene dochádza v rokoch 2008 a 2009, kedy sa hodnota IQR dostáva na úroveň porovnateľnú v rokoch 1995 až 2002, čo naznačuje zmenu trendu a teda redukciu medziregionálnych disparít v skupine prostredných 50% regiónov z hľadiska sledovaného ukazovateľa.

Graf 4b interpretuje vývoj kvartilového rozpätia na Slovensku, pričom z neho vyplýva, že hodnota IQR bola v rokoch 1995 až 2004 výrazne nižšia, ako v rokoch 2005 – 2007. V týchto troch rokoch hodnota IQR stúpala o viac ako polovicu. Pričom v rokoch 2008 a 2009 sme zaznamenali len mierny pokles IQR. Z uvedeného vyplýva, že regionálne rozdiely v Slovenskej republike sa z hľadiska sledovaného ukazovateľa na úrovni NUTS 3 v skupine prostredných 50% regiónov výrazne zvýšili, pričom za ostatné tri roky stagnujú, pretrvávajú. Paradoxné na Slovensku je, že vstupom krajiny

do Európskej únie a teda aj začatím využívania štrukturálnych fondov EÚ a Kohézneho fondu v rámci regionálnej politiky, regionálne disparity neklesajú a to napriek tomu, že by v súlade s európskou regionálnou politikou mali.

Graf 5: Kvartilové rozpätie pre Českú a Slovenskú republiku - spolu



Zdroj: vlastné spracovanie podľa http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database (cit. 21. 4. 2012)

Značne odlišná je však situácia, ak hodnotíme všetky NUTS 3 regióny v ČR a SR spoločne, tzn. 22 regiónov. Graf 5 preukazuje, že pri vzájomnej konfrontácii všetkých NUTS 3 regiónov, dochádza k redukcii rozdielov medzi prostrednými 50% regiónov (z hľadiska HDP na obyvateľa). Počiatočná hodnota IQR v roku 1995 takmer 4000, klesla za obdobie 14 rokov takmer o polovicu na 2000 v roku 2009.

Záver

Regionálna politika a jej efektívna implementácia v praxi sú kľúčovým nástrojom štátu, verejných autorít a organizácií, ako aj regionálnych a miestnych samospráv. Pomoc a podporu, ktorú Európska únia ponúka Českej i Slovenskej republike, ak aj ostatným členským štátom v oblasti regionálnej politiky, by sme mali využiť v maximálnej možnej miere a s čo najvyššou efektívnosťou. Je to príležitosť, ktorú mnohé iné krajiny nemajú, napriek tomu, že by ju potrebovali a veľmi radi využili.

Napriek spoločnej histórii a minulosti, ako aj napriek určitým spoločným črtám, ktoré sa na Slovensku, v Čechách a na Morave objavujú, z hľadiska hodnotenia medziregionálnych rozdielov sme identifikovali niektoré (zásadné) odlišnosti a špecifiká. V prvom rade môžeme jednoznačne konštatovať, že ekonomicky a sociálne najvyspelejším regiónom v oboch krajinách je NUTS 3 región, v ktorom je lokalizované hlavné mesto krajiny. Za zreteľahodnú považujeme skutočnosť, že pod vplyvom rozličných faktorov, ale aj hospodárskej krízy, došlo v roku 2009 k situácii, že po prvýkrát v histórii prebehla Bratislava Prahu na základe ukazovateľa HDP prepočítaného PKS na obyvateľa, vyjadreného ako % z priemeru Európskej únie.

Zároveň je však potrebné dodať, že zaujímavý bude regionálny vývoj v roku 2010 až 2011, kedy sa dôsledky krízy prejavili najsilnejšie. Všetky sledované regióny kontinuálne rástli až do roku 2008, obrat nastal v roku 2009. Predmetom nášho skúmania síce nebola konfrontácia úrovne ekonomického rastu, rozvoja s objemom finančných zdrojov, ktoré jednotlivé regióny získali

prostřednictvím kohézní politiky Evropské unie, avšak dovolíme si vyslovit předpoklad, že na základě použitých statistických metod, jednotlivé NUTS 3 regiony divergují, a teda že regionální politika nie je postačujúca na kompenzáciu dynamiky vývoja v regionoch hlavného mesta Prahy a Bratislavy. Sme presvedčení o tom, že brať do úvahy len jeden makroekonomický regionálny ukazovateľ – hrubý domáci produkt, nie je správne a postačujúce pre rozhodovanie sa o tom, ktorý región si zasluhuje viac, či menej finančných zdrojov v rámci regionálnej politiky.

Slovensko má však v porovnaní s Českou republikou jeden zásadný problém, a to je skutočnosť, že kým v Čechách jednoznačne dominuje hlavné mesto Praha, tak ako na Slovensku Bratislava, rozloženie HDP v regionoch Čiech a Moravy je jednoznačne rovnomernejšie, ako na Slovensku. Prešovský kraj totiž zaostáva výraznejšie nielen za priemerom Slovenska, ale aj za ostatnými šiestimi krajmi – NUTS 3 regiónmi. Podobnú tendenciu sme v Českej republike nezaznamenali.

Literatúra

- [1] HANDCOCK, M., S. (2011), Relative Distribution Methods. Version 1.6. Project home page at <http://www.stat.ucla.edu/~handcock/RelDist>. URL <http://CRAN.R-project.org/package=reldist>.
- [2] HANDCOCK, M., S., MORRIS, M. (1999) Relative Distribution Methods in the Social Sciences. Springer, New York, ISBN 0-387-98778-9. URL <http://www.stat.ucla.edu/~handcock/RelDist>
- [3] HARRELL, F., E. Jr and with contributions from many other users. (2012). Hmisc: Harrell Miscellaneous. R package version 3.9-3. <http://CRAN.R-project.org/package=Hmisc>.
- [4] KOLOŠTA, S. 2011. Urban spatial structures, evolution of: cities and urban population. Arad, In: Studia Universitatis „Vasile Goldis“, Seria Stiinte Economice, 2011, s. 34-43, ISSN 1584-2339
- [5] KOŽIAK, R. 2008. Zmierňovanie regionálnych disparít prostredníctvom regionálnej politiky. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2008. 138 s. ISBN 978-80-8083-573-6.
- [6] PETRÍKOVÁ, K, BORSEKOVÁ, K. 2010. Case study: New approach to the territorial development based on the example from Norway. 2. International congress of learning case studies about the public and non-profit marketing.
- [7] PETRÍKOVÁ, K, BORSEKOVÁ, K. 2010. Podpora kreatívnej ekonomiky ako zdroj trhovo orientovaného rozvoja územia. Nové trendy – Nové nápady 2010, Súkromná vysoká škola ekonomická – Znojmo. 18 – 19. 11. 2010. ISBN 978-80-87314-12-8.
- [8] R Development Core Team (2012). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. ISBN 3-900051-07-0, URL <http://www.R-project.org/>.
- [9] SKOKAN, K. 2003. Evropská regionální politika v kontextu vstupu ČR do Evropské unie. Ostrava : Repronis, 2003. 114 s. ISBN 80-7329-023-5.
- [10] ŠVANTNEROVÁ, L., KOLOŠTA, S. 2009. Úloha územných samospráv v regionálnom rozvoji. In: Acta Oeconomica No 26, 2009, ISBN 978-80-8083-916-1.
- [11] Wickham, H. ggplot2: elegant graphics for data analysis. Springer New York, 2009.

Tento článok je čiastkovým výstupom projektu VEGA 71/1010/2011 „Teoreticko-metodologické východiská plánovania v podmienkach územných samospráv a možnosti ich aplikácie v SR“.

REGIONÁLNÍ DISPARITY A KONVERGENCE V KONTEXTU POLITIKY SOUDRŽNOSTI EU**REGIONAL DISPARITIES AND CONVERGENCE IN THE CONTEXT OF THE EU COHESION POLICY****BC. LENKA HORKÁ**

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
E-mail: 323233@mail.muni.cz*

Anotace

Tento příspěvek je zaměřen na hodnocení politiky soudržnosti EU v souvislosti s naplňováním cíle konvergence a se zmírňováním regionálních rozdílů (disparit). Regionální disparity jsou zde prezentovány ukazatelem regionálního HDP na obyvatele a jeho vývojem v období 1995–2009. V příspěvku jsou zmíněny některé závěry týkající se regionální konvergence a je zde nastíněno budoucí směřování kohezní politiky v programovém období 2014–2020.

Klíčová slova

politika soudržnosti, regionální konvergence, regionální disparity, regiony EU

Annotation

This article deals with the evaluation of Cohesion policy of the EU in terms of fulfilling the Objective Convergence and reducing regional disparities. Regional disparities are represented by the indicator of GDP per capita with respect to its development during the years 1995–2009. This article consists of several conclusions about cohesion policy and suggests a future direction of mentioned cohesion policy during next programming period (2014–2020).

Key words

cohesion policy, regional convergence, regional disparities, regions of the EU

JEL classification: R11, R12

Politika soudržnosti EU a její hodnocení

Politika soudržnosti EU (neboli politika hospodářské, sociální a územní soudržnosti, kohezní politika) je zaměřena na snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů, snížení zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů a posilování hospodářské, sociální a územní soudržnosti za účelem harmonického vývoje Evropské unie.¹ V tomto kontextu lze chápat zmírnění regionálních disparit za pomoci jednotlivých nástrojů jako nezbytný úkol pro dosažení požadované úrovně soudržnosti. Těmito nástroji jsou především strukturální fondy a fond soudržnosti. Způsob, jakým jsou prostředky z fondů rozdělovány, vychází především z potřeby naplnit stanovené cíle kohezní politiky – pro programové období 2007–2013 jsou jimi cíle: konvergence, regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost, evropská územní spolupráce. Nejvíce prostředků plyne na cíl konvergence, do něhož spadají regiony, jejichž

¹ čl. 174 Lisabonské smlouvy.

HDP na obyvatele je nižší než 75 % průměru EU. Ostatní regiony spadají do cíle regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost. Poslední cíl, kterým je evropská územní spolupráce, je co do objemu prostředků nejmenší.

Hodnotit úspěšnost politiky soudržnosti EU je velmi obtížné, protože zde existuje mnoho dalších vlivů, které nelze jednoduše eliminovat a soustředit se tak pouze na vlivy kohezní politikou způsobené. Úspěšná politika soudržnosti by měla naplnit své hlavní cíle, což znamená, že by mělo docházet ke snižování rozdílů (disparit) mezi regiony. Velikost regionálních disparit je tedy měřítkem úspěšné kohezní politiky a zároveň souvisí s procesem regionální konvergence, která v podstatě také odráží úroveň soudržnosti (koheze) regionů. Pojmový aparát v této oblasti je velmi bohatý, až chaotický, a dá se říci, že pojmy koheze, soudržnost a konvergence spolu úzce souvisí – koheze a soudržnost jsou obecnější pojmy používané v rovině politiky EU celku (kohezní politika), pojem konvergence je pak specifitější vyjádřením konkrétního procesu přibližování se určité úrovni nebo zmenšování rozdílu v čase mezi pozorovanými veličinami. Konvergence je chápána jako reálná (přibližování ekonomické úrovně regionu vyspělejším regionům, nejčastěji je měřena pomocí HDP na obyvatele v paritě kupní síly) nebo nominální (přibližování nominálních veličin). Reálná a nominální konvergence spolu úzce souvisí a platí, že země (region) s nižší ekonomickou úrovní má nižší cenovou a mzdovou úroveň.

Existuje mnoho studií, které zkoumají proces regionální konvergence. Tyto studie vycházejí nejčastěji z konceptů β -konvergence a σ -konvergence (příp. Giniho nebo Atkinsonova indexu²). β -konvergence je spojena s neoklasickým modelem ekonomického růstu a vyjadřuje, že růst regionu pozitivně souvisí se vzdáleností regionu od svého stálého stavu – regiony nacházející se daleko před svým stálým stavem rostou rychleji nežli regiony, které jsou svému stálému stavu blíže. Obecně se předpokládá, vzhledem k různorodosti charakteristik jednotlivých regionů, že každý region má jiný stálý stav, v tomto případě se hovoří o podmíněné β -konvergenci. σ -konvergence znamená snižování rozptylu v HDP na obyvatele v čase a obvykle se měří jako směrodatná odchylka logaritmu HDP na obyvatele daných regionů. Pokud bychom měli shrnout závěry studií, většina z nich se shoduje, že v EU probíhá proces konvergence, na druhé straně se ale výsledky jednotlivých studií liší (v závislosti na použité metodice) ve stanovení míry, v jaké proces konvergence probíhá.³

Na poli Evropské unie je politika soudržnosti hodnocena prostřednictvím zpráv o hospodářské, sociální a územní soudržnosti, nejaktuálnější je v pořadí 5. zpráva, která reflektuje přijetí strategie Evropa 2020 a nové výzvy z ní vyplývající. Zpráva hodnotí dopad politiky na jednotlivé regiony a analyzuje regionální hospodářské nerovnosti. Za hlavní příčinu hospodářského růstu je označován nárůst produktivity, který byl patrný zejména v konvergenčních regionech. Zpráva také obsahuje analýzu dopadů politiky soudržnosti na úrovni členských států a regionů, k tomu je využito makroekonomických modelů (HERMIN a QUEST)⁴. Podle modelu HERMIN je odhadováno, že politika soudržnosti zvýší HDP v členských státech během výdajového období každý rok průměrně o 1,2 %, přičemž tyto vlivy jsou kumulativní. Podle obou modelů má politika soudržnosti silný vliv na HDP a růst –

² Více např. MONFORT, Philippe. Convergence of EU regions: Measures and evolution. Regional Policy, Working papers. [online].

³ Silný proces konvergence viz např. GEPPERT, Kurt; HAPPICH, Michael; STEPHAN Andreas. Regional Disparities in the European Union : Convergence and Agglomeration. [online]. Přetváření regionálních nerovností zaznamenala studie GALLO, Julie Le. Space-Time Analysis of GDP Disparities among European Regions: A Markov Chains Approach. International Regional Science Review. [online].

⁴ Více o modelech viz 5. zpráva o hospodářské, sociální a územní soudržnosti, kap. 6.

krátkodobě i dlouhodobě, například dle modelu HERMIN politika soudržnosti v období 2000–2006 vyústila v návratnost 2,1 EUR za každé investované euro. Podle QUEST je v roce 2009 návratnost odhadována na 1,2 EUR na jedno investované EURO, přičemž do roku 2020 se návratnost odhaduje na 4,2 EUR na investované euro. Co se týká dopadů politiky soudržnosti na jednotlivé regiony, byl použit model HERMIN například na regiony Polska – výsledky naznačují, že polské regiony čerpají z politiky soudržnosti i značné příspěvky HDP, které závisí na jedné straně na rozsahu výdajů, na druhé straně jsou spojeny s hospodářskou strukturou a profilem výdajů daného regionu⁵ (nejlepších výsledků dosahují centrální a západní regiony s velkými výrobními sektory, naopak východní regiony s vyšším podílem zemědělského sektoru profitují z politiky soudržnosti nejméně).

Regionální disparity

Kohezní politika EU (politika soudržnosti) si klade za cíl snižovat regionální disparity. Disparity jsou vymezeny mnoha způsoby, které znamenají v podstatě totéž a odlišují se v zásadě mírou specifičnosti, s jakou je na pojem nahlíženo. Jakákoliv disparita je obecně chápána jako rozdílnost neboli nerovnost určitých jevů. V kontextu regionů se pak pojem regionální disparity (např. dle definice MMR ČR) vymezuje jako neodůvodněné regionální rozdíly v úrovni ekonomického, sociálního a ekologického rozvoje regionů.⁶ Toto vymezení nám současně definuje, v jakých oblastech mohou regionální disparity vznikat, tedy v ekonomické, sociální a environmentální (dále se uvádí ještě oblast přírodní, ta je ale objektivně daná a nelze ji vymezit jako neodůvodněnou).

Regionální disparity se měří prostřednictvím jednotlivých ukazatelů nebo ukazatelů kompozitních. Nicméně se dá říci, že nejčastěji používaným indikátorem pro identifikaci regionálních disparit je HDP na obyvatele, jelikož je jedním z nerozšířenějších a nejserióznějších ukazatelů na regionální úrovni. Používá se v souvislosti s již výše zmíněnými koncepty β -konvergence a σ -konvergence. V tomto příspěvku jsou regionální disparity vztahovány pouze na ukazatel regionálního HDP na obyvatele, u něhož byla prokázána souvislost s ostatními ukazateli rozdíly v ekonomickém rozvoji, ale na druhou stranu nelze říci, že by regionální HDP na obyvatele plně nahrazoval ostatní indikátory.⁷

Regionální HDP na obyvatele

Dle definice Eurostatu je hrubý domácí produkt definován jako finální výsledek produkční činnosti rezidentských produkčních jednotek (ESA 1995, 8.89). HDP na obyvatele je také nejdůležitějším ukazatelem pro výběr regionu do cíle konvergence. Tento ukazatel, s ohledem na způsob, jakým je konstruován, představuje mnoho omezení a obecně platí, že regionální údaje jsou méně přesné než údaje na národní úrovni. Údaje za region s vyšším počtem obyvatel jsou spolehlivější než za region s počtem obyvatel nižším.⁸ Velké omezení také způsobuje fakt, že regionální ekonomiky jsou mnohem otevřenější než ty národní a je tudíž velmi obtížné přesně ohraničit, jaká část produkce se vztahuje k danému území. Pro regiony uvnitř státu je dále typická větší mobilita pracovních sil než na úrovni národní. Tato skutečnost může způsobovat, že v regionech s vysokou produkční aktivitou je HDP na obyvatele podstatně vyšší než v regionech sousedních, přičemž část produkce byla vytvořena

⁵ Evropská komise. 5. zpráva o hospodářské, sociální a územní soudržnosti. [online].

⁶ GaREP. Metodická podpora regionálního rozvoje. [online].

⁷ VILLAVERDE, José; MAZA Adolfo. Regional Disparities in the EU : Are They Robust to the Use of Different Measures and Indicators? [online].

⁸ Eurostat. Regional Account Methods. [online].

právě pracovní silou sousedních regionů. Nelze tedy zjednodušeně tvrdit, že regiony s vyšším HDP na obyvatele jsou nutně „bohatší“ než regiony sousední.

Způsob, jakým je regionální HDP na obyvatele Eurostatem koncipován, vychází z harmonizované metodiky. Základní údaje pro výpočet (hrubá přidaná hodnota, národní HDP a populační údaje) jsou získávána od Národních statistických úřadů členských států. Základní statistiky jsou shromažďovány z různých zdrojů (sčítání lidu, průzkumy v podnicích, domácnostech, údaje z ministerstev) a liší se ve struktuře a obsáhlosti zahrnutých položek (ekonomické, sociální, finanční a environmentální položky), které nemusí vždy nutně odpovídat národním účtům. Národní účty se týkají ekonomiky jako celku, kombinují údaje z mnoha základních statistik a nemají společný referenční rámec pro výběr jednotlivých vzorků. Základním kamenem statistik ESA95 je institucionální jednotka (ESA 1995, 2.12), která je definována jako základní ekonomické rozhodovací centrum, charakteristické svou jednotností a rozhodovací samostatností při výkonu své základní funkce (tj. např. domácnost, korporace atp.)⁹. Údaje za regionální HDP na obyvatele jsou nejčastěji uváděny v eurech, PPS nebo jsou procentuálně vztaženy k průměru HDP EU. Data za jednotlivé regiony jsou revidována, na rozdíl od údajů na národní úrovni, pouze jednou za rok.

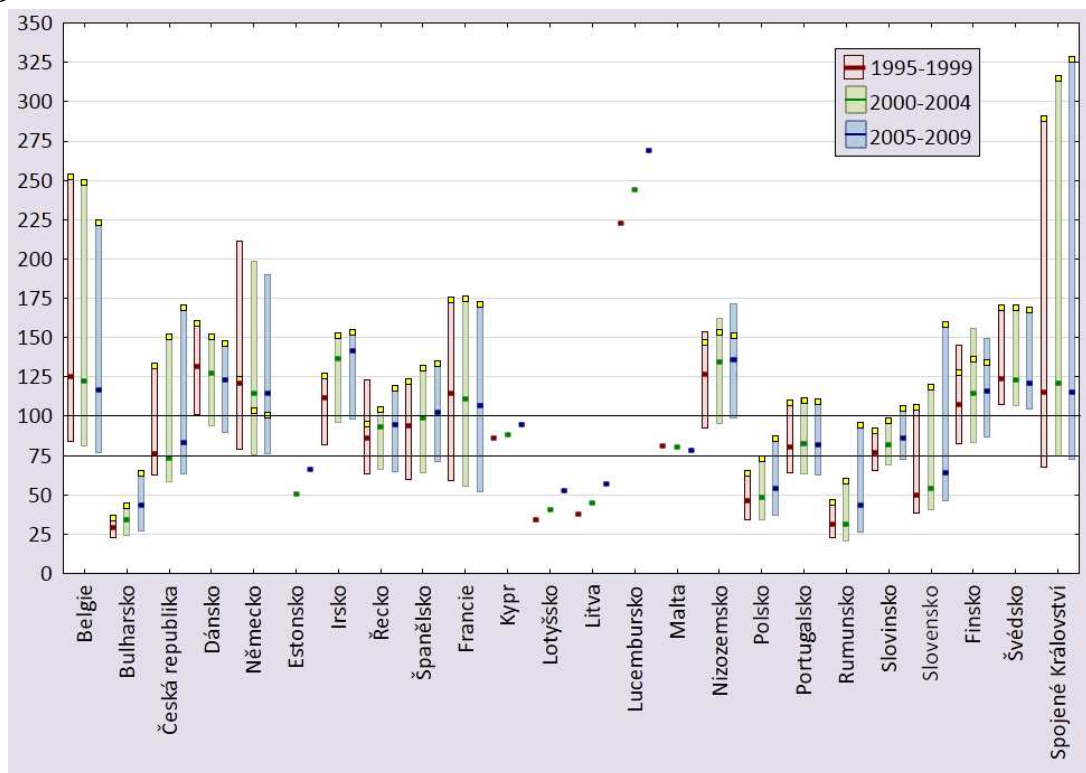
Vývoj regionálního HDP na obyvatele v období 1995–2009

V této části je zhodnocen vývoj regionálního HDP na obyvatele za období 1995–2009 v kontextu regionálních disparit, konvergence a politiky soudržnosti. Tento ukazatel byl vybrán pro zjednodušení a také z důvodu důležitosti pro politiku soudržnosti, je vyjádřen v procentech průměru EU27 (aby mohl být srovnán v čase). Následující graf zobrazuje vývoj minimálního a maximálního regionálního HDP na obyvatele v jednotlivých členských státech včetně národního průměru a pozice regionu hlavního města (žlutá barva).¹⁰ Pro přistoupivší státy střední a východní Evropy v roce 2004 a 2007 je typické, že se regionální rozdíly (ve smyslu HDP na obyvatele) velmi prohlubují. Růst HDP je tažen především regiony hlavního města, nejvíce je trend patrný u Bulharska, České republiky, Slovenska, Polska a Rumunska, přičemž v případě ČR a SR region hlavního města spadá pod cíl regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost a není tedy tak podporován, jako v případě cíle konvergence. I přes snahu podpořit nejvíce zaostalé regiony východní Evropy dochází k polarizaci uvnitř daného státu, kdy zaostalé regiony rostou oproti vyspělejším v absolutních číslech pomaleji a v konečném důsledku dochází k prohlubování regionálních disparit uvnitř státu. Výrazný posun v regionálním HDP nastal až mezi 2. a 3. sledovaným obdobím, kdy i nejzaostalejší regiony vykazovaly růst, který, byť byl nejvyšší v rámci celé EU, nestačil k tomu, aby se rozdíly mezi minimálním a maximálním HDP na obyvatele snížily (protože došlo k výraznějšímu růst regionů hlavních měst v absolutních číslech). Tento posun nastal až od roku 2004, tedy v období, kdy do EU tyto státy přistoupily (Bulharsko a Rumunsko až 2007) a začaly plně využívat nástroje politiky soudržnosti. Dá se říci, že přístup na jednotný vnitřní trh EU, politika soudržnosti a následný ekonomický růst spolu souvisí.

⁹ Eurostat. Gross domestic product (GDP) at current market prices at NUTS level 2. [online].

¹⁰ Data za italské, maďarské a rakouské regiony nebyla za podstatnou část sledovaného období dostupná, proto nejsou v grafu tyto státy znázorněny.

Graf 1: Minimální a maximální regionální HDP na obyvatele v % průměru EU27, 1995–2009



Pramen: Data Eurostat, vlastní zpracování.

Ve starých členských státech dochází buď k poklesu regionálního HDP na obyvatele vzhledem k průměru EU (Belgie, Francie, Dánsko), ke stagnaci (Německo, Portugalsko, Finsko, Švédsko) nebo k růstu (Španělsko, Irsko, Nizozemsko). Co se týká regionálních disparit v ukazateli HDP na obyvatele, ve starých členských státech je buď situace ve sledovaném období velmi podobná a nedochází k tak výrazným změnám jako v nových členských státech.

V podstatné většině případů je ukazatel vychýlen směrem nahoru díky regionu hlavního města, výjimkou je Německo, Nizozemsko a Finsko; Řecko se v tomto případě nedá objektivně zhodnotit, neboť ve sledovaném období docházelo ke značným výkyvům, které nebyly způsobeny reálným výkonem ekonomiky. Koncentrace ekonomické aktivity do oblastí hlavního města je tedy typická pro velkou většinu členských států. Jedno z omezení, které ukazatel regionálního HDP na obyvatele představuje, je, jak bylo uvedeno výše, že se vztahuje na ekonomickou aktivitu na území daného regionu, byť byla provedena rezidentem z jiného regionu. Nebere tedy v úvahu dojíždění obyvatel za prací mezi dvěma různými regiony, které je mezi regiony sousedící s regionem hlavního města typické. V tomto ohledu by výrazné vychýlení regionu hlavního města nemělo znamenat nutně negativní jev.

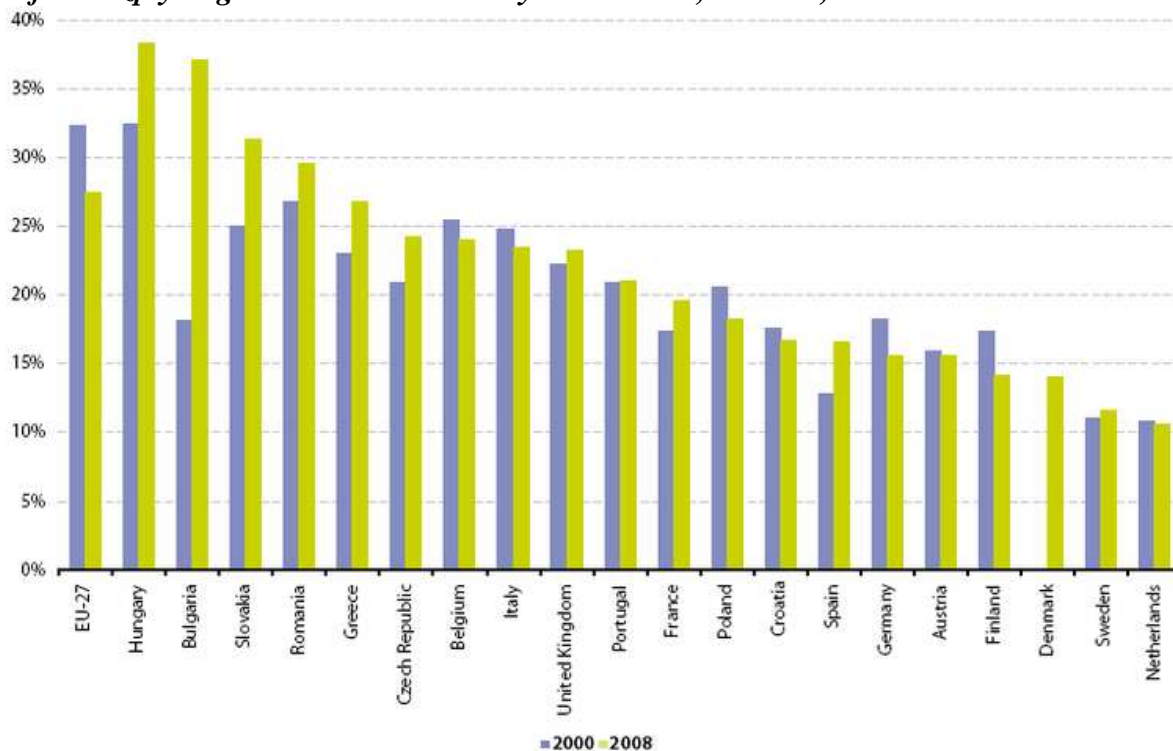
Následující tabulka zachycuje procentuální nárůst rozptylu regionálního HDP na obyvatele na úrovni členských států. Ke snížení došlo pouze v některých starých členských státech, Belgii, Španělsku, Itálii a Rakousku, zatímco v nových členských státech došlo ke značnému nárůstu (Rumunsko 149,22 %, Litva 111,71 %).

Tab. 1: Procentuální nárůst rozptylu regionálního HDP na obyvatele v období 1995–2005

Země	% nárůst od roku 1995 do 2005	Země	% nárůst od roku 1995 do 2005
Staré členské země EU		Nové členské země EU (2004 a 2007)	
Německo	3,28	Bulharsko	33,20
Belgie	-2,14	Česká republika	51,30
Irsko	42,31	Rumunsko	149,22
Řecko	27,07	Kypr	0,00
Španělsko	-7,69	Lotyšsko	61,83
Francie	0,89	Litva	111,71
Itálie	-2,42	Maďarsko	27,39
Portugalsko	5,64	Malta	20,59
Lucembursko	0,00	Slovinsko	17,89
Nizozemsko	10,97	Slovensko	19,43
Rakousko	-5,99	Estonsko	30,38
Finsko	21,47		
Švédsko	49,04		
Spojené království	36,60		

Pramen: COMAN, Amalia Nicoleta; COMAN, Paul. Regional Discrepancies in the European Union. Theoretical and Applied Economics. [online], upraveno.

Další graf zobrazuje srovnání rozptylu regionálního HDP na obyvatele v roce 2000 a 2008. Na úrovni EU27 dochází k poklesu, zatímco v rámci jednotlivých států k nárůstu. Největší nárůst je opět zaznamenán u nových členských států.

Graf 2: Rozptyl regionálního HDP na obyvatele v PPS, NUTS 2, období 2000 a 2008

(*) Regional dispersion is not applicable for Estonia, Ireland, Cyprus, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta and Slovenia; Croatia, 2001 and 2008.

Pramen: Eurostat. GDP at regional level. [online].

Budoucnost politiky soudržnosti

Dle 5. zprávy o hospodářské, sociální a územní soudržnosti stávající politika soudržnosti přispěla k rozšíření růstu a prosperity uvnitř Unie za současného zmenšování hospodářských, sociálních a územních rozdílů. V následujícím období by mělo dojít k úzkému provázání politiky soudržnosti se strategií Evropa 2020. Jak bylo zmíněno výše, opravdu došlo ke konvergenci v rámci EU jako celku, na druhé straně ale došlo ke zvětšování rozdílů mezi regiony uvnitř jednotlivých států.¹¹ Politika soudržnosti je na období 2014–2020 postavena na rozdělení jednotlivých regionů pro způsobilost poskytnutí podpory podle jejich dosažené úrovně HDP na obyvatele. Regiony se dělí na méně rozvinuté (s HDP na obyvatele nižším než 75 % průměrného HDP zemí EU27), přechodové (s HDP mezi 75 a 90 % průměru zemí EU27) a rozvinuté (s HDP vyšším než 90 % průměrného HDP EU27).¹² Největší podpora bude soustředěna opět do méně rozvinutých regionů ve snaze zmírnit regionální rozdíly v nejzaostalejších oblastech. V tomto ohledu navazuje nová politika soudržnosti na předchozí období. Změny nastanou zejména v implementační fázi politiky, která má být oproti předchozímu období podstatně zjednodušená.

Závěr

Regiony Evropské unie jsou co do vyspělosti na velmi odlišných úrovních, přičemž snahou politiky soudržnosti EU je tyto nerovnosti, pokud jsou neodůvodněné, vyrovnávat. Nerovnosti mezi jednotlivými regiony jsou obecně nazývány disparitami a jejich snižováním dochází k ekonomické konvergenci. Tato konvergence byla patrná zejména v 80. a 90. letech u starých členských států, ačkoliv stále zůstávaly velké regionální rozdíly. Proces konvergence probíhá i nyní, ovšem v menší míře. Politika soudržnosti je na poli Evropské unie hodnocena především zprávami o hospodářské, sociální a územní soudržnosti. Nejdůležitějším ukazatelem pro hodnocení politiky soudržnosti, disparit a procesu konvergence je regionální HDP, který je důležitý i pro rozdělení regionů podle způsobilosti pro čerpání prostředků v rámci politiky soudržnosti. V rámci EU jako celku dochází ke konvergenci regionálního HDP, zatímco uvnitř jednotlivých států se rozdíly prohlubují. Tento trend je patrný zejména u nových členských zemí a způsoben zejména značným růstem regionů hlavních měst. Politika soudržnosti pro období 2014–2020 představuje výzvu pro přehodnocení cílů z minulého období a stanovení nových priorit. Nová politika soudržnosti vyžaduje provázanost na strategii Evropa 2020 a definuje si za cíl posílení ekonomické, sociální a územní soudržnosti v Evropské unii vyrovnáváním rozdílů mezi regiony, který v zásadě koresponduje s cílem, který byl vymezen v minulém programovém období.

Literatura

- [1] COMAN, Amalia Nicoleta; COMAN, Paul. Regional Discrepancies in the European Union. Theoretical and Applied Economics. [online]. 14 s. (PDF). Dostupné z WWW: <<http://store.ectap.ro/articole/418.pdf>>.
- [2] Eurostat. Gross domestic product (GDP) at current market prices at NUTS level 2. [online]. Dostupné z WWW: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/EN/nama_r_e2gdp_esms.htm>.

¹¹ Viz např.: GIANNETTI, Mariassunta. The effects of integration on regional disparities: Convergence, divergence or both? [online].

¹² Evropská komise. Politika soudržnosti 2014–2020. [online].

- [3] Eurostat. GDP at regional level. [online]. 2011. Dostupné z WWW: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/GDP_at_regional_level>.
- [4] Eurostat. Regional Account Methods. [online]. Luxemburg : European Commission. 1995. 36 s. (PDF). Dostupné z WWW: <http://unstats.un.org/unsd/economic_stat/China/Regional%20Accounts%20Methods-GVA-GFCF-EU.pdf>. ISBN 92-827-0159-X.
- [5] Evropská komise. 5. zpráva o hospodářské, sociální a územní soudržnosti. [online]. Lucembursko : Úřad pro publikace Evropské unie. 2010. 304 s. (PDF). Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion5/index_cs.cfm>. ISBN 978-92-79-17796-5.
- [6] Evropská komise. Politika soudržnosti 2014–2020. [online]. Lucembursko : Úřad pro publikace Evropské unie. 2011. 20 s. (PDF). Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation2014_leaflet_cs.pdf>. ISBN 978-92-79-21486-8.
- [7] GALLO, Julie Le. Space-Time Analysis of GDP Disparities among European Regions: A Markov Chains Approach. *International Regional Science Review*. [online]. 2004. DOI: 10.1177/0160017603262402. Dostupné z WWW: <<http://leg.u-bourgogne.fr/documents-de-travail/e2001-06.pdf>>.
- [8] GaREP. Metodická podpora regionálního rozvoje. [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.regionálnírozvoj.cz/index.php/diskuze.437/items/definice-pojmu-disparita.html>>.
- [9] GEPPERT, Kurt; HAPPICH, Michael; STEPHAN Andreas. Regional Disparities in the European Union : Konvergence and Agglomeration. [online]. 29 s. (PDF). Dostupné z WWW: <<http://www.tagung05.uni-bonn.de/Papers/Geppert.pdf>>.
- [10] GIANNETTI, Mariassunta. The effects of integration on regional disparities: Convergence, divergence or both? [online]. *European Economic Review*. 2002. č. 46. s. 539–567 (PDF). Dostupné z WWW: <<http://www2.hhs.se/personal/Giannetti/eer.pdf>>.
- [11] MONFORT, Philippe. Convergence of EU regions: Measures and evolution. *Regional Policy, Working papers*. [online]. 2008. (PDF). Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/200801_convergence.pdf>.
- [12] VILLAVERDE, José; MAZA Adolfo. Regional Disparities in the EU : Are They Robust to the Use of Different Measures and Indicators? [online]. *Swedish Institute for European Policy Studies*. 2 s. (PDF). Dostupné z WWW: <http://www.sieps.se/sites/default/files/Summary_2011_4.pdf>.

EVALUATION OF REGIONAL DISPARITIES IN VISEGRAD FOUR COUNTRIES, GERMANY AND AUSTRIA USING THE CLUSTER ANALYSIS

ING. EVA POLEDNÍKOVÁ

Department of European Integration

ING. PETRA LELKOVÁ

Department of Economics

*Faculty of economics, VŠB - Technical University Ostrava
Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava 1, Czech Republic
E-mail: eva.polednikova@vsb.cz, petra.lelkova.st@vsb.cz*

Annotation

One of the possible methods which can be useful in the process of the measurement and evaluation of the regional disparities is cluster analysis. The cluster analysis represents the multivariate statistical method that enables to classify the objects into homogeneous groups (clusters) based on their characteristics. The aim of this paper is to classify NUTS 2 regions of the Visegrad Four countries (the Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia), Germany and Austria to the optimal number of the homogeneous clusters according to the similarity of the selected economic, social and territorial indicators. Subsequently, on the basis of the profiled clusters, the paper aims to evaluate and compare the development of regional disparities in the period 2000-2010. On the basis of the analysis results, the optimal four-cluster solution has been determined in the years 2000 and 2010. In the year 2000, the highest disparities were recorded between Cluster 1 (including the regions of capital cities and high developed German regions), Cluster 4 (including two Austrian regions) on the one hand and Cluster 3 (including less developed regions of Hungary, Poland, Slovakia, Czech Republic) on the other hand. In the year 2010, the cluster membership has changed. Although the less developed regions has recorded the positive development of the indicators, the disparities between clusters has remained especially in economic performance and territorial cohesion.

Key words

Cluster analysis, cluster, regional disparities, Visegrad Four countries

JEL classification: C38, R11, Y10

1. Introduction

The economic, social and territorial disparities in the level of the regional performance are a major obstacle to the balanced and harmonious development of the regions, but also of the territory as a whole. The quality analysis of disparities brings the important information about the key problematic issues in the region on the one hand and it's development potential on the other hand.

The attitude of the researches to the measurement of regional disparities is not uniformed. The frequently used methods include the methods based on *inter-regional comparison* or *mathematical and statistical methods* (Kutscherauer a kol., 2010). The cluster analysis represents one of the multivariate statistical methods classifying the objects into homogeneous clusters. The objects in each cluster are similar in some ways to each other and dissimilar to those in other clusters.

The Czech Republic, Hungary, Poland a Slovakia, so-called the Visegrad Four countries (V4), belongs to central European states whose economic development of the last 10 years is linked to European Union (EU) accession. With contribution of the EU Cohesion policy, the regional disparities have been reduced in V4 countries, but the convergence to more advanced regions in Germany and Austria is still insufficient.

The main objective of this paper is to classify the NUTS 2 regions of the Visegrad Four countries, Germany and Austria to the optimal number of the homogeneous clusters according to the similarity of the selected economic, social and territorial indicators. Subsequently, on the basis of profiled clusters, the paper aims to evaluate and compare the development of regional disparities in selected countries in the period 2000-2010.

The theoretical part of the paper is devoted to an overview of the approaches of regional disparities measurement and evaluation used in the European Union. The empirical part of the paper focuses on the application of cluster analysis in the case of V4 countries, Germany and Austria. The empirical research is based on cluster analysis using the statistical software *PASW Statistics 18* and the table processor *Microsoft Office Excel 2007*. The *European Statistical Office* (Eurostat) serves as a basic database of the regional indicators.

2. Theoretical background of regional disparities in the EU

There are many different approaches and methodologies that are applied in the definition of the term *regional disparity*. Therefore, the *disparity* can be understood as a multidimensional problem (Kutscherauer a kol., 2010). In the approach of European Union, the existence of disparities and their elimination is one of the main aspects of the EU Cohesion policy. The EU Cohesion policy focuses on achieving the convergence of less developed regions, support of the regional competitiveness and employment, and strengthening of territorial cooperation. In the European concept, the level of disparities can be regarded as a measure of the level of cohesion and *the lower rate of disparities, the higher the level of cohesion territory achieves and vice versa* (Molle, 2007).

According to the horizontal classification, we distinguish three types of the disparities: economic, social and territorial. *Economic disparities* represent the different level of economic convergence of the states and regions. The economic disparities can be measured by the economic indicators such as Gross domestic product per capita, Labour productivity, Gross expenditure on research and development, etc. *Social disparities* are related to how people perceive spatially differentiated quality of the life, standard of living or social inequality (Molle, 2007). Social disparities are mostly measured by the indicators of the labour market (employment rate, unemployment rate, long-term unemployment). *Territorial disparities* reflect the strong inequalities in the competitiveness factors level in the EU. Territory inequality is expressed by the significant differences in the economic performance, physical-geographical potential and transport and technical infrastructure, capacity for innovations or quality of environment (Molle, 2007). As territorial indicators can be

considered the indicators from the area of environment, transport, health care, science, information society, tourism and etc.

2.1 Database of regional disparities indicators

For the measurement and evaluation of the regional disparities in EU, it is crucial to determine the territorial level of territory and the relevant indicators of economic, social and territorial disparities. Within EU Cohesion policy, the regional disparities are analysed mostly at the territorial level of NUTS 2 regions. The adequate indicators of regional disparities can be identified e.g. within the *Reports on Economic, Social and Territorial Cohesion* (2007, 2010) that evaluate the trends of the disparities and cohesion in the EU Member states and their regions¹. Other possible indicators appropriate for the evaluation of disparities are the *Structural indicators* or headline indicators for evaluation of achieving the targets of *Strategy Europe 2020's* (Strategy for jobs and smart, sustainable and inclusive growth, 2010-2020)² (Staníčková, Melecký, Poledníková, 2011).

However, the *determination of appropriate and comparable regional statistics* has faced the significant problems of the limited availability at the required territorial level and time series.

2.2 Selected methods of regional disparities measurement

In the current practice of regional management, the methods based on inter-regional comparison or mathematical and statistical methods are often used. Among regional disparities assessment methods can be namely included (Kutscherauer et al., 2010, p. 56):

- interregional comparison method,
- methods utilizing Geographical information system,
- variability level – standard deviation and variation coefficient,
- multivariate statistical methods – method of main components and factor, cluster or discrimination analyses,
- simplistic model,
- method of real convergence,
- modified territorial Gini coefficient,
- method of artificial neuron nets.

2.2.1 Cluster analysis

Cluster analysis is a major technique for classifying a large number of information into meaningful subgroups, called clusters that are more manageable than individual datum. It allows us to identify homogenous groups of objects and to determine what in our sample belongs to which group. In this term, a cluster means a group of relatively homogeneous cases or observations (Burns, R. B., Burns, R. A., 2008). Objects in a specific cluster share many characteristics, but are very dissimilar to objects, not belonging to the cluster.

The *aim of cluster analysis* is to minimize variability within clusters and maximize variability between clusters. Cluster analysis examines inter-relationships between variables, with no distinction between dependent and independent variables and then reduces the data by

¹ The Cohesion reports are published by European Commission every three year.

² Structural indicators (14 indicators in six thematic areas) were used for evaluation of achieving of the Lisbon strategy's objectives in the years 2000-2010.

grouping them into a smaller set of clusters. Unlike other reduction tools there is no prior knowledge about which elements belong to which clusters.

To determine the optimum solution, the most common approach is to use *hierarchical cluster analysis* and *Ward's method* applying *Squared Euclidean Distance* as the distance or similarity measure. It helps to obtain the optimum number of clusters we should work with. The next step is to rerun the hierarchical cluster analysis with this selected number of clusters, which enables us to allocate every case in our sample to a particular cluster.

2.2.2 Hierarchical cluster analysis

The hierarchical method starts with each case as a separate cluster and then combines the clusters gradually, reducing the number of clusters at each step until only one cluster is left. In the last step, all objects are combined together as one cluster.

The hierarchical cluster analysis uses the *dissimilarities* such as distances between objects when forming the clusters. The distance is calculated between all initial clusters. The hierarchical tree diagram, called a *dendrogram*, can be produced to show the linkage points. In this analysis, the clusters are linked at increasing levels of dissimilarity. The *distance* can be measured in a variety of different ways. The most common way of the computing distances between objects in a multi-dimensional space is to compute *Euclidean distances*, an extension of Pythagoras' theorem. The *Squared Euclidean distance* is used more often than the simple Euclidean distance in order to place progressively greater weight on objects that are further apart. The Euclidean distance is the square root of the sum of the squared differences in the variables' values (Mooi, Sarstedt, 2011).

Having selected how to measure distance, it is necessary to choose the clustering algorithm, i.e. the rules that govern between which point distances are measured to determine cluster membership. There is five clustering algorithms and the most commonly used one is *Ward's method*. Ward's method is the very efficient method uses an analysis of the variance approach to evaluate the distances between clusters. Cluster membership is assessed by calculating the total sum of squared deviations from the mean of a cluster and the criterion for fusion is that it should produce the smallest possible increase in the error sum of squares.

3. Application of cluster analysis in the case of V4, Germany and Austria regional disparities

Within application of cluster analysis in the case of NUTS 2 regions of the V4 countries, Germany and Austria, the technique of the **agglomerative hierarchical clustering** was carried out. As a criterion of the *distance* between cases the *Squared Euclidean Distance* was selected that is the base of *Ward's method*.

The first step of the analysis includes the selection of the appropriate indicators of the regional disparities. In this case, the selection of indicators results from the concept of regional disparities evaluation in the EU, see chap. 2.1. The data base of the most frequently used indicators is remarked by the significant differences in terms of indicators availability at the level of NUTS 2 region in the selected countries (1), indicators availability reflecting economic, social and territorial disparities (2), indicators availability in the required reference period. For these reason, 15 indicators available in Eurostat database were selected, where the economic disparities are covered by 6 indicators, social disparities are reflected by 5

indicators and territorial disparities are covered by 4 indicators³. Selected indicators and their abbreviation are shown in Table 1.

Tab. 1: Selected indicators of regional disparities

Type of disparities	Indicator	Abbreviation
Economic disparities	GDP per head (Purchasing Power Standards per inhabitant)	GDP
	Gross fixed capital formation (Millions of euro)	GFCF
	Disposable income of households (Purchasing Power Standard per inhabitant)	DI
	Human Resources in Science and Technology (% of active population)	HRTS
	Patent applications to the European Patent Office (EPO) (Number per million of inhabitants)	EPO
	Employment in technology and knowledge-intensive sectors (% of active population)	ETKI
Social disparities	Employment rate (% of population aged 15-64)	ER15to64
	Employment rate of older workers (% of population aged 55-64)	ER55to64
	Employment rate of woman (% of woman population aged 15-64)	ERw15to64
	Unemployment rate (% of labour force aged 15-64)	UR15to64
	Unemployment rate of youth (% of labour force aged 15-24)	URy15to24
Territorial disparities	Collective tourist accommodation establishments (Number)	TE
	Tourism intensity (Number)	TI
	Crude death rate (Number per 100,000 inhabitants)	CD
	Victims in road accident (Number)	VRA

Source: European Commission, 2007, European Commission, 2010, Eurostat, 2012; own elaboration

The data matrix is created by the values of **15 indicators for total 83 regions**⁴ at territorial level NUTS 2 in V4, Germany and Austria in the period 2000-2010. Because of the comparison of the regional disparities development, the cluster analysis is carried out in the years 2000 a 2010.

After validation of the possible *correlation*, it was necessary to remove two indicators⁵ – *Disposable income of households* (Purchasing Power Standard per inhabitant) and *Unemployment rate of youth* (% of labour force aged 15-24). **The final matrix to cluster analysis is created by 13 indicators**⁶. Due to different scales of indicators, the variables have been standardized by *Z-score* method in statistical software *PASW Statistics 18*. Cluster analysis is sensitive on the occurrence of the *outliers*, but their elimination should be judicious (Meloun, 2005, p. 319). The file includes a few remote objects (outliers), due to possible disruption of the actual structure of the analyzed file, the outliers has not been removed.

Before the application of the multivariate statistical analysis, the attention should be paid to the **quality of the input data**. The **descriptive statistics** such as mean, median, characteristics of variability (standard deviation, range, coefficient of variation) can notice the different aspect of the data. In the years 2000 and 2010, the significant differences between

³ The selected number of indicators in each area reflects the given weight of indicators in the regional development. We assume the economic characteristic have the higher weight in the regional development and disparities evaluation, the territorial characteristic the lowest.

⁴ The Czech Republic: 8 NUTS 2 regions, Hungary: 7 NUTS 2 regions, Slovakia: 4 regions, Poland: 16 NUTS 2 regions, Austria: 9 NUTS 2 regions, Germany: 39 NUTS 2 regions.

⁵ The value of the Pearson Correlation Coefficient was over 0,8.

⁶ Due to lack of the data in the year 2000, the values of the indicators EPO (for V4 regions, Austria), ETKI (for polish regions), CD (for some of the german regions), TE and TI (for Hungarian and slovak regions) was estimated by the method of the linear trend at point by software *PASW Statistics 18*. In the year 2010, the values of indicators GDP, EPO, GFCF, CD, VRA was estimated by the method of the linear trend at point.

regions occur within the economic indicators GDP, GFCF, EPO, ETKI and the territorial indicators TE, TI, VRA. For example, the value of indicator *GDP per head (in PPS)* is from 6400 (minimum) to 37 900 (maximum), see Annex 1. The average value of indicator achieves approximately 17 080. Annex 1 and Annex 2 show, that the biggest differences exist in *number of patent application per million of inhabitants (EPO)*, in the year 2000 the number exactly amounts from 0,38 (minimum) to 672,25 (maximum). This indicator shows the high level of variability. In the year 2000 as well as in the year 2010, *the coefficient of variation of EPO and also GFCF*, exceed the value 50 % that indicates the heterogeneity of the file. The positive development is recorded in the social indicators. Since the year 2000, the average rate of employment has increased and the rate of unemployment has reduced. According to the coefficient of variation of the social indicators, the file is homogeneous and without outliers. As show the Annex 1 and Annex 2, the highest level of variability reached the file within territorial indicators (TE, TI, VRA). The high value of the coefficient of variation implies the mean is not appropriate measure of the data evaluation and file is heterogeneous. According to characteristic of the *skewness* in the years 2000 and 2010, the distribution is right-skewed (with the exception of the indicators of rate of employment). The characteristic of *kurtosis* mostly implies the leptokurtic distributions.

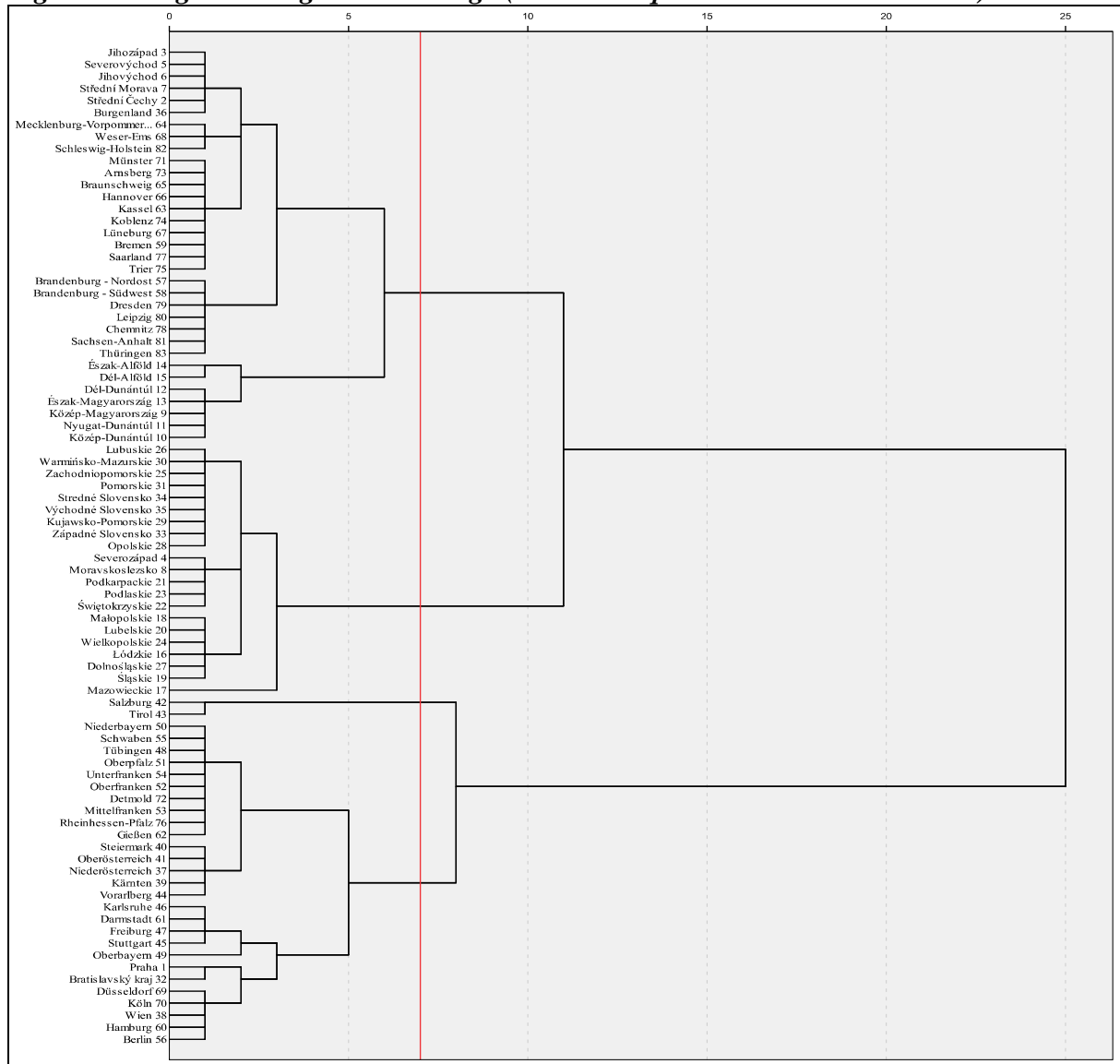
3.1 Results of cluster analysis in the years 2000 and 2010

The first output within cluster analysis is represented by the **Proximity Matrix** that includes the distances between regions. In 2000, the highest distance (and thus the highest rate of the dissimilarity) was recorded between Polish region *Lubuskie* and German region *Oberbayern* (138,816). The lowest distance (and the highest rate of the similarity) was between two Czech regions *Jihovýchod* and *Severovýchod* (0,810). In the 2010, the disparities between *Lubuskie* and *Oberbayern* were reduced when distance decreased on the value 113,254. The highest distance was recorded between Hungarian region *Észak-Magyarország* and Austrian region *Tirol* (151,667). The lowest distance was noticed between two Polish regions *Lubuskie* and *Opolskie* (0,342).

The results from each stage of the hierarchical clustering process are shown in table **Agglomeration Schedule** which includes the value of **Coefficients** representing the value of the distance statistic used to form the cluster⁷. On the basis of the coefficient's development in the **year 2000** we determined the optimal **four-cluster solution**. The example of agglomerative coefficients in the year 2000 is shown in Annex 3.

The **graphical presentation** of the combined objects to clusters is **Dendogram**. The example of dendogram represents Figure 1 that shows the gradual clustering of NUTS 2 regions in the year 2000 and implies four determined clusters.

⁷ The Coefficients help us to decide how many clusters are optimal for representation of the data. In this case, the cluster formation should be stop when the increase in the Coefficients between two adjacent steps is large.

Fig. 1: Dendrogram using Ward Linkage (based on Squared Euclidean Distance)

Source: own elaboration, 2012

Cluster 1 includes the regions of the capital cities of the Czech Republic (*Praha*), Slovakia (*Bratislavský kraj*), Austria (*Wien*) and Germany (*Berlin*). The socio-economic situation of these regions is significantly different from other regions, this fact confirms the combination of the regions to one homogeneous cluster. This cluster includes also six Austrian regions and 18 regions in Germany. **Cluster 2** is created by 31 regions, inclusive of all NUTS 2 regions of Hungary including the region of capital city (*Közép-Magyarország*) and rest of the German regions. Cluster 2 includes also one Austrian region (*Burgenland*) and five regions of the Czech Republic (*Střední Čechy*, *Jihozápad*, *Severovýchod*, *Jihovýchod*, *Střední Morava*) that are considered as regions with an average economic productivity. **Cluster 3** contains two Czech regions (*Severozápad* and *Moravskoslezsko*), all Polish regions (inclusive also regions of capital city *Mazowieckie*) and the remaining three regions of Slovakia (*Západné Slovensko*, *Stredné Slovensko*, *Východné Slovensko*). These regions are considered as less developed. **Cluster 4** is comprised of two southwestern regions in Austria - *Salzburg* and *Tirol*.

The optimal **four-cluster solution** was confirmed also **in the year 2010**. However, the results of cluster analysis in the year 2010 differ in the terms of the steps at which cluster was joined

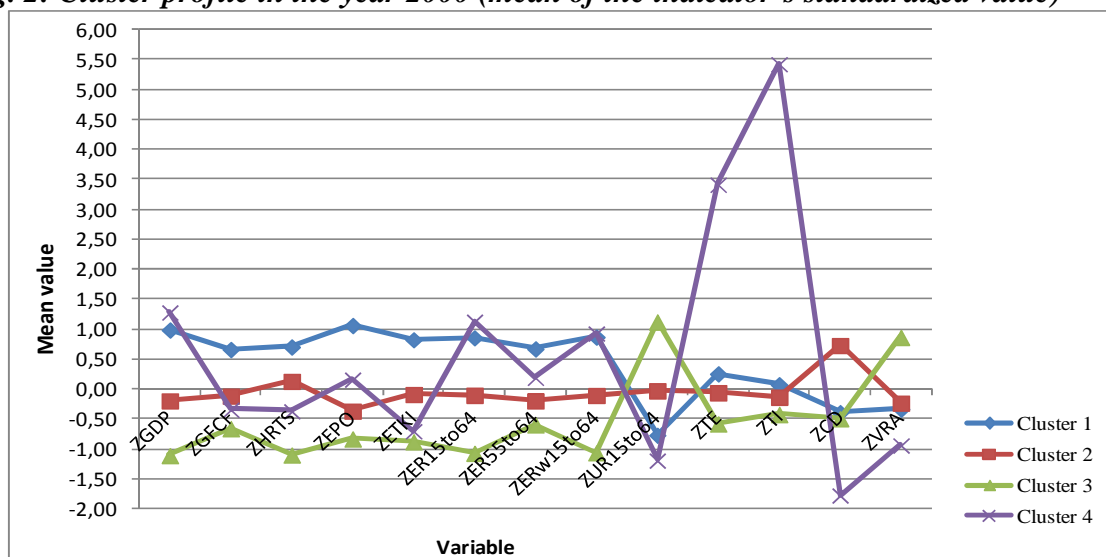
to each other and in the structure of the cluster. The comparison of the cluster membership in the year 2000 and 2010 provides **Annex 4**.

Cluster 1 includes the regions of capital city Praha, Bratislavský kraj, Wien and Berlin. After 10 years the capital cities have separated from other clusters, this confirms the persistent disparities between metropolitan areas and the rest of regions. To cluster 1 belong also 6 German regions. **Cluster 2** comprises total 32 regions. As well as in the year 2000 it includes all NUTS 2 regions of Hungary with exception of the *Közép-Magyarország*. Cluster 2 newly includes regions combined in Cluster 3 in the year 2010, exactly 16 regions of Poland, 3 regions in Slovakia and 2 Czech regions. The modification of the cluster 2 can be seen as a positive development in the increasing of the convergence between the less and more developed regions and reducing disparities. **Cluster 3** consists of the six Austrian regions, 32 German regions and Hungarian region of the capital city *Közép-Magyarország*. **The constitution of the Cluster 4** is the same as in the year 2000 comprising two Austrian regions - Salzburg and Tirol.

3.2 Evaluation of regional disparities using profile of the cluster

The profile of cluster can help to interpret and compare the basic characteristics of the clusters. According to Figure 2, that shows the mean of the standardized values of indicators, **Cluster 1** achieves the highest average value of economic indicators with exception of indicator GDP and one of the best results in the labour market. The lowest average rate of unemployment and the best development of territorial indicators are reached by **Cluster 4**. On the contrary, **Cluster 3** is characterized by the worst results in the economic, social and territorial segment. The disparities between regions in Cluster 3 and regions in Cluster 1 or Cluster 4 are significant in the economic performance (especially in indicator GDP) as well as in the labour market (particularly in indicator rate of unemployment) and territorial development (especially in indicator tourism intensity).

Fig. 2: Cluster profile in the year 2000 (mean of the indicator's standardized value)

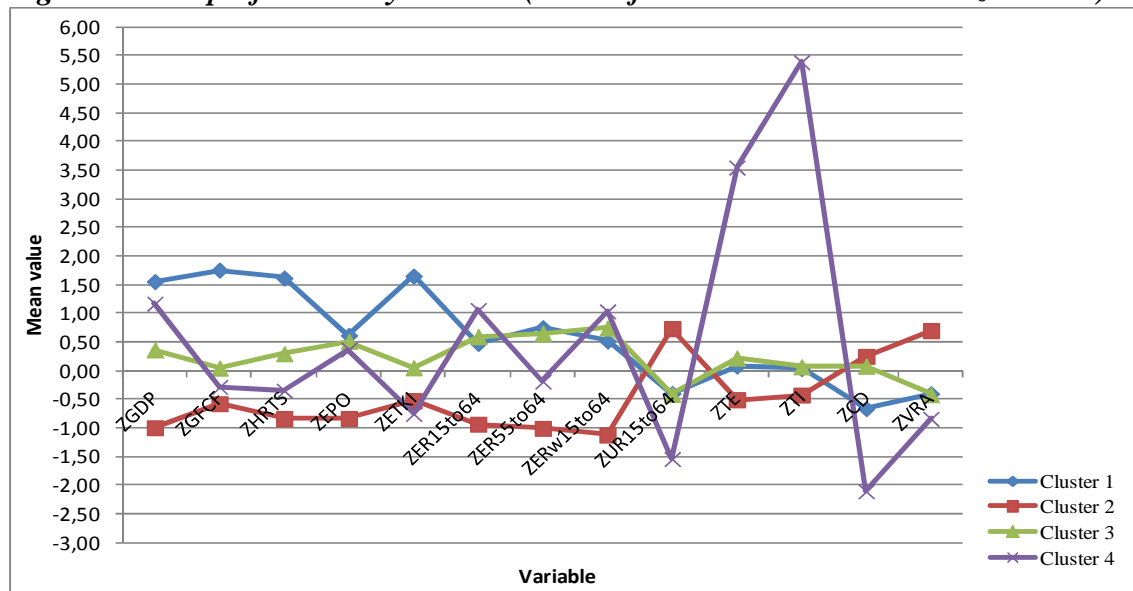


Source: own calculation and elaboration, 2012

In the year 2010, **Cluster 1** achieves again the highest average value of economic indicators and the highest average value of rate of employment of older workers, see Figure 3. It is necessary to emphasize that in the comparison with the year 2000, the cluster membership has

changed in the year 2010. Cluster 2 can be defined as cluster with biggest troubles although the regions have recorded the positive development of the analyzed indicators. Cluster 4, whose membership has not changed, achieves the lowest rate of unemployment and the best results in the territorial cohesion.

Fig. 3: Cluster profile in the year 2010 (mean of the indicator's standardized value)



Source: own calculation and elaboration, 2012

4. Conclusion

Cluster analysis represents an exploratory data analysis tool for classifying of multidimensional objects into groups which maximizes the similarity of cases within each cluster. Within this paper, hierarchical cluster analysis was the major method for finding the relatively homogeneous clusters of regions of Visegrad Four countries, Germany and Austria based on measured characteristics of the regional disparities. On the basis of the clustering process, **four-cluster solution** was determined as optimal.

The results of the hierarchical cluster analysis, partially confirms the hypothesis that NUTS 2 regions with capital cities (*Praha, Bratislavský kraj, Wien* and *Berlin*) have had significant and different soci-economic position from the other regions in the year 2000 as well as in the year 2010. Therefore, these regions have tended to be naturally grouped into one homogeneous cluster that has separated from the other clusters. In the year 2010, the modification of the cluster membership can be seen as the increasing of the similarity (reducing the disparities) of less and more developed regions within economic, social and territorial indicators. Despite of, the significant disparities has persisted between the regions in Hungary, Poland and Slovakia and the regions of capital cities and high developed regions in Austria, Germany and Czech Republic.

In conclusion it is necessary to mention that the result of the cluster analysis depends on the researcher's attitude to the selection of indicators (e.g. occurrence of outliers), technique of the clustering, criterion of the distance and algorithm (method) of the clustering. On the other hand the results of cluster analysis in the study of the regional disparities can provide useful information that can be used to facilitate the determination of the development measures and the decision about the subsidies allocation for the needy regions.

References

- [1] Burns, R. B., Burns, R. A. (2008). *Business Research Methods and Statistics Using SPSS*. 2008. London: Sage, 2008. 544 p. ISBN 978-1-4129-4529-5.
- [2] European Commission (2010). Fifth report on economic, social and territorial cohesion - Investing in Europe's future. Brussels: European Commission, 2010. 304 p. ISBN 978-92-79-17800-9.
- [3] European Commission (2007). Growing Regions, Growing Europe. Forth Report on Economic and Social Cohesion. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. 222 p. ISBN 92-79-05704-5222.
- [4] Eurostat (2012). Regions and cities. Regional Statistics [online]. 2012 [cit. 28.2.2012]. Available from WWW: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database.
- [5] Kutscherauer, A. a kol. (2010). Regionální disparity. Disparity v regionálním rozvoji země, jejich pojetí, identifikace a hodnocení. Series on Advanced Economic Issues, Vol. 3. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, 2010. 235 p. ISBN 978-80-248-2335-5.
- [6] Kutscherauer, A. et al. (2010). Regional disparities in regional development of the Czech Republic. Disparities in country regional development - concept, theory, identification and assessment. [online]. 2012 [cit. 1. 4. 2012]. Available from WWW: http://disparity.vsb.cz/edice_cd/cd11_regdis_mono_angl/pdf/Regional%20disparities.pdf
- [7] Meloun, M. (2005). Počítačová analýza vícerozměrných dat v příkladech. 1. vyd. Praha: Academia, 2005. 449 s. ISBN 80-200-1335-0.
- [8] Mooi, E., Sarstedt, M. (2011). A Concise Guide to Market Research. The Process, Data, and Methods Using IBM SPSS Statistics. 1st Edition. Heidelberg: Springer, 2011. 307 p. ISBN 978-3-642-12540-9.
- [9] Molle, W. (2007). European Cohesion Policy: Regions and Cities. London: Routledge, 2007. 347 p. ISBN -415-43811-X.
- [10] Řezanková, H. (2009). Shluková analýza dat. 2. vyd. Praha: Professional Publishing, 2009. 218 s. ISBN 978-80-86946-81-8.
- [11] Staníčková, M., Melecký L., Poledníková. E. (2011). Data Base Analysis for Exploration of EU Cohesion and Competitiveness. ACC Journal, vol. 3, iss. C, pp. 136-146.
- [12] Tuleja, P. (2008). Možnosti měření regionálních disparit – nový pohled [online]. Šilheřovice, 2008 [cit. 1.4.2012]. Available from WWW: http://disparity.vsb.cz/regdis_2008/pdf/Sbornik%20regdis_2008.pdf.

This paper was created under SGS project (SP2012/153) of Faculty of Economics, VŠB-Technical University of Ostrava.

Annex 1: Descriptive statistics, year 2000

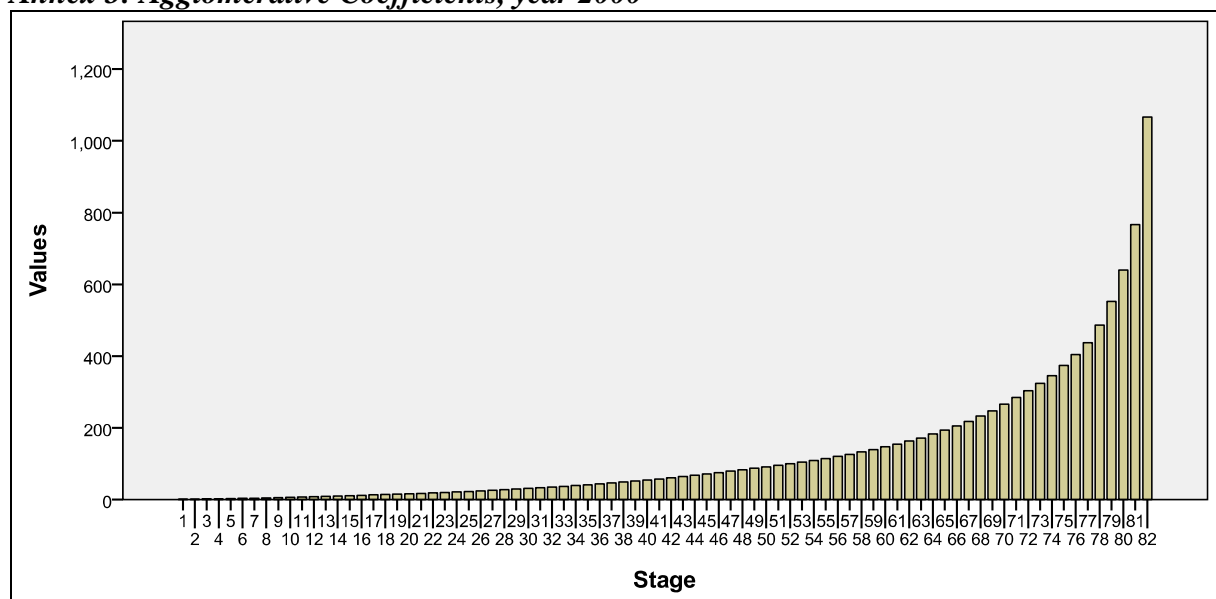
Indicator	Mean	Median	Std. Deviation	Range	Minimum	Maximum	Coefficient of variation	Skewness	Kurtosis	Percentiles		
										25	50	75
GDP	17079,52	16300,00	7601,95	31500,00	6400,00	37900,00	44,51	0,39	-0,50	9800,00	16300,00	22100,00
GFCF	6218,17	4247,00	5787,72	29443,50	765,60	30209,10	93,08	1,62	3,07	1670,60	4247,00	8724,50
HRTS	31,69	30,90	7,96	32,30	17,80	50,10	25,13	0,22	-1,00	24,50	30,90	37,88
EPO	131,70	75,29	156,17	671,87	0,38	672,25	118,58	1,43	1,85	4,05	75,29	210,40
ETKI	4,25	4,12	1,55	6,91	1,33	8,24	36,37	0,74	0,41	3,21	4,12	4,93
ER15to64	62,19	63,10	6,67	23,40	48,70	72,10	10,73	-0,43	-0,96	56,70	63,10	68,00
ER55to64	32,02	33,10	8,62	42,00	15,70	57,70	26,91	0,03	-0,11	25,90	33,10	37,20
ERw15to64	55,02	55,10	5,80	24,30	41,60	65,90	10,55	-0,37	-0,41	51,61	55,10	59,20
UR15to64	9,93	7,40	6,35	25,85	2,30	28,15	63,96	0,85	-0,26	4,90	7,40	15,40
TE	1169,11	835,00	1143,20	6606,00	89,00	6695,00	97,78	2,52	7,89	459,00	835,00	1425,00
TI	4372,29	2797,00	6348,98	45251,00	348,00	45599,00	145,21	4,64	25,47	1590,00	2797,00	5056,00
CD	1023,56	1009,68	136,95	737,30	688,50	1425,80	13,38	0,71	1,25	951,26	1009,68	1085,97
VRA	216,29	180,00	144,39	971,00	23,00	994,00	66,76	2,45	9,93	148,00	180,00	269,00

Source: own calculation and elaboration, 2012

Annex 2: Descriptive statistics, year 2010

Indicator	Mean	Median	Std. Deviation	Range	Minimum	Maximum	Coefficient of variation	Skewness	Kurtosis	Percentiles		
										25	50	75
GDP	23942,13	24060,00	9415,82	37727,00	10140,00	47867,00	39,33	0,46	-0,33	15800,00	24060,00	29700,00
GFCF	8095,73	5898,30	7879,86	50058,00	1251,40	51309,40	97,33	2,85	11,13	3263,90	5898,30	10053,00
HRTS	37,74	36,90	7,21	33,80	25,30	59,10	19,10	0,64	0,21	32,80	36,90	42,90
EPO	115,16	81,64	129,86	462,09	0,20	462,29	112,77	1,24	0,68	6,58	81,64	167,64
ETKI	3,85	3,68	1,59	6,89	1,08	7,97	41,39	0,57	-0,01	2,67	3,68	4,66
ER15to64	66,61	68,50	7,18	27,10	48,70	75,80	10,78	-0,64	-0,72	59,60	68,50	72,30
ER55to64	47,67	49,80	11,29	38,90	27,90	66,80	23,68	-0,18	-1,41	36,90	49,80	57,90
ERw15to64	60,83	63,30	7,68	28,00	43,90	71,90	12,62	-0,41	-1,18	53,50	63,30	67,30
UR15to64	8,05	7,40	3,37	15,70	2,80	18,50	41,86	0,64	0,19	5,30	7,40	10,40
TE	1130,81	816,00	1068,02	6419,00	111,00	6530,00	94,45	2,57	8,63	437,00	816,00	1354,00
TI	4556,63	2739,00	6258,86	42082,00	535,00	42617,00	137,36	4,29	21,64	1674,00	2739,00	4867,00
CD	1025,36	1006,20	140,28	753,44	680,89	1434,33	13,68	0,53	0,89	946,72	1006,20	1092,34
VRA	143,07	122,16	118,03	829,87	11,93	841,80	82,50	3,09	14,70	73,93	122,16	164,87

Source: own calculation and elaboration, 2012

Annex 3: Agglomerative Coefficients, year 2000

Source: elaboration, 2012

Annex 4: Cluster membership in the years 2000 and 2010

Year	2000	2010	Year	2000	2010
Region	Cluster	Cluster	Region	Cluster	Cluster
Praha	1	1	Stuttgart	1	3
Střední Čechy	2	2	Karlsruhe	1	1
Jihozápad	2	2	Freiburg	1	3
Severozápad	3	2	Tübingen	1	3
Severovýchod	2	2	Oberbayern	1	1
Jihovýchod	2	2	Niederbayern	1	3
Střední Morava	2	2	Oberpfalz	1	3
Moravskoslezsko	3	2	Oberfranken	1	3
Közép-Magyarors zág	2	3	Mittelfranken	1	3
Közép-Dunántúl	2	2	Unterfranken	1	3
Nyugat-Dunántúl	2	2	Schwaben	1	3
Dél-Dunántúl	2	2	Berlin	1	1
Észak-Magyarors zág	2	2	Brandenburg - Nordost	2	3
Észak-Alföld	2	2	Brandenburg - Südwest	2	3
Dél-Alföld	2	2	Bremen	2	3
Łódzkie	3	2	Hamburg	1	1
Mazowieckie	3	2	Darmstadt	1	1
Małopolskie	3	2	Gießen	1	3
Śląskie	3	2	Kassel	2	3
Lubelskie	3	2	Mecklenburg-Vorpommern	2	3
Podkarpackie	3	2	Braunschweig	2	3
Świętokrzyskie	3	2	Hannover	2	3
Podlaskie	3	2	Lüneburg	2	3
Wielkopolskie	3	2	Weser-Ems	2	3
Zachodniopomorskie	3	2	Düsseldorf	1	1
Lubuskie	3	2	Köln	1	1
Dolnośląskie	3	2	Münster	2	3
Opolskie	3	2	Detmold	1	3
Kujawsko-Pomorskie	3	2	Amsberg	2	3
Warmińsko-Mazurskie	3	2	Koblenz	2	3
Pomorskie	3	2	Trier	2	3
Bratislavský kraj	1	1	Rheinessen-Pfalz	1	3
Západné Slovensko	3	2	Saarland	2	3
Stredné Slovensko	3	2	Chemnitz	2	3
Východné Slovensko	3	2	Dresden	2	3
Burgenland	2	3	Leipzig	2	3
Niederösterreich	1	3	Sachsen-Anhalt	2	3
Wien	1	1	Schleswig-Holstein	2	3
Kärnten	1	3	Thüringen	2	3
Steiermark	1	3			
Oberösterreich	1	3			
Salzburg	4	4			
Tirol	4	4			
Vorarlberg	1	3			

Source: elaboration, 2012

KONVERGUJÍ REGIONY ZEMÍ V4?**DO THE V4 REGIONS CONVERGE?****BC. PAVEL ZDRAŽIL****DOC. ING. IVANA KRAFTOVÁ, CSc.**

Ústav regionálních a bezpečnostních věd
Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice
Studentská 84, 532 10 Pardubice, Česká republika
E-mail: pavel.zdrazil@student.upce.cz, Ivana.Kraftova@upce.cz

Anotace

Příspěvek prezentuje výsledky analýzy regionů států Visegrádské čtyřky (V4) na úrovni NUTS II a hodnotí míru jejich konvergence/divergence. Cílem příspěvku je na základě vytvořeného evaluačního klasifikačního modelu posoudit vývoj regionů zemí V4 v období 1999 až 2008 a ověřit, zda mezi regiony V4 docházelo v období 1999 - 2008 ke konvergenci a zda po vstupu států V4 do Evropské unie v roce 2004 byly konvergenční procesy intenzivnější. K tomu slouží vytvořený evaluační klasifikační model, který využívá pro klasifikaci regionů vybrané ukazatele - ekonomické výkonnosti, míry využití ekonomických zdrojů a růstového potenciálu -, faktorovou analýzu, hodnotící škály a shlukovou analýzu.

Výsledky výzkumu ukazují na velmi problematické hodnocení jak z hlediska vzájemného ekonomického přibližování regionů států V4, tak z hlediska vývoje intenzity konvergenčního procesu po vstupu států V4 do EU. Výzkum se přiklání k závěru, že v regionální politice vítězí její růstová dimenze nad dimenzí vyrovnávací.

Klíčová slova

regiony V4, konvergence, evaluační klasifikační model

Annotation

This article presents the results of region analysis of the Visegrad Group states (V4) at NUTS II level and rates the extent of their convergence/divergence. Therefore, the target of this paper based on the created evaluation classification model, is judging the extent of convergence of the V4 states in the period 1999 to 2008 and verifying if V4 states regions', in the same period and after joining the EU in the 2004, was the convergence processes more intense. It does the created evaluation classification model, which uses chosen indicators – economic performance, economic resources usage rate and growth potential -; the scales evaluated factor analysis and cluster analysis. The result of the research shows, that both economics convergence of the regions' V4 states aspect and intensity of the convergence process development aspect after joining the EU, is very hard to evaluate. The analysis inclines to the option that in the event of regional policy wins growing dimension over balancing dimension.

Key words

regions of V4, convergence, evaluation classification model

JEL classification: R11, R58

1 Úvod

Otázka hospodářské a sociální soudržnosti v rámci integračních procesů je v centru pozornosti teoretiků ať už v obecné rovině, či se zaměřením na evropskou integraci [1], [11], [12], [20], stejně jako v kontextu s posuzováním její implementace na úrovni skupin zemí [2], [7], [14], [15], či jednotlivých zemí [19]. S ohledem na realitu evropského integračního procesu je jeho cílům, stejně jako nástrojům a metodám jejich naplňování, věnována řada významných materiálů a strategických dokumentů EU [4] [5]. Některé z nich jsou úžeji zaměřeny na skupiny zemí specifickým způsobem definované [3], [13], [18].

Visegrádská skupina¹ (dále jen „V4“) je tvořena poměrně různorodými zeměmi, které přes řadu společných znaků vykazují mnohé rozdíly z hlediska geografického, demografického, ekonomického i sociálního. Důsledkem těchto rozdílů je nerovnoměrná alokace výrobních faktorů, jež má za následek odlišný stupeň vývoje jednotlivých regionů.² V porovnání s většinou regionů tradičních zemí EU se jedná většinou o zaostalé regiony, a proto mají nárok na čerpání z fondů politiky soudržnosti, což by mělo napomáhat naplňování kohezní politiky EU a vést ke snižování disparit mezi regiony V4, přispívat ke konvergenčnímu procesu. Z celkového objemu určeného k provádění politiky soudržnosti, byla více než třetina prostředků fondů EU určena pro státy V4. (Konkrétně je pro ně určeno 38 % finančních prostředků fondů Evropské unie, přičemž V4 tvoří z hlediska počtu obyvatel i rozlohy necelých 13 % EU [6], [8].) Nutno podotknout, že naprostá většina z těchto prostředků směřuje k uskutečňování cíle Konvergence, což svědčí o značné zaostalosti V4 v porovnání se státy EU-15.

2 Cíl a metody

2.1 Cíl výzkumu

Cílem příspěvku je na základě vytvořeného evaluačního klasifikačního modelu posoudit vývoj regionů zemí V4 v období 1999 až 2008 a ověřit, zda

- mezi regiony V4 docházelo v období 1999 - 2008 ke konvergenci;
- po vstupu států V4 do Evropské unie byly konvergenční procesy intenzivnější.

2.2 Metodika výzkumu

K charakteristice regionů na úrovni NUTS II zemí V4 a sledování míry jejich konvergence byl vytvořen klasifikační evaluační model, který obsahuje:

- hodnocené ukazatele jako klasifikační kritéria
- způsob úpravy vstupních dat

¹ Visegrádská skupina vznikla podpisem Visegrádské deklarace 15.2.1991 původně jako Visegrádská trojka. Po rozdělení Československa 1. ledna 1993 však obě země zůstaly členy společenství - Visegrádské čtyřky. Krátce po svém vzniku byla spolupráce poměrně intenzivní, byla hnána společnými zájmy: touhou rychlého oproštění se od totalitních pozůstatků a vazeb na bývalý Sovětský svaz; nutností politické a ekonomické transformace; snahou „dohnat západ“; přistoupení k ES a NATO. Dne 1. května 2004 došlo k naplnění primárního cíle, kvůli kterému bylo seskupení zformováno, tedy ke společnému vstupu všech zúčastněných států do Evropské unie. Po tomto aktu došlo k nucené revizi původní Visegrádské deklarace, neboť dosažením cíle pozbyla smyslu, a na setkání představitelů všech čtyř zemí v českém městě Kroměříž, dne 12. 5. 2004, byla podepsána nová verze Visegrádské deklarace, „Deklarace ministerských předsedů České republiky, Maďarské republiky, Polské republiky a Slovenské republiky o spolupráci zemí Visegrádské skupiny po přistoupení do Evropské unie.“ Blíže viz [9], [16].

² Na úrovni NUTS II zahrnují státy Visegrádské čtyřky celkem 35 územních statistických jednotek z celkového počtu 271 unijních jednotek. Česká republika je složena z 8, Maďarsko ze 7, Polsko z 16 a Slovensko ze 4 těchto jednotek.

- metodiku klasifikace vč. klasifikačních stupnic

Za referenční roky porovnání jsou uvažovány roky 1999 (relativní stabilizace tranzitivních ekonomik), 2004 (vstup hodnocených zemí do EU), 2008 (poslední data hodnoceného desetiletí).

Komponenty evaluačního modelu

Mezi ukazatele tohoto modelu hodnocení míry konvergence regionů patří 5 komponent (viz tabulka 1), z nichž dvě zastupují ekonomickou výkonnost, resp. bohatství – hrubý domácí produkt na obyvatele a čistý disponibilní důchod domácností. Další dva odrážejí využití ekonomických zdrojů – tvorba hrubého fixního kapitálu a míra nezaměstnanosti. Poslední má zachycovat růstový potenciál a byl synteticky sestaven z pěti dílčích ukazatelů.

Tento soubor ukazatelů byl vybrán z důvodu jejich významného postavení v určování ekonomické pozice, jednotné metodiky jejich určování a s tím spojené mezinárodní porovnatelnosti, ale také kvůli jejich pravidelnému sledování ze strany EU a tím pádem i dostupnosti dat.

Tab. 1 Komponenty evaluačního modelu

ukazatel	jednotka	zkratka
HDP na obyvatele	PPS na obyvatele vyjádřeno v % průměru EU	HDP
Čistý disponibilní důchod domácností	PPS na obyvatele	CDD
Tvorba hrubého fixního kapitálu	mil. EUR % HDP	THFK
Míra nezaměstnanosti u osob starších 15 let	%	MNZ
Ukazatel růstového potenciálu	-	RP

Zdroj: vlastní vypracování

Konstrukce ukazatele růstového potenciálu

K sestavení ukazatele růstového potenciálu (dále jen „RP“) byla použita metoda faktorové analýzy. Vytvoření syntetického ukazatele je odrazem potřeby širšího postihnutí růstového potenciálu sledovaných regionů, a to v jejich provázanosti. Byla provedena integrace vybraných dílčích ukazatelů, a to: míra vysokoškolských studentů, zaměstnanost v oblasti vědy a technologií, zaměstnanost v oblasti výzkumu a vývoje, počet registrovaných patentů a výdaje na výzkum a vývoj, jak zachycuje tabulka 2.

Tab. 2 Dílčí komponenty ukazatele růstového potenciálu (RP)

ukazatel	jednotka
Míra vysokoškolských studentů: z populace 20 - 24	%
Míra zaměstnanosti v oblasti vědy a technologií: z celé populace	%
Míra zaměstnaných v oblasti výzkumu a vývoje: ze zaměstnaných	%
Registrované patenty u Evropského patentového úřadu	na mil. obyvatel
Výdaje na výzkum a vývoj	% HDP

Zdroj: vlastní vypracování

Ke konstrukci RP byla zvolena technika faktorové analýzy založená na metodě hlavních komponent – Principal Components Analysis, PCA [17] (dále jen „PCA“). Hodnoty jednotlivých ukazatelů regionů byly znormovány a následně použity jako vstupy pro metodu PCA. Výstupem bylo přidělené skóre každému z dílčích ukazatelů. Přidělené hodnoty byly následně přepočítány tak, aby součet skóre jednotlivých komponent byl roven jedné. Jelikož se poměr hodnot ukazatelů v jednotlivých letech mírně lišil, bylo zřejmé, že se při opakovaném provedení metody bude mírně lišit i skóre těchto komponent v jednotlivých letech. Z důvodu požadavku na uniformitu konstrukce RP v průběhu sledovaného období bylo definováno, že váhy pro jednotlivé dílčí ukazatele budou pevně stanoveny aritmetickým průměrem přepočítaného skóre za období 2001 – 2008. Po určení vah dílčích komponent již bylo možné vypočítat hodnoty syntetického ukazatele RP. Výpočet těchto hodnot byl proveden sumací součinů hodnot jednotlivých ukazatelů s váhami těchto ukazatelů. Tedy takto:

$$RP_i = \sum_{i=1}^{35} \sum_{j=1}^5 x_{ij} \times w_j \quad (1)$$

Legenda:

RP_i ... hodnota syntetického ukazatele růstového potenciálu i-tého regionu,

x_{ij} ... hodnota j-tého dílčího ukazatele pro i-tý region,

w_j ... hodnota váhy j-tého dílčího ukazatele,

$i = \langle 1;35 \rangle$, $j = \langle 1;5 \rangle$

Úprava vstupních dat

K popisu a vyhodnocení konvergence sledovaných regionů bylo použito veličin popisné statistiky – charakteristiky polohy (aritmetický průměr a medián) a variability (rozpětí a směrodatná odchylka), a metody shlukové analýzy. Přitom byly řešeny dva hlavní problémy – vyrovnaní vah a doplnění chybějících hodnot.

K vyrovnaní vah sledovaných ukazatelů a s tím související eliminaci vlivu jednotek pro potřeby shlukové analýzy byla zvolena metoda normalizace hodnot každého znaku pomocí Z-funkce do takzvaného Z-skóre, tedy následujícím způsobem:

1. od každé hodnoty byl odečten aritmetický průměr základního souboru příslušného ukazatele
2. tento rozdíl byl vydělen vychýlenou směrodatnou odchylkou základního souboru příslušného ukazatele

Při získávání požadovaných dat z databáze Eurostat se v několika případech vyskytl problém spojený s chybějícími daty. Jako metody k vypořádání se s těmito obtížemi byly zvoleny následující postupy:

- odhad prostřednictvím regresní analýzy – u ukazatele CDD za maďarské regiony pro rok 1999; konkrétně se jednalo o transformaci nelineární exponenciální funkce $y = \alpha \times \beta^x$ na lineární model regrese, který byl proveden metodou nejmenších čtverců. K provedení odhadu byla využita data z 9 následujících let, pouze u regionu Közép-Magyarország byla z důvodu výrazného otočení trendu použita pouze sedmiletá řada. Koeficient determinace byl u 6 ze 7 regionů 0,95 nebo vyšší, u jednoho regionu se jednalo o hodnotu 0,86.
- nahrazení chybějící hodnoty nejbližší známou hodnotou - u regionálních ukazatelů THFK, kde zdrojová databáze neobsahuje záznamy za rok 2008, dohromady tedy 35 údajů. Vzhledem k začínající celosvětové ekonomické krizi, která se v tomto roce na výši THFK mohla projevit, bylo použití metody odhadu prostřednictvím regresní analýzy nevhodné, neboť v důsledku předchozího trendu by byly odhady pravděpodobně významně nadhodnoceny. K provedení shlukové analýzy za rok 2008 tedy budou u ukazatele THFK použity údaje z roku 2007.

- nahrazení chybějící hodnoty aritmetickým průměrem dvou nejbližších známých hodnot - u dílčího ukazatele „počet registrovaných patentů u Evropského patentového úřadu“, který je součástí syntetického ukazatele RP (v 6 případech).

Aplikace shlukové analýzy

V rámci výzkumu byla aplikována aglomerativní hierarchická shlukovací metoda označovaná jako Complete Linkage (případně Furthest Neighbour), v českém překladu metoda úplného propojení (případně metoda nejvzdálenějšího souseda). Metoda má sklon k vytváření kompaktních shluků, jež nejsou extrémně velké a nevytváří nepříznivý efekt řetězení shluků [10]. K určení vzdálenosti jednotlivých objektů byla zvolena Euklidovská metrika. Vzhledem k značně rozdílnému charakteru údajů jednotlivých ukazatelů a použité metrice byla data před provedením shlukové analýzy, z důvodu vyrovnání vah ukazatelů, znormována (viz výše). Přitom bylo třeba ukazatel MNZ kvůli jeho „opačné“ povaze vzhledem k ostatním ukazatelům přeškálovat. Přeškálování bylo dosaženo odečtením jednotlivých hodnot od maxima základního souboru ukazatele za všechny regiony. Shluková analýza byla provedena prostřednictvím aplikace Unistat 5.1, a to napříč regiony států V4 ve třech referenčních letech: 1999, 2004 a 2008. Záměrem je sledování změn v jednotlivých shlucích a jejich porovnání. Údaje pro syntetický ukazatel RP jsou dostupné až od roku 2001, proto bude tento ukazatel brán v potaz až od tohoto roku a nebude zahrnut do shlukové analýzy pro rok 1999.

K usnadnění popisu shluků byla definována pětiúrovňová stupnice pro klasifikaci hodnot ukazatelů evaluačního modelu (viz tabulka 3) a čtyřúrovňová stupnice, která slouží ke třídění celých regionů (viz tabulka 4), rovněž byly využity informace vyčtené z dendrogramů.

Tab. 3 Stupnice ukazatelů pro hodnocení ukazatelů modelu

Úroveň	Označení stupně	Interval (výchozí hodnota medián)
1	Vysoce nadprůměrný	(15 %; a více)
2	Nadprůměrný	(5 %; 15 % >
3	Průměrný	< - 5 %; 5 % >
4	Podprůměrný	(- 5 %; -15 % >
5	Vysoce podprůměrný	(- 15 %; a méně)

Zdroj: vlastní vypracování

Pozn.: Východiskem pro konstrukci stupnice jsou průměrné hodnoty základních souborů ukazatelů. Pro jednotlivé úrovně stupnice byla stanovena pásma, dle nichž jsou hodnoty klasifikovány na základě vzdálenosti od hodnot průměrných. S ohledem na potlačení nepřesností, které by mohla způsobit existence několika odlehklých hodnot ve sledovaném základním souboru, byl za východisko pro konstrukci stupnic zvolen medián.

Tab. 4 Stupnice pro klasifikaci regionů

kategorie	verbální označení kategorie	Interval
1	Velmi rozvinutý	<1; 2)
2	Rozvinutý	<2; 3)
3	Nerozvinutý	<3; 4)
4	Zaostalý	<4; 5>

Zdroj: vlastní vypracování

Pozn. Stupnice vychází z hodnot aritmetického průměru vypočítaného z úrovní jednotlivých ukazatelů, které jsou výstupem stupnice ukazatelů pro hodnocení ukazatelů modelu.

V otázce stanovení vhodného počtu shluků bylo určeno, že za sobě podobné lze považovat pouze ty objekty, jejichž vzájemná vzdálenost je nejvýše 25 % z maximální vzdálenosti. Jako podpůrná metoda určení optimálního množství shluků byla zvolena metoda Kohonenovy neuronové sítě v programu SPSS Clementine 10.1 při výchozím nastavení parametrů. Známost výskytu odlehlosti některých hodnot, které souvisejí s fenoménem regionů hlavních měst, si vynutila prověření vstupních dat metodou Anomaly v programu SPSS Clementine 10.1.

3 Výsledky a diskuze

Zhodnocení vývoje regionů je rozděleno na dvě části: (1) vývoj regionů V4 podle jednotlivých ukazatelů v příslušných referenčních letech a (2) v návaznosti na aplikovanou shlukovou analýzu a stanovené klasifikační stupnice byly porovnány změny v příslušnosti regionů do vymezených čtyř kategorií.

3.1 Porovnání výsledných hodnot ukazatelů evaluačního modelu napříč regiony V4

Hodnoty ukazatelů modelu konstruovaného za účelem posouzení vývoje míry konvergence regionů V4, a to ve dvou krajních referenčních letech, jsou prezentovány v tabulce 5.

Tab. 5 Prvky popisné statistiky pro ukazatel evaluačního modelu

ukazatel	HDP			THFK			MNZ*			CDD			RP	
	1999	2004	2008	1999	2004	2008	1999	2004	2008	1999	2004	2008	2004	2008
Aritmetický průměr	54	58	63	1974	2416	3787	10	11	6	5496	6823	8702	15	17
Medián	49	49	58	1402	1846	2846	10	10	7	5314	6627	8541	13	15
Směrodatná odchylka	21	25	30	1821	1647	2802	4	7	3	992	1350	1700	7	8
Maximum	136	154	172	10550	8302	14633	4	4	2	8449	10577	14616	42	48
Minimum	34	35	39	610	750	1329	21	25	13	3976	5005	6501	7	9
Rozpětí	102	119	133	9940	7552	13304	17	21	12	4473	5572	8115	36	39

Zdroj: vlastní vypracování na základě dat [6], [8]

Pozn.: Hodnoty tohoto ukazatele mají z hlediska interpretace výsledku opačný charakter.

U ukazatele HDP docházelo k průběžnému růstu, nicméně dolní hranice narůstala výrazně pomaleji nežli hranice horní, stejně tak docházelo k nárůstu směrodatné odchylky. Mezi lety 1999 – 2004 došlo pouze k jednobodovému navýšení minimální hodnoty ukazatele, zatímco horní extrém se zvýšil o rovných 18 bodů. V této souvislosti logicky došlo i k navýšení hodnoty aritmetického průměru, nicméně medián zůstal stejný. Směrodatná odchylka vzrostla o 4 body, to znamená, že z hlediska HDP docházelo k celkovému prohlubování rozdílů mezi jednotlivými regiony. V letech 2004 – 2008 se rozpětí hodnot opět navýšilo, minimální hranice se zvýšila o 4 body, nejvyšší dosažená hodnota ukazatele se však zvýšila opět o 18 bodů. Tentokrát již došlo k navýšení aritmetického průměru i mediánu, nicméně stejně tak došlo k opětovnému navýšení směrodatné odchylky, tentokrát o 5 bodů. Prohlubování rozdílů mezi regiony tedy pokračovalo.

Rovněž u ukazatele THFK docházelo k průběžnému celkovému růstu, nicméně od ukazatele HDP byl vývoj značně odlišný. Mezi lety 1999 – 2004 došlo k poklesu rozpětí hodnot přibližně o čtvrtinu. Průměrné hodnoty zaznamenaly nárůst, zatímco směrodatná odchylka poklesla. V tomto období lze tedy hovořit o konvergenci regionů. V následujícím období 2004 – 2008 však došlo k takřka zdvojnásobení minimální i maximální hodnoty, s čímž souvisí odpovídající navýšení rozpětí. K podobnému vývoji došlo i v případě směrodatné odchylky ukazatele a tím pádem k opětovnému prohloubení regionálních disparit. V roce 2004 došlo k úbytku počtu regionů, u nichž byl ukazatel THFK hodnocen jako vysoce nadprůměrný a současně byl zachován počet regionů s vysoce podprůměrným ohodnocením. V následujícím měřeném roce došlo k poklesu počtu regionů nad průměrným pásmem a byl navýšen počet regionů klasifikovaných jako zaostalých, současně nebyl žádný region klasifikován jako podprůměrný, což může svědčit jednak o celkové divergenci regionů, ale současně konvergenci objektů, které jsou z pohledu ukazatele THFK slabší.

Vývoj ukazatele MNZ byl přesně opačný než vývoj ukazatele THFK. Mezi roky 1999 a 2004 došlo k navýšení nezaměstnanosti v nejméně rozvinutých regionech a naopak k poklesu v regionech nejvyspělejších. Střední hodnoty se navýšily jen nepatrně, zato však narostla hodnota směrodatné odchylky ukazatele, což svědčí o divergenci regionů. V druhém období 2004 – 2008 byl trend opačný, ačkoliv v regionech, kde byla nezaměstnanost dlouhodobě nízká, docházelo i nadále k jejímu nepatrnému snižování. Regiony, kde byly hodnoty tohoto ukazatele vysoké, zaznamenaly výrazné zlepšení a celkové rozpětí se snížilo o 9,5 bodu. S tím souviselo i snížení středních hodnot. Dále došlo rovněž ke snížení směrodatné odchylky, lze tedy hovořit o konvergenci regionů.

Vývoj hodnot ukazatele CDD byl podobný vývoji hodnot ukazatele HDP. V letech 1999 – 2004 došlo k celkovému nárůstu hodnot, rozpětí mezi nejnižšími a nejvyššími dosaženými hodnotami se přitom zvětšovalo a směrodatná odchylka, podle níž lze posuzovat sbližování regionů, vzrostla, regiony tedy divergovaly. V následujícím sledovaném období 2004 – 2008 pokračoval vývoj ukazatelů v nastoleném trendu. Nicméně vzhledem ke skutečnosti, že ukazatele narostly přibližně ve stejném poměru jako v období předchozím, zatímco druhý sledovaný interval je o rok kratší, lze usuzovat, že růst regionálních disparit se v tomto období ještě urychlil. Z neustálého růstu směrodatné odchylky i rozpětí vyplývá, že z celkového pohledu se rozdíl mezi regiony po celou dobu prohlubovaly.

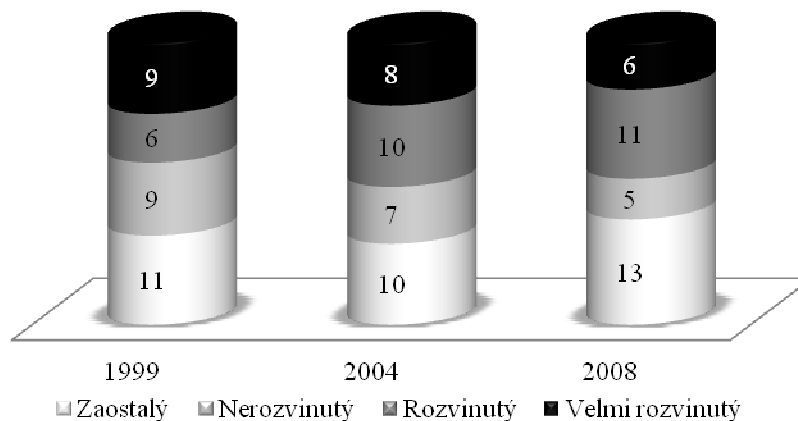
Na rozdíl od ostatních sledovaných ukazatelů byl faktor RP poprvé zaznamenán až v roce 2004, je tedy hodnocen pouze mezi roky 2004 – 2008. Vývoj ukazatele je analogický vývoji ukazatelů ostatních. Oproti výchozímu stavu došlo k nárůstu rozpětí i k nárůstu hodnoty směrodatné odchylky, regiony tedy i z hlediska tohoto faktoru divergovaly. Oproti roku 2004 došlo v roce 2008 k nárůstu počtu zaostalých regionů a s ním souvisejícím úbytkem regionů, které jsou z hlediska ukazatele rozvinuté. Na základě těchto změn se lze domnívat, že mezi méně rozvinutými regiony docházelo ve sledovaném období ke konvergenci.

3.2. Porovnání změny v příslušnosti regionů do vymezených čtyř kategorií

Podle zvolené metodiky byly regiony v referenčních letech na základě hodnot vstupních ukazatelů rozřazeny do čtyř stupňů (viz obrázek 1). V prvním sledovaném roce 1999 bylo celkem 9 regionů ohodnoceno jako velmi rozvinuté, 6 rozvinuté, 9 nerozvinuté a 11 zaostalé. V následujícím referenčním roce 2004 ubylo po jednom regionu klasifikovaných jako velmi rozvinutý a jako zaostalý, a dva nerozvinuté, zatímco počet regionů rozvinutých výrazně vzrostl na 10. V posledním sledovaném roce 2008 došlo opět k poklesu regionů

klasifikovaných jako velmi rozvinuté na konečný počet 6 regionů (z toho 4 jsou regiony hlavních měst). Naopak přibýlo regionů zaostalých, jejichž počet narostl na číslo 13. Současně vzrostl počet rozvinutých regionů o jeden a poklesl počet nerozvinutých o dva.

Obr.1 Změny v začlenění regionů do kategorií v letech 1999, 2004 a 2008

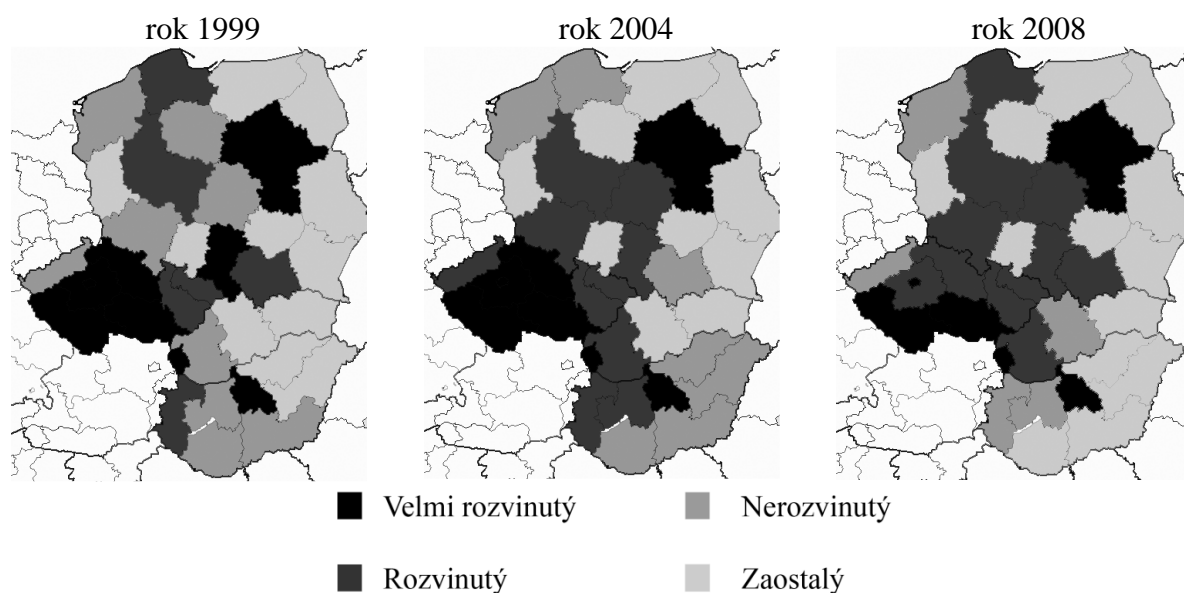


Zdroj: vlastní vypracování

Tento trend ubývání počtu regionů v nejvyšším stupni a naopak přibývání počtu regionů ve stupni nejnižším svědčí o prohlubování rozdílů mezi regiony nejrozvinutějšími a regiony nejméně rozvinutými v rámci V4. Výsledky provedeného šetření nasvědčují, že v rámci V4 jsou nejvíce rozvinutými oblastmi regiony hlavních měst, tedy Praha, Bratislavský kraj, Közép-Magyarország a Mazowieckie. Tento jev byl zaznamenán ve všech třech referenčních letech. V pořadí další nejvíce rozvinuté regiony se nacházejí v České republice, jedná se zejména o regiony Jihovýchod, Jihozápad a Střední Čechy. Rovněž tyto regiony patřily již ve výchozím šetření okamžiku mezi nejvyspělejší. Přibližně od roku 2004 se však začaly významně rozvíjet i některé polské regiony, například region Wielkopolskie, Pomorskie, Slaskie, Łódzkie a Dolnoslaskie. Většina nejzaostalejších regionů kopíruje východní hranice států Visegrádské skupiny. Jsou to především maďarské regiony Észak-Magyarország, Észak-Alföld a Dél-Alföld, polské Podkarpacie, Lubelskie, Podlaskie a Warminsko-Mazurskie, ale také slovenské Východné Slovensko. Porovnání vývoje klasifikace regionů V4 na základě prezentovaného evaluačního modelu podává obrázek 2.

Na základě provedené analýzy byla vyzorována souvislost mezi bohatstvím regionů a urbanizací oblastí. Nejvyspělejší regiony se zpravidla váží k největším městům nebo silně urbanizovaným oblastem, které se v daných státech nacházejí. Naopak nejzaostalejší regiony na východě se nacházejí v oblastech, kde se nevyskytují ani velká ani příliš významná města.

Dalším zjištěním byla skutečnost, že ke konvergenci dochází vždy pouze v rámci úzké skupiny vybraných regionů. Z těch bohatších regionů lze jmenovat sblížení Prahy s Bratislavským krajem nebo konvergenci mezi již zmíněnými polskými regiony, které se začaly po vstupu do EU významněji rozvíjet. Dále ke konvergenci dochází mezi některými méně vyspělými regiony, například Lubuskie a Opolskie. Nicméně v celkovém pohledu dochází na základě vytvořeného evaluačního modelu napříč regiony V4 k prohlubování rozdílů, tedy k divergenci.

Obr. 2 Změny v klasifikaci regionů V4 v letech 1999, 2004 a 2008

Zdroj: vlastní vypracován s využitím mapového podkladu 0 Eurostat [online]. [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Akt přistoupení států V4 k Evropské unii na základě provedené analýzy se jeví pro jednotlivé regiony značně odlišně. U českých regionů jsou patrné rozdíly mezi vývojem před rokem 2004 a po tomto roce u dvou regionů, jejichž pozice se relativně zhoršila. (Částečně je to dáno záměrně konstruovaným modelem, který zahrnuje syntetický ukazatel RP, např. Středočeský kraj „doplácí“ v tomto směru na své satelitní postavení vůči Praze – takřka absentují vysokoškolská studia a ukazatel RP je jeden z nejnižších v rámci celé V4.) U většiny maďarských regionů se naopak přistoupení k EU jeví spíše negativně, neboť k rozvoji docházelo právě do roku 2004 a následně lze hovořit o stagnaci či spíše zhoršování jejich pozice. Polské regiony zaznamenaly vývoj spíše opačný, zatímco do roku 2004 lze jejich růst označit za minimální, od vstupu do EU se situace změnila. Od tohoto okamžiku lze polské regiony rozdělit na dvě skupiny, jedna skupina regionů - většinou bohatších - procházela významným rozvojem. U druhé skupiny - většinou chudších - lze také pozorovat rozvoj, avšak velmi pomalý. Na slovenské regiony měl akt přistoupení k EU pozitivní vliv, rozvoj zde byl podobný jako u bohatších polských regionů.

4 Závěr

V tomto příspěvku byly státy i regiony analyzovány na základě socio-ekonomických ukazatelů, které zahrnují oblasti ekonomické výkonnosti, nezaměstnanosti a růstového potenciálu. Na základě výsledků těchto analýz jsou na regionech států Visegrádské skupiny patrné značné rozdíly a v regionech dochází k výrazně odlišnému vývoji. Zatímco hlavní města patří mezi nejbohatší regiony, méně rozvinuté oblasti u východních hranic patří naopak mezi regiony nejchudší. Rovněž z národního hlediska jsou rozdíly mezi jednotlivými regiony obrovské. Nejvíce rozvinuté jsou regiony české a některé polské, zpravidla se jedná o regiony velkých a významnějších měst, kde je dostatek pracovních příležitostí, investic i růstového potenciálu. V těch nejchudších regionech naopak převládá venkovské osídlení a chybí zmíněné faktory úspěšného rozvoje.

Během sledovaného desetiletého vývoje došlo k růstu ve všech regionech a nutno podotknout, že po vstupu do EU se celkový rozvoj regionů V4 značně urychlil. Tento trend je jistě i

důsledkem subvencí, které Evropská unie poskytuje chudším oblastem na podporu rozvoje a zkvalitnění života obyvatel. Kromě regionů hlavních měst měly na tyto finanční prostředky nárok všechny oblasti. Nicméně ke značnému rozvoji docházelo právě i v regionech hlavních měst. Jejich rozvoj byl rychlejší než u ostatních oblastí a přispívaly tak k celkovému prohlubování vzájemných rozdílů. Konvergence byla zaznamenána jen mezi několika regiony, často v rámci jednoho státu, nicméně z celkového hlediska docházelo mezi regiony V4 spíše k divergenci. Vůči průměrným hodnotám EU však docházelo ke konvergenci, což značí rychlejší rozvoj než v oblastech „tradičních“ států EU.

V době před vstupem do EU probíhala konvergence mezi dvojicemi států ČR - Maďarsko a Polsko – Slovensko, přičemž vzájemně docházelo mezi těmito dvojicemi k divergenci. Krátce před okamžikem vstupu do Unie se však trend náhle změnil a nyní dochází ke konvergenci spíše mezi dvojicemi ČR - Slovensko a Maďarsko – Polsko. Efekt samotného přistoupení se pak jeví u jednotlivých států dosti odlišně, zatímco u ČR neznamenal náhlou změnu vývoje, byť dva regiony relativně ztratily na své pozici (z čehož u jednoho to lze přičítat definovanému modelu), Polsko a zvláště Slovensko se po vstupu do EU začaly výrazněji rozvíjet. U Maďarska se od roku 2004 dosavadní úspěšný vývoj naopak spíše zastavil. Nepotvrzuje se tedy předpoklad, že po vstupu do EU dochází mezi regiony V4 k intenzivnější konvergenci než před rokem 2004.

Pokud jsou cíle regionální politiky EU i států V4 charakterizovány jako prorůstové, spočívající v aktivizaci nedostatečně využívaného potenciálu a podpoře hospodářského rozvoje regionů, a vyrovnávací, tj. sledující snižování meziregionálních rozdílů a pomoc ekonomicky slabším oblastem, jež by nebyly schopny zvládnout změny v ekonomické a sociální struktuře vlastními silami, pak provedená analýza vede k závěru, že je spíše naplňován cíl prorůstový než vyrovnávací.

Literatura

- [1] BALASSA, Béla. The Theory of Economics Integration: An Introduction. London : Greenwood, 1961.
- [2] BIDELEUX, Robert. European integration and disintegration: east and west. London : Routledge, 1996.
- [3] Cohesion policy in Visegrad. Visegrad.info [online]. 2010 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.visegrad.info/regional-development/factsheet/finding-cohesion-in-visegrads-regions-.html>
- [4] EVROPSKÁ KOMISE. Politika soudržnosti 2007–2013 – Poznámky a úřední texty. Lucemburk: Úřad pro úřední tisky Evropských společenství, 2007. ISBN 92-79-03801-X.
- [5] EVROPSKÁ KOMISE. Sdělení komise EVROPA 2020: Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění. 2010.
- [6] EUROSTAT [online]. [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- [7] FOJTÍKOVÁ, Lenka. Opatření zahraničně obchodní politiky a otevřenost ekonomiky v zemích Visegrádské skupiny. ER-CEREI No. 14/2011, s. 51-66, ISSN 1212-3951.
- [8] International Monetary Fund [online]. 2012 [cit. 2012-01-28]. Dostupné z: <http://www.imf.org>
- [9] JAGODZINSKY, Andrzej. The Visegrad Group : A Central European Constellation. Bratislava : International Visegrad Fund, 2006. 256 s. ISBN 80-969464-7-1.

- [10] KUBANOVÁ, Jana. Statistické metody pro ekonomickou a technickou praxi. 3. doplněné vydání. Bratislava : STATIS 2008. 247 s. ISBN 987-80-85659-47-4. Strana 234.
- [11] PELKMANS, Jacques. *European integration: methods and economic analysis*. Harlow : Pearson education, Limited, 2006. 480 s.
- [12] PELTRÁM, Antonín. Evropská integrace a Česká republika. 1. vydání. Praha : Grada Publishing, a.s., 2009. 144 s. ISBN 80-247-2849-0
- [13] PHARE ISPA SAPARD: Od nástrojov predvstupnej pomoci po štrukturálne fondy Európskej únie v Slovenskej republike. Delegácia Európskej komisie v Slovenskej republike, 2003. 56 s. ISBN 80-89102-06-9.
- [14] SKOKAN, Karel. Regionální disparity v mezinárodním srovnání a postavení zemí V4. Regionální disparity No. 9/2011, s. 45-54, ISSN 1802-9450.
- [15] STÁNÍČKOVÁ, Michaela, MELECKÝ, Lukáš. Hodnocení konkurenceschopnosti Visegrádské čtyřky prostřednictvím aplikace CCR vstupově orientovaného modelu analýzy obalu dat. Scientific Papers Series D 22 (4/2011) s. 176-188. ISSN 1211-555X
- [16] The Visegrad Group [online]. 2011 [cit. 2011-11-15]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu>
- [17] UNISTAT LIMITED. USER'S GUIDE: Version 6.0 [online]. 2011 [cit. 2012-02-15]. 1114 s. Dostupné z: <http://www.unistat.com>
- [18] Vláda ČR: Summit předsedů vlád zemí Visegrádské skupiny v Praze 16. června 2008. [online]. 2008 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tema/tema:-summit-predsedu-vlad-zemi-visegradske-skupiny-v-praze-16--cervna-2008-36394>
- [19] WEBB, Jason. *Bloomberg Businessweek* [online]. 2011 [cit. 2011-12-1]. Poland Must Trim Budget Gap or Risk Rating Cut, Fitch Says. Dostupné z: <http://www.businessweek.com/news/2011-10-10/poland-must-trim-budget-gap-or-risk-rating-cut-fitch-says.html>.
- [20] WOKOUN, René. Regionální rozvoj: východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování. Praha: LINDE PRAHA, 2008. 473 s. ISBN 978-80-7201-699-0.

Článek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGFES01/2012.

REGIONÁLNE DISPARITY A KONKURENCIESCHOPNOSŤ REGIÓNOV SLOVENSKA

REGIONAL DISPARITIES AND COMPETITIVENESS OF SLOVAK REGIONS

DOC. RNDR. EVA RAJČÁKOVÁ, CSC.

RNDR. ANGELIKA ŠVECOVÁ, PHD.

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny,
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: asvecova@fns.uniba.sk, rajcakova@fns.uniba.sk*

Anotácia

Cieľom príspevku je poukázať na diferencovanú úroveň konkurencieschopnosti regiónov (krajov a okresov) Slovenska v kontexte regionálnych disparít a regionálnej štruktúry.

Kľúčové slová

regionálne disparity, konkurencieschopnosť, regióny, Slovensko

Annotation

Aim of this paper is to present a differentiated level of regional competitiveness in Slovakia in context with regional disparities and regional structure.

Key words

regional disparities, competitiveness, region, Slovakia

JEL classification: O2

1. Úvod

Konkurencieschopnosť patrí k vysoko aktuálnym témam. Z hľadiska prosperity a možného porovnania výkonnosti krajín je potrebné hovoriť o národnej konkurencieschopnosti, na druhej strane z pohľadu rozvoja, nastavenia cieľov a nástrojov regionálnej politiky významná je regionálna konkurencieschopnosť, ktorá bezprostredne odráža priestorovú diferenciáciu sociálno-ekonomickej úrovne regiónov, špecifiká a hlavné znaky regionálnej štruktúry.

2. Cieľ a metodika práce

Cieľom príspevku je zhodnotiť vybrané teoretické východiská a prístupy pri chápaní pojmov regionálne disparity a konkurencieschopnosť, ďalej poukázať na priestorovú diferenciáciu konkurencieschopnosti na úrovni krajov SR a v kontexte hlavného problému regionálnej štruktúry Slovenska – regionálnych disparít, poukázať na diferencované podmienky krajov a okresov Slovenska na rast konkurencieschopnosti.

V príspevku je konkurencieschopnosť Slovenska vyjadrená prostredníctvom *indexu globálnej konkurencieschopnosti (Global Competitiveness Index, ďalej len „GCI“)*. Na nižšej

hierarchickej úrovni (kraje) sme na vyjadrenie regionálnej konkurencieschopnosti využili vybrané faktory a indikátory pre vyjadrenie *makroekonomického prostredia* (indikátory 1-7), *inovačnej schopnosti* (indikátory 8-11) a *kvality života* (indikátory 12-15; tab. 1). Priestorovú diferenciaciu skúmaných indikátorov zobrazujú tzv. „lúčové“ grafy, ktoré umožňujú identifikovať pozíciu skúmaných indikátorov a porovnať konkurencieschopnosť krajov SR.

Vzhľadom na to, že najväčším problémom pri vyjadrení konkurencieschopnosti je dostupnosť súvislých časových radov hodnôt vybraných indikátorov na úrovni okresov Slovenska, vychádzali sme z komplexného ukazovateľa sociálnej a ekonomickej úrovne. S využitím vybraných indikátorov (oficiálnych štatistických dát k 31.12.2010), ktoré podľa charakteru vyjadrujú *demografický profil* (prirodzený, mechanický a celkový prírastok (-úbytok) obyvateľstva, index starnutia, index vzdelanostnej úrovne, index ekonomickej zaťažnosti obyvateľstva), *profil zamestnanosti a trhu práce* (miera (ne-)zamestnanosti, miera podnikateľskej aktivity, podiel fyzických osôb – podnikateľov a právnických osôb na 1000 obyvateľov, index progresivity ekonomickej štruktúry), *profil produkčnej výkonnosti* (tržby z priemyselnej výroby na 1000 obyvateľov, objem stavebnej produkcie na 1000 obyvateľov, objem tržieb z veľko- a maloobchodu na 1000 obyvateľov, priemerná mesačná mzda, priame zahraničné investície na 1000 obyvateľov) a *profil infraštruktúrnej vybavenosti* (koeficient redukovanej dĺžky ciest, podiel obcí na napojených na vodovodnú a kanalizačnú sieť, nemocničné lôžka na 1000 obyvateľov, počet internetových napojení na 1000 obyvateľov, obytná plocha na obyvateľa, počet evidovaných áut na 1000 obyvateľov, počet prenocovaní na 1000 návštevníkov) sme s využitím komponentnej metódy stanovili tzv. komplexnú sociálno-ekonomickú úroveň jednotlivých okresov SR. Hodnota komplexnej sociálno-ekonomickej úrovne vyjadruje pozíciu okresov v regionálnej štruktúre Slovenska a je predpokladom pre typizáciu *dynamicky sa rozvíjajúcich* (hodnota bodového skóre 90,1 – 99,9 bodov), *rozvíjajúcich* (70,1 – 90 bodov), *čistočne sa rozvíjajúcich* (52,1 – 70 bodov), *stagnujúcich* (40,1 – 52 bodov) a *zaostávajúcich* (24, - 40 bodov) okresov. Analýza a získané výsledky boli použité pre vyjadrenie konkurencieschopnosti okresov Slovenska.

3. Regionálne disparity a konkurencieschopnosť – teoretické východiská

Problematika regionálnych disparít a konkurencieschopnosti regiónov patrí v súčasnosti k vysoko aktuálnym témam, ktoré sú v pozornosti odborníkov viacerých vedných disciplín (geografie, regionálneho rozvoja, regionálnej politiky, sociológie, ekonómie a i.). Vo všeobecnosti je disparita definovaná ako štruktúrovaný jav, tvorený systémom prvkov, väzieb a vzťahov. Prejavuje sa kumuláciou (ne-)priaznivých javov, ovplyvňujúcich rozvoj určitej oblasti v danom priestore. Regionálne disparity sú chápané ako „rozdiely v stupni sociálno-ekonomického rozvoja regiónov, ktoré sú dôsledkom jeho nerovnomernosti“ (Matlovič, Matlovičová, 2010). Vo vzťahu k transformačnému obdobiu, teda v čase keď vplyvom transformácie politickej, ekonomickej a sociálnej sféry, prišlo spravidla k ich prehĺbeniu, sú regionálne disparity chápané ako „produkt spolupôsobenia viacerých faktorov a závislé od kvality a rozvojových disponibilít potenciálov a odlišných pozícií, z ktorých regióny vstupovali do transformačného procesu“ (Gajdoš, 2005). Regionálne disparity sa v podmienkach Slovenska stávajú aktuálne najmä v transformačnom období (Rajčáková, 2009) a majú vplyv na formovanie sociálno-priestorovej situácie (Michaelli, 2010) a regionálnej štruktúry Slovenska (Korec, 2005, Rajčáková, Švecová 2011). Regionálne disparity sú dôsledkom „rozdielných prírodno-geografických predpokladov a sociálno-ekonomického potenciálu, pričom vplyv na ich formovanie má aj pôsobenie rôznorodých historických a spoločensko-ekonomických faktorov“ (Buček, Reháček, Tvrdoň, 2010). Stav regionálnej štruktúry je v priamej väzbe na konkurencieschopnosť.

Problematika konkurencieschopnosti je v pozornosti záujmu odborníků viacerých disciplín (ekonómie, regionálneho rozvoja a politiky a i.) a samotné chápanie pojmu sa transformuje v závislosti od odborného zamerania, časovej a referenčnej úrovne hodnotenia. Pojem konkurencieschopnosť sa spája s mikroekonomickou, národnou (makroekonomickou) a regionálnou úrovňou. V 80-tych rokoch 20. storočia sa termín používal najmä v súvislosti so schopnosťou firiem a odvetví „produkovať tovary a služby úspešné na medzinárodných trhoch“ (Beneš, 2006, Hvozdková, 2010). Na trhu je „konkurencieschopný subjekt schopný obsluhovať trh, generovať zisk, zabezpečovať rast reálnych príjmov a udržateľnú životnú úroveň obyvateľstva“ (Hvozdková, 2010, Krugman, 1996) a zdôrazňuje sa „vytláčenie“ nekonkurencieschopných firiem z trhu (Kitson, Martin, Tyler, 2005, Krugman, 1996).

Posun v chápaní pojmu je spojený s globalizáciou, transformačným procesom, postupným rozširovaním a regionálnou politikou EÚ. V súvislosti s rozdielnymi predpokladmi krajín a regiónov pre rast konkurencieschopnosti sa do popredia dostáva národná a regionálna konkurencieschopnosť (Hajko, Klátik, Tunega, 2010, Klvačová, Malý, Mráček, 2008). Národná konkurencieschopnosť je chápaná nejednoznačne, v niektorých prístupoch, v dôsledku diskutovaných spôsobov transformácie z mikroeconomickej na makroekonomickú úroveň, je aj spochybňovaná („územia nie sú súťažiacie firmy“) (Šoltés, 2010, Krugman, 1996). Regionálna konkurencieschopnosť vyjadruje schopnosť regiónov poskytovať vhodné podmienky na udržateľný rozvoj, rast zamestnanosti, kvalitu života pri zachovaní TUR (Maier, Tódtling, 1998). Pri hodnotení ekonomiky, prosperity a životnej úrovne krajín a regiónov sa konkurencieschopnosť často vzťahuje k rozvojovým predpokladom subjektov, ktoré generujú zisk a pracovné miesta.

Konkurencieschopnosť je ovplyvnená súborom faktorov (prírodné, ekonomické, sociálne, ekologické, spôsob riadenia a i.), vzájomnými interakciami, špecifikami (hospodárske, inštitucionálne, verejné a i.), komparatívnymi a konkurenčnými výhodami (technická a technologická vybavenosť, ľudské zdroje, veda a výskum, inovácie a inovačné prostredie, trh práce, politická situácia a i.) (Beneš, 2006, Farkašová, 2006, Klvačová, Malý, Mráček, 2008). Pri takomto ponímaní národná konkurencieschopnosť predstavuje „široký koncept, ktorý zahŕňa rozmanitý súbor predpokladov pre dosiahnutie úspechu na medzinárodných trhoch, s pozitívnym prínosom na rast životnej úrovne a kvalitu života obyvateľov“ (Beneš, 2006). Regionálna konkurencieschopnosť vyjadruje „schopnosť regiónov poskytovať ekonomickým subjektom vhodné rozvojové podmienky s cieľom rastu ich konkurencieschopnosti. Do konkurenčných vzťahov vstupujú tie regióny, ktoré subjektom poskytujú zrovnateľné alebo lepšie rozvojové podmienky“ (Maier, Tódtling, 1998). Regionálna konkurencieschopnosť je definovaná aj ako „výsledok spoločného úsilia smerujúceho k najproduktívnejšiemu využívaniu vnútorných a vonkajších rozvojových zdrojov a príležitostí, s cieľom trvalo udržateľného zvyšovania produkčnej úrovne regiónov“ (Viturka, 2008). Pri súčasnej preferencii endogénneho rozvoja regiónu sa popri demografickej štruktúre, produktivite ekonomiky, vyzdvihuje vplyv nových faktorov na rast konkurencieschopnosti akými sú znalosti, podnikateľské prostredie, inovácie, klastre, činnosť inštitúcií, riadiace procesy a duševné vlastníctvo (Vrtěnová, 2008). Chápanie konkurencieschopnosti, založenej na znalostiach a inováciách pri tvorbe nových produktov poskytujú aj Blažek a Uhlíř (2011), ktorí znalosti považujú za strategickú „surovinu“ a proces učenia sa za rozhodujúci z hľadiska trvalo udržateľnej konkurencieschopnosti.

Regionálna konkurencieschopnosť je jedným z hlavných cieľov regionálnej (kohéznej) politiky EÚ a v tomto ponímaní je deklarovaná ako „schopnosť generovať relatívne vysoké

príjmy, zamestnanosť a kvalitu života v podmienkach externej konkurencie pri celkovej udržateľnosti zdrojov, s cieľom udržateľného rastu životnej úrovne regiónov (krajín) pri nízkej miere nezamestnanosti“ (European Commition, 1999).

Vytvorenie podmienok pre rast regionálnej konkurencieschopnosti je v súlade s cieľmi a stratégiami kohéznej a národných regionálnych politík. Pri riešení súčasných problémov regiónov (regionálne disparity, polarizácia regionálnej štruktúry, rastúca marginalita, rast nezamestnanosti, sociálna exklúzia a i.) sa vyzdvihuje podpora endogénneho regionálneho rozvoja s využívaním externých zdrojov (Blažek, Uhlíř 2011, Buček et al 2010, Korec 2005, Matlovič, Matlovičová 2011, Rajčáková, Švecová 2011), so zdôraznením rastu produktivity a vysokej zamestnanosti pri zachovaní TUR. Uvedené myšlienky tvoria východiská pre kohéznu politiku EÚ v súčasnom 2007 - 2013 ako aj v pripravovanom programovom období 2014 – 2020.

Metodologickým problémom pri hodnotení regionálnych disparít a konkurencieschopnosti je výber vhodných prístupov, metód, faktorov a časových radov relevantných indikátorov na úrovni observačných jednotiek rôznej hierarchickej úrovne. Vo všeobecnosti prístupy zamerané na identifikáciu disparít, hodnotenie predpokladov rastu konkurencieschopnosti využívajú nielen tradičné faktory a indikátory (ľudské zdroje, zamestnanosť a trh práce, produkčná výkonnosť, infraštruktúra a i.; Rajčáková, Švecová, 2011), ale aj celý rad „moderných“ ako sú inovácie a inovačné systémy, informačné a komunikačné technológie, kvalita života a kvalita správy. Komplexnejší prístup zavádza tzv. *index regionálneho prostredia*, vyjadrený prostredníctvom subindexov (ekonomická aktivita, verejná správa a legislatíva, technológie a infraštruktúra, vzdelávanie a ľudské zdroje (Hajko, Klátik, Tunega 2010). Iné prístupy špecifikujú diferencovaný vplyv faktorov konkurencieschopnosti podľa pôvodu (endo- a exogénne zdroje), smeru pôsobenia (zo strany centrálnych, regionálnych a lokálnych inštitúcií a aktérov) a zohľadňujú ekonomické faktory na strane dopytu (zdanenie, výmenný kurz, úrokové miery) a ponuky (štruktúra produkcie a služieb) ako aj ďalšie indikátory (priemerný mzda, zahraničné investície, príjem domácností a i.; Ručinská 2008, Martin 2005 a i.).

Pri analýze priestorovej diferenciácie a hodnotení regionálnych disparít často používanými sú Giniho index (Svoboda 2006), komponentná analýza (Rajčáková 2009, Rajčáková, Švecová 2011), Theilov index ako aj zložitejšie modely (Hermin, Quest, Remi a i.). Optimalizácia metód a výber vhodných indikátorov závisia od prístupu, účelu a úrovne hodnotenia (Žitek, Kunc, Tonev, 2008).

4. Konkurencieschopnosť regiónov Slovenska

Podľa indexu globálnej konkurencieschopnosti Slovenská republika dosiahla v roku 2011 69. pozíciu, čo bolo historicky najhoršie umiestnenie v rámci medzinárodného porovnávania (rok 2009 47. miesto). Konkurenčnými výhodami sú otvorenosť voči zahraničným investíciám a zahraničnému vlastníctvu podnikov, zdravý bankový sektor, pozitívne vnímaná železničná a energetická infraštruktúra, rozšírenie internetu a nízke colné bariéry. Slabými stránkami sú vysoká miera klientelizmu, vysoký deficit verejných financií, neefektívna poľnohospodárska politika, nedostatočná spolupráca medzi vzdelávacími inštitúciami a podnikmi a i. (http://www.alianciapas.sk/menu_pravidelne_globalna_konkurencieschopnost_2011.htm), [cit. 15.4.2012]).

Konkurencieschopnosť regiónov (krajov) SR je priestorovo diferencovaná. Najkonkurencieschopnejší je Bratislavský kraj, k čomu prispieva pozícia všetkých nami sledovaných faktorov, s výnimkou trestných činov na 1000 obyvateľov (tab. 1). Najnižšiu konkurencieschopnosť dosahujú Banskobystrický, Prešovský a Nitriansky kraj s podpriemernými hodnotami indikátorov makroekonomického prostredia (nízka produkčná výkonnosť), so slabou inovačnou schopnosťou a podpriemernou kvalitou života (tab. 1).

Dobrá je pozícia Trnavského a Žilinského kraja, kde lokalizácia automobilového priemyslu tvorí v súčasnosti kostru hospodárskej štruktúry, čo sa pozitívne prejavuje v indikátoroch makroekonomického prostredia. V súvislosti s prepojením regionálneho priemyslu na školstvo, vedu a výskum sa vytvárajú podmienky pre formovanie inovatívneho prostredia a rast konkurencieschopnosti Trnavského a Žilinského kraja.

V Trenčianskom kraji indikátory makroekonomického prostredia dosahujú priemernú hodnotu, ktorá odráža stagnáciu viacerých donedávna nosných ekonomických subjektov (strojárenský, chemický, textilný a odevný priemysel a i.), avšak odvetvovo diverzifikovaná štruktúra hospodárstva s koncentráciou odborných a vysokých škôl, infraštruktúrna vybavenosť sú predpokladom pre rozvoj inovácií a zachovanie relatívne dobrej kvality života s nízkou mierou nezamestnanosti (tab. 1, graf 1).

Tab. 1: Indikátory regionálnej konkurencieschopnosti podľa krajov SR (k 31.12.2010)

Kraj	Indikátor regionálnej konkurencieschopnosti							
	1	2	3	4	5	6	7	
	Hrubý domáci produkt na obyvateľa (EUR b. c. konverzné)*	Hrubá pridaná hodnota na 1000 obyvateľov (mil. EUR, b. c.)*	Produktivita práce z tržieb za vlastné výkony a tovar v priemysle (tis. EUR)	Priame zahraničné investície na 1000 obyv. (tis. EUR)	Hrubý fixný kapitál na 1000 obyv. (mil. EUR, b. c.)*	Priemerná hrubá nominálna mesačná mzda (EUR)	Miera evidovanej nezamestnanosti (%) **	
Bratislavský	28442,68	25,48	311,78	3395,49	5,66	1116	5,41	
Trnavský	12928,09	11,70	187,89	100,28	2,63	789	8,88	
Trenčiansky	10264,98	9,34	76,31	80,61	2,14	739	9,95	
Nitriansky	9928,26	9,04	100,39	78,63	1,85	738	13,27	
Žilinský	10037,66	9,11	155,50	25,40	2,06	756	11,91	
Banskobystrický	8425,33	7,67	65,56	122,28	1,80	719	19,83	
Prešovský	6654	6,02	68,09	40,21	1,49	672	18,95	
Košický	9021,82	8,17	135,81	89,81	2,03	799	18,76	
Kraj	Indikátor regionálnej konkurencieschopnosti							
	8	9	10	11	12	13	14	15
	Zamestnanci výskumu a vývoja na 1000 obyv.	Výdavky na výskum a vývoj na 1000 obyv. (tis. EUR)	Počet študentov VŠ na 1000 obyv.	Podiel domácností s prístupom na internet (%)	Podiel obyvateľov napojených na verejnú kanalizačnú sieť (%)	Stredná dĺžka života	Tuhé emisie (t/ km ²)	Trestné činy na 1000 obyv.
Bratislavský	22,01	287,82	118,02	74,7	86,2	76,83	0,38	33,03
Trnavský	2,80	38,33	36,83	63	54,2	75,48	0,42	14,03
Trenčiansky	2,56	76,43	19,35	66,6	58,3	76,15	0,85	15,75
Nitriansky	2,65	23,35	33,71	70,1	47,5	74,80	0,46	12,66
Žilinský	3,55	37,71	25,97	67,1	60	75,01	0,92	13,82
Banskobystrický	3,09	26,78	28,18	62,5	60,8	74,54	0,67	16,93
Prešovský	1,35	11,89	15,48	68,9	57,2	75,54	0,48	15,11
Košický	4,77	45,02	38,66	66,1	60,5	74,30	0,96	18,88

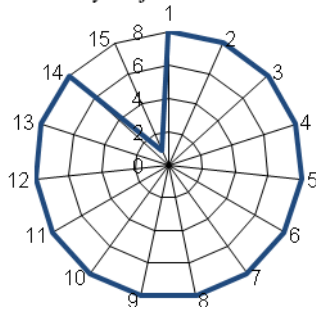
*k 31.12.2009, **k 31.12.2011,

Zdroj: <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>, [cit.04.2012]

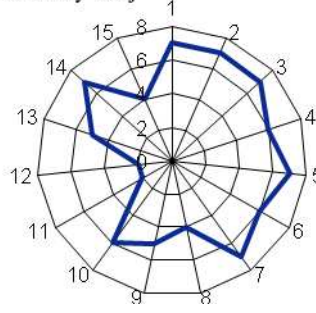
V priestorovej diferenciacii okresov SR podľa komplexného ukazovateľa sociálno-ekonomickej úrovne najvyššie bodové skóre dosahujú okresy Bratislavského kraja (Bratislava II. 99,9, Bratislava III a Bratislava IV zhodne 99,6 bodov, Bratislava I 94,1 bodov, Senec 92,3 bodov; k 31.12.2010), ďalej okresy regiónu stredného Považia - okresy Žilina (94,1 bodov, Trenčín (91 bodov) ako aj okresy, formujúce významné rozvojové póly Košického kraja (okresy Košice I 91,2 bodov, Košice II 92,9 bodov) a Banskobystrického (okres Banská Bystrica 90,8 bodov; obrázok 1). Ide o dynamicky sa rozvíjajúce okresy, ktoré využívajú endogénny potenciál, silné stránky a príležitosti na zabezpečenie sociálno-ekonomickeho rozvoja. Aj napriek tomu, že kríza sa prejavila v dočasne zníženej ekonomickej výkonnosti, možno konštatovať, že tieto okresy dlhodobo dosahujú najvyššiu konkurencieschopnosť. Uvedený stav je predovšetkým dôsledkom stabilnej ekonomickej bázy s vysokým podielom moderných priemyselných subjektov, koncentrácie stredných a vysokých škôl vo väzbe na potreby regionálneho hospodárstva a dopravnej infraštruktúry celoštátneho až medzinárodného významu (obrázok 1). Na druhej strane je pomerne početná skupina zaostávajúcich, marginálnych okresov s podpriemernými hodnotami indikátora sociálno-ekonomickej úrovne. Ide o okresy južnej časti Banskobystrického (Veľký Krtíš 32,5 bodov, Lučenec 36,5 bodov, Rimavská Sobota 32,6 bodov, Revúca 35,2 bodov) a s výnimkou mestských okresov Košíc a okresu Prešov, o súvislé a pomerne rozsiahle územie Košického (Sobrance 32,6 bodov, Gelnica 34,2 body) a Prešovského kraja (okresy Medzilaborce 25,7 bodov, Stará Ľubovňa 32,8 bodov; obrázok 1). Ide o okresy, v ktorých neukončená o reštrukturalizácia hospodárstva bola nepriaznivo ovplyvnená krízou a na súčasne stav má vplyv aj polohový potenciál, pomerne slabá vybavenosť infraštruktúrou, nízky podiel zahraničných investícií, nízka miera podnikateľskej aktivity a demografická štruktúra s vysokým podielom obyvateľstva so základným a neplným stredoškolským vzdelaním a početnými rómskymi marginálnymi komunitami. Z hľadiska exogénnych rozvojových zdrojov je potrebné uviesť, že okresy sú súčasťou oprávnených regiónov NUTS 2 podľa Cieľa 1 kohéznej politiky EÚ 2007 – 2013, avšak absorpčná kapacita okresov a účinnosť podpory sú nepostačujúce a doposiaľ viac-menej nevedú k rastu konkurencieschopnosti.

Graf 1: Konkurencieschopnost krajů Slovenskej republiky (k 31.12.2010)

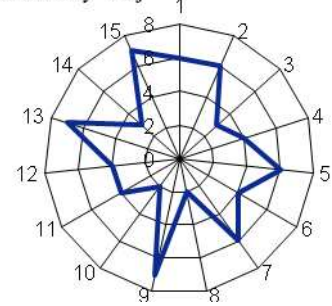
Bratislavský kraj



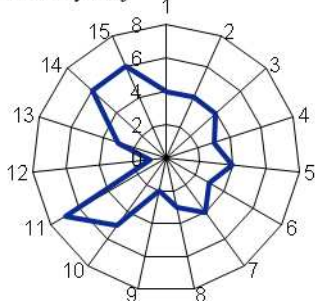
Trnavský kraj



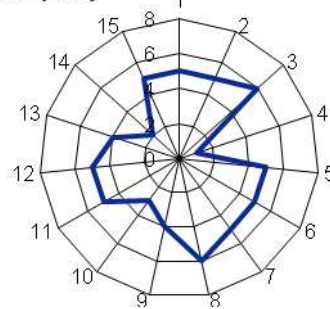
Trenčiansky kraj



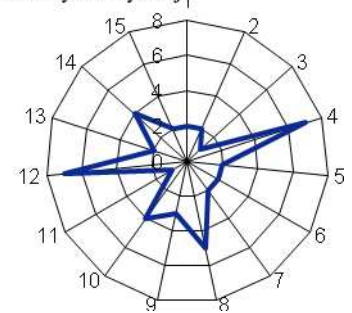
Nitriansky kraj



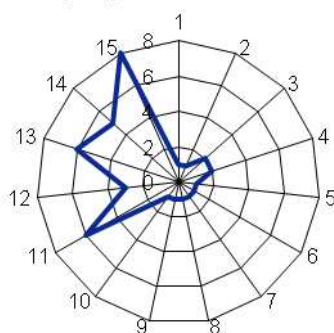
Žilinský kraj



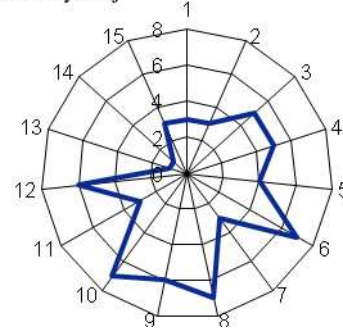
Banskobystrický kraj



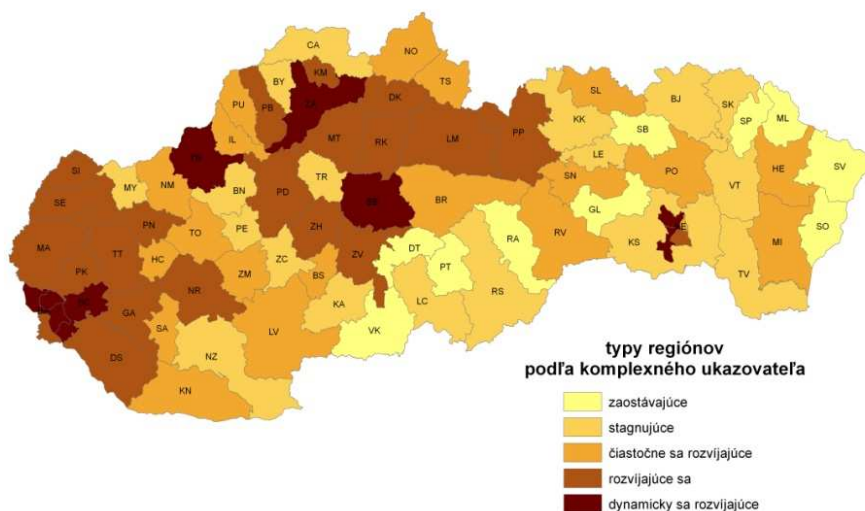
Prešovský kraj



Košícký kraj



Zdroj: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=96>, [cit. 6.4.2012].

Obr. 1: Sociálně-ekonomická úroveň okresů SR (k 31.12.2010)

5. Záver

Výsledky priestorovej diferenciácie komplexnej sociálno-ekonomickej úrovne a typizácia regiónov SR úzko korešpondujú s konkurencieschopnosťou krajov a okresov Slovenska. Diferenciácia poukazuje na pretrvávajúce a prehľbovanie negatívnych znakov regionálnej štruktúry SR (polarizácia, pokračujúca marginalizácia, prehľbovanie regionálnych disparít, formovanie regiónov chudoby a i.) so všetkými negatívnymi dôsledkami v ekonomickej a sociálnej oblasti, odráža rozdiely v stupni využívania endogénneho potenciálu a diferencované predpoklady na rast konkurencieschopnosti.

Literatúra

- [1] BENEŠ, M. : Konkurencieschopnost a konkurenční výhoda. 2006, [on-line]. Available at [www <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2006-05.pdf>](http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2006-05.pdf). [cit. 10.6.2011].
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D.: Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikace. 2. vyd. 2011, Praha: Karolinum, 342 s. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [3] BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J. : Regionálna ekonomia a politika. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010. 269s. ISBN 978-80-8078-362-4.
- [4] European Commition : Sixth periodic report on the social and economic situation and development of the regions of European Union. Luxembourg, European Commition, 1999, ISBN 92-828-6817-6, 242.
- [5] FARKAŠOVÁ, E. : Meranie konkurencieschopnosti na úrovni subnacionálnych regiónov. [on-line]. In: Národná a regionálna ekonomika VI. Herľany, 11.-13. október 2006, 80-84. ISBN: 80-8073-721-5. Available at [www <http://www3.ekf.tuke.sk/work/Konferencia%20Herlany/zbornikCD/doc/Farkasova.pdf>](http://www3.ekf.tuke.sk/work/Konferencia%20Herlany/zbornikCD/doc/Farkasova.pdf). [cit. 11.9.2010].
- [6] HAJKO, J., KLÁTIK, P., TUNEGA, M. : Konkurencieschopné regióny 21. Bratislava, Devín printing house, 2010. 431 s. ISBN 978-80-89493-05-0.
- [7] HOŠOFF, B., HVOZDÍKOVÁ, V. : Analýza konkurencieschopnosti krajín V4 z pohľadu atraktivity pre PZI. 2009 [on-line]. Ekonomický ústav SAV, WORKING

- PAPERS, 21, ISSN 1337-5598 (elektronická verzia). Available at [www <http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP21.pdf>](http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP21.pdf). [cit. 5.8.2011].
- [8] <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=96>, [cit. 6.4.2012].
- [9] HVOZDÍKOVÁ, V. : Národná konkurencieschopnosť – mýtus alebo realita? [on-line]. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, VŠEMVS, Bratislava, 2010. Available at [www <http://www.crr.sk/crr/aktualne/Entries/2010/11/23_Zbornik_prispevkov_z_medzinarodnej_vedeckej_konferencie_1_files/Ekonomicky_a_socialny_rozvoj_Slovenska.pdf>](http://www.crr.sk/crr/aktualne/Entries/2010/11/23_Zbornik_prispevkov_z_medzinarodnej_vedeckej_konferencie_1_files/Ekonomicky_a_socialny_rozvoj_Slovenska.pdf). [cit. 15.8.2011].
- [10] Index globálnej konkurencieschopnosti. [on-line]. Available at [www <\(http://www.alianciapas.sk/menu_pravidelne_globalna_konkurencieschopnost_2011.htm\)>](http://www.alianciapas.sk/menu_pravidelne_globalna_konkurencieschopnost_2011.htm). [cit. 15.4.2012].
- [11] KITSON, M., MARTIN, R., TYLER P. : The Regional Competitiveness Debate. Cambridge, 2005, 14.
- [12] KLVÁČOVÁ, E., MALÝ, J., MRÁČEK K. : Různé cesty ke konkurencieschopnosti : EU versus USA. Praha, Profesional Publishing, 2008, ISBN 978-80-86046-84-9, 236.
- [13] KRUGMAN. P. R. : Making Sense of the Competitiveness Debate. Offord Revue fo Economic Policy, 1996, 12, 3, 17-25.
- [14] KOREC, P., 2005: Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. Geografika, Bratislava, ISBN 80-969338-0-9, 228 s.
- [15] MAIER, G., TODTLING, F. : Regionálna a urbanistická ekonomika 2. Regionálny rozvoj a regionálna politika, Elita Bratislava, 1998, ISBN 80-8044-049-2.
- [16] MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2011). Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, Folia Geographica, ISSN 1336-6149, roč. LIII, č. 18, PU Prešov, s. 8-87. Dostupné na: <http://www.fhpv.unipo.sk/~matlovicova/vystupy/REGIONALNE%20DISPARITY%20A%20ICH%20RIESENIE%20NA%20SLOVENSKU%20V%20ROZLICNYCH%20KONTEXTYCH%20-%20Matlovic%20-%20Matlovicova%20-%202011%20opt.pdf>, [cit. 13.1.2012]
- [17] MICHAELI, E. et al.: Regionálny rozvoj pre geografov. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita, 2010, 717 s. ISBN 978-80-555-0065-2
- [18] RAJČÁKOVÁ, E. : Regionálny rozvoj a regionálna politika Európskej únie a Slovenska. Bratislava, Geo-grafika, 2009, 134.
- [19] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A.: Regionálna štruktúra Slovenska v posledných troch desaťročiach. Acta regionalia et environmentalica, roč. 8, 2011, č. 2, s. 29 – 37.
- [20] RUČINSKÁ, S. : Factors of regional competitiveness. [on-line]. TU Košice, 2. konferencia CERS, 2007, 902-911. Available at [www <http://www.cers.tuke.sk/cers2007/PDF/Rucinska_Rucinsky.pdf>](http://www.cers.tuke.sk/cers2007/PDF/Rucinska_Rucinsky.pdf). [cit. 15.7.2011].
- [21] RUČINSKÁ, S.: Konkurencieschopnosť regiónov s dôrazom na inovácie. Transfer inovácií 2008, 12, 181-185. Available at [www <http://www.sjf.tuke.sk/transferinovacii/pages/archiv/transfer/12-2008/pdf/181-185.pdf>](http://www.sjf.tuke.sk/transferinovacii/pages/archiv/transfer/12-2008/pdf/181-185.pdf). [cit. 5.8.2011].
- [22] ŠOLTÉS, T. : Teoretické aspekty národnej konkurencieschopnosti a ich aplikácia v podmienkach Slovenskej republiky [on-line]. National and Regional Economics VIII, 2010. Available at [www <http://www3.ekf.tuke.sk/konfera2010/zbornik/files/prispevky/SoltesTomas.pdf>](http://www3.ekf.tuke.sk/konfera2010/zbornik/files/prispevky/SoltesTomas.pdf). [cit. 9.8.2011].
- [23] VITURKA, M.: Konkurencieschopnosť regiónů, možnosti jejího hodnocení a stimulace. In Klímová, V. ed. : Sborník příspěvků X. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, Brno, 2007, pp. 44-55.

- [24] VRTĚNOVÁ, L.: Teoretické aspekty konkurence. Faktory konkurenceschopnosti regionů. [on-line]. Sborník příspěvků s konference Konkurence – teoretické a praktické aspekty. VŠP, Jihlava, 2008, 25-29. Available at [www <http://www.vspj.cz/konkurence2009/sbornik_konkurence_2009.pdf>](http://www.vspj.cz/konkurence2009/sbornik_konkurence_2009.pdf). [cit 12.8.2011].
- [25] ŽÍTEK, V., KUNC, J., TONEV, P.: Vybrané indikátory regionální konkurenceschopnosti a jejich vývoj. [on-line]. Working paper, 2008, č. 21, Centrum výskumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Available at [www <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2006-21.pdf >](http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2006-21.pdf). [cit. 15.8.2011].

Príspevok bol riešený v rámci grantu VEGA č.1/1143/12 „Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia“.

ANALÝZA REGIONÁLNÝCH DISPARÍT NA PŘÍKLADE VYBRANÝCH UKAZOVATEĽOV V OBDOBÍ ROKOV 2004 – 2010 NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY

THE ANALYSIS OF REGIONAL DISPARITIES USING SELECTED INDICATORS IN THE PERIOD 2004 - 2010 IN THE SLOVAK REPUBLIC

MGR. ZUZANA PADOVÁ

MGR. BEÁTA PIROVÁ

MGR. JANA POTOMOVÁ

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava, Slovenská republika*

E-mail: padova@fns.uniba.sk, pirova@ns.uniba.sk, potomova@fns.uniba.sk

Anotácia

Regionálne disparity sa v priebehu posledných decénií stali často pertraktovaným pojmom. Rozdielne možnosti regiónov prispôbiť sa požiadavkám ekonomickej a sociálnej transformácie a adaptovať sa na nové rozvojové podmienky sa stali jedným z hlavných dôvodov vzniku a prehlbovania regionálnych rozdielov. Príspevok sa zaoberá výskumom regionálnych disparít na príklade vybraných ukazovateľov v období rokov 2004 - 2010 na úrovni NUTS 3 v podmienkach Slovenskej republiky. Na analýzu regionálnych disparít bol aplikovaný Giniho koeficient koncentrácie.

Kľúčové slová

regionálne disparity, Giniho koeficient, NUTS 3, Stratégia Európa 2020

Annotation

Regional disparities has become very frequently term in the past decade. Different development opportunities of regions have become one of the main reasons of creation and increase of regional disparities. Regions have to adapted to socio-economic transformation and to new development conditions. The article dealing with regional disparities in the example of selected indicators during the period 2004 - 2010 at the NUTS 3 level of the Slovak Republic. Gini coefficient of concentration have been applied for analysis of regional disparities.

Key words

regional disparities, the Gini coefficient, NUTS 3, Europe 2020 strategy

JEL classification: O15, O16

Úvod

Regionálne disparity sa v priebehu posledných decénií stali často pertraktovaným pojmom. Stoja v centre záujmu bádateľov z rôznych vedeckých disciplín a ich štúdium si vyžaduje multidimenzionálny prístup. Na Slovensku sa pojem regionálne disparity zaužíval v priebehu transformačného procesu, ktorým sa rozdielne podmienky rozvoja jednotlivých regiónov ešte viac prehĺbili, prípadne sa stali zreteľnejšími. Aj keď sú regionálne disparity výsledkom prirodzeného vývoja diferencovaných prírodno-geografických, či sociálno-ekonomických podmienok regiónov, snaha výskumníkov o ich identifikáciu, meranie a následne zmierňovanie vyznieva prirodzene. Vnímanie regionálnych disparít a nerovnomerného vývoja obyvateľmi regiónov môže viesť k medziregionálnym napätiam. Príčiny narastajúceho záujmu o regionálne disparity sú spájané najmä s každodennými problémami ekonomického a sociálneho života regiónov, s globalizačnými procesmi ako i s rastúcou úlohou regionálnych samospráv a vstupom Slovenska do EÚ.

Cieľ a metódy

Cieľom predkladaného príspevku je analýza regionálnych disparít na príklade vybraných ukazovateľov v období rokov 2004 - 2010 na úrovni NUTS 3 v podmienkach Slovenskej republiky. Parciálnym cieľom je identifikácia možných dopadov tzv. globálnej ekonomickej krízy na vývoj vybraných ukazovateľov. Viturka (2010, p. 131) poukazuje, že „disparity patria bezpochyby k najviac frekventovaným pojmom spojeným s regionálnym rozvojom a regionálnou politikou, avšak doteraz nemajú prepracovaný ucelený systémový a metodologický rámec“, autor ich preto chápe vo všeobecnosti - ako nerovnomernosti, rozdiely, heterogenity, či diferencie. Podľa Matloviča, Matlovičovej (2005, 2008, 2011) je pri analýze regionálnych disparít potrebné vyriešiť niekoľko metodologických problémov. Ide o výber vhodných observačných jednotiek, výber vhodných ukazovateľov, výber vhodných štatistických nástrojov a mier umožňujúcich časopriestorové komparácie. Klamár (2010 p. 543, in Michaeli et al. 2010), zdôrazňuje, že „do hodnotenia regionálnych nerovností vstupuje mnoho ukazovateľov, ktoré sa svojim charakterom a váhou navzájom odlišujú a že ich výber a kombinácia závisí od uhla pohľadu na sledovanú problematiku ako aj od charakteru výskumu a hierarchickej úrovne.“ Za účelom eliminácie dôsledkov globálnej hospodárskej a finančnej krízy, schválila vláda SR v roku 2010 dokument Pozícia SR k národným cieľom Stratégie Európa 2020 prijatej Európskou komisiou (viď. tabuľka 1). Vzhľadom na obmedzenú dostupnosť štatistických dát, rozsah a ciele predkladaného príspevku boli hodnotené nasledujúce indikátory demografickej a sociálno-ekonomickej úrovne regiónu – prirodzený a migračný pohyb obyvateľstva, index starnutia, vzdelanostná štruktúra, ekonomický agregát, miera nezamestnanosti, miera dlhodobej nezamestnanosti, počet podnikateľských subjektov (právnické osoby a živnostníci), stav priamych zahraničných investícií, počet poberateľov sociálnych dávok a počet obyvateľov žijúcich pod hranicou chudoby.

V literatúre sa možno stretnúť s aplikáciou rôznych štatistických nástrojov a mier na meranie disparít. Klamár (2011) poukazuje na prácu Štiku 2004 in Klamár (2011), ktorý za základný štatistický nástroj na meranie regionálnych disparít považuje smerodajnú (štandardnú) odchýlku, variačný koeficient, Lorenzovu krivku, Giniho koeficient, Theilov index, Atkinsonove indexy a fuzzy zhlukovú analýzu. V rámci Slovenskej republiky bola najčastejšie používanými mierami variačný koeficient a Giniho koeficient koncentrácie. Vo svojich prácach ho použili napríklad Džupinová et al. (2008), Rajčáková (2009), Matlovič, Matlovičová, (2005, 2011), Matlovič, Matlovičová, Klamár (2008), Klamár (2011) a iní.

Tab. 1: Prehľad schválených cieľov Stratégie Európa 2020 pre EÚ a návrh cieľov pre SR

OBLASŤ/CIELE	EÚ	SR
Zamestnanosť		
Miera zamestnanosti obyvateľov vo veku 20-64 rokov (%)	75	71 – 73
Výskum a vývoj		
Výdavky na výskum a vývoj (% HDP)	3	0,9 – 1,1
Klimatické zmeny a energetika		
Znížiť emisie skleníkových plynov v porovnaní s úrovňami z roku 1990 (%)	20 za priaznivých podmienok o 30	Nepresiahnuť úroveň z roku 2005 o viac ako 13
Zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov energie na konečnej spotrebe energie (%)	20	14
Zvýšiť energetickú účinnosť (%)	20	zvýšenie energetickej efektívnosti úsporou 11 % konečnej spotreby oproti priemeru v rokoch 2001 – 2005
Vzdelávanie		
Miera predčasného ukončenia školskej dochádzky (%)	10	6
Podiel obyvateľov vo veku 30-34 rokov s ukončeným terciárnym vzdelaním (%)	40	30
Sociálna inklúzia		
Podiel Európanov žijúcich pod hranicou chudoby (%)	znížiť o 25%	vymaniť z rizika chudoby 170 tisíc ľudí

Zdroj: http://www.iz.sk/download-files/sk/europa-2020/targets_sk.pdf, prístup 10.2.2012

Giniho koeficient koncentrácie IG vznikol ako nástroj na meranie dôchodkovej nerovnosti. Pohybuje sa v rozmedzí od 0 (absolútna rovnosť) po 1 (absolútna nerovnosť). Vypočítať ho možno viacerými spôsobmi. Predstavuje dvojnásobok plochy medzi ideálnou krivkou (lúnia absolútnej rovnosti) a skutočnou Lorenzovou krivkou (Klamár 2010, in Michaeli et al. 2010). Vzorec pre výpočet Giniho koeficientu:

$$Gini = \frac{1}{2n^2 \bar{y}} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j|, \text{ kde}$$

n - celkový počet observačných (územných) jednotiek, y_i - hodnota sledovaného ukazovateľa v i - tej územnej jednotke, y_j - hodnota sledovaného ukazovateľa v j - tej územnej jednotke a \bar{y} - aritmetický priemer sledovaného ukazovateľa y.

Analýza

Demografické ukazovatele

Demografické ukazovatele predstavujú významné činitele determinujúce socioekonomický rozvoj regiónu, z nich za najdôležitejšie indikátory regionálneho rozvoja považujeme zložky vekovej a vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva.

Prvý z hodnotených ukazovateľov bol *index starnutia*. Regióny s vyšším podielom obyvateľov v poproduktívnom veku indikujú negatívne predpoklady v regióne z hľadiska pracovnej sily, evokujú vo vyššej miere riešenia zabezpečujúce sociálne podmienky obyvateľov (domovy dôchodcov, sociálne služby), naopak vyšší podiel obyvateľov v predproduktívnom veku predstavuje potenciálnu zložku pracovnej sily. Pre územie Slovenska je charakteristický proces starnutia populácie, hodnoty indexu starnutia v sledovanom období (2004 - 2010) vykazujú stúpajúcu tendenciu (z 111,24 v roku 2004 sa

zvýšili na 141,68 v roku 2010). Od roku 2004 do roku 2010 môžeme konštatovať stúpanie indexu starnutia v rámci všetkých krajov (viď. tab. 2). Tento vývoj je však priestorovo diferencovaný, čo nám potvrdzuje hodnota Giniho koeficientu 0,10902 v roku 2006. Najvyššie hodnoty indexu starnutia s regresívnym typom populácie dosahujú kraje Bratislavský (174,9 v roku 2010), Trenčiansky (172,95 v roku 2010), Nitriansky (172,4 v roku 2010), Trnavský (160,74 v roku 2010), Banskobystrický (152,97 v roku 2010). Naopak najnižšie hodnoty indexu starnutia boli zaznamenané v r. 2004 krajinami Žilinský (97,42), Košický (94,87) a Prešovský (79,8), pre ktoré je charakteristická vyššia natalita, ovplyvnená religiozitou a vyšším podielom rómskeho etnika. V porovnaní s ostatnými demografickými ukazovateľmi sú v indexe starnutia medzikrajské rozdiely najmenej výrazné a ich vývoj v sledovanom období vykazuje nepatrne prehlbovanie regionálnych disparít do roku 2006 a ich zmierňovanie od roku 2008, čo dokazujú hodnoty Giniho koeficientu (viď. graf 1).

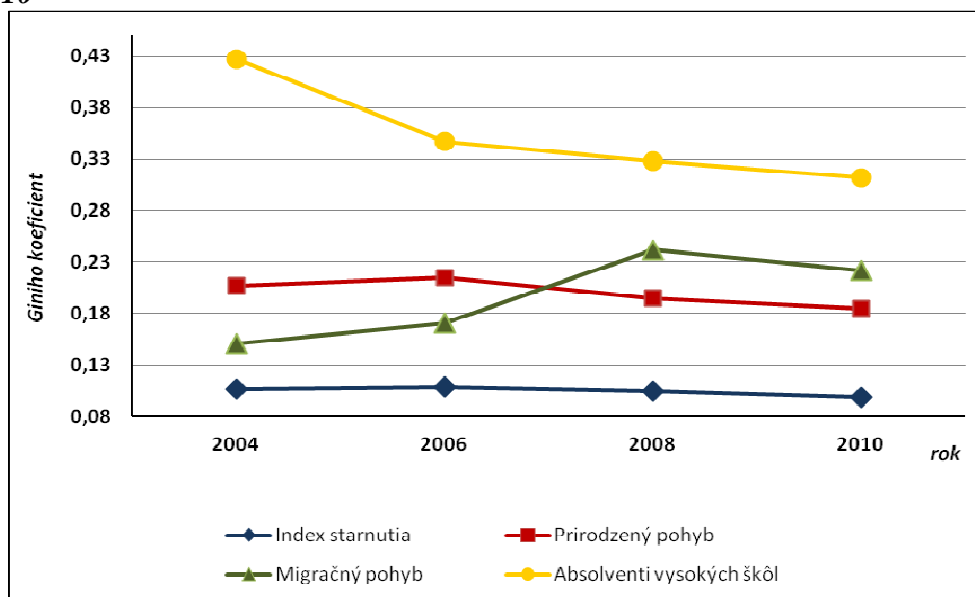
Prírodný prírastok resp. úbytok obyvateľstva patrí k významným ukazovateľom demografickej štruktúry regiónu, vykresľujúci populačný vývoj smerujúci progresívnou alebo regresívnou cestou. Znižovanie pôrodnosti a úbytok obyvateľstva predstavuje negatívny ekonomický jav v spoločnosti, spojený s riešením otázok sociálneho, dôchodkového zabezpečenia obyvateľov v poproduktívnom veku. Na území Slovenska zaznamenávame v sledovanom období skôr stagnáciu v populačnom vývoji (z 0,35 v roku 2004 na 1,28 v roku 2010). Pokiaľ porovnáваме medzikrajské rozdiely v období rokov 2004 - 2010 len tri kraje nevykazujú prírodný úbytok obyvateľstva Žilinský, Prešovský a Košický kraj (viď. tab. 3). Pre väčšinu okresov týchto krajov je charakteristické vo vekovej štruktúre relatívne mladé obyvateľstvo a vyššia natalita. V priestorovej štruktúre daného ukazovateľa zaznamenávame výraznejší proces starnutia v juhozápadnej a strednej časti Slovenska (Trnavský kraj -0,06 v roku 2008, Nitriansky -2,2 v roku 2008, Trenčiansky -0,77 v roku 2008, Banskobystrický kraj -0,98 v roku 2008). Výnimku vidíme v Bratislavskom kraji, kde od r. 2006 prírodný prírastok vykazuje mierny nárast (z 0,11 v roku 2006 na 2,57 v roku 2010), najvyššie hodnoty v tomto kraji dosahuje okres Senec (5,66 v roku 2010), ktorý je v dôsledku suburbanizačných procesov charakteristický imigráciou obyvateľov v produktívnom veku a prejavujúcou sa vyššou natalitou. Priestorovú diferenciáciu prírodného prírastku resp. úbytku v jednotlivých krajinách potvrdzuje aj Giniho koeficient (0,20667 v roku 2004). Jeho mierne rastúce hodnoty (z 0,20667 v roku 2004 na 0,21497 v roku 2006) poukazujú na mierne prehlbovanie regionálnych disparít v danom ukazovateli. Od roku 2008 zaznamenávame pokles Giniho koeficientu, čo demonštruje zmierňovanie medzikrajských rozdielov vo vývoji prírodného pohybu obyvateľstva (viď. graf 1).

V rámci *migračného pohybu* obyvateľstva na Slovensku zaznamenávame mierny nárast migračného prírastku z 0,53 v roku 2004 na 1,31 v roku 2008, neskôr mierny pokles na 0,62 prisťahovaných na 1000 obyvateľov v roku 2010. Pri hodnotení medzikrajských rozdielov v sledovanom období 2004 - 2010 prírastky sťahovaním získali len Bratislavský, Trnavský kraj a Nitriansky kraj (viď. tab. 4). Najvyššie hodnoty migračného prírastku dosahuje Bratislavský kraj 7,62 v roku 2008, ktorý je charakteristický vysokou atraktivitou z hľadiska pracovnej ponuky. Naopak úbytky sťahovaním v sledovanom období 2004 - 2010 zaznamenávame v Prešovskom kraji, v Košickom kraji a v Banskobystrickom kraji, v regiónoch s najvyššou mierou nezamestnanosti a nízkou životnou úrovňou obyvateľstva, pre ktoré sú typické migrácie za prácou do rozvinutejších oblastí Slovenska. Pri priestorovej analýze krajov zaznamenávame postupne prehlbovanie regionálnych disparít v migrácii obyvateľstva od roku 2004 do roku 2008, čo dokazuje aj zvyšujúci sa Giniho koeficient (z

0,15106 v roku 2004 na 0,24177 v roku 2008) v roku 2010 sledujeme mierny pokles medzikrajských rozdielov v migračnom pohybe obyvateľstva (vid'. graf 1).

V podiele počtu denných absolventov vysokých škôl na Slovensku zaznamenávame dynamický nárast z 0,54 % v roku 2004 na 0,82 % v roku 2010 v dôsledku nárastu počtu vysokých škôl z 27 vysokých škôl v roku 2004 na 35 vysokých škôl v roku 2010. V absolútnych hodnotách ukončilo v roku 2010 o 15 614 viac študentov vysokoškolské vzdelanie v porovnaní s rokom 2004. Priestorová diferenciácia podielu denných absolventov vysokých škôl na úrovni krajov je výrazná, čo nám dokazuje aj vysoká hodnota Giniho koeficientu 0,42673 v roku 2004 (vid'. graf 1). Najvyšší podiel absolventov vysokých škôl vidíme v Bratislavskom kraji 1,88 % v roku 2004 naopak podpriemerne hodnoty v roku 2004 dosahujú Trenčiansky kraj 0,16 %, Prešovský kraj 0,21%, Trnavský kraj 0,34% a Košický kraj 0,36% (vid'. tab. 5). Vo vývoji podielu denných absolventov v sledovanom období zaznamenávame zmierňovanie regionálnych disparít, čo nám potvrdzujú aj klesajúce hodnoty Giniho koeficientu od roku 2006 (vid'. graf 1).

Graf 1: Vývoj vybraných demografických ukazovateľov priestorovej diferenciácie v rokoch 2004-2010



Sociálno-ekonomické ukazovatele

Nezamestnanosť možno považovať za jeden zo základných indikátorov pri hodnotení regionálnych disparít. Vysoká úroveň nezamestnanosti poukazuje či už na znížené tempo ekonomického rastu, ale i na nízku výkonnosť ekonomiky, na nedostatočné využitie, ako aj na „kvalitu“ ľudských zdrojov, s čím je bezprostredne spojené nízke hmotné zabezpečenie rodín. Z tohto aspektu má výrazne brzdiaci vplyv na rozvoj regiónov. Miera nezamestnanosti vypočítaná z celkového počtu uchádzačov o zamestnanie evidovaných Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny SR je vhodným ukazovateľom sociálnoekonomického vývoja v regiónoch. Táto miera mala na Slovensku do roku 2008 klesajúci charakter (vid'. tab. 6). Medzikrajské diferencie v miere nezamestnanosti sa však v tomto období naopak prehĺbili, na čo poukazuje i Giniho koeficient, ktorý stúpil z hodnoty 0,23582 v roku 2004 na 0,29359 v roku 2008. Naopak nástup celosvetovej ekonomickej krízy spojenej okrem iného i s hromadným prepúšťaním zamestnancov, čoho dôsledkom bol vzrast miery nezamestnanosti, znížil medziregionálne rozdiely medzi jednotlivými kraji (vid'. graf 2).

Jedným z problémov úzko súvisiacich s problémom chudoby a sociálneho vylúčenia je *dlhodobá nezamestnanosť* (t.j. doba evidencie dlhšia ako 12 mesiacov). Hanzelová et al. (2007) pripisuje veľký význam deštruktívnemu dosahu dlhodobej nezamestnanosti na rozvojové faktory, ktorý sa na jednej strane prejavuje v chátraní potenciálu ľudských zdrojov a na druhej strane v stagnácii a následnom úpadku rozvojových možností regiónu. U týchto osôb môže byť podstatným problémom strata pracovných návykov a následne zložitejšie zaradenie sa do pracovného procesu (Hudec et al. 2006). Ako špecifický ukazovateľ miery nezamestnanosti sme tak aplikovali mieru dlhodobej nezamestnanosti, ktorú chápeme ako podiel dlhodobo nezamestnaných (t.j. nezamestnaných dlhšie ako 12 mesiacov) na celkovom počte obyvateľov v produktívnom veku. Kým do roku 2008 miera dlhodobej nezamestnanosti klesala, v ďalšom období dochádza pod vplyvom globálnej ekonomickej krízy k jej nárastu (vid'. tab. 7). Najvyššie hodnoty tohto ukazovateľa možno pozorovať v Banskobystrickom, Košickom a Prešovskom kraji. Výraznú priestorovú diferenciáciu v dlhodobej nezamestnanosti, nám dokazujú hodnoty Giniho koeficientu a podobne ako v miere nezamestnanosti zaznamenávame od roku 2008 zmierňovanie regionálnych rozdielov (vid'. graf 2).

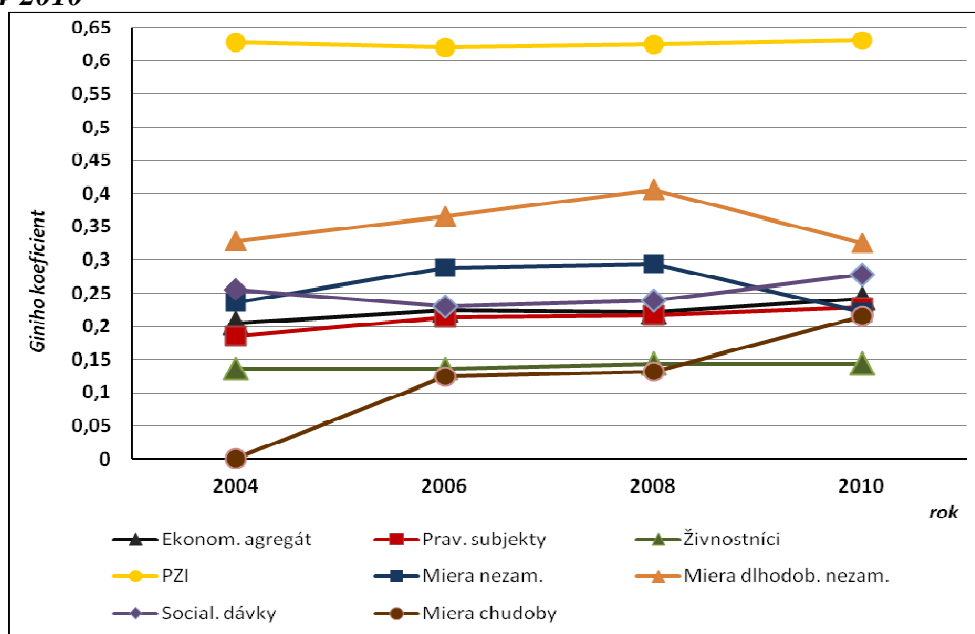
V dôsledku nepriaznivej a neprimeranej príjmovej diferenciácie obyvateľstva rastie počet obyvateľov odkázaných na pomoc spoločnosti. V marginálnych oblastiach s nízkou kvalitou života dochádza u jednotlivcov i skupín k deprivácii, následnej chudobe a sociálnej exklúzii. Medzi ohrozené skupiny patria obzvlášť *poberatelia sociálnych dávok* a osoby na nich naviazané (poberatelia sociálnych dávok so spoločne posudzovanými osobami). V súlade so závermi autorov (Korec 2005, Gajdoš a Pašiak 2006) vysoká koncentrácia poberateľov sociálnych dávok v danom regióne poukazuje na sociálnu depriváciu územia a sústredenie sociálne slabých skupín žijúcich pod hranicou chudoby. Najvyšší počet poberateľov sociálnych dávok vzhľadom k počtu obyvateľov bol v sledovanom období zaznamenaný v Banskobystrickom, Košickom, Prešovskom kraji a Nitrianskom kraji (vid'. tab. 8). Predovšetkým Košický a Prešovský kraj je charakteristický zvýšenou koncentrovanosťou rómskej minority, ktorá sa vyznačuje nízkou úrovňou vzdelania, vysokou dlhodobou nezamestnanosťou a výraznou sociálnou odkázanosťou (Jurásková et al. 2004). Ako uvádza Giniho koeficient, regionálne diferencie počtu poberateľov sociálnych dávok sú pomerne výrazné, pričom je zrejмый jeho nárast v roku 2010, kedy jeho hodnota prevýšila hodnotu Giniho koeficientu na začiatku skúmaného obdobia (vid'. graf 2). Dôvodom tejto skutočnosti je podľa nášho názoru zhoršenie sociálnej situácie obyvateľstva uvoľnením veľkého množstva pracovných síl v dôsledku obmedzenia výroby, prípadne likvidácie veľkého množstva podnikov.

Na Slovensku stále existujú regióny s nízkou sociálno-ekonomickou úrovňou, nedostatočným hospodárskym rozvojom vedúce k nárastu počtu obyvateľov ocitajúcich sa na hranici chudoby až v sociálnej exklúzii. *Miera rizika chudoby* na území Slovenska predstavovala v roku 2006 až 11,6 %. Podľa Micháleka, A. (2004) chudoba má mnoho dimenzií a vymyká sa úzkej definícií založenej len na nedostatku príjmov. Zahŕňa mnoho iných aspektov, vrátane psychickej záťaže, pocitu zraniteľnosti vonkajšími udalosťami, pocitu bezmocnosti a pod., avšak tieto, ale aj ďalšie nehmotné dimenzie chudoby sú ťažko merateľné. V predkladanom článku bol hodnotený podiel osôb s ekvivalentným disponibilným príjmom pod hranicou 60 % národného mediánu ekvivalentného príjmu, v ktorom sledujeme na Slovensku výraznú priestorovú diferenciáciu. Najvyššiu mieru rizika chudoby zaznamenávame v roku 2006 v Prešovskom kraji 15,6%, Banskobystrickom kraji 13,3 % a Košickom kraji 12,9 % (vid'. tab. 9), v ktorých prevládajú regióny s vysokým

počtom nezamestnaných a dlhodobo nezamestnaných, s nedostatočnou infraštruktúrnou vybavenosťou a nízkym hospodárskym rozvojom. Naopak najnižšia miera chudoby bola v roku 2006 dosiahnutá v Bratislavskom kraji 7,2 %.

Regionálne rozdiely v sledovanom ukazovateli nám potvrdzuje aj hodnota Giniho koeficientu 0,12464 v roku 2006. Od roku 2008, kedy nastupuje ekonomická a finančná kríza spojená s hromadným prepúšťaním zamestnancov a nárastom počtu obyvateľov s príjmom pod hranicu 60% národného príjmu sa regionálne disparity v miere rizika chudoby prehľbujú (vid'. graf 2).

Graf 2: Vývoj vybraných sociálno-ekonomických ukazovateľov priestorovej diferenciácie v r. 2004-2010



Sociálno-ekonomickú úroveň regiónu a jeho podnikateľské prostredie možno charakterizovať i z hľadiska vývoja počtu podnikateľských subjektov. S ohľadom k zámeru nášho článku sme analýzu orientovali na posúdenie vývoja počtu právnických osôb pripadajúcich na 1000 obyvateľov a počtu živnostníkov pripadajúcich na 1000 obyvateľov v jednotlivých krajoch Slovenska. Priaznivé podnikateľské prostredie je základným predpokladom rastu každej trhovej ekonomiky. Počet právnických osôb kontinuálne rástol vo všetkých krajoch v priebehu celého skúmaného obdobia. S uvedeným rastom bol spätý aj markantný nárast regionálnych disparít v tomto ukazovateli (Giniho koeficient vzrástol z hodnoty 0,1852 na 0,22811 (vid'. graf 2). Kým najvyšší počet právnických osôb prepočítaný na 1000 obyvateľov zaznamenáva Bratislavský kraj, z hľadiska počtu živnostníkov výrazne dominuje Žilinský kraj (vid'. tab. 10). Pri analýze vývoja počtu živnostníkov na 1000 obyvateľov nemožno pozorovať rovnaký vzostupný trend, ako tomu bolo pri predchádzajúcom ukazovateli (vid'. tab. 11). V dôsledku svetovej finančnej a ekonomickej krízy dochádza po roku 2008 k výraznému poklesu počtu živnostníkov, ktorý ukončili svoju podnikateľskú činnosť. Z hľadiska medziregionálnych rozdielov došlo k ich miernemu prehľbeniu (Giniho koeficient vzrástol z hodnoty 0,13572 na 0,14423). V súvislosti s ekonomicou krízou viaceré podnikateľské subjekty, predovšetkým so zahraničnou účasťou, obmedzujú svoju produkciu, čo má za následok uvoľňovanie pracovných síl, čím zhoršujú ekonomickú pozíciu jednotlivých regiónov a zvyšujú negatívne sociálne dopady najmä v marginálnych regiónoch.

Významným ekonomickým faktorem ovplyvňujúcim prosperitu každého regiónu sú aj investície plynúce do daného regiónu. Podnikateľské prostredie v jednotlivých krajoch Slovenska v súčasnosti v nemalej miere ovplyvňuje i prílev zahraničných investícií. *Priame zahraničné investície* v transformačnom období, ale predovšetkým po vstupe Slovenska do Európskej únie predstavujú významný zdroj dotácií pre reštrukturalizáciu celého ekonomického prostredia Slovenska, zvyšovanie kvalifikácie ľudských zdrojov, kvality života a zlepšovanie organizácie práce. Avšak netreba zabúdať aj na ich potenciálne riziká, ktoré môžu prispieť k prehĺbeniu sociálno-ekonomických disparít. Opierajúc sa o prácu Popjakovej (2001) môžeme medzi potenciálne ohrozenia v skúmaných regiónoch zaradiť napríklad možný zámer zahraničného investora o utlmenie, respektíve likvidáciu výrobnéj základne podniku, vysoký podiel kapitálovej účasti umožňujúci zahraničnému partnerovi rozhodovať o základných otázkach podniku či negatívne pôsobenie zahraničných investícií na prírodné bohatstvo, životné prostredie atď. Hlavné riziko spočíva vo vysokej citlivosti regiónu na každú zmenu v oblasti dopytu. Vzájomným porovnaním stavu priamych zahraničných investícií možno konštatovať, že najväčší tok zahraničných investícií smeruje počas celého sledovaného obdobia do Bratislavského, Trnavského a Košického kraja (viď. tab. 12). Výrazný nárast výšky priamych zahraničných investícií možno pozorovať v rokoch 2006 a 2008 v Žilinskom kraji a od roku 2006 v Trenčianskom kraji. Investície do týchto regiónov mali výrazný priemyselný charakter spojený s etabľovaním sa nových priemyselných závodov, predovšetkým automobilového priemyslu a ďalších nadväzujúcich odvetví (elektrotechnický priemysel, strojársky, textilný,...). Na druhej strane najmenej investícií smeruje naďalej do Prešovského, Banskobystrického a Nitrianskeho kraja. Výrazne limitujúcim faktorom tohto stavu je nedostatočná dopravná infraštruktúra. Celkový stav priamych zahraničných investícií tak dobre dokumentuje investičnú atraktivitu jednotlivých krajov Slovenska a ich rozvojovú dynamiku. Medzikrajské rozdiely stavu priamych zahraničných investícií v porovnaní ostatnými sociálno-ekonomickými ukazovateľmi sú najvýraznejšie (viď. graf 2) a v rámci skúmaného obdobia zaznamenávame ich mierny nárast (Giniho koeficient stúpol z 0,6271 na 0,62974).

K najčastejšie skúmaným sociálno-ekonomickým indikátorom patrí popri miere nezamestnanosti i *ekonomický agregát* prepočítaný na 1 obyvateľa, aplikovaný ako istá náhrada tradičného makroekonomického ukazovateľa - hrubého domáceho produktu na 1 obyvateľa na úrovniach nižších ako NUTS 3. Možno ho považovať za vhodný ukazovateľ dosiahnutej ekonomickej úrovne regiónu, resp. jeho produkčnej schopnosti. Vypočítaný je ako podiel súčinu priemernej mesačnej mzdy zamestnanca a priemerného evidenčného počtu zamestnancov v čitateli a stredného stavu obyvateľstva v menovateli. Na území Slovenska zaznamenávame do roku 2008 nárast ekonomického agregátu prepočítaného na 1 obyvateľa. Tento stav je ovplyvnený zvýšením investícií do regiónov, znížením nezamestnanosti, rozvojom terciérneho a kvartérneho sektora ekonomiky a na druhej strane rastom celkovej životnej úrovne obyvateľstva. V roku 2010 však dochádza vo väčšine krajoch Slovenska (výnimku tvorí Bratislavský a Košický kraj) k nepatrnému zníženiu analyzovaného ukazovateľa (viď. tab. 13). Je to zapríčinené kulmináciou viacerých negatívnych faktorov, ktoré sme už vyššie bližšie charakterizovali. Priestorovú diferenciaciu ekonomického agregátu potvrdzuje aj Giniho koeficient. Jeho vzostupné hodnoty v roku 2006, ale predovšetkým v roku 2010 poukazujú na prehľbovanie regionálnych diferenciacií v danom ukazovateli (viď. graf 2).

Záver

Charakteristickým znakom priestorovej regionálnej štruktúry Slovenska sú výrazne a neustále sa prehlbujúce regionálne diferencie v demografickej a sociálno-ekonomickej úrovni regiónov. Dosiahnuté výsledky nami uskutočnenej analýzy pomocou vybraných ukazovateľov potvrdili, z aspektu sociálno-ekonomickej úrovne, silný západo-východný gradient s výrazným ekonomickým jadrom tvoreným Bratislavským krajom a taktiež jeho susediacimi krajmi. Priaznivejšie ekonomické prostredie pre etablovanie sa nových firiem v Bratislavskom, Trnavskom, Trenčianskom a Žilinskom kraji a celkovo ich hospodársku prosperitu dokazujú vyššie hodnoty indikátorov ako sú ekonomický agregát, počet podnikateľských subjektov a výška priamych zahraničných investícií. Dôležitým faktorom rastu kvality ľudského potenciálu a celkovo rozvoja regiónu je vzdelanostná štruktúra populácie. V sledovanom období bol zaznamenaný výrazný nárast absolventov vysokých škôl predovšetkým v Bratislavskom kraji. V súčasnom období je však rozhodujúca štruktúra odborného zamerania absolventov, ktorá by mala korešpondovať s požiadavkami trhu práce. Opačný charakter dosiahli výsledky analýzy demografických ukazovateľov (index starnutia, prirodzený pohyb obyvateľstva), kde potvrdilo členenie Slovenska na progresívny sever a východ a naopak regresívny juh a západ. Pre okresy Žilinského, Prešovského a Košického kraja je typická mladá veková štruktúra obyvateľstva, ktorá je do určitej miery podmienená religióznou štruktúrou týchto regiónov a početnejším zastúpením rómskeho etnika predovšetkým na východe Slovenska. Odraz tzv. globálnej ekonomickej krízy môžeme pozorovať najmä na ukazovateľoch sociálnej a ekonomickej úrovne regiónu. Kým v sledovanom období rokov 2004 - 2008 sa regionálne disparity v miere nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti zväčša zvýrazňovali (depresívne regióny ešte viac zaostávali) v období ekonomickej krízy pravdepodobne nastupuje odlišný trend. V období rokov 2008 - 2010 možno zreteľne pozorovať, že dopady krízy sú podľa všetkého najtvrdšie práve pre niektoré z regiónov, ktoré patrili medzi významné jadrá rozvoja (Lauko et. al., 2009). Medzikrajské diferencie v mierach nezamestnanosti sa do roku 2008 prehlbovali, na čo poukazuje i Giniho koeficient, ktorý stúpol z hodnoty 0,23583 v roku 2004 na 0,29359 v roku 2008. Naopak nástup celosvetovej ekonomickej krízy spojenej okrem iného i s hromadným prepúšťaním zamestnancov, čoho dôsledkom bol vzrast miery nezamestnanosti, znížil medziregionálne rozdiely medzi jednotlivými krajmi.

Literatúra

- [1] Džupinová, E. et al. (2008). *Periférnosť a priestorová polarizácia na území Slovenska*. Bratislava (GeoGrafika), p. 186. ISBN 978-80-89317-06-6.
- [2] Gajdoš, P., Pašiak, J. (2006). *Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie*. Bratislava (Sociologický ústav SAV, NK UNESCO MOST).
- [3] Hanzelová, E. et al. (2007). *Dlhodobá nezamestnanosť v kontexte zmien sociálneho systému a trhu práce*. Bratislava (Inštitút pre výskum práce a rodiny, MPSVaR).
- [4] http://www.iz.sk/download-files/sk/europa-2020/targets_sk.pdf prístup: 10.2.2012. *Dokument k stratégii Európa 2020 (Ciele pre SR)*
- [5] <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie> prístup: 11.2.2012 *Stav priamych zahraničných investícií*
- [6] <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/> prístup: 10.2.2012 *Databáza regionálnej štatistiky*
- [7] http://www.upsvar.sk/statistiky.html?page_id=1247 prístup: 11.2.2012 *Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny - štatistiky*

- [8] Hudec, O. et al. (2006). *Prognóza vývoja investičného prostredia Košického samosprávneho kraja*, 1. vydanie. Košice (Košický samosprávny kraj).
- [9] Jurásková, M., et al. (2004). *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2004*. Bratislava (Úrad vlády SR).
- [10] Klamár, R. (2011). Vývoj regionálnych disparít na Slovensku s osobitným zreteľom na regióny východného Slovenska. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica* vol. LIII, no. 18, 89-170. ISSN 1336-6157.
- [11] Korec, P. (2005). *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Bratislava (GeoGrafika)
- [12] Lauko, V. et al. (2009). Časovo-priestorové aspekty nezamestnanosti na Slovensku v procese ekonomickej transformácie a krízy. XII. *Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*, Brno: Masarykova univerzita, pp. 58-65.
- [13] Matlovič, R., Matlovičová, K. (2005). Vývoj regionálnych disparít na Slovensku a problémy regionálneho rozvoja Prešovského kraja. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Univesitatis Prešovensis, Folia Geographica* vol. XLIII, no. 8., pp. 66-89. ISSN 1336-6157.
- [14] Matlovič, R., et al. (2008). Vývoj regionálnych disparít začiatkom 21. storočia na Slovensku vo svetle vybraných indikátorov. *Regionální studia*. Praha (Vysoká škola ekonomická), vol. 2, no. 2, pp. 2-12, ISSN 1803-1471
- [15] Matlovič, R., Matlovičová, K. (2011). Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica* vol. LIII, no. 18, pp. 8-87. ISSN 1336-6157.
- [16] MichaeliI, E. et al. (2010). *Regionálny rozvoj pre geografov*. Prešov (Prešovská univerzita), p.717. ISBN 978-80-555-0065-2.
- [17] Michálek, A. (2004). Meranie chudoby územných celkov (regiónov na príklade okresov SR). *Sociológia*, r. 36, č. 1, 7-30.
- [18] Popjaková, D. (2001). Transformácia priemyslu v regióne Šariša. *Geografické práce*, IX. Prešov (Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity).
- [19] Rajčáková, E. (2009). *Regionálny rozvoj a regionálna politika Európskej únie a Slovenska*. Bratislava (GeoGrafika), p. 136. ISBN 978-80-89317-09-7.
- [20] Viturka, M. (2010). Regionální disparity a jejich hodnocení v kontextu regionální politiky. *Geografie*, 115, no. 2, pp. 131-143.

Príspevok vznikol za finančnej podpory grantu č. VEGA 1/1143/12 Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia a Grantu UK č. UK/650/2012 Výskum efektívnosti regionálne politiky pri znižovaní regionálnych disparít v SR.

Tab. 2: Vývoj indexu starnutia v krajoch SR v rokoch 2004 - 2010

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	151,59	165,04	174,31	174,9
TT kraj	122,01	135,79	149,66	160,74
TN kraj	128,04	144,06	161,22	172,95
NT kraj	134,84	148,33	161,88	172,4
ZA kraj	97,42	107,61	119,27	128,79
BB kraj	120,22	131,13	143,63	152,97
PO kraj	79,8	87,04	95,81	102,62
KE kraj	94,87	102,2	110,33	115,57
GINI*	0,10713	0,10902	0,10518	0,09859

Zdroj: Štatistický úrad, www.statistics.sk

Tab. 3: Vývoj prirodzeného pohybu** obyvateľstva v krajoch SR v rokoch 2004 - 2010

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	-0,38	0,11	1,71	2,57
TT kraj	-1,06	-0,98	-0,2	-0,06
TN kraj	-1,1	-1,33	-0,77	0,18
NT kraj	-2,36	-2,78	-2,2	-1,84
ZA kraj	1,15	0,51	0,87	1,48
BB kraj	-1,01	-1,44	-0,98	-0,73
PO kraj	4,05	3,46	4,06	4,54
KE kraj	2,19	2,16	2,63	3,02
GINI*	0,20667	0,21497	0,19498	0,18460

** prirodzený prírastok (úbytok) na 1000 obyvateľov
Zdroj: Štatistický úrad, www.statistics.sk

Tab. 4: Vývoj migračného pohybu** obyvateľstva v krajoch SR v r. 2004-2010

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	2,62	4,94	7,62	6,98
TT kraj	3,2	2,61	5,18	2,83
TN kraj	-0,18	0,44	0,81	-0,84
NT kraj	1,79	1,1	1,66	0,56
ZA kraj	-0,24	0,3	0,06	-0,38
BB kraj	0,12	-0,63	-0,51	-0,75
PO kraj	-1,62	-1,1	-1,55	-1,53
KE kraj	-0,32	-0,69	-0,82	-0,61
GINI*	0,15106	0,17061	0,24178	0,22179

** saldo sťahovania na 1000 obyvateľov
Zdroj: Štatistický úrad, www.statistics.sk

Tab. 5: Podiel počtu denných absolventov VŠ** v krajoch SR v rokoch 2004 - 2010

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	1,88	1,79	1,96	2,27
TT kraj	0,34	0,63	0,52	0,81
TN kraj	0,34	0,63	0,52	0,81
NT kraj	0,16	0,13	0,21	0,25
ZA kraj	0,27	0,51	0,58	0,74
BB kraj	0,27	0,51	0,58	0,74
PO kraj	0,21	0,28	0,33	0,38
KE kraj	0,37	0,50	0,59	0,80
GINI*	0,42673	0,34699	0,32757	0,31239

** podiel absolventov vysokých škôl na stredný stav obyvateľov k 1.7. bežného roka

Zdroj: Štatistický úrad, www.statistics.sk

Tab. 6: Vývoj miery nezamestnanosti** v krajoch SR v rokoch 2004 - 2010 v %

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	3,91	2,58	2,45	4,98
TT kraj	9,93	6,14	5,10	9,39
TN kraj	9,23	6,05	5,55	10,63
NT kraj	16,55	10,44	8,44	13,21
ZA kraj	12,43	8,04	6,96	12,12
BB kraj	21,44	17,73	15,89	21,14
PO kraj	19,68	15,49	14,65	20,69
KE kraj	21,15	17,41	15,58	19,63
GINI*	0,23583	0,28806	0,29359	0,22107

** miera nezamestnanosti vypočítaná z celkového počtu uchádzačov o zamestnanie

Zdroj: www.upsvar.sk

Tab. 7: Vývoj miery dlhodobej nezamestnanosti* v krajoch SR v rokoch 2004 - 2010 v %

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	0,83	0,57	0,42	1,19
TT kraj	3,72	2,55	1,40	3,28
TN kraj	3,25	2,43	1,61	4,04
NT kraj	8,75	5,53	3,28	5,96
ZA kraj	5,14	3,65	2,42	4,87
BB kraj	12,09	10,55	8,41	12,36
PO kraj	10,57	8,71	6,86	11,33
KE kraj	12,31	10,20	7,65	10,73
GINI*	0,32810	0,3651	0,4048	0,32459

**dlhodobá nezamestnanosť – evidovaní na ÚPSVAR viac ako 12 mesiacov

Zdroj: www.upsvar.sk

Tab. 8: Vývoj počtu poberateľov sociálnych dávok na 1 obyvateľa v krajoch SR v r. 2004-2010

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	0,01	0,01	0,01	0,01
TT kraj	0,02	0,03	0,02	0,03
TN kraj	0,02	0,03	0,02	0,02
NT kraj	0,04	0,05	0,03	0,04
ZA kraj	0,02	0,03	0,02	0,02
BB kraj	0,05	0,06	0,04	0,06
PO kraj	0,04	0,04	0,03	0,04
KE kraj	0,05	0,06	0,05	0,06
GINI*	0,255	0,22984	0,23864	0,27679

Zdroj: www.upsvar.sk

Tab. 9: Vývoj miery rizika chudoby v krajoch SR v rokoch 2006 - 2010

kraj/rok	2004	2006	2008
BA kraj	7,3	6,9	5,1
TT kraj	8,4	6,9	6,7
TN kraj	10,7	9,9	10,1
NT kraj	11,8	12,9	13,2
ZA kraj	11,0	10,3	9,6
BB kraj	13,3	13,5	16,9
PO kraj	15,7	13,6	18,7
KE kraj	13,0	11,2	12,7
GINI*	0,12473	0,13175	0,21452

Zdroj: Štatistický úrad, www.statistics.sk

Tab. 10: Vývoj počtu právnických osob na 1000 obyv.
v krajích SR v letech 2004 - 2010

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	15,62	22,20	25,38	28,46
TT kraj	5,35	7,04	7,56	8,11
TN kraj	6,44	8,48	9,25	9,51
NT kraj	5,28	6,67	7,86	8,72
ZA kraj	5,59	6,86	7,73	7,24
BB kraj	5,16	6,43	7,06	7,59
PO kraj	5,55	6,94	7,85	8,55
KE kraj	6,27	8,59	9,56	10,00
GINI*	0,1852	0,21334	0,21704	0,22810

Zdroj: Štatistický úrad – interné údaje

GINI* = GINIHO KOEFICIENT

Tab. 11: Vývoj počtu živnostníků na 1000 obyv.
v krajích SR v letech 2004 - 2010

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	28,60	32,34	31,90	29,85
TT kraj	20,27	23,41	23,87	22,54
TN kraj	29,13	32,97	34,30	32,33
NT kraj	23,29	25,93	27,49	25,63
ZA kraj	38,48	45,09	48,07	44,80
BB kraj	18,47	22,89	23,34	21,46
PO kraj	29,88	36,12	38,39	34,30
KE kraj	19,20	22,21	22,86	20,57
GINI*	0,13588	0,13561	0,14358	0,1444

Zdroj: Štatistický úrad – interné údaje

Tab.12: Vývoj stavu priamych zahraničných investícií
v krajích SR v letech 2004 - 2010 v tis. EUR

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	13524248	16021883	23879092	25706251
TT kraj	1861529	2804454	3251024	2840852
TN kraj	956128	1060736	1628475	1806917
NT kraj	614979	1025106	1399116	1382993
ZA kraj	939190	1433639	2195419	2181172
BB kraj	503617	519696	876524	898391
PO kraj	296840	246042	363904	473823
KE kraj	1996065	2405775	2632893	2341705
GINI*	0,6271	0,61904	0,62367	0,62975

Zdroj: Národná banka SR, www.nbs.sk

Tab. 13: Vývoj ekonomického agregátu v krajích SR
v letech 2004-2010

kraj/rok	2004	2006	2008	2010
BA kraj	294	391	468	510
TT kraj	119	144	178	172
TN kraj	125	149	180	171
NT kraj	98	121	148	146
ZA kraj	106	131	163	158
BB kraj	102	120	147	145
PO kraj	79	92	111	107
KE kraj	118	144	167	168
GINI*	0,20449	0,22446	0,22071	0,24104

Zdroj: Štatistický úrad SR, www.statistics.sk

POROVNÁNÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT V REGIONECH ČESKÉ REPUBLIKY

COMPARISON OF THE REGIONAL DISPARITIES OF THE CZECH REPUBLIC REGIONS

ING. LIBUŠE MĚRTLOVÁ, PH.D.

Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16, 586 00 Jihlava, Česká republika
E-mail: mertlova@vspj.cz

Anotace

Regionální politika náleží k důležitým aktivitám, které se snaží řídit a vyrovnávat negativní dopady regionálních disparit a hledat endogenní zdroje regionálního rozvoje. Hlavním cílem příspěvku je popsat a porovnat rozvojový potenciál regionů České republiky, jejich vývoj a dynamiku vývoje ve vybraných letech a přiblížit postavení regionu Vysočiny mezi ostatními regiony. Analýza používá vybrané klíčové ekonomické indikátory jako regionální HDP, hrubou přidanou hodnotu, tvorbu hrubého fixního kapitálu, míru nezaměstnanosti, míru ekonomické aktivity obyvatelstva a čistý disponibilní důchod domácností.

Klíčová slova

regionální politika, regionální disparity, ukazatele ekonomického rozvoje, regiony České republiky

Annotation

Regional policy belongs to the important activities leading up to the equalization of the negative expressions of the regional disparities and looking for the endogenous sources for the regions development. The main aim of this article is to describe and compare the developing potential of the Czech Republic regions, its progress and dynamics during the selected years and to find the position of the Vysocina region among the other regions. The analysis uses some of the key economic indicators such as regional GDP, gross value added, gross fixed capital creation, unemployment rate, economic activity of the inhabitants, and net disposable income of households.

Keywords

Regional Policy, Regional Disparities, Economic Development Indicators, Czech Republic Regions

JEL classification: J, R 23

Úvod

Zkoumání regionálních disparit, jejich vývoje i regionálních růstových faktorů je základním předpokladem pro tvorbu a realizaci odpovídající regionální politiky jako nástroje pro rozvoj jednotlivých krajů. Regionální politika by měla především akcentovat tři základní funkce, které má zabezpečovat: podporu využití regionálního potenciálu území a zabezpečení dlouhodobě udržitelného trvalého růstu, řešení dlouhodobé regionální nerovnováhy, zejména negativních regionálních disparit a zachování nebo zlepšování současné úrovně životního

prostředí. Podle [1] je nutné se zabývat regionálním růstem a regionálním rozvojem, trvale udržitelným rozvojem charakterizovaným „ jako rozšíření ekonomického systému při změnách a progresivních parametrech růstových faktorů. To znamená, že rozvoj v sobě zahrnuje i inovace, které způsobují kvalitativní změny ekonomického systému, který má v sobě zabudovaný mechanismus nepřetržitě vytvářet změny a přizpůsobovat se inovačním změnám“. (2008, str. 37). Podle [2] je rozvojový potenciál regionů jedním z rozhodujících aspektů při posuzování efektivity pomoci zaostávajícím regionům. Rozvojový potenciál je popsán ukazateli věda a výzkum (VaV), zahraniční kapitál a investice. Ukazatel VaV ovlivňuje i podíl obyvatel pracujících ve vědě a výzkumu i podíl inovujících podniků. Zahraniční kapitál zvyšuje podstatným způsobem tvorbu hrubého fixního kapitálu v regionech a může zprostředkovávat i zvyšování technologické úrovně produkce v regionu. Investice jsou důležité v krátkém a zejména ve střednědobém horizontu. Podle [2] je pro potenciál rozvoje regionu významná zejména diverzifikovaná odvětvová struktura a stabilita subjektů, jež ji vytvářejí. Současné moderní pojetí regionálního rozvoje zdůrazňuje význam hledání endogenních zdrojů rozvoje a jejich aktivizaci prostřednictvím vytváření motivovaných a zainteresovaných subjektů uvnitř regionu ve spolupráci veřejné správy s podnikatelským sektorem. Z těchto základních požadavků vychází i Strategie regionálního rozvoje ČR pro období 2014 – 2020 [3]. Jejím cílem je na základě provedené analýzy stavu a vývoje regionálních disparit formulovat předpoklady pro efektivní regionální politiku v jednotlivých regionech. Cílem příspěvku je přiblížit základní ekonomické ukazatele na regionální úrovni a porovnat jejich úroveň mezi jednotlivými kraji a vývoj v období let 2000 až 2010.

Cíl a metody

Odborné cíle příspěvku jsou zaměřeny na shromáždění, zpracování a interpretování dat týkajících se ekonomických ukazatelů regionálního rozvoje se zaměřením na HDP, HPK, tvorbu hrubého fixního kapitálu, ekonomickou aktivitu obyvatelstva, míru nezaměstnanosti a čistý disponibilní důchod domácností v regionech v letech 2000 až 2010. Tyto ukazatele nejkompaktněji charakterizují ekonomickou výkonnost regionu, která je předpokladem pro další oblasti rozvoje území. Údaje byly čerpány ze statistik regionálních účtů ČSÚ.

Výsledky

Regionální hrubý domácí produkt

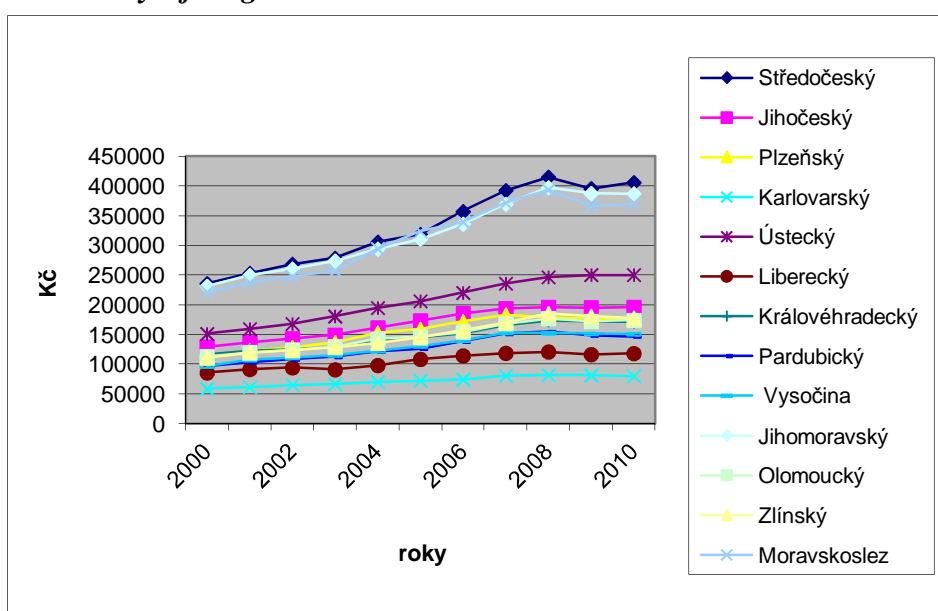
Regionální hrubý domácí produkt vykazoval v průběhu let 2000 – 2007 setrvalý růst. Dynamika tohoto růstu je nejvyšší v Hlavním městě Praze, kde došlo v těchto letech k nárůstu o 77,6 %, ve Středočeském kraji je nárůst 66,7 %, v Jihomoravském nárůst představuje 59,60 %. Nejmenší nárůst v tomto období mají kraje Karlovarský (37 %), Liberecký (38,5 %), Pardubický (56,5 %) a Vysočina (63 %). V roce 2008 došlo k poklesu HDP v Plzeňském kraji a v Kraji Vysočina. V roce 2009 dochází k nárůstu HDP pouze v Ústeckém kraji, ostatní regiony vykazují propad HDP s větším propadem v krajích, které jsou ekonomicky silné – Hl. m. Praha, Středočeský, Jihomoravský kraj a menším propadem u regionů zaostávajících. V roce 2010 došlo u 6 krajů ke zvýšení HDP, u ostatních je vidět stagnaci nebo ještě pokračující pokles. HDP Prahy je v roce 2010 o 3/5 vyšší než HDP Jihomoravského kraje, který je na 2. místě a činí 359 000 Kč v běžných cenách na 1 obyvatele. Pokud posuzujeme dynamiku nárůstu v letech 2000 až 2010, podle očekávání největší nárůst za deset roků vykazuje Praha s 90 % nárůstem, následuje Středočeský kraj, který čerpá z blízkosti pólu růstu s nárůstem 72,3 %, na třetím místě je Jihomoravský kraj s dynamikou růstu 67,4 %

a Moravskoslezský kraj s 67,3 % růstu. Nejmenší dynamiku růstu vykazuje Karlovarský kraj – 36,07 %, následuje kraj Liberecký s 38 % a po něm kraje Královéhradecký a Pardubický. U těchto dvou krajů je nárůst 48 a 51 %.

Na výši regionálního produktu a jeho dynamice se zásadně promítá objem tvorby HFK, zejména vliv přímých zahraničních investic do odvětví s vysokou přidanou hodnotou v Praze, Středočeském a Jihomoravském kraji, u ostatních krajů potom do zpracovatelského průmyslu, zejména automobilového.

Z pohledu posuzování konvergence nebo divergence této disparity, je zřejmé, že v období ekonomického růstu se zvětšuje i disparita spojená s vývojem regionálního HDP, v období krize je tento nárůst obzvláště markantní, se relativní stabilizací ekonomiky v roce 2010 se stabilizují i disparity vývoje regionálního HDP.

Graf 1: Porovnání vývoje regionálního HDP v mil. Kč v b.c.



Zdroj: data czso.cz, zpracování vlastní

Tab. 1: Regionální HDP v mil. Kč v b.c.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Praha	511792	565776	601688	641835	697979	752091	813275	909016	977136	945796	972551
Středočes.	235500	253161	268552	278424	305638	318687	357151	392597	415250	395557	405837
Jihočeský	128993	136583	142916	149074	161177	172956	185379	193864	195803	195195	195732
Plzeňský	113507	122843	128056	136611	152818	158755	171854	183162	178474	176553	175398
Karlovarský	58677	60900	64765	66553	69888	72351	74284	80355	81467	81213	79845
Ústecký	151226	159029	167895	180497	194863	206058	220146	235905	246541	250301	250267
Liberecký	85573	91246	94051	90748	97975	108262	114121	118481	120680	116297	117992
Královéh.	115697	122556	125031	128445	139331	145111	152035	166175	173544	171660	171247
Pardubický	96723	103352	108274	112323	121286	126270	138343	151391	154384	148528	146614
Vysočina	96122	107018	110929	114814	122045	129975	139668	152657	152415	151101	150666
Jihomorav.	231366	249521	260372	274027	294106	310623	336071	369283	397332	387479	387309
Olomoucký	112774	119584	124080	129477	142597	146368	154111	168073	176763	172249	173882
Zlínský	110652	119096	123315	128274	135256	144825	156644	170213	185264	180885	177989
Moravsk.	221093	237894	247607	257005	294213	323726	339517	371399	393358	366413	369908

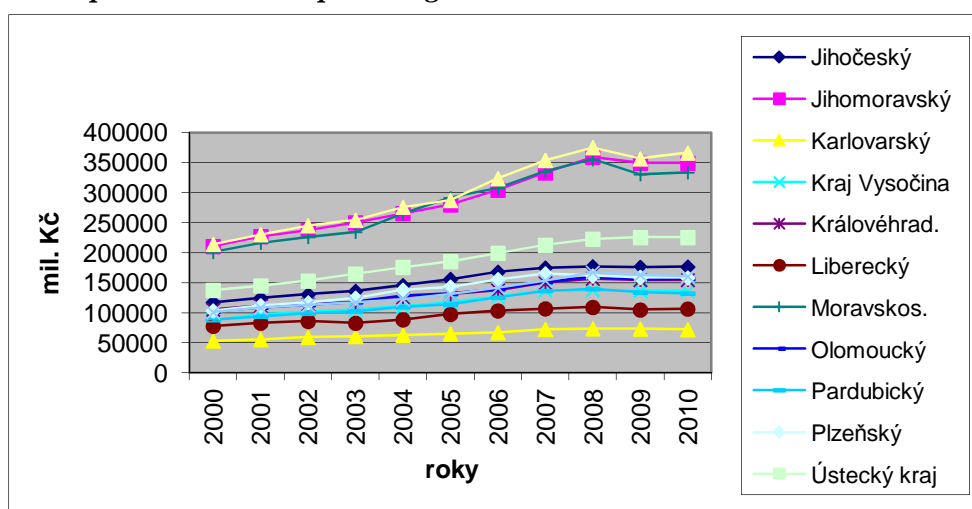
Zdroj: czso.cz

Pokud bychom hodnotili uvedené ekonomické ukazatele v detailnějším členění území, na 1. místě je region Otrokovic, kde je HDP na obyvatele ve výši 1 111 785 Kč, na 2. místě Mladá Boleslav s 880 849 Kč a na 3. místě Praha s hodnotou HDP 760 925 Kč na obyvatele. V okolí těchto tradičních průmyslových a obslužných center jsou oblasti s vyššími hodnotami HDP, slabých hodnot dosahují periferní oblasti v pohraničí a u měst, která jsou mimo prostorové účinky ekonomických činností z jader.¹

Hrubá přidaná hodnota

Hrubá přidaná hodnota zahrnuje celkový objem produkce v národním hospodářství nebo regionu po odpočtu hodnoty výrobních vstupů.

Graf 2: Hrubá přidaná hodnota podle regionů v mil. Kč



Zdroj: data czso.cz, zpracování vlastní

U hrubé přidané hodnoty jednoznačně vede Hl. m. Praha, následuje Středočeský a Jihomoravský kraj spolu s Moravskoslezským krajem. Nejmenší přidanou hodnotu vykazují kraje Karlovarský, Liberecký, Pardubický a Vysočina. Důvody jsou jednak historické, jednak strukturální a také rozdílná vybavenost krajů infrastrukturou, která je předpokladem pro rozvoj území založený na kvalitativních principech konkurenční výhody a na inovačních základech. Z pohledu dynamiky nárůstu disparit je jednoznačný jejich divergentní charakter zvyšující se v období ekonomického růstu a stabilizující se v období dlouhodobé recese.

Tab. 2: Hrubá přidaná hodnota podle regionů v mil. Kč

Území	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Jihočeský	117359	124369	130474	136117	145511	155847	167940	174903	177055	175946	176518
Jihomoravský	210500	227209	237705	250209	265519	279896	304455	333165	359287	349267	349290
Karlovarský	53386	55455	59127	60768	63095	65194	67295	72496	73666	73204	72008
Kraj Vysočina	87453	97449	101272	104834	110183	117118	126529	137726	137821	136200	135876
Královéhrad.	105263	111597	114147	117281	125788	130756	137732	149922	156927	154732	154437
Liberecký	77855	83087	85863	82860	88452	97553	103386	106892	109125	104828	106410
Moravskos.	201153	216622	226052	234666	265617	291703	307577	335074	355694	330279	333597
Olomoucký	102604	108891	113278	118222	128737	131890	139613	151634	159837	155262	156814

¹ Strategie regionálního rozvoje ČR pro období 2014 - 2020

Území	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Pardubický	88000	94110	98848	102560	109497	113779	125328	136584	139601	133880	132223
Plzeňský	103271	111859	116908	124737	137964	143051	155687	165248	161385	159142	158181
Ústecký kraj	137588	144808	153278	164808	175923	185675	199436	212832	222934	225617	225700
Středočeský	214262	230523	245173	254223	275931	287163	323552	354199	375490	356548	365999
Zlínský	100673	108446	112579	117125	122109	130499	141908	153565	167525	163047	160517

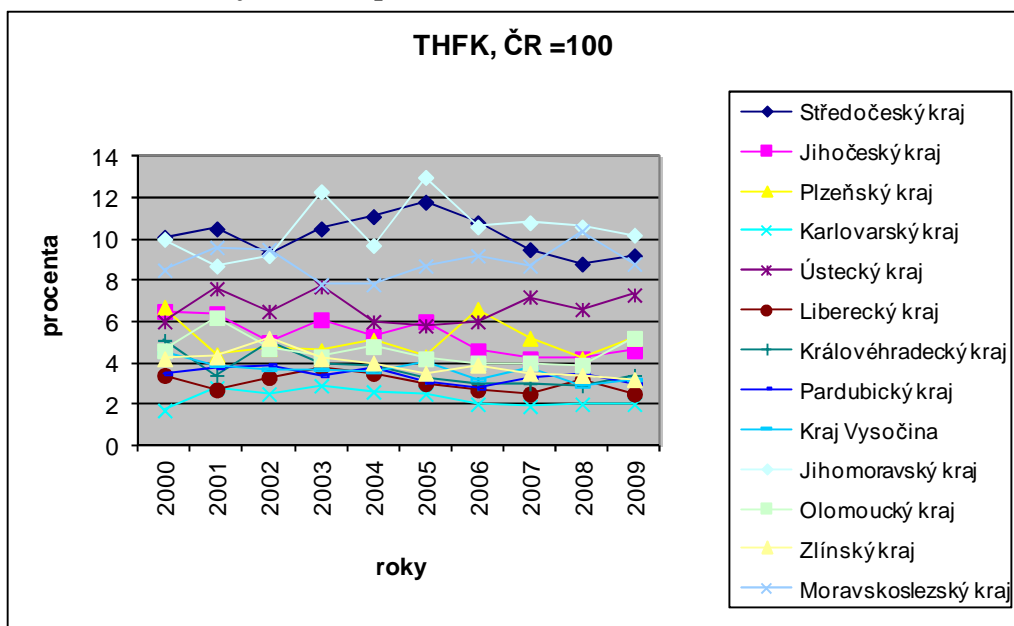
Zdroj: data czso.cz, zpracování vlastní

Při porovnání krajů je nejvyšší přidaná hodnota po Praze ve Středočeském kraji, následuje Jihomoravský kraj a Moravskoslezský, dynamika nárůstu ve Středočeském kraji je za 10 let 70,8 % ve Středočeském kraji a na dalších místech se stejnou dynamikou růstu 65,9 a 65,8 % jsou kraje Jihomoravský a Moravskoslezský. Na posledním místě je Karlovarský kraj s 34,8 % a Liberecký kraj s 36,7 % nárůstu přidané hodnoty.

Tvorba hrubého fixního kapitálu

Tento ukazatel představuje hodnotu pořízení majetku hmotných i nehmotných investic, který neslouží ke spotřebě, ale je dále využíván pro další produktivní činnost. Jsou v něm obsaženy hmotné i finanční investice do dlouhodobého majetku investiční činností jak domácích, tak zahraničních subjektů. Příliv přímých zahraničních investic (PZI) zejména do vybudovaných průmyslových zón se stal od roku 1998 po uzákonění systému investičních pobídek zahrnujících slevy na dani z příjmů, dotace na vytváření nových pracovních míst, dotace obcím na technické vybavení území a dalších pobídkách masivnějším zdrojem pro rozvoj řady odvětví. Nejvíce přímých zahraničních investic bylo realizováno v Praze – 53 %, následuje Středočeský kraj s 10,6 %, Moravskoslezský kraj se 7,4 % a Ústecký a Jihomoravský s 4,7 % a 4,5 %. Kraj Vysočina získal PZI v hodnotě 2,4 %. Největší objem investic pochází z Nizozemska (31,6 %), následuje Německo (14,4 %) a Rakousko s 12,1 %. Kumulovaný příliv investic do roku 2008 byl celkem 2,19 bilionu Kč.

Graf 3: Tvorba hrubého fixního kapitálu



Zdroj: czso.cz, zpracování vlastní

Tab. 3: Tvorba hrubého fixního kapitálu podle regionů v procentech

Roky	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Hlavní město Praha	25,2	25,6	27,4	24,8	28,7	26,8	30,5	32,4	33,5	32,3
Středočeský kraj	10,1	10,5	9,3	10,5	11,1	11,8	10,8	9,5	8,8	9,2
Jihočeský kraj	6,5	6,4	5	6,1	5,3	6	4,6	4,2	4,2	4,6
Plzeňský kraj	6,7	4,4	4,7	4,6	5,1	4,3	6,6	5,2	4,2	5,2
Karlovarský kraj	1,7	2,8	2,5	2,9	2,6	2,5	2	1,9	2	2
Ústecký kraj	6	7,6	6,5	7,7	6	5,8	6	7,2	6,6	7,3
Liberecký kraj	3,4	2,7	3,3	3,8	3,5	3	2,7	2,5	3,2	2,5
Královéhradecký kraj	5,1	3,4	5	4	3,9	3,3	3	3	2,9	3,4
Pardubický kraj	3,5	3,8	3,9	3,4	3,8	3,1	2,8	3,3	3,5	3
Kraj Vysočina	4,5	3,9	3,7	3,7	3,6	4,1	3,2	3,8	2,9	3,2
Jihomoravský kraj	10	8,7	9,2	12,3	9,7	13	10,6	10,8	10,6	10,2
Olomoucký kraj	4,6	6,2	4,7	4,3	4,8	4,2	4	4	3,9	5,2
Zlínský kraj	4,2	4,3	5,2	4,2	4	3,5	3,9	3,5	3,4	3,2
Moravskoslezský kraj	8,5	9,6	9,5	7,8	7,8	8,7	9,2	8,7	10,4	8,8

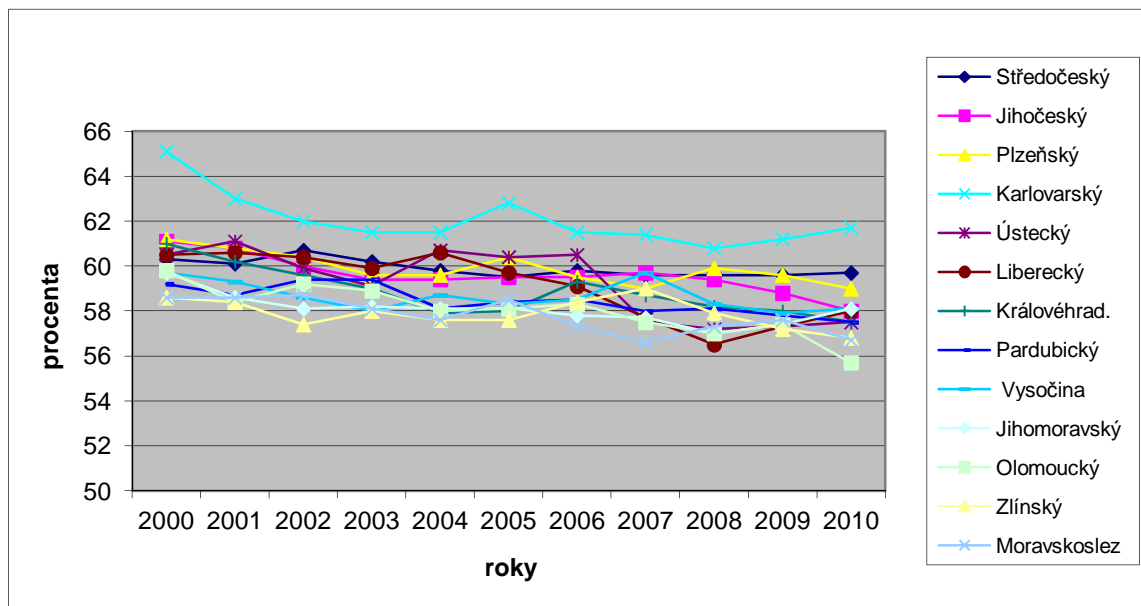
Zdroj: czso.cz

Na tvorbě hrubého fixního kapitálu má v České republice největší podíl Hlavní město Praha, které je zastoupeno od roku 2006 více než 30% podílem, následuje Jihomoravský kraj s více než 10 % podílem za poslední 4 roky, po něm Středočeský kraj těsně pod 10 % a Moravskoslezský kraj, který dohání Středočeský kraj. S nejmenším podílem je dlouhodobě Karlovarský kraj (pod 2 %), Liberecký kraj, Pardubický kraj, Kraj Vysočina a Zlínský kraj. Nejmenší dynamiku vykazuje Jihočeský kraj, který v průběhu 10 let vykazuje snížení podílu THFK na obyvatele o 2%. Nepříjemné je to, že podíl THFK ve většině těchto krajů od roku 2007 dlouhodobě klesá. Ústecký, Plzeňský a Olomoucký jsou ve středu hodnot, které se pohybují kolem 5 – 7 %. ČR má THFK na obyvatele v průměru ve výši 89 108 Kč, nejvyšší je v Praze (239263 Kč), kde je vyšší proti průměru ČR o 168 %.

Míra ekonomické aktivity obyvatelstva

Míra ekonomické aktivity obyvatelstva se udává jako poměr mezi počtem ekonomicky aktivních obyvatel (součet zaměstnaných i nezaměstnaných) k počtu všech osob starších 15 let, vyjádřený v %. Z dlouhodobého hlediska má tento ukazatel klesající tendenci. V roce 1994 představoval hodnotu 61,6 %, v roce 2000 60,4 % a v roce 2010 potom hodnotu 58,4 %. Nejvyšší hodnota ekonomické aktivity je v Praze, dále v Karlovarském kraji, kde je nad 60 %, této výši se ještě blíží Středočeský kraj s 59,7 %. Nejnižší ekonomická aktivita je dlouhodobě v kraji Moravskoslezském, Olomouckém a Zlínském.

Graf č. 4: Míra ekonomické aktivity obyvatelstva v %



Zdroj: czso.cz, zpracování vlastní

Tab. 4: Míra ekonomické aktivity obyvatelstva

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Praha	62,7	62,6	62,5	62,5	61,3	62	62	61,8	61,4	62,6	62,2
Středočeský	60,3	60,1	60,7	60,2	59,8	59,5	59,8	59,6	59,6	59,6	59,7
Jihočeský	61,1	60,8	60	59,4	59,4	59,5	59,5	59,7	59,4	58,8	58
Plzeňský	61,2	60,8	60,4	59,6	59,6	60,4	59,5	59	59,9	59,6	59
Karlovarský	65,1	63	62	61,5	61,5	62,8	61,5	61,4	60,8	61,2	61,7
Ústecký	60,5	61,1	59,9	59,1	60,7	60,4	60,5	57,5	57,2	57,3	57,5
Liberecký	60,5	60,6	60,4	59,9	60,6	59,7	59,1	57,7	56,5	57,3	58
Královéhrad.	61	60,2	59,6	59	57,9	58	59,3	58,7	58,2	58	57,5
Pardubický	59,2	58,7	59,4	59,4	58,1	58,4	58,5	58	58,1	57,8	57,5
Vysočina	59,7	59,3	58,6	58	58,7	58,3	58,5	59,7	58,3	57,9	58,1
Jihomoravský	59,7	58,6	58,1	58,2	58,1	58,1	57,8	57,7	57	57,4	58,1
Olomoucký	59,8	58,4	59,2	58,9	58	58,1	58,3	57,5	57	57,4	55,7
Zlínský	58,6	58,4	57,4	58	57,6	57,6	58,4	59	57,9	57,2	56,8
Moravskoslez	58,6	58,6	58,7	58,1	57,6	58,5	57,3	56,6	57,3	57,6	56,7

zdroj: czso.cz

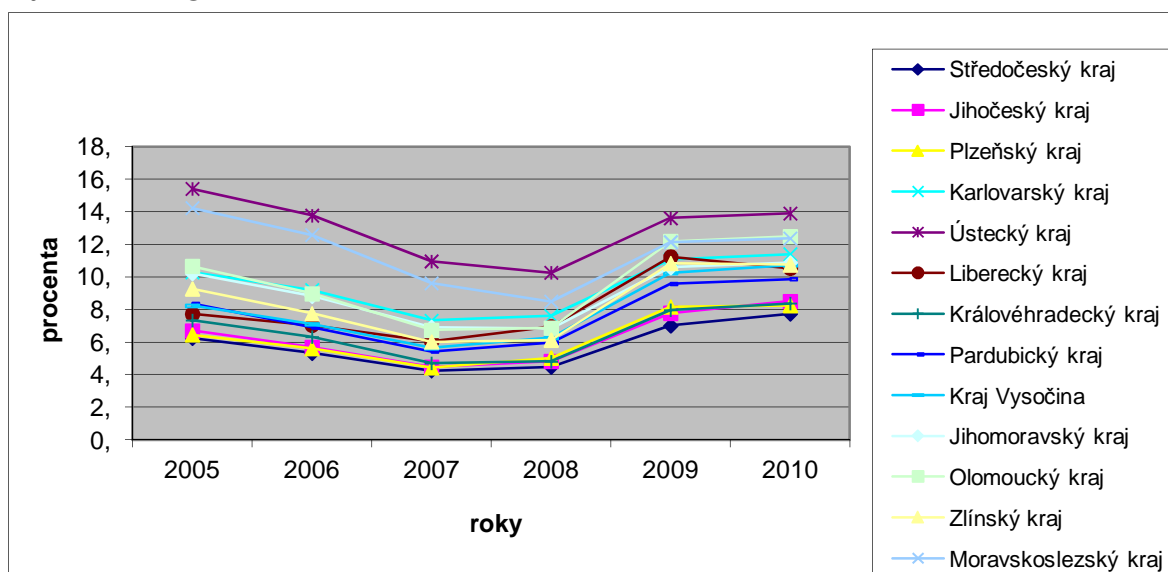
Z pohledu posouzení divergence a konvergence tohoto ukazatele je možné konstatovat, že v období let rozvoje ekonomiky disparity rostly, s nástupem hospodářské krize se potom divergovaly, zejména v letech 2008 a 2009, s nástupem určité stabilizace ekonomiky v roce 2010 dochází k mírnému vzestupu jak ukazatele, tak i divergence.

Míra registrované nezaměstnanosti

Trh práce v ČR se za posledních 20 let velice změnil. V důsledku privatizace a restrukturalizace ekonomiky změnila v 90. letech minulého století profesi více než polovina všech zaměstnaných v ČR. V některých regionech došlo k rušení celých odvětví, např. zbrojařského, textilního, elektrotechnického a útlumu v zemědělské výrobě. V souvislosti s tím došlo ke zvýšení počtu nezaměstnaných a potřebou většího objemu finančních prostředků na vyplácení sociálních dávek podpory v nezaměstnanosti a státní sociální

podpory. V roce 2000 se tato situace poměrně stabilizovala, v souvislosti s růstem ekonomiky klesala nezaměstnanost v letech 2006 až 2008, vývoj na trhu práce z pohledu nezaměstnanosti byl velice příznivý až do počátku ekonomické krize ve 3. čtvrtletí roku 2008, kdy se nezaměstnanost začala v celé ČR zvyšovat. Nejnižších hodnot dosahuje míra nezaměstnanosti v roce 2007 a 2008 5,96 %, v roce 2009 v důsledku ekonomické krize vzrůstá na hodnotu 9,56 %. Nejhorší situace byla v Ústeckém a Moravskoslezském kraji a to jak z pohledu míry nezaměstnanosti, tak i dlouhodobé nezaměstnanosti. Dalšími nejvíce postiženými regiony jsou kraje Olomoucký a Karlovarský. Vývoj míry nezaměstnanosti podle jednotlivých regionů zobrazuje následující graf č. 5. V době ekonomické recese došlo ke zvyšování regionálních rozdílů, nejmenší nezaměstnanost byla na konci roku 2010 tradičně v Praze, nejvyšší v Ústeckém kraji, Karlovarském kraji a Moravskoslezském kraji.

Graf 5: Míra registrované nezaměstnanosti v %



Zdroj: czso.cz

Tab. 5: Míra registrované nezaměstnanosti

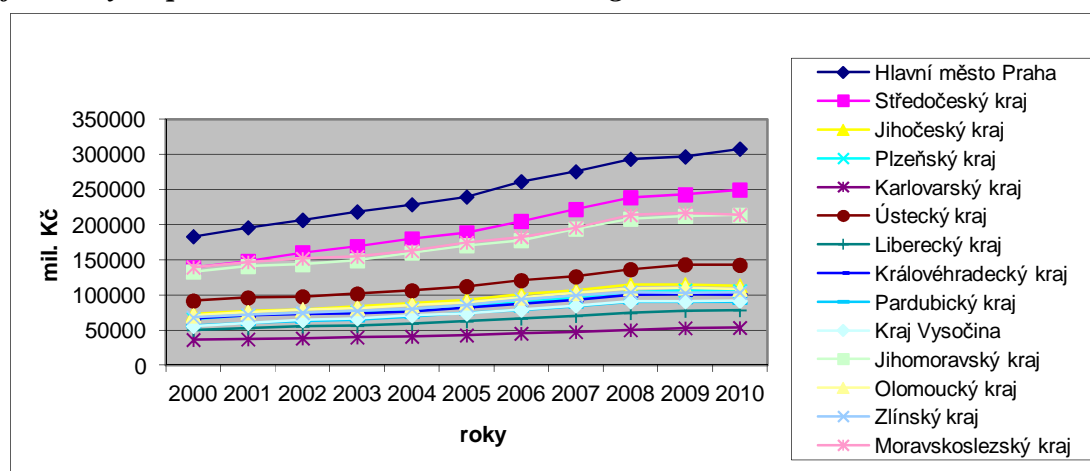
Míra registrované nezaměstnanosti v %						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Česká republika	8,88	7,67	5,98	5,96	9,24	9,57
Praha	3,25	2,72	2,16	2,14	3,66	4,07
Středočeský kraj	6,25	5,32	4,25	4,47	7,01	7,73
Jihočeský kraj	6,69	5,68	4,47	4,83	7,78	8,5
Plzeňský kraj	6,45	5,6	4,43	5,03	8,16	8,25
Karlovarský kraj	10,28	9,2	7,32	7,62	11,07	11,4
Ústecký kraj	15,41	13,77	10,96	10,26	13,61	13,9
Liberecký kraj	7,73	7,04	6,05	6,95	11,24	10,54
Královéhradecký kraj	7,33	6,32	4,7	4,81	7,97	8,37
Pardubický kraj	8,35	6,91	5,43	5,95	9,58	9,87
Kraj Vysočina	8,23	7,1	5,63	6,27	10,25	10,73
Jihomoravský kraj	10,21	8,82	6,92	6,83	10,59	10,87
Olomoucký kraj	10,65	8,97	6,73	6,87	12,19	12,48
Zlínský kraj	9,27	7,75	6,02	6,13	10,83	10,74
Moravskoslezský kraj	14,23	12,58	9,62	8,49	12,14	12,36

Zdroj: czso.cz, zpracování vlastní

Čistý disponibilní důchod domácností

Tento ukazatel je jedním ze základních ukazatelů, které charakterizují atraktivitu území. Tato je dána vzdělanostními charakteristikami obyvatel a také velikostí územního trhu. Na velikost trhu má vliv počet obyvatelstva, kupní síla obyvatelstva, charakterizovaná čistým disponibilním důchodem domácností (ČDD) a geografická dostupnost trhu. Ukazatel ČDD úzce koreluje s HDP na obyvatele. V roce 2010 je nejvyšší hodnota ČDD na obyvatele v Praze a činí 308 073 Kč. Z ostatních krajů dosahuje nejvyšší hodnotu ukazatele Středočeský kraj, následovaný Moravskoslezským a Jihomoravským krajem. Nejnižších hodnot ČDD je dosahováno v Karlovarském a Libereckém kraji, následuje kraj Pardubický a Vysočina. Tento ukazatel dlouhodobě roste v ekonomicky silných regionech, stagnuje od počátku krize v regionech s nízkou ekonomickou silou.

Graf 6: Čistý disponibilní důchod domácností v regionech v mil. Kč



Zdroj: czso.cz, zpracování vlastní

Tab. 6: Čistý disponibilní důchod domácností v regionech

Roky	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Praha	183507	196180	206849	218616	228823	239932	261666	275876	293762	297030	308073
Středoč.	139011	148281	160663	169372	180019	188924	205031	222153	238740	243119	249688
Jihočes.	72927	77063	78963	83995	88304	93306	101031	106136	114539	114865	113061
Plzeň.	65692	70872	73451	75419	80229	84508	89122	96342	103561	106619	105927
Karlov.	36345	37093	38403	39693	40923	42763	45191	47692	50362	52895	53592
Ústec.	91762	96207	97780	101764	106325	112355	120845	126272	136462	143459	142687
Liberecký	50197	53199	55095	56223	59375	62403	66511	70432	74523	77408	78444
Králov.	66707	70578	73160	73350	76897	82335	87750	92994	99871	100936	100413
Pardub.	56242	59681	62812	64586	69315	74228	78548	84137	90019	90283	89727
Vysoč.	55909	60211	64630	66711	70853	73609	79031	84906	91003	90967	91969
Jihom.	133042	141145	143804	149062	160258	170364	177838	194348	208545	212359	213740
Olom.	70993	75455	79393	81465	85235	89253	96092	102880	109430	110307	108597
Zlín.	67936	71942	74703	77357	80259	85592	93857	99429	104207	102740	103530
Morav.	139379	147023	151946	154728	162744	174782	182662	196268	214076	217096	214439

Zdroj: czso.cz

Závěr

Na ekonomickou výkonnost regionů má vliv přírodní a sociální prostředí, kdy přírodní faktory ztrácejí na svém významu a jsou nahrazovány technologickým pokrokem při

formování struktury regionálních ekonomik. Tato situace není jen specifikem České republiky, ale je patrná ve všech vyspělých zemích ve stále rostoucí míře. Význam přírodního a sociálního prostředí přetrvává v oblasti zemědělství, případně cestovního ruchu, kde tyto faktory mohou hrát značnou roli. Mnohem větší význam pro rozvoj regionu má jeho ekonomická síla daná úrovní průmyslových odvětví, zejména odvětví s nabídkou sofistikovaných produktů, které jsou výsledkem inovací založených na znalostech a vědě a výzkumu. V mnoha regionech naší republiky je ekonomika založena na zpracovatelském, zejména automobilovém průmyslu, což představuje určité riziko s ohledem na rychle rostoucí sektory tohoto průmyslu v Rusku, Číně, Indii.

Dalším důležitým zdrojem pro rozvoj regionálních ekonomik je vybudování infrastruktury, zejména dopravní jak v silniční, tak železniční dopravě, navazujících na hlavní evropské tahy tak, aby byla vytvořena větší atraktivita území pro zahraniční investory. Rozvoj informačních a telekomunikačních technologií jsou dalším základním prostředkem pro zvyšování technologické připravenosti regionů. S tím souvisí i otázka dobudování institucionální struktury veřejné správy, zlepšení vybavení ICT ve veřejném sektoru a zlepšení efektivity jeho fungování.

Lidské zdroje představují nejvýznamnější složku rozvojového potenciálu území. Lidské zdroje jsou zároveň vstupem do ekonomického transformačního procesu, zároveň ale i faktorem, který rozhoduje o využívání ostatních místních zdrojů regionu. Kvalifikovaná pracovní síla je proto klíčovým faktorem rozvoje regionu. Nedostatkem ČR je nízký objem investic do vysokého školství, nedostatek vysokoškolsky vzdělaných pracovníků v technických oborech, nedostatečný počet pracovníků zaměstnaných ve vědě a výzkumu, nedostatečná spolupráce výzkumného a podnikatelského sektoru, nedostatečná kapacita center pro transfer technologií, nedostatek vědeckotechnologických parků, podnikatelských inkubátorů a dalších institucí pro přenos a rychlý rozvoj nových technologií v podnikatelském sektoru.

Pro dosažení zvýšení konkurenceschopnosti jak regionů, tak celé České republiky bude nutné tyto otázky řešit a to jak na celostátní, tak zejména na regionální úrovni.

Literatura

- [1] Dufek, J. – Minařík, B.:2010: Hodnocení rozvojového potenciálu krajů České republiky z hlediska lidských zdrojů. Brno: MZLU, 142 s. ISBN 978-80-7375-424-2
- [2] Kožiak, R.:2008. Zmierňovanie regionálnych disparít prostredníctvom regionálnej politiky. Univerzita Mateja Bela, EF v Banském Bystrici v spolupráci s OZ Ekonomika, 135 s. ISBN 978-80-8083-573-6
- [3] Strategie místního rozvoje ČR na období 2014 – 2020. Analýza vývojových tendencí a disparit disparity (2011). [online]. [cit. 2011/4/4] dostupný z <http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenka.presmsocas>

SNIŽOVÁNÍ REGIONÁLNÍCH NEROVNOSTÍ PROSTŘEDNICTVÍM DECENTRALIZACE

REDUCING REGIONAL DISPARITIES THROUGH DECENTRALIZATION

DOC. ING. ŠÁRKA LABOUTKOVÁ, PH.D.

PHDR. ING. PAVLA BEDNÁŘOVÁ, PH.D.

Katedra ekonomie

Ekonomická fakulta, Technická univerzita v Liberci

Voroněžská 13, 460 02 Liberec 2, Česká republika

E-mail: laboutkova@centrum.cz, pavla.bednarova@tul.cz

Anotace

Předkládaný článek se zabývá vztahem mezi decentralizací a regionálními disparitami. Existuje několik teoretických důvodů, proč by decentralizace měla mít pozitivní vliv na ekonomickou výkonnost zemí a regionů, a tím pádem i na snižování regionálních disparit. Dosavadní empirické výzkumy prokázaly pozitivní dopady vyšší decentralizace na úroveň ekonomického výstupu ekonomiky. Lze tedy předpokládat, že v zemích s vysokým stupněm fiskální a politické decentralizace budou regionální disparity menší než v zemích s nižším stupněm fiskální a politické decentralizace. Pro měření decentralizace byl použit index decentralizace, který je jedinečný v tom, že v sobě zahrnuje jak kvantitativní, tak kvalitativní složku decentralizace a také, že byl sestaven na základě dat získaných přímo z regionů. Pro měření regionálních disparit je použit ukazatel disperze regionálního HDP na obyvatele. Autoři článku vzájemnou vazbu prokázali.

Klíčová slova

Decentralizace, region, regionální disparity, teritoriální nerovnoměrnost, redistribuce

Annotation

This paper deals with the relationship between decentralization and regional disparities. There are several theoretical reasons why decentralization has a positive impact on economic performance of countries and regions so reducing regional disparities. Existing empirical research has shown positive effects of decentralization on the higher level of economic output of the economy. It can be assumed that the regional disparities in countries with a high degree of fiscal and political decentralization are smaller than in countries with a lower degree of fiscal and political decentralization. A decentralization index was used to measure decentralization. This index is unique in two ways: firstly it includes both quantitative and qualitative components of decentralization and secondly it is compiled based on data obtained directly from the regions. An indicator dispersion of regional GDP per capita was used to measure regional disparities. The authors demonstrated correlation.

Keywords

Decentralization, region, regional disparities, territorial inequality, redistribution

JEL classification: H79, H71, R12, R50

Úvod

Za jednu z nejdůležitějších politik Evropské unie z hlediska svého významu a objemu finančních prostředků je považována politika soudržnosti (kohezní politika). Jejím hlavním cílem je zmírnit ekonomické a sociální rozdíly mezi regiony, tzv. regionální disparity. Územní soudržnost posiluje základní orientaci kohezní politiky Evropské unie, nechápe ji jako „pouhý“ redistribuční nástroj, ale definuje ji jako politiku rozvoje. Územní soudržnost je o mobilizaci potenciálu, ne o kompenzaci geografických rozdílů. Jedním z jejích principů je princip subsidiarity, který zdůrazňuje decentralizaci a úlohu samospráv. Předkládaný článek se zabývá vztahem mezi decentralizací a regionálními disparitami. Dosavadní studie zabývající se touto problematikou nedosáhly jednoznačné shody v náhledu na tento vztah. Většina autorů se zabývá zejména fiskální decentralizací (Proud'homme 1995, Panizza 1999, Gil Canaleta et al 2004, Letelier 2005; Bodman a Hodge 2010, Sepulveda a Martinez-Vazquez 2011), neboť politická decentralizace je obtížněji kvantifikovatelná. Další slabinou výzkumů této problematiky je fakt, že většina z nich se opírá o národní nikoli regionální zdroje. Regionální data jsou tak buď získávána souhrnně z jednotlivých států, nebo nejsou k dispozici vůbec. Pokud však máme zkoumat vztah mezi decentralizací a regionálními disparitami, je nezbytné pracovat s regionálními daty. Hlavním cílem je totiž odhalit regionální rozdíly, nikoli rozdíly mezi státy. Empirická analýza využívající regionální data ukázala, že vyšší autonomie regionů – decentralizace - má významný pozitivní dopad na ekonomickou výkonnost států a regionů: čím větší decentralizace, tím silnější ekonomický růst, přičemž zásadní jsou v tomto kontextu rozhodovací kompetence, nikoli výkonné pravomoce (Laboutková, 2012). Z posledních prací, které se komplexněji zabývaly vlivem decentralizace na regionální disparity, lze uvést práci Andrése Rodrigueze-Pose a Roberta Ezcurra (2009), která analyzuje vztah mezi fiskální a politickou decentralizací a vývojem regionální nerovnosti v souboru vybraných 26 zemí světa. Závěr zmíněné studie je, že tento vztah je signifikantně ovlivněn celkovou ekonomickou úrovní daného státu. Zatímco v rozvinutých zemích politická decentralizace nijak neovlivňuje vývoj regionálních disparit, fiskální je zmírňuje. Naopak u rozvíjejících se ekonomik fiskální decentralizace rozdíly mezi regiony prohlubuje. Tento negativní efekt nemůže být kompenzován zjištěným pozitivním vlivem politické decentralizace. Příčinou je zejména slabá redistributivní kapacita v těchto zemích ve srovnání se zeměmi rozvinutými. Tento závěr však posiluje argument, že kohezní politika by neměla být chápána jako synonymum redistribuční politiky. Autoři předkládaného článku se přiklání k modernímu pojetí kohezní politiky a chápou decentralizaci jako soubor kvantitativních a kvalitativních faktorů (decentralizaci finanční a decentralizaci v rozhodování), které se navzájem doplňují. Proto je zde použit index decentralizace, který v sobě obě dvě složky zahrnuje. Pro měření regionálních disparit je použit ukazatel disperze regionálního HDP na obyvatele. Cílem je zjistit, zda lze u členských zemí EU vysledovat závislost, příp. vztahové trendy mezi úrovní decentralizace a mírou regionálních nerovností. Pokud byly empiricky prokázány pozitivní dopady vyšší decentralizace na úroveň ekonomického výstupu ekonomiky, lze předpokládat, že v zemích s vysokým stupněm fiskální a politické decentralizace budou regionální disparity menší než v zemích s nižším stupněm fiskální a politické decentralizace.

Cíle a metody

Cílem článku je najít, kvantifikovat a vyhodnotit vzájemný vztah mezi decentralizací a regionálními nerovnostmi v ekonomice. Pro vyjádření decentralizace byl zvolen index decentralizace, regionální nerovnosti jsou kvantifikovány pomocí indexu rozptylu (disperze) regionálního HDP na obyvatele.

Příčinou nerovnoměrného rozvoje regionů je výskyt prostorové proměnnosti v sociálně ekonomickém rozvoji vedoucí ke vzniku prostorových nerovností. Nevyrovnanost prostorových struktur v různých regionech představuje regionální disparitu a znamená rozdílnost nebo nepoměr jevů či procesů mající jednoznačné územní rozmístění. Z hlediska teoretického vymezení je obtížné definovat příčiny nerovnoměrného rozvoje regionů. Faktory jako velikost země (Williamson, 1965), modely jádro-periferie, technologické vybavení, infrastruktura ovlivňují lokální alokaci soukromého kapitálu a tím předurčují redistribuční procesy uvnitř ekonomiky. Specifické faktory regionálních nerovnoměrností lze vysledovat u tranzitivních zemí v souvislosti se změnou koordinačního mechanismu (Petraos, 2001; Ezcurra and Pascual, 2007). V posledních 20 letech je v souvislosti s regionálním rozvojem diskutován nejednoznačný vliv liberalizace a globalizace obchodu (Milanovic, 2002; Rodríguez-Pose and Gill, 2006). Modely „nové ekonomické geografie“ zdůrazňují vztah mezi nerovnoměrným prostorovým rozvojem a hospodářským růstem (Krugman, 1998; Fujita a Thisse, 2002)

Ekonomická výkonnost územního celku (regionu) je charakterizována tvorbou hrubého domácího produktu. Představuje hodnotu produkovaných statků a služeb ve všech odvětvích na určitém území (stát, region) a za určité období (kalendářní čtvrtletí, rok). K hrubé přidané hodnotě jsou přičítány daně na produkty a odečítány dotace a subvence na produkty. HDP je nejkomplexnějším ukazatelem měřícím makroekonomickou výkonnost včetně odhadů za šedou ekonomiku, netržní produkci domácností apod. Pro prostorové porovnání regionálního HDP s obvykle používá srovnání úrovně regionálního celku s národní úrovní, popřípadě s celky nadnárodními. Nejčastěji se uvádí srovnání HDP na 1 obyvatele s průměrnou úrovní EU-27 měřen pomocí standardu kupní síly (PPS). Pomocí tohoto ukazatele dochází k přepočtu hodnot všech složek HDP na průměrnou cenovou hladinu v EU a tím k vyloučení rozdílů v cenových hladinách (respektive deformací souvisejících se směnnými kurzy národních měn vůči euru).

Evropské regiony s nejvyšším HDP/obyv. se nacházejí na jihu Velké Británie, na jihu Německa, v severní Itálii a Belgii, v Lucembursku, Holandsku, Rakousku, Irsku a Skandinávii. K těmto vyspělejšími regionům patří tradičně také regiony v okolí hlavních měst: Madrid, Paříž, Praha, Bratislava. Existence jednoho či několika málo ekonomických center v některých zemích je přirozenou skutečností s hlubokými historickými kořeny. V současné době je tento fakt navíc podporován tendencemi k centralizaci státní správy, nebo např. soustředěním místních centrál nadnárodních společností. Nejslabší regiony jsou koncentrovány na jižní, jihovýchodní a jihozápadní periferii Evropské unie: ve východním Německu a v nových členských státech EU, Makedonii a Turecku. Rozptyl regionálního GDP/obyv. se pohybuje od 28% průměru GDP EU-27 (6500 PPS) v Severozapaden v Bulharsku do 343% průměru GDP EU-27 (85800 PPS) v Inner London ve Velké Británii, což více než 13-ti násobek nejnižší hodnoty z 275 statisticky změřených regionů EU (271 regionů NUTS2 v EU plus tři regiony Chorvatska a Makedonie). Druhou nejvyšší příčku obsadilo Lucembursko s 280% průměru GDP EU-27 (70000 PPS) a Brusel s 216% průměru GDP EU-27 (54100 PPS). Praha obsadila 6. místo se 173% průměru GDP EU-27 (43200 PPS) a to je nejvyšší hodnota mezi novými členskými zeměmi EU. (EC 2011)

Regionální GDP celkem 40ti regionů (19,4% obyvatel) přesáhl 125% průměru GDP EU-27. 56% obyvatel žije v regionech s výkonem 75% - 125% průměru GDP EU-27, 67 regionů (24,4% obyvatel) dosahuje nižšího než 75% GDP oproti průměru GDP EU-27. Ve 27 regionech s výkonem nižším než je 50% průměru GDP EU-27 žije 9,3% obyvatel. Mezi regiony jednotlivých zemí je rovněž patrná vysoká diferenciace ekonomického výkonu. Větší

než dvojnásobný rozdíl regionálních GDP/obyv. v NUTS2 by naměřen ve 13 z 23 zemí. V této skupině je 7 zemí z 9 nových členských zemí EU a pouze 6 ze 14 zemí EU-15. Největší regionální rozdíly charakterizované podílem nejvýkonnějšího a nejméně výkonného regionu byly naměřeny v Turecku (4,9), Velké Británii (4,8) a Rumunsku (3,9). Nejnižší hodnoty rozptylu charakterizované podílem nejvýkonnějšího a nejméně výkonného regionu patří Slovensku (1,4), Irsku (1,6) a Švédsku (1,6). Střední regionální disparity s faktorem menším než 2 mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou regionálního GDP/obyv. jsou pouze v zemích EU-15, Slovensku a Chorvatsku. (EC 2011)

Od roku 2007 zveřejňuje Eurostat pro hodnocení vývoje v regionech v rámci členských států **indikátor rozptylu (disperze) regionálního HDP/obyvatele**, který je definován jako suma absolutních rozdílů mezi regionálními (úroveň NUTS¹ 2, resp. NUTS 3) a celonárodním HDP na obyvatele (měřeno v běžných tržních cenách a vážených regionálními podíly obyvatel na celkové populaci). Ukazatel rozptylu regionálního HDP se vypočítá následovně (Eurostat 2011):

$$D = 100 \frac{1}{Y} \sum_{i=1}^n |y_i - Y| (p_i/P)$$

- y_i je regionální HDP/obyv. i-tého regionu
- Y je průměrný národní HDP/obyv.
- p_i je počet obyvatel i-tého regionu
- P je počet obyvatel země
- n je počet regionů v zemi

Hodnota rozptylu HDP na obyvatele je nulová, pokud hodnoty regionálních HDP jsou shodné ve všech regionech země nebo ekonomické zóny (jako je EU27) a roste, pokud rozdíly mezi hodnotami regionálních HDP na obyvatele mezi regiony rostou. Např. hodnota rozptylu 30 % znamená, že HDP všech regionů dané země vážená počtem obyvatel v regionech se liší od národní hodnoty v průměru o 30 %.

Decentralizaci lze obecně rozdělit do tří kategorií (srov. Sharma, 2008): politickou, finanční a administrativní (správní). Ukazatelem politické decentralizace je forma volby hlavy místních samospráv, která je dále doplněna o formální i neformální mechanismy veřejných konzultací při plánování a realizaci veřejných projektů. Fiskální decentralizace je považována za jádro decentralizace a zahrnuje dvě hlediska: první z nich je rozdělení odpovědnosti za výdaje a zdroje příjmů mezi národní, regionální a místní úroveň vlády. Druhá je velikost pravomocí regionálních a místních vlád určit jejich vlastní výdaje a příjmy. Mají-li být decentralizované funkce účinné, regionální vlády musí odpovídající úroveň příjmů získávat buď lokálně, nebo musí být převedeny z ústřední vlády, stejně tak jako pravomoc rozhodovat o oblasti výdajů. Zatímco místní samosprávy jsou obvykle odpovědné za veřejné služby na straně výdajů, automaticky z této povinnosti nevyplývá také právo vybírat daně. Tato nevyváženost v autonomii na straně příjmů a výdajů povovídá o snaze centra zachovat si

¹ Pro všechny členské, přistupující i kandidátské státy EU pak platí společné administrativní dělení do jednotek NUTS (Nomenclature of Territorial Unit for Statistics). Členění regionů NUTS má za úkol zajistit přiměřené podmínky pro komparaci evropských regionů. Současná podoba vymezení oblastí NUTS v EU vychází z nařízení Rady a Parlamentu EU č. 1059/2003, kterým jsou dány populační limity pro jednotlivé celky NUTS a pravidla a frekvence případných revizí regionálního členění. Vymezují například, že regionální celek NUTS 3 musí mít v rámci členské země v průměru 150–800 tisíc obyvatel, celek NUTS 2 0,8–3 milióny obyvatel a NUTS 1 3–7 miliónů obyvatel.

ekonomickou a tím pádem i politickou moc, než ji delegovat na nižší články veřejné správy. Pokud jde o administrativní (správní) decentralizaci veřejných služeb, existuje mnoho rozměrů, jako je plánování, realizace a provoz a řízení veřejných služeb.

V tomto ohledu je unikátní empirický výzkum *From Subsidiarity to Success: The Impact of Decentralization on Economic Growth* uskutečněný na jaře 2009 společností AER² ve spolupráci s BAK Basel Economics³, který zkoumal souvislosti mezi stupněm autonomie regionů, resp. stupněm decentralizace rozhodování státu a ekonomickým rozvojem. Pro analýzu byly použity dva datové soubory. První z nich zahrnoval 33 pozorování z 29 států: 26 z Evropy a tři zámořské země (USA, Kanada, Nový Zéland). Cílem zkoumaných dat bylo zjistit, zda decentralizace (kromě jiných faktorů) má pozitivní, významný vliv na ekonomickou výkonnost a růst ekonomiky dané země. Druhý datový soubor se skládal z 234 regionů ze 16 evropských zemí s cílem odpovědět na otázku, zda-li decentralizace (kromě jiných faktorů) má pozitivní, významný vliv na ekonomickou výkonnost a růst ekonomiky daného regionu.⁴

Pro měření decentralizace byly porovnány všechny veřejné pravomoce (pravomoce jsou zde užity jako synonymum pro regulační moc – *regulatory power*) v zemi s různými úrovněmi vládnutí: od nejvyšší státní úrovně po municipální úroveň. Čím více kompetencí regiony a municipality mají, tím více jsou tyto země považovány za státy s větší decentralizací. Z pohledu regionů a municipalit jde o vyšší autonomii. Decentralizace nemůže být pozorována či měřena přímo pro svoji multidimenzionálnost a komplexnost. Nicméně mnoho jednotlivých aspektů ve vertikální organizaci země pozorováno být může. Tyto pozorovatelné aspekty (dohromady jich bylo 185) byly systematicky shromažďovány a měřené informace byly agregovány do tzv. indexu decentralizace. *Index decentralizace* (obr.1) v sobě obsahuje jak kvantitativní, tak kvalitativní složku.

Obrázek 1 ukazuje, jak je index decentralizace sestaven. Finanční decentralizace má váhu 40 % a zahrnuje zejména kvantitativní informace o velikosti příjmů a výdajů v poměru k ústředním státním orgánům. Nicméně zahrnuje také kvalitativní informace o kompetencích v rozhodování o finančních záležitostech, jako jsou daně (má region pravomoc stanovit základ daně či daňovou sazbu?) anebo veřejný dluh (má region právo vydávat dluhové cenné papíry?). Decentralizace v rozhodování má váhu 60 % v celém indexu. Kromě relativního počtu úředníků se skládá z mnoha kvalitativních informací ohledně struktury a rozdělení (distribuce) rozhodovacích pravomocí ve veřejných záležitostech mezi různými vládními úrovněmi daného státu.

Z analýzy jednotlivých částí indexu decentralizace vyplývá:

- Ve většině zemí stupně rozhodovací a finanční pravomoci (decentralizace) jsou si velmi blízko, takže korelace mezi těmito dvěma agregáty je poměrně vysoká. Z toho lze vyvodit obecný závěr, že regiony jsou finančně nezávislé podle stupně rozhodovacích pravomocí.
- Závislost mezi kvalitativními a kvantitativními částmi indexu decentralizace je spíše vysoká; nicméně v některých zemích (např. ve Skandinávii) je vysoká kvantitativní decentralizace, v jiných (např. Řecko, Chorvatsko, Rumunsko) je vysoká kvalitativní

² The Assembly of European Regions (AER), založená v roce 1985, je největší nezávislá síť regionů širší Evropy. Je v ní sdruženo na 270 regionů ze 33 zemí a 16 meziregionálních organizací.

³ BAK BASEL – soukromý ekonomický institut se sídlem v Basileji založený v roce 1980; specializuje se mj. na mezinárodní komparace regionů.

⁴ Podrobněji o datových souborech viz AER (2009).

decentralizace. Z toho je patrný jistý „chaos“ či nevyrovnanost mezi kompetencemi a povinnostmi (úkoly provádět politiku, o které bylo rozhodnuto jinde) v těchto zemích.

- Porovnání indikátorů „rozhodovací pravomoc“ a „výkonná (zaváděcí) pravomoc“ ukazuje, že regiony ve všech zkoumaných zemích mají více výkonné než rozhodovací pravomoci. Toto zjištění není zase až tak překvapující, neboť státní orgány si obvykle chtějí ponechat rozhodovací pravomoc a delegovat do regionů výkonnou moc.

Obr. 1: Index decentralizace a jeho složky

Index decentralizace	Agregáty	Subindex	Ukazatel
Index decentralizace (100)	Decentralizace v rozhodování (60)	Administrativní decentralizace (12)	EU (2) Zaměstnanci (10)
		Funkční decentralizace (25)	Rozhodovací moc (16.8) Implementační moc (6.3) Území (1.9)
		Politická decentralizace (20)	Národní parlament (3) Politické vztahy (11) Regionální ústava (1) Regionální vláda (4) Politická distribuce moci (1)
		Vertikální decentralizace (3)	Počet úrovní (1) Prvky úrovně (1) Hierarchická struktura (0.5) Zbytková autonomie (0.5)
	Finanční decentralizace (40)	Finanční decentralizace (40)	Vyrovňovací systém (1.4) Stimuly (6) Zdaňovací pravomoc (5.6) Zadlužení (2)
			Příjmy (10) Výdaje (6) Veřejná spotřeba (4) Finanční rovnováha (2) Finanční vyrovnání (3)

Pozn.: Váhy jednotlivých částí jsou v %.

Zdroj: AER (2009).

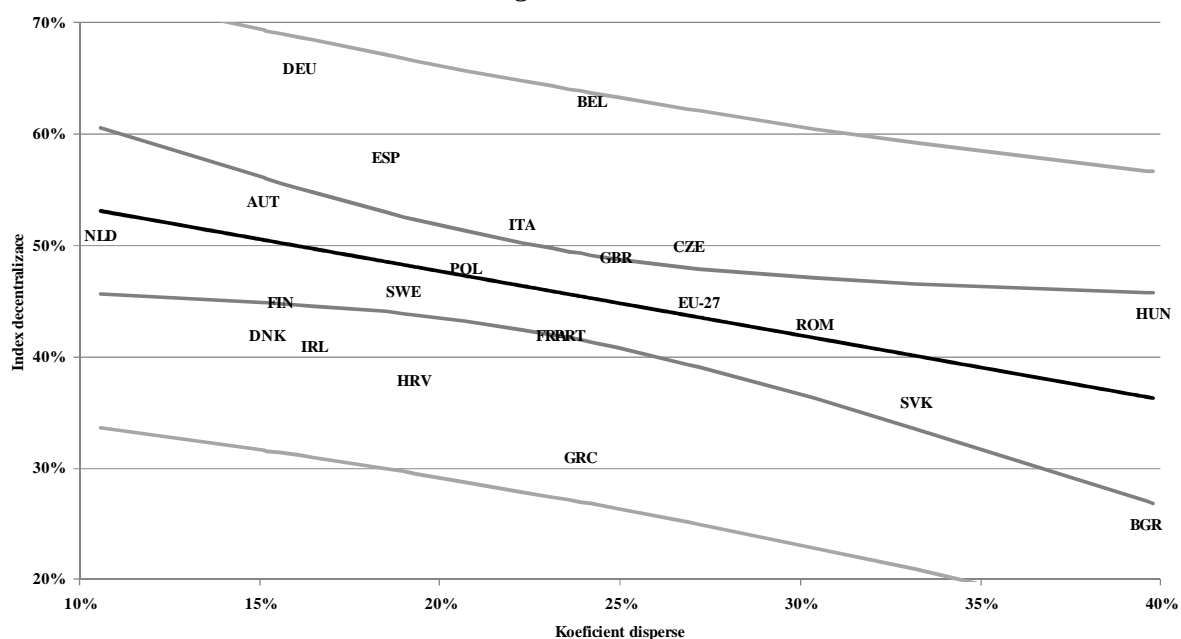
Výsledky

Existuje několik teoretických důvodů, proč by decentralizace měla mít pozitivní vliv na ekonomickou výkonnost zemí a regionů, a tím pádem i na snižování regionálních disparit. Mezi ty hlavní patří efektivnost a účinnost. Preference obyvatel a průmyslová struktura jsou v rámci jednoho státu často velmi různorodé (proměnlivé od regionu k regionu), jednotná státní politika nemůže vyhovět všem těmto požadavkům. Navíc regiony znají nejlépe preference svých obyvatel a potřeby místních firem a společností. Panuje tedy všeobecná shoda, že regionální řešení (nižší úrovně vládnutí) jsou neefektivnější. Druhý faktor, který oživí ekonomický růst, je účinnost. Nižší úrovně veřejné správy znají lépe regionální souvislosti a trhy. Mohou také poskytovat veřejné statky s nižšími náklady. Nicméně je třeba zdůraznit, že existují dva momenty, které hovoří ve prospěch centrálního rozhodování. Tím prvním jsou vysoké fixní náklady či pomalu klesající mezní náklady – právní systém, armáda apod. Tím druhým je efekt „přelévání“ externalit: jestliže zajištění regionální veřejné služby ovlivňuje i občany ostatních regionů, centrální rozhodnutí budou více účinná např. rychlovlaky, větší letiště apod. Velikost těchto dvou efektů musí být hodnocena odděleně, aby

se našla nejlepší vertikála řízení. Nicméně zbývá mnoho politik, pro něž je neúčinnější, jsou-li prováděny na nižší úrovni státní správy.

V následující analytické části je předkládán výsledek zkoumání vzájemných vazeb zvolených indikátorů decentralizace a regionálních disparit. Výsledný lineární vztah podporuje hypotézu o pozitivním vlivu decentralizace na snižování regionálních rozdílů. Z obrázku je patrné, že země s vysokým stupněm decentralizace, jako Nizozemí, Rakousko, Německo s hodnotami decentralizace přes 50 % vykazují nízké hodnoty rozptylu regionálního HDP/obyv. Na druhé straně země s nejvyšším koeficientem rozptylu regionálního HDP/obyv. okolo 40 % jako Bulharsko, Slovensko, Rumunsko zároveň vykazují nižší indexy decentralizace nižší než 40 %. U těchto ekonomik je proces decentralizace částečně ovlivněn změnou koordinačního mechanismu (přechodem od plánované k tržní ekonomice).

Obr. 2: Vztah indexů decentralizace a regionální nerovnosti



Zdroj: vlastní konstrukce při použití Statgraphics Centurion XVI na základě údajů EC (2011) a AER (2009).

Na základě hodnot indikátorů decentralizace a regionálního rozptylu (disperze) v roce 2009 byla ve zvoleném vzorku evropských ekonomik prokázána statisticky významná souvislost mezi decentralizací a regionální nerovnoměrností, přestože korelační koeficient (-0,463601) odpovídá pouze slabší vazbě mezi zvolenými indikátory. Vzájemný lineární vztah je vyjádřen rovnicí:

$$\text{Index decentralizace (2009)} = 0,592001 - 0,576236 * \text{Koeficient disperse (2009)}$$

Z uvedené rovnice lze předpovídat, že 1% zvýšení indexu decentralizace bude spojené se snížením regionální disparity měřené indexem rozptylu regionálního HDP/obyv. o 0,5762 procentního bodu.

Závěr

Základní argument ve prospěch decentralizace je, že zlepšuje efektivnost veřejného sektoru, stimuluje regionální rozvoj a podporuje dlouhodobý hospodářský růst. Negativními dopady

decentralizace jsou dodatečné náklady decentralizace moci, frustrace z přerozdělování příjmů, dosahování menších úspor z rozsahu při poskytování veřejných statků a dodatečné náklady spojené s vybíráním místních daní. Předkládaný článek však ve své empirické části potvrdil převažující pozitivní vliv decentralizace na vývoj regionálních disparit.

Literatura

- [1] AER. (2009). From Subsidiarity to Success: The Impact of Decentralisation on Economic Growth, Assembly of European Regions. Dostupné z [www: http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/AER_Study_on_dec centralisation/Studies/BAK-Part1-FINAL_cover.pdf](http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/AER_Study_on_dec centralisation/Studies/BAK-Part1-FINAL_cover.pdf)
- [2] BODMAN, P. AND HODGE, A. (2010). Chat drives fiscal decentralization? Further assessing the role of income. *Fiscal Studies*, 31(3): 373-404.
- [3] EC, (2011). European Commission, Eurostat regional yearbook 2011. Luxembourg: Publications Office of the European Union, s.235. ISBN 978-92-79-20366-4
- [4] EUROSTAT, 2011. GDP at regional level. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/GDP_at_regional_level
- [5] EZCURRA, R. AND PASCUAL, P. (2007) Spatial disparities in productivity in Central and Eastern Europe. *Eastern European Economics*, 45: 5-32.
- [6] FUJITA M. AND THISSE J. F. (2002) *Economics of Agglomeration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [7] GIL, C., PASCUAL, P. AND RAPÚN, M. (2004): Regional economic disparities and Decentralization. *Urban Studies*, 41: 71-94.
- [8] KRUGMAN, P. (1998) What's new about the new economic geography? *Oxford Review of Economic Policy*, 14: 7-17.
- [9] LABOUTKOVÁ, Š. (2012). Posilování principu subsidiarity jako jeden z faktorů růstu vlivu regionů v rozhodovacích procesech Evropské Unie. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 60(3)
- [10] LETELIER, L. (2005). Explaining Fiscal Decentralization. *Public Finance Review*, 33(2): 155-183.
- [11] MILANOVIC, B. (2002) Can we discern the effect on globalization on income distribution? Evidence from household budget surveys. *World Bank Policy Research Working Paper* 2876.
- [12] PANNIZA, U. (1999). On the determinant of fiscal centralization: theory and evidence. *Journal of Public Economics*, 74(1): 97-139.
- [13] PETRAKOS, G. (2001) Patterns of regional inequality in transition economies. *European Planning Studies*, 9: 359-383.
- [14] PRUD'HOMME, R. (1995) On the dangers of decentralization. *World Bank Policy Research Working Paper* 1252.
- [15] RODRÍGUEZ-POSE, A. AND EZCURRA, R. (2009) Does decentralization matter for regional disparities? A cross-country analysis. *Working paper series*, dostupné z: www.imdea.org
- [16] RODRÍGUEZ-POSE, A. AND GILL, N. (2006) How does trade affect regional disparities? *World Development*, 34: 1201-1222.
- [17] SEPULVEDA, C. F. AND MARTINEZ-VAZQUEZ, J. (2011). The consequences of fiscal decentralization on poverty and income equality. *Environment and Planning C. Government and Policy*, 29: 321-343.
- [18] SHARMA, CH. K. (2009). Emerging Dimensions of Decentralisation Debate in the Age of Globalisation. *Indian Journal of Federal Studies*, 19(1): 47 – 65.

- [19] WILLIAMSON, J. G. (1965): Regional inequality and the process of national development: A description of patterns. *Economic Development and Cultural Change*, 13: 3-45.

Článek byl zpracován v návaznosti na grant GAČR č. 402/09/0592; „Ekonomická integrace a globalizace v ekonomické teorii a realitě“ (2009-2011) a projekt „Inovační přístup k řešení disparit na úrovni regionů“ WD-30-07-1 (2007-2011)

THE DEVELOPMENT LEVEL OF RURAL MUNICIPALITIES IN LOWER SILESIAN VOIVODESHIP IN VIEW OF THEIR INCOME STRUCTURE

JAROSŁAW OLEJNICZAK, PH.D.

*Department of Finance
Faculty of Economic Sciences, Wrocław University of Economics
Komandorska street 118/120, 53-345 Wrocław, Poland
E-mail: jaroslaw.olejniczak@ue.wroc.pl*

Annotation

The aim of the present paper is to determine the relation between the income structure of rural municipalities and the levels of their social and economic development specified by means of the Hellwig's taxonomic method of development pattern. Descriptive variables, which are most commonly found in the relevant literature, were applied in order to illustrate the development level of the municipalities. The data referring to particular variables come from the Local Data Bank of the Central Statistical Office, whereas the financial data – from budget reports of the individual municipalities in Lower Silesian Voivodeship. 78 rural municipalities were subject to analysis and, based on the estimated indices, distinguished into the municipalities of high, medium and low development levels. The municipalities of high and low relative development levels in the years 2006 and 2010 were further analysed. Based on the collected data, it can be stated that the amount of own income per capita, which is different in both groups, can be a factor determining the development level. The study did not demonstrate any significant differences in the general income per capita between the examined municipalities of both types, especially in 2010. However, there are variations as far as the general subvention level is concerned, which constitutes a substantial portion of income in the municipalities of a low development level. At the same time, the municipalities of a high development level are characterised by marginalising the agricultural tax income in favour of other sources. It should be noted that differences in the development level between rural municipalities are gradually becoming less prominent, which manifests itself in the increase in the number of the municipalities of high development indices with the simultaneous decrease in the number of the municipalities of low development indices. This process originates from the improvement in the rural municipality-owned infrastructure resulting from various undertakings, partly financed from external subsidies. This might indicate the necessity to further support the municipalities of the lowest development indices in the field of infrastructure projects contributing to the increase in their development level.

Key words

local government finance, rural development, Lower Silesia voivodeship

JEL classification: H71, O18

1. Introduction - problems of measuring the level of social and economic development in municipalities

The notion of development is commonly identified with the whole range of changes, both positive and negative, occurring in a given field or area. The relevant literature abounds in

attempts to define the concept of social and economic development on a national, regional and local level¹. Most sources point to the broad meaning of this notion and hence it is worth mentioning here the approach proposed by D. Strahl², according to which it is the impact that the social services institutions, the residence environment and the general economic phenomena exert on the living conditions of inhabitants. Thus, it can be assumed that the social and economic development level in a given municipality depends to a large degree on the effects of the public services provided there.

In the relevant Polish literature variables describing the effects of the objectives performed by local government units are commonly used as partial features to construct synthetic indicators of the development of a given municipality. At the same time, it needs to be indicated that, in order to measure local development, many authors use several to a dozen or so member variables, which serve to construct synthetic indicators of local development. An example of a significantly broader application of variables is Urban Audit³, which, however, includes the quality of life in its study (a category related to a development level) and applies around 100 indices of the 'objective quality of life'. What is a serious limitation to the construction of the synthetic development measure is the availability of sufficiently complete data.

The analysis of the variables proposed in the relevant literature for the purpose of constructing a model leads to the conclusion that, assuming the lack of own field research (e.g. polls, surveys, etc.), the generally accessible CSO data on individual municipalities are applied. They include, among others, birth rate, unemployment rate for the working-age population, migration balance, the number of people who use collective accommodation establishments, per capita income, the number of economic entities per 1000 inhabitants.

In conclusion, it may be assumed that in order to conduct an analysis that is in line with common practice and that allows to construct a synthetic indicator of the municipality development level it would be recommendable to use the variables which are most frequently proposed in literature and the development of which can be effectively influenced by a given municipality and which, at the same time, result from the objectives assigned to the municipality. They should also reflect the dimensions of the activities performed by municipalities⁴, which are associated with their development level.

2. Methods of the study

In order to achieve the aim of the study, which is to determine the relation between income structure of rural municipalities and the levels of their social and economic development, the following assumptions have been made. Indices of the development level of the rural municipalities in Lower Silesian Voivodeship will be calculated using a procedure

¹ e.g. a comprehensive overview of the relevant literature was performed by P. Churski *Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008, p. 31 and further; see also J. Parysek *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu w Poznaniu, Poznań 2001, p. 45; A. Wojewódzka *Rozwój jednostek terytorialnych – rozważania definicyjne i sposoby pomiaru*, in: M. Stawicki *Fundusze europejskie w gminach. Rozwój lokalny, wykorzystanie środków UE, rekomendacje dla samorządów*, Warsaw 2009, p. 6 and further

² *Taksonomia struktur w badaniach regionalnych*, ed. D. Strahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu im. Oskara Langego, Wrocław 1998.

³ *Urban Audit 2008*, copied typescript

⁴ cf. e.g. A. Szewczuk in: B. Filipiak, M. Kogut, A. Szewczuk, M. Ziolo *Rozwój lokalny i regionalny*, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005, p. 29

comprising: the analysis and choice of the variables that fulfil the above conditions from the years 2006 and 2010 and that are accessible in the Local Data Bank of the CSO; the analysis and identification of the variables (among the available ones) which are not quasi-constants; the elimination of the remaining variables that are characterised by a high degree of correlation; the standardisation of the features of the variables; the determination and classification of development measures for individual municipalities in compliance with the Hellwig's method⁵ (taxonomic development measure). As a consequence, the results achieved will allow the determination whether there is a correlation between the indices of the rural municipality development level and particular income sources in both examined periods. At the same time an analysis on the relation between the examined features will be conducted based on the division of the municipalities into those of high, medium and low development level with the system of subvention redistribution.

The first stage of the study involved an analysis of the relevant literature. On its basis, a set of the following 14 variables was identified: the proportion of councillors with a university degree, birth rate, migration balance in relation to the number of inhabitants of a given municipality, general housing stock of the municipality in relation to the number of its inhabitants, the number of housing benefits paid in the municipality in relation to the number of the inhabitants, the proportion of sewage treatment plants users, the proportion of water supply system users, the proportion of sewerage system users, primary school computerisation index, lower-secondary school computerisation index, the share of the registered unemployed in the number of the working-age population, population index per one library, entities registered in the National Official Business Register REGON per 10 thousand people, own income per capita.

Variability index V_j was computed for the selected variables by the formula (1) with the critical value of the coefficient $V^* \leq 0.1$. The absolute values of the indices for all features exceeded the above level and hence were all subject to further analysis.

$$V_j = \frac{S_j}{\bar{x}_j} \quad (1)$$

where:

V_j - variation coefficient for j -variable

S_j - standard deviation for j -variable, computed according to (2):

$$S_j = \sqrt{n^{-1} \sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2} \quad (2)$$

\bar{x}_j - arithmetic mean for j -variable

Subsequently, Pearson correlation coefficient matrix was built (3).

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_j - \bar{x})(y_j - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_j - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_j - \bar{y})^2}} \quad (3)$$

⁵ Z. Hellwig *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr*, "Przegląd Statystyczny" 15/4/1968

where: r_{xy} – Pearson's correlation coefficient, X, Y – measurable statistical features,
 \bar{x}, \bar{y} – arithmetic mean, features X and Y , respectively.

It was assumed that the features which show high correlation, whose correlation coefficient satisfies the condition $|r_{xy}| \geq r^*$ in relation to the critical value $r^* = |0.75|$ would not be allowed for in the further study. Therefore, the variable of sewage treatment plants users was excluded. Thus, matrix X was obtained, with successive lines corresponding to particular local government units and columns – to the values of the individual features for the following entities.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nm} \end{bmatrix} \quad (4)$$

where x_{ij} – stands for the value of j -feature for i -object ($i = 1, 2, \dots, n; j = 1, 2, \dots, m$). In order to unify the variables, the features were standardised by the formula:

$$z_{ij} = \frac{(x_{ij} - \bar{x}_j)}{S_j} \quad (5)$$

thus obtaining a matrix of standardised values, where z_{ij} stands for the value of j -feature for i -object ($i = 1, 2, \dots, n; j = 1, 2, \dots, m$).

$$Z = \begin{bmatrix} z_{11} & z_{12} & \dots & z_{1m} \\ z_{21} & z_{22} & \dots & z_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ z_{n1} & z_{n2} & \dots & z_{nm} \end{bmatrix} \quad (6)$$

Based on the above data, development pattern with standardised coordinates was determined in accordance with the Hellwig's taxonomic method of development pattern, including the division into stimulants and destimulants. Primary school computerisation indices, the share of the registered unemployed in the working-age population number, and population index per one library were regarded as destimulants. Subsequently, the development measure for each municipality was computed by the formula:

$$d_i = 1 - \frac{D_{i0}}{D_0} \quad (7)$$

where:

$$D_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{j0})^2} \quad (8) \text{ (deviation from the standard)}$$

$$D_0 = \bar{D}_0 + 2S_0 \quad (9)$$

$$\bar{D}_0 = n^{-1} \sum_{i=1}^n D_{i0} \quad (10)$$

$$S_0 = \sqrt{n^{-1} \sum_{i=1}^n (D_{i0} - \bar{D}_0)^2} \quad (11)$$

By the above means synthetic indicators in the years 2006 and 2010 for each of the rural municipalities in Lower Silesian Voivodeship were determined. Afterward, the municipalities were divided into three groups. The municipalities of a high development level (type A) included the entities with the development index higher than the mean plus the standard deviation. The municipalities of a medium development level (type B) included the entities with the index falling within the range of \pm standard deviation from the mean. The last group comprised the municipalities of a low development level (type C), where the index achieved was lower than the mean minus the standard deviation.

The next stage of the study involved the analysis of the income structure in the individual municipalities, including the division into own income, subsidies and subventions.

3. Results of the study

The procedure of determining the development indices of municipalities and dividing them into particular groups with respect to the indices achieved, conducted in compliance with the above described assumptions, allowed the observation of the changes that took place between the year 2006 and 2010. In the first period there were 9 municipalities of the highest development level, 57 municipalities, among those within the scope of the study, of a medium development level, and 12 municipalities of the lowest development level. In 2010 there was an increase in the number of municipalities of the highest development index, which amounted to 15, accompanied by a decrease by 1 in the number of municipalities of the lowest development level. (Tab. 1)

Tab. 1: Number of municipalities in the individual categories in the years 2004, 2006, 2008, 2010

year	high development level type A municipalities		medium development level type B municipalities		low development level type C municipalities	
	'06	'10	'06	'10	'06	'10
number of municipalities	9	15	57	52	12	11

Source: Own work based on the results of the study and LDB CSO data

Minor changes in the municipality structure also took place in both groups of municipalities – the municipalities qualified to a given category in 2006 not always reappeared there in 2010. This was due to the changes in the development level of the municipalities occurring at a different pace, as well as the fact that the indices of the development level of the municipalities in the examined periods slightly diverged from the formally established thresholds of qualifying them to one of the extreme groups. Nonetheless, the core remained unchanged in both categories.

For the purpose of further analysis attention was focused on the municipalities of the highest and lowest level of development. In order to compare trends in the income structure of the two groups of municipalities indices of income per capita and own income per capita in relation to the average values in the examined population were calculated and the income structure of the individual municipalities was studied.

In the case of the municipalities of high development indices in 2006, it can be observed that both own income per capita and general income per capita in relation to the average values in

the group of the examined municipalities usually significantly exceed these averages (Tab. 2). At the same time, there is a considerable share of own income in the general income structure, fluctuating between 51% and 90%. Only in the case of Podgórzyn municipality these values are below the averages. This can prove the existence of a strong relation between the income potential of the municipalities and their development level. It should be emphasised that there is also a low share of general subvention in the income in the case of all the municipalities from the above group.

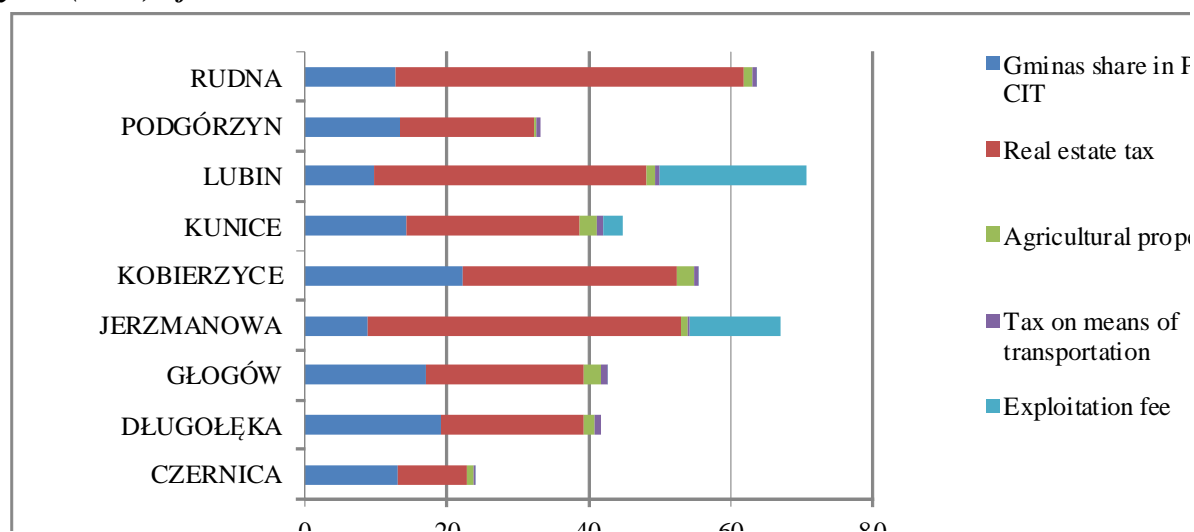
Tab. 2: Income structure of category A municipalities as well as the relation of income per capita and own income per capita to the average values in 2006 (%)

	<i>Own income share in the income</i>	<i>Subsidy share in the income</i>	<i>Subvention share in the income</i>	<i>Income per capita to the average</i>	<i>Own income per capita to the average</i>
CZERNICA	69.91	10.25	19.82	127.01	169.23
DŁUGOŁĘKA	66.34	10.77	22.88	108.57	137.28
GŁOGÓW	59.00	20.71	20.27	98.87	111.16
JERZMANOWA	79.27	9.66	11.06	201.64	304.60
KOBIERZYCE	77.89	6.89	15.21	153.33	227.60
KUNICE	60.53	21.74	17.72	122.62	141.45
LUBIN	85.93	7.70	6.35	182.46	298.80
PODGÓRZYN	51.42	24.62	23.94	90.83	89.01
RUDNA	77.70	8.04	14.24	184.35	273.00
Average	52.47	19.49	28.02		

Source: Own work based on the results of the study and LDB CSO data

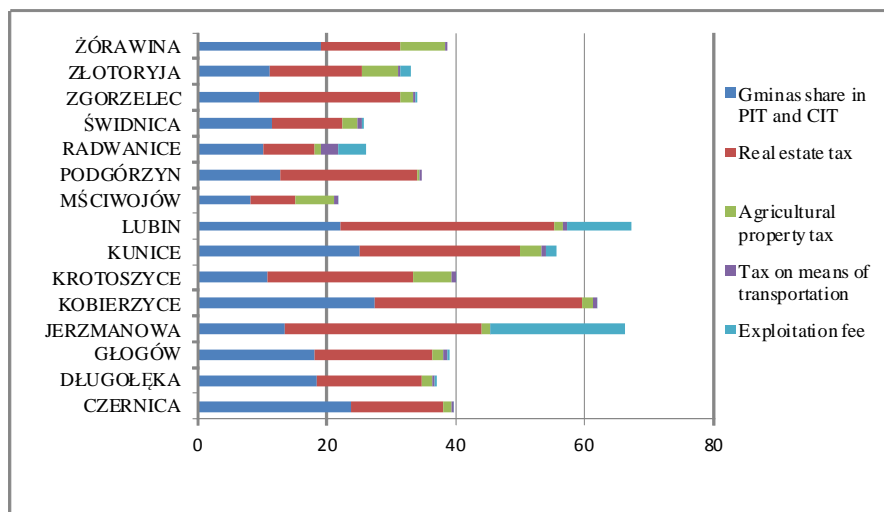
The number of the municipalities classified as the best developed ones increased in 2010. At the same time, vital changes occurred in terms of income structure as well as the relation of general income per capita and own income per capita to the average values. It is possible to distinguish two groups among the municipalities of the highest development indices. The first one includes the municipalities already appearing there in 2006. In their case the analysed values are analogous. The municipalities which joined the group indicate, in turn, lower values of the analysed features. As many as five of them are characterised by lower own income share in the general income than the average for all the municipalities. At the same time, in the majority of them the subsidy share significantly exceeds the average in the examined population. This is to a large extent an effect of obtaining substantial subsidies for own objectives related to projects by most of these municipalities. This can also mean that a high development level of a municipality will, in the long run, also depend on the ability to obtain external financial support for the implementation of the projects enhancing the development of this municipality.

Draw 1: Structure of basic own income sources in the A-type municipalities in 2006 year (in %) of total income



Source: Own work based on the results of the financial study data

The primary sources of own income in the case of type A municipalities was the income from local taxes, with the highest share coming from the real estate tax, fluctuating between 30% and 60% of own income (9% to 50% of total income as in draw 1). Another considerable source of income to these municipalities was the share in PIT and CIT, which oscillated between 11% (9%) and 30% (22%) (only in 2010 the municipalities of Kunice and Czernica recorded about 40% share of these taxes in own income). Other vital sources in some municipalities included exploitation fee (Jerzmanowa, Radwanice, Lubin), accounting for up to 20% of own income in both periods and property income (Bolesławiec), constituting circa 40% of own income in 2006.

Draw 2: Sources of basic own income in the A-type municipalities in 2010 year of total income (in %)

Source: Own work based on the results of the financial study data

Tab. 3: Income structure of category A municipalities as well as the relation of income per capita and own income per capita to the average values in 2010 (%)

	Own income share in the income	Subsidy share in the income	Subvention share in the income	Income per capita to the average	Own income per capita to the average
CZERNICA	59.44	17.17	23.38	92.79	111.59
DŁUGOŁĘKA	61.11	18.91	19.97	115.41	142.70
GŁOGÓW	58.01	23.15	18.82	101.97	119.68
JERZMANOWA	78.20	9.76	12.03	175.83	278.19
KOBIERZYCE	83.56	6.16	10.27	181.29	306.47
KROTOSZYCE	57.90	18.08	24.00	98.65	115.57
KUNICE	63.79	13.72	22.47	95.08	122.72
LUBIN	73.70	18.24	8.05	108.30	161.47
MŚCIWOJÓW	49.41	25.84	24.73	104.20	104.18
PODGÓRZYN	51.61	26.49	21.89	85.04	88.80
RADWANICE	31.66	50.08	18.24	158.15	101.33
ŚWIDNICA	37.06	36.77	26.16	110.51	82.86
ZGORZELEC	46.22	38.71	15.05	125.56	117.41
ZŁOTORYJA	42.66	32.13	25.19	98.45	84.98
ŻÓRAWINA	54.95	21.22	23.82	77.41	86.07
Average	49.43	24.50	26.06		

Source: Own work based on the results of the study and LDB CSO data

The other of the analysed groups – the municipalities of a low development level – is characterised by a diametrically different income structure, both in 2006 and 2010. Conversely to the previous group, in either of the examined periods it was possible to observe the predominance of the subvention mechanism of financing the activities of the municipalities, which significantly exceeding in values the average for the analysed population in most cases. At the same time, only one of the above municipalities achieved the index of own income above the average in the studied period. As a result of the the subvention-subsidy mechanism, the indices of income per capita in both periods did not diverge considerably from the average – and even, in the case of certain municipalities, exceeded the average values in 2010. The indices of own income per capita were much worse as, in most municipalities, they did not exceed 80% of the average for all the examined municipalities.

Tab. 4: Income structure of category C municipalities as well as the relation of income per capita and own income per capita to the average values in 2006 (%)

	<i>Own income share in the income</i>	<i>Subsidy share in the income</i>	<i>Subvention share in the income</i>	<i>Income per capita to the average</i>	<i>Own income per capita to the average</i>
CIEPŁOWODY	33.28	23.00	43.72	82.72	52.47
CIESZKÓW	27.39	28.38	44.22	91.44	47.73
DOMANIÓW	33.82	21.93	44.25	74.49	48.01
KONDRATOWICE	39.38	31.21	29.41	76.22	57.20
MARCINOWICE	37.87	23.30	38.83	93.60	67.54
NIECHLÓW	31.69	28.39	39.92	88.03	53.16
PRZEWORNO	27.96	25.94	46.10	82.93	44.19
SIEKIERCZYN	45.07	21.42	33.51	90.55	77.77
STARA KAMIENICA	35.71	28.42	35.87	83.65	56.92
WĄDROŻE WIELKIE	36.46	27.32	36.22	84.81	58.92
WIŃSKO	29.84	25.31	44.85	79.31	45.10
ZAGRODNO	33.23	25.95	40.82	75.10	47.55
Average	52.48	19.50	28.03		

Source: Own work based on the results of the study and LDB CSO data

In 2006 own income share in type C municipalities oscillated between 27% and 45%, and in 2010 – between 22% and 56%. This means a growing diversification of the income structure in this group, in spite of the decrease in its number. It should be noted that, in the case of some of these municipalities, the share of subsidies in their income also increased.

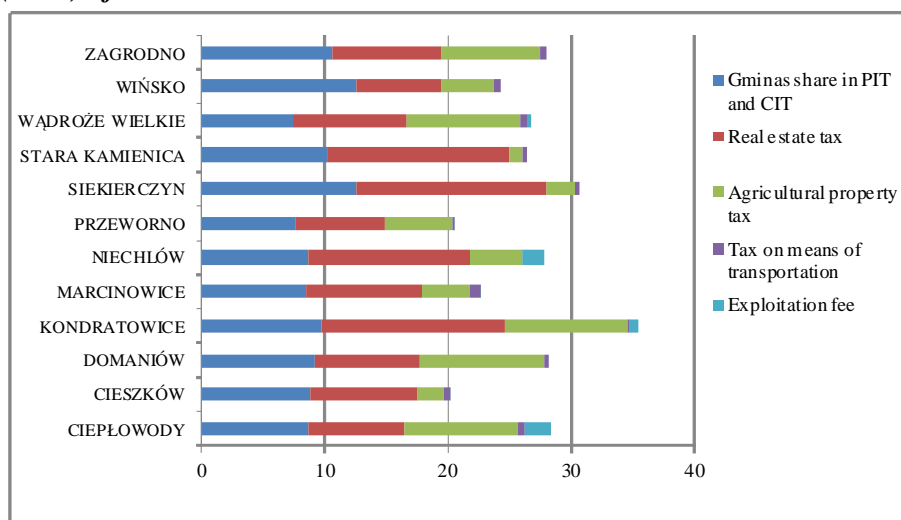
Tab. 5: Income structure of category C municipalities as well as the relation of income per capita and own income per capita to the average values in 2010 (%)

	<i>Own income share in the income</i>	<i>Subsidy share in the income</i>	<i>Subvention share in the income</i>	<i>Income per capita to the average</i>	<i>Own income per capita to the average</i>
CIESZKÓW	27.75	28.11	44.12	91.15	51.18
DOMANIÓW	37.45	20.23	42.30	74.29	56.29
DZIADOWA KŁODA	22.05	32.59	45.35	101.65	45.36
JEMIELNO	25.34	38.73	35.91	113.61	58.25
LUBAŃ	37.05	30.71	32.22	98.25	73.65
MARCINOWICE	37.54	25.47	36.98	91.22	69.28
MIĘKINIA	55.96	22.90	21.12	99.27	112.40

	<i>Own income share in the income</i>	<i>Subsidy share in the income</i>	<i>Subvention share in the income</i>	<i>Income per capita to the average</i>	<i>Own income per capita to the average</i>
NIECHLÓW	26.25	35.20	38.53	92.90	49.34
PLATERÓWKA	48.97	28.65	22.36	85.40	84.62
PRZEWORNO	31.00	27.73	41.26	86.78	54.44
STARA KAMIENICA	29.44	35.38	35.17	100.73	60.00
Average	49.43	24.51	26.06		

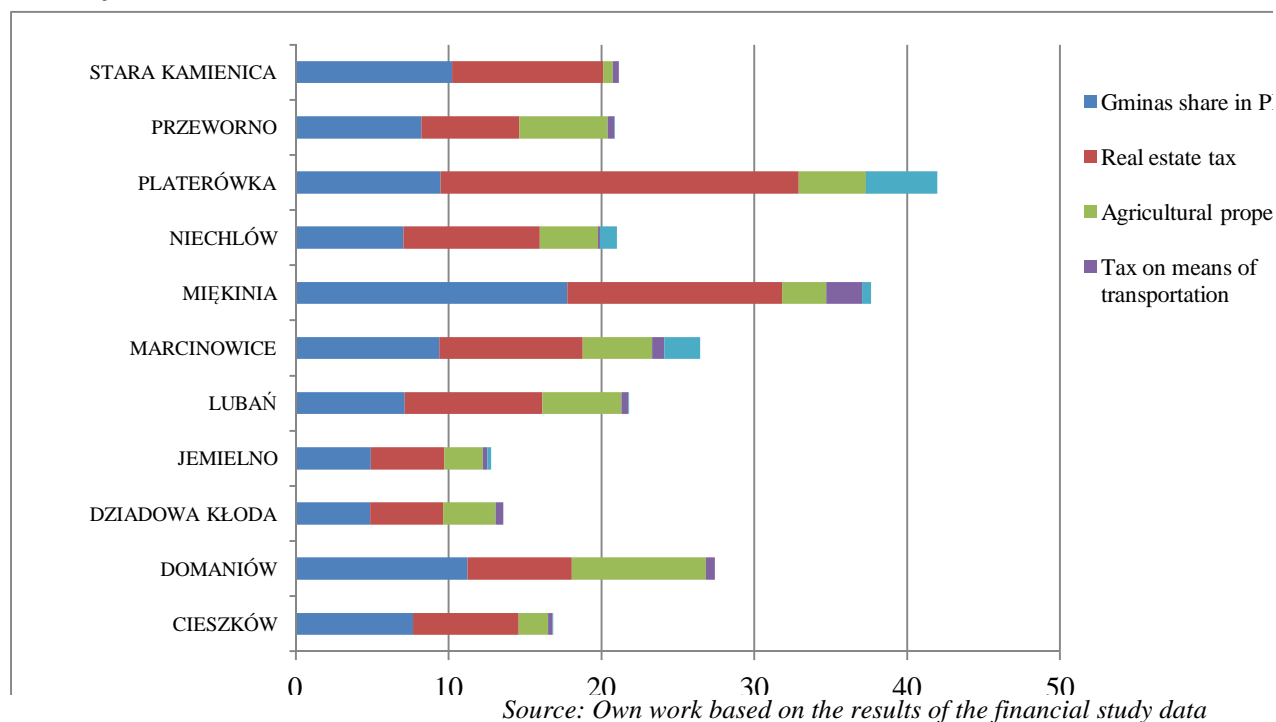
Source: Own work based on the results of the study and LDB CSO data

Draw 3: Structure of basic own income sources in the C-type municipalities in 2006 year (in %) of total income



Source: Own work based on the results of the financial study data

Draw :4 Structure of basic own income sources in the C-type municipalities in 2010 year (in % of total income)



The basic source of own income in the case of type C municipalities was, similarly to the previous group, the income from local taxes, with the highest share coming from the real estate tax, fluctuating between 24% and 45% of own income (but only 5% to 23% of total income as in draw 3 and 4). The other considerable source of income for these municipalities was the share in PIT and CIT, which oscillated between 19% (7%) and 32% (17%) of own (total) income. Contrary to the previous group of municipalities, the agricultural tax was of significance for own income, with 10% to 20% share therein. In some of the municipalities (Marcinowice, Miękinia and Przeworno) property income was also vital as it accounted for up to 20% of their own income (not included in draws). It should be emphasised that own income of these municipalities was characterised by more stable values in the analysed periods than own income of type A municipalities.

4. Conclusion

The conducted analysis of income in the distinguished groups of municipalities of high and low relative development level points to the existence of significant differences among these groups in terms of their size and structure. Based on the collected data, it can be concluded that the amount of own income per capita can be a factor determining the development level as the study did not demonstrate any considerable differences in the general income per capita between the groups A and C, particularly in 2010. At the same time, it can be argued that differences between rural municipalities are becoming less prominent, which manifests itself in the increase in the number of the municipalities of high development indices with the simultaneous decrease in the number of the municipalities of low development indices. This process originates from the improvement in community infrastructure of the rural municipalities owing to investment processes, partly financed from external subsidies.

It should also be emphasised that, from among a varied structure of income sources, rural municipalities largely profit from the PIT and CIT share, real property tax, agricultural tax and property income. The municipalities of a high development level are characterised by marginalising the agricultural tax income in favour of other sources.

Literature

- [1] Churski P. Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 2008
- [2] Filipiak B., Kogut M., Szewczuk A., Ziolo M. Rozwój lokalny i regionalny, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005
- [3] Hellwig Z. Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr, Przegląd Statystyczny, 15.4.1968
- [4] Parysek J. Podstawy gospodarki lokalnej, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu w Poznaniu, Poznań 2001,
- [5] Taksonomia struktur w badaniach regionalnych , red. D. Strahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu im. Oskara Langego, Wrocław 1998.
- [6] Urban Audit 2008, copied typescript
- [7] Stawicki M. Fundusze europejskie w gminach. Rozwój lokalny, wykorzystanie środków UE, rekomendacje dla samorządów, Warszawa 2009

REGIONÁLNÍ KONKURENCESCHOPNOST, PROSPERITA A DYNAMIKA ROZVOJE - JEJICH SMYSLUPLNOST V KONTEXTU POLITIKY HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNÍ SOUDRŽNOSTI EU

REGIONAL COMPETITIVENESS, PROSPERITY AND DEVELOPMENT DYNAMICS –THEIR ADVISABILITY IN CONTEXT OF EU ECONOMIC AND SOCIAL COHESION POLICY

PROF. ING. IVANA BOHÁČKOVÁ, CSc.

Katedra ekonomiky

PROF. ING. LIBUŠE SVATOŠOVÁ, CSc.

Katedra statistiky

*Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze
Kamýčká 129, 165 21 Praha 6 Suchbátka, Česká republika
E-mail: svatosova@pef.czu.cz, bohackiv@pef.czu.cz*

Anotace

Stat' je věnována problematice základních pojmů, které jsou spojeny s politikou hospodářské a sociální soudržnosti – konkurenceschopnosti, prosperity a dynamice rozvoje na úrovni regionů. Autorky si stanovily dva cíle, a to jednak upozornit na obsahovou nevyhraněnost a nejasnost těchto pojmů při používání na regionální úrovni a dále kvantifikovat tyto charakteristiky na úrovni regionů NUTS II. K dosažení cílů byly využity elementární analytické metody. V závěrech jsou uvedeny základní problémy spojené s používáním výše uvedených kategorií v regionální dimenzi.

Klíčová slova

Region, konkurenceschopnost, prosperita, dynamický rozvoj, Evropská unie, strukturální politika, strukturální fondy.

Annotation

The paper deals with problems of basic terms connected with policy of economic and social cohesion – competitiveness, prosperity and development dynamics at the regional level. The authors set two aims, partly to call attention to content neutrality and obscurity of these terms in use at the regional level, and also to quantify these characteristics at the level of regions NUTS II. To achieve these objectives elementary analytical methods were used. Conclusions state basic problems connected with the use of above mentioned categories in the regional dimension.

Key words

Region, competitiveness, prosperity, dynamic development, European Union, structural policy, structural funds.

JEL classification: R 11

1. Úvod

Významnými a proklamovanými cíli Evropské unie (EU) v rámci politiky hospodářské a sociální soudržnosti jsou konkurenceschopnost, prosperita a dynamický rozvoj regionů. Tyto tři pojmy se staly v poslední době ve vztahu k regionům téměř „zaklínadlem“ a pro jejich dosažení vynakládá EU v rámci strukturální politiky na regiony nemalé finanční prostředky. Konkurenceschopnost má v historickém kontextu významné místo ve všech etapách a formách hospodářského rozvoje. V současnosti, v podmínkách tržní ekonomiky, je chápána jako jeden z nejdůležitějších prvků rozvoje. Stala se ..“předmětem bádání, politickým heslem, ideologií, vědou, módou i modlou (Klvačová 2007). Paradoxně i při tak časté frekvenci používání, není tento pojem jednoznačně definován ani na národní a nadnárodní úrovni (o národní a nadnárodní dimenzi konkurenceschopnosti se začíná hovořit v 80tých letech minulého století) a ani na úrovni regionální (90tá léta). Jak se většina autorů shoduje, konkurenceschopnost a konkurence byla a lze předpokládat, že i nadále bude, primárně podnikovou záležitostí. Jakmile se ale termín konkurenceschopnost začíná používat na vyšší než podnikové úrovni, většina autorů je toho názoru, že konkurenceschopnost a nekonkurenceschopnost ztrácí jasnou dělící hranici, stává se netransparentním a těžko uchopitelným pojmem. Zjednodušeně dochází k polarizaci názorů. Jednu skupinu tvoří víceméně teoretické přístupy, kdy odborníci zastávají názor, že např. v případě regionů (Marshall, in Blažek, Uhlíř 2002) není konkurenceschopnost vlastností regionů jako takových, ale je vytvářena konkurenceschopností podniků v regionech působících. Druhou skupinu reprezentují přístupy institucionálního charakteru. Instituce, z ryze praktického hlediska, jestliže konkurenceschopnost považují za cíl, potřebují ji nějakým způsobem charakterizovat, a vymezit, aby byla měřitelná a mohla být srovnávána. Např. Evropská Komise charakterizuje konkurenceschopnost jako schopnost vytvářet relativně vysoký příjem a úroveň zaměstnanost.

Neméně diskutabilním pojmem je prosperita (výkonnost). Situaci bychom mohli charakterizovat obdobně jako u konkurenceschopnosti. Pojem prosperita je rovněž často používán nejen odbornou veřejností, ale i veřejností laickou, a prosperita je zmiňována i v politických a vládních dokumentech. Zrovna tak jako konkurenceschopnost není pojem prosperita na všech úrovních jednoznačně vymezen. Na podnikové úrovni je prosperita chápána jako synonymum ekonomické úspěšnosti, vytváření zisku, vysoké nebo uspokojivé rentability, získávání a upevňování tržní pozice a schopnost dalšího rozvoje firmy. Na úrovni regionů (nebo i států) už takto jednoduše uvažovat nelze. Zahraniční autoři se většinou shodují v tom, že nestačí pouze sledovat ekonomický rozměr prosperity daný např. hrubým domácím produktem (HDP) (Reynolds 1996, Orphanides 2003), dokonce se někteří z nich zamýšlejí nad tím, zda právě HDP je tím pravým pro vyjádření prosperity (Clark, Black, Russell 1969). Navíc je v souvislosti s prosperitou analyzována i její trvalá udržitelnost (Ruth, Kalnay,tec. 2011). Naši autoři pak většinou jdou cestou opačnou a preferují měření prosperity pouze pomocí ekonomických ukazatelů. Např. Kadeřábková (2007) souhrnným indexem ekonomické výkonnosti, Jánský (2009) pomocí nejen HDP, ale i hrubé přidané hodnoty a tvorby hrubého fixního kapitálu, a další. Přitom prosperita nemá pouze jeden rozměr, ale je jí nutné chápat v celé její šíři a z více úhlů pohledu.

V souvislosti s trvalou udržitelností se dostáváme k dynamice rozvoje. Definovat rozvojovou dynamiku není tak obtížné, jako v případě definování výše sledovaných pojmů. Otázkou spíše je, jaký rozvoj je možné pokládat za dynamický. Jaká míra „dynamičnosti“ tuto charakteristiku naplňuje.

2. Cíl a metodika práce

Předkládaná stat' si primárně klade následující cíl:

pokusit se vymezit pojmy konkurenceschopnost, prosperita a dynamika rozvoje na regionální úrovni, upozornit tak na nejednoznačnost přístupů k těmto kategoriím a pokusit se obecně definovat jejich věcnou náplň. Zároveň uvést některé konkrétní příklady používání výše zmíněných kategorií na úrovni regionů NUTS II v ČR.

Při realizaci cíle se vychází především ze studia autorské literatury a oficiálních dokumentů, konkrétní ukazatele jsou sledovány na základě statistických dat poskytovaných Českým statistickým úřadem, Eurostatem, eventuálně monitorovacími zprávami.

Základním metodickým aparátem byly analyticko komparační přístupy, ze statistických metod pak analýza časových řad při použití jednoduchých bazických indexů.

3. Výsledky

3.1 Pojmový aparát – vybrané problémy

Konkurenceschopnost regionů

V případě vymezení pojmu konkurenceschopnost v regionální dimenzi vzniká dilema. Jak aplikovat to, co je známé u podniků, na územní jednotku určitým administrativním způsobem vymezenou (která tedy nevznikla přirozenou cestou vývoje) a zda je to vůbec aplikovatelné a smysluplné.

Firmy si konkurují především tehdy, když „soutěží“ o tržní pozici (nebo o něco jiného). Konkurují si např. svými výrobky a službami z hlediska jejich ceny a kvality, eventuálně v dalších parametrech. Mají své individuální konkurenční výhody (či nevýhody). Co je ale podstatné, konkurenční prostředí se vytváří u firem stejné podnikatelské orientace, které jsou z tohoto úhlu pohledu srovnatelné¹. V případě konkurenceschopnosti regionů je možné přijmout myšlenku, že konkurenceschopnost není vlastností regionu jako takového. Regiony se odlišují subjektivními podmínkami – ekonomickými, sociálními, přírodními, environmentálními a odlišují se i polohou vzhledem k centrům. A mohli bychom najít i více parametrů, ve kterých se regiony liší. Charakter regionu tak v podstatě určuje jeho „podnikatelskou“ orientaci, resp. orientaci podnikatelských subjektů v něm působících. Výslednicí pak není schopnost regionu konkurovat jiným regionům, ale schopnost podniků v regionu ležících, konkurovat podnikům mimo tento region². V současných přístupech ke konkurenceschopnosti je toto dilema patrné. Na jedné straně se sledují podmínky konkurenceschopnosti (což má své opodstatnění), na druhé straně se za konkurenceschopný považuje ten region, který dosahuje žádoucí ekonomický efekt (HDP/obyvatele) a žádoucí sociální efekt (rostoucí zaměstnanost). Z uvedeného vyplývá určitý nevyhraněný a

¹ Např. postrádá smysl srovnávat konkurenceschopnost zemědělského podniku s podnikem automobilového průmyslu. Zde si mohou tyto podniky konkurovat např. při získávání pracovních sil nebo nějakých institucionálních výhod. Ale v pozici na trhu si nekonkurují.

² Mohli bychom se setkat s názorem, že si regiony mohou konkurovat např. v turistickém ruchu. To je do určité míry pravda, ale rozvoj turistiky závisí na kráse krajiny, na kulturních a historických památkách, na možnostech sportovního vyžití daného přírodními podmínkami (např. hory). A tyto parametry buď region má nebo nemá a není v jeho silách si je vytvořit.

netransparentní pohled na konkurenceschopnost. Navíc druhý z uvedených přístupů pak vyvolává otázku – jaký je tedy rozdíl mezi konkurenceschopností a prosperitou.

Konkurenceschopnost regionu bychom ale mohli vidět v něčem jiném. Takovým typickým konkurenčním „bojem“ na regionální úrovni je např. získání zahraniční firmy, která by do regionu přinesla pracovní příležitosti nebo získání finančních prostředků např. ze strukturálních fondů na základě předkládání kvalitních projektů. Zde si regiony opravdu konkurují.

Prosperita regionů

Bylo již zmíněno, že regionální prosperita by neměla být omezena pouze na ekonomický rozměr. Ten je sice významným, nikoliv však jediným kritériem prosperity. Je možné představit si region (stát), který dosahuje příznivých ekonomických výsledků, ale na úkor životní úrovně obyvatel (nízké mzdy, špatné pracovní podmínky, nízká vzdělanost, zdravotní problémy apod.) a životního prostředí. Existují takové státy i takové regiony, i když mimo Evropu. Pak je možné si položit otázku. Zda toto je prosperita nebo ještě jinak, zda toto je ještě prosperita. Z výše uvedeného vyplývá, že prosperující by mělo být to území (stát, region), kde spolu s příznivými ekonomickými výsledky se pozitivně vyvíjí i životní úroveň obyvatel ve všech parametrech, které životní úroveň v sobě obsahuje a není ohrožováno a devastováno, ale naopak je chráněno a udržováno kvalitní životní prostředí.

Dynamika regionálního rozvoje

Nelze předpokládat, že se budou všechny regiony (státu, EU) vyvíjet stejně rychle. Dynamika rozvoje závisí vždy na tom, z jakého základu se vychází a jak je využit rozvojový potenciál. Z tohoto úhlu pohledu je diskutabilní cíl regionální politiky EU, který je definován jako postupné vyrovnávání úrovně regionů. To je cíl, který je jednak v podstatě prakticky nesplnitelný a jednak si můžeme položit otázku, jak by se v tomto smyslu chápala dynamika. Znamenalo by to např., že vyspělé regiony by se vyvíjely pomaleji než zaostávající, nebo že by se naopak vyvíjely ještě rychleji, nebo by ve svém vývoji stagnovaly a zaostávající regiony by je „doháněly“? Varianty jsou různé, ale potom ztrácí smysl hodnotit samotný proces rozvojové dynamiky. Optikou výše uvedeného bychom rychlý rozvoj zaostávajících regionů museli hodnotit pozitivněji, než např. pozvolný, ale trvalý rozvoj regionů vyspělých.

3.2 Konkurenceschopnost, prosperita a dynamika rozvoje regionů ČR NUTS II-vybrané aspekty

Při hodnocení regionů ČR z hlediska jejich konkurenceschopnosti, prosperity a dynamiky rozvoje jsou respektována následující východiska :

- konkurenceschopnost není chápána v institucionálním pojetí (hodnocení dosaženého HDP a míry zaměstnanosti, resp. nezaměstnanosti), ale je sledována v oblasti, ve které si regiony skutečně konkurují, např. v získání podpor v rámci strukturálních fondů,
- prosperita je chápána v dimenzi ekonomické (na příkladu dosaženého HDP/obyv.), sociální (na příkladu míry nezaměstnanosti) a environmentální,
- dynamiku rozvoje lze sledovat pomocí ukazatelů prosperity uvedených výše.

V rámci konkurenceschopnosti je následně pro názornost srovnávána regionální aktivita v podávání projektových žádostí a v úspěšnosti přijatých žádostí při získávání finančních prostředků z Fondu regionálního rozvoje (ERDF). Při srovnání se vychází z dat tabulky 1, která se vztahuje k regionální úrovni NUTS II. Do sledování není zahrnut region Praha z důvodu jeho specifičnosti.

Tab.1: Projektová aktivita regionů NUTS a získané finanční prostředky (období 2007-2011)

Regiony NUTS II	Počet žádostí (%)	Požadavek financí (%)	Schválené žádosti (%)	Schválené finance (%)	Úspěch v projekt. (%)	Úspěch ve financích (%)
Severozápad	8,69	15,09	8,47	18,54	29,69	45,23
Moravskoslezsko	12,62	12,21	14,13	11,45	34,18	34,56
Jihovýchod	13,05	13,65	18,03	18,42	42,18	49,67
Střední Morava	14,72	11,23	15,76	11,34	32,68	37,2
Severovýchod	12,46	16,12	14,26	16,71	34,99	38,16
Jihozápad	25,92	20,97	14,20	11,83	16,73	20,77
Střední Čechy	12,54	10,73	15,15	11,71	36,88	40,17
celkem	100	100	100	100	x	x

Vlastní výpočty na základě dat EU REPORT 2011

Z tabulky jsou patrné výsledky “soutěže“ o získání finančních prostředků z EU, ve které regiony vstupují do konkurenčních vztahů. Pokud bychom hodnotili pouze projektovou aktivitu regionů NUTS II, neaktivnějším regionem je Jihozápad (zde bylo z celkového počtu podáno cca 26% projektů a tento region si také kladl nejvyšší finanční požadavky (21% veškerých požadovaných prostředků). Pokud bychom hodnotili výsledky, region Jihozápad se umístil na konci pomyslného žebříčku. Nejvíce projektů z podaných měl schválen region Jihovýchod a tento region byl rovněž nejúspěšnější v získaném objemu financí. Přitom z pohledu evropských institucí (HDP, nezaměstnanost) patří mezi regiony, které je nutné rozvíjet, regiony jiné (Severozápad, Moravskoslezsko, event. další).

Jak již bylo uvedeno, regiony při realizaci podpůrné strukturální politiky EU vstupují do konkurenčních vztahů. Úspěšné jsou pak ty regiony, ve kterých aktéři umějí podávat smysluplné projekty a mají zkušenosti s administrativou kolem fondů. Ty regiony, které tyto zkušenosti nemají, i když jsou často mnohem „potřebnější“ a jejich potřeby jsou objektivní a oprávněné, na podpory „nedosáhnou“. Tato praxe v podstatě odporuje cílům strukturální politiky EU – pozdvihnout úroveň slabších regionů. Jako příklad lze uvést výsledky sledování účinnosti Evropského sociálního fondu (ESF) (Boháčková, Svatošová 2009). V rámci tohoto sledování v období bylo zjištěno, že vysoké podpory v souvislosti s řešením nezaměstnanosti získávají i regiony, které mají nízkou nezaměstnanost (např. Středočeský kraj na úrovni NUTS III).

Při hodnocení prosperity můžeme akceptovat dva základní ukazatele, a to ekonomický souhrnný indikátor – HDP/obyv. a sociální indikátor-míra nezaměstnanosti. Indikátory kvality životního prostředí vzhledem k jejich počtu a rozmanitosti sledovány nebyly, ale jejich sledování je neméně významné (kvalita ovzduší, vody, imise půdy, atd.). Zároveň s dosaženou hodnotou uvedených ukazatelů byla hodnocena dynamika jejich vývoje (tab.2). Zájmovým obdobím byly roky 1995-2008. Výsledky od roku 2007 nebyly sledovány, protože by byly silně ovlivněny finanční a hospodářskou krizí, tedy faktory, které se do tohoto roku neprojevovaly.

Tab. 2: Dynamika vývoje HDP/obyvatele v b.c. v období 1995-2009(řetězové indexy)

NUTS	96/95	97/96	98/97	99/98	00/99	01/00	02/01	03/02	04/03	05/04	06/05	07/06
1	1,15	1,13	1,17	1,08	1,08	1,12	1,06	1,05	1,07	1,07	1,09	1,10
2	1,15	1,09	1,14	1,08	1,14	1,07	1,08	1,03	1,10	1,02	1,11	1,08
3	1,17	1,06	1,09	1,03	1,05	1,07	1,04	1,05	1,11	1,05	1,08	1,05
4	1,13	1,03	1,08	1,02	1,04	1,04	1,06	1,05	1,08	1,03	1,05	1,07
5	1,14	1,09	1,08	1,04	1,06	1,06	1,05	1,02	1,08	1,06	1,06	1,07
6	1,15	1,05	1,10	1,04	1,05	1,11	1,04	1,05	1,08	1,05	1,08	1,09
7	1,13	1,09	1,06	1,03	1,05	1,06	1,04	1,04	1,09	1,05	1,07	1,09
8	1,07	1,05	1,05	1,01	1,03	1,08	1,04	1,05	1,15	1,09	1,06	1,10

1-Praha, 2-Střední Čechy, 3-Jihozápad,4- Severozápad, 5-Severovýchod, 6-Jihovýchod, 7-Střední Morava, 8-Moravskoslezsko

Výpočty podle dat ČSÚ

Vývojový trend ukazatele HDP/obyv. se víceméně ve všech regionech shoduje. Dynamičtější vývoj kolem poloviny 90tých let je nahrazen dynamikou mírnější. Tradičně nejdynamičtější je hlavní město Praha, ale jak již bylo zmíněno, je to region nestandardní a Středočeský kraj, kde jsou výsledky ovlivněny blízkostí hlavního města. Příznivých výsledků dosahují i další regiony. Z tohoto pohledu lze konstatovat, že žádný z regionů NUTS II nelze považovat za takový, kde ekonomická výkonnost stagnuje nebo klesá.

Při respektování strukturálního přístupu EU, je druhým významným ukazatelem míra nezaměstnanosti. Nejproblémovějším regionem jsou v této oblasti dva regiony, a to Severozápad a Moravskoslezsko, i když i zde je patrná pozitivní vývojová tendence.

Zajímavé je pak zjištění, že oba tyto regiony mají pozitivní dynamiku vývoje HDP, takže ekonomická výkonnost je víceméně srovnatelná s ostatními regiony, ale míru nezaměstnanosti se na úroveň ostatních regionů nedaří snižovat.

Tuto situaci lze považovat za názorný příklad toho, že prosperitu nelze zužovat pouze na ekonomickou dimenzi.

Tab. 3: Vývoj obecné míry nezaměstnanosti za NUTS II (%)

NUTS	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	4,0	4,2	3,9	3,6	4,2	3,9	3,5	2,8	2,4	1,9
2	8,0	7,5	6,7	5,0	5,2	5,4	5,2	4,6	3,4	2,6
3	6,5	6,1	5,7	4,9	5,3	5,8	5,1	4,9	3,5	3,1
4	13,5	14,0	11,8	11,4	11,2	13,1	13,5	12,8	9,5	7,8
5	7,7	6,9	6,2	5,4	6,5	6,7	5,6	6,1	4,8	4,0
6	8,3	7,8	7,8	6,8	7,2	7,9	7,7	7,1	5,2	4,0
7	9,7	10,6	9,5	8,8	8,7	9,8	9,7	7,6	5,9	4,9
8	13,1	14,5	14,4	13,4	14,8	14,6	13,9	12,0	8,5	7,4

1-Praha, 2-Střední Čechy, 3-Jihozápad,4- Severozápad, 5-Severovýchod, 6-Jihovýchod, 7-Střední Morava, 8-Moravskoslezsko

Zdroj:EUROSTAT

Závěry

Evropská unie (resp. její instituce) si již dlouhodobě klade za cíl vyrovnat úroveň regionů. To samo o sobě je cíl sice ambiciózní, ale víceméně nereálný. Regiony díky jejich

individuálnímu a specifickému charakteru se nikdy nebudou vyvíjet stejně a dosahovat stejných výsledků. Nikdy z objektivních důvodů nemohou být „vyrovnané“. Cíl strukturální politiky by měl být definován spíše ve smyslu podporovat regiony tak, aby každý sám dosáhl příznivých výsledků a rozvíjel se pozitivním směrem. Navíc lze si v této souvislosti položit i otázku, zda podpory, poskytované více na základě „umění“ podávat projekty než potřeby regionu, regionální disparity spíše neprohlubují než eliminují. Prostředkem k naplnění cíle „vyrovnat úroveň regionů“ jsou podle institucí konkurenceschopnost, prosperita a dynamika rozvoje.

Z výše uvedeného vyplývá, jak může být přístup k vymezení tak frekventovaných kategorií, jako je konkurenceschopnost, prosperita a dynamika rozvoje v souvislosti s regionální politikou nejednoznačný a někdy i zavádějící. Za základní problémy, kterými by bylo nutné se zabývat, lze považovat:

- nejasnost obsahu pojmu „konkurenceschopnost“ na regionální úrovni. Za konkurenceschopné regiony jsou v současném pojetí chápány takové regiony, které dosahují příznivých hodnot HDP/obyvatele a přijatelnou míru nezaměstnanosti. Konkurenceschopnost jako vlastnost je tímto zaměňována za výsledek, který je kvantifikovatelný;
- jestliže chceme hodnotit regiony (a to je smysluplné) z hlediska jejich výsledků, pak hovoříme o prosperitě. Prosperitu je nutné chápat v celé šíři jejího významu. Musí zahrnovat jak stránku ekonomickou, tak sociální a environmentální. Každá tato oblast může být sledována na základě souboru relevantních ukazatelů.
- prosperitu není vhodné chápat staticky, ale zásadně je nutné sledovat dynamiku vývoje jejích indikátorů. K hodnocení dynamiky rozvoje by se ale nemělo přistupovat zcela mechanicky podle srovnávaných dosažených hodnot indexů, temp růstu, event.dalších charakteristik, ale vždy by měly být brány v potaz individuální možnosti regionů, jejich rozvojové podmínky. I nižší rozvojová dynamika, která kvantitativně zaostává za průměrem ostatních regionů může být v případě zaostávajících regionů přínosem.

Závěrem lze doporučit následující:

- Regiony je třeba hodnotit na základě správně vymezeného pojmového aparátu. Pojmy by neměly být používány bez znalosti věcné stránky příslušného pojmu. To je především institucionální problém, kdy terminologie je používána v nesprávných souvislostech a odlišné kategorie dostávají stejný obsah.
- Konkurenceschopnost je nutno sledovat pouze v oblastech, kde si mohou regiony skutečně konkurovat. Mohou si konkurovat v objektivních charakteristikách, které přinášejí zvýhodnění či znevýhodnění, ale které měnit nemohou (poloha, přírodní charakteristiky). Ale mohou si konkurovat také ve vytváření podmínek pro získání nějakých výhod („nalákání“ investorů, úspěšné projektové aktivity v získávání strukturálních podpor), např. kvalitní pracovní silou, výhodnými podmínkami apod.
- Prosperitu je nutné sledovat v souvislosti ekonomické, sociální a environmentální. Neopírat se pouze o agregované indikátory, ale sledovat i indikátory dílčí, které v případě regionů mohou mít relevantní vliv a dopady.
- Dynamika rozvoje by měla být hodnocena na základě ukazatelů prosperity, rozvojové indikátory by ale neměly být posuzovány izolovaně, ale v souvislosti s absolutními hodnotami ukazatelů (vysoká hodnota ukazatele-pomalejší tempo růstu, nízká hodnota ukazatele-rychlejší tempo růstu) a v souvislosti s možnostmi regionů.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D.: Teorie regionálního rozvoje, nástin, kritika, klasifikace, Karolinum, Praha 2002, ISBN 80-246-0384-5
- [2] BOHÁČKOVÁ, I., SVATOŠOVÁ, L: Efficiency of European Fund in unemployment reduction, INPROFORUM, EF JČU v Českých Budějovicích, 2009, str.135-141, ISBN 978-80-7394-173-4
- [3] CLARK, P.K: Potential GNP in the US 1948-80, Revue Income and Wealth 25(2), pg. 141-165, Washington DC 1981
- [4] JÁNSKÝ, J. Porovnání ekonomické výkonnosti krajů v České republice. Konkurence – teoretické a praktické aspekty. Sborník příspěvků z pracovní konference s mezinárodní účastí. 1. vydání. Jihlava: VŠPJ Jihlava, 2009. ISBN 978-8087035-23-8
- [5] KADERÁBKOVÁ, A. Růst, stabilita a konkurenceschopnost III, Česká republika v globalizované ekonomice. 1. vydání. Praha: Linde nakladatelství, s.r.o., 2007. 302 s. ISBN 978-80-86131-71-9
- [6] KLVAČOVÁ, E: Konkurenceschopnost zemí a světových regionů – racionální cíl nebo dobře ukrytá past, Scientia et Societa 3/07, Praha 2007, ISSN 1801-7118, str.23-35
- [8] ORPHANIDES, A.: The quest for prosperity without inflation, Journal Mostary Economics, Volume 50, Issue 3, pg.633-667, 2003
- [9] REYNOLDS, A.: National prosperity is no mystery, orbis, Volume 40, Issue 2, pg.199-213, 1996
- [10] RUTH, M., KALNAY, E. etc. : Sustainable prosperity and social transitiv, environmentale Innovation and Societal Treansition, Volume 1, Issue 1, pg.160-165, 2011

Příspěvek byl zpracován v rámci výzkumného záměru 6046070906 „Ekonomika zdrojů českého zemědělství a jejich efektivní využívání v rámci multifunkčních zemědělsko-potravinářských systémů“.

VYUŽÍVÁNÍ MANAŽERSKÝCH A MARKETINGOVÝCH PŘÍSTUPŮ V REGIONÁLNÍM ROZVOJI

UTILIZATION OF MANAGEMENT AND MARKETING APPROACHES IN REGIONAL DEVELOPMENT

PROF. PHDR. KAREL LACINA, DRSC.

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s.
Estonská 500, 100 00 Praha 10, Česká republika
E-mail: kar.lacina@seznam.cz

Anotace

Klíčovým cílem regionální politiky je zajištění efektivního a účinného rozvoje regionů. Za jeden ze základních předpokladů úspěšné regionální politiky lze označit stanovení strategických cílů a efektivní komunikaci mezi hlavními aktéry regionálního rozvoje. Podstatu regionálního managementu tvoří realizace šesti komponentů ovlivňujících úspěšnost dlouhodobých aktivit podnikatelského typu. Obdobně hlavně od devadesátých let minulého století se v regionálním rozvoji využívají vybrané marketingové přístupy.

Klíčová slova

regionální politika, strategické cíle, efektivní komunikace, podnikatelské aktivity

Annotation

The key aim of the regional policy is the effective and efficient development of regions. One of the principal prerequisites of successful regional policy are strategic goals as well as effective communication of all main actors of the region development implementation. The essence of the regional management is the realization of six main components influencing the success of long - term entrepreneurial activities. Similarly predominantly since the 1990s selected marketing approaches are utilized in the regional development.

Key Words

regional policy, strategic goals, effective communication, entrepreneurial activities

JEL classification: M30

Strategickým cílem regionální politiky je efektivní a vyvážený rozvoj regionu s důrazem na uskutečňování hospodářských aktivit, včetně zkvalitňování dopravní infrastruktury, zlepšování občanské a technické vybavenosti a na rozvoj lidských zdrojů a na zlepšování stavu životního prostředí. Za důležité indikátory umožňující posouzení míry rozvinutosti regionu se víceméně všeobecně pokládají:

- struktura průmyslové výroby,
- demografické ukazatelé;
- ekonomické podmínky umožňující změny;
- příjem na jednoho obyvatele;
- míra nezaměstnanosti
- kritéria související s lokalizací zájmového území.

Jedná se o celou řadu dat a aktivit, jejichž efektivní implementací lze dosáhnout jisté synergické efekty. Jedním z důležitých předpokladů pro úspěšnou aplikaci zásad regionální

politiky je nesporně realizace klíčových strategických cílů a aktivní vzájemná komunikace veškerých aktérů regionálního rozvoje.

Pokud jde o nástroje regionální politiky, bývají obvykle rozděleny do dvou základních skupin:

- *makroekonomické*: fiskální politika, monetární politika, protekcionismus;
- *mikroekonomické*: jsou jimi především účelové finanční částky, poskytované s cílem obnovit rovnováhu na regionálních trzích práce cestou podpory migrace obyvatelstva nebo tvorby nových pracovních míst, které přilákáním kapitálu do regionu ovlivňují rozhodování ekonomických subjektů o jejich prostorové lokalizaci.

Výsledným produktem implementace strategie rozvoje regionu bývá často dokument nazvaný „*Program rozvoje regionu*“, jehož hlavním posláním je:

- diagnostikování území;
- identifikace rozvojových předpokladů a problémů;
 - být základnou pro vypracování dlouhodobější koncepce regionálního a *municipálního rozvoje*.

K zajištění aktivní komunikace mezi hlavními aktéry rozvoje mají v rámci regionu sloužit především regionální management a regionální marketing. Podstata regionálního managementu je založena na vzájemném působení následujících šesti dominantních komponentů, ovlivňujících úspěšnost podnikatelských aktivit v regionu. Jsou jimi:

- strategie regionálního rozvoje;
- struktury a systémy řízení a organizování v rámci regionu;
- účinné využívání informací a budování moderních informačních systémů;
- kvalita regionálních lidských zdrojů;
- účinnost manažerských procesů;
- regionální kultura hrající důležitou roli v identifikaci občana s jeho municipalitou a regionem.

Prof. Ing. Štefan Hittmár, CSc. v dané souvislosti připomíná, že „*regionální management představuje komplex univerzálně platných modelů, přístupů, metod a technik používaných při zhodnocování zdrojů a dosahování cílů podnikatelsky orientovaného území, jehož produktem jsou buď hmotné výrobky, nebo nehmotné služby. Regionální management je zaměřený na vytváření podmínek fungování a rozvoje územně samostatně fungujícího systému – regionu, působícího a rozvíjejícího se v konkurenčním prostředí.*“¹ Tým autor zároveň dodává, že se jedná o „*proces, ve kterém řídicí pracovníci pomocí vědeckých poznatků, ale zejména praktických doporučení, dokáží svým tvořivým a intuitivním přístupem vykonávat základní manažerské činnosti při zhodnocování disponibilních zdrojů za účelem dosahování podnikatelských cílů spravovaného území.*“² Vztah mezi regionálním managementem a regionálním marketingem upřesňuje rovněž doc. Ing. Jozef Strišš, CSc. slovy: „*Regionální management musí vytvářet podmínky pro regionální marketing a řídit celý jeho proces tak, aby si region zlepšoval pozici na trhu a měl z tohoto procesu užitek*“³ 3)

¹ HITTMÁR, Štefan, Regionální management – teorie, praxe, a rozvoj, Elektronické textové dokumenty knihovny Univerzity Pardubice, Pardubice: Univerzita Pardubice, Přístup z Internetu: URL: <http://library.upce.cz/cl296.pdf,s.1>

² Tamtéž, s.8

³ STRIŠŠ, Josef, Regionální marketing jako součást regionálního managementu, Elektronické textové dokumenty knihovny Univerzity Pardubice, Pardubice: Univerzita Pardubice, Přístup z Internetu: URL: <http://library.upce.cz/cl310.pdf,s.2>

Významným specifickým rysem regionálního marketingu, který je úzce spjat s regionálním managementem, je aplikace přístupů vytvořených v podnikatelském sektoru do aktivit příznacných pro veřejný sektor. Objektem marketingového snažení jsou organizace veřejného sektoru zabezpečující poskytování veřejných služeb financovaných z veřejných rozpočtů. Uvedené veřejné služby jako veřejně statky vykazují zejména následující specifické vlastnosti:

- jsou nehmotnými statky, takže se v jejich případě obtížněji posuzují jejich úroveň a kvalita;
- nestálost;
- neoddělitelnost;
- neskladovatelnost (jsou využitelné pouze ve spojitosti s činností nebo použitím zařízení).

Přítom obdobně jako v marketingu pro podnikatelský sektor je primárním cílem regionálního marketingu spokojenost zákazníka. Rozdíly v porovnání obou typů marketingu se v regionálním marketingu projevují především v těchto hlavních bodech:

- orientace na větší počet zájmových skupin a větší pestrost cílů;
- produktem jsou zejména výstupy služeb, nikoli fyzické zboží;
- produkt regionálního marketingu je také kombinace hmotných statků a nehmotných služeb;
- tlak veřejnosti, který nevychází pouze z trhu.

Potřeba regionálního marketingu, který je relativně novou disciplínou, vyvstává ze snahy regionu uspět v konkurenčním úsilí s jinými regiony v první řadě o přilákání investic a současně i návštěvníků konzumující nejrůznější zde nabízené služby. Za velmi důležitý úkol regionálního marketingu lze rovněž označit jeho podíl na rozvoji znalostního zázemí regionu.

Jak konstatuje doc. RNDr. Milan Viturka, CSc., „*hlavním úkolem regionálního marketingu je poskytování vybraných informací o nabídce regionu, měst a obcí konečným příjemcům, cílené buď na podporu ekonomických aktivit podnikatelských subjektů (doplňkové aktivity, podporující vlastní marketing podnikatelských subjektů, realizované např. v rámci organizovaných obchodních misí nebo jako součást speciální prezentace regionu na veletrzích) nebo na podporu realizace širších rozvojových záměrů financovaných, resp. spolufinancovaných z veřejných prostředků.*“⁴ Toto stanovisko víceméně potvrzuje doc. Ing. Josef Strišš, CSc. slovy. „*Regionální marketing je podnikatelský přístup, orientovaný na zákazníka a na dosažení cílů regionu.*“⁵

Jedním z předpokladů úspěšnosti regionálního marketingu je v případě jeho tvůrců dobrá znalost místního prostředí využitelná při zviditelňování regionu jako celku a jeho jednotlivých administrativních částí. Dlouholeté zkušenosti potvrzují, že dosažení cílů je v první řadě podmíněno:

- kvalitou lidského potenciálu regionu;
- kvalitou infrastruktury;
- kvalitou životního prostředí.

⁴ VITURKA, Milan, Regionální ekonomie II, 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2000, 91 s., ISBN 80-210-2257-4, s.58

⁵ STRIŠŠ, Josef, Regionální marketing jako součást regionálního managementu, Elektronické textové dokumenty knihovny Univerzity Pardubice, Pardubice: Univerzita Pardubice, Přístup z Internetu: URL:<http://library.upce.cz/cl310.pdf>

Realisticky vypracovaná regionální marketingová strategie by měla vždy být odvozená z celkové strategie regionálního rozvoje. Tato regionální strategie definuje dlouhodobé cíle rozvoje regionu a specifikuje zdroje i činnosti nutné k jejich realizaci v rozhodujících oblastech: územní, ekonomické, sociální, kulturní a ekologické oblasti. Posláním regionální marketingové strategie je pak vytvořit konkurenceschopnou nabídku založenou na řešení otázek, které ústí ve volbu cílových trhů a v sestavení odpovídajícího marketingového mixu. Toto skutečnost například podtrhává doc. Viturka konstatující, že „rozhodujícími faktory celkové úspěšnosti regionální marketingové strategie je přesné vymezení cílových trhů a úroveň přípravy na ně orientovaných marketingových mixů.“⁶

Samotná tvorba marketingové strategie v sobě zahrnuje především následující činnosti:

- analýzu dat získaných výzkumem;
- posuzování a vyhodnocování možností konkrétních strategií;
- vlastní tvorbu regionálního marketingového plánu.

Celý nastíněný proces v zásadě probíhá v pěti základních fázích s následující charakteristikou:

- Koncepční fáze:
v jejím průběhu jsou definovány *poslání* (mission), *vize* (vision) a *cíle*.
- Fáze analýzy: spočívá v analýze čtyř klíčových faktorů:
 - *analýze vnějšího prostředí*: okolních regionů a vnějšího marketingového prostředí tvořeného hlavně demografickými faktory a legislativou;
 - *analýze vnitřního prostředí*: s důrazem na specifikaci příležitostí regionu a na posouzení dostupnosti jeho území;
 - *analýze konkurence*: hlavních konkurenčních regionů a jejich strategie, cílů, chování na trhu a nabídky;
 - *analýze trhu* založené na marketingovém výzkumu a na segmentaci.
- Fáze vlastní tvorby strategie reprezentovaná:
 - *formulováním možností kombinace produktů a trhu* s akcentem na vyjasnění objektů tržního snažení, tj. na vyjasnění toho, jak bude produkt vypadat, a komu jej bude region s přihlédnutím k přáním potenciálních zákazníků nabízet;
 - *volbou strategie pokrytí trhu* s důrazem na výběr cílových trhů;
 - *výběrem prioritních tržních segmentů*
 - *volbou konečného způsobu uplatnění produktů na trhu* na základě požadavků a; specifických potřeb konkrétních vybraných segmentů podnikatelů a návštěvníků.
- Fáze realizace:
v této etapě jsou veškeré kombinace produktů trhu doplněny prvky marketingového mixu regionu; pro implementaci jednotlivých aktivit strategie se tvoří akční programy, jimž jsou přiděleny rozpočet a personální zabezpečení.
- Fáze kontroly: zaměřené na změny v chování trhu a na upřesnění, případně vytvoření nové marketingové strategie.

Praktická tvorba a implementace regionální marketingové strategie jsou zahájeny vypracováním *regionální marketingové studie*, „jejímiž hlavními komponentami jsou:

- *analýza současného stavu daného segmentu nabídky* (např. nabídka turistických atraktivit či nabídka rozvojových ploch);
- *analýza odpovídající poptávky s důrazem na preference zákazníků* (např.

⁶ VITURKA Milan, tamtéž, s. 59

cestovní kanceláře, potenciální investoři);

- *analýza SWOT a identifikace hlavních konkurentů;*
- *syntéza zdůrazňující jedinečnost nabídky v kontextu současných, případně i perspektivních, potřeb stanovených cílových skupin zákazníků (cílové trhy)*⁷

Na tuto regionální marketingovou studii navazuje vytvoření *regionálního marketingového plánu*, v němž se podrobně rozpracovávají získané syntetické poznatky do podoby konkrétních aktivit. Zhodnocují se přitom rozvojové příležitosti regionu. Při tvorbě marketingového plánu je potřeba respektovat zejména následující faktory:

- *uplatnění principu partnerství založeného na spolupráci územní samosprávy, státní správy a privátní sféry a budování sítí (networks) mezi aktéry rozvoje, za něž se pokládají volení představitelé, malé a střední podnikatelské subjekty, občanské iniciativy, církve a regionální a municipální úřady;*
- *přesné vymezení cílových trhů, včetně jejich geografické identifikace;*
- *určení lidských a finančních a dalších disponibilních zdrojů pro aktivaci nabídky a stanovení časového rámce jejich užití;*
- *specifikace jedinečnosti nabídky a výstižnost její prezentace; nabídku mohou například představovat rozvojové plochy využitelné pro podnikatelské aktivity (včetně budování zařízení pro cestovní ruch), dobrá znalostní báze, kvalitní infrastruktura a zajímavé životní prostředí;*
- *flexibilní přizpůsobování nabídky produktů a služeb poptávce;*
- *průběžné provádění průzkumů trhů;*
- *podpora kreativity subjektů podílejících se na poskytování služeb.*

Jedním z hlavních záměrů regionálního marketingového snažení je - jak již bylo uvedeno - přilákání investic, pro něž je třeba vytvářet koncentrovanou nabídku, v první řadě nabídku komerčně využitelných budov a rozvojových ploch, využívaných zvláště pro budování průmyslových zón. Vytvářená nabídka rozvojových ploch předkládaná potenciálním investorům musí vycházet z objektivního hodnocení místních podmínek a z vytvořených parametrů. Investoři v případě zón zvažují především následující faktory:

- *velikost zóny:* v případě měst s více než padesáti tisíci obyvatel bývá doporučováno, aby zóna měla minimální velikost 50 hektarů, ve větších městech i 100 hektarů;
- *vlastnické vztahy:* důležité jsou vyjasněné vlastnické poměry, nejvhodnější je vlastnictví zóny jedním subjektem;
- *vybavenost zóny technickou infrastrukturou:* požadují se komplexní vybavenost vodovodní a kanalizační sítí, energetické a telekomunikační sítě a zásobování teplem;
- *kvalitu dopravního napojení* na dálnici nebo na rychlostní komunikaci, na železnici a na cesty, v neposlední řadě se vítá blízkost letiště;
- *uživatelské stimuly:* legislativní stabilizace území zanesením zóny do územního plánu obce a z toho vycházející regulační plán zóny;
- *uživatelské limity:* limitující může být například potřeba souhlasu s vynětím půdy ze zemědělského půdního fondu, existence enviromentálních a technických limitů a bariér využití území (pásma jako ochrana přírody, ochrana vodních zdrojů, ochrana nerostných zdrojů, ochrana technické a dopravní infrastruktury, záplavová území, věcná břemena) a mnoho dalších limitů.

⁷ VITURKA, Milan, Regionální ekonomie II, 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2000, 91 s., ISBN 80-210-2257-4, s. 58

- systematické poznávání dobrých zkušeností a poznatků z dalších regionů a obcí cestou benchmarkingu a koncepce best learning regions zaměřené především na budování image regionu;

V případě nabídky komerčně využitelných jsou pro investory podstatné zvláště tyto faktory:

- *velikost sídelního centra*: nejžádanější jsou velká města, která poskytují široké příležitosti k obchodním kontaktům;
- *cenové relace*: jde o tržní ceny prodeje nebo pronájmu komerčních budov a k nim náležejících pozemků;
- *stavebně technické charakteristiky budov*: mezi tyto ukazatele se řadí stáří a vybavení budov, jejich konstrukční materiál;
- *uživatelské charakteristiky budov*: v první řadě dopravní dostupnost a rozsah parkovacích ploch.

Shora nastíněné obecnější přístupy je možno podrobněji dokumentovat na příkladu aplikace manažerských a marketingových přístupů v cestovním ruchu, který se v posledních desetiletích stal významným fenoménem ekonomického rozvoje regionů podstatným způsobem ovlivňujícím oblasti společenských a dalších vztahů. Z pohledu vytváření marketingových strategií se v něm vykazují některé specifické rysy reflektující v rámci regionu charakteristické rysy vztahů mezi veřejným a soukromým sektorem. Nemalý důraz se v marketingu cestovního ruchu klade jednak na podporu komunikace mezi stranami nabídky a poptávky, jednak na spolupráci mezi aktéry rozvoje území z veřejného a soukromého sektoru, „*na orientaci na potřeby návštěvníků - turistů, občanů, podnikatelů, vytváření společné územní identity, pozitivní očekávání a aktivní tržní podnikatelský přístup k lokálnímu a regionálnímu rozvoji*“.⁸

Při formování jakýchkoli dlouhodobějších koncepcí strategové a marketéři musí citlivě vnímat povahu odvětví cestovního ruchu jako svým způsobem jakéhosi konglomerátu vzájemně propojených firem, institucí a neziskových organizací působících v lokalitách a regionech atraktivních pro domácí a zahraniční návštěvníky. Vývoj potvrdil, že zvláště malé rodinné restaurace, motely, kempy, střediska a cestovní kanceláře si obvykle nemohou dovolit zaměstnávat marketingové manažery již proto, že obvykle mají limitovaný marketingový rozpočet. Danou skutečnost například potvrzuje známý americký teoretik A.M.Morrison, jenž

v uvedené souvislosti hovoří o tom, že „organizace pohostinství a cestovního ruchu se všeobecně vyznačují velikou různorodostí“. Konstatuje: „setkáváme s malými provozovny „mom- and -pop“ stejně jako s mnohonárodními podnikatelskými sdruženími. Z hlediska vnitřní provázanosti vztahů mezi těmito různými organizacemi však jde o komplex. Jedním z existujících příkladů může být diverzita distribučních cest“.⁹

Důležitým faktorem, který je nezbytný v marketingu cestovního ruchu zohledňovat, je *větší závislost subjektů cestovního ruchu na komplementárních firmách*. Jak konstatuje Morrison, „služba cestovního ruchu může být absolutně komplexní - a to již od chvíle, kdy si zákazník všimne reklamy zaměřené na určitou destinaci..... Pracovník cestovní kanceláře může doporučit packag v místě cestovního ruchu, který zahrnuje leteckou přepravu, přepravu v místě, ubytování v hotelu, prohlídky pamětihodností, společensko - zábavní služby a stravování. Během dovolené mohou zákazníci chodit nakupovat, vyzkoušet několik

⁸ Jakubíková D.: Marketing v cestovním ruchu, Praha:Grada Publishing a.s.2009, ISBN:978-90-247-3247-3, s. 38

⁹ Morrison A.M.:Marketing pohostinství a cestovního ruchu, Praha:Victoria Publishing House 1995,ISBN: 80-85-605-90-2, S. 59

restaurací, zapůjčit si automobil, koupit si benzin nebo zajít ke kadeřníkovi. Tím má být řečeno, že mnoho nejrůznějších firem dotváří „celkové zážitky“, z cest.¹⁰

Jiné závažné specifikum představují způsoby segmentace trhu podle cílových skupin aplikované v cestovním ruchu. Využívá se hlavně sedm následujících způsobů segmentace:

Jiné závažné specifikum představují způsoby segmentace trhu podle cílových skupin aplikované v cestovním ruchu. Využívá se hlavně sedm následujících způsobů segmentace:

- *Geografická segmentace*: je oceňována zvláště pro její snadnou použitelnost a pro jednoznačné vymezení geografického území.
 - *Demografická segmentace*: v zásadě představuje členění trhů podle zásad, na jejichž základě jsou vypracovávány statistiky obyvatelstva: zahrnují věk, pohlaví, příjem domácností a příjem na osobu, velikost rodiny a její strukturu, zaměstnání, úroveň vzdělání, národnost, typ bydlení a další.
- *Segmentace podle účelu cesty*: vychází z členění trhů služeb podle hlavního účelu klientovy cesty a z identifikování faktorů s největším vlivem na zákaznicko chování.
- *Psychografická segmentace*: je založena na zkoumání psychologického profilu zákazníků a na psychologicky orientovaných charakteristikách rozdílných způsobů života nebo životního stylu, jejichž zohlednění má v marketingu cestovního ruchu rovněž značný význam. Tato segmentace bývá někdy charakterizována jako „dobrý barometr zákaznicko chování“.
- *Segmentace podle chování zákazníků*: důraz v ní je položen na podíl jednotlivých segmentů zákazníků na spotřebě, na věrnosti značce, na využívání daných možností a hledaných výhod. S přihlédnutím k výše uvedeným faktorům zjišťujeme:
 - a) *frekvenci využívání*: celkový turistický trh se člení podle frekvence nákupu služby nebo s přihlédnutím k podílu jednotlivých segmentů zákazníků na celkové poptávce.
 - b) *vliv uživatelského statusu a stupně používání*: příklady tohoto přístupu zahrnují členění trhu na neuživatele, bývalé, pravidelné a na vysoce potenciální, středně a níže potenciální uživatele, přičemž segment vysoce potenciálních zákazníků obvykle přitahuje největší pozornost.
 - c) *věrnost značce*: v zásadě existují čtyři stupně segmentů podle věrnosti značce: kmenoví příznivci, slabí příznivci, proměnliví příznivci, nestálí zákazníci.
 - d) *vliv příležitosti k využití služeb*: hlavními kupními příležitostmi jsou obchodní důvody, dovolená a další rodinné a osobní důvody.
 - e) *vliv poskytovaných výhod*: vychází z rozhodování zákazníků na základě podobností daných vyhledáváním obdobných nákupních výhod získaných nákupem různých druhů zboží či služeb.
- *Segmentace ve vztahu k výrobku či službě*: při klasifikování zákazníků se takto zdůrazňuje určitý konkrétní aspekt služby.
- *Segmentace podle distribuční cesty*: představuje členění zprostředkovatelů služeb cestovního ruchu nebo trhu cestovního ruchu s přihlédnutím ke společným charakteristikám, které tyto funkční skupiny vykazují. Organizace cestovního ruchu mají v zásadě několik možností, jež při segmentaci zákazníků mohou využít při navazování obchodních kontaktů přímo se zákazníky, využívání služeb zprostředkovatelů, případně kombinování obou přístupů.

Významným charakteristickým rysem soudobých marketingových strategií v cestovním ruchu je v poslední řadě skutečnost, že se marketingové přístupy stále častěji aplikují na

¹⁰ Morrison A.M.: tamtéž, s. 46

úrovni celých turistických destinací reprezentovaných nejen podnikatelskými subjekty, nýbrž také:

- municipální a regionální samosprávou;
- státní správou;
- některými mimovládními organizacemi;
- skupinami odborníků (urbanisty, národohospodáři, geografové, marketéři).

Jak konstatují J. Zelenka a M. Pásková, „cílem marketingu destinace je mimo jiné zvýšení návštěvnosti místa, budování image místa.“¹¹ A.V. Seaton a M.M. Bennet v dané souvislosti připomínají, že „organizace destinačního marketingu je nenahraditelná ve své roli propagace identity a image destinace jako celku, protože většinou žádný z privátních subjektů nemůže tímto způsobem zemi nebo region zastupovat. Neschopnost trhu vytvořit samovolně zdroje potřebné pro marketing destinace bývá označován za tržní selhání, k jehož řešení se využívá tři postupy.

- *Vytvoření vlastní marketingové agentury z prostředků privátních subjektů prodávajících destinaci.* Do šedesátých let byla propagace destinací často výsledkem tohoto přístupu a roli marketingové agentury plnily hospodářské komory, hotelové řetězce, letecké nebo železniční společnosti a další.
- *Intervence veřejného sektoru,* jejímž výsledkem jsou veřejně financované organizace destinačního marketingu, podnikatelské subjekty, místní úřady nebo jiné organizace přebírající zodpovědnost za marketing destinace.
- *Kombinace privátního a veřejného způsobu financování s jednoznačným trendem k financování z privátních zdrojů.,*¹²

M. Palátková s přihlédnutím k výše uvedeným skutečnostem konstatuje, že „destinace, ať už v národním, regionálním nebo místním pojetí, se stává produktem s vlastním marketingovým mixem, značkou a umístěním na trhu,¹³ a že „marketing destinace (destinační marketing) představuje významný nástroj pronikání destinací na mezinárodní i domácí trh turismu na regionální, lokální i národní úrovni. Marketing destinace v sobě spojuje strategickou, taktickou a administrativní rovinu s přihlédnutím k potřebám transformace na nové podmínky trhu cestovního ruchu.,“¹⁴

¹¹ Pásková M., Zelenka J.: Výkladový slovník cestovního ruchu“, Praha 2002, s.170

¹² citováno podle: Palátková M.: Marketingová strategie destinace cestovního ruchu, Praha: Graga Publishing 2006, ISBN: 80-247-1014-5, ss.26-27

¹³ Palátková M.: tamtéž, s.11

¹⁴ Palátková M.: tamtéž, s. 76

FIFTY-FIVE YEARS OF FINANCING STRUCTURAL AND REGIONAL POLICY IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION

55 LET FINANCOVÁNÍ STRUKTURÁLNÍ A REGIONÁLNÍ POLITIKY V KONTEXTU EKONOMICKÉHO VÝVOJE EVROPSKÉ UNIE

ING. PETR JIŘÍČEK

MGR. ZDEŇKA DOSTÁLOVÁ

Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16, 586 01 Jihlava, Česká republika
E-mail: jiricek@vspj.cz, dostalov@vspj.cz

Annotation

The paper deals with the development of financing structural and regional policy of the European Union in relation with the issue of the European integration development in the economic and monetary area and with general economic trends in the world. In the paper, an analysis of the share of expenditures on structural and regional policy is carried out in relation to the EU budget according to individual financial tools in defined stages of its development in relation to programming periods and financial perspective of the EU.

Key words

Structural and regional policy, the European Union, the European Economic Community, structural funds, economic development, Cohesion Fund, financial perspective, budget expenditures, programming period

Anotace

Příspěvek se zabývá vývojem financování strukturální a regionální politiky Evropské unie v souvislosti s problematikou vývoje evropské integrace v oblasti hospodářské a měnové a obecnými ekonomickými trendy ve světě. V příspěvku bude rovněž provedena analýza podílu výdajů na strukturální a regionální politiku ve vztahu k rozpočtu EU podle jednotlivých finančních nástrojů v definovaných etapách jejího vývoje ve vztahu k programovacím obdobím a finanční perspektivě EU.

Klíčová slova

Strukturální a regionální politika, Evropská unie, Evropské hospodářské společenství, strukturální fondy, ekonomický vývoj, kohezní fond, finanční perspektiva, rozpočtové výdaje, programovací období

JEL classification: G28

1 Introduction

Signing the Treaties of Rome in 1957 gave birth to a unique integration group in Europe which claimed allegiance to common civilisation values and was going to create a common

economic, scientific, technical and social area as well. By creating the European Economic Community, institutions financing the policies of the new integration group started to be established. Another significant moment that determined the character of the structural and regional policy in the EEC in the 1960s was creating the common agricultural policy of the EEC member states along with the very favourable development of the economic situation in the world and its impact on the countries of Western Europe. The common policy in this area was also determined by the political situation in Europe, where there were two different socioeconomic and political systems and a potential process of further integration was limited only to western northern and southern Europe. The goals of the EEC common policies were also limited by the situation when there had been another competing group in western Europe since 1960 [1], set up from the initiative of Great Britain under the name of the European Free Trade Association (EFTA). At the beginning of the 1970s significant changes occurred in both economic and political and social situation – there was the world economic recession and substantial changes in the international monetary and financial situation, and Great Britain weakened the EFTA by joining the EEC along with Ireland and Denmark. That speeded up the process of creating common regional and structural policy of the European Communities. In the 1980s, the European Communities were further extended by undeveloped states of Southern Europe, which were, moreover, governed by military dictatorships on a long-term basis. These particular years are connected with the boom of common structural and regional policy of the EC, including important institutional and programme changes. The effort to create a unified market of the Communities and the process of founding the Economic and Monetary Union of the EC states in the 1990s is also related to the objectives of the cohesion policy at that time. Another important moment was the political changes in Eastern and Middle Europe, where new democratic states showed strong interest in joining this significant and de facto sole functioning integration group in Europe as the other group was gradually weakened by the EFTA member states switching to the EEC and later to the EU. In this situation in the 1990s parallel structural and regional policy of the EU emerged, which supported goals of analogous conception in the candidate countries of Eastern and Middle Europe. Since 2000 other events happened and influenced the shape of the EU structural and regional policy – the unsuccessful Lisbon Strategy of the EU development until 2010, a large expansion by twelve states of Middle and South-East Europe in the following ten years, and the advent of financial and economical world crisis in 2008 with the consequent problems of the peripheral countries of the Eurozone. At present, negotiations are going on again about a closer connection of the EU cohesion policy and fiscal policy within the efforts for the so called fiscal union which seem to lead to a higher degree of federalization of the integration group in Europe.

2 Goals and Methodology

The goal of the supposed paper is to explain the connection between the economic development in the world projected to the economic situation of the EU countries (before 1993 the EEC) and the development of financing the structural and regional policy of the EU, to cover significant moments that led to the reform of this common policy, and to explain its position in relation to the Community budget in individual phases of the integration development of the EU states. An important issue that must be dealt with in the paper is finding the periods of individual stages of the development of the EU structural and regional development. In the detailed work dedicated to the EU structural and regional policy by Boháčková and Hrabánková, the authors distinguish developmental stages in 1958-1971, 1971-1983, 1983 - 1988, 1988-1993, 1994-1999, 2000-2006 a 2007-2013 [2]. The work EU Public Finance, the official document of the European Commission, takes the budget view

into account as a matter of priority. For this reason it distinguishes stages of implementing structural and regional policy ranging from 1951-1974, 1975-1987, 1988-1992, 1993-1999, 2000-2006, and 2007-2013 [3]. In the crucial work of the authors Baldwin, Wyplosz dealing with European economic integration in the part looking into the EU regional and structural policy individual stages of development are not distinguished, it only points out significant years (1974, 1981 etc.) [4]. The detailed monograph of Lacina and König devoted to the topic of the budget of the European Union divides, after the first period of 1958-1987, individual stages of the structural and regional policy of the EU in connection with the creation of budget frameworks of the European Communities into the periods of 1988-1992, 1993-1999, 2000-2006, 2007-2013 [6]. As for setting the stages by means of the EU budget periods, until 1987 the budgets were conceived as annual. Since 1988 the budgets have been created in the form of so called financial perspectives. The first long-term framework was created for the years 1988-1992 as five year long; the following financial frameworks have already been created as seven year long for the periods of 1993-1999, 2000-2006 a 2007-2013. The presently proposed budget framework is also being created as a seven-year-long one for the period of 2014-2020. Due to the need to finance long-term programmes, for the first financial perspective a system was created that distinguishes the created commitments of the EU budget towards recipients (*commitment appropriations*) and allocations of payments for actually implemented programmes (*payment appropriations*), which respect multi-year programmes typical for financing structural and regional policies from the previous period that will be used in the paper. [6].

Setting stages by means of programming periods of structural and regional policy of the EU.

Until 2000, these programming periods were not identical with the EU financial budget frameworks, which were conceived as six year long for the periods of 1988-93 and 1994-1999. Since 2000 the programming periods have been identical with the EU budget period and they have been constructed as seven year long for the periods of 2000-2006, 2007-2013 including the one prepared for 2014-2020. The chosen methodology for setting periods of the development of the EU cohesion policy issues from the above mentioned facts and for the purposes of the analysis the authors prefer, until 1988, the approach based on enlargement that always meant a significant turning point of the development of the EU cohesion policy. For the period since 1988, we will use, in accord with other authors, setting periods on the basis of the programming periods of the EU structural and regional policy, coinciding with the budget frameworks of financial perspectives since 2000.

3 Summary of Results

The first stage of financing the EU cohesion policy (1957-72).

For the first period of financing the cohesion policy of the integration group, an individual approach of individual countries was characteristic; there was no coordination on the supranational level. There was the notion that gradual introduction of the common market will by itself balance some distinctive regional disparities inside the framework of the European Economic Community. As a result, the EEC policy was oriented rather on the macroeconomic stability; moreover, among the original founding members of the European Communities there were no distinct differences as they were developed industrial countries, especially as for Germany, Belgium, Luxemburg, and the Netherlands, perhaps only with the exception of the regions of south Italian country. A common solution of regional disparities

was taken into account of the common agricultural policy of the ECC and its financing. The first source for financing regional and structural policy of the Community was *the ESF – the European Social Fund*, which was founded in 1957. Typically, from the very beginning this fund was set as a fund of structural policy; its financial resources were focused on financing the sources that the Community declared in the founding Treaties of Rome – on decreasing unemployment and improving the functioning of the labour market [9]. *European Investment Bank - EIB* was established in 1958 with the seat in Luxembourg aiming at contributing to development programmes and projects what would lead to a well-balanced development of all the Community states [10]. As the second fund tool of the common ECC policies in this period, the *EAGGF-European Agricultural Guidance and Guarantee Fund* was founded in 1962, especially with the help of France. Its orientation section belonged to the system of the Union's regional and structural policy in the area of the support of agriculture and rural areas development until 2006 [11]. During the 1960s, there were regular increases of paces of economic growths in Europe and the economic and social situation of the ECC member states was developing very favourably in accord with the global crisis-free development. The economic growth of the ECC member states reached the average of 4.2%, which was on average by 1.2% more per year than the EFTA member states [4]. This manifested itself fully in comparison of the European powers, where Great Britain was badly falling behind the ECC member states – the Federal Republic of Germany, France, and Italy. It undoubtedly influenced the effort of the EFTA states to join the ECC.

Tab. 1: Expenditures on structural operations of the ECC budget in 1961-73 (in mil. EUA1, payment appropriations)

year	Structural funds	ESF	EAGGF orientation section	EU budget
1961	8.6	8.6		77.5
1962	11.3	11.3		171.9
1963	4.6	4.6		212.4
1964	7.2	7.2		259.4
1965	4.6	4.6		339.0
1966	22.1	22.1		393.7
1967	81.1	81.1		747.9
1968	58.5	24.5	34.0	1,626.8
1969	70.8	19.5	51.3	2,065.0
1970	95.4	37.0	58.4	3,516.4
1971	118.0	56.5	61.5	2,411.3
1972	136.9	82.7	53.2	3,304.8

Source: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2008/fin_report/fin_report_08_en.pdf

The second stage of financing the EU regional and structural policy (1973-80).

Of the 1960s, the world financial system created on the basis of Breton Woods agreements was getting deeper and deeper into crisis. The American dollar that had been set as freely convertible for gold found itself under pressure by the influence of high American budget deficits risen by financing the war in Vietnam. The FED reacted in the form of so called quantitative release (de facto by printing money), which resulted in inflation and distrust in the ability to keep the convertibility of the dollar for gold. In addition, in 1967 there was the economic recession, the system of convertibility of the dollar collapsed in 1971 and the dollar devalued strongly toward other world currencies. It was noticeable especially toward the ECC

¹ EUA is European Unit Account

countries when the Deutsche Mark strengthened toward the dollar by up to 200% [4]. In reaction to the ongoing impacts of the world recession the attention of the ECC authorities started to turn to the forthcoming problems in the area of structural changes of the member countries economies and to the non-decreasing regional disparities. The first oil crisis in 1973-74 caused by the oil embargo of the OPEC countries in reprisal for the western countries' support of Israel in the Arab-Israeli conflict became the turning point. Compared to the original price of 3USD/barrel, the oil price quickly rose to 11 USD/barrel [7], which provoked strong inflation in the western world and a structural economic crisis. Numerous centres of steel and coal industries (France – Lorraine, Belgium – Wallonia, Germany – the Ruhr, Middle England, Wales) in Western Europe got into significant problems, which led to a large increase of unemployment in the affected regions. Another important impulse for creating and financing the common regional policy was the first expansion of the ECC – Great Britain, Denmark, and Ireland joining in 1973 (Norway refused in a referendum. These countries became the supporters of creating a fund to promote regional development. At the summit of the European Council on 19 – 20 October 1974 in Paris, the *ERDF - European Regional Development Fund* was founded and it was legally confirmed by the ECC Council Regulation 724 (1975) from 18 March 1975 [12]. That became the main tool for institutional managing and financing the common regional policy of the ECC; financing was carried out on the basis of quotas agreed for member countries of the Community and respective projects were subsidized from them.

Tab. 2: Expenditures on structural operations of the EC budget in 1973-80 (mil. EUA, payment appropriations)

year	Structural funds	ESF	ERDF	EAGGF – orientation section	EU budget
1973	259.1	248.3		10.8	4,703.5
1974	281.8	244.0		37.8	5,056.4
1975	375.3	148.6	150.0	76.7	6,101.4
1976	623.8	211.7	300.0	112.1	7,895.6
1977	685.5	172.5	400.0	113.0	9,076.1
1978	1,388.7	538.1	525.0	325.9	12,510.1
1979	1,515.5	530.0	699.0	286.5	14,773.5
1980	1,808.5	700.5	793.4	314.6	16,454.8

Source: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2008/fin_report/fin_report_08_en.pdf

The third stage of financing the EU regional and structural policy (1981-1987).

The economic situation at the beginning of the 1980s was influenced by the second oil shock from 1979-80, caused by a revolution in Iran and the Iran-Iraq War, which strongly affected their oil industry. In 1980, the oil prices reached \$34/barrel and another wave of inflation and unemployment in Western Europe followed. The ECC countries also registered a noticeable decrease of the economic growth compared to the USA and especially Japan that had become a significant exporter thanks to modern technologies based on the electronic industry and new materials and it caused considerable trade problems to the ECC countries. That led to further measures in setting common ECC policies, to strengthening structural and regional policy and to creating a common policy in the area of science, research and innovation as well. Due to these measures, beside other, the ECC countries eventually managed to gain control over unemployment and inflation at the end of the 1980s.

A significant change in the ECC regional policy was also caused by south European countries of agricultural character with numerous underdeveloped regions – Greece in 1981 and then

Spain and Portugal in 1985 joining the Community, meaning future high long-term load of the ECC financial resources [5]. Compared to the existing ECC member countries, these countries' characteristic traits were undeveloped infrastructure, the absence of important industrial centres, and orientation of fishing and the Mediterranean type agriculture. The reform of financing from the ERDF included creating an interval quota for every ECC member state, where the less developed joining countries received a higher share than the old countries (e.g. Spain had a quota of 24-29 % of the ERDF budget, while Great Britain received 14.5-19.3%; [1]. From the fund, further 12% of the budget was set aside to finance so called Integrated Mediterranean Programmes [8] and further centrally managed multi-year programmes of Europe-wide importance under a direct control of the Commission.

Tab. 3: Expenditures on structural operations of the EC budget in 1981-87 (mil. ECU, payment appropriations)

year	Structural funds	ESF	ERDF	EAGGF – orientation section	EU budget
1981	3,566.8	620.4	2,406.5	539.9	18,529.4
1982	4,570.1	1,013.9	2,905.4	650.8	21,300.8
1983	4,081.3	1,199.4	2,306.6	575.3	25,432.5
1984	3,220.0	1,211.9	1,412.5	595.6	28,039.6
1985	3,702.9	1,407.4	1,610.0	685.5	28,833.2
1986	5,664.7	2,436.8	2,456.7	771.2	35,820.2
1987	5,859.6	2,510.0	2,560.1	789.5	36,234.8

Source: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2008/fin_report/fin_report_08_en.pdf

The fourth stage of financing the EU regional and structural policy (1988-1993).

The next important landmark in the conception of the EU structural and regional policy was accepting the Single European Act in 1987. Beside creation of the single European market, the document paid attention to strengthening economic and social cohesiveness, the authority of the European Commission and other European institutions generally increased, especially the authority of the European Parliament in budgetary matters. The duty to coordinate regional and structural policies of individual member countries with the common ECC cohesive policy was stressed and financial tools of the cohesive policy, including three structural funds (the ERDF, the ESF and the EAGGF orientation section, and the bank source), loans and the EIB guarantees, were defined in a complex way for the first time. In 1988, as another tool of structural and regional policy in connection with its reform, the so called Community Initiatives were established and they focused on solving common structural and regional problems, arisen as a result of creating the Community single market, but they were significantly less subsidized than structural funds. To strengthen the policy of cohesiveness, the new *Cohesion Fund* was created on the basis of the Maastricht Treaty as another tool of the Union's regional and structural policy. It was determined to speed up the cohesion of less developed member states of the Union – Greece, Ireland, Portugal, and Spain – and its functioning was supposed to be limited to the end of the Union budget period 1993-1999 [12]. For financing structural measures in new candidate countries, the PHARE programme was created in 1989.

Tab. 4: Expenditures on structural operations of the EC budget in 1988-93 (mil. ECU, payment appropriations)

year	Structural operations ²	ESF	ERDF	EAGGF	Cohesion Fund	EC budget
1988	6,419.3	2,298.6	2,979.8	1,140.9		42,495.2
1989	7,945.1	2,676.1	3,920.0	1,349.0		42,284.1
1990	9,591.4	3,212.0	4,554.1	1,825.3		45,608.0
1991	13,970.0	4,030.0	6,306.8	2,085.4		55,016.2
1992	18,378.3	4,321.1	8,564.8	2,857.9		60,844.1
1993	20,478.5	5,382.6	9,545.6	2,914.2	795.0	66,733.4

Source: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2008/fin_report/fin_report_08_en.pdf

The fifth stage of financing the EU regional and structural policy (1994-1999).

In 1993 an important change occurred in the functioning of the integration group of European states. Signing the so called Single European Act in 1985 already laid the foundations of the single European market which was an economic basis and the first stage of monetary integration. As the implementation of the second and the third stage of the monetary union required adjustment of the EU primary law (Roman Treaties), an inter-governmental conference on economic and monetary union was summoned. It resulted in drawing up the Treaty on European Union in Dutch Maastricht. In the treaty, the so called *Maastricht convergence criteria* that regulated macroeconomic conditions for the rise and working of the monetary union were defined. After a series of ratifications by national parliaments, the Maastricht Treaty or more precisely the Treaty on European Union came into force on 1 January 1993 [14]. The next milestone in the development of the EU structural and regional policy was three developed countries joining the European Union – Austria, Sweden, and Finland in 1995. In connection with this expansion, remote northern regions were supported from the ERDF. To support the objectives of structural and regional policy in the specific area of both coastal and inland fishing, the *FIFG - Financial Instrument for Fisheries Guidance* was founded in 1993 [2].

Tab. 5: Expenditures on structural operations of the EC budget in 1994-99 (mil. ECU, payment appropriations)

year	Structural operations ³	ESF	ERDF	EAGGF	FIFG	Cohesion Fund	EU budget
1994	15,872.1	4,315.4	6,331.2	2,476.5	395.0	851.6	61,557.0
1995	19,223.3	4,546.9	8,373.6	2,530.6	248.1	1,699.3	68,603.0
1996	24,624.1	6,031.6	10,610.3	3,360.3	421.6	1,872.2	78,796.3
1997	26,285.1	6,143.4	11,521.4	3,580.0	486.9	2,323.0	81,661.2
1998	28,624.1	7,602.8	11,779.2	3,521.5	407.7	2,336.0	82,659.5
1999	30,377.4	7,245.8	14,006.5	3,774.0	571.9	2,731.7	85,028.5

Source: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2008/fin_report/fin_report_08_en.pdf

The sixth stage of financing the EU regional and structural policy (2000-2006).

A significant event at the turn of the millennium was introducing Euro and creating the Economic and Monetary Union in 1999 by eleven member countries of the European Union that were joined by Greece in 2001. At the instance of Germany (Theo Weigel) fiscal criteria

² structural funds and other operations (EC initiatives) + Cohesion fund

³ structural funds and other operations (EC initiatives) + Cohesion fund

of the Stability and Growth Pact were adopted to help the monetary union function, but they were not followed from the very beginning. It was however Germany and France who were the first to break the Pact in the area of annual state budget deficit as early as in 2003 due to some economic problems and who were later followed by other states, which had a very negative impact in the following years). With the entry of ten new, mostly economically not fully developed countries of Central and Eastern Europe in 2004 there were great demands on the EU budget. In the course of the programming period, the budget had to be restructured and reduced in several years so that the demands of the new member countries on the resources from the area of common EU policies were at least partly satisfied, especially from that of agricultural policy and cohesion policy – e.g. the number of inhabitants in regions of cohesiveness which are a subject to the EU subsidy policy rose from 73 million to 123 million people. These countries were entitled to draw finance from structural funds, from the Cohesion Fund and the Community Initiatives.

Tab. 6: Expenditures on structural operations of the EC budget in 2000-2006 (in mil.EUR at 2004 prices adjusted for enlargement EU-25, payment appropriations)

year	Structural operations total ⁴	ESF	ERDF	EAGG F	FIFG	Cohesion Fund	EU budget
2000	25,524.3	2,340.0	2,751.4	1,390.7	335.3	1,682.2	82,224.3
2001	22,618.8	4,222.4	8,496.7	1,343.1	201.1	1,983.4	82,526.8
2002	25,597.7	6,646.7	10,199.4	1,553.9	317.3	3,148.0	87,818.7
2003	27,407.1	6,341.0	13,081.9	2,289.8	494.1	2,195.1	91,722.4
2004	34,498.7	7,160.8	16,070.1	2,742.9	517.7	2,775.9	102,398.4
2005	32,843.2	8,639.8	15,512.3	2,943.3	494.1	2,095.5	106,543.8
2006	32,575.2	8,826.4	14,825.1	3,206.1	475.4	3,001.1	108,635.0

Source: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2008/fin_report/fin_report_08_en.pdf

The seventh stage of financing the EU regional and structural policy (2007-2013).

The new member countries of the Union were supposed to create a dynamically developing economic area with vast selling markets on the basis of present high average rates of economic growth. In 2007 an amended treaty on the European Union – the Treaty of Lisbon was signed and ratified also by the newly accepted EU member countries, Bulgaria and Romania. A positive economic development after the mid 1990s was interrupted in 2008 as a result of the world financial and economic crisis. It revealed fully the weaknesses of fiscal policies of the member states of the Eurozone and especially the southern wing – Greece, Portugal, Spain, and Italy – and in consequence of the bank crisis also Ireland and these problems are accelerating at present.

⁴ structural funds + Cohesion fund + completion of earlier programmes

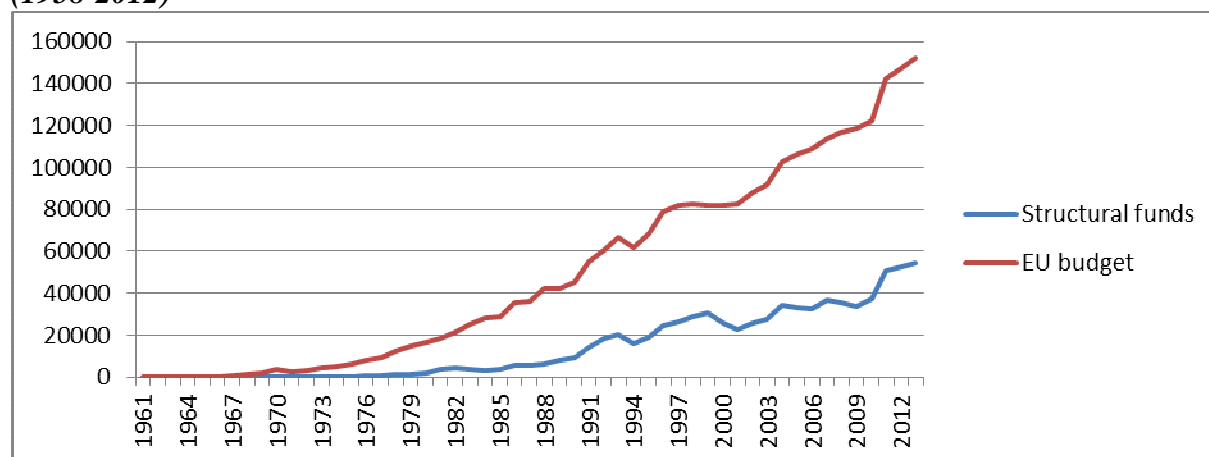
Tab. 7: Expenditures on structural operations of the EC budget in 2007-2013 (in mil. EUR, payment appropriations; from 2011-13 in payment commitments)

year	Structural operations total	SF	Cohesion Fund	EU budget
2007	36,974.8	32,699.6	4,275.2	113,953.3
2008	35,554.9	30,264.5	5,290.4	116,544.5
2009	33,932.9	26,848.5	7,083.8	118,361.0
2010	37,179.1	29,214.0	7,959.9	122,230.7
2011	50,970.0	39,191.8	10,190.2	142,111.3
2012	52,738.9	40,945.9	11,793.0	147,435.4
2013	54,523.6	42,161.9	12,361.7	151,995.2

Source: http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/2010/2010_en.cfm#rap_fin

10 Conclusions

The share of financial expenditures in the budget of the European Union has had a rising tendency since 1961 as shown in the following chart. At the beginning of the period finance was not drawn until that year from a single source, the European Social Fund. The chart does not record the expenditures of the EIB on individual projects that are not based on a fund principle.

Fig. 1: Share of expenditures on regional and structural policy in the Community budget (1958-2012)

Source: own

Exploiting funds from the ESF in the 1960s was based on preconditions that positive economic growth would lead to gradual decreasing unemployment including only friction unemployment and strongly suppressed structural unemployment. The resources of the fund were very diversified and provided only under general conditions processed by the ECC authorities. The beginnings of common structural and regional policy are closely related with preferred common agricultural policy where the specialized fund EAGGF was also created to finance it. This fund soon broke up into two sections, the other of which focused on financing structural changes in agriculture and supporting rural regions; after the founding of common structural and regional policy of the European Communities, this section participated in financing this policy, first beyond its institutional framework, only to become part of it in the 1980s. The typical feature of the 1960s was the prerequisite that applying the principles of free movement of products, services, people, and capital would create conditions for decreasing regional disparities, and the following development of regions and the share of financing for structural purposes was around 5% of the Community's budgetary expenditures.

After the economic shakes in the early 1970s, the following structural problems in the economies of the developed ECC countries, and the entry of agricultural Ireland, the specialized fund ERDF was established and gradually became the main tool of the common policy aimed at supporting structural changes and regional development, its financial share increased to approximately 10% of the Community's budgetary expenditures. By gradual extending the integration group in the 1980s by other less developed member countries Greece, Spain and Portugal, further strengthening of the importance of implementing common cohesion policy and increasing its share in the Community's budgetary expenditures to the level of about 15% took place. In relation to creating the Economic and Monetary Union in the 1990s a favourable impact of positive monetary and economic development into the situation of regions and into the area of structural changes in the economies of the EU member countries was expected. As early as at that time, warnings were heard that the very regional disparities and different level of namely the peripheral EU states, often accepted after only time limited meeting of convergence criteria, would lead to negative impacts on the monetary union. That was the reason for extending the support of common cohesion policy after the reform in 1988, when the share of financing increase to the level of 20% of the budgetary expenditures and consequently in the 1990s after establishing the Cohesion Fund (share up to 34%) so that the starting position of these countries and region was as advantageous as possible. In the budget periods after 2000 this share levelled off at about 33% and the expenditures on cohesion policy in the relation to the Union's budget became stable on a long-term basis. At present financing from the cohesion policy is consequently related to meeting fiscal criteria by signing the so called fiscal compact in 2012.

Literature

- [1] FIALA, Petr, PITROVÁ Markéta. *Evropská unie*. 2. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, 803 s. ISBN 978-80-7325-180-2
- [2] BOHÁČKOVÁ, Ivana, HRABÁNKOVÁ, Magdalena. *Strukturální politika Evropské unie*. 1. vydání. Praha: C.H.BECK, 2009, 188 s. ISBN 978-80-7400-111-6
- [3] European Commission. *European Union Public Finance*. 4th. edition. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. ISBN 978-92-79-06937-6
- [4] BALDWIN, Richard, WYPLOSZ, Charles. *Ekonomie evropské integrace*. 1. vydání. Praha: GRADA, 2008, 478 s. ISBN 978-80-247-1807-1
- [5] DE GRAUWE, Paul. *Economics of Monetary Union*. 8th. edition. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0-19-956323-4
- [6] KÖNIG, Petr, LACINA, Lubor a kol.. *Rozpočet a politiky Evropské unie*. 1. vydání. Praha: GRADA, 2008, 374 s., ISBN 978-80-247-1807-1
- [7] JANÍČEK, Ladislav, DRDLA, Miloš, RAIS, Karel. *Evropská unie- instituce, ekonomická, bezpečnostní a sociální politika*. 1. vydání. Praha: Comoputer Press, 2002. C.H.BECK, 2004, 294 s. ISBN 80-27226-819-8
- [8] *Archive of European Integration* [online]. 2012 [cit. 2012-3-28]. The Integrated Mediterranean Programmes. Dostupný z WWW: <<(http://aei.pitt.edu/14712/1/EUR-FILE-1-86.pdf)
- [9] *EUR-Lex* [online]. 2012 [cit. 2012-3-28]. Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství (1957). Dostupný z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/cs/treaties/index.htm
- [10] *Evropská investiční banka* [online]. 2011 [cit. 2011-3-28]. Statut. Dostupný z WWW: <<(http://www.eib.europa.eu/attachments/general/statute/eib_statute_2009_cs.pdf)eur-lex.europa.eu/cs/treaties/index.htm

- [11] *Archive of European Integration* [online]. 2012 [cit. 2012-3-28]. European Agricultural Guidance and Guarantee Fund. Dostupný z WWW: <<<http://aei.pitt.edu/view/eusubjects/eaguis.html>.
- [12] *Archive of European Integration* [online]. 2012 [cit. 2012-3-28]. European Regional Development Fund. Dostupný z WWW: <<<http://aei.pitt.edu/view/eusubjects/erdfe.html>
- [13] *Archive of European Integration* [online]. 2012 [cit. 2012-3-28]. Structural Funds and Cohesion Fund 1994-99. Dostupný z WWW: << [http:](http://aei.pitt.edu/1744/1/structure_funds_96_commentary.pdf)
- [14] *EUR-Lex* [online]. 2012 [cit. 2012-3-28]. Treaty on European Union (1992). Dostupný z WWW: <<[http:// eur-lex.europa.eu/cs/treaties/index.htm](http://eur-lex.europa.eu/cs/treaties/index.htm)

KOMPARACE KOHEZNÍ POLITIKY ČESKÉ REPUBLIKY, MAĎARSKA, POLSKA A SLOVENSKA

COMPARISON OF COHESION POLICY OF THE CZECH REPUBLIC, HUNGARY, POLAND AND SLOVAKIA

ING. IVANA JANEČKOVÁ

Sewa Consult s.r.o.

Pěkníkova 225/13, 748 01 Hlučín-Darkovičky, Česká republika

E-mail: ivjaneckova@seznam.cz

Anotace

Cílem tohoto článku je komparace podoby kohezní politiky zemí tzv. Visegrádské čtyřky (V4), tj. České republiky, Polska, Maďarska a Slovenska v programovém období 2007-2013. Tyto země získaly možnost čerpat finance z fondů EU dnem, kdy přistoupily do Evropské unie. V programovém období 2007 – 2013 sleduje regionální politika EU tři cíle, k jejichž dosažení je prostřednictvím strukturálních fondů a Fondu soudržnosti vyčleněno 347 miliard eur. Každá z těchto zemí musela definovat svou národní strategii, ve které se odráží rozvojové problémy a cíle každé země. Jaké jsou strategické cíle a kam směřuje podstatná část prostředků těchto zemí je obsahem tohoto článku.

Klíčová slova

kohezní politika, regionální politika, strategický cíl, operační program, programové období

Annotation

The main goal of this article is to compare forms of cohesive policy of so called The Visegrad Four (V4), which are the Czech Republic, Poland, Hungary and Slovakia in the program period since 2007 until 2013. Those countries obtained possibility to draw financial resources from the EU funds since the day they entered The European Union. The regional policy follows three goals in the period between 2007 – 2013, for whose achievement there are 347 billion Euros in the the budget. Each from those countries must have defined its national strategy reflecting developing problems and goals. The content of the article includes strategic objectives and also the question, where goes the main portion of financial resources.

Key words

cohesive policy, regional policy, strategic objective, operational programme, program period

JEL classification: F15

Úvod

Polsko, Maďarsko a Slovensko spolu s Českou republikou přistoupily do Evropské unie 1. května 2004 a získaly tak možnost čerpat finance z fondů EU. Česká republika spolu s Maďarskem, Polskem a Slovenskem je členem tzv. Visegrádské čtyřky (V4), jejíž vznik je datován v roce 1991. Při jejím vzniku představitelé jednotlivých států podepsali deklaraci spolupráce těchto zemí na cestě k evropské integraci. Země Visegrádské čtyřky sice disponují rozdílnou velikostí, počtem obyvatel, administrativním členěním i odlišnou úrovní

socioekonomických disparit, ovšem můžeme říci, že tyto země mají také podobné rysy a to v společném historickém vývoji, podobném kulturním prostředí a vzájemných ekonomických vztazích.

V programovém období 2007 – 2013 sleduje regionální politika EU tři cíle, k jejichž dosažení je prostřednictvím strukturálních fondů a Fondu soudržnosti vyčleněno 347 miliard eur. Prostřednictvím cíle Konvergence je podporován hospodářský a sociální rozvoj regionů s HDP na obyvatele nižším než 75 % průměru tohoto ukazatele na pro celou EU. Dále z tohoto cíle čerpají státy, jejichž hrubý národní důchod na obyvatele je nižší než 90 % průměru tohoto ukazatele pro celou EU (Fond soudržnosti). Z cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost čerpají regiony přesahující ukazatele pro zařazení do cíle Konvergence. Třetí cíl Evropská územní spolupráce podporuje přeshraniční, meziregionální a nadnárodní spolupráci regionů.¹

Jednotlivý rámec priorit EU v oblasti politiky hospodářské a sociální soudržnosti udává dokument Strategické obecné zásady Společenství pro soudržnost (The Community Strategic Guidelines for Cohesion policy), jehož cíle musí jednotlivé členské země při navrhování svých operačních programů respektovat. Úkolem všech členských zemí je na základě analýzy vnitrostátních podmínek vytvořit programy, na základě kterých mohou být čerpány finance z EU.

Každý členský stát definuje svůj Národní rozvojový plán, který odráží hlavní rozvojové problémy a cíle země. Pro programové období 2007 – 2013 musely členské země vytvořit Národní strategické referenční rámce (NSRF – National strategic reference framework), které jsou jakýmsi průnikem priorit příslušného státu a priorit hospodářské a sociální soudržnosti EU. NSRF stanovuje strategii členského státu a jsou v něm definovány jednotlivé operační programy (OP).

Operační programy (OP) představují strategické dokumenty, ve kterých jsou podrobně definovány cíle a priority, kterých chce členská země v dané oblasti dosáhnout. OP převádí jednotlivé priority NSRF do konkrétních oblastí podpor. Finanční prostředky jsou čerpány na základě stanovených aktivit, jsou zde určeni oprávnění příjemci a výše finančních prostředků.

¹ Zdroj: Fondy Evropské unie [online]. Programy 2007 – 2013. [cit. 2012-04.25.] Dostupný z [www: http://www.strukturalni-fondy.cz/Programy-2007-2013](http://www.strukturalni-fondy.cz/Programy-2007-2013)

Kohezní politiky jednotlivých zemí V4

Česká republika

Pro Českou republiku v programovém období 2007 – 2013 je alokováno 26,69 miliard €.

Tab. 1: Rozdělení finanční alokace v rámci jednotlivých cílů je následující:

Cíl	Objem alokovaných prostředků z fondů EU
Konvergence	25,88 mld. €
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	0,419 mld. €
Evropská územní spolupráce	0,389 mld. €

Zdroj: *Fondy Evropské unie [online]. Informace o fondech EU [cit. 2011-8-13] Dostupné z <http://www.strukturalni-fondy.cz/Informace-o-fondech-EU/>*

K finančním prostředkům EU bude Česká republika v programovém období 2007 - 2013 přispívat částkou zhruba 4,6 mld. €. Hlavní město Praha spadá pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost, ostatní regiony ČR spadají pod cíl Konvergence.

Tab. 2: Rozdělení finančních prostředků dle fondů EU

Cíl	ERDF	ESF	Kohezní fond
Konvergence	13,44 mld. €	3,62 mld. €	8,82 mld. €
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	268 mil. €	151 mil. €	-
Evropská územní spolupráce	389 mil. €	-	-

Zdroj: *Fondy Evropské unie [online]. Informace o fondech EU [cit. 2011-8-13] Dostupné z <http://www.strukturalni-fondy.cz/Informace-o-fondech-EU/>*

Strategické cíle ČR:²

- Konkurenceschopné české hospodářství
- Otevřená, flexibilní a soudržná společnost
- Atraktivní prostředí
- Vyvážený rozvoj území

Strategické cíle jsou realizovány prostřednictvím operačních programů. V rámci cíle Konvergence je realizováno 8 tématických Operačních programů (Doprava, Životní prostředí, Podnikání a inovace, Výzkum a vývoj pro inovace, Lidské zdroje a zaměstnanost, Vzdělávání pro konkurenceschopnost, Integrovaný operační program, Technická pomoc) a 7 Regionálních operačních programů.

Cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost je realizován prostřednictvím dvou operačních programů a to OP Praha – Konkurenceschopnost a OP Praha – Adaptabilita.

Cíl Evropská územní spolupráce je financován z programů OP Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2007-2013, OP Svobodný stát Sasko – Česká republika 2007-2013, OP

² Národní strategický referenční rámec ČR 2007–2013. Praha: 2007, s. 36-37

Rakousko – Česká republika 2007-2013, OP Slovenská republika – Česká republika 2007-2013, OP Česká republika – Polská republika 2007-2013.

Maďarsko

Pro Maďarsko v programovém období 2007 – 2013 je alokováno 25,3 miliard €.

Tab. 3: Rozdělení finanční alokace v rámci jednotlivých cílů je následující:

Cíl	Objem alokovaných prostředků z fondů EU
Konvergence	22,9 mld. €
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	2 mld. €
Evropská územní spolupráce	0,4 mld. €

Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy. [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/country2009/hu_en.pdf

K finančním prostředkům EU bude Maďarsko v programovém období 2007 - 2013 přispívat částkou zhruba 4,4 mld. €.

Tab. 4: Rozdělení finančních prostředků dle fondů EU

Cíl	ERDF	ESF	Kohezní fond
Konvergence	11,2 mld. €	3,2 mld. €	8,6 mld. €
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	1,5 mld. €	0,5 mil. €	-
Evropská územní spolupráce	0,4 mld. €	-	-

Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy. [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/country2009/hu_en.pdf

Strategické cíle Maďarska:³

Hlavní cíl: udržení dlouhodobého růstu a zvýšení zaměstnanosti.

Specifické cíle:

- Zlepšení konkurenceschopnosti
- Rozšíření ekonomické základny
- Rozvoj hospodářského prostředí
- Navýšení přísunu pracovních sil prostřednictvím zlepšení průceschopnosti a fungování trhu práce
- Rozvoj prostředí trhu práce tak, aby bylo dosaženo souladu mezi nabídkou a poptávkou

Maďarsko realizuje své strategie pomocí:

- 8 celostátních operačních programů (Doprava, Životní prostředí a energetika, Sociální obnova, Ekonomický rozvoj, Sociální infrastruktura, Elektronická veřejná správa, Implementace, Státní reforma)
- 7 regionálních operačních programů

³ Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/hungary/index_en.htm

- 6 operačních programů v rámci Evropské územní spolupráce

Polsko

Pro Polsko v programovém období 2007 – 2013 je alokováno 67,3 miliard €.

Tab. 5: Rozdělení finanční alokace v rámci jednotlivých cílů je následující:

Cíl	Objem alokovaných prostředků z fondů EU
Konvergence	66,6 mld. €
Evropská územní spolupráce	0,731 mld. €

Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy. [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/country2009/pl_en.pdf

K finančním prostředkům EU bude Polsko v programovém období 2007 - 2013 přispívat částkou zhruba 18,3 mld. €. Všechny polské regiony spadají pod cíl Konvergence.

Tab. 6: Rozdělení finančních prostředků dle fondů EU

Cíl	ERDF	ESF	Kohezní fond
Konvergence	33 mld. €	10 mld. €	22 mld. €
Evropská územní spolupráce	0,7 mld. €	-	-

Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy. [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/country2009/pl_en.pdf

Strategický cíl Polska:⁴

Vytvoření podmínek pro růst konkurenceschopnosti, znalostního hospodářství a podnikání, zajištění růstu zaměstnanosti a úrovně sociální, hospodářské a místní soudržnosti.

Polsko naplňuje své strategie pomocí 21 operačních programů (5 národních OP a 16 regionálních OP). Mezi národní OP patří Infrastruktura a životní prostředí, Lidský kapitál, Inovativní hospodářství, Rozvoj východního Polska, Technická pomoc).

Slovensko

Pro Slovensko v programovém období 2007 – 2013 je alokováno 11,7 miliard €.

Tab. 7: Rozdělení finanční alokace v rámci jednotlivých cílů je následující:

Cíl	Objem alokovaných prostředků z fondů EU
Konvergence	11 mld. €
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	0,5 mld. €
Evropská územní spolupráce	0,2 mld. €

Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/country2009/sk_en.pdf

⁴ Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/poland/index_en.htm

K finančním prostředkům EU bude Slovensko v programovém období 2007 - 2013 přispívat částkou zhruba 2 mld. €. Pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost spadá region Bratislava, ostatní regiony spadají do cíle Konvergence.

Tab. 8: Rozdělení finančních prostředků dle fondů EU

Cíl	ERDF	ESF	Kohezní fond
Konvergence	6 mld. €	1 mld. €	4 mld. €
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	0,5 mld. €	0,03 mld. €	-
Evropská územní spolupráce	0,2 mld. €	-	-

Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/country2009/sk_en.pdf

Strategický cíl Slovenska:⁵

Výrazně zvýšit do roku 2013 konkurenceschopnost a výkonnost regionů a slovenské ekonomiky a zaměstnanost při respektování principů trvale udržitelného rozvoje.

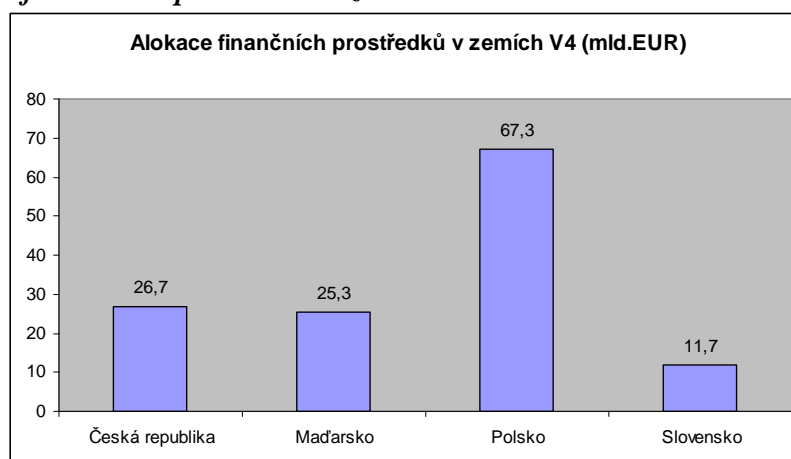
Strategie NSRF je postavena na třech základních prioritách, kterými jsou:

- Infrastruktura a regionální dostupnost
- Znalostní ekonomika
- Lidské zdroje

Slovensko naplňuje strategický cíl pomocí 11 operačních programů, přičemž 9 OP je financováno z ERDF a Kohezního fondu (Regionální OP, OP Životní prostředí, OP Doprava, OP Informační společnost, OP Výzkum a vývoj, OP Konkurenceschopnost a hospodářský růst, OP Zdravotnictví, OP Technická pomoc, OP Bratislavský kraj) a 2 OP jsou financovány z ESF (OP Zaměstnanost a sociální inkluze, OP Vzdělávání).

Závěr

Graf 1: Alokace finančních prostředků v zemích V4



Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/, vlastní zpracování

⁵ Zdroj: European Commission [online]. Regional Policy [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/slovakia/index_en.htm

Většina regionů srovnávaných zemí nedosahuje 75 % HDP na obyvatele průměru EU a spadá tedy pod cíl Konvergence. Výjimkou jsou pouze 3 regiony (jeden z ČR, jeden z Maďarska a jeden ze Slovenska), které spadají do cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.

Strategické cíle a priority určují směr oblasti, do kterých je investováno. Jednotlivé státy investují největší finanční prostředky do infrastrukturních projektů. Největší objem prostředků směřuje u všech zemí do oblasti dopravy a životního prostředí. Například v Polsku je nejširším programem Infrastruktura a životní prostředí, do kterého směřuje cca 28 miliard €. Většina států má pro tyto priority samostatné operační programy, z čehož je patrné, že tato témata jsou nejpálčivějšími problémy v těchto zemích.

Obecně lze říci, že jednotlivé země mají vysoký počet jednotlivých operačních programů. Všechny země, kromě Slovenska mají regionální operační programy, které se realizují v jednotlivých regionech soudržnosti dané země a řeší zejména místní potřeby a problémy, které se v každém regionu soudržnosti mohou lišit.

Počet celostátních operačních programů je u všech zemí 8, jen Polsko má 5. Oblasti, do kterých směřuje podpora v rámci celostátních OP, jsou kromě výše zmíněné dopravy a životního prostředí také oblast podnikání, výzkumu a vývoje, lidského kapitálu. Vzdělávání a rozvoj lidského kapitálu, podpora aktivních politik trhu práce a vznik nových pracovních míst jsou prioritami, kterým státy věnují pozornost. Všechny státy mezi své priority zahrnují také oblast veřejné správy, její zefektivnění a výkonnost.

Další významnou prioritou zemí je posílení konkurenceschopnosti ekonomiky a to zejména podporou malých a středních podniků, zlepšování prostředí pro podnikání, investice do oblastí výzkumu, vývoje a inovací, využívání ICT atd.

Literatura

- [1] Národní strategický referenční rámec ČR 2007 – 2013. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, červenec 2007.
- [2] Fondy Evropské unie [online]. Informace o fondech EU [cit. 2011-8-13] Dostupné z <http://www.strukturalni-fondy.cz/Informace-o-fondech-EU/>
- [3] European Commission [online]. Regional Policy [cit. 2012-3-23] Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/

PROBLÉMY UDRŽITELNOSTI NOVĚ VZNIKLÝCH VĚDECKÝCH INSTITUCÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ A JEJICH MOŽNÉ ŘEŠENÍ

PROBLEMS OF SUSTAINABILITY OF NEWLY ESTABLISHED RESEARCH INSTITUTIONS IN THE CZECH REPUBLIC AND THEIR POSSIBLE SOLUTIONS

ING. BARBORA FEIXOVÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
E-mail: 206666@mail.muni.cz*

Anotace

Tento příspěvek se zabývá nalezením možných řešení u problémů, které vznikají při povinné udržitelnosti projektů realizovaných v rámci Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace. Objektem zájmu realizovaných analýz je jak možnost uplatnění rámcového programu Horizon 2020, který od roku 2014 bude navazovat na 7. rámcový program, tak i možnosti, které skýtá Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost, ze kterého je možné čerpat finanční prostředky v současném programovacím období.

Klíčová slova

udržitelnost, vědecké instituce, Česká republika, strukturální fondy, operační programy

Annotation

This paper is concerned with finding of possible solutions, which are generated by compulsory sustainability of projects implemented under the Operational Programme Research and Development for Innovations. The new Framework Programme for Research and Innovation, Horizon 2020, which will follow Seventh Framework Programme by 2014, is the subject of our interest. The Operational Programme Education for Competitiveness that allow drawing of financial aid in this programme period, is the subject of our interest as well.

Key words

Sustainability, Research Institutions, Czech Republic, Structural Funds, Operational Programmes

JEL classification: I23

ÚVOD

Podpora výzkumu a vývoje představuje v současné době ve vyspělých ekonomikách významný faktor hospodářského a sociálního rozvoje. Významnou měrou přispívá jak k růstu hospodářské úrovně dané země i jednotlivých regionů, tak ke kvalitě života společnosti.

Od roku 2004, kdy Česká republika dostala možnost čerpat prostředky ze strukturálních fondů EU, se výrazným způsobem přiblížila k ekonomice založené na znalostech. Podobně

jako další členské státy Evropské unie i Česká republika si je vědoma, že hlavním předpokladem pro růst vlastní konkurenceschopnosti je kvalitní podpora výzkumu a vývoje, rostoucí úroveň lidských zdrojů a inovačních podniků a také využívání informačních a komunikačních technologií.

Na podporu výzkumu a vývoje je v současném programovacím období kladen velký důraz jak v České republice, tak i v celé Evropě. Regiony v ČR se vyznačují velkým výzkumným potenciálem, kterého je třeba dobře využít. K tomu slouží jak operační programy, zejména tedy Operační program Výzkum a vývoj pro inovace, Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost a Operační program Podnikání a inovace, ale i rámcové programy, které jsou také významnou finanční podporou v této oblasti.

Díky této systematické a rozsáhlé podpoře vzniklo v České republice, od vstupu ČR do EU, nespočet výzkumných institucí. Nově vzniklé výzkumné instituce, jako nezbytná součást podpory poskytovaná v rámci Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace, pomáhají zvyšovat konkurenceschopnost regionů v dlouhodobém horizontu. I z toho důvodu musí zůstat účel těchto institucí a projektů zachován i po jejich dokončení.

Cílem příspěvku je nalezení možných řešení u problémů, které vznikají při povinné udržitelnosti projektů realizovaných v rámci Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace. Objektem zájmu realizovaných analýz je jak možnost uplatnění rámcového programu Horizon 2020, který od roku 2014 bude navazovat na 7. rámcový program, tak i možnosti, které skýtá Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost, ze kterého je možné čerpat finanční prostředky v současném programovacím období.

Udržitelnost projektů Operačního programu Výzkum a Vývoj pro inovace v České republice

Všechny projekty realizované v rámci operačních programů, tedy ty, na které byly poskytnuty finanční prostředky ze Strukturálních fondů, se zavázaly jistou dobou udržitelnosti. Přiznání dotace z evropských fondů je sice velkou satisfakcí za čas strávený přípravou projektu a jeho následnou realizací, nicméně tím celý projekt nekončí. Naopak, příjemce dotace musí dokázat životaschopnost neboli udržitelnost svého projektu.

Udržitelnost projektu je „doba, po kterou musí příjemce podpory udržet výstupy projektu. K udržení výstupů projektu se příjemce podpory zavazuje ve smlouvě o financování, ve které každý operační program blíže specifikuje dobu udržitelnosti. Efekty projektu musí být udrženy v nezměněné podobě zpravidla po dobu pěti let od dne ukončení fyzické realizace projektu, a to v souladu s článkem 57 Nařízení Rady (ES) č. 1083/2006. Naplňování a udržení hodnot výstupů může být předmětem kontroly ze strany příslušných institucí. Při nesplnění povinnosti udržitelnosti může být zadatel v krajním případě požádán o vrácení dotace nebo její části. Pokud dojde v projektu k podstatné změně, která ovlivňuje povahu projektu nebo výsledky jeho provádění anebo poskytuje nějaké firmě nebo veřejnému orgánu nepatřičnou výhodu; a je výsledkem buď změny v povaze vlastnictví nějaké součásti infrastruktury nebo ukončení či přemístění nějaké produktivní činnosti, má členský stát povinnost informovat o těchto změnách Komisi a postupovat podle článku 98 Nařízení Rady 1083/2006.“¹

Plánování udržitelnosti projektu není jednoduché, a už vůbec ne v dnešní době, kdy řada pozitivních predikcí byla v posledních dvou letech podstatně narušena zásahem celosvětové

¹ <<http://www.strukturalni-fondy.cz/Glosar/U/Udrzitelnost-projektu>> [cit. 2012-04-06]

hospodářské krize. Všechny realizované projekty by měly vycházet z dlouhodobé vize a strategie společnosti, případně univerzity nebo vědecké instituce. Pokud tomu tak je, neměl by v budoucnu nastat problém s nedostatečným využitím a udržením projektu.

U projektů realizovaných v rámci OP VaVpI, jejichž výstupem je často právě nově vzniklá vědecká instituce, je povinná doba udržitelnosti pět let. Tyto instituce vznikly nebo vznikají většinou buď jako nové výzkumné ústavy v rámci univerzit nebo jako rozšíření již stávajících. Z těchto důvodů můžeme předpokládat, a také pro to, že na VaV je v poslední době kladen opravdu velký důraz, že v případě, že by se na tyto projekty nezáskala požadovaná dotace, vědecká centra by i přesto vznikla a byla by realizována z jiných zdrojů.

Celkem je naplánována za programovací období 2007 – 2013 v OP VaVpI realizace 5 nových center excelence v rámci prioritní osy 1 – Evropská centra excelence a 20 nových regionálních VaV center v rámci prioritní osy 2 – Regionální VaV centra. Nehledě na nespočet nově zrekonstruovaných a rozšířených výzkumných kapacit. Prioritní osa 1 se primárně zaměřuje na podporu regionů a vědeckých týmů, které mají dostatečnou kvalitu a potenciál, aby byly schopny udržet a dále rozvíjet svou pozici v rámci Evropského výzkumného prostoru. Jejím cílem je vytvořit omezený počet center excelence, které budou vybaveny moderní a unikátní infrastrukturou VaV a budou partnersky propojeny v sítích s prestižními výzkumnými centry v zahraničí. Celková finanční alokace pro tuto prioritní osu tvoří přibližně 806 mil. EUR. Tyto prostředky jsou tvořeny jak dotací z Evropského fondu pro regionální rozvoj, tak z národních zdrojů a tvoří 33,1% z celkové alokace OP VaVpI.²

V rámci prioritní osy 2 se plánuje realizace celkem 20 nových regionálních VaV center. Mělo by se jednat o aplikačně zaměřené pracoviště s rozvinutou spoluprací a silnými vazbami na partnery z aplikační sféry, jejichž činnost posílí konkurenceschopnost regionu a jeho potenciál pro export zboží, služeb a know-how. V období 2007 – 2013 je na tuto oblast podpory alokováno 33,1% z celkové alokace OP VaVpI, tj. celkem cca 806 mil. EUR, stejně jako na prioritní osu 1.³

V rámci těchto dvou prioritních os jsou realizovány tzv. velké projekty, jejichž celkové náklady přesahují 50 mil. EUR. V roce 2009 bylo v rámci výzev pro oblast podpory 1.1 Evropská centra excelence a pro oblast podpory 2.2 Regionální VaV centra podáno celkem 8 projektů, které splňují kritéria pro velké projekty. V rámci PO 1 se jmenovitě jedná o projekty BIOCEV, CEITEC, ELI a IT4Innovations. V prioritní ose 2 byly předloženy dva projekty, Udržitelná energetika a CVEVL. Nad rámec byly podány projekty FNUSA – ICRC (PO 1) a CERIT (PO 2). Nakonec bylo doporučeno k financování celkem 6 velkých projektů v rámci PO1 a PO2. Vyřazeny byly projekty CERIT a CVEVL. Všech těchto 6 projektů bylo také schváleno Evropskou komisí.⁴

Životaschopnost neboli udržitelnost projektu je jednou z podmínek poskytovatele dotace. Operační program Výzkum a vývoj pro inovace v tomto není výjimkou. I tady platí, že všechny úspěšné projekty musí fungovat tak, jak byly popsány v žádosti, a to ještě minimálně pět let po proplacení poslední části dotace. Už během sestavování projektu by tedy žadatelé měli zvážit všechna možná rizika, která mohou zkomplikovat jeho fungování, a pokusit se předem najít řešení takových problémů. Problémem je, že v době, kdy většina projektů byla plánována, a projektové indikátory byly nastavovány, žadatelé o dotaci ještě o hospodářské

² MŠMT. Výroční zpráva OP VaVpI 2010 [online]. [cit. 2012-04-15].

³ MŠMT. Výroční zpráva OP VaVpI 2010 [online]. [cit. 2012-04-15].

⁴ MŠMT. Výroční zpráva OP VaVpI 2010 [online]. [cit. 2012-04-15].

krizi nic nevěděli. Proto nyní v době realizace, u některých projektů již v době udržitelnosti, mohou nastat s naplňováním předem plánovaných hodnot problémy.

V případě, že příjemce dotace není nebo nebude schopen po požadovanou dobu garantovat udržitelnost projektu tak, jak byla definována v Podmínkách, může na něm poskytovatel dotace vymáhat zpět přidělenou částku, a to buď v plné výši, nebo její část. Poskytovatel může také přistoupit k udělení sankcí za porušení pravidel. Z těchto důvodů jsou zde určité možnosti jak pomoci projektům respektive nově vzniklým vědeckým institucím dosáhnout požadované udržitelnosti neboli životaschopnosti.

Možná řešení

V současné době existuje několik možností jak pomoci projektům v OP VaVpI dodržet životaschopnost projektu. Jednu z nich poskytuje Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost, ze kterého je možné čerpat prostředky v současném programovacím období, tedy 2007 – 2013.

OP VK – výzva číslo 42⁵

Na konci března letošního roku vyšla nová výzva Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

Cílem této výzvy je „podpora příjemců podpořených v rámci výzvy 1.1, Prioritní osy 1 – Evropská centra excelence Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace, jejichž celkové náklady přesahují 50 mil. EUR (tzv. velké projekty), a kteří již disponují Rozhodnutím Evropské komise a Rozhodnutím o poskytnutí dotace OP VaVpI“.

Výzva spadá pod Prioritní osu 2 – Terciární vzdělávání, výzkum a vývoj, Oblast podpory 2.3 – Lidské zdroje ve výzkumu a vývoji.

Hlavní podporovanou aktivitou projektu je podpora vytváření kvalitních týmů výzkumu a vývoje a jejich dalšího rozvoje, zejména inicializačních pracovních pozic a startovacích pracovních pozic.

Celková částka alokovaná pro tuto výzvu je 150 000 000 Kč, z čehož omezení výše finanční podpory na jeden projekt je od 4 500 000 Kč do 44 000 000 Kč.

Další z možností jak pomoci nově vzniklým vědeckým institucím je program Horizon 2020, který od 1. 1. 2014 naváže na 7. rámcový program, a který skýtá spoustu nových finančních prostředků jak pro VaV, tak i pro další oblasti.

HORIZON 2020

Horizon 2020 je rámcový program pro výzkum a inovace. Je to jeden z dalších finančních nástrojů pod záštitou Inovační unie a Evropy 2020 zaměřený na zvyšování globální konkurenceschopnosti Evropy. Tento nový rámcový program bude probíhat od roku 2014 do roku 2020 s vymezeným rozpočtem na 80 miliard EUR. Stane se tak součástí politiky, jejíž snahou je přispět k růstu a vyšší zaměstnanosti v Evropě.⁶

⁵ MŠMT. Výzvy OP VK [online]. [cit. 2012-04-07].

⁶ <http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020> [cit. 2012-04-10]

Důležitým bodem Horizon 2020 je úsilí o výrazné zjednodušení rámcových programů pomocí jednotného souboru pravidel. Bude tak kombinovat veškeré financování výzkumu a inovací dostupné v současné době prostřednictvím rámcových programů pro výzkum a technický rozvoj s aktivitami spojenými s Rámcovým programem pro konkurenceschopnost a inovace (CIP) a Evropským institutem pro inovace a technologii (EIT).⁷

V současné době již došlo na úrovni Evropského parlamentu a Rady k jednání o rozpočtu EU 2014 – 2020, stejně tak o celkovém rozpočtu na Horizon 2020. Nyní probíhají poslední výzvy na 7. rámcový program pro výzkum a do konce roku 2013 by tedy mělo dojít k přijetí legislativních aktů Evropským parlamentem a Radou na tento nový rámcový program pro výzkum a inovace.⁸

Navrhovaná podpora v rámci Horizon 2020 v oblasti výzkumu a inovací se týká především těchto oblastí:

- Posílení postavení Evropské unie v oblasti vědy s rozpočtem ve výši 24 598 miliónů EUR. Čímž dojde k výraznému posunu ve špičkové úrovni výzkumu v Evropě, včetně navýšení finančních prostředků o 77% pro velmi úspěšnou Evropskou radu pro výzkum (ERC).
- Posílení průmyslového postavení v inovacích finanční podporou ve výši 17 938 miliónů EUR. To bude zahrnovat jak významné investice v oblasti špičkových technologií, tak i větší přístup ke kapitálu a podporu malých a středních podniků.
- Poskytnutí 31 748 miliónů EUR na pomoc řešení hlavních obav týkajících se všech evropských států, jako především změna klimatu, rozvoj udržitelné dopravy a mobility, větší dostupnost obnovitelných zdrojů energie, zajištění potravinové bezpečnosti a zabezpečení nebo vyrovnání se s problémem stárnoucí populace.⁹

Horizon 2020 bude zaměřen především na vědu. Jeho cílem bude jak zvýšení úrovně excelence ve vědě, tak především zajištění dlouhodobé evropské vědecké konkurenceschopnosti a dosažení úrovně ve vědě a výzkumu srovnatelné se světem. Bude podporovat ty nejlepší nápady, rozvíjet talenty a poskytovat vědcům přístup ke kvalitní výzkumné infrastruktuře, čímž vytvoří z Evropy atraktivnější místo pro nejlepší světové výzkumné pracovníky.¹⁰

Horizon 2020 naváže od roku 2014 na 7. rámcový program a bude tak nadále podporovat snížení propasti mezi výzkumem a trhem, bude pomáhat inovačnímu podnikání rozvíjet jeho technologické průlomové produkty s reálným komerčním potenciálem a přispěje k dalšímu vytváření partnerství se soukromým sektorem. Členské státy tak budou mít další nástroj jak společně dosáhnout zdrojů, které jsou zapotřebí.

Nový rámcový program bude ještě do roku 2014 doplněn o další opatření, která se zaměří na odstraňování překážek k vytvoření skutečného jednotného trhu znalostí, výzkumu a inovací.

Závěr

Od devadesátých let 20. století se regionální politika většiny vyspělých zemí začala orientovat na oblast výzkumu, vývoje a inovací. Je zřejmé, že rozvoj této oblasti se stal důležitým předpokladem pro zvýšení regionální konkurenceschopnosti i usnadnění řešení mnoha

⁷ <http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020> [cit. 2012-04-10]

⁸ <http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020-timeline> [cit. 2012-04-10]

⁹ <http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020> [cit. 2012-04-10]

¹⁰ <http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=excellent-science> [cit. 2012-04-10]

regionálních problémů regionů po celé Evropě. Česká republika se po vstupu do Evropské unie začala také podstatně intenzivněji věnovat podpoře výzkumu a vývoje.

V programovacím období 2007 – 2013 vzniklo nebo ještě vznikne v České republice nespočet nových vědeckých institucí, u nichž je zapotřebí dodržet požadovanou udržitelnost. Většina těchto institucí by vznikla i za předpokladu, že by nebyla dotována z Evropské unie, nicméně jsou zde i ty, které by bez podpory EU zřejmě realizovány nebyly. A právě u těchto institucí může nastat velký problém ve fázi udržitelnosti projektu.

Pomoci projektům ve fázi udržitelnosti se snaží i řídicí orgán Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace. Ten usiluje o zavedení precizního systému hodnocení a schvalování projektů, který by měl zajistit výběr kvalitních projektů s cílem maximálně eliminovat rizika jak ve fázi realizační, tak i právě ve fázi udržitelnosti.

Cílem tohoto příspěvku bylo nalezení možných řešení, jak pomoci nově vzniklým vědeckým institucím ve fázi udržitelnosti projektu. Možností existuje jistě mnoho. Mnoho dalších se nepochybně také objeví ještě do konce tohoto programovacího období, kdy budou dokončeny všechny projekty a dostanou se tak z fáze realizace do fáze udržitelnosti. Já jsem navrhla řešení dvě, z nichž především možnost čerpání peněžních prostředků z nového rámcového programu Horizon 2020 se zdá být velmi reálná. A to nejen díky struktuře tohoto programu, který je velmi cíleně zaměřen na VaV, ale hlavně díky velkému objemu finančních prostředků, kterými tento rámcový program s velkou pravděpodobností bude disponovat.

Výzkum a vývoj je v dnešní době velmi důležitou součástí hospodářského a sociálního rozvoje mnoha regionů po celé Evropě. Jeho významnou podporou jsou právě finanční prostředky z Evropské unie. Aby však byl naplněn jejich skutečný záměr, musí být poskytovány na kvalitní projekty, s jasným cílem a potenciálem konkurenceschopného výzkumu v Evropě. Jestli tomu tak je, ukážou projekty již ve fázi udržitelnosti, kdy budou nuceny se sami uživit a získávat prostředky i z jiných zdrojů než jsou operační programy.

Literatura

- [1] European Commission: A time line for Horizon 2020 [online]. [cit. 2012-04-10]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020-timeline>.
- [2] European Commission: Excellent Science [online]. [cit. 2012-04-10]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=excellent-science>.
- [3] European Commission: Official documents [online]. [cit. 2012-04-10]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020-documents>.
- [4] European Commission: The EU Framework Programme for Research and Innovation [online]. [cit. 2012-04-10]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020>.
- [5] FEIXOVÁ, B. Podpora výzkumu a vývoje v Jihomoravském a Moravskoslezském kraji. Brno, 2011. 71 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
- [6] Fondy Evropské unie: Operační program Výzkum a vývoj pro inovace [online]. [cit. 2012-04-02] Dostupné z WWW: <<http://www.strukturalni-fondy.cz/Programy-2007-2013/Tematicke-operacni-programy/OP-Vyzkum-a-vyvoj-pro-inovace>>.
- [7] Fondy Evropské unie: Udržitelnost projektu [online]. [cit. 2012-04-06] Dostupné z WWW: <<http://www.strukturalni-fondy.cz/Glosar/U/Udrzitelnost-projektu>>.

- [8] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: Seznam příjemců OP VaVpI [online]. [cit. 2012-04-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/strukturalni-fondy/seznam-prijemcu-v-ramci-op-vavpi?highlightWords=list+beneficiaries>>.
- [9] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: Výroční zpráva OP VaVpI 2010 [online]. [cit. 2012-04-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/strukturalni-fondy/vyrocní-zprava-op-vavpi-2009>>.
- [10] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: Výzvy OP VK [online]. [cit. 2012-04-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/strukturalni-fondy/a-ipo>>.
- [11] Operační program Výzkum a vývoj pro inovace. MŠMT 2008.
- [12] Rada pro výzkum, vývoj a inovace. Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2010. Praha: Úřad vlády ČR, 2010, 121 s. ISBN 978-80-7440-037-7.
- [13] ZAHRADNÍK, P. Rozvojové priority regionů České republiky a analýza potenciálu jejich absorpční schopnosti v rámci Kohezní politiky EU po roce 2013. říjen 2010.

PODPORA PŘESHHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE VE STŘEDOEVROPSKÉM PROSTORU

SUPPORT OF CROSS-BORDER COOPERATION IN CENTRAL EUROPE

ING. TEREZA VALÁŠKOVÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
E-mail: 22465@mail.muni.cz*

Anotace

Přeshraniční spolupráce je zaměřena na odstraňování národních bariér mezi členskými zeměmi EU a podporu harmonického rozvoje všech evropských příhraničních regionů. Z tohoto důvodu je přeshraniční spolupráce podporována z evropských finančních zdrojů. Cílem tohoto příspěvku je analyzovat finanční alokace z evropských fondů, identifikovat priority zájmu v jednotlivých příhraničních regionech středoevropského makroregionu a provést komparaci přeshraniční spolupráce dle priorit v příhraničních regionech starých členských zemí na jedné straně a priorit přeshraniční spolupráce v rámci nových členských zemí na straně druhé. K identifikaci shluků operačních programů s podobným tematickým zaměřením podpory je využito metody vícerozměrné analýzy shluků.

Klíčová slova

přeshraniční spolupráce, alokace, operační program, priority podpory.

Anotation

The Cross-border Cooperation (CBC) aims to remove the national barriers among member states of the EU and to support balanced development of all European Cross-border regions. This is the reason that the Cross-border Cooperation is supported by means of European financial instruments. The objective of this article is to analyse financial allocations from the European funds, to identify the priorities of an interest in Cross-border regions in Central European regions and to compare Cross-border Cooperation according to its priorities in border regions of old member states on one hand and in new member states on the other hand. The method of Cluster analysis is used to identify the similar operational programmes.

Key words

Cross-border Cooperation, allocation, operational program, priorities.

JEL Classification: R58

Úvod

Politika soudržnosti¹ měla po dobu své implementace až do současnosti významný podíl, zejména v případě příhraničních regionů, na stírání sociálních, ekonomických a územních

¹ Politika soudržnosti (dále také „kohezní politika“) je zakotvena v čl. 158 Smlouvy o ES, kde stojí, že cílem Společenství je podporovat harmonický vývoj a že za tímto účelem rozvíjí a prosazuje svou činnost vedoucí

nerovností v celé Evropské unii (Gabbe, 2008). Přeshraniční spolupráce v Evropě původně vznikla jako iniciativa, interakce několika kooperujících aktérů v příhraničí na německé hranici. Postupně se, vlivem pokračující evropské integrace, tato iniciativa rozšířila do dalších příhraničních oblastí. Nejprve jako iniciativa ES (INTERREG), později byla zakotvena jako jeden z cílů do politiky hospodářské a sociální soudržnosti (kohezní politiky) EU v přesně vymezených statistických územních jednotkách (přeshraničních regionech na úrovni NUTS 3). V současném programovém období 2007 až 2013 byla politika hospodářské a sociální soudržnosti rozšířena o třetí dimenzi – územní kohezi, jež je podporována v rámci třetího cíle kohezní politiky „Evropská územní spolupráce“.

V páté zprávě o pokroku se hovoří o tom, že hlavním cílem politiky soudržnosti je zmírnění hospodářských a sociálních rozdílů v úrovni rozvoje mezi evropskými regiony. Zaostávající regiony musí tedy zůstat těžištěm zájmu této politiky. Většina příspěvků stejně jako Evropský parlament uvádí, že by se politika soudržnosti měla vztahovat na celé území EU, neboť není prostým mechanismem solidarity. Jejím cílem je podporovat vlastní rozvojový potenciál evropských regionů v území. Územní spolupráce je nezbytnou součástí politiky soudržnosti a je příznivě hodnocena skutečnost, že se stala „plnohodnotným“ cílem.

Jak uvádí Evropská komise (Komise, 2008:5), územní spolupráce je jedním z nejlepších příkladů přidané hodnoty této politiky, z tohoto důvodu je vhodné jí dále podporovat. Na základě přijaté strategie Evropa 2020 byl v nedávné době aktualizován a přijat dokument Územní agenda 2020, jež zdůrazňuje důležitost územního aspektu pro harmonický rozvoj regionů v EU. Jejím úkolem je vytvoření strategického a akčního rámce územního rozvoje EU. Využívá mj. vědeckých poznatků vzešlých z projektů síťových programů ESPON a INTERRACT s vazbou na národní koncepce územního rozvoje. Zdůrazňuje potřebu tzv. „územní soudržnosti“ jako třetí dimenze politiky soudržnosti s cílem její lepší adresnosti a zohlednění územního aspektu a dalších evropských oborových politik. Stejně tak návrh rozpočtu pro nadcházející období 2014 – 2020² kohezní politiky EU počítá s dalším posílením finanční podpory územní spolupráce.

Cíl a metody

Tento příspěvek přináší analýzu finančních alokací z evropských fondů, identifikuje prioritní a tematické oblasti přeshraniční spolupráce v příhraničních regionech ve střední Evropě a srovnává přeshraniční spolupráci dle podporovaných oblastí s aspektem na spolupráci v rámci nových a starých členských zemí Evropské unie.

V rámci makroregionu střední Evropy jsou uvažovány přeshraniční oblasti v rámci těchto zemí: ČR, Německo, Polsko, Slovensko, Maďarsko a Rakousko. Časové hledisko obecně srovnává vývoj podpory přeshraniční spolupráce od roku 2000 se zaměřením na současné programové období kohezní politiky EU v letech 2007 až 2013.

Je využito analýzy sekundárních dat dostupných z oficiálních dokumentů Evropské unie a informací o finančních alokacích, jež poskytuje InfoREGIO za 26 sledovaných operačních programů ve střední Evropě. Analýza je provedena dle priorit operačních programů a dle devíti podporovaných tematických oblastí v současném programovém období. Jelikož

k posilování hospodářské a sociální soudržnosti. Lisabonská smlouva tento text upravuje tím, že kromě hospodářské a sociální soudržnosti uvádí také územní soudržnost (EK. Pátá zpráva o pokroku. 2008: 4).

² Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o zvláštních ustanoveních týkajících se podpory z Evropského fondu pro regionální rozvoj pro cíl Evropská územní spolupráce, Rada Evropské unie, Brusel, 11.10.2011.

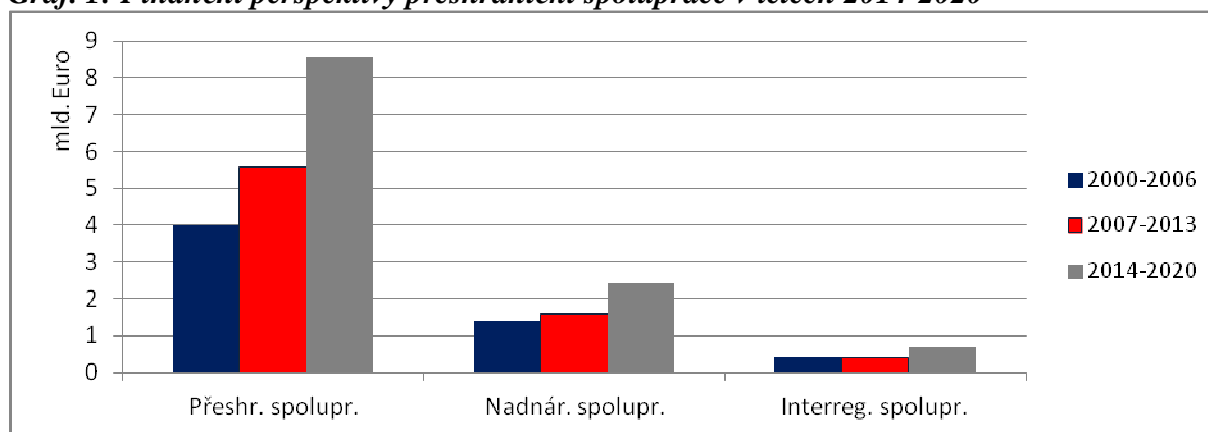
definované spektrum priorit v rámci 26 operačních programů není srovnatelné, je pro komparaci operačních programů dle 9 proměnných – podporovaných tematických oblastí využito vícerozměrné statistické analýzy shluků, která identifikuje klastry přeshraničních regionů (operačních programů) s podobnými podporovanými tematickými oblastmi.

Výsledky provedené analýzy

Přeshraniční spolupráce je nejvíce podporovanou sekcí v rámci územní spolupráce, přičemž její finanční podpora z evropských strukturálních fondů stále narůstá. V současném programovém období 2007 - 2013 byla doplňková iniciativa INTERREG začleněna do samostatného cíle Evropská územní spolupráce a jak je zřejmé z uvedeného grafu (viz. graf č. 1), objem finančních alokací, převážně v rámci sekce přeshraniční spolupráce, byl navýšen téměř o 40%. Podpora v rámci tohoto cíle plyne prostřednictvím Evropského fondu pro regionální rozvoj (EFRR).

Finanční perspektiva alokací pro cíl Evropská územní spolupráce dle Návrhu z 11. října 2011 objem zdrojů dostupných pro rozpočtový závazek z fondů na období 2014 až 2020 a stanovených v čl. 83 odst. 1 nařízení³ EU činí přibližně 11,7 mld. EUR. Z toho je 73,2 % (tj. celkem 8,6 mld. EUR) určeno na přeshraniční spolupráci, 20,8% (tj. celkem 2,4 mld. EUR) na nadnárodní spolupráci a 5,9% (tj. celkem 0,7 mld. EUR) na meziregionální spolupráci.

Graf. 1: Finanční perspektivy přeshraniční spolupráce v letech 2014-2020



Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů dostupných na portálu EU, <http://ec.europa.eu>

Evropská územní spolupráce bude i nadále podporována prostřednictvím finančního nástroje - Evropského fondu pro regionální rozvoj. Návrh tak ve svém úvodu jako hlavní důvod podpory cituje článek 176 Smlouvy, který ustanovuje, že „úkolem EFRR je, pomoc odstraňovat zásadní regionální rozdíly v Unii“. V souladu s článkem 174 Smlouvy EFRR „přispívá ke snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů a ke snížení zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů, v rámci nichž je zvláštní pozornost věnována regionům, které jsou závažně a trvale znevýhodněny přírodními nebo demografickými podmínkami, jako jsou ostrovní, přeshraniční a horské regiony“.

Mezi problémy, jež mají být řešeny v rámci přeshraniční spolupráce, jsou jmenovány špatná dostupnost, nevýhodné podnikatelské prostředí, nedostatek sítí mezi místními a regionálními

³ Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady z 11.10.2011.

správami, výzkum a inovace a zavádění informačních a komunikačních technologií (IKT), znečištění životního prostředí, předcházení rizikům, záporné postoje vůči občanům sousední země, využití nevyužitého potenciálu v příhraničních oblastech (rozvoj přeshraničních klastrů pro výzkum a inovace, integrace přeshraničního trhu práce, spolupráce mezi univerzitami nebo zdravotnickými centry) a zároveň prohlubování procesu spolupráce za účelem celkového harmonického rozvoje Unie. Tak jako v současném období mají být i nadále způsobilými oblastmi regiony na statistické úrovni NUTS 3 nacházející se podél všech vnitřních a vnějších pozemních hranic.

V současném programovém období 2007 – 2013 je možné ve středoevropském prostoru identifikovat 26 operačních programů v rámci 5 středoevropských a sousedících zemí, v nichž je podporována přeshraniční spolupráce (viz. tabulka č. 3).

Tab. 1: Přehled operačních programů CBC středoevropských zemí, 2007-2013

CE	DE	AT	CZ	PL	HU	SK	SI	IT	RO	DK	LT	SB ¹	N L	NL,B E ³	FR,C H ⁵	BE,FR,L U ³	LI,FR ⁴ ,5	26
DE	X	1	2	3	0	0	0	0	0	2	0	1	1	1	1	1	1	14
AT	1	X	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	7
CZ	2	1	X	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
PL	3	0	1	X	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	7
HU	0	1	0	0	X	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4
SK	0	1	1	1	1	X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4

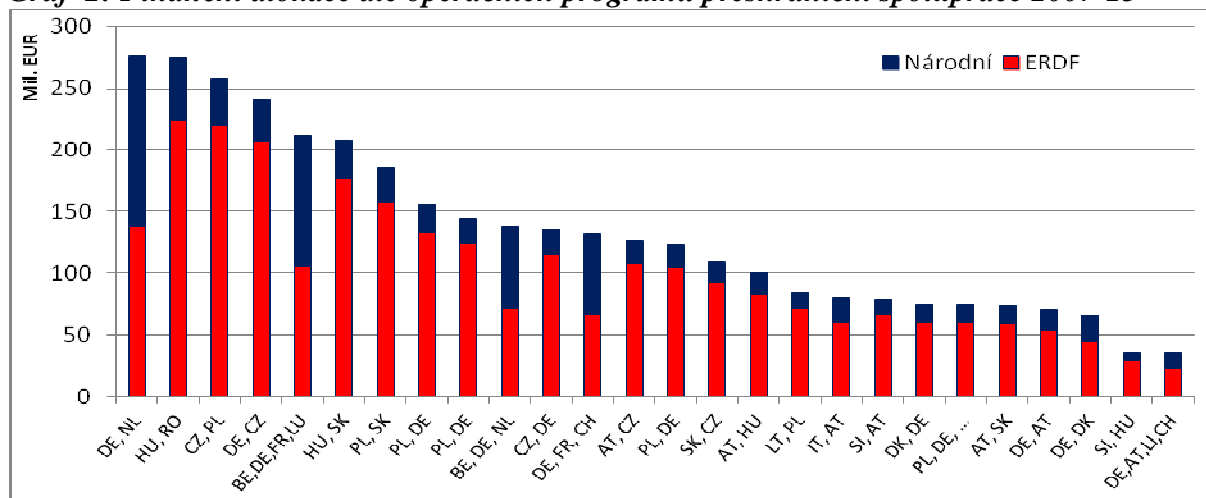
¹ South Baltic, ²Euregio Maas-Rhein, ³ Grande Region

⁴ Alpenrhein-Bodensee-Hochrhein, ⁵ Rhin Supérieur-Oberrhein.

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EK, c(2011).

V programovém období 2007 – 2013 se alokace z Evropského fondu pro regionální rozvoj na přeshraniční spolupráci v rámci cíle 3 kohezní politiky Evropské unie zdvojnásobila. Byla navýšena na 2,66 mld. EUR. V rámci 26 operačních programů přeshraniční spolupráce ve středoevropském prostoru podpora z EFRR činí 971,5 mil. EUR. Na základě principu adicionality včetně spolufinancování z národních zdrojů přesahuje celková podpora 1,16 mld. EUR. V případě přeshraniční spolupráce ve střední Evropě je v rámci starých členských zemí podíl evropských zdrojů na celkové alokaci nižší. Naopak nejvyšší podíl z Evropského fondu pro regionální rozvoj je určen na operační programy zejména novým členským zemím.

Graf 2: Finanční alokace dle operačních programů přeshraniční spolupráce 2007-13

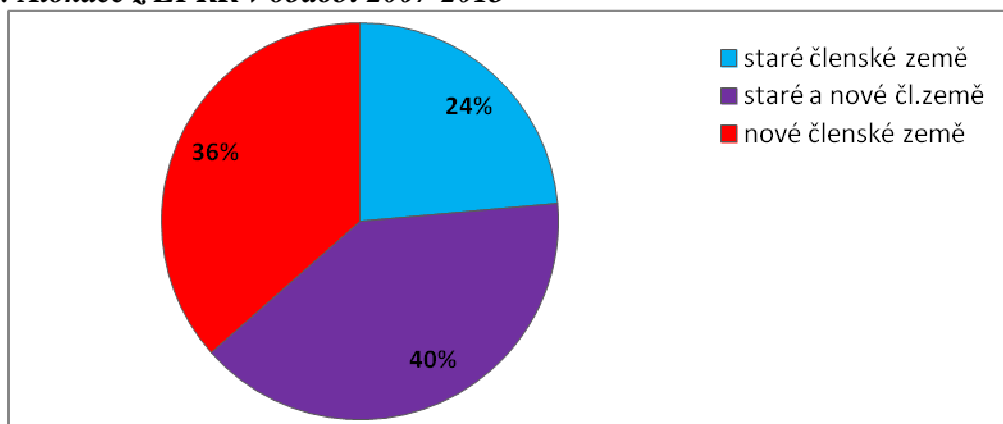


Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EK, c(2011).

Při zohlednění národních zdrojů je nejvíce přeshraniční spolupráce podporována v rámci operačního programu na německo-nizozemské hranici (viz. graf č.2). Nejvyšší podíl alokací

z EFRR plyne na spolupráci v rámci nových a nových a starých členských zemí (viz. graf č.3). Nejvyšší podpora z EFRR je v období 2007-2013 přidělena v případě maďarsko-rumunské, česko-polské, česko-saské, slovensko-maďarské a slovensko-polské spolupráce.

Graf 3: Alokace z EFRR v období 2007-2013

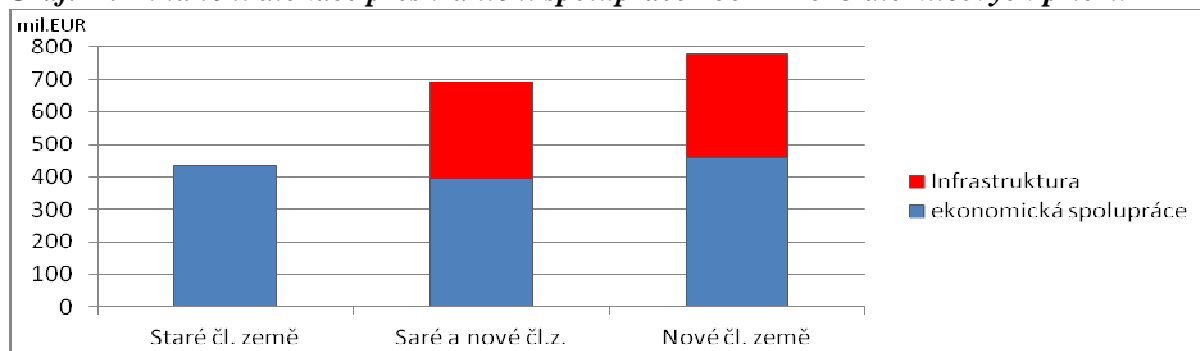


Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EK, c(2011).

V programovém období 2007 - 2013 byly tematické oblasti, v jejichž rámci byly priority definovány, zredukovány z 25 na níže uvedených 9 kapitol (tematický oblastí):

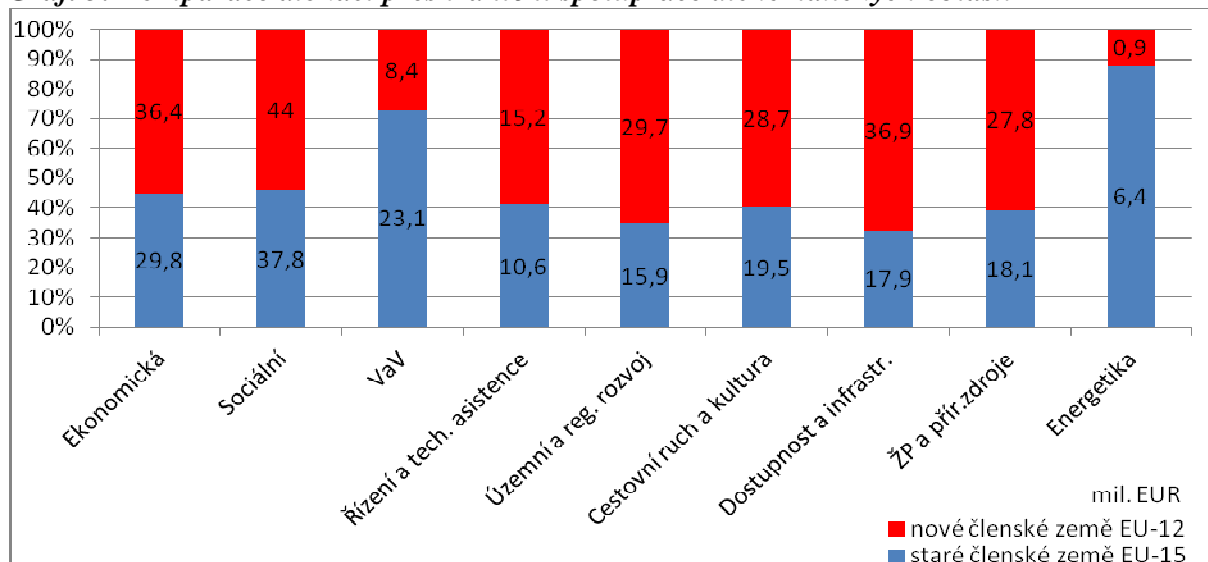
1	Ekonomická spolupráce a podpora podnikání
2	Energie
3	Životní prostředí
4	Inovace, výzkum a technologický rozvoj
5	Sociální začlenění, pracovní příležitosti, vzdělání a rekvalifikace
6	Řízení a správa strukturálních fondů
7	Územní dimenze regionálního rozvoje
8	Cestovní ruch a kultura
9	Doprava

V rámci starých členských zemí je v polovině operačních programů přeshraniční spolupráce ekonomická spolupráce a podpora podnikání nejvíce podporovanou tematickou oblastí, na níž je alokováno více než 40% celkových zdrojů. Většinou je spojována s podporou konkurenceschopnosti, inovací, technologií, vědy a znalostní báze. Dalšími významně podporovanými prioritami jsou priority se zaměřením na udržitelný rozvoj a území, lidské zdroje, životní prostředí či kvalitu života. V prioritách programů přeshraniční spolupráce mezi starými a novými členskými zeměmi bývá ekonomická spolupráce vyjádřena jako transfer znalostí, spolupráce mezi vědeckými institucemi a průmyslem, také jako „učící se region“ a podpora konkurenceschopnosti, inovace, integrace a tvorba sítí. V případě česko-rakouské a česko-německé spolupráce též podpora cestovního ruchu. Podpora ekonomické spolupráce dosahuje 31%. Podpora základní infrastruktury v období 2007 – 2013 poklesla z 31% na 24% v tomto programovém období. V prioritách přeshraniční spolupráce mezi novými členskými zeměmi je v nejvyšší míře podporována ekonomická spolupráce (40%) a rozvoj infrastruktury z necelých 30%.

Graf. 4: Finanční alokace přeshraniční spolupráce 2007 – 2013 dle klíčových priorit

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EK, c(2011).

Pro další analýzu priorit podpory jsou alokace operačních programů sledovány v členění dle 9 definovaných tematických oblastí (viz. výše) současného programového období.

Graf. 5: Komparace alokací přeshraniční spolupráce dle tematických oblastí

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat EK, programové období 2007-2013, c(2011).

Vzhledem k obtížné dostupnosti srovnatelných a komplexních dat a mj. vzhledem k tomu, že nebylo uzavřeno současné programové období, je třeba přistoupit k jistému zjednodušení v předpokladech této analýzy. První se týká rozdělení alokací ve skupině společných operačních programů starých a nových členských zemí, kde je zaveden předpoklad zcela rovného rozdělení přidělených alokací mezi obě skupiny zemí. Za druhé, alokace na prioritní osy jednotlivých operačních programů, jež zahrnují více tematických oblastí, jsou rozděleny ve stejném poměru mezi tyto tematické oblasti. Za třetí alokace v rámci skupiny starých a nových členských zemí jsou uvažovány na operační program. Výsledek takto provedené analýzy je graficky znázorněn níže.

V současném programovém období, převažuje podpora ekonomické spolupráce a rozvoje novým členským zemím v rámci přeshraniční spolupráce na operační program, přestože tyto členské země mohou čerpat finanční pomoc i v rámci jiných cílů kohezní politiky EU.

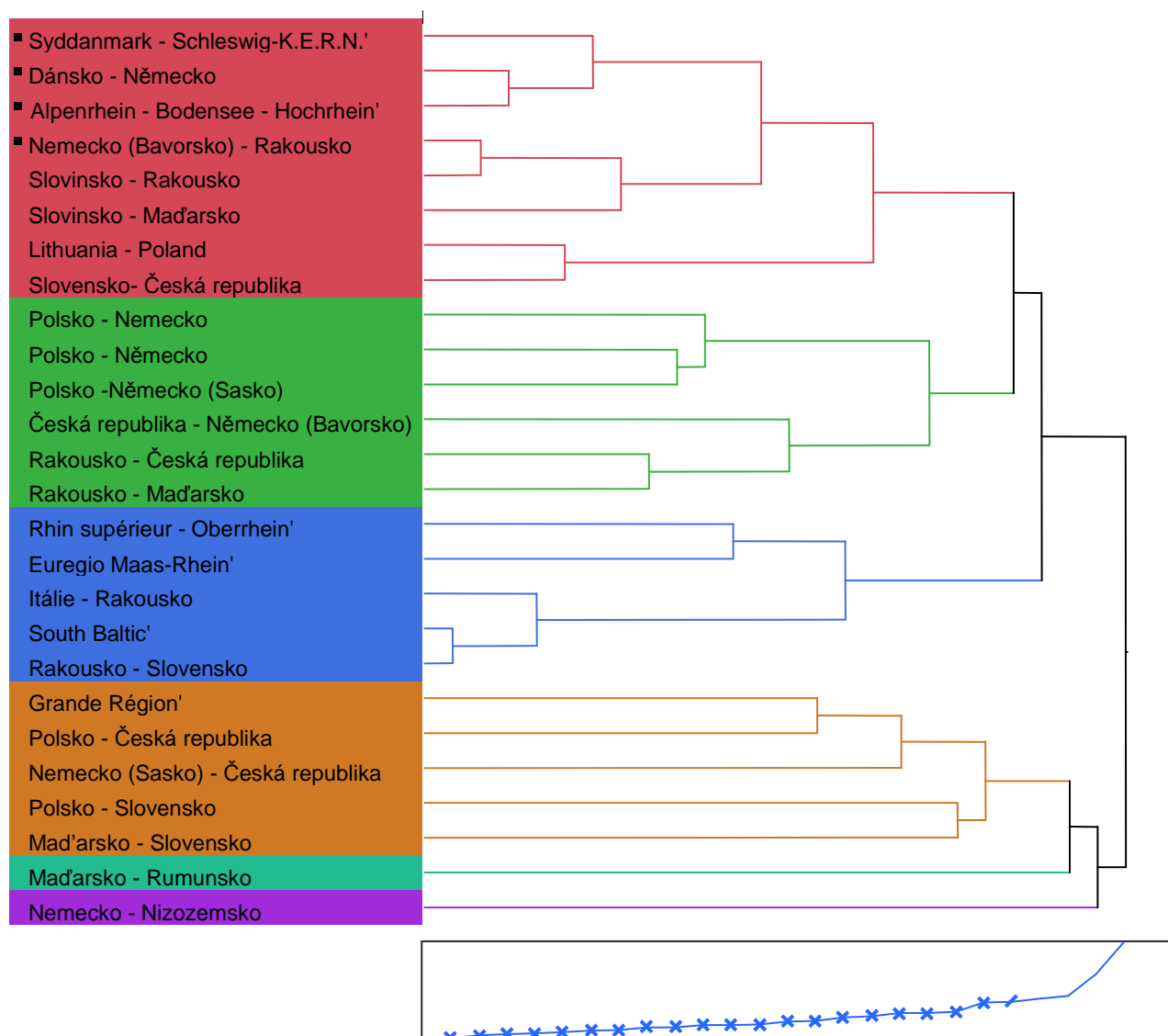
Z důvodů velkého objemu dat a velké variability tematických oblastí v rámci jednotlivých operačních programů přeshraniční spolupráce ve střední Evropě je výše provedená analýza dále doplněna o rozbor dat za využití metody vícerozměrné analýzy – tzv. analýzy shluků (Cluster Analyses). Analýza shluků zkoumá podobnost mezi objekty na základě charakteristických znaků, jež se dále kombinují do podobnostních měr (Tryon, 1939; Bonne, 1964; Anderberg, 1975). Tímto způsobem může být určitý objekt, ve zkoumaném případě přeshraniční region, resp. operační program porovnán s jiným. Analýza shluků umožní identifikaci skupin přeshraničních regionů (operačních programů), jež jsou si nejvíce podobné z hlediska finančních alokací na operační program dle uvedených tematických oblastí přeshraniční spolupráce.

Jak uvádí autoři Řezanková, Húsek, Snášel (2007) existuje několik možných způsobů měření podobnosti mezi objekty, jež se obvykle řadí dle tří základních přístupů do následujících skupin – korelační míry, míry asociace a míry vzdálenosti. V případě korelační míry je základem podobnosti dvou znaků vyjádřených v kardinální škále např. Pearsonův párový korelační koeficient. Čím je korelační koeficient větší (blíží se k hodnotě 1), tím jsou si zkoumané objekty podobnější. Z hlediska ordinální škály je využíván Spearmanův korelační koeficient, jenž obvykle vychází z transponované matice dat, kdy vysoká korelace v profilovém diagramu vyjadřuje vysokou podobnost. Míry asociace se využívají např. v binárně vyjádřených hodnotách, tzn. nemetrického charakteru. Jak konstatuje např. Meloun a Militký (2005), nejčastěji užívaným způsobem měření podobnosti založeném na prezentaci objektů v prostoru je na základě míry vzdálenosti. Nejobvykleji používanou vzdálenostní mírou je Eukleidovská vzdálenost, jejíž výpočet je založen na užití Pythagorovy věty, (geometrická metrika).

Vyjma Eukleidovské vzdálenosti, použití čtverce Eukleidovské vzdálenosti tvoří základ Wardovy metody shlukování, která bývá užívána vedle Manhattanové vzdálenosti či Hammingovy metriky nejvíce. Wardova metoda je založena na minimalizaci heterogenity shluků (nikoliv na optimalizaci vzdálenosti mezi shluky). Přičemž je postupováno podle kritéria minima přírůstku vnitroskupinového součtu čtverců odchylek objektů od těžiště shluků. V každé fázi se pro všechny dvojice odchylek vypočítá přírůstek součtu čtverců odchylek vzniklých jejich sloučením a posléze se spojí ty shluky, jež vykazují minimální hodnotu přírůstku. Vzhledem k uvedeným charakteristikám se jako nejvhodnější pro analýzu shluků přeshraničních regionů (operačních programů) jeví poslední popsaná metoda měření podobnosti mezi objekty.

Dle způsobu shlukování je rozlišováno shlukování, kdy uspořádání objektů a jejich shluků je hierarchické či naopak nehierarchické. V případě hierarchických shlukovacích postupů se tyto dále dělí na aglomerační, kdy v procesu shlukování jsou spojovány objekty dle nejmenší vzdálenosti od prvních shluků, které jsou posléze vyloučeny v komputaci nové matice vzdáleností, což se opakuje. A dále na způsob divizní, kde je tento postup opačný. Je vycházeno z množiny všech objektů a postupným dělením je získáván systém shluků a v konečné fázi jednotlivé objekty. Graficky se shluky zobrazují prostřednictvím tzv. dendogramu (vývojového stromu).

Pro analýzu identifikace shluků přeshraničních regionů – operačních programů přeshraniční spolupráce ve středoevropském prostoru je, jak vyplývá z popsaných metod, jako nejvhodnější volba pro další zpracování, uvažován hierarchický postup aglomeračního shlukování. Výsledek je zřejmý z níže uvedeného dendogramu (viz. dendogram – obr. č. 1).

Obr. 1: Hierarchický dendrogram dle tematických oblastí OP přeshraniční spolupráce

Zdroj: vlastní zpracování (Wardova metoda); na základě dat EK, c(2011).

Jak je z hierarchického dendrogramu zřejmé, je za využití metody analýzy klastrů/shluků v období 2007-2013 identifikováno 6 shluků operačních programů přeshraniční spolupráce ve střední Evropě. První klastr zahrnuje nejvíce operačních programů s podprůměrnou celkovou alokací ve své skupině členských zemí a relativně nízkou podporou ekonomické spolupráce; ve skupině nových členských zemí také nízkou podporou v sociální oblasti. Jedná se o 8 operačních programů, v nichž spolupracují Německo a Dánsko; Německo-Rakousko-Švýcarsko-Lichtenštejnsko; Slovinsko-Rakousko a Slovinsko-Maďarsko; Litva a Polsko a ČR-Slovensko. Druhý klastr zahrnuje 6 operačních programů přeshraniční spolupráce výhradně nových a starých členských zemí EU, přičemž všechny operační programy mají široké zastoupení podpory ve všech tematických oblastech vyjma oblasti energetiky. Jde o tři operační programy spolupráce Polska a Německa; ČR-Bavorska; ČR-Rakouska a Rakouska-Maďarska. Třetí klastr naopak obsahuje operační programy s nadprůměrnou podporou oblasti energetiky. Jedná se o pět operačních programů spolupráce Německa-Francie-Švýcarska;

Německa-Belgie-Nizozemska; spolupráce v oblasti Baltského moře a Rakouska-Slovenska. Čtvrtý klastr identifikuje 5 operačních programů s nadprůměrnou celkovou alokací ve své skupině zemí, z čehož je značná podpora určena na oblast cestovního ruchu; dále vykazuje nadprůměrnou podporu životního prostředí a zachování přírodních zdrojů, dostupnosti a infrastruktury a ekonomické spolupráce. Jedná se o operační programy spolupráce Německa-Lucemburska-Belgie-Francie; Polska-ČR; Saska-ČR; Polska-Slovenska a Maďarska-Slovenska. Pátý klastr tvoří pouze jeden operační program spolupráce Maďarska a Rumunska, jenž má druhou nejvyšší alokaci celkem (nejvyšší ve skupině nových členských zemí). Nejvyšší podíl z celkové alokace na tento program je věnován socio-ekonomické podpoře a oblasti infrastruktury a životního prostředí. Šestý klastr sestává rovněž z jediného operačního programu Německo – Nizozemska, jenž disponuje nejvyšší celkovou alokací ze všech operačních programů přeshraniční spolupráce v období 2007 – 2013; přičemž nejvíce je v rámci tohoto operačního programu podporována oblast ekonomického rozvoje, inovací, vědy a výzkumu.

Závěr

V současném programovém období 2007 - 2013 došlo v rámci přeshraniční spolupráce k významnému navýšení objemu alokací novým členským zemím s převládající podporou ekonomické spolupráce, která zůstává zejména v operačních programech ve skupině nových členských zemí EU klíčovým faktorem podmiňujícím další rozvoj. Ekonomická podpora a spolupráce je v této skupině operačních programů často spojována s jinými tematickými oblastmi, např. podporou cestovního ruchu či podporou ochrany životního prostředí a zachování přírodního bohatství regionů, popř. jiných tematických oblastí dle specifických potřeb jednotlivých přeshraničních oblastí. Pro identifikaci operačních programů, jež mají stanoveny podobné priority podpory v rámci přeshraniční spolupráce, byla provedena vícekriteriální analýza klastrů přeshraničních regionů – operačních programů, jež lépe vyhodnotila středoevropské operační programy přeshraniční spolupráce dle tematických oblastí. V období 2007-2013 bylo pomocí hierarchického dendogramu identifikováno 6 klastrů operačních programů přeshraniční spolupráce ve střední Evropě (viz. dendogram č. 1).

Podpora rozličných tematických oblastí v rámci operačních programů přeshraniční spolupráce v rámci středoevropského prostoru vyzdvihuje specifčnost potřeb v území v jednotlivých přeshraničních regionech. Odlišnosti či similarity existují nejen v rámci dvou skupin zemí ve středoevropském prostoru, tj. nových a starých členských zemích. Navržená vícekriteriální analýza klastrů pomáhá lépe odkrýt společné charakteristiky prostřednictvím klastrů operačních programů určených pomocí dendogramu umožňuje identifikovat skupiny přeshraničních regionů v území s podobnými podporovanými doménami. Navrhovaný přístup může být užitečný jednak z hlediska evaluace využití investovaných zdrojů (tzn. směrem k optimalizaci investic), jednak skýtá potenciál budoucí výměny zkušeností a dobré praxe v rámci klastrů přeshraničních regionů za účelem efektivní implementace programu."

Literatura

- [1] ARBIA, G.: Spatial Econometrics. Statistical Foundations and Applications to Regional Convergence. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2006. 194s. ISBN-10 3-540-32304-X
- [2] AZCEL, A. D.: Complete Business Statistics. Third edition. Chicago: Richard D. Irwin, a Times Mirror Higher Education Group, Inc., 1996. ISBN 0-256-20678-3.
- [3] CATTELL, R. B.: The scree test for the number of factors. Multivariate Behavioral Research, 1, 1996. s. 245-276.

- [4] Evropská Komise: Investování do budoucnosti Evropy. Pátá zpráva o hospodářské, sociální a územní soudržnosti. Sdělení Komise [on-line]. Lucembursko: Úřad pro publikace Evropské unie, 2010. ISBN 978-92-79-17796-5 Dostupné z, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion5/index_cs.cfm
- [5] Evropská Komise: Rozhodnutí Komise ze dne 31. října 2006, kterým se stanoví seznam regionů a oblastí způsobilých financování z Evropského fondu pro regionální rozvoj v rámci přeshraniční a nadnárodní spolupráce cíle „Evropská územní spolupráce“ pro období 2007 – 2013, Úřední věstník EU L312/47 z 11.11.2006. Seznam regionů úrovně NUTS III způsobilých pro financování z Evropského fondu pro regionální rozvoj v rámci přeshraniční spolupráce cíle „Evropská územní spolupráce“ pro období od 1. ledna 2007 do 31. prosince 2013 (Příloha I), Úřední věstník EU, L 312/49 z 11.11.2006.
- [6] Evropská Komise: Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1080/2006 ze dne 5. července 2006 o Evropském fondu pro regionální rozvoj a o zrušení nařízení (ES) č. 1783/1999, Úřední věstník EU L210/1 z 31.7.2006.
- [7] Evropská Komise: Nařízení Rady (ES) č. 1083/2006 ze dne 11. července 2006 o obecných ustanoveních o Evropském fondu pro regionální rozvoj, Evropském sociálním fondu a Fondu soudržnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1260/1999, Úřední věstník EU L210/25 z 31.7.2006.
- [8] European Commission: Communication from the Commission to the Member states. laying down guidelines for a Community Initiative concerning trans-European cooperation intended to encourage harmonious and balanced development of the European territory INTERREG III. Brussels: 2000. 28.4.00 C(2000) 1101 - EN [on-line] c2011, [cit. 20. 4. 2011]. Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/guidelines/pdf/inter_en.pdf
- [9] Evropská Komise: Rozhodnutí Rady ze dne 6. října 2006 o strategických obecných zásadách Společenství pro soudržnost. Úřední věstník Evropské unie. Rada 2006/702/ES. Dostupné na http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2007/osc/l_29120061021cs00110032.pdf
- [10] Evropská Komise: Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě. Pátá zpráva o pokroku v oblasti hospodářské a sociální soudržnosti. Růst regionů, růst Evropy. Brusel 2008. [on-line]. c2011, [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné z http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/interim5/com_2008_371_cs.pdf
- [11] Evropská Komise: Sdělení Komise. Evropa 2020. Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění. Brusel: 2010. [on-line]. c2011, [cit. 25. 4. 2011]. Dostupné z http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_CS_ACT_part1_v1.pdf
- [12] Evropská Komise: Návrh NAŘÍZENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY o zvláštních ustanoveních týkajících se podpory z Evropského fondu pro regionální rozvoj pro cíl Evropská územní spolupráce. Brusel, 11. 10. 2011. Dostupná na: <http://www.mmr.cz/CMSPages/GetFile.aspx?guid=6123704c-3ac0-4c75-a539-83af8d40e675>.
- [13] Evropská Komise: Územní agenda Evropské unie 2020. K inteligentní a udržitelné Evropě rozmanitých regionů podporující začlenění. Dostupná na: <http://www.mmr.cz/Uzemni-agenda-EU/Uzemni-agenda-Evropske-unie-2020>
- [14] GABBE, J.; MALCHUS, V. Cooperation between European Border Regions. Review and Perspectives. (1. ed.) Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden: 2008. 133 s. ISBN 978-3-8329-3390-6
- [15] GABBE, J., MALCHUS, V., MARTINOS, H.: Praktický průvodce pro přeshraniční spolupráci. Brusel/Gronau: Evropská komise, AEER, 2005.

- [16] HAMPL, M.: Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciaci. I.: Geografie-Sborník ČGS, roč. 105, č. 3. Praha: 2000, s. 241-254.
- [17] HOOGHE, L.: Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-level Governance, Oxford: Oxford University Press, 1996.
- [18] HOWARD, A.: Elementary Linear Algebra 5e. John Wiley & Sons Inc., 2001. ISBN 0-471-85223-6
- [19] JEŘÁBEK, M.: DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kolektiv: České pohraničí. Bariéra nebo prostor zprostředkování? Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1051-3.
- [20] KEATING, M.: Regions and Regionalism in Europe. Cheltenham: Edward Elgar, 2004. ISBN 1 84376 127 0.
- [21] KIM, J. O. & MULLER, C. W.: Factor analysis: Statistical methods and practical issues. Beverly Hills, CA: Sage, 1978b.
- [22] KRUGMAN, P.: Increasing Returns and Economic Geography. Journal of Political Economy, 1991. Ed. 99, s. 483-499.
- [23] MALÝ, I.: Vliv veřejného sektoru na efektivnost rozvoje regionů. ESF MU Brno, 2001. ISBN 80-210-2571-9.
- [24] MEIER, G. M., STIGLITZ, J. E.: Frontiers of Development Economics. The Future in Perspective. Copublication of the World Bank and Oxford University Press, 2001. ISBN 0-19-521592-3.
- [25] MELOUN, M., MILITKÝ, J., HILL, M.: Počítačová analýza vícerozměrných dat v příkladech. Academia, Praha: 2005.
- [26] MMR ČR: Měsíční Monitorovací zpráva o průběhu čerpání strukturálních fondů, fondu soudržnosti a národních zdrojů v programovém období 2007 – 2011. Aktualita měsíce: vývoj realizace NSRR v období 2007 – 2011. Prosinec 2011. MMR-NOK, 2012.
- [27] NIEBUHR, A. & STILLER, S.: Integration Effects in Border Regions – A survey of Economic Theory and Empirical Studies. Discussion Papers. Hamburg: Hamburg Institute of International Economics, 2002.
- [28] PERKMANN, M.: Globalization, Regionalization and Cross-Border Regions. New York: Palgrave Macmillan, 2002. ISBN-13: 978-0-333-91929-3.
- [29] PERKMANN, M.: Cross-border regions in Europe: Significance and Drivers of Regional Cross-border co-operation. European Urban and Regional Studies, 10. vydání, 2003. s. 153-171.
- [30] ŘEZANKOVÁ, H., HÚSEK, D., SNÁŠEL, V.: Shluková analýza dat. Professional Publishing: Praha, 2007. 196 s.
- [31] SKOKAN, K.: Komparativní analýza pojetí, přístupů a využití regionálních disparit v regionálním managementu pěti středoevropských zemí. Výzkumná studie DÚ 4. In. Regionální disparity v územním rozvoji ČR – jejich vznik, identifikace a eliminace. VŠB-Technická univerzita Ostrava, Ostrava 2009.
- [32] SILVERMAN, D.: Interpreting data: Methods for analysing talk, text and interaction. Sage, Thousand Oaks, London, 1993.
- [33] STEVENS, J.: Applied multivariate statistics for the social sciences. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1986.
- [34] TOUŠEK, Václav; KUNC, Josef; VYSTOUPIL, Jiří. Ekonomická a sociální geografie. Příbram: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008. 411 s. ISBN 978-80-7380-114-4.
- [35] TRYON, R.C., BAILEY, D.E.: Cluster Analysis. New York, McGraw-Hill: New York, 1970.
- [36] VALÁŠKOVÁ, T.: Vymezení euroregionu v kontextu přeshraniční spolupráce. In: PEKOVÁ, J. (ed.), ZAPLETALOVÁ, J.: Euroregiony, státní správa a samospráva. Sborník příspěvků z vědecké konference Regionální politika, úloha euroregionů,

- rozvojová kooperace, financování obcí a IT ve veřejné správě. VŠE v Praze, 2005. Praha: Ústav geoniky AV ČR, 2006. ISBN 80-86407-08-X
- [37] VALÁŠKOVÁ, T.: Nová politika rozvoje a koheze v novém programovém období 2007 – 2013. In: IX. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Brno: Masarykova Univerzita 2006. ISBN 80-210-4155-2
- [38] VALÁŠKOVÁ, T.: Podpora cestovního ruchu v rámci kohezní politiky Evropské unie. In: Sborník příspěvků. 1. Mezinárodní kolokvium o cestovním ruchu. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, Katedra regionální ekonomie a správy, 2010. ISBN 978-8021-05-0
- [39] VALÁŠKOVÁ, T.: Podpora cestovního ruchu, vývoj a komparace v rámci programových období kohezní politiky EU s aspektem na regionální přeshraniční spolupráci. 2. Mezinárodní kolokvium o cestovním ruchu. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, Katedra regionální ekonomie a správy, 2011. ISBN 978-8021-05-0
- [40] VITURKA, M.: Regionální disparity a jejich hodnocení v kontextu regionální politiky. In. Geografie, č. 2, ročník 115. 2010.
- [41] WOKOUN, R.: Strukturální fondy a obce I. ASPI,a.s. Praha,2006.ISBN 80-7357-138-2.
- [42] WOKOUN, R., ČERVENÝ, M. a kol, (2008): Ekonomika v prostoru – svět, střední Evropa, EU, OECD, ČR. Linde, Praha 2008. ISBN 978-80-7201-698-3.
- [43] WOKOUN, R., LUKÁŠ, Z., KOUŘILOVÁ, J.: Výkladový slovník regionální a strukturální politiky Evropské unie. IFEC s. r. o., Praha, 2002. ISBN 80-86412-18-0.
- [44] ZICH, F.: (ed.) Přeshraniční vlivy působící na místní společenství pohraničí České republiky II. Sborník podkladových studií. Ústí nad Labem: UJEP – Fakulta sociálně ekonomická, 2005 ISBN 80-7044-721-4.
- [45] Asociace evropských příhraničních regionů, dostupné na <http://aebr.net>
- [46] EK, regionální politika - Inforegio, dostupné na http://ec.europa.eu/regional_policy
- [47] Evropský statistický úřad – Eurostat, Regional Statistics. [online] c2011, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database
- [48] Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Fondy Evropské unie, dostupné na <http://www.strukturalni-fondy.cz>
- [49] Rada Evropy, dostupné na <http://.coe.int>

ATRAKTIVITA ZÁZEMIA BRATISLAVY: PROCES SUBURBANIZÁCIE

ATTRACTIVENESS OF BRATISLAVA'S HINTERLAND: SUBURBANIZATION PROCESS

MGR. VLADIMÍR TÓTH

MGR. GABRIEL ZUBRICZKÝ, PHD.

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: tothv@fns.uniba.sk, zubriczky@fns.uniba.sk*

Anotácia

Na Slovensku sa v ostatnom čase vyprofilovalo niekoľko regiónov, ktoré sa stali miestom rozsiahlych rezidenčných investícií. Lídrom v oblasti investícií do bývania sa stalo mesto Bratislava a jeho zázemie. Príspevok zhodnocuje procesy, ktoré prebiehajú v tomto zázemí prebiehajú a snaží sa zhodnotiť zázemie z pohľadu atraktivity pre perspektívnu suburbanizáciu. Je zrejmé, že procesy v zázemí sú tak zložité, že nie je možné ich jednoznačne stotožniť s teoretickými predpokladmi, pretože sú ovplyvnené subjektívnymi faktormi potenciálnych účastníkov.

Kľúčové slová

Bratislava, zázemie, suburbanizácia, funkčný mestský región

Annotation

There are several regions in Slovakia with wide residential investments. Bratislava and its hinterland became the leadership in new housing activities. This paper evaluates the current processes in entire hinterland and also tries to evaluate the whole hinterland regarding to attractiveness for perspective suburbanization. Processes in hinterland are obvious to be so complex, that it is impossible to identify them with theoretical assumptions, because they are affected by subjective circumstances of potential actors.

Key words

Bratislava, hinterland, suburbanization, daily urban system

JEL classification: R20, R23

Úvod

Územie bývalej Československej socialistickej republiky predstavuje z hľadiska histórie v relácii k polohe významné teritórium charakteristické dynamickými zmenami. Túto skutočnosť reflektuje tiež značná nezhoda rôznych autorov v lokalizácii tohto územia v rámci Európy. Niektorí autori ho inkorporujú do západnej Európy, iní do východnej Európy, či dokonca do strednej Európy. Celý tento rad problémov umocňuje tiež skutočnosť, že v priebehu posledného storočia sa dotknuté územie vyvíjalo v rôznych politických sústavách,

resp. ideologiách. Spomenutá úvaha teda vedie k predpokladu, že proces suburbanizácie v uvažovanom území nebude mať také prejavy, aké sú známe z krajín západnej Európy, či zámoria.

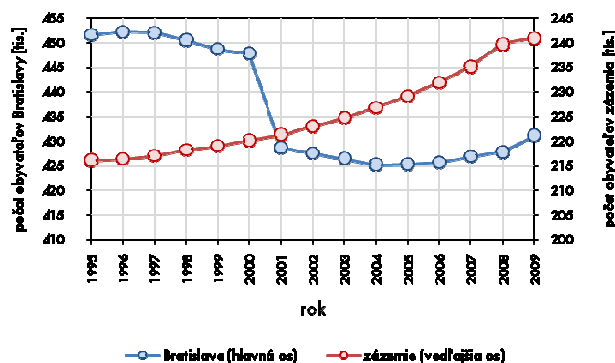
Hlavné mesto Slovenskej republiky, Bratislava, predstavuje vďaka svojej excentrickej polohe voči územiu krajiny z hľadiska problematiky suburbanizácie ešte zaujímavejšie územie. Za významný činiteľ ovplyvňujúci priestorové väzby Bratislavy so zázemím možno považovať styk troch krajín – Slovenskej republiky, Rakúskej spolkovej republiky a Maďarska – priamo na administratívnej hranici mesta. Tieto podmienky, ktoré vo svojej podstate možno chápať ako bariéry suburbanizácie, sú navyše umocnené historickým vývojom územia a síce polohou na styku dvoch značne kontrastných politických sústav počas obdobia rokov 1945 až 1989.

Z dôvodu odlišného politického zriadenia a direktívne riadenej ekonomiky v spomenutom období predstavuje suburbanizácia relatívne nový fenomén, ktorý sa sleduje len v ostatnom čase (Zubriczký, 2005). Takmer všetci autori považujú za nástup suburbanizácie v našich podmienkach 90. roky 20. storočia.

V povojnovom období teda nebol priestor na vznik suburbanizácie a práve naopak sa umocnili urbanizačné procesy. Až obdobie po prechode na trhovú ekonomiku je charakteristické suburbánnymi procesmi (graf 1).

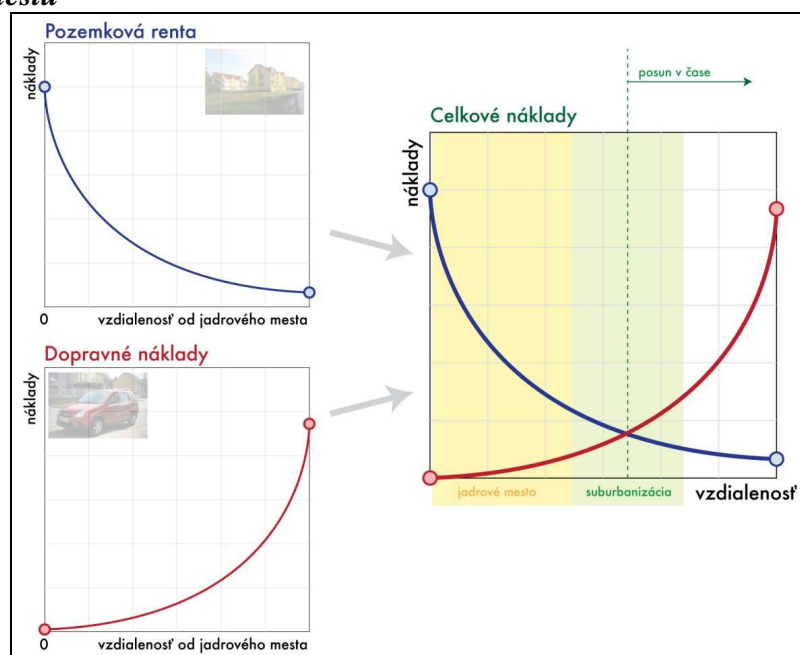
Ak definujeme nástup suburbanizácie kvantitatívne a za moment nástupu označíme ten rok, v ktorom nastal v Bratislave prvýkrát záporný rast počtu obyvateľov, zatiaľ čo v zázemí prevládali rastové tendencie, potom je práve rok 1996 tým hľadaným a prelomovým rokom (graf 1). Vo viacerých definíciách suburbanizácie sa vyskytuje pojem „fáza“ (Musil, 2001; Matlovič, 2004), čo explicitne naznačuje dynamickosť suburbánného procesu. Je teda zrejmé, že pri zohľadnení ekonomického aspektu sa suburbanizácia nevyskytne v určitom momente, ale prechádza evolúciou a jej prejavy sa v krajine menia. Evolúcia suburbanizácie je pravdepodobne vyvolaná zmenou vstupných podmienok, napríklad v podobe saturácie suburbanizáciou, rozhodnutí miestnej samosprávy, či jednoducho zmenou diferenciácie pozemkovej renty. Možno teda predpokladať, že suburbánne prejavy sa po saturácii v určitej vzdialenosti od jadrového mesta budú presúvať do väčších vzdialeností, pričom vzniknú časové intervaly (ad hoc nazvané suburbánne vlny), v ktorých budú z hľadiska prejavov suburbanizácie dominovať iné sídla (Obrázok 1).

Graf 1 Vývoj počtu obyvateľov Bratislavy a jej zázemia [1995-2009]



Na základe stručnej problematiky suburbanizácie načrtnutej v úvode možno za cieľ tohto príspevku zvoliť analýzu vývoja suburbanizácie v okolí Bratislavy a porovnanie jeho prejavov s odvodenými predpokladmi.

Obr. 1: Vývoj pozemkové renty a dopravných nákladů vo vzťahu od vzdialenosti k jadrovému mestu



Ciel' a metódy

Vzhľadom na charakter suburbanizácie je mimoriadne vhodné pristúpiť k jej kvantitatívnemu hodnoteniu na báze demografických dát. Za jednoduché a dostupné možno považovať dáta o pohybe obyvateľstva z bežnej registrácie. Z teórie geografie obyvateľstva je potom mimoriadne vhodným ukazovateľom miera čistej migrácie. Z dôvodu lepšej interpretácie a retrospektívneho aspektu práce je však vhodné nahradiť množstvo obyvateľov k začiatku uvažovaného obdobia v menovateli rovnice počtom obyvateľov na konci uvažovaného obdobia. Takto koncipovaná miera má potom jednoznačnú interpretáciu – jedná sa o podiel obyvateľov súčasného stavu, ktorí sú výsledkom migračných (a teda predpokladajme, že aj suburbánných) procesov. Modifikovanú mieru čistej migrácie (m_i^*) možno definovať:

$$m_i^* = \frac{I(t;t+1) - E(t;t+1)}{P(t+1)} \cdot c$$

Po definovaní vhodnej demografickej miery pre účely identifikácie suburbanizácie je potrebné definovať priestorový a časový rámec práce.

Z podstaty suburbanizácie je zrejmé, že suburbánne procesy by nemali prekračovať rámec dennej dochádzky – t.j. priestorový rámec zákonite musí byť podmnožina denného dochádzkového regiónu vybraného jadrového mesta – v našom prípade Bratislava. Denný dochádzkový región možno stotožniť s funkčným mestským regiónom Bratislava, ktorý je súčasťou systému funkčných mestských regiónov vyčlenených a metodologicky opísaných prof. Bezákom. Práve tento región budeme uvažovať ako priestorový rámec našej práce.

Hľadanie časového rámca práce je podstatne jednoduchšie. Dostupnosť dát a vedomosť o nástupe suburbanizácie v exponovanom regióne nám dáva jasnú indíciu, že za časový rámec budeme považovať obdobie 1995 až 2009.

Ako bolo spomenuté v úvode, časový rámec predstavuje o relatívne dlhý časový interval vzhľadom na dynamickosť suburbánnych procesov. Preto je zaujímavé hľadať v tomto období určitú periodizáciu.

Na základe stanovanej miery sa teda pokúsime vysvetliť atraktivitu sídel v okolí Bratislavy v kontexte suburbanizácie, ktorú zavříme snahou o periodizáciu tohto procesu v exponovanom regióne.

Fázy suburbanizácie

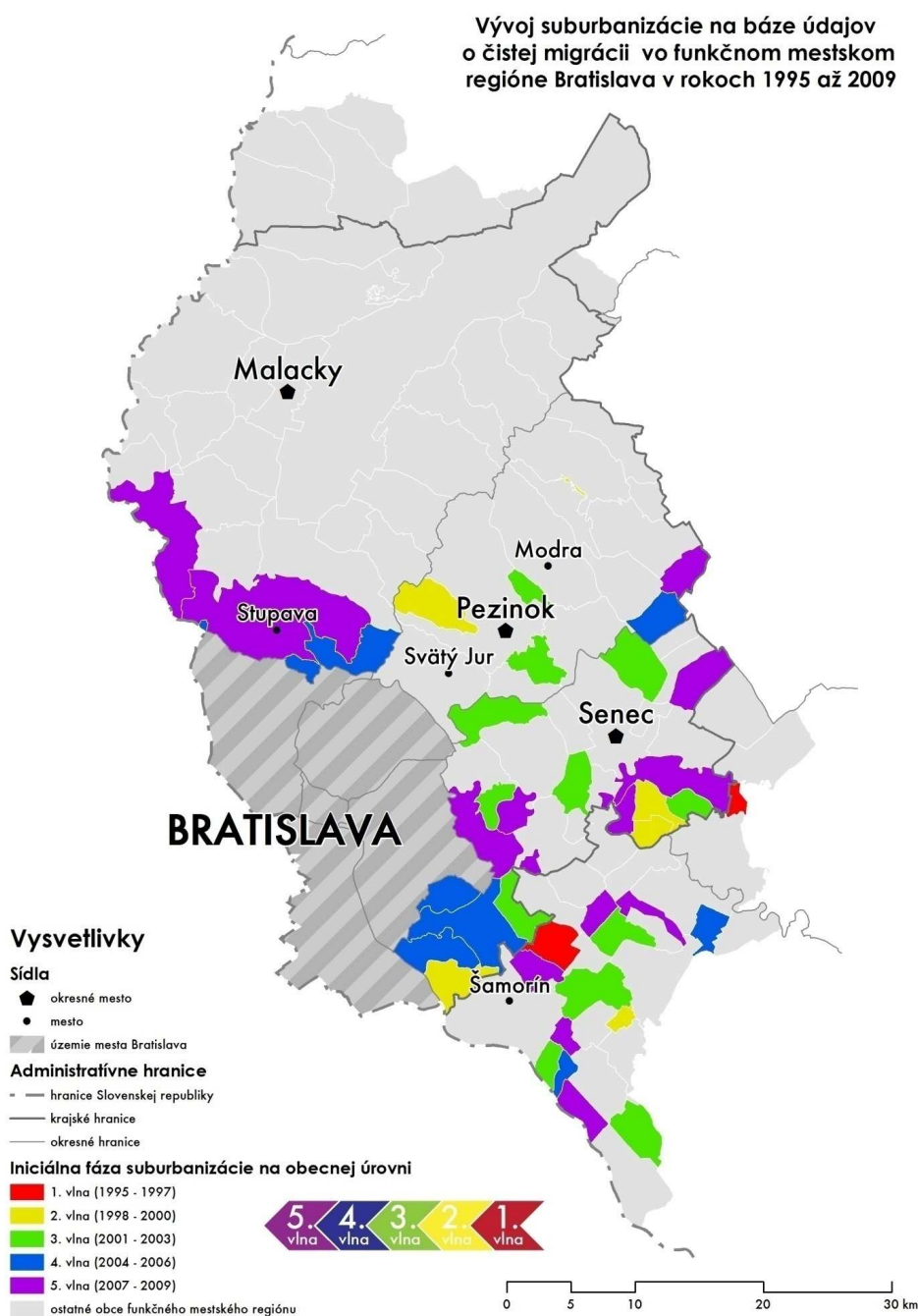
Tab. 1: Obce s najväčšou hodnotou miery čistej migrácie v jednotlivých časových intervaloch

Poradie	Názov obce	Konečný stav	Miera čistej migrácie	Čistá migrácia
1. suburbánná vlna	1.1.1995 – 31.12.1997		2 identifikované obce	
1.	Hviezdoslavov	312	10,33	31
2.	Jánovce	449	7,16	32
2. suburbánná vlna	1.1.1998 – 31.12.2000		7 identifikovaných obcí	
1.	Píla	242	9,92	24
2.	Macov	157	9,55	15
3.	Limbach	1 047	9,17	96
4.	Hviezdoslavov	343	9,01	30
5.	Hurbanova Ves	223	8,97	20
3. suburbánná vlna	1.1.2001 – 31.12.2003		16 identifikovaných obcí	
1.	Horný Bar	1 179	15,15	165
2.	Limbach	1 303	14,19	182
3.	Oľdza	303	12,04	36
4.	Hurbanova Ves	250	11,11	27
5.	Hamuliakovo	1068	11,09	117
4. suburbánná vlna	1.1.2004 – 31.12.2006		16 identifikovaných obcí	
1.	Zálesie	1 036	27,55	294
2.	Miloslavov	1 219	21,14	244
3.	Chorvátsky Grob	2 077	18,02	355
4.	Marianka	1 153	14,19	155
5.	Rovinka	1 503	13,22	195
5. suburbánná vlna	1.1.2007 – 31.12.2009		34 identifikovaných obcí	
1.	Chorvátsky Grob	3 066	32,44	989
2.	Rovinka	2 039	26,09	510
3.	Hviezdoslavov	525	25,90	130
4.	Miloslavov	1 670	25,44	404
5.	Čenkovce	1 106	24,41	269

Zdroj: Bilancia pohybu obyvateľstva (vychádza ročne) 1995 - 2009

Pri periodizácii procesov suburbanizácie sme uvažovali modifikovanú ročnú mieru čistej migrácie pre všetky obce priestorového rámca a hľadali sme pravidelnosti. Ukázalo sa, že celé uvažované obdobie možno rozdeliť do 5 suburbánnych vln s 3 ročným intervalom. Za suburbánne sme považovali tie obce, v ktorých dosahovala modifikovaná miera čistej migrácie za toto trojročné obdobie vyššiu hodnotu ako 7 %. Táto kritická hodnota sa pri identifikácii ukázala ako najvierohodnejšia. Zo dát bežnej registrácie obyvateľstva je teda zrejmé, že senecko-šamorínsky priestor bol pre potenciálnych účastníkov suburbanizácie oveľa atraktívnejší ako záhorský priestor (mapa 1).

Mapa 1: Vývoj suburbanizácie na báze údajov o čistej migrácii vo funkčnom mestskom regióne Bratislava v rokoch 1995 až 2009



Perspektivy vývoje

Pozrime sa na preferencie potenciálneho presídlenca z mesta, nového rezidenta, z hľadiska vnútornej diferenciácie zázemia Bratislavy. Rozhodovanie na základe atraktivity jednotlivých lokalít môže mať rôzne podoby.

Jedným z atribútov je vzdialenosť od centra, resp. dostupnosť centra (podrobnejšie sa tým zaoberáme v teoretickej časti). Kým vzdialenosti sa príliš nemenia (môže sa to stať v prípade vybudovania úplne novej komunikácie), časová dostupnosť sa môže meniť na základe nových dopravných stavieb, ale aj na základe zmien v počte dochádzajúcich. Príkladom môže byť predĺženie dochádzky zo smeru Šamorín po výraznom zvýšení počtu dochádzajúcich po suburbanizácii v danom smere. Naopak výstavba tunela Sitina spôsobili zlepšenie časovej dostupnosti zo strany Záhoria.

Musíme povedať, že z hľadiska dostupnosti existuje v regióne aj tzv. vnútorná suburbanizácia Bratislavy, ktorá prebieha v jej periférnych mestských častiach, s prevládajúcimi rurálnymi znakmi, stavebne oddelenými od samotnej Bratislavy (Čunovo, Záhorská Bystrica, Devín...)

Na atraktivitu majú vplyv aj ekologické faktory, ako kvalita prostredia, kvalita ovzdušia, hladina hluku a pod. V tomto duchu sú menej atraktívne lokality blízko letiska Bratislava, blízko diaľnic (treba brať do úvahy aj potenciálnu výstavbu nultého diaľničného obchvatu Bratislavy), blízko priemyselných podnikov napr. Rohožník.

Ďalším faktorom sú rekreačné možnosti, ktoré sa viažu na reliéf, lesnatosť, či vodné plochy. Vysokú mieru atraktivity v danom prostredí predstavujú Malé Karpaty, bor na Záhorí, vodné plochy ako Dunaj, vodné dielo Gabčíkovo, Senecké jazerá a menšie štrkoviská na oboch stranách Malých Karpát.

Istým faktorom pri výbere lokality môže byť aj mikroklima, veternosť, orientácia na svetové strany, náveternosť, záveternosť a pod. Z tohto pohľadu je rezidenčne zaujímavejšia juhovýchodná strana Malých Karpát, ktorá je v závetrí v porovnaní so záhorskou stranou. Z hydrologického pohľadu sú menej lákavé oblasti, ktoré postihujú časté záplavy, príkladom môže byť územie pri rieke Morava. V tejto oblasti, podobne ako pri Šúri, či mŕtvych riečnych ramenách, je nepríjemným faktorom aj častý výskyt kalamity komárov.

Pri atraktivite pôsobia aj sídelné faktory, ako veľkosť sídla, hustota zástavby a pod. Paradoxom je, že viaceré pokojne vidiecke lokality natoľko lákali rezidentov, že sa stali postupne husto osídlenými a tým pádom menej atraktívnymi. Zaujímavou otázkou v tejto súvislosti je, či mestá v okolí Bratislavy ako Pezinok, Stupava, Senec, či Modra, možno považovať za objekty bratislavskej suburbanizácie, či nie. V zázemí týchto miest môžeme sledovať toky migrantov, ktorých pohyb je v súlade s akousi sekundárnou suburbanizáciou.

V zázemí Bratislavy sú prítomné aj etnické faktory suburbanizácie. Je verejným tajomstvom, že ľudia pri hľadaní potenciálneho bývania skúmajú prítomnosť rómskeho etnika v danej lokalite. Obce s vyššou koncentráciou rómskeho etnika majú limitované možnosti pre príchod suburbanizantov (príklad Zlaté Klasy, Plavecký Štvrtok). Pri rozhodovaní jednotlivcov môžu zohrať istý vplyv aj kultúrne faktory, ako prevaha maďarského etnika alebo špecifická záhorácka kultúra. Na druhej strane je známy prudký nárast fenoménu zahraničnej suburbanizácie Slovákov, smerom do Maďarska a Rakúska. Kým v prípade Maďarska ide

hlavne o cenovú atraktivitu, v prípade Rakúska aj o investičnú, či geopolitickú atraktivitu smerom do budúcnosti.

Istú rolu môžu zohrávať aj sociálne faktory. Menej atraktívne sú staršie, uzavreté komunity, kde je málo pôvodných mladých rodín, takže tam absentujú aj školské zariadenia a služby pre mladšie skupiny obyvateľstva. Podobné komunity môžeme nájsť mimo hlavných trás aj na Záhorí aj na Žitnom ostrove.

Dôležité sú samozrejme ekonomické faktory, okrem dostupnosti najmä cena pozemkov. Cena je veľmi pohyblivá veličina. V priebehu suburbanizačného vývoja sa prejavovala dynamicky, diferencovala sa nielen podľa faktory vzdialenosti. Okrem celkového plošného rastu sa ceny prispôbili jednotlivým fázam priestorového prejavu suburbanizácie (vid. kapitoly fázy). V ponuke sú dva typy pozemkov, jednak jednotlivé samostatné pozemky či staršie domy, mozaikovitě rozmiestnené v intravilánoch a potom súvislé plochy určené na výstavbu štvrtí na zelenej lúke. Samostatnou kapitolou sú lukratívne uzavreté štvrte mimo pôvodných intravilánov (Strmé vršky v Záhorskej Bystrici a pod.).

Záver

Pre rozvoj suburbanizácie v jednotlivých lokalitách je dôležitý prístup samospráv, ich ochota uvoľniť dostatok pozemkov, ochotný prístup k riešeniu infraštruktúry a službám. Keďže väčšia miera suburbanizácie výrazne mení identitu obcí, vytvára často dve komunity, namiesto pôvodnej jednej. Nie všetky obce sú tomuto procesu naklonené.

Na budúcu atraktivitu môže vplývať aj formovanie sa súčasnej podoby zástavby. V zázemí Bratislavy môžeme nájsť veľa pozitívnych, ale žiaľ aj negatívnych príkladov novej zástavby. Môžeme skonštatovať, že na základe empirických skúseností sa za najatraktívnejšie územia pre suburbanizáciu môžu považovať podhoria Malých Karpát, bor na Záhorí, obce blízko diaľnic a blízko rekreačných plôch, napr. jazier.

Literatúra

- [1] Berry, B. J. L. (1973): Growth centers in the American urban system. Ballinger Pub. Cambridge.
- [2] Bezák, A. (2000): Funkčné mestské regióny na Slovensku. In Geographia Slovaca, 15. Bratislava. Veda, vydavateľstvo SAV, s. 54-60.. ISSN: 1210-3519
- [3] Bezák, A. (1990): Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. In Geografický časopis 42, s. 57-73.
- [4] Buček, J. (2006): Komunálna ekonómia a komunálna politika. Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava.
- [5] Getis, A. (2008): A History of the Concept of Spatial Autocorrelation: A Geographer's Perspective. Geographical Analysis, 40, pps. 297-309.
- [6] Hall, P. (1996): Cities of Tomorrow. Blackwell. Oxford. ISBN: 0-631-23252-4
- [7] Hall, P. (1989): Urban and Regional Planning. Unwin Hyman. London. ISBN: 0-203-86142-6
- [8] Hartshorne, R. (1959): Perspectives on the Nature of Geography. Association of American Geographers. Michigan.
- [9] Internetová stránka Meter štvorcový: Cenová mapa pozemkov (citované 7.9.2011) dostupné online: [<http://m2.zoznam.sk/cenova-mapa>]

- [10] Matlovič, rR. (2001): Transformačné procesy a ich efekty v intraurbánných štruktúrach postkomunistických miest. In: *Premeny Slovenska v regionálnom a didaktickom kontexte*. Geografické štúdie, Nrč. 8. Banská Bystrica, s. 73-81.
- [11] Musil, J. (2001): Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. *Pohled historické sociologie*. In *Sociologický časopis* 37, č. (3,): s. 275–296.
- [12] Ouředníček, M. (2002): Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu. In: Sýkora, L. ed.: *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku. Praha. ISBN: 80-901914-9-5.
- [13] Sýkora, L., (2001): Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst. In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis XXXV*. Prešov. s. 194-205.
- [14] Tóth, V. (2011): Vývoj suburbanizácie vo funkčnom mestskom regióne Bratislava v rokoch 1995 až 2009. In *suburbanizace.cz*, Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, s. 1-13.
- [15] Zubriczký, G. (2005): *Geografia vidieka*. Geo-grafika. Bratislava

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia grantu VEGA č. 1/1143/12: Regióny, Vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia.

ANALÝZA ZMĚN POČTU OBYVATEL V BRNĚNSKÉ METROPOLITNÍ OBLASTI

ANALYSIS OF CHANGES IN POPULATION IN THE METROPOLITAN AREA OF BRNO

ING. PETR ŠAŠINKA

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
E-mail: 206708@mail.muni.cz*

MGR. JAN ZVARA

*Geografický ústav
Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita
Kotlářská 267/2, 611 37 Brno, Česká republika
E-mail: 66297@mail.muni.cz*

Anotace

V dnešním globalizovaném a značně urbanizovaném světě jsou hlavními centry ekonomického, ale i společenského a kulturního rozvoje metropolitní regiony. Tyto oblasti jsou tvořeny jádrovým městem (příp. více městy) a obcemi nacházejícími se v jeho zázemí. Obě části celku jsou přitom funkčně propojeny a vzájemně na sobě závisejí. Současná situace ukazuje, že další rozvoj těchto oblastí není možné plánovat jen v mezích administrativních hranic jednotlivých obcí, ale je třeba je koordinovat na úrovni celého funkčního regionu. Cílem předkládaného příspěvku je na základě jedno z možných vymezení funkčního regionu Brněnské aglomerace (města Brna a jeho zázemí) a za pomoci analýzy vývoje počtu obyvatel obohacené o nejaktuálnější dostupná data ospravedlnit nutnost nahlížení na tento metropolitní areál v širším kontextu zahrnujícím strategický integrovaný přístup založený na spolupráci všech zainteresovaných subjektů.

Klíčová slova

metropolitní areál, funkční vazby, brněnská aglomerace, počet obyvatel

Annotation

In recent globalized and urbanized world the metropolitan regions are the most important actors in the economic, social and cultural development of high developed countries. These areas typically consist of one or more strong centers and other municipalities in its hinterland, being connected through the system of mutual functional linkages. Therefore it is no more possible to think about planning their development only in the administrative boundaries of settlements. To be successful it is necessary to coordinate it at the level of the whole functional area. The goal of the paper is according to one of possible defining the functional area of Brno agglomeration (Brno and its hinterland) and by analyzing population changes enriched with the most up-to-date data to justify the need of perceiving this metropolitan area in the wide context including the strategic integrated approach based on the cooperation of all involved subjects.

Key words

metropolitan area, functional linkages, Brno agglomeration, population

JEL classification: R58

Úvod

Urbanizace ve vyspělých zemích ve 20. století velmi zrychlila a za posledních čtyřicet let se stala celosvětovým fenoménem přinášejícím řadu problémů a nových výzev. V těchto zemích s vysokým stupněm urbanizace a industrializace vyvolaly urbanizační procesy vznik městských seskupení ležících prostorově blízko sebe a vzájemně ekonomicky i funkčně vázaných. Vztahy mezi městem a jeho zázemím tak postupně doznaly zásadních proměn.

V České republice se vztahy města a jeho zázemí začaly měnit pádem komunistického režimu, který odstartoval procesy politické a ekonomické transformace společnosti. Jak poukazuje např. Musil (2003), tyto procesy se samozřejmě promítly i do urbánní sféry. Jednostranný migrační proud z obcí do měst se zastavil, resp. v mnoha případech obrátil ve prospěch příměstských obcí. Podobně jednostranná již také není např. dojíždka za službami a obchodem. Změna nastala zejména s výstavbou průmyslových zón a nákupních center na předměstích či mimo administrativní hranice města. Velký ekonomický, sociální i prostorový dopad na město a jeho venkovské zázemí mají suburbanizační tendence. Městský způsob života se prolíná s venkovským, mění se pracovní vazby na město i volnočasové aktivity. Města jsou často nucena řešit technickou i dopravní infrastrukturu a systém veřejné dopravy i mimo své administrativní hranice. Stále větší počet osob ve městě pouze pracuje, studuje, využívá služeb apod., ale trvale bydlí a volný čas tráví mimo typický urbánní prostor, v zázemí města.

Pro město a jeho zázemí se v odborné literatuře používá pojem *metropolitní areál*, přičemž jednotně uznávaná definice tohoto pojmu ani jednotná metodika pro vymezení metropolitních areálů neexistuje. Pro potřeby definice města lze použít např. administrativní hranice města (tedy území spadající pod městskou správu), pro definici metropolitních areálů však žádná administrativní jednotka neexistuje.

Definováním a vymezováním metropolitních areálů se v odborné literatuře zabývá celá řada autorů.¹ V české odborné literatuře je to např. Hampl (2005) nebo Kostecký a Čermák (2004), kteří ve své studii sledují vývoj definice metropolitního areálu v českém prostředí. Klíčovým faktorem zvyšování konkurenceschopnosti těchto areálů je vzájemná spolupráce všech subjektů napříč administrativními hranicemi – Perlín (2009), Šerý – Nogová (2010).

Autoři se dále shodují, že možnosti vymezení metropolitních areálů jsou různé: záleží na tom, zda při jejich vymezování přihlížíme k administrativním jednotkám, nebo se řídíme funkčními procesy, které dané území propojují a ovlivňují.

Mezi funkční definice urbanizovaných oblastí zařazujeme například vymezení funkčních městských areálů (FUA = functional urban area). Vymezením FUA v České republice se ve svých studiích zabývá celá řada autorů, kteří shodně vymezují tyto oblasti na základě skutečně existující intenzivní **dojíždky** do center osídlení – např. Maier – Drda – Mulíček –

¹ Od zahraničních autorů nyní vzhledem ke snaze příspěvku o zachycení specifčnosti ryze českého prostředí abstrahujeme.

Sýkora (2007), Daněk – Krejčí (2007), či nejnověji Fixel (2010), který se zabývá vymezením funkčního regionu města Brna a jeho zázemí.

Vymezení funkční oblasti města Brna a jeho zázemí

V Jihomoravském kraji je trend vzájemných funkčních vazeb patrný především v okolí města Brna a jeho zázemí, kde se nejvíce projevuje suburbanizace, jejíž základní charakteristikou je přenášení městských funkcí (zejména bydlení) do okolí města. Toto rozvolnění sídelní struktury vykazuje četné problémy a negativní jevy, o nichž bylo pojednáno výše. Důsledkem jsou změny ve funkční struktuře okolí města Brna.

Prostor vzájemných funkčních vazeb města Brna a jeho okolí vymezený nejen na základě denní pracovní dojížděky do města Brna z obcí v jeho okolí, ale i na základě dostupnosti města Brna, je možno dle Fixela (2010) chápat jako „Brněnskou aglomeraci“. V textu bude dále pracováno právě s takto definovaným a vymezeným funkčním územím, které je dle autorů nejkompexnější a nejlépe odpovídající potřebám příspěvku.

Do prostoru Brněnské aglomerace byly tedy zařazeny obce, které splňují současně tato dvě kritéria:

poměr denní pracovní dojížděky z obce do Brna k celkovému počtu ekonomicky aktivního obyvatelstva obce je větší než 25 % (použito dat ze SLDB 2001)

dostupnost centra města Brna z obcí v jeho okolí prostředky hromadné a individuální dopravy zároveň je v časovém limitu do 40 minut.

Současně byla respektována územní celistvost vymezené oblasti aglomerace.

Takto vymezené území bylo dodatečně v okrajových enklávách prověřeno a došlo k doplnění obcí, které nespĺňují všechna kritéria, ale mají předpoklady být do aglomerace zařazeny.²

Vymezená Brněnská aglomerace i s Brnem zahrnuje celkem 96 sídel, které tvoří jeden funkční celek s velmi těsnými vazbami a vztahy.³

Avšak po zveřejnění dat ze SLDB 2011 o vyjížděci a dojížděci dojde k nutnosti opětovného vymezení území Brněnské aglomerace. Lze oprávněně předpokládat, že při dodržení stejných kritérií dojde k plošnému rozšíření jejího území.

Vývoj počtu obyvatel v Brněnské aglomeraci

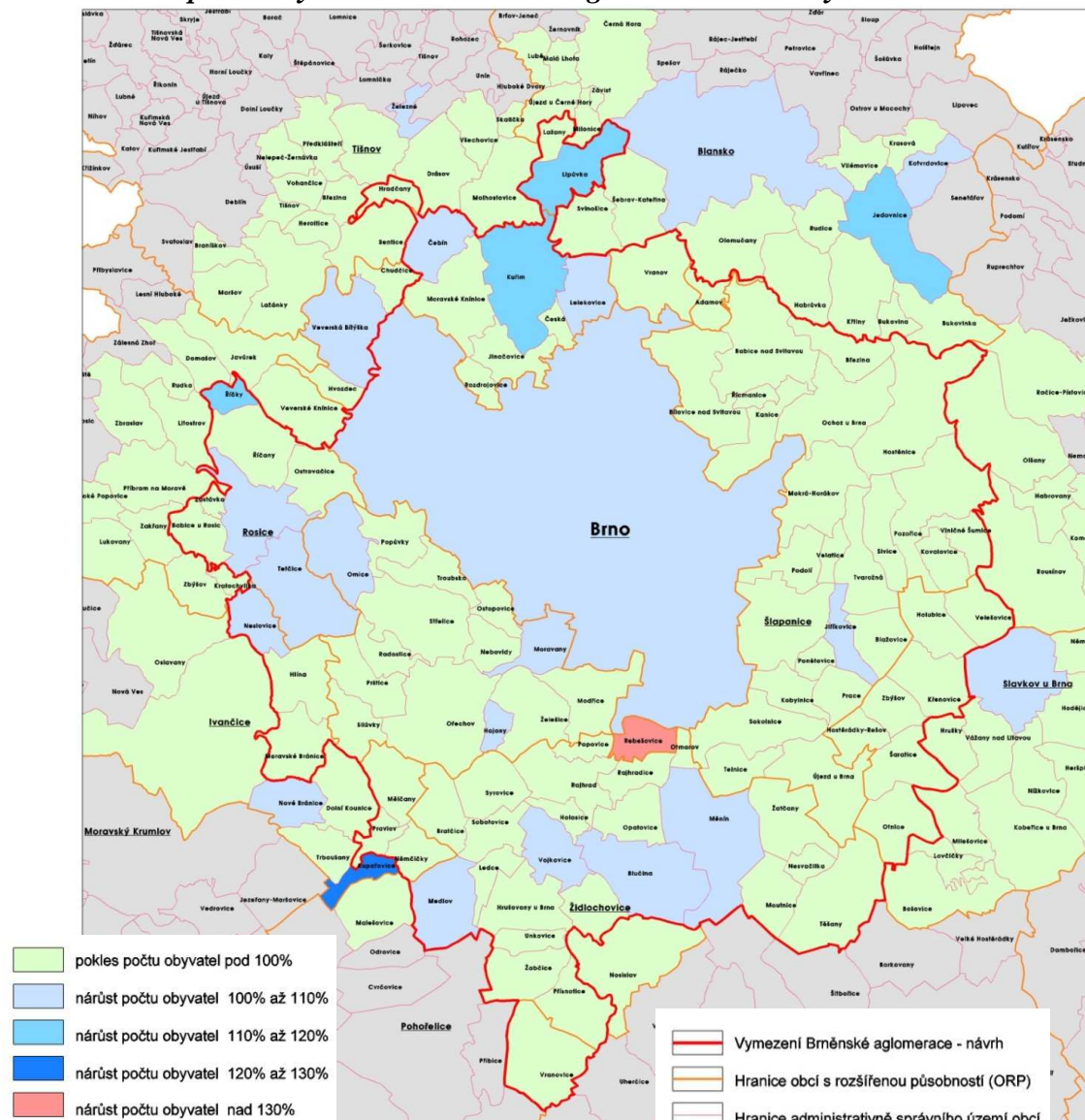
Výše popsané vývojové trendy Brněnské aglomerace nám ilustruje počet obyvatel v obcích tohoto funkčního území. Změny v počtu obyvatel v jednotlivých obcích v rozmezí let 1980 až 2011 byly podrobeny analýze, a to ve třech dekádách: 1980 až 1991, 1991 až 2001 a 2001 až 2011, přičemž jsme vycházeli z dat ze sčítání (dále jen SLDB) v letech 1980, 1991, 2001 a 2011.

² Jedná se o obce Adamov, Hlína, Sobolovice a Medlov. Do aglomerace naopak nebyly zařazeny obce Svinošice, Šebrov-Kateřina a Nosislav, které splňují kritérium poměru pracovní dojížděky, ale nespĺňují kritéria dostupnosti hromadnou dopravou.

³ Na takto vymezeném území žilo v roce 2011 více než 510 000 obyvatel. Databázi všech obcí zařazených do Brněnské aglomerace (včetně vývoje počtu jejich obyvatel) mají autoři práce k dispozici.

Mezi SLDB 1980 a 1991 docházelo k přírůstkům obyvatel převážně⁴ ve větších sídlech. Naopak většina obcí v území Brněnské aglomerace zaznamenala v tomto období pokles počtu obyvatel (viz obr. 1). Tato fáze může být ještě označena jako urbanizační – dochází k upevňování pozice hlavního centra, většina obcí v zázemí však obyvatele spíše ztrácí. Migrační proudy směřují do centra, nicméně i porodnost a úmrtnost se udržují na poměrně vysoké úrovni. V roce 1980 dosahovala porodnost v České republice hodnoty 14,9 ‰, v roce 1990 již jen 12,6 ‰ a v roce 1995 klesl tento ukazatel pod 10 ‰, čemuž odpovídají i změny hodnot přirozeného přírůstku, který se v letech 1994–2006 pohyboval v záporných hodnotách.

Obr. 1: Rozdíl počtu obyvatel obcí Brněnské aglomerace mezi lety 1980 až 1991



Zdroj: Fixel (2010), upraveno autory

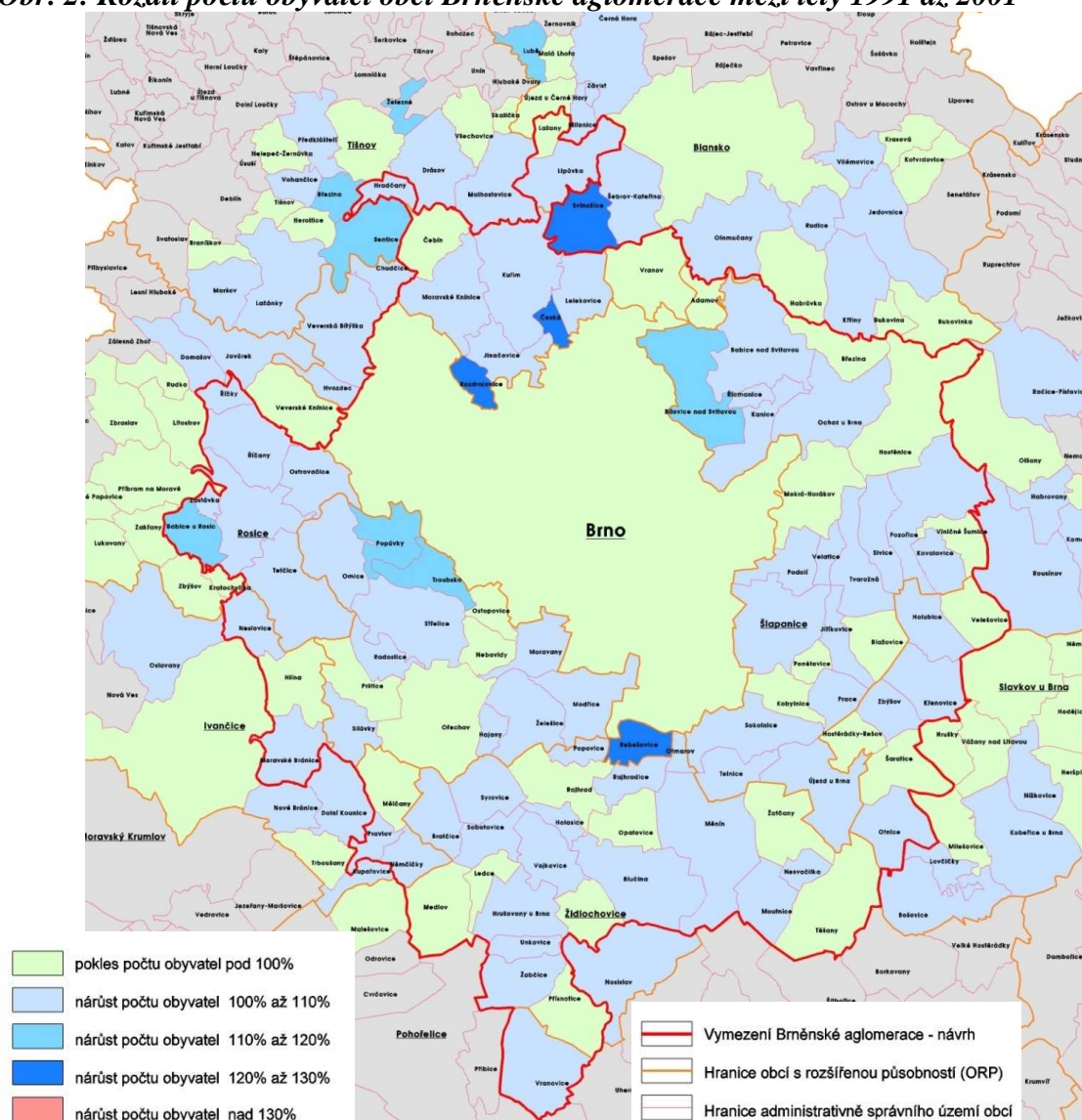
Dynamika růstu obyvatel v celé aglomeraci je patrná mezi SLDB 1991 a 2001. Většina obcí již zaznamenala zvýšení počtu obyvatel, přičemž největší nárůst lze pozorovat v

⁴ Výjimkou je obec Rebešovice, ve které lze již v tomto období pozorovat první suburbanizační tendence (počet obyvatel mezi léty 1980 a 1991 se zde zvýšil o 35 %).

bezprostřední blízkosti Brna u významných dopravních os (viz obr. 2). Samotnému městu Brnu obyvatelstvo v tomto období ubývalo a to právě na úkor jeho zázemí. V 90. letech nastal na celém území ČR výrazný zvrat v populačním vývoji, s nímž koreluje i vývoj v prostoru Brněnské aglomerace.

V této době došlo rovněž k prudkému posílení suburbanizačních tendencí a k zásadním změnám v chování lidí, jehož důsledkem byl mj. pokles porodnosti. Ten souvisel s již zmíněnou ekonomickou, sociální a kulturní transformací společnosti po roce 1989. Zásadní změny životních podmínek značně rozšířily možnosti seberealizace mladých lidí (možnost cestování, vzdělání, rozvoj kariéry apod.). Tím se však založení rodiny poněkud odsunulo z popředí jejich zájmu, protože představovalo přinejmenším komplikaci pro využívání těchto nových možností.⁵

Obr. 2: Rozdíl počtu obyvatel obcí Brněnské aglomerace mezi lety 1991 až 2001

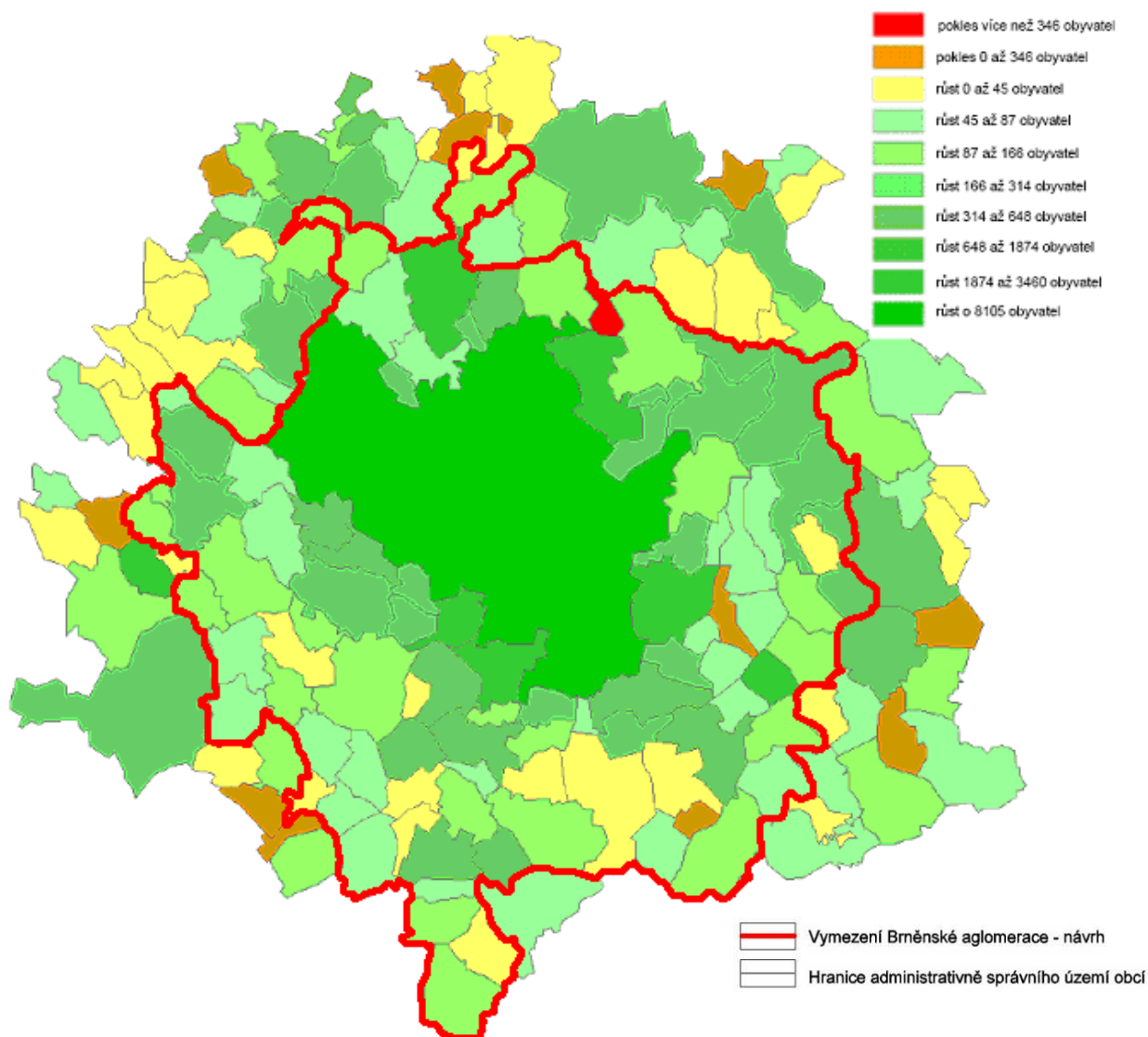


Zdroj: Fixel (2010), upraveno autory

⁵ Pokles porodnosti měl i další příčiny, mezi nimi se často uvádí například zhoršená dostupnost bydlení, vznik fenoménu nezaměstnanosti či masivnější rozšíření hormonální antikoncepce.

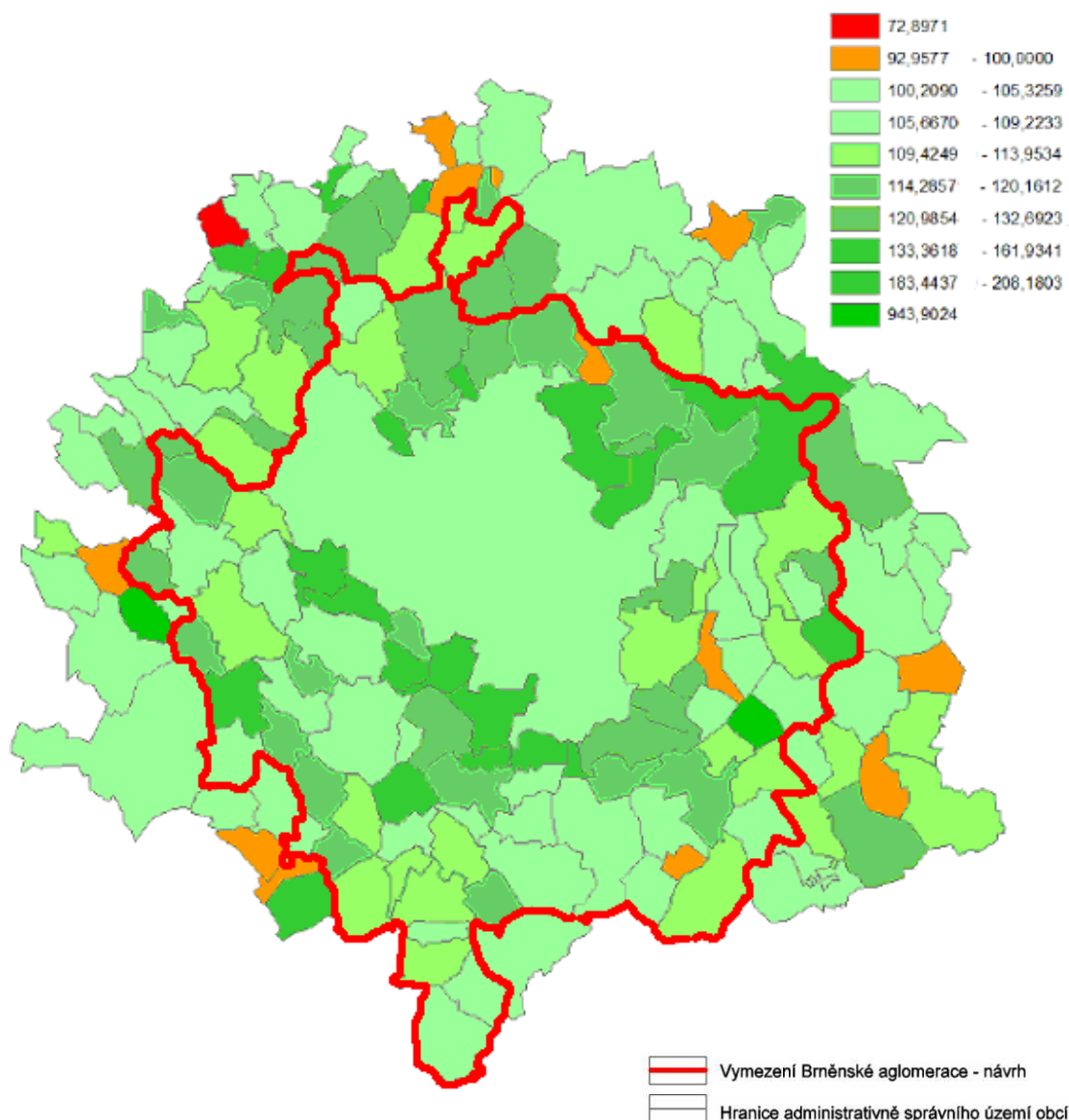
Mezi léty 2001 a 2011 se residenční suburbanizace v podobě výstavby rodinných domů postupně přenesla do větších vzdáleností od Brna (viz obr. 3 a 4). Neatraktivnější a na realitním trhu nejvíce žádané jsou především severní oblasti města v dobré časoprostorové dostupnosti a s vysokou kvalitou přírodního zázemí (Česká, Lelekovice, Kuřim, Rozdrojovice, Bílovice nad Svitavou atd.). V tomto období se zvýšil počet obyvatel jak v samotném Brně, tak i v převážné většině jeho zázemí. Jedinou výraznou výjimkou je město Adamov, které ztratilo v této dekádě přes 300 obyvatel. Je to dáno zčásti špatnou dopravní dostupností města individuální automobilovou dopravou, zčásti také průmyslovým dědictvím, kdy se město musí vypořádat se zánikem velkého průmyslového podniku. Současný růst jak jádra, tak zázemí lze přičíst atraktivitě města Brna, dostatku pracovních příležitostí i atraktivnímu zázemí města.

Obr. 3: Absolutní rozdíl počtu obyvatel obcí Brněnské aglomerace mezi lety 2001 až 2011



Zdroj: vlastní zpracování

Obr. 4: Relativní rozdíly (v %) mezi SLDB 2001 a 2011 podle velikosti obce (rok 2001 =100%)



Zdroj: vlastní zpracování

Porovnáme-li relativní přírůstky obyvatel vzhledem k velikostem obcí, lze vypořádat, že největší dynamiku vykazovaly opět obce v těsném zázemí Brna. Rozdíly však již nejsou tak značné jako v minulosti. Největší dynamiku růstu lze zaznamenat podél klíčových dopravních tepen při jižní hranici města Brna a také v atraktivním zázemí města na severu v oblasti Bílovic nad Svitavou a Ochozu u Brna.

Další výrazný rozvoj bydlení v těchto oblastech však bude v budoucnu podstatně pomalejší. Svoji roli sehrají faktory jako saturace potřeb, výkyvy ekonomiky a odpor části obyvatel proti rozšiřování stávající zástavby obcí, což bude klást rovněž značné nároky na koordinaci oblasti Brněnské aglomerace jako celku. Etapu živelné suburbanizace, která probíhala od 2. poloviny 90. let až do současnosti, nahradí tzv. *urbanizace suburbií*. Ta bude spočívat v posilování komplexity městských funkcí nejen v případě Brna, ale i větších sídel v jeho zázemí (Kuřim, Šlapanice, Rousínov, Modřice, Rajhrad, Rosice, Zastávka, Židlochovice a Hrušovany).

Z tohoto vývoje může těžit celá metropolitní oblast a zvýšit svoji konkurenceschopnost v národním, ale i celoevropském kontextu.

Závěr

Polistopadové celospolečenské změny doprovázené bouřlivým transformačním obdobím vyústily v nekoordinované vytváření funkčních celků v zázemí největších českých měst, město Brno nevyjímaje. Tyto celky fungují bez přímého administrativního řízení a bez politického zastoupení. Rozvoj těchto funkčních oblastí tedy není přímo koordinován, což se projevuje v mnoha případech disproporcemi ve využití a rozvoji území, jak je patrné i na základě dosavadního vývoje metropolitního areálu města Brna. Zjevným ukazatelem těchto disproporcí v Brně a jeho zázemí jsou změny počtu obyvatel obcí Brněnské aglomerace. Tyto disproporce se promítají do každodenního života obyvatel aglomerace. Zároveň snižují atraktivitu aglomerace a její konkurenceschopnost. Odstraňování disproporcí je následně řešeno vkládáním značných veřejných prostředků. Proto je zřejmé, že takovým stavům je třeba předcházet a rozvoj Brněnské aglomerace (potažmo aglomerací obecně) částečně usměrňovat společnou strategií rozvoje zaměřenou na cílený komplexní a efektivní rozvoj této oblasti založený na spolupráci všech zainteresovaných subjektů v rámci Brněnské aglomerace.

Literatura

- [1] DANĚK, P. – KREJČÍ, T. (2007): Proměny vztahů jádro-zázemí v aglomeracích ČR: Analýza dojížděky za prací [online]. Proměny vztahů jádro-zázemí v metropolitních oblastech: analýza, syntéza a opatření k jejich optimalizaci. [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <www.mmr-vyzkum.cz/infobanka/DownloadFile/5727.aspx>.
- [2] FIXEL, J. (2010): Územní studie aglomeračních vazeb města Brna a jeho okolí. Brno, 175 s.
- [3] HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 147 s.
- [4] KOSTELECKÝ, T. – ČERMÁK, D. (2004): Metropolitan Areas in the Czech Republic –Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on political Behaviour. In: Sociologické studie, Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha, s. 57
- [5] MAIER, K. – DRDA, F. – MULÍČEK, O. – SÝKORA, L. (2007): Dopravní dostupnost funkčních městských regionů a urbanizovaných zón v České republice. Urbanismus a územní rozvoj, roč. 10, 2007, čís. 3. s. 75-80.
- [6] MUSIL, J. (2003): Proměny urbánní sociologie ve Spojených Státech a v Evropě 1950 – 2000. Sociologický časopis, roč. 39, 2003, čís. 2, s. 137-167.
- [7] PERLÍN, R. (2009): Metropole a jejich zázemí. In: Města a vyvážený rozvoj regionů [online]. [cit. 2012-03-31]. Dostupné z WWW: www.mpartners.cz/urbanus2009/pict/File/prezentace/Perlin.ppt
- [8] ŠERÝ, O. – NOGOVÁ, A. (2010): Řízení metropolitních oblastí v České republice s důrazem na město Brno a jeho zázemí. In Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna – 3. září 2010. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. od s. 549-552, 4 s.

SOCIOEKONOMICKÝ ATLAS OSTRAVY**SOCIOECONOMIC ATLAS OF OSTRAVA****ING. LUBOR HRUŠKA-TRVDÝ, PH.D.***Ekonomická fakulta VŠB-TUO, PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů, s.r.o.***ING. PAVEL KUKULIAČ***Institut geoinformatiky, Hornicko-geologická fakulta VŠB-TUO***DOC. DR. ING. JIŘÍ HORÁK***Institut geoinformatiky, Hornicko-geologická fakulta VŠB-TUO***ING. IGOR IVAN, PH.D.***Institut geoinformatiky, Hornicko-geologická fakulta VŠB-TUO***ING. IVANA FOLDYNOVÁ***Stavební fakulta VŠB-TUO, PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů, s.r.o.*

*Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
17. listopadu 15/2172, 708 33 Ostrava-Poruba, Česká republika
E-mail: pavel.kukuliac@vsb.cz, jiri.horak@vsb.cz, igor.ivan@vsb.cz,
ivana.foldynova@vsb.cz*

*PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů, s.r.o.
Švabinského 1749/19, 702 00 Moravská Ostrava, Česká republika
E-mail: info@rozvoj-obce.cz*

Anotace

Socioekonomický atlas Ostravy je součástí projektu „Industriální město v postindustriální společnosti“. Atlas popisuje vývoj Ostravy (včetně jejího zázemí), která prochází procesem desindustrializace. Cílem této studie není identifikovat nástroje regulace současných procesů v území, ale popsat jejich reálný stav a vlivy na strukturu osídlení. V šesti vzájemně provázaných kapitolách mapuje socioekonomické a demografické procesy v území. Kapitoly jsou tvořeny především mapovými listy a vývojovými grafy s krátkým analytickým textem podávajícím základní informace o rozložení a vývoji sledovaného jevu.

Klíčová slova

Sociologie města, desindustrializace, migrace, suburbanizace, kriminalita, sociální rizika, aglomerace, ekonomická transformace

Annotation

Socio-economic Atlas of Ostrava is a part of the project "Industrial City in Postindustrial Society". The Atlas describes the development of Ostrava (including its background), which is actually going under the process of a desindustrialization. The goal of this study is not to identify the instruments for regulation of present processes in a region but to describe their real conditions and their influence on the structure of settlement. In six interrelated chapters it maps the socio-economic and demographic processes within the city's territory. The

chapters contain mainly maps sheets with short analytical text providing basic information about the presence and development of the monitored aspects.

Key words

Urban sociology, desindustrialization, migration, suburbanization, crime, social risks, agglomeration, economic transformation

JEL classification: J10

Úvod

Sídlní struktura Moravskoslezského kraje prochází v současné době výrazným procesem přeměny, který je způsoben několika vlivy. Mechanismy tohoto děje způsobují proměnu dosud známých sociálních struktur společnosti. Dochází k úpadku tradičních oblastí ekonomiky a tradičních profesí, které jsou úzce spjaty s prostorem a to především v industriálních městech. Zároveň dochází k hlubším majetkovým, mocenským a sociálním rozdílům, které se projevují i v prostorové struktuře osídlení. Aktéři regionálního rozvoje nejsou tak úzce spjati s územím, jak tomu bylo dříve, protože sídla jejich firem jsou mimo region. Procesy globalizace tak zmenšují možnosti veřejné správy regulovat procesy v území, což zvyšuje tlak na management obcí při plánování budoucího vývoje území a jeho udržitelnosti. Mění se rozložení ekonomických aktivit v prostoru i jejich struktura. Na jedné straně vznikají nové periferie a sociálně vyloučené oblasti a na straně druhé se zvyšuje neregulovaná zástavba v procesu suburbanizace v okolí měst. Suburbanizace se v důsledku nedostatku účinných regulativních nástrojů vyznačuje vysokými nároky na zábor půdy a náklady na budování dopravní a technické infrastruktury. V porovnání s kompaktní zástavbou jsou takto lokalizované objekty příčinou mnohem vyšší spotřeby energie, vody i jejich ztrát v rozvodných sítích. Lidé, kteří zde bydlí, jsou mnohem více závislí na používání individuální automobilové dopravy.

Doprovodným jevem zde vznikajícím je sociální segregace. Klesá celková rozloha částečně přirozených ekosystémů, biocenter a biokoridorů, ale také půd vhodných pro zachování udržitelného stupně zemědělského, lesnického a rekreačního využívání krajiny. Současné procesy ekonomické koncentrace a populační dekoncentrace „rozmazávají“ hranice měst. Rozvoj dopravy ovlivňuje polycentrický model osídlení Ostravské aglomerace, který je v rámci České republiky jedinečný.

Socioekonomický atlas Ostravy je součástí projektu „Industriální město v postindustriální společnosti“. Projekt analyzoval procesy deindustrializace v jednotlivých aspektech (kriminalita, transformace ekonomických aktivit, dopady na komunity, migrační procesy). Typickým zástupcem takového města, které prochází přeměnou z industriálního na postindustriální a kde se tlaky deindustrializace zřetelně projeví, je Ostrava. Lze ji tedy považovat za jakousi sociologickou laboratoř. Jako nejvhodnější forma prezentace klíčových procesů v rámci Ostravy se jeví zmapování těchto procesů prostřednictvím socioekonomického atlasu.

Cíl

Podstatou výzkumného projektu Industriální město v postindustriální společnosti je komplexně analyzovat modernizační proměny v městském prostředí, jimiž prochází

postkomunistická společnost. Jedná se o společnost, která byla hluboce ovlivněna klasickou průmyslovou výrobou.

V současnosti město Ostrava prochází významnými transformačními a restrukturalizačními změnami, které jsou kompenzovány novými činnostmi v oblasti služeb a vývoje nových technologií, jejichž výsledkem je dynamický přechod na dráhu společnosti postprůmyslové. V návaznosti na tyto skutečnosti je cílem atlasu vizualizovat a interpretovat tyto procesy s využitím různých zdrojů dat, jak sociálních, tak ekonomických.

Atlas je v detailnějším pohledu zaměřen na území města Ostravy a v širším pohledu pak na území Ostravské aglomerace s cílem ukázat, jak se tyto výše zmiňované procesy projeví v prostoru i mimo hranice města.

Metodika výzkumu

Metodika zpracování socioekonomického atlasu odpovídá metodám vědeckovýzkumných prací. Byly zde využity historické i nejnovějších teoretické poznatky na základě studia odborné literatury a materiálů odborníků v dané oblasti. Zpracováním a analýzou dostupných dat bylo v kombinaci se studiem odborné literatury dosaženo hodnocení vzájemných vztahů a souvislostí, které přispěly k objasnění řešené problematiky pro interpretaci adekvátních závěrů. V socioekonomickém atlase je používána vizualizace dat, která využívá zejména kartogramy, kartodiagramy a jádrové odhady, a je také doplněna o grafy zachycující vývoj sledovaného jevu a popisné tabulky.

Atlas popisuje vývoj Ostravy v šesti vzájemně provázaných kapitolách, které jsou tvořeny především mapovými listy s krátkým analytickým textem podávajícím základní informace o sledovaném jevu a odkazy na literaturu. Představený atlas se skládá z následujících kapitol:

- Poloha a vymezení Ostravy
- Demografická struktura Ostravy
- Ekonomická struktura Ostravy
- Sociální struktura Ostravy
- Doprava a dopravní dostupnost
- Bydlení

Poloha a vymezení Ostravy

První část je věnována poloze a vymezení Ostravy. Je zde popsáno jak geografické, tak i administrativní vymezení Ostravy, objasněn historický vývoj města a stanovena jeho spádová oblast. V závěru první části je vymezena Ostravská aglomerace, kterou lze považovat za samostatný prvek sídelní struktury s intenzivními prostorovými vazbami.

Nejvýznamnější oblastí zpracování v této kapitole je právě vymezení Ostravské aglomerace. Pro vymezení Ostravské aglomerace je použita vícekritériální analýza indikátorů s vysokou prostorovou validitou, které co nejpřesněji vypovídají o prostorové struktuře sídel a popisují základní funkční systém struktury aglomerace. Jedná o následující indikátory:

- územně technická struktura (rozložení bytového fondu, počet dokončených bytů od roku 2001 do roku 2010),
- ekonomická funkce území (počet obsazených pracovních míst v roce 2010),

- sociálně demografická struktura a vazby (rozložení počtu obyvatel, migrační toky do/z Ostravy),
- dopravní struktura a její využívání (intenzita dopravy osobní i nákladní).

Ostravská aglomerace vzniká na základě industriálních procesů souvisejících s těžbou černého uhlí a těžkým průmyslem. Rovněž klíčovým podnětem pro její rozvoj bylo v minulosti napojení na železniční síť a v současné době dobudování dálnice D1. Aglomerace leží v severojižním dopravním koridoru evropského významu a je velmi ovlivněna reliéfem území. Specifičností Ostravské aglomerace je polycentrická struktura, která se projevuje v existenci relativně velkých sídel v celé aglomeraci. Dominantní pól jádra aglomerace Ostrava je umístěn excentricky v západní části. V aglomeraci se protínají dvě rozvojové osy – hlavní severojižní osa, která pokračuje směrem do polských Katovic, a vedlejší rozvojová osa Opava – Ostrava – Třinec, jejíž význam roste. Tyto osy vytváří tzv. slezský kříž, který se projevuje v dopravní infrastruktuře. Jádro aglomerace se vyznačuje celoplošnou urbanizací.

Území aglomerace je zde rozdělena na širší a užší jádro. Většina ekonomických aktivit se odehrává v užším jádru, které je bráno jako území s nejvyšší koncentrací sledovaných jevů. Je vymezeno obcemi Ostrava, Havířov, Hlučín, Orlová, Bohumín a Karviná, a oproti dřívějšímu vymezení je toto území posíleno o obec Frýdek – Místek. V aglomeraci probíhá více než 80 % aktivit v rámci kraje (tab. 1).

Tab. 1: Ukazatele pro vymezení Ostravské aglomerace v roce 2011

Ukazatele	Užší jádro		Aglomerace		Mimo aglomeraci		MSK
	abs.	[%]	abs.	[%]	abs.	[%]	
Počet obyvatel 2010	730 320	58,7	1 013 912	81,4	231 385	18,6	1 245 297
Přistěhovalí do Ostravy 2006-2010	5 582	62,7	7 639	85,8	1 264	14,2	8 903
Vystěhovalí z Ostravy 2006-2010	10 439	65,2	13 934	87,0	2 088	13,0	16 022
Obsazená pracovní místa 2009	295 845	62,4	410 976	86,6	63 367	13,4	474 343
Průměrná intenzita dopravy 2010 (roční průměr počtu motorových vozidel)	5 420	-	5 015	-	2 208	-	3 608
Počet bytů celkem 2011	308 652	59,1	426 200	81,7	95 701	18,3	521 901
Počet dokončených bytů 2000-2010	10 975	48,7	17 220	76,4	5 327	23,6	22 547

Zdroj dat: MMO, ČSÚ, ŘSD

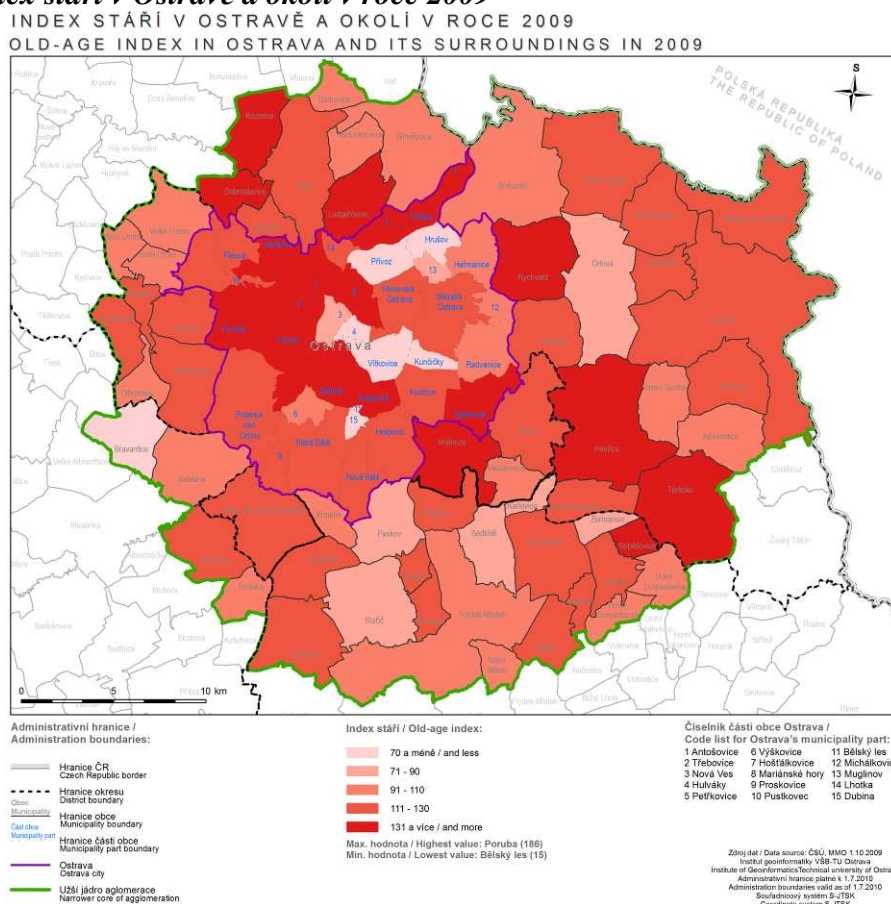
Demografická struktura Ostravy

Druhou kapitolou je analýza demografické struktury v Ostravě rozebírající hustotu zalidnění ve městě a v Moravskoslezském kraji, stárnutí populace, rozložení obyvatel v předproduktivním a postproduktivním věku a věkovou strukturu obyvatel Ostravy. Konec této kapitoly analyzuje koncentraci obyvatel v Moravskoslezském kraji a jejich migrační procesy. Právě procesy desindustrializace ovlivnily migrační chování obyvatel a v rámci těchto trendů došlo k snížení počtu obyvatel Ostravy především migrací. Za posledních 20 let se počet obyvatel Ostravy snížil o 10 %. Nicméně většina z nich odchází do jejího zázemí.

Moravskoslezský kraj patří mezi nejvíce urbanizované prostory v rámci republiky a byl i nejlidnatějším krajem do roku 2008, maximálního počtu obyvatel (cca 1.285.000) dosáhl v roce 1994. Od toho roku dochází k mírnému poklesu, např. v roce 2010 poklesl počet o 4.153 obyvatel. V současné době (tj. v roce 2011) je Moravskoslezský kraj na třetím místě, nejvíce obyvatel má Středočeský kraj a Hlavní město Praha. Zaměříme-li se na samotné město Ostrava, tak z hlediska hustoty zalidnění, by se dalo říci, že město je tvořeno třemi důležitými oblastmi. První je centrum města v okolí Moravské Ostravy, dalšími pak jsou části Poruba a sídliště na jihu města (Zábřeh, Hrabůvka, Bělský les, Dubina, Výškovice).

Růst podílu starší populace, zejména obyvatel v důchodovém věku, se stává obecně pro českou společnost problémem. Jedná se zejména o vyšší zátěž na ekonomicky aktivní obyvatelstvo a vyšší nároky na státní rozpočet z hlediska vyplácení důchodů. Roste také důležitost sociálních služeb. Moravskoslezský kraj v tomto ohledu není ušetřen a i zde se tyto trendy plně projevují. Mezi nejstarší části města Ostrava patří v tomto ohledu západ a částečně i sever města (obr. 1.). Jedná se o Porubu, Svinov, Martinov, Třebovice, Hošťálkovice, Antošovice, Petřkovice, Koblov, ale také Zábřeh a Hrabůvka směrem na jih a Bartovice na východě Ostravy. Zejména v případě Poruby je důvodem vyšší koncentrace seniorů fakt, že se jedná z větší části o starší zástavbu a nájemníci v této oblasti žijí často celý život.

Obr. 1: Index stáří v Ostravě a okolí v roce 2009



Ekonomická struktura Ostravy

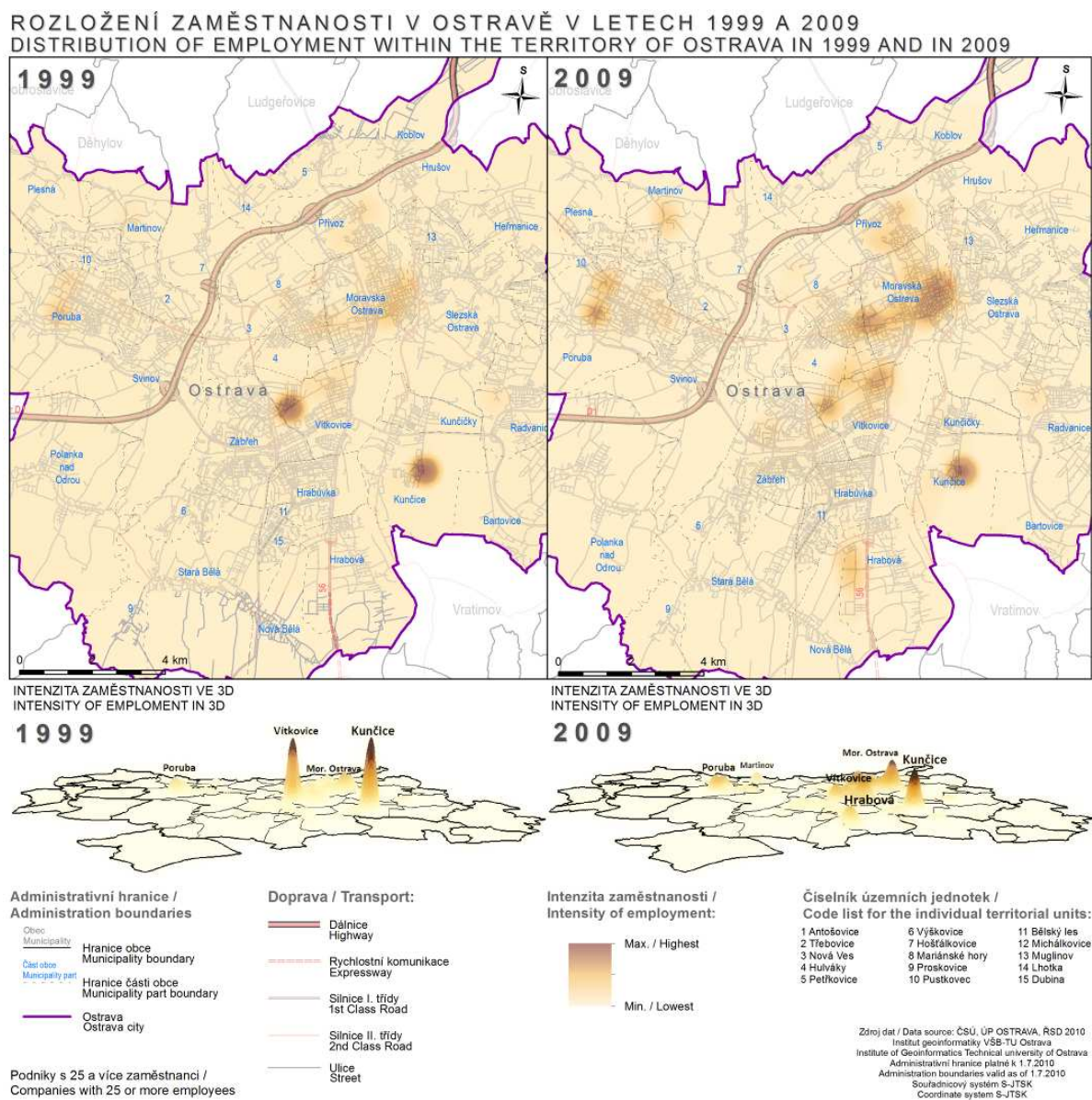
Následující část je zaměřena na ekonomickou strukturu Ostravy, která se mění v souvislosti s procesem desindustrializace. Na základě tohoto procesu dochází k proměně ekonomických aktivit v rámci města. Mapové výstupy se věnují zejména vývoji zaměstnanosti a jejího rozložení, vývoji počtu pracovních míst a ekonomických odvětví, včetně podnikové struktury a míry podnikatelské aktivity v Ostravě. Transformace ekonomické základny Ostravy je doprovázena vznikem brownfields a růstem nových komerčních ploch.

Z hlediska koncentrace pracovních míst v Moravskoslezském kraji má zcela dominantní postavení město Ostrava (v roce 2010 to bylo 40 % všech obsazených pracovních míst v rámci kraje). V případě sledování vývoje podílu obsazených pracovních míst byla vysledována zřetelná přitažlivost aglomerace, která stále pozici Ostravy a celého jejího zázemí posiluje. Tyto trendy jsou částečně ovlivněny i příchodem zahraničních investic, nicméně mnoho podniků, i v rámci kraje, má tendenci se přesunovat do zázemí Ostravy.

V rámci města Ostravy se v posledních 20 letech promítají do rozložení ekonomických aktivit procesy desindustrializace a reindustrializace. Výrazně klesá podíl těchto aktivit v původně výrobních prostorách určených pro těžký průmysl, např. oblast Vítkovic (kde jsou však prostory nabízeny i dalším společnostem) a ArcelorMittal (původně Nová huť). Vznikají nové výrobní plochy, především průmyslová zóna Hrabová. Další průmyslová zóna - Mošnov, je umístěna mimo katastr města.

S klesajícím vlivem průmyslu dochází k rostoucímu významu služeb, které nejsou přímo prostorově vymezeny. Největší koncentraci zaměstnanosti je možno pozorovat v obvodu Moravská Ostrava a Přívoz, poté následují obvody Slezská Ostrava, Vítkovice a Poruba. Koncentraci pracovních aktivit do centra města a Poruby, oproti hlavní koncentraci pracovních aktivit do oblasti Vítkovic a Kunčic ještě na konci 90. let 20. století, lze považovat za jeden z prostorových projevů desindustrializace (obr. 2).

Obr. 2: Rozložení zaměstnanosti na území Ostravy v letech 1999 a 2009



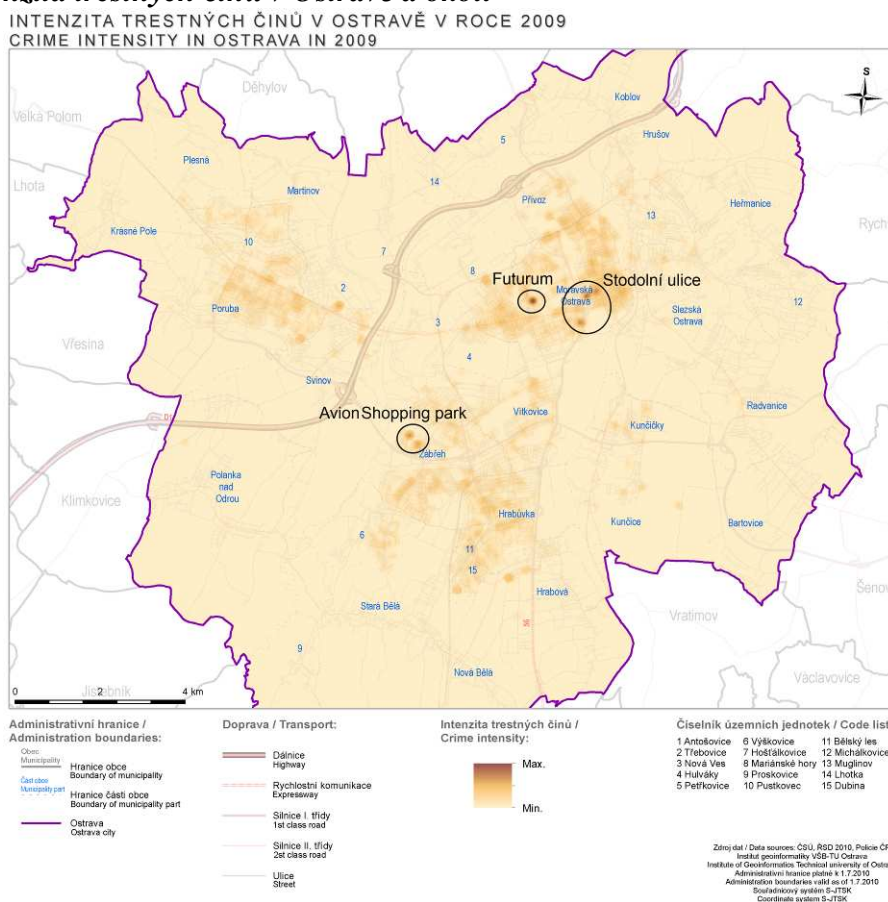
Sociální struktura Ostravy

Proces desindustrializace je doprovázen nárůstem sociálních rizik. Ohrožení obyvatelé jsou často koncentrováni v oblastech s horší kvalitou bytového fondu a vytváří se vyloučené lokality. Na tato sociální témata je zaměřena čtvrtá kapitola. Věnuje se tématům nezaměstnanosti, pomoci v hmotné nouzi a kriminality.

Míra nezaměstnanosti za celou Ostravu je pouze průměrná hodnota, jednotlivé lokality se samozřejmě hodnotou míry nezaměstnanosti liší. V rámci Ostravy dochází v prostoru v určitých oblastech ke shlukování nezaměstnaných. Přičemž větší shlukování nezaměstnaných lze pozorovat v lokalitách Moravská Ostrava, Přívoz, Poruba či Kunčičky. Jedná se tedy o oblasti, kterým by měla být věnována z hlediska zkoumání sociálně problémových lokalit větší pozornost.

Významnou částí této kapitoly je hodnocení kriminality v Ostravě, kde největší podíl na kriminalitě mají krádeže bez vloupání, které tvoří 40 % všech trestných činů. Tato skupina zahrnuje především krádeže věci uložených v motorových vozidlech, krádeže součástek motorových vozidel, krádeže na osobách (zejména krádeže z kabelek a tašek a kapesní krádeže) a další. K nejvýraznějším lokalitám v celé Ostravě patří obchodní centra Futurum, Avion Shopping park, OC Karolina, Kaufland (Výškovická), OC Galerie (Tesco – Třebovice) a další velká obchodní centra. Zvýšený výskyt kriminality v centru Ostravy je vázán na prostor Stodolní ulice a jejího bezprostředního okolí, kde se majetková a částečně i násilná trestná činnost (ublížení na zdraví, výtržnictví) odehrává přímo v barech nebo jejich těsném sousedství.

Obr. 3: Intenzita trestných činů v Ostravě a okolí



Klíčový ukazatel k identifikaci sociálně slabých (vyloučených) oblastí je hmotná nouze, která měří již projevované sociální problémy u obyvatel. Systém pomoci v hmotné nouzi je upraven zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Systém pomoci v hmotné nouzi je moderní formou pomoci osobám s nedostatečnými příjmy motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb. Je jedním z opatření, kterými Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení. Nejvyšší podíl pomoci v hmotné nouzi, který připadl městu Ostrava, získaly obvody ve východní části města (Slezská Ostrava, Michálkovice, Moravská Ostrava a Přívoz, Mariánské Hory a Hulváky, Vítkovice). Nejnížší podíl pomoci v hmotné nouzi pak získaly okrajové městské obvody na severu (Krásné Pole, Martinov, Lhotka) a jihu města (Polanka nad Odrou, Proskovice, Stará Bělá a Nová Bělá), představující oblasti, kde mají svá bydliště obyvatelé s vyššími příjmy.

Doprava a dopravní dostupnost

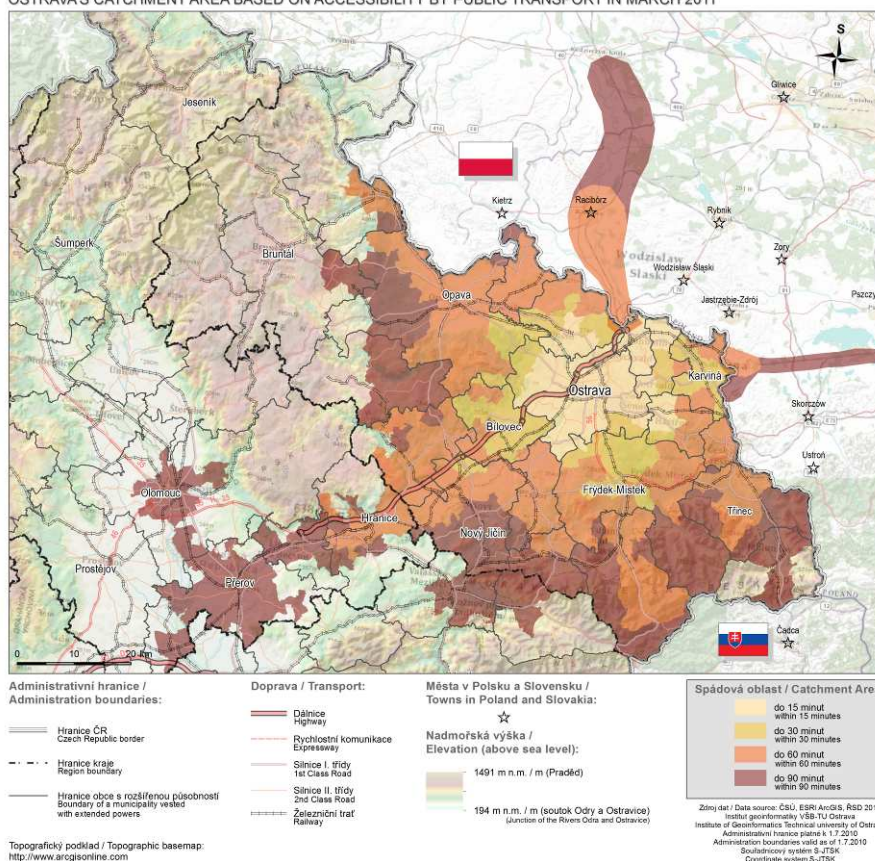
Pro rozvoj města a propojení jednotlivých funkčních ploch, tzn. výrobních, obytných a ploch určených pro služby, je klíčová dopravní infrastruktura a její využití, čemuž se věnuje kapitola pátá. Do průmyslových podniků v Ostravě vždy dojíždělo denně za prací velké množství lidí, proto byla klíčová dostupnost veřejnou hromadnou dopravou. V současné době dochází k poklesu přepravovaných osob a narůstá individuální doprava. Pro polycentrický systém osídlení je veřejná hromadná doprava stále velmi důležitým faktorem.

I vzhledem ke specifické polycentrické sídelní struktuře je však obslužnost území Ostravy veřejnou hromadnou dopravou (VHD) na velmi dobré úrovni. Právě vysoká hustota dopravní sítě, velká kumulace obyvatel a rovněž určitá zvyklost v používání veřejné dopravy související s převahou dělnických profesí a se směnným provozem v prvovýrobě jsou hlavními faktory, které pozitivně ovlivňují jak nabídku dopravních spojení VHD, tak i vlastní míru využívání VHD zejména při dojížděcí do zaměstnání. Přesto se Ostravsko stejně jako jiné regiony potýká s poklesem používání veřejné osobní dopravy a hovoří se o nutnosti její renesance.

Podíváme-li se na dostupnost Ostravy s využitím veřejné hromadné dopravy, tak do 15 minut je Ostrava dostupná především ze sousedních obcí, a vzhledem k velkému počtu větších sídel, jsou zde zastoupena také tři města nad 10 tis. obyvatel. Za méně jak 15 minut do Ostravy může dojet s využitím VHD více jak 160 tis. obyvatel. Rychlejší možnost dojížděky do Ostravy pochopitelně kopíruje hlavní železniční a silniční tahy. Do 30 minut cesty VHD žije téměř 0,5 milionu obyvatel, kteří žijí mimo jiné v 8 městech nad 10 tis. obyvatel. Dalších téměř 400 tis. obyvatel žije v oblasti mezi 30 a 60 minutami od Ostravy (15 měst nad 10 tis. obyvatel). Za rozumnou dojezdovou dobu lze považovat i interval 60-90 minut, kde žije dalších téměř 300 tis. obyvatel a celkem tak zázemí Ostravy do 90 minut cesty VHD tvoří 1,1 mil. obyvatel (10,7 % populace ČR) a do této oblasti spadá např. také Olomouc či Přerov.

Obr. 4: Dopravní dostupnost Ostravy VHD v březnu 2011

SPÁDOVÁ OBLAST OSTRAVY DLE DOJEZDU VEŘEJNOU HROMADNOU DOPRAVOU V BŘEZEN 2011
OSTRAVA'S CATCHMENT AREA BASED ON ACCESSIBILITY BY PUBLIC TRANSPORT IN MARCH 2011



Blížkost hranic s Polskem má na jedné straně limitující vliv na spádovost do Ostravy, nicméně by se dala očekávat také možnost dojet VHD do Ostravy z obcí v Polsku. Situace je však tristní a v současnosti je možné prakticky využít jen trať Bohumín-Racibórz a Bohumín-Zebrzydowice, odkud je možné cestovat dále vlaky polské železnice. Spádová oblast se tak zvětší o cca 60 tis. obyvatel, i když potenciál je mnohonásobně větší.

Závěr

Socioekonomický atlas představuje poměrně přesné zmapování sociodemografických a ekonomických procesů na území města Ostrava. Cílem této studie nebylo identifikovat nástroje regulace současných procesů v území, ale popsat reálný stav struktury osídlení. Nástroje pro ovlivňování procesů by měly být založeny na prostorovém plánování, které spojuje: komunitní plánování sociálních služeb, strategické plánování rozvoje, územní plánování s využitím geografického informačního systému (GIS). Prostorové plánování se snaží pochopit směřování změn v prostředí a hledá možné způsoby, jak podpořit žádoucí a zmírnit nežádoucí trendy těchto změn. Klíčovou aktivitou je práce s informacemi a komunikace s uživateli území. Cílem prostorového plánování je udržitelný rozvoj prostředí: environmentálního, sociálního a ekonomického. Nutno však podotknout, že se jedná o analýzu dané problematiky otevírající diskuzi mezi klíčovými aktéry v kraji o možnostech nastavit regulaci těchto procesů pro socioekonomický vývoj celého kraje.

V souvislosti s procesem deindustrializace doléhají na společnost vnější tlaky globalizované ekonomiky. Aby těmto tlakům čelila, může společnost využít lidský a kulturní potenciál. V zásadě se jedná o úlohu zachytit vlnu postindustriálního vývoje, kdy ekonomika přechází

od klasického průmyslu k produkci zboží a služeb, jejichž hodnota je více než kdy jindy založena na vědě a informacích. Shoda panuje v tom, že ke zvládnutí tohoto přechodu je nutno nastartovat společnost vzdělání a rozvoj vybraných oblastí vědy. Tyto procesy adaptace na podmínky postindustriální společnosti však mohou proběhnout velmi odlišným způsobem podle toho, zda bude vývoj ponechán sám sobě, anebo do něj budou promyšleně zasahovat decizní orgány, a to jak na úrovni ústřední státní moci, tak také nižších složek správy a samosprávy. V prvním případě lze hovořit o scénáři vynucených změn (pasivní přístup), ve druhém o scénáři aktivního rozvoje (aktivní přístup).

Pasivní přístup k deindustrializaci ve svém čistém typu znamená, že země či město se nechaly změnami, jež přicházejí zvenčí, zcela zaskočit. Důsledkem je téměř všeobecný sociální propad, který nejsou zoufale přetíženy systémy sociálního zabezpečení schopny mírnit. Dochází tak k prudkému nárůstu sociální nerovnosti.

Oproti tomu aktivní přístup znamená, že celé země, regiony, či města se snaží na tlaky globalizace, jimž se nemohou nijak vyhnout, reagovat řadou svých vlastních opatření s cílem adaptovat se na ně tak, aby využily nových příležitostí a minimalizovaly hrozící rizika. Ani tento přístup není sociálně zcela harmonický. Dochází k sociální polarizaci, kdy na jednom pólu figurují ti, kdo přešli do modernizovaného sektoru služeb, na pólu opačném zůstávají pracovníci starého průmyslu a části starých služeb. Spolu s nimi se na tomto pólu nalézají dlouhodobě nezaměstnaní, pracující chudí, neúplné domácnosti a část důchodců. Probíhá poměrně výrazná socioprostorová segregace.

Socioekonomické aktivity jsou však vázány v širším prostoru, a proto musí sociologie města v současné době zohlednit širší prostorové vazby. Specifičností zkoumaného území je polycentrický model osídlení, který je jedinečný v rámci celé republiky. Města v této oblasti na sebe vzájemně působí a ovlivňují se, a proto všechny socioekonomické procesy musí být zkoumány v kontextu širšího okolí. S rostoucím tlakem (nárůst sociálních i ekonomických rizik) lze předpokládat, že poroste i význam komunit. Na druhou stranu jsme však svědky jejich úpadku, což je odrazem dnešní doby, kde je preferována individualita. Tento vývoj má dopad i na rozvoj měst, kde se zvětšuje počet osaměle žijících osob, které nemají potřebu patřit k nějaké skupině. Dochází tak k narušení sociální integrity a šíření nových sociálních rizik, s jejichž dopady se lidé musí vyrovnat.

Socioekonomický atlas Ostravy je východiskem pro zkoumání těchto procesů na území města, na jehož výsledky musí navázat další výzkumné aktivity v této oblasti.

Literatura

- [1] FOLDYNOVÁ, I.; IVAN, I.; TVRDÝ, L. (2009) Trh práce a krize v Moravskoslezském kraji. IN: Sucháček, J (eds.) Regionální rozvoj včera dnes a zítra. Ostrava: Ostrava: VSB-TU Ostrava, 2009, str. 63 -82. ISBN 978-80-248-1983-9.
- [2] HAMPL, M. (2005) Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- [3] IVAN, I.; HORÁK, J. (2010) Využití prostorových metrik pro studium procesu deindustrializace na příkladě Ostravy. Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava. [online]. [cit. 2011-05-18]. Dostupné na: http://konference.osu.cz/cgsostrava2010/dok/Sbornik_CGS/Geografie_mesta/Vyuziti_p_ristorovych_metrik.pdf.

- [4] IVAN, I.; TVRDÝ, L. (2008) Sociodemografické faktory ovlivňující vzdálenost migrace a její vývoj. Regionální studia. Praha: VŠE, 2008.
- [5] KELLER, J. (2010) Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7419-031-5.
- [6] KELLER, J.; TVRDÝ, L. (2008) Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86429-78-6.
- [7] KOVÁŘ, J. (2010) Ostrava a Ostravsko v územně správní struktuře státu IN: Hruška-Tvrký, L. a kol. Industriální město v postindustriální společnosti. 1. díl vícesvazkové monografie. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava. ISBN 978-80-248-2172-6.
- [8] KUTA, V. (2001) Rozvojové problémy ostravské aglomerace. Ostrava: Sdružení pro obnovu severní Moravy a Slezska.
- [9] MAIER, K. a kol. (2008) Pomůcka pro pořizovatele územně analytických podkladů – Místní pracovištní systémy a funkční urbanizovaná území v ČR. [online]. [cit. 2012-01-10]. Dostupné na: <http://www.mmr.cz/Uzemni-planovani-a-stavebni-rad/Stanoviska-a-metodiky/Pomucka-pro-porizovatele-uzemne-analytickych-podkl>.
- [10] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. (eds.) (2011) Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Praha: Karolinum 2011. ISBN 978-80-246-1889-0.

**REDISTRIBÚCIA OBYVATEĽSTVA VO FUNKČNÝCH
REGIÓNOCH NAJĽUDNATEJŠÍCH SLOVENSKÝCH
MIEST V OBDOBÍ ROKOV 1970 AŽ 2010****POPULATION REDISTRIBUTION IN THE FUNCTIONAL REGIONS
OF THE MOST POPULOUS SLOVAK CITIES IN THE PERIOD OF
1970-2010****MGR. RÓBERT HUDEC****MGR. VLADIMÍR TÓTH**

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: hudec@fns.uniba.sk, tothv@fns.uniba.sk*

Anotácia

Cieľom predkladaného príspevku je štúdium závislosti hodnôt Hooverovho indexu, ako nástroja indikácie priestorovej koncentrácie obyvateľstva vo vybraných funkčných mestských regiónoch Slovenska k všeobecným trendom urbánneho vývoja, ktoré možno indukovať z príbuzných teórií podobného zamerania. Práca opisuje vývoj hodnôt Hooverovho indexu v určenom priestorovom a časovom rámci, ktorý je zvolený spôsobom, aby korešpondoval s obdobím urbanizácie poháňaným socialistickou industrializáciou a následnými transformačnými a post-transformačnými zmenami v urbánnom vývoji. Ukázalo sa, že hodnoty hooverovho indexu sú v súlade so skutočným urbánnym vývojom: zmena politicko-ekonomických podmienok na prelome 90. rokov spôsobila aj zmeny v priestorovom rozložení obyvateľstva v rámci funkčných mestských regiónov, pričom v súčasnosti v nich prevládajú decentralizačné tendencie.

Kľúčové slová

Hooverov index, koncentrácia obyvateľstva, redistribúcia obyvateľstva, funkčný mestský región

Annotation

The aim of this paper is to study the dependence between values of Hoover index, as a tool to indicate spatial concentration of population in chosen functional urban regions and general trends of urban development, which could be induced from theories of similar focus. This paper describes values progress of Hoover index in selected spatial and time frame, which is chosen in order to reproduces the stage of urbanization driven by socialist industrialization and following changes in transformation and post-transformation period in urban development. Apparently, the values of Hoover index are in compliance with real urban development: political and economical changes on the turn of 90' have caused the changes in spatial distribution of population in functional urban regions, whereas decentralization trends are nowadays prevailing.

Keywords

Hoover index, concentration of population, redistribution of population, functional urban region

JEL classification: C21, R23

Úvod

Redistribúcia obyvateľstva je už oddávna frekventovaným námetom veľkého množstva geografických prác. V rozvinutej Európe dominoval do zhruba konca 50-tych rokov 20-teho storočia takmer univerzálne proces vyznačujúci sa rastom a koncentráciou obyvateľstva do regiónov veľkých miest, zatiaľ čo menšie mestá a vidiek čelili silným migračným stratám (Fielding 1989, Champion 2001). Inými slovami redistribúcia obyvateľstva smerovala v tomto období z vidieka a malých miest do regiónov miest veľkých, jednalo sa teda o dnes tradične chápanú urbanizáciu.

Nástup decentralizácie obyvateľstva nastal v Európe už koncom 50-tych rokov. V nasledujúcej dekáde 60-tych rokov sa stal akcelerujúci rast zázemí ľudnatých miest najvýraznejším procesom urbánneho vývoja vo vyspelej západnej Európe. Centrifugálne tendencie vo viacerých západoeurópskych mestách neskôr dokonca prerástli hranice funkčne integrovaných mestských regiónov (Champion 2001). Spomínaný vývoj potom nasledoval i v krajinách severnej, južnej a strednej Európy.

Špecifickým vývojom prešli v druhej polovici 20-teho storočia mestá bývalých socialistických krajín strednej a východnej Európy. Ekonomické a politické charakteristiky implementované počas socializmu spôsobili, že jednotlivé mestské regióny i celé sídelné systémy sa vyvíjali odlišne od zvyšku Európy. So socialistickou industrializáciou miest bol úzko prepojený proces vládou podnecovanej urbanizácie, keďže nové priemyselné prevádzky potrebovali dodatočnú pracovnú silu a tá sa do miest presúvala prevažne z okolitého vidieka. V prípade dnes už postsocialistických krajín môžeme hovoriť o rapidnej centralizácii obyvateľstva v rámci funkčných mestských regiónov predovšetkým v období r. 1950 – 1980 (Maďarsko, Poľsko, Bulharsko) a v r. 1970 až 1990 (Česká rep., Slovensko, Rumunsko, Estónsko, Lotyšsko).

Po páde socialistických režimov v roku 1989 upadla väčšina krajín strednej a východnej Európy do ekonomickej i spoločenskej depresie. Deindustrializácia mala za následok, že stupeň urbanizácie začal od konca epochy socializmu vo väčšine spomínaných krajín stagnovať až klesať. Zhruba od konca 90-tych rokov tak možno hovoriť o decentralizácii obyvateľstva aj v rámci urbánnych regiónov bývalých socialistických krajín, vrátane Slovenskej republiky.

Vhodný nástroj pre parciálny výskum redistribúcie obyvateľstva a štúdium urbánnej dynamiky vo všeobecnosti je tzv. Hooverov index koncentrácie obyvateľstva. Tento pomerne nenáročný ukazovateľ poskytuje relatívnu hodnotu určujúcu mieru rovnomernosti resp. nerovnomernosti rozmiestnenia obyvateľstva v priestore. V našom prípade budeme za smerodajnú považovať najmä jeho zmenu v priebehu času, ktorá nám napomôže identifikovať priestorovo sa koncentrujúcu alebo dekoncentrujúcu populáciu.

Predkladaný príspevok sa skladá z dvoch častí, z teoreticko-metodologickej a empirickej, pričom empirický výskum sa venuje aplikácii a sledovaniu zmeny Hooverovho indexu priestorovej koncentrácie obyvateľstva vo funkčných mestských regiónoch 10 najväčších

miest SR. Širším hospodárskym, spoločenským či geografickým súvislostiam budeme venovať len minimálnu pozornosť.

Ciel' a metódy

Cielom predkladaného príspevku je preskúmať možnosti aplikácie Hooverovho indexu ako alternatívnej metódy štúdia redistribúcie obyvateľstva na empirickom príklade funkčných mestských regiónov (FMR) 10 najľudnatejších miest na Slovensku.

Hooverov index priestorovej koncentrácie

Ako sme už spomenuli v úvode, Hooverov index je vhodný nástroj pre parciálny výskum redistribúcie obyvateľstva a štúdium urbánnej dynamiky vo všeobecnosti. Výhodou indexu je fakt, že ho je možné aplikovať na rozlične veľké geografické jednotky resp. územné útvary (Otterstrom 2001). Index môžeme zaradiť medzi priestorové miery koncentrácie, ktoré sa využívajú na opis stupňa rovnomernosti, resp. nerovnomernosti výskytu daného javu v priestore (Duncan 1957).

Populačnou koncentráciou rozumieme súhrnné relatívne umiestnenie obyvateľov v rámci priestorového systému skladajúceho sa z početných geografických podjednotiek, subregiónov. Rovnomerná hustota obyvateľstva medzi jednotlivými subregiónmi indikuje nedostatok koncentrácie. Naopak rozdiely v hustote zaľudnenia poukazujú na populačnú koncentráciu, pričom čím markantnejšie tieto rozdiely sú, tým je úroveň koncentrácie vyššia (Otterstrom 2003). Je adekvátne dodať, že pojem "koncentrácia" je vnímaný ako stav nerovnomernosti distribúcie obyvateľov v danom čase, a nie ako proces, ktorý v priebehu času vedie k jej zvyšovaniu.

Hooverov index (index priestorovej koncentrácie obyvateľstva)

$$H_t = 0.5 \sum_{i=1}^n |p_{it} - a_i| 100$$

kde H_t je Hooverov index v čase t , p_{it} je podiel počtu obyvateľov i -teho subregiónu (napr. okresu, obce a pod.) v čase t k počtu obyvateľov celého regiónu v čase t , a_i je podiel rozlohy územia i -teho subregiónu v čase t k rozlohe celého regiónu.

Pokiaľ by každý subregión mal identickú hustotu zaľudnenia, resp. rovnaký podiel regionálnej populácie i rozlohy, bola by populácia dokonale rovnomerne rozptýlená a index by dosiahol extrémnu hodnotu 0. Keby naopak všetci obyvatelia žili len v jednej obci, lokalite, resp. subregióne, koncentrácia by bola maximálna a index by dosiahol hodnotu 100. Ani jeden z extrémov nie je pravdepodobný, ale zmena relatívnej hodnoty v priebehu času nám poskytuje možnosť sledovať premeny priestorových charakteristík obyvateľstva. "Rozptyľujúca sa" populácia v regióne tak bude s každým ďalším sledovaným časovým úsekom nadobúdať nižšie hodnoty ukazovateľa, zatiaľ čo koncentrujúca sa populácia hodnoty vyššie (Otterstrom 2001).

Z hore uvedeného vyplýva, že Hooverov index je veľmi úzko spätý s hustotou zaľudnenia. Index rastie a populácia sa koncentruje, ak subregióny s hustotou zaľudnenia vyššou ako je regionálny priemer rastú rýchlejšie ako ostatné, alebo ak subregióny s podpriemernou

hustotou zaľudnenia rastú pomalšie. Opačné sily, teda rýchlejši rast subregiónov s nižšou hustotou zaľudnenia alebo pomalši rast subregiónov s hustotou vyššou, tlačia hodnoty indexu nadol a prinášajú so sebou naopak rovnomernejšiu distribúciu obyvateľstva.

Index vo svojich prácach použili viacerí, najmä americkí autori. Jedným z priekopníkov tejto metódy bol E. Hoover (1941), ktorý skúmal ako sa menila koncentrácia populácií v jednotlivých štátoch USA počas obdobia r. 1850-1940. Hoover vo svojej práci použil priamočiaru metódu na výpočet ukazovateľa v hodnotách 0 až 100, pre každé desaťročie. Táto metóda v podstate indikovala "percento" z celkového počtu obyvateľstva, ktorí by sa museli premiestniť medzi jednotlivými štátmi, aby bola priemerná hustota zaľudnenia vo všetkých štátoch rovnaká. Hoci nebol prvý kto použil podobný výpočet, ukazovateľ sa stal známym pod menom "Hooverov index" (Otterstrom 2001). Medzi najčastejšie citované štúdie využívajúce tento index patria práce autorov Vining a Strauss (1977) či Gordon P. (1982), ktorí v snahe o potvrdenie resp. vyvrátenie dekoncentračných hypotéz v USA vypočítali Hooverov index pre širokú paletu priestorových jednotiek a podjednotiek. Ďalej môžeme spomenúť príspevky autorov Long a DeAre (1988) a Long a Nucci (1997), ktorí použili index na úrovni amerických okresov (counties) a federálnych štátov, či neskoršie práce Otterstroma (2001, 2003), ktorý ho retrospektívne aplikoval na vývoj amerických mestských systémov. V Európe použili Hooverov index na výskum meniacich sa trendov distribúcie obyvateľstva napr. Champion (1989), ktorý pomocou jeho zmeny skúmal dekoncentráciu vo Veľkej Británii či Kahsai a Schaeffer (2010) vo Švajčiarsku. Na individuálne urbánne regióny aplikoval index napr. Vasanen (2009), ktorý ho použil na odhalenie decentralizačných trendov v regióne fínskeho mesta Turku.

Pri interpretácii indexu treba mať na zreteli, že úroveň absolútnej koncentrácie obyvateľstva je ovplyvnená nielen veľkosťou danej oblasti, ale aj jej fyzickogeografickými charakteristikami, menovite jej topografiou či klímou (Otterstrom 2003). Rozhodujúcim atribútom vybraného regiónu, resp. kategórie regiónov, z hľadiska ich použiteľnosti pre výskum, je predovšetkým ich relatívna stabilita v čase, aby nedochádzalo k deformáciám hodnôt spôsobených zmenou ich hraníc. Otterstrom (2003) preferuje vo výskume pracovať s ekonomicky a funkčne previazanými regiónmi pred výhradne administratívnymi jednotkami.

Long a Nucci (1997) pri interpretácii výsledkov upozorňujú na eventualitu diametrálne odlišných výsledkov v závislosti od zvoleného priestorového referenčného rámca. Ako príklad na vysvetlenie uvedieme poznatky z výskumu vývoja distribúcie obyvateľstva USA, kde USA ako celok vykazoval za uplynulé storočie zvyšujúcu sa koncentráciu obyvateľstva na úrovni okresov (counties), avšak ak za subregióny bola zvolená sieť federálnych štátov, USA sa javili ako populačne dekoncentrujúca sa krajina. Hooverov index tak môže byť efektívny nástroj na identifikáciu priestorovej mierky kde dochádza ku koncentrácii či dekoncentracii, alebo určiť do akej miery korešponduje redistribúcia medzi jednotlivými geografickými úrovňami. Správne zvolený priestorový rámec preto môžeme považovať za fundamentálny predpoklad korektného výskumu a mala by mu byť preto venovaná zvýšená pozornosť.

Priestorový rámec a použité dáta

V predkladanej práci sme sa rozhodli pre použitie funkčne previazaných územných jednotiek, funkčných mestských regiónov (z tzv. regionálneho systému FMR – 91 B), tak ako ich na základe dát o dochádzke do zamestnania zo sčítania obyvateľstva v roku 1991 vymedzil Bezák (2000). FMR predstavujú priestorovo súvislé územia, ktoré splňajú požiadavky

vnútornej koherencie a vonkajšej uzavretosti vzhľadom na denný pohyb za prácou. V súlade s poznatkami Otterstroma (2003) sme ich uprednostnili pred administratívnymi jednotkami, pretože pre vedecké účely predstavujú FMR adekvátnejší geografický rámeč.

Z hľadiska časového rozpätia výskumu sme sa zamerali na analýzu redistribúcie obyvateľstva v období rokov 1970¹ až 2010, v zhruba desaťročných odstupoch (podľa sčítaní), ktorý nám podáva ucelenú predstavu o populačnom vývoji zvolených FMR počas obdobia socializmu i po jeho páde. Potrebné dáta sme čerpali z oficiálnych československých a slovenských cenzov, presnejšie z Historického lexikónu obcí SR 1970-2001 (2003). Keďže v dobe kedy vznikol tento príspevok ešte neboli k dispozícii výsledky SODB 2011 za obecné sústavy, boli sme nútení čerpať dáta o počte obyvateľov na úrovni obcí pre rok 2010 z materiálov Bilancie pohybu obyvateľstva Slovenskej republiky 2010, tzn. z bežnej evidencie obyvateľstva. Napriek tomu, že sa nejedná o totožný zdroj údajov, domnievame sa, že pre naše výskumné účely je vyhovujúci.

Ďalším vážnym problémom, ktorému sme pri použití uvedenej metodiky museli čeliť, bola nestabilita štruktúry obcí v priebehu exponovaného obdobia. Zatiaľ čo v období socializmu prevládali integračné tendencie obcí, po prechode na trhovú ekonomiku nastáva obdobie dezintegrácie. S touto skutočnosťou sú spojené aj určité štatistické problémy, ktoré sa reflektujú aj do našej práce.

Ak uvažujeme integráciu obcí, potom je zrejmé, že existujú dáta o veľkosti populácie pre všetky pôvodne samostatné jednotky, ktoré sa zlúčením stávajú súčasťou jednej obce a ich veľkostné dáta sa jednoducho sčítajú. Naopak, pri dezintegrácii obcí jestvujú veľkostné dáta iba pre pôvodnú obec a veľkosť nových dezintegrovaných jednotiek je sprostredkovaná adresou trvalého pobytu jednotlivcov vo vzťahu k novým obecným hraniciam. Aj keď sú hranice nových obcí v niektorých prípadoch odvodené od katastrálnych hraníc, či sídelných lokalít pôvodnej obce, túto vlastnosť nemajú všetky obce uvažovaného priestorového rámca. Riešením je veľké množstvo metód retrospektívneho odhadu populačných dát nových jednotiek, ktoré boli v minulosti súčasťou jednej agregovanej obce. Vzhľadom na značnú subjektivitu procedúry jednotlivých odhadov sme od tejto možnosti upustili a miesto toho sme v práci použili sídelnú štruktúru obcí k cenzu v roku 1991. Práve táto štruktúra je najbližšie k momentu ukončenia obdobia integrácie obcí a nástupu obdobia dezintegrácie (teda k momentu, kedy bol počet obcí najmenší a ich priemerná výmera najväčšia). Ak uvažujeme, že po tomto momente nastali len dezintegračné zmeny, potom je možné všetky nesúlady administratívneho členenia so štruktúrou obcí v roku 1991 riešiť jednoduchým ex ante zlúčením všetkých dezagreovaných obcí po roku 1991 do pôvodnej obce k tomuto cenzu. Rovnakou metodikou možno uvažovať aj pôvodne neintegrované obce počas obdobia integračných tendencií do roku 1989.

Zo sídelnej štruktúry z roku 1991 sme tiež vychádzali aj pri kalkulácii výmer jednotlivých obcí, ktorú sme vykonali prostredníctvom nástroja kalkulácie výmery v programe ArcGIS 9.3 v kartografickom systéme S-JTSK Krovak East-North.

¹ Sčítanie obyvateľov z r. 1970 sa nám zdalo najvhodnejšie ako začiatkový moment sledovania priestorových zmien v distribúcii obyvateľstva, pretože nami vybrané FMR sú súčasťou regionálneho systému vyčleneného na základe dát zo sčítania z r. 1991, teda zhruba uprostred celého nami skúmaného obdobia 1970 – 2010. Sme si vedomí, že aj napriek relatívne stabilnému charakteru hraníc FMR, došlo počas celého sledovaného obdobia k istým zmenám priestorového rozsahu jednotlivých FMR, avšak z hľadiska zamerania výskumu a charakteru výpočtu nami sledovaného indexu sa nami zvolený regionálny systém javí ako opodstatnený a výsledky výskumu, na ňom založené, ako primerané.

Výsledky a diskusia

V predchádzajúcej časti sme poskytli definíciu a prehľad možností aplikácie Hooverovho indexu. V tejto časti sa sústreďujeme na analýzu zmien v distribúcii obyvateľstva vo FMR 10 najväčších slovenských miest. Selekcii regiónov najväčších slovenských miest zdôvodňujeme predpokladom, že centralizačné a decentralizačné tendencie by mali byť dostatočne evidentné i kontrastné práve v najľudnatejších centrách osídlenia.

Tab. 1 nám podáva súhrnné informácie o vývoji hodnôt Hooverovho indexu medzi rokmi 1970 až 2010. V prvom rade je dôležité poznamenať, že konkrétne hodnoty indexu populačnej koncentrácie sú do veľkej miery ovplyvnené jednak veľkosťou daného regiónu, ale tiež, ako sme už spomínali vyššie, jeho topografiou či špecifickými črtami sídelného systému na danom území. Keďže hodnotenie faktorov vplývajúcich na konkrétne hodnoty indexu nie je úlohou nášho článku, zvýšenú pozornosť budeme pri analýze venovať vývoju spomínaných hodnôt v čase.

Tab. 1: Hooverov index koncentrácie obyvateľstva FMR 10 najväčších miest SR v období rokov 1970 - 2010

FMR - B	Hooverov index					zmena			
	1970	1980	1991	2001	2010*	1970-1980	1980-1991	1991-2001	2001-2010
Bratislava	48,99	53,10	57,08	55,93	54,06	4,11	3,98	-1,15	-1,86
Košice	52,27	55,60	59,19	58,19	57,33	3,33	3,58	-1,00	-0,86
Prešov	35,66	41,24	47,01	47,24	46,37	5,58	5,77	0,23	-0,87
Nitra	29,63	36,68	44,20	44,58	42,33	7,05	7,52	0,38	-2,25
Žilina	33,19	38,72	43,30	43,42	42,82	5,54	4,57	0,12	-0,60
Banská Bystrica	48,48	56,56	64,31	63,52	61,45	8,08	7,75	-0,79	-2,06
Trnava	33,31	42,39	46,74	47,10	43,79	9,08	4,35	0,37	-3,32
Martin	46,14	51,83	56,24	56,70	55,73	5,69	4,41	0,46	-0,97
Trenčín	34,27	39,30	42,73	43,06	41,74	5,03	3,43	0,33	-1,32
Poprad	48,19	52,79	56,78	57,34	56,78	4,60	3,99	0,56	-0,57
priemer						5,81	4,94	-0,05	-1,47

zdroj: vlastný výpočet

Prvý časový úsek, medzi rokmi 1970 a 1980, sa vyznačoval univerzálnym trendom zvyšujúcej sa miery koncentrácie obyvateľstva vo všetkých skúmaných FMR, pričom najvyšší nárast hodnoty indexu zaznamenávali FMR Trnava (9,08), FMR Banská Bystrica (8,08) a FMR Nitra (7,05), zatiaľ čo najnižší bol vo FMR Košice (3,33). V tejto súvislosti je tiež dôležité zdôrazniť, že v spomínanom období sa jednalo o v priemere najvyšší rast miery koncentrácie spomedzi všetkých sledovaných časových úsekov, priemer dosiahol hodnotu 5,81. Druhý pozorovaný časový úsek sa opäť vyznačuje celoplošným zvýšením miery priestorovej koncentrácie obyvateľstva v hraniciach každého zo skúmaných FMR, avšak priemerná hodnota nárastu indexu už klesla na úroveň 4,94. Z individuálnych FMR vystupuje do popredia najmä najvyšší nárast hodnoty indexu vo FMR Banská Bystrica (7,75) a FMR Nitra (7,52), naopak najnižší nárast zaregistrovali FMR Trenčín (3,43) a FMR Košice (3,58). Pozorované zmeny indexu v rokoch 1970 až 1991 tak môžeme bezpochyby označiť za etapu

zvyšující sa miery priestorovej koncentrácie obyvateľstva vo vnútroregionálnej mierke skúmaných FMR.

Ak vezmeme do úvahy všeobecne známe poznatky o masívnej, štátom podnecovanej urbanizácii počas éry socializmu, môžeme proces zvyšujúcej sa koncentrácie obyvateľstva do veľkej miery stotožniť s procesom centralizácie obyvateľstva do jadier FMR. V tomto ohľade teda možno konštatovať, že zmena Hooverovho indexu správne indikovala prebiehajúce zmeny v priestorovom rozložení obyvateľstva.

Obrat vo vývoji hodnôt Hooverovho indexu v sledovaných FMR nastáva po roku 1991. Hoci väčšina FMR počas desaťročia medzi rokmi 1991 a 2001 zaznamenáva nepatrný vzrast miery koncentrácie obyvateľstva, v regiónoch dvoch najväčších slovenských miest, Bratislavy a Košíc, už možno pozorovať pokles tejto miery. K dvom spomínaným mestám sa pridáva FMR Banská Bystrica, ktorý tiež zaznamenal pokles miery priestorovej koncentrácie obyvateľstva, avšak v o niečo menšom rozsahu ako tomu bolo u Bratislavy a Košíc. Priemerne tak regióny dosiahli hodnotu rastu Hooverovho indexu na vyrovnanej úrovni -0,05.

Celkovo možno konštatovať, že súbor funkčných regiónov 10 najväčších miest SR prešiel v poslednej dekáde 20-teho storočia akousi fázou stagnácie, resp. konsolidácie v priestorovom rozložení obyvateľov. Naše poznatky v tejto súvislosti korešpondujú so závermi prezentovanými v príspevku Bezáka (2011), v ktorom autor označuje predovšetkým druhú polovicu 90-tych rokov ako etapu prechodnú medzi centralizáciou a relatívnou až absolútnou decentralizáciou. Začínajúci trend decentralizácie obyvateľstva v rámci funkčných mestských regiónov v tomto období predznačuje z nášho pohľadu vývoj regiónov dvoch najväčších miest, ktoré ako sme spomínali zaznamenali už v tomto období pokles miery Hooverovho indexu.

V poslednom sledovanom období rokov 2001 až 2010 sa podľa predpokladov už prejavili dekoncentračné tendencie, a to vo všetkých skúmaných FMR. Hodnoty Hooverovho indexu klesli najvýraznejšie vo FMR Trnava (-3,32), FMR Nitra (-2,25) a FMR Banská Bystrica (-2,06), pričom priemer všetkých FMR dosiahol hodnotu -1,47.

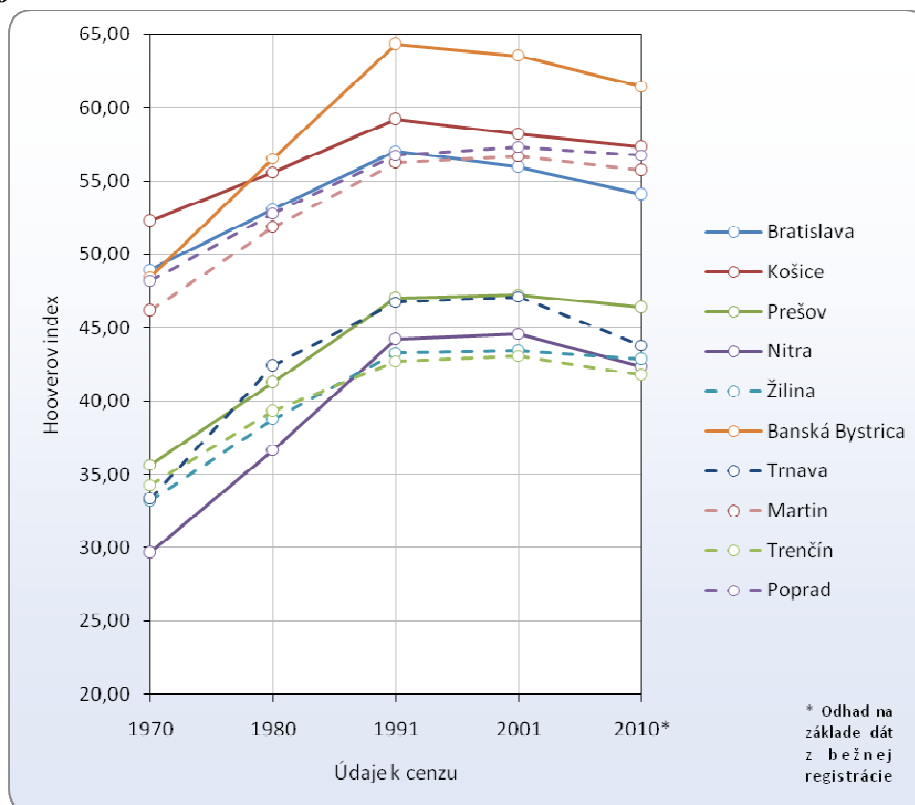
Pokles Hooverovho indexu signalizuje decentralizačné vnútroregionálne trendy, ktoré sa v geografickom prostredí postsocialistických mestských regiónov čoraz častejšie spájajú s fenoménom suburbanizácie, resp. suburbánnym rastom. Vyššie uvedené zistenia sú v súlade s viacerými prácami slovenských autorov, ktorí sa venovali procesu suburbanizácie, ako napr. Sedláková (2005); Vigašová, Novotný (2010), Novotný (2011), Tóth (2011) a ďalší.

Novotný (2011) vo svojom príspevku venujúcom sa migračným pohybom vo funkčných mestských regiónoch najväčších miest SR konštatuje, že zázemia týchto regiónov zaznamenávajú migračné prírastky, kým jadrá, s výnimkou Bratislavy, zaznamenávajú viac či menej výrazné migračné úbytky. Na základe modelu vývojových štádií mestských regiónov ich potom vo väčšine prípadov zaradil do štádia suburbanizácie.

Bezák (2011) v tomto ohľade dokonca pozoruje „výraznú a jednoznačnú prevahu decentralizačných tendencií v celom systéme funkčných mestských regiónov SR“. Spomínaný vývoj v tomto prípade len potvrdil všeobecné tendencie, pozorované tak v kapitalistických ako aj postsocialistických krajinách, že decentralizácia obyvateľstva sa najskôr prejavuje vo funkčných regiónoch najľudnatejších miest a hierarchicky sa šíri až k najmenším funkčným mestským regiónom.

Celkový vývoj zmien v rozložení obyvateľstva skúmaných regiónov, presúvajúcich sa z etapy rapídneho zvyšovania koncentrácie, resp. centralizácie, cez stagnáciu až po miernu decentralizáciu, najlepšie ilustruje obr. 1.

Obr. 2: Vývoj Hooverovho indexu vo FMR najľudnajejších miest Slovenska v období 1970 až 2010



zdroj: tabuľka 1

Záver

Aplikáciou Hooverovho indexu priestorovej koncentrácie obyvateľstva a sledovaním jeho zmien v priebehu rokov 1970 až 2010, sme dokázali, že index je možné aplikovať aj pri štúdiu zmien v rozložení obyvateľstva v rámci funkčných mestských regiónov na SR. Keďže index v priebehu času správne identifikoval centralizačné i nastupujúce decentralizačné tendencie vo vývoji týchto regiónov, vnímame ho ako užitočný sekundárny ukazovateľ, ktorý by mohol nájsť uplatnenie v širokom spektre vedeckých prác orientovaných na štúdium redistribúcie obyvateľstva.

Literatúra

- [1] BEZÁK, A. (1990): Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. In: *Geografický časopis*, 42, 1990. s. 57-73.
- [2] BEZÁK, A. (2000): Funkčné mestské regióny na Slovensku. In: *Geographia Slovaca*, 15. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2000. 89 s., ISSN 1210-3519.
- [3] BEZÁK, A. (2011): Redistribúcia obyvateľstva vo funkčných mestských regiónoch na Slovensku v období 1991-2010. *Geographia Cassoviensis*, roč. V., č. 2 (2011), s. 5 – 16. ISSN 1339-6748
- [4] BILANCIA POHYBU OBYVATEĽSTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2010.

- Štatistický úrad Slovenskej republiky, Bratislava 2011
- [5] DUNCAN, O. D. (1957): The Measurement of Population Distribution. *Population Studies*. Vol. 11 No. 1 s. 27- 45
- [6] FIELDING, A. (1989): Migration and urbanization in Western Europe since 1950. *Geographical Journal*, Volume 155, Issue 1, 60-69
- [7] GORDON, P. (1982): Deconcentration without a „clean break“. *Human Settlement Systems: Spatial Patterns and Trends*. IIASA Collaborative Proceedings Series. s. 193-202
- [8] HISTORICKÝ LEXIKÓN OBCÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY 1970-2001 (2003): Sekcia sociálnej štatistiky a demografie. Štatistický úrad Slovenskej republiky.
- [9] HOOVER, E. (1941): Interstate Redistribution of Population, 1850-1940. *Journal of Economic History*, 1, s. 199-205
- [10] CHAMPION, A. G. (1989): Counterurbanization in Britain. *Geographical Journal*, Volume 155, Issue 1, s. 52-59
- [11] CHAMPION, T. [2001]. Urbanization, Suburbanization, Counterurbanization and Reurbanization, In: *Handbook of Urban Studies*. London: SAGE publications, 2001. s. 144-161. ISBN 0-8039-7695-X.
- [12] KAHSAI M., S., SCHAEFFER P., V. (2010): Deconcentration, Counter-Urbanization, or Trend Reversal? The Population Distribution of Switzerland, Revisited. *The Open Urban Studies Journal*, Vol. 3, s. 89-102
- [13] LONG, L., DEARE, D. (1988): A Perspective on the Nonmetropolitan Turnaround. *Population and Development Review*, Vol. 14, s. 433-450
- [14] LONG, L., NUCCI, A. (1997): The Hoover Index of Population Concentration: A Correction and update. *Professional Geographer*, 49 (4), s. 431-440
- [15] NOVOTNÝ, L. (2011): Funkčné mestské regióny najväčších slovenských miest v modeloch urbánneho vývoja. *Geographia Cassoviensis*, roč. V., č. 2 (2011), s. 93 – 102. ISSN 1339-6748
- [16] OTTERSTROM, S. M. (2001): Trends in National and Regional Population Concentration in the United States from 1790 to 1990: From the Frontier to the Urban Transformation. *The Social Science Journal*. 38, s. 393-407
- [17] OTTERSTROM, S. M. (2003): Population Concentration in United States City-Systems from 1790 to 2000: Historical Trends and Current Phases. *Tijdschriftvoor Econimische en Sociale Geografie*, Vol. 94, No. 4 s. 477
- [18] SEDLÁKOVÁ, A. (2005): Comparative Study of Migration Tendencies in Suburban Zones of Post-Communist Cities Prešov and Olomouc. In: *Foliageographica*8. Prešov: Prešovská Univerzita v Prešove, 2005. s. 171-179
- [19] ŠVECOVÁ, A., RAJČÁKOVÁ, E., 2009: Priestorová diferenciácia rastu obyvateľstva v Slovenskej republike v transformačnom období. *Geographia Cassoviensis*, 3(2), 165-170.
- [20] TÓTH, V., 2011: Vývoj suburbanizácie vo funkčnom mestskom regióne Bratislava v rokoch 1995 až 2009. In *suburbanizace.cz*, Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, s. 1-13.
- [21] VASANEN, A. (2009): Deconcentration versus spatial clustering: changing population distribution in the Turku urban region, 1980-2005. *Fennia*187: 2, s. 115-127. Helsinki. ISSN 0015-0010
- [22] VIGAŠOVÁ, D., NOVOTNÝ, L. (2010): Migračné trendy vo funkčných mestských regiónoch Bratislava a Banská Bystrica. *Slovenská štatistika a demografia* 2/2010, Štatistický úrad Slovenskej republiky, Bratislava, 2010, s. 72-91 ISSN 1210-1095

- [23] VINING, D. R., STRAUSS, A. (1977): A demonstration that the current deconcentration of population in the United States is a clean break with the past. *Environment and Planning A*, 9: s. 751-758

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/1143/12 Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia. Vedúci projektu - Prof. RNDr. Viliam Lauko, CSc.

REDISTRIBÚCIA OBYATEĽSTVA STREDNE VEĽKÝCH SLOVENSKÝCH MIEST V OBDOBÍ 1991-2011 (NA PRÍKLADE ŽILINY)

POPULATION REDISTRIBUTION OF MEDIUM-SIZED CITIES IN SLOVAKIA IN THE PERIOD 1991-2011 (AS A CASE OF ŽILINA)

MGR. KATARÍNA ČUPELOVÁ

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: cupelova@fns.uniba.sk*

Anotácia

Suburbanizačné procesy sa v prostredí Slovenska netýkajú len jeho najväčších miest, isté ich prejavy možno nájsť aj pri menších mestách ako prirodzený dôsledok preferencií vyššej kvality života obyvateľstva. Cieľom príspevku je zachytiť zmeny v rozmiestnení obyvateľstva stredne veľkých slovenských miest (na príklade Žiliny) v období 1991 – 2011 v hraniciach mesta i v ich zázemí. Pri mestách pracujeme so základnými sídelnými jednotkami a mestskými časťami, za zázemie považujeme obce funkčných mestských regiónov spomínaných miest. V prvej dekáde pri doznievajúcej bytovej výstavbe rastú v meste najmä časti so sídliskami, prípadne atraktívne okrajové časti s vidieckym charakterom zástavby a dostatočným priestorom pre novú výstavbu predovšetkým rodinných domov. V druhej dekáde začínajú výrazne rásť aj obce v tesnej blízkosti mesta, či pozdĺž hlavných dopravných ťahov.

Kľúčové slová

redistribúcia obyvateľstva, stredne veľké mestá, funkčný mestský región, Žilina

Annotation

Suburbanization processes in Slovakia don't take place only in larger cities, but they are present even in smaller cities as a natural result of a higher quality-of-life preferences. The aim of this paper is to analyze changes in population distribution in medium-sized cities in Slovak territory (as a case of Žilina) in the period 1991 – 2011 within the cities' boundaries and their background. The analyzed units are the basic residential units and city boroughs. We have considered the background of cities as a set of municipalities located in their functional urban regions, as a region based on daily commuting. During the first decade, when the socialist housing construction was terminating, the boroughs with the housing blocks and the suburban boroughs of cities with an attractive rural character were growing. During the second decade there is a significant growth of those settlements located close to both cities and those located especially along major transportation lines.

Key words

redistribution of population, medium-size cities, functional urban region, Žilina

JEL classification: J11, R21

1. Úvod

Na začiatku 90-tych rokov 20. storočia, dokedy bola bytová výstavba a následná koncentrácia obyvateľstva do miest a vybraných strediskových obcí ovplyvnená plánovaným hospodárstvom, prichádza obdobie radikálnych zmien. Prechod na trhovú ekonomiku znamenal nielen zmeny v organizácii spoločnosti, ale zasiahol aj do sídelného vývoja územia. Dochádza tiež k zmenám využívania krajiny, rozmiestnenia obyvateľstva a následnej zmene ich demografickej štruktúry. V zázemí najväčších miest možno badať nový fenomén – suburbanizáciu resp. suburbanizačné trendy. Tie môžeme chápať ako zmenu smeru migračných tokov v urbánnom priestore, zmenu štruktúry či motivácie migrantov (Ouředníček, 2002), pričom sa prejavujú dekoncentraciou a decentralizáciou obyvateľstva. Netýkajú sa však len vzťahu mesta a jeho zázemia, ale prejavujú sa aj v okrajových častiach mesta s vidieckym charakterom zástavby (Matlovič, 2001). Dôležitú úlohu začína zohrávať výhodná dopravná poloha obcí vzhľadom k hospodárskym centrom, ktorá spolu s infraštruktúrnou vybavenosťou obcí predstavuje výrazný pull faktor pri rozhodovanom procese migrantov (Andráško, Ira, 2010), pričom ich absencia môže byť jedným z aspektov marginalizácie regiónu z hľadiska geometrického, ekonomického či percepčného (Džupinová a kol. 2008, Poláčková, 2010). Prejavmi suburbanizácie v prostredí Slovenska sa zaoberali viacerí autori, pričom sa venovali najmä Bratislave (Slavík, Kurta, 2007, Šveda, 2009, 2010, 2011, Šveda, Vigašová, 2010), Prešovu (Matlovič, Sedláková 2004, 2007, Sedláková, 2005), Košiciam (Dická 2006), Nitre (Czáková 2007) a Banskej Bystrici (Vigašová, Novotný, 2010). Dekoncentračným tendenciám obyvateľstva menších miest sa venovali napríklad Novotný (2010) pri Spišskej Novej Vsi, či Hudec (2011) pri Leviciach.

Novotný (2011) skúmal pozíciu FMR šiestich najväčších slovenských miest v modeli životného cyklu mestského regiónu podľa Klaasena a Scimemiho (1981), pričom sa funkčný mestský región Žilina zaradil spolu s ostatnými FMR (s výnimkou Prešova) do štádia suburbanizácie, kde sa región vyznačuje celkovým prírastkom, no zázemie zaznamenáva výraznejší rast ako jadro, ktoré môže zaznamenávať aj úbytky obyvateľstva. Detailnejší výskum regiónu Žiliny a suburbanizačných prejavov v jeho zázemí v slovenskej literatúre však absentuje.

2. Cieľ a metodologické východiská

Cieľom príspevku je zachytiť zmeny v rozmiestnení obyvateľstva stredne veľkých slovenských miest na príklade mesta Žiliny a jeho zázemia v rokoch 1991 – 2011. Za jadro skúmaného regiónu považujeme v zmysle vnútornej štruktúry funkčných mestských regiónov (ďalej FMR) vyčlenených Bezákom (2000) mesto Žilinu v jeho administratívnych hraniciach, za zázemie obce vymedzeného regiónu. Keďže región bol vyčlenený na základe koncepcie denných urbánnych systémov s využitím dát o dochádzke do zamestnania, spĺňa podmienku vnútornej koherencie a je navonok relatívne uzavretý vzhľadom na denný pohyb za prácou. Môžeme tak predpokladať, že v tomto priestore sa tiež budú prejavovať nové vzory správania obyvateľstva súvisiace s migráciou a zvyšujúcimi sa nárokmi na kvalitu bývania.

V našom príspevku sledujeme rozmiestnenie obyvateľstva v regióne na úrovni celého FMR, jeho komponentov (jadro, zázemie), na úrovni obcí a v období rokov 1991 – 2001 aj na úrovni mestských častí mesta Žilina. V 90-tych rokoch prešli obce regiónu výraznými dezagregačnými zmenami, od mesta Žilina sa odčlenilo 6 obcí – Lietavska Lúčka, Porúbka, Rosina, Teplička nad Váhom, Turie a Višňové, od mesta Rajec 4 obce - Ďurčiná, Veľká a Malá Čierna a Šuja, od Rajeckých Teplíc 4 obce – Kamenná Poruba, Kanská, Kunerad

a Stránske. Zmeny nastali aj pri vidieckych obciach – odčlenenie Nezbudskej Lúčky od Varína, Kľače od Jasenového, taktiež spojenie obcí Lietavská Svinná a Babkov, Terchová a Horná Tižina, Dolný Hričov a Peklina. V našom príspevku tak pracujeme s obcami k roku 2011.

Hlavnými zdrojmi dát sú sčítania obyvateľov, domov a bytov z rokov 1991 a 2001, pravidelné Bilancie pohybu obyvateľstva v období rokov 2001 – 2011 a databázy Štatistického úradu o domovom a bytovom fonde na úrovni obcí v rokoch 2003 – 2009.

3. Funkčný mestský región Žilina

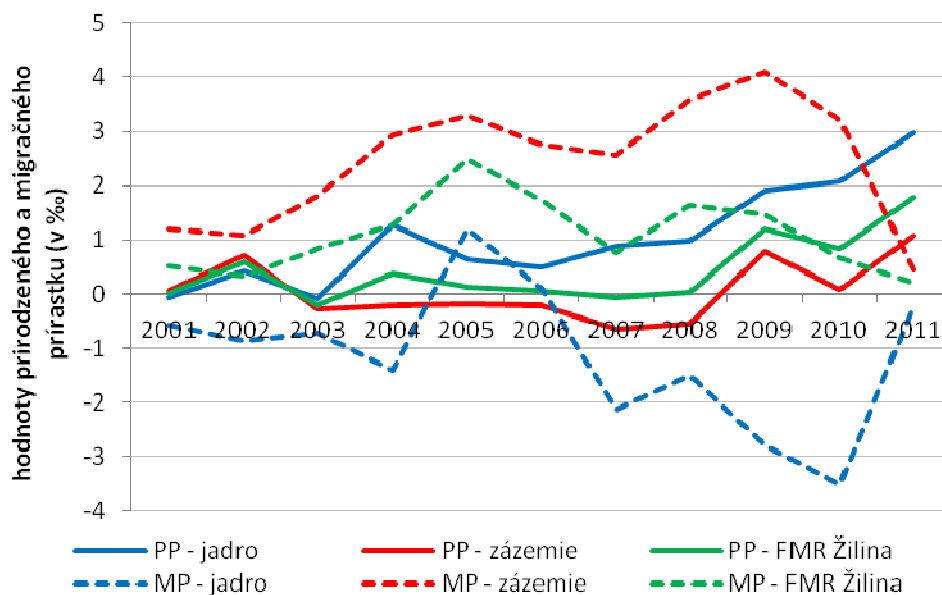
Skúmané územie – funkčný mestský región Žilina – leží na severozápade Slovenska a po regióne Bratislavy a Košíc ho môžeme považovať za tretí, z hľadiska hospodárstva, najrozvinutejší región. Naša voľba denného urbánneho systému ako observačnej jednotky spočíva v potrebe zachovať koherentnosť a uzavretosť systému obcí z hľadiska ich prirodzenej spádovosti k Žiline ako jadru regiónu (Bezák, 2000).

FMR Žilina tvorí 80 obcí ležiacich v okresoch Bytča, Kysucké Nové Mesto a Žilina a obec Dunajov z okresu Čadca. Štatút mesta majú okrem Žiliny ešte 4 obce – Kysucké Nové Mesto, Bytča, Rajec a Rajecké Teplice. Jadro regiónu leží v Žilinskej kotline, ktorú obklopujú pohoria Malá Fatra, Strážovské vrchy, Súľovské vrchy, Javorníky a Kysucká vrchovina a predstavujú tak prírodnú bariéru rozvoja ľudských aktivít. Prirodzené jadro regiónu - mesto Žilina - je štvrtým najväčším mestom Slovenska (84 358 obyvateľov k 30.4.2012), je tiež sídlom orgánov Žilinského samosprávneho kraja. Etablovanie významných podnikov v regióne tvorí bázu pracovných miest nielen pre domáce obyvateľstvo, ale aj širšie zázemie Žiliny. Medzi najvýznamnejších zamestnávateľov regiónu patria KIA Motors Slovakia s.r.o. (Teplička nad Váhom), Mobis Slovakia s.r.o. (Gbeľany), Metsä Tissue Slovakia a.s. (Žilina), INA Kysuce a.s. (Kysucké Nové Mesto), Váhostav-SK a.s. (Žilina) a KINEX (Kysucké Nové Mesto, Bytča) a iné. Mesto má významné postavenie ako dopravný uzol Slovenska, stretávajú sa tu tri cesty medzinárodného významu E50 (Atlantik – Ukrajina), E 75 (Balt – Atény) a E442, mesto je napojené na úseky diaľnic D1 (v súčasnosti dostavaná po Hričovské Podhradie) a D3 (v prevádzke po Strážov). Je tiež významným železničným uzlom, križujú sa tu železničné trate E 42 a E 52, ktoré plnia funkciu medzinárodných magistrál a Žilina tiež leží na trase paneurópskeho koridoru č. 5. Žilina tiež využíva medzinárodné letisko pri Dolnom Hričove, od roku 2005 má pravidelné spojenie s Prahou dvakrát denne.

4. Výsledky

FMR Žilina zaznamenal v prvom skúmanom decéniu (1991-2001) nárast počtu obyvateľov (miera rastu 102,9%), no v druhom desaťročí mierny pokles (miera rastu 99,0 %). V súvislosti s doznievaním socialistickej výstavby v meste Žilina a tiež relatívne vysokou mierou prirodzeného prírastku v skúmanom regióne rástli v 90-tych rokoch jadro aj zázemie regiónu, pričom Žilina zaznamenala mieru rastu 101,8 % a zázemie 103,6 %. V druhom desaťročí už môžeme sledovať pokles počtu obyvateľov jadra (miera rastu 95,5 %), pričom zázemie rastie len mierne (101,3 %-ná miera rastu). Pri detailnejšom pohľade na jednotlivé komponenty regiónu a ich ukazovatele prirodzeného a migračného pohybu (Graf 1) môžeme vidieť, že v sledovanom období práve migračný pohyb výrazne vplýval na zmeny distribúcie obyvateľstva medzi jadrom a zázemím funkčného mestského regiónu Žilina, ktoré sa zintenzívnili najmä v posledných rokoch, kedy sa naplno prejavili dôsledky intenzívnej bytovej výstavby v zázemí Žiliny.

Graf 1: Ukazovatele pohybu obyvatelstva funkčního městského regionu Žilina a jeho komponentov v období 2001-2011

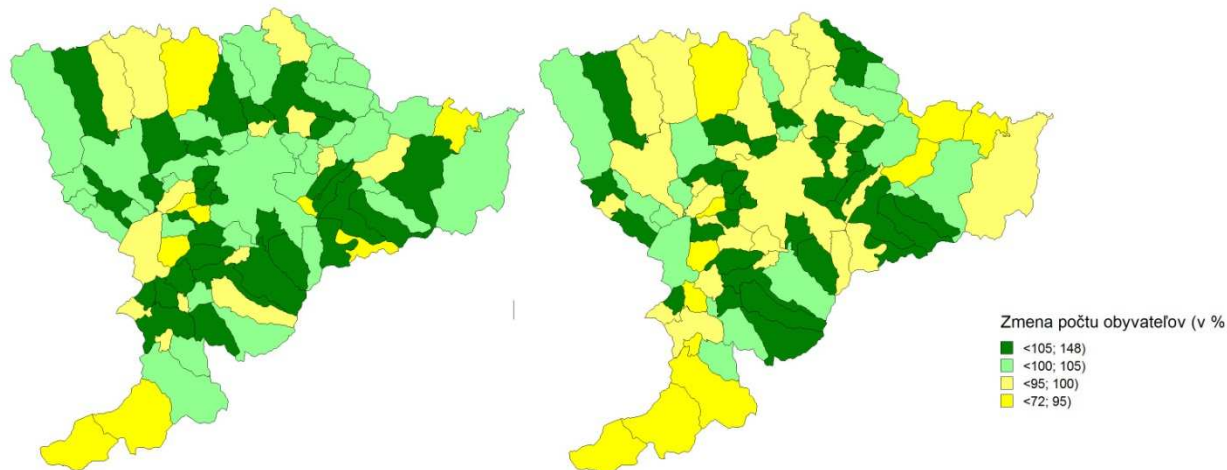


Zdroj: ŠÚ SR, 2011

Pri hodnotení priestorových zmien počtu obyvateľov v dvoch sledovaných obdobiach na úrovni obcí (Obr.1) vidíme, že v zázemí Žiliny sa znížil počet obcí s rastúcim počtom obyvateľov. Prírastkové obce sa sústreďujú do bezprostrednej blízkosti mesta a pozdĺž hlavných dopravných ťahov, úbytok zaznamenávajú obce na periférii regiónu (prevažne sever a juh) a tiež jadro regiónu. V období 1991 – 2001 najvyššie prírastky obyvateľstva zaznamenali obce Nededza (5,4 %), Strečno (3,8%), Rajec (11,4%) a tiež obce odčlenené od jednotlivých miest – Malá Čierna, Kamenná Poruba, Rosina. V tomto období zaznamenala nárast počtu obyvateľov aj Žilina, pričom ten bol v hraniciach mesta značne nerovnomerný (Obr.2). Najvyššiu mieru rast – 329,8% - zaznamenala mestská časť Závodie. Mesto Žilina v nej v 90-tych rokoch pokračovalo vo výstavbe sídliska Hájik, kde tak pribudlo za 10 rokov viac ako 1700 bytov a 5400 obyvateľov. Výstavba sídliska bola dokončená v roku 2007 a v súčasnosti má viac ako 7000 obyvateľov. Výrazne tiež rástli mestské časti Budatín, Trnové a Zásranie. V týchto častiach však bytový fond predstavuje najmä individuálna bytová výstavba a preto môžeme predpokladať, že práve tam smerovali prví migranti z preplnených socialistických sídlisk Žiliny, ktoré zaznamenali úbytky obyvateľstva (Solinky, Hliny a Vlčince v mestskej časti Žilina). Imigrujúce obyvateľstvo v prvých rokoch predstavovalo najmä obyvateľstvo vyššej spoločenskej vrstvy, ktoré preferovalo bývanie v atraktívnych štvrtiach mesta, prípadne blízkych obciach, pričom aj naďalej zostáva v spojení s mestom, kde pracuje. V administratívnych hraniciach mesta Žiliny však niektoré mestské časti zostávajú aj naďalej neatraktívne pre migrujúce obyvateľstvo, napríklad Mojšova Lúčka predstavuje vďaka vodnému dielu Žilina rekreačnú oblasť, Strážovom bude prechádzať diaľnica D3. Ďalšou prírastkovou skupinou obcí sú Teplička nad Váhom, Nededza, Mojš, Varín, Nezbudská Lúčka a Krasňany na západe regiónu, ktoré ťažia hlavne zo svojej výhodnej dopravnej polohy popri hlavnej železničnej trati a tiež ceste č. 583 napájajúcej sa na dopravný ťah E 50, či skupina obcí medzi mestami Rajec a Žilina. Vysoký počet obcí s rastúcim počtom obyvateľov tiež môžeme pripísať pronatalitnému demografickému správaniu obyvateľstva, pričom ide najmä o obce s vysokým počtom obyvateľov a relatívne nízkym priemerným vekom a taktiež po obmedzení výstavby

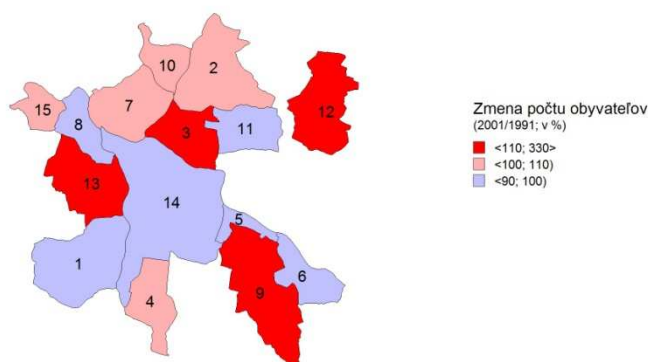
v městách mladé rodiny často z ekonomických dôvodov smerujú do rodičovských domov na vidieku (Novotný, 2010).

Obr. 1: Zmeny počtu obyvateľov obcí funkčného mestského regiónu Žilina v obdobiach 1991-2001 a 2001 – 2011



Zdroj: ŠÚ SR, 1991, 2003, 2011

Obr. 2: Zmena počtu obyvateľov mestských častí Žiliny v období 1991 - 2001



Zdroj: ŠÚ SR, 1991, 2003

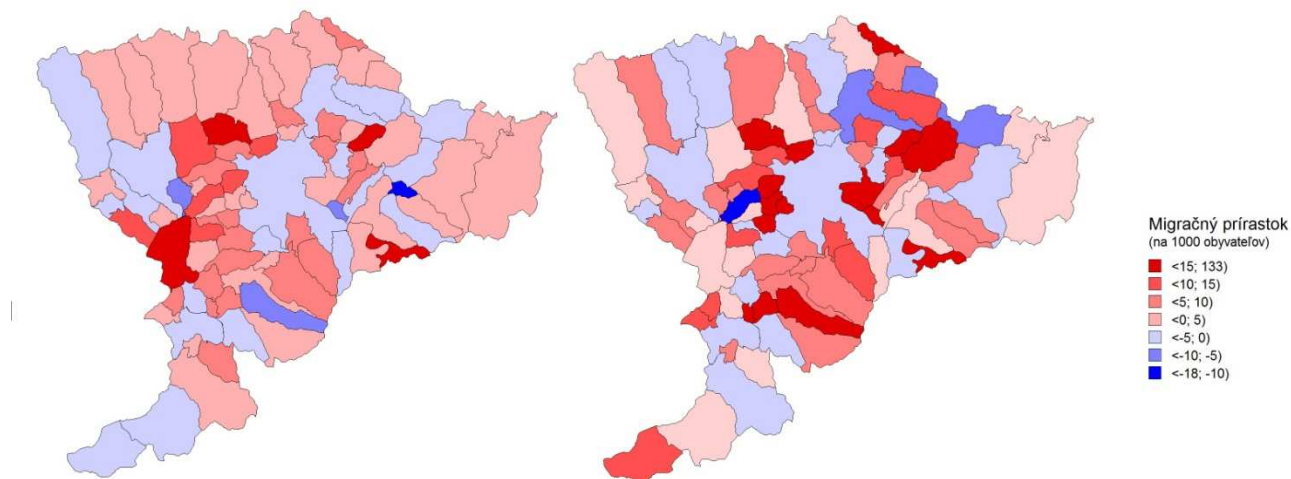
Poznámka:

Mestské časti Žiliny: 1. Bánová, 2. Brodno, 3. Budatín, 4. Bytčica, 5. Celulózka, 6. Mojšová Lúčka, 7. Považský Chlmec, 8. Strážov, 9. Trnové, 10. Vranie, 11. Zádubnie, 12. Zástranie, 13. Závodie, 14. Žilina, 15. Žilinská Lehota

V druhom sledovanom období, v rokoch 2001 – 2011, nárast počtu obyvateľov zaznamenáva nižší počet obcí, ktoré nie sú sústredené v tesnom zázemí mesta Žiliny a nárast počtu ich obyvateľov výrazne ovplyvňujú aj iné faktory ako samotná dopravná poloha voči jadrú regiónu. V roku 2006 v Tepličke nad Váhom začala výrobu kórejská automobilová firma KIA a spolu so svojou subdodávateľskou firmou Mobis v Gbeľanoch ponúkla pracovné príležitosti obyvateľom nielen samotnej obce, ale aj širšiemu okoliu. To oživilo bytovú výstavbu v samotnej Tepličke i okolitých obciach, v Krasňanoch a Varíne dokonca vznikli nové rezidenčné areály (Obr. 4). V obci Dunajov na severe regiónu bolo v rokoch 2003-2009 vybudovaných 155 bytov v novom bytovom komplexe. Atraktívnymi z hľadiska výstavby a migrácie obyvateľstva sú tiež obce ako Terchová, Čičmany a Fačkov na podhorí Malej Fatry a v kúpeľnom meste Rajecké Teplice, kde novovystavané objekty tvoria najmä apartmány a hotely, a aj keď zaznamenávajú migračné prírastky obyvateľov, počet ich obyvateľov klesá. Podobne sú na tom aj obce na severe FMR, kde výstavbu predstavujú

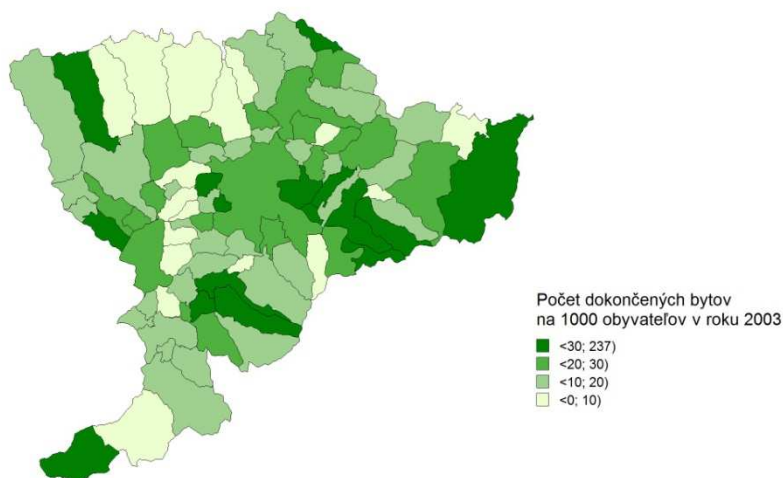
najmä objekty rekreácie, ide však o obce s nízkym počtom obyvateľov prevažne vo vyššom veku.

Obr. 3: Priemerné ročné migračné prírastky v obciach funkčného mestského regiónu Žilina v rokoch 2001-2003 a 2009-2011



Zdroj: ŠÚ SR, 2011

Obr. 4: Bytová výstavba v rokoch 2003-2009 v obciach funkčného mestského regiónu Žilina

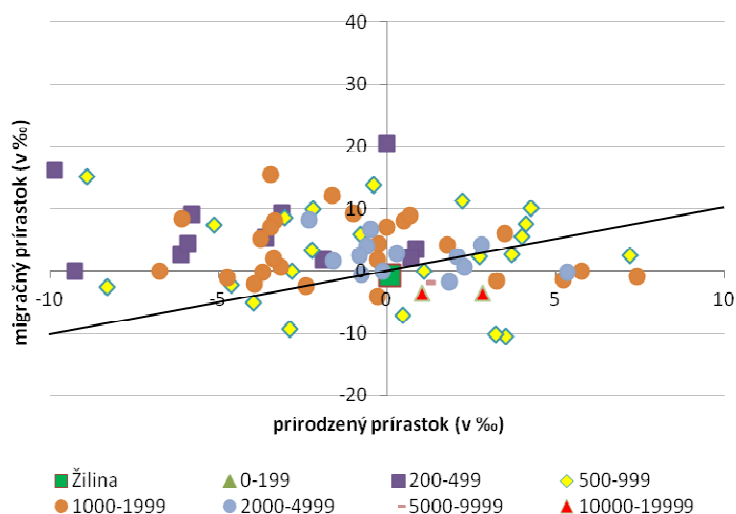


Zdroj: ŠÚ SR, 2010

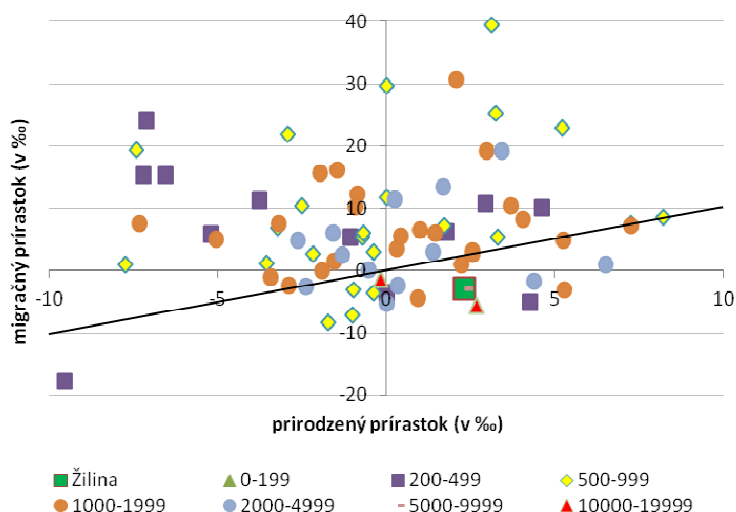
Celkový pohyb obyvateľstva so svojimi dvoma hlavnými zložkami – pohybom prirodzeným a migračným – vplýva nielen na celkový rast počtu obyvateľov, ale aj zmeny jeho priestorovej distribúcie. Podľa Grafu 2 môžeme pri funkčnom mestskom regióne Žilina konštatovať, že na zmeny v rozmiestnení obyvateľstva v období 2001-2011 má výraznejší vplyv práve migračný pohyb. Zvýšenie hodnôt migračných prírastkov zaznamenali najmä obce s 500 – 5 000 obyvateľmi, pričom hodnoty ich prirodzeného prírastku sa aj naďalej pohybujú v rovnakom intervale (-10 až 9 ‰), pričom môžeme sledovať ich mierny vzostup a to aj pri jadre regiónu – Žiline. Na tieto zmeny vplýva nielen demografické správanie urbánnej populácie, ale aj diferencované vzory správania podľa veľkostných kategórií obcí (Čupeľová, Mládek, 2010).

Graf 2: Ukazatele pohybu obyvatel'stva obcí funkčního městského regionu Žilina podľa veľkostných kategórií obcí

a) 2001-2003



b) 2009-2011



Zdroj: ŠÚ SR, 2011

Pri hodnotení prebiehajúcej bytovej výstavby vo FMR Žilina podľa veľkostných kategórií obcí môžeme sledovať, že na počet obyvateľov je najviac bytov vystavaných v najmenej obci regiónu – Čičmanoch (ovplyvnené tiež, a tiež vo veľkostných kategóriách 500 – 5000 obyvateľov. V tejto kategórii sa nachádzajú už vyššie spomenuté obce v zázemí Žiliny vynikajúce intenzitou novej výstavby. Heterogénna je tiež kvalita (presnejšie veľkosť) novopostavených bytov. Zatiaľ čo v malých obciach prevládajú byty s veľkou rozlohou prevažne v rodinných domoch, väčšie obce dosahujú vyššie podiely menších bytov (obce nad 10 000 obyvateľov) v bytových domoch, ktoré sú reakciou na rastúci dopyt po bývaní stredného a nižšieho štandardu (Križan, Šveda, 2011), ktoré v mestách často slúžia ako štartovacie byty pre mladé rodiny, či slabšie sociálne skupiny.

Tab. 1: Bytová výstavba v letech 2003-2009 vo veľkostných kategóriách obcí funkčných mestských regiónov a jeho jednotlivých komponentoch

	Počet dokončených bytov na 1000 obyv. v roku 2003	Podiel typov bytov z počtu dokončených bytov (v %)				
		garsónky a jednoizbové	dvojizbové	trojizbové	štvorizbové	päť a viacizbové
0-199	44,8	0,0	20,0	30,0	30,0	20,0
200-499	16,5	0,0	2,7	37,8	36,5	23,0
500-999	23,8	2,7	12,0	27,7	32,3	25,2
1000-1999	23,6	8,7	16,2	27,0	27,3	20,7
2000-4999	25,5	6,3	13,2	18,4	32,2	29,9
5000-9999	10,9	4,5	18,2	48,5	27,3	1,5
10000-19999	17,9	12,3	20,6	28,8	25,0	13,3
50000-99999	22,3	4,5	26,6	39,2	19,7	10,0
Jadro FMR	22,3	4,5	26,6	39,2	19,7	10,0
Zázemie FMR	22,3	7,3	15,0	25,2	29,6	22,9
FMR Žilina	22,3	6,2	19,5	30,6	25,8	18,0

Zdroj: ŠÚ SR, 2010

5. Záver

Funkčný mestský región Žilina zaznamenal v sledovanom období 1991-2011 nárast počtu obyvateľov. Pri detailnejšom výskume vidíme, že tento nárast nebol rovnomerný ani v čase, ani v priestore. V posledných 10 rokoch jadro regiónu – mesto Žilina – strácalo obyvateľstvo na úkor svojho zázemia. V rokoch 2005 a 2006 mesto Žilina obyvateľstvo imigráciou získavalo, čo môžeme tiež pripísať dokončeniu bytovej výstavby na sídlisku Hájik, a však v období rokov 2008 – 2010, kedy sa naplno prejavili dôsledky intenzívnej bytovej výstavby v zázemí Žiliny, krajské mesto zaznamenáva najvyššie migračné úbytky obyvateľstva. Taktiež v zázemí jadrového mesta dochádza k nerovnomernému nárastu obyvateľstva obcí. Intenzívny nárast počtu obyvateľov zaznamenávajú obce pozdĺž hlavných dopravných ťahov, taktiež je silným stimulom príchod automobilového závodu KIA a jeho subdodávateľských firiem, ktoré v regióne podporili bytovú výstavbu nielen na úrovni individuálnej výstavby, ale tiež nových bytových a rezidenčných areálov. ďalším špecifikom je tiež výstavba objektov individuálnej rekreácie, hotelov a apartmánov v podhorí Malej Fatry, Javorníkov a Kysuckej vrchoviny a taktiež v kúpeľnom meste Rajecké Teplice, pričom tieto výrazne neovplyvujú na zmenu počtu ich obyvateľov. V budúcnosti môžeme očakávať zmeny priestorového rozmiestnenia obyvateľstva regiónu v súvislosti s nárastom bytového fondu hlavne v zázemí mesta Žilina, na ktoré vplyva najmä hospodársky rozvoj územia a zvyšovanie jeho ekonomického potenciálu a sociálnej úrovne jeho obyvateľstva.

Po roku 1989 a následných spoločenských, ekonomických i kultúrnych zmenách dochádza aj k zmene správania sa obyvateľstva. To sa odráža nielen na ich prirodzenom ale aj migračnom pohybe. Dopyt po kvalitnejšom bývaní, rast pracovných príležitostí a ich vyššia flexibilita vedú aj k zmene rozmiestnenia obyvateľstva. V stredne veľkých slovenských mestách, ktoré sú centrom pracovných príležitostí pre širšie zázemie a kde sa v 90-tych rokoch zastavila alebo spomalila bytová výstavba pohlcujúca obyvateľstvo prejavy suburbanizácie začali prejavovať neskôr a s nižšou intenzitou ako to bolo pri veľkých mestách (najmä Bratislave). Najskôr sa začali prejavovať v administratívnych hraniciach mesta, najmä v jeho okrajových častiach, postupne zasahujú aj obce v zázemí, aj keď nepokrývajú súvislé územie okolo jadrového mesta. Vzdialenosť obce od jadra regiónu, individuálny prístup jednotlivých obcí k výstavbe, záujmy developerov a tiež mnoho iných objektívnych i subjektívnych faktorov ovplyvňuje zmeny distribúcie obyvateľstva v zázemí miest. Tieto procesy sú v slovenskom

prostředí ešte len v zárodku, no ich ďalšie smerovanie, intenzita i hlbšie poznanie motivácií migrantov môže byť predmetom ďalších analýz.

Literatúra

- [1] ANDRÁŠKO, I., IRA, V. (2010): Infraštruktúra a vybavenosť obcí: percepcia a hodnotenie vo vybraných regiónoch Slovenska: *Geografia Slovaca*, 27. Geografický ústav SAV, Bratislava, s. 19-55.
- [2] BEZÁK, A. (2000): Funkčné mestské regióny na Slovensku. *Geographia Slovaca*, 15. Geografický ústav SAV, Bratislava.
- [3] CZÁKOVÁ, G. (2007): Suburbanizácia mesta Nitra v roku 2005. *Mladí vedci 2008: vedecké práce doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Prírodovedecká fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra, s. 431 – 439.
- [4] ČUPELOVÁ, K., MLÁDEK, J. (2010): Population processes and structures in the urban and rural spaces of Slovakia. *European Countryside*, 2, č.2, s. 72 – 93.
- [5] DICKÁ, J. (2006): Suburbanizácia mesta Košice a jeho zázemia. *Geografická revue*, 2, s. 295 – 309.
- [6] DŽUPINOVÁ, E. a kol. (2008): Periférnosť a priestorová polarizácia na území Slovenska. Geografika, Bratislava, 186 s.
- [7] HUDEC, R. (2011): Centralizácia a decentralizácia obyvateľstva vo vývoji funkčného mestského regiónu Levice. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 55, č.1, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, s. 67-92.
- [8] KRIŽAN, F., ŠVEDA, M. (2011): Vývoj bytovej výstavby v slovenských mestách v ostatných rokoch v časových a priestorových súvislostiach. *Regionální studia*, 2, s. 14-24.
- [9] MATLOVIČ, R. (2001): Transformačné procesy a ich efekty v intraurbánných štruktúrach postkomunistických miest. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Matthiae Belii, Geografické štúdie*, 8, s. 73–81.
- [10] MATLOVIČ, R., SEDLÁKOVÁ, A. (2004): Suburbanizácia – transformačný proces priestorovej organizácie postkomunistických miest (empirický príklad Prešova). *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 7, s. 75 – 103.
- [11] MATLOVIČ, R., SEDLÁKOVÁ, A. (2007): The impact of suburbanisation in the hinterland of Prešov (Slovakia), *Moravian Geographical Reports*, 15, č. 2, s. 22-32.
- [12] NOVOTNÝ, L. (2010): Migračné procesy v migračne úbytkovom funkčnom mestskom regióne: Empirický príklad FMR Spišská Nová Ves. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 54, č.2, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, s. 247-265.
- [13] NOVOTNÝ, L. (2011): Regióny najväčších slovenských miest v modeloch urbánneho vývoja. *suburbanizace.cz*, s. 1-12. Dostupné [30.4.2012]: http://www.suburbanizace.cz/analyzy/Novotny,_L._%282011%29_Regiony_najvacsih_slovenskych_miest_v_modeloch_urbanneho_vyvoja.pdf
- [14] OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu. In: SÝKORA, L. (ed.) *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku*, Praha, s. 39-54.
- [15] POLÁČKOVÁ, L. (2010): Parciálne prístupy k štúdiu marginality. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 54, č.1, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, s. 157-169.
- [16] SEDLÁKOVÁ, A. (2005): Identifikácia procesov rezidenčnej suburbanizácie na základe bilancia pohybu obyvateľstva (empirický príklad Prešova). *Zborník VI*.

- konferencie doktorandova mladých vedeckých pracovníkov. Prírodovedecká fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra.*
- [17] SLAVÍK, V., KURTA, T. (2007): Rezidenčná suburbanizácia v zázemí Bratislavy: nový trend v migrácii obyvateľstva. *Forum Statisticum Slovakum*, 3, č.3, s. 201-207.
- [18] SLOVENSKÝ ŠTATISTICKÝ ÚRAD: Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991. Bratislava.
- [19] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2003): Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky 2002. Bratislava.
- [20] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2010): Databáza o domovom a bytovom fonde. Bratislava
- [21] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2011): Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike v roku 2011. Bratislava
- [22] ŠVEDA, M. (2009): Priestorová štruktúra rezidenčnej suburbanizácie v prímestskej zóne Bratislavy. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, 53, s. 169-181.
- [23] ŠVEDA, M. (2010): Zmeny vo využití zeme vo funkčnom mestskom regióne Bratislava. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, 54, s. 137-155.
- [24] ŠVEDA, M. (2011): Bytová výstavba v zázemí Bratislavy v kontexte suburbanizácie. *Urbanizmus a územní rozvoj*, 14, č. 3, s. 13-22.
- [25] ŠVEDA, M., VIGAŠOVÁ, D. (2010): Zmeny vo využití zeme v zázemí veľkých slovenských miest. *Geografie*, 115, s. 413 – 439.
- [26] VIGAŠOVÁ, D., NOVOTNÝ, L. (2010): Migračné trendy vo funkčných mestských regiónoch Bratislava a Banská Bystrica. *Slovenská štatistika a demografia*, 20, č.2, s. 72 – 87.

Príspevok je súčasťou riešenia Grantu UK č. 495/2012 – „Infraštruktúrna vybavenosť a dostupnosť centra regiónu ako potenciál obce pre jej ďalší rozvoj“.

VYBRANÉ TRANSFORMAČNÉ PROCESY A ICH PREJAV V PRIESTOROVEJ ŠTRUKTÚRE MESTA TRENČÍN V OBDOBÍ 1989 – 2009

CHOSEN TRANSFORMATION PROCESSES AND THEIR DISPLAY IN THE SPATIAL STRUCTURE OF THE TRENČÍN IN PERIOD 1989 - 2009

RNDR. KATARÍNA DANIELOVÁ, PHD.

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: danielova@fns.uniba.sk*

Anotace

Príspevok je zameraný na vybrané transformačné procesy v priestorovej štruktúre mesta Trenčín v období 1989 – 2009 – humanizáciu a rozvoj prvkov dopravnej infraštruktúry. Uvedené procesy nemožno jednoznačne priradiť k hospodárskym alebo sociálno-demografickým zmenám, výrazne však pretvárajú priestorovú štruktúru mesta. Nie sú typické iba pre postsocialistické mestá, no odlišnosti vývoja miest v socialistických krajinách v porovnaní s vyspelými kapitalistickými mestami do roku 1989 spôsobili, že v postsocialistických mestách sú tieto procesy výraznejšie.

Kľúčové slová

transformačné procesy, Trenčín, priestorová štruktúra mesta, humanizácia, dopravná infraštruktúra

Annotation

This paper is focused on chosen transformation processes in spatial structure of Trenčín in the period 1989 – 2009 – humanization and development of elements of transport infrastructure. These processes can not be unequivocally attributed to economic or socio-demographic change, however, significantly transform the spatial structure of the city. They are not typical for post-socialist cities, but differences in urban development in socialist countries compared with developed capitalist cities in period to 1989, caused in post-socialist cities, these processes are more pronounced.

Key words

transformation processes, Trenčín, spatial structure of city, humanization, transport infrastructure

JEL classification: R12

Úvod

Transformácii mesta Trenčín po roku 1989 sme sa venovali z rôznych aspektov už vo viacerých príspevkoch (Danielová, 2008, Danielová 2010a, 2010b). Uvedené publikácie sa zaoberali vybranými hospodárskymi (transformácia priemyslu, terciéru), prípadne sociálno-

demografickými zmenami. Cieľom tohto príspevku sú vybrané transformačné procesy, ktoré sa nedajú jednoznačne priradiť k hospodárskym alebo sociálno-demografickým zmenám, avšak významným spôsobom ovplyvnili priestorovú štruktúru a vzhľad mesta Trenčín.

Politické zmeny, ktoré nastali po roku 1989 boli spúšťačom ďalších hospodárskych a neskôr aj sociálno-demografických zmien. Zmeny vlastníckej a veľkostnej štruktúry hospodárskych podnikov, ich výrobného zamerania ako aj liberalizácia cien a odberateľsko-dodávateľských vzťahov a vznik podnikateľského a konkurenčného prostredia boli prvé hospodárske zmeny, s ktorými sa musela na začiatku transformačného obdobia naša spoločnosť vyrovnávať. Na ne postupne nadväzovali ďalšie, ktoré sa neskôr premietali aj do sociálno-demografických štruktúr. Tieto zmeny sa prostredníctvom viacerých procesov prejavili aj v priestorovej štruktúre miest. Išlo predovšetkým o procesy, ktoré na jednej strane zaznamenávali z rôznych hľadísk úpadok a zánik socialistických prvkov a štruktúr (deindustrializácia, recesia, úhorovanie, demilitarizácia), na druhej strane rozvoj nových prvkov (komercializácia, nová industrializácia, rozvoj prvkov dopravnej infaštruktúry, intenzifikácia, urbanizácia a suburbanizácia rôzneho charakteru, sakralizácia, edukacionalizácia a ďalšie). O tom, že sa výraznou mierou podpísali na vzhľade miest, svedčí aj záujem geografickej obce – transformačné procesy na úrovni priestorovej štruktúry sedovalo viacero autorov v rôznych mestách Slovenskej aj Českej republiky (Matlovič, 2000, Sýkora, 2001b, Hajasová, 2004, Danielová, 2008, Križan, Alföldiová, Lauko, 2008, a ďalší).

Po roku 2000 sa čoraz častejšie objavujú v mestách a vidieckych obciach (no hlavne v mestách) problémy, naliehavosť riešenia ktorých sa čoraz viac stupňuje. Ide predovšetkým o problémy riešenia dopravnej situácie v mestách, ako aj o snahu o ekologizáciu a estetizáciu mestského prostredia. S týmito problémami sa potýka aj mesto Trenčín a v predkladanom článku sa pokúsime načrtnúť hlavné zmeny v uvedených oblastiach v období 1989 – 2009. Z hľadiska zmien v priestorovej štruktúre k nim možno priradiť transformačné procesy humanizácia a rozvoj prvkov dopravnej infraštruktúry.

(Pozn.: Príspevok je jedným z výstupov rozsiahlejšieho výskumu zameraného na transformáciu Trenčína po roku 1989. Obraz mesta Trenčín ako aj jeho priestorová štruktúra za rok 1989 boli študované na základe kartografických materiálov z konca socialistického obdobia, literatúry, rozličného historického obrazového materiálu, rozhovorov s obyvateľmi mesta, ako aj osobných skúseností autorky. Pre vytvorenie obrazu mesta v roku 2009 bol v júni rovnakého roku uskutočnený terénny prieskum, cieľom ktorého bolo čo najpodrobnejšie zmapovať priestorovú štruktúru mesta Trenčín. Ako doplnkové slúžili informácie z internetových zdrojov ako aj z leteckých snímok tiež dostupných na internete. Pre mesto Trenčín bolo za obdobie 1989 – 2009 vysledovaných viacero transformačných procesov, ktoré v rôznej miere ovplyvnili jeho priestorovú štruktúru.)

Humanizácia sídlisk

Pre veľa slovenských miest, ale aj miest ďalších postsocialistických štátov sú typické sídliská s viacpodlažnými bytovými domami a hlavne panelové sídliská. Sídliská vznikali v povojnovom období na voľných plochách v mestských perifériách. Bolo to obdobie socialistickej industrializácie, kedy budovanie nových priemyselných podnikov spôsobovalo veľký prílev obyvateľstva do miest. Pre toto obyvateľstvo bolo treba urýchlene zabezpečiť bývanie, čo riešila výstavba viacpodlažných obytných domov, pričom takmer totožný vzhľad jednotlivých budov zodpovedal komunistickej ideológii o všerovnosti. Rozvoj výstavby sídlisk sa zvýraznil od 60. rokov, kedy bol ako stavebný materiál používaný panel. Zámerom

bolo vybudovať plne vybavené obytné komplexy aj so zelenými plochami, ktoré boli nazvané komplexná bytová výstavba.

Podľa E. Kallabovej (2004) sídliská zo 70. a 80. rokov boli poznamenané ešte väčšími nedostatkami ako v predchádzajúcich obdobiach: stále viac sa uplatňovala typológia panelových domov, ich chaotické usporiadanie, nevyhovujúce rozloženie objektov občianskej vybavenosti, často komplikované dopravným napojením na vnútorné mesto. Veľkorozmerná štandardizácia, obmedzený počet dostupných prvkov bez variabilnosti a v úbohej kvalite vyústil do depresívnych radov panelových obytných blokov (Lizon, 1997) postrádajúcich akúkoľvek estetiku výstavby. Občiansku vybavenosť predstavovali často len nevyhnutné školské a predškolské zariadenia, prípadne maloobchodné predajne, zväčša samoobslužné, orientované predovšetkým na potravinársky tovar. Chýbala zeleň, zóny oddychu a často aj chodníky pre peších.

Preto je pochopiteľné, že v súčasnosti silnie snaha o zlepšenie tohto stavu, avšak nielen z hľadiska zvýšenia estetiky životného prostredia. V mnohých mestách je čoraz viac pozorovateľný transformačný proces – humanizácia, ktorý pretvára hlavne morfológickú a funkčnú priestorovú štruktúru mesta. Je spojený s obnovou objektov, komercializáciou a často aj funkčnou fragmentáciou. Budovy sú zateplované, rekonštruované, zvyšuje sa farebnosť, v prípade nižších objektov sa budujú podkrovné byty. Ďalej je snaha o rozdrobenie obytných súborov na menšie časti, kde by mali byť dostavané objekty so službovou, obchodnou, administratívnou a rekreačnou funkciou, prípadne objekty malovýroby, tak aby aj zabezpečovali plné vybavenie a zároveň poskytovali aj dostatok pracovných príležitostí. Humanizované sídliská tak môžu stratiť na svojej uniformite a naopak nadobudnúť väčšiu atraktivitu a splňať požiadavky na kvalitné bývanie.

Humanizácia však býva často spojená s rôznymi problémami. V častiach miest, kde prevláda staršie obyvateľstvo, je často problematická vzhľadom na nižšie príjmy obyvateľstva. Tiež býva problémom, že niektoré budovy nespravuje jeden správca ale jednotlivé časti viacerých spoločností, ktoré často spolu nekomunikujú. Výsledkom je často nevyvážená farebnosť budov, prípadne len čiastočne zrekonštruované budovy.

Podobne ako v iných slovenských mestách sa v Trenčíne nachádza niekoľko sídlisk. Vznikali postupne, už v 1. polovici 20. storočia bol položený základ obytných štvrtí s komplexami niekoľkopodlažných bytových domov na ľavom brehu Váhu, avšak hlavná výstavba sídlisk nastala až v socialistickom období. V 50. rokoch bolo dokončené sídlisko Sihoť I., začala výstavba sídliska Sihoť II. severovýchodne od centra a budovalo sa sídlisko Dlhé hony na južnom okraji mesta. Od 60. rokov, kedy ako stavebný materiál začal byť používaný panel, sa intenzita výstavby sídlisk ešte viac zvýraznila. Na území Trenčína na pravom brehu Váhu v tzv. Zámostí existovala paneláreň, čo výstavbu sídlisk zjednodušilo. V rámci komplexnej bytovej výstavby postupne vznikali sídliská aj na pravom brehu Váhu v časti Kvetná, ale predovšetkým na južnom okraji mesta, kde začalo vyrastať sídlisko Juh I.

70. a 80. roky sa niesli v znamení rozsiahlej komplexnej bytovej výstavby. Bolo dokončené sídlisko Juh I., južne od neho začala výstavba nového, približne rovnako veľkého sídliska Juh II. Obe sídliská sú charakteristické viacpodlažnou panelovou zástavbou typickou aj pre sídlisko Sihoť II., ktoré vzniklo v nadväznosti na sídlisko Sihoť I. V súčasnosti sídliská Juh I. a II. predstavujú veľký komplex 4 – 12 panelových domov, v ktorom žije viac ako 17 tisíc obyvateľov, čo je približne štvrtina obyvateľov Trenčína.

Proces humanizácie je možné pozorovať v rôznej miere vo všetkých panelových sídliskách Trenčína. Je to spôsobené hlavne tým, že v prvom rade je snaha o zníženie strát tepla ako aj nákladov na kúrenie. Zateplenie budov, ako aj výmena okien je potom spojené aj s obnovou fasád, čím je docielená aj estetizácia územia (obr. č. 1a, 1b). Na sídliskách sú budované nové detské ihriská tak, aby spĺňali európske bezpečnostné normy, vysádza sa zeleň. Napríklad projekt humanizácie sídliska Juh I. a II. bol vyčíslený na sumu 300 mil. Sk (cca 10 mil. €) a Trenčín sa naň snaží využiť aj prostriedky z Európskej únie (*Poslanci schválili projekty pre financovanie z fondov EÚ*, 2006). Mal by byť dokončený do roku 2013 a okrem zateplenia budov zahŕňa aj úpravu dopravných plôch (parkovacie miesta), revitalizáciu zelene a budovanie oddychových plôch (mapa č. 1). Napríklad na južnom okraji sídliska by mala vzniknúť tzv. „street-zóna“ pre vyznávačov cyklistiky in-line korčuľovania (podľa Info Trenčín, 25/2006). Na západnom okraji sídliska Juh II. bolo vybudované veľké moderné detské ihrisko, menšie vznikajú aj vo vnútri sídliska

Obr. 1a: Južné mesto v roku 2004. Ul. gen. L. Svobodu, typická panelová výstavba



Zdroj: fotoarchív autorky, december 2004

Obr. 1b: Južné mesto v roku 2009. Rovnaká ulica, projekt humanizácie ju však pozmenil



Zdroj: fotoarchív autorky, jún 2009

Proces humanizácie je významný aj v ďalších sídliskách. Na sídlisku Kvetná na pravom brehu Váhu boli takmer všetky panelové domy zateplené, ich fasády boli obnovené. V priestore medzi nimi bola upravená zeleň a vznikli tu kvalitné športoviská a moderné detské ihrisko určené najmenším deťom. Na sídlisku Sihot' II. nie je ešte zateplený veľký počet panelových domov, prípadne je zateplená len náveterná strana budov, avšak pôvodná reštaurácia Kotva bola prebudovaná na multifunkčné Magnus center s hotelom Magnus, viacerými maloobchodnými predajňami a službami. Zlepšila sa aj možnosť športovania, nakoľko tu bol hokejistom Mariánom Gáboríkom vybudovaný malý zimný štadión. Slúži na výchovu mladých hokejových talentov, avšak vo vyhradených hodinách má verejnosť možnosť korčuľovania zadarmo. Najmenej je proces humanizácie pozorovateľný na sídliskách Dlhé hony a Soblahovská – je to možno spôsobné aj skutočnosťou, že ide o staršie sídliská obývané staršími ročníkmi, ktoré nedisponujú dostatočnými finančnými prostriedkami na zateplenie budov a obnovu fasád. Naopak možno povedať, že staršie sídliská boli „viac zelené“ a s väčšími plochami oddychu, takže v tomto smere nie je potrebné robiť rozsiahlejšie úpravy. Čo sa týka vybavenosti – tá sa výrazne zlepšila hlavne po stránke maloobchodnej vybavenosti. Na okraji sídlisk bolo vybudovaných niekoľko supermarketov s potravinovým aj nepotravinovým tovarom viacerých obchodných reťazcov (Lidl, Coop, Kaufland, Baumax, Storeland).

Sídlisko Juh I. a II. je však popredu oproti ostatným sídliskám hlavne z hľadiska ekologizácie – od roku 2008 prešlo na nový systém vykurovania. Mesto investovalo z vlastných zdrojov do vykurovacích kotlov na biomasu, ktoré prednostne slúžia na vykurovanie slamou, avšak je

možné použít aj iné druhy biomasy (V *Trenčínne budú kúriť slamou*, 2009). Hlavným cieľom bolo dosiahnuť väčšiu stabilitu cien tepla bez závislosti od vonkajších zdrojov. Spoločnosť Služby pre bývanie, ktorá je majiteľom kotolne, by podobne chcela prebudovať aj ďalšie kotolne v meste a to tak, aby 70 % dodávaného tepla vzniklo spaľovaním biomasy.

Humanizáciu môžeme pozorovať aj v ďalších častiach Trenčína, nielen v panelových sídliskách. Vo častiach s nízkopodlažnou rodinnou zástavbou sa prejavuje obnovou zatepľovaním a obnovou fasád, prípadne výmenou striech u starších budov, no najmä výstavbou športovísk a detských ihrísk – čo je zjavné hlavne v časti Noviny tiahnucej sa pozdĺž ľavého brehu Váhu. Asi najpozitívnejšie však možno hodnotiť úpravu budov v centre mesta: v socialistickom období bola vybudovaná nad obchodným domom Centrum obytná panelová nadstavba, ktorá veľmi špatila pešiu zónu mesta. V súčasnosti bola uskutočnená jej úprava, čím sa výrazne zlepšil estetický dojem tohto skutočne nevzhľadného prvku centra (obr. č. 2a, 2b).

Obr. 2a: Predmostie – OD Centrum pod Brezinou v r. 2005. Vpravo časť Domu Armády. Panelové domy sú nadstavbou OD Centrum



Zdroj: fotoarchív autorky, január 2005

Obr. 2b: Predmostie – OD Centrum pod Brezinou v r. 2009. Pristúpilo sa k rekonštrukcii nevzhľadnej panelovej nadstavby



Zdroj: fotoarchív autorky, jún 2009

Rozvoj prvkov dopravnej infraštruktúry

V transformačnom období a hlavne v poslednom desaťročí čoraz viac vystupuje do popredia otázka riešenia dopravnej situácie v mestách. Rastie počet automobilov, komunikácie v mestách kapacitne nepostačujú a prejazd mestami v čase špičky je čoraz komplikovanejší. Rovnako komplikovaná situácia je aj pri parkovaní, veľa miest zápasí s nedostatkom parkovacích plôch. Tieto nedostatky sú spôsobené viacerými skutočnosťami. Prvá z nich je, že postsocialistické mestá okrem prechodu od socialistickej ku kapitalistickej spoločnosti zaznamenávajú aj prechod od industrializmu k postindustrializmu, resp. informatizmu. Postindustriálne obdobie je charakteristické nárastom počtu povolaní, ktoré vyžadujú vysokú flexibilitu a mobilitu pracovníkov počas pracovného dňa (obchodní cestujúci, rôzne manažérske pozície, ...), čo spôsobilo nárast počtu služobných automobilov.

Druhou skutočnosťou, ktorá negatívne ovplyvňuje, resp. sťažuje riešenie dopravy v mestách, je fakt, že veľká časť dopravnej siete miest vznikala v socialistickom období. Vtedy osobný automobil vlastnila v porovnaní so súčasnosťou oveľa menšia časť obyvateľstva a obyvatelia sa v rámci väčších miest presúvali hlavne pomocou mestskej hromadnej dopravy. Vďaka

tomu máme v porovnaní so západnými krajinami dodnes veľmi dobre prepracovaný systém nadzemnej MHD, čomu bola prispôsobená aj sieť a kapacita komunikácií. Avšak v súčasnosti možno zaznamenať aj nárast počtu osobných automobilov v osobnom vlastníctve, čo je dané znížením ceny automobilov v pomere k príjmom obyvateľov. Popri zvýšení počtu automobilov významnú úlohu hrá aj zmena tokov obyvateľstva, hlavne v súvislosti s komerčnou a rezidenčnou suburbanizáciou. V prípade rezidenčnej suburbanizácie sú kladené veľké nároky predovšetkým na pôvodné komunikácie hlavne v priebehu pracovného týždňa, kedy obyvateľstvo zo suburbií dochádza za prácou a do škôl do mesta. V prípade komerčnej suburbanizácie je najväčšia záťaž na komunikácie predovšetkým cez víkendy a sviatky, pretože obchodno-službové centrá a hypermarkety lokalizované na okrajoch miest sú navštevované obyvateľstvom ostatných častí mesta predovšetkým v tieto dni. Navyše v poslednom období rastie počet obyvateľov, ktorí v takýchto centrách trávajú čoraz viac voľného času.

Tieto skutočnosti spôsobujú, že v mnohých mestách vznikajú v čase špičky zápchy a prejazd mestom je takmer nemožný. Malé mestá sú síce tohto negatívneho javu väčšinou ušetrené (vzhľadom na malé vzdialenosti a možnosť presúvania sa obyvateľstva pešo), avšak rovnako ako veľké mestá trpia nedostatkom parkovacích plôch. Snaha o ekologizáciu životného prostredia miest a s ňou spojené vytváranie peších zón je na jednej strane pre mesto prínosom, na druhej strane však tiež prispieva tiež k sťaženiu dopravnej situácie (nedostatok parkovacích miest v okolí peších zón, horší prístup pre podnikateľov pôsobiacich v pešej zóne ako aj obyvateľstvo bývajúce v pešej zóne).

Preto je pochopiteľné, že mestá sú nútené riešiť aj svoju dopravnú situáciu. Prejavuje sa to hlavne budovaním širších komunikácií, kruhových objazdov, rôznych premostení. Silnejú požiadavky aj na statickú dopravu, čo je riešené budovaním parkovísk a v centrách a širších centrách aj podzemných garáží a parkovacích domov. Tým dochádza jednak k zmene morfolologickej, ale aj funkčnej priestorovej štruktúry mesta, keďže hlavne prvky statickej dopravy často zaberajú miesta, ktoré boli v minulosti využívané na iné účely. Na jednej strane je rozvoj prvkov dopravnej infraštruktúry pre mesto pozitívom, avšak môže mať aj veľmi negatívny dopad na životné prostredie a to záberom plôch zelene a následným zvyšovaním množstva emisií v ovzduší ako aj nadmerným hlukom.

Trenčín je mesto s nepravidelným hviezdicovitým pôdorysom, ktoré vzniklo pri brode cez rieku Váh na najužšom mieste Považského podolia na hranici Iľavskej a Trenčianskej kotliny medzi Bielokarpatským podhorím a Teplickou vrchovinou (hradné bralo Trenčianskeho hradu). V minulosti sa rozvíjalo len na ľavom brehu Váhu, no v súčasnosti sa rozkladá už na oboch brehoch, pričom obe časti mesta sú veľkostne porovnateľné a na oboch brehoch Váhu sa nachádzajú obytné aj výrobné plochy. Mestom prechádza dôležitá cestná komunikácia I/61, ktorá je súčasťou koridorov E 50 a E 75. Geomorfologické podmienky, rieka Váh, ako aj fakt, že Trenčín disponuje len jedným cestným mostom (tiež jedným železničným mostom) negatívne ovplyvňujú dopravné spojenie medzi jednotlivými časťami mesta. Hlavné komunikačné osi mesta predstavujú ulice M.R. Štefánika, cestný most cez rieku Váh a Bratislavská cesta, ktoré sa tiahnu mestom zo východu na západ a sú súčasťou komunikácie I/61 – teda dopravného ťahu Bratislava – Žilina (mapa č. 1; hlavné komunikačné osi mesta sú vyznačené fialovou farbou). Z centra smerom na juh smerujú ulice Električná a Soblahovská, ktoré sú súčasťou komunikácie II/507. Do dobudovania diaľničného obchvatu D1 situáciu v meste sťažovala aj tranzitná doprava, avšak po roku 1998, kedy bol obchvat dokončený, sa jej podiel na doprave v meste výrazne znížil. Napriek tomu je však počet automobilov

v meste takmer neúnosný, čo sa prejavuje hlavne v čase dopravnej špičky, kedy sa vytvárajú zápchy a je takmer nemožné prejsť centrom mesta.

Žiaľ treba konštatovať, že dopravná situácia v centre mesta doteraz nie je doriešená. Je možné, že situácia sa môže výraznejšie zlepšiť až po vybudovaní druhého cestného mosta, ktorý by mal byť pokračovaním diaľničného privádzača a súčasťou plánovaného juhovýchodného obchvatu mesta. Plánovaný juhovýchodný obchvat by mal tiež napomôcť odľahčeniu dopravy v meste (mapa č. 1), hlavne odklonením vnútroregionálneho tranzitu, pre ktorý využívanie diaľničného obchvatu D1 vzhľadom na malé prekonávané vzdialenosti nie je vhodné. Zatiaľ nie je doriešené, kadiaľ bude presne viesť jeho východná časť, sú vypracované tri varianty, nakoľko v katastri mesta Trenčín leží aj vojenský priestor. Začiatok obchvatu je však už vo výstavbe, minulý rok v septembri bol položený základný kameň druhého cestného mosta a tento rok v marci sa začala jeho reálna výstavba. Dokončený by mal byť v apríli 2014 (<http://www.trencin.sk/78858>, <http://www.trencin.sk/71740>). Aj keď obchvat Trenčína nebude ešte celý dokončený, už samotný most výrazne zlepší dopravnú situáciu v meste.

Najvýraznejšie zmeny v dopravnej sieti boli uskutočnené hlavne v súvislosti s komercializáciou. Na viacerých miestach v Trenčíne boli vybudované super- a hypermarkety rôznych obchodných reťazcov s veľkou návštevnosťou obyvateľstva a teda predstavujú aj väčší nápor na dopravu. Preto práve v súvislosti s nimi boli vybudované kruhové objazdy, aby sa zamedzilo možným zápcham. Na pravom brehu Váhu tu bolo v blízkosti predajne Lidl, na ľavom brehu Váhu v blízkosti obchodno-zábavného centra MAX (obr. č. 3), hypermarketov Baumax a StoreLand a v neposlednej rade v časti Belá, kde vznikol veľký komerčný komplex pozostávajúci z hypermarketov TESCO, Asko, a obchodných centier BIG BOX a Laugarício (mapa č. 1). V blízkosti všetkých spomínaných obchodných centier boli vybudované aj veľké parkovacie plochy. S výnimkou obchodného centra MAX a marketu Lidl všetky ostatné predajne ležia na okraji mesta, avšak centrum stále podobné riešenie postráda. Treba však podotknúť, že už je vypracovaný Generel dopravy ako aj Štúdia budúceho riešenia komunikácií v blízkosti cestného mosta, ktorá by mala napomôcť prehľadnieniu ako aj zvýšeniu bezpečnosti dopravy v centre. V júni roku 2009 bol akciovou spoločnosťou Dopravoprojekt, ktorá vypracovala spomínanú štúdiu uskutočnený prieskum – sčítanie automobilov v čase dopravnej špičky v blízkosti pri vyústenia cestného mosta v časti Predmostie na ľavom brehu Váhu v blízkosti centra. Bolo zistené, že počas 4 hodín v čase špičky prešlo po moste z pravého brehu Váhu na ľavý 1256 automobilov a v opačnom smere 1325 automobilov. Navyše z južnej časti mesta prešlo prichádzalo do spomínanej lokality ďalších 377 automobilov a opačným smerom 1212 automobilov (išlo o poobedňajšiu špičku) (*Riešenie dopravy v centre mesta*, 2009). Z uvedených čísel je zjavné, že lokalita je mimoriadne zaťažená, zvlášť keď nejde o viacprúdové komunikácie.

Obr. 4: Pod Sokolice – ohyb ulice M. R. Štefá-nika pred OC MAX. Pôvodná križovatka je riešená dvojítm kruhovým objazdom: vnútorný slúži na prechod priamo a vľavo a vonkajší vpravo.



Zdroj: <http://mw2.google.com/mw-panoramio/photo/medium/8989550.jpg>

Obr. 3: Historické jadro – parkovací dom na Palackého ul.. Má riešiť problém s parkovaním v centre, nedisciplinovaní občania ho však často nevyužívajú



Zdroj: fotoarchív autorky, november 2008

Centrum trpí aj nedostatkom parkovacích plôch. Donedávna mohli obyvatelia a návštevníci Trenčína parkovať v centre len na Palackej ulici, ktorá je paralelná s Mierovým námestím (pešia zóna v centre mesta), no v roku 2009 bol na rovnakej ulici dokončený parkovací dom (obr. č. 4), ktorý napomáha riešeniu situácie.

Nové prvky dopravnej infraštruktúry vznikajú aj v rámci sídlisk, prípadne pri ich vyústení. Najpočetnejšie sú na sídlisku Juh, čo je pochopiteľné, nakoľko tu žije veľký počet obyvateľov a teda sa tu nachádza aj množstvo osobných automobilov. Navyše spomínané sídlisko leží na juhovýchodnom okraji mesta, je s ním spojené len jednou nosnou komunikáciou, preto bolo logické, že určité úpravy v dopravnej sieti tu museli nastať hlavne z hľadiska zvýšenia bezpečnosti cestnej premávky. Preto bol na západnom okraji sídliska vybudovaný kruhový objazd a jednosmerné premostenia. Vnútri sídliska boli vybudované viaceré parkovacie plochy (Juh II.), ako aj parkovací dom (Juh I.), hoci treba podotknúť, že už pri výstavbe oboch častí, no hlavne sídliska Juh I. bola šikovne využitá svahovitosť na vybudovanie garáží pod parkoviskami pozdĺž hlavných vnútro sídliskových komunikácií. Čiastočná zmena dopravnej štruktúry nastala aj v centre a širšom centre mesta – vybudovaním pešej zóny zaniklo viacero parkovísk a v časti Dolné mesto bola kvôli asanácii starej zástavby a výstavbe novej čiastočne pozmenená uličná a teda aj cestná sieť.

V budúcnosti čakajú Trenčín aj ďalšie dopravné zmeny, ktoré však majú nadregionálny význam. Ide o spomínané vybudovanie juhovýchodného obchvatu mesta a pretrasovanie železničného oblúka trasy č. 120 (Bratislava – Žilina – Košice) prechádzajúcej stredom mesta. Spomínaná zmena je súčasťou modernizácie železničnej trate ako súčasť V. eurokoridoru, no vyvolala ostrú kritiku verejnosti, nakoľko je nutné kvôli nej asanovať len nedávno zrekonštruované letné mestské kúpalisko, kolkáreň a niekoľko rodinných domov.

Záver

Popri iných transformačných procesoch sú práve procesy humanizácie sídlisk a rozvoja prvkov dopravnej infraštruktúry v poslednom období veľmi výrazné a je zjavné, že budú prebiehať aj v nasledujúcich obdobiach. Keďže si vyžadujú veľké investície, hlavne v prípade rozvoja prvkov dopravnej infraštruktúry, sa na území mesta Trenčín vyskytujú skôr bodovo

ako plošne a to hlavne v blízkosti hlavných komunikačných osí mesta. Najväčšie úpravy v dopravnej sieti Trenčína boli najviac podmienené komercializáciou – výstavba nákupných centier a hypermarketov podnietila budovanie kruhových objazdov (niektoré s tzv. bypassmi) ako aj veľkokapacitných parkovacích plôch. Ďalšie zmeny, ktoré riešia problémy v doprave mesta spôsobené nárastom počtu automobilov, Trenčín ešte len čakajú.

Humanizácia sídlisk výrazne zlepšuje vzhľad, ako aj využitie sídlisk, je však závislá od finančných možností, ako aj ochoty ich obyvateľov. Tiež možno predpokladať jej ďalšie pokračovanie a to hlavne v súvislosti s rastúcimi cenami tepla a snahou využívať iné alternatívne zdroje energie. Pozitívne možno hodnotiť, že v porovnaní so socialistickým obdobím nová výstavba aj v rámci sídlisk zachováva aj estetické požiadavky a nové obytné súbory sú budované spolu s novými športoviskami a detskými ihriskami, ako aj okolitou zeleňou. Nové bytové objekty spravidla disponujú aj garážovým státím, prípadne parkovacími plochami. Nezriedka ide aj o polyfunkčné domy, kde prízemné podlažie je využívané ako maloobchodné predajne, prípadne službové prevádzky.

Je potrebné podotknúť, že oba spomínané procesy nie sú typické len pre postsocialistické mestá, je možné ich pozorovať aj v západných krajinách. Avšak v bývalých socialistických krajinách sú intenzívnejšie a to jednak vzhľadom na prudký nárast počtu osobných automobilov po roku 1989, ako aj na oveľa väčší výskyt panelových sídlisk v porovnaní s vyspelými západnými krajinami.

Literatúra

- [1] HAJASOVÁ, K., (2004): Transformačné procesy v priestorovej štruktúre mesta Nová Dubnica po roku 1989. In: Geografie malých měst. Ústav Geoniky, Brno. ISBN 80-86377-12-1
- [2] DANIELOVÁ, K., (2008): Komerčná suburbanizácia mesta Trenčín v transformačnom období po roku 1989. Geografická revue, roč. 4, č. 2, s. 103 – 113, ISSN 1336-7072
- [3] DANIELOVÁ, K., (2010a): Vybrané prejavy transformácie hospodárstva mesta Trenčín po roku 1989. In: 13th International Colloquium on Regional Sciences. - Brno : Masarykova Univerzita, s. 72 – 84, ISBN 978-80-210-5210-9.
- [4] DANIELOVÁ, K., (2010b): Vybrané sociálno-demografické zmeny v meste Trenčín po roku 1989. 50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (CD-ROM), Olomouc : Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, s. 273 –281, ISBN 978-80-244-2493-4
- [5] Generel dopravy mesta Trenčín – koncept návrhu. [online], [Citované 28. 2. 2011]. Dostupné na internete < http://www.trencin.sk/tmp/asset_cache/link/0000112572/GEN_sprava.pdf, 2007 >
- [6] Generel dopravy mesta Trenčín – 2007 [online], [Citované Citované 28. 2. 2011]. Dostupné na internete < http://www.trencin.sk/tmp/asset_cache/link/0000066180/Generel%20TN%20-%202007.pdf, 2007 >.
- [7] INFO TRENČÍN. 2006. Informačný dvojtýždenník mesta Trenčín, vydáva mesto Trenčín. VIII. ročník, č. 25
- [8] KALLABOVÁ, E., (2000): Panelová sídliska a jejich problémy (s důrazem na regionální diferenciace trhu s bydlením. In: Drgoňa, V. (ed): Stredoeurópsky priestor. Geografia v kontexte nového regionálneho rozvoja. Geografické štúdie 7, Nitra, s.144 – 151

- [9] KALLABOVÁ, E., (2004): Vybrané územní souvislosti bydlení s příklady ze sídlištních struktur. Geografický časopis 4/56, SAV, Bratislava, s.337 – 350
- [10] KRIŽAN, F., ALFÖLDIOVÁ, M., LAUKO, V., (2008): Vybrané prejavy transformácie terciérneho sektora mesta Galanta po roku 2000. 11. mezinárodné kolokvium o regionálnych vedách, MU, Brno, s. 276-283
- [11] LIZON, P., (1997): Panelákové sídliská totalitárnych čias – trpké dedičstvo stavebníctva krajín bývalého socialistického tábora. Urbanizmus a architektúra, 2-3/31, ÚSTARCH SAV, Bratislava, s.101 – 112
- [12] MATLOVIČ, R., (2000). Transformačné procesy intraurbánnych štruktúr Prešova ako odraz celospoločenských zmien v poslednom decéniu. In: Matlovič, R. (ed.): Urbánny vývoj na rozhraní milénií. Urbánne a krajinné štúdie 3, Prešov, str. 26-38
- [13] MATLOVIČ, R., (2001): Transformačné procesy a ich efekty v intraurbánnych štruktúrach postkomunistických miest. In: premeny Slovenska v regionálnom a didaktickom kontexte, Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Matthiae Belii, Geografické štúdie 8, FPV UMB Banská Bystrica,
- [14] MLÁDEK, J., (2000): Mladé veľké obytné súbory (sídliská) – osobitné prvky urbánnych štruktúr Slovenska. In: Matlovič, R. (ed.): Urbánny vývoj na rozhraní milénií. Urbánne a krajinné štúdie 3, Prešov, str. 82 – 89
- [15] MLÁDEK, J., ET AL, (1995): Transformácia socioekonomickej a priestorovej štruktúry mestskej časti Petržalka. Geographica Slovaca, 10, Geografický ústav SAV, Bratislava, s.173 – 180
- [16] Poslanci schválili projekty pre financovanie z fondov EÚ. [Citované 28. 2. 2011]. Dostupné na internete < <http://www.trencin.sk/25331,2006> >.
- [17] Riešenie dopravy v centre mesta. [Citované 28. 2. 2011]. Dostupné na internete < <http://www.trencin.sk/49711,2009> >.
- [18] Sľuby sa zmenili v realitu, začína sa stavať nový most. [Citované 24. 2. 2012]. Dostupné na internete < <http://www.trencin.sk/71740,2011> >.
- [19] SÝKORA, L., (2001a): Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica 4, PU Prešov,
- [20] SÝKORA, L., (2001b): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M. et al: Regionální vývoj: Specifika České transformace, Evropská integrace a obecná teorie, PriF KU Praha, s.127-166
- [21] V Trenčíne budú kúriť slamou [online], [Citované 23. 2. 2011]. Dostupné na internete < <http://firmy.etrend.sk/firmy-nefinancny-sektor/v-trencine-budu-kurit-slamou-.html,2009> >.
- [22] Začali stavať druhý most [online], [Citované 23. 3. 2012]. Dostupné na internete < <http://www.trencin.sk/78858,2012> >.

Príspevok bol vypracovaný vďaka prostriedkom z riešeného projektu č. 1/1143/12 VEGA –: Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia

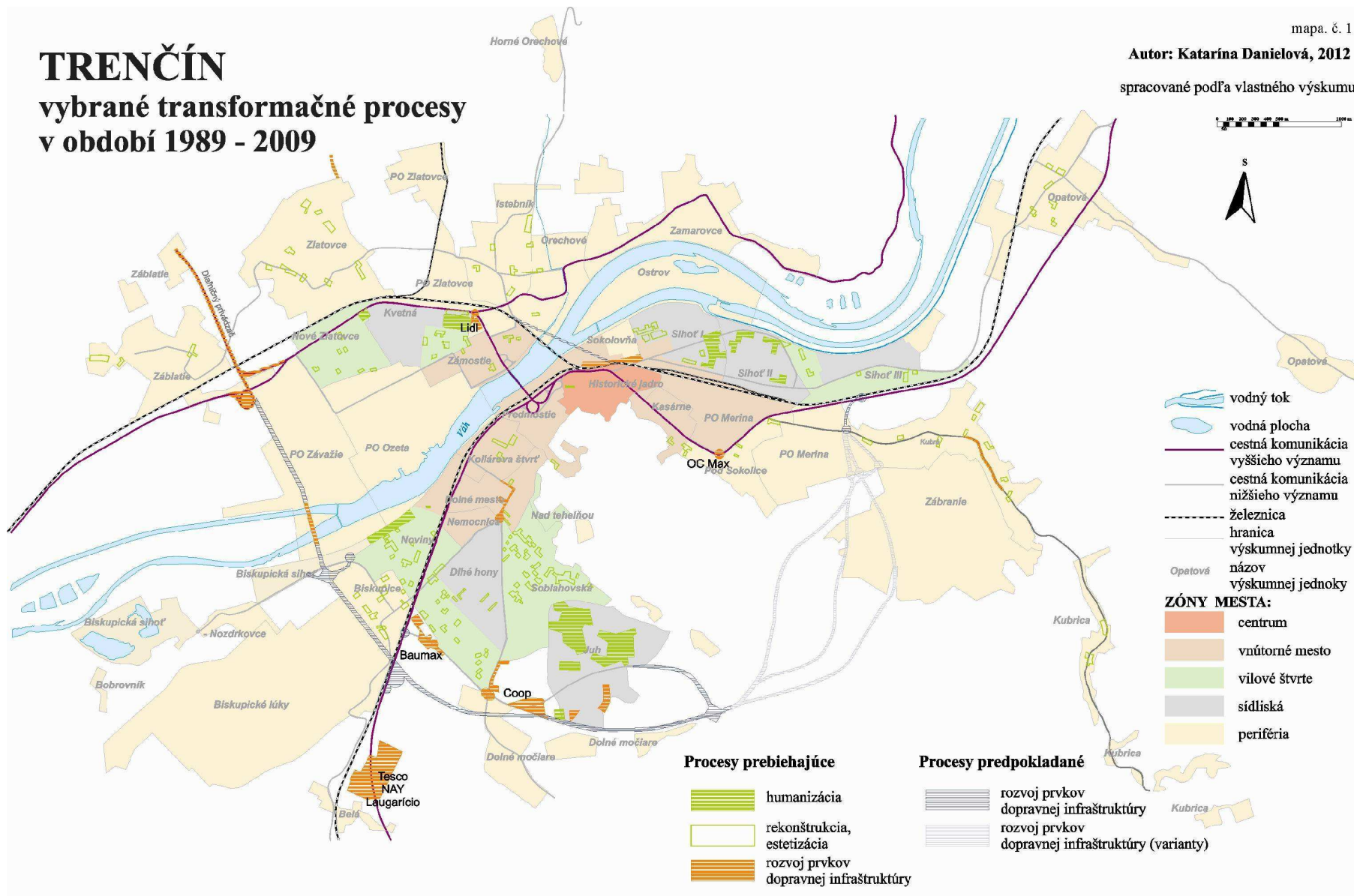
mapa č. 1

Autor: Katarína Danielová, 2012

spracované podľa vlastného výskumu

TRENČÍN

vybrané transformačné procesy v období 1989 - 2009



REGIONÁLNÍ ROZVOJ A ČESKÝ NÁROD V TEXASU 19. ST.**REGIONAL DEVELOPMENT AND THE CZECH NATION IN 19TH
C. TEXAS****PROF. EVA ECKERT, PH.D.**

Anglo American University
Lázeňská 4, 118 00 Praha, Česká republika
E-mail: eva.eckert@aauni.edu

Anotace

Studie se zabývá participací německých a českých migrantů na ekonomickém a kulturním rozvoji státu Texas a budování českého národa. Zkoumá ideologii komunity propojené sdíleným jazykem a endo-centrickými ekonomickými a kulturními sítěmi jednotlivců, a to v kontextu amerických směrnic o přistěhovalectví, společenských postojů a odporu proti cizincům. Studie srovnává asimilační chování německých přistěhovalců s pozdní a pomalou akulturací českých přistěhovalců a jejich usilováním o vybudování svébytné komunity v texaské domovině. V závěru se autorka zamýšlí nad otázkou, jaký zisk měli Češi z péče o jazyk, národ a českou pospolitost, když zároveň odmítali americké životní jistoty, podíl na demokracii a integraci do většinové společnosti, která si zakládala na ekonomické prosperitě jednotlivců a od přistěhovalců očekávala, že se asimilují a přizpůsobí mocné většině.

Klíčová slova

národ; migrace; přistěhovalectví; identita; jazyková politika; asimilace; komunita

Annotation

The paper considers the contribution of German and Czech immigrants to the development of the state of Texas and their participation in state and nation building. It examines the ideology of a community that is unified by a shared language, and endocentric economic and cultural networks of its members in the context of U.S. immigration policies and social attitudes. The study contrasts assimilationist behaviors of German immigrants with Czech immigrants' latent acculturation and efforts of building a self-sustaining community in their Texas homeland. It concludes by examining the gains and losses of the Czech immigrant community focused on nation building, and community and language maintenance in the American majority society praising economic prosperity of the individual, and migrants' assimilation and integration.

Key words

nation; immigration; identity; language policy; assimilation; community

JEL classification: R00

Úvod

Problematikou migrace, identity a jazyka se zabývali již zakládající otcové Spojených států a aktuální zůstává dodnes. V druhé polovině 18. století, kdy už do Ameriky proudily tisíce přistěhovalců z Anglie, Německa, Irska, Skotska, Francie, Švédska a Holandska, trápil Benjamina Franklina a Noama Webstera fakt, že němčinou mluví v Pensylvánii téměř

polovina obyvatel a budoucím Spojeným státům americkým chybí společný jazyk. Za jazyk vznikajícího amerického národa stanovili angličtinu bez ohledu na fakt, že v roce 1790 byla větší část obyvatel Ameriky neanglosaského původu. Jinou roli však hrál společný jazyk přistěhovalců při stmelování etnických komunit v době propukající masové migrace do USA. Jaké možnosti interakce s americkou majoritní společností měli němečtí a čeští migranti v Texasu v druhé polovině 19. století? Z čeho pramení rozdíly v jejich integraci do společnosti a jak poznamenal regionální rozvoj?

Americký národ

Neúnavná snaha Noama Webstera (1758-1843) o vytvoření amerického národa sjednoceného jazykem protirečí historické koncepci Spojených států jako národa přistěhovalců postupně se přetavujících v novou lidskou rasu lidí. Oscar Handlin popsal americké dějiny jako ságu migrací „vykořeněných“ přistěhovalců (1951). Němci a Češi se chovali v emigraci v obdobných podmínkách po svém a odlišovali se ve schopnostech i ochotě sžít se s novým dominantním kulturním prostředím. Takové chování má své kořeny v povědomí vlastní identity a historického poslání,¹ ale asimilaci ovlivňují další faktory vyplývající ze společensko-historických podmínek, domácí situace, vazeb na rodinu a církve, přetrvávajících kontaktů s domovem, věku přistěhovalců, socioekonomické a profesní jednodlosti nebo rozrůzněnosti etnické skupiny aj.²

Americký nativismus

Přistěhovalce z Evropy přitahovala Amerika jako magnet. V Americe se však neocitli v multikulturním prostředí, od počátku amerických dějin čelili nepřízni Američanů, útokům americké veřejnosti a nenávisným politickým hnutím jako nativismus a Know Nothing ((Daniels 1997: vii-viii)), stavějící se proti přistěhovalcům a určitým etnickým skupinám již v padesátých letech 18. století, kdy Benjamin Franklin brojil proti Němcům a němčině.³ Nápor imigrantů si vynucuje konfrontaci hostitelské kultury a jejích institucí, jazyka a zavedených norem s kulturou imigrantů. Konfrontace pak vede k nutnosti oboustranného přizpůsobování se kultur a komunity. Výnosy i náklady s ní související se mezi ně dělí, ale zřídka kdy stejnou měrou. Konfrontací se nejen přetváří, ale také destabilizuje a ohrožuje hostitelská společnost, která se přirozeně brání.

Nativismus kulminoval za Johna Adamse v zákonech proti nepřátelství a pobuřování (Alien and Sedition Acts). V padesátých letech 19. století, kdy nativisté vytvořili Americkou stranu, prosadili svého kandidáta mezi kandidáty na prezidenta a politicky ovlivňovali i dění v Texasu, akcelerovala migrace z Evropy otřesené revolucemi roku 1848, která po americké občanské válce nabyla masového charakteru. V letech 1850 až 1860 do Ameriky dorazilo 2,6 milionu vystěhovalců – po jednom milionu z Irska a Německa, ostatní z Británie a Skandinávie. Přibližně stejný počet přistěhovalců přišel do Ameriky v sedmdesátých letech, ale v osmdesátých letech jich bylo již dvakrát tolik (z toho dvě třetiny pocházely ze západní

¹ Olson 1979 hájí tezi, že dlouhodobá svébytnost skupiny pramení v prvé řadě z kladné sebeidentity a jen druhotně je reakcí na vnější nepřátelské postoje, vii et al.

² Otázka, jaké faktory a do jaké míry ovlivňují asimilaci či akulturaci dané etnické skupiny, je zevrubně zpracována v řadě publikací, např. Conzen 1990, Luebke 1990, Rippley 1994 nebo Vecoli-Sinke 1991, a důkladně shrnuta např. v Brown – Bean 2006.

³ V roce 1751 Benjamin Franklin v *Observation Concerning the Increase of Mankind* píše: „Proč bychom měli tolerovat, aby se palatinští sprostáci shlukovali v našich osadách a pěstovali si jazyk a zvyky na úkor našich? Proč by se měla stát Pensylvánie, kterou založili Angličané, kolonií cizinců, kteří budou za chvíli tak početní, že nás poněmčí?“ Cit. v Dublin 1993: 4.

Evropy) a dvacet milionů přibylo ještě v letech 1890 až 1920. V letech 1840 až 1860 přispěli Němci k celkovému počtu asi 1,4 milionu přistěhovalců do Ameriky přibližně jednou třetinou (Olson 1979: 95).

Noah Webster a americký národ

Puritánští přistěhovalci se měli za rodilé Američany a zakladatele Spojených států, morálně nadřazené ostatním, s mimořádným historickým posláním a právem rozhodovat za druhé, protože dali vzniknout demokracii a na rozdíl od přistěhovalců byli svobodní a společensky i ekonomicky úspěšnější (Dublin 1993: 5). Britské kolonie se sjednotily v americké spojené státy po vyhrané revoluční válce v roce 1783.⁴ Ideologicky ale nebyly národem propojeným vírou, jazykem, společnými dějinami a identitou sounáležitosti, a ani jednotným státem. Podle prvního sčítání obyvatel žilo v roce 1790 v Americe 3,1 milionu bělochů, 60 tisíc svobodných černochů, 700 tisíc otroků a odhadem 150 tisíc indiánů, kteří oficiálně sčítání nebyli (Lepore 2002: 27).⁵ Přibližně každý čtvrtý obyvatel Spojených států nemluvil anglicky. Franklin a ostatní zakladatelé Států se obávali, že se jmenovitě němečtí přistěhovalci nedokáží přizpůsobit a ohrozí politickou integritu. V roce 1751 mluvilo na 40 % obyvatel klíčového státu Pensylvánie německy.

Rozpolcenost Ameriky si uvědomoval i Noah Webster, autor slovníku anglických významů a pravopisu, který se netajil nenávisť k přistěhovalcům - Spojené státy oslabují, do jejich identity vnáší nejednotu a bez nich by Amerika prosperovala ve vzájemné harmonii: „Jazyk a vláda by měly být národní a Amerika by měla mít svůj vlastní jazyk odlišující se od všech ostatních na světě“ (Webster 1798: 179). Podle Webstera se americká angličtina měla vymanit z područí kontinentální angličtiny, stát svébytným jazykem s jednoduchou výslovností a osobitou slovní zásobou a propojit národ přirozeným poutem neopakovatelné americké identity (Webster 1793: 14). V místních dialektech spatřoval hrozbu destabilizace, politické rozdrobenosti a institucionalizace odlišných jazykových kultur (Webster 1798: 22-23, cit. in Lepore 2002: 22) a byl přesvědčen o zániku všech minoritních jazyků a prosazení imperiální americké angličtiny, která by dominantní komunitě zajistila převahu v jednání s imigranty a naklonila proces přizpůsobování se v její prospěch, čímž by z přistěhovalectví začala těžit, výdaje z něj plynoucí přenesla na imigranty, a tak se dlouhodobě politicky stabilizovala. Základním problémem v konstituování národa Spojených států amerických byl ale multilingvismus, silné zastoupení německy mluvících přistěhovalců, Italů, Irů a Skandinávů, a v neposlední řadě i fakt, že zakládající otcové amerického národa mluvili britskou angličtinou. Webster věděl, že jazyk se může stát markantním historicko-geografickým předělem mezi Anglií a Amerikou, protože slova a pojmy nabízejí možnost pojmenovat osobitou kulturu a dějiny. V době, kdy zemřel a kdy se probouzel zájem o Ameriku i v českých zemích, vnímal Ameriku jako národ i Karel Havlíček Borovský (Slovan 1850: 534-535). O dvacet let později, tedy v šedesátých letech 19. století, žilo v Americe na deset milionů přistěhovalců. Amerika prošla občanskou válkou a dobyla západní pomezí, ale

⁴ V době anglické koloniální nadvlády přišlo do Ameriky něco přes 600 tisíc převážně britských, irských a německých přistěhovalců, a přistěhovalci z Německa a Irska si udrželi početní převahu až do poloviny 19. století (Dublin 1993: 2-3). Obchod s otroky byl formálně uzavřen v roce 1808.

⁵ Sčítání lidu poprvé ve Spojených státech proběhlo v roce 1790, kdy v Americe žilo 3 929 214 obyvatel. Jejich země původu se odhadovala podle příjmení. Odhady ukazují, že anglického původu bylo asi 47,5 % z celkové populace, což tvořilo 60,9 % z evropské populace Ameriky. Celkem mělo evropské kořeny 80,7 % celkové populace Spojených států. Více než 75 % pocházelo z Británie, z čehož skotští Irové tvořili asi 14 % a Irové 4 %. Němců bylo 9 % a Francouzů, Holanďanů a Švédů dohromady 5 %. 757 208 jedinců bylo afrického původu, z nichž 697 624 byli otroci. Neidentifikováno zůstalo 7 % (*United States Census 1790*).

zůstávala vnitřně roztržštěnou společností enklávních komunit, farem a měst, v nichž Američané vnímali příchod přistěhovalců jako nepřátelskou invazi (Olson 1979: 201).

Národ Texas

Národ se konstituuje v historickém předělu jako homogenní populace sdílející kulturní hodnoty a povědomí o dějinné sounáležitosti a zároveň se vymezující vůči populaci vnímané jako společný nepřítel, jak tomu bylo např. za českého národního obrození, kdy se Češi profilovali vůči místním Němcům a Rakušanům. Podobné faktory stály u vzniku amerického národa, který se ideologicky vyhranil vůči cizincům, zejména vůči početně silným a hospodářsky úspěšným Němcům. V emigraci, a konkrétně v Texasu, na jehož příkladu dále vysvětlím odlišné cíle soužití obou etnických skupin s majoritní americkou společností, se Češi jako národ konstitovali ve dvojí opozici: proti německým přistěhovalcům, s nimiž bezprostředně sousedili, i proti americkým starousedlíkům, jejichž kulturní, ekonomické a náboženské hodnoty popírali a odmítali.

V roce 1823 se Mexiko vymanilo ze španělské koloniální nadvlády a už v roce 1824 otevřelo spoře osídlené území dnešního Texasu přistěhovalcům, kteří Mexičany během necelých deseti let početně pětkrát převýšili (Olson 1979:146-151). Následné pokusy zakázat přistěhovalectví ale vedly v roce 1835 k povstání. V bitvě u San Jacinta (1836) Texasané Mexiko porazili a osamostatnili se jako republika (Mexiko přišlo i o Kalifornii a Nové Mexiko), která se v roce 1845 stala součástí Spojených států. V počátcích evropského přistěhovalectví byli hlavní složkou texaské populace Angloameričané původem z Virginie, Severní a Jižní Karoliny, Alabamy a Mississippi, kteří přitáhli do Texasu už ve dvacátých letech. Centrem osídlení a pozdější migrace z Evropy se stala v roce 1822 kolonie tří set mužů vybudovaná ve středním Texasu Stephenem F. Austinem z Connecticutu, když získal od španělské vlády povolení kolonizovat vybrané území neohrožované indiány (Fehrenbach 1968: 136-138). V roce 1825 v kolonii žilo 1347 bělochů vlastních bavlníkové plantáže a 443 otroků. Do roku 1835 se kolonie rozrostla na patnáct set angloamerických rodin. Další osady vznikaly jako překládové stanice pro dostavníky na préríjních migračních stezkách a soustřeďovaly se v blízkosti pevností, které si ke své ochraně stavěli kolonizátoři, a španělských katolických misijních stanic. Ještě v roce 1860 měl Texas na rozdíl od jiných jižních států dlouhé pomezí, na kterém se střetával civilizovaný svět s indiánským územím. Texas – obrovský, na nerostné suroviny a stáda dobytka bohatý a klimaticky nehostinný stát – si byl vždy vědom své historické odlišnosti a osobité identity. Pojem texaského národa razili i ti, kdo ho od 19. století osídlovali. Otázkou bylo, v čem by se obsah „texaského národa“ mohl realizovat. Texas byl příkladem konkrétní odchylky, jakých se Webster a další tvůrci amerického národa obávali.

Asimilace vs. akulturace

Na první pohled by se mohlo zdát, že němečtí a čeští přistěhovalci budou v Texasu žít v symbióze, poučení obdobným historickým vývojem, soužitím ve staré vlasti a kulturní blízkostí. Němčinu ale Češi vnímali jako vnučený oficiální jazyk a soužití v Evropě jako konfliktní. Zatímco Němci se v Texasu od snahy vybudovat si Nové Německo záhy odvrátili, asimilovali, sžili s prostředím a dokonce se podíleli na jeho dějinném a ekonomickém utváření, Češi se neasimilovali, ale kulturně se vyvíjeli paralelně s dominantní angloamericko-německou kulturou. Dobové dokumenty svědčí o tom, že se Němci snadno vzdávali své národní identity nejen v Texasu. Asimilační snahy Němců v emigraci kritizoval např. Alexander von Bülow známý jako propagátor Střední Ameriky (1849) a Traugott

Bromme (1853), kteří se zároveň ve svých pracích snažili těmto snahám předcházet a usilovali o zachování „německé identity“. Na rozdíl od Němců tíhnoucích k angloamerikanismu Češi v Texasu urputně usilovali o upevnění vlastní svébytnosti a vytvoření nové domoviny pro český národ. Češi šli cestou etnické soběstačnosti a ignorovali tak integrační procesy, jimiž se měla Amerika sjednotit.

Už v druhé polovině 18. století tvořili Němci mezi přistěhovalci, kteří do Ameriky přicházeli odjinud z Evropy než z Británie a Irska, většinu a nově příchozím německým přistěhovalcům vytvořili jisté společenské zázemí. Do kolonie, kterou v Texasu vybudoval Stephen Austin, začali emigrovat ve třicátých letech 19. století. Brzký příchod jim otevřel cestu k dobývání amerického pomezí a zabírání indiánské půdy, čímž přispěli k vytvoření nosných pilířů texaských dějin. V roce 1880 žilo v Texasu více než desetkrát tolik Němců než Čechů. Přicházeli z různých koutů německy mluvících zemí, mluvili různými dialekty, byli různě movití, různých profesí a zájmů a v Texasu se uplatnili v různých sférách. Odlišovali se i v náboženském složení, protože katolíků mezi nimi byla jen asi čtvrtina a luteránů dvě třetiny (Jordan 1982: 93), zatímco mezi českými přistěhovalci měli katolíci většinu (přes 80 %). Na rozdíl od Čechů žili i ve městech, kde se zapojovali do místní administrativy. Nicméně, podobně jako Češi, nejdéle a nejrozsáhleji se udrželi v zemědělských osadách, které často tvořily nářečně rozdílné enklávy (Gilbert 1972).

Farmaření bylo pro Čechy jediným okruhem ekonomické činnosti, jíž se v Texasu prosadili a Němcům i starousedlíkům konkurovali. Američané si cenili českých i německých farmářů, schopných efektivně využít i malých polností, zkušených, zvyklých pracovat v tvrdých podmínkách, ochotných experimentovat s plodinami a vytvářejících spolky s cílem zvyšování efektivity hospodaření a tím i státní prosperity. Němečtí přistěhovalci však od počátku měli mnohem širší ekonomické ambice. Už ve třicátých letech založili ve středním Texasu osady Oldenburg, Weimar, New Braunfels a New Ulm, pronikli do angloamerických měst Cat Spring, Columbus a Round Top a např. v okrese Brazos se podíleli se ziskem na místní velkopodnikatelské ekonomice. Známý je příběh bratrů z Německa, kteří zde již tehdy podnikáním zbohatli (Struve 1996). Za Texaské republiky byli mezi deseti tisíci Němců v Texasu obchodníci a ekonomicky zdatní podnikatelé, kteří přispěli k rozkvětu Houstonu jako obchodního centra a Galvestonu jako mezinárodního přístavu. Architekt Frederick Olmsted, který navrhl např. newyorský Central Park, dokonce ve svém cestovatelském deníku staví do kontrastu úhledné a prosperující německé osady s neupravenými angloamerickými (1860: 431).

Texaská ekonomika vyrostla na základech otrokářských bavlníkových plantáží a rozmohla se ve čtyřicátých a padesátých letech produkcí kukuřice, tabáku, vlny a bavlny, které se také vyvážely. V roce 1841 tvořili přistěhovalci z Německa pouhých 5000 z celkové populace 125 000, během dalších pěti let jich přijelo ještě 10 000 a do roku 1850, kdy v Texasu žilo celkem 213 000 lidí (včetně 60 000 otroků), tvořili nejpočetnější složku populace narozené mimo Texas (Struve 1996: 49). Ve srovnání se sedmi stovkami Čechů zde žilo v předvečer občanské války na 30 000 Němců (Ripley 1994: 46).

Snadnou asimilaci umožňovala německým přistěhovalcům také jazyková blízkost k angličtině. Učit se anglicky bylo pro Čechy mnohem obtížnější, což bylo umocněno kulturním předělem mezi nimi a cizojazyčnými sousedy, které vnímali jako své nedostížné vzory. Mnohatisícový nárůst počtu českých přistěhovalců během tří desetiletí od osmdesátých let 19. století přirozeně nahrával zakládání ryze českých osad, táhnoucích se po linii úrodné černozemě od nejstarších českých vesnic ve středním Texasu – Prahy, Hostyna a Dubiny –

severně k Dallasu a jižně a východně směrem ke Corpus Christi a Houstonu. Pro české přistěhovalce bylo prvořadé být mezi svými v zajištěném osídlení, kde stály české kostely a spolky, ač si mohli koupit půdu levněji jinde, výnosně ji za pár let prodat a stěhovat se dál. Češi svým postojem tvořili kontrast k angloamerické populaci, která bohatla právě takovou spekulativní činností.

Čeští přistěhovalci působili v Texasu společensky na periferii, kam se dostali dobrovolně, protože svou kulturně-hospodářskou činnost rozvíjeli téměř výhradně v rámci vzájemných vazeb. Podobně jako němečtí přistěhovalci kolem přelomu 18. a 19. století byli Češi známi ještě v meziválečných letech 20. století jako nepřizpůsobiví občané, kteří neměli zájem na budování společných amerických hodnot. V úvodníku novin *Svoboda*, které Češi v Texasu vydávali od roku 1885, se píše: „...přijali [jsme] tuto zemi za svou novou vlast [a], věděli jsme, že jen tuhou prací domůžeme se po letech postavení neodvislého. Opustili jsme starou vlast s vědomím, že nás zde očekává život nový plný boje a strádání, a jen v té naději jsme přišli, že doděláme se jasnější budoucnosti, že nebudeme museti na stará kolena se nuzovati a dávatí dítky na vojnu. Přišli jsme bez ilusí, ale s poctivou vůlí zbudovati si tu vlastní domovinu... Přičiňme se, abychom se mohli na roveň postavití ve všem co dobrého a užitečného sousedům Amerikánům a Němcům!“ (*Svoboda* 10. 12. 1885).

K vytvoření hradby mezi americkou většinovou společností a českými přistěhovalci přispěla i katolická a evangelická církev, která přistěhovalcům poskytovala mimo jiné i pohodlné kulturní zázemí, v němž prosperoval český společenský život, noviny a školství.⁶ Příslušnost ke katolické nebo evangelické obci, a tedy i k určité osadě a kostelu, umocňovala přistěhovaleckou identitu. Především katolická církev v osadách dbala na to, aby rodiče posílali děti do církevních škol. Zatímco pro přistěhovalce se i vzdělání úzce vázalo na víru a náboženská výchova se považovala za „naprosto nutnou k vypěstění dobrých občanů“,⁷ z pohledu Američanů se české cíle vzdělávání mýjely se snahou po amerikanizaci přistěhovalců. Církevní výchova zaručovala kontinuitu komunity a stabilitu v rodině, ale také odlišovala Čechy od Američanů. Pro české přistěhovalce bylo vzdělání cestou, jak si udržet tradiční kulturní hodnoty, ale pro Američany především možností společenského postupu a kulturní globalizace, která měla uspišit utváření amerického národa.

Češi stavěli do popředí nutnost vytvořit a posléze si udržet národní svébytnost a vychovat k ní i své potomky. Ztotožňovat se s češtinou a národem pro ně bylo o to jednoznačnější nutností, že domov byl daleko za mořem a žil v představách přistěhovalců jako historicky uzavřená hodnota a mytologizovaná představa, kterou si do Texasu přinesli spolu s dějinami Palackého a bratrskou Biblií. Přistěhovalci se sice vymezovali etnicky jako Moravané, příp. Čecho-Moravané, ale hlásili se k českému národnímu obrození a národu, který je v Texasu sjednocoval. Termínem „texasští Češi“ se sice v současnosti označují čeští a moravští starousedlíci i jejich potomci, ale otevření Českého kulturního centra v La Grange v roce 2009 předcházely spory, zda je pojmenovat českým nebo moravským. Přistěhovalci si na pojmech češství a český (resp. moravský) národ nejen zakládali, ale českou kulturu vnímali jako nadřazenou americké.⁸ V tomto smyslu se také k Američanům chovali a nepřipouštěli např. česko-americké sňatky. Američané takové chování odsuzovali. V roce 1909 např. napadl české přistěhovalce v okrese Bell, kvůli nimž prohibicionisté prohráli v místních

⁶ Ač byl Texas za španělské a mexické nadvlády katolický, v padesátých letech už i mexičtí katolíci byli podřízenou menšinou vystavenou ještě úpornějšímu pronásledování než katolíci z Irska a odjinud z Evropy.

⁷ Z komentáře ve *Svobodě* k otevření nové školy, 19. 3. 1925.

⁸ Česká bratrská osada Snook, jak ji popsal Skrabanek 1988, je typickým příkladem svébytné farmářské osady, soustředěné kolem kostela, farmy, školy a rodiny, a tvořící uzavřenou společenskou jednotku.

volbách, prohibiční časopis *The Home and State*: „V okrese se v uplynulých několika letech usadilo mnoho Bohemínů [výraz, kterým si texaští Češi překládali pejorativní označování Bohemians, resp. Bohunks], ale bílí anglicky mluvící lidé v Texasu si nenechají nic diktovat od bandy zlotřilých a zkorumpovaných Afričanů, ani od hloupých přiovilých cizinců“ (*Svoboda* 24. 9. 1909).

Nejen že se Češi většinou nepřizpůsobovali, ale šli dokonce aktivně proti ní, aby si v Texasu vytvořili nový český domov. Ohniskem jejich snah, jasně vyhraněným ve stanovách texaskočeských národních spolků, byla péče o jazyk. Tvořil osu národního života doma i v emigraci a čeští přistěhovalci v Texasu byli odhodláni si jej uchovat déle, než tomu bylo v jiných státech (*Svoboda* 17. 1. 1895 a jinde). Přestože už v roce 1871 prosadil předák české komunity angličtinu jako jediný vyučovací jazyk povinné školní docházky, mnohde v okresech zákon obcházeli a prosadit ho a vštípit přistěhovalcům vědomí poplatnosti vůči zákonu stálo vůdčí osobnosti české komunity značné úsilí. Ještě v padesátých letech se čeština v Texasu vyučovala na několika středních školách.

V čele komunity stáli „vůdcové národního života“, kteří zakládali pěvecké, divadelní a jiné „ryze české spolky“, aby se udržely domácí kulturní tradice „ku prospěchu naší národnosti“ a Češi se nemuseli „v nové vlasti“ sdružovat s „jinonárodovci“, ale „častěji se scházet, spolu se bavit a poučovat... Pakli nechceme navštěvovat zábavy jinonárodovců, měli by jsme se držet národního přísloví svůj k svému“.⁹ Spolky se zakládaly místně na principu etnickém a náboženském od sedmdesátých let 19. století a postupně se propojovaly v celostátní organizace. Z jejich činnosti vysvítá úsilí o zachování oddělené národní identity a mateřštiny: „Naše národnost v této naší nové vlasti nejen žije, ale i kráčí s jinými národy. Při této práci jsou hlavními činiteli naše spolky, neboť jich členové jsou vázání svou ctí, že se přičiní, aby náš mateřský jazyk se zveleboval... Téměř v každé osadě, v níž se nalézá spolek, jest zařízena škola a vyučováno v ní našemu jazyku mateřskému. Za tyto snahy by se měl cítit zavázán trvajícím díkem každý, jehož žilami proudí slovanská krev, neboť jen dotud udržíme svou národnost, dokud budeme pěstovat svůj mateřský jazyk“ (*Svoboda* 15. 5. 1902). Publikační činnost Čechů v Texasu byla pozoruhodná, a to i ve srovnání s jinými národnostmi.¹⁰ Ještě v letech před druhou světovou válkou se v Texasu publikovalo na třicet českých novin, časopisů a novinových příloh (Machann – Mendl 1983: 178-185, 272-273).

Národ Čechů v Texasu si postavil také svou historii a mytologii, tedy sjednotil se kolem událostí, které komunitu stmelovaly a zároveň odlišovaly od sousedních. Základy společné historie tvořila domácí politická a náboženská persekuce, záchrana dětí před domácí bídou a vojenskou službou, nebezpečná cesta přes moře, přetvoření prerie v úrodná pole, střádání na stavbu prvních kostelů, shlukování osad s českou populační většinou, zakládání spolků a úporný boj s nehostinnou prerií. Historie se stavěla na základních kamenech Katolické jednoty texaské, prvních škol, českých novin a farmářských spolků. Patřily do ní i národotvorné mýty jako dobrodružná cesta přes oceán, soudržnost a průbojnost starousedlíků, boj za svobodu a získání bohatství v novém domově v Texasu apod. Texaskočeské dějiny se psaly také v přistěhovaleckém tisku, který zveřejňoval paměti o životě v monarchii a porovnával otrockou minulost se svobodnou přítomností. V oslavných projevech se připomínaly kladné historické momenty, přispívající k posílení sebevědomí a konstrukci historické národní paměti.

⁹ Z proslovu na zábavě střeleckého spolku, *Svoboda* 24. 9. 1909.

¹⁰ Hannan 1992, 3. část. V letech 1819 až 1836 už vycházely v Texasu nejméně devatero noviny v angličtině.

„Také vy, staří osadníci, jste se změnili. Slavili jste jubileum 50leté, co poprvé jste spatřili tuto krásnou svobodnou zemi Ameriku, co poprvé jste vkročili na půdu texaskou, náš nyní milovaný domov. Padesát let, kratinká to doba, avšak pro lidskou bytost dosti dlouhá... Ani si nelze představit, jak pustá krajina to zde byla. Představuji si vás, co malé chlapečky, jak zvědavě pohlížíte na tuto krajinu. Plakala jsem, když poprvé jsem spatřila, v jakém chudičkém domově jste přebývali. Byla to těžká ruka osudu, jež se vás dotkla - bída, nouze, namáhavá práce. Za to vaše jméno je slavné, jste vážení, ctění a milovaní od každého, kdo vás dobře zná...“ (*Svoboda* 29. 11. 1906).

Češi v Texasu litovali osudu těch, kdo zůstali doma v „nesvobodě“, a čím déle v Texasu žili, tím vyhraněněji vnímali rozdíly mezi starým a novým domovem. Následující generace měly už pohled na domov jen zprostředkovaně komunitou a historikami, které se v ní tradovaly, a chápaly ho schematicky v kategoriích jako útisk vs. svoboda, bída vs. bohatá úroda, monarchie vs. demokracie, bezzemek vs. farmář apod. Mýtu o texaské svobodě se Češi nevzdali, ač mnozí zakusili v Texasu víc strádání a pronásledování než doma.

V komunitě se našli i takoví, kteří rodáky burcovali, aby mysleli do budoucna, učili se anglicky, účastnili se amerického veřejného života a stávali se americkými občany nejen na papíru, ale i ve skutečnosti. Za to se jim ale dostávalo kritiky a výhrůžek: „Kdyby mi byl ten odřezanec tehdy do rukou přišel, byl bych ho na kousky rozsápal. Kdo to kdy slyšel, aby děti českých rodičů byly nuceny anglicky se učit? Vždyť přece jsme ve svobodné zemi... jaká to svoboda? Nač angličtině se učit? Angličtina národnosti naší nic neprospěje. Už jsem v Texas přes dvacet let, neznám takřka ani slova anglicky a vždy ve všem dobře jsem pochodil“ (*Svoboda* 2. 6. 1887). O výuce a nutnosti učit se angličtině se ještě počátkem 20. století v tisku polemizovalo a přistěhovalci si vykládali podobné výzvy jako zradu české národnosti a odpírání práva českým žákům na mateřštinu. Kdo dal přednost angličtině sňatkem, odchodem na univerzitní studia nebo za obchodem do města, byl pro komunitu ztracen. Redaktor novin *Svoboda* nezřídkou poukazoval na to, že... „každý rodák zde usazený by měl dbáti toho, aby jeho děti se naučily mateřskému jazyku, ale přesto by měl pamatovat, že žádný člověk zde přebývajícím není s to býti užitečným americkým občanem, nezná-li anglického jazyka... je ničím v životě veřejném... Málokdo je ochoten to doznat a ... spíš považují každého, kdo usiluje o to, aby se mládež učila anglicky, za zrádce národa“ (*Svoboda* 24. 9. 1909). Nedostatečná znalost angličtiny přispěla k neschopnosti asimilovat se, ale byla zároveň projevem vlastenectví. Přistěhovalci věděli, že jakmile se přestanou česky mezi sebou dorozumívat, ať už v obchodním styku, novinách nebo jinde, mezi Američany se ztratí a přizpůsobí se jim. Dokonce se na toto téma vedly v novinách vášnivé diskuse, v nichž se např. pisatelé pozastavovali nad tím, že děti odcházejí za lepším výdělkem do měst, aniž by se pořádně naučily česky, ačkoli rodiče mluví plynně. Rodiče byli napomínáni, aby děti česky učili a domáhali se otvírání českých tříd v osadách a městech s českou populací, protože jinak se děti vymknou rodičovskému a církevnímu dohledu a češtinu pohltní angličtina. Je zřejmé, že čím méně se mluvilo česky v osadě a rodině, tím víc se péče o češtinu institucionalizovala, tedy přesouvala do škol a na univerzitu v Austinu.

O identitě přistěhovalců kolovaly v tisku vyhraněné názory, z nichž je zřejmé, že přistěhovalci o své „národní“ budoucnosti přemýšleli. Jen některá periodika vydávaná v Texasu se vymykala národovectví a měla přistěhovalce k tomu, aby jako „Texané“ aktivněji přispívali do většinové kultury a nevyzdvíhovali budování národního života jako prvořadý cíl (*Svoboda* 21. 2. 1889). Redaktoři novin se vzájemně osočovali, že „...nedokážou lid povznést k samostatnému usuzování a rozšířit jeho duševní obzor... Lid nepochopí skutečnou důležitost amerického občanství, dokud budou časopisy řízeny lidmi, kteří sledují směr jako

kdyby byli v Čechách“ (Svoboda 28. 9. 1909). Upozorňovali na to, že jako američtí občané mají právo na výhody, které jim občanství poskytuje, a že je na čase, aby se jako ostatní zapojili do politiky a postupně docílili uznání jiných národností (Svoboda 18. 4. 1889). Zatímco ostatní Američané v Texasu z těchto výhod samozřejmým způsobem těžili, když sdíleli demokratickou ideologii a usilovali o materiální prospěch, samotná existence Čechů jako amerických občanů k zpoplatnění výhod nestačila – k plné účasti na výhodách by byli museli změnit hodnotový žebříček, který byl ale určující pro pospolitost české komunity, odlišující se samotným principem společenské organizace od amerického individualismu a pragmatismu.

Češi viděli cíl svého usilování v rodině a farmě, jejichž prosperita posilovala celou komunitu, vymezenou půdou a jazykem. Američany kritizovali za to, že usilují jen o osobní prospěch, a nedůvěřovali jim, nezapojovali se do místní politiky, neměli své lidi na úřadech, kvůli neznalosti angličtiny si neporadili s úředními listinami a nebrali na vědomí zákony. Nezáměr o účast na americkém dění pramenil ale také z pocitu národní svébytnosti a materiálního zabezpečení a přispěl k tomu, že se česká komunita v Texasu tak dlouho udržela. Spolehlivé zázemí tradičních společenských a rodinných svazků umocňovaly pevné ekonomické vztahy, o nichž svědčí i inzeráty lékařů, právníků a obchodníků, že fungují pro komunitu, a nečeských lékařů a dalších odborníků, že se domluví česky, běžné v novinách ještě před druhou světovou válkou. Češi tedy nebyli dostatečně motivováni k tomu, aby svou společenskou a ekonomickou základnu vyměnili za pokrokový svět Ameriky.

Z vyprávění pamětníků a článků v novinách vyplývá, že Češi chovali nevraživost nejen k Američanům, ale i k Němcům, od nichž žili i ve městech odděleně. V této nevraživosti se nepochybně zračí konfliktní soužití obou etnik. Češi se i v Texasu cítili vůči Němcům jako outsideri a připouštěli dokonce vzájemnou nerovnost a svou zaostalost. Nicméně na veřejnosti stavěli na odív svou jednotu a zdůrazňovali, že se bez Němců obejdou a dokáží se vypracovat sami. Němci přežívali mezi Američany bez zřejmého úsilí o udržení německé etnicity už proto, že jich bylo v Texasu tolik a navíc bohatých (Češi byli jen čtvrtou nejpočetnější etnickou skupinou). Nevytvářeli si paralelní ekonomické a kulturní struktury, ale propojovali se s místními, americkými. Zatímco naprostou většinu českých přistěhovalců tvořili v každé době rolníci, žila už v roce 1880 víc než polovina texaských Němců ve městech. Němečtí farmáři ale přesto převýšili celkový počet českých farmářů, kteří se do měst začali stěhovat až o desítky let později.¹¹ Německé přistěhovalce přiměla k tomu, že se začali rozptylovat a přesídlovat, první světová válka a poválečná honba na přistěhovalce, jmenovitě na německou menšinu, která byla vnímána jako nepřizpůsobivá. Počátkem 20. století německé přistěhovalectví prakticky ustalo, německé zemědělské osady zanikaly, farmáři mizeli ve městech a upravovali si příjmení, aby zapadli do většinové společnosti. Zatímco českých přistěhovalců se v roce 1927 v Texasu zabývaly farmařením více než tři čtvrtiny (tvořící přes 3 % amerických farmářů), počet německých farem a usedlostí dál klesal.¹² Podle oficiálního sčítání žilo v roce 1940 v Texasu více než 60 000 Čechů první a

¹¹ Podle 10. sčítání obyvatelstva žilo v Texasu 2700 „Bohemians“ a 35 000 Němců, z nichž přes 10 000 bylo zaměstnáno v zemědělství. Počet Čechů v zemědělství se neudává (10th Census 1880, 1: 847). Podle sčítání z roku 1900 žilo na farmách 23 000 texaských Čechů (jejichž aspoň jeden rodič se narodil v Čechách nebo na Moravě) a jen 120 ve městech s více než 25 000 obyvateli. Němců tehdy v Americe farmařila pouhá čtvrtina (Luebke 1990: 166).

¹² Podle sčítání obyvatelstva z roku 1930 žilo v Texasu 49 000 Čechů a víc než trojnásobek Němců (počítáno podle země, odkud pocházeli). Z toho žilo na venkově 88 % Čechů, ve srovnání s 60 % Němců. Ve třicátých letech tedy dál žilo na texaském venkově dvakrát víc Němců než Čechů (60 000 Němců žilo ve městech a 94 000 na venkově ve srovnání s 6000 Čechy, kteří žili ve městech, a 43 000, kteří žili na venkově) (15th Census 1930).

druhé generace, u nichž byla čeština mateřtinou aspoň pro jednoho z rodičů, ve srovnání se 159 000 německy mluvícími obyvateli.¹³

Diskriminace a nepřátelství majoritní skupiny vedly ke zvýšené soudržnosti texaských Čechů. Jejimi hlavními prameny byly vzájemné pevné svazky a povědomí svébytnosti pěstované ve skupině samotné. Historie Čechů v Texasu byla úsilím vyrovnat se Američanům svým vlastním, „českým“ způsobem, ti je ale za sobě rovné nepovažovali tak dlouho, dokud přistěhovalci stavěli na odiv své národovectví. Byl to zápas o tradiční lidské hodnoty, které v chápání přistěhovalců stály nad individualismem a kvantitativním konzumerismem angloamerického kapitalismu. Mohla však taková lokálně uzavřená revolta hraničící s nepřizpůsobivostí dosáhnout něčeho, co by přetrvalo? Téměř sto let dávali texaští Češi přednost vlastním kulturním představám o tom, jak v Americe žít, a zásady ekonomického a kulturního chování majoritní společnosti odmítali. Zlom přinesla až druhá světová válka a poválečná léta, kdy se česká společenská struktura začala rozpadat. S majoritní společností nakonec splynuly všechny české osady ve Spojených státech, ale jak vyplývá ze statistických pramenů, v Texasu se česká komunita udržela nejdéle a dnes tam žije více Čechů než v kterémkoli jiném americkém státě (v roce 1910 Texas v počtu Čechů převýšila jen Nebraska, Ohio, Wisconsin, Illinois a New York), a to tři sta až sedm set tisíc.¹⁴

Druhá světová válka se v identitě texaských Čechů stala mezníkem a příležitostí vybojovat si skutečná práva na novou vlast. Na frontě se vyznamenávali ve službách strýce Sama, pomáhali trpícím „v rodné máti Čechii“, projevovali věrnost americké vládě, podporovali „novou americkou vlast“ a přispívali k „osvobozeneckému hnutí československé větve v Americe“ (*Svoboda* květen až červenec 1941). Z texaských Čechů se stávali američtí občané patřící do amerického národa de facto až po druhé světové válce, která Texas, americký jih a Ameriku vůbec od základu změnila. Změnil se způsob hospodaření, prakticky vylučující efektivitu malých farem. Struktura venkova a měst dostala novou podobu – novými komunikačními sítěmi se propojily osady s městy, pomalé povozy nahradily automobily a farmáři posílali své potomky studovat na univerzitu. Češi začali farmy opouštět, osady pustly, kněží v nich přestali kázat, místní školy zanikaly, výuka češtiny a vydávání novin se postupně omezovaly. Jinými slovy – ekonomickým vývojem zanikla infrastruktura, která umožňovala existenci etnických zemědělských enkláv s typickou lokální autarkií. Texaští Češi nacházeli uplatnění v americké společnosti, v níž pro češtinu a s ní spjatou kulturu nebylo místo. Když přešli na angličtinu, změnilo se jejich společenské postavení a postoje k činnostem, tradicím a zásadám, podle kterých komunita dosud žila. Češtinu jim nikdo neodebral, jen pro ně přestala být praktická, když už neuspokojovala jejich každodenní potřeby.

Obytování českého kulturního prostoru bylo pro Čechy v Texasu výhodné v tom, že jim poskytovalo identitu. V češtině mysleli a byli doma, česky se jim žilo hezky. Ve vědomí identity, pospolitosti a komunity byla nejen jejich síla a obrana, ale také z nouze ctnost. Mimo komunitu měla totiž čeština nulovou společenskou a ekonomickou hodnotu. Amerika Čechům prostor pro svébytnou existenci sice poskytovala, ale paralelní existenci jim komplikovala. Ekonomicky však paralelní kulturní soužití pro Čechy výhodné nebylo, výhody jim mohla přinést jedině spolupráce s většinou a integrace. O takovou spolupráci ale neusilovali, naopak v ní spatřovali životní prohru.

¹³ *16th Population Census* 1940: 978.

¹⁴ Ještě v roce 1940 žilo 84 % texaských Čechů v zemědělských oblastech (*16th Population Census* 1940, 2: Table 10, 1001 a Table 2/20 a 2/31). Při sčítání v roce 1990 se k plnému nebo částečnému českému původu hlásilo 192 000 Texasanů, z nichž 91 000 přiznalo ryze české kořeny.

Závěrem k současnosti

Národ je instituce společenské koordinace, soudržnosti a stability na úrovni vyšší než rodina nebo municipalita. Jeho podstatou je sdílení faktorů, jako je jazyk, historie, společenské a kulturní hodnoty, příp. náboženství, z nichž žádný není nutnou podmínkou národní existence, a na ně navazuje sdílení institucí veřejné správy a zákonů. V neposlední řadě se koordinace týká spolupráce ve výrobě a směně statků. Národ je tedy etnická, politická a ekonomická entita a zároveň ideologie jednoty. Jazyk je podstatným, ale ne jediným určujícím prvkem národa a identity. Národ může existovat i bez vlastního státu, jak potvrzují Češi v Texasu expandující mimo hranice rakouské monarchie, kteří v Texasu měli jasně vytyčené území i identitu, udržovanou kromě jazyka také náboženskými a vzdělávacími institucemi výrazně se odlišujícími od tamní americké kultury. Jako zemědělci bez kapitálu byli navíc nuceni spolupracovat ve vlastním systému výroby a směny, jen omezeně propojeném s majoritním systémem. Enkláva českého národa v národě americkém tedy vznikla také v důsledku omezených možností integrace do americké (texaské) ekonomiky. Takových možností ale využili němečtí přistěhovalci k svému prospěchu, byť za jiných historických podmínek. Jak dlouho však může existovat národ v národě (cf. Židé v Evropě nebo Amišové v Pensylvánii)? Co získali Češi neúnavným prosazováním české svébytnosti a odmítáním angličtiny? V povědomí Američanů nemohli být Američany, a tudíž ani stoupenci demokratických ideálů, přistěhovalci, kteří nemluvili anglicky a nezapojovali se do formování jednotného amerického národa a ekonomiky. Takoví občané zůstali pro Američany nedůvěryhodnými cizinci. Integrovat se do majoritní společnosti, ať ve Spojených státech nebo Evropské unii, aby to bylo osobně prospěšné, znamená přetvořit si jazyk a kulturu, do níž vstupujeme, aby vyhovovaly kognitivnímu zázemí vytvořenému primárním jazykem a zároveň se obohatily o pojmosloví majoritního jazyka. Každá kultura se vyznačuje svými nosnými pojmy. Jedinec a národní komunita si nové pojmosloví a komunikační mechanismy osvojí, chtějí-li se s majoritní kulturou sžít (srov. Wierzbicka 2006), ale vyžaduje to značné úsilí a náklady a od nepočetné imigrační komunity se zpravidla očekává, že o integraci bude tím víc usilovat. Paralelně s pozvolnou akulturací české enklávy v Texasu se v Americe prosazovala intenzivní integrace etnických minorit do sjednocujícího se amerického národa. Česká komunita v Texasu tomuto tlaku nakonec podlehla a v zápase o prosazení svého národa v USA po několika generacích s angloamerickou kulturou splynula.

Dnes jsou Spojené státy „multikulturní“ společností s latentními projevy rasové segregace ukončené de iure v roce 1954, i když o možnostech naplnění a prospěšnosti multikulturalismu se v Americe nadále debatuje (Chavez 1996; Kymlicka 1998; Sacks-Thiel 1996). Je ale v současnosti možné a rozumné z hlediska dlouhodobé společenské stability preferovat kulturní jednodušnost vyjádřenou národním jazykem, jak ji razil v Americe koncem 18. století Noah Webster? Zakladatelé Spojených států budovali americký národ na soustředivých silách komunity propojené demokratickými idejemi a jazykem vytvářejícím sdílené dějiny. Prvotní koncepci amerického národa ale zmařil historický vývoj Spojených států. V roce 1803 koupily Spojené státy od Francie Louisianu (k níž patřila rozsáhlá území podél Mississippi, jako Arkansas, Colorado, Iowa, Kansas, Louisiana, Missouri, Montana, Nebraska, Severní Dakota, Oklahoma a Wyoming), na Španělsku dobyly Floridu (1819) a porážkou Mexika získaly Arizonu, Kalifornii a Utah (1848). V době, kdy už si většina bývalé španělské a portugalské koloniální říše prosadila samostatnost, vyslovil prezident James Monroe

myšlenku určující zahraniční politiku Států na téměř dvě staletí (Monroe Doctrine, 1823), a sice, že případné nároky evropských zemí na kolonizovaná území v Severní nebo Jižní Americe a zasahování do vnitřních záležitostí amerických států budou vnímány jako agrese, na kterou budou Státy náležitě reagovat.

USA se staly imperiální velmocí, jejíž expanzi ukončila až krize v roce 2008. V jakém smyslu jsou dnes ale národem? Bezvýhradně se dnes nepřijímá ani koncepce, že americké dějiny, zatížené otrokářskou minulostí a násilným vysídlováním indiánů, vytvořili přistěhovalci (cf. Graham 2006) a že je přistěhovalectví pozitivně hybným faktorem amerických dějin. Postoje americké veřejnosti i jejích politických představitelů k ilegálním přistěhovalcům jsou nejednoznačné. Prezident Obama ukončil debaty o oficiálním jazyku v době své první předvolební kampaně prohlášením, že Spojené státy nepotřebují oficiální jazyk, ale důslednou imigrační politiku. Debaty kolem kontroverzních antiimigračních zákonů v Arkansasu a Alabamě, a také v *New York Times* a soudobé předvolební kampani však ukazují, že ji dosud nemají. Američané nemluví společným jazykem, ale také se cizím jazykům neučí a v některých státech o zavedení angličtiny jako jediného oficiálního jazyka dál usilují. Dějiny Spojených států potvrzují, že národ je historicky poplatným jevem, který ideologicky komunitu stmelí a umožní jí shodnout se na sdílené historii a zájmech, když se ocitne na kritickém historickém předělu.

Na takovém předělu dnes stojíme i my (v Maďarsku a Turecku např. přehodnocují ústavu a faktory slučující obyvatele ve stát a národ). Jednoznačně danou národní identitu, jak ji vnímali čeští přistěhovalci, nahrazujeme mnohostrannou identitou, kterou neudává příslušnost k národu, ale ke komunitě. Národy se identity a částečně i suverenity vzdávají, když pod tlakem finanční krize státy překračují své geopolitické hranice, porušují vlastnická práva a vzdávají se odpovědnosti za náklady na lokální problémy. Popíráme sociální soudržnost, základní princip národa nebo jakékoliv jiné komunity, projevující se ve spolupráci a vzájemné důvěře občanů. Hájíme společný jazyk i multilingvismus, který má v EU dát vedle angličtiny (jako neutrálního veřejného jazyka, lingua franca) prostor i minoritním jazykům a dialektům.

Jak poznamenává toto chování cizince a staré etnické minority integrující se do společnosti dnes u nás? Integrují se díky prosazovanému multikulturalismu do společnosti, která se skládá z rovnoprávných a vzájemně se respektujících kultur, nebo jsou pouhou tolerancí diskriminováni až k nutnosti budovat si paralelní kulturně uzavřené komunity? Zohledňuje je společenský diskurz majoritní společnosti natolik, aby samozřejmě přejímali její jazyk a kulturní zvyklosti, případně si je přetvářeli ke své potřebě, a tak mohli žít v prostředí vzájemně výhodných výměn? Kam až sahají jejich práva na vlastní jazyk? Může majoritní společnost prosazovat jediný společný, ideálně úřední jazyk? Je rozumné tolerovat existenci paralelních jazykových komunit (příp. 23 úředních jazyků v EU)? Naskýtá se také otázka, zda je pro současníky utíkající se do zdánlivě otevřených světů virtuální reality a spolků ad hoc internetových přátel atraktivní integrovat se do reálné společnosti se skutečnou historií, nebo zda je přitažlivější zdůrazňovat v globalizovaném světě osobní identitu, která s tou společně sdílenou přestává komunikovat.

Literatura

- [1] 10th Census of the U.S. 1880. v. 1 Statistics of the Population of the United States. Washington, D.C.
- [2] 12th Census of the U.S. 1900. v. 1. Washington, D.C.

- [3] Abstract of the 12th Census of the U.S. 1900. Table 39, 40. Washington, D.C.
- [4] 13th Census of the U.S. 1910. v. 1 (Population). Washington, D.C.
- [5] 14th Census of the U.S. 1920. v. 3 (Population). Washington, D.C.
- [6] 16th Census of the U.S. 1940. Mother Tongue of the White Population. Washington, D.C.
- [7] Svoboda (La Grange, Texas), 1886-1952.
- [8] Breeden, James O. 1994. A Long Ride in Texas. The Explorations of John Leonard Riddell. College Station: Texas A&M UP.
- [9] Bromme, Traugott. 1853. Handbuch für Auswanderer und Reisende nach Nord-, Mittel- und Süd-Amerika. Bamberg: Buchner.
- [10] Brown, Susan K. – Bean, Frank D. 2006. „Assimilation Models, Old and New: Explaining a Long-Term Process“. Migration Information Source. Washington, D.C.: Migration Policy Institute.
<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=442>
- [11] Bülow, Alexander von. 1849. Auswanderung und Colonisation im Interesse des deutschen Handrle. Berlin: Mitler (reed. Nabu Press, 2011).
- [12] Carpenter, Niles. 1927. Immigrants and Their Children 1920. A Study Based on Census Statistics Relative to the Foreign Born and the Native White of Foreign a Mixed Parentage. Census Monographs VII. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- [13] Chavez, Linda, 1996. „Multiculturalism is Driving Us Apart.“ USA Today. Society for the Advancement of Education. May 1996.
- [14] Conzen, Kathleen Neils. 1990. „Making Their Own America. Assimilation Theory and the German Peasant Pioneer.“ Pp. 1-33 in German Historical Institute, Annual Lecture Series 3. New York – Oxford – Munich: Berg.
- [15] Conzen, Michael. 1996. „The German-Speaking Ethnic Archipelago in America.“ Pp. 67-92 in Klaus Frantz – Robert A. Sander (eds.): Ethnic Persistence and Change in Europe and America. Traces in Landscape and Society. Innsbruck: University of Innsbruck.
- [16] Crevecoeur de, J. – St. John, Hector. 1782. Letters from an American Farmer. The Avalon Project, Yale Law School, Documents in Law, History and Diplomacy http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/letters.asp
- [17] Daniels, Roger. 1997. Not Like Us. Immigrants and Minorities in America, 1890-1924. Chicago: I. R. Dee.
- [18] Daniels, Roger. 2004. Guarding the Golden Door. American Immigration Policy and Immigrants since 1882. New York: Hill & Wang.
- [19] Dinnerstein, Leonard – Reimers, David M. 1999. Ethnic Americans. History of Immigration. New York: Columbia UP.
- [20] Dublin, Thomas (ed.) 1993. Immigrant Voices. New Lives in America, 1773-1986. Urbana – Chicago: University of Illinois Press.
- [21] Dubovický, Ivan. 1993. „Právo a vystěholectví.“ Pp. 67-92 in Češi v cizině 7. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
- [22] Eckertová, Eva. 2001. „Po stopách českých vystěhovalců do Texasu.“ Český lid 88, 2001, 3: 222-264.
- [23] Eckertová, Eva. 2004. Kameny na prérii. Čeští vystěhovalci v Texasu. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- [24] Fehrenbach, T. R. 1968. Lone Star. A History of Texas and the Texans. New York: American Legacy Press.

- [25] Franklin, Benjamin. 1887 [1821]. „Observations Concerning the Increase of Mankind and the Peopling of Countries“. Pp. 233-234 in *The Complete Works of Benjamin Franklin II*. New York.
- [26] Gilbert, Glenn G. 1972. *Linguistic Atlas of Texas German*. Austin: University of Texas Press.
- [27] Graham, Otis L., Jr. 2006. *Unguarded Gates. A History of America's Immigration Crisis*. Oxford: Rowman and Littlefield.
- [28] Handlin, Oscar. 1951. *The Uprooted. The Epic Story of the Great Migrations that Made the American People*. New York: Grosset & Dunlap.
- [29] Hannan, Kevin. 1996. „Ethnic Identity Among the Czechs and Moravians of Texas.“ *American Ethnic History* 15, 1996, 4: 3-31.
- [30] Hansen, Lee Marcus. 1941. *The Immigrant in American History*. Cambridge: Cambridge UP.
- [31] Hingham, John. 1955. *Strangers in the Land: Patterns of American Nativism, 1860-1925*. New Brunswick: Rutgers UP.
- [32] Hoerder, Dirk – Rossler, Horst (eds.). 1993. *Distant Magnets. Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*. New York – London: Holmes & Meier.
- [33] Jordan, Terry G. 1966. *German Seed in Texas Soil. Immigrant Farmers in 19th Century Texas*. Austin: University of Texas Press.
- [34] Jordan, Terry G. 1982. *Texas Graveyards. A Cultural Legacy*. Austin: University of Texas Press.
- [35] Kymlicka, Will. 1998. „American Multiculturalism in the International Arena“. *Dissent*, Fall 1998: 73-79.
- [36] Lepore, Jill. 2002. *A is for American. Letters and Other Characters in the Newly United States*. New York: A. A. Knopf.
- [37] Luebke, Frederick C. 1990. *Germans in the New World. Essays in the History of Immigration*. Urbana: University of Illinois Press.
- [38] Machann, Clinton – Mendl, James W. (eds.) 1983. *Krasna Amerika. A Study of Texas Czechs, 1851-1939*. Austin: Eakin Press.
- [39] Magana, Lisa. 2003. *Straddling the Border. Immigration Policy and the INS*. Austin: University of Texas Press.
- [40] McCandless, Barbara. 1992. *Equal before the Lens: Jno. Trlica's Photographs of Granger, Texas*. College Station: Texas A&M UP.
- [41] Montejano, David. 1987. *Anglos and Mexicans in the Making of Texas, 1836-1986*. Austin: University of Texas Press.
- [42] Morse, Samuel. 1835. *Imminent Dangers to the Free Institutions of the United States Through Foreign Immigration*. New York.
- [43] Olmsted, Frederick Law. 1860. *A Journey Through Texas, or, a Saddle-Trip on the Southwestern Frontier*. New York: Mason Brothers.
- [44] Olson, James Stuart. 1979. *The Ethnic Dimension in American History*. New York: St. Martin's Press.
- [45] Opatrný, Josef. 1993. „Problems in the History of Czech Immigration to America in the Second Half of the Nineteenth Century.“ *Nebraska History* 74, 1993, 3-4: 120-129.
- [46] Polišínský, Josef. 1968. „K otázkám dějin českého vystěhovalectví do Ameriky.“ Pp. 17-22 in *Češi v cizině I*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
- [47] Rippley, La Vern J. 1994: „The Ethnic Frontier. Rural Germans and the Settlement of America.“ Pp. 197-214 in Timothy Walch (ed.): *Immigrant America: European Ethnicity in the United States*. New York – London: Garland Publishing.

- [48] Sacks, David O. – Thiel, Peter A. 1996. *The Diversity Myth. Multiculturalism and Political Intolerance on Campus*. Washington, D.C.: Independent Institute.
- [49] Sealsfield, Charles. 1844. *Life in the New World, or, Sketches of American Society*. New York: J. Winchester.
- [50] Skrabanek, Robert L. 1988. *We're Czechs*. College Station: Texas A&M UP.
- [51] Struve, Walter. 1996. *Germans and Texas. Commerce, Migration and Culture in the Days of the Lone Star Republic*. Austin: University of Texas Press.
- [52] Thistlethwaite, Frank. 1991. „Migration from Europe Overseas in the Nineteenth and Twentieth Centuries.“ Pp. 17-57 in Rudolph J. Vecoli – Suzanne M. Sinke (eds.): *A Century of European Migrations, 1830-1930*. Urbana – Chicago: University of Illinois Press.
- [53] Webster, Noah. 1789. *Dissertations on the English Language*. Boston.
- [54] Webster, Noah. 1783. *Grammatical Institute Of the English Language I*. Hartford.
- [55] Wierzbicka, Anna. 2006. *English: Meaning and Culture*. Oxford: Oxford UP.
- [56] Zangwill, Israel. 1909. *The Melting Pot. A Drama in Four Acts*. New York.

METODIKA SPRACOVANIA INDIVIDUÁLNYCH PRIESTOROVÝCH DÁT V MANAŽMENTE URBÁNEHO PROSTREDIA

METHODOLOGY OF INDIVIDUAL SPATIAL DATA PROCESSING IN THE MANAGEMENT OF URBAN ENVIRONMENT

MGR. MICHALA MADAJOVÁ, PHD.

MGR. MARTIN ŠVEDA

*Geografický ústav Slovenskej akadémie vied
Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, Slovenská republika
e-mail: geogmada@savba.sk, geogsved@savba.sk*

Anotácia

Za približne posledných desať rokov pozorovať v zahraničnej literatúre zaoberajúcej sa časovo-priestorovým výskumom činností človeka zvýšený záujem o využitie nových metód, ktoré by umožnili presnejšie zachytiť nielen využitie času pri vykonávaní určitých aktivít, ale predovšetkým efektívnejšie analyzovať priestorové správanie sa obyvateľstva. Vhodným nástrojom sa v tomto smere javí technológia GPS, ktorá priniesla revolúciu do zberu priestorových dát. Tento spôsob získavania informácií prináša viacero výhod, no zároveň je ovplyvnený aj viacerými, zväčša technickými problémami, ktoré je potrebné prekonať. Predkladaný príspevok má charakter predpilotnej testovacej štúdie. Poukazuje na možnosti, ktoré využitie GPS zariadení ponúka, zároveň však upozorňuje aj na možné problémy spojené s takýmto spôsobom získavania dát. Cieľom príspevku je na základe niekoľkých skúšobných záznamov opísať metodický postup na zber a spracovanie individuálnych priestorových dát a poukázať na možné spôsoby využitia technológie GPS nielen v rozmanitých oblastiach geografického výskumu, ale aj na poli iných vedných disciplín či v plánovacej praxi. Pri testovaní sa použila kombinácia klasickej metódy časovo-priestorových denníkov a tzv. pasívneho GPS prístroja, ktorý mali respondenti pri sebe 24 hodín. Predkladaný pracovný postup poskytuje dostatočne detailné dáta vhodné na rozmanité časovo-priestorové analýzy.

Kľúčové slová

aktivity človeka, časovo-priestorové dráhy, geografia času, GPS, informačné a komunikačné technológie

Annotation

Over the last ten years there has been an increased interest in the international discussion concerning the use of new methods in time-space research of human activities. These methods allow us to do more accurate recording not only in terms of the time usage, but also in the way of effective analysis of human spatial behavior. An appropriate tool in this respect is GPS technology, which revolutionized the recording of spatial data. This way of obtaining spatial data brings many advantages, but also disadvantages as it is influenced by several - mostly technical - problems, which needs to be overcome. The article represents pre-pilot test study which focuses on possibilities of using the GPS devices in further time-space research. The aim of this paper is to rigorously describe the methodology for collection and processing of individual spatial data and to point out the possible uses of GPS technology not only in

different areas of time-space research, but also in fields of other disciplines and planning practice. The used workflow contains combination of time-space diaries and GPS receivers which records the 24 hour period. The usage of these two tools provided a sufficiently detailed data appropriate for a variety of time-space analysis.

Keywords

human activities, time-space paths, time geography, GPS, information and communication technologies

JEL klasifikácia: R220

Úvod

Jedným z prístupov, ktorý umožňuje zachytiť rozmanité aktivity jednotlivcov v zložitom komplexe sociálnych a priestorových interakcií je geografia času (time geography). Táto subdisciplína geografie s výrazným multidisciplinárnym charakterom sa na poli geografického výskumu etablovala od 60-tych rokov 20 storočia a za ten čas priniesla úspešné prístupy poskytujúce systematický teoretický a metodologický rámec pre zaznamenávanie a analýzu individuálnych činností človeka. Prostredníctvom svojich prístupov umožňuje lepšie porozumieť priestorovým a časovým vzorom pohybu jednotlivcov a zároveň aj prekážkam a obmedzeniam, ktoré ho limitujú (miesto práce, dopravné možnosti, administratívne bariéry a pod.). Geografia času tak nachádza rozmanité využitie v rôznych oblastiach vedeckého výskumu, predovšetkým však v urbánnom prostredí, kde napomáha k odhaleniu zložitých a viacvrstevných interakcií medzi obyvateľmi a prostredím, v ktorom vykonávajú svoje aktivity. Umožňuje tak lepšie spoznať širšie sociálne a ekonomické procesy v každodennom a lokálnom kontexte s možnosťou stanoviť vertikálne relácie na rôznych stupňoch sociálnej organizácie. Napriek užitočnosti konceptov geografie času však stále existuje relatívne málo praktických štúdií, ktoré by priniesli aplikácie prostredníctvom analytických metód. Po dlhé obdobie bol hlavným dôvodom nedostatok podrobných priestorových dát a chýbajúce nástroje pre realistické znázornenie komplexnosti urbánneho prostredia. Navyše, charakter priestorového pohybu jednotlivca v priestore a čase zahŕňajúci interakcie rozličných dimenzií (dopravnej, sociálnej, informačnej a pod.) je pre simultánnu analýzu nesmierne zložitý (Kwan a Lee 2003). Posledné obdobie charakteristické prudkým rozvojom a masívnym rozšírením informačných a komunikačných technológií však posúva výskum v geografii času do novej etapy. Kvalitatívne zlepšenia v oblasti výpočtovej techniky, rozšírenie mobilných komunikačných zariadení a satelitných navigačných systémov a v neposlednej rade dostupnosť priestorovo-referencovaných dát prináša do geografie času nové impulzy. Výskumníci v tejto oblasti tak dostávajú silné hardwarové a softwarové nástroje na spracovanie veľkého množstva dát s vysokou presnosťou priestorového záznamu.

Cieľom predkladaného príspevku je predstaviť využitie jedného z takýchto nástrojov - technológiu GPS - pri časovo-priestorovom výskume každodenných aktivít jednotlivcov v rôznych záujmových oblastiach, predovšetkým však v manažmente urbánneho prostredia. Na základe niekoľkých skúšobných záznamov poukazujeme na možnosti, ktoré využitie GPS zariadení ponúka, zároveň však načrtávame možné problémy spojené s takýmto spôsobom získavania dát. Príspevok má charakter predpilotnej testovacej štúdie, ktorej výsledkom je opis metodického postupu na zber a spracovanie individuálnych priestorových dát.

GPS v časovo-priestorovom výskume

GPS (Global Positioning System) je satelitný systém pre stanovovanie polohy a času na zemskom povrchu. Systém pozostáva z 24 satelitov (plus záložné satelity) obiehajúcich okolo Zeme na strednej orbite a v začiatkoch slúžil výhradne pre vojenské účely americkej armády. Prudký rozvoj tejto technológie nastáva od roku 2000, kedy americká vláda zrušila obmedzenia limitujúce polohovú presnosť GPS pre civilné účely. GPS technológia sa tak začala postupne využívať v rôznych sférach života a s narastajúcou dostupnosťou GPS prijímačov sa rozšírili aj možnosti ich využitia v každodennom živote obyvateľov. Avšak skutočný rozmach v používaní GPS bol zaznamenaný až v ostatnom desaťročí v súvislosti s miniaturizáciou GPS prijímačov, ktoré sa stali každodennou súčasťou ľudského života - ako navigácie v automobiloch, ako zariadenia určené na šport a rekreáciu či ako priama súčasť mobilných telefónov a osobných počítačov, v ktorých umožňujú vyhodnotiť priestorovú polohu vzhľadom na konkrétne požiadavky používateľa. Príkladom sú aplikácie ako Citysense, Google latitude, Life Aware, Nru, ShopSavvy a i.

Zariadenia na určenie polohy sa tak stali nielen fenoménom, ktorý ovplyvňuje každodenný život jednotlivcov, ale aj novým nástrojom na zber priestorových dát. Je pochopiteľné, že technológia GPS postupne našla široké uplatnenie aj na poli geografického výskumu a v plánovacej praxi. Ide predovšetkým o rôzne dopravné štúdie (prieskumy dopravného správania sa, výberu cesty, využitia rôznych spôsobov dopravy), štúdie skúmajúce vzory a zmeny priestorového správania sa obyvateľstva v mestách a na vidieku (spoločenské stratégie, kvalita života a trvalodržateľný rozvoj spoločnosti) a iné praktické oblasti potrebné v manažmente urbánneho prostredia (napr. logistika, krízový manažment a i.).

Vzhľadom na množstvo výhod sa technológia GPS rýchlo ujala aj na poli časovo-priestorového výskumu. Sledovanie pohybu obyvateľstva sa totiž stalo finančne dostupnejšie a na rozdiel od klasického zberu dát pomocou časovo-priestorových rozpisov (denníkov, diárov) aj jednoduchšie a presnejšie. Súčasné technológie záznamu trasy disponujú viacerými vlastnosťami, ktoré uľahčujú, zefektívňujú a tým aj posúvajú výskum v geografii času do inej roviny, predovšetkým v aplikačnej oblasti. Sú nimi hlavne:

- schopnosť zachytiť pohyb v reálnom čase
- vysoká priestorová presnosť (m)
- vysoká časová presnosť (s)
- schopnosť zaznamenať veľký objem dát
- možnosť automaticky zistiť niektoré údaje o aktivitách a pohybe jednotlivca bez potreby dodatočného zisťovania informácií (začiatok a cieľ cesty, výber cesty, prejdená vzdialenosť, rýchlosť pohybu a i.)
- možnosť kontroly dát – odhalenie aktivít, ktoré respondent zabudol zaznačiť
- možnosť jednoduchého prepojenia s inými digitálnymi databázami (napr. sieť verejnej dopravy, obchodov, adresných bodov a pod.).

Okrem záznamu trajektórie pohybu jednotlivcov sú GPS užitočné aj pri plánovaní ciest a orientácii vo fyzickom priestore, vďaka čomu sú jednotlivci schopní optimalizovať svoj priestorový pohyb a skrátiť prepravný čas. Spracovanie záznamov trasy z GPS v prostredí geografických informačných systémov (GIS) a skúmanie zmien priestorového správania, ktoré vytvára použitie osobných navigačných technológií, nepochybne predstavuje cestu, ktorou sa bude uberať geografia času v nastávajúcom období. Zatiaľ sa však v literatúre venuje pozornosť predovšetkým možnostiam využitia GPS pri skúmaní priestorového pohybu obyvateľstva (zväčša cestovné správanie domácností). Vznikajú početné štúdie porovnávajúce záznamy trasy pomocou tradičnej metódy časovo-priestorových denníkov prípadne telefonických rozhovorov a metódou GPS (Murakami a Wagner 1999, Draijer et al.

2000, Wolf 2000, Stopher et al. 2002, Zmud a Wolf 2003, Bricka a Bhat 2006 a i.). Sleduje sa, do akej miery sú GPS schopné poskytnúť presnejšie informácie o pohybe jednotlivca v priestore a či je možnosť úplného nahradenia klasických metód zberu dát technológiou GPS. Prevažná väčšina týchto prác sa však zameriava na využitie automobilových navigačných jednotiek alebo tzv. aktívnych GPS prístrojov (Wagner 1997, Murakami a Wagner 1999, Wolf et al. 2000, Wolf 2003). Stopher a Bullock (2001) rozoznávajú vo všeobecnosti dva druhy GPS zariadení – tzv. aktívne a pasívne. Aktívne GPS zariadenia sú prepojené s PDA alebo iným typom osobného počítača, prostredníctvom ktorého je respondent na začiatku každej cesty vyzvaný, aby odpovedal na určité otázky a zaznamenal ich. Tento typ technológie prvýkrát použila americká federálna diaľničná správa (Wagner 1997). Pasívne GPS zariadenia slúžia primárne len na zber priestorových dát. Delia sa na príručné, ktoré má respondent neustále so sebou a tzv. in-vehicle, ktoré má respondent v motorovom vozidle a prijímač zapne pri uskutočnení každej cesty. Pasívne GPS nepredstavujú pre respondenta v daný moment takmer žiadnu záťaž. Využitie tohto typu GPS prístrojov však býva po samotnom zozbieraní a stiahnutí dát vo väčšine prípadov sprevádzané dodatočným prieskumom – buď prostredníctvom telefónnych hovorov, alebo s využitím časovo-priestorových diárov (Draier et al. 2000, Stopher et al. 2003 a i.). Vhodnosť využitia pasívnych GPS ako metódy zberu dát sa prvýkrát testovala v Holandsku v roku 1997 (Bricka et al. 2010). In-vehicle (pasívne) a aktívne GPS patrili donedávna k najčastejšie využívaným GPS nástrojom v dopravných prieskumoch. V poslednom období sa však začínajú preferovať príručné GPS prístroje, a to hlavne z toho dôvodu, že sú ľahké, kompaktné a umožňujú zachytiť aj iné spôsoby dopravy ako automobilovú. Ich využitie v prieskumoch cestovných vzorov (travel patterns) si získalo pozorovať takmer celosvetovo – v Austrálii (Jong a Menonides 2003, v Anglicku (Steer Davies Gleave and Geostats 2003), v Japonsku (Ohmori et al. 2005), v Belgicku (Kochan et al. 2006), v Holandsku (Bohte and Maat, 2008), v Spojených štátoch (Giaino et al., 2009) či Juhoafrickej republike (Krygsman and Nel, 2009).

Postup pri zbere a spracovaní časovo-priestorových dát

Ako sme už načrtli vyššie, príspevok má charakter testovacej štúdie. Pri testovaní sa použila kombinácia klasickej metódy časovo-priestorových denníkov a príručného GPS prístroja, ktorý mali respondenti po dobu jedného dňa (24 hodín). Na základe niekoľkých skúšobných záznamov sme sa pokúsili opísať metodický postup na zber a spracovanie individuálnych priestorových dát a poukázať na možné spôsoby využitia technológie GPS nielen v rozmanitých oblastiach geografického výskumu, ale aj na poli iných vedných disciplín či v plánovacej praxi.

Zber časovo-priestorových záznamov jednotlivcov prebiehal na vybranej vzorke respondentov v Bratislave a jej blízkom zázemí. Cieľom bolo otestovať spoľahlivosť a presnosť záznamu trasy v rôznych podmienkach (mesto, vidiecka krajina, les, nákupné centrum, dopravné prostriedky a pod.) a stanoviť optimálne nastavenia frekvencie záznamu a jeho následného spracovania. Pre účely testovania sme použili prijímač GPS Holux M-1000C, ktorý napriek svojej malej veľkosti (väčšia zápalková škatuľka a váha 53g) dokáže zaznamenať polohu s presnosťou ± 3 metre (66 kanálov, citlivosť -162 dBm). Respondenti mali prístroj po dobu minimálne 24 hodín (výdrž batérie prístroja je približne 30 hodín) a zároveň boli požiadaní o vyplnenie časovo-priestorového rozpisu (diára), ktorý predstavuje dôležitú súčasť analýzy ich priestorového správania sa. Táto pôvodom sociologická metóda sa používa na zaznamenávanie javov zo života jednotlivca v určitých časových intervaloch za určité obdobie, spravidla však za jeden deň, prípadne týždeň.

Diáře slúžia nielen na určenie konkrétnych typov aktivít počas dňa, ale sú nápomocné aj pri korekciách a „čistení“ záznamu trasy. Ide predovšetkým o zosúladienie priebehu trasy s cestnou a sídelnou sieťou, odstránenie prebytočných záznamov v mieste bodovej aktivity a pod. Táto časť spracovania dát prebiehala v tabuľkovom editore (Excel), kde bol každému záznamu trasy priradený typ aktivity, dopravný, komunikačný a sociálny kontext (Tab. 1). Takto upravené dáta boli spracované v prostredí GIS, kde bol ako tretí priestorový rozmer použitý čas. Dráha jednotlivca tak postupne stúpa na časovej vertikále až dosiahne úroveň 24 hodín. V mieste bodovej aktivity je kolmá na priestorovú rovinu, v prípade pohybu sa jej sklon mení podľa rýchlosti pohybu (čím strmšia, tým pomalšia rýchlosť). Vizualizácia v GIS priestore nám umožňuje detailne analyzovať priestorové správanie jednotlivca a zachytiť jeho interakcie v rámci sociálneho, dopravného a geografického kontextu.

Tab. 1: Záznam trasy s priradenými údajmi z časovo-priestorového diára

ID	Lokálny čas	Kumulatívny čas [min]	Zemepisná šírka [°]	Zemepisná dĺžka [°]	Výška*	Rýchlosť [km/hod]	Typ aktivity	Dopravný prostriedok	Sociálny kontext
0	0:00:00	0,0	48,273186	17,01689	179	0,0	spánok		
1	6:24:00	384,0	48,273186	17,01689	179	0,0	osobná hygiena		
2	6:40:00	400,0	48,273186	17,01689	179	0,0	príprava jedla		manžel
3	6:50:00	410,0	48,273186	17,01689	179	0,0	raňajkovanie		manžel
4	7:10:00	430,0	48,273186	17,01689	179	0,0	upratovanie		
5	7:15:00	435,0	48,273186	17,01689	179	0,0	obliekanie		
6	7:24:54	444,9	48,273193	17,016966	162	12,1	cestovanie	auto	manžel
7	7:24:57	445,0	48,273205	17,016756	162	20,0	cestovanie	auto	manžel
8	7:24:59	445,0	48,273216	17,016603	162	20,4	cestovanie	auto	manžel

* výška nad elipsoidom WGS84

Kľúčovým krokom uvedeného postupu je synchronizácia priestorových záznamov s časovo-priestorovými diarmi (rozvrhmi). Bez nej je záznam trasy len jednoduchým zaznamenaním pohybu jednotlivca v priestore bez bližšej identifikácie konkrétnych aktivít a použitých dopravných prostriedkov. Pri prvom pohľade nemusí byť synchronizácia náročná, veď stačí len priradiť konkrétnym priestorovým dátam druh aktivity na základe časového súladu medzi záznamom trasy a diárom. Avšak respondenti nemusia vyplniť časovo-priestorové rozvrhy korektne a môže dôjsť k mylnej interpretácii (resp. prílišnému zovšeobecneniu) záznamu trasy. Tento problém si všímajú aj Mountain a Raper (2001), podľa ktorých je kľúčovým krokom identifikácia zlomových bodov (breakpoints) v zázname trasy, ako napr. výrazný priestorový alebo časový skok či náhla zmena v rýchlosti alebo smere pohybu. Tieto zlomy môžu byť použité na vyhraničenie epizód v zázname trasy respondenta. Jedna epizóda by mala obsahovať relatívne homogénny časovo-priestorový záznam (napr. cesta osobným automobilom).

Medzi hlavné indikátory zlomových bodov možno zaradiť:

- Zmeny vo frekvencii časového záznamu trasy. Po relatívne pravidelnom časovom intervale záznamu trasy nastáva skokovité predĺženie alebo skrátenie intervalu.
- Náhle zmeny v rýchlosti alebo v smere pohybu. Napríklad zmena dopravného prostriedku (automobil – chôdza), prípadne otočenie smeru pohybu o 180 stupňov (cesta rodiča z domu po deti do školy a naspäť domov).
- Opustenie priestorového rámca (envelope), ktorý predstavuje polygón vyhraničujúci určitý rozsah priestorového záznamu polohy v rámci zotrvania v jednej stanici. Zlúčenie bodov trasy v rámci určitého priestorového /časového ohraničenia umožňuje zjednodušenie záznamu trasy.

Indikátor rychlosti pohybu je nielen vhodný na oddelenie jednotlivých segmentov trasy (epizód), ale aj na určenie spôsobu dopravy. Ako udáva tab. 2, každý základný druh dopravy je charakterizovaný určitou priemernou rýchlosťou. Všetky body v rámci jedného segmentu trasy, ktoré majú priemernú zaznamenanú rýchlosť v určitom intervale, tak identifikujú konkrétne spôsoby dopravy. Napríklad určitý segment trasy s rýchlosťou pod 7km/hod. predstavuje chôdzu. Pomôckou pri identifikácii konkrétneho druhu dopravy je aj sledovanie použitej infraštruktúry (cesta, koľaje) a začiatok (ukončenie) segmentu trasy v určitom konkrétnom mieste (napr. zástavka verejnej dopravy).

Tab. 2: Charakteristika dopravných prostriedkov v rámci záznamu trasy prostredníctvom GPS

Druh dopravy	Fixná dráha	Fixné zastávky	Priemerná rýchlosť [km/h]	Max. rýchlosť [km/h]
Chôdza	Nie	Nie	4	7
Električka	Áno	Áno	20	60
Autobus	Áno	Áno	30	90
Auto	Nie	Nie	40-50	130

Výsledky a odporúčania:

Záznam trasy prostredníctvom GPS technológie predstavuje efektívny spôsob získavania priestorových dát, ktoré sú pomerne jednoducho integrovateľné v rámci prostredia GIS. Zohľadnením určitých limitov a obmedzení použitej technológie dokážeme získať veľmi presné a podrobné priestorové dáta. Ich zosynchronizovaním a prepojením s časovo-priestorovými rozpismi (diármi) získavame veľmi silný nástroj časovo-priestorového výskumu, ktorý nám umožňuje lepšie nahliadnuť do zložitosti každodenných priestorových a sociálnych interakcií jednotlivcov (nielen) v urbánnom prostredí (obr. 1).

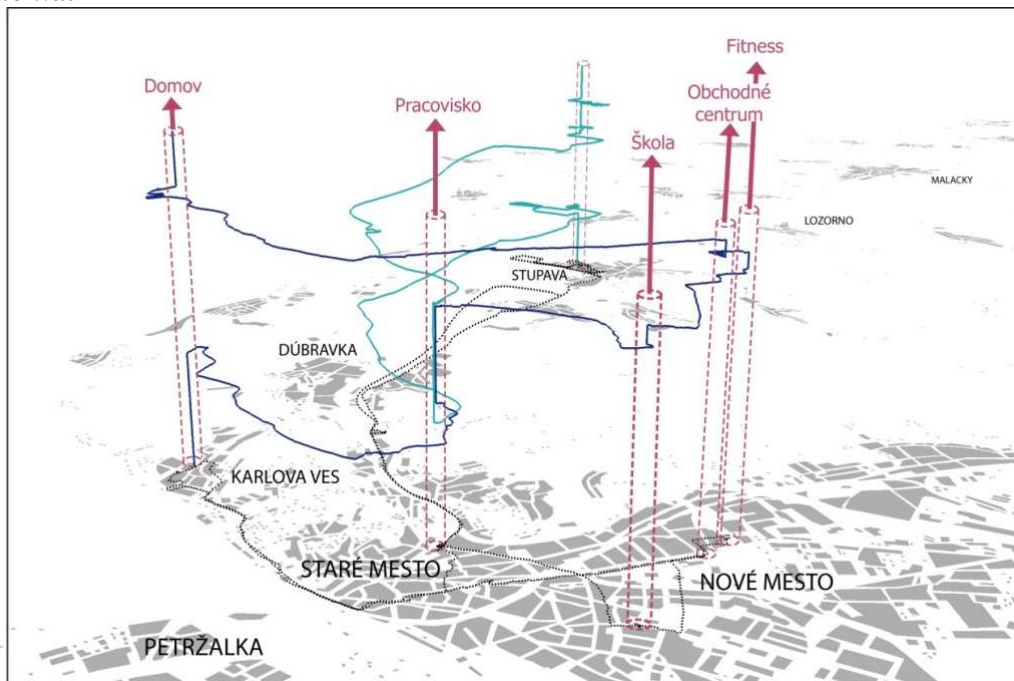
V súvislosti s obdobnými postupmi v zahraničnej literatúre a na základe vlastných testovaní sme pri zbere individuálnych časovo-priestorových dát dospeli k nasledovným odporúčaniam:

- Frekvencia zaznamenávania polohy by nemala byť dlhšia ako 10 sekúnd, resp. ako 20 metrov. Príliš hustý záznam však môže zneprehľadňovať analýzu, preto odporúčame záznam polohy v intervale 5-10 sekúnd, resp. 10-20 metrov (obr. 2)
- GPS modul by mal byť malý a ľahký, tak aby jeho použitie neobťažovalo respondenta. Odporúčame pripnutie modulu na kľúče či vloženie do osobných dokladov. Dokážeme tak zmenšiť riziko, že respondent prístroj zabudne, prípadne stratí.
- Pri práci s GPS je nevyhnutné poznať aj limity a obmedzenia, s ktorými táto technológia pracuje a zohľadniť ich pri spracovaní a interpretácii údajov. Vo vysoko urbanizovanom prostredí s hustou zástavbou viacpodlažných budov a úzkymi ulicami je družicový signál tienený, a tým dochádza k nižšej presnosti záznamu, resp. k strate signálu. Ten efekt býva označovaný ako urban canyon effect. Čiastočne môžeme nepresnosti v zázname odstrániť upravením trasy vzhľadom na dopravnú sieť a sídelnú štruktúru (obr. 3). Pri začiatku záznamu je potrebné zohľadniť aj tzv. efekt studeného štartu – pri dlhšie trvajúcej strate signálu môže načítanie aktuálnej polohy trvať aj niekoľko minút. Počas tejto doby nedochádza k záznamu polohy.
- Pri zotrvaní sledovanej osoby dlhší čas na jednom mieste (napr. v rámci domu, pracoviska, obchodu) vytvára viacnásobný záznam polohy v okolí daného miesta neprehľadný zhluk. Čiastočne sa dá tento jav eliminovať použitím kritéria dĺžkovej

frekvencie (napr. 20 metrov), čím sa záznam počas trvania bodovej aktivity značne zjednoduší.

- Epizóda trasy, počas ktorej nedochádza k zmene polohy (napr. zotrvanie jednotlivca na pracovisku) môže byť kvôli tlenenému signálu a zníženej presnosti záznamu polohy zaznamenaná ako pohyb (obr. 4). Vzhľadom na túto skutočnosť je potrebné záznam trasy očistiť od nereálnych záznamov pohybu.
- Pre zvýšenie presnosti záznamu odporúčame zosúladienie priestorových dát s cestnou a sídelnou infraštruktúrou. Ako veľmi vhodné sa ukazuje použitie voľne dostupných mapových aplikácií ako napr. Maps.Google, ktoré poskytujú aj množstvo doplňujúcich informácií ako napr. lokalizáciu obchodov, úradov, zástavok verejnej dopravy a pod.

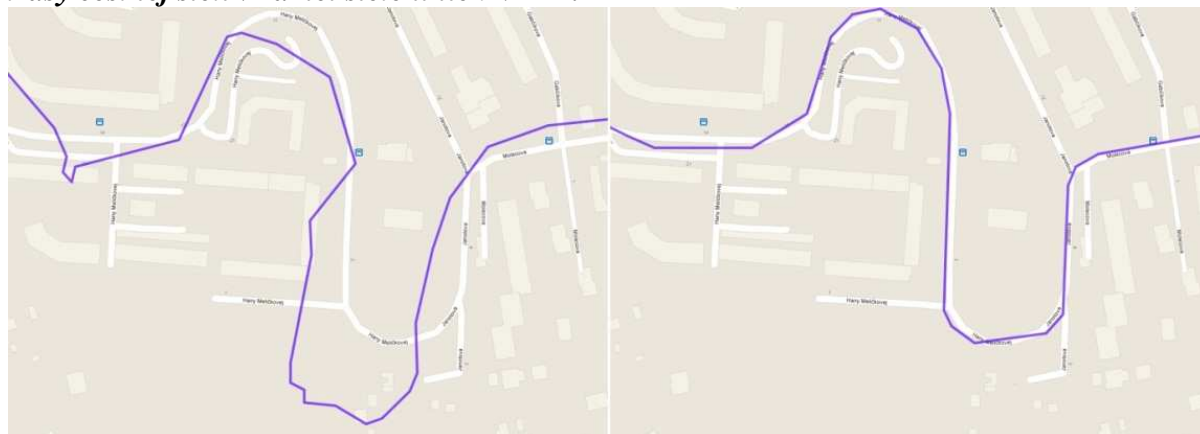
Obr. 1: Vizualizácia časovo-priestorovej cesty respondenta a vybraných staníc počas 24 hodín. Jednotlivé segmenty trasy obsahujú podrobné informácie o mieste, type vykonávaných aktivít, sociálnom kontexte, použitých dopravných prostriedkoch a pod. Umožňujú tak sofistikovanejšie analýzy priestorového správania obyvateľ'ov. V stanici „pracovisko“ je znázornená koexistencia s časovo-priestorovou cestou ďalšieho respondenta.



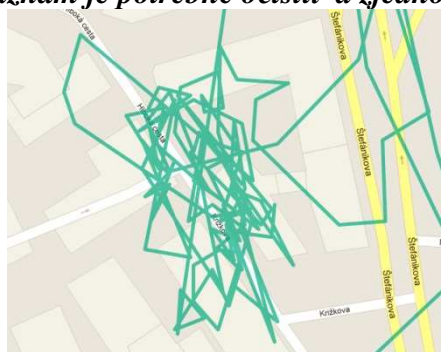
Obr. 2: Příklady záznamu trasy počas jazdy v osobnom automobile použitím rozdielnych časových a dĺžkových intervalov záznamu.



Obr. 3: Záznam trasy respondenta počas jazdy mestskou hromadnou dopravou. Zníženie kvality GPS signálu spôsobilo nepresnosti v zázname, ktoré boli odstránené prispôbením trasy cestnej siete v rámci siete liniek MHD.



Obr. 4: Priestorový záznam zotrvanania jednotlivca na jednom mieste zaznamenaný technológiou GPS. Takýto záznam je potrebné očistiť a zjednodušiť.



Záver

Technológia GPS sa javí ako mimoriadne vhodný nástroj na zber individuálne kódovaných a priestorovo lokalizovaných dát. Pre výskum každodenného života jednotlivcov však v porovnaní s tradičnou metódou časovo-priestorových denníkov nepredstavuje len impulz v podobe nového nástroja na zber priestorových dát, ale je zároveň aj fenoménom, ktorý uľahčuje vizualizáciu údajov a napomáha ich korektnejšej analýze. Predkladaný príspevok explicitne neporovnáva technológiu GPS a časovo-priestorových denníkov, tak ako je pomerne časté vo väčšine štúdií zameraných na hľadanie čo najefektívnejšej metódy zberu dát o priestorovom správaní sa obyvateľstva. Nesnaží sa použiť zariadenia na určenie polohy ako náhradu za tradičnú metódu denníkov, ale naopak, sústreďuje sa na potenciál, ktorý ponúka spojenie oboch týchto techník. Podáva základný metodický postup potrebný na synchronizáciu dát získaných z GPS a časovo-priestorových denníkov s cieľom využiť výhody, ktoré tieto rozdielne metódy ponúkajú a zároveň poukázať na obmedzenia, ktoré ich limitujú.

Kombinácia technológie GPS a časovo-priestorových denníkov, v ktorých ľudia zaznamenávajú všetky svoje aktivity, sa ukázala ako mimoriadne účinná. Dáta získané oboma vyššie spomenutými spôsobmi sa dokážu vzájomne dopĺňať a spresňovať. Ľudia majú napríklad tendenciu vyplňať diáre s rôznou mierou presnosti – časy v diároch sa zaokrúhľujú, resp. celkovo zanedbávajú, zabúdajú sa zaznamenať aktivity a trasy, ktoré nemajú dlhšie časove trvanie, alebo sú z hľadiska respondenta vyhodnotené ako nedôležité. GPS umožňuje odhaliť takéto chyby, zároveň je schopné poskytnúť aj iné, dodatočné informácie, ako napr. rýchlosť pohybu a celková prejdená vzdialenosť. Na strane druhej, aj táto metóda disponuje niekoľkými obmedzeniami, ktoré je potrebné mať na zreteli (strata signálu, a tým aj záznamu o aktivitách, nutná úprava takýchto dát a i.). Celkovo však možno skonštatovať, že výsledkom sú presnejšie a kvalitnejšie dáta, ktoré posúvajú časovo-priestorový výskum do novej roviny, predovšetkým v aplikačnej oblasti.

V ére informatizácie spoločnosti v súvislosti s rozvojom geografických informačných technológií ako sú GPS a GIS tak vzrastá relevancia geografie času predovšetkým pri manažmente urbánneho prostredia, v ktorom sa stále aktuálnejšou stáva otázka logistiky, znižovania nákladov, zefektívňovania dopravy a. i. Nejedná sa pritom len o obrovský potenciál konceptov geografie času a nových techník zberu, spracovania a reprezentácie dát v dopravnom manažmente, kde je ich najväčšia sila, ale aj v rôznych iných oblastiach mestského a regionálneho plánovania. Prostredníctvom analýzy veľkého množstva individuálnych záznamov aktivít človeka možno totiž identifikovať akési vzory priestorového správania sa obyvateľstva, skúmať ich trendy a ďalej ich modelovať a predikovať. To všetko je možné, keďže sme schopní opísať a znázorniť tieto procesy na takom stupni, na akom vznikajú, t. z. na úrovni jednotlivcov či domácností. Časovo-priestorové dáta je možné využiť a aplikovať napríklad na:

- výskum súčasného a odhad zmien budúceho priestorového správania sa obyvateľov
- sledovanie zmien priestorového správania v závislosti na rôznych sociálnych, demografických a ekonomických aspektoch
- sledovanie regionálnych disparít (rozdielov v priestorovom správaní sa medzi mestom a vidiekom, mestom a jeho zázemím, urbánnou a suburbánnou zónou)
- skúmanie času vo vzťahu k pravidelnosti cestovania
- efektívne využívanie individuálnej dopravy prostredníctvom optimalizácie použitia dopravných prostriedkov

- predikovanie modelov cestovných nárokov, prepravných nákladov a cestovných vylepšení
- sledovanie objemu dopravy na cestách a rozvoj modelov potenciálnych zón vzniku dopravných problémov
- v logistických a marketingových štúdiách na rozmiestnenie cieľových destinácií v regióne (sledovanie počtu trás k obchodným centráam a pod.)

Veľkou výzvou do budúcnosti je nepochybne aj otázka spracovania surových dát z GPS o časovo-priestorovom správaní obyvateľstva, predovšetkým ich zautomatizovania a následnej efektívnejšej analýzy.

Literatúra

- [1] BRICKA, S., BHAT, C.R. (2006): A comparative analysis of GPS-based and travel survey based data. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*. No. 1972, 9-20p.
- [2] BRICKA, S., SEN, S. PALETI, R., BHAT, C. R. (2012): An Analysis of the Factors Influencing Differences in Survey-Reported and GPS-Recorded Trips. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*. Volume 21 (1). Elsevier, 67-88p.
- [3] BOHTE, W. MAAT, K. (2008): Deriving and validating trip destinations and modes for multi-day GPS based travel surveys: An application in the Netherlands. Presented at the 87th Annual Meeting of the Transportation Research Board, Washington, D.C., January.
- [4] DRAIJER, G., N. KALFS AND J. PERDOK (2000). Global Positioning System as data collection method for travel research. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, No. 1719, 147-153p.
- [5] GIAIMO, G.T., ANDERSON, R., WARGELIN, L. (2009): Large-scale deployment of a GPS-based household travel survey in Cincinnati. Presented at the 12th TRB National Transportation Planning Applications Conference, Houston, Texas.
- [6] JONG, R. D., MENSONIDES, W. (2003): Wearable GPS device as a data collection method for travel research, Working Paper ITS-WP-03-02, Institute of Transport Studies, University of Sydney; ISSN 1440-3501, 23p.
- [7] KOCHAN, B., BELLEMANS, T., JANSSENS, D., WETS, G. (2006): Dynamic activity-travel diary data collection, using a GPS-enabled personal digital assistant. Presented at the Innovations in Travel Modeling Conference, Austin.
- [8] KRYGSMAN, S., NEL, J.H. (2009): The use of global positioning devices in travel surveys - a developing country application. *Proceedings of the 28th Southern African Transport Conference*, Pretoria, South Africa.
- [9] KWAN, M.P., LEE, J. (2003): Geovisualization of human activity patterns using 3D GIS: a time-geographic approach. In: Goodchild, M.F., Janelle, D.G. (eds.): *Spatially integrated social science: examples in best practice*. Oxford, Oxford University Press, s. 48-66p.
- [10] MOUNTAIN, D. M., RAPER, J.F. (2001): Modelling human spatio-temporal behaviour: A challenge for location-based services. *Geocomputation 2001*, University of Queensland, Brisbane, Australia, 24-26 Sep 2001.
- [11] MURAKAMI, E., WAGNER, D. P. (1999): Can Global Positioning System (GPS) Improve Trip Reporting? *Transportation Research Part C*, No 7, 149–165p.
- [12] OHMORI, N., NAKAZATO, M. HARATA, N. (2005): GPS mobile phone-based activity diary survey. *Proceedings of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 5, 1104-1115p.

- [13] STEER DAVIES GLEAVE AND GEOSTATS (2003). The use of GPS to improve travel data, study report. Prepared for the DTLR New Horizons Programme, submitted to the London Department for Transport, London.
- [14] STOPHER, P.R. (2001): Using Passive GPS As a Means to Improve Spatial Travel Data: Further Findings. Paper presented to the 23rd Conference of Australian Institutes of Transport Research, Monash University, December.
- [15] STOPHER, P. R., BULLOCK, P.,JIANG, Q (2002): GPS, GIS and Personal Travel Surveys: An Exercise in Visualization. Presented at the 25th Australian Transport Research Forum, Canberra, Australia, http://www.btre.gov.au/docs/atrf_02/papers/57Stopher%20GPS.pdf, accessed March 12, 2004.
- [16] STOPHER, P., BULLOCK, P., HORST, F. (2003): Conducting a GPS Survey with a Time-Use Diary. in Annual Meeting of the Transportation Research Board 2003. Washington, DC.
- [17] WAGNER, D.P. (1997): Report: Lexington Area Travel Data Collection Test: GPS for Personal Travel Surveys. Final Report for OHIM, OTA, and FHWA.
- [18] WOLF, J. (2000): Using GPS Data Loggers to Replace Travel Diaries In the Collection of Travel Data, Dissertation, Georgia Institute of Technology, Atlanta.
- [19] WOLF, J., GUENSLER, R., FRANK, L., OGLE, J. (2000): The Use of Electronic Travel Diaries and Vehicle Instrumentation Packages in the Year 2000. Atlanta Regional Travel Survey: Test Results, Package Configurations and Deployment Plans. Paper presented at the 9th International Association for Travel Behaviour Research Conference, Gold Coast, Australia, July 2000.
- [20] ZMUD, J., WOLF , J. (2003): Identifying the correlates of trip misreporting—results from the California statewide household travel survey GPS study. Presented at the International Conference on Travel Behaviour Research, Lucerne, Switzerland, August.
- [21] WOLF, J. (2003) “Tracing People and Cars with GPS Diaries: Current Experience and Tools” presentation at ETH, Zurich, http://www.ivt.baum.ethz.ch/allgemein/wolf_030228.pdf, accessed on March 12, 2004.

Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu č. 2/0112/12 financovaného grantovou agentúrou VEGA.

PŘÍSPĚVEK K HODNOCENÍ SPOLEČENSKÝCH DOPADŮ PROJEKTŮ VÝSTAVBY EXPRESNÍCH SILNIC

A CONTRIBUTION TO THE EVALUATION OF THE SOCIAL IMPACT OF PROJECTS OF EXPRESS ROADS CONSTRUCTION

DOC. RNDR. MILAN VITURKA, CSc.

ING. VILÉM PAŘIL

MGR. PETR TONEV

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika*

E-mail: viturka@econ.muni.cz, vilem@mail.muni.cz, tonev@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá multikriteriálním hodnocením potenciálních společenských dopadů projektů výstavby silnic a dálnic. Hlavním cílem příspěvku je představení nové metody hodnocení účelnosti realizace těchto veřejných projektů a její aplikace na příkladu vybraných dálnic a rychlostních silnic plánovaných v České republice jako užitečnou alternativu dosavadních „pragmatických“ přístupů k řešení této otázky.

Klíčová slova

expresní silnice, plánování, účelnost výstavby.

Annotation

The contribution deals with the multi-criteria evaluation of the potential social impact of projects for construction of roads and motorways. The main aim of the contribution is the introduction of new methods for assessing the purposefulness of realisation of this public projects and its application on the example of selected motorways and express roads planned in the Czech Republic as a useful alternative to the existing "pragmatic" approaches to the solution of this question.

Key words

express roads, planning, purposefulness of construction.

JEL classification: R 42

Úvod a metodika hodnocení

Kvalifikované řešení daného problému je komplikováno skutečností, že metodické přístupy k hodnocení projektů výstavby dopravní infrastruktury nejsou dosud rozvinuty na potřebné úrovni. V praxi se obvykle setkáváme s jednostrannými přístupy, jejichž hlavním účelem je prokázat, že daný projekt je ve veřejném zájmu a tedy i potřebný. Pro měření makroekonomické efektivity projektů výstavby dopravní infrastruktury je nejčastěji používána cost-benefit analýza, která modeluje vzájemné relace přímých i nepřímých nákladů a odpovídajících užitků (viz např. Florio, 2008). Geograficky založené přístupy jsou

zaměřené zejména na evaluaci indukovaných změn v dostupnosti, obvykle ve spojení s aplikací gravitačního modelu. Společným rysem obou přístupů je orientace na hodnocení užiteků, které má však pouze parciální charakter. Oproti tomu mikroekonomicky založené analýzy efektivity plánovaných projektů odrážejí především konkrétní podmínky výstavby, přičemž jejich hlavním ekonomickým výstupem je kalkulace návratnosti investic. Celková vypovídací schopnost ekonomicky orientovaných analýz je výrazně ovlivňována kvalitou prognóz budoucího vývoje odpovídající poptávky a dalších faktorů, které jsou ze své podstaty vždy nejistou a tedy do značné míry i spekulativní záležitostí (tato skutečnost je nepochybně jednou z příčin nadměrné ceny kilometru dálnice v České republice, která podle ŘSD dosahuje 450 mil. Kč). Lze konstatovat, že disponibilní metody neumožňují získat komplexní informace o potenciálních společenských přínosech rozvoje dopravní infrastruktury (Atalik, Fischer, 2002), což pochopitelně negativně ovlivňuje efektivnost alokace finančních prostředků z veřejných rozpočtů vynaložených na příslušné investice. Za jednou z významných možností snížení tohoto informačního deficitu považujeme dále prezentovanou analýzu účelnosti výstavby dopravních projektů.

Vypracovaná metodika multikriteriálního hodnocení účelnosti výstavby velkých projektů expresní silniční infrastruktury (dálnice a rychlostní silnice, dále jen D+R) zahrnuje pět základních kritérií: relevance, užitečnost, integrace, stimulace a udržitelnost. Kritérium relevance zohledňuje intenzitu dopravy jako základního faktoru determinujícího technickou potřebnost výstavby D+R. Zde je vhodné zmínit problém omezených možností prognózování intenzity dopravy především v dlouhodobém horizontu. (zahrnující i problematiku tzv. indukované poptávky – viz Commission of the European Communities, 1994). Na první kritérium věcně navazuje kritérium užitečnosti vyjadřující úsporu času v osobní a nákladní přepravě. Z ekonomického pohledu mají úspory času pozitivní vliv na tzv. mezní míru mobility výrobních zdrojů, neboť významně přispívají k rozvoji územní dělby práce na různých hierarchických úrovních. Kritérium integrace zohledňuje strategický význam plánovaných projektů D+R pro prostorovou integraci České republiky. V tomto kontextu zahrnuje jak potenciální přínosy pro vnitřní integraci (zabezpečení kvalitního dopravního spojení krajských měst), tak potenciální přínosy pro vnější integraci (propojení se sousedními zeměmi). V prvním případě je jako doplňující ukazatel zavedena populační velikost krajských měst a ve druhém případě pak celková významová pozice sousedních zemí. Kritérium stimulace pak zohledňuje ekonomické dopady a vychází z regionálního hodnocení kvality podnikatelského prostředí jako agregátního výsledku dlouhodobé akumulace různorodých vlivů generovaných aktivitami podnikatelských i nepodnikatelských subjektů (podrobněji viz Víturka a kol., 2010). Z tohoto pohledu je pro daný účel relevantní faktor kvality silnic a železnic, jehož významová váha byla na základě provedených analýz stanovena na 6 %. Kritérium udržitelnosti je na rozdíl od předchozího kritéria orientováno na identifikaci negativních environmentálních dopadů projektů výstavby D+R na obytné (významnější sídla) a přírodní (legislativně chráněná území přírody a oblasti významných vodních zdrojů) prostředí. Kontaktní zóna byla po provedených rozborech v návaznosti na noční limity přípustného hluku ze silniční dopravy stanovena ve výši 45 dB do vzdálenosti 500 metrů od okrajů sídel¹. Závěrečné zhodnocení je založeno na nevážených agregacích pořadí vybraných D+R v rámci výše popsaných kritérií. Jde o syntetickou informaci, umožňující kvalifikované posouzení společenské účelnosti realizace jednotlivých projektů.

¹ Noční přípustný limit hluku ve venkovním prostoru dle české legislativy činí 50 dB (základní limit doporučený WHO je 40 dB).

Hlavní výsledky hodnocení

Prvním krokem aplikace metodiky je výběr hodnocených projektů, který v souladu s trasami vytýčenými a schválenými Ministerstvem dopravy a Ředitelstvím silnic a dálnic (ŘSD) zahrnuje dále uvedené dálnice (D) a rychlostní silnice (R) či jejich významné části s délkou více než 50 km.

Tab. 1: Vybrané projekty dálnic a rychlostních silnic

název D/R	stručný popis trasy (úseku)	délka v km
D 3	Praha (Jesenice, křižovatka s R 1) – Tábor – Č. Budějovice – D. Dvořiště/hranice s Rakouskem (úsek od Třebonína navržen k výstavbě jako R 3)	169
D 11	H. Králové (Osičky) – Trutnov (úsek od Jaroměře navržen k výstavbě jako R 11) – Královec/hranice s Polskem	70
R 6	N. Strašecí – K. Vary – Cheb – Pomezí n. O./hranice s Německem (úsek od Chebu navržen převážně v dvoupruhové kategorii R)	136
R 7	Slaný – Chomutov – H. Sv. Šebestiána/hranice s Německem (úsek od Chomutova navržen v dvoupruhové kategorii S s přidanými stoupacími příp. klesacími pruhy)	82
R 35	Turnov – Jičín – H. Králové/Pardubice (propojení s D 11) – Svitavy – Mohelnice (napojení na vybudovaný úsek R 35)	181
R 43	Brno (Troubsko, křižovatka s D 1) – Boskovice – M. Třebová (napojení na plánovanou trasu R 35)	78
R 49	Hulín (křižovatka s D 1) – Fryšták/Zlín – Střelná/hranice se Slovenskem	70
R 55	Olomouc (křižovatka s R 35) – Přerov (úsek Přerov – Hulín v plánované trase D 1) – Otrokovice/Zlín – Břeclav (napojení na D 2)	115

Zdroj: ŘSD

Výsledky aplikace prvního kritéria ukazují, že intenzita extravilánové dopravy podle údajů ze sčítání silniční dopravy v roce 2010 nepřesáhla na žádné z plánovaných tras kritickou kapacitní hranici 20 tis. vozidel/24 hod. (ŘSD, 2011). Nejvyšší průměrná intenzita 14,1 tis. vozidel byla zaznamenána na stávajících komunikacích v trase plánované R 35 a nejnižší 7,3 tis. vozidel v trase plánované R 49 (průměr z celkem 92 vybraných profilů se pohyboval okolo 10 tis. vozidel). Pro srovnání uvádíme, že průměrná denní intenzita dopravy na provozovaných dálnicích činila v roce 2010 27,6 tis. vozidel (maximum 88,5 a minimum 5,9 tis.), na rychlostních silnicích 21,5 tis. vozidel (maximum 67,0 a minimum 5,2 tis.) a na silnicích I. třídy 7,6 tis. vozidel (maximum 45,5 a minimum 0,6 tis.). Podle údajů ŘSD vzrostla v období 1990 až 2005 intenzita dopravy na hlavních silnicích o 90 %, avšak v období 2005 až 2010 již byla zaznamenána celková stagnace. Současné prognózy intenzit dopravy (ŘSD, 2010a-c) pro vybrané komunikace (dostupné pouze u D3, R7 a R35) se v časovém horizontu roku 2040 pohybují mezi cca 40–53 tis. vozidel na úsecích Praha – Benešov (D3) a H. Králové – Ostrov (R35) na jedné straně a 10–12 tis. vozidel v úseku Chomutov – Německo (R7) na straně druhé. Z výše zmíněných komunikací vykazuje R7 obecně nižší zátěž, maximum v úseku Slaný – Louny by mělo v roce 2040 dosahovat „pouze“ 24–26 tis. vozidel. Jak již bylo uvedeno je prognózování intenzit dopravy velmi obtížné a spíše se předpokládá víceméně kontinuální mírný nárůst intenzity dopravy (Bartoš, 2010). V tomto kontextu poukazuje M. Řežuchová (2010), že u neúspěšných projektů PPP v oblasti dopravy je nejčastější příčinou selhání právě chybně prognózovaná poptávka.

Aplikace druhého kritéria je založena na relativních hodnotách úspory jízdního času v osobní a nákladní přepravě v %. Ze srovnání současné jízdní doby (viz www.mapy.cz) a perspektivní jízdní doby na plánovaných D+R (při stanovených základních referenčních hodnotách průměrné rychlosti osobních automobilů 120 km/hod. pro dálnice a 115 km/hod. pro rychlostní silnice, korespondujících s údaji ze zahraničních studií, např. rakouské instituce

Kuratorium für Verkehrssicherheit – viz Tecl, 2006) vyplývá, že nejvyšší úspory v rozsahu 45 až 46 % jízdního času je možné očekávat v případě R 49 a R 55 a naopak nejnižší úspory v rozsahu 21 až 26 % jízdního času v případě R 7 a R 6². Průměrná úspora času se pohybuje těsně pod hranicí 31 % (celkové absolutní úspory ve výši cca 50 minut u osobní a 80 minut u nákladní dopravy lze očekávat u D 3 a nejnižší absolutní úspory ve výši 12 resp. 20 minut pak u R 7 (v tomto případě se významně projevuje pokračování její trasy za Chomutovem k hranici s Německem pouze po „horské“ silnici 1. třídy). V rámci kritéria integrace lze z pohledu nadnárodní integrace (stimulované vytvořením jednotného evropského hospodářského prostoru) považovat za nejvýznamnější deficit chybějící dálniční propojení České republiky s Rakouskem, k jehož snížení by mělo výrazně přispět vybudování D 3/R 3 ve směru na Linz. V tomto kontextu mají významnou roli i plánované trasy D 11/R 11 (propojení s Polskem – směr Legnica/Wrocław), R 6 spolu s R7 (propojení s Německem – směr Bayreuth resp. Chemnitz) a D 49 (propojení se Slovenskem – směr Púchov/Žilina). Plánované D+R hrají samozřejmě významnou roli i z hlediska vnitrostátní integrace (integrace stimulovaná zejména rozvojem tzv. aglomerační ekonomiky). Z tohoto pohledu byla jako nejvýznamnější vyhodnocena plánovaná R 35 (propojení aglomerace H. Králové/Pardubice s Olomoucí a rovněž s Libercem), následovaná D3, R 6 a R 55. Nejlepší celkovou pozici v rámci daného kritéria pak zaujímá D 3 následovaná R 6 a naopak nejhorší pozici R 43 následovaná R 49. Ve většině případů je nutné počítat s významným nárůstem podílu tranzitní a indukované dopravy (viz Körner, 2010)³. V této souvislosti lze zmínit např. i dálniční propojení Moravy s Rakouskem prostřednictvím variant R 52 (preferované ŘSD) versus plánovaná R 55. Ze systémového pohledu je pak zásadní otázkou vývoj dělby přepravní práce mezi silniční a železniční dopravou, která i přes zpoplatnění expresních silničních komunikací trvale ztrácí svůj podíl.

Syntetické kritérium hodnocení ekonomických dopadů interpretuje potenciální vlivy projektů výstavby D+R jako jednoho z tradičních stimulů regionálního rozvoje. V tomto ohledu by realizace všech vybraných projektů ovlivnila ekonomický rozvoj 47 regionů ORP. S nejvyšší celkovou úrovní ovlivnění, odvíjející se od vypočtených hodnot zlepšení daného faktoru vážených počtem obyvatel jednotlivých regionů ORP, lze počítat v případě R 55 (o 8,7 přepočtených bodů za 9 příslušných regionů), R 35 (o 5 bodů za 10 regionů) a D 3 (o 4,5 bodu za 6 regionů) a s nejnižší úrovní ovlivnění v případě R 7 (o 2,5 bodu za 4 regiony), R 43 (o 3,1 bodu za 5 regionů) a D 11 (o 3,7 bodu za 4 regiony). K tomu je užitečné poznamenat, že empiricky bylo prokázáno, že výstavba navržených D+R nejvíce stimuluje rozvoj menších mezilehlých regionů – v našem případě jde zejména o regiony M. Třebové (zlepšení nevážených hodnot faktoru o 80 % díky R 43 a dále o 71 % díky R 35), D. Králové n. L. (136 %), Rakovníka (111 %), V. Klobouk (91 %) a Vizovic (88 %). Z krajských měst je možné počítat s výrazným zlepšením daného faktoru pouze v případě Zlína a dále s jeho zřetelným zlepšením v případě Č. Budějovic a H. Králové. K řešení problému negativních disparit zjištěných na úrovni krajů pak může přispět zejména výstavba R 7, R 35, R 49 a R 55. V tomto kontextu se ovšem s největšími synergickými efekty setkáváme v těch případech, kdy projekty D+R směrově korespondují s perspektivními resp. potenciálními rozvojovými osami národního či regionálního významu – v našem případě jde o severní rozvojovou osu

² Průměrná současná rychlost osobního automobilu se pohybuje od 62 km/hod. v trase R 49 po 92 km/hod. v trase R 6 a z ní odvozené hodnoty pro nákladní automobily (s jednotným přepočtovým koeficientem 0,625) pak od 39 po 57 km/hod. Předpokládaná průměrná rychlost na plánovaných D+R, zohledňující jejich technické parametry, se pak pohybuje od 120 resp. 75 km/hod. u D 3 po 107 resp. 67 km/hod. u R 7.

³ Kvalifikované odhady indukované dopravy se mohou u jednotlivých projektů D+R výrazně odlišovat – v našem případě lze počítat s jejím nejvyšším podílem u R 35. V případě mezinárodní tranzitní dopravy je patrně nejobtížnější prognóza potenciálních dopadů u R 49, která by mohla převzít významnou část dopravních proudů navázaných na Slovensko příp. Ukrajinu.

národního významu Liberec – H. Králové/Pardubice – Olomouc v interakci s výstavbou R 35.

Druhé syntetizující kritérium je zaměřeno na agregátní zhodnocení potenciálních environmentálních dopadů projektů D+R na obytné a přírodní prostředí. V prvním případě jsou největší negativní dopady logicky spojeny s trasami vedenými přes sídelně významné části měst. Jde především o R 43 s navrhovanou trasou přes městskou část Brno-Bystrc (ohrožení cca 30 tis. obyvatel a rovněž nejvýznamnější městská rekreační oblast), R 6 s již vybudovaným průtahem K. Vary (opět cca 30 tis. obyv.) a R 35 s vybudovaným průtahem přes Turnov (ohrožení cca 10 tis. obyvatel). Jako nejméně kontroverzní se zde jeví plánované R 49, D 11 a R 7. V otázce hodnocení dopadů na přírodní prostředí byla hlavní pozornost soustředěna na identifikaci možných konfliktních vztahů mezi plánovanými D+R a legislativně chráněnými lokalitami evropského a národního významu (jako hlavní informační zdroje byla využita především data z www.geoportal.gov.cz, AOPK ČR a VÚV TGM). Jde o následující kategorie: zvláště chráněná území (ZCHÚ) a evropsky významné lokality (EVL), nadregionální územní systémy ekologické stability krajiny (NÚSES), chráněné oblasti přirozené akumulace vod (CHOPAV) a ochranná pásma vodních zdrojů (OPVZ), přičemž u prvních dvou kategorií byla respektována stanovená kontaktní zóna 500 m a u ostatních kategorií bylo sledováno překrývání plánované trasy s danou lokalitou. U kategorií ZCHÚ a EVL bylo posuzováno, zda jde o přímý průnik plánované trasy – váha 2 nebo pouze o narušení kontaktní zóny – váha 1, dále zda jde o EVL, ptačí oblast (PO), národní přírodní rezervaci (NPR) či národní přírodní památku (NPP) – zvýšení váhy o 1 bod. U kategorie NÚSES byl v hodnocení zohledněn absolutní počet potenciálních kolizí plánovaných D+R a u kategorií CHOPAV a OPVZ pak celková délka kolizních úseků s chráněnými územími. Podle získaných výsledků se jako nejméně problematická jeví R 7 a naopak jako nejvíce problematická R 35. Z celkového pohledu pak zaujímají nejlepší pozici R 49, R 7 a D 11 a nejhorší pozici pak R 35 a R 6.

Komplexní vyhodnocení vybraných projektů výstavby dálnic a rychlostních silnic pak bylo provedeno na základě agregace zjištěných dílčích pořadí těchto projektů v rámci stanovených pěti kritérií. Získané výsledky jsou shrnuty v následující tabulce.

Tab. 2: Výsledky hodnocení účelnosti dopravních staveb (pořadí projektů)

vybrané D a R silnice.	relevance	užitečnost	integrace	stimulace rozvoje	udržitelnost rozvoje	součet pořadí	celkové pořadí
R 55	3	1	5	1	4	14	1
D 3	2	5	1	3	5	16	2
R 35	1	4	4	2	8	19	3
D 11	5	6	3	6	3	23	4-5
R 49	8	2	7	5	1	23	4-5
R 6	7	7	2	4	7	27	6
R 7	4	8	6	8	2	28	7
R 43	6	3	8	7	6	30	8

Zdroj: vlastní výzkum.

Podle výsledků multikriteriální analýzy zaujímají z hodnocených osmi projektů D+R nejlepší postavení R 55, D (R) 3 a R 35. V souladu s tím lze společenskou účelnost jejich výstavby v současných podmínkách považovat za prokázanou (průměrné skóre získané v rámci stanovených kritérií se pohybuje od 2,6 do 3,8). Tato skutečnost však neznamená, že jde o zcela bezproblémové projekty – např. R 35 vykazuje vůbec nejhorší pořadí v rámci kritéria

udržitelosti rozvoje (kontroverzního vedení trasy v oblasti CHKO Český ráj). S významnými environmentálními problémy se potýká i navržená trasa D 3 v Posázaví a určité problémy rovněž vykazuje R 55 v úseku Bzenec-Rohatec. Za diskutabilní lze považovat výstavbu D (R) 11 a R 49 (průměrné skóre činí 4,6; celkem v 6 tj. v 60 % případů bylo zjištěno horší než čtvrté pořadí). Účelnost jejich výstavby negativně ovlivňují zejména malé potenciální úspory času a nízké ekonomické dopady (D 11) či aktuálně velmi nízká intenzita dopravy a relativně malý celkový strategický význam (R 49). Účelnost výstavby zbývajících projektů R 6, R 7 a R 43 pak zatím nebyla prokázána (průměrné skóre se pohybuje od 5,4 do 6,0; celkem v 10 tzn. zhruba ve 2/3 případů bylo zjištěno horší než čtvrté pořadí). Zpochybňují ji zejména nejnižší ekonomické dopady a malý strategický význam (R 43, R 7), nízká aktuální intenzita dopravy a negativní environmentální dopady (R 6 a R 43) příp. nízké potenciální úspory času (R 7). Ze systémového pohledu je ještě užitečné poznamenat, že celkové pořadí D+R jednoznačně vykazuje nejsilnější vazby (koeficient korelace 0,93) na kritérium stimulace rozvoje, což podtrhuje základní orientaci vypracované metodiky hodnocení účelnosti projektů výstavby D+R na tvorbu společenských užitků.

Závěr

Realizace velkých projektů výstavby dopravní infrastruktury je v řadě zemí včetně České republiky ospravedlňována obecným poukazem na jejich široké ekonomické přínosy, které však obvykle nejsou blíže specifikovány či jsou specifikovány jen parciálním způsobem. Jednou z významných příčin tohoto přístupu je neexistence empiricky dostatečně verifikovaného modelu komplexního hodnocení jejich potenciálních společenských přínosů. Prezentovaný příspěvek představuje originální metodu komparativního posouzení účelnosti plánovaných dopravních projektů, jejíž aplikace umožňuje získat potřebné informace o společenské účelnosti realizace projektů silniční infrastruktury v České republice, na jejichž základě lze stanovit relevantní priority výstavby.

Literatura

- [1] ATALIK, G., FISCHER, M. M. eds. *Regional Development Reconsidered*. Berlin: Springer, 2002, 220 s.
- [2] BARTOŠ, L. a kol. *Prognóza intenzit automobilové dopravy (technické podmínky)*. Liberec: EDIP s.r.o., 2010, 22 s.
- [3] FLORIO, M. et al. *Guide to Cost-benefit Analysis of Investment Projects*. Brussels: European Commission, 2008, 257 s. (Dostupné z: http://www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/cost/guide2008_en.pdf).
- [4] COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. *Potential Benefits of Integration of Environmental and Economic Policies: An Incentive-based Approach to Policy Integration*. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 1994, 448 s.
- [5] KÖRNER, M. Změny v dopravních vazbách a jejich vliv na dopravní infrastrukturu. *Urbanismus a územní rozvoj*. 2010(5), s. 46–57.
- [6] ŘEŽUCHOVÁ, M. Fenomén Public – private Partnerships a poskytování veřejných služeb. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 176 s.
- [7] ŘSD. Rychlostní silnice R7. In: *Ředitelství silnic a dálnic: Silniční a dálniční síť* [online]. 2010a [cit. 2012–01–05]. Dostupné z: <http://www.rsd.cz/doc/Silnicni-a-dalnicni-sit/Rychlostni-silnice/publikace-o-r7>

- [8] ŘSD. Rychlostní silnice R35. In: Ředitelství silnic a dálnic: Silniční a dálniční síť [online]. 2010b [cit. 2012–01–05]. Dostupné z: <http://www.rsd.cz/doc/Silnicni-a-dalnicni-sit/Rychlostni-silnice/publikace-o-r35>
- [9] ŘSD. Rychlostní silnice R35. In: Ředitelství silnic a dálnic: Silniční a dálniční síť [online]. 2010c [cit. 2012–01–05]. Dostupné z: <http://www.rsd.cz/doc/Silnicni-a-dalnicni-sit/Dalnice/nove-vydani-publikace-o-dalnici-d3>
- [10] ŘSD. Celostátní sčítání dopravy 2010. [online]. 2011 [cit. 2012–01–05]. Dostupné z: <http://scitani2010.rsd.cz/pages/informations/default.aspx>
- [11] TECL, J. Mezinárodní zkušenosti v oblasti nepřiměřených rychlostí. In: Observatoř bezpečnosti silničního provozu [online]. 2006 [cit. 2012–01–05]. Dostupné z: <http://www.czrso.cz/index.php?id=339>.
- [12] VITURKA, M. a kol. Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky. Praha: Grada, 2010, 232 s.

METODOLOGICKÉ PŘÍSTUPY EKONOMICKÉ OPTIMALIZACE SILNIČNÍ SÍTĚ

THE METHODOLOGY AVENUES OF APPROACH FOR ECONOMIC OPTIMALIZATION OF ROAD NETWORK

RNDR. ING. MARTIN ČERNÝ, MBA

*Krajský úřad Kraje Vysočina
Žižkova 57, 587 33 Jihlava, Česká republika
E-mail: cerny.m@kr-vysocina.cz*

DOC. ING. JAROSLAV JÁNSKÝ, CSc.

*Ústav regionální a podnikové ekonomiky
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně
Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika
E-mail: jansky@mendelu.cz*

Anotace

Cílem článku je poukázat na možné metodologické přístupy ekonomické optimalizace silniční sítě. Článek uvádí jak vlastní výpočty pro stanovení vnitřního dluhu na silniční síti, tak rešerši nejnovějších poznatků vědy a výzkumu v metodologiích v problematice silniční sítě. Pro ekonomickou optimalizaci silniční sítě je vhodné použít metodologie týkající se vícekritériálního hodnocení variant. Článek vymezuje datovou základnu pro stanovení vnitřního dluhu na silniční síti Kraje Vysočina a také pro stanovení kritérií, která vstupují do modelu optimalizace silniční sítě. Hlavní přínos v teoretické rovině spočívá v novém pohledu na ekonomickou optimalizaci silniční sítě a v praktické rovině v aplikovatelnosti ve stanovení rozsahu silniční sítě a její optimalizace.

Klíčová slova

metodologické přístupy, vnitřní dluh, vícekritériální hodnocení variant, optimalizace silniční sítě.

Annotation

The main goal of the article is to point out possible methodology avenues of approach for economic optimalization of road network. The article deals with author's formulas for calculation of the internal debt on road network and also points out the newest literature search in the field of knowledge of science and research in the matters of road network. For economic optimalization of road network is useful to apply methodologies concerning on multi-criteria variant assessment to optimalization. The article also shows data for setting up of internal debt of road network in the Vysočina Region and for setting up of criteria which entrance to the model of road network optimalization. The main impact in the theory is the new view at economic optimalization of road network and in practice in application related to setting up of range of road network and their optimalization.

Key words

methodology avenues of approach, internal debt, multi-criteria variant assessment, optimalization of road network

JEL classification: R1**1. Úvod**

Dlouhodobé financování silniční sítě znamená, že subjekt, který financuje silniční síť má dostatek finančních prostředků na její modernizaci a opravy. Na základě znalostí je subjekt schopen dlouhodobě plánovat investice do silniční infrastruktury pokud je vyrovnaná bilance mezi příjmovou a výdajovou stránkou. Pro příjmovou stránku z dlouhodobého hlediska a udržitelného rozvoje je podstatné financování bez cizích zdrojů, tj. aby se rozpočty veřejnoprávních korporací dále finančně nezatěžovaly a nenarůstala dluhová služba.

2. Cíl a metody

Cílem článku je popsat metodologické přístupy pro stanovení ekonomické optimalizace silniční sítě. V článku jsou popsány a řešeny zejména dvě základní otázky a to jak metodologicky přistoupit k vyčíslení vnitřního dluhu na silniční síti v Kraji Vysočina a jakou metodologií optimalizovat rozsah silniční sítě, aby vyčíslený vnitřní dluh neexistoval, tj. byl roven nule.

2.1 Stanovení finanční bilance na straně příjmů a výdajů pro udržitelné financování silniční infrastruktury

Pro posouzení rozsahu silniční sítě je zapotřebí nejdříve analyzovat možnosti na příjmové stránce a na výdajové stránce. Pro ekonomickou optimalizaci silniční sítě za předpokladu dlouhodobého udržitelného financování platí základní vztah a to, že:

$$\text{Příjmy (PŘÍ)} = \text{Výdaje (VÝD)} \quad 1.1$$

2.1.1 Stanovení finančních možností pro udržitelné financování silniční sítě na straně příjmů

Udržitelné financování silniční sítě pro Kraj Vysočina znamená schopnost financovat silniční síť prostřednictvím sdílených daní z rozpočtu kraje bez cizího kapitálu. Z hlediska možnosti získání cizích zdrojů vedl kraj několik jednání s komerčními bankami a také s Evropskou investiční bankou o otevření úvěrové linky. Z hlediska dlouhodobé úrokové sazby nejlepší úrokovou sazbu nabízela Evropská investiční banka, proto také kraj otevřel úvěrovou linku na financování nemovitého majetku ve výši 1 mld. Kč a více než polovinu finančních prostředků investoval do silniční sítě Kraje Vysočina. Ukazuje se, že ani tyto cizí zdroje nejsou dostatečné pro obnovu silniční infrastruktury. Navíc z hlediska budoucnosti se budou muset tyto finanční závazky začít splácet. Pokud uvažujeme o dlouhodobém financování a udržitelnosti silniční infrastruktury, není smyslem zatěžovat nadále výdajovou stránku rozpočtu kraje a nadále kraj zatěžovat dalšími úvěry.

2.1.2 Stanovení finančních potřeb pro udržitelné financování silniční sítě na straně výdajů

Při stanovení celkové finanční potřebnosti na udržení kvality silniční sítě je zapotřebí znát dostatek informací o stavu komunikací. Klíčové je znát poruchy vozovek a na základě těchto poruch dle typu a rozsahu se stanovuje pět základních kategorií. Sběr poruch se řídí technickými podmínkami TP 82 – Katalog poruch netuhých vozovek (schváleno Ministerstvem dopravy s účinností od 1.4.1997) a TP 87 – Navrhování údržby a oprav netuhých vozovek (schváleno Ministerstvem dopravy s účinností od 1.2.1997). Pro stanovení finanční potřebnosti vyjdeme ze zdroje společnosti PavEx Consulting, s.r.o., která pro Kraj Vysočina zpracovávala Měření stavu povrchů silniční sítě II. a III. třídy. Sběr poruch pro potřeby sledování stavu povrchu vozovek v rámci systému MSHV RoSy PMS se provádí metodou „pomalu jedoucího vozidla“ se záznamem dat do počítače.

Kvalita silniční sítě je vyjádřena dle klasifikace v pěti kategoriích a to:

- výborný
- dobrý
- vyhovující
- nevyhovující
- havarijní

Ze změn klasifikace silniční sítě můžeme odvozovat její životnost v letech. Životnost i -té komunikace necht' je Z_i . Necht' X_{ij} je rokem, kdy nastává začátek i -té komunikace v j -té kategorii ($j = 1, 2, \dots, 5$), pak životnost dané komunikace je změna stavu mezi kategorií havarijní a výborný.

Tedy

$$Z_i = X_{i5} - X_{i1} \quad 1.2$$

Průměrnou životnost komunikací \bar{Z} je možné vyjádřit

$$\bar{Z} = \frac{\sum_{i=1}^n Z_i}{n}, \quad 1.3$$

kde n je počet komunikací

Každá silnice má určité šířkové uspořádání, které odpovídá standardu pro kategorizaci silnic. Ze šířkového uspořádání a celkové délky komunikace můžeme spočítat celkovou plochu komunikace.

Pokud je šířka i -té komunikace S_i a délka i -té komunikace L_i , pak plochu i -té komunikace Y_i spočítáme

$$Y_i = S_i \cdot L_i \quad 1.4$$

Celková plocha všech uvažovaných komunikací je

$$Y = \sum_{i=1}^n Y_i \quad 1.5$$

Jednotkové náklady na obnovu silniční sítě se dají stanovit ze vzorku projektovaných cen, kde C_i je náklad na prostou obnovu i -té komunikace. Jednotkový náklad na čtvereční metr pro opravu i -té komunikace c_i pak můžeme spočítat

$$c_i = \frac{C_i}{Y_i} \quad 1.6$$

Průměrná jednotková cena \bar{c} na obnovu 1 metru čtverečního je pak

$$\bar{c} = \frac{\sum_{i=1}^n C_i}{\sum_{i=1}^n Y_i} \quad 1.7$$

Celkové náklady K na udržitelnost silniční sítě je pak možné vyjádřit

$$K = \tilde{c} \cdot Y \quad 1.8$$

Celkové náklady K na údržbu silniční sítě musí být v rovnováze s finančními možnostmi regionu.

Na základě systému financování prostřednictvím rozpočtového určení daní můžeme rozpočtové možnosti kraje R na silniční infrastrukturu vyjádřit prostřednictvím historie rozpočtu. Pokud označíme R_i rozpočet kraje na silniční infrastrukturu v i -tém roce, pak

$$R = \sum_{i=1}^n R_i \quad 1.9$$

Průměrný roční rozpočtované výdaje kraje na silniční infrastrukturu \bar{R} jsou tedy:

$$\bar{R} = \frac{\sum_{i=1}^n R_i}{n}, \quad 1.10$$

kde n počet rozpočtovaných let

Celkové finanční možnosti CFM kraje na obnovu silniční infrastruktury bez cizích zdrojů jsou

$$CFM = \bar{R} \cdot \tilde{Z} \quad 1.11$$

Budeme-li předpokládat, že všechny silnice jsou v kategorii havarijní, pak můžeme porovnat rozdíl mezi celkovými náklady K a Celkovou finanční možností kraje CFM .

Označíme – li vnitřní dluh kraje na silniční infrastrukturu V , pak

$$|V| = CFM - K, \quad \text{pro } K > CFM \quad 1.12$$

a vyjadřuje absolutní vnitřní dluh v dopravní infrastrukturu kraje za dobu životnosti pozemních komunikací.

Základní omezující podmínkou pro stanovení rozsahu silniční sítě kraje je tedy $V = 0$, tj. kraj je schopen udržovat dlouhodobě takový rozsah silniční sítě, že nepotřebuje pro financování cizí zdroje a dále se nezadlužuje.

Pokud v teoretickém modelu můžeme uvažovat na příjmové stránce také cizí kapitál C_K , pak můžeme obdobně rovnici (1. 11) vyjádřit ve tvaru

$$|V| = (CFM + C_K) - K, \quad \text{pro } K > CFM + C_K \quad 1.13$$

Počet metrů čtverečních komunikací Y_K , které je zapotřebí vyřadit ze silniční sítě na základě vícekritériálního rozhodování můžeme stanovit

$$|\tilde{c} \cdot Y_K| = (CFM + C_K) - K = (CFM + C_K) - (\tilde{c} \cdot Y) \quad 1.14$$

odtud plyne

$$|Y_K| = \frac{(CFM + C_K) - (\tilde{c} \cdot Y)}{\tilde{c}} \quad 1.15$$

Tím dostáváme základní možný rozsah silniční sítě, který na základě ekonomické optimalizace za pomoci metody vícekritériální analýzy stanovíme.

2. 2 Úlohy vícekritériálního hodnocení variant

V úlohách VHV podle **Jablonského, Dlouhého (2004)** je definována množina rozhodovacích variant $X = \{X_1, X_2, \dots, X_n\}$, které jsou hodnoceny podle kritérií Y_1, Y_2, \dots, Y_k . Každá varianta $X_i, i = 1, 2, \dots, n$ je podle těchto kritérií popsána vektorem tzv. kritériálních hodnot $(y_{i1}, y_{i2}, \dots, y_{ik})$. Matematický model úlohy VHV tak může být vyjádřen ve tvaru tzv. kritériální matice

$$\begin{array}{l} X_1 \\ X_2 \\ \cdot \\ X_n \end{array} \begin{bmatrix} Y_1 & Y_2 & \dots & Y_k \\ y_{11} & y_{12} & \dots & y_{1k} \\ y_{21} & y_{22} & \dots & y_{2k} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ y_{n1} & y_{n2} & \dots & y_{nk} \end{bmatrix}$$

1. 16

kde v i -tém řádku je vektor kritériálních hodnot varianty X_i . Součástí matematického modelu úlohy VHV musí být i určení typu jednotlivých kritérií. Kritéria mohou být buď *maximalizačního* nebo *minimalizačního* typu.

Forslund, Johanson (1995) se zabýval hodnocením různých typů dopravních spojení. Pro každé spojení vyhodnocovali

- analýzou přínosů a nákladů úsporu času na cestování, rizikovost nehod, snížení nákladů na dopravu
- míru zvýšení výkonnosti průmyslu (zvýšení potenciálu produkce)

Dále uvádí, že ve většině zemí národní investiční programy do dopravní infrastruktury se týkají různých politických cílů. Za účelem podpory rozhodovatelů studie byla navržena k podpoře rozhodnutí ve formě vícekritériálních dopadů pro každý investiční program. Tyto vícekritériální scénáře byly podporou hodnocení

- odpovědných ministerstev
- příslušných výborů parlamentu

Následujících sedm kritérií bylo použito:

- CBA analýza, vypočtena míra návratnosti investice
- potenciál produkce, který společně s náklady na výstavbu může být vyjádřen jako míra návratnosti investice
- čas strávený na cestě – investované náklady na úsporu času dopravy
- bezpečnost dopravy – náklady na snížení nehodovosti
- regionální rovnocennost – náklady na minimální standard spojení mezi obcemi
- zvýšení dostupnosti – náklady na dostupnost
- dopady na životní prostředí NO_x, CO_2

Z poslední doby je možné zmínit, že kvalitu dopravy podle **Vitkanuse, Meidute (2011)** v dané oblasti je možné posoudit pomocí metod vícekritériálního hodnocení jak uvádí **Žvirblis (2005, 2007)**, **Žvirblis, Zinkevičiūtė (2008)**, **Žvirblis, Krutkienė, Vitkūnas (2008)**. Tyto metody dovolují hodnotit dopady kvality dopravy dle mnoha faktorů.

Pro posouzení uvažují tyto faktory:

- podmínky počasí
- silniční provoz

- silniční infrastruktura
- technické podmínky vozu
- spokojenost řidiče

Každá skupina faktorů je popsána hodnotícími charakteristikami. Zároveň každá skupina má rozdílnou významnost pro celkové hodnocení kvality dopravy. Vzájemný vztah významnosti hodnocení dílčích částí je také rozlišen.

Pro každou skupinu faktorů je možné uvést, že

$$\{X^{(K)}\} = \begin{bmatrix} a_{11} & \dots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \{X_1\} \\ \dots \\ \{X_n\} \end{bmatrix} \quad 1.17$$

kde $a_{11}, a_{12}, \dots, a_{nn}$ jsou významnosti parametrů vlivu určující danou skupinu faktorů - vektory $\{X_1\}$, $\{X_2\}$, ..., $\{X_n\}$ ve složené proměnné – vektoru $\{X(K)\}$.

Celkové hodnocení kvality silniční sítě je kombinací jednotlivých dominujících složek:

$$\{K\} = \begin{bmatrix} k_{m1} & \dots & k_{mn} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ k_{l1} & \dots & k_{ln} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \{X\} \\ \dots \\ \{L\} \end{bmatrix} \quad 1.18$$

kde k_{m1}, \dots, k_{ln} je významnost přímých a nepřímých dopadů parametrů příslušné složky – vektorů $\{X\}, \dots, \{L\}$ v dopravní síti – vektor $\{K\}$.

Hodnocení dopravní sítě je založeno na experimentálním měření a expertním určením významnosti faktorů.

Sadeghi, Kim, Varshosaz (2010) uvádí, že metody vícekriteriálního rozhodování požadují informace o relativní významnosti kritérií. Relativní významnost je založena na preferenčních váhách dle Alesheikha at. Al (2008).

Metoda AHP (Analytic Hierarchy Process) je jednou z nejvíce vyvinutou metodou vícekriteriálního hodnocení. **Schomaker, Waid (1992)** a **Zaperto, Smith, Weistroffer (1997)** metodu AHP porovnaly s dalšími pěti metodami, které zahrnovaly metody užitné hodnoty. Výsledek ukázal, že metoda AHP je nejméně obtížná pro implementaci a nejvíce přesná. V případě použití metody AHP je prvním krokem rozložení a strukturování problému do hierarchie. Toto hierarchické strukturování zobrazuje přirozenou tendenci roztrždit systém do různých úrovní a skupin dílčích prvků v každé úrovni dle **Stewart (2005)**.

2.3 Vymezení vstupní datové základny

Pro stanovení finančních možností pro udržitelné financování silniční sítě na straně příjmů

- A) Rozpočet na silniční infrastrukturu v letech 2000 – 2011

Pro stanovení finančních potřeb pro udržitelné financování silniční sítě na straně výdajů

- B) Zdroj společnosti PavEx Consulting, s.r.o., která pro Kraj Vysočina zpracovávala Měření stavu povrchů silniční sítě II. a III. třídy. Sběr poruch pro potřeby sledování stavu povrchu vozovek v rámci systému MSHV RoSy PMS se provádí metodou „pomalu jedoucího vozidla“ se záznamem dat do počítače.

Pro stanovení kritérií v rámci optimalizace silniční sítě

- C1) Intenzita dopravy na silniční síti v letech 1990, 1995, 2000, 2005, 2010 a její vývoj
- C2) Zaměstnanost v letech 2000 – 2011 a její vývoj
- C3) Využití dopravní obslužnosti v letech 2000 – 2011
- C4) Další kritéria stanovená vlastním výzkumem (např. z dotazníkového šetření mezi experty pro strategický rozvoj regionu).

3. Závěr

Dlouhodobá schopnost financovat rozsah a kvalitu silniční sítě je základním předpokladem pro ekonomický a sociální rozvoj kraje. Nejdříve je zapotřebí analyzovat příjmovou a výdajovou stranu na obnovu silniční infrastruktury. Na základě bilance příjmů a výdajů stanovíme vnitřní dluh na silniční síti. Vlastní vztahy pro výpočet vnitřního dluhu jsou uvedeny 1.1 až 1. 15. Na velikosti vnitřního dluhu závisí rozsah kilometrů silnic, které je zapotřebí optimalizovat. Vlastní proces optimalizace silniční sítě je založen na metodě vícekritériálního hodnocení variant. Stanovení kritérií a vah je klíčovým faktorem úspěchu pro provedení optimalizace silniční sítě. Článek uvádí nejnovější metodologické přístupy související se silniční sítí.

Literatura

- [1] Černý, M., Janoušková, E.: Odpovědnost, rozhodování a udržitelnost dopravní infrastruktury a veřejné dopravy v Kraji Vysočina. In *Rozhodování a odpovědnost*. Třebíč: ZMVŠ, 2010 s. 86 – 91. ISBN 978-80-7268-799-2.
- [2] Forslund, U.M.; Johansson, B. (1995). Assessing road investments: accessibility changes, cost
- [3] Jablonský, J.; Dlouhý, M. (2004). Modely hodnocení efektivnosti produkčních jednotek.
- [4] PavEx Consulting, s.r.o. Sledování stavu povrchu vozovek silniční sítě II. a III. třídy v Kraji Vysočina, 2004, 2005
- [5] Sadeghi, N.; Kim, K.; Varshosaz, M. (2010) Multi-Criteria Decision-based Model for Road Network Process. *Int. J. Environ. Res.*, ISSN: 1735-6865
- [6] Vitkanus, R., Meidute, L. (2011). Multiple criteria evaluation of the significance of groups road transportation quality factors. *Issues of business and law*, ISSN 2029-1094

FENOMÉN NÁKUPNÍCH CENTER V ČESKÉ REPUBLICE**THE PHENOMENON OF SHOPPING CENTRES IN THE CZECH REPUBLIC****RNDR. JOSEF KUNC, PH.D.****MGR. PETR TONEV****ING. ZUZANA GREPLOVÁ**

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
E-mail: kunc@econ.muni.cz, tonev@econ.muni.cz, greplova.zuzana@gmail.com*

DOC. RNDR. ZDENĚK SZCZYRBA, PH.D.

*Katedra geografie
Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci
17. listopadu 12, 776 41 Olomouc, Česká republika
E-mail: zdenek.szczynba@upol.cz*

Anotace

Nákupní centra jsou velice úspěšným fenoménem současné doby. O jejich expanzi lze v České republice hovořit od konce 90. let a zdá se, že hlavní vlna výstavby se zarazila spolu s počínající ekonomickou krizí v roce 2008. Některá centra mají problémy s odlivem zákazníků a první již také skončila. Trh je do značné míry nasycený a konkurence je velká. Rozhodujícími faktory úspěchu se stávají atraktivní lokalita, vhodný mix nájemců a stále populárnější možnosti zábavy a trávení volného času. Investice budou v dohledné době více směřovat do modernizací a rekonstrukcí starších prodejních jednotek, ale i do nových konceptů, např. typu retail park.

Klíčová slova

nákupní centra, vývoj, perspektivy, Česká republika

Annotation

A very successful phenomenon of the current era is shopping centres. The main wave of their expansion dates back to the end of the 1990s, but it came to a stop with the start of the economic crisis in 2008. Some centres have problems with the outflow of customers and a few have now closed down. The market is saturated in many places and competition is intense. Today's decisive factors for success are attractive location, suitable mix of lessees, and more popular opportunities for entertainment and leisure. Investments will be directed at modernization and reconstruction of older commercial premises or new concepts such as retail parks.

Keywords

shopping centres, progression, prospects, the Czech Republic

JEL classification: A14, C49, D23, R12, Z1

Úvod

Koncept suburbánních nákupních center „současného typu“ se vyvinul po 2. světové válce v USA. Průkopníkem výstavby na zelené louce se stalo jedno z prvních poválečných nákupních center – Northgate v Seattlu, otevřené v roce 1950. V polovině 50. let se objevují již plně zastřešená nákupní centra, na rozdíl od dřívější formy open air prostoru, a začínají stahovat obchodníky i zákazníky z městských center (Scott, 1970). 70. a 80. léta pak byla v USA ve znamení omezování negativních vlivů výstavby nákupních center „na zelené louce“ na obchodní funkci center měst. Zároveň však vznikl nový koncept s názvem mega mall, umisťovaný na okraje měst v návaznosti na rozsáhlé městské aglomerace (Butler, 1991).

V Evropě vznikala nákupní centra s odstupem asi 10 let od USA. Byla menší a nedošlo zde k tak rozsáhlé výstavbě na zelené louce, ani k vylištění center jako v USA. V 60. letech se v západní Evropě stavěla nákupní centra na zelené louce především v blízkosti velkých dálničních křižovatek, přičemž se jednalo o jednopodlažní stavby. Významná výstavba nákupních center probíhala i v severovýchodních zemích, a to formou nezastřešených pěších ulic mezi objekty a v návaznosti na stanice metra. Samozřejmostí bylo přízemní parkoviště (Scott, 1970; Szczyrba, 2005). Později se výstavba na zelené louce přesunula do intravilánů měst a do satelitních městeček. Ohledy byly brány i na zákazníky nevlastnící auto. Centra byla dvoupodlažní a uvnitř vznikaly hotely, zóny volného času a jiná zařízení, která mohla být využita i jiným způsobem než jen jako prodejní jednotka (Guy, 1998b; Pražská a Jindra, 2002).

V další etapě v osmdesátých a devadesátých letech byla v západní či severní Evropě preferována většinou centra o střední velikosti prodejní plochy v rozmezí 20–40 tis. m². Vývoj pokračoval v 90. letech zejména modernizací či rozšiřováním již postavených center a také transformací. Zábavní parky a možnosti využití volného času, restaurace, multikina apod. se staly nutným standardem, výjimkou již nebylo etážové parkování. Zatímco v ekonomicky vyspělých zemích tak byly spíše vyplňovány mezery na trhu ve spojení s širší nabízených aktivit mimo obchod a nebyl kladen důraz na pouhý růst pronajímatelné plochy, v tranzitních zemích střední a v posledních letech i východní Evropy nastal téměř nekontrolovatelný boom (Guy, 1998b; Szczyrba, 2005).

V České republice i dalších postsocialistických zemích se nákupní centra etablovala až ve 2. polovině 90. let a jejich skutečný rozmach nastal až v minulém desetiletí, tedy s více než čtyřicetiletým odstupem za ekonomicky vyspělou Evropou. Dynamika vstupu a šíření tohoto nového prodejního konceptu však byla o poznání rychlejší než v USA nebo západní Evropě (důvodem byla především tehdejší výrazná podvybavenost prodejními plochami, ale i počáteční vstřícnost zejména vůči zahraničním investorům), a to se všemi doprovodnými neduhy spojenými např. s nedokonalým územním plánováním a průzkumem trhu či s negativním dopadem na sociokulturní i fyzické prostředí a výraznými změnami v nákupním chování obyvatel (Kok, 2007). Cílem příspěvku je stručně představit historii vzniku nákupních center a analyzovat současné trendy v tomto segmentu maloobchodu v České republice.

Vymezení a klasifikace nákupních center

Obecná definice *nákupního centra* je podle Mezinárodní asociace nákupních center (International Council for Shopping Centres, dále jen ICSC) následující: *nákupní centrum je soubor maloobchodních a jiných obchodních zařízení, který je plánován, postaven, vlastněn a*

řízen jako jeden celek, typicky s vlastní možností parkování. Nejčastější kombinací je nákupní galerie (mall) a kotevního nájemce (magnetu) v podobě hypermarketu nebo většího supermarketu¹.

Klasifikace nákupních center je poměrně složitou a nejednotnou záležitostí (Guy, 1998a; Spilková, 2003). Z územně-prostorového hlediska na ně lze nahlížet dvojím způsobem: i) může se jednat o jakékoli seskupení obchodů, ať už starých, nových, plánovaných i neplánovaných účelových objektů nebo revitalizovaných objektů, ii) nákupní centrum je spojeno pouze s plánovanou a účelovou maloobchodní zástavbou (Guy, 1998b). V českých podmínkách se většina nákupních center profiluje právě druhým způsobem (výstavba na zelené louce).

Velikost a orientace centra je obecně určena charakterem trhu v dané oblasti. ICSC definuje nákupní centra různě v různých částech světa. Jelikož je tento příspěvek zaměřen na Českou republiku, nejlépe poslouží definice evropského nákupního centra přihlédnutím k českým podmínkám: *jedná se o maloobchodní nemovitost, která je plánována, postavena a řízena jako jeden celek s minimální celkovou pronajímatelnou plochou 5 tis. m² s deseti a více samostatnými jednotkami*².

Členění a klasifikací nákupních center je celá řada (Burstiner, 1994; Guy, 1998a; Szczyrba, 2005), ale není účelem příspěvku je zde představovat. V následující tabulce je uvedeno členění dle studie ICSC z roku 2006, která zrevidovala definice v jednotlivých evropských zemích se snahou vytvořit pro evropská nákupní centra klasifikaci jednotnou.

Tab. 1: Mezinárodní standard pro jednotlivé typy evropských nákupních center

Maloobchodní Formáty	Typ zástavby		Hrubá pronajímatelná plocha (GLA) v m ²
Tradiční	Velmi velké NC		80 000 a více
	Velké NC		40 - 79 999
	Střední NC		20 - 39 999
	Malé NC	Comparison-based	5 - 19 999
		Convenience-based	5 - 19 999
Specializované	Retail Park	Velký	20 000 a více
		Střední	10 - 19 999
		Malý	5 - 19 999
	Factory Outlet Center		5000 a více
	Theme-oriented Center	Leisure-based	5000 a více
		Non-leisure-based	5000 a více

Pozn. NC = nákupní centrum; GLA = Gross Leasable Area.

Zdroj: LAMBERT, J. (2006). *International Council of Shopping Centres* [online]. One Step Closer to a Pan-European Shopping Center Standard.

Dostupné z WWW: <http://www.icsc.org/srch/lib/euro_standard_only.pdf>.

¹ Vlastní překlad z webových stránek ICSC. *International Council of Shopping Centres* [online]. 2011. Shopping Centres Definitions. Dostupné z WWW: <<http://www.icsc.org/srch/lib/SCDefinitions.php>>.

² Vlastní překlad z webových stránek ICSC. LAMBERT, J. (2006). *International Council of Shopping Centres* [online]. 2006. One Step Closer to a Pan-European Shopping Center Standard. Dostupné z WWW: <http://www.icsc.org/srch/lib/euro_standard_only.pdf>.

Základem členění nákupních center dle studie ICSC je prostorově-technické řešení a hrubá pronajímatelná plocha. Za *tradiční model* centra lze považovat víceúčelový projekt koncepčně řešený jako uzavřená stavba, ale i stavba na volném prostranství, jenž může být dále členěn podle velikosti. *Specializovaný model* centra zahrnuje specifické účelové maloobchodní jednotky, která jsou postavena typicky na otevřeném prostranství a mohou být opět členěna podle velikosti.

Stav nákupních center v České republice po roce 1990

Po vstupu zahraničních řetězců na český trh a zavedení moderních maloobchodních formátů (supermarket, hypermarket, diskont), začala na konci 90. let Česká republika přitahovat i developery velkých nákupních center, která byla v tržním prostředí západní Evropy již dávno známým fenoménem. Rozvoj nákupních center je totiž do značné míry podmíněn stabilním politickým prostředím hostitelského trhu, což ČR byla schopna nabídnout až necelých 10 let po pádu komunismu (Szczyrba, 2005). Prvním moderním nákupním centrem v České republice se stalo Centrum Černý Most v Praze, které bylo otevřeno v roce 1997³. V dalším roce byly uvedeny do provozu např. nákupní centra Průhonice, Borská Pole v Plzni či Avion Shopping Park v Brně. Vývoj a dynamika výstavby nákupních center jsou uvedeny na obrázku č. 1.

Obr. 1: Vývoj výstavby nákupních center v České republice v letech 1997-2011



Zdroj: Webové stránky jednotlivých center, tiskové zprávy, vlastní šetření.

Počet nákupních center se od roku 1997 každoročně postupně zvyšoval, přičemž dynamika výstavby kulminovala v roce 2005, kdy v ČR přibylo 10 nových center. Pozdější léta byla slabší, ale přírůstky s druhým vrcholem v roce 2008 (vrchol ekonomické konjunktury) byly vyšší než z počátku. Poslední dva roky tři roky jsou ve znamení útlumu ve výstavbě NC, zejména z důvodu celosvětové ekonomické krize. Tento trend lze pozorovat u developerů, investorů a provozovatelů, ale i u zákazníků. V roce 2009 bylo historicky první nákupní centrum zavřeno a přeměněno na jiný maloobchodní formát. Jednalo se o NC Stodůlky v Praze, ve kterém byl nejdříve uzavřen hypermarket Tesco a NC tak přišlo o jednoho ze

³ Jen pro srovnání – prvním hypermarketem v ČR byl brněnský Globus otevřený v roce 1996.

svých největších nájemců. Nevýhodou centra byla také jeho umístění mimo stanici metra a mnoho konkurenčních hypermarketů v okolí⁴.

Ani rok 2010 nepřinesl oživení. V tomto roce byla otevřena pouze 2 nákupní centra (Galerie Harfa v Praze a Chomutovka v Chomutově). Je tedy vidět, že v posledních letech není situace výstavby a otevírání nových obchodních center příliš příznivá a není vyloučeno, že by nemohlo dojít k ukončení provozu dalších nákupních center. Do poloviny roku 2011 nebylo v ČR, podobně jako v dalších deseti evropských zemích (podobně např. v blízkém Rakousku a Maďarsku), otevřeno žádné nové nákupní centrum, v listopadu pak zahájilo provoz OC Lihovar v Říčanech. Roky 2011 a 2012 tak budou v tuzemsku ve znamení výstavby retail parků, jejichž plocha by se dle průzkumu společnosti Cushman & Wakefield měla rozrůst zhruba o 60 tis. m². Přestože je aktuálně výstavba nových nákupních center slabá, investoři ve velkém nakupují retailové nemovitosti. Předpokládá se, že objem investic do maloobchodu přesáhne letos o celou třetinu doposud nejsilnější rok 2007.

Velikost nákupních center je určována např. prodejní plochou, v našem případě se přikláníme k dostupnějšímu i mezinárodně srovnatelnějšímu ukazateli hrubé pronajímatelné plochy. Pořadí největších nákupních center v ČR uvádí následující tabulka.

Tab. 2: TOP 10 největších nákupních center v České republice k roku 2010

Název	Lokalita	Rok otevření	GLA v m ²
Letňany	Praha	1999	125 000
Olympia Brno	Brno	1999	110 000
Nový Smíchov	Praha	2001	85 150
Avion Shopping Park	Ostrava	2001	85 100
Avion Shopping Park	Brno	1998	60 137
Centrum Chodov	Praha	2005	55 000
Metropole Zličín	Praha	2002	55 000
Centrum Černý Most	Praha	1997	53 320
Avion Shopping Park	Praha	1998	52 400
Galerie Harfa	Praha	2010	49 000

Zdroj: Webové stránky jednotlivých center, tiskové zprávy, vlastní šetření.

V návaznosti na ICSC lze nákupní centra rozčlenit do kategorií: velmi velká, velká, střední a malá. Čtveřici velmi velkých nákupních center nad 80 tis. m² nalezneme v Praze, Brně a Ostravě. Velkých center s GLA mezi 40 – 80 tis. m² je v ČR devět, většina z nich v Praze. Nejčetnější zastoupení mají střední a malá nákupní centra.

Tab. 3: Členění nákupních center v ČR dle hrubé pronajímatelné plochy

Velikostní typ	GLA v m ²	Počet jednotek
Velmi velká	více než 80 000	4
Velká	40 000 - 79 999	9
Střední	20 000 - 39 999	24
Malá	5000 - 19 999	35
Outletová centra	více než 5 000	2
Celkem	-	75

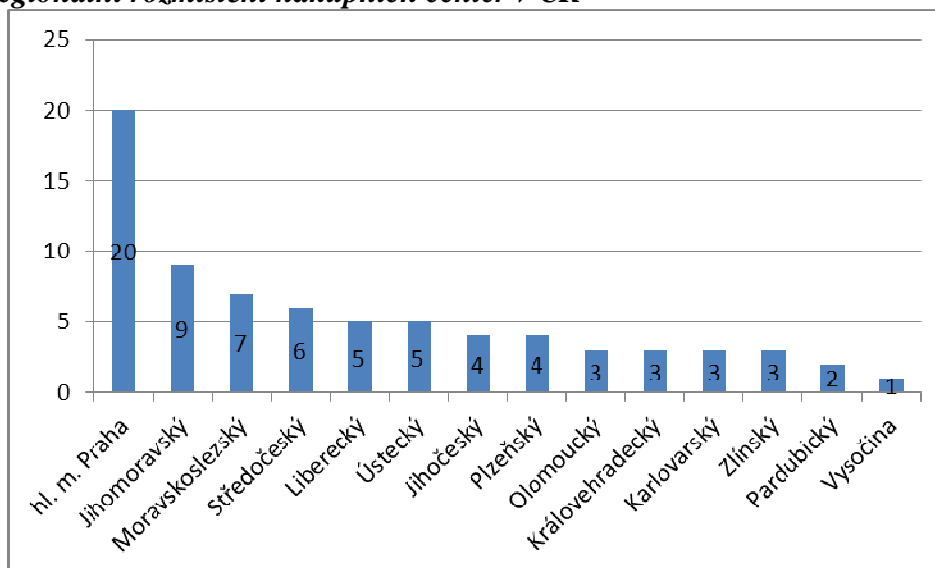
Zdroj: Center Data. Retail Book, 2010; Webové stránky jednotlivých center.

Regionální rozmístění nákupních center je nerovnoměrné a je primárně odrazem hierarchického postavení měst v sídelním systému (viz také graf č. 2 a 3). Proto nepřekvapí,

⁴ Moderní obchod 2009/9, s. 11.

že nejvíce nákupních center je v hlavním městě Praze (20), dále v Brně (7), resp. Jihomoravském kraji (9) a Ostravě (5), resp. Moravskoslezském kraji (7). Dalším kritériem při rozhodování developera o výstavbě nového nákupního centra je, mimo dobré lokality a koupěschopnosti obyvatel v rámci velkých městských aglomerací, i exponovaná poloha, např. vůči státní hranici jako je tomu v případě Liberce. Zde se uplatňuje mj. i zájem o nákupy vybraného levnějšího zboží z populačně silného zázemí Polska a Saska. V případě Středočeského kraje, kde reálně nenalezneme s krajskými městy srovnatelná urbanizovaná území, je zřejmý vliv Prahy na lokalizaci nákupních center i v populačně menších sídelních útvarech blízko hlavního města (Říčany u Prahy, Čestlice).

Obr. 2: Regionální rozmístění nákupních center v ČR



Zdroj: Center Data. Retail Book, 2010; Webové stránky jednotlivých center.

Závěr

Jediné loni (2011) nově otevřené nákupní centrum v Říčanech u Prahy a od roku 2008 trvajícím propad výstavby nových objektů signalizuje, že v České republice skončila hlavní vlna expanze. V letošním roce jsou plánovány čtyři nová nákupní centra, dvě v Ostravě a po jednom v Olomouci a Opavě a rozšíření Futura v Hradci Králové - moravská část republiky tak do jisté míry dohání již saturované české kraje. Nejvíce očekávaným i kritizovaným projektem je Forum Nová Karolína v Ostravě s 55 tis. m² nákupní plochy, jež se stane součástí celé nově zbudované městské čtvrti. Plán na rozšíření existuje také v případě pražských center Chodov a Metropole Zličín, u brněnské Vaňkovky a dalších.

Na rozdíl od aktuální slabší výstavby nákupních center, jsou pro investory velmi velkým lákadlem retailové nemovitosti. Podle informací realitní poradenské společnosti Cushman & Wakefield lze reálně očekávat, že v roce 2011 nakoupí investoři na tuzemském trhu maloobchodní nemovitosti za 23,5 mld. Kč, což bude téměř šestinásobný růst oproti roku 2010. Kam tedy budou aktivity investorů, co se týče nákupních center, v příštích letech směřovat? V první řadě do rozšíření či modernizace starších center ve velkých městech, a to hovoříme o objektech starých 6-10 let a o velkých městech. Zavedená velká centra si modernizací budou snažit udržet pozici na domácím trhu. Bude docházet k dalšímu pronikání tohoto maloobchodního formátu do měst o velikosti 50 – 70 tis. obyvatel, jež svojí populační masou a koupěschopností dokáží středně velké či malé nákupní centrum „uživit“. V současné

době již v ČR neexistuje 50 tisícové město, kde by nestálo nebo nebylo plánováno nákupní centrum.

Investoři se patrně budou také více ohlížet po centrech měst, kde je možné revitalizovat staré opuštěné objekty a přeměnit je na nákupní centra. Tento vývoj není dán primárně tím, že by investoři nechtěli stavět v městských centrech, ale spíše nevhodnými podmínkami pro existenci moderního maloobchodu a nevyjasněnými vlastnickými vztahy. Vysoká návštěvnost městských center by měla být pro investory nejen impulzem, ale i dostatečnou zárukou. Dalším faktorem úspěchu obchodního centra je profilace, resp. vhodná skladba nájemců, některá centra zkouší lákat zákazníky na různé zábavní programy – módní přehlídky, autogramiády, výstavy apod. nebo na kulinářské speciality.

V souvislosti s pronikáním nákupních center do menších měst je zajímavé sledovat jejich koexistenci s retail parky, jež aktuálně zažívají významný rozvoj. Na rozdíl od stotisícových a větších měst jsou jádro a periferie v centrech okolo 50 tis. obyvatel vnímány více polarizovaně. Nevytváří se zóna širšího vnitřního města či velkých sídlišť a jak centrum, tak periferie jsou velmi dobře dostupné. Retail parky představují možnost, jak přiblížit obchodníky i do území, kde je nereálné vybudování klasické obchodní pasáže, resp. nákupního centra. Vhodný mix prodejen a služeb a zájem nakupujících dnes dovolují expandovat retail parkům i do měst o velikosti 15-20 tisíc obyvatel.

Ožehavou a diskutovanou otázkou je výstavba velkých nákupních center na zelené louce na periferii, resp. za administrativní hranici města. Takto lokalizovaná centra mimo urbánní residenční prostory jsou často terčem kritiky jak ze strany urbanistů a městských plánovačů, tak od obyvatel okolních obcí. Obří velkoplošné formáty a rozsáhlá parkoviště zabírají území bez dostatečného respektu ke krajině a životnímu prostředí. Podzemní parkoviště jsou v našich podmínkách nemyslitelná. Je také skutečností, že nákupní centrum velikosti pražských Letňan či brněnské Olympie dokáže efektivně zlikvidovat řadu menších obchodů nejen ve svém okolí, ale i v centru města.

Na druhé straně lze pozitivně hodnotit výstavbu nákupních center ve velkých sídlištních komplexech, jež jsou často maloobchodně poddimenzovány. Obchodní pasáže, zařízení služeb a zábavy, korza a volné plochy k odpočinku mají tendenci stát se přirozeným místem setkávání lidí a vlastně novým centrem městské části, resp. obecně silně urbanizovaného území. Příkladem budiž úspěšná centra Chodov, Černý Most a Letňany v Praze, či perspektivní Campus Square v Brně-Bohunicích. Tato centra mívají velmi dobrou dostupnost jak autem, tak MHD.

O úspěchu či neúspěchu nákupního centra, po čtrnácti letech existence tohoto fenoménu na českém trhu, bude rozhodovat již nejen příznivá ekonomická situace a důležitý mix nájemců, ale stále více i výběr lokality, nabídka zábavy, služeb a programových akcí, schopnost vhodného zasazení do prostředí a v neposlední řadě architektonické ztvárnění. To vše nehledě na politickou vůli výstavbu daného subjektu prosadit.

Literatura

- [1] BUTLER, R. W. (1991): West Edmonton Mall as a Tourist Attraction. *The Canadian Geographer* 35 (H.3), s. 287-295.
- [2] BURSTINER, I. (1994): *Základy maloobchodního podnikání*. 2. Vydání, Praha: Victoria Publishing, 880 s.

- [3] Centers DATA. Retail Book. Praha: Centers Publishing, s. r. o., 2010, 478 s.
- [4] CUSHMAN & WAKEFIELD (2011) : European Shopping Centre Development Report September 2011. In: Cushman & Wakefield: Knowledge Center [online]. Dostupné z: <http://www.cushwake.be/cwglobal/jsp/kcReportDetail.jsp?Country=EMEA&Language=EN&catId=700003&pId=c37800004p>
- [5] GUY, C.M. (1998a): Classifications of Retail Stores and Shopping Centres: Some Methodological Issues. *GeoJournal* 45, 4, s. 255-264.
- [6] GUY, C.M. (1998b): Controlling new retail spaces: The impress of planning policies in western Europe. *Urban Studies* 35, 5-6, s. 953-979.
- [7] International Council of Shopping Centres [online]. 2011. Shopping Centres Definitions. Dostupné z WWW: <<http://www.icsc.org/srch/lib/SCDefinitions.php>>.
- [8] KOK, H.J. (2007): Restructuring retail property markets in Central Europe: Impacts on urban space. *Journal of Housing and the Built Environment*, 22, 1, s. 107-126.
- [9] LAMBERT, J. (2006). International Council of Shopping Centres [online]. One Step Closer to a Pan-European Shopping Center Standard.
- [10] Dostupné z WWW: <http://www.icsc.org/srch/lib/euro_standard_only.pdf>.
- [11] Moderní obchod 2009/9, s. 11.
- [12] PRAŽSKÁ, L., JINDRA, J. (2002): Obchodní podnikání: retail management. Praha: Management Press, 874 s.
- [13] SCOTT, P. (1970/2008): Geography and Retailing. 2nd edition. New Brunswick and London: Aldine Transaction, 192 s.
- [14] SPILKOVÁ, J. (2003): Nový fenomén: nákupní centrum a utváření nákupního chování spotřebitelů v transformačním období. *Geografie*, 108, 4, s. 277-288.
- [15] SZCZYRBA, Z. (2005): Maloobchod v ČR po roce 1989: Vývoj a trendy se zaměřením na geografickou organizaci. Olomouc: Univerzita Palackého, 126 s.

Tento příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu GA AV č. IAA301670901 "Časoprostorová organizace denních urbánních systémů: analýza a hodnocení vybraných procesů."

REGIONÁLNA (SÍDELNÁ) DIFERENCIÁCIA CIEN NA TRHU NEHNUTELNOSTÍ**REGIONAL (RESIDENTIAL) PRICES DIFFERENTIATION IN THE REAL ESTATE MARKET****DOC. ING. JOZEF TVRDOŇ, PHD**

*Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: tvrdon@euba.sk*

Anotace

Príspevok je zameraný na regionálnu diferenciáciu cien nehnuteľností na Slovensku. Je rozdelený na tri časti. V prvej časti, v rámci metodického prístupu sa zaoberá významom trhu nehnuteľností, faktormi, ktoré vplyvajú na cenu nehnuteľností, oceňovaním a segmentáciou na trhu nehnuteľností. Nakoľko sa príspevok bude osobitne zaoberať trhom nehnuteľností na bývanie uvádzame špecifické faktory, ktoré tento trh ovplyvňujú. V druhej časti sa príspevok zaoberá zhodnotením vývoja cien nehnuteľností na trhu bývania v ekonomike Slovenska za obdobie rokov 2002 – 2010 podľa krajov ako i podľa ich štruktúry. Štatistické ukazovatele sú doplnené informáciami z dotazníkového šetrenia medzi realitnými kancelármi. V záverečnej, tretej časti uvádzame na diskusiu niektoré otvorené problémy, ktorých riešenie môže v budúcnosti zdynamizovať trh nehnuteľností v ekonomike Slovenska.

Ključové slová

nehnuteľnosť, trh nehnuteľností, oceňovanie nehnuteľností, segmentácia na trhu nehnuteľností, nájomné byty, cenové mapy

Annotation

The document is focused on regional differentiation in real estate prices in the Slovak Republic. It is divided into three parts. In the first part, the methodological approach explains importance of the real estate market, factors that influence on the price of real estate valuation and segmentation of the real estate market. Since the document will specifically deal with the residential real estate market we identify specific factors that affect into this market. The second part deals with the assessment of the development of real estate prices within the residential market in the Slovak economy during the period from 2002 to 2010 by regions as well as according to their structure. Statistical indicators are supplemented by information from questionnaire survey among real estate agents. In the third part provides a discussion of some open issues whose solutions could have dynamic development of the real estate market in the Slovak economy in the future.

Key words

Real estate, Real estate market, Real estate valuation, Segmentation of the real estate market, rental flats, price maps

JEL classification: R31

1. Metodické východiská

1.1 Význam trhu s nehnuteľnosťami

Nehnutelnosťou rozumíme určitý typ tovaru, ktorého podstatou je, že takýto tovar nie je fyzicky možné preniesť. Práve tieto vlastnosti ho odlišujú od práce, kapitálu či iných tovarov.

Aj keď pôdne zdroje nie je možné premiestniť, či presunúť, nehnuteľný majetok môže byť vlastnený nejakou osobou alebo inštitúciou, prostredníctvom ktorých sa môžu uskutočňovať výmeny jednotlivých nehnuteľností. Takto sa trh s nehnuteľnosťami stáva prostredníkom, pomocou ktorého kupujúci a predávajúci sa spájajú/stretávajú, aby určili cenu, za ktorú sú ochotní dané vlastníctvo vymeniť. Niekedy je takýto trh označovaný ako formálny (napríklad verejné dražby) inokedy ako neformálny (napríklad predstavovanie nehnuteľnosti realitným agentom na základe dohovoru medzi zmociteľmi). Je skutočne obtiažne určiť všetky spôsoby, ktorými sú účastníci informovaní čo sa deje na trhu s nehnuteľnosťami. Väčšina nehnuteľností na predaj je publikovaná v novinách a odborných časopisoch¹, o ktorých môžeme následne povedať, že sú svojím spôsobom súčasťou trhu. Inými slovami, trh s nehnuteľnosťami je len abstraktným pojmom spájajúcim všetky obchody s nehnuteľnosťami v celej krajine. Rovnako je potom možné rozlíšiť čiastkové trhy pre rozličné typy vlastníctva v rôznych regiónoch, ako napríklad trh v meste Bratislava s kancelárskymi priestormi, domami alebo bytmi. Každý z nich istým spôsobom splňa, aj keď možno nie dokonale, primárne funkcie trhu.

1.2 Priestorové faktory a ich vplyv na cenu nehnuteľností

Cena nehnuteľností je daná výsledkom interakcie ponuky a dopytu. Pretože vieme, že ponuka po pozemkoch (nehnutelnostiach) tesne súvisí s ich dostupnosťou, je zrejme, že poloha ovplyvní aj cenu pozemku (nehnutelnosti). V urbanizovaných územiach je poloha natoľko významným faktorom ceny, že fyzické vlastnosti územia v centrách miest úplne ustupujú do pozadia.

Poloha ovplyvňuje cenu pozemku (nehnutelnosti) na troch úrovniach:

- úroveň makropohy (regionálna) - tu sa uplatňuje okrem iného poloha voči hlavným centráam regiónu, sociálny a ekonomický profil regiónu a mesta, kvalita životného prostredia regiónu a mesta, napojenie na infraštruktúry vyšších radov,
- úroveň mezopohy (sídlná) - ide o polohu v rámci sídla, dostupnosť jeho centra a ďalších dôležitých miest (hľadiská používania pozemku), charakter zóny, v ktorej sa pozemok nachádza,
- úroveň mikropohy - poloha pozemkov v zóne, v bloku, vplyv susedných pozemkov.

Z hľadiska makro a mikropohy ide o určenie váhy cenotvorných faktorov pôsobiacich v podmienkach reálne existujúcej urbanistickej štruktúry t.j. bez vplyvu zmeny úžitkovej hodnoty a výmennej hodnoty pozemku v čase, ktorá sa prejavuje ako všeobecný zhodnocujúci faktor. Ide hlavne teda o určenie faktorov medzisídliskovej i vnútro sídliskovej diferenciacie.

Existuje rozdielna cenová úroveň na rôznych miestach pri inak zhodných objektívne technických vlastnostiach pozemkov. Na základe analýzy cien nehnuteľností je možné

¹ Napríklad Trend, Profit, Hospodárske noviny a pod., v zahraničí napr. v Estate Gazette.

stanovit' niektoré závery pre vplyv niektorých objektívnych faktorov na trhové ceny pozemkov.

Ceny poľnohospodárskych pozemkov, pokiaľ išlo o ich predaj za účelom poľnohospodárskeho obhospodarovania, sú úmerné prirodzenej úrodnosti týchto pozemkov. K odchýlkam nepodstatného rázu dochádzalo len u takých pozemkov, u ktorých sa mohlo výrazne prejavit' pôsobenie diferenciálnej renty.

Výška ceny stavebných pozemkov sa až na veľmi málo prípadov neriadi cenami poľnohospodárskych pozemkov. Výška ceny stavebných pozemkov stúpa s veľkosťou sídliska, v ktorom sú pozemky rozložené. Veľké priemyslové sídliská narušujú pôvodné vzťahy v území i z hľadiska trhovej ceny stavebných pozemkov.

Trhové ceny stavebných pozemkov sa ďalej diferencujú i vnútri jednotlivých sídlisk. Najvyššia cena pozemkov je v centre sídliska, najnižšia je na jeho krajoch. K tejto diferenciácii dochádza vo väčšine sídliska (prakticky sa neprejavila len u malých vidieckych sídiel, kde žiadne centrum neexistuje).

Cenové rozpätie (najvyššie a najnižšie ceny) nemožno určiť len podľa veľkosti sídliska, ale niektoré cenové hladiny sú zhodné pre väčšinu sídlisk. Ide hlavne o to, že zatiaľ čo cena pozemkov v centre je obmedzená napr. len na vlastný obvod námestia u malého mesta, zahrňuje tento obvod u väčších miest napr. historickú časť.

Okrem veľkosti mesta pôsobia na odchýlky trhovej ceny najmä tieto faktory:

- faktory, ovplyvňujúce cenovú diferenciáciu medzi jednotlivými sídliskami rovnakej veľkostnej skupiny (funkcia v sústave sídlisk, štruktúra zamestnanosti a počet a druh pracovných príležitostí, vybavenosť sídliska ako celku, dopravné podmienky sídliska, správne funkcie, charakter zástavby, technicko-inžinierske vybavenie, funkcia v cestovnom ruchu a rekreačnom význame, hygienické a zdravotné podmienky, historický význam).
- lokálne faktory ovplyvňujúce cenovú diferenciáciu vnútri jedného sídliska - v jednej mestskej štvrti (poloha pozemku v sídlisku, možnosť využitia pozemku, vybavenie územia, vzťah bývanie a práca, vzťah bývanie a kultúra, hygienické a mikroklimatické podmienky, estetický a architektonický vzťah, fyzický stav prevažujúcej časti zástavby).

Medzi hlavné faktory ovplyvňujúce cenu nehnuteľnosti na mikroúrovni možno zaradiť dostupnosť (verejnej) dopravy, možnosť parkovania (na pozemku, vyhradené parkovanie na verejnom pozemku, voľné parkovanie na verejnom pozemku), dostupnosť vybavenia (obchody, pošta, vzdelávacie zariadenia), kvalita prostredia (verejné plochy, okolité nehnuteľnosti - funkcia, intenzita, stavebný stav, bezpečnosť územia, sociálny status územia), vlastnosti pozemku (poloha v bloku, orientácia k svetovým stranám, svahovitosť a orientácia svahu, veľkosť pozemku, tvar a proporcie pozemku).

1.3 Oceňovania nehnuteľností

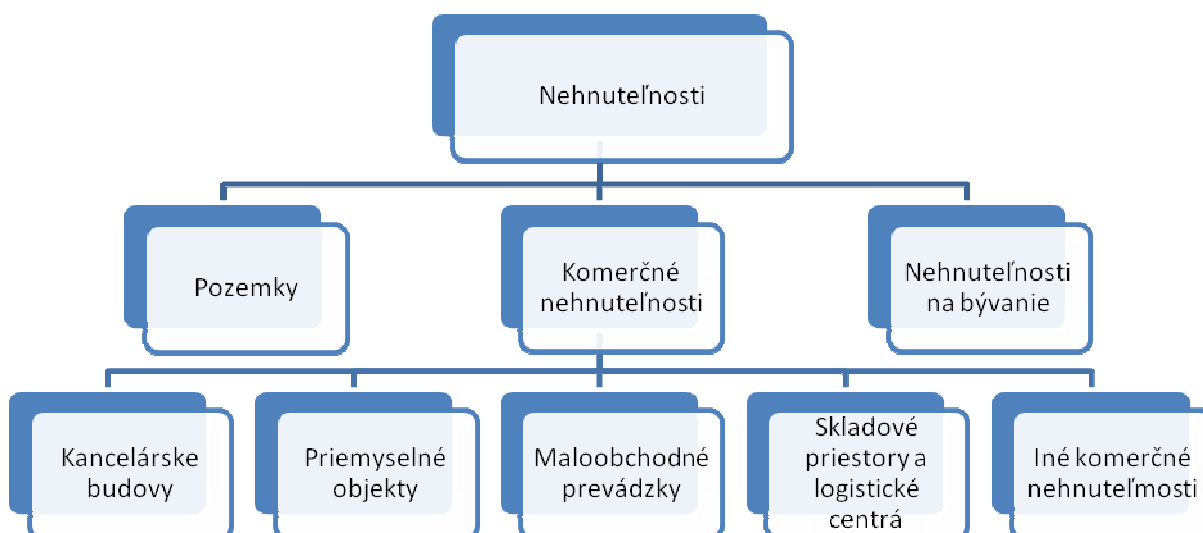
V oceňovacích predpisoch platných v SR sa na zistenie ceny používa bodovací systém, ktorý vychádza z princípov vecnej metódy. Vzhľadom na vytvárajúci sa trh nehnuteľností a nový systém registrácie kúpno-predajných zmlúv nie sú ďalšie metódy (používané v zahraničí) v oceňovacích predpisoch zatiaľ zakotvené.

Podľa zákonov, podľa ktorých sa ohodnocujú nehnuteľnosti ostáva odhad ich hodnoty len odhadom. Odhadom sa v zmysle týchto zákonov rozumie porovnávanie hodnoty dvoch alebo viacerých vecí, ktoré môžu byť predmetom prevodu na iného vlastníka. Na zistenie hodnoty nehnuteľností na vypracúvajú znalecké posudky.

1.4 Segmentácia na trhu nehnuteľností

Trh s nehnuteľnosťami tvorí množstvo menších a oddelených trhov, ktoré možno rozdeliť na tri základné samostatné subsektory a to na pozemky, nehnuteľnosti určené na bývanie a komerčné nehnuteľnosti. Tie sa potom delia do viacerých segmentov.

Obr. 1: Segmentácia trhu nehnuteľností



Z uvedeného vyplýva, že ide o pomerne rozsiahlu štruktúru objektov, ktoré sú súčasťou trhu nehnuteľností. Každý z uvedených segmentov sa nachádza v špecifických podmienkach, kde pôsobia špecifické ponukové a dopytové faktory. Z hľadiska objemu medzi významné postavenie na trhu nehnuteľností má bývanie, ktorým sa budeme ďalej zaoberať.

1.5 Dopytové a ponukové faktory ovplyvňujúce ceny nehnuteľností na bývanie

Medzi základné faktory ovplyvňujúce dopyt po bývaní možno na základe ekonomickej teórie zaradiť tieto veličiny:

- sociálno-demografické (počet obyvateľstva, resp. jednotlivých vekových skupín populácie, počet hospodáriacich domácností, pôrodnosť, úmrtnosť, sobášnosť, rozvodovosť, potreba bývania a pod.),
- sociálno-ekonomické (výkonnosť ekonomiky, zamestnanosť, príjmová a dôchodková situácia domácností, kúpyschopnosť obyvateľstva),
- sociálno-politické (štátna bytová politika, dotačná a subvenčná politika podpory bývania),
- úverovo-finančné (miera úspor, miera dostupnosti úverov, úverové podmienky, výška úrokových mier, miera úverového zaťaženia, rizikovosť úverov).
- Na strane ponuky možno uvažovať o nasledujúcich skupinách faktorov:

- územné a legislatívno-právne (miesto bytovej výstavby v územných plánoch miest a obcí, dostupnosť stavebných pozemkov na bytovú výstavbu, legislatívna dostupnosť a podpora bytovej výstavby),
- ekonomicko-technické (miera kapitálu vložená do bytovej výstavby, podiel bytovej výstavby na stavebnej produkcii, počet začatých bytov, počet dokončených bytov, počet rozostavaných bytov, úbytky bytov a pod.).

1.6 Sledovanie cien nehnuteľností na bývanie na Slovensku

Ceny nehnuteľností na bývanie patria k vybraným makroekonomickým ukazovateľom Slovenskej republiky. Hlavnou inštitúciou zaoberajúcou sa týmto cenovým vývojom je Národná banka Slovenska. Dôvodom je jednak nariadenie ECB o zbere porovnateľných údajov o cenách nehnuteľností na bývanie, na druhej strane z dôvodu udržania cenovej stability. Nestačí venovať pozornosť vývoju spotrebiteľských cien, ale aj faktorom, ktoré ich ovplyvňujú, resp. ich môžu výrazne ovplyvniť v budúcnosti. Medzi tieto faktory možno zaradiť ceny aktív, teda aj ceny nehnuteľností. Konkrétne sú sledované nasledujúce ukazovatele:

- bázičný a medziročný index cien nehnuteľností na bývanie za SR (pričom bázičným obdobím je rok 2002),
- ceny nehnuteľností na bývanie podľa typu bytu a domu (sleduje sa cena v EUR za 1 m² v 1-, 2-, 3-, 4-, 5- a viacizbových bytoch, domoch a vilách),
- ceny nehnuteľností na bývanie podľa krajov.

Keďže systematické sledovanie cien nehnuteľností na bývanie začalo v roku 2002, od toho roku sú dostupné ročné údaje (za rok 2002, 2003, 2004), od roku 2005 štvrťročné údaje.

2. Regionálna diferenciácia na trhu nehnuteľností na bývanie na Slovensku

Ceny nehnuteľností určených na bývanie sú výrazne diferencované podľa regiónov. Značný rozdiel je v ponukových cenách bytov a domov medzi Bratislavským krajom a ostatnými krajinami. Pomerne vysoká je napr. priemerná ponuková cena aj v Prešovskom kraji, napriek tomu, že sú tam nízke priemerné mzdy.

Tab. 1: Cenové rozdiely nehnuteľností na bývanie medzi krajmi v €/m²

Rok, štvrťrok	SR spolu	v tom:							
		BA	TT	NR	TN	ZA	BB	KE	PO
2010	1 291	1 726	850	620	685	790	791	941	826
4.Q 10	1 270	1 713	864	576	706	748	737	993	831
3.Q 10	1 304	1 740	844	633	662	801	810	942	809
2.Q 10	1 293	1 725	832	627	680	815	825	911	815
1.Q 10	1 296	1 728	861	643	691	794	792	919	850
2009	1 344	1 749	937	709	759	864	789	922	899
4.Q 09	1 297	1 715	879	652	706	798	754	917	834
3.Q 09	1 322	1 720	935	704	737	852	760	897	871
2.Q 09	1 342	1 731	941	727	777	902	805	913	926
1.Q 09	1 413	1 828	992	755	818	905	839	960	966
2008	1 511	1 972	1 006	744	830	945	851	1 137	1 051
4.Q 08	1 479	1 910	1 036	781	867	961	856	1 108	1 031
3.Q 08	1 542	1 991	1 055	796	854	973	853	1 159	1 157
2.Q 08	1 549	2 019	1 019	751	863	964	866	1 186	1 054
1.Q 08	1 476	1 968	915	648	736	883	831	1 093	960
2007	1 238	1 666	799	517	612	709	686	812	747
4.Q 07	1 391	1 859	858	607	690	818	820	978	833
3.Q 07	1 286	1 720	801	551	627	759	741	863	755
2.Q 07	1 180	1 587	794	475	583	680	638	748	681
1.Q 07	1 097	1 498	743	436	550	580	542	660	721
2006	1 000	1 376	712	387	473	507	512	581	612
4.Q 06	1 050	1 449	714	413	523	542	540	607	631
3.Q 06	1 025	1 414	719	393	481	499	523	600	581
2.Q 06	980	1 350	707	371	485	499	492	580	610
1.Q 06	944	1 292	708	370	405	488	490	536	625
2005	856	1 148	648	365	345	452	422	522	592
4.Q 05	894	1 207	672	363	399	468	472	529	588
3.Q 05	869	1 160	659	353	323	464	452	539	569
2.Q 05	830	1 107	635	375	345	445	383	514	632
1.Q 05	830	1 119	627	370	313	431	381	508	580
2004	954	1 285	659	573	630	439	505	779	505
2003	827	1 180	400	405	437	504	472	490	465
2002	592	779	370	361	457	404	356	462	359

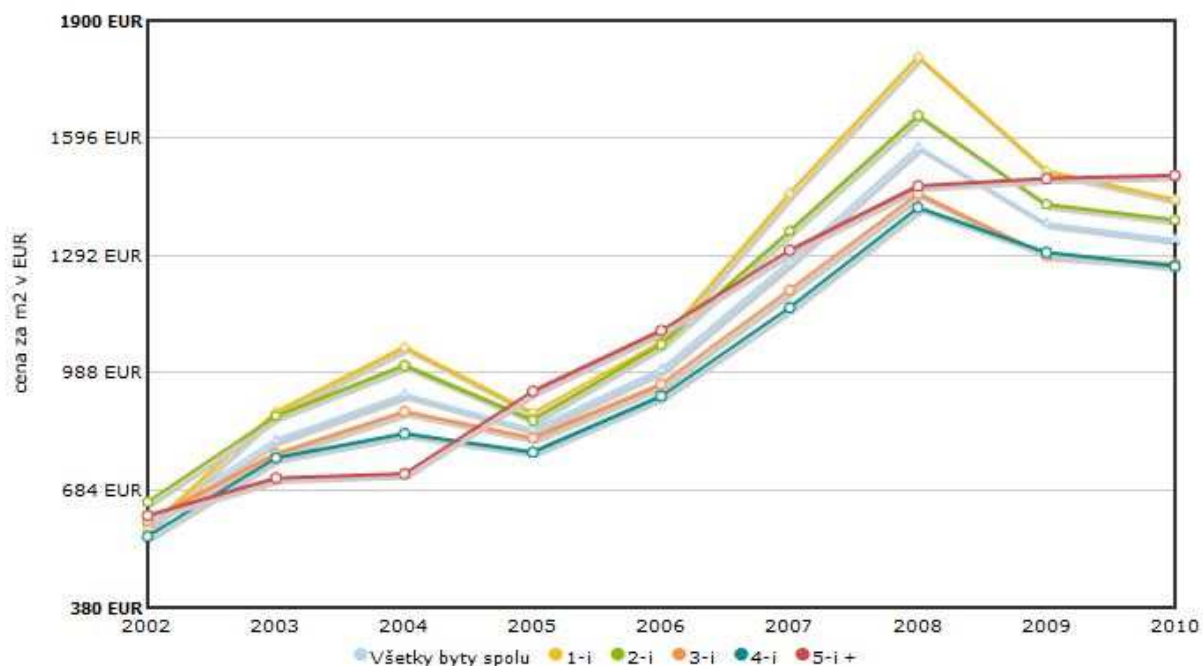
Zdroj: <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/vybrane-makroekonomicke-ukazovatele/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie>

V tabuľke č.1 a na grafe č. 2 môžeme vidieť vývoj cien v jednotlivých krajoch na Slovensku od roku 2002 až po rok 2010. Od roku 2002 ceny nehnuteľností výrazne rástli do roku 2004, potom v roku 2005 nastal mierny pokles. Najvyššiu úroveň dosiahli v roku 2008, v tomto období bola v Bratislavskom kraji cena 1972€/m² a predstavovala najvyššiu cenu v rámci krajov.

Po roku 2008 ceny postupne klesali, v roku 2010 v Bratislavskom kraji sa cena znížila na 1291 €/m² čo predstavuje rozdiel 681 €/m² oproti roku 2008. Taktiež sa znižovali ceny aj

v ostatných krajoch Slovenska a v súčasnosti sú najlacnejšie nehnuteľnosti v Nitrianskom kraji kde sa cena pohybuje vo výške 620 €/m².

Graf 1: Ceny bytov na Slovensku podľa veľkosti za m²

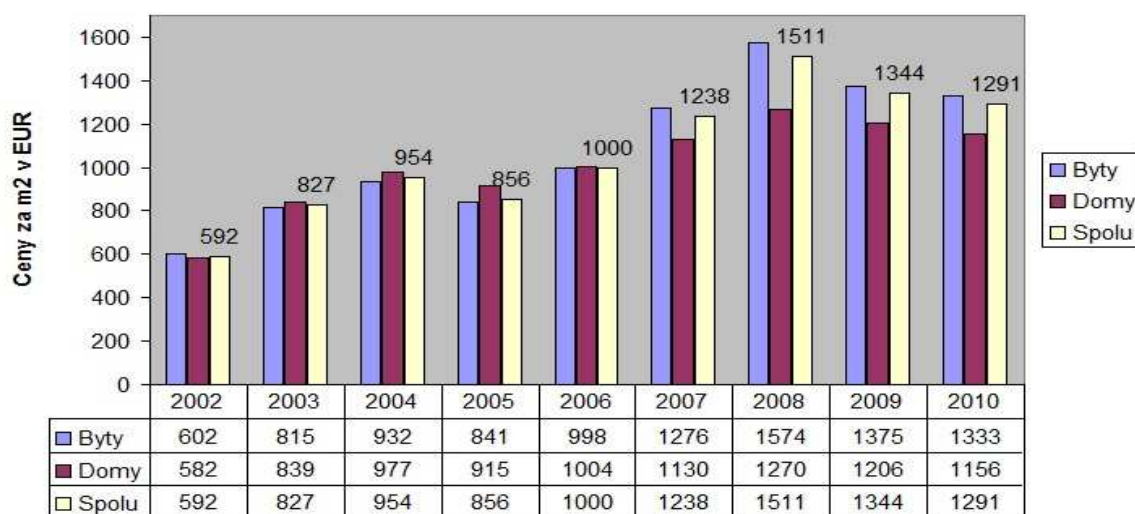


Zdroj: <http://ako-investovat.sk/index.php/ceny-bytov>

Z grafu č.1 vyplýva, že na Slovensku je najdrahší m² u jednoizbových bytov. Najvyššie ceny boli v roku 2008. Najlacnejšie m² je u štvorizbových bytov.

Graf 2 : Vývoj cien nehnuteľností v rokoch 2002-2010

Ceny realit na Slovensku 2002 - 2010



Zdroj: <http://ako-investovat.sk/index.php/nehnutelnosti/59-nehnutelnosti/226-ceny-nehnutelnosti-na-slovensku-2010>

Na grafe č. 2 sú súhrnne vyjadrené ceny jednotlivých segmentov na trhu nehnuteľností v členení na byty a domy. Možno pozorovať u oboch segmentov rast do roku 2008 a potom mierny pokles do roku 2010,

Trhy s nehnuteľnosťami na bývanie dosahujú najvyššiu dynamiku vo väčších mestách a ceny bytov sú vo veľkej miere závislé od polohy. Poloha bytov vo vnútri jednotlivých miest vedie k ďalšej diferenciacii cien na čiastkových regionálnych trhoch. Jednotlivé regióny Slovenska vykazujú značné cenové rozdiely. V Bratislave a iných mestách existujú rozdiely medzi cenami v jednotlivých segmentoch napr. ak ide o trh novostavieb a existujúcim bytovým fondom porovnateľnej veľkosti. Tento jav sa neobmedzuje iba na Bratislavu ale je pozorovateľný aj v iných slovenských mestách. Len kvalitné a modernizované staršie byty v najlepších lokalitách dosahujú horný cenový strop.²

Na internetových portáloch alebo v ponukách časopisov sú väčšinou údaje o priemernej ponúkanej cene za nehnuteľnosti. Len málo pravdepodobné je, že tam nájdeme aj údaje o priemerných predajných cenách teda cenách, za ktoré sa nehnuteľnosti skutočne zrealizovali. Súlad medzi ponukovými a realizovanými cenami je rôznorodý, závisí to aj od stupňa vývoja trhu s nehnuteľnosťami.

Cena za danú nehnuteľnosť sa odvíja od ponuky a dopytu na trhu. Ceny, za ktoré sa nehnuteľnosti ponúkajú nie sú konečné a dá sa s nimi ešte hýbať. Preto je zaujímavé zistiť aký je % rozdiel medzi ponúkanou cenou a cenou, za ktorú sa nehnuteľnosť naozaj predá. Na základe prieskumu³ bolo zistené, že táto cena sa pohybuje od 2 do 20%. Stanovenie tohto rozdielu závisí aj od stanovenia počiatočných cien napr. neprimerané nároky predávajúceho a odlišná predstava o cene kupujúcim. Cena sa odvíja aj podľa toho, či je daná nehnuteľnosť novostavba alebo nie. Realitné kancelárie zaznamenávajú viac ako 20% rozdiel medzi cenou za novostavbu a cenou za byt v staršom bytovom fonde.

Nie každá nehnuteľnosť sa predá v blízkej dobe, o niektoré nehnuteľnosti je väčší o niektoré menší záujem. Preto v rámci prieskumu medzi realitnými kancelárkami bolo zisťované o koľko percent sa zníži pôvodná cena v prípade, že sa nehnuteľnosť ponúka viac ako rok. Podľa realitných kancelárií sa tento rozdiel pohybuje od 2 do 40%. Treba uviesť, že zníženie ceny je individuálne a závisí aj od majiteľa nehnuteľnosti.

3. Otvorené problémy na diskusiu

Vývoj spoločnosti na Slovensku a v rámci neho silnejúca potreba bývania v mestách bola dôvodom narastajúceho dopytu po trhu s bytmi. Táto potreba viedla k vzniku dvoch foriem užívania bytu a to vlastníckeho a nájomného bývania. Vlastnícka štruktúra sa počas niekoľkých rokov menila a to najmä transformáciou štátneho bytového fondu, kde sa byty postupne dostávali do súkromného vlastníctva.

² Analýza efektívnosti spravovania bytov na Slovensku na Slovensku a vývoj koncepcií vzdelávania a ďalšieho vzdelávania zameraného na prax, Bochum, Bratislava, 2007. Dostupné na internete: <http://www.ainova.sk/files/file/BHCD%20Sprava%20bytového%20fondu_sprava%20z%20projektu.pdf> (23.1.2012)

³ Prieskum medzi realitnými kancelárkami sa uskutočnil v rámci spracovania diplomovej práce: Vargová, Anna: Sídlna diferenciacia na trhu nehnuteľností. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Národohospodárska fakulta; Bratislava: NHF EU, 2012

Na základe uskutočnenej analýzy regionálnej diferenciacie na trhu bývania na Slovensku nám vyplynulo viacero otvorených problémov, ktoré súvisia s bývaním a následne majú vplyv na zmeny na trhu s nehnuteľnosťami. Ide o otázky týkajúce sa nájomného bývania, cenových máp a dopytu po bývaní z hľadiska vekovej štruktúry užívateľov bytov.

Prvým z problémov je otázka nájomného bývania, ktorá súvisí s faktom, že zmena vlastníckych vzťahov nehnuteľností v transformačnom období intenzívne ovplyvnila súčasnú situáciu na trhu s nehnuteľnosťami. Podiel bytov v osobnom vlastníctve v súčasnosti výrazne prevyšuje podiel bytov v nájomnom sektore. Tento nepomer má výrazný vplyv aj na mobilitu občanov, keďže absencia tohto lacnejšieho bývania obmedzuje obyvateľov pri sťahovaní z iných lokalít a preto volia skôr dochádzanie za pracovnými, či mimopracovnými činnosťami. Inou možnosťou je pre nich prenájom v meste, ktorý je však iba prechodnou možnosťou a čím ďalej tým viac si obyvateľstvo volí cestu zadlžovania sa, aby si zabezpečilo potrebu bývať.

Úroveň nájomného bývania v jednotlivých mestách na Slovensku je v porovnaní s inými krajinami je nedostatočná. Tento stav je možné spájať hlavne s nedostatkom finančných prostriedkov miest a obcí a ich klesajúcim podielom na výstavbu nájomných bytov. Výstavba nájomných bytov zo strany súkromného sektora je síce reálna ale pre väčšinu neatraktívna vzhľadom na jej návratnosť, ktorá súvisí tiež s dlhou dobou odpisovania týchto nehnuteľností na bývanie.

Ďalším problémom je otázka cenových máp. Cenové mapy prehľadne ukazujú ceny za nehnuteľnosti v určitom území. Ich sprístupnenie a širšie uplatnenie v meste by mohlo viesť k transparentnejšiemu obchodu na trhu s nehnuteľnosťami. Vznik cenovej mapy by kupujúcim uľahčil rozhodovanie a zorientovanie sa v cenách na trhu s nehnuteľnosťami. Napr. aby kupujúci pri výbere nehnuteľnosti neváhali pri kúpe a nečakali nižšiu cenu za nehnuteľnosť, alebo takú cenu ako si myslia, že bude. Taktiež aby predávajúci nepremršťovali ceny za nehnuteľnosti ale udržiavali ich v prijateľnom cenovom rozpätí. Cena nehnuteľností by sa určila podľa polohy a významu nadväzne na územný plán mesta a mala by vplyv aj na stanovenie ceny prenájmu.

Rastúcim problémom je zvyšujúci sa dopyt po bývaní z hľadiska vekovej štruktúry užívateľov bytov. V súčasnosti môžeme pozorovať zmeny v demografickej štruktúre obyvateľstva v jednotlivých mestách. Ide o trend nárastu podielu poproduktívnej zložky obyvateľstva a klesanie podielu predproduktívnej zložky. Tento stav postupného starnutia by sa mohol odzrkadliť na rozhodovaní obyvateľstva na trhu s nehnuteľnosťami. V súvislosti so starnutím obyvateľstva je predpoklad ich zvýšeného záujmu na dopyt po bytoch menšej rozlohy, kde sú menšie náklady na prevádzku, čím sa menej zaťažia príjmy z dôchodku, ktoré budú musieť vynakladať na bývanie. Taktiež aj strata jedného z partnerov môže súvisieť s týmto javom. Prejavom zvýšeného dopytu je aj mierny nárast rozvodov a vznik jednočlenných domácností, čo môže následne vyvolať zvýšený záujem o malometrážne bývanie, ktoré je nedostatočné v ponuke na trhu nehnuteľností.

Na Slovensku všeobecne chýba podpora bytovej politiky zo strany štátu a tiež systém financovania bývania, ktorý by pružne reagoval na potreby trhu. Preto bude potrebné v najbližšej dobe prehodnotiť podporu v oblasti bývania so strany štátu, prehodnotiť zaťaženie obyvateľov hypotékami na bývanie, snažiť sa prepájať tak pracovný trh ako aj trh s bytmi v tých regiónoch, kde je dostatok pracovných príležitostí, čo môže výrazne ovplyvniť rozvoj na regionálnej a lokálnej úrovni.

Literatúra

- [1] ADAMUŠČIN, A. - IVANIČKA, K., 2011. Charakteristika a vlastnosti realitných trhov. [online]. 2011, [cit. 26.11.2011]. Dostupné na internete: <https://www.stuba.sk/new/docs/stu/ustavy/ustav_manazmentu/NAB2011-1/paper3.pdf>
- [2] ADAMUŠČIN, A. 2010: Investičné nástroje na realitnom trhu. Investment instruments in real estate market. Bratislava: STATIS, 2010. 167s. ISBN 978-80-85659- 63-4
- [3] BUČEK, M. - REHÁK, Š. - TVRDOŇ, J. 2010. Regionálna ekonómia a politika. Bratislava : Iura Edition, 2010. 264 s. ISBN 978-80-8078-362-4.
- [4] CÁR, M. 2008. Ceny nehnuteľností na bývanie v roku 2007 podľa portálu Cenová mapa nehnuteľností In Biatec [online]. 2008, č.1, ročník 16, [cit. 21.1.2012]. Dostupné na internete: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR%5CBiatec%5CRok2008%5CBiatec_1_2008.pdf>
- [5] CÁR, M. 2009. Aktuálny a očakávaný vývoj cien nehnuteľností na bývanie na Slovensku In Biatec [online]. 2009, č.11, ročník 17, [cit. 26.1.2012]. Dostupné na internete: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR/Biatec/Rok2009/biatec1109.pdf>
- [6] CÁR, M. 2009. Výber faktorov ovplyvňujúcich ceny nehnuteľností na bývanie na Slovensku In Biatec [online]. 2009, č.3, ročník 17, [cit. 19.1.2012]. Dostupné na internete: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR%5CBiatec%5CRok2009%5Cbiatec0309.pdf>
- [7] HALÁS, M. - DŽUPINOVÁ, E. 2007. Vývoj a priestorové rozloženie bytového fondu Bratislavy. In Urbanizmus a územní rozvoj[online]. 2007, roč. X , č. 2, s. 27-35. [cit. 28.1.2012]. Dostupné na internete: <<http://geography.upol.cz/soubory/lide/halas/clanky/Halas,Dzupinova-UUR.pdf>>
- [8] MAIER, K. - ČTYROKÝ, J. 2000. Ekonomika územného rozvoja. 1. vyd. Praha: Grada, 2000. 142s. ISBN 80-7169-644-7.
- [9] Opatrenie Ministerstva financií Slovenskej republiky z 23. apríla 2008 č. 01/R/2008 o regulácii cien nájmu bytov. [online]. 2008, [cit. 29.1.2012]. Dostupné na internete: <http://www.dubravka.sk/files/documents/tlaciva/majetkove/1/opatrenie01_r_2008.pdf>
- [10] VAGAČ, L. 2003. Bytová výstavba, mobilita, zamestnanosť- vybrané súvislosti. [online]. Bratislava. 2003, [cit. 28.1.2012]. Dostupné na internete: <http://www.cphr.sk/publikacie_bytova_vystavba.pdf>
- [11] ŽÁRSKA, E. - BALÁŽOVÁ, E. - KOZOVSKÝ, D. 2007. *Komunálna ekonomika a politika*. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm.2007.192 s. ISBN 978-80-225-22939.
- [12] <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/vybrane-makroekonomicke-ukazovatele/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie-podla-krajov>
- [13] <http://ako-investovat.sk/index.php/nehnutelnosti/59-nehnutelnosti/226-ceny-nehnutelnosti-na-slovensku-2010>
- [14] <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/vybrane-makroekonomicke-ukazovatele/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie-podla-typu-bytu-a-domu>
- [15] <http://www.narks.sk/media-monitoring/2011/108/takto-klesli-ceny-bytov-za-4-roky>

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA č. 009EU – 4/2011 „Inovácia obsahu vzdelávania vo verejnej správe a nadväzná tvorba modernej vysokoškolskej učebnice“.

**VYBRANÉ UKAZOVATELE BYTOVEJ VÝSTAVBY V
PRIESTORE MESTA BRATISLAVA****CHOSEN INDICATORS OF HOUSE BUILDING IN THE CITY OF
BRATISLAVA****MGR. PETRA IVANČOVÁ****MGR. JANA LETKOVÁ**

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: ivancova@fns.uniba.sk, letkova@fns.uniba.sk*

Anotácia

Prostredníctvom grafického vyhodnotenia dát o objeme bytovej výstavby, počte izieb a priemernej cene novostavieb získaných z oficiálnych dát zo Štatistického úradu, ako aj internetových stránok developerov a investorov, sa autorky v príspevku snažia poukázať na priestorovú diferenciaciu bytovej výstavby na území mesta Bratislava vo vzťahu k vyššie uvedeným vybraným ukazovateľom v rokoch 2008 až 2010. Rast počtu dokončených bytov v jednotlivých mestských častiach v daných rokoch nemal rovnomerný priebeh. V sledovanom období možno pozorovať vplyv hospodárskej krízy, ktorá utlmila stavebnú činnosť, pričom za jej pozitívny efekt možno považovať pokles cien nehnuteľností. Kým v predkrízovom čase bola tendencia projektovať byty s vysokým počtom (často nadštandardných) izieb, kríza odhalila nedostatok záujmu o veľkometrážne byty s vysokou predajnou cenou. Priemerná cena novostavieb je v jednotlivých mestských častiach prirodzene rozdielna. Neprekvapivo možno konštatovať, že novostavby lokalizované v centre mesta patria k projektom s najvyššími priemernými cenami.

Kľúčové slová

bytová výstavba, počet izieb, ceny, intraurbánna štruktúra, mestská časť

Annotation

The authors show changes in spatial distribution of house building in Bratislava city by graphic data interpretation of the number of completed apartments, the number of rooms in the apartments and the average price of new house buildings using the official data provided by Statistical Office of the Slovak Republic and data obtained from websites of particular developers and investors during the years 2008 to 2010. The rise of the number of completed apartments in particular Bratislava city districts during the specific years was unstable. During the time we can see the influence of the economic crisis, that kept back construction processes. On the other side the positive influence of the crises is a decline price of estates. There had been a tendency to build apartments with high number of rooms (mostly over standard) before the crises came. The crisis uncovered the lack of interest in buying this kind of apartments with high market prices. The average market price in particular city districts is naturally different. Unsurprisingly we can tell that the new apartments located in the city center are the ones with the highest average prices on the market.

Key words

house building, number of rooms, prices, intra urban structure, city district

JEL classification: R31

ÚVOD

Bytovú výstavbu v transformačnom období vo väčšej miere realizoval súkromný sektor a ako jeden z hlavných činiteľov sa tak podieľal na formovaní bytovej infraštruktúry ako základného elementu funkčnej a morfologickej priestorovej štruktúry hlavného mesta SR. Objem bytovej výstavby financovanej predovšetkým zo súkromných zdrojov citlivých na výkyvy trhu kvantitatívne nedosiahol v uplynulých rokoch intenzitu výstavby z éry socializmu, bola predovšetkým zintenzívnená hustota panelovej zástavby (bez príslušnej občianskej vybavenosti) [2] nepriamo podmienená rastúcou ekonomikou a stabilizujúcou sa politickou situáciou štátu. Kým v minulosti zohrali významnú úlohu v priestorovom rozmiestnení bytového fondu predovšetkým prírodné faktory, spoločensko – politické faktory a hospodárske faktory [2] [3], dnes majú značný vplyv na lokalizáciu bytovej výstavby ceny pozemkov v závislosti od ich polohy, trh s bytmi, rast významu samosprávy jednotlivých mestských častí Bratislavy, sociálna polarizácia obyvateľov mesta a ekologické aspekty nového miesta bývania [3], záujmy investorov, voľné a nevyužitú plochy v atraktívnych priestoroch mesta, dopyt obyvateľstva, inštitucionalizácia.

CIEĽ A METODOLÓGIA

V našom príspevku sa zaoberáme problematikou bytovej výstavby v hlavnom meste Slovenska v Bratislave. Keďže ide o široko koncipovanú tému, svoj záujem sme zúžili na poukázanie na meniacu sa intraurbánnu štruktúru Bratislavy, stručné vyhodnotenie priestorovej distribúcie dokončených bytov, podielu bytov podľa ich počtu izieb a na analýzu vývoja cenovej hladiny nových bytových komplexov v rokoch 2008 až 2010.

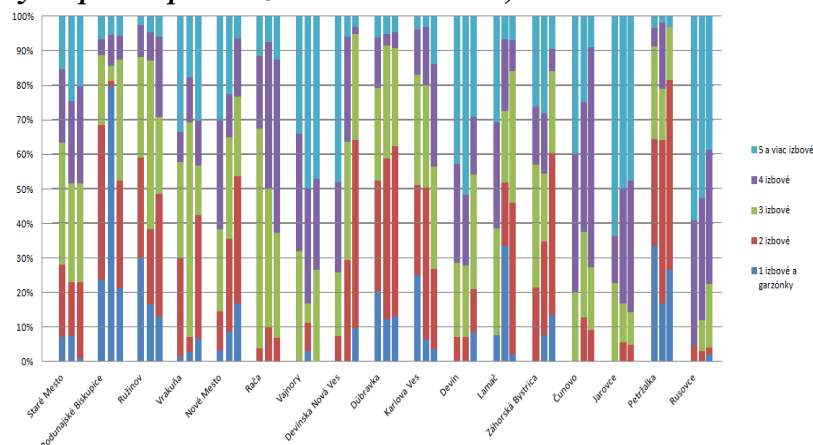
V prípade hodnotenia priestorovej distribúcie počtu dokončených bytov a počtu izieb nám potrebné údaje za sledované obdobie na vyžiadanie poskytol Štatistický úrad SR. Predmetom analýzy priemernej ceny bytov boli projekty bytovej výstavby v Bratislave s počtom bytov 25 a viac, ktoré boli v jednotlivých rokoch vo fáze predaja, výstavby, alebo investičného zámeru. Údaje boli zbierané v 1. štvrtroku daných rokov. Pri vypracovaní analýzy sme vychádzali z údajov dostupných v tlači, na internetových stránkach developerov, realizátorov a realitných kancelárií, ako aj z údajov získaných telefonickou a emailovou komunikáciou. V mnohých prípadoch táto cena bytov za m² nebola dostupná, a tak bola priemerná cena vypočítaná z dostupných dát.

Priestorová distribúcia novej bytovej výstavby

V časovom priereze rokov 2008 až 2010 bolo vo všetkých mestských častiach Bratislavy podľa údajov Štatistického úradu [6] dokončených 16 767 bytov, z toho najviac v roku 2009, a to 5 982. Hospodárstvo Slovenska naplno zasiahla vlna recesie v roku 2009, čo možno pozorovať aj v počte plánovaných, rozostavaných a čiastočne aj ukončených projektov novostavieb (dáta ŠÚ SR). Kríza nemala významnejší dopad na rast počtu dokončených bytov v nami sledovanom období, zasiahla však developerov pripravujúcich projekty novostavieb.

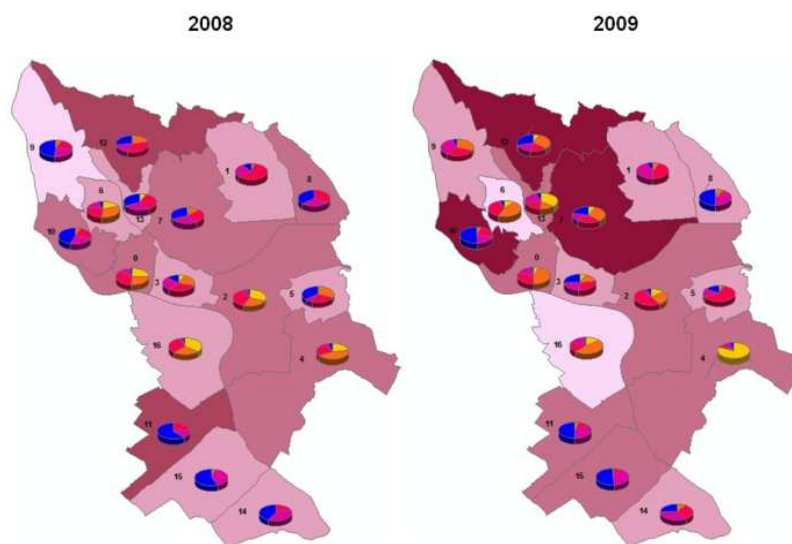
Krátký interval nášho pozorovania neumožňuje vyvodzovať generalizujúce závery, no pri pohľade na priestorovú štruktúru podielu bytov podľa počtu izieb je možné si všimnúť, že kým v rokoch 2008 a 2009 bol vo viacerých okrajových mestských častiach mesta (predovšetkým v jeho severozápadnej časti) väčší objem dokončených bytov s vyšším počtom izieb (4 a viac), v roku 2010 sa zvýšil objem dokončených bytov, v ktorých počet izieb výraznejšie varíroval a na trhu bolo dostupných viac bytov s nižším počtom izieb. Daná skutočnosť môže súvisieť s preferenciami obyvateľstva bývania v menších a cenovo dostupnejších bytových jednotkách (obr. 1).

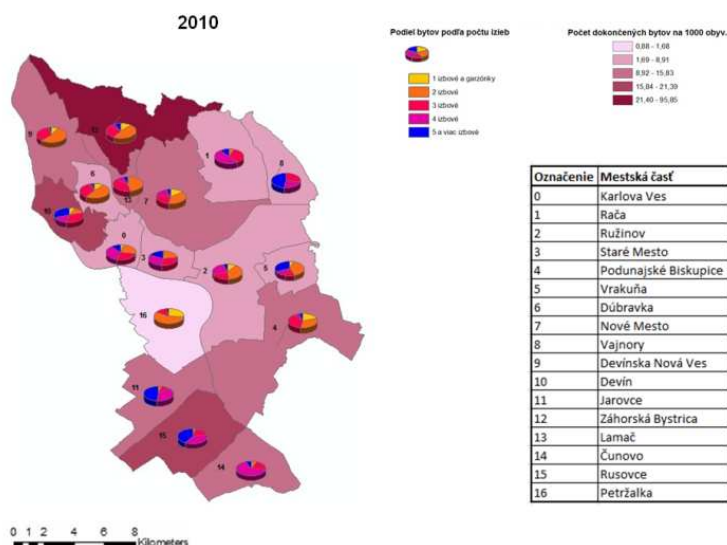
Obr. 1: Podiel bytov podľa počtu izieb v rokoch 2008, 2009 a 2010



Source: [6], upravené autorkami

Obr. 2: Objem bytovej výstavby a podiel bytov podľa počtu izieb v jednotlivých mestských častiach mesta Bratislava v rokoch 2008 - 2010





Source: [6], upravené autorkami

Rast počtu dokončených bytov v jednotlivých mestských častiach v daných rokoch nemal rovnomerný priebeh. Mestské časti Čunovo, Jarovce, Vajnory, Devín, Rusovce sa na rozdiel od zvyšku mesta vyznačujú nízkym počtom dokončených bytov v rokoch 2008 až 2010. Uvedené lokality sa nachádzajú vo väčšej vzdialenosti od centra, sú oddelené od kompaktného mesta a majú vidiecky ráz (obr. 2). Hodnota podielu bytov k počtu obyvateľov vo väčšine týchto mestských častí však nie je zanedbateľná, vysoký počet dokončených bytov na 1 000 obyvateľov pripadá v Devíne, v Jarovciach či Rusovciach. V mestskej časti Záhorská Bystrica, ktorá má taktiež vidiecky charakter a svojou zástavbou nenadväzuje na kompaktné mesto, možno pozorovať relatívne vysoký počet dokončených bytových projektov, a to predovšetkým v roku 2010. Vzhľadom k počtu jej obyvateľov je tu ukončená bytová výstavba veľmi intenzívna. V súvislosti s týmito skutočnosťami možno poukázať na fakt, že v týchto mestských častiach je pozorovaná výstavba bytov s vyšším počtom izieb (4 a viac). Možno preto predpokladať, že tu v súčasnosti stále prebieha proces *suburbanizácie* (obr. 2) napriek tomu, že dané mestské časti ležia v administratívnych hraniciach mesta a sú priestorovo oddelené od mestského jadra [10].

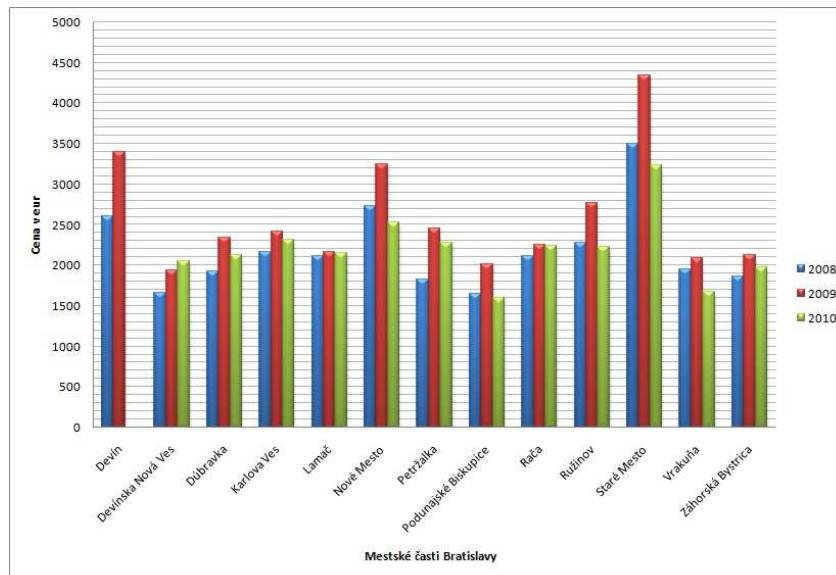
V mestských častiach ležiacich blízko centra – Ružinov, Petržalka, Karlova Ves pribudol v rokoch 2008 a 2009 významný počet bytov, útlm nastal v roku 2010. Najvyšší prírastok bytov v jednom roku zaznamenala mestská časť Nové Mesto, kde v roku 2009 pribudlo takmer 1 000 bytov, no v nasledujúcom roku sa počet dokončených bytov v tomto mieste znížil o polovicu. Značný počet bytov pribudol aj v častiach Staré Mesto a v dopravne ťažšie dostupných Podunajských Biskupiciach, tu však bol najvýraznejší nárast bytov práve v roku 2010. Centrálna časť mesta (okrem Nového Mesta) sa vzhľadom k počtu obyvateľov jeho mestských častí vyznačuje nízkym počtom novopostavených bytov. Pre výstavbu nových bytových objektov boli využité najmä nezastavané plochy, pristupuje sa však v čoraz väčšej miere k budovaniu projektov na starých priemyselných areáloch (brownfields) [7]

Cenová hladina bytov

Priemerná cena bytu za m^2 v Bratislave podľa [8] od roku 2005 stúpala a vrchol dosiahla v roku 2008 (1 972 EUR za m^2). V ďalších dvoch rokoch sa znížila, avšak pokles nebol taký významný, aby sa priemerná cena nehnuteľností priblížila k hodnotám z roku 2005, keď oscilovala okolo hodnoty 1 148 EUR. V roku 2009 bola priemerná cena bytu 1 749 EUR za m^2 a v roku 2010 1 726 EUR za m^2 . Najvyššie priemerné ceny novostavieb sú prirodzene

v centre mesta – v Starom Meste. Ceny nových nehnuteľností za samotnú mestskú časť prekračujúce priemerné hodnoty všetkých mestských častí sú podľa obr. 3 v Devíne a v Novom Meste.

Obr. 3: Priemerné ceny novostavieb za m² v jednotlivých mestských častiach Bratislavy v rokoch 2008 - 2010



Source: údaje z vlastného prieskumu, upravené autorkami

Nové byty v Novom Meste sú predražené vďaka exkluzívnej lokalite – Kolibe, ktorá je spolu s inými luxusnými lokalitami v Bratislave vo vyvýšených územiach, riedko zastavaných, blízko centra a s výhľadom na mesto. Podobné je aj vysvetlenie pre neúmerne vysoké ceny v mestskej časti Devín, keďže je táto atraktívna časť vidieckeho charakteru v blízkosti prírodnej a kultúrnej pamiatky s dobrou občianskou vybavenosťou a relatívne dobrým dopravným napojením do stredu mesta.

Najnižšie ceny nehnuteľností sú v Podunajských Biskupiciach, vo Vrakuňi, v Devínskej Novej Vsi a v Záhorskej Bystrici. Tieto mestské časti sú okrajovými časťami mesta, dopyt po kúpe bytov v týchto lokalitách je nižší ako v častiach blízko k centru mesta a vyznačujú sa zlou dopravnou dostupnosťou do centra mesta.

Záver

Bytová výstavba podlieha aktuálnej politicko – spoločenskej situácii, funkčná a morfológická štruktúra Bratislavy bola podľa [8] ovplyvnená ďalšími významnými faktormi (internacionalizáciou a globalizáciou, ekonomickou reštrukturalizáciou), rozvojom súkromného podnikania a inými. Pre súkromných investorov ako jedného z najvýznamnejších aktérov pôsobiacich v procese výstavby nových bytov sú v súčasnosti pri rozhodovaní o lokalizácii projektov dôležité faktory, ktoré v minulosti nezohrávali takú dôležitú úlohu. Rozmiestnenie bytovej výstavby, počet izieb v dokončených novostavbách a výška ceny bytov sú podmienené predovšetkým cenou pozemkov, voľnými a dostupnými plochami vhodnými pre bytovú výstavbu, ekologickou stránkou bývania, atraktivitou prostredia, potenciálnym odbytom a preferenciami obyvateľstva. Tvar mesta sa profiluje prebiehajúcimi vzájomne interagujúcimi transformačnými procesmi. V súčasnej dobe sa ako jedným z najvýraznejších javí proces intenzifikácie bytovej zástavby, revitalizácie starých areálov a

budov, vo vybraných okrajových častiach proces suburbanizácie, manhattanizácie a v celom meste jav komercializácie, ktoré sú zároveň podmienené inými procesmi.

Literatúra

- [1] Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2015. [on-line]. Bratislava: Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja, 2010. Available at WWW <<http://www.build.gov.sk/mvrrsr/index.php?id=1&cat=79>>
- [2] HALÁS, M., DŽUPINOVÁ, E. Vývoj a priestorové rozloženie bytového fondu Bratislavy. In Urbanismus a územní rozvoj. Ročník X. Brno: 2007/2. p. 27 – 35.
- [3] KOREC, P., SMATANOVÁ, E. Vývoj rozmiestnenia bytového fondu na území Bratislavy, zákonitosti a osobitosti tohto procesu. In Geografický časopis. 52/2000/1. Bratislava: 2000. p. 51 – 65.
- [4] PTÁČEK, P., SZCZYRBA, Z., FŇUKAL, M. Proměny prostorové struktury města Olomouce s důrazem na rezidenční funkce. In Urbanismus a územní rozvoj. Ročník X. Brno: 2007. p. 19 – 27.
- [5] MATLOVIČ, R. Transformačné procesy a ich efekty v intraurbánných štruktúrach postkomunistických miest. In Geografické štúdie, 8. Banská Bystrica: 2001. p. 73 – 81.
- [6] Štatistický úrad SR, interné dáta ŠÚ SR [on-line]. Available at WWW <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=12535>>. [cit. 10.8.2011]
- [7] ŠVEDA, M. Bytová výstavba v zázemí Bratislavy. [on-line]. Praha: 2011. Available at WWW <http://www.suburbanizace.cz/analyzy/Sveda,_M._%282010%29_Bytova_vystavba_v_zazemi_Bratislavy._Suburbanizace.cz._ISSN_1803-8239._Publikovano_13.1.2011..pdf>
- [8] Národná banka Slovenska [on-line]. Available at WWW <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/vybrane-makroekonomicke-ukazovatele/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie>>. [cit. 06.08.2011]

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/1143/12 Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia. Vedúci projektu - Prof. RNDr. Viliam Lauko, CSc.

EKONOMICKÉ EFEKTY RIADENIA PRIAMÝCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ NA ROZVOJ REGIÓNOV SLOVENSKA

ECONOMIC EFFECTS OF THE FOREIGN DIRECT INVESTMENTS MANAGEMENT ON THE DEVELOPMENT OF SLOVAK REGIONS

DOC. ING. RASTISLAV KOTULIČ, PHD.

Katedra ekonómie a ekonomiky,

DOC. ING. PETER ADAMIŠIN, PHD.

Katedra environmentálneho manažmentu

*Fakulta manažmentu, Prešovská univerzita v Prešove
Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov, Slovenská republika
E-mail: rastislav.kotulic@unipo.sk, peter.adamisin@unipo.sk*

Anotácia

Z hľadiska vývoja slovenského hospodárstva sme sa za posledných pätnásť rokov od začiatku transformačného procesu preklenuli cez nie ľahké obdobie, charakteristické riešením viacerých zložitých ekonomických problémov. V súčasnosti do popredia ostro vystúpil problém pomalého ekonomického rastu zaostalých regiónov Slovenska. Preto je potrebné poohliadnuť sa za novými myšlienkami a riešenia hľadať v nových prístupoch a prepracovanejších koncepciách regionálnej politiky. Z obsahového hľadiska článok analyzuje ekonomický rozvoj regiónov Slovenska členených podľa krajov, na základe prílivu priamych zahraničných investícií (PZI) za pomoci modelov neoklasickej teórie regionálneho rozvoja. Na základe stanovnej metodiky pre hodnotenie ekonomickej úrovne regiónov a ich zaostalosti bol použitý komplexný relevantný indikátor rozvoja, ktorým je výška priamych zahraničných investícií plynúcich do daného regiónu na úrovni NUTS III (kraje Slovenska). Z analýzy vyplynulo, že najzaostalejším regiónom počas sledovaného obdobia je Prešovský kraj a najvyspelejším regiónom je Bratislavský kraj. Poradie jednotlivých regiónov je nasledovné. Na prvom mieste sa umiestnil Bratislavský kraj (strediskom kraja je hlavné mesto Slovenska - Bratislava), ktorý za sledované obdobie 6 rokov dosiahol v priemere až 63,29 % z celkových priamych zahraničných investícií, ktoré prišli na Slovensko. Na druhom mieste sa umiestnil Trnavský kraj, ktorý za sledované obdobie dosiahol v priemere 11,05 % z celkových FDI. Tretie miesto obsadil Košický kraj, ktorý v priemere získal už iba 8,42 % z celkových FDI. Ďalej na štvrtom mieste sa umiestnil Žilinský kraj (5,65 %), na piatom mieste Trenčiansky kraj (4,57 %), na šiestom mieste Nitriansky kraj (3,60 %), na 7 mieste Banskobystrický kraj (2,33 %) a na poslednom ôsmom mieste Prešovský kraj, ktorý si v priemere odniesol len 1,09 % z celkových priamych zahraničných investícií.

Kľúčové slová

región NUTS III, regionálna politika, ekonomický rast, priame zahraničné investície (PZI), modely rastu

Annotation

From the point of view of the Slovak economy, we have managed to bridge an uneasy period, characterized by solving of number of difficult economic problems, in the past 15 years.

Nowadays, the most visible is the problem of slow economic growth of under-developed regions of Slovakia. It is important to look for new ideas and to find solutions in new approaches and more elaborate concepts of regional policy. From the point of view of content, this articles analyses the economic development of regions of Slovakia on the level of regions, on the basis of the influx of foreign direct investment (FDI) with the help of the neo-classical model of regional development. On the basis of stated methodology for evaluation of economic level of regions and their under-development was used a complex relevant indicator of development, which is the amount of foreign direct investment flowing into the particular region on the level of NUTS III (regions of Slovakia). From the analysis it is obvious that the most under-developed region in the particular time period is the Prešov region and the most developed region is the Bratislava region. The listing of individual regions is as follows. On the first place is the Bratislava region (center of the region is the capital of Slovakia – Bratislava), which during the observed time period of 6 years attained an average of 63.29 per cent of all foreign direct investment coming to Slovakia. Second place is taken by Trnava region, which during the observed time period attained an average of 11.05 per cent of all FDI. Third is the Košice region, with an average of only 8,42 per cent of all FDI. Followed on the fourth place by the Žilina region (5.65 per cent), fifth the Trenčín region (4.57 per cent), sixth Nitra region (3.60 per cent), seventh Banská bystrica region (2.33 per cent) and the last eighth place is the Prešov region, with an average of only 1.09 per cent of all foreign direct investment.

Key words

region NUTS III, regional policy, economic growth, foreign direct investment (FDI), growth models

JEL classification: R 15, R58

Úvod

Transformácia ekonomiky z centrálne plánovanej na trhovú je prakticky vo všetkých krajinách strednej a východnej Európy, sprevádzaná poklesom HDP a priemyselnej produkcie. Pokles bol zapríčinený celou radou nám už známych faktorov ako napríklad: deformovaná štruktúra ekonomiky, strata trhov bývalého združenia RVHP, liberalizácia obchodu a s tým súvisiaca tvorba veľmi tvrdého konkurenčného prostredia. Dobechnúť vyspelé regióny Európskej únie bude istotne ťažké a z pohľadu času dosť zdĺhavé. Podľa optimistických odhadov renomovaných ekonómov to nebude záležitosť jedného desaťročia, ale dlhodobý proces, ktorý by sa mohol odmerať obdobím jednej ľudskej generácie.

Cieľom príspevku je zhodnotiť ekonomické efekty riadenia priamych zahraničných investícií v spojitosti s regionálnym rozvojom. Z obsahového hľadiska článok analyzuje ekonomický rozvoj regiónov Slovenska členených podľa krajov na základe stavu priamych zahraničných investícií (PZI) pomocou modelov neoklasickej teórie regionálneho rozvoja. Pre hodnotenie ekonomickej úrovne regiónov a ich zaostalosti bol použitý komplexný indikátor rozvoja v podobe priamych zahraničných investícií plynúcich do daného regiónu na úrovni NUTS III (krajov Slovenskej republiky). Najzaostalejší región na úrovni krajov Slovenska bol ten, ktorého %-to priamych zahraničných investícií v celom sledovanom období bolo v rámci celej Slovenskej republiky najnižšie. Bodové hodnotenie v rozmedzí od 0 až 100 bodov je priemerom percentuálneho vyjadrenia stavu priamych zahraničných investícií za sledované obdobie 6 rokov, kde najviac bodov znamená najvyspelejšiu úroveň regiónu a najmenej

bodov znamená najzaostalejšiu úroveň regiónu. Pri hodnotiacom procese boli využité štandardné matematicko-štatistické vzťahy a numerické výpočty.

Teoretický pohľad na regionálny rozvoj vo vzťahu k priamym zahraničným investíciám

Neoklasická teória regionálneho rozvoja vychádza z myšlienky, že pri výskyte stavu nedostatku v hospodárstve vznikajú cenové rozdiely, ktoré vytvárajú možnosti pre ziskový obchod resp. zvýšenie užitočného preskupenia výrobných faktorov, a tým priťahujú investície. V snahe využitia týchto možností reagujú hospodárske subjekty na cenové rozdiely dovtedy, kým sa cenové rozdiely a stavy nedostatku opäť nevyrovnajú. Tento mechanizmus hľadania rovnováhy tak spontánne vyrovnáva nerovnosti. Zohľadnením regionálneho aspektu možno integrovať regionálno-ekonomické súvislosti do všeobecných modelov rovnováhy z viacerých hľadísk. Ak budeme sledovať vývoj v jednom uzavretom regióne, dostaneme sa k základnému modelu neoklasickej teórie regionálneho rastu, založeného na procese akumulácie kapitálu, pri ktorom sa kapitál zhromažďuje úsporami a investíciami, pričom vyrobené množstvo tovarov a služieb rastie. Dynamika akumulácie postupne klesá a v určitom bode, keď sú už investície schopné iba nahradiť odpisy, dochádza k stagnácii akumulácie. Po rozšírení neoklasického modelu regionálneho rastu o možnosť voľného toku výrobných faktorov medzi regiónmi možno dospieť k ďalším záverom podporujúcim tendenciu k vyrovnávaniu (konvergencii). Hodnota hraničného produktu výrobných faktorov určuje ich cenu (mzdu, úrok, rentu). Pri mobilných výrobných faktoroch (neoklasická teória predpokladá, že práca i kapitál sú absolútne mobilné) potom dochádza k ich presunu z regiónu, ktorý je nimi lepšie vybavený, do regiónu, v ktorom je relatívne nedostatkový. Ak je výrobný faktor v danom regióne nedostatkový, potom sa oceňuje v súlade s hodnotou hraničného produktu vyššie ako v iných regiónoch. To vyvolá čistý prílev nedostatkového výrobného faktora a nedostatok sa postupne eliminuje. Tento proces spôsobuje vyrovnávanie rozdielov v kapitálovej vybavenosti regiónu a v odmeňovaní. Ak sa tento efekt spojí s vyššie uvedeným procesom akumulácie, kapitálovo poddimenzovaný región rastie ešte rýchlejšie. Ak by boli vzájomné vzťahy medzi regiónmi zredukované na výmenu tovarov, došlo by pri rozdielnej vybavenosti medzi regiónmi k špecializácii na výrobu takých tovarov, pre ktoré je región lepšie vybavený. V dôsledku toho, že každý región využíva svoje komparatívne výhody, môže celé národné hospodárstvo z existujúcich zdrojov vyrábať viac. Obchod by bol prospešný pre všetky zainteresované regióny. Význam teórie pre regionálnu hospodársku politiku spočíva v tom, že ak sú splnené predpoklady neoklasického modelu, potom ekonomika smeruje aj bez hospodársko-politických zásahov k vyváženému rozvoju. Úlohou regionálnej hospodárskej politiky by malo byť preto zabezpečenie platnosti predpokladov neoklasiky, teda zvýšenie mobility práce a kapitálu, odbúranie administratívnych obmedzení v prístupe na regionálne trhy, vytvorenie podmienok pre lepšiu mobilitu tovarov a služieb a zlepšenie toku informácií medzi regiónmi a dobudovanie infraštruktúrnych sietí. Uplatnenie nástrojov regionálnej hospodárskej politiky nad rámec zabezpečovania predpokladov by pôsobilo kontraproduktívne a viedlo by k narušeniu optimálneho vývoja, čím by došlo k strate blahobytu [4], [7], [8].

Slovenskú republiku môžeme charakterizovať ako malú otvorenú ekonomiku. Čo má za následok nielen to, že akýkoľvek vývoj vo svete sa výrazne premietne vo vývoji ekonomiky Slovenska ale aj to, že naša ekonomika je otvorená pohybu medzinárodného kapitálu jednak vo forme priamych zahraničných investícií (FDI), tak aj vo forme portfóliových investícií (FPI). Fenomén globalizácie mal za následok zosilnenie pohybu medzinárodného kapitálu v

90. letech dvadsiátého stoletia, čo sa prejavilo intenzívnym vťahovaním malých otvorených ekonomík do procesu globalizácie.

Medzinárodný pohyb kapitálu má rovnaké príčiny ako pohyb kapitálu vo vnútri ekonomiky alebo ekonomického zoskupenia. Prilákание zahraničného investora, aby sa kapitálovo prejavil na našom trhu, nie je vôbec jednoduchá záležitosť a vyžaduje si to naplnenie pozitívnych hodnotení pri 6 základných kritériách (ekonomická sila, podnikateľská etika, stupeň integrácie do svetovej ekonomiky, dodržiavanie práva, investičná klíma a politická stabilita). Za významný ukazovateľ stability ekonomiky považujú zahraniční investori aj vzťah deficitu bežného účtu k hrubému domácomu produktu krajiny. Zahraničný investor usiluje buď o domáci (lokálny) trh alebo o podiel na svetovom trhu. V prvom prípade sú exporty minimálne a zahraničný podnik súťaží iba na domácom trhu, čo pravdepodobne skončí vytvorením monopolu, ktorý má pre ekonomiku hostiteľskej krajiny známe nevýhody. V druhom prípade sú exporty maximálne a zahraničný podnik súťaží s ostatnými spoločnosťami na svetovom trhu, čo zväčša vedie k tomu, že zahraničný podnik rozširuje výrobu a investuje do nových technológií a inovácií, čo sa prejaví vyššou kvalitou tovarov a služieb [2].

Výhody, ktoré plynú pre hostiteľskú krajinu z prílivu FDI sú napríklad nasledovné:

- príjmy do štátneho rozpočtu sa v dlhodobom horizonte budú zvyšovať,
- zvyšuje sa produktivita výrobných faktorov (ide o nepriamy efekt nazývaný „spillovers“, ktorý znamená prelievanie technologických znalostí a zároveň tvorbu konkurenčného tlaku na domácich výrobcov)
- zvyšovanie zamestnanosti v regiónoch s vysokým prílivom FDI

Nevýhody, ktoré plynú pre hostiteľskú krajinu z prílivu FDI sú napríklad nasledovné:

- cenová tvorba môže znížiť príjmy z exportu,
- v niektorých prípadoch aj negatívny vplyv na životné prostredie (resource-seeking)
- v prípade trhov s lacnou pracovnou silou, môže byť konečným dôsledkom prílivu FDI aj tzv. efekt zakonzervovania, kedy podnik ďalej nerastie.

Najnovšie teórie ekonomického rastu sa opierajú o dôležitú závislosť medzi ekonomickým rastom a stavom domácej technológie, vzhľadom ku zvyšku sveta. Miera rastu ekonomiky krajiny je potom vysvetľovaná ako „catch-up“ proces, vzhľadom k technologickej úrovni domácej krajiny. V modely ekonomickej difúzie miera ekonomického rastu zaostalejšej krajiny závisí na stupni prijímania a implementácie nových technológií, ktoré už využívajú zahraničné firmy. Podľa neoklasického modelu Trevora Swana a Roberta Solowa (teória absolútnej konvergencie), nositeľa Nobelovej ceny za rok 1987, by sa zaostalejšie krajiny mali rozvíjať rýchlejšie ako vyspelejšie. To kontrastuje s Leninovou teóriou imperializmu, z ktorej vyplýva, že bohaté štáty rastú na úkor chudobných. Na druhej strane, Solow-Swanov model umožňuje vysvetliť narastajúce medzinárodné rozdiely podmienenou konvergenciou, v ktorej ekonomický rast závisí od ďalších parametrov - ako miera úspor, ktorá je v bohatších krajinách vyššia ako v chudobných. Čiže bohaté štáty konvergujú do iného bodu ako chudobné, a preto môžu rásť rýchlejšie ako chudobné. Konvergencia by teda mala platiť vo vnútri krajín alebo medzi krajinami s približne rovnakými ekonomickými parametrami ako napríklad jednotlivé štáty v rámci USA alebo štáty OECD.

Za najvýznamnejší nástroj transferu nových technológií sú považované práve priame zahraničné investície (FDI) a dokonca niektoré štúdie uvádzajú aj tzv. komplementárny efekt na ekonomický rast krajiny vyvolaný rastom FDI. V súčasnej ekonómii sú najznámejšie dva

teoretické modely, ktoré vysvetľujú toky zahraničných investícií. Prvým z nich je gravitačný model, ktorý zdôrazňuje, že tok investícií je pozitívne ovplyvňovaný veľkosťou trhu a negatívne vzdialenosťou hostiteľskej krajiny. Druhý model je tzv. aglomeračný model ekonomiky, ktorý zdôrazňuje tú skutočnosť, že medzinárodné firmy umiestňujú svoj kapitál na rovnakom mieste (resp. v rovnakom regióne) ako ich konkurenti, kde potom vzniká tzv. synergický efekt. O tom o akú formu investície pôjde, rozhoduje aj ochrana intelektuálneho vlastníctva v hostiteľskej krajine. Na základe tohto sa zahraničný podnik rozhodne či jeho investícia bude na zelenej lúke, či „joint venture“ alebo iba transfer staršej technológie. Miera ochrany má rozhodujúci vplyv na transfer investície v podobe tzv. „hi-tech“ výrobku a produktu [2].

Pre posudzovanie zaostalosti jednotlivých regiónov Slovenska na úrovni NUTS III (kraja), bol na základe vyššie spomenutého teoretického aparátu použitý jediný ekonomický indikátor a síce stav priamych zahraničných investícií vyjadrený v dolároch (v USD). Dôvodom bol ten fakt, že zahraničné investície (FDI) sú považované vo svete globalizácie za najcitlivejší senzor rozvoja ekonomiky vôbec.

Stav priamych zahraničných investícií na Slovensku podľa regionálnej diferenciacie

Toky priamych zahraničných investícií do slovenskej ekonomiky v rámci odvetví príliš kolíšu. Na jednej strane existujú odvetvia, u ktorých je pozícia zahraničných investorov relatívne silná (priemyselná výroba, veľkoobchod a maloobchod, peňažníctvo a poisťovníctvo, doprava a skladovanie) a na druhej strane máme tu odvetvia, v ktorých je podiel zahraničného investora zanedbateľný (poľnohospodárstvo, ťažba nerastných surovín, stavebníctvo, hotely a reštaurácie, zdravotníctvo a sociálna starostlivosť a iné). Slovenská republika sa začala koncentrovať na automobilový priemysel, ale ekonómovia upozorňujú na možné riziká (tzv. asymetrický šok). Teda ak nastane kríza v automobilovom priemysle, malé Slovensko naviazané naň sa môže dostať do recesie, ale menové nástroje Európskej centrálnej banky môžu byť nastavené úplne opačne. To čo najviac odlišuje podniky so zahraničným kapitálom od podnikov so slovenskými vlastníkami, je ich vysoká miera investícií. Zahraniční investori už od počiatku umiestňovali svoje prostriedky do podnikov s nadpriemernou produktivitou a ziskovosťou, navyše po získaní podniku zväčša ďalej zvyšovali produktivitu prevažne investíciami do technológií, distribučných kanálov a do organizácie práce. U firiem s domácim kapitálom tomu tak nie je v dostatočnej miere a z dlhodobého hľadiska im pravdepodobne domáce firmy nebudú schopné konkurovať.

Tab. 1: Stav priamych zahraničných investícií za kraje SR v rokoch 2004 až 2009 (v tis. USD)

Názov / Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009
SLOVENSKÁ REPUBLIKA	21 876 233	23 655 977	33 613 147	42 695 039	51 033 806	52 537 274
Bratislavský kraj	14 297 848	13 670 018	21 105 105	26 319 077	33 639 538	34 819 285
Trnavský kraj	1 968 010	4 191 610	3 694 215	4 350 367	4 579 862	4 954 696
Trenčiansky kraj	1 010 820	1 076 335	1 397 272	2 058 886	2 294 105	2 499 316
Nitriansky kraj	650 157	636 784	1 350 338	1 712 080	1 970 997	2 113 772
Žilinský kraj	992 912	1 218 324	1 888 486	2 926 742	3 092 785	2 994 597
Banskobystrický kraj	532 424	483 229	684 578	1 111 187	1 234 798	1 284 293
Prešovský kraj	313 819	281 900	324 103	328 125	512 648	612 311
Košický kraj	2 110 242	2 097 777	3 169 049	3 888 575	3 709 073	3 259 005

Zdroj: NBS, definitívne údaje, [online]. [cit.18.04.2012], vlastné spracovanie.

Tendencia koncentrácie FDI do najvyspelejších regiónov nie je len problémom Slovenskej republiky ale aj iných krajín Európskej únie. Ani trendy do budúcnosti sa nevyvíjajú priaznivo. Aj napriek deklarovaniu slovenskej vlády o snahu posúvať investície viac na východ Slovenska, realizované kroky sú nedostatočné a takmer nezmiernujú narastajúce regionálne rozdiely. Významná časť investícií pritom prichádza bez pomoci štátu a práve tieto investície smerujú najmä do Bratislavy a na západné Slovensko, čo potvrdzujú aj oficiálne čísla Národnej banky Slovenska o príleve FDI.

Na základe stanovenej metodiky pre hodnotenie ekonomickej úrovne regiónov a ich zaostalosti bol použitý komplexný relevantný indikátor rozvoja, ktorým je výška priamych zahraničných investícií plynúcich do daného regiónu na úrovni NUTS III (kraje Slovenska). Z analýzy vyplynulo, že najzaostalejším regiónom počas sledovaného obdobia šiestich rokov je Prešovský kraj a najvyspelejším regiónom je Bratislavský kraj. Poradie jednotlivých regiónov uvádza tab. 2.

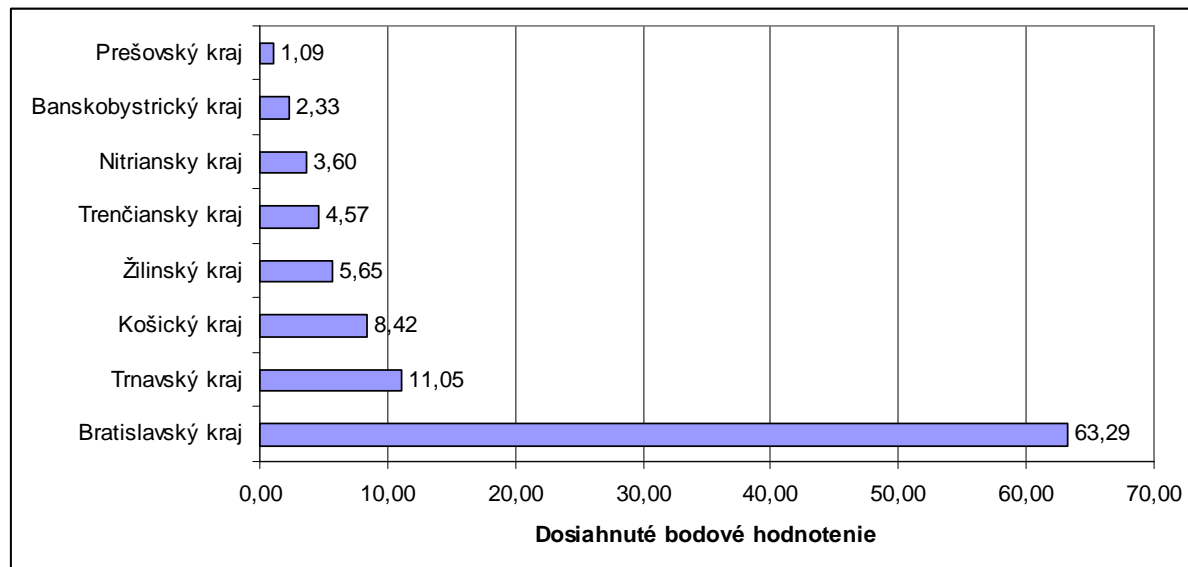
Tab. 2: Rozvoj regiónov Slovenska podľa ekonomického indikátora FDI (v bodoch)

Názov / Rok	2004	2005	2006	2 007	2008	2009	Výsledné body	Výsledné poradie
SLOVENSKÁ REPUBLIKA	100	100	100	100	100	100	100,00	-
Bratislavský kraj	65,36	57,79	62,79	61,64	65,92	66,28	63,29	1.
Trnavský kraj	9,00	17,72	10,99	10,19	8,97	9,43	11,05	2.
Trenčiansky kraj	4,62	4,55	4,16	4,82	4,50	4,76	4,57	5.
Nitriansky kraj	2,97	2,69	4,02	4,01	3,86	4,02	3,60	6.
Žilinský kraj	4,54	5,15	5,62	6,85	6,06	5,70	5,65	4.
Banskobystrický kraj	2,43	2,04	2,04	2,60	2,42	2,44	2,33	7.
Prešovský kraj	1,43	1,19	0,96	0,77	1,00	1,17	1,09	8.
Košický kraj	9,65	8,87	9,43	9,11	7,27	6,20	8,42	3.

Zdroj: NBS, vlastné spracovanie.

Z analyzovaných údajov možno v súčasnosti potvrdiť aj nasledujúce trendy v regionálnom rozvoji Slovenskej republiky:

- ešte väčšie prehĺbovanie rozdielov v úrovni FDI medzi regiónmi s vysokým podielom FDI a regiónmi s veľmi nízkym podielom FDI, v dôsledku tzv. aglomeračného modelu ekonomiky,
- stúpajúci trend v úrovni FDI v regiónoch s postupne rastúcou infraštruktúrou,
- nízky podiel FDI v Prešovskom kraji v dôsledku neexistencie funkčných priemyselných zón a v dôsledku nedobudovanej štandardnej cestnej infraštruktúry.

Obr. 1: Výsledné bodové hodnotenie rozvoja regiónov Slovenska na úrovni NUTS III

Zdroj: NBS, vlastné spracovanie.

Úroveň regionálneho rozvoja jednotlivých krajov Slovenskej republiky podľa získaných bodov na základe stanovenej metodiky ukazuje obr. 1. Bodové hodnotenie v rozmedzí od 0 až 100 bodov je priemerom percentuálneho vyjadrenia stavu priamych zahraničných investícií za sledované obdobie 6 rokov (od roku 2004 až po rok 2009). Na prvom mieste sa umiestnil Bratislavský kraj (strediskom kraja je hlavné mesto Slovenska - Bratislava), ktorý za sledované obdobie 6 rokov dosiahol v priemere až 63,29 % z celkových priamych zahraničných investícií, ktoré prišli na Slovensko. Na druhom mieste sa umiestnil Trnavský kraj, ktorý za sledované obdobie dosiahol v priemere 11,05 % z celkových FDI. Tretie miesto obsadil Košický kraj, ktorý v priemere získal už iba 8,42 % z celkových FDI. Ďalej na štvrtom mieste sa umiestnil Žilinský kraj (5,65 %), na piatom mieste Trenčiansky kraj (4,57 %), na šiestom mieste Nitriansky kraj (3,60 %), na 7 mieste Banskobystrický kraj (2,33 %) a na poslednom ôsmom mieste Prešovský kraj, ktorý si v priemere získal len 1,09 % z celkových priamych zahraničných investícií.

Treba však povedať, že na výrazných rozdieloch v objeme FDI sa prejavovala aj metodika výpočtu FDI, ktorá uvádzala prílev priamych zahraničných investícií na základe sídla podniku, čím Bratislava „oficiálne“ dosahovala výrazne vyšší objem FDI.

Z predchádzajúceho bodového hodnotenia vykonaného tou istou metodikou v období rokov 1999 – 2004 [6] je možné konštatovať aj to, že proces konvergenencie medzi jednotlivými regiónmi Slovenska ešte nie je priamo merateľný, za čo s najväčšou pravdepodobnosťou môže hlavne nedobudovaná cestná infraštruktúra (diaľničná sieť), ktorá by efektívne spájala Bratislavský kraj (najrozvinutejší región) s Prešovským krajom (najzaostalejším regiónom), ako aj problematická mobilita pracovných síl.

Záver

Za hlavné príčiny nízkeho prílivu FDI do ekonomík je vo všeobecnosti považovaná nedostatočná politická stabilita, nízka vymožiteľnosť práva, nejasné majetkovo právne vzťahy, nízka atraktívnosť ekonomického prostredia a nedokončený proces transformácie. Podľa všetkého objem priamych zahraničných investícií odráža vyššie uvedené nedostatky

slovenskej ekonomiky a tým pádom stále nespĺňa požadovanú úroveň, ktorá by urýchlila transformačný proces podnikovo-hospodárskej sféry a tým aj efektívnejší rast slovenskej ekonomiky. Aj v 21. storočí zaostalé regióny narážajú na mnohé prekážky. Nízke dôchodky vedú k nízkym úsporám; nízke úspory spomaľujú rast kapitálu; nedostatočný kapitál bráni zavádzaniu nových strojov a rýchlemu rastu produktivity; nízka produktivita vedie opäť k nízkym dôchodkom. Akým spôsobom prelomiť tento začarovaný kruh, je otázka, ktorá bude strašiť krajiny aj v tomto storočí. Jednou z ciest je vytvoriť podmienky pre vstup zahraničného kapitálu (novej technológie a know-how) vo forme priamych zahraničných investícií a tým urýchliť proces konvergenzie zaostalých regiónov na úroveň vyspelých.

Literatúra

- [1] BELANOVÁ, K.: Investície, riziko a nezameniteľnosť investícií: príklad automobilového priemyslu v Slovenskej republike. In: Ekonomický časopis, vol.60, 2012, No. 2, s.169-186. ISSN 0013-3035.
- [2] KADEŘÁBKOVÁ, B.: Ekonomický růst a přímé zahraniční investice. In: Zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie 2000. Nitra: SPU, 2000, s. 315–323. ISBN: 80-7137-716-3
- [3] KOJDAKOVÁ, J.: Vývoj priamych zahraničných investícií v SR v predvstupovom období. In: Zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie MVD 2002. Račková dolina: Agroinštitút Nitra, 2002, Zborník č.35, s. 220-225. ISBN: 80-89162-02-9, EAN: 9788089162024
- [4] KÖBÖL A.: Možnosti regionálneho rozvoja Banskobystrického kraja. In: Rigorózna práca, Prešov, 2003, 158 s.
- [5] KOTULIČ, R.: Priame zahraničné investície do hospodárstva SR podľa regionálnej diferenciácie a ich trendová analýza. In: Zborník vedeckých štúdií z výskumného grantu VEGA č.1/8051/01 – Dimenzie a faktory regionálneho rozvoja. Prešov: Róbert Štefko, 2003, s.79-85. ISBN: 80-8068-230-5
- [6] KOTULIČ, R.: Foreign direct investment and their influence on economic growth and regional development. In: Národohospodársky obzor 2 – 2006, roč. 4, s. 15-25. ISSN 1213-2446.
- [7] MAIER, G. - TÖDTLING, F.: Regionálna a urbanistická ekonomika. Bratislava, ELITA 1997, s.240, ISBN: 80-8044-044-1
- [8] MAIER, G. - TÖDTLING, F.: Regionálna a urbanistická ekonomika II. Bratislava, ELITA 1998, s.320, ISBN: 80-8044-049-2
- [9] NBS. Priame zahraničné investície [online]. [cit.18.04.2012]. Dostupné na internete: <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie>
- [10] VIDOVÁ, J.: Zriaďovanie priemyselných parkov a ich vplyv na vývoj nezamestnanosti v ekonomike. In: Ekonomický časopis, vol.59, 2011, No. 8, s.823-840. ISSN 0013-3035.

PODPORA PODNIKÁNÍ, POSILOVÁNÍ ZÁKLADNÍ KONKURENCESCHOPNOSTI MSP PROSTŘEDNICTVÍM VYBRANÝCH OBLASTÍ PODPORY OPPI

BUSINESS SUPPORT, STRENGTHENING THE BASIC COMPETITIVENESS OF SMES THROUGH SELECTED SUPPORT AREAS OF OPERATIONAL PROGRAMME ENTERPRISE AND INNOVATION

ING. MAREK JETMAR, PH.D.

QUARTUS spol. s r.o.

Poupětova 869/10, Praha 7 Holešovice

E-mail: marek.jetmar@quartus.cz

Anotace

Podpora podnikání - zahájení podnikání a posilování základních faktorů ovlivňujících konkurenceschopnost malých a středních podniků a případné regionální rozrůznění podpory zůstává předmětem politických debat i diskusí mezi odbornou veřejností. Přestože se jedná o sektorovou politiku územně indiferentní, zdá se, že odlišným způsobem ovlivňuje rozhodování podnikatelských subjektů v jednotlivých regionech ČR (poptávka, využívání zdrojů). Tato forma podpory by měla být zachována i v budoucnosti, přestože je zřetelný posun směrem k podpoře inovací, vývoje případně i výzkumu rovněž v segmentu MSP.

Klíčová slova

malé a střední podnikání, vstup do podnikání, konkurenceschopnost, regiony

Annotation

Encouraging of entrepreneurship - starting a business and promotion of fundamental factors affecting the competitiveness of small and medium-sized enterprises, possibility of regional diversification this support remain a subject of political debates and discussions among experts. Although it is a territorial indifferent sectoral policy, it seems that a different way affects businesses decision in different regions of the CR (demand, resource use). This form of aid should be maintained in the future, although it is a clear shift towards support for innovation, development or research also in the SME segment.

Key words

small and medium entrepreneurship, entry into entrepreneurship, competitiveness, regions

JEL classification: R58, M13

Úvod

Zlepšování kvality podnikatelského prostředí podporujícího podnikavost, ekonomické využití nápadů, umožňujícího bezproblémový vznik nových podniků je nutným předpokladem pro robustní růst českého hospodářství, zvyšování konkurenceschopnosti a posilování stability regionální ekonomiky.

Výrazné zapojení zahraničních podnikatelských subjektů do české ekonomiky, jejich většinové či dominantní postavení v klíčových oborech přispělo k modernizaci české ekonomiky v minulé dekádě, vedlo k posílení specializace výroby a exportu. Orientace výroby především na blízké evropské trhy a tedy závislost na ekonomickém vývoji hlavních evropských hospodářských center, se stala významným strukturálním charakterem celé české ekonomiky. Tato situace však přináší řadu otázek týkající se schopnosti reálně ovlivnit fungování těchto podniků, často výrobních závodů, ze strany místních manažerů, co se týče strategie dalšího rozvoje, zaměření výroby, inovace výrobků, rozvoje podnikových výzkumných a vývojových kapacit.

Domácí podnikatelský sektor vykazuje horší charakteristiky (podíl hrubé přidané hodnoty v národním soukromém sektoru v průmyslu je o 38 % nižší než pod zahraniční kontrolou) a v řadě oborů je jeho rozvoj výrazně závislý na poptávce ze strany nadnárodních podniků lokalizovaných v ČR a okolí. Výzvou je tedy zvyšování efektivity výroby místních podniků a posilování jejich podílu v ekonomice, neboť v jejich případě je větší šance na další kvalitativní posun směrem k rozvoji inovačních, výzkumných a vývojových schopností. Významným hlediskem je zakotvení těchto podniků v regionální a místní ekonomice a potenciál rozvoje této přednosti, tj. akcent na vytváření sítí, posilování vztahů mezi aktéry s ohledem na vytváření podmínek pro vznik klastrů. V tomto směru pozitivně působí i současná podpora, zaměřená především na malé a střední podniky.

Rizikem je nedostatečná motivace k zahájení a pokračování v podnikání. Je nezbytné podporovat podnikavost, a to již v průběhu vzdělávacího procesu, prezentovat úspěšné příklady budování a rozvoje firem jako pozitivní příklady uplatnění, seberealizace, jako přínos pro rozvoj společnosti, národní ekonomiky.

Jako problém se ukazuje nedostatečná kompetence MSP ve sféře corporate governance - související se strategickým řízením, obchodem, vyhledáváním nových podnikatelských příležitostí, zaváděním inovačních procesů apod.

Analýza úspěšnosti realizace podpory

V současné době se na ovlivňování základních faktorů konkurenceschopnosti podniků soustředí především následující oblasti podpory OPPI poskytující granty: 2.2. Podpora nových výrobních technologií, ICT a vybraných strategických služeb, 5.3. Infrastruktura pro podnikání, 6.1. Podpora poradenských služeb a 6.2. Podpora marketingových služeb.

Program **Rozvoj** je specificky zaměřen na podporu hospodářsky slabých, strukturálně postižených regionů a mikroregionů, vykazujících dlouhodobě vysokou míru nezaměstnanosti. Z toho titulu vedle Prahy z podpory vypadávají i další regiony jako jsou střední Čechy. Zpravidla nejsou podporovány ORP krajských měst (s výjimkou Ústí nad Labem) a přilehlé centrální oblasti.

Program **ICT a strategické služby** podporuje růst ICT sektoru v České republice, nabídku nových ICT řešení, nových softwarových produktů a služeb. Dotace jsou směřovány firmám, které vyvíjejí a nabízejí nové softwarové produkty a řešení nebo provádí návrh a implementaci nových softwarových aplikací.

Program **ICT v podnicích** podporuje široké uplatnění moderních informačních a komunikačních technologií v MSP.

Program **Nemovitosti** je zaměřen na přípravu podnikatelských zón, rekonstrukci staveb a částečně i na výstavbu nájemních objektů v sektoru zpracovatelského průmyslu (CZ-NACE 10-33), dále také strategických služeb a technologických center.

Program **Poradenství** je určen pro malé a střední podniky, které chtějí získat dotaci na služby poradců. Poradenská činnost by pomocí zpracované analýzy a studie měla vést k návržení inovace v daném podniku a tím i ke zvýšení jeho konkurenceschopnosti.

Program **Marketing** je zaměřený na rozvoj aktivit českých exportérů na zahraničních trzích a zvýšení schopnosti využít exportní příležitosti. Podporováno je např. získávání marketingových informací v souvislosti se vstupem na zahraniční trhy, tvorba studií vstupu na tyto trhy, prezentace podniku na veletrzích a výstavách v zahraničí a s tím související tvorba propagačních materiálů.

Podpora podnikání realizovaná prostřednictvím OPPI je určena především malým a středním podnikům, které působí mimo hl. m. Prahu. Toto zaměření se prokázalo v průběhu šetření. Až na drobné výjimky podpora směřuje vždy do podniků, a to dominantně MSP.

Podpora je realizována plošně. Nezohledňuje územní hlediska fungování podniků, odlišný stupeň rozvoje jednotlivých regionů, s výjimkou programu Rozvoj, který je zaměřen na podporu MSP (pořízení technologií) v hospodářsky slabých a strukturálně postižených (mikro)regionech. Zároveň nedochází ke specifické podpoře vybraných odvětví a oborů – výzvy se zpravidla zaměřují na celý zpracovatelský průmysl, energetický průmysl; až na výjimky nejsou podporovány služby a s ohledem na tradici kohezní politiky a evropskou regulaci jsou z podpory zcela či z větší části vyloučeny hornictví, hutnictví, ocelářství apod.

Z hlediska způsobu realizace politiky je tedy možné formulovat hypotézu o minimálních regionálních rozdílech v poskytované podpoře.

Sledování úspěšnosti realizace podpory proběhlo ve dvou rovinách:

Prvním hlediskem je schopnost využít prostředky alokované pro realizaci podpory. **Spočívá tedy ve zkoumání poptávky a nabídky, jejich objemu a vzájemného vztahu.** Primárně se soustředíme na posouzení objemu „viditelné“ poptávky, zachycené MSC2007, kterou je možné dokomponovat dle územního principu a cílové skupiny. Odlišnosti ve výkaznictví operačních programů pro potřeby MSC2007, které např. u OPPI nezachycují „neúspěšné“ žádosti tj. stavy N0-N3, je však nutné také vzít v úvahu. Dalším faktorem, který se opět projevuje u OPPI, je **cílování poptávky** ze strany administrátora dle výše alokace konkrétní výzvy – předkládání projektů je znemožněno po dosažení násobku alokace uvedené ve výzvě programu. Doprovodnou informací je pak reálné čerpání evropských zdrojů.

Druhým hlediskem je úspěšnost realizace podpory z hlediska naplňování cílů podpory, které je sledováno prostřednictvím indikátorů výstupů a výsledků.

Výsledky šetření

Výrazně se liší poměr poptávky k alokaci, která u oblasti podpory 2.2. Podpora nových výrobních technologií, ICT a vybraných strategických služeb dosáhla 148 % alokace, zatímco

u podpory 6.1. Podpora poradenských služeb pouze 36 %. Přitom v prvním případě je alokováno více než 16 mld. (po revizi programu) a ve druhém jen 1,4 mld. **Tento stav naznačuje výrazné vychýlení poptávky směrem k ovlivňování základních faktorů - řešení základních potřeb podniků spojených se vznikem firem, aktivizací soukromého kapitálu, a jejich standardního fungování na trhu. To dokládá i velký objem celkové poptávky po podnikatelské infrastruktuře** (oblast podpory 5.3. Infrastruktura pro podnikání) – přes 12 mld. Kč (celková poptávka je shodná s výší alokace).

Poptávka po **podpoře poradenských služeb nedosahuje ke sledovanému datu této výše.** Cílem programu Poradenství je posílit schopnost MSP čerpat dotace na služby poradců, které si mohou samy vybrat s ohledem na specifika své podnikatelské činnosti či zvažované uplatnění inovací. Indikovaná nižší poptávka po poradenských službách vyžaduje další zkoumání. Jde o to, zdali dochází k nedostatečnému propojení poptávky (např. se jedná o strukturální omezení na straně firem) s nabídkou (nedostatečná nabídka, nízká kvalita) na trhu služeb, či se jde o působení dalších faktorů. Nastavení rovnováhy mezi potřebami podniků v oblasti poradenství a zabezpečení profinancování kvalitních poradenských služeb je pro administrátory výzvou.

V rámci prioritní osy 6. Služby pro rozvoj podnikání je realizována i sesterská oblast podpory 6.2. Podpora **marketingových služeb**, která dosáhla 97 % alokace. Zcela odlišný vývoj v případě podpory marketingových služeb spočívá v odlišném charakteru poskytované podpory. Z pohledu podniků lze považovat za vysoce atraktivní možnost zpracování marketingových studií pro vstup na zahraniční trhy, prezentace podniku na veletrzích a výstavách v zahraničí a s tím související tvorbu propagačních materiálů.

Regionální pohled

Z hlediska objemu prostředků – viz *Příloha tabulka č. 1p: Veřejné fin.prostř. celkem Sml/Dod, porovnání územní a dle typu žadatele za relevantní oblasti podpory OPP1*, jsou nejvýznamnějšími příjemci **největší kraje ČR** – jako je **Moravskoslezský** či **Jihomoravský**. Překvapivý je v tomto ohledu možná nižší objem prostředků směřovaný do Středočeského kraje. Třetí nejvyšší objem získal **Zlínský kraj**, který se však řadí spíše k menším krajům.

MSC 2007 neobsahuje data o stavech N0 až N3, tj. o neúspěšných projektech, které neprošly procesem hodnocení. Přesto i informace o stavech N4-N7 dokládají vysoký podíl reálně neuspokojené poptávky – přes 10 mld. Kč, což i při přičtení 2,5 mld. Kč ve stavech P1-P3 k přiděleným zdrojům ve výši 26 mld. Kč **představuje 27 % zjištěné poptávky**. Podrobné informace viz *Příloha, tabulka č. 2p: Veřejné fin.prostř. celkem - Žádost stavy N0, N4-N8, porovnání územní a dle typu žadatele za relevantní oblasti podpory OPP2*.

¹Tato tabulka prezentuje veřejné prostředky v absolutních číslech, které byly zázavazkovány konečným příjemcům v jednotlivých regionech. Pro tuto analýzu byl vyloučen region hl. m. Praha a také oblast podpory 1.1. Nejvíce finančních prostředků z veřejných zdrojů připadlo moravským regionům, které obsadily první tři místa pomyslného žebříčku: Moravskoslezský kraj (4,68 mld. Kč), Jihomoravský kraj (4,26 mld. Kč) a Zlínský kraj (2,28 mld. Kč). Na opačném konci se nacházejí Jihočeský kraj s 646 mil. Kč a Karlovarský kraj s 682 mil. Kč.

²Tento ukazatel v absolutních číslech vyjadřuje neuspokojenou poptávku z důvodu nepředvídaných okolností. Při územním hodnocení bylo odhlédnuto od hl.m. Prahy. Mezi neúspěšnější regiony patří Jihočeský a Karlovarský kraj, naopak nejhůře si vedly dva moravské regiony Jihomoravský a Moravskoslezský kraj, a dále ještě Středočeský kraj, který také překročil hranici jedné miliardy.

Při relativním pohledu *Příloha, tabulka č. 3p: Veřejné fin.prostř. celkem - Žádost stavy N0, N4-N8 / Veřejné fin.prostř. celkem – Žádost, územní porovnání za relevantní oblasti podpory OPPI* rozdělení na úrovni krajů nedovoluje provést jednoznačné hodnocení úspěšnosti regionů, neboť situace se v jednotlivých oblastech podpory liší. Např. Karlovarský kraj, který má ve třech ze čtyř sledovaných oblastí podpory nejnížší procentuální podíl, tj. patří na žebříčku k neúspěšnějším, dosahuje naopak v oblasti podpory 5.3 výsledku nejhoršího, tj. 29 % žádostí je neuspokojeno z nepředvídaných důvodů. Přesto lze tvrdit, že **mezi úspěšnější lze řadit ke Karlovarskému i Jihomoravský, Jihočeský a Plzeňský kraj.**

Při sledování územního zaměření poskytované podpory je však nutné zohlednit odlišný podíl podnikatelských subjektů v jednotlivých krajích. I při uplatnění tohoto hlediska si v případě celkových nasmlouvaných prostředků **nejlépe vedou moravské kraje: Jihomoravský kraj, Moravskoslezský a Zlínský kraj** *Příloha, Tabulka č. 4p Celkové zdroje - Sml/Dod / regionální podíl, územní porovnání za relevantní oblasti podpory OPPI.* Nejnížší podíly u jednotlivých oblastí podpory jsou naopak rozprostřeny u různých českých regionů: Středočeský kraj, Jihočeský kraj a Liberecký kraj.³

Při sledování schopnosti regionů uspět v typově odlišných podporách, zaměřených na odlišné úrovně konkurenceschopnosti, docházíme k podobným zjištěním.

Pokrok v realizaci - naplnění indikátorů

K 31.12.2011 jsou naplněny závazky indikátorů cílů OPPI v průměru na 68,8 % a dosažené hodnoty v průměru na 36 %. Rozdíl je dán charakterem a dlouhodobostí realizace jednotlivých projektů. Pro sledování realizace jsou nastaveny bohaté sady monitorovacích indikátorů sledovaných na projektech, jejich počet je velmi vysoký; z tohoto hlediska by bylo určitě možné přistoupit k výrazné redukci ukazatelů. U většiny indikátorů jsou sledovány hodnoty vyplývající ze závazků žadatelů, což umožňuje interpretovat průběh podpory.

V případě oblast podpory 2.2. Podpora nových výrobních technologií, ICT a vybraných strategických služeb se zdá, že indikátor 381505 Instalované technologie byl nastaven správně. Žadatelé se zavázali instalovat 3367 technologií, což lehce převyšuje cílovou hodnotu (o 5 %). S ohledem na probíhající realizaci projektů však bylo dosaženo jen 47 % cílové hodnoty. Přesto se jedná o slibný vývoj, který by měl umožnit naplnit tento ukazatel. Další indikátory, jako je Počet nově vytvořených pracovních míst - celkem jsou rovněž naplněny jen částečně, a to ve výši 27 %.

Z indikátorů sledovaných MSC2007 za oblast podpory: 5.3. Infrastruktura pro podnikání jsou vykazovány hodnoty pouze za indikátor podlahová plocha rekonstruovaných objektů, u kterého je cílová hodnota doposud naplněna jen z 27 %, zazávazkováno je 75 %.

V případě oblasti podpory 6.1. Podpora poradenských služeb je indikátor Počet podpořených projektů poradenských služeb pro rozvoj podnikání (cílová hodnota 600) naplněn z 27,3 %, zazávazkováno je však slibných 60 % (k 31.3. 2012 to bylo dokonce 67 %). Nově je sledován indikátor „Počet podpořených projektů poradenství pro technologické firmy“, který v sobě zahrnuje podpořené projekty interního projektu agentury Czech Invest „CzechAccelerator 2011-2014“.

³ Opět v tomto porovnání není počítáno s hl. m. Prahou ani s oblastí podpory 1.1.

U oblasti podpory 6.2. Podpora marketingových služeb nejsou k dispozici informace o naplnění indikátorů, jelikož doposud nebyly realizovány relevantní projekty agentury Czech Trade.

Závěry

Podpora podnikání - zahájení podnikání a posilování základních faktorů ovlivňujících konkurenceschopnost malých a středních podniků a případné regionální rozrůznění podpory zůstává předmětem politických debat i diskusí mezi odbornou veřejností. Přestože je zřetelný posun v zaměření průmyslové politiky a podpory MSP směrem k inovacím, výzkumu a technologickému vývoji, domnívám se, že i tato sféra by neměla být opomenuta. Objevují se i nové potenciální segmenty podnikání – jako je sociální podnikání, které se často soustředí na přirozenou integraci osob znevýhodněných na trhu práce vytvořením pracovních příležitostí, u kterých nelze očekávat výrazný inovační potenciál a které vyžadují tradičnější formu podpory.

Z výsledků šetření vyplývá, že stávající podpora podnikání (vstup do podnikání a základní faktory ovlivňující konkurenceschopnost) je zaměřena v podstatě správně. **Přestože se jedná o plošnou sektorovou politiku, projevují se významné regionální rozdíly, které naznačují odlišnou schopnost podniků čerpat uvedené prostředky. Ve zkoumaných oblastech podpory se výrazně prosazovaly především moravské regiony.**

Existují politické i legislativní předpoklady dalšího pokračování této podpory. V souhrnném návrhu zaměření budoucí kohezní politiky EU po roce 2013 v podmínkách České republiky, obsahující i návrh rozvojových priorit pro čerpání fondů EU po roce 2013, tzv. Národní rozvojové priority a tematické oblasti definované usnesením vlády ČR č.650/2011 se tato forma podpory objevuje. Nezbytnou součástí vytváření motivačního prostředí, které je zahrnuto v tematické oblasti podpora podnikání, je rozvoj infrastruktury a služeb na podporu podnikání a rozvoje znalostní ekonomiky a internacionalizace podnikání. Kromě činností jako jsou **poskytování ICT služeb pro malé a střední podniky, zlepšení dostupnosti kvalitních informací, poskytování poradenských služeb založených na znalostech, mentoring, koučing, budování partnerských sítí** apod. se předpokládá také vytváření nástrojů pro zakládání a rozvoj podniků, podpora ochrany průmyslového vlastnictví, ale i rozvoj školicích středisek a podpora vědeckotechnických parků a podnikatelských inkubátorů.

V návrhu nařízení pro Evropský fond pro regionální rozvoj podporuje je uvedena podpora produktivních investic, které přispívají **k tvorbě a ochraně udržitelných pracovních míst, prostřednictvím přímé podpory investic do malých a středních podniků (MSP)** – čl. 3.

Zkoumané oblasti se tematicky úzce vážou k Investičním prioritám uvedeným v čl. 5: 2) **zlepšení přístupu k ICT, využití a kvality ICT** – především **vyvíjení produktů a služeb v oblasti ICT, elektronický obchod a zvyšování poptávky po ICT**, částečně také k rozšiřování širokopásmového připojení a zavádění vysokorychlostních sítí; 3) **zvyšování konkurenceschopnosti MSP**, kdy bezprostředně k **podpoře podnikavosti**, zejména usnadněním hospodářského **využívání nových myšlenek a podporou zakládání nových podniků**, vyvíjení nových obchodních modelů pro MSP, zejména pro oblast **mezinárodního obchodu**.

Dílčí vazby s ohledem na kontext realizované podpory je možné vysledovat k investiční prioritě (8) podpora zaměstnanosti a podpora mobility pracovních sil - rozvoj

podnikatelských inkubátorů a investiční podpora samostatně výdělečné činnosti a zakládání podniků.

Doporučení k možnostem zaměření budoucí podpory:

- Posílit opatření vedoucí k zachycení dobrých nápadů, jejich uplatnění v podnikání.
- Podporovat podnikavost, podporovat rozvoj podnikatelských aktivit v průběhu studia, návrat osob s podnikatelskou zkušeností zpět k podnikání, aktivizovat osoby ohrožené na trhu práce a vytvořit jim podmínky pro zahájení podnikání – sociální podnikání.
- Zpřístupnit kapitál pro potřeby začínajících podnikatelů ve všech oborech a odvětvích (včetně služeb), aniž by došlo k narušení tržního prostředí a vytlačení soukromé iniciativy – zvýhodněné půjčky, záruky.
- Podpořit využití rizikového kapitálu v oborech s výrazným růstovým potenciálem a šancí na vysokou návratnost investice.
- Zajistit další podmínky umožňující zahájit a rozvinout podnikání jako je nabídka podnikatelských ploch, inkubátorů (přednostní využití brownfields), zpřístupnění ICT atd.
- Posílit kompetence MSP vztahující se k práci s trhem a zákazníky.
- Posílit kompetence MSP vztahující ke strategickému plánování rozvoje firmy, zavádění a řízení inovací, apod.
- Podpořit trh podnikatelských služeb přispět ke zlepšení kvality a reálné dostupnosti těchto služeb – výrobní vzory, patentová ochrana, zavádění progresivních technologií, strategický management, řízení inovačního procesu, marketingové strategie – vstup na nové zahraniční trhy.
- Nadále udržovat a posilovat technické kompetence domácích firem, které představují jednu z hlavních konkurenčních výhod.
- Podpořit vytváření technologických řetězců a dalších funkčních vazeb mezi podniky a dalšími aktéry v území s cílem využití a rozvinutí potenciálu regionu; vytvářet realistické koncepce rozvoje – regionální inovační strategie, aktivní facilitace umožňující reálné prosazení této strategie – nastavení systému podpory, koordinace aktérů, řízení procesů apod.
- Zvážit uplatnění přístupů podporujících specializaci – smart specialization s reálným posouzením oborových a územních hledisek – existujícího potenciálu a možností jeho rozvinutí.
- Podporovat spolupráce a vytváření přeshraničních a širších územních sítí mezipodnikových a meziodvětvových vztahů.

Přílohy

Tabulka č. 1p. Veřejné fin.prostř. celkem - Sml/Dod, porovnání územní a dle typu žadatele za relevantní oblasti podpory OPPI k 31.12. 2011

	1.1. Podpora začínajícím podnikatelům	2.2. Podpora nových výrobních technologií, ICT a vybraných strategických služeb	5.3. Infrastruktura pro podnikání	6.1. Podpora poradenských služeb	6.2. Podpora marketingových služeb	Celkem	Celkem (bez 1.1)
Území:							
ČR	389 852 461	15 297 915 880	9 111 788 190	388 367 070	1 208 918 687	26 396 842 288	26 006 989 827
Středočeský kraj	0	974 826 542	639 463 190	11 878 900	104 001 234	1 730 169 866	1 730 169 866
<i>Praha</i>	<i>389 852 461</i>	<i>588 691 200</i>	<i>1 064 788 000</i>	<i>266 445 070</i>	<i>497 695 100</i>	<i>2 807 471 831</i>	<i>2 417 619 370</i>
Jihočeský kraj	0	238 353 720	370 583 000	5 396 600	31 976 624	646 309 944	646 309 944
Plzeňský kraj	0	319 170 670	718 481 000	8 067 200	29 812 500	1 075 531 370	1 075 531 370
Karlovarský kraj	0	478 759 000	190 569 000	3 080 000	10 195 500	682 603 500	682 603 500
Ústecký kraj	0	1 421 547 330	408 086 000	6 575 000	21 043 859	1 857 252 189	1 857 252 189
Liberecký kraj	0	674 673 088	445 803 000	4 267 000	30 310 000	1 155 053 088	1 155 053 088
Královéhradecký kraj	0	406 278 260	414 637 000	9 227 000	42 660 510	872 802 770	872 802 770
Pardubický kraj	0	739 379 380	645 787 000	4 218 200	46 039 000	1 435 423 580	1 435 423 580
Kraj Vysočina	0	765 166 690	301 087 000	5 542 400	46 833 750	1 118 629 840	1 118 629 840
Jihomoravský kraj	0	3 048 191 950	1 053 473 000	25 880 500	136 118 275	4 263 663 725	4 263 663 725
Olomoucký kraj	0	1 271 219 570	448 019 000	13 407 200	52 408 290	1 785 054 060	1 785 054 060
Zlínský kraj	0	1 292 117 290	902 951 000	10 914 000	76 044 395	2 282 026 685	2 282 026 685
Moravskoslezský kraj	0	3 079 541 190	1 508 061 000	13 468 000	83 779 650	4 684 849 840	4 684 849 840
Typy žadatelů:							
Stát a jeho organizace	0	0	0	0	0	0	0
Kraje	0	0	0	0	0	0	0
Obce	0	0	0	0	0	0	0
Podniky	389 852 461	14 707 496 680	9 111 788 190	120 806 500	708 546 187	25 038 490 018	24 648 637 557
NNO	0	0	0	0	0	0	0
Komory, profesní a zájmová samospráva	0	0	0	0	0	0	0
Vzdělávací a veřejné výzkumné instituce	0	0	0	0	0	0	0
Ostatní	0	590 419 200	0	266 445 070	497 639 900	1 354 504 170	1 354 504 170
Prázdné	0	0	0	1 115 500	2 732 600	3 848 100	3 848 100

Tabulka č. 2p. Veřejné fin.prostř. celkem - Žádost stavy N0, N4-N8, porovnání územní a dle typu žadatele za relevantní oblasti podpory OPPI k 31.12. 2011

	2.2. Podpora nových výrobních technologií, ICT a vybraných strategických služeb	5.3. Infrastruktura pro podnikání	6.1. Podpora poradenských služeb	6.2. Podpora marketingových služeb	Celkem
Území:					
ČR	8 689 418 000	1 503 577 485	36 427 000	232 015 688	10 461 438 173
Středočeský kraj	1 017 211 320	206 567 000	3 562 600	26 433 000	1 253 773 920
<i>Praha</i>	0	145 302 000	0	0	145 302 000
Jihočeský kraj	143 577 520	20 165 000	1 633 400	5 882 000	171 257 920
Plzeňský kraj	313 361 770	52 178 000	975 000	14 868 688	381 383 458
Karlovarský kraj	220 985 000	84 305 485	975 000	2 367 000	308 632 485
Ústecký kraj	856 694 290	43 592 000	4 400 000	12 647 000	917 333 290
Liberecký kraj	399 277 040	39 113 000	1 990 000	9 504 000	449 884 040
Královéhradecký kraj	247 514 400	115 848 000	1 863 000	8 536 000	373 761 400
Pardubický kraj	454 546 350	181 599 000	1 120 000	12 806 000	650 071 350
Kraj Vysočina	275 552 750	120 066 000	3 835 000	17 395 000	416 848 750
Jihomoravský kraj	1 672 150 100	83 914 000	5 919 000	51 103 200	1 813 086 300
Olomoucký kraj	790 933 670	155 596 000	3 900 000	17 491 800	967 921 470
Zlínský kraj	723 610 250	131 504 000	3 167 000	20 960 000	879 241 250
Moravskoslezský kraj	1 574 003 540	123 828 000	3 087 000	32 022 000	1 732 940 540
Typy žadatelů:					
Stát a jeho organizace	0	0	0	0	0
Kraje	0	0	0	0	0
Obce	0	51 937 485	0	0	51 937 485
Podniky	8 689 418 000	1 451 640 000	36 178 600	230 566 888	10 407 803 488
NNO	0	0	0	0	0
Komory, profesní a zájmová samospráva	0	0	0	0	0
Vzdělávací a veřejné výzkumné instituce	0	0	0	0	0
Ostatní	0	0	0	0	0
Prázdné	0	0	248 400	1 448 800	1 697 200

Tabulka č. 3p Veřejné fin.prostř. celkem - Žádost stavy N0, N4-N8 / Veřejné fin.prostř. celkem – Žádost, územní porovnání za relevantní oblasti podpory OPPI

	2.2. Podpora nových výrobních technologií, ICT a vybraných strategických služeb, OP Podnikání a inovace	5.3. Infrastruktura pro podnikání, OP Podnikání a inovace	6.1. Podpora poradenských služeb, OP Podnikání a inovace	6.2. Podpora marketingových služeb, OP Podnikání a inovace
ČR	36%	13%	7%	15%
Středočeský kraj	53%	20%	15%	20%
Praha	0%	11%	0%	0%
Jihočeský kraj	39%	(1.) 5%	16%	(2.) 14%
Plzeňský kraj	52%	(2.-4.) 6%	(1.) 6%	26%
Karlovarský kraj	(2.) 32%	29%	(2.-5.) 12%	(3.) 15%
Ústecký kraj	37%	8%	26%	43%
Liberecký kraj	38%	(2.-4.) 6%	26%	19%
Královéhradecký kraj	40%	21%	14%	(1.) 12%
Pardubický kraj	39%	19%	(2.-5.) 12%	18%
Kraj Vysočina	(1.) 27%	24%	28%	25%
Jihomoravský kraj	35%	(2.-4.) 6%	(2.-5.) 12%	25%
Olomoucký kraj	39%	18%	20%	27%
Zlínský kraj	35%	12%	14%	18%
Moravskoslezský kraj	35%	7%	(2.-5.) 12%	23%

Tabulka č. 4p Celkové zdroje - Sml/Dod / regionální podíl, územní porovnání za relevantní oblasti podpory OPPI k 31.12. 2011

	1.1. Podpora začínajícím podnikatelům, OP Podnikání a inovace	2.2. Podpora nových výrobních technologií, ICT a vybraných strategických služeb, OP Podnikání a inovace	5.3. Infrastruktura pro podnikání, OP Podnikání a inovace	6.1. Podpora poradenských služeb, OP Podnikání a inovace	6.2. Podpora marketingových služeb, OP Podnikání a inovace
ČR	1	1	1	1	1
Středočeský kraj	0	0,52	0,57	0,39	0,9
Praha	9,16	0,18	1	4,8	2,35
Jihočeský kraj	0	0,29	0,8	0,35	0,54
Plzeňský kraj	0	0,4	(2.) 1,68	0,5	0,52
Karlovarský kraj	0	1,11	0,73	0,44	0,38
Ústecký kraj	0	(3.) 1,54	0,75	0,42	0,37
Liberecký kraj	0	0,8	0,83	0,3	0,54
Královéhradecký kraj	0	0,48	0,79	(3.) 0,63	0,8
Pardubický kraj	0	0,94	1,25	0,32	0,93
Kraj Vysočina	0	1,01	0,66	0,45	(3.) 1,01
Jihomoravský kraj	0	(2.) 1,76	0,95	(2.) 0,83	(1.) 1,17
Olomoucký kraj	0	1,4	0,79	(1.) 0,9	0,93
Zlínský kraj	0	1,13	(3.) 1,34	0,6	(2.) 1,13
Moravskoslezský kraj	0	(1.) 2,14	(1.) 1,69	0,56	0,91

Literatura

- [1] MMR: Měsíční monitorovací zpráva o průběhu čerpání fondů SF/FS a národních zdrojů [online]. webové stránky MMR, [citováno dne 30.4.2012] Dostupnost na WWW: <http://www.strukturalni-fondy.cz/getdoc/d4d084ae-cde6-466a-8ec1-c907ab9c5cb3/Mesicni-monitorovaci-zprava>
- [2] MMR: Stav pravidla n+3/ n+2, březen 2012 [online]. webové stránky Ministerstva pro místní rozvoj ČR, [citováno dne 30.4.2012] dostupnost na internetu: <http://www.strukturalni-fondy.cz/getdoc/9278842c-769f-44d7-a7c3-7e3285d19b62/Stav-pravidla-n-3---n-2---brezen-2012>
- [3] MPO: Operační program podnikání a inovace
- [4] Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o společných ustanoveních ohledně Evropského fondu pro regionální rozvoj, Evropského sociálního fondu, Fondu soudržnosti, Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova a Evropského námořního a rybářského fondu, jichž se týká společný strategický rámec, o obecných ustanoveních ohledně Evropského fondu pro regionální rozvoj, Evropského sociálního fondu a Fondu soudržnosti o zrušení nařízení (ES) č. 1083/2006 Evropská komise, 10.10.2011
- [5] Návrh NAŘÍZENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY o zvláštních ustanoveních týkajících se Evropského fondu pro regionální rozvoj a cíle Investice pro růst a zaměstnanost a o zrušení nařízení (ES) č. 1080/2006 Evropská komise, 10.10. 2011
- [6] Nařízení Rady (ES) č. 1080/2006 ze dne 5. července 2006, o Evropském fondu pro regionální rozvoj a o zrušení nařízení (ES) č. 1783/1999
- [7] Nařízení Rady (ES) č. 1083/2006 ze dne 11. července 2006, o obecných ustanoveních o Evropském fondu pro regionální rozvoj, Evropském sociálním fondu a Fondu soudržnosti o zrušení nařízení (ES) č. 1260/1999
- [8] STAROŇOVÁ, L.(2007): Bariéry využívání prostředků EU v České republice [Studie projektu IG507046/06] Vysoká škola ekonomická, říjen 2007
- [9] Usnesení vlády ČR č.650 ze dne 31. srpna 2011 k Souhrnnému návrhu zaměření budoucí kohezní politiky Evropské unie po roce 2013 v podmínkách České republiky, obsahujícímu i návrh rozvojových priorit pro čerpání fondů Evropské unie po roce 2013
- [10] WOKOUN, R.: Česká regionální politika v období vstupu do Evropské unie. Praha: VŠE, 2003. ISBN 80-245-0517-7

PŘÍNOSY INICIATIVY CZECHACCELERATOR**BENEFITS OF THE CZECHACCELERATOR INITIATIVE****Bc. EVA MALICHOVÁ**

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
E-mail: 251483@mail.muni.cz*

Anotace

Článek se zabývá přínosy iniciativy CzechAccelerator pro vybrané účastníky se firmy. Czech Accelerator se zaměřuje na podporu českých malých a středních podniků prostřednictvím střednědobých výjezdů do zahraničí. V článku je popsán průběh a změny iniciativy CzechAccelerator. Stěžejní část je tvořena analýzou tří vybraných zúčastněných společností Czech Geeks, uLikeIT a System4u. Závěr obsahuje shrnutí nejdůležitějších přínosů iniciativy pro společnosti.

Klíčová slova

CzechAccelerator, CzechInvest, Silicon Valley

Annotation

The article deals with the benefits of the CzechAccelerator initiative chosen participating companies. The CzechAccelerator focuses on support of Czech small and medium enterprises via medium-term business stays abroad. A progress and changes of the CzechAccelerator initiative are subscribed in the article. Principal part is created by an analysis of three chosen participating companies CzechGeeks, uLikeIT and System4u. The most important benefits of initiative are summarized in conclusion.

Keywords

CzechAccelerator, CzechInvest, Silicon Valley

JEL classification: M13, O32, O38

Úvod

CzechAccelerator neboli „Český technologický akcelerator“ je technologickým akceleratorem agentury CzechInvest. Má za cíl zajistit finance a strategické partnerství pro inovativní projekty českých technologických start-upů a malých a středních podniků, zprostředkovat přenesení výsledků výzkumu a vývoje do praxe a zrychlit průnik českých technologických firem na severoamerický trh, který je jedním z nejkonzekureschopnějších trhů na světě. Projekt je určený především pro české firmy z oblasti informačních a komunikačních technologií, biotechnologií a čistých technologií.

CzechInvest se v první řadě zaměřoval na firmy, které již mají existující, jedinečný produkt či technologii. Navíc musí vědět, jaké je praktické uplatnění produktu, kdo je finální zákazník, pro kterého je produkt určen a kdo je schopen produkt koupit. Jak již název opatření

akcelerátor napovídá, nejedná se o inkubaci firmy od úplného začátku, ale o akceleraci, tzn. urychlení jejího vývoje.¹

Firmy se do iniciativy hlásí na základě výzev, které zveřejňuje agentura CzechInvest 2 - 3krát do roka na svých oficiálních webových stránkách a jsou vyhlášovány na konkrétní období. Společnosti se do CzechAcceleratoru mohou zapojit až po úspěšném absolvování dvoukolového výběrového řízení².

V průběhu trvání iniciativy CzechAccelerator došlo jednou ke změně jejího označení. V pilotní části se hovořilo o „programu“ CzechAccelerator, do jehož výzev se hlásily jednotlivé společnosti se svými projekty. Poté došlo k přejmenování na „projekt“ CzechAccelerator 2011 - 2014 z důvodu realizace v rámci programu podpory Poradenství, který je součástí Operačního programu Podnikání a inovace.

Pilotní část programu CzechAccelerator³

V následujících několika odstavcích je popsáno, jaké podmínky museli žadatelé splňovat, co projekt firmám nabízel a to jak bezplatně, tak za úplatu a co účastníci mohli získat v pilotní části programu, která proběhla v období duben 2010 - březen 2011 v Silicon Valley.

CzechAccelerator byl v pilotní části součástí podnikatelského inkubátoru Plug and Play Tech Center v městečku Sunnyvale v Kalifornii v USA. Je to jedno z měst, které vytváří známou konurbaci Silicon Valley, která je americkým centrem výpočetní techniky. V Silicon Valley mají centrály a vývojová centra stovky světově úspěšných firem jako Google, Apple, Yahoo, eBay, Intel a mnohé další. Navíc zde v dnešní době sídlí přes 300 start-up společností z celého světa, zejména z oblasti internetu, mobilních a bezdrátových technologií a sociálních sítí.

Česká firma ucházející se o účast v programu CzechAccelerator musela splňovat několik základních podmínek např. být malou a střední firmou v sektoru ICT nebo technologií, mít sídlo v ČR, mít zájem o získání venture kapitálu a /nebo strategického partnera pro další rozvoj, být inovačně a růstově zaměřená firma nabízející zajímavý produkt s vysokým investičním potenciálem. Podstatnou podmínkou pro ucházející se firmu bylo, že musela disponovat dostatkem finančních prostředků na úhradu nákladů, které CzechInvest neproplácí (jedná se o náklady spojené s pobytem vyslaných zaměstnanců firmy, např. letenka, ubytování, stravování, doprava, mobilní telefon, apod.).

Pilotní část programu CzechAccelerator nabízela:

- účast na networkingových akcích pořádaných Plug and Play Tech Center,
- kancelářské prostory pro 2 osoby po dobu tří měsíců,
- informační a organizační podporu z Plug and Play Tech Center a agentury CzechInvest během působení v CzechAccelerator,
- konferenční prostory pro schůzky a obchodní jednání (16 hodin týdně),
- vysoce specifické školení a přípravu na pobyt v CzechAccelerator.

Plug and Play Tech Center nabízelo za úplatu služby jako:

¹ YouTube: *BarCamp Brno 2010 - Jak funguje a co nabízí CzechAccelerator*

² CzechInvest: *Pilotní projekt*

³ CzechInvest: *Pilotní projekt*

- asistence při získávání finančního kapitálu a vytváření strategického plánu (stanovení milníků a cílů působení v Silicon Valley, zdokonalení prezentace pro investory),
- představení venture kapitálovým fondům a jiným investorům,
- představení korporátním a strategickým partnerům Plug and Play Tech Center,
- konzultace s Executives in Residence (k firmě, která přijde do Silicon Valley jako nováček, je přiřazen tzv. executive in residence - zkušený člověk, který se v Silicon Valley pohybuje již dlouhou dobu a má za úkol představit firmu všem důležitým kontaktům, které zná),⁴
- Business Plan Review - tým odborníků v Plug and Play Tech Center nabízí tuto službu, která pomáhá českým firmám přizpůsobit podnikatelský plán americkému trhu, který je podstatně agresivnější než český trh resp. evropský trh,⁵
- pravidelné monitorování a strategické schůzky se specialisty a vyšším vedením Plug and Play Tech Center.

Účastníci programu mohli získat:

- příležitost jednat se zkušenými odborníky, kteří s Plug and Play Tech Center spolupracují,
- možnost přístupu k technologickým firmám, předním fondům rizikového kapitálu a potenciálním zákazníkům v USA,
- vstup na desítky odborných marketingových a networkingových akcí pořádaných Plug and Play Tech Center a jejich partnery,
- možnost setkat se se strategickými partnery ze světově uznávaných společností (Google, Oracle, Microsoft, Microsystems, Cisco,...),
- základní konzultace zaměřené na právo, lidské zdroje, duševní vlastnictví, daně, účetnictví, pojištění, marketing apod.

CzechInvest představil prostory CzechAcceleratoru v říjnu 2009 a již v dubnu 2010 přivítal první firmy. Do března 2011 pomohl CzechAccelerator deseti firmám. Z tabulky 1 je patrné, v jakých termínech se vybrané firmy účastnily pilotní části programu v Silicon Valley a z jaké oblasti působení pocházely. V pilotní části byla jasná převaha firem z oblasti ICT (8 společností) a po jedné firmě se projektu účastnily firmy z oblasti nanotechnologií a medicínských technologií.

Tab. 1: Účastníci pilotní části projektu CzechAccelerator a oblast působení firmy (lokality: USA, Silicon Valley)

Firma	Výzva	Termín pobytu	Oblast působení
BoldBrick	I.	1. 4. 2010 – 30. 6. 2010	ICT
Cognitive Security	I.	1. 4. 2010 – 30. 6. 2010	ICT
Imagemetry	I.	1. 4. 2010 – 30. 6. 2010	ICT
E&S Software	II.	1. 7. 2010 – 30. 9. 2010	ICT
Devmasters (Ontheroad.to)	II.	1. 10. 2010 – 31. 12. 2010	ICT
Dinasys	II.	1. 10. 2010 – 31. 12. 2010	medtech
Kertak Nanotechnologies	II.	1. 10. 2010 – 31. 12. 2010	nanotechnologie
COEX	III.	1. 1. 2011 – 31. 3. 2011	ICT
AdvaICT	III.	1. 1. 2011 – 31. 3. 2011	ICT
Cosect	III.	1. 1. 2011 – 31. 3. 2011	ICT

Zdroj: vlastní zpracování dle informací agentury CzechInvest

⁴ YouTube: BarCamp Brno 2010 - Jak funguje a co nabízí CzechAccelerator

⁵ tamtéž

Projekt CzechAccelerator 2011 - 2014

V dalších obdobích prošlo opatření CzechAccelerator několika významnými změnami. Od roku 2011 je projekt znám pod novým názvem „CzechAccelerator 2011 - 2014“ a navazuje na pilotní část programu „Český technologický akcelérátor“ (CzechAccelerator).⁶ Cílem projektu je i nadále podpora inovativních českých startupů a malých a středních firem, dále rozvoj manažerských zkušeností a aktivit při komercionalizaci jejich vlastního produktu, praktické uplatnění podnikatelského plánu a posílení marketingových a manažerských schopností. Součástí poskytovaného poradenství je i podpora v procesu získávání financování formou business angels či rizikového kapitálu.⁷

Projekt CzechAccelerator 2011 - 2014 otevřel doposud tři výzvy. Ty následovaly po pilotní části programu v dalších obdobích a došlo v nich k významným změnám. Asi největší změnou je možnost výběru mezi dvěma, později mezi více, lokalitami. V rámci I. výzvy se firmy rozhodují, zda chtějí svůj pobyt v CzechAcceleratoru strávit na západním (dosavadní lokalita v Silicon Valley) či východním pobřeží USA.⁸ Východní pobřeží USA okolo města Boston, je oblast vhodná především pro biotechnologie, life science, zdravotnickou techniku a čisté technologie. V rámci II. výzvy se možnost výběru lokality rozšířila i na další technologicky rozvinuté oblasti mimo USA. Jedná se o Singapur (ICT⁹, biotechnologie a life science), Izrael (ICT, biotechnologie, life science a čisté technologie) a Švýcarsko (biotechnologie, life science, čisté technologie a přesné strojírenství).¹⁰

Změny nastaly také v době pobytu jednotlivých firem v projektu. Zatímco na začátku pilotní části v dubnu 2010 mohl být pobyt firmy v projektu pouze tříměsíční (tato doba byla platná pro celou pilotní část), již od I. výzvy projektu CzechAccelerator mohou firmy ve vybrané oblasti zůstat až po dobu 6 měsíců. Navíc si mohou vybírat mezi dvěma variantami termínu a doby účasti. První varianta pobytu byla nabízena v trvání 1 - 6 měsíců a druhou variantou byla možnost dvou pobytů během 6 měsíců.¹¹

Velkou změnu od roku 2011 představuje také možnost získání finančních prostředků v podobě dotací z Operačního programu Podnikání a inovace (OPPI), z programu podpory Poradenství, který je součástí Prioritní osy 6: Služby pro rozvoj podnikání. Jedná se konkrétně o projekt Poradenství CzechAccelerator 2011 - 2014, který byl vyhlášen MPO 9. 3. 2011. Poskytovatelem dotace pro projekt je agentura CzechInvest, která bude také přijímat žádosti o dotaci. Příjem žádostí začal 1. 4. 2011 a potrvá do 30. 9. 2013.¹² Stejně jako celý OPPI je i projekt CzechAccelerator 2011 - 2014 financován z Evropského fondu pro regionální rozvoj (ERDF).

Došlo také k rozšíření podpory účastníkům projektu v rámci předodjezdové přípravy. Agentura CzechInvest pořádá 4denní předodletový seminář zaměřený na přípravu a rozvoj podnikatelského plánu, marketing na zahraničních trzích a komunikace s potenciálními

⁶ CzechAccelerator: *O nás: Projekt a jeho cíle*

⁷ CzechAccelerator: *O nás: Projekt a jeho cíle*

⁸ CzechAccelerator: *I. Výzva*

⁹ ICT = informační a komunikační technologie

¹⁰ CzechInvest: *CzechAccelerator 2011 - 2014 umožní dalším českým firmám proniknout na zahraniční trhy*

¹¹ CzechAccelerator: *I. Výzva*

¹² MPO: *Program podpory Poradenství*

klienty, zástupci fondů rizikového kapitálu a business angels (délka trvání 3 dny) a základní aspekty ochrany práv duševního vlastnictví, zakládání firem, apod. (délka trvání 1 den).

V rámci podpory na místě působení (v termínu července 2011 - prosinec 2011) agentura CzechInvest nabízí úhradu nákladů za služby, které firma v rámci svého setrvání v projektu využije. V některých případech agentura hradí 100% nákladů (pronájem v kancelářských prostorech, přístup k síti technologických firem, předních fondů rizikového kapitálu, účast na odborných konferencích a seminářích), v jiných alespoň 50% (služby zahraničního partnera orientované na praktický business (služby účetní, právní, marketingové) a na coaching a mentoring a dále také ochrana práv duševního vlastnictví (patenty, licence). Dále je v některých případech stanovena maximální výše podpory na 200.000 Kč.

Nově agentura hradila náklady související s dopravou a pobytem zaměstnanců firem. Jednalo se o cestovné - tj. letecká doprava ekonomickou třídou z ČR do USA pro maximálně 2 zaměstnance. Agentura hradí 50% nákladů, max. však 15.000 Kč na jednu zpáteční letenku a o příspěvek na ubytování pro max. 2 zaměstnance. Agentura hradí 50% nákladů, max. však 40.000 Kč na celé období, resp. 6.666 Kč na měsíc pobytu. Tyto cestovní náklady jsou platné pro Výzvu I. platnou v období červenec - prosinec 2011. Pro Výzvu II. došlo k mírné úpravě v souvislosti s rozšířeným výběrem destinací. Stejně jako lety do USA budou propláceny i cestovní náklady do Singapur. Na lety do Švýcarska a Izraele bude agentura přispívat opět 50%, max. do výše 8.000 Kč.

I. výzva¹³ projektu CzechAccelerator 2011 - 2014 byla otevřena dne 24. 3. 2011 a firmy se mohly přihlašovat do 8. 5. 2011. V I. výzvě firmy vybíraly ze dvou destinací (Silicon Valley a Boston). Na základě výběrového řízení bylo vybráno 6 firem, které do vybrané destinace odcestovaly v jimi zvoleném termínu v období září - prosinec 2011. Úspěšné firmy, vybrané destinace, termíny pobytu a oblasti jejich působení jsou uvedeny v následující tabulce 2.

Tab. 2: Účastníci I. výzvy projektu CzechAccelerator 2011 - 2014

Firma	Destinace pobytu	Termín	Produkt
CzechGeeks s.r.o.	Silicon Valley	1.9. - 30. 11. 2011	ICT
SportSoft s.r.o.	Silicon Valley	7. 9. - 22. 12. 2011	nanotechnologie
Fibres s.r.o. (s projektem KUBERG)	Silicon Valley	1. 10. - 30. 11. 2011	technologie
Flaveko Trade s.r.o.	Boston	podzim 2011	biotechnologie
Ing. Petr Uličný	Boston	podzim 2011	medtech
ARKO-Consult s.r.o.	Boston	podzim 2011	life sciences

Zdroj: vlastní zpracování dle informací od jednotlivých účastníků

II. výzva¹⁴ byla vyhlášena 26. 9. 2011 a žádosti byly přijímány do 14. 11. 2011. V této výzvě již účastníci vybírali mezi 5 destinacemi (Silicon Valley, Boston, Izrael, Singapur a Švýcarsko). Na základě dvoukolového výběrového řízení bylo vybráno 10 firem, z nich 3 (CzechGeeks s.r.o., Ing. Petr Uličný a ARKO-Consult s.r.o.) se projektu účastnily opakovaně. Účastníci mohou ve vybrané destinaci strávit období leden - červen 2012. Poprvé ve II. výzvě některé firmy využily možnosti rozdělit svůj pobyt na dva termíny. Firmy, které uspěly ve II. výzvě spolu s vybranými destinacemi, termíny pobytu a oblastmi jejich působení jsou uvedeny v tabulce 3.

¹³ CzechAccelerator: I. Výzva

¹⁴ CzechAccelerator: II. Výzva

Tab. 3: Účastníci II. výzvy projektu CzechAccelerator 2011 - 2014

Firma	Destinace pobytu	Termín	Oblast působení
CzechGeeks s.r.o.	Boston Silicon Valley	28. 2. - 28. 3. 2012 1. 6. - 30. 6. 2012	ICT
Ing. Petr Uličný	Boston	1. 5. - 30. 6. 2012	medtech
ARKO-Consult s.r.o.	Boston	6. 4. - 21. 6. 2012	life sciences
uLikeIT s.r.o.	Silicon Valley	15. 1. - 31. 3. 2012 1. 5. - 30. 6. 2012	ICT
NETIUM s.r.o.	Silicon Valley	16. 4. - 16. 6. 2012	ICT
Attolon Consulting CZ s.r.o.	Silicon Valley	26. 3. - 26. 6. 2012	ICT
NFG Services, a.s.	Singapur	1. 3. - 30. 6. 2012	nanotechnologie
System4u s.r.o.	Singapur	26. 3. - 26. 4. 2012 28. 5. - 28. 6. 2012	ICT
DAP Services a.s.	Izrael	1. 2. - 15. 3. 2012 15. 5. - 15. 6. 2012	medtech
Webdevel s.r.o.	Švýcarsko	1. 5. - 30. 6. 2012	ICT

Zdroj: vlastní zpracování dle informací od jednotlivých účastníků

Dne 17. února 2012 byla vyhlášena doplňující výzva k II. výzvě. Důvodem pro vypsání doplňující výzvy bylo neobsazení některých termínů ve II. čtvrtletí roku 2012. Konkrétně se uchazeči mohli přihlásit do 8. 3. 2012 o účast v destinaci východní pobřeží USA (Boston) v období 1. 4. - 31. 5. 2012, Izrael 1. 4. - 30. 6. 2012 a Švýcarsko 1. 5. - 30. 6. 2012.¹⁵ Nakonec byla v půlce dubna 2012 vybrána společnost Cortis Consulting zabývající se vývojem webových aplikací a provozující znalostní portál Management.Mania.com. Účastník si jako místo pobytu vybral Boston, kde stráví období od 23. 4. do 8. 6. 2012.

III. výzva byla vyhlášena 23. 2. 2012 s možností odjezdu do destinací v období červenec - prosinec 2012. Příjem přihlášek do III. výzvy byl ukončen 22. 4. 2012 a uchazeči mohli vybírat opět z 5 destinací.¹⁶

Přínosy pro tři vybrané společnosti¹⁷

Pro zjištění konkrétních přínosů pro účastníky projektu CzechAccelerator jsem si vybrala tři společnosti CzechGeeks s.r.o., uLikeIT s.r.o. a System4U s.r.o. (všechny z ICT sektoru). Mým cílem bylo zjistit cíle, se kterými jednotlivé společnosti do dané lokality odletěly, jaký konkrétní výstup jim účast v projektu přinesla a jak hodnotí svou účast v projektu. První dvě společnosti se účastnily pobytu v USA, třetí společnost se účastnila projektu v Singapuru. Naskytla se mi tak i příležitost srovnání dvou odlišných destinací.

¹⁵ CzechAccelerator: *Doplňující výzva ke II. výzvě*

¹⁶ CzechAccelerator: *III. výzva k účasti v projektu*

¹⁷ Malichová. *Přínosy programu CzechAccelerator*

Společnost CzechGeeks s.r.o. se projektu účastnila opakovaně. V I. výzvě se účastnila pobytu v Silicon Valley v termínu 1. 9. - 30. 11. 2011. Ve II. výzvě odjela nejdříve do Bostonu, kde strávila období od 28. 2. - 28. 3. 2012. Ve druhé části pobytu v období 1. 6. - 30. 6. 2012 se společnost vrátí opět do Silicon Valley. Kromě zakladatelů a zástupců společnosti v lokalitách Filipa Molčana a Miloslava Nováka působí ve firmě 3 vývojáři, které firma zaměstnává na plný úvazek. Celá společnost má pobočku v Děčíně v budově ČVUT, protože Filip Molčan z Děčína pochází.

Do CzechAcceleratoru se společnost přihlásila s organizátorem času Moredays, který v roce 2010 vyvinul jeden ze zakladatelů společnosti Filip Molčan. Ten chtěl, aby v sobě organizátor skloubil to nejlepší z papírových a elektronických diářů, což se mu nakonec podařilo. Společnost CzechGeeks začínala spuštěním webové beta verze produktu. Její cílovou skupinou byli zpočátku především lidé v anglicky hovořícím světě. Organizátor má dle mého názoru velmi zdařilé grafické ztvárnění, které není běžné a dále přehlednost a moderní zvolený fond písma. Společnost CzechGeeks, ještě před odletem do Silicon Valley, obdržela právě za design aplikace Moredays několik ocenění.

Společnost CzechGeeks s.r.o. se na jaře 2011 přihlásila do I. výzvy projektu CzechAccelerator 2011 - 2014 a následně byla spolu s dalšími 5 firmami vybrána k účasti v akcelérátoru. Od září 2011 působil Filip Molčan spolu s Miloslavem Novákem v San Franciscu v kancelářských prostorech Rocket Space. Tyto prostory nahradily podnikatelský inkubátor Plug nad Play Tech Center, ve kterém společnosti získávaly kanceláře v pilotní části programu. Silicon Valley bylo pro společnost jasnou volbou, protože tamní prostředí, resp. celý americký trh je pro mobilní a internetové aplikace stěžejním trhem. Pokud firma na trh úspěšně vstoupí, otevře se jí cesta do dalších zemí. Primárním cílem první cesty bylo uvedení Moredays na trh v USA, získání kontaktů, zkušeností a feedbacku na produkt. Chtěli se také poradit s investory a mentory, kam by měl produkt dále směřovat. Svůj projekt prezentovali během prvního pobytu na několika konferencích (nejvýznamnější TechCrunch Disrupt v San Franciscu, kde byla uvedena uzavřená beta verze organizátoru). Denně se účastnili několika schůzek, přednášek, prezentací a vystavování. Během nich a během celého dne na každém kroku prezentovali svoji aplikaci. Právě účast na konferencích a dalších akcích je dle Filipa Molčana největším přínosem prvního pobytu v Silicon Valley. Po zveřejnění beta verze na konferenci začal narůstat počet uživatelů organizátoru. Přínosem byla i finanční podpora agentury CzechInvest, která dosáhla cca 40 % všech nákladů na první pobyt. Navíc CzechInvest organizoval i mnoho schůzek s investory, poradci, právníky,...

Většina firem, které se vydají do Silicon Valley, se snaží získat investora, který by financoval jejich projekt. V tom se společnost CzechGeeks odlišuje. Filip Molčan si spolu s kolegou mohl dovolit financovat projekt z vlastních peněz, které získal z dříve úspěšně realizovaných projektů. Proto nalezení investora nebylo prvotním cílem ani ve Valley ani v Bostonu.

Pobyt v Silicon Valley byl pro firmu natolik úspěšný, že se rozhodla přihlásit i do II. výzvy projektu, tentokrát na východním pobřeží USA. Během cesty v Bostonu a New Yorku chtěli zakladatelé především podpořit mobilní aplikace. Uživatelé chtějí mít svůj diář neustále u

¹⁸ Bednář. *Průvodce českými startupy: Moredays*; Hauerland. *Moredays.com: Elektronický diář inspirovaný papírovým kalendářem*; Kočí. *Singapur, Haifa, Curych - CzechAccelerator nabízí startupům nové destinace. Kde a jak se přihlásit?*; Molčan. *Jak jsme se s Moredays vydali do Valley a co bude dál*; Sedlák. *Moredays: Z českých lesů do Silicon Valley*; Sedlák. *Moredays: Z českých lesů do Silicon Valley - 2. kapitola*

sebe a existence pouze webové verze je velmi limituje. Proto mají být mobilní aplikace tím hlavním, co Moredays nabídne. Podle informací, které mi poskytl Filip Molčan na začátku dubna 2012 aplikace pro iPad (zařízení od společnosti Apple) čeká na schválení v AppStore. Vydání se předpokládá v horizontu několika dní či týdnů. Aplikaci pro iPhone (také od Applu) představí 26. 4. 2012 na konferenci The Next Web Conference v Amsterdamu. Spuštění aplikace Moredays pro operační systém Android může být pro společnost také velmi zajímavé, protože OS Android může být použit v mnoha současných mobilních telefonech a další modely telefonů budou přibývat. Aplikaci pro tento operační systém plánují představit v létě 2012. Stranou nezůstane ani rané dítko Windows Phone. Z komerčního hlediska se nejzajímavěji jeví iOS. Tam se dá vydělat nejvíce peněz.

Cílem pobytu v Bostonu bylo získání zkušeností z východního pobřeží USA. To se podařilo ve smyslu získání zpětné vazby na službu Moredays od řady investorů a předních designerů. Společnost začala během pobytu připravovat další kroky k rozvoji celého projektu, které se týkaly především směřování organizátoru do budoucnosti a úpravy business modelu. V tom byl pobyt na východním pobřeží přínosný. I přesto se nakonec rozhodli, že se v červnu 2012 na druhou polovinu svého pobytu v rámci II. výzvy vrátí do Silicon Valley. Podle názoru Filipa Molčana je Boston a New York vhodný pro startupy, které vyvíjí produkt pro firmy. Naopak společnosti v Silicon Valley se zaměřují primárně na jednotlivé zákazníky a to je i případ CzechGeeks.

Podle Filipa Molčana není v současnosti hlavní strategií generovat zisk, ale získat co nejvíce uživatelů. Začátkem ledna měla aplikace 10.000 registrovaných a 7.000 aktivních uživatelů, v dubnu 2012 vzrostl počet registrovaných uživatelů na 13.000. Všichni tito lidé používají webovou verzi organizátoru. Velký růst počtu uživatel si Filip Molčan slibuje právě od zavedení aplikace do výrobků iPhone, iPad,... Byznys model je postavený tak, že všechny aplikace budou zdarma a zpoplatněn bude premium model, který zahrnuje pokročilejší funkce a rozšíření aplikace o další doplňky. Za rok 2011 tedy společnost z aplikace Moredays nengenerovala žádné zisky. Aplikace je však postavena tak, že do budoucnosti zisky generovat bude.

uLikeIT s.r.o.¹⁹

Společnost uLikeIT se stala jedním z účastníků II. výzvy projektu CzechAccelerator 2011 - 2014. Svůj pobyt si zakladatel společnosti a zároveň její zástupce v lokalitě David Semerád rozdělil na dvě části. V San Franciscu působil ve dvou termínech 15. 1. - 31. 3. 2012 a 1. 5. - 30. 6. 2012. Svou pobočku má společnost ve východních Čechách, kde probíhá i vývoj produktů. Společnost vede David Semerád spolu s druhým jednatelem společnosti Danielem Piterákem. Zaměstnávají 15 programátorů. Zabývají se především zakázkových vývojem mobilních aplikací pro operační systémy iOS, Android, BlackBerry a Windows Phone.

Společnost uLikeIT se v říjnu 2011 přihlásila do II. výzvy projektu CzechAccelerator. Po dvoukolovém výběrovém řízení byla odborníky vybrána k účasti v akcelérátoru. Cílem účasti v projektu je především získat feedback na své aplikace a tamní zákazníky. Podle Davida Semeráda, je americký trh klíčovým místem, kde lze získat zpětnou vazbu na svou aplikaci, od lidí z oboru, protože se tam chytré telefony a tablety těší velké oblibě napříč všemi generacemi. Stejně tak si je společnost vědoma obrovské konkurence, které musí v USA čelit.

¹⁹ informace z audionahrávky od Davida Semeráda; uLikeIT: *O nás*; YouTube: *The Game by uLikeIT - TechCrunch*

Na druhou stranu je americký trh mnohem větší než český a nabízí tak mnohem více potenciálních zákazníků.

Společnost uLikeIT nemá dle slov Davida Semeráda moc šancí na získání rizikového kapitálu. Proto se o získání investora rizikového kapitálu v první části svého pobytu ani nepokoušel. Nicméně získání rizikového kapitálu je jedním z hlavních cílů druhé části pobytu, která odstartuje na začátku května 2012. Během tohoto pobytu plánuje založit dceřinou společnost uLikeIT, pod kterou uvede svůj další produkt, pro který by rizikový kapitál již rád získal. Protože je tento projekt stále ve vývoji nechtěl prozradit bližší informace.

Během svého prvního pobytu se David Semerád pasivně účastnil asi 15 akcí. Právě účast na různých konferencích, přednáškách a výstavách považuje za největší přínos celého projektu CzechAccelerator pro společnost.

Odhaduje, že dotace od agentury CzechInvest pokryje cca 40% celkových nákladů (přesnou částku ještě nemají spočítanou). Největší položkou v nákladech je podle něj ubytování. Ubytování v San Franciscu je podstatně dražší než v Praze. Samostatný pokoj ho v první části pobytu vyšel na cca 30.000 Kč/měsíc. Přitom příspěvek CzechInvestu na ubytování činí pouze 6.666 Kč/měsíc. Velká částka padla také na dopravu. Nebýt finančního příspěvku od CzechInvestu, společnost by se v současné době do Silicon Valley nemohla vypravit. I tak musela svůj pobyt financovat z nerozděleného zisku společnosti z minulých let.

David Semerád během prvních dvou a půl měsíců, které strávil ve Valley, podepsal kontrakt na vývoj mobilní aplikace se dvěma americkými firmami. Protože se spuštění aplikací plánuje na některé blízké konferenci typu TechCrunch Disrupt, nemůže být konkrétní a klienty neprozradil. Sdělil mi však, že se jedná o velké projekty, které doufá, že sklídí úspěch. Díky těmto zakázkám plánuje rozšíření pražského týmu programátorů. To je podle něj další přínos projektu - pomáhá firmě rozrůstat se. Během druhého pobytu v San Franciscu bude hlavním cílem spuštění nového projektu The Game - mobilní seznamovací hra, který vznikne v rámci dceřiné společnosti uLikeIT. Na začátku dubna 2012 jsem na internetu objevila video, které společnost uLikeIT připravila pro představení aplikace The Game, které proběhne na konferenci TechCrunch Disrupt v San Franciscu v září 2012. Pro tento projekt by David Semerád rád získal rizikový kapitál.

System4u s.r.o.²⁰

Na podzim 2011 se společnost System4u s.r.o. přihlásila do II. výzvy projektu CzechAccelerator 2011 - 2014. Spolu s dalšími 10 firmami úspěšně prošla výběrovým řízením a byla vybrána k účasti v projektu v lokalitě Singapur. Spolu se společností NFG services, a.s. (též účastník II. výzvy) jsou prvními společnostmi účastnicemi se projektu v jihovýchodní Asii. Zástupce společnosti Edward Plch se do Singapuru vydá ve dvou termínech - 26. 3. - 26. 4. 2012 a 28. 5. - 28. 6. 2012. Společnost sídlí v Brně a v současné době zaměstnává 18 programátorů a administrátorů.

Společnost se do projektu přihlásila s vývojem mobilních aplikací a správou mobilních platforem pro Android, BlackBerry, iPhone, iPad. Cílem pobytu je navázání technologického partnerství (společnost chce v Singapuru nabídnout své firemní knowhow tamním

²⁰ informace získané z rozhovoru s Martinem Kolářkem ze společnosti System4u s.r.o.

podnikatelům a naopak ze Singapuru by si ráda odvezla temní knowhow, které budou moci využít v České republice) a průzkum obchodních příležitostí a možností. Lokalitu Singapur shledává společnost jako velmi perspektivní. Dle druhého zakladatele společnosti Martina Kolářka je to brána do jihovýchodní Asie a tamní trh je na vysoké technologické úrovni. Navíc je Singapur ostrůvkem stability, čistoty, bez korupce s jasně vymezenými pravidly, sídlí tam korporace z celé jihovýchodní Asie.

Rozpočet na pobyt si společnost stanovila na cca 100.000 Kč na měsíc pobytu. Ubytování v Singapuru je podstatně dražší než v České republice. To bude pravděpodobně i největší náklad pro společnost. Výdaje na dopravu nejsou kvůli malé dojezdové vzdálenosti v Singapuru nijak závratné. CzechInvest dále přispěl na zpáteční letenku (maximálně 15.000 Kč), platí na účast na networkingových akcích a přispívá na patenty a licence. Podle Martina Kolářka celková dotace od CzechInvestu nebude nijak závratná, rozhodně nedosáhne maximálních možných částek. I přesto byla finanční pomoc od CzechInvestu zásadní pro rozhodnutí odjet do Singapuru. Bez této pomoci by neodjeli, určitě ne v současné době.

Společnost rizikový kapitál v Singapuru v současné době nehledá. Martin Kolářek však tuto možnost do budoucna nevylučuje.

Dosavadní pobyt v Singapuru firma hodnotí velmi pozitivně. Podle Martina Kolářka je v Singapuru cítit velký potenciál pro rozvoj především ICT firem. Během 3 týdnů, které v Singapuru pan Edward Plch strávil, identifikovali v této oblasti prozatím 2 konkurenty. Jistě jich bude více, ale stejně se tam společnost setkává s menší konkurencí než v USA a to je velká výhoda. Už po 3 týdnech pobytu se začíná rýsovat budoucí spolupráce s tammím mobilním operátorem SingTel. Společnost by s tímto operátorem ráda navázala podobný druh spolupráce jako v České republice s T-mobilem. Během prvního pobytu chtějí především navázat kontakty a rozjednat několik dohod. Po návratu do České republiky budou tuto spolupráci dále ladit a po návratu do Singapuru se plánuje uzavření konkrétních kontraktů jako například s výše uvedeným SingTelem.

Na závěrečné vyhodnocení pobytu společnosti System4u v Singapuru bylo v polovině dubna 2012 ještě velmi brzo. Nicméně už teď se dá říct, že společnost vnímá první 3 týdny pobytu v lokalitě velmi pozitivně. Velkým přínosem je pro ni účast na networkingových akcích, získávání zkušeností a feedbacku na svou činnost. To lze v současné době označit za největší přínos projektu CzechAccelerator pro společnost System4u.

Závěr

Nejdůležitější informace o jednotlivých společnostech jsem zpracovala do přehledné tabulky 4. Po jejím zhlédnutí si každý čtenář může udělat ucelenější obrázek o účasti jednotlivých společností v projektu, jejich cílech a o míře naplnění těchto cílů. V současné době, začátkem května 2012, mají všechny tři společnosti za sebou pouze část pobytu ve vybrané destinaci. Již nyní se však dá říci, že ve velké míře dosáhly naplnění svých cílů a dá se očekávat, že jim zbytek účasti přinese ještě větší úspěch.

Tab. 4: Shrnutí informací o společnostech CzechGeeks, uLikeIT a System4u

	CzechGeeks s.r.o.	uLikeIT s.r.o.	System4u s.r.o.
Lokalita	I. výzva: Silicon Valley II. výzva: Boston a Silicon Valley	II. výzva: San Francisco	II. výzva: Singapur
Termín	I. 1. 9. - 30. 11. 2011 II. 28. 2. - 28. 3. 2012 a 1. 6. - 30. 6. 2012	II. 15. 1. - 31. 3. 2012 a 1. 5. - 30. 6. 2012	II. 26. 3. - 26. 4. 2012 a 28. 5. - 28. 6. 2012
Zástupci v lokalitě	Filip Molčan a Miloslav Novák	David Semerád	Edward Plch
Oblast podnikání a produkt	ICT; organizátor času Moredays určený pro konečného zákazníka	ICT; zakázkový vývoj mobilních aplikací pro společnosti	ICT; vývoj mobilních aplikací a správa mobilních platforem pro společnosti
Základní kapitál	1.600.000 Kč	200.000 Kč	210.000 Kč
Počet zaměstnanců	5	15	18
Hlavní cíl	získání kontaktů, zkušeností a feedbacku na produkt; podpoření mobilních aplikací	získání feedbacku na své aplikace a tamních, získání rizikového kapitálu pro nový projekt	navázání technologického partnerství, průzkum obchodních příležitostí a možností
Účast na různých akcích	maximální možná	maximální možná	maximální možná
Rizikový kapitál	společnost nehledala	v 1. polovině pobytu nehledala, ve 2. části plánuje RK získat pro nový projekt	společnost nehledala
Spoluúčast CzechInvestu	40%	40%	zatím nevyčíslena
Účast bez pomoci CzechInvestu	ne	ne	ne
Největší přínos	získání zpětné vazby, zkušeností a kontaktů, zvýšení počtu uživatelů, navázání spolupráce se společnostmi Apple a spuštění mobilních aplikací	uzavření dvou kontraktů, dovršení příprav na spuštění vlastní aplikace The Game	získání zkušeností, rozjednaná spolupráce se singapurským mobilním operátorem

Zdroj: vlastní zpracování

Cíle všech tří společností byly velmi podobné. Všichni účastníci odjížděli do dané lokality s cílem získání zpětné vazby na svoje produkty, získání kontaktů, partnerství a zákazníků. To se všem třem společnostem v různé míře také povedlo. CzechGeeks s.r.o. dosáhla nárůstu počtu koncových uživatelů webové verze organizátoru Moredays a hlavní zvýšení počtu uživatelů se očekává po spuštění mobilních aplikací na jaře tohoto roku, které má společnosti přinést zisk. Společnosti uLikeIt s.r.o. se během první části pobytu v San Franciscu podařilo uzavřít dvě smlouvy na zakázkový vývoj pro společnosti a doladit svůj vlastní projekt The Game, který bude na podzim oficiálně spuštěn na americký trh. Společnost System4u s.r.o. během 3 týdnů pobytu nestihla žádný kontrakt uzavřít, ale v tuto chvíli se jedná o lukrativním obchodu se singapurským mobilním operátorem SingTel, který během druhé části pobytu s největší pravděpodobností dotáhnou do konce. Jak je vidět, všechny tři společnosti dosáhly úspěchů v podobě realizace na tamním trhu.

Uzavřít tyto kontrakty a postupně zvyšovat počet uživatelů svých aplikací, by se ani jedné ze společností nepodařilo bez účasti na networkingových akcích a prezentacích, kterých se všechny společnosti účastnily v maximální možné míře. Během těchto akcí měli zástupci společností jedinečnou příležitost prezentovat svůj produkt a setkávat se se zajímavými lidmi a potenciálními zákazníky. Účast na těchto akcích byla z části hrazena agenturou CzechInvest a je jisté, že bez jejího přispění by se společnosti nemohly tolika akcí účastnit. Kromě této významné finanční pomoci se všichni účastníci shodují na tom, že suma peněz poskytnutá agenturou CzechInvest na pobyt v dané lokalitě nepokrývá ani polovinu nákladů (po prvním pobytu odhadují společnosti CzechGeeks a uLikeIT její výši na cca 40%), ale přesto dobře plní svůj účel. Bez této pomoci by se totiž ani jedna firma do dané lokality v současné době nemohla vypravit.

Mimo účasti na těchto akcích se společnosti setkávaly s mentory, konzultanty a podnikateli, od kterých čerpaly další inspiraci a zkušenosti. Významnou roli hráli pro společnost také poradci, kteří znají místní prostředí a orientují se v místních spotřebitelských zvyklostech. Všechny tři společnosti vyzdvihují atmosféru a nadšení osob, se kterými přišly v dané lokalitě do styku. Obojí je hnalo kupředu. Během zjišťování informací od jednotlivých firem a také ze zdrojů na internetu jsem nabyla dojmu, že především oblast Silicon Valley je velmi inspirativním prostředím, kde vznikají ty nejlepší aplikace vůbec.

Co se týká rizikového kapitálu, očekávala jsem, že alespoň firmy účastníci se pobytu v Silicon Valley, kde je nabídka rizikového kapitálu větší než ve zbytku světa, se jej budou snažit získat. Nakonec se však ukázalo, že obě společnosti jsou v současné době schopné financovat svůj rozvoj z firemních prostředků a rizikový kapitál v USA nehledají. Společnost uLikeIT bude hledat rizikový kapitál pro nový projekt dceřiné společnosti, jejíž založení plánuje na 2. polovinu pobytu v San Franciscu. Stejně tak společnost System4u nejela do Singapuru s cílem nalézt investora rizikového kapitálu. To ukazuje na skutečnost, že ani jedna ze zúčastněných firem není startupem v tom pravém slova smyslu. Ve všech třech případech se společnosti řadí do kategorie malých podniků. Společnost CzechGeeks s.r.o. zaměstnává 5 programátorů, uLikeIT s.r.o. 15 programátorů a System4u s.r.o. 18 administrátorů a programátorů.

Již v tuto chvíli si dovoluji tvrdit, že iniciativa CzechAccelerator plní velmi dobře svůj účel. Společnosti z pobytů v zahraničních akcelerátorech odjíždějí nadšený a plný zkušeností a inspirace pro další rozvoj svého podnikání. Během jejich pobytu se jim otevřela cesta na zahraniční trhy, kde v mnoha případech zakládají své pobočky a přicházejí s dalšími novými produkty a službami. Věřím, že dosažený úspěch povede jak ke zvyšování počtu uživatelů ať už z řad konečných uživatelů či firemních zákazníků, tak k nárůstu realizovaných tržeb. Navíc budou rostoucí společnosti nabízet více kvalifikovaných pracovních míst. Tím budou tyto společnosti přínosem pro celou českou ekonomiku a s velkou pravděpodobností jejich úspěch inspiroje řada dalších.

Zdroje

- [1] BEDNÁŘ, Vojta. Průvodce českými startupy: Moredays. [online]. Vydaný dne 29. 8. 2011. [cit. 2012-02-22]. Dostupné z WWW: <<http://www.tyinternety.cz/startupy/pruvodce-ceskymi-startupy-moredays-4676>>
- [2] HAUERLAND, Lubomír. Moredays.com: Elektronický diář inspirovaný papírovým kalendářem. [online]. Vydaný dne 1. 2. 2012. [cit. 2012-02-24]. Dostupné z WWW:

- <<http://startup.lupa.cz/clanky/moredays-com-elektronicky-diar-inspirovanypapirovym-kalendarem/>>
- [3] KOČÍ, Petr. Singapur, Haifa, Curych - CzechAccelerator nabízí startupům nové destinace. Kde a jak se přihlásit? [online]. Vydaný dne 24. 2. 2012. [cit. 2012-02-29]. Dostupné z WWW: <<http://startup.lupa.cz/clanky/singapur-haifa-curyhczechaccelerator-nabizi-startupum-nove-destinace-kde-a-jak-se-prihlasit/>>
- [4] MOLČAN, Filip. Jak jsme se s Moredays vydali do Valley a co bude dál. [online]. Vydaný dne 5. 1. 2012. [cit. 2012-02-22]. Dostupné z WWW: <<http://www.tyinternet.cz/startupy/jak-jsme-se-s-moredays-vydali-do-valley-a-cobude-dal1-5744>>
- [5] SEDLÁK, Jan. Moredays: Z českých lesů do Silicon Valley. [online]. Vydaný dne 13. 2. 2012. [cit. 2012-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://connect.zive.cz/moredays-zceskych-lesu-do-silicon-valley/clanky/a-162308-sc-320>>
- [6] SEDLÁK, Jan. Moredays: Z českých lesů do Silicon Valley - 2. kapitola. [online]. Vydaný dne 13. 2. 2012. [cit. 2012-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://connect.zive.cz/moredays-z-ceskych-lesu-do-silicon-valley/clanky/a-162308-sc-320>>
- [7] MALICHOVÁ, Eva. Přínosy programu CzechAccelerator. Diplomová práce. Brno, 2012.
- [8] CzechAccelerator: I. Výzva. [online]. [cit. 2012-01]. Dostupné z WWW: <<http://czechacc.t.altos.cz/vyzvy/i-vyzva/>>
- [9] CzechAccelerator: II. Výzva. [online]. [cit. 2012-01]. Dostupné z WWW: <<http://czechacc.t.altos.cz/vyzvy/ii-vyzva/>>
- [10] CzechAccelerator: III. výzva k účasti v projektu.[online]. [cit. 2012-03]. Dostupné z WWW: <http://www.czechaccelerator.cz/soubory-ve-skladu/vyzvy/CzechAccelerator%202011-2014%203.%20v%C3%BDzva%20CZ_20022012.pdf>
- [11] CzechAccelerator: Doplnující výzva ke II. výzvě. [online]. [cit. 2012-02-28]. Dostupné z WWW: <http://www.czechaccelerator.cz/soubory-ve-skladu/vyzvy/CzechAccelerator%202011-2014_doplujici_vyzva_ke_II._vyzve.pdf>
- [12] CzechAccelerator: O nás: Projekt a jeho cíle. [online]. [cit. 2012-01-06]. Dostupné z WWW: <<http://czechacc.t.altos.cz/o-nas>>
- [13] CzechInvest: CzechAccelerator 2011 - 2014 umožní dalším českým firmám proniknout na zahraniční trhy. [online]. Tisková zpráva vydaná dne 6. 10. 2011. [cit. 2011-10-09]. Dostupné z WWW: <<http://www.czechinvest.org/czechaccelerator-2011-2014-umozni-dalsim-ceskym-firmam-proniknout-na-zahranicni-trhy>>
- [14] CzechInvest: Pilotní projekt. [online]. [cit. 2011-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.czechinvest.org/pilotni-projekt>>
- [15] Ministerstvo průmyslu a obchodu: Program podpory Poradenství. [online]. [cit. 2011-10-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpo-oppi.cz/poradenstvi/>>
- [16] uLikeIT: O nás. [online]. [cit. 2012-03-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.ulikeit.cz/cs/o-nas/#o-nas>>
- [17] YouTube: BarCamp Brno 2010 - Jak funguje a co nabízí CzechAccelerator. [online]. Vydaný dne 7. 7. 2010. [cit. 2012-02-17]. Dostupné z WWW: <<http://www.youtube.com/watch?v=K7B4CYAF0L4>>
- [18] YouTube: The Game by uLikeIT - TechCrunch Disrupt 2012. [online]. Vydaný dne 1. 4. 2012. [cit. 2012-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.youtube.com/watch?v=9G4EpgSk3G0>>

MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ V KONTEXTU VÝVOZNÍ POLITIKY

MORAVIAN-SILESIA REGION IN THE CONTEXT OF EXPORT POLICY

ING. KARIN FOJTÍKOVÁ

ING. KATARÍNA ČASNOCHOVÁ

Katedra ekonomie

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika

E-mail: fojtikova@opf.slu.cz, casnochova@opf.slu.cz

Anotace

Článek se zabývá problematikou vnějších vztahů v rámci Moravskoslezského kraje se zaměřením především na export. Cílem článku je analyzovat význam exportu pro Moravskoslezský kraj a význam exportu Moravskoslezského kraje pro celou Českou republiku. Konečné analýze předchází sběr sekundárních dat, která jsou veřejně dostupná. V první části jsou vysvětleny pojmy týkající se vnějších vztahů a jejich významu pro malou, otevřenou ekonomiku a následně je popsán význam těchto vztahů pro moravskoslezský region. V další části příspěvku je pak provedena analýza Moravskoslezského kraje z pohledu významu exportu. Analýza prokazuje vysokou důležitost Moravskoslezského kraje v oblasti exportu pro ekonomickou výkonnost České republiky.

Klíčová slova

Export, komoditní struktura, Moravskoslezský kraj, teritoriální struktura, vnější vztahy.

Annotation

The goal of this article is the problem of external relations in the Moravian-Silesian region, focusing mainly on the export. The aim of this article is analysis importance of exports for Moravian-Silesian region and analysis importance of Moravian-Silesians exports for Czech Republic. Collection of secondary data that are publicly available precede the final analysis. The first part of paper explains the concepts of external relations and their importance for a small and open economy and subsequently described the importance of these relationships for the Moravian-Silesian region. In another part of the paper is providing analysis of the Moravian-Silesian region from the perspective of the importance of exports. The analysis shows the high importance of the Moravian-Silesian in exports for the economic performance of the Czech Republic.

Key words

Commodity structure, export, external relations, Moravian-Silesian region, territorial structure.

JEL Classification: R13, F 14

Úvod

Vnější vztahy představují významnou roli v současném globalizovaném světě v každé ekonomice. Na významu nabývají v malé, otevřené ekonomice, jakou Česká republika beze sporu je. Zahraniční obchod, prezentovaný především exportem je klíčový a od jeho vývoje závisí růst a úroveň hrubého domácího produktu, růst zaměstnanosti a celková rovnováha ekonomiky České republiky. Česká republika je dle úrovně NUTS 3 dělena do 14 regionů, resp. krajů a každý kraj přispívá na celkovém exportu země různým dílem. Podíl jednotlivých krajů závisí od mnohých faktorů.

V první části příspěvku se budeme zabírat teoretickým vymezením vnějších vztahů a jejich významu pro malou otevřenou ekonomiku. V další části si pak přiblížíme význam těchto vztahů. Cílem článku je blíže specifikovat podíl, strukturu a specifika vnějších vztahů Moravskoslezského kraje, zvláště pak podíl kraje na exportu zboží z České republiky. Cíl bude dosažen prostřednictvím provedení analýzy exportu Moravskoslezského kraje a exportu České republiky. Analýze bude předcházet sběr sekundárních dat, která dává k dispozici veřejnosti Český statistický úřad na svých webových stránkách.

1 Vnější vztahy a jejich význam

Zahraniční obchod, jako rozhodující forma vnějších vztahů má zásadní vliv na rozvoj ekonomiky a ekonomický růst a každá země věnuje této problematice nemalou pozornost. Výjimkou není ani Česká republika, pro kterou má zahraniční obchod velký význam a pozornost zaměřuje především na export a jeho podporu, jako klíčovou veličinu ekonomiky. Pro některé regiony se stává základním předpokladem ekonomické výkonnosti a rozvoje a obzvláště velký význam má pro moravskoslezský region, který má druhý největší podíl na celkovém exportu České republiky. Proto se budeme podrobněji zabývat vymezením pojmu vnějších vztahů a jejich význam aplikujeme na moravskoslezský region.

1.1 Teoretické vymezení základních pojmu vnějších vztahů

Vnější ekonomické vztahy mají zásadní vliv na rozvoj každé ekonomiky a jsou výsledkem rostoucí vzájemné závislosti států vyplývající z jejich ekonomické interdependence, integrace a prohlubující se mezinárodní dělby práce. Nejvýznamnější formou vnějších vztahů je právě zahraniční obchod, který jak uvádí Lipková¹ je část sféry oběhu zboží, která představuje výměnu se zahraničím. Zahraniční obchod je tvořen vývozem (exportem) a dovozem (importem) a na základě těchto složek určíme základní charakteristiky na měření zahraničního obchodu.

Obrat zahraničního obchodu představuje základní charakteristiku jeho měření a je vyjádřen součtem hodnoty exportu a importu dané země za dané období. Další charakteristikou je saldo obchodní bilance, které získáme rozdílem hodnoty exportu a importu dané země za dané období. Jak uvádí Nezval², tato charakteristika má zásadní význam, protože poukazuje na míru zapojení ekonomiky do mezinárodních struktur, vypovídá o postavení této ekonomiky – zda se jedná o zemi dovozce nebo vývozce a také ukazuje její dlužnickou pozici. Platební bilance je pak peněžním vyjádřením vnějších vztahů dané země za dané období, má svou strukturu, kterou určuje Mezinárodní měnový fond a členské země ji

¹LIPKOVÁ In. MICHNÍK, (1998).

²MAJEROVÁ, NEZVAL, (2011).

sestavují podle schématu schváleného touto institucí. Platební bilance vypovídá a poskytuje informace o postavení země v mezinárodním měřítku a tyto informace jsou klíčové pro danou ekonomiku například při rozhodování v měnové a fiskální oblasti.

Další významnou charakteristikou zahraničního obchodu je teritoriální a komoditní struktura. Teritoriální struktura zahraničního obchodu vyjadřuje směřování exportu z dané ekonomiky a vyjadřuje podíl cílových zemí nebo teritorií na celkovém exportu, importu nebo obratu zahraničního obchodu dané země a je vyjádřena v procentech. Komoditní strukturu zahraničního obchodu vyjadřuje podíl jednotlivých komodit na celkovém exportu nebo importu dané země a také jej vyjadřujeme v procentech. V rámci zařazení jednotlivých komodit do komoditní struktury zahraničního obchodu rozlišujeme mezinárodní klasifikaci komodit SITC (System International Trade Classification). Celkem tahle klasifikace rozlišuje 10 tříd komodit, které jsou členěny do tříd od 0 po 9. Často se používá hrubé členění komodit do tří skupin a to na *potraviny* (SITC 0, 1), *suroviny a polotovary* (SITC 2, 3, 4, 5, 6) a *výrobky* (7, 8, 9). Podrobnější klasifikace je součástí druhé kapitoly v rámci řešení problematiky komoditní struktury vývozu Moravskoslezského kraje. Komoditní struktura pak hodně napoví o charakteru země a o jejím mezinárodním postavení. Rozvojové země v komoditní struktuře na straně exportu vykazují největší podíl surovin a potravin a u importu pak dominují výrobky, naproti tomu hospodářsky vyspělá země vykazují největší podíl hotových výrobků a to nejen u exportu ale také i u importu³. Můžeme teda konstatovat, že daná země vyváží to, čím disponuje, případně co produkuje a dováží výrobky nebo suroviny, kterých má nedostatek. Komoditní struktura zahraničního obchodu se pak významnou mírou podílí na určování teritoriální struktury.

1.2 Význam vnějších vztahů pro Moravskoslezský kraj

Česká republika je neoddělitelnou částí mezinárodních struktur, obchodních a finančních toků a také typickým příkladem malé a otevřené ekonomiky. Velikost ekonomiky lze vymezit podle různých pohledů, například podle vyprodukovaného HDP (zde jde spíše o ekonomickou sílu země), podle počtu obyvatel, nebo zda je země na světovém trhu tvůrcem nebo příjemcem ceny dané komodity. Nejrozšířenější vymezení ekonomiky je podle počtu obyvatel, kdy za malou ekonomiku považujeme ekonomiku s nejvíce 20 milióny obyvatel. Co se týče otevřenosti ekonomiky, základním ukazatelem je míra otevřenosti ekonomiky. Jak uvádí Nezval⁴, míra otevřenosti ekonomiky charakterizuje intenzitu zahraničního obchodu a ukazuje stupeň napojení národní ekonomiky na ekonomiku světovou. Můžeme ji měřit podílem vývozu (obratu) na HDP dané země v daném roce. Česká republika dlouhodobě vyazuje tenhle stupeň na úrovni nad 100 %, přičemž v současnosti vyazuje stupeň otevřenosti na úrovni 145 %. Na základě uvedeného můžeme teda Českou republiku řadit mezi malé otevřené ekonomiky silně závislé na vnějších vztazích, pro které sehrává export důležitou roli a je hnací silou ekonomického rozvoje. Export sehrává důležitou roli nejen pro Českou republiku jako celek, ale je důležitým také z pohledu jednotlivých regionů a krajů. Zvláště velký význam má pro Moravskoslezský kraj, který vyazuje druhý nejvýznamnější podíl na celkovém exportu České republiky.

Moravskoslezský kraj leží na severovýchodním pohraničí s Polskem a Slovenskem a disponuje tak potenciálem přeshraniční spolupráce. Kraj je vybaven silničním komunikačním spojením doplňujícím mezinárodní silnice, protínají jej dva železniční tahy evropského významu a systém dopravy je rozšířen o mezinárodní leteckou přepravu, která je

³Viz. MAJEROVÁ, NEZVAL, (2011).

⁴MAJEROVÁ, NEZVAL, (2011).

zabezpečována mezinárodním letištěm v Ostravě - Mošnov, čímž dochází k napojení kraje na hlavní evropské koridory. Má silně průmyslový ráz a je třetím nejlidnatějším krajem České republiky a druhým nejhustěji osídleným regionem po Praze. Kraj je centrem hutní výroby a těžkého průmyslu, přičemž těžištěm je ostravsko-karvinská průmyslová a těžební zóna se zdrojem nerostného bohatství, především koksovatelného černého uhlí s vysokou kvalitou. V současnosti však dochází k poklesu této aktivity a v regionu jsou prosazovány i další aktivity, například výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody, výroba dopravních prostředků a výroba chemických látek, přípravků, léčiv a chemických vláken. Strategicky výhodné podmínky kraje byly hlavním důvodem přílivu investorů a v současnosti může region stavět na dynamicky se rozvíjejícím automobilovém průmyslu a rozvoji aktivit informačních technologií. V kraji se usídlily nejvýznamnější globální společnosti jako Hyundai a ArcelorMittal. Do globálního výrobního procesu se také zapojili mnohé silné domácí firmy například Vítkovice, Třinecké železárny nebo Brano Group. Kraj také disponuje vysoce kvalifikovanými odborníky v oblasti informačních technologií a také zaujal investory v této oblasti například společnost Tieto. Ekonomická výkonnost kraje je proto dána především koncentrací exportně orientovaných podniků těžkého průmyslu, zpracování surovin a strojírenské výroby, které jsou navázané na vyspělé zahraniční trhy po celém světě. Vnější vztahy, obzvláště export, jsou proto klíčovou veličinou ekonomického rozvoje a prosperity regionu.

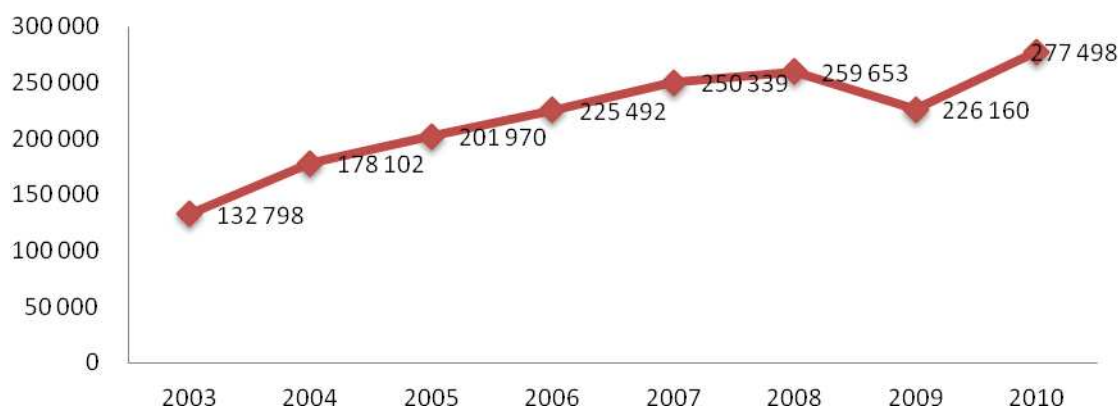
2 Analýza Moravskoslezského kraje z pohledu exportu

Jak již bylo řečeno, export je velmi důležitou veličinou, nejen pro Českou republiku, ale i pro samotný kraj. Konkrétně export zboží Moravskoslezského kraje má velmi důležitý podíl na celkovém exportu zboží České republiky, ostatně to potvrzuje i následující analýza.

2.1 Vývoz zboží z Moravskoslezského kraje

Vývoz zboží z Moravskoslezského kraje má od roku 2003 pozitivní rostoucí trend. Mezi lety 2003 a 2010 došlo k nárůstu exportu zboží o 144 700 mil. Kč, tj. téměř o dvojnásobek své původní hodnoty. V roce 2003 se vyváželo zboží za 132 798 mil. Kč, v roce 2010 se vyváželo zboží za 277 497 mil. Kč.

Ve sledovaném období dochází k meziročnímu nárůstu průměrně o 25%. Výjimkou je období od roku 2008 do roku 2009, kdy došlo v důsledku krize k rapidnímu poklesu o bezmála 13% vyvážejícího zboží, tj. o 33 493 mil. Kč. Následně se pak export navrátil k trendu rostoucímu, kdy došlo k nárůstu o 51 338 mil. Kč mezi roky 2009 a 2010.

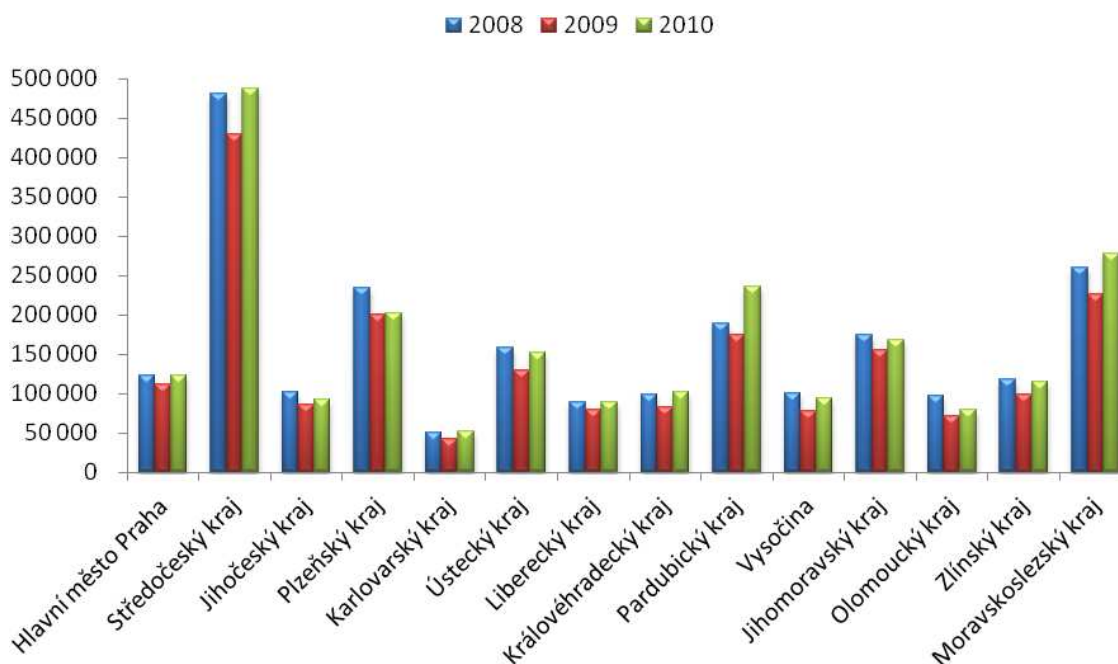
Graf 1: Vývoj vývozu zboží z Moravskoslezského kraje v letech 2003 – 2010 (v mil. Kč)

Zdroj: vlastní zpracování (data dle Českého statistického úřadu)

Podíl vývozu zboží z Moravskoslezského kraje na vývozu zboží z celé České republiky je v průměru okolo 10%, což vypovídá o tom, že Moravskoslezský kraj se velmi značným způsobem podílí na zahraničním obchodu České republiky.

Po Středočeském kraji, odkud se vyváželo zboží v hodnotě přes 400 000 mil. Kč (2008 – 481 231 mil. Kč, 2009 – 429 231 mil. Kč, 2010 – 487 218 mil. Kč), má Moravskoslezský kraj nejvyšší podíl na exportu zboží do zahraničí (2008 – 259 653 mil. Kč, 2009 – 226 160 mil. Kč, 2010 – 277 498 mil. Kč). Tyto dva kraje následuje kraj Pardubický a Plzeňský.

V roce 2009 na exportéry dopadla hospodářská krize. Největší dopad měla na exportéry z kraje Olomouckého, kraje Vysočina a Plzeňského kraje, kteří kvůli oslabené poptávce na zahraničních trzích vykázali nejvyšší pokles vývozu až o takřka 30 procent. Export se v roce 2009 snížil ve všech krajích České republiky, přičemž nejméně v Pardubickém, v Praze a kraji Středočeském. Vývoz z Olomouckého kraje v roce 2009 meziročně klesl bezmála o 27%, z kraje Vysočina o 23%. Nejméně hospodářskou krizi pocítili vývozci v Pardubickém kraji, kde došlo k poklesu o pouhých 7 %. Výrazný útlum mezinárodního obchodu je podle analytiků jedním z hlavních znaků krize České republiky. Situace je o to těžší, že export je poměrně značně orientován na strojírenství a automobilový sektor, tedy odvětví značně postižená krizí.

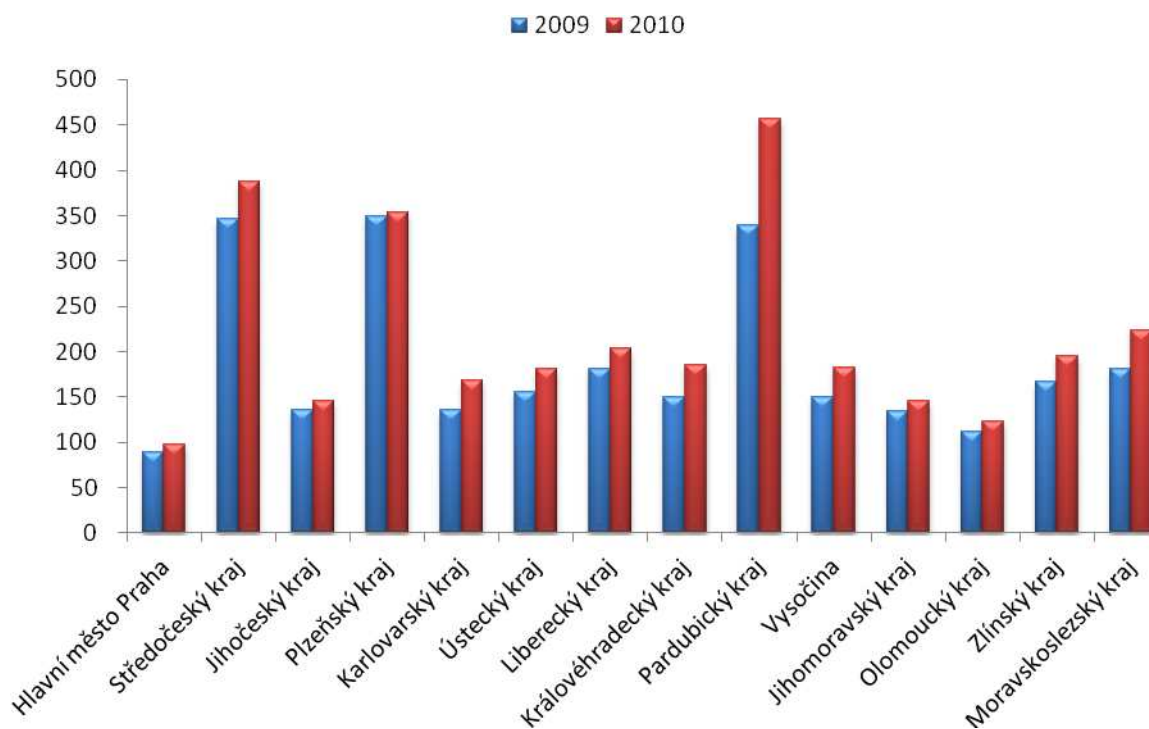
Graf 2: Vývoz zboží krajů České republiky v letech 2008 – 2010 (v mil. Kč)

Zdroj: vlastní zpracování (data dle Českého statistického úřadu)

Předchozí graf, tedy graf č. 2, zobrazoval informace o celkovém vývozu zboží jednotlivých krajů České republiky. Ale samozřejmě, každý kraj má různý počet obyvatel, kteří svým způsobem přispívají k vývozu zboží z kraje. Co se týče rozmístění obyvatelstva České republiky, je nerovnoměrné a nejvíce soustředěné ve velkých městech nebo průmyslových oblastech. Průměrná hustota zalidnění České republiky je 133 obyvatel na km² a nejvíce zalidněná je Praha, v které je hustota zalidnění 2518 obyvatel na km². Následovaná je právě Moravskoslezským krajem, který vykazuje hodnotu zalidnění 230 obyvatel na km².

Následující graf (č. 3) vyjadřuje vývoz zboží z krajů České republiky v přepočtu na jednoho obyvatele. Lze spatřit výraznou změnu a to v tom, že Moravskoslezský kraj již není na druhém místě, ale při přepočtu vývozu na jednoho obyvatele je na čtvrtém místě. V roce 2010 se z Moravskoslezského kraje vyvezlo zboží za 223 tis. Kč na obyvatele. Největší podíl na vývozu zboží v roce 2010 má v tomto případě kraj Pardubický, Středočeský a Plzeňský. Pardubický kraj zaznamenal rapidní vzrůst, tj. o 34 % a dosahuje v roce 2010 456 tis. Kč/obyvatel.

Graf 3: Vývoz zboží krajů České republiky v přepočtu na jednoho obyvatele v roce 2009 a 2010 (v tis. Kč)



Zdroj: vlastní zpracování (data dle Českého statistického úřadu)

2.2 Komoditní struktura vývozu Moravskoslezského kraje

Analýza komoditní struktury vyváženého zboží z Moravskoslezského kraje značí, že kraj je založen především na průmyslové produkty. Analýza struktury komodit byla provedena na základě rozdělení dle SITC. Zkratka SITC, neboli Standardní mezinárodní klasifikace zboží (Standard International Trade Classification), je agregovaná klasifikace přemístitelných výrobků pro statistiku mezinárodního obchodu. Rozděluje komodity do 10 skupin (0 – Potraviny a živá zvířata, 1 – Nápoje a tabák, 2 – Suroviny nepoživatelné, s výjimkou paliv, 3 – Minerální paliva, maziva a příbuzné materiály, 4 – Živočišné a rostlinné oleje, tuky a vosky, 5 – Chemikálie a příbuzné výrobky, 6 – Polotovary a materiály, 7 – Stroje a dopravní prostředky, 8 – Průmyslové spotřební zboží a 9 – Komodity nezatříděné). Každá skupina má pak ještě rozšířené členění a pro podrobnější rozlišení se standardně využívá až čtyřmístní kód rozlišení. Nejdříve si přiblížíme komoditní strukturu vývozu Moravskoslezského kraje podle základního členění SITC a podíl těchto komodit na vývozu kraje a jejich podíl na celkovém vývozu České republiky. Následně si pak provedeme rozšířenou analýzu komoditní struktury vývozu regionu zaměřenou na nejvíce vyvážené komodity a jejich podíl na vývozu kraje a na celkovém vývozu.

Tabulka č. 1 nám podává přehled komoditního složení vývozu moravskoslezského regionu podle pořadí. Z kraje se nejvíce vyváží stroje a dopravní prostředky, které zahrnuje mezinárodní klasifikace do skupiny SITC 7. V roce 2010 byly stroje a dopravní prostředky z Moravskoslezského kraje vyvezeny v hodnotě 125 975 mil. Kč a tvoří téměř 45% podíl veškerého vyváženého zboží z daného kraje. Druhý největší podíl, konkrétně 29% podíl, na exportu z kraje mají polotovary a materiály, tato komodita je řazena do skupiny SITC 6. Na třetím místě jsou minerální paliva a maziva řazeny do skupiny SITC 3, které se na celkovém

exportu kraje podíleli téměř 10 % v hodnotě 26 853 mil. Kč. Nejméně se pak v roce 2010 vyvezlo komodit zařazených do skupiny SITC 4 a to v hodnotě 5 mil. Kč, což je jen zanedbatelná částka vývozu kraje.

Tab. 1: Pořadí nejvíce vyvážených komodit Moravskoslezského kraje podle SITC v roce 2010

Pořadí	Komoditní skupina podle SITC	Vývoz (v mil. Kč)	Podíl na vývozu kraje (v %)	Podíl na celk. vývozu ČR (v %)
1.	SITC 7 Stroje a dopravní prostředky	125 975	45,4	9,2
2.	SITC 6 Polotovary a materiály	80 083	28,9	18,3
3.	SITC 3 Minerální paliva, maziva a příbuzné materiály	26 853	9,7	28,6
4.	SITC 5 Chemikálie a příbuzné výrobky	15 524	5,6	9,5
5.	SITC 8 Průmyslové spotřební zboží	14 799	5,3	5,3
6.	SITC 2 Suroviny nepoživatelné, s výjimkou paliv	8 801	3,2	11,6
7.	SITC 0 Potraviny a živá zvířata	5 204	1,9	6,7
8.	SITC 1 Nápoje a tabák	255	0,1	1,5
9.	SITC 4 Živočišné a rostlinné oleje, tuky a vosky	5	0	0,1
	SITC 0 – 9	277 498	100	100

Zdroj: vlastní zpracování (data dle Českého statistického úřadu)

Následující tabulka nám podává detailnější pohled osmi nejvíce vyvážených komodit z kraje a jejich podíl na vývozu kraje podle rozšířeného členění SITC.

Tab. 2: Osm nejvíce vyvážených komodit z Moravskoslezského kraje podle rozšířeného SITC v roce 2010

Pořadí	Rozšířená komoditní skupina podle SITC	Podíl v %
1	781 osobní automobily a ostatní vozidla pro dopravu osob	17
2	676 tyče, pruty, uhlíky, profily, železné, ocelové	7,6
3	321 uhlí, případně mleté, ne však aglomerované	7
4	784 díly a příslušenství motorových vozidel	4
5	699 výrobky ze základních kovů	3,6
6	673 ploché válcované výrobky ze železa nebo nelegované oceli	3,5
7	772 elektrické přístroje ke spínání a rozpojování elektrických obvodů; odpory	3,3
8	679 roury, trubky a duté profily a trubkové a rourové fitinky ze železa nebo oceli	2,9

Zdroj: vlastní zpracování (data dle Českého statistického úřadu)

Mezi nejvíce vyvážené komodity v roce 2010 patřili osobní automobily a ostatní vozidla pro dopravu osob a podíleli se 17 % na celkovém vývozu kraje. Na úrovni kolem 7 % se dále pohyboval export komodit ze skupin SITC 6 a 3 a to konkrétně tyče, profily železné a ocelové a uhlí. Následně se 4 % podíleli na vývozu kraje díly a příslušenství motorových vozidel.

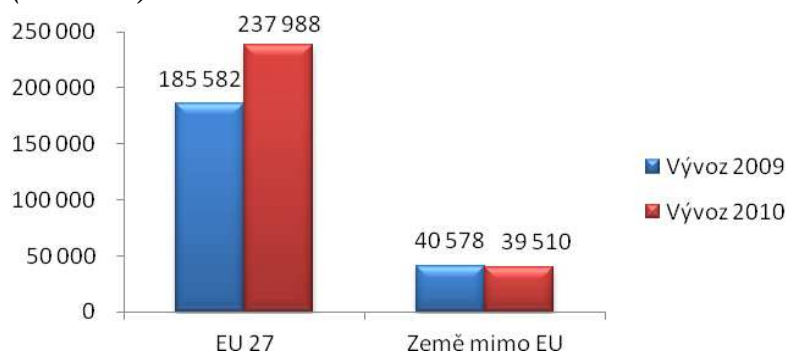
Významný vliv měl také export nábytku a čalouněného nábytku na úrovni 2,4 % z vývozu kraje, dále pak léčivá (1,5 %) a monitory, projektory a televizní přijímače, které se podíleli na celkovém vývozu kraje na úrovni 1,4 %.

Co se týče podílu jednotlivých komodit vyvážených z Moravskoslezského kraje na celkovém podílu exportu české republiky, téměř 100 % podíl má kraj na vývozu uhlí, z 95 % se podílí na vývozu koksu a polokoksu z uhlí a rašeliny a následují komodity ze skupiny SITC 7, které mají na celkovém vývozu podíl od 90 po 70 % a mezi nejvýznamnější komodity patří kolejnice a materiál pro železnice ze železa a oceli, válcované výrobky ze železa nebo oceli, ocel, železo v ingotech, odlitcích a polotovarech apod. Významně se kraj podílí na vývozu například přístrojů k záznamu nebo reprodukci zvuku, obrazu a médií bez záznamu ve výši 57,7 % z celkového vývozu dané komodity a také na vývozu léčiv a farmaceutických výrobků (32,2 %).

2.3 Teritoriální struktura vývozu Moravskoslezského kraje

Zboží z Moravskoslezského kraje se prodává nejčastěji do zemí Evropské unie. Podíl vyváženého zboží do EU 27 je přes 80%. Konkrétně v roce 2009 to bylo 82% a v roce 2010 85%. Z toho vyplývá, že důležitost exportu do Evropské unie postupně sílí.

Graf 4: Vývoz zboží Moravskoslezského kraje v roce 2010 do Evropské unie a mimo Evropskou unii (v mil. Kč)



Zdroj: vlastní zpracování (data dle Českého statistického úřadu)

Největším odběratelem českého zboží, resp. zboží pocházející z Moravskoslezského kraje, je bezesporu sousední stát a to Německo, kde se v roce 2010 vyvezlo zboží v hodnotě 61 921 mil. Kč. Další důležité země, kde exportéři z Moravskoslezského kraje prodávají své zboží, jsou: Slovensko, Polsko, Rakousko a Nizozemsko.

Tab. 3: Vývoz zboží Moravskoslezského kraje v roce 2010 do vybraných států (v mil. Kč)

	BE**	FR**	IT**	HU**	DE**	NL**	PL**	AT**	RU**	SK**	GB**
Vývoz 2009	7 218	10 268	9 815	6 926	48 498	12 594	20 934	12 939	5 236	23 705	8 162
Podíl v % *	3,2	4,5	4,3	3,1	21,4	5,6	9,3	5,7	2,3	10,5	3,6
Vývoz 2010	8 353	12 700	12 344	9 222	61 921	13 743	30 748	15 690	7 661	30 914	11 247
Podíl v % *	3,0	4,6	4,4	3,3	22,3	5,0	11,1	5,7	2,8	11,1	4,1

Pozn.*: 100% je celkový vývoz z Moravskoslezského kraje v daném roce

Pozn.**: Zkratky států: BEL (Belgie), FRA (Francie), ITA (Itálie), HUN (Maďarsko), DEU (Německo), NLD (Nizozemsko), POL (Polsko), AUT (Rakousko), RUS (Ruská federace), SVK (Slovensko), GBR (Spojené království).

Zdroj: Český statistický úřad

Zahraniční obchod představuje pro Moravskoslezský kraj významnou veličinu, a proto je této problematice věnováno mnoho pozornosti. Problematika především exportu je součástí všech významných studií a strategií, které se zaměřují na rozvoj regionu. Všechny strategie vidí potenciál především právě ve výhodné strategické poloze kraje uprostřed středoevropského regionu v pohraničním území dvou států. Region už přilákal mnoho investorů, kteří mají zásadní vliv na výkonnost regionu, a stále tímhle potenciálem disponuje především v oblasti oborové specializace v oblasti tradičních průmyslových odvětví. Právě to bylo důvodem vzniku Centra mezinárodního obchodu Moravskoslezského kraje. Vznik centra byl podmíněn především faktem, že export se významnou mírou podílí na výkonnosti regionu, ale pozornost je věnována především velkým podnikům a většina malých a středních podniků nemá zázemí a vytvořené předpoklady pro rozvoj v této oblasti. Centrum je zaměřené na pomoc malým a středním podnikům při exportu především formou konzultací se zástupci dlouhodobě vyvážejících firem, vytváření sítě kontaktu v regionech důležitých pro kraj a exportéry, asistenčních služeb (pomoc s administrativou, vyplňováním formulářů, překladem apod.), ale také organizováním seminářů a vzdělávacích kurzů.

Závěr

Cílem článku bylo analyzovat význam vnějších vztahů, zvláště pak význam exportu pro Moravskoslezský kraj. V první části, byla teoreticky přiblížena problematika vnějších vztahů a jejich význam pro malou otevřenou ekonomiku, jakou Česká republika je, ale také jejich význam pro výkonnost Moravskoslezského kraje. V další části byla provedena analýza vývoje vývozu zboží z kraje. Pozornost byla věnována především vývoji vývozu zboží z regionu a jeho postavení v kontextu všech krajů České republiky, dále pak komoditní a teritoriální struktura vývozu Moravskoslezského kraje.

Na základě provedené analýzy můžeme zhodnotit, že jak ekonomika České republiky, tak i její kraje, především Moravskoslezský kraj jsou silně závislé na exportu. Zahraniční obchod, prezentovaný především exportem je klíčový a od jeho vývoje závisí růst a úroveň hrubého domácího produktu, růst zaměstnanosti a celková rovnováha ekonomiky České republiky. Z analýzy vyplynulo, že právě Moravskoslezský kraj stojí na předních příčkách krajů s největším množstvím vyváženého zboží do zahraničí. Zboží z kraje se vyváží nejčastěji do sousedních zemí, konkrétně do Německa, Polska a Slovenska. Vývoz z Moravskoslezského kraje se vyvíjí v posledních letech pozitivním směrem, s výjimkou byl akorát rok 2009, kdy exportéři všech krajů pocítili krizi a zboží se vyváželo daleko méně. Tento stav se však v roce následujícím rychle vyrovnal. Z daného vyplývá, že vývoj exportu z Moravskoslezského kraje se pravděpodobně do budoucna bude vyvíjet stále pozitivně a bude stále růst. A jelikož export Moravskoslezského kraje má jeden z nejlepších podílů na celkovém exportu České republiky, může právě výkonnost tohoto kraje významně ovlivňovat výkonnost celé republiky.

Literatura

- [1] Český statistický úřad
- [2] MAJEROVÁ, I. NEZVAL, P. *Mezinárodní ekonomie v teorii a praxi*. 1. vyd. Brno: ComputerPress, 2011. 357 s. ISBN 978-80-251-3421-4.
- [3] MICHNÍK, Ľ. *Zahraniční obchod*. 1. vyd. Bratislava: SPRINT, v.fra, 1998. 656 s. ISBN 80-8884-31-8.

- [4] *Standardní mezinárodní klasifikace zboží, 4. revize* [online]. Český statistický úřad, c2012. [cit. 20. 4. 2012]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/BB00242CFD/\\$File/60011201j02_c.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/BB00242CFD/$File/60011201j02_c.pdf)>.
- [5] *Strategie rozvoje Moravskoslezského kraje na léta 2009-2016* [online]. Agentura pro regionální rozvoj, c2012. [cit. 20. 4. 2012]. Dostupné z: <http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/assets/rozvoj_kraje/rk_102_p00.pdf>.

Tento článek vznikl v rámci Studentské grantové soutěže, projektu SGS/7/2012: „Vliv regionálních disparit na podnikatelské prostředí“.

NETECHNICKÉ INOVACE JAKO KRITÉRIUM DEFINICE INOVAČNÍ FIRMY

NON-TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AS A CRITERION FOR DEFINITION OF INNOVATIVE FIRM

ING. VLADIMÍR ŽÍTEK, PH.D.

ING. VIKTORIE KLÍMOVÁ, PH.D.

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, Brno, Česká republika
E-mail: zitek@econ.muni.cz, klimova@econ.muni.cz*

Anotace

Inovace jsou dnes všeobecně považovány za klíčový faktor socioekonomického rozvoje a za důležitý nástroj pro zvyšování produktivity a růst přidané hodnoty. S požadavkem na tvorbu inovací vyvstává též potřeba inovační výkonnost nějakým způsobem měřit. Šetření o inovacích jsou nazývána jako Community Innovation Survey a jedná se základní statistickým nástrojem EU, který umožňuje získání informací o inovační aktivitě firem. Elementárním rozlišením je členění inovací na technické a netechnické. Zatímco ještě v šetření CIS2006 platilo, že podniky, které realizovaly jen netechnické inovace, nebyly považovány za inovační, počínaje šetřením CIS2008 jsou již tyto zrovnoprávněny s technickými inovacemi. Cílem příspěvku je zjistit, jak tato metodická změna ovlivnila výsledky inovačního šetření. Prostřednictvím analýzy dat jsou porovnávány členské země EU27 z hlediska jejich postavení v rámci EU a změny tohoto postavení ovlivněného právě zrovnoprávněním netechnických inovací. Tato komparace je následně doplněna o obdobnou analýzu českých regionů NUTS3.

Klíčová slova

Inovace, statistiky o inovacích, inovační výkonnost, Evropská unie, regiony

Annotation

Innovations are generally considered a key factor of the socio-economic development and an important tool for productivity increase and added value growth. With increasing requirements for innovation creation the need to measure innovation performance emerges. The survey on innovations is called Community Innovation Survey and it is the basic statistical tool of the EU that allows obtaining information on innovation activities of firms. The basic distinguishing classification of innovations is into technological and non-technological ones. Whereas in the survey CIS2006 the enterprises with only non-technological innovation were not considered to be innovative, since CIS 2008 both types of innovations have been equalized. The aim of our article is to assess how this methodical change influenced the results of the innovation survey. Through data analysis the countries of EU27 are compared with respect to their position in the EU and a change of this position caused by the equalizing of technological and non-technological innovations. This comparison is accompanied by a similar analysis of Czech NUTS3 regions.

Key words

Innovations, innovation statistics, innovation performance, European Union, regions

JEL classification: O30, R11

Úvod

Evropská unie považuje zvyšování konkurenceschopnosti za jeden z hlavních cílů, a to jak v EU jako celku, tak v jednotlivých členských státech a jejich regionech. Obecně je tvorba inovací považována za hlavní zdroj zvyšování konkurenceschopnosti. Inovační politika je již několik let považována za nedílnou součást hospodářské politiky; řada nástrojů známých a užívaných v jiných oblastech hospodářské politiky nachází své uplatnění rovněž v politice na podporu inovací.

S požadavkem na tvorbu inovací vyvstává též potřeba inovační výkonnost nějakým způsobem měřit. Za tímto účelem je sledována celá řada ukazatelů, z nichž jsou následně vytvářeny též souhrnné ukazatele. Příkladem může být například sumární inovační index SII, jehož výsledkem je rozdělení členských zemí EU do skupin na inovační vůdce, následovníky, mírné inovátory a dohánějící země. Jiným přístupem ke sledování inovačních výstupů je Komunitární inovační šetření (CIS) realizované ve dvouletých periodách Evropským statistickým úřadem. Poslední dostupná data za všechny státy EU jsou z šetření realizovaného v roce 2008 (CIS2008).

Inovační politiky jednotlivých členských států i EU závisí na dostupnosti statistických dat. Šetření o inovacích jsou nazývána jako Community Innovation Survey. Community Innovation Survey (CIS) je základním statistickým nástrojem EU, který umožňuje získání informací o inovační aktivitě firem a vyhodnocení evropského pokroku v oblasti inovací. CIS tak umožňuje lepší pochopení inovačního procesu a analyzuje efekty inovací na ekonomiku (na konkurenceschopnost, zaměstnanost, ekonomický růst atd.).

Metodika statistických šetření o inovacích je od počátku 90. let harmonizována na základě tzv. Oslo manuálu, který obsahuje definice pojmů v oblasti inovací a metodologii pro sběr dat o inovacích a který slouží k tvorbě mezinárodně srovnatelných ukazatelů o inovacích. Byl vytvořen Eurostatem a Organizací pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD). První a pilotní šetření o inovacích (CIS1) proběhlo v roce 1993 a zkoumalo období let 1990-1992. Na základě praktických zkušeností získaných ze sběru dat byl Oslo manuál dvakrát revidován, v současné době je tedy platná 3. verze Oslo manuálu z roku 2005. Významným zlomem v inovačních statistikách je rok 2004, kdy na základě nařízení Komise (ES) č.1450/2004 se šetření a dodržování jeho metodologie staly pro jednotlivé státy povinné. Do této doby bylo zapojení jednotlivých států EU dobrovolné. Zároveň se zvýšila intenzita šetření, které od té doby probíhá ve dvouletých periodách, kdy se střídá klasické a zjednodušené CIS.¹ Kromě států EU se inovační šetření nyní provádí v kandidátských zemích, v Norsku a na Islandu. Data jsou získávána národními statistickými úřady nebo kompetentními výzkumnými institucemi v jednotlivých zemích a Eurostatu musí být doručena do 18 měsíců po skončení referenčního období.²

Rozsah šetření je postupně neustále rozšiřován. Původně se šetření zabývala jen produktovými (technickými) inovacemi ve vybraných odvětvích. Později byla šetření rozšířena o inovace služeb, nová odvětví, nové země, inovace organizační a marketingové.

¹ EUROSTAT, 2010b, Hukalová, 2005

² Eurostat

V posledním šetření byly navíc zahrnuty i inovace ekologické. CIS2010 zkoumá i otázky týkající se kreativity a dovedností a do budoucna se dají očekávat i otázky na otevřené inovace.³

Poslední dvě šetření, která byla publikována a ze kterých budeme vycházet v našem článku, jsou CIS 2006 (sleduje období 2004-2006) a CIS 2008 (zkoumá období 2006-2008). Elementárním rozlišením je členění inovací na technické a netechnické, kdy mezi technické patří inovace produktu a procesu, mezi netechnické inovace organizační a marketingová. Zatímco ještě v šetření CIS2006 platilo, že podniky, které realizovaly jen organizační nebo marketingové inovace, nebyly považovány za inovační, počínaje šetřením CIS2008 jsou již za inovační považovány i ty firmy, které zavedly pouze netechnickou inovaci.

Cílem příspěvku je zjistit, jak tato metodická změna ovlivnila výsledky inovačního šetření. Prostřednictvím analýzy dat jsou porovnávány členské země EU27 z hlediska jejich postavení v rámci EU a změny tohoto postavení ovlivněného právě zrovnoprávněním netechnických inovací. Tato komparace je následně doplněna o obdobnou analýzu českých regionů NUTS3. Na základě provedených zjištění lze formulovat relevantní závěry týkající se inovační výkonnosti regionů a států.

Definice základních pojmů

Jak již bylo uvedeno pro potřeby statistického zjišťování o inovacích v zemích EU a OECD se využívají definice obsažené v Oslo manuálu. Pojem „*inovace*“ je zde definován následovně: „Inovace je implementace nového nebo významně zlepšeného produktu (výrobku nebo služby) nebo procesu, nová marketingová metoda nebo nová organizační metoda v podnikových obchodních praktikách, organizaci pracovního místa nebo externích vztazích.“⁴ Z výše uvedené definice vyplývá, že se rozlišují čtyři hlavní typy inovací: produktové inovace, procesní inovace, marketingové inovace a organizační inovace. Je tedy nutné definovat jednotlivé typy inovací.

„*Inovace produktu* znamená zavedení zboží nebo služeb nových nebo významně zlepšených s ohledem na jejich charakteristiky nebo zamýšlené užití. To zahrnuje významná zlepšení v technických specifikacích, komponentech a materiálech, software, uživatelské vstřícnosti nebo jiných funkčních charakteristikách.“⁵ Inovace produktu zahrnují jak inovace zboží, tak inovace služeb. Od inovací procesních se odlišují i tím, že jsou přímo prodávány zákazníkům.

„*Procení inovace* představuje zavedení nové nebo významně zlepšené produkce (výrobních metod) anebo dodavatelských metod. To zahrnuje významné změny ve výrobní technice, zařízení a/nebo softwaru a distribučních systémech.“⁶ Patří sem i snížení ohrožení (zátěže) životního prostředí či bezpečnostních rizik. Procesní inovace se dělí na tři typy, a to: inovovaná metoda výroby, inovovaná metoda logistiky, dodávek nebo distribuce a inovované podpůrné činnosti.⁷ Procesní inovace mohou být zaměřeny na snížení jednotkových nákladů, zvýšení kvality anebo výrobu a dodávku nových produktů.⁸

³ ČSÚ, 2012

⁴ OECD/European Communities (2005)

⁵ ČSÚ (2010), OECD/European Communities (2005)

⁶ ČSÚ (2010), OECD/European Communities (2005)

⁷ ČSÚ (2010)

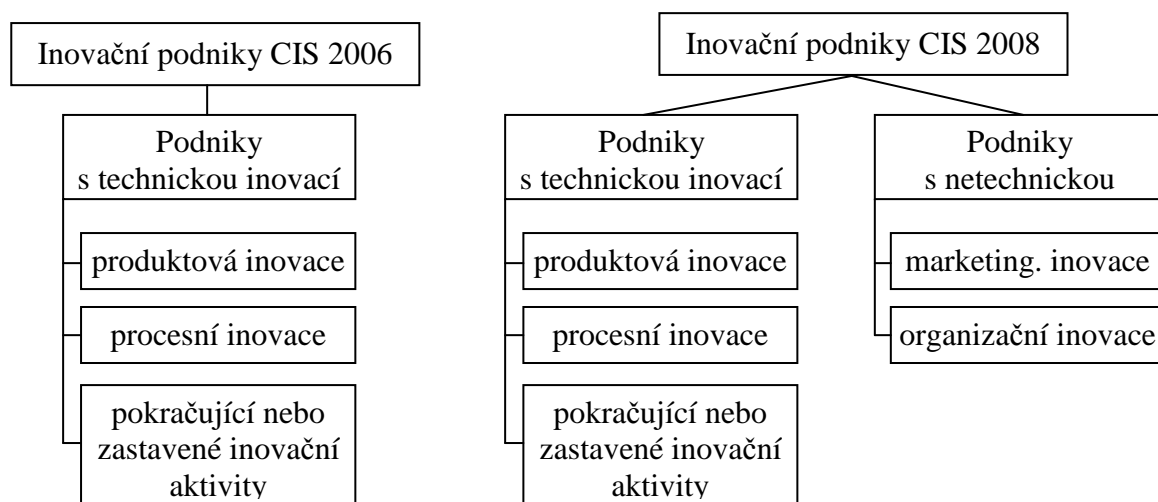
⁸ OECD/European Communities (2005)

Produktové a procesní inovace mají společné to, že se vždy musí jednat o zcela nové nebo významně zlepšené technické řešení. Novostí se rozumí novost na úrovni firmy, nemusí se jednat o inovaci novou na trhu.

„**Marketingová inovace** představuje zavedení nové marketingové metody obsahující významné změny v designu produktu nebo balení, umístění produktu, podpoře produktu či ocenění.“ Od běžných marketingových změn v podniku se odlišuje tím, že podnikem dříve nebyla používána a že je součástí nové marketingové koncepce nebo strategie.⁹ Marketingové inovace se člení do čtyř typů: významné změny designu nebo balení, nová media nebo techniky pro propagaci, nové metody pro umístění výrobků a nové metody ocenění zboží a služeb.¹⁰ Na rozdíl od procesních inovací se marketingové inovace nezaměřují na snižování a nákladů a zvyšování kvality, ale na zvýšení objemů prodeje nebo zvýšení tržního podílu.¹¹

„**Organizační inovace** představuje zavedení nové organizační metody v podnikových obchodních praktikách, organizaci pracovního místa nebo externích vztazích s cílem zkvalitnit inovační kapacitu podniku či charakteristiky výkonnosti.“ Aby změna v organizaci mohla být nazvána jako inovace, musí se jednat o implementaci nové metody, která je výsledkem strategického rozhodnutí managementu a která v podniku dříve nebyla použita.¹² Rozlišují se tři typy organizačních inovací, a to nové metody organizace vnějších vztahů, nové obchodní praktiky a nové metody organizace pracovních povinností a rozhodování.¹³

Obr. 1: Definice inovačního podniku v CIS 2006 a CIS 2008



Zdroj: vlastní zpracování na základě ČSÚ (2008) a ČSÚ (2010)

Hlavní rozdíl mezi inovačním šetřením CIS 2006 a CIS 2008 je chápání pojetí **inovační firmy**. Podle užšího pojetí definice inovačních podniků využívané v inovačních šetřeních do roku 2006 jsou za inovační firmy považovány pouze firmy, které zavedly technickou inovaci. Od šetření CIS 2008 je respektována širší definice, kdy za inovační firmy jsou považovány i takové, které zavedly pouze netechnickou inovaci. V poslední verzi Oslo manuálu je inovační

⁹ ČSÚ (2010), OECD/European Communities (2005)

¹⁰ ČSÚ (2010)

¹¹ OECD/European Communities (2005),

¹² ČSÚ (2010), OECD/European Communities (2005)

¹³ ČSÚ (2010),

firma definována jako „firma, která zavedla inovaci během sledovaného období“.¹⁴ Zjednodušeně tedy můžeme říct, že technické a netechnické inovace byly v tomto ohledu zrovnoprávněny. Názorně je to patrné z obrázku 1.

O významu technických inovací obvykle není pochyb, o čemž svědčí i to, že ještě donedávna byly sledovány pouze technické inovace. Přínos a význam netechnických inovací není tak jednoznačný a vedou se o nich dlouhé odborné diskuse. Při argumentaci je také nutné zohlednit, zda jsou netechnické inovace realizovány samostatně anebo společně s technickými inovacemi. Armbruster et al. uvádí, že marketingové a organizační inovace mohou být pro konkurenceschopnost podniku významné, obzvláště jsou-li realizovány společně s technickými inovacemi. Marketingové a organizační inovací mohou být důležitou prerekvizitou pro úspěch technických inovací a mohou umožňovat jejich efektivnější využívání, např. pro zvýšení efektu zavedení nové technologie je nutné provést i změnu v organizační struktuře podniku.¹⁵

Na základě výše uvedené úvahy vyvstává řada otázek, například: Jsou ale všechny typy inovací stejně významné? Jak moc ale jsou ale marketingové a organizační inovace významné samy o sobě, bez doprovodu technické inovace? Můžeme jednotlivé země srovnávat pouze podle celkového podílu inovačních firem?

Technické a netechnické inovace v EU

Domníváme se, že pokud srovnáváme inovační aktivitu jednotlivých zemí a tím také jeden z předpokladů konkurenceschopnosti, nelze sledovat pouze celkový podíl inovačních podniků, ale je nutné zohlednit i strukturu realizovaných inovací. Následující část článku se tak zabývá tím, jak změna definice inovační firmy mezi šetřeními CIS 2006 a 2008 ovlivnila výsledky inovačního šetření. Prostřednictvím analýzy dat jsou porovnávány členské země EU27 a Chorvatsko z hlediska jejich postavení v rámci EU a změny tohoto postavení ovlivněného právě zrovnoprávněním netechnických inovací.

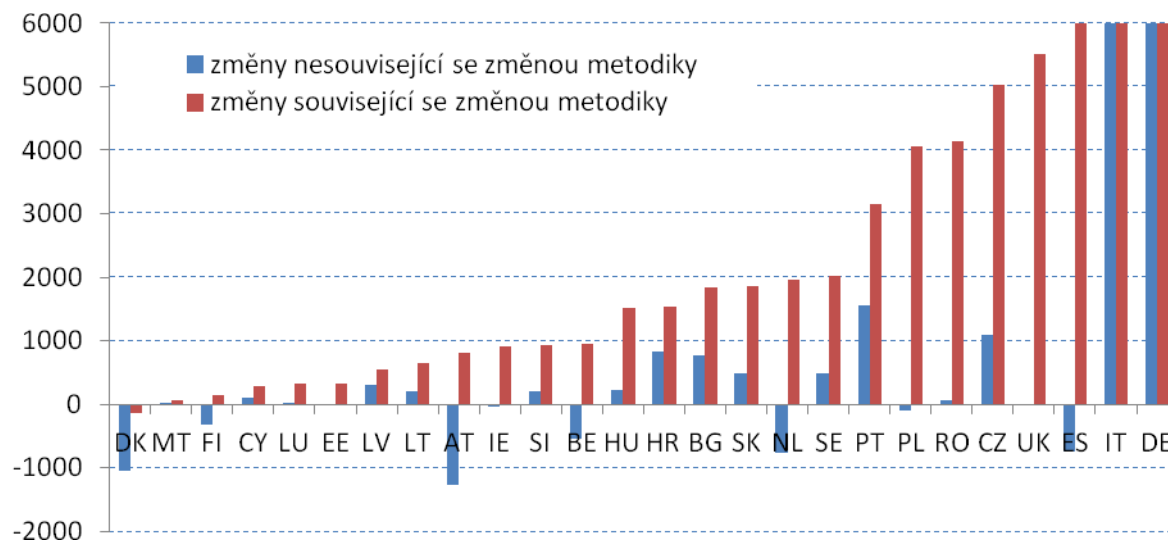
Počet inovačních firem

Přestože absolutní počet inovačních firem nevypovídá nic o inovačním prostředí v konkrétní zemi, je jistě zajímavé vidět, jak se změnil počet firem mezi šetřeními CIS 2006 a CIS 2008. Očekávaným výsledkem je zvýšení absolutního počtu inovačních firem, a to jak firem s technickou inovací (vliv tlaku zvyšující se konkurence na trhu, příležitosti vytvářené v rámci politik EU při podpoře tvorby inovací apod.), tak samozřejmě absolutní počet inovačních firem, za které jsou v CIS2008, jak již bylo uvedeno, považovány i firmy s netechnickou inovací. Současně již nyní upozorníme na skutečnost, že většina firem s netechnickou inovací byla již zahrnuta v CIS2006, protože současně patřily mezi firmy s technickou inovací. To potvrdí také další prezentovaná data.

V EU podniká 409 tisíc inovačních firem (CIS 2008), z nich téměř čtvrtina sídlí v Německu (102 tisíc). Zeměmi s vysokým počtem inovačních firem jsou také Itálie (70 tisíc), Spojené Království (38 tisíc), Francie a Španělsko (obě 37 tisíc). Následují Polsko (14 tisíc) a Česká republika (13 tisíc), dvě z nových členských zemí.

¹⁴ OECD/European Communities (2005)

¹⁵ Armbruster et al. (2008)

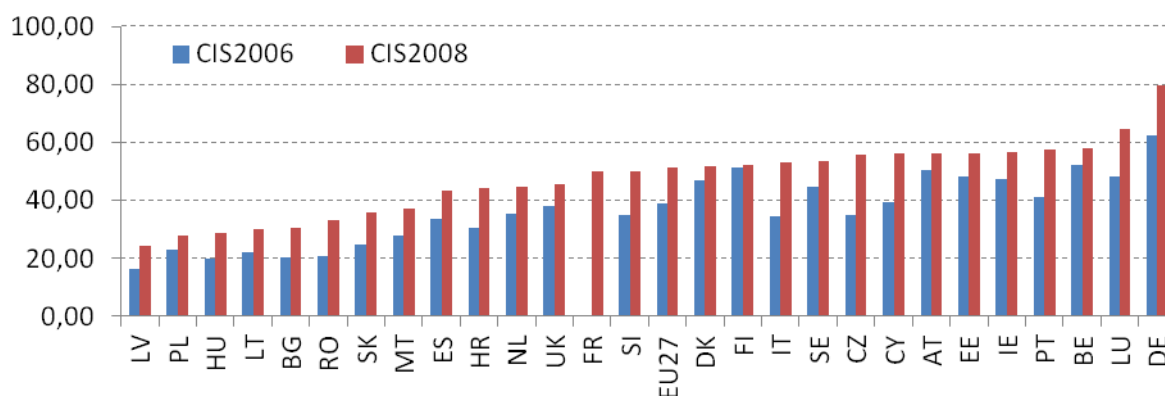
Graf 1: Změna počtu inovačních firem mezi šetřením CIS 2006 a CIS 2008

Pozn.: sloupčky ES (+9110), IT (+8725/+25949) a DE (+15346/+35957) jsou zkráceny pro lepší přehlednost
Zdroj: Eurostat (2008), Eurostat (2010a)

Porovnáme-li inovační firmy ve smyslu metodiky CIS2006 (tedy pouze technicky inovačních), zjišťujeme, že v několika státech došlo ke snížení jejich počtu. Těmito státy jsou Rakousko, Dánsko, Nizozemí, Španělsko, Belgie, Finsko, Polsko a Irsko. Ve všech ostatních zemích EU27 a v Chorvatsku se počet inovačních firem s technickou inovací zvýšil, nejvíce v Itálii (+8,7 tisíc) a Německu (+15,3 tisíc). Zahrneme-li do porovnání i firmy s netechnickou inovací, které CIS2008 považuje také za inovační, potvrdí se původní předpoklad zvýšení celkového počtu inovačních firem (vyjímkou je pouze Dánsko), mezi jednotlivými zeměmi jsou však značné rozdíly, což ještě lépe dokládají relativní hodnoty změny (viz. níže).

Podíl inovačních firem

V roce 2008 bylo za inovační firmu považováno 51,57 % všech firem, které měly sídlo v některé zemi EU. Oproti roku 2006 to znamená nárůst o 12,69 %. Na úrovni EU nelze vyčíslit průměrnou změnu (EU27) pouze za firmy s technickou inovací, neboť chybí data za Francii a Spojené Království. Přesto lze ze všech dostupných údajů odvodit, že tento nárůst je způsoben především zahrnutím firem s netechnickou inovací. Graf 2 ukazuje pořadí členských zemí EU a Chorvatska dle podílu inovačních firem na celkovém počtu firem.

Graf 2: Podíl inovačních firem na celkovém počtu firem v zemi (v %) v roce 2008

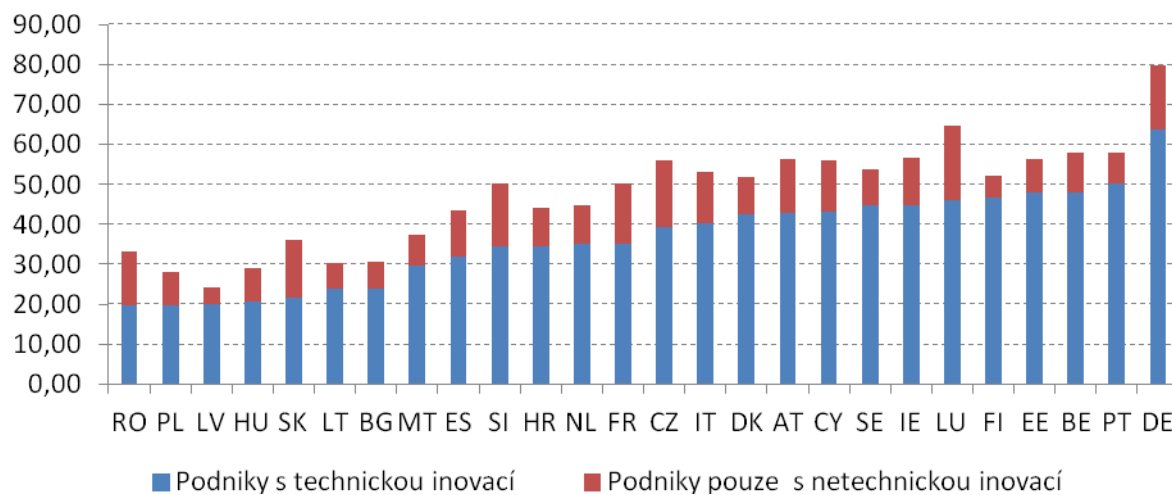
Zdroj: Eurostat (2008), Eurostat (2010a)

Na grafu 2 je možné vidět, že pořadí zemí se mezi šetřeními CIS2006 a CIS2008 výrazně změnilo. Jak ale doložíme níže, ne ve všech zemích je to způsobeno zahrnutím firem s netechnickou inovací. Dominantní postavení má podle očekávání Německo, které vede pořadí zemí, ať už je použito jakékoliv kritérium. V roce 2006 do top five patřily Belgie, Finsko, Rakousko a Lucembursko, v roce 2008 Lucembursko, Belgie, Portugalsko a Irsko. Zajímavější je však pohled na země, které výrazně změnilly svoji pozici. Z tohoto pohledu zaznamenaly největší posun vzhůru již zmíněné Portugalsko (10. v 2006, 4. v 2008) a Česká republika (15. v 2006, 9. v 2008). Česká republika spolu s Estonskem (6. v 2006 i 2008) výrazně převyšuje ostatní země střední a východní Evropy. Největší pokles lze vidět v případě Finska (2. v 2006, 12. v 2008) a Dánska (8. v 2006, 13. v 2008).

Vliv netechnických inovací

Relevantní otázkou zůstává, jak ovlivňuje podíl inovačních firem a současně tedy i pořadí jednotlivých zemí započtení firem realizujících pouze netechnickou inovaci. Podíl těchto firem se pohybuje v rozmezí 4,14 až 18,64 %. Existence těchto firem je důležitá zejména pro některé země (například Lucembursko a Česká republika), jak ukazuje graf 3. Pokud by došlo k porovnání zemí v roce 2008 bez těchto firem, pořadí by se změnilo. Do top five by se vrátilo Finsko a nově se zde objeví Estonsko, svoji pozici by dále zlepšilo Portugalsko (na 2. místo). Porovnáme-li v rámci CIS 2008 pořadí zemí dle celkového podílu inovačních firem (graf 2) a dle podílu technicky inovačních firem (graf 3), dosáhnou největších rozdílů v pořadí tyto země: Finsko (12./5.), Česká republika (9./13.), Lucembursko (2./6.) a Rumunsko (22./26.).

Graf 3: Podíl firem s technickou a netechnickou inovací (v %) na celkovém počtu firem v zemi (2008)



Pozn. Data za Spojené království nejsou k dispozici
Zdroj: Eurostat (2010a)

Technické a netechnické inovace v regionech ČR

V ČR bylo provedeno již několik šetření, která vycházejí z metodiky Oslo manuálu, resp. evropského šetření o inovacích CIS. Podle nejnovější verze Oslo manuálu proběhla v ČR tři šetření, a to TI2006 (součást CIS2006), TI2008 (součást CIS2008) a TI2010 (součást CIS2010). Jelikož jsou česká šetření podkladem pro statistiku Eurostatu, je též jejich

metodika shodná. Určitý rozdíl představuje pouze rozšíření českého šetření též do odvětví, která Eurostat označuje jako dobrovolná. Přestože pro ČR již byla publikována data za šetření TI 2010, analýza je provedena za dvě předchozí šetření, neboť ona metodologická změna nastala právě mezi nimi.

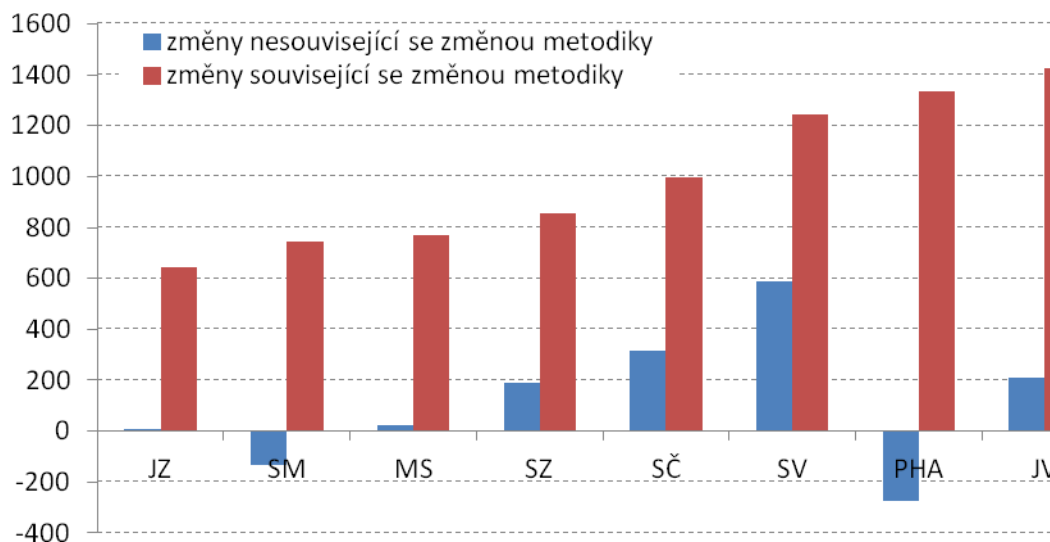
Při analýze regionální dimenze inovační aktivity firem v ČR je třeba akceptovat dvě další významná omezení. Jedná se zejména o skutečnost, že podniky jsou přiřazeny do těch regionů, kde mají své sídlo a nikoliv, kde skutečně vykonávají svoji činnost, resp. realizují inovační aktivity. Méně důležitým omezením pak je i skutečnost, že šetření je prováděno původně na úrovni NUTS2. S tím také souvisí skutečnost, že některá data nejsou na úrovni NUTS3 dostupná, a proto není možné komparace na této úrovni korektně realizovat.

Počet inovačních firem

Na regionální úrovni v ČR jsou očekávání dopadu změny metodiky shodná, jako na úrovni členských zemí EU. V ČR podniká 19,3 tisíc inovačních firem (TI2008). Nejvíce jich sídlí v Praze (3,9 tis.), v Jihovýchodě (3,4 tis.) a v Severovýchodě (2,7 tis.).

Ve všech regionech soudržnosti vzrostl počet inovačních podniků celkem, nejvíce v Jihovýchodě (+1,4 tis.), v Praze (+1,3 tis.) a v Severovýchodě (+1,2 tis.). Jak ukazuje graf 4, tak je to způsobeno dominantně právě započtením firem s netechnickou změnou. Pokud by ke změně metodiky nedošlo, tak by se počet inovačních firem v některých regionech prakticky nezměnil (Jihozápad, Moravskoslezsko) a v některých by dokonce klesl (Praha, Střední Morava).

Graf 4: Změna počtu inovačních firem mezi šetřením TI2006 a TI2008



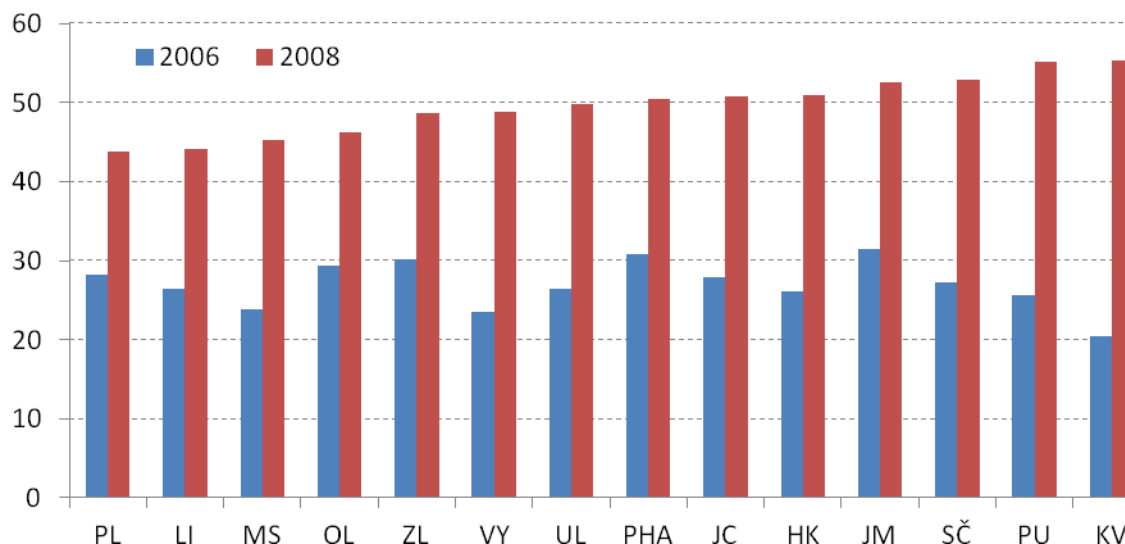
Zdroj: ČSÚ (2008), ČSÚ (2010)

Podíl inovačních firem

V roce 2008 bylo za inovační firmu považováno 49,9 % všech firem, které měly sídlo v ČR. Oproti roku 2006 to znamená nárůst o 21,8 %. Z regionálního pohledu je zajímavé, jak velmi se změnila pozice českých krajů, regionů NUTS3. To zachycuje graf 5, kde jsou NUTS3 regiony seřazeny dle podílu inovačních firem v roce 2008. Započtení firem s netechnickou inovací absolutně změnilo postavení některých regionů. Lídrem se tak stává region NUTS3

Karlovy Vary, o jehož významu pro českou ekonomiku lze jistě pochybovat. To jen potvrzuje, jak obtížné je hodnotit význam netechnických inovací, které jsou realizovány bez vazby na inovace technické.

Graf 5: Podíl inovačních podniků na celkovém počtu podniků (v %) podle NUTS3



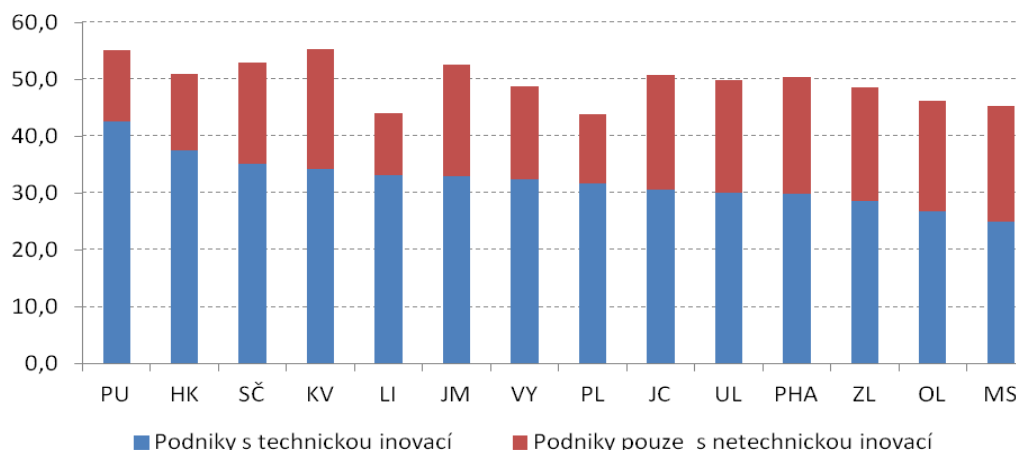
Zdroj: ČSÚ (2008), ČSÚ (2010)

V roce 2006 dosahoval nejvyššího podílu inovačních firem Jihomoravský kraj (31,5 %), druhá pozice patřila Praze (30,9 %). Následují kraje Zlínský, Olomoucký a Plzeňský. Z těchto krajů se v roce 2008 v top five udržel jen Jihomoravský kraj (4. místo, 52,6 %). Za prvním Karlovarským krajem (55,3 %), následují kraje Pardubický a Středočeský. Na páté pozici se nachází Královeský kraj (51,0 %). Pokud jde o hodnocení změny postavení, tak zcela výjimečný je skok Karlovarského kraje (z poslední 14. pozice v roce 2006 na první v roce 2008). Velký posun nahoru zaznamenal také Pardubický a Královeský kraj. Naopak největší propad zaznamenaly kraje Zlínský, Olomoucký a Plzeňský kraj, které se z top five zařadily mezi bottom five.

Vliv netechnických inovací

Existence firem s netechnickou inovací je důležitá pro většinu českých krajů, 8 ze 14 dosahuje podíl těchto firem mezi 19,6 – 21,1 %. Pokud by tyto firmy nebyly do šetření TI2008 zahrnuty, znamenalo by to výrazný posun v pořadí zejména pro Liberecký (ze 13. místa by se posunul až do top five na místo 5.) a Plzeňský kraj (ze 14. na 8.). Další zajímavé změny postavení v pořadí regionů NUTS3 by mezi zahrnutými a nezahrnutými firmami s netechnickou inovací byly tyto: Karlovarský kraj (1./4.), Královeský (5./2.) a Praha (7./11.).

Graf 6: Podíl firem s technickou a netechnickou inovací na celkovém počtu firem (v %) podle NUTS3 (2008)



Zdroj: ČSÚ (2010)

Závěr

Šetření o inovacích v zemích EU je nazýváno jako Community Innovation Survey. Základ metodiky pro toto šetření je obsažen v Oslo manuálu. Mezi šetřeními CIS 2006 a CIS 2008 došlo k významné změně v metodice, kdy nově jsou za inovační firmy považovány i ty, které zavedly pouze netechnickou inovaci. Jak tato změna ovlivní pozici jednotlivých států?

Pokud srovnáme počet technicky inovačních firem mezi šetřeními CIS 2006 a CIS 2008, zjistíme, že ve většině zemí jejich počet vzrostl a pouze v 8 zemích EU (Rakousko, Dánsko, Nizozemí, Španělsko, Belgie, Finsko, Polsko a Irsko) poklesl. Jestliže ale srovnáme celkový počet inovačních firem v obou šetřeních v souladu s novou metodikou, zjistíme, že počet inovačních firem vzrostl ve všech státech mimo Dánska. Největší podíl firem s pouze technickou inovací je v Lucembursku, České republice a Německu, naopak nejnižší podíl je v Lotyšsku, Finsku a Litvě. Změna definice inovační firmy ovlivnila pořadí států z hlediska podílu inovačních firem. Největší rozdíl byl zaznamenán ve Finsku (-7 míst), České republice (+ 4 místa) a Lucembursku (+ 4. místa).

Podobným způsobem byly zkoumány regiony NUTS 2 a NUTS 3 v České republice. I zde je patrný nárůst počtu inovačních firem ve smyslu nové metodiky. Po započtení firem s netechnickou inovací se nejvíce inovačním regionem stal region NUTS 3 Karlovy Vary, z hlediska technických inovací však tento region patří dlouhodobě k nejméně inovačním v ČR. Tento region se tak díky změně metodiky posunul z posledního (TI 2006) na první místo (2008). Největší podíl netechnicky inovačních firem je v Karlovarském kraji, Praze a Moravskoslezském kraji.

Literatura

- [1] ARMBRUSTER, H. – BIKFALVI, A. – KINKEL, S. – LAY, G. (2008). Organizational innovation: The challenge of measuring non-technical innovation in large-scale survey. *Technovation*. 2008, 28, 644-657. ISSN 0166-4972.
- [2] ČSÚ (2012). Rozvoj konceptu inovací. Dostupné na: www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvoj_konceptu_inovaci_statistika_inovaci (cit. 15. 2. 2012)

- [3] ČSÚ, Český statistický úřad (2008). Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2004 – 2006. Praha: ČSÚ, 2008. ISBN 978-80-250-1721-0.
- [4] ČSÚ, Český statistický úřad (2010). Inovační aktivity podniků v České republice v letech 2006 - 2008. Praha: ČSÚ, 2010. ISBN 978-80-250-2031-9.
- [5] EUROSTAT (2008). Results of the community innovation survey 2006 (CIS2006) (inn_cis5). Available on http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/science_technology_innovation/data/database
- [6] EUROSTAT (2010a). Results of the community innovation survey 2008 (CIS2008) (inn_cis6). Available on http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/science_technology_innovation/data/database
- [7] EUROSTAT (2010b). Science, technology and innovation in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-13575-0. ISSN 1830-754X.
- [8] EUROSTAT. Community innovation survey – Reference metadata. Available on http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/en/inn_esms.htm
- [9] HUKALOVÁ, M. (2005). Statistika inovací. Inovační podnikání a transfer technologií. 2005(4), 5-6. ISSN 1210-4612.
- [10] OECD/European Communities (2005). Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. Third Edition.
- [11] Regulation (EC) No 1888/2005 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 amending Regulation (EC) No 1059/2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS)

HODNOCENÍ PODNIKATELSKÉHO PROSTŘEDÍ OBCE Z POHLEDU PODNIKŮ MSP

EVALUATION OF CORPORATE ENVIRONMENT OF A MUNICIPALITY IN VIEW OF SME

ING. MIROSLAVA VAŠTIKOVÁ

Katedra marketingu

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika

E-mail: vastikova@opf.slu.cz

Anotace

Cílem článku je prezentovat výsledky primárního výzkumu zaměřeného na posouzení kvality podnikatelského prostředí obce a úrovně komunikace obce s organizacemi MSP se sídlem na jejich území. Výzkum byl realizován na přelomu roku 2011 a 2012 katedrou marketingu OPF v Karviné, jako součást řešení výzkumného úkolu: „Výzkum klíčových faktorů rozvoje MSP v turbulentním a rychle se měnícím tržním prostředí“, projektu: CZ.1.07/2.3.00/20.0016. Použité metody v článku jsou induktivní metoda, teoretická rozprava k roli obce při vytváření podnikatelského prostředí, vycházející z marketingu obce a deskriptivní primární výzkum s analýzou zjištěných údajů. Pro výsledky primárního marketingového výzkumu byly stanoveny 3 deskriptivní hypotézy, týkající se míry spokojenosti respondentů s marketingovou komunikací a podnikatelským prostředím obce, v návaznosti na velikost obce, podle počtu obyvatel. Hlavní výsledky šetření lze spatřovat v potvrzení hypotézy H1 (větší zájem o činnost obce u podnikatelů sídlící ve skupině malých obcí). Vyvrácení hypotézy H2 (lepší hodnocení úrovně vybraných nástrojů marketingové komunikace respondenty ze skupiny obcí nad 6 tis. obyvatel). A potvrzení hypotézy H3 (spokojenost s podnikatelským prostředím v obci, v obou skupinách obcí bude vyšší než 50 %), skutečnost byla 67,88 %. Závěry šetření lze shrnout do poznání, že vytváření kvalitního podnikatelského prostředí, pozitivně ovlivňující rozvoj MSP, se lépe daří spíše v menších obcích než v těch velkých (nad 6 tis. obyvatel).

Klíčová slova

Podnikatelské prostředí obce, malé a střední podniky, podnikatelé MSP, marketingový výzkum, marketingová komunikace obce.

Annotation

This article shall present outputs of a primary research aimed on analysis of corporate environment quality and standards of communication between municipality and resident Small and Medium Enterprises (SME). The research was realised by Marketing Department of the Silesian University in Opava at the turn of 2011 a 2012 as a part of a research project „Research of key factors of SME development within turbulent and fast changing market environment“ (project: CZ.1.07/2.3.00/20.0016). An inductive approach, theoretical discourse on role of a municipality in creation of a corporate environment that is based on Marketing of Municipalities and descriptive primary research with analysis of obtained results were used in the article. Three descriptive hypotheses were set for the primary marketing research results. The hypotheses concern satisfaction rate of informants with marketing communication and corporate environment of municipality in consideration of its size and number of residents of the municipality. The main effect of the research may be seen in confirmation of hypothesis H1 (higher concern over activities of the municipality within group of businessmen from small municipalities). Negation of hypothesis H2 (higher

satisfaction rate of chosen tools of marketing communication by informants from municipalities having over six thousand inhabitants). Confirmation of hypothesis H3 (satisfaction with corporate environment of municipality shall be over 50% in both groups of municipalities), the rate was 67,88 % in reality. Results of the research point out that creation and generation of a quality corporate environment that has a positive effect on SME may be done in an easier way in small municipalities rather than in bigger ones (over six thousand inhabitants).

Key words

Corporate environment of a municipality, Small and Medium Enterprises (SME), Small and Medium Business (SMB), marketing research, marketing communication of municipality

JEL classification: H7, R5, M3

Úvod

Podnikání v oblasti malých a středních podniků je ovlivňováno celou řadou faktorů. Některé z nich ovlivňují celý sektor MSP bez rozdílu, jedná se především o ekonomické prostředí, kde fáze hospodářského cyklu a s tím související kupní síla obyvatelstva, přinášejí zejména malým a středním firmám nemalé potíže. Jinými, komplexně působícími faktory na rozvoj MSP, jsou politické a legislativní prostředí. Obě, výše uvedená makroprostředí, spolu vzájemně souvisí, a jedním z výsledků tohoto spolu působení je, mimo jiné, systém podpor v oblasti MSP.

Další součásti tzv. „makroprostředí“ podniků jsou demografické, kulturní a sociální, přírodní, či technologické prostředí. U těchto prostředí je míra působení daných faktorů uvedených makroprostředí různá, a závisí na specifikách odvětví, v němž firmy působí. Z hlediska efektivního marketingového plánování musí se podniky zabývat sledováním všech změn v marketingovém prostředí a v jeho jednotlivých složkách. Změny v marketingovém makroprostředí na rozdíl od mikroprostředí, podniky nemohou ovlivňovat.

Na MSP nemá vliv pouze jejich makroprostředí, ale i mikroprostředí. Mikroprostředí představuje síly blízko společnosti, včetně samotného podniku. V tomto článku se budeme zabývat právě jednou z mnoha složek mikroprostředí, a to místem, kde má firma své sídlo, tj. obcí (městem). Platí, že image podniku je částečně svázána s obcí, ve které působí, a naopak i žádoucí image obce, včetně všech marketingových aktivit obce, dotváří podnikatelské prostředí a může tím podpořit i podnikatelskou činnost podniku.

Cíl článku a zvolené metody

Cílem článku je v návaznosti na stručný teoretický nástin zkoumané problematiky prezentovat výsledky primárního výzkumu, který byl realizován ve spolupráci se studenty předmětu Marketing obcí v průběhu zimního semestru 2011/2012. Primární výzkum byl zaměřen na posouzení kvality podnikatelského prostředí obce a úrovně komunikace obce s organizacemi MSP se sídlem na jejich území. Výsledky výzkumu budou využity ve výuce studentů a v následné výzkumné činnosti, jako součást řešení výzkumného úkolu: „Výzkum klíčových faktorů rozvoje MSP v turbulentním a rychle se měnícím tržním prostředí“, projektu: CZ.1.07/2.3.00/20.0016, s názvem: „Cíleným výzkumem v oblasti malého a středního podnikání k dosažení konkurenceschopné znalostní ekonomiky“.

Metodický postup byl zvolen v krocích od obecného, ke zvláštnímu (induktivní metoda). V teoretické rovině se vychází z provedené teoretické rozpravy zkoumané problematiky s ohledem na teorii marketingu obcí. Nejprve je uvedena stručná charakteristika vztahu obce a podnikatelského prostředí a dále pak je objasněna podstata metody PPP (*Public Private Partnership*). V empirické části jsou prezentovány výsledky deskriptivního primárního výzkumu, zaměřeného posouzení spokojenosti podnikatelů malých a středních podniků s úrovní podnikatelského prostředí obce, kde má jejich firma své sídlo. Byly stanoveny 3 deskriptivní hypotézy, týkající se míry spokojenosti respondentů s marketingovou komunikací a podnikatelským prostředím obce, v návaznosti na velikost obce, podle počtu obyvatel.

Obec a podnikatelské prostředí

Podnikatelské prostředí obce je tvořeno třemi subsystemy, které na sebe vzájemně působí:¹

- Vlastní obec
- Organizace, působící v obci
- Historicko-kulturní faktory, návyky, tradice a obyčeje jejich obyvatel

Především je to vlastní obec, která svou činností spoluvytváří podmínky pro působení podniků v obci. Z tohoto hlediska je obec podnikem, protože vykazuje činnost, která vytváří současný nebo budoucí užitek. Přesto se jedná o organizaci, ve které je rozdělování zdrojů prováděno převážně administrativními příkazy. Obec je zvláštním typem organizace především proto, že vykonává funkce samosprávy a státní správy v působnosti vymezené jí zákonem o obcích a dalšími zákony. Proto je zřejmé, že si nemůže vybrat ani předmět, ani místo podnikání. To ovlivňuje poslání organizace (obce) a představuje proto rovněž určité specifikum při vytváření podnikatelského prostředí a obraz organizační kultury obce.

Některé dominantní podniky, velké firmy nebo firmy, které jsou v obci největším zaměstnavatelem, naopak mohou ovlivňovat obec. Nepřímo pak působí na občany a tím i na atmosféru v městě či v obci. Podnikatelé vytvářejí hrubý domácí produkt obce, spolupodílí se tak na ekonomicko-sociálním prostředí, které je faktorem image obce. Podniky takto ovlivňují ekonomicko-sociální prostředí obce jak z krátkodobého, tak i z dlouhodobého hlediska, a to vytvářením struktury ekonomiky obce (regionu), její podnikatelské kultury, tj. „podnikatelského ducha“ dané lokality.

Součástí podnikatelského prostředí jsou i veřejnoprávní organizace měst a obcí, a to jako součást sociální infrastruktury, která podnikatele může do obce přitáhnout, udržet je v něm.

Podnikatelské prostředí obce je rovněž tvořeno i historicko-kulturními faktory, návyky, tradicemi a obyčeji jejich obyvatel, čímž zpětně působí na podnikatelskou kulturu obce jako celku a na její image.

Svůj nepřehlédnutelný význam na vytvoření specifického podnikatelského prostředí v daném místě, má působení významných podnikatelských osobností. Například město Zlín a jeho okolí je nesmazatelně poznamenáno podnikatelskou osobností Tomáše Bati.

¹ JANEČKOVÁ, L.- VAŠTÍKOVÁ, M. *Marketing měst a obcí*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-750-8

Vytvoření harmonické obce, tak jak zpravidla bývá definována, vizí obce a její marketingovou strategií, nemůže zabezpečit sebedokonalejší management obce, pokud zůstane ve své činnosti omezen pouze na zastupitelstvo a vedení obce. Proto se management obce neobejde bez spolupráce - partnerství všech subjektů, tvořících produkt obce, tedy i podniků.

Partnerství znamená účast soukromého i veřejného sektoru při řízení obce, a zároveň vytváření sítě vztahů s různými subjekty, tvořícími a ovlivňujícími výslednou image obce. Můžeme s naprostou jistotou tvrdit, že marketingový mix obce by bez prvku partnerství nebyl úplný. Teprve v součinnosti s tímto nástrojem je možno realizovat marketingovou strategii obce. Specifickou metodou, která je v praxi uplatňována pro partnerství veřejného a soukromého sektoru je Metoda PPP (*Public Private Partnership*)².

Metoda PPP je založena na budování dlouhodobých vztahů mezi subjekty veřejného a soukromého sektoru. Může jít o financování, výstavbu a provozování technické infrastruktury, tak i o převzetí a provozování stávajících objektů veřejného sektoru, tedy i obcí. Princip modelu lze ve zjednodušené formě charakterizovat takto: „Konkrétní veřejnou investici nebo službu nebuduje přímo obec (stát, region), ale soukromý subjekt“. Instituce veřejného sektoru jsou partnerem soukromého sektoru, u něhož zadávají a nakupují služby pro klienta – občana, nebo zprostředkovávají tento nákup.

Vlastní primární marketingový výzkum

Zadavatele výzkumu zajímalo, zda jsou podnikatelé spokojeni s podnikatelským prostředím své obce, a s úrovní marketingové komunikace obce kde má firma sídlo. Stanovili jsme si deskriptivní cíl výzkumu, a to popis a charakteristiku výše uvedených faktorů, při posouzení v závislosti na velikosti obce, podle počtu jejich obyvatel. Respondenty byly malé a střední podniky ziskového sektoru, se sídlem České republiky. Celkový vzorek respondentů činil 165 firem, se sídlem ve 48 obcích a městech České republiky. Tazatelé byli studenti OPF v Karviné. Jednalo se o náhodný výběr.

V souboru 48 obcí se nacházely obce různých velikostí (podle počtu obyvatel). Pro lepší srovnání, jsme tento soubor rozdělili na dvě skupiny:

- Skupina malých obcí, s počtem obyvatel do 6 tisíc, kde jsme zařadili 23 obcí. V této skupině mělo sídlo 47 respondentů (28,49 %).
- Skupina velkých obcí, s počtem obyvatel nad 6 tisíc obyvatel, kde jsme zařadili 25 obcí. V této skupině mělo sídlo 118 respondentů (71,51 %).

Stanovili jsme si následující hypotézy:

H1: Respondenti ze skupiny malých obcí se budou více zajímat o dění v obci, než respondenti ze skupiny velkých obcí.

H2: Respondenti ze skupiny velkých obcí, budou lépe hodnotit úroveň marketingové komunikace obce, než respondenti ze skupiny malých obcí.

H3: Spokojenost s podnikatelským prostředím v obci, bude v obou skupinách obcí dosahovat hodnotu nad 50 %.

Aby obec se podílela na spoluvytváření podnikatelského prostředí efektivně, je zapotřebí, jak bylo řečeno výše, i zapojení se podnikatelů do dění v obci. O míře tohoto zapojení, či zájmu v rámci našeho šetření se můžeme přesvědčit údaji v následující tabulce 1.

² VAŠTÍKOVÁ, M. *Marketing obcí*. Distanční studijní opora. Karviná: SU OPF Karviná, 2011. Str. 123

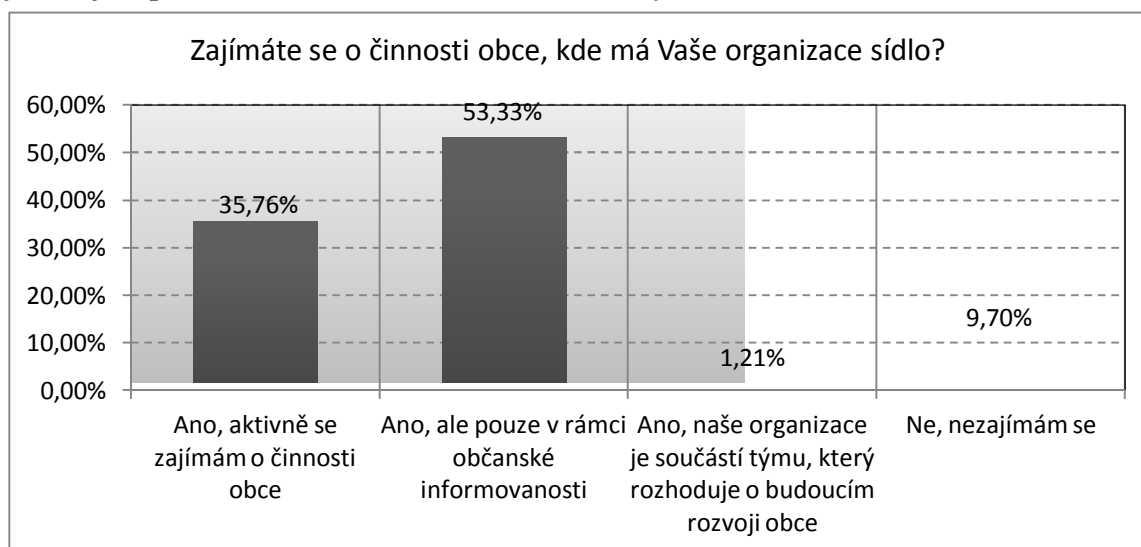
Tab. 1: Zájem podnikatelů o činnost obce

Zájem o činnost obce	Počet odpovědí	
	absolutně	relativně (%)
Ano, aktivně se zajímám o činnosti obce	59	35,76
Ano, ale pouze v rámci občanské informovanosti	88	53,33
Ano, naše organizace je součástí širšího týmu, který rozhoduje o budoucím rozvoji obce	2	1,21
Ne, nezajímám se	16	9,70
Respondenti celkem	165	100,00

Pramen: vlastní

Většina oslovených respondentů (53,33 %) se o dění v obci zajímá pouze v rámci své občanské povinnosti, což není příliš potěšitelné. Aktivní zájem projevuje 35,8 % respondentů a přímo se na činnosti obce podílí pouze 2 firmy. Ovšem nejvíce tristní je zjištění, že téměř desetina všech podnikatelů (9,7 %) se vůbec o dění obce nezajímá.

Zajímalo nás, jestli u podnikatelů, sídlící v malé obci (do 6 tis. obyvatel) bude realita jiná. O tom se přesvědčíme z grafu 1.

Graf 1: Zájem podnikatelů o činnost obce do 6 tis. obyvatel

Pramen: vlastní

Je zřejmé, že podle očekávání, se v této skupině projevila větší zájem podnikatelů o činnost obce. Aktivně se o činnost obce zajímá 19 firem, tj. 40,43 %. Ve skupině velkých obcí to bylo 40 firem (33,9 %). Nezájem o dění v obci projevily pouze 3 firmy (6,38 %), zatímco tento podíl u podniků se sídlem v obci nad 6 tis. obyvatel činil 11,01 %. Hypotéza H1 byla tímto potvrzena.

Další skupina otázek v našem dotazníkovém šetření byla zaměřena na oblast marketingové komunikace obce. Respondenti měli zhodnotit úroveň webových stránek obce, propagačních materiálů obce a společenských veřejných akcí, organizovaných obcí. Při hodnocení měli použít škálu známkování, jako ve škole. Výsledky tohoto šetření u respondentů obou skupin nám ukazuje tabulka 2.

Tab. 2: Hodnocení vybraných nástrojů marketingové komunikace obce respondenty celkem

Nástroje marketingové komunikace	Hodnocení známkou					Průměr	%
	1	2	3	4	5		
Webové stránky obce	54	58	25	8	2	1,95	89,09
Propagační materiály obce	15	54	54	18	6	2,63	
Společenské a veřejné akce, organizované obcí	41	56	37	11	2	2,16	
Nevím, nezajímám se	12						7,27

Poznámka: (na otázku neodpovědělo 6 respondentů, tj. 3,64%)

Pramen: vlastní

Nejlépe bylo hodnocené webové stránky obce, s průměrem 1,95. Na druhou pozici se dostaly společenské a veřejné akce, organizované obcí, průměr 2,16. V našem šetření nejhůř dopadly propagační materiály obce, jejichž úroveň podnikatelé ocenili průměrnou známkou 2,63.

Pro srovnání se podíváme, jaké byly výsledky tohoto hodnocení u podnikatelů ze skupiny obcí do 6 tis. obyvatel. Viz tabulka 3.

Tab. 3: Hodnocení vybraných nástrojů marketingové komunikace obce ve skupině podnikatelů se sídlem v obci do 6 tis. obyvatel

Nástroje marketingové komunikace	Hodnocení známkou					Průměr	%
	1	2	3	4	5		
Webové stránky obce	18	14	8	5	0	2	95,74
Propagační materiály obce	8	15	12	8	2	2,58	
Společenské a veřejné akce, organizované obcí	23	17	7	3	0	1,89	
Nevím, nezajímám se	2						4,25

Pramen: vlastní

V této skupině podniků, které mají své sídlo v malé obci se pořadí hodnocení nástrojů komunikačního mixu poněkud změnilo, oproti hodnocení respondentů z obou skupin celkem. Nejlépe jsou hodnoceny společenské a veřejné akce, organizované obcí, průměrem 1,89. Toto hodnocení je v souladu s očekáváním, neboť tyto akce bývají v malých obcích „událostí roku“ a bývá jim zpravidla věnována při přípravě velká pozornost. Je rovněž potěšitelné, že poměrně dobře je hodnocena i úroveň webových stránek, průměr 2, což svědčí, o tom, že i malé obce mají na správu svých webových stránek kvalitní pracovníky. Opět nejhůř byly hodnoceny propagační materiály obce, průměr 2,58.

U podnikatelů se sídlem ve velké obci (nad 6 tis. obyvatel) nám hodnocení vybraných prvků marketingové komunikace ukazuje tabulka 4.

Tab. 4: Hodnocení vybraných nástrojů marketingové komunikace obce ve skupině podnikatelů se sídlem v obci nad 6 tis. obyvatel

Nástroje marketingové komunikace	Hodnocení známkou					Průměr	%
	1	2	3	4	5		
Webové stránky obce	36	44	17	3	2	1,93	86,44
Propagační materiály obce	7	39	42	10	4	2,66	
Společenské a veřejné akce, organizované obcí	23	39	30	8	2	2,28	
Nevím, nezajímám se	10						8,47

Poznámka: Na otázku neodpovědělo 6 respondentů, tj. 5,09%

Pramen: vlastní

Respondenti, mající sídlo v obci nad 6 tis. obyvatel, podle očekávání lépe hodnotili webové stránky svých obcí, než respondenti ze skupiny malých obcí. Zde se potvrdil předpoklad, že větší obce a města mohou věnovat ze svých rozpočtů větší částky, a tak zajistit lepší kvalitu zpracování, a pouze u tohoto nástroje marketingové komunikace se naše hypotéza H2 potvrdila. Na druhé pozici skončilo hodnocení propagačních materiálů obce, které jsou hodnoceny hůř než ve skupině podnikatelů, jejichž podnik má sídlo v malé obci do 6 tis. obyvatel. Respondenti z této skupiny hodnotí nejhůře úroveň společenských veřejných akcí, organizovaných obcí, a to i ve srovnání s hodnocením u podnikatelů ze skupiny obcí do 6 tisíc obyvatel.

Při hodnocení celkové úrovně vybraných nástrojů marketingové komunikace obce se naše hypotéza H2 nepotvrdila, neboť lépe hodnotí úroveň vybraných nástrojů marketingové komunikace respondenti ze skupiny obcí do 6 tis. obyvatel.

Součástí podnikatelského prostředí obce, by podle našeho názoru, mělo patřit i to, zda obec na svých webových stránkách uvádí odkazy na firmy, mající v obci své sídlo. Naším průzkumem jsme zjistili následující údaje, viz tabulka 5.

Tab. 5: Přehled uváděných odkazů na firmy na webových stránkách obcí

Skupiny podnikatelů podle velikosti obce	Odkazy na webu obce na firmy se sídlem v obci			
	Uváděné odkazy		Neuváděné odkazy	
	absolutně	relativně (%)	absolutně	relativně (%)
Podnikatelé z malých obcí do 6 tis. obyvatel	36	76,60	10	21,27
Podnikatelé z velkých obcí nad 6 tis. obyvatel	102	86,44	16	13,56
Podnikatelé celkem	138	83,64	26	15,76

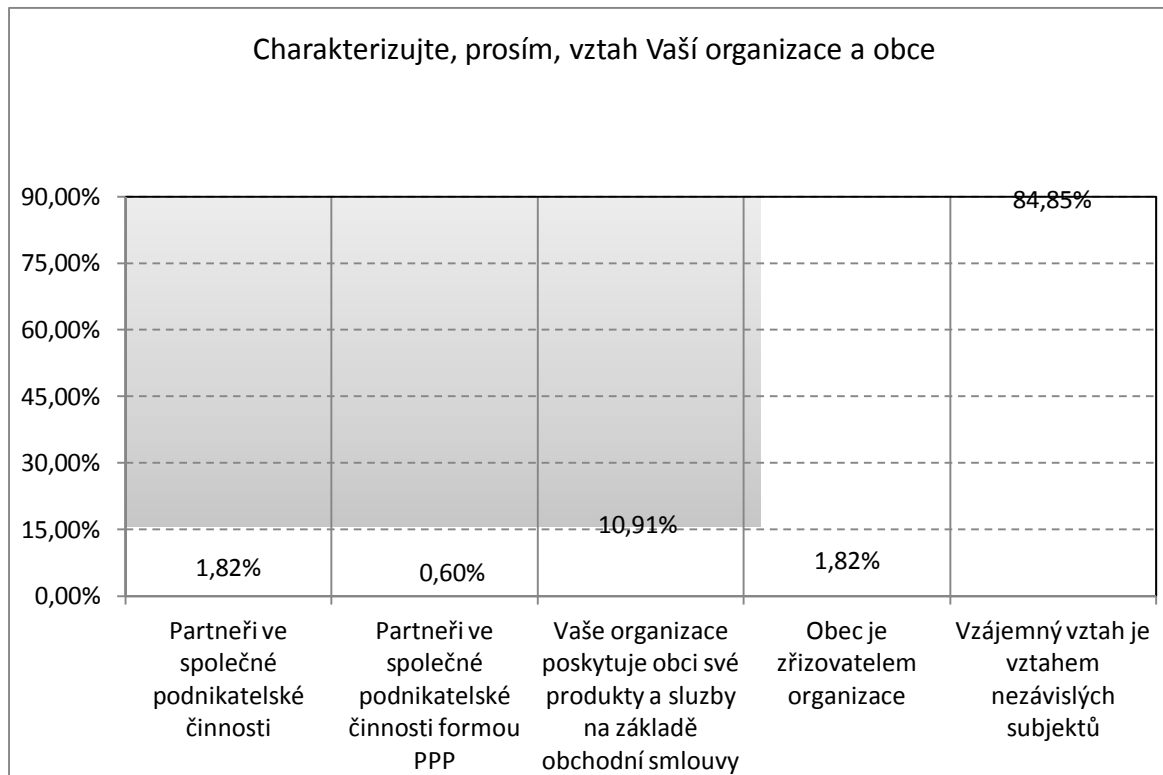
Poznámka: Na tuto otázku neodpověděl 1 respondent, ze skupiny podnikatelů se sídlem v obci do 6 tis. obyvatel

Pramen: vlastní

Z těchto údajů je zřejmé, že na straně obcí, a to v obou velikostních kategoriích, je co zlepšovat. Domníváme se, že lepší provázanost obce s podniky, by přinesla výhody na obou stranách a přispěla by i ke zvýšení vzájemného porozumění. I pro obce by mělo být přínosem, že návštěvníci jejich stránek zde naleznou komplexnější informace a pro podnikatele by to znamenalo praktický krok k požadovanému, kvalitnějšímu podnikatelskému prostředí.

Našich respondentů jsme se v našem marketingovém výzkumu dotazovali na vztah jejich organizace a obce z pohledu podnikatelské činnosti. Přehledně tyto vztahy pro obě skupiny respondentů celkem zobrazuje graf 2.

Graf 2: Vztah podniků MSP celkem a obce, kde mají své sídlo z pohledu podnikatelské činnosti



Pramen: vlastní

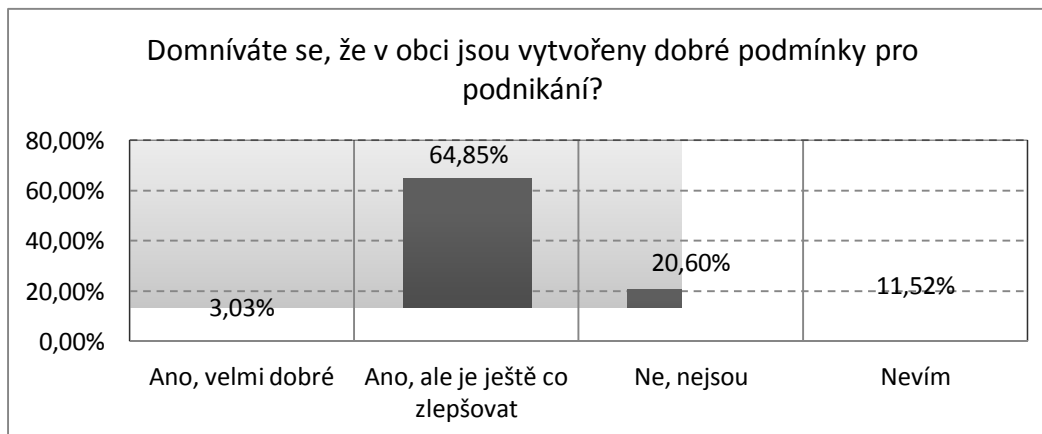
Celý soubor oslovených podniků MSP je převážně s obcí ve vztahu dvou nezávislých subjektů (84,85 %), tj. 140 firem. U podniků ze skupiny obcí nad 6 tis. obyvatel, je tento podíl ještě vyšší, tj. 90,67 %.

Své produkty a služby poskytují podniky obci na základě obchodní smlouvy u skupiny podniků celkem z 10,91 % (18 firem). Tento podíl je ještě významnější u podniků majících sídlo v obci do 6 tis. obyvatel. Zde dodává obci své produkty 10 firem, tj. 27,21 %. Tato skutečnost potvrzuje domněnku, že spolupráce podnikatelské sféry s obcí a kvalita podnikatelského prostředí je v malých obcích lepší, než ve velkých.

Spolupráci s obcí, ve smyslu společné podnikatelské činnosti, realizují 3 podniky, tj. 1,82 %, z toho 2 firmy mají sídlo ve skupině obcí do 6 tis. obyvatel.

Ze šetření rovněž vyplynulo, že jeden podnik, ze skupiny obcí nad 6 tis. obyvatel, spolupracuje s obcí na základě metody PPP.

Hlavním cílem našeho šetření bylo zkoumání, jak oslovení podnikatelé hodnotí úroveň podnikatelského prostředí ve své obci. Zjištěné skutečnosti u souboru podniků celkem, zobrazuje graf 3.

Graf 3: Výsledky hodnocení podnikatelského prostředí obce souborem podniků celkem

Pramen: vlastní

Pozitivním zjištěním našeho šetření je skutečnost, že celkem 67,88 % oslovených respondentů, je s podnikatelským prostředím své obce spokojeno. Naše hypotéza H3 byla tímto potvrzena.

Ovšem, za velmi dobré podmínky pro podnikání je považuje pouze 3,03 %, tj. pouhých 5 firem. Celkem 102 podniků je sice spokojeno, ale vidí zde prostor pro zlepšování.

Na druhé straně 34 podniků (20,60 %) hodnotí podmínky podnikatelského prostředí obce za nevyhovující. Tento názor cca pětiny všech respondentů přináší nejen téma pro zamyšlení, ale současně i novou základnu pro realizaci nápravných kroků v této oblasti.

Nyní se podíváme, jak se v našem šetření projeví názory respondentů se sídlem v malé obci a se sídlem ve velké obci (nad 6 tisíc obyvatel). O jejich názorech se dovíme z tabulek 6 a 7.

Tab. 6: Přehled hodnocení podnikatelského prostředí respondentů se sídlem v obci do 6 tis. obyvatel

Hodnocení podnikatelského prostředí respondentů se sídlem v obci do 6 tis. obyvatel	Počet odpovědí	
	Absolutně	v %
Ano, velmi dobré	2	4,26
Ano, ale je ještě co zlepšovat	31	65,96
Ne, nejsou	7	14,89
Nevím	7	14,89

Pramen: vlastní

U skupiny podnikatelů se sídlem v obci do 6 tis. obyvatel je podíl spokojených respondentů ještě o něco vyšší, 70,22 %, ale v tom naprosto spokojené firmy jsou jenom 2 (4,26 %). Ovšem i pro nespokojené podnikatele platí, že jejich podíl je nižší než v souboru všech firem, tj. 14,89 %. Tyto výsledky hovoří ve prospěch lepších podmínek pro podnikání, ze strany obce, u menších obcí. Ovšem vzhledem k malému počtu respondentů a zejména počtu obcí v obou skupinách našeho šetření, můžeme brát vypovídací schopnost těchto údajů, pouze za indikativní.

Tab. 7: Přehled hodnocení podnikatelského prostředí respondentů se sídlem v obci nad 6 tis. obyvatel

Hodnocení podnikatelského prostředí respondentů se sídlem v obci nad 6 tis. obyvatel	Počet odpovědí	
	Absolutně	v %
Ano, velmi dobré	3	2,54
Ano, ale je ještě co zlepšovat	76	64,41
Ne, nejsou	27	22,88
Nevím	12	10,17

Pramen: vlastní

Hodnocení podnikatelského prostředí je u respondentů se sídlem ve větší obci (městě), nad 6 tis. obyvatel je o poznání horší, a to u všech typů odpovědí, než u výše uvedené skupiny respondentů. Můžeme se jen domýšlet, jaké jsou důvody tohoto jevu, zda vyšší koncentrace konkurenčního prostředí, zhoršená vzájemná komunikace podnikatelského sektoru s obcí, či nezájem obou stran tuto situaci řešit.

V poslední, volné otázce měli respondenti navrhnout obcím opatření, která by, podle jejich názoru napomohla ke zlepšení podnikatelského prostředí. Odpovědi zahrnovaly celou řadu názorů, z nichž vybíráme ty, na nichž se shoduje více respondentů:

- Zaměřit se na možnosti intenzivnější spolupráce obce a místních podniků na možných společných projektech.
- Umístit zdarma na webové stránky obce informace o podnicích na území obce.
- Organizovat společné schůzky podnikatelů a místní správy, případně přizvat zástupce agentur CzechTrade, Czechinvest apod.

Závěr

Naše šetření prokázalo, že na vytvoření kvalitního podnikatelského prostředí obce pro podniky MSP, lze ještě mnoho zlepšovat. A to nejen ze strany obcí, ale i samotných podnikatelů. Tito by se měli více zajímat o činnosti obce a to zejména aktivním způsobem, což nečiní 64,24 % všech oslovených respondentů.

Podnikatelé kriticky hodnotí úroveň marketingové komunikace své obce, na příkladu vybraných nástrojů. Oproti předpokladům, je tato úroveň lepší ve skupině malých obcí do 6 tis. obyvatel, než ve skupině obcí větších (nad 6 tis. obyvatel).

Pozitivním zjištěním našeho šetření je skutečnost, že spokojenost s podnikatelským prostředím ve své obci vyjádřilo celkem 67,88 % všech oslovených podnikatelů. Ve skupině obcí nad 6 tis. obyvatel bylo spokojeno 66,95 % a ve skupině obcí do 6 tis. obyvatel je s podnikatelským prostředím v obci spokojeno dokonce 70,22 % oslovených respondentů.

Je zřejmé, že podmínky pro tzv. „harmonickou obec“, která by plnila svou roli klíčového faktoru i pro rozvoj MSP, jsou vytvářeny spíše v menších obcích než v těch velkých. Tyto výsledky dávají prostor jak pro řadu otázek k zamyšlení se nad příčinami této situace, tak a to hlavně, pro možnosti k nápravě zjištěných jevů.

Literatura

- [1] JANEČKOVÁ, L.- VAŠTÍKOVÁ, M. *Marketing měst a obcí*. Praha: Grada ,1999..
ISBN 80-7169-750-8
- [2] VAŠTÍKOVÁ, M. *Marketing obcí*. Distanční studijní opora. Karviná: SU OPF Karviná,
2011. ISBN 978-80-7248-695-3

POSTOJE MIESTNEJ SAMOSPRÁVY A PODNIKATEĽOV K PARTNERSKEJ SPOLUPRÁCI A PRÍKLADY DOBREJ PRAXE

ATTITUDES OF THE SELF-GOVERNMENT AND ENTREPRENEURS TO THE PARTNERSHIPS COOPERATION AND EXAMPLES OF GOOD PRACTICE

DOC. ING. MARTA HAMALOVÁ, CSC.

DOC. ING. ANNA BELAJOVÁ, PHD.

MGR. IVANA KOVÁCSOVÁ

Katedra verejnej správy

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave

Železničná 14, 821 07 Bratislava, Slovenská republika

E-mail: marta.hamalova@vsemvs.sk, anna.belajova@vsemvs.sk,

ivana.kovacsova@vsemvs.sk

Anotácia

V príspevku sú prezentované postoje predstaviteľov miestnej samosprávy a podnikateľov lokalizovaných vo vidieckych obciach k rozvoju partnerskej spolupráce. V prvej časti sú uvádzané stratégie regionálneho rozvoja a úloha partnerstiev pri naplňaní stratégií rozvoja regiónov a obcí. V druhej časti príspevku sú prezentované výsledky výskumu o partnerskej spolupráci uskutočňovanej na miestnej úrovni spracované na základe postojov podnikateľov a predstaviteľov miestnych samospráv. V tretej časti sú uvedené príklady dobrej praxe partnerstiev rôzneho typu.

Kľúčové slová

stratégie regionálneho rozvoja, partnerská spolupráca, miestna úroveň, postoje samosprávy a podnikateľov k partnerstvu

Annotation

The article presents attitudes of the representatives of local governments and entrepreneurs located in rural communities to develop partnerships cooperation. There are introduced the strategies of regional development and the role of partnership in fulfilling of development strategies of regions and municipalities in the first part. There are presented the results of research of partnership cooperation realized on local level and managed on basis of attitudes of entrepreneurs and self-government authorities in the second part. In the third part are introduced examples of good practice of the various partnerships.

Key words

strategies of regional development, partnership cooperation, local level, attitudes of self-government and entrepreneurs to partnership

JEL classification: R58

Úvod

Partnerstvo je v podmínkách trhové ekonomiky principem úspěšnej tvorby a realizácie rozvojových politik a programových dokumentov tak na národnej, ako aj na regionálnej a miestnej úrovni. Je nástrojom na dosahovanie efektov vytváraných na báze využívania endogénneho rozvojového potenciálu a predpokladom pre získanie externých rozvojových zdrojov. Partnerstvo je aj o pochopení potreby spájania sa rôznych subjektov a ľudí, ako aj spolupráca pri naplňovaní cieľov na ktorých majú spoločný záujem.

V príspevku sú prezentované teoretické východiská súvisiace s jeho názvom, ako aj vlastné výsledky výskumu o partnerskej spolupráci uskutočňovanej na miestnej úrovni. Objektmi výskumu boli predstavitelia miestnej samosprávy (celkom 92) a podnikatelia (celkom 112) pôsobiaci na miestnej úrovni. Predmetom výskumu boli názory a postoje predstaviteľov miestnej samosprávy a podnikateľov lokalizovaných v obciach na rozvoj partnerskej spolupráce, ktoré boli získané opytovacou metódou kombinovanou s riadeným rozhovorom.

1. Úloha partnerstiev v rozvoji regiónov a obcí

Meniace sa politické a ekonomické podmienky (globalizačné a decentralizačné procesy) a s nimi rastúci vplyv regionálnych a miestnych vlád na rozvoj v území ovplyvňujú aj strategické prístupy k regionálnemu a miestnemu rozvoju. Začiatkom osemdesiatich rokov sa začali presadzovať v regionálnej teórii a praxi stratégie endogénneho rozvoja, založené na aktívnom využívaní miestnych a regionálnych rozvojových zdrojoch. Začal sa presadzovať prístup k rozvoju zdola hore. Hybnou silou endogénneho rozvoja sú miestni a regionálni aktéri rozvoja - podnikatelia lokalizovaní v obciach, regiónoch, miestne a regionálne samosprávy, mimovládne organizácie a samotní občania [1].

Skúmanie vplyvu formálnych a neformálnych inštitúcií na ekonomické a sociálne procesy viedlo k vzniku inštitucionálnej stratégie, ktorá vychádza z tézy, že regionálny rozvoj je spojený s prítomnosťou dostatočnej inštitucionálnej kapacity a jej zakotvením v sociálnych vzťahoch. Pre rozvoj v území je potrebné dosiahnuť určitú inštitucionálnu hustotu, ktorú tvorí zastúpenie lokálnych inštitúcií (miestna verejná správa, firmy, mimovládne organizácie a funkčné kontakty a spolupráca) a vzájomné si uvedomenie spoločných cieľov [2]. Novších teoretických koncepcií odporúčaných pre regionálnu politiku je ďaleko viac (malé a stredné firmy a siete, inovačné koncepcie, priemyselné klastre a i.) [3].

Každá z uvedených novších koncepcií regionálneho rozvoja sa opiera o princíp partnerstva ako nevyhnutného predpokladu uplatňovania decentralizovanej regionálnej politiky a rozvoja postaveného na využívaní endogénnych faktoroch. Potvrďuje to i uplatňovanie regionálnej politiky v rámci EÚ. Princíp partnerstva je jedným zo základných princípov uplatňovaných už pri formulovaní strategických rozvojových dokumentov tak na národnej, ako aj na regionálnej a miestnej úrovni. Uplatňuje sa pri ich realizácii ako aj monitorovaní dosiahnutých efektov.

Partnerstvo je potrebné podľa Hamalovej (2008) chápať ako široko koncipovanú spoluprácu medzi rozmanitými subjektmi v rámci trojsektorového zoskupenia spoločnosti (verejný sektor, súkromno - podnikateľský sektor a neziskový sektor), ktoré majú predpoklady a ambície participovať na regionálnom a miestnom rozvoji [4].

Partnerstvo je zároveň nástrojom hospodárskej a sociálnej politiky a pochopením potreby spájania sa ľudí a organizácií pre naplnenie cieľov na ktorých majú záujem. Partnerstvo môžeme chápať aj ako koncept ktorý prispieva k spolupráci hľadáním konsenzuálnych rozhodnutí, využívaním odborností a skúseností partnerov pôsobiacich v rôznych sektoroch. [5]. Partnerstvo nie je o rovnosti, ale o spojeníctve a o schopnosti rešpektovať názory ostatných. Myšlienka komplementarity jednotlivých účastníkov neznamena ich absolútnu rovnosť, ale rovnosť výhod úmernú podielu jednotlivých partnerov na vytvorenej hodnote diela [6]. Rozvoj partnerstva vyžaduje kompetentné vedenie, dostatok času na diskusiu, formalizovanú dohodu partnerov, deklarovanú stratégiu rozvoja a sledovanie napĺňania spoločného cieľa počas vymedzeného času [7].

Pozitívne efekty ktoré je možné očakávať od partnerskej spolupráce:

- zainteresovanie viacerých partnerov na rozvoji obcí a regiónov a docielenie konsenzu a podpory programov rozvoja,
- komplexnejšie využívanie odborných kapacít v území pri tvorbe a realizácii programových dokumentov,
- zistenie reálnych rozvojových zdrojov (finančných, materiálnych, personálnych) pre realizáciu a manažment projektov,
- vyššia miera legitímnosti a transparentnosti v rozhodovaní orgánov verejnej správy,
- možnosť posilňovania inovačných procesov a získavania zručností aj mimo organizačného rámca jednotlivých inštitúcií,
- väčšie možnosti získania externých i interných finančných zdrojov na rozvojové projekty.

V postavení iniciátorov partnerstiev a ich hlavných partnerov na regionálnej a miestnej úrovni sú podľa Hamalovej, Belajovej, Matúšovej (2012) predovšetkým inštitúcie samosprávy ale aj predstavitelia súkromného sektora a mimovládne organizácie [8].

V odbornej literatúre sa stretávame s rozmanitou typológiou partnerstiev vymedzenou na základe určitého klasifikačného znaku. Hamalová, Belajová, Matúšová (2012) členia partnerstvá podľa nasledovných znakov:

- podľa viazanosti (formalizované a otvorené),
- podľa sektorovej príslušnosti (verejno - verejné, verejno - súkromné, súkromno - súkromné, vicsektorové),
- podľa územnej pôsobnosti (supranacionálne, nacionálne subnacionálne),
- podľa účelu vzniku (zabezpečenie verejných služieb, výstavba súčastí technickej infraštruktúry, zabezpečenie prenesených úloh zo štátnej správy na samosprávu).

Na regionálnej a miestnej úrovni sa uplatňujú kombinácie rôznych foriem partnerstva. Najčastejšie majú formu verejno- verejných a viac sektorových partnerstiev.

2. Vzťah miestnej samosprávy a podnikateľov k rozvoju partnerskej spolupráce na miestnej úrovni

Vzťah miestnej samosprávy a podnikateľov k rozvoju partnerstva vyplýva z výskumu, ktorý uskutočnil riešiteľský kolektív u predstaviteľov miestnej samosprávy (starostovia, 92) a podnikatelia (112) pôsobiacich na miestnej úrovni v troch krajoch (Trenčiansky, Žilinský, Prešovský). Predmetom výskumu boli názory a postoje predstaviteľov miestnej samosprávy a podnikateľov lokalizovaných vo vidieckych obciach na rozvoj partnerskej spolupráce, ktoré boli získané opytovacou metódou kombinovanou s riadeným rozhovorom.

Miestna samospráva a rozvoj partnerstiev

Úlohou miestnej samosprávy v uskutočňovaní a koordinovaní rozvoja obci si volení predstavitelia miestnej samosprávy uvedomujú. Preto 88% predstaviteľov samosprávy deklaruje, že rozvoj partnerstiev je nevyhnutným predpokladom pre napredovanie v rozvoji obce.

Hlavné dôvody pre iniciovanie partnerskej spolupráce vidia predstavitelia samosprávy predovšetkým v tom, že sa tak vytvoria lepšie predpoklady pre získavanie finančných prostriedkov z fondov EÚ a získajú sa skúsenosti a know-how od ostatných partnerov. Od partnerskej spolupráce tiež očakávajú zlepšenie kvality života obyvateľov a zvýšenie príťažlivosti obce pre investície.

Samosprávy nedoceňujú význam partnerskej spolupráce v takých oblastiach ako je potreba koordinácie rozvojových programov súkromných a verejných subjektov, riešenie nezamestnanosti, zlepšenie využitia endogénnych materiálnych a finančných zdrojov ako aj väčšiu zainteresovanosť všetkým partnerov lokalizovaných v obci na rozvoji.

Z uvedeného sa dá usúdiť, že samosprávy nedoceňujú význam partnerskej spolupráce v rozhodujúcich efektoch, ktoré z reálne fungujúcej spolupráce vyplývajú. Vplyv na to môžu mať aj poznatky, ktorými disponujú predstavitelia samosprávy o efektoch, funkčnosti i formách partnerskej spolupráce.

Obecné samosprávy rozvíjajú partnerskú spoluprácu predovšetkým so susednými obcami (78%), ale aj s VÚC (38%), s organizáciami zabezpečujúcimi voľno-časové aktivity (35%), podnikateľmi (30%) a cirkvami (25%). Rozvoj partnerských vzťahov s ostatnými inštitúciami verejnej správy a rozvojovými agentúrami uskutočňovalo len málo samospráv.

Postoje samospráv k potrebe rozširovania partnerskej spolupráce do budúcnosti uvádzali výrazne rozdielne, oproti reálnej skutočnosti. Obecné samosprávy chcú významne rozšíriť najmä spoluprácu s podnikateľmi (60%) a s rozvojovými agentúrami (42%). Čas ukáže ako sa tieto zámery reálne naplnia.

O reálnom chápaní významu partnerskej spolupráce predstaviteľmi miestnej samosprávy svedčí aj skutočnosť, že až v 73% - tých skúmaných obcí, sa sociálni a ekonomickí partneri nepodieľali na vypracovaní základného programového dokumentu – Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce. Viac ako polovica obcí si dala tento dokument vypracovať externými firmami. Takmer v 30% obcí vypracoval Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja starosta s výkonným aparátom a len necelých 20% obcí si vypracovalo PHSR za účasti partnerov, ktoré sa priamo podieľajú na rozvoji obce.

Funkčnosť partnerských vzťahov obcí so súkromným sektorom vyplýva aj z postojov predstaviteľov samospráv k spôsobom ako iniciuje a napomáha samospráva rozvoju podnikania v obci. 30% predstaviteľov samosprávy uviedlo, že podnikanie podporuje prostredníctvom vybudovania infraštruktúry, 15% obcí poskytuje podnikateľom úľavy na daniach. Poskytovanie verejných zákaziek, miestnych grantov, vytváranie sietí malých a stredných podnikov je iniciatíva ojedinelá.

Závěry z postojov predstaviteľov obecnej samosprávy k partnerskej spolupráci:

- Rozhodujúca väčšina skúmaných obcí si uvedomuje dôležitosť partnerskej spolupráce, napriek tomu, že ju reálne menej iniciuje.
- Dôvody pre rozvoj partnerstiev vidí samospráva predovšetkým v možnosti získania finančných prostriedkov a v takých všeobecne formulovaných efektoch ako zvyšovanie kvality života obyvateľov a prilákanie investícií. Nedoceňuje význam spolupráce v takých vecných faktoroch ako potreba koordinácie cieľov súkromných subjektov a ostatných subjektov verejnej správy, zlepšenie využívania materiálnych, finančných a ľudských zdrojov v obci a väčšiu zainteresovanosť všetkých aktérov na rozvoji obce.
- Obce aktívnejšie rozvíjajú partnerskú spoluprácu predovšetkým s inými obcami a organizáciami poskytujúcimi športové a voľno časové aktivity. Menej aktívne sú v rozvoji partnerskej spolupráce so súkromným sektorom, rozvojovými agentúrami, napriek tomu, že si uvedomujú potrebu viacej rozvíjať spoluprácu aj s VÚC, rozvojovými agentúrami a malými podnikmi.
- Ako obmedzujúci faktor rozvoja partnerskej spolupráce vidia samosprávy nedostatok záujmu a iniciatívy od partnerov, ale aj od seba, ďalej aj nedostatočné poznatky a informácie o partnerskej spolupráci (spôsoby vytvárania partnerstva, formy partnerskej spolupráce, efekty zo spolupráce).
- Reálnosť fungovania partnerských vzťahov na miestnej úrovni vyplýva aj z prístupu samospráv k spracovaniu základných programových dokumentov (PHSR a ÚP). Výsledky prieskumu potvrdili, že je skôr formálna. Uvedené programové dokumenty si obce zadávali vypracovať externým inštitúciám (viac ako 50%). V tých obciach kde si vypracovali PHSR sami bola účasť partnerov viac-menej formálna. Účasť podnikateľov, zástupcov združení bola len pri formulovaní cieľov a ich harmonizovaní. Na realizácii programu sa partneri podieľali tiež len malou mierou vytvorením pracovných miest, čiastočným financovaním a vzdelávacími programami.

2.2 Podnikatelia a rozvoj partnerstiev

Z analýzy respondovaných podnikateľov vyplýva, že potrebu partnerskej spolupráce vnímajú ako nutnosť vo vzťahu k iným firmám, s ktorými sú prepojení dodávateľsko - odberateľskými vzťahmi. Toto partnerstvo vnímajú a realizujú ako neformalizovanú formu. Spoluprácu s inými partnermi vnímajú zúžene, predovšetkým cez možnosť získania finančných prostriedkov z iných zdrojov (EÚ, štátnych fondov).

Vedomosti podnikateľov o potrebe partnerskej spolupráce pri zabezpečovaní rozvoja na miestnej úrovni potvrdzuje skutočnosť, že až 62 % podnikateľov odpovedalo na otázku či zaznamenali v ostatných rokoch rozvoj partnerskej spolupráce v obci „nie“. Zmysel partnerskej spolupráce so samosprávou a ostatnými subjektmi verejnej správy vidia predovšetkým cez možnosť získania externých finančných zdrojov z EÚ. Význam spolupráce pri tvorbe a realizácii programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce vidí len 15% podnikateľov a význam takých efektov zo spolupráce ako je výmena know-how medzi partnermi, riešenie nezamestnanosti, zlepšenie kvality života vidí len veľmi málo podnikateľov (7%). Z uvedeného vyplýva, že spoločenské efekty plynúce zo spolupráce vnímajú podnikatelia len okrajovo. Na druhej strane podnikatelia vnímajú postoje samosprávy k podnikateľom skôr pozitívne. Viac ako 80% podnikateľov akceptuje to, že samosprávy sa starajú o budovanie infraštruktúry. Výhrady k samospráve majú v tom, že s podnikateľmi málo komunikuje, že podporuje len vybraných podnikateľov, neponúka miestnym podnikateľom verejné objednávky. Od obcí očakávajú podnikatelia viac podpory aj

cez úľavu daní (54%). Len málo podnikateľov (2%) môže ovplyvňovať podnikanie prostredníctvom účasti v zastupiteľskom zbore.

Z postojov podnikateľov k partnerskej spolupráci vyplývajú následné závery:

- Podnikatelia vnímajú potrebu partnerskej spolupráce predovšetkým ako prostriedok, prostredníctvom ktorého môžu získať finančné zdroje na svoj rozvoj zo štátnych grantov a zo zdrojov z EÚ. Zmysel partnerskej spolupráce nevnímajú v širších súvislostiach.
- Nemajú tiež dostatočný prehľad o rôznorodých formách i praktickej realizácii partnerstiev, ktoré fungujú na miestnej úrovni. Vnímajú len existenciu partnerských vzťahov k iným firmám a k obci, prípadne partnerské vzťahy, ktoré si vytvárajú obce navzájom. Môže to byť ovplyvnené nedostatočnou informovanosťou vyplývajúcou zo slabej prezentácie výsledkov spolupráce, alebo nedostatočnými poznatkami o zmysle partnerskej spolupráce a jej rôznych formách.
- Miestna samospráva menej komunikuje s podnikateľmi nielen prostredníctvom zapájania do spracovania programových dokumentov, ale aj do ich realizácie. Málo sa tiež obracia na miestnych podnikateľov s ponukou verejných zákaziek.
- Podnikatelia prejavujú aktívny záujem predovšetkým o spoluprácu s inými firmami a miestnou samosprávou a o spoluprácu s inými inštitúciami verejnej správy, so združeniami a poradenskými inštitúciami prejavujú len okrajový záujem.
- K vytváraniu partnerskej spolupráce majú podnikatelia skôr pasívny postoj, ale fakt, že partnerskú spoluprácu nechápu len ako formálnu môže naznačovať to, že iniciovanie partnerskej spolupráce skôr očakávajú od niekoho iného, predovšetkým od samosprávy, alebo od podnikateľských združení.

3. Príklady dobrej praxe

Partnerstvá rozvíjajúce sa na miestnej úrovni sú motivované rôznymi cieľmi, majú rôzne formy a rôznych iniciátorov. Uvádzané príklady dobrej praxe to potvrdzujú.

3.1 Viac sektorové partnerstvo pôsobiace v mikroregióne Cedron

Toto partnerstvo verejného a súkromného sektora sa vytvorilo na základoch pôvodného záujmového združenia právnických osôb – 7 obcí tvoriacich mikroregión Cedron, v ktorom žije 10 147 obyvateľov. Partnerstvo sa vytváralo postupne, v súlade so zásadami a krokmi prístupu Leader. Budovanie kapacít uľahčilo už existujúce sieťovanie partnerov – obcí tvoriacich mikroregión, cez spoločné zabezpečovanie niektorých prenesených kompetencií a organizovanie voľno časových aktivít i rôznych výpomocí.

Začiatky formovania partnerstva boli iniciované Nitrianskym samosprávnym krajom. Za jeho finančnej a odbornej podpory boli pre obce, ktoré prejavili záujem o vytváranie partnerstiev v súlade so zásadami prístupu Leader vyškolení miestni experti pre budovanie miestnych akčných skupín. Títo experti následne organizovali v rámci mikroregiónu ale aj jednotlivých obcí mnohé stretnutia, či už individuálne s predstaviteľmi združení, spolkov, s podnikateľmi, alebo verejné stretnutia s občanmi k založeniu miestnej akčnej skupiny (MAS). Účelom týchto stretnutí bola snaha samospráv zapojiť do miestneho rozvoja čo najviac obyvateľov, záujmové skupiny, podnikateľov a rôzne inštitúcie verejného a súkromného sektora, najskôr prostredníctvom spracovania analýzy pre integrovanú stratégiu rozvoja, neskôr do jej realizácie.

Druhá intenzívná etapa vývoja partnerstva prebiehala na úrovni facilitovaných stretnutí už len členov tvoriacej sa miestnej akčnej skupiny, s jej manažérom a expertom VÚC. Cieľom týchto stretnutí bolo vytvorenie miestnej akčnej skupiny, ktorá je hnacím motorom partnerskej spolupráce v mikroregióne, jej organizačnej štruktúry a vytvorenie strategického rámca rozvojovej stratégie až po zostavenie implementačného rámca stratégie rozvoja.

Vytvorením MAS a pretransformovaním združenia právnických osôb na občianske združenie (2007) začala v mikroregióne Cedron pôsobiť premyslene, systematicky a organizovane inštitucionalizovaná forma viac sektorového partnerstva, do ktorého je zapojených celkom 25 subjektov, z toho 7 obcí, 5 podnikateľských subjektov, 7 občianskych združení s rôznym zameraním, 6 fyzických osôb.

Organizačná štruktúra partnerstva je tvorená členskou schôdzou ako najvyšším rozhodovacím orgánom partnerstva, 7 členným predstavenstvom zloženým zo zástupcov všetkých partnerov (3 starostovia, 2 podnikatelia, 2 predstavitelia združení). Kontrolným orgánom je trojčlenná revízna komisia. Výkonným orgánom je kancelária MAS, ktorú riadi projektová manažérka a jeden pracovník na čiastočný úväzok. Do organizačnej štruktúry sú začlenené aj pracovné skupiny pre jednotlivé oblasti rozvoja vytvárané výlučne s odborníkmi pre príslušnú oblasť pôsobiacich v mikroregióne, ako aj 7 členná výberová komisia (1 člen z každej obce) pre projekty.

Pre systematickú, aktívnu a udržateľnú činnosť združenia je zvlášť dôležitá úloha manažéra partnerstva, pretože je organizátorom a najaktívnejším iniciátorom partnerskej spolupráce. Dobré skúsenosti z činnosti tohto partnerstva ukazujú, že manažér okrem toho že je koordinátorom a administrátorom činnosti partnerstva by mal byť aj nositeľom a šíriteľom informácií. Jeho úloha je predovšetkým v tom, že vyhľadáva možnosti pre získanie finančných prostriedkov z domácich a zahraničných zdrojov. Mal by byť tiež projektovým manažérom schopným vypracovávať projekty a viesť kolektívy k vypracovávaniu projektov. Je dôležité aby bol komunikatívny a empatický.

Materiálne zázemie partnerstva Cedron nie je rozsiahle. Tvorí ho technické vybavenie kancelárie manažéra (počítač, tlačiareň, skener, telefón, dátový projektor, flipcharty). Kancelária sídli vo voľných priestoroch jednej z obcí vytvárajúcich partnerstvo.

Finančné zabezpečenie činnosti partnerstva a implementácie stratégie rozvoja je viac zdrojové a je tvorené:

- z finančného fondu vytvoreného Nitrianskym samosprávnym krajom pre rozvoj inštitucionalizovaných partnerstiev (LEADER II). Je to forma každoročnej finančnej dotácie pridelená partnerstvu. O získanie finančných prostriedkov z tejto dotácie sa jednotliví partneri pôsobiaci v rámci partnerstva Cedron uchádzajú cez projekty a vyberá ich komisia pôsobiaca v rámci partnerstva,
- z iných domácich i zahraničných zdrojov (prostredníctvom predkladaných projektov),
- z fondov EÚ v prípade, že je MAS akreditovaná,
- z členských poplatkov (ročne: obec 0, 25 Eur na obyvateľa, 20 Eur právnická osoba, 10 Eur fyzická osoba, nezisková organizácia 10 Eur, občan – fyzická osoba 5 Eur).

V rokoch 2009-2011 bolo v rámci tohto partnerstva finančne podporených celkom 29 projektov, ktoré korešpondovali s prioritami rozvojovej stratégie mikroregiónu Cedron. Z toho 14 projektov predložili združenia, 6 projektov podnikatelia, 7 projektov obce, a 2 projekty boli predložené z iniciatívy občanov. Projekty boli zamerané na skvalitnenie ponuky

služieb (podnikatelia), budovanie informačných systémov (rozhlas, informačné tabule), na úpravu verejných priestranstiev, na činnosť spolkov, likvidáciu čiernych skládok a organizovanie spoločenských aktivít. Z uvedeného vyplýva, že nešlo o podporu veľkých investičných projektov na ktoré môžu obce, alebo podnikatelia získať prostriedky aj z iných zdrojov, ale partnerstvo podporuje predovšetkým tých partnerov, ktorí sú závislí buď od zdrojov, ktoré dostanú z miestnych rozpočtov, alebo sú malí podnikatelia.

Uvedené partnerstvo predstavuje systematickú a premyslenú partnerskú spoluprácu verejného a súkromného sektora aktivizovanú profesionálnym manažérom so vzdelaním v odbore regionálneho rozvoja a finančne podporované predovšetkým z projektov, ktoré sa v rámci partnerstva vypracovávajú ako aj z finančného fondu Nitrianskeho samosprávneho kraja.

3.2 Partnerstvo sociálnej inklúzie Šariš

Prvé partnerstvá sociálnej inklúzie začali vznikáť v rokoch 2004 – 2005 ako platforma pre spoluprácu verejného, súkromného a neziskového sektora zameraná na riešenie problému chudoby a nezamestnanosti v najzaostalejších regiónoch. Tieto viac sektorové partnerstvá sociálnej inklúzie (PSI) vznikali vďaka projektom podporovaným z Fondu sociálneho rozvoja. PSI Šariš vzniklo medzi prvými partnerstvami tohto typu.

Štruktúru jeho členskej základne tvoria subjekty zamerané na sociálnu činnosť uskutočňovanú na základe dobrovoľnosti, alebo im táto povinnosť vyplýva zo zákona.

Partnerstvo vytvárajú: Úrad práce sociálnych vecí a rodiny v Prešove, Prešovský samosprávny kraj, Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity, 21 obecných samospráv, 26 mimovládnych organizácií a 5 podnikateľských subjektov.

Základným programovým dokumentom pre činnosť partnerstva je Stratégia partnerstva sociálnej inklúzie Šariš, ktorej strategickým cieľom je integrácia marginalizovaných skupín obyvateľstva a jednotlivcov do jednotného spoločenstva občanov regiónu.

Špecifické ciele sú zamerané na rozvoj regiónu s prioritným zameraním na sociálnu oblasť, zlepšenie životných podmienok ohrozených skupín obyvateľstva, uskutočňovanie programov sociálnej inklúzie v rámci svojej územnej pôsobnosti, zlepšenie podmienok pri vstupe na trh práce a hľadanie spôsobov a realizovanie aktivít na eliminovanie chudoby.

Rozhodovaciú, výkonnú a koordinačnú činnosť PSI Šariš zabezpečujú tieto orgány: Valné zhromaždenie ako najvyšší rozhodovací orgán. Správna rada, ktorá je riadiacim a koordinačným orgánom a tvoria ju zástupcovia všetkých skupín vytvárajúcich partnerstvo. Správnym a výkonným orgánom je predseda PSI, ktorý je volený z členov správnej rady. Výkonnými orgánmi realizujúcimi aktivity a projekty sú pracovné komisie, ktoré sa vytvárajú na základe odbornosti z aktívnych občanov, ktorí pôsobia ako lídri v inštitúciách verejnej správy, v združeniach, obciach, sociálnych zariadeniach. Vedúci pracovných skupín musia byť členmi PSI. K orgánom PSI patrí aj revízna komisia.

Funkčné obdobie volených orgánov je trojročné. Práva a povinnosti jednotlivých orgánov stanovuje organizačný poriadok a interné smernice.

Z rozsiahlych aktivít Partnerstva sociálnej inklúzie Šariš uvádzame niekoľko významných. Bola spracovaná kompletná databáza mimovládnych organizácií v pôsobnosti okresov Prešov a Sabinov, ktoré poskytujú sociálne a komunitné služby pre deti, mládež a rodiny v riziku sociálneho vylúčenia. Schválili sa nové MVO zaoberajúce sa sociálnymi službami a zintenzívnila sa ich spolupráca s miestnymi samosprávami. Uskutočňuje sa systematické vzdelávanie pre MVO zamerané na oblasti: sociálny pracovník v samospráve, sociálne zručnosti – komunikácia, psychologické aspekty práce sociálneho pracovníka, nové sociálne služby v SR a účtovníctvo MVO.

Táto forma partnerstva bola iniciovaná z dôvodu koordinovaného prístupu k zabezpečeniu úloh vyplývajúcich organizáciám verejného sektora zo zákona, a mimovládnych organizáciám a súkromným podnikateľom z ich činnosti. Najvýznamnejším motívom vzniku partnerstiev tohto typu však bola možnosť získania finančných prostriedkov zo zdrojov EÚ (sociálny fond) na podporu sociálnej práce.

3.3 Občianske združenie ALMA

Predstavuje partnerstvo, ktoré si vytvorili občania - malí pestovatelia viniča a producenti vína, a ostatní občania obcí (najmä ženy), ktoré iniciovala líderka schopná presvedčiť občanov viacerých obcí Gemersko-Turnianskeho regiónu o potrebe partnerskej spolupráce v záujme aspoň čiastočného riešenia vysokej nezamestnanosti v regióne a udržiavania tradícií Gemera.

V začiatkoch toto združenie pôsobilo ako neformalizované partnerstvo fungujúce na ochote a aktivite občanov aktivizovať sa v činnostiach, ktoré im prinášali úžitok i potešenie. Neskôr sa pretransformovalo na formalizované občianske združenie.

Pre svoju činnosť si vytýčilo dva ciele:

- posilniť identitu miestnych komunít cez zvyšovanie záujmu o oživenie tradičných hodnôt regiónu a tým prispieť i k riešeniu nezamestnanosti,
- udržať a obnoviť pestovanie viniča, ovocia a výroby medu prostredníctvom predaja týchto výrobkov, k čomu by malo prispieť aj vytvorenie regionálnej značky pod ktorou by sa miestne produkty predávali.

Od roku 2006 je občianske združenie jedným z partnerov veľkého občianskeho združenia KRAS. Uvedené strategické ciele si uvedená forma partnerstva doposiaľ naplnila nasledovnými projektmi:

- Založili Turniansku vínnu cestu, prostredníctvom ktorej sa podarilo zainteresovať súkromných malopestovateľov viniča zo 6 obcí, ktorí začali predávať víno cez regionálnu značku zatiaľ oficiálne neregistrovanú (vytvorením etikety, fliaš a budovaním predajného miesta).
- Vybudovali „Pieckový háj“ (2009) prvý na Slovensku. Vo voľnej prírode pod prístreškami postavili zatiaľ 2 multifunkčné pece na varenie, pečenie koláčov, chleba a sušenie ovocia, ktoré v čase letnej sezóny využívajú ako turistickú atrakciu, a zároveň aj na výrobu regionálnych produktov, kde nachádzajú pracovnú príležitosť nezamestnané ženy.
- Začala sa rekonštruovať stredoveká usadlosť Granárium v Jablonove nad Turňou, ktorá má po rekonštrukcii slúžiť ako degustačno-predajné miesto vín a zároveň školiace Centrum pre vidiecky turizmus.

Partnerstvo tohoto typu vzniklo na základe aktivity líderky a ochoty občanov riešiť vlastné problémy (vysoká nezamestnanosť v regióne) cez využitie vlastných zdrojov. Potreba získania finančných zdrojov na realizáciu zámerov partnerstva viedla k rozšíreniu a pretransformovaniu voľnej formy partnerstva na inštitucionalizovanú formu partnerskej spolupráce do ktorej boli vtiahnuté i obecné samosprávy a spolky.

Uvedené príklady fungujúcich partnerstiev dokumentujú, že súčasné právne, ekonomické a finančné prostredie je zrelé pre využívanie partnerstva pri realizácii rozvojových zámerov tak na regionálnej, ako aj na miestnej úrovni.

Záver

Zo záverov hodnotiacich vzťahov podnikateľov a miestnych samospráv k rozvoju partnerskej spolupráce vyplývajú, že pochopenie zmyslu partnerskej spolupráce a ochota spolupracovať s inými sú východiskovými ktorými k rozvoju partnerskej spolupráce.

Rozhodujúcu úlohu v rozvoji partnerstiev majú ľudské zdroje, ktoré vo forme manažmentu podnikov, valných predstaviteľov miestnych samospráv a iných subjektov verejnej správy, ako aj lídrov pôsobiacich v nevládných organizáciách môžu iniciovať, formovať a rozvíjať partnerské vzťahy.

Vytváranie partnerstiev v obciach a regiónoch prebieha skôr nesystematicky, často formou personálnej a finančnej spoluúčasti na realizácii jednotlivých aktivít, alebo na základe individuálne stanovených cieľov. Aby partnerská spolupráca bola systematická a angažovaná je potrebné venovať väčšiu pozornosť manažovaniu činnosti partnerstva, čo si vyžaduje vytvorenie funkcie manažéra partnerstva na iniciovanie, administrovanie a vykonávanie stanovených činnosti súvisiacich s napĺňaním cieľov partnerstva a aktívnych členov partnerstva, ktorí medzi sebou komunikujú a hľadajú konsenzuálne riešenia a reálne sa podieľajú na napĺňaní spoločného cieľa.

Literatúra

- [1] MAIER, G. – TODTLING, F. 1998. Regionálna a urbanistická ekonomika. Bratislava: Elita, 1998. 320 s. ISBN 80-8044-049-2
- [2] ARMSTRONG, H. - TAYLOR, J: 2000. Regional Economics and Policy, Blackwell Publishers GB 2000. ISBN 0-631-21713-4
- [3] BUČEK, M. - REHÁK, Š. - TVRDOŇ, J. 2010. Regionálna ekonómia a politika, IURA EDITION Bratislava 2010 ISBN 978-80-8078-362-4
- [4] HAMALOVÁ, M. 2008. Vplyv partnerstiev na regionálny rozvoj, In: Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenskej republiky, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Bratislava 2008, ISBN 978-80-89143-64-1
- [5] KAČÍRKOVÁ, M. 2007. Partnerstvá a spolupráca medzi sektormi, EÚ SAV Bratislava 2007 ISSU 13 37 -5598
- [6] MERIČKOVÁ, B. 2006. Vybrané problémy partnerstva verejného a súkromného sektora, Kandidátska dizertačná práca, EF UMB Banská Bystrica 2006
- [7] MILOTOVÁ, B. 2011. Implementácia prístupu Leaser na Slovensku – kritický pohľad. XIV. Medzinárodne kolokvium o regionálnych vedách. Zborník príspevkov Bořetice (CD-ROM). Masarykova univerzita Brno 2011. s 244 – 252. ISBN 978-80-55-13-1
- [8] HAMALOVÁ, M. – BELAJOVÁ, A. – MATÚŠOVÁ, S. a kol. 2012. Partnerstvo – významný faktor rozvoja regiónov a obcí v podmienkach trhovej ekonomiky. MERKURY Bratislava 2012. ISBN 978-80-89458-23-3

VÝZKUM VYUŽÍVÁNÍ STRATEGICKÉHO MARKETINGU JAKO NÁSTROJE PODNIKOVÉHO ŘÍZENÍ

THE RESEARCH OF USING STRATEGIC MARKETING AS A TOOL OF COMPANY MANAGEMENT

ING. ZDENĚK BEDNARČÍK, PH.D., MBA

Katedra marketingu

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika

E-mail: bednarcik@opf.slu.cz

Anotace

V článku jsou uvedeny dílčí výstupy z výzkumu, prováděného v rámci zpracování disertační práce. Výzkum je zaměřen na úroveň strategického řízení ve vybraných podnicích, analyzuje problematiku marketingového chování podniků a marketingovou efektivitu formou dotazníkového šetření. Ukazuje se, že různorodost podmínek řízení v podnicích různé velikosti a formy vlastnictví si vyžaduje diferencovaný přístup k této problematice. Příspěvek zdůrazňuje, že v podnicích stále převládá operativní řízení, principy a zásady strategického řízení nejsou prioritní a využívání prvků marketingového řízení neodpovídá podmínkám narůstajícího konkurenčního prostředí.

Klíčová slova

marketing, výzkum, strategický marketing, plánování, strategické řízení, marketingové plánování, situační analýza, marketingová strategie, tržní pozice, konkurenční výhody.

Annotation

In this article are introduced the results of research, performed in processing of dissertation. The research is aimed for the level of strategic management in the companies. There is analysis of marketing management and marketing effectiveness. The current information-oriented times are more and more governed by competitive battles while the ability to hold onto a market position based merely on a material offer is not certain and therefore the success rate of companies and managers will depend on the ability to use the tools produced by today's information-oriented society.

Key words

marketing, research, strategic marketing, planning, strategic management, marketing planning, situation analysis, marketing strategy, target position, advantages of competition.

JEL classification: E52

Úvod

Změny v ekonomice po přechodu na tržní hospodářství, zostřující se konkurence a globalizace světového hospodářství, to vše klade vysoké nároky na způsob řízení podniků. Pro jejich trvalý rozvoj a získávání tržních příležitostí je pro současný management nezbytné uplatňovat v řízení a podnikání marketingové zásady a principy, vytvářet a aktualizovat

firemní strategii ve střednědobém i dlouhodobém horizontu, používat strategický marketing jako nástroj podnikového managementu.

Tento příspěvek vychází z vlastního výzkumu v rámci zpracování disertační práce, který analyzoval stav a úroveň strategického marketingového řízení v průmyslových podnicích, posoudil způsob tvorby marketingových strategií a jejich využití pro zvyšování konkurenceschopnosti podniků v období globalizace.

Posuzovány jsou zde způsoby a úroveň uplatňování strategického marketingu jako nástroje podnikového managementu v podnikové sféře včetně marketingového chování podniků a jejich dosahované marketingové efektivity. V závěru jsou uvedeny i soubory doporučení pro manažery průmyslových podniků v oblasti marketingového řízení.

1. Postup a metodika vlastního výzkumu

Pro marketingový výzkum úrovně marketingového řízení a uplatňování principů strategického marketingu bylo provedeno osobní dotazování TOP manažerů vybraných podniků na základě písemných dotazníků, které obsahovaly 25 otázek z oblasti marketingového plánování, prodejní činnosti, marketingové strategie a marketingových aktivit.

Základním metodickým východiskem pro sestavení dotazníků byla publikace **Marketingový audit a kontrola** autorky J.Lykové, vydané v nakladatelství GRADA, 2000. Metodiku autor upravil na základě vlastních dílčích předchozích výzkumů a zkušeností z poradenské činnosti na specifické podmínky průmyslových podniků a pro oblast strategického marketingu.

Odpovědi na jednotlivé okruhy otázek byly dokladovány příslušnými firemními materiály, výkazy, plány, analýzami, rozbory a dalšími konkrétními doklady v písemné i elektronické podobě.

2. Způsoby vyhodnocení marketingového chování firem 1

U jednotlivých otázek, které byly použity pro prověření dané činnosti, bylo provedeno vyhodnocení ve škále tří možností: **plněno** – **částečně plněno** – **není plněno**, případně jinou vhodnou třístupňovou strukturou odpovědí : **ano** – **částečně** – **ne**.

Vzhledem k charakteru marketingových činností, pro které je charakteristický různý podíl významu jednotlivých aktivit, procesů a postupů, je nutno přiřadit jednotlivým činnostem různý význam, který akceptuje zásady a principy strategického marketingu.

Proto je do vyhodnocení zařazena **kategorie váhy odpovědi**, která hodnotí relativní význam činnosti pro každý podnik.

Výsledné bodové hodnocení je potom dáno vzorcem:

$$\begin{aligned} \text{Počet bodů} &= \text{váha odpovědi} \times 2 \text{ (pro případ „plněno“)} \\ &\quad \text{váha odpovědi} \times 1 \text{ (pro případ „plněno částečně“)} \\ &\quad \text{váha odpovědi} \times 0 \text{ (pro případ „neplněno“)} \end{aligned}$$

¹ J.Lyková : Marketingový audit a kontrola; publikace nakladatelství GRADA,2000.

Váha odpovědi je stanovena individuálně pro každou otázku a je uplatňována ve stupnici:

Váha odpovědi 5 vysoká důležitost problematiky pro podnik

Váha odpovědi 3 střední důležitost problematiky pro podnik

Váha odpovědi 1 nízká důležitost problematiky pro podnik

Použitá škála je nelineární, což umožní lépe vystihnout skutečně vážné problémy a odlišit je v celkovém hodnocení. Dosažené počty bodů jsou sečteny a dále konfrontovány s nejvyšším teoreticky dosažitelným počtem bodů. Z dosažených výsledků je usuzováno, jaký podíl na výsledcích firmy má uplatňování zásad strategického marketingu a marketingového plánování i jejich implementace do řízení firmy

3. Dotazníkové šetření marketingové efektivity firem

V návaznosti na předchozí výzkum bylo provedeno i osobní dotazování manažerů v oblasti marketingové efektivity, tedy posouzení vztahů k zákazníkům, ověření marketingové i strategické orientace a provozní efektivity.

Struktura dotazování a způsob hodnocení výsledků vycházely z upravené metodiky podle P.Kotlera.²

Zákaznická filosofie

- A. Uznává management význam nastavení firmy k uspokojování potřeb a přání vybraných trhů?
- 0 – vedení myslí převážně na prodej současných a nových produktů komukoliv, kdo je ochoten koupit.
 - 1 – vedení myslí převážně na obsluhu široké škály trhů a potřeb se stejnou efektivitou.
 - 2 – vedení usiluje o obsluhu potřeb a přání dobře definovaných trhů a tržních segmentů vybraných pro svůj dlouhodobý potenciál růstu firmy a jejího zisku.
- B. Dokáže vedení vytvářet odlišné nabídky a marketingové plány pro různé segmenty trhu?
- 0 – ne
 - 1 – do určité míry
 - 2 – ve značném rozsahu
- C. Využívá vedení firmy při plánování ucelený marketingový systém (dodavatele, konkurenty, zákazníky, prostředí)?
- 0 – ne, vedení se soustřeďuje na prodej a obsluhu současných zákazníků.
 - 1 – do určité míry-vedení pojímá kanály jako dlouhodobou záležitost, přestože převážná část úsilí směřuje k prodeji a obsluze současných zákazníků.
 - 2 - ano, vedení vidí marketingové systémy jako celek a uvědomuje si hrozby a příležitosti vytvořen pro firmu změnami kdekoliv v systému.

² Philip Kotler“From Sales Obsession to marketing effectiveness“,1997,str.65 – 75.)

Integrovaná organizace marketingu

D. Existuje marketingová integrace na vysoké úrovni a kontrola hlavních marketingových funkcí?

0 – ne, prodej a další marketingové funkce nejsou spolu integrovány.

1 – do určité míry, existuje formální integrace, ale je méně efektivní než uspokojivá koordinace a kooperace.

2 – ano, hlavní marketingové funkce jsou efektivně integrovány.

E. Spolupracuje marketingové vedení dobře s vedoucími výzkumu, výroby, nákupu, logistiky a financí ?

0 – ne, dochází ke stížnostem, že marketing má nerozumné požadavky na ostatní útvary.

1 – částečně, každé oddělení však sleduje především vlastní zájmy.

2 – ano, oddělení efektivně spolupracují a řeší společné firemní cíle.

F. Jak je organizován proces vývoje nových produktů,

0 – systém je špatně definován a špatně zvládán.

1 – systém formálně funguje, ale postrádá sofistikaci.

2 – systém má dobrou strukturu a operuje na zásadách týmové práce.

Adekvátní marketingové informace

G. Kdy byly naposledy provedeny studie marketingového výzkumu zákazníků, nákupních vlivů, kanálů a konkurentů?

0 – před mnoha lety

1 – před několika lety

2 - nedávno

H. Jak dobře zná vedení prodejní personál a ziskovost různých tržních segmentů, zákazníků, teritorií, výrobků, kanálů,

0 – vůbec

1 – do určité míry

2 - velmi dobře

I. Jaká snaha je vyvíjena k měření a zlepšení efektivity nákladů různých marketingových výdajů?

0 – malá nebo žádná snaha

1 – určitá snaha

2 – značná snaha

Strategická orientace

J. Jaký je rozsah formálního marketingového plánování?

0 – malé nebo žádné marketingové plánování

1 – vedení vytváří roční marketingový plán

2 – vedení vytváří detailní roční marketingový plán a dlouhodobý strategický plán

K. Jakým dojmem působí současná marketingová strategie,

0 – současná strategie je nejasná

- 1 – současná strategie je jasná a je pokračováním tradiční strategie
- 2 – současná strategie je jasná, plná inovací, založená na datech a dobře zdůvodněná

L. V jakém rozsahu existuje náhradní plán?

- 0 – vedení nemá žádný náhradní plán
- 1 – vedení o náhradním řešení uvažuje, ale nemá zatím žádný náhradní plán
- 2 – vedení formálně identifikuje nejdůležitější eventuality a vytváří náhradní plány

Provozní efektivita

M. Jak je komunikována a implementována marketingová strategie?

- 0 – špatně
- 1 – poměrně dobře
- 2 – úspěšně

N. Zachází vedení efektivně se svými marketingovými zdroji?

- 0 – ne, marketingové zdroje neodpovídají vykonávané práci.
- 1 – částečně, zdroje jsou adekvátní, ale nejsou optimálně využívány.
- 2 – ano, marketingové zdroje jsou adekvátní a jsou efektivně využívány.

O. Prokazuje vedení schopnost rychlé a efektivní reakce na náhlý vývoj?

- 0 – ne, vedení dostává zastaralé prodejní a tržní informace, jeho reakce je pomalá.
- 1 – částečně, vedení dostává potřebné informace včas, ale nejsou optimálně využívány.
- 2 – ano, vedení zavedlo systém, který poskytuje včasné informace a vede k rychlé reakci.

Úroveň marketingové efektivity (po součtu bodů):

- 0 – 5 žádná
- 6 – 10 špatná
- 11 – 15 spíše dobrá
- 16 – 20 dobrá
- 21 – 25 velmi dobrá
- 26 – 30 vynikající

4. Hodnocení úrovně marketingového řízení a uplatňování principů strategického marketingu

K nejlépe hodnoceným činnostem patří:

- **Úroveň využívání komunikačních prostředků směrem k trhu (mail, internet, adresné tiskoviny, reklamní materiály)**

Celková úroveň hodnocení zde dosahuje 80,0%, z maximálního počtu 20 bodů bylo v součtu dosaženo 16. Firmy mají většinou zavedeny odpovídající komunikační aktivity, nabízejí zákazníkům aktualizované nabídkové katalogy, prospekty a jiné tiskoviny, využívají formy plošné reklamy a inzerce. Rozdílná je úroveň internetových stránek, především z hlediska aktuálnosti nabídek a firemních informací pro zákazníky i širší veřejnost má řada firem výrazný prostor ke zlepšení těchto aktivit.

- **Provádění pravidelných analýz prodejních výsledků firmy za minulé období, zpracovávání časových trendů**

Celková úroveň hodnocení zde dosahuje 75,0%, z maximálního počtu 60 bodů bylo v součtu dosaženo 45. Různou formou jsou prokazovány prodejní výsledky ve všech firmách, jen některé však provádějí systematicky pravidelné marketingové analýzy prodeje podle teritorií, zákazníků, produktů apod. a mají vytvořeny časové trendy prodeje pro další analýzy a především prognózy budoucího vývoje.

- **Úroveň webových stránek a internetových nabídek z hlediska formální úrovně, komplexnosti a aktuálnosti)**

Celková úroveň hodnocení zde dosahuje 65,0%, z maximálního počtu 20 bodů bylo v součtu dosaženo 13. Částečně je tato problematika komentována u otázky č. 10; v řadě případů jsou internetové stránky na odpovídající úrovni z hlediska obsahu i formálního zpracování, konkrétní nabídky produktů a služeb však z hlediska aktuálnosti nejsou vždy pro zákazníky relevantní a přínosné.

- **Systém zdrojů informací pro sestavování plánů, úroveň využívání informací od zákazníků**

Celková úroveň hodnocení zde dosahuje 80,0%, z maximálního počtu 60 bodů bylo v součtu dosaženo 36. Využívány jsou především informace od zákazníků, získávané při obchodních jednáních nebo telemarketingem, méně jsou již získávány informace vlastním průzkumem trhu na základě stanovené metodiky a harmonogramu.

Celkově lze v této oblasti konstatovat, že z hlediska metodiky hodnocení se sice jedná v těchto aktivitách celkově o velmi dobrou úroveň, ale z pohledu váhy důležitosti a významu pro oblast strategického marketingového řízení nejsou uvedené okruhy činností příliš podstatné a rozhodující.

Všeobecně ke slabým stránkám marketingového řízení a uplatňování principů strategického marketingu patří:

- **Používání vrcholového strategického týmu pro tvorbu a aktualizaci marketingových strategií, složeného z TOP-manažerů, zástupců středního článku řízení i kreativních výkonných pracovníků**

U žádné zkoumané firmy není ustaven funkční strategický tým s příslušným statutem a pravidelným jednáním podle dlouhodobého programu – hodnocení 0 %.

- **Zpracovávání firemních marketingových plánů v různých variantách pro možné změny vývoje tržních podmínek a konkurence**

Pouze u dvou firem byly doloženy určité varianty marketingových plánů, především pro případ zhoršených tržních podmínek, celkové hodnocení úrovně této oblasti činí 20%.

- **Hodnocení efektivnosti marketingové komunikace, vyhodnocování nákladů ve vztahu ke stanoveným cílům**

Pouze u čtyř firem bylo prokázáno alespoň nepravidelné částečné vyhodnocování efektivity, systematicky pravidelné hodnocení se zpětnou vazbou a snahou o optimalizaci nákladů není vesměs prováděno.

- **Metody průzkumu trhu, způsob provádění, cíle, četnost, úroveň zdrojů informací o trhu, dodavatelích, zákaznících, konkurenci**

Úroveň v této oblasti dosahuje u zkoumaného vzorku celkem 40%, pozitivně vychází z hodnocení především způsob používání zdrojů informací o trhu a zákaznících, slabší je

oblast průzkumu a analýz konkurence a prakticky schází metodický postup a systémový přístup k provádění pravidelných průzkumů tržního prostředí firem.

- **Podklady a metodika prognóz budoucího vývoje jednotlivých trhů, způsob provádění, úroveň výstupů, použití výsledků prognóz**

Úroveň v této oblasti dosahuje u zkoumaného vzorku celkem 40%, pozitivně vychází z hodnocení především snaha o krátkodobé výhledy v oblasti firemních prodejů a tržeb; scházejí však dlouhodobé výhledy ve vývoji tržních podmínek a jejich dopady na hospodaření firem, dále stejně jako v předchozí otázce metodický a systémový přístup k predikci na relevantních trzích.

- **Úroveň marketingového řízení firmy, prosazování týmové spolupráce, uplatňování marketingové filosofie**

V této oblasti je dosaženo účinnosti systému na úrovni 50 %, v polovině zkoumaného vzorku převládá operativní řízení a marketingové aktivity jsou ponechány pouze na několika pracovnících marketingu nebo obchodu. Jedná se tedy převážně o uplatňování některých marketingových prvků a nástrojů, nelze hovořit o komplexním marketingovém řízení nebo dokonce o marketingové filosofii.

- **Uplatňování principu agregovaného myšlení a řízení, způsob definování pravomocí a kompetencí, zaměření TOP managementu na strategické marketingové řízení**

V této oblasti je rovněž dosaženo účinnosti systému na úrovni 50 %, výsledky zčásti navazují na předchozí otázku; v řadě firem se nedaří zaměřit hlavní úsilí TOP managementu na strategické myšlení a řízení, převládá tak operativní řízení s nedostatečným delegováním pravomocí na nižší články řízení.

5. Hodnocení marketingové efektivity

Celkové hodnocení efektivity se pohybuje v rozmezí úspěšnosti 23,3 % až 73,3 %, průměr vzorku činí 43,76%.

K nejlépe hodnoceným činnostem patří:

- **Provádění marketingového výzkumu zákazníků, dodavatelů, konkurence; (ot. G)**

Účinnost příslušných aktivit zde dosahuje 70 % ; většina firem prokazuje více či méně pravidelné provádění výzkumu potřeb a spokojenosti zákazníků i hodnocení spolupráce s dodavateli, slabší je průzkum vývoje konkurence.

- **Znalost ziskovosti různých tržních segmentů, zákazníků, výrobků, kanálů; (ot. H)**

Celkový výsledek zkoumaného vzorku dosáhl úrovně 65 %, vedení a prodejní personál má ve více než polovině firem odpovídající znalosti a informace o ziskovosti svých klíčových zákazníků, vlastních produktů, méně už znají efektivitu distribučních cest příp. svých relevantních tržních segmentů.

- **Efektivní využívání svých marketingových zdrojů (ot. N)**

Rovněž v této oblasti bylo dosaženo celkového průměrného hodnocení ve výši 65 %. Vedení více než poloviny firem používá adekvátní marketingové zdroje a hledá způsoby jejich optimálního využívání.

- **Schopnost vedení rychle a efektivně reagovat na náhlé změny tržních podmínek (ot. O)**

Úspěšnost 60 % hodnocení dokládá skutečnost, že management řady firem dostává včas potřebné informace o vývoji tržního prostředí a část z nich má zaveden i odpovídající systém, který jim umožňuje potřebnou rychlou a odbornou reakci na změny tržních podmínek. Ne vždy však jsou získané informace optimálně využívány a příslušné reakce na vývojové změny nejsou systémově podpořeny.

Všeobecně ke slabým stránkám v oblasti marketingové efektivity nutno zařadit:

- **Úroveň a realizace současné marketingové strategie; (ot.K)**

Úspěšnost v této oblasti je pouhých 15 %; výsledek dokladuje malý důraz managementu většiny firem na dlouhodobé strategické řízení a marketingové plánování, dávání přednosti operativnímu řízení před vytvářením firemních vizí, prognózování střednědobého a dlouhodobého vývoje tržních podmínek a zajišťování budoucího růstu vlastní firmy. Pokud už jsou marketingové strategie pro konkrétní trhy a produkty zpracovány, schází jejich pravidelná aktualizace a vlastní implementace do firemní praxe.

- **Úroveň spolupráce marketingového vedení s vedoucími výzkumu, výroby, nákupu, logistiky a financí; (ot. E)**

Celkové hodnocení činí pouze 20 %; spolupráce vesměs není efektivní, každé oddělení sleduje především vlastní zájmy, úroveň komunikace ve vertikálním i horizontálním směru je nedostatečná, rovněž uplatňování týmové práce ve smyslu procesního řízení je až na výjimky v počátečním stadiu.

- **Rozsah a účinnost formálního marketingového plánování; (ot. J)**

Rovněž v této oblasti dosahuje účinnost 20 %; ve většině firem je základem plánování výrobní, prodejní a finanční plán na kalendářní rok, systémově zpracované marketingové plány alespoň v ročním horizontu lze dokladovat u třetiny zkoumaných firem, dlouhodobé strategické plány jsou výjimkou.

- **Způsoby měření a zlepšování efektivity nákladů různých marketingových výdajů; (ot. I)**

Úroveň hodnocení 30 % dokladuje určitou snahu managementu rozpočtovat a vyhodnocovat náklady na různé marketingové aktivity, způsoby měření těchto nákladů však nejsou vždy objektivní, rozpočty mnohdy vycházejí pouze z ekonomických možností firmy, ne z potřeb trhu a zákazníků, nerespektují vývoj tržních podmínek a konkurence. Snaha o zlepšování efektivity marketingových nákladů je tak částečně eliminována neobjektivním posouzením výchozích podmínek a zdrojů.

- **Způsob implementace a aktualizace marketingové strategie; (ot. M)**

Tato problematika souvisí částečně s otázkou „K“, hodnocení účinnosti dosáhlo v průměru za zkoumaný vzorek 35 %. V řadě firem schází ucelená firemní strategie na střednědobé nebo dlouhodobé období, pokud je zpracována, většinou je aktualizována jednou ročně, zpravidla při vytváření nového kalendářního marketingového plánu. V průběhu roku při převažujícím operativním řízení není ve firmě prostor ani přílišná snaha analyzovat pravidelně veškeré změny tržních podmínek a adekvátně aktualizovat příslušné části firemní strategie. Další problémy vyplývají z vlastní implementace, kdy strategické záměry a vize nejsou uváděny do

firemní praxe, o strategii jako dokumentu většina zaměstnanců neví, přijaté zásady a principy strategického marketingového řízení se tak nestávají součástí firemního řízení.

5. Zobecněná doporučení pro firemní management

Doporučení v oblasti řízení vztahů se zákazníky

Na základě provedených výzkumů lze doporučit následující aktivity:

- *shromáždit individuální data o spotřebitelích z celého odvětví;*

Propojení informací o zákaznících mezi všemi konkurenty může poskytnout nový pohled na klíčové záležitosti – např. individuální podíl na uspokojení požadavků.

- *sledovat účinek marketingu na rozvahu, nikoliv jen na výkaz zisků a ztrát;*

Nutno najít účetní postupy, které zohlední hodnotu zákaznických aktiv. Problém je v získání informací o budoucím toku příjmů od zákazníka, o správné alokaci nákladů na zákazníka apod.

- *nastavit firmu podle aktivit řízení zákazníka.*

Sestavit specializované týmy – např. na získávání potenciálních zákazníků, jiný tým na udržování stávajících zákazníků, další na péči o klíčové zákazníky apod.

- *respektovat citlivost informací o zákaznících.*

Zajistit decentralizované uložení informací o zákaznících a jejich uchování přímo u zákazníka, poskytnout zákazníkům možnost kontroly a upřesňování údajů.

- *vytvořit z metody CRM nástroj na zlepšování služeb, nejen na zvyšování efektivity.*

Přehodnocovat a doladovat všechny obchodní procesy, týkající se zákazníka. Rozvíjet a motivovat všechny servisní a podpůrné zaměstnance.

Doporučení v oblasti změn marketingového myšlení

Manažeři na různých řídicích úrovních a pracovních pozicích musí respektovat změny a posuny v marketingovém řízení.

Marketing musí procházet celou firmou

Marketing nemůže být ponechán pouze oddělení marketingu. Manažeři musejí akceptovat skutečnost, že marketing nedělá pouze oddělení marketingu nebo prodeje, ale na zákazníky má vliv každý zaměstnanec. Musí proto zdůrazňovat při řízení klíčově důležitých procesů – jako je realizace nového výrobku, získání a udržení zákazníků a plnění objednávek - týmovou práci všech oddělení.

Od uspořádání podle výrobních jednotek k uspořádání podle segmentu zákazníků.

Manažeři ve firmách musí přecházet od uspořádání soustředěného na výrobek s výrobními manažery a výrobními divizemi k uspořádání více zaměřenému na segmenty zákazníků.

Od dělení všeho ke kupování více zboží a služeb zvenčí.

Zde musí manažeři zaměřit snahu rozvíjet spíše značku než fyzické jmění; předávat jinam ty činnosti, které jiní dělají laciněji a lépe, ale udržet si činnosti klíčové.

Od využívání mnoha dodavatelů k práci s méně dodavateli v „partnerském vztahu“.

Doporučuji prohlubovat partnerské dohody s klíčovými dodavateli a distributory. Distributoři musí být vnímáni ne jako zákazníci, ale jako partneři při poskytování hodnoty konečným zákazníkům.

Od soustředění se na ziskové transakce k soustředění na celoživotní hodnotu zákazníka.

Nevydělávat na každé transakci, ale soustředit se na nejziskovější zákazníky, výrobky a kanály.

Větší důraz klást na udržení zákazníků; získání nového zákazníka může být pětkrát dražší než úspěšné udržení stávajících zákazníků.

Od soustředění se na finanční výsledky k soustředění se na marketingové výsledky.

Vedení se již při hodnocení marketingu nemůže zabývat jen příjmy z prodeje, ale musí se zaměřit na interpretaci vývoje tržního podílu, na míru ztráty zákazníků, na spokojenost zákazníků, kvalitu výrobků a na další aspekty podnikatelské činnosti.

Závěr

Zobecnit lze na základě uvedených výsledků následující rysy:

U velkých nadnárodních podniků je strategie určována majiteli, většinou zahraničními, vlastní manažeři v těchto firmách se stávají spíše výkonnými pracovníky, kteří jsou zaměřeni na operativní řízení, ke strategickým rozhodováním nemají potřebné pravomoci.

Pokud do činností podniku majitelé přímo zasahují a podílejí se aktivně na jejím rozvoji, mívá podnik zpracovanou strategickou koncepci dalšího rozvoje, formuluje jasné vize a strategické cíle. V těchto podnicích má marketing významnou pozici, rozvíjí v podniku marketingovou filosofii a uplatňuje prvky marketingového řízení.

U menších podniků většinou není zpracována komplexní strategie, podnik se řídí podnikatelským plánem. Majitelé podniky osobně řídí, převládá zde však operativní a rutinní řízení, využívá se jen některých marketingových prvků, nelze hovořit o strategickém a marketingovém řízení.

Malé podniky většinou nemají zaveden útvar marketingu, potřebné marketingové činnosti operativního charakteru zajišťuje obchodní útvar.

Ve zkoumaném vzorku převažují podniky, které nemají definovanou strategii s konkrétní vizí, strategickými cíli a realizačními projekty; převažuje zde operativní řízení, formy strategického řízení až na výjimky nejsou realizovány.

Výsledky provedených výzkumů ukazují v řadě případů na nepochopení některých zásadních principů strategického marketingového řízení, na nesprávné pojetí nástrojů a metod strategického marketingu i na nerespektování vývojových změn v pojetí marketingového řízení podniků. V průběhu výzkumu se opakovaly názory vrcholových manažerů nebo majitelů jednotlivých podniků, že předchozí uvedené činnosti mají zajišťovat pracovníci marketingového nebo obchodního útvaru a jen oni mají plnou zodpovědnost za péči o zákazníky, hledání nových zákazníků a tržních příležitostí.

Literatura

- [1] BEDNARČÍK, Z. *Strategický marketing*. Karviná: SU OPF, 2008. ISBN 978-80-7248-436-2.
- [2] BEDNARČÍK, Z. *Odborná monografie – Analýza úrovně strategického a marketingového řízení v průmyslových firmách Moravskoslezského regionu – vydáno v 11/07; vydavatel SU – OPF, ISBN 98-80-7248-437-9.*
- [3] FORET, M. a STÁVKOVÁ, J. *Marketingový výzkum. Jak poznávat své zákazníky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2003, 160 s. ISBN 80-247-0385-8.
- [4] HORÁKOVÁ, H. *Strategický marketing*. Praha: Grada Publishing 2001. ISBN 80-7169 – 996 – 9
- [5] JAKUBÍKOVÁ, D. *Strategický marketing*. Praha: Grada Publishing, 2008, 272 s. ISBN 978-80-247-2690-8.
- [6] KOTLER P., *Marketing management*, 10. rozšířené vydání, Praha: Grada Praha, 2001 ISBN 80-247-00016-6.
- [7] KOTLER, P., KELLER, K.L. *Marketing Management* 12. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2004. ISBN 80-247-0513-3.
- [8] LYKOVÁ, J. *Marketingový audit a kontrola*. Grada Publishing, a.s., 2000. ISBN 80-7169-720-6.
- [9] SOUČEK, Z., MAREK, J. *Strategie úspěšného podniku*. Ostrava: Montanex 1998. ISBN 80-85780 – 93 – 3
- [10] STORBACKA, K., LEHTINEN, J., R., *Řízení vztahů se zákazníky*, Praha: Grada publishing, 1. vydání, 2002, ISBN 80-7169-813-X.
- [11] VACULÍK, J., KEŘT, R.: *Marketingové pojetí konkurenční výhody. Aktuální otázky rozvoje regionů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, ISBN 80-7194-777-6.
- [12] VLČEK, R., *Hodnota pro zákazníka*, Praha: Management Press, 1. vydání, 2002, ISBN 80-7261-068-6.
- [13] WESSLING, H., *Aktivní vztah k zákazníkům pomocí CRM - Strategie, praktické příklady a scénáře*, Praha: Grada publishing, 2003, ISBN 80-247-0569-9.
- [14] DOHNAL, J., *Řízení vztahů se zákazníky*, Praha: Grada Publishing, 1. vydání, 2002, ISBN 80-247-0401-3.

SOUČASNÝ STAV A BUDOUCÍ TRENDY V MARKETINGOVÝCH PROCESECH Z POHLEDU MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNIKŮ V JIHOČESKÉM REGIONU

CURRENT SITUATION AND FUTURE TRENDS IN THE MARKETING PROCESS FROM THE PERSPECTIVE OF SMALL AND MEDIUM- SIZED ENTERPRISES IN THE SOUTHBOHEMIAN REGION

ING. MONIKA BŘEZINOVÁ

ING. JAROSLAV VRCHOTA

Katedra řízení

Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita

Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Česká republika

E-mail: brezina@ef.jcu.cz, jaroslav.vrchota@gmail.com

Anotace

Malé a střední podniky hrají významnou roli při vytváření pracovních příležitostí a všeobecně působí jako faktor sociální stability a ekonomického rozvoje. V současné době existuje několik pohledů na to jak klasifikovat malý nebo střední podnik. Záleží na tom, k čemu klasifikace slouží. Pro účely výzkumu GAJU 068/2010/S byly podniky rozděleny dle počtu zaměstnanců. Cílem výzkumu je charakterizovat hlavní podnikové procesy, kterými se malé a střední podniky zabývají a upřesnit nejvýznamnější ukazatele, kterými jsou zajišťovány. Částečné výsledky tohoto výzkumu jsou prezentovány v tomto článku, zaměřujeme se na současnou situaci a trendy v oblasti marketingových procesů tak jak je vidí představitelé malých a středních firem v Jihočeském regionu.

Klíčová slova

Malé a střední podniky, marketingové procesy

Annotation

Small and medium-sized enterprises play an important role in creating working opportunity and generally acts as a factor of social stability and economic development. Currently, there are several views on how to classify small and medium-sized enterprises. It depends on what classification is used for. For research purposes of GAJU 068/2010/S, the enterprises have been divided according to the number of employees. The aim of this research is to characterize the main business processes which are small and medium-sized enterprises engaged in and specify the most important indicators provided. Partial results of this research are presented in this article, we focus on the current situation and trends in marketing processes as seen by leaders of small and medium-sized enterprises in the Southbohemian region.

Key words

small and medium-sized enterprises, marketing processes

JEL classification: M31

Úvod a literární přehled

Malé a střední podniky hrají významnou roli při vytváření pracovních příležitostí a všeobecně působí jako faktor sociální stability a ekonomického rozvoje. Evropská unie považuje malé a střední podniky za páteř evropské ekonomiky, zaměstnanosti a sociální integrace. Česká republika patří mezi země, ve kterých má další vývoj malých a středních podniků, vzhledem k jeho významu v ekonomice, podstatný dopad na celkový ekonomický a tím i sociální vývoj země a jednotlivých regionů [1].

V současné době existuje několik pohledů na to jak klasifikovat malý nebo střední podnik. Záleží na tom, k čemu klasifikace slouží. Nejčastěji se tohoto rozdělení využívá při poskytování finanční pomoci buď z prostředků státních, nebo Evropské unie. Podle klasifikace Evropské unie se za drobný, malý a střední považuje podnik, který zaměstnává méně než 250 zaměstnanců a jeho roční obrat nepřesahuje 50 milionů EUR, nebo jeho bilanční suma roční rozvahy nepřesahuje 43 milionů EUR. V rámci kategorie malých a středních podniků jsou malé podniky vymezeny jako podniky, které zaměstnávají méně než 50 osob a jejichž roční obrat nebo bilanční suma roční rozvahy nepřesahuje 10 milionů EUR. Drobní podnikatelé vymezení jako podnikatelé, kteří zaměstnávají méně než 10 osob a jejichž roční obrat nebo bilanční suma roční rozvahy nepřesahuje 2 miliony EUR. Stejně tak Veber souhlasí, že pro klasifikaci MSP je rozhodující počet zaměstnanců, i když doporučuje i další ukazatele [2]. Dle počtu zaměstnanců pak shodně jako EU uvádějí následující dělení: mikropodnik (1-10 zaměstnanců), 11-50 malý podnik, 51-250 velký podnik. Toto třídění uvádí také Bednářová [3].

V podnikovém řízení je dnes velmi často skloňováno slovo proces a je kladen stále větší důraz na takzvané procesní řízení, které představuje nový pohled na organizaci a řízení činností v podniku. Je alternativou vůči útvarovému, nebo funkčnímu uspořádání, v němž je podnik rozdělen na provozy, úseky, odbory, oddělení a každý útvar má svoji agendu a svoje odpovědnosti. V tomto modelu mají útvary tendenci vytvářet kolem sebe bariéry (zejména komunikační a informační), čímž trpí kvalita činností, které jsou důležité pro prosperitu podniku [4]. Nový procesní směr v organizování podniků vychází ze skutečnosti, že každý produkt (výrobek nebo služba) vzniká určitým sledem činností tedy procesem. Tomu je přizpůsoben i nový způsob zobrazování organizačních vztahů pomocí procesního (postupového) diagramu zahrnujícího všechny potřebné činnosti, vazby mezi nimi, jejich souslednost a zodpovědné pracovníky. Tento způsob organizování stanovuje rozhodovací činnosti a pracovníci zodpovědní za jejich řešení [5]. Ze zahraničních autorů, kteří se touto problematikou zabývají, jmenujme alespoň Harmona [6].

Tento směr v řízení podniku je aplikován, především ve velkých podnicích, neznamená to však, že by nemohl být uplatňován i v podnicích malých a středních.

Metodika

Uplatňování procesního řízení v malých a středních podnicích zkoumá Katedra řízení Ekonomické fakulty v rámci grantu Jihočeské univerzity GAJU 068/2010/S. V tomto článku se zaměříme pouze na procesy, a na jejich ukazatele, které byly v rámci tohoto výzkumu sledovány. Data byla získána pomocí dotazníkového šetření v roce 2010. Pro základní zpracování dat byly použity postupy běžně používané pro zpracování dotazníkových šetření. Pro získání prvotní představy o povaze dat byly sestrojeny prostřednictvím jednostupňového třídění tabulky čestností, případně prostřednictvím dvoustupňového třídění kontingenční

tabulky. V zajímavých případech byl použit klasický Chí-kvadrát test k ověření nezávislosti sledovaných charakteristik.

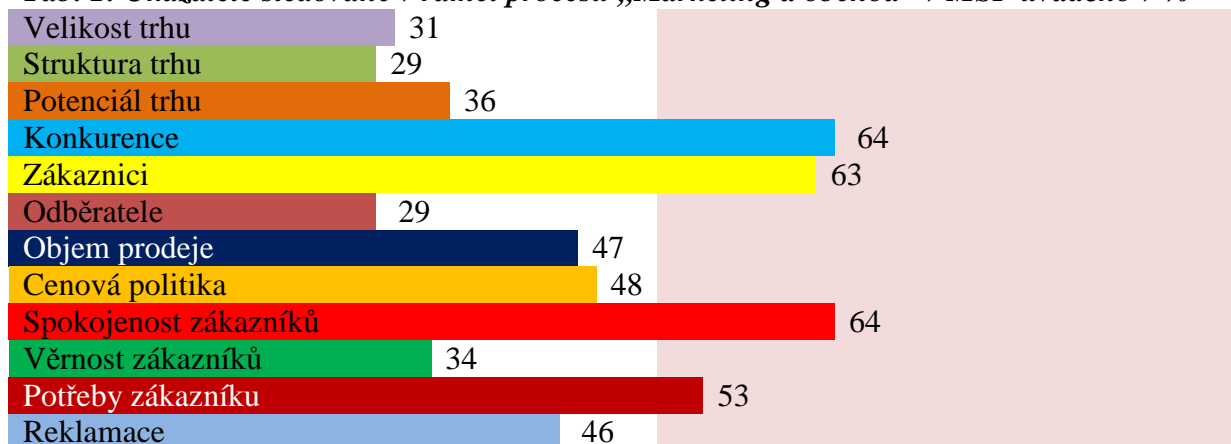
Výsledky a diskuze

Celkem bylo analyzováno 188 podnikatelských subjektů. Získávání dat se zúčastnilo celkem 11 tazatelů. Sledované ekonomické subjekty pocházely z 53 různých míst (lokalizace na základě PSČ), přičemž naprostá převaha ekonomických subjektů pocházela z Českých Budějovic (66 subjektů spjata s PSČ 370 01), druhým územím byly Horažďovice (14 subjektů 341 01), dalším pak Klatovy (10 subjektů s PSČ 33 901). Struktura činnosti jednotlivých subjektů je zřejmá z níže uvedených údajů. Největší podíl tvořily subjekty orientované na specializovanou stavební činnost (24 abs. poč.; 12,77 %), subjekty zaměřené na výrobu kovových konstrukcí a kovodělných výrobků (24 abs. poč.; 12,77 %), subjekty zaměřené na výstavbu budov (18 abs. poč.; 9,57 %), subjekty zaměřené na maloobchod a opravy motorových vozidel (10 abs. poč.; 5,32 %). Průměrná délka působení na trhu všech subjektů činila 17,27 let. Pouze čtvrtina sledovaných subjektů působila a působí na trhu déle než 19 let.

Všech 188 subjektů sleduje vybrané procesy, kterými jsou marketing a obchod, produkce, finanční řízení a logistika. Předkládané výsledky se týkají vybraných ukazatelů v rámci marketingového procesu. Výsledky jsou hodnocením současného stavu a budoucích trendů tak, jak je vidí představitelé malých a středních firem v Jihočeském regionu.

Ze všech hodnocených ukazatelů v rámci procesu marketing a obchod byly vybrány čtyři, které sleduje více jak 50% podniků. Ukazatel konkurence, zákazníci, spokojenost zákazníků a potřeby zákazníků.

Tab. 1: Ukazatele sledované v rámci procesu „Marketing a obchod“ v MSP uváděno v %



Zdroj: Výsledky výzkumu GAJU 068/2010/S-Rolínek

U těchto vybraných ukazatelů je dále sledován současný stav a trend. Podle výsledků, které jsou prezentovány v tabulce číslo 2. Současný stav ukazatele konkurence hodnotí 40% podniků jako průměrný a 39% jako dobrý, tento ukazatel je vnímán jako velmi dobrý pouze u 3% podniků a poměrně velké procento vnímá tento ukazatel jako špatný 16%. Více jak polovina podniků hodnotí trend v rámci konkurence jako rostoucí 54% a 36% jako stagnující. Většina firem tedy reálně pociťuje rostoucí konkurenční tlak v rámci svých odvětví. U ostatních vybraných ukazatelů zákazníci, spokojenost zákazníků a potřeby zákazníků, lze zhodnotit současný stav jako dobrý či velmi dobrý pro více jak 50%. 14% podniků vidí trend

v rámci spokojenosti zákazníků jako rychle rostoucí a 61% jako rostoucí. Tyto výsledky podporují teorii, že MSP věnují více úsilí starosti o zákazníka a snaze o uspokojení zákaznických potřeb. Na druhé straně výsledky prokazují, že zákazníci si jsou více vědomi svého postavení, které na trhu mají, dokládá to 62% podniků, které hodnotí potřeby zákazníků jako rostoucí.

Tab. 2: Současný stav a trend u vybraných ukazatelů, tak jak je vnímán MSP v Jihočeském regionu.

Konkurence	současný stav	%	trend	%
	velmi dobrý	3	rych. rostoucí	2
	dobrý	39	rostoucí	54
	průměrný	40	stagnující	36
	špatný	16	klesající	6
	velmi špatný	2	rych. klesající	2
Zákazníci	současný stav	%	trend	%
	velmi dobrý	16	rych. rostoucí	2
	dobrý	50	rostoucí	45
	průměrný	28	stagnující	43
	špatný	6	klesající	10
	velmi špatný	0	rych. klesající	1
Spokojenost zákazníků	současný stav	%	trend	%
	velmi dobrý	41	rych. rostoucí	14
	dobrý	50	rostoucí	61
	průměrný	9	stagnující	24
	špatný	0	klesající	1
	velmi špatný	0	rych. klesající	0
Potřeby zákazníku	současný stav	%	trend	%
	velmi dobrý	17	rych. rostoucí	5
	dobrý	66	rostoucí	62
	průměrný	18	stagnující	32
	špatný	0	klesající	1
	velmi špatný	0	rych. klesající	0

Zdroj: Výsledky výzkumu GAJU 068/2010/S-Rolínek

Závěr

Výsledky výzkumu prezentují pohled MSP na současný stav a budoucí trend ve vybraných procesních ukazatelích, výsledky logicky kopírují současnou situaci v České republice, ale i v celé Evropě, která je charakteristická jednak zvýšeným konkurenčním tlakem a dále důrazem na péči o zákazníka snahu zvyšovat kvalitu servisních služeb spjatých s distribucí výrobků. Sledování a monitoring konkurence potvrzuje silnou provázanost firem v jednotlivých sektorech, kde je trh precizně monitorován, díky tomu jsou MSP schopny pružně reagovat na měnící se požadavky zákazníků a vzájemně si velmi silně konkurovat. Navzdory silně konkurenčnímu prostředí jsou podniky s vývojem ukazatelů spokojeni a nepovažují současný stav v oblasti zákazníků za špatný, jak ukazují data v Tabulce 2.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že i malé a střední podniky mají nastaven monitoring marketingových procesů na dobré úrovni a že se stále více zajímají o potřeby zákazníků.

Literatura

- [1] DALÍKOVÁ, P., DUSPIVOVÁ, M., VRCHOTA, J.: Indikátory hodnocení jako klíčové aspekty aplikace procesního management malých a středních podniků. Acta Universitatis Bohemiae, Meridionales, 2011, roč.14/1. ISSN: 1212-3885
- [2] VEBER, J. a kol. 2003: Management, základy, prosperita, globalizace. Management
- [3] BEDNÁŘOVÁ, D. 2007: Inovace a klastry v rozvoji regionů. JU, EF Č. Budějovice, 2007. 66 s. ISBN 978-80-7040-952-7. Press Praha 2003. 700 s. ISBN 80-7261-029-5.
- [4] ARISIS. Procesní řízení [on-line]. c. 2009 [cit. 2011-10-18]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.arisys.cz/inpage/isrpro3/>>.
- [5] ROLÍNEK, L. a kol.: Procesní management. Jihočeská univerzita, Ekonomická fakulta, 2009. ISBN: 978-80-7394-148-2, 160 s.
- [6] HARMON, P.: Business Process Change. Morgan Kaufman Publisher 2007. ISBN 978-0-12-374152-3. 549 s.

UPLATNĚNÍ METOD VÍCEKRITERIÁLNÍHO ROZHODOVÁNÍ V DESTINAČNÍM BENCHMARKINGU

APPLICATION OF MULTI-CRITERIA DECISION-MAKING METHODS IN DESTINATION BENCHMARKING

ING. MARTIN LUŠTICKÝ

ING. LUCIE VÁCHOVÁ

*Fakulta managementu v Jindřichově Hradci, Vysoká škola ekonomická v Praze
Jarošovská 1117/II, 377 01 Jindřichův Hradec, Česká republika
E-mail: lusticky@fm.vse.cz, xvacl18@fm.vse.cz*

PHDR. JAROSLAVA KADERÁBKOVÁ, CSC.

*Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická v Praze
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika
E-mail: kaderj@vse.cz*

Anotace

Systematickou podporu cestovního ruchu je možné chápat jako specifický nástroj regionální politiky. Cestovní ruch musí být řízen s ohledem na koncept dlouhodobé udržitelnosti, aby umožnil regionům plně využít svého potenciálu. Regiony proto využívají strategického plánování k naplnění tohoto cíle. Příspěvek se zaměřuje na strategické plánování jako na klíčový faktor konkurenceschopnosti a cestu ke zvýšení jeho kvality prostřednictvím metody benchmarkingu. Výběr vhodných benchmarkingových partnerů je klíčovou fází destinačního benchmarkingu. Příspěvek diskutuje možnost aplikace metody TOPSIS, která patří mezi metody vícekriteriálního rozhodování. Tuto metodu testuje na vybraném vzorku rozvojových strategií s cílem identifikovat nejvhodnější destinace pro další fáze benchmarkingového šetření.

Klíčová slova

turistická destinace, strategické plánování, benchmarking, vícekriteriální rozhodování

Annotation

The systematic promotion of tourism can be understood as a specific tool of regional policy. Tourism must be managed with respect to the long-term concept of sustainability to enable the regions to fully utilize their potential. Therefore, the regions make use of strategic planning to fulfil this aim. The paper focuses on strategic planning as a key factor of competitiveness and an approach to increasing its quality through benchmarking method. Selection of appropriate benchmarking partners is the key phase of destination's benchmarking process. The paper discusses a possibility of application of the TOPSIS method which ranks among the multi-criteria decision-making methods. It tests this method on selected sample of development strategies in order to identify the most suitable destinations for next phases of benchmarking survey.

Key words

tourism destination, strategic planning, benchmarking, multi-criteria decision-making

JEL classification: M1, R5

Introduction

One of the areas in which regional policy focuses is supporting the tourism development which can be considered as a specific regional development tool (Tittelbachová, 2006). Tourism contributes by its nature to the stability of regional and local economies, primarily because of its positive multiplier effect, which acts on creating business opportunities in a wide range of activities and significantly influences the development of employment in the region (Sharma, 2004). Just like any other economic sector, tourism also faces competitive pressures which are rising substantially in today's globalized society (Kozak, 2004). The European Union, national and regional governments therefore develop efforts aimed at increasing competitiveness in tourism in order to maximize all of its positive effects on regional development.

Travel & tourism has great conditions for its development in the Czech Republic. These conditions stem from significant historical, cultural and natural potential of Czech towns and regions. Unfortunately, tourism suffers from an insufficient level of its material, social, educational and also strategic base. First of all, tourism development is limited by low quality of transport infrastructure. There is still persisting low quality of basic and additional tourism infrastructure, the lack of skilled labour force, which is projected into the quality of tourist services. Tourism development also prevents a slow process of co-operation between organizations in public, private and non-profit sector. Small flexibility of public administration, poor information management and fair elaborating of strategic documents, which are not always high quality, are the major obstacles of tourism development.

This paper deals with tourism destination strategic planning which belongs among the key factors of destination competitiveness (Dwyer & Kim, 2003; Ritchie & Crouch, 2003). It tries to contribute to quality enhancement of strategic planning process and development strategies of Czech regions by application of the benchmarking method. The sphere of tourism destination strategic planning is still unusual for benchmarking. However, Kozak and Baloglu (2009) admit the possibility of its expanding into the sphere of tourism destination planning processes. This possibility is indirectly confirmed by Stapenhurst who defines strategic benchmarking focused on study of long-term strategies and plans of benchmarking partners, which form the basis of their success (Stapenhurst, 2009). A three-year research carried out at the Faculty of Management of University of Economics deals with this area. Its aim is to draft a benchmarking procedure of regional planning in tourism and apply this approach in terms of regions of the Czech Republic, Slovakia and Great Britain.

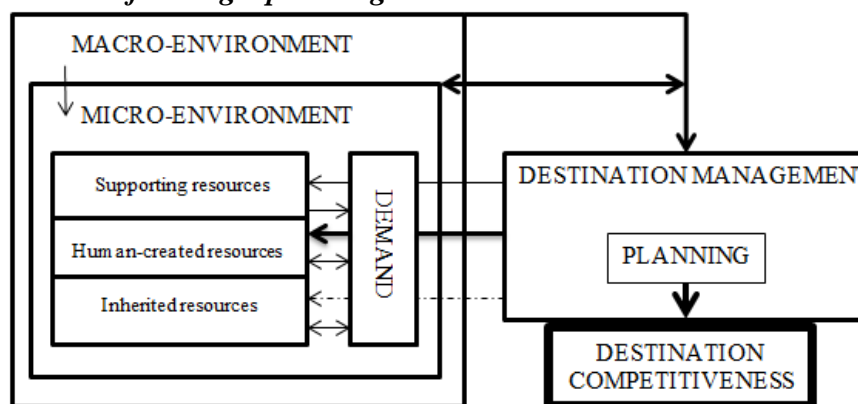
This paper focuses on the key stage of each benchmarking survey - selection of suitable benchmarking partners. These partners may be specific tourist destinations (regions), which tourism development strategies are subject of investigation. Selection of the most appropriate strategies / destinations is conceived as a multi-attribute decision making problem by the means of TOPSIS method (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution). The proposed procedure is being tested on a sample of development strategies of regions in the Czech Republic, Slovak Republic and Great Britain.

Strategic planning as a factor of tourism destination competitiveness

The emphasis on strategic planning as one of the major factors of competitiveness comes from the experience of the private sector. Strategic planning determines the desirable direction of the subject development which should help to align the ownership and method of use of available resources with conditions of external environment and expectations of people involved (Johnson, Scholes & Whittington 2008). In tourism it is a process of trying to ensure a balance between quality and quantity of supply with the proper level of demand, with its regard to socio-economic development, environmental factors and principles of sustainability (Edgell et al., 2008).

An attractive, efficient and highly competitive destination cannot exist only by pure coincidence. This requires a well-planned environment that supports and enables the development of tourism (Ritchie & Crouch, 2003). The key to this environment is their factor of planning and creating the tourism development policy. During its further analysis we can find links to other factors of competitiveness. The essence of these relations lies in the ability of planning to influence actively the composition of most sources of destination (with the exception of some key and acceleration sources), the way of their usage and destination management activities in accordance with the general conditions of the external environment and especially the requirements of visitors. This important role of planning in the concept of destination competitiveness showed Crouch (2010) in his further research aimed at evaluation of the importance of individual factors of competitiveness and intensity of their mutual relations.

Scheme 1: Function of strategic planning



Source: adapted by Dwyer, Kim (2003); Gomezelj, Mihalič (2008); Navickas, Malakauskaite (2009)

Destination management along with strategic planning takes a similar role also in Dwyer and Kim (2003) model of competitiveness. Destination management constitutes the second key component of the model after the destination's sources. Its planning function connects the sources of destination with tourist demand and situational conditions surrounding the destination, in order to increase the competitiveness of destination and subsequent socio-economic prosperity of the region (Dwyer & Kim, 2003; Crouch, 2010). Destination management impacts on attraction of the destination key resources, increases the quality and effectiveness of supporting resources (factors) with regard to potential opportunities or threats arising from the external environment. The above mentioned planning function of destination management in relation to the competitiveness of destinations is confirmed in the research of Gomezelj and Mihalič (2008), who applied the model of authors Dwyer and Kim in terms of

Slovenian tourism, and Navickas and Malakauskaite (2009), who studied the theoretical background of this model.

Partners selection for benchmarking of tourism destination planning

The tourism industry began to apply benchmarking in the mid 1990`s. However, even today it focuses more on the comparison of individual service providers, the destination level is still relatively underrepresented (Wöber, 2001; Kozak, 2004). Wöber (2001) distinguishes these areas of benchmarking focus in tourism: benchmarking of profit-oriented organizations (such as hotels, restaurants, and travel agencies), benchmarking of non-profit organizations (such as some types of museums, galleries, destination management, various associations) and benchmarking of destinations (at national, regional and local level). The sphere of tourism destination strategic planning is still unusual for benchmarking although it clearly belongs among the key factors of destination competitiveness (Dwyer & Kim, 2003; Ritchie & Crouch, 2003).

In these days, the research focuses on an application of multi-criteria decision-making methods as a tool for selection of the most suitable tourist destinations for the next phases of benchmarking survey. Multi-criteria decision-making has been applied in such situation where the decision maker is obliged to find solutions of the problem, which is characterized by a set of alternatives and a set of criteria (Triantaphyllou, 2000). As the first step it is necessary to establish the importance of evaluation criteria in the case of some multi-criteria decision-making methods. Saaty`s method of paired pairwise comparisons was chosen as an ideal method for this purpose.

In the first stage of the method the problem is converted into a hierarchical structure. Elements at a lower level of the hierarchy are then mutually compared with regard to the element located at the next higher level in the structure. To express the importance of elements within each of thus formed group the method of paired comparison of criteria pairs is used, where in addition to the preference direction the preference size is also assigned. It is possible to use the example range specified in Table 1 (Saaty, 1990).

Tab. 1: Fundamental scale

Intensity of importance	Definition
1	Equal importance
3	Moderate importance of one over another
5	Essential or strong importance
7	Very strong importance
9	Extreme importance

Creating a pairwise comparison matrix A (for each group of criteria) is a result of mutual comparison of criteria`s pairs. To determine the weights Saaty used eigenvector a of this matrix appropriate to the principal eigenvalue λ_{max} . Eigenvector a for each matrix is obtained by solving the equation $Aa = \lambda_{max}a$.

The TOPSIS method is used for selection of suitable benchmarking partners. The principle of the TOPSIS method is an arrangement of alternatives according to their distance from the ideal and basal solutions (Opricovic, Tzeng, 2004). The method results from the criterion matrix $Y = (y_{ij})$, where evaluations of alternatives i according to criteria j are listed. For reasons of comparability the data in matrix need to be normalized - values of the normalized criterion matrix R correspond to the relation

$$r_{ij} = \frac{y_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^p (y_{ij})^2}}, \text{ where } i = 1, 2, \dots, p; j = 1, 2, \dots, k$$

For each criterion a vector of the same size is created. Multiplying each column of normalized criterion matrix R by corresponding criterion weight v_j (calculated by using the Saaty's method) a weighted criterion matrix W is obtained. Therefore for single elements $w_{ij} = r_{ij} * v_j$ apply. From this modified matrix the form of an ideal solution $H=(H_1, H_2, \dots, H_k)$ and a basal solution $D=(D_1, D_2, \dots, D_k)$ is determined according to relations $H_j = \max_i(w_{ij})$, where $j = 1, 2, \dots, k$ (the maximum value w_{ij} in column j), $D_j = \min_i(w_{ij})$, where $j = 1, 2, \dots, k$ (minimum value w_{ij} in column j).

Distance of alternative from the ideal solution d_i^+ and from basal solution of d_i^- is determined by using the Euclidean metric as follows:

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^k (w_{ij} - H_j)^2}, \text{ where } i = 1, 2, \dots, p$$

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^k (w_{ij} - D_j)^2}, \text{ where } i = 1, 2, \dots, p$$

Alternatives are then arranged according to decreasing values of indicators of relative

distance from the basal solution $c_i = \frac{d_i^-}{d_i^+ + d_i^-}$, where $i = 1, 2, \dots, p$. It is true that $c_i \in \{0, 1\}$. The closer the value to 0, the closer the given alternative is to the basal solution (when it reaches $c_i = 0$, it is a basal solution). Analogously, values close to 1 approach the ideal solution (where $c_i = 1$ is the ideal solution).

The basis for evaluation of tourism development strategies consists of three general requirements on strategies quality. It is a requirement for the strategy suitability due to the strategic position of the region, acceptability by key stakeholders, and its feasibility (Johnson, Scholes & Whittington 2008). Thanks to an extensive information review there were determined partial requirements for quality of strategies in all three areas. These sub-requirements were verified and evaluated by the key regional actors affecting tourism development. The next step was to transfer the modified set of identified requirements into criteria that can be evaluated. This transformation was performed using the method of Quality Function Deployment. The result of this process is a hierarchical structure of 3 general requirements - 13 partial requests - 30 criteria.

Selection of partners - destinations - for the next phases of benchmarking is carried out according to the evaluation results of their development strategies. Data are collected from evaluators using a prepared on-line application that contains a specific strategy and rules for determining the weights and evaluation. The evaluator from the given region can determine his preferences using the paired comparison method within the hierarchical structure, from which the weight of the criteria is derived. Then, he/she assesses the level of fulfilment of three key characteristics for each criterion at predefined verbal scale. The overall criterion evaluation is derived from this kind of partial assessment and it is proceeded with TOPSIS method.

Application of TOPSIS method

The procedure described above is being tested on a sample of regional strategies from the Czech Republic, Slovakia and Great Britain. The analysis included three strategies of the Czech regions: South Bohemia Region (SBR), South Moravia Region (SMR), Vysocina Region (VR); three Slovak strategies: Bratislava Region (BR), Trnava Region (TR), Nitra Region (NR); three British strategies: Yorkshire & Humber (YH), Wales (WA), Scotland (SC).

The evaluation process was conducted according to the above mentioned procedure. Four members of the research team were chosen as evaluators. They individually evaluated the degree of fulfilment of all evaluation criteria by selected strategies. The evaluation results are summarized in table No. 2. Due to the limited extent only weighted criteria for the different variants are listed.

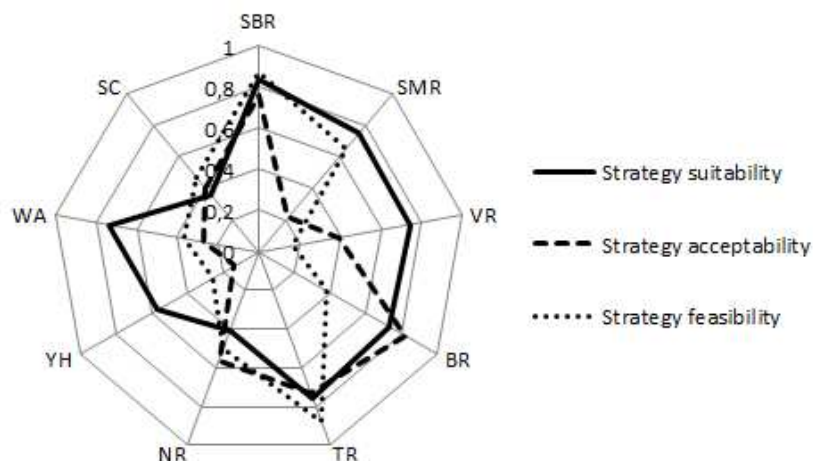
Tab. 2 Evaluation of tourism development strategies

Evaluation Criteria	SBR	SMR	VR	BR	TR	NR	YH	WA	SC
Strategy suitability									
The strategy has clearly defined its purpose and method of elaborating	0,0054	0,0050	0,0047	0,0054	0,0060	0,0060	0,0060	0,0060	0,0060
The strategy builds on other plans and strategies	0,0008	0,0003	0,0007	0,0008	0,0005	0,0008	0,0007	0,0006	0,0003
The strategy defines the most important target groups	0,0024	0,0021	0,0024	0,0024	0,0021	0,0021	0,0029	0,0021	0,0029
The strategy takes into account the impact of selected global factors	0,0032	0,0039	0,0007	0,0055	0,0074	0,0027	0,0043	0,0063	0,0078
The strategy takes into account the impact of selected local factors	0,0209	0,0209	0,0105	0,0209	0,0209	0,0052	0,0222	0,0249	0,0235
The strategy analyses the situation in other destinations	0,0032	0,0029	0,0017	0,0025	0,0016	0,0007	0,0013	0,0013	0,0031
The strategy deals with the internal sources of destination	0,0683	0,0569	0,0607	0,0607	0,0493	0,0000	0,0418	0,0759	0,0266
The strategy evaluates the resources according to their ability to create competitive advantage	0,0121	0,0165	0,0109	0,0130	0,0028	0,0056	0,0056	0,0158	0,0037
The strategy clearly and understandably summarizes the results of particular analyses	0,0643	0,0643	0,0681	0,0681	0,0757	0,0757	0,0416	0,0378	0,0719
The strategy contains a tourism development vision	0,0023	0,0023	0,0023	0,0023	0,0019	0,0020	0,0022	0,0025	0,0019
The strategy has set clear and specific targets	0,0163	0,0218	0,0218	0,0218	0,0218	0,0204	0,0218	0,0204	0,0095
The strategy proposes targets in accordance with the conclusions of proceeded analyses	0,0040	0,0064	0,0056	0,0064	0,0060	0,0036	0,0040	0,0064	0,0024
The strategy proposes measures to achieve the vision	0,1514	0,1430	0,1430	0,1346	0,1598	0,1346	0,1430	0,1598	0,0925
Relative distance from basal alternative	0,8371	0,7482	0,7454	0,7287	0,7568	0,4093	0,5680	0,7343	0,3574
Strategy acceptability									
The strategy reflects the requirements of elderly and handicapped travellers	0,0857	0,0212	0,0857	0,0635	0,0317	0,0000	0,0000	0,0159	0,0000
The strategy reflects specific needs of young, individual travellers	0,0213	0,0050	0,0144	0,0168	0,0228	0,0048	0,0000	0,0036	0,0132
The strategy reflects specific needs of busy travellers	0,0092	0,0081	0,0081	0,0081	0,0029	0,0035	0,0000	0,0087	0,0040
The strategy motivates tourism operators to improve service quality	0,0397	0,0275	0,0061	0,0488	0,0580	0,0519	0,0183	0,0580	0,0488
The strategy supports cooperation and coordination of tourism operators	0,0248	0,0248	0,0110	0,0221	0,0138	0,0083	0,0097	0,0221	0,0097
The strategy supports environmental-friendly behaviour	0,0116	0,0050	0,0076	0,0050	0,0084	0,0065	0,0014	0,0097	0,0026
The strategy supports adventure tourism products	0,0388	0,0043	0,0175	0,0341	0,0341	0,0107	0,0000	0,0213	0,0064
The strategy supports products to improve visitors' physical condition	0,0062	0,0062	0,0062	0,0062	0,0069	0,0052	0,0017	0,0055	0,0024
The strategy supports products to increase visitors' knowledge	0,0022	0,0022	0,0022	0,0022	0,0025	0,0023	0,0020	0,0023	0,0014
The strategy supports on-line information and reservation systems	0,1385	0,0462	0,0462	0,1616	0,1847	0,1616	0,0346	0,0462	0,1039
The strategy supports integrated communication with target groups of visitors	0,0598	0,0335	0,0460	0,0565	0,0329	0,0197	0,0362	0,0099	0,0296

Evaluation Criteria	SBR	SMR	VR	BR	TR	NR	YH	WA	SC
The strategy supports easy movement of visitors among major attractions in the region	0,0132	0,0132	0,0103	0,0088	0,0125	0,0044	0,0073	0,0110	0,0081
Relative distance from basal alternative	0,7582	0,2192	0,3918	0,8198	0,7321	0,5640	0,1357	0,2754	0,3995
Strategy feasibility									
The strategy identifies the necessary resources for its implementation	0,3101	0,2412	0,0345	0,1378	0,3273	0,1723	0,1034	0,1378	0,1723
The strategy defines responsibility of particular entities for its implementation	0,0640	0,0178	0,0640	0,0569	0,0462	0,0604	0,0533	0,0462	0,0462
The strategy defines a timetable for its implementation	0,0348	0,0223	0,0325	0,0279	0,0209	0,0209	0,0093	0,0051	0,0051
The strategy proposes a control system of its implementation	0,0285	0,0142	0,0356	0,0427	0,0534	0,0570	0,0214	0,0498	0,0498
The strategy proposes the method of its updating	0,0069	0,0066	0,0104	0,0139	0,0000	0,0346	0,0121	0,0000	0,0000
Relative distance from basal alternative	0,8667	0,6515	0,1662	0,3797	0,8775	0,4992	0,2558	0,3658	0,4714

In the sphere of the strategy appropriateness a candidate for a benchmarking partner is the South Bohemia Region. Its strategy achieves very good results in all evaluated criteria and especially its coherence with strategies of other subjects at the national level should be appreciated. Authors of the strategy also paid considerable attention to the situation in competitive destinations and analysis of internal development resources. The strategy responds to the conducted analysis and stated objectives by an appropriate set of measures that make up its core. In the sphere of the strategy acceptability a suitable partner is the Bratislava Region. Its strategy is targeted primarily on cooperation of various entities and the sphere of information technologies and communication with visitors. It also significantly supports the development of adventure tourism products. The strategy of the Trnava Region has the best conditions for putting into the practice. It defines the necessary resources for its implementation in great detail. It is gratifying that it also pays attention to the implementation system, which used to be overlooked. In the case of strategy evaluation by all criteria simultaneously, i.e., without dividing them into different quality areas, the best results are achieved by the South Bohemia Tourism Development Strategy. From the analysed sample the South Bohemia Region can be considered as an ideal benchmarking partner.

Chart 1: Evaluation results



Source: own research

Conclusion

The purpose of the evaluation was to verify the suitability of the proposed procedure in practice. Due to the fact that the test phase was successful, it will be possible to collect data

from the addressed organizations actively affecting tourism in specific destinations. The research team has created an on-line application for this purpose. This application will contain the rules and the evaluation criteria in a user-friendly form. The TOPSIS method will be used for selection of the regions with the best regional strategies. In these regions a data collection will be carried out with a focus on planning process, cooperation of involved participants and stepwise implementation of the strategy. This will link externally acquired data with real situations observed directly by the benchmarking partners, which is the proven benchmarking practice (Stapenhurst, 2009).

The data collection phase will be followed by an analytical benchmarking phase, for which an interlinked database enabling to find the examples of good practice will be created. As a part of this database there will be a proposal of actions for improving the identified weaknesses. This database allows the partners to measure their own performance, compare it with others, identify their strengths and weaknesses, find the best practices of other destinations and learn from them. This process will lead to a quality improvement of the planning factor; and thereby to contribute to an improvement of the overall competitive position of the destination.

References

- [1] CROUCH, G. I. 2010. Destination Competitiveness: An Analysis of Determinant Attributes. *Journal of Travel Research*. March 2010, 20(10). S 1-19. ISSN 1552-6763.
- [2] DWYER, L. – KIM, C. 2003. Destination Competitiveness: Determinants and Indicators. *Current Issues in Tourism*. 2003, 6(5). S. 369-414. ISSN 1368-3500.
- [3] EDGELL, D. L. ET AL. 2008. *Tourism Policy and Planning. Yesterday, Today and Tomorrow*. Oxford: Elsevier, 2008. ISBN 978-0-7506-8557-3.
- [4] GOMEZELJ, D. O. – MIHALIČ, T. 2008. Destination competitiveness – Applying different models, the case of Slovenia. *Tourism management*. 2008, 29(2). S. 294-307. ISSN 0261-5177.
- [5] JOHNSON, G. – SCHOLLES, K. – WHITTINGTON, R. 2008. *Exploring Corporate Strategy: Text & Cases*. Harlow: Prentice Hall, 2008. ISBN 978-0-273-71192-6.
- [6] KOZAK, M. 2004. *Destination Benchmarking: concepts, practices and operations*. Wallingford: CABI Publishing, 2004. ISBN 0-85199-745-7.
- [7] KOZAK, M. – BALOGLU, S. 2009. *Managing and Marketing Tourist Destinations: Strategies to Gain a Competitive Edge*. New York: Routledge, 2009. ISBN 978-04-1599-171-1.
- [8] NAVICKAS, V. – MALAKAUSKAITE, A. 2009. The Possibilities for the Identification and Evaluation of Tourism Sector Competitiveness Factors. *Engineering Economics*. 2009, 61(1). S. 37-44. ISSN 1392-2785.
- [9] OPRICOVIC, S. – TZENG, G. H. 2004. Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKTOR and TOPSIS. *European Journal of Operational Research*. 2004, 156(2). S. 445-455. ISSN 0377-2217.
- [10] RITCHIE, J. R. B. – CROUCH, G. I. 2003. *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Wallingford: CABI Publishing, 2003. ISBN 978-0-85199-664-6.
- [11] SAATY, T. L. 1990. How to make a decision: The Analytic Hierarchy Process. *European Journal of Operational Research*. 1990, 48(1). S. 9-26. ISSN 0377-2217.
- [12] SHARMA, K. K. 2004. *Tourism and Regional Development*. New Delhi: Sarup & Sons, 2004. ISBN 81-7625-529-7.
- [13] STAPENHURST, T. 2009. *The Benchmarking Book. A how-to-guide to best practice for managers and practitioners*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2009. ISBN 978-0-7506-8905-2.

- [14] TITTELBACHOVÁ, Š. 2006. Podpora rozvoje cestovního ruchu jako specifický nástroj regionální politiky. In Wokoun, R. – Mates, P. (eds.). *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. Praha: Linde, 2006. S. 225-234. ISBN 80-7201-547-8.
- [15] TRIANTAPHYLLOU, E. 2000. *Multi-criteria decision making methods: a comparative study*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000. ISBN 0792366077.
- [16] WÖBER, K. W. 2001. *Benchmarking for tourism organizations: An eGuide for Tourism Managers*. Illinois: National Laboratory for Tourism and eCommerce, 2001.

**PRÍSTUPY K PODPORE KREATIVITY AKO STIMULU
ROZVOJA MIESTNEJ EKONOMIKY****THE APPROACHES ON SUPPORTING CREATIVITY AS A
STIMULUS OF DEVELOPING LOCAL ECONOMY****ING. DANA BAJUSOVÁ****ING. MÁRIA ŠPESOVÁ****PROF. ING. ELENA ŽÁRSKA, CSC.**

*Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: dana.bajusova@euba.sk, maria.spesova@euba.sk, zarska@euba.sk*

Anotácia

Nová paradigma vývoja, ktorá spája spoločnosť v jej ekonomických, kultúrnych, technologických a sociálnych aspektoch rozvoja na makro aj mikro úrovni je kreativita. Ústrednými bodmi tejto paradigmy sú tvorivosť, znalosti a prístup k informáciám, ako výkonné motory hospodárskeho rastu v globalizujúcom sa svete (UNCTAD, 2008). V príspevku sú identifikované nástroje a koncepty, ktoré sa uvádzajú v súvislosti s podporou kreatívnej ekonomiky. Príspevok ďalej mapuje aktuálnu situáciu v oblasti podpory kreatívnej ekonomiky na Slovensku pre jednotlivé úrovne vládnutia. Analýzou strategických dokumentov na národnej, regionálnej aj lokálnej úrovni sme zistili, že podpora kreatívnej ekonomiky sa odzrkadľuje len v mále prijatých dokumentoch konkrétne len dve skúmané krajské mestá a len jeden samosprávny kraj do svojich dokumentov zahrnul podporu kreatívnej ekonomiky. Na národnej úrovni sa významom kreatívnych odvetví pre ekonomiky tiež len začínajú zaoberať, teda nie je prijatá konkrétna koncepcia podpory týchto odvetví.

Kľúčové slová

kreatívna ekonomika, kreatívna trieda, lokálny rozvoj, malé a stredné mestá, politika podpory

Annotation

Creativity is a new paradigm of development, which connects society in its economic, cultural, technological and social aspects at the macro and micro level. Creativity, knowledge and access to information are central points of this paradigm and are considered to be engines of economic growth in globalizing world (UNCTAD, 2008). In the paper are identified tools and concepts, which are connected to creative economy. The paper also maps actual situation of supporting creative economy in Slovakia at all levels of government. By analysis of strategic documents at national, regional and local level, we have found out that the promotion of creative economy is reflected only in minority of received documents, specifically the support of the creative economy was included in documents only by two country seats and only by one autonomous region. At the national level, the importance of creative industries to the economy is also just beginning to be addressed, not a concrete concept is adopted for supporting these industries.

Key words

creative economy, creative class, local development, small and medium sized cities, creativity supporting policy

JEL classification: H76, H81, R28

Úvod

Prechod od priemyselnej ekonomiky k ekonomike založenej na využívaní kvalitatívne nových informácií a tvorivých poznatkov je v súčasnej dobe všeobecne prijímaným faktom. V novej ére sa k faktorom, ktoré sú hybnou silou ekonomického, sociálneho a kultúrneho rozvoja, pridružuje aj ľudská kreativita a tvorivosť, ktorá vytvára nové služby, znalosti a inovácie. Éra tzv. kreatívnej ekonomiky patrí ku globálnym trendom súčasnosti a bude ovplyvňovať ďalší vývoj spoločnosti. Ústrednými bodmi novej paradigmy sú tvorivosť, znalosti a prístup k informáciám, ako výkonné motory hospodárskeho rastu v globalizujúcom sa svete (UNCTAD, 2008). Ochrana (In Kloudová, 2010b) zdôrazňuje nevyhnutnosť skúmania kreatívnej ekonomiky a vytváranie zodpovedajúcich stratégií a koncepcií na jej podporu, čo znamená realizovať takú politiku jednotlivých vládnych úrovní, ktorá adekvátnymi prostriedkami a nástrojmi napomáha rozvoju kreativity, stimuluje rast kreatívnych odvetví, vytvára prostredie pre kreatívnu triedu s cieľom dosahovania a udržiavania rastu ekonomiky (národnej, regionálnej, alebo miestnej). Obsah podpornej politiky je, resp. mal by byť, vhodne zvolený a špecifický pre jednotlivé úrovne usporiadania štátu. Netreba zabúdať, že kreatívna ekonomika dáva do pozornosti nové kategórie ako sú kreatívne odvetvia a kreatívna trieda. Tieto sú zároveň spojené s miestom ako kreatívnym priestorom. Prítomnosť kreatívnych odvetví a kreatívnej triedy v štruktúre miestnej (mestskej) ekonomiky má vplyv na konkurencieschopnosť mesta, ktorej zvyšovanie je ambíciou a cieľom každej miestnej jednotky.

Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je identifikovanie a zhodnotenie jednotlivých prístupov, opatrení a nástrojov využívaných, resp. navrhovaných na podporu kreativity. Objektom nášho bližšieho záujmu budú predovšetkým prístupy, ktoré sú odporúčané pre lokálnu úroveň, a tiež aj vyššie úrovne, ktoré ju tiež ovplyvňujú.

Príspevok rozdelíme do dvoch častí. V prvej sa zameriame na špecifikáciu nástrojov, ktoré sú odporúčané na vyšších úrovniach (nadmárodnej a národnej), kde budeme analyzovať prijaté dokumenty v zahraničí a na európskej úrovni, ktoré sa zaoberajú podporou kreatívnej ekonomiky. Pozrieme sa na koncepty, ktoré sa venujú podpore kreatívnej ekonomiky na lokálnej úrovni, pričom identifikujeme nástroje a postupy, ktoré sú uvádzané v súvislosti s podporou kreatívnej ekonomiky. V druhej časti príspevku sa zameriame na aktuálnu situáciu na Slovensku, pričom našim cieľom bude zistiť, či je podpora kreatívnej ekonomiky na jednotlivých úrovniach súčasťou politiky a ako sa premieta do ich strategických dokumentov.

Pri spracovávaní príspevku sme využili najmä metódu analýzy teoretických prístupov a metódu komparácie strategických dokumentov jednotlivých vládnych úrovní so zameraním na lokálnu úroveň reprezentovanou krajskými mestami.

Prístupy, opatrenia a nástroje na podporu kreatívnej ekonomiky

Ignorovanie trendu kreatívnej ekonomiky jednotlivými aktérmi by pre Európsku Úniu a jej národné ekonomiky prinieslo riziko presunu k pasívnym hráčom na medzinárodnom poli. Prvé štúdie o ekonomických dopadoch kultúrneho a kreatívneho priemyslu hovoria, že kreatívne odvetvia vytvorili približne 5 miliónov pracovných miest a tvoria približne 2,6% HDP Európskej Únie, pričom tento sektor neustále rastie a niektoré jeho odvetvia rastú aj v čase krízy (Zelená kniha, 2010). Z týchto dôvodov na úrovni EÚ bola vytvorená Zelená kniha (2010) – Uvoľnenie potenciálu kultúrneho a kreatívneho priemyslu, ktorej cieľom je podnieť diskusiu o požiadavkách skutočne stimulačného kreatívneho prostredia pre kreatívne odvetvia EÚ.

Dokument pomenúva úlohy, ktoré je potrebné riešiť aby sa zabezpečil rozvoj kreatívnych odvetví. Ide o zavedenie opatrení na zvýšenie schopnosti experimentovať, inovovať a aspieť v úlohe podnikateľov a zabezpečiť ľahší prístup k financovaniu a správnej kombinácii zručností.

K opatreniam uvedeným v zelenej knihe, ktoré by mali podporiť kultúrny a kreatívny priemysel, patria: posilnenie podpory výskumu tvorivosti, podporovať intenzívnejšiu, systematickejšiu a rozsiahlu spoluprácu medzi umeleckými, akademickými a vedeckými inštitúciami, ako aj súkromno-verejné iniciatívy podporujúce experimentovanie umelcov, rozšíriť diskusie vytvorením spoločného priestoru pre rozličné prvky na všetkých úrovniach, vrátane európskej, v ktorom zúčastnené strany môžu spolupracovať na konkrétnych akciách v niekoľkých oblastiach strategického záujmu. Ide o podporu budovania miest na stretávanie a „laboratórií“ pre inovácie a experimenty, ktoré by umožnili spoluprácu v rozličných disciplínach, podporu vytvárania „klastrov odvetví kultúrneho a kreatívneho priemyslu“¹, podpora pre sprostredkovateľov medzi jednotlivými sektormi a disciplínami. S tým súvisí potreba zaoberať sa aj otázkami týkajúcich sa založenia podniku spolu s možnosťami jeho financovania a presadzovania najlepších postupov v oblasti účtovníctva a transparentnosti a uľahčovať takýmto firmám byrokraciu.

V Zelenej knihe sa zdôrazňuje, že rozvoj kultúrneho a kreatívneho priemyslu prebieha práve na miestnej a regionálnej úrovni, ktorá zohráva významnú úlohu pri jeho rozvoji. Úspešné strednodobé až dlhodobé stratégie sú postavené na kombinácii investícií do infraštruktúry a ľudského kapitálu, pričom sa zameriavajú na investovanie do oblastí s rozhodujúcim významom pre kultúrny a kreatívny priemysel² (napr. nové modely podnikania, kreativita a inovácie, digitalizácia, zručnosti a zlepšenie ľudského kapitálu, kreatívne partnerstvá s inými sektormi).

¹ Ide o sústredené zoskupenie kreatívnych a prispôsobivých odvetví. Funkčné klastre sú založené na intenzívnej spolupráci medzi rôznymi navzájom prepojenými inovačnými aktérmi a inštitúciami.

² K takýmto stratégiám možno zaradiť: podporovanie kultúrneho dedičstva na podnikateľské účely; rozvíjanie infraštruktúry a služieb v oblasti kultúry s cieľom podporovať udržateľný cestovný ruch; vytváranie klastrov miestnych podnikov a partnerstvá medzi kreatívnymi a výrobnými odvetviami, výskumom, vzdelávaním a ďalšími sektormi; zakladanie inovačných laboratórií; rozvíjanie cezhraničných integrovaných stratégií na riadenie prírodných a kultúrnych zdrojov a oživenie miestnych hospodárstiev; udržateľný rozvoj miest (Zelená kniha, 2010)

Postavením a rozvojom kreatívnych odvetví sa na národnej úrovni zaoberá čoraz viac vládnych predstaviteľov³, čo len podčiarkuje význam skúmania kreatívnej ekonomiky. Výsledkom takéhoto záujmu je prijímanie koncepcií rozvoja a podpory kreatívnych odvetví na národnej úrovni. Medzi prvými sa začalo zaoberať novým trendom Ministerstvo kultúry, médií a športu vo Veľkej Británii a v roku 1998 vydalo dokument, ktorého úlohou bolo poukázať na zmapovanie kreatívnych odvetví (Creative Industries Mapping Document). Dokument predstavil komplexnú analýzu ekonomického prínosu tvorivej činnosti. V roku 2001 bol spracovaný ďalší dokument, ktorý kreatívnym odvetviám priradil dôležitosť v znalostnej ekonomike ako silám, ktoré podporujú ekonomický rast. V dokumente sa odhalili všeobecné problémy, ktoré majú vplyv na kreatívne odvetvia. Ide o oblasti vzdelávania, financovania tvorivých podnikov, oblasť ochrany duševného vlastníctva a podpora exportu.

Lord Christofer Smith⁴ vidí úlohu vlády v rozvoji kreatívneho sektora vo vytvorení „vhodných podmienok, v ktorých tieto aktivity môžu vznikáť a rozvíjať sa. To znamená, aby už vzdelávací systém podporoval a rozvíjal v mladých ľuďoch ich tvorivé schopnosti a talent. Takisto treba zaistiť, aby začínajúce kreatívne firmy mali prístup k financovaniu investícií, aby mohli fungovať v tvorivých dielnach, zakladať si prevádzky a pracovať s marketingom. Ďalej treba zaistiť veľmi prehľadný, silný a dobre vymáhateľný právny systém na ochranu duševných hodnôt, ktoré sa v týchto odvetviach vytvárajú. Pretože duševné vlastníctvo má aj svoju ekonomickú hodnotu, či už v hudbe, filme alebo v televízii. Treba zabezpečiť, aby príslušný tvorca dostal za svoje dielo spravodlivú odmenu. Takže dobrá ochrana autorských práv a ich vymáhanie je jedna z veľmi dôležitých vecí, ktoré môže vláda pre túto oblasť urobiť.“

Existujúce štúdie (napr. KEA, 2010a, 2010b) zaoberajúce sa skúmaním mechanizmov podpory kultúrneho a kreatívneho priemyslu identifikovali viaceré nástroje využívané v rôznych krajinách, napr.: nástroje na prilákanie súkromných investícií znížením rizika (vhodné pre odvetvia náročné na kapitál – využitím daňových úľav, mechanizmy záruk v súvislosti s úvermi poskytnutými bankami, zaistenie dodržiavania predpisov pri vstupe na trh; využitie konkrétnych finančných mechanizmov – vytvorenie špecializovaných bánk, špeciálneho fondu pre „venture capital“ či priame dotácie; poskytovanie mikro financovania – poskytovanie mikro úverov a pôžičiek; poskytovanie všeobecnej podpory a poradenstva – vytváranie klastrov a inkubátorov, osobné stretnutia s investormi, poskytovanie tréningov pre manažment, podpora exportu.

Pochopiteľne niektoré z týchto nástrojov by mali byť poskytované z národnej úrovne (napr. zaistenie dodržiavania predpisov pri vstupe na trh, či podpora exportu), iné sú efektívnejšie, ak sú poskytované a riadené na lokálnej úrovni, vzhľadom k tomu, že podniky v tomto sektore sú malé resp. sa jedná o mikro podniky. Lokálni predstavitelia tak majú lepšie predpoklady na vytvorenie vhodnej stratégie, ktorá by odrážala skutočné potreby v danom regióne (napr. poskytovanie poradenstva, školenia, mikro financovanie projektov alebo

³ Napr. Fínsko, Švédsko, Holansko ale aj Nemecko, ktorého spolková vláda vydala v októbri 2007 iniciatívu „Kultur- und Kreativwirtschaft“ Kultúrna a kreatívna ekonomika (Jej cieľom bolo sprístupnenie pozitívnych perspektív kultúrneho a kreatívneho hospodárstva cez posilnenie jej konkurencieschopnosti a lepšej využiteľnosti a vývoja pracovného potenciálu do budúcnosti)

⁴ Lord Christopher Smith v rozhovore pre časopis Stratégie, bývalý britský minister kultúry, médií a športu, v súčasnosti doživotným členom Snemovne lordov, dostupné na: http://strategie.hnonline.sk/sk/sedy/rozhovor_mesiac/vlada-ma-kreativnemu-priemyslu-vytvorit-podmienky.html

podnikov, zriaďovanie inkubátorov a pod). Mestá na rozvoj môžu použiť dotácie a daňové úľavy, pôžičky a garancie, kapitálové financovanie, či nefinančnú podporu.

Ako sme už uviedli, regionálna a miestna úroveň má významné postavenie pri rozvoji kreatívnej ekonomiky. Predovšetkým v zahraničnej literatúre sa stretávame s konceptmi, ktoré sumarizujú prístupy k jej rozvoju. Ďalej sa budeme venovať ich stručnej charakteristike.

Koncept kreatívnych miest

Koncept kreatívnych miest patrí medzi najnovšie koncepty rastu miest. Zdôrazňuje význam firiem v kreatívnych odvetviach a kreatívnych jednotlivcov pre rozvoj miest (Rehák, 2012). Kľúčový význam sa v globálnom hospodárstve, technológiách, výskumných a vývojových aktivitách pripisuje najmä veľkým mestám. Čoraz viac narastá konkurencia medzi nimi. „Aplikujú sa idey kreativity a kreatívneho potenciálu v oblasti urbanizmu a plánovania miest, čím vzniká nová paradigma vnímania mestského organizmu, jeho vývoja, rastu a faktorov úspechu.“⁵

Costa (2007) sumarizuje rôzne prístupy ku konceptu kreatívneho mesta do 3 skupín:

- Kreatívne mesto ako nástroj mestského rozvoja,
- Kreatívne mesto zamerané na kreatívne aktivity,
- Kreatívne mesto založené na možnosti prilákania kreatívnych ľudských zdrojov (creative human resources).

Jeden z prvých autorov konceptu kreatívnych miest – Landry (2008)⁶, predstavuje koncept kreatívneho mesta, ako nástroj mestského rozvoja. Rozpracoval ho vo svojej knihe *The Creative City: A toolkit for Urban Innovators*, v ktorej upozorňuje aj na to, že vytváranie stratégií kreatívnych miest je odlišné v závislosti od celkových a hodnotových väzieb a v tom, že takéto stratégie sa viac zameriavajú na ľudí, pretože práve ich kreativita poháňa rozvoj miest (Landry, 2008, s. 160). Landry tvrdí, že „mestá by mali svoje politiky plánovania hospodárskeho rozvoja pretvoriť, s cieľom stať sa kreatívnymi“; avšak využitie kultúry a kreativity má sledovať cieľ nie ich samotnej podpory, ale predovšetkým dosiahnutie ekonomických cieľov. Prínosom jeho rozpracovanej koncepcie je práve perspektíva plánovania. Jadrom definície je „nachádzať inovatívne riešenia pre novodobé problémy miest“. Využitie tohto konceptu ako nástroja plánovania a inovovania v mestách predkladá kľúčové faktory jeho úspechu, ktorými sú v prvom rade vytváranie kreatívneho prostredia a udržiavanie kreatívnych procesov v mestskom manažmente (Costa et al, 2007).

Druhý prístup zameraný na kreatívne aktivity, vychádza z vymedzenia kreatívnych odvetví⁷. Východiskom je spätosť mesta s kreatívnym odvetvím vytvárajúcim produkty. Kreatívne mesto sa tak zameriava na podporu a vytváranie tzv. kultúrneho produktu. Tento prístup je jeden z najviac rozšírených, využívaných a implementovaných do konečných politík miest. Cieľovými bodmi podpory kreativity sú kultúrne produkty a služby (cultural goods and services). Dôraz je kladený na návrh opatrení a vytváranie priaznivých podmienok pre získanie a rozvoj tvorivých podnikov ako zdroja pracovných miest a bohatstva. Tieto opatrenia sa opierajú aj o využívanie dotácií a daňových úľav.

Posledný prístup vychádza hlavne z práce Floridu (2002), ktorý v práci *The Rise of the Creative Class* vymedzil pojem kreatívnej triedy, ktorá predstavuje vysoko kvalifikované

⁵ Podľa: Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike, 2011

⁶ Koncept kreatívnych miest bol zadefinovaný Landrym koncom 80-tych rokov.

⁷ Kreatívne odvetvia vymedzilo ako prvé Ministerstvo kultúry, médií a športu vo Veľkej Británii

a inovativne ľudské zdroje. Týmto môžeme povedať, že sa mestá navzájom stávajú konkurentmi v „boji“ o predstaviteľov tejto triedy. Formuluje tvrdenie, že oni tvoria základ konkurencieschopnosti jedných z najdynamickejších súčasných mestských oblastí. Spája ideu byť kreatívnym a inovatívnym so schopnosťou udržať si a prilákať nové sociálne triedy (social class) vybavené znalosťami a zručnosťami potrebnými pre kreatívny sektor, ktorý má vysoký podiel na raste a konkurencieschopnosti súčasnej ekonomiky. Prakticky povedané, ide o proces zahrňujúci zlepšovanie kvality miest ako nástroja na prilákanie talentov, ktorý následne vyvoláva ďalšie investície do spoločnosti a vznik nových podnikov, rast zamestnanosti, rast príjmov a inovácií.

Teoretické spracovania majú priamy dopad na implementáciu verejných politík a na skúmanie vzťahu medzi kreativitou a miestnym rozvojom. V prístupe kreatívnej triedy je dôraz kladený na zlepšovanie kvality miest ako nástroja na prilákanie talentov. Pri skúmaní tohto vzťahu cez kreatívne odvetvia (creative industries) ide o vytváranie priaznivých podmienok pre kreatívne podniky ako predpokladu tvorby pracovných miest a rast bohatstva lokality.

Koncept „creative ecosystem“

Ďalším prístupom je tzv. koncept „creative ecosystem“, ktorý je chápaný ako „prostredie založené na kreatívnych aktívach, ktoré vytvárajú socio-ekonomický rast a rozvoj. Pozostáva z troch vzájomne prepojených súčastí: ekonomika - kreatívny priemysel, miesto - kreatívny priestor a ľudia - kreatívny talent. Táto interakcia je do značnej miery závislá na špecifickom governance a inštitucionálnom usporiadaní územia, a od ich postavenia v systéme miestnej hierarchie a na úrovni ich prístupu k informačným a komunikačným technológiám – connectivity“ (INTELI, 2010)⁸.

V dostupných zdrojoch (akademické štúdie alebo výstupy pre politiku) sa však viac objavuje tento koncept v súvislosti s veľkými mestami, metropolitnými mestami a často je zabúdaný práve význam a postavenie malých, stredných miest a regiónov. Avšak v štúdiu INTELI (2010) bol skúmaný práve prístup a využívané nástroje na podporu „creative ecosystem“ malých a stredných miest. Na základe analýzy prípadových štúdií kreatívnych oblastí boli identifikované 4 typy stratégií politiky podporujúce nový trend. Ide o: „physical approach“, „green approach“, „thematic approach“, and „integrated approach“.

- Stratégia založená na regenerácii mestského prostredia (physical approach) – ciele týchto stratégií sú zamerané na vytvorenie kreatívneho priestoru na prilákanie umelcov. Takto navrhnuté stratégie často sledujú aj vytvorenie kreatívnych štvrtí na starých a degradovaných miestach.
- Tzv. zelená stratégia (green approach) – využíva na predostrenie kvality prostredia jeho prírodné a historicko-kultúrne kvality a taktiež jeho jedinečné kultúrne vybavenie. Cieľom týchto stratégií je prilákanie a udržanie si umelcov a kreatívnych ľudí. Veľmi dôležitými faktormi sú v tomto prípade autenticnosť a identita daného prostredia.

⁸ Ekonomika – kreatívne odvetvia: firmy a organizácie kultúrneho a kreatívneho sektora ako prostriedok ekonomiky, sociálny a kultúrny; miesto – kreatívne miesto: miesto a priestor pre kultúrnu a kreatívnu produkciu a spotrebu, ktoré priťahujú zdroje, ľudí a kapitál; ľudia – kreatívny talent: ľudia s umeleckým nadaním a schopnosťami, ktoré podporujú kreativitu, s podnikateľským duchom zvyšujúcich vytváranie inovatívnych podnikov.

- Tematická strategie (thematic approach) – je založená na tematickom výbere určitého segmentu kulturneho a kreativneho odvetvia ako prioritu strategie verejnej politiky, napr. hudba, tanec, divadlo, jedlo atď.
- Integrovaný prístup (integrated approach) – je postavený tiež na prilákaní talentovaných ľudí a kreativneho priemyslu avšak pomocou integrovaných nástrojov, ktoré majú dosah na oblasti sociálne, kultúrne a oblasť životného prostredia.

V realite sa tieto stratégie a ich rôzne nástroje navzájom prekrývajú a dopĺňajú. Ale napriek tomu je toto systematické rozdelenie potrebné, aby došlo ku generovaniu potrebných znalostí a informácií, ktoré sú dôležité v zjednodušení a sprehľadnení procesu rozhodovania.

Je potrebné si uvedomiť, že neexistuje stratégia, ktorá by sa dala presne podľa šablóny využiť aj na iné teritórium, je dôležité pri jej určovaní a zvolení vychádzať z počiatočnej (štartovacej) pozície miesta a teritória, jeho inštitucionálneho usporiadania a špecifických foriem spravovania využitých v daných procesoch. Je potrebné zdôrazniť dôležitosť historickej tradície, symbolickú hodnotu miesta a jeho kulturneho dedičstva. Stratégia by tak mala umožniť prepojiť tradíciu s inováciou a minulosť s budúcnosťou.

Podpora kreatívnej ekonomiky v podmienkach Slovenska

Na Slovensku si význam kreatívnej ekonomiky začíname ešte len uvedomovať. S Britskou radou sa na národnej úrovni začala spolupráca na projekte Kreatívna ekonomika a ekonomika kulturneho priemyslu Slovenskej republiky. Ministerstvo kultúry sa zaviazalo vytvoriť Koncepciu na podporu kulturných a kreatívnych priemyslov v SR s cieľom „vytvoriť základný ideový a právny rámec, na ktorý bude možné nadviazať pri budúcich aktivitách zameraných na definíciu ekonomicko-právneho postavenia kulturneho a kreativneho priemyslu na Slovensku s ohľadom na jeho špecifické postavenie, ochranu autorských práv, tvorbu programov podpory kreativity a podnikov pôsobiacich v oblasti kulturneho a kreativneho priemyslu.“ (Chudinová, 2011) Podpora iniciatív zameraných na kreativitu sa nachádza aj v programovom vyhlásení predchádzajúcej vlády. Doposiaľ sa podarilo vypracovať iba dokument „Východiská koncepcie na podporu kulturneho a kreativneho priemyslu v Slovenskej republike“ (december 2011).

V zmysle tohto dokumentu pre vytváranie podmienok rozvoja kreativneho odvetvia v SR je nevyhnutné investovať do rozvoja verejných politík v oblastiach: politické povedomie, podmienky pre rozvoj kreatívnych odvetví, podpory kreatívnych klastrov, podpora prepojení medzi kreativitou a inováciami.

Dokument neobišiel ani zásadné aspekty týkajúce sa ďalšieho programovacieho obdobia, rámca práv duševného vlastníctva a otázok koregulácie. Štrukturálne fondy EÚ považuje za významný finančný zdroj poskytujúci aj štruktúrovaný medzisektorový prístup v rámci programovacích dokumentov, ktorý určí ďalšie línie tvorby politík a umožní implementovanie vyššie uvedených nástrojov na rozvoj kreatívnych odvetví. Je potrebné sa zamerať aj na efektívnu implementáciu v rámci legislatívy a praxe. Dokument poukazuje na to, že pre autorské právo a iné práva duševného vlastníctva by bolo prospešným vyčlenenie súdov na konania v otázkach duševného vlastníctva, ako aj organizovanie pravidelných školení. Koregulácia vo svojej minimálnej podobe predstavuje právne relevantné prepojenie medzi samoreguláciou a vnútroštátnou reguláciou. Koncepcia koregulácie pritom umožňuje,

aby štát zasiahol, ak samoregulačné mechanizmy zlyhali. Tieto postupy by mali viesť k rýchlemu rozvoju kreatívnych odvetví. Je potrebné ich ďalej rozpracovať a zahrnúť do relevantných politík. Vystáva tiež potreba venovať sa správne nastaveniu vzťahov medzi vládou a samosprávou. Nemožno zabúdať na úlohu miest v podpore rozvoja kreatívnych odvetví a kreatívnej ekonomiky, ktorých vedenie by malo klásť väčší dôraz nielen na ekonomický a spoločenský, ale aj na environmentálny, či kultúrny rozvoj. Skvalitňovanie prostredia pre podnikanie, poskytovanie celoživotného vzdelávania, ktoré uľahčí skvalitňovanie štruktúry priemyslu, podporu inovácií a podnikavosti, zachovanie historickej kultúry, podpora miestnych charakteristík, integrácie mesta, vyváženosť podnikateľského prostredia a životného priestoru pre obyvateľov sú ďalšími témami, ktoré by mali byť zahrnuté do rozvojových dokumentov na regionálnej a lokálnej úrovni.

Na regionálnej úrovni v slovenských podmienkach sa rozvoju kreatívnej ekonomiky venoval Košický samosprávny kraj (KSK), ktorý vypracoval jej koncepciu rozvoja. Tá poskytuje strednodobý rámec a jej zámerom je „prostredníctvom navrhnutého portfólia opatrení a aktivít prispieť k dynamickému rozvoju kreatívnej ekonomiky a kreatívnych miest v Košickom kraji. Nastavením vhodných opatrení a aktivít využiť potenciál, ktorý kreatívna ekonomika môže priniesť pre posilnenie zamestnanosti, konkurencieschopnosti a atraktivity Košického regiónu.“⁹ Koncepcia sa opiera o päť pilierov rozvoja kreatívnej ekonomiky: infraštruktúra kreatívnej ekonomiky, informačný systém kreatívnej ekonomiky, rozvoj ľudských zdrojov a zamestnanosť, marketing, propagácia a šírenie informácií, spolupráca a sieťovanie¹⁰. Koncepcia deklaruje snahu o naštartovanie spolupráce KSK s rôznymi aktérmi kreatívnej ekonomiky a poskytovanie kvalitných služieb pre posilnenie kreatívnej ekonomiky a to predovšetkým v spolupráci s organizáciami v zriaďovateľskej pôsobnosti KSK. V ďalších samosprávnych krajoch Slovenska sme podobnú aktivitu doposiaľ neobjavili.

Na lokálnej úrovni sme koncepty kreatívnych miest a kreatívnej ekonomiky sledovali v 8 krajských mestách¹¹, z ktorých vynikli práve najväčšie z nich a to Bratislava a Košice. Obe mestá majú, na rozdiel od ostatných, pojmy kreativita, kreatívna ekonomika, kreatívne odvetvie dokonca koncept kreatívneho mesta zakomponované do Plánov hospodárskeho a sociálneho rozvoja (PHSR). Mesto Bratislava si je v danom dokumente na roky 2010-2020 vedomé kreativity ako potenciálneho zdroja rozvoja. Taktiež prejavuje vedomie o potrebe vyššieho kreatívneho využitia znalostí v rozvoji. V rámci oblasti Znalostnej ekonomiky tam nachádzame prioritu pod názvom „Profílovanie Bratislavy ako mesta kultúry a kreatívneho priemyslu“, ktorá má spolu 6 opatrení. Opatrenia sú širokospektrálne zamerané – od podpory zavádzania nástrojov na podporu kreatívneho priemyslu, cez priamu podporu umenia a konkrétnych projektov, až po podporu infraštruktúry (galérie, kultúrne centrá, filmové kluby a pod.) ale aj popularizáciu mesta a podporu rozvoja IT sektora (prilákanie vývojových aktivít zahraničných spoločností, súťaž mladých vývojárov, podpora škôl v oblasti IT).¹²

V Košickom PHSR sa v pomerne široko znejúcej vízii jasne hovorí, že „kultúrny a kreatívny priemysel sú dôležitou časťou ekonomiky mesta.“¹³ Avšak konečnú implementáciu konceptu kreatívnej ekonomiky do PHSR predchádzala príprava a realizácia projektu Košice

⁹ Koncepcia rozvoja kreatívnej ekonomiky KSK

¹⁰ Pre bližšiu špecifikáciu cieľov a aktivít jednotlivých pilierov pozri Koncepcia rozvoja kreatívnej ekonomiky KSK, dostupné na:

<http://zastupitelstvo.vucke.sk/Dokumenty/2011/09-2011/dokument1964%20vo3zast09bod15-4main.pdf>

¹¹ Bratislava, Trnava, Nitra, Trenčín, Žilina, Banská Bystrica, Prešov, Košice

¹² Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010 – 2020

¹³ PHSR mesta Košice 2009 – 2015

INTERFACE 2013, na základe ktorého bol mestu udelený titul Európske hlavné mesto kultúry¹⁴ na rok 2013. Spomínaný projekt a taktiež plánovaný rok 2013 v Košiciach sa riadi teóriou Richarda Floridu o kreatívnej triede a jeho mottom, ktoré hovorí, že jedným z hlavných cieľov miest by sa malo stať generovanie, prítiahnutie a udržanie si kreatívneho a inovačného talentu. Košice sa teda vybrali cestou podpory kreativity, talentu, vedomostí, ale aj oživenia verejného priestoru a jeho aktívneho využívania občanmi. O titul Európske hlavné mesto kultúry 2013 sa uchádzalo okrem iných aj mesto Prešov. A ešte pred jeho udelením podpísali obe mestá Memorandum o vzájomnom porozumení a budúcej spolupráci pri príprave podujatia, čím sa organizátori zaviazali vyvinúť súčinnosť pri realizácii projektu v prospech celého košického a prešovského regiónu. Napriek takejto spolupráci sa v strategických dokumentoch mesta Prešov prekvapivo nenachádza žiadna zmienka o implementácii konceptov kreatívnej ekonomiky, kreatívneho odvetvia a kreatívneho mesta.

Vo všetkých ostatných krajských mestách sa v značnej miere podporuje kultúra a kultúrne podujatia rôzneho druhu (napríklad grantovou schémou), avšak nenašli sa náznaky, že by takouto podporou sledovali ekonomický aspekt budovania kreatívneho mesta, či podporu kreatívnych odvetví. Tým pádom sa ani v dokumentoch nenašiel náznak uvedomenia si dôležitosti zakomponovania už spomínaných pojmov. Napriek tomu je badať čoraz intenzívnejšie diskusie ohľadom tematiky kreatívnej ekonomiky, avšak tie nie sú iniciované samotnými samosprávami, ale rôznymi organizáciami, asociáciami a agentúrami¹⁵. To indikuje, že mestá sú z priestorového aspektu miestami, kde sa pracuje a diskutuje o kreativite, avšak samotné samosprávy neprejavujú zatiaľ záujem o zakomponovanie kreatívnej ekonomiky do politiky, čo signalizuje, že si v plnej miere neuvedomujú pozitívne efekty takejto podpory, a nie sú aktívnymi hráčmi a iniciátormi jej budovania.

Záver

V príspevku sme sa venovali prístupom a nástrojom, ktoré sú využívané pri realizácii politiky podpory kreatívnej ekonomiky. Kreatívna ekonomika dáva do pozornosti a definuje nové kategórie ako sú kreatívne odvetvia a kreatívna trieda. Tieto sú zároveň spojené s miestom ako kreatívnym priestorom. Prítomnosť kreatívnych odvetví a kreatívnej triedy v štruktúre miestnej (mestskej) ekonomiky má vplyv na konkurencieschopnosť mesta. Jej zvyšovanie je ambíciou a cieľom každej miestnej jednotky. Preto je mesto vnímané ako priestor pre tvorbu takého prostredia, ktoré dokáže absorbovať a prítiahnuť kreatívne odvetvia a kreatívnu triedu ako dynamizujúce prvky rozvoja mesta. Vytvorenie správnych podmienok je nevyhnutnosťou k jej rozvoju, a to všetkými úrovňami. Viaceré dokumenty však veľký význam prikladajú práve regionálnej a lokálnej úrovni, ktoré majú kľúčové postavenie v rozvoji kreatívnej ekonomiky. V príspevku sme identifikovali nástroje a koncepty, ktoré popisujú rôzne prístupy k rozvoju miest so zreteľom na podporu kreativity.

Predmetom nášho záujmu bolo aj zmapovanie súčasnej situácie na Slovensku v oblasti podpory kreatívnej ekonomiky. Na základe analýzy strategických dokumentov na

¹⁴ Titul európske hlavné mesto kultúry je udeľované Európskou komisiou a Európskym parlamentom od roku 1985.

¹⁵ Napríklad cezhraničný projekt s názvom Kreatívny priemysel, ktorého hlavnou aktivitou je „Kreatívna HU SK výstava a veľtrh“ organizovaný RRA Komárno spolu s RRA Senec – Pezinok a maďarským Kisalföldi Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, ďalej v Nitre realizované sympóziu Festival ako (kreatívny) priemysel organizované Divadelným ústavom v spolupráci s Asociáciou Divadelná Nitra, a spomenieme ešte vytvorenie cezhraničnej siete dlhodobej a koordinovanej spolupráce subjektov z oblasti kreatívnych odvetví medzi Zlínskym (zastrešuje Univerzita Tomáše Bati ve Zlíne) a Trenčianskym krajom (zastrešuje Trenčianska Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne)

jednotlivých úrovních sme zistili, že na Slovensku sa touto témou ešte len začíname zaoberať, o čom svedčí aj fakt, že len Košický samosprávny kraj prijal koncepciu rozvoja kreatívnej ekonomiky na svojom území a iba 2 z 8 krajských miest ju zahrnuli do svojich strategických dokumentov. Ani na národnej úrovni zatiaľ nie je prijatá koncepcia jej podpory. Faktom však zostáva, že kreatívne odvetvia sa stávajú neodmysliteľnou súčasťou ekonomiky. Preto je potrebné im venovať pozornosť, vytvárať im predpoklady, odstraňovať prekážky a prijímať rozhodnutia, ktoré im budú uľahčovať ďalší rozvoj. To je úlohou našich predstaviteľov miest, regiónov i štátu.

Literatúra

- [1] Business Innovation Support Services for Creative Industries. 2010a. [online]. KEA – European Affairs, Feb 2010 [cit. 2012-01-10]. Dostupné na internete: <http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=182854&name=DLFE-8916.pdf>
- [2] COMUNIAN, R.: Rethinking the Creative City: The role of Complexity, Networks and Interactions in the Urban Creative Economy, Urban Studies, september 2010, [online]. dostupné na internete: <<http://usj.sagepub.com/content/48/6/1157>> [cit. 2012-01-10]
- [3] COSTA, P., et al.: A discussion on the governance of 'Creative Cities': Some insights for policy action, Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography, č. 61, s. 122-132, Oslo, 2007, ISSN 0029-1951
- [4] Creative Industries Mapping Document, 1998, Department of Culture, Media and Sport, United Kingdom
- [5] Creative Industries Mapping Document, 2001, Department of Culture, Media and Sport, United Kingdom
- [6] Creative Revolution, How British Creative Industry Policy is Changing the World, [online]. dostupné na internete: http://theideafeed.com/creative_economy/ [cit. 2012-01-10]
- [7] Creative-based Strategies in Small and Medium-sized Cities: Guidelines for local authorities. [online]. INTELI : Inteligência em Inovação, Centro de Inovação Jún 2011. [cit. 2012-01-10]. Dostupné na internete: <http://www.inteli.pt/uploads/cms/20110701115335_URBACTCreativeClusters_TAP_I_NTELI_Final.pdf>
- [8] FLORIDA, R. (2002b): The Rise of the Creative Class: And how it's Transforming Work, Leisure and everyday Life. New York: Basic Books, 424 s. ISBN-13: 978-1864032567
- [9] HOWKINS, J.: The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. London: Penguin Books. 288 s. ISBN-13: 978-0140287943
- [10] CHRISTOPHERSON, S.: Creative Economy Strategies for Small and Medium Size Cities: Options for New York State, Revised version of paper prepared for the Quality Communities Marketing and Economic Workshop, Albany New York, 2004, [online]. dostupné na internete: <http://www.community-wealth.org/_pdfs/articles-publications/anchors/paper-christopherson.pdf> [cit. 2012-01-10]
- [11] CHUDINOVÁ, E.: Kreativný priemysel. [online]. Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. 25.3.2011 [cit. 2012-01-10]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/aktuality/kreativny-priemysel>>
- [12] IVANIČKOVÁ, A.: Kreativita ako hnacia sila rozvoja stredných a malých miest. Working papers, verzia 1.1 KRENAR. Bratislava 2012
- [13] JOMBÍK, V.: Vláda má kreatívnemu priemyslu vytvoriť podmienky. [online]. StratégieONLINE. Hospodárske noviny. 31.05.2011. [cit. 2012-01-10]. Dostupné na

- internete: < http://strategie.hnonline.sk/sk/sedy/rozhovor_mesiaci/vlada-ma-kreativnemu-priemyslu-vytvorit-podmienky.html >
- [14] KLODOVÁ, J. a kol. (2010a): Kreativní ekonomika – vybrané ekonomické, právní, masmediální a informační aspekty. 1. Vyd. Bratislava : EUROKÓDEX, s.r.o. , 2010. 216 s. ISBN 978-80-89447-20-6
- [15] KLODOVÁ, J. a kol. (2010b): Kreativní ekonomika – trendy, výzvy, příležitosti. Praha : GRADA Publishing, a. s., 2010. 224 s. ISBN 978-80-247-3608-2.
- [16] Konceptia rozvoja kreatívnej ekonomiky KSK. [online]. Košický samosprávny kraj. September 2011 [cit. 2012-01-10]. Dostupné na internete: < <http://zastupitelstvo.vucke.sk/Dokumenty/2011/09-2011/dokument1964%20vo3zast09bod15-4main.pdf> >
- [17] LANDRY, Ch. (2008): The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators. Earthscan Publications Ltd. ISBN-13: 978-1844075980
- [18] Plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta Košice 2009 – 2015 [online]. <http://www.kosice.sk/static/prilohy/phsr/Politika_a_strategia_rozvoja_mesta_Kosice_2008-2015.pdf> [cit. 2012-02-26]
- [19] Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010 – 2020, [online]. http://www.bratislava.sk/VismoOnline_ActionScripts/File.aspx?id_org=700000&id_dokumenty=11025702 [cit. 2012-02-26]
- [20] Promoting Investment in the Cultural and creative Sector: Financing Needs, Trends and Opportunities. 2010b. [online]. KEA – European Affairs, Maj 2010 [cit. 2012-01-10]. Dostupné na internete: < http://www.keanet.eu/docs/access%20to%20finance%20study_final%20report_kea%20june2010.pdf >
- [21] REHÁK, Š.: Kreativne mestá. Teoretický koncept a jeho kritické zhodnotenie. Working papers, finálna verzia. KRENAR. Bratislava 2012
- [22] UNCTAD (2008), Creative Economy Report 2008: The Challenge of Assessing the Creative Economy towards Informed Policy-making. [online]. United Nations Conference on Trade and Development. Dostupné na internete: <<http://www.unctad.org/creative-economy>> [cit. 2012-01-10]
- [23] Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike. [online]. 81. schôdza Vlády SR 14.12.2011. [cit. 2012-01-10]. Dostupné na internete: <http://www.lsnsc.sk/Navrh_materialu_o_podpore_kulturneho_a_kreativneho_priemyslu_v_SR_odoslany_na_rokovanie_vlady_SR>
- [24] WAITT, G., Gibson, Ch.: Creative Small Cities: Rethinking the Creative Economy in Place, Urban Studies, máj 2009
- [25] Zelená kniha – uvoľnenie potenciálu kultúrneho a kreatívneho priemyslu. [online]. European Commission. [cit. 2012-01-10]. Dostupné na internete: < http://ec.europa.eu/culture/documents/greenpaper_creative_industries_en.pdf >

Príspevok je súčasťou projektu VEGA č.1/1319/12 Optimálna samosprávna jednotka – kompetentný aktér a efektívny správca vecí verejných a projektu KEGA č. 009EU-4/2011 Inovácia obsahu vzdelávania vo verejnej správe a nadväzná tvorba modernej vysokoškolskej učebnice.

KREATIVITA A VEREJNÁ SPRÁVA AKO PRÍLEŽITOSŤ PRE ROZVOJ EKONOMIKY REGIÓNU**CREATIVITY AND PUBLIC ADMINISTRATION AS OPPORTUNITY FOR DEVELOPMENT OF REGIONAL ECONOMY****DOC. ING. VIERA PETRÁŠOVÁ, CSC.****ING. JANKA BERESECKÁ**

*Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja,
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Trieda Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovenská republika
E-mail: viera.petrasova@uniag.sk, janka.beresecka@uniag.sk*

Anotácia

Cieľom práce je identifikácia spolupráce medzi verejnou správou a kreatívnymi regionálnymi tvorcami pre rozvoj regiónu.. Pomocou spracovania súčasnej situácie vo využívaní miestnych daní ako nástrojov regionálnej politiky vo vidieckom regióne pri kultúrnych a umeleckých akciách a interview s umelcami z regiónu sa popisuje potenciál rozvoja regiónu. Práca obsahuje analýzu zmeny ekonomickej situácie v regióne okresu Banská Štiavnica za uplynulých 20 rokov. Zmena znamená pre región vysokú dlhodobú nezamestnanosť, odchod mladých ľudí z regiónu za prácou do zahraničia alebo do priemyselných oblastí Slovenska. Bohaté historické pamiatky a kultúrne podujatia s celoslovenským významom a vznik Združenia turizmu zaznamenali prínos pre región najmä v oblasti cestovného ruchu. V tomto období sa tiež prejavuje návrat mladých umelcov z priemyselných urbanizovaných centier do vidieckych priestorov a rozvíjanie ich kreatívnej činnosti. Títo vytvárajú pre niektoré cieľové skupiny obyvateľov zaujímavé prostredie pre rozvoj kreatívneho cestovného ruchu.

Kľúčové slová

kreativita, verejná správa, regionálna politika, ekonomika regiónu

Annotation

The work is the identification of cooperation between public administration and regional producers of creative development for the region. Using the processing of the current situation in the use of local taxes as instruments of regional policy in the rural region for cultural and artistic events and interviews with artists from the region describes the region's development potential. This work includes analysis of changes in the economic situation in the region of Banská Štiavnica in the past 20 years. Change means for the region of high long-term unemployment, young people leaving the region to work abroad or in industrial areas of Slovakia. The rich historical heritage and cultural events with nationwide importance, and reported an association of tourism benefits for the region, especially in tourism. During this period also reflected the return of young artists from the industrial urban centers to rural areas and develop their creative activities. These make for some interesting target groups of the population environment for the development of creative tourism.

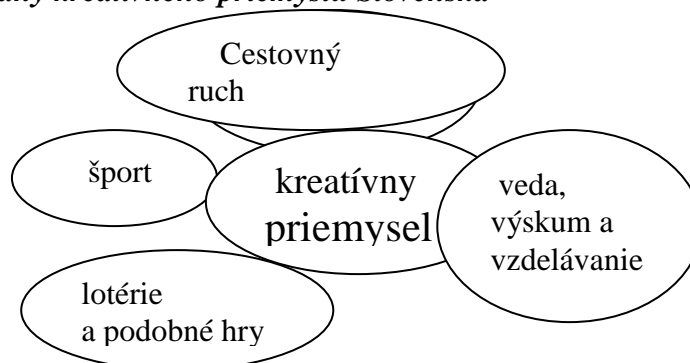
Key words

creativity, public administration, regional policy, regional economy

JEL Classification: E 29**Úvod**

Prvé desaťročie nového 21. storočia prinieslo spolu s hospodárskym rastom v Európe, možnosťou voľného pohybu aj záujem o umelecko-kultúrne podujatia a cestovný ruch. Odborníci na cestovný ruch tvrdia, že v súčasnej dobe, firmy nemôžu prežiť len tým, že budú dobre fungovať. Musia byť vynikajúce, pokiaľ chcú uspieť na trhu, pretože partneri si vyberajú aj podľa mimoriadneho úžitku, najvýhodnejšej ceny či podľa dodatočných výhod.

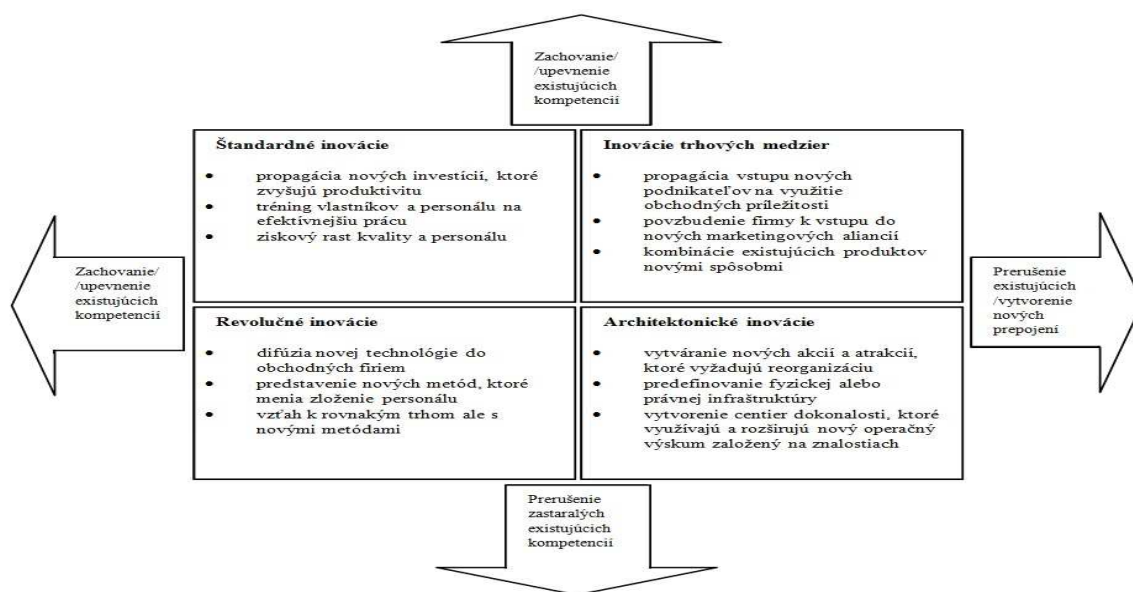
Ďalej tvrdia, že úspech podnikateľa predurčuje schopnosť uskutočňovať zmeny vytvárajúce voči konkurencii. Nositeľom konkurenčných výhod je realizácia kreatívnej činnosti. Kreatívna činnosť je nosičom výsledku duševnej tvorivej činnosti. Obohacuje produkt cestovného ruchu. Zjednodušene možno povedať, že tvorivosť sa stáva rovnako významným vstupom ako kapitál a ľudská práca. Výsledky duševnej tvorivej činnosti zabezpečuje skupina osôb, ktorá vytvára nové kreatívne obsahy a ktorú nazývame kreatívnou triedou. Kreatívna trieda, kreatívny a kultúrny priemysel je neodmysliteľnou súčasťou rozvoja cestovného ruchu. Podiel kreatívneho priemyslu na cestovnom ruchu v súčasnosti asi najbližšie vyjadruje podiel iných služieb na cestovnom ruchu (kultúra, rekreácia, iné zábavné služby a ďalšie služby) podľa satelitného účtu za rok 2008. Tento podiel je 9,4 % z celkového objemu 3 613 mil. eur. Vybrané vzťahy kreatívneho priemyslu Slovenska zobrazuje obr.1.

Obr. 1: Vybrané vzťahy kreatívneho priemyslu Slovenska

Zdroj : FLORIDA, R. *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life.* (2002)

Výsledkom kreatívnej činnosti môžu byť aj inovácie. Odborníci Abernathy a Clark posudzujú inovácie v cestovnom ruchu podľa úrovne znalosti, kompetencií a ich zastarávanie v čase. Rozlišujú štandardné inovácie, inovácie trhových medzier, revolučné inovácie, architektonické inovácie. Bližšiu charakteristiku uvádza obrázok 2.

Obr. 2: Členenie inovácií cestovného ruchu



Zdroj: Borovský, J. a i. 2008

Mesto Banská Štiavnica je svojimi geografickými a technickými dispozíciami ideálnym miestom pre realizáciu projektov umelecko-kultúrneho charakteru. Je to typicky vidiecke mesto s okolím plným prírodných krás, ako sú jazerá, po banskej činnosti, minerálne pramene s kúpeľami, terény na letnú a zimnú turistiku a iné. Pri kultúrnych akciách v meste a jeho okolí sa pracuje s charakterom a rozmanitosťou jednotlivých priestorov a architektonických pamiatok, pri zachovaní historického koloritu mesta a obcí. Akcie kultúrno-remeselného charakteru prebiehajú priamo v historických priestoroch námestia a ulíc Banskej Štiavnice. Novodobá architektúra v centre mesta je výnimočná a historický kolorit dodáva aktivitám jedinečný charakter. Fenomén historického mesta, špecifického sídla prebieha na báze tvorivého dialógu so samosprávou, jeho obyvateľmi a komunitami žijúcimi v okolí (Svätý Anton, Preňčov, Krupina...). Umelci a remeselníci využívajú princíp priamej interakcie, ktorá spočíva v inšpirácii sa ich vlastnými zážitkami, subjektívnymi pohľadmi a väzbami na prostredie. Banská Štiavnica disponuje mnohými priestormi, ktoré poskytujú profesionálnym umelcom nové možnosti pre tvorbu. Organizujú sa tu umelecké podujatia podporované mestom a tiež novovzniknutými organizáciami zameranými na podporu takýchto akcií. Ide napr. o festival Kreator, slávnosti Dni svätého Huberta, Salamander a iné. Aktivity umeleckého charakteru sa opakujú a tým, že ich organizujú profesionálni umelci buduje sa zázemie profesionálnym divadelníkom pre tvorbu (režia, dramaturgia, písanie textov pre rôznu umeleckú tvorbu...). Pre tieto účely je táto tvorba „site specific art“ veľmi vhodná a prínosná nielen pre umelcov samotných, ale aj pre mesto a jeho obyvateľov.

V Banskej Štiavnici sa začali robiť organizované podujatia rôznych významných firiem, a preto koncom roku 2005 sa vytvára Združenie turizmu Banská Štiavnica. Toto začalo v tomto období zohrávať významnú úlohu v budovaní aktivít cestovného ruchu s prvkami kreatívnej tvorby. Samospráva v tejto oblasti zareagovala na túto novú situáciu aj svojimi lokálnymi ekonomickými nástrojmi. V práci preto analyzujeme vplyv týchto aktivít na zmeny miestnych daní a na ich využívanie pre zvýšenie príjmu obcí.

Ciel' a metódy

Slovensko je vidiecka krajina. Hospodárska kríza so svojimi negatívnymi dopadmi vplýva najmä na ekonomickú situáciu slovenského vidieka. Verejná správa reprezentovaná na vidieku najmä samosprávou musí na túto situáciu zareagovať. Preto hľadá možnosti ako získať financie. Jednou z možností je zvýšiť si príjmy pomocou spolupráce s miestnymi tvorcami a aktivistami aj v oblasti kreatívnej a kultúrnej činnosti. Cieľom práce je identifikácia nástrojov miestnej politiky pre získanie financií pre rozvoj obcí. Zároveň má obec v rukách tiež nástroje pre podporu kreatívnych a kultúrnych akcií. Identifikácia týchto nástrojov na základe politiky miestneho zastupiteľstva a starostov, ale tiež na základe kvalitatívneho hodnotenia spolupráce s obcami samotnými umelcami popisuje príklad dobrej praxe v oblasti s vysokou nezamestnanosťou.

Materiál pre analýzu súčasnej situácie problematiky a výskumu sa získal z primárnych a sekundárnych zdrojov.

- 1) Primárne zdroje : sú tvorené údajmi získanými na základe štruktúrovaného interview s vybranými tvorcami kreatívnych aktivít pôsobiacimi na vidieku SR
- 2) Sekundárne zdroje sú získané z týchto zdrojov:
 - knižné publikácie od domácich a zahraničných autorov,
 - internetové zdroje zamerané na špecializované aktivity ku kreatívnemu priemyslu,
 - vládne materiály ku kultúrnej a kreatívnej ekonomike
 - odborné štúdie o kreativite
 - všeobecne záväzné nariadenia obcí a miest (VZN)
 - legislatíva SR a EÚ.

Metódy použité v rámci spracovania výskumu:

Metóda dotazníkového prieskumu – štrukturované interview

Cieľom dotazníkového prieskumu bolo získanie podkladov pre analýzu súčasnej situácie v podpore kreatívnej ekonomiky na rôznych úrovniach a popis situácie z pohľadu aktérov tejto ekonomiky. Cieľovou skupinou boli 2 predstavitelia rozhodujúceho aktéra v regionálnej tvorbe kreatívnych aktivít z mesta Banská Štiavnica.

Štruktúra dotazníkového prieskumu bola rozdelená do otázok:

- základné údaje o respondentovi s popisom jeho histórie v umeleckej činnosti
- popis súčasného stavu kreatívnej činnosti v regióne
- interné a externé podnety ku kreatívnej činnosti so zameraním na rozdiely medzi kreatívnou tvorbou v mestách a na vidieku
- špecializácia verzus diverzifikácia v tvorbe umelcov
- lokálne aspekty tvorby, aktéri lokálnej politiky

Respondentmi boli umelci, remeselníci, umeleckí zamestnanci, ktorých ohlas na tvorbu nie je len miestneho významu, ale aj regionálneho, národného či nadnárodného.

Metóda analýzy a syntézy – získaných údajov k problematike.

Výsledky

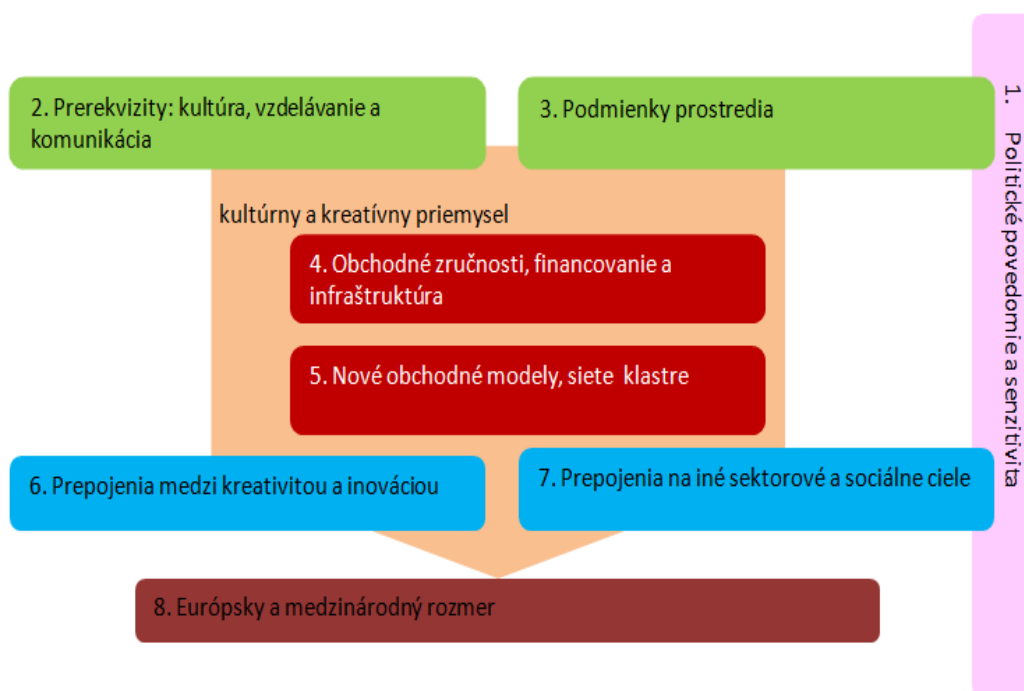
Pozícia Banskej Štiavnice ako centra kultúrneho a umeleckého diania bola posilnená najmä začiatkom 19. storočia rozvojom stredného a vysokého školstva. Banská Štiavnica bola významným centrom Uhorska. Jej význam začal klesať spolu s poklesom ťažby drahých

kovov. Najväčší pokles zaznamenala v druhej polovici 20. storočia, keď sa dostala mimo hospodárskych miest-centier, vplyvom zníženia dopravnej dostupnosti. Tento trend zaznamenávame dodnes. V posledných 20 rokoch sme zaznamenali pokusy o oživenie Banskej Štiavnice zriadením pracovísk univerzít (Technická univerzita vo Zvolene a Univerzity Mateja Bela z Banskej Bystrice) a zriadením celoslovenského vodohospodárskeho podniku. Obnoviť pôvodný hospodársky význam Banskej Štiavnice sa však nepodarilo. V súčasnosti je preto toto krásne miesto typické najmä ponukou umeleckých a kultúrnych aktivít a tiež je mestom, kde umelci radi žijú.

V Banskej Štiavnici sa koná niekoľko regionálne i celoslovensky významných podujatí. Salamandrové dni sa konajú pravidelne druhý septembrový týždeň. Súčasťou podujatia je Salamandrový sprievod, ktorý zobrazuje život banského mesta a jeho najznámejších postavičiek. Ďalšími pravidelnými podujatiami sú Živé šachy Animatus Lusus, Noc na Starom Zámku, Nezabudnuté remeslá, Festival remesla, kumštu a zábavy, Filmový festival Štyri živly, Hudobný festival Jazznica, Festival Cap á l'Est, Beh ústavy, Beh trate mládeže. Od roku 2000 sa v Banskej Štiavnici každoročne na prelome júla a augusta koná Festival peknej hudby, ktorý publiku v štiavnických historických priestoroch (kostoly, Starý zámok) a v okolí (Kaštieľ v Sv. Antone, Sklené Teplice) ponúka programy s prezentáciou slovenských a zahraničných koncertných umelcov, súborov a zoskupení. Súčasťou festivalu býva aj expozícia výtvarných prác slovenských umelcov. Od roku 2009 pôsobí v objekte banskoštiavnickej železničnej stanice rezidenčné centrum Banská Stanica Contemporary, ktoré sa stáva prechodným domovom profesionálnych umelcov zo Slovenska a zahraničia v rámci programu artists in residence. Iniciátorom centra je slovenský výtvarník, držiteľ ceny Oskára Čepana a ceny Strabag Art Award za rok 2011 Svätopluk Mikyta (4). Na tieto kultúrno-umelecké aktivity nadväzujú obdobné v neďalekom okolí. Napr. najvýznamnejšou akciou v neďalekom Svätom Antone sú Dni Svätého Huberta, ktoré sa konajú v prvý septembrový týždeň. Samospráva v tomto regióne dokáže spolupracovať s tvorcami týchto aktivít a koordinovať ich tak, aby sa dopĺňali a tiež, aby boli zamerané na určité cieľové skupiny. Tým dosiahnu, že aktivity sú navštevované špecifickými cieľovými skupinami a nedochádza k nízkemu zastúpeniu návštevníkov(3).

Banská Štiavnica sa stáva v SR centrom pre umelcov, ktorí nachádzajú inšpiráciu pre svoju tvorbu na vidieku SR. Nepriamo tým pôsobia aj na ekonomickú situáciu v regióne. Pre tieto aktivity vznikajú nové pracovné pozície na úrovni samozamestnania ako slobodné povolania, ale aj pre vznik malých podnikov. Táto tendencia je v súlade s politikou EÚ.

Podľa správy pracovnej skupiny pre maximalizáciu potenciálu kultúrneho a kreatívneho priemyslu, obzvlášť v prostredí malých a stredných podnikov (SMEs) Direktoriátu pre vzdelanie a kultúru Európskej komisie sa vytváranie priaznivých podmienok pre rozvoj kreatívneho priemyslu musí diať v niekoľkých hlavných líniách, ako to prezentuje uvedený diagram:

Obr. 3: Základné vzťahy rozvoja kreatívneho priemyslu (1).

Ako sa na Slovensku naplňajú synergické účinky vytvorené priaznivými politikami v krajinách a regiónoch uvádzame na príklade uplatňovania miestnej politiky v Banskej Štiavnici a jej najbližšej obci Svätý Anton. V tejto obci je zrekonštruovaný historický kaštieľ, je to štátny objekt, ktorý je známy svojimi historickými a poľovníckymi aktivitami. Medzi obcou reprezentovanou najmä starostom a vedením kaštieľa je vzájomne priaznivá spolupráca.

Na Slovensku došlo od roku 2004 k decentralizácii daňovej sústavy, čím sa posilnili kompetencie v otázkach stanovenia a výberu daní mestám a obciam. K miestnym daniam patria aj dane za užívanie verejného priestranstva. Na príklade týchto daní poukážeme na možnosti regulácie tohto nástroja príjmu obce tak, aby si zvýšila svoj príjem na základe svojej kreatívnej činnosti v akciách usporiadaných spolu s umelcami.

Obec Svätý Anton využíva pre získanie financií dane za využívanie verejného priestranstva. Ide najmä o septembrové Dni Svätého Huberta, keď napr. pre sadzby daní pre umiestnenie dočasných zariadení (tab.1) sú 2-3 násobkom bežných sadzieb daní.

Tab. 1: Dane za užívanie verejného priestranstva v obci Svätý Anton

Sadzby daní pre dočasné zariadenie	Bežné dni v roku €/dň	Dni svätého Huberta Dočasné zariadenie €/m/dň*
Dočasné umiestnenie pri obecnom úrade do 10 m ²	5,00	15,00 (bez napojenia na energie)
Dočasné umiestnenie pri obecnom úrade nad 10 m ²	10,00	20,00 (s napojením na energie)
Dočasné umiestnenie v centre do 10 m ²	10,00	30,00 (občerstvenie)
Dočasné umiestnenie v centre nad 10 m ²	20,00	

Poznámka: * hĺbka stánku nesmie byť viac ako 3 m

Zdroj: Všeobecne záväzné nariadenie (VZN) Svätý Anton

Pri porovnaní s mestom Banská Štiavnica vidíme, že tu je opačná situácia (tab.2 a 3). Mesto Banská Štiavnica neuplatňuje rozdielne prístupy k daniam za užívanie verejného priestranstva počas pravidelných kultúrno-umeleckých podujatí. Požadované dane sú v porovnaní s malou obcou Svätý Anton veľmi nízke a mesto uplatňuje skôr politiku prilákania účastníkov na strane ponuky atraktivít a tiež aj dopytu po nich.

Tab. 2: Dane za užívanie verejného priestranstva v meste Banská Štiavnica

Sadzby daní pre dočasné zariadenie	Bežné dni v roku €/m ² /deň
Centrum mesta, rekreačná oblasť Počúvadlo	0,33
Mesto Banská Štiavnica	0,17
Okrajové časti mesta	0,07

Zdroj: VZN Banská Štiavnica

V meste práve v prípade príležitostných akcií a trhov uplatňujú osobitný prístup k umelcom s vlastnými výrobkami, ktorí sú ochotní aj svoje vedomosti o svojich výrobkoch ponúknuť návštevníkom týchto akcií a ukázať im aj postup vlastnej tvorby. Sadzby daní sú v tomto prípade skôr symbolické ako ekonomické. Podľa vyjadrení samotných umelcov si mesto už dokáže vyberať umelcov, ktorých pravidelne na svoje aktivity pozýva.

Tab. 3: Dane za užívanie verejného priestranstva v meste Banská Štiavnica počas príležitostných aktivít

Sadzba dane za osobitné užívanie verejného priestranstva na poskytovanie služieb a predajného zariadenia pri príležitostných trhoch	cena
za predaj spotrebného a potravinového tovaru (€/deň/ za každý aj začatý bežný meter dĺžky predajného miesta)	10
za predaj rýchleho občerstvenia (€/deň za každý m ² skutočne zabratej plochy)	10
za predaj vlastných (ľudovoumeleckých remeselných) výrobkov spojený s aktívnou prezentáciou remesla a zapájaním verejnosti (€/deň / stánok)	2,5
za predaj vlastných (ľudovoumeleckých remeselných) výrobkov a medovníkov (€/deň / stánok)	4

Zdroj: VZN Banská Štiavnica

Tento príklad práce s možnosťou zvýšenia príjmov z kultúrno-umeleckých aktivít a aj podpora umelcov je na Slovensku skôr výnimočná. Na vidieku znamená najmä možnosť:

zvýšenia príjmov :

- priamo:
 - obce
 - miestnych a „kočujúcich“ podnikateľov a umelcov
- nepriamo:
 - zvýšenie kreatívnych aktivít
 - podpora slobodných povolání v umeleckej a kultúrnej tvorbe
 - rozvoj kreativity na vidieku
 - rozvoj kreatívneho cestovného ruchu a iné.

Výhody a nevýhody spomínaného ekonomického nástroja obce sú spracované a obsiahnuté v tab. 4.

Tab. 4: Výhody a nevýhody současného systému uplatňovania tejto dane na miestnej úrovni

Výhoda takto určenej dane	Nevýhoda takto určenej dane
Nízka administratívna náročnosť	Je viazaná na podnikateľskú schopnosť vlastníka uhradiť ju
Progresivita dane	Nie je viazaná na podporu domácich podnikateľov
Zdroj lokálnych príjmov	Je politicky citlivá na miestnej úrovni
Nezávislosť od daňového systému štátu	Nie je citlivá na význam jednotlivých akcií pre rozvoj regiónu
Má možnosť flexibilných zmien zastupiteľstvom obcí	Mobilizuje len samosprávu

Zdroj: Vlastné spracovanie

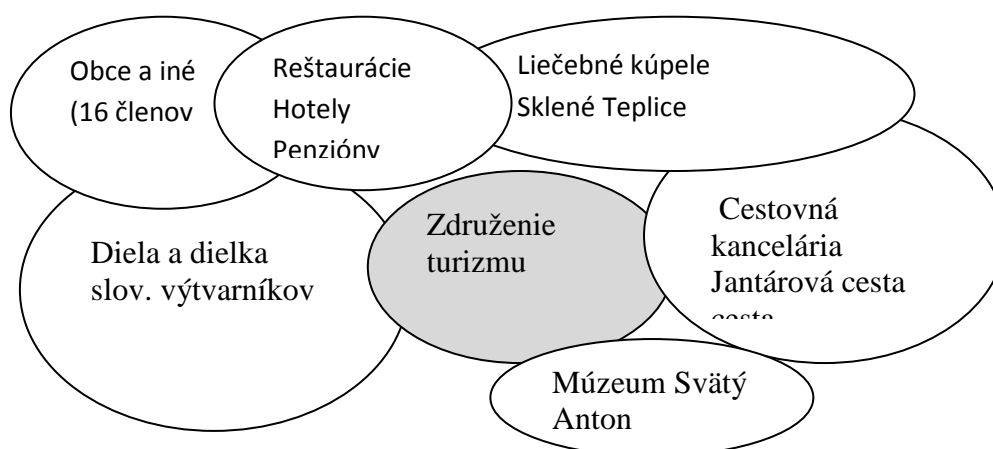
V rámci výskumu sme sa venovali dôvodom rozvoja kreatívnych aktivít v regióne a zmenám v inštitucionálnej štruktúre aktérov miestneho rozvoja na podnikateľskom základe a k nim patriacim organizáciám zameraných na kreatívnu činnosť. V polovici minulého desaťročia vzniklo v Banskej Štiavnici Združenie turizmu Banská Štiavnica. Dôvod ich vzniku si sami uvádzajú takto: **Prečo sídlime v Banskej Štiavnici?**

- Banská Štiavnica je jedinečné miesto,
- Banská Štiavnica je mestom bohatej histórie
- Banská Štiavnica je atraktívnym turistickým mestom
- Banská Štiavnica je mestom umelcov - výtvarníkov, poetov, literátov ...

Cieľom združenia je podľa stanov najmä:

- podporovať rozvoj regiónu Banskej Štiavnice a ďalších obcí v Štiavnických vrchoch;
- podporovať svojich členov, zastupovať ich záujmy a presadzovať ich názory na cestovný ruch;
- viesť svojich členov k etickému podnikaniu v cestovnom ruchu.

Štruktúra organizácií pracujúcich v združení je rôzna (Obr.4). Tým majú možnosť organizovať rôzne aktivity s komerčným, ale aj s náučno-umeleckým zameraním.

Obr. 4: Organizácie tvoriace Združenie turizmu v Banskej Štiavnici

Vznik samotného združenia popísali jeho aktéri vo viacerých fázach. Je výsledkom multiplikačného efektu usporiadania akcií v Banskej Štiavnici a okolí. Názorne je jeho vývoj spracovaný v tab.5.

Tab. 5: Fázy procesu kreovania Združenia turizmu v Banskej Štiavnici

Fázy	Udalosť (popis)	Časové obdobie	Lokalizácia dopadov
1. fáza	Vznik organizácií tvoriacich združenie	1990-2005	Región
2. fáza	Organizácia akcií kongresového typu – partnerstvom medzi organizáciami	2003 - 2005	Región, celoslovenské akcie
3. fáza Vznik a pôsobenie združenia	Cielená organizácia aktivít kongresového typu a kultúrno-umeleckých podujatí združením Hospodárska kríza utlmuje akcie kongresového charakteru	2005-2009	Región, celoslovenské akcie Medzinárodné akcie
4. fáza	Cielená organizácia kultúrno-umeleckých podujatí Tvorba nových produktov	2010 -	Región, celoslovenské akcie

Zdroj: Vlastné spracovanie

V rámci výskumu nás zaujímali otázky zamerané na interné a externé podnety ku kreatívnej činnosti so zameraním na rozdiely medzi kreatívnou tvorbou v mestách a na vidieku. Umeľci-respondenti neoznačujú jednoznačne potrebu tvorby na vidieku. Podľa nich vedia tvoriť aj v mestách, ale priznávajú, že vidiek je pre nich zdrojom:

- klúdu a ticha
- inšpirácie
- oddychu
- možnosti regulovať si svoj denný režim jednoduchšie ako v meste.

Odpovede umelcov charakterizovali vidiek: *Miesto klúdu, oddychu a v Banskej Štiavnici vidia zdroj historických inšpirácií vyvolávajúcích multiplikačné efekty pre ich umeleckú tvorbu. Napr. pre vzdelávaciu oblasť, propagáciu umenia...*

Ich umelecké aktivity sa práve v Banskej Štiavnici diverzifikujú aj na tvorbu v oblasti umeleckej vedeckej tvorby, literárnej činnosti o umení...To je vplyv historického prostredia a snahy zachrániť a rozvinúť umeleckú a kultúrnu minulosť Banskej Štiavnice. To je zdroj ich inšpirácie. Pri tvorbe v mestách ako Berlín, Paríž, ale aj Košice či Bratislava by sa venovali len svojej špecializácii.

Lokálni aktéri politik podľa umelcov zohrávajú veľkú úlohu pri rozvoji ich aktivít. Ide však o pomoc netýkajúcu sa obsahu ich aktivít. Ide teda pomoc o najmä finančnú, ale aj svojou prítomnosťou dokážu napríklad prilákať médiá a tak podporiť ich akcie. Tiež majú záujem o marketing ich aktivít mestom.

Na základe uvedených príkladov praxe samosprávy pri aktivitách kreatívneho charakteru môžeme konštatovať, že sme identifikovali nástroje samosprávy na vidieku pre podporu kreatívnych aktivít v regióne. Samospráva môže využívať svoje nástroje pomoci pre umelcov a remeselníkov a tiež môže z aktivít tohto charakteru získať aj finančné prostriedky.

Na druhej strane umelci oceňujú vidiecke prostredie ako zdroj inšpirácie a klúdu. V prípade umelcov ich aktivity môžu vyvolať vznik nových organizácií podporujúcich takéto aktivity a vytvárajúcich vhodnejšie podmienky pre ich organizovanie. Ide tu napr. o Združenie turizmu.

Záver

Úspešné mestá súčasnosti, ktoré sa dokázali vyrovnat' s novou ekonomickou situáciou 21. storočia a vykazujú najvyššiu konkurencieschopnosť, spája niekoľko spoločných znakov:

- nastolenie rozvojových stratégií a poskytnutie pomoci pri plánovaní,
- zlepšovanie podnikateľského prostredia pre podporu malých a stredných podnikov,
- podpora skvalitňovania priemyslu (k výrobe s vyššou pridanou hodnotou), transformácia mesta,
- poskytovanie celoživotného vzdelávania obyvateľom, podpora prílivu nových talentov,
- pozornosť ochrane životného prostredia a sledovanie udržateľného rozvoja,
- vytvorenie značky, identity mesta a jeho aktívny marketing,
- vytváranie vlády orientovanej na poskytovanie služieb tým, že sa do riadenia mesta implementujú prvky firemného manažmentu,
- posilňovanie špeciálnych charakteristík mesta a podpora rôznych kultúr (2).

Pri rastúcej miere urbanizácie a stále väčšej úlohe miest v ekonomike a inováciách, by mali vlády na národnej i miestnej úrovni klásť veľký dôraz na ich udržateľný ekonomický, spoločenský, environmentálny i kultúrny rozvoj. Národné vlády by preto mali dať samosprávam väčšiu autonómiu a správne nastaviť vzťahy medzi centrálnou vládou a samosprávou a:

- vytvárať lepšie prostredie pre podnikanie, zapojiť do tvorby politík podnikateľské kruhy a vytvárať podmienky pre
- podporu miestnych charakteristických znakov, no zároveň posilňovanie komunikácie so svetom,
- poskytovanie celoživotného vzdelávania, ktoré uľahčí skvalitňovanie štruktúry priemyslu,
- podporu inovácií a podnikavosti,
- vyrovnaný ekonomický a sociálny vývoj,
- podporu integrácie mesta a regiónu,
- rozvoj širokého spektra priemyslu,
- zachovanie historickej kultúry,
- vyvážený rozvoj podnikateľského prostredia a životného priestoru pre obyvateľov.

Z uvedeného vyplýva, že zameranie na kreatívny priemysel, resp. postihnutie princípov kreatívnej ekonomiky je nevyhnutné zahrnúť aj do základných dokumentov rozvoja na regionálnej úrovni.

Literatúra

- [1] Final report, OMC – Expert Working Group on maximising the potential of Cultural and Creative Industries, in particular that of SMEs, 2010, EC..
- [2] Kol: Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike, Vlada SR, 14.11.2011
- [3] Kol.: Združenie Štokovec v Banskej Štiavnici, 2012, www.banskastanica.sk

- [4] PŘIKRYLOVÁ, Jana - JAHODOVÁ, Hana. 2010. Moderní marketingová komunikace. Praha : Grada, 2010. 16-17 s. ISBN 978-80-247-3622-8.
- [5] BOROVSÝ, Juraj. a i. 2008. Cestovný ruch - trendy a perspektívy. Bratislava : IURA EDITION, 2008. 100-113 s. ISBN 978-80-8078-215-3. (Členenie inovácií cestovného ruchu)
- [6] FLORIDA, R. The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life. (2002)
- [7] http://www.creativeclass.com/richard_florida/books/the_rise_of_the_creative_class.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-01010-10.

VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY PROJEKTU INOVACE – CESTA KE ZVYŠOVÁNÍ KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI A ROZVOJE REGIONŮ: HODNOCENÍ ÚČASTNÍKŮ

EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE INNOVATION PROJECT – THE WAY TO INCREASE COMPETITIVENESS AND REGIONAL DEVELOPMENT: EVALUATION OF PARTICIPANTS

ING. ADAM ČERNÝ

DR. ING. MARIE GABRYŠOVÁ

Katedra marketingu

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika

E-mail: cerny@opf.slu.cz, gabrysova@opf.slu.cz

Anotace

Článek popisuje hodnocení probíhajících aktivit vzdělávacího projektu podporovaného ze zdrojů Evropské unie, Programu přeshraniční spolupráce SR – ČR 2007 – 2013. V první části článku je stručně představen samotný projekt a dřívější aktivity, které předcházely realizační fázi vzdělávání. Ve druhé části článku je popsána metodika zpracování výsledků hodnocení vzdělávání a jsou představeny jednotlivé výsledky, vycházející ze získaných dat. V poslední části článku jsou na základě představených výsledků zhodnoceny dílčí dosažené cíle vzdělávacích aktivit a nastíněny další možné výzkumné a praktické směry zpracování problematiky.

Klíčová slova

projekt, výzkum, vzdělávání, inovace

Annotation

The article describes the evaluation of the educational project ongoing activities supported by the European Union, cross-border cooperation program SR - CR 2007 - 2013. In the first part of the paper is briefly introduced the project itself and past activities that preceded the education implementation phase. The second part of the paper describes the results processing methodology of education evaluation and individual results are presented too. In the last part of the article are presented results based on assessed individual achievements of educational activities and some possible directions of research and practical processing issues are outlined.

Key words

EN project, survey, education, innovation

JEL classification: J24, M53.

Úvod

Česká republika je v obecném měřítku světových institucí, včetně OECD, považována za zemi, která patří mezi hospodářsky vyspělé. Mezi světovou elitu však ČR nepatří a to hned z několika důvodů – jedněmi z nich jsou tempo inovací, rychlost jejich zavádění do hospodářství, výtěžnost inovací, míra přidané hodnoty celkové produkce aj. Za klíčové faktory ekonomického rozvoje jsou považovány právě inovace, které jsou na prorůstové cestě hospodářského rozvoje společně se vzděláním, učením se, kreativitou a jinými aspekty lidské intelektuální činnosti. V projektu, který představujeme v článku, je cílem na mikro úrovni v Moravskoslezském regionu přispět dílem k rozvoji inovací, které hrají v ekonomice tak významnou roli. Východiskem pro činnost projektu je předpoklad, že malým a středním podnikům, resp. podnikatelům v regionu často chybí prvotní impuls k využití potenciálu rozvoje, a tento lze dodat zvenčí. V článku popisujeme dílčí výsledky projektové činnosti, kterou hodnotí sami účastníci vzdělávacích aktivit projektu formou subjektivního hodnocení. Domníváme se, že jde v této fázi o nejvíce reprezentativní výsledky reálného dopadu a kvality projektových činností, které lze spolehlivě použít. Postupem času bude možné tyto výsledky doplnit o kompletní hodnocení ostatních modulových aktivit a další ukazatele, které budou vypovídat o širších aspektech použitelnosti, vhodnosti a efektivitě projektové činnosti pro reálný rozvoj malých a středních podniků v cílových regionech.

1 Charakteristika projektu

Vzdělávací projekt č. 22410420011 Inovace – cesta ke zvýšení konkurenční schopnosti a rozvoje regionů patří mezi aktivity podporované Programem přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007 – 2013. V období let 2009 až 2012 si tento projekt klade za cíl dostat k malým a středním podnikům (MSP), podnikatelům, studentům, absolventům a nezaměstnaným informace a znalosti, které jim pomohou k lepšímu rozpoznávání nových příležitostí a rozvoji inovačního potenciálu. Důsledkem projektových činností je zvýšení konkurenčního potenciálu těchto cílových skupin na regionálním a celostátním trhu práce a navázání a prohloubení přeshraniční spolupráce mezi ČR a SR. V projektu byly do současné doby zpracovány sekundární a primární výzkumy, které měly za úkol podrobně zmapovat aktuální stav podnikatelského prostředí, podporu malého a středního podnikání v dotčených regionech (Moravskoslezský a Žilinský kraj), inovační a integrační aktivity malých a středních podniků a zájem o jednotlivé oblasti podpůrných aktivit a vzdělávání.

V současné době v projektu Inovace – cesta ke zvyšování konkurenční schopnosti a rozvoje regionů probíhá finální fáze, která zprostředkovává vzdělávací aktivity zájemcům z řad cílových skupin. Tyto vzdělávací aktivity vychází z poznatků, které byly získány v průběhu primárního výzkumu, který byl realizován mezi studenty i MSP v průběhu roku 2010 a 2011. Představujeme vybrané výsledky primárního výzkumu [1].

Malé a střední podniky:

- mají relativně malé znalosti o strategických dokumentech, které se týkají možností podpory jejich aktivit (na regionální i evropské úrovni),
- považují za pozitivní zejména dodavatelsko-odběratelské vztahy, dostupnost a cenu pracovní síly,
- považují za negativní zejména právní ochranu a vymahatelnost práva, nedostatek požadované kvalifikované pracovní síly a možnosti podnikání,

- mají relativně vysoký zájem o vzdělávání v oblasti IT, managementu, marketingu a komunikačních schopností,
- pozice žen v řídicích a vlastnických strukturách malého a středního podnikání je relativně malá, a nezávisí na počtu žen v organizaci,
- inovační aktivity podniků se mírně liší v závislosti na geografické poloze.

Studenti:

- na vysoké škole pociťují nedostatky v jejich vzdělání zejména v rámci aktuální praktické orientace a úrovně komunikace v cizím jazyce,
- studenti vysoké školy nemají významné tendence samostatně podnikat v průběhu studia a bezprostředně po jeho ukončení,
- považují vysokou školu zejména za zdroj teoretických poznatků, které zásadním způsobem nenapomáhají v přípravě na praktický život.

Mezi zajímavá zjištění primárního výzkumu projektu patří zejména chápání podstaty inovace mezi podnikateli – většina chápe inovace jako proces zlepšení/zefektivnění produktu, technologií, procesů či jako informace, které jim poskytují konkurenční výhodu. Šíře inovačního potenciálu v tomto pojetí je tedy mnohem širší, než jak ukazují oficiální statistiky [3]. Podle metodiky OECD, kterou aplikuje ČSÚ [2] spadají inovace dotazovaných podniků do nejčastěji do kategorií organizačních a marketingových inovací, méně pak do procesních a produktových inovací. Toto rozdělení víceméně kopíruje data poskytovaná ČSÚ [3]. Dotázané subjekty v primárním výzkum hodnotí realizované inovační aktivity velmi pozitivně a plánují další inovace i v budoucnu, což vnímáme jako pozitivní znak přínosnosti inovačních aktivit MSP v Moravskoslezském kraji. V souladu se závěry studie, kterou provedli Pazour, Pokorný a Kucera [4] jsou prorůstové dopady procesních a organizačních inovací v MSP vyšší než jiné typy inovací, z toho můžeme odvodit, že dotazované podniky se věnují z pohledu organizačních inovací relevantním oblastem, vedoucím k budoucím zdrojům potenciálního růstu.

Mezi studenty patří mezi překvapivé zjištění relativně vysoký nezáměr o samostatnou podnikatelskou činnost – většina respondentů dává přednost zaměstnaneckému poměru, dalšímu studiu nebo práci v už existujícím rodinném podnikání. Pozitivně lze vnímat subjektivně vnímanou vybavenost studentů cizími jazyky, kdy 2/3 studentů hovoří dvěma jazyky, z toho minimálně jedním na pokročilé úrovni.

Vzdělávací aktivity projektu přímo vyplývají z požadavků, které zprostředkovala data primárního výzkumu mezi MSP. Vzdělávání je rozděleno do šesti tematických modulů, z nichž každý se skládá ze 3-denního školení a denního workshopu. V každém modulu je celkem 10 školení a 3 workshopy, přičemž workshopy jsou navazující aktivitou, prohlubující a rozšiřující znalosti a zkušenosti ze školení. Témata modulů jsou:

- marketingové řízení podniku,
- počítačové zručnosti,
- inovativní management lidských zdrojů,
- projektový management, příprava a realizace projektů z fondů EU,
- strategické řízení a plánování,
- komunikace v cizím jazyce.

2 Metody zpracování hodnocení

Z výše jmenovaných šesti modulů proběhlo nebo probíhá pět. Z celkového počtu 60 jednotlivých školení je v období do konce dubna 2012 zrealizováno 25, tzn. cca 40 %. Všichni účastníci školení mají možnost během posledního ze tří školicích dnů vyplnit krátký dotazník a zhodnotit různé aspekty vzdělávacích aktivit. Hodnocení umožňuje identifikaci pouze v případě vlastního zájmu účastníků a vyjadřuje pomocí kvantitativní škály subjektivní hodnocení několika oblastí. Dosud odevzdané hodnotící dotazníky vyhodnocujeme pomocí matematicko-statistických metod s použitím tabulkového procesoru MS Excel a statistického software PASW.

2.1 Charakter vzorku

Základní soubor tvoří celkem 440 účastníků vzdělávacích aktivit. K dispozici nejsou k okamžiku zpracování dotazníky hodnocení z modulu Komunikace v cizím jazyce a část dotazníků Projektového managementu a Inovativního managementu lidských zdrojů. Adresně či anonymně vyplnilo hodnocení 278 účastníků s následujícím rozdělením:

Tab. 1: Přehled hodnotících dotazníků

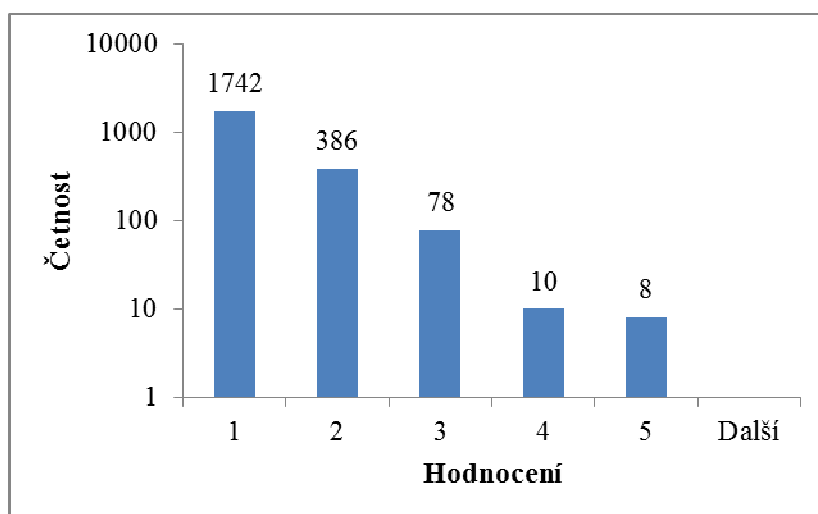
	Počet účastníků	Počet dotazníků	Návratnost
Marketingové řízení podniku	183	149	81 %
Počítačové zručnosti Začátečníci	42	38	90 %
Počítačové zručnosti Pokročilí	80	72	90 %
Inovativní management lidských zdrojů	32	11	34 %
Projektový management	25	8	32 %

Zdroj: vlastní zpracování

2.2 Celkové hodnocení vzdělávacích aktivit

Jako první údaj analyzujeme celkovou četnost jednotlivých známek za všechny dotazníky ze všech modulů dohromady. Výsledky reprezentuje následující histogram. Osa hodnocení má normální měřítko, pro osu četností kvůli velkým rozdílům v množství mezi jednotlivými stupni volíme měřítko logaritmické.

Obr. 1: Histogram celkového hodnocení



Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 2: Popis celkového hodnocení

	Střední hodnota	Medián, modus	Směrodatná odchylka	Rozptyl výběru
Celkový dojem ze semináře	1,27	1	0,59	0,35
Odborná úroveň	1,22	1	0,47	0,22
Naplnil seminář Vaše očekávání?	1,39	1	0,73	0,53
Použitelnost informací v mé praxi	1,45	1	0,71	0,50
Osobnost lektora/ů	1,12	1	0,37	0,14
Odborná úroveň lektora/ů	1,13	1	0,36	0,13
Organizace semináře	1,26	1	0,51	0,26
Jak jste si seminář užil/a	1,34	1	0,70	0,48

Zdroj: vlastní zpracování

Jak je vidět v tabulce 2, střední hodnota, modus a medián u celkového hodnocení seminářů jsou rovny nebo velmi blízké 1, což ukazuje na velmi symetrické rozdělení četností. U středních hodnot jsou nejlépe hodnocené kategorie Osobnost a odbornost lektorů, odborná úroveň seminářů, organizace a celkový dojem. Naopak nejhorší, celkově však stále výborné, je hodnocení účastníků u Použitelnosti získaných informací v jejich praxi a Naplnění individuálních očekávání účastníků. Směrodatná odchylka, rozptyl a variační koeficient ukazují na vysokou stabilitu hodnocení lektorů a relativně variabilní hodnocení očekávání a prožitku ze semináře. Z celkového hodnocení můžeme podle popisovaných charakteristik odvodit, že semináře jsou většinou výborně hodnoceny a jejich náplň, organizace a způsob vedení jsou vnímány velmi pozitivně.

Všechny testy závislosti mezi proměnnými, které jsme prováděli v PASW vyšly negativně, resp. neprokázaly žádný vztah. Jediný test, který ukazuje na závislost mezi hodnocením použitelnosti v praxi a typem vzdělávacího modulu jsme nuceni zamítnout kvůli vícenásobnému porušení předpokladů testů, zejm. kvůli nízkému počtu očekávaných hodnot. Vývoj celkového hodnocení vzdělávacích aktivit nelze pozorovat ani při časovém testu.

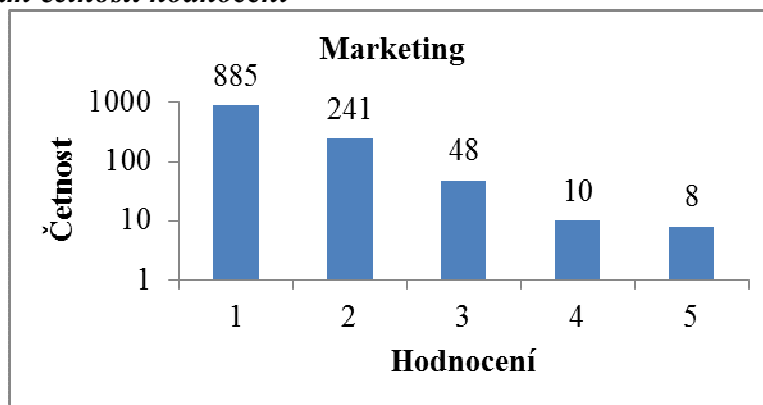
3 Výsledky analýzy hodnocení jednotlivých modulů

Po analýze celkového hodnocení budou dalším zkoumaným aspektem hodnocení účastníků jednotlivé moduly. Výsledky rozdělujeme vzhledem k různímu obsahu jednotlivých modulů, zároveň kvůli nízké reprezentativní četnosti vynecháme modul Projektového managementu a Inovativního managementu lidských zdrojů. Účastníci kromě číselného hodnocení předem daných prvků také subjektivně hodnotí to, co se jim nejvíce na třídních školeních líbí nebo nelíbí. Z těchto hodnocení organizátoři a lektori vychází při případných úpravách programu v budoucnu a získávají tak pružnou zpětnou vazbu.

3.1 Marketingové řízení podniku

Prvním analyzovaným modulem je Marketingové řízení podniku. V něm se účastníci seznamují s oblastmi obchodních dovedností, efektivní komunikace, prezentace na veřejnosti a inovační strategie. Nejdříve vezmeme v úvahu celkový histogram četností známek, poté popisnou statistiku a nakonec subjektivní zhodnocení pozitivních a negativních faktorů všech školení v modulu.

Obr. 2: Histogram četnosti hodnocení



Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 3. Popisná statistika hodnocení Marketingového řízení podniku

	Střední hodnota	Medián, modus	Směrodatná odchylka	Rozptyl výběru
Celkový dojem ze semináře	1,34	1	0,69	0,47
Odborná úroveň	1,30	1	0,54	0,29
Naplnil seminář Vaše očekávání?	1,51	1	0,86	0,74
Použitelnost informací v mé praxi	1,59	1	0,78	0,61
Osobnost lektora/ů	1,14	1	0,39	0,15
Odborná úroveň lektora/ů	1,15	1	0,36	0,13
Organizace semináře	1,28	1	0,53	0,28
Jak jste si seminář užil/a	1,37	1	0,81	0,65

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 4: Hodnocení modulu Marketingové řízení podniku

Pozitiva		Negativa	
faktor	počet	faktor	počet
hry	54	chování účastníků	6
přístup	23	mnoho teorie	5
aktivita	22	zdlouhavý výklad	5
týmová práce	22	neflexibilita	5
praxe	16	málo nových věcí	4
komunikace	12	židle	4
interaktivita	10	prezentování	4
přínos	8	málo času	2
open space	5	nepochopení aktivit	2
kolektiv	3	jiné	2

Zdroj: vlastní zpracování

Histogram je zobrazen v logaritmickeém měřítku, z jeho podoby vyplývá, že mezi účastníky drtivě převažuje výborná spokojenost s úrovní školicích aktivit. Popisná statistika hodnocení Marketingového řízení podniku obecně vykazuje stabilní hodnoty, které opět prokazují nejnižší variabilitu hodnocení lektorů a odborné úrovně seminářů. Z výsledků v tabulce 4 lze dále vyčíst, že spokojenost účastníků školení modulu Marketingové řízení podniku významně převyšuje nad jejich nespokojeností. Jako klíčový faktor spokojenosti jednoznačně identifikujeme formu vzdělávání, která se označuje jako zážitková pedagogika. Účastníci velmi oceňují propojení teorie, praxe a her, které se doplňují a tím zrychlují učení, posilují vnímavost a umožňují rychleji vsáhnout nové informace v použitelné podobě.

Dalšími významnými faktory s vlivem na spokojenost účastníků jsou přístup lektorů k výuce, k účastníkům a k organizaci výkladu, dále aktivní forma školení, které se tak neomezuje na pasivní výklad a často zmiňovaná kombinace týmové práce a komunikace mezi účastníky. Z pohledu plnění ukazatele praktického dopadu je přímo zmiňovaná použitelnost v praxi a přínos poměrně málo zastoupená, to je však do jisté míry způsobeno tím, že mnoho respondentů uvádí v pozitivěch „líbilo se mi vše“, případně udělí v hodnocení samé jedničky a konkrétní výpis pozitiv a negativ již neuvádí. Domníváme se také, že explicitní přínos pro praxi je měřitelný až s časovým odstupem, podle míry využití nových informací a zkušeností účastníky v praktickém životě.

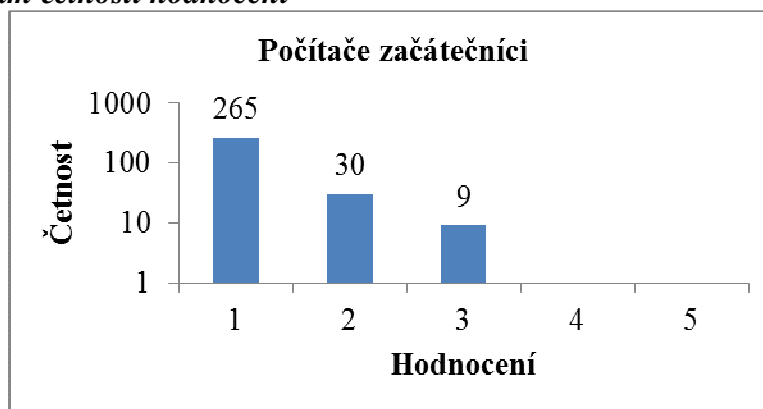
3.2 Počítačové zručnosti

V modulu Počítačových zručností jsou celkem dvě úrovně znalostí, které účastníci mohou využít. První začátečnická úroveň je určena těm, kteří s výpočetní technikou mají malé nebo žádné zkušenosti. V této úrovni se účastníci učí pracovat s operačním systémem a jeho prostředím a seznamují se s funkcemi MS Office s důrazem na MS Word. Druhá úroveň pokročilých je určena absolventům začátečnické úrovně nebo běžným uživatelům ICT, kteří se chtějí blíže seznámit s pokročilými funkcemi MS Word, Excel a PowerPoint. Pozornost je v této úrovni věnována pokročilé práci s grafikou, textem, vzorci a funkcemi, makry a automatizací úkonů.

Vzhledem k častým požadavkům absolventů školení pokročilé úrovně Počítačových zručností je v přípravě další možnost vzdělávání v tomto modulu v oblasti tvorby a správy webových stránek, pokročilé práce s grafikou, internetem a používání MS Access. Zaměřit se v těchto navazujících pokročilých tématech chceme na praktickou použitelnost získaných znalostí, tj. zejména možnost komunikace podnikatelů se zákazníky pomocí kvalitnějších www stránek, efektivnější práci s databázemi a související činnosti.

Počítačové zručnosti začátečníci

Obr. 3: Histogram četnosti hodnocení



Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 5: Popisná statistika hodnocení Počítačové zručnosti začátečníci

	Střední hodnota	Medián, modus	Směrodatná odchylka	Rozptyl výběru
Celkový dojem ze semináře	1,13	1	0,47	0,23
Odborná úroveň	1,05	1	0,23	0,05
Naplnil seminář Vaše očekávání?	1,21	1	0,53	0,28
Použitelnost informací v mé praxi	1,21	1	0,53	0,28
Osobnost lektora/ů	1,08	1	0,27	0,07
Odborná úroveň lektora/ů	1,11	1	0,31	0,10
Organizace semináře	1,24	1	0,54	0,29
Jak jste si seminář užil/a	1,24	1	0,49	0,24

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 6: Hodnocení modulu Počítačové zručnosti začátečníci

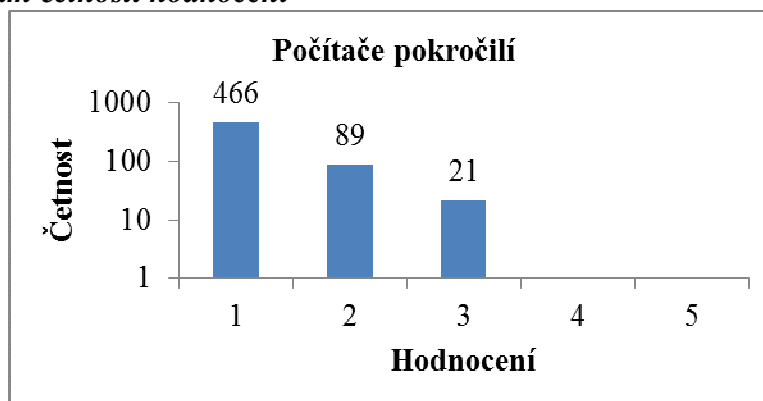
Pozitiva		Negativa	
faktor	počet	faktor	počet
přístup lektorů	17	málo času	5
náplň	6	jiné	2
zábava	2		
jiné	1		

Zdroj: vlastní zpracování

Zpracovaná data z hodnocení Počítačových zručností začátečníci vypovídají o několika důležitých rysech modulového vzdělávání. Prvním je vysoce stabilní výborné celkové hodnocení školení, kdy účastníci vysoce hodnotí všechny faktory, druhým pak často zmiňovaná negativně vnímaná rychlost vzdělávacích aktivit v tomto modulu. Mnoho účastníků, zejména s nižší vstupní znalostí ICT si stěžuje na tempo seznamování se s novými funkcemi jednotlivých programů, které nevyhovuje jejich potřebám.

Celkově je opět výborně hodnocen přístup lektorů k výuce, obsah výkladu, příklady a cvičení a individuální přístup lektorů k jednotlivým účastníkům.

Počítačové zručnosti pokročilí

Obr. 4: Histogram četnosti hodnocení

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 7: Popisná statistika hodnocení Počítačové zručnosti pokročilí

	Střední hodnota	Medián, modus	Směrodatná odchylka	Rozptyl výběru
Celkový dojem ze semináře	1,25	1	0,47	0,22
Odborná úroveň	1,14	1	0,39	0,15
Naplnil seminář Vaše očekávání?	1,28	1	0,54	0,29
Použitelnost informací v mé praxi	1,28	1	0,61	0,37
Osobnost lektora/ů	1,11	1	0,40	0,16
Odborná úroveň lektora/ů	1,11	1	0,40	0,16
Organizace semináře	1,26	1	0,50	0,25
Jak jste si seminář užil/a	1,39	1	0,59	0,35

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 8: Hodnocení modulu Počítačové zručnosti pokročilí

Pozitiva		Negativa	
faktor	počet	faktor	počet
přístup lektorů	25	málo času	6
příklady v praxi	10	nic nového	2
nové věci	3	jiné	2
jiné	1		

Zdroj: vlastní zpracování

V modulu Počítačové zručnosti pokročilí se podle výsledků popisné statistiky a histogramu projevuje oproti začátečnické úrovni jednak vyšší počet účastníků, jednak také větší náročnost probírané problematiky, která odrazuje potenciální zájemce s nízkou znalostí ICT. Obecně jsou všechny sledované faktory na kvalitativně horší úrovni, ovšem stále s výborným hodnocením a vysokou stabilitou. Obdobně jako u začátečnické úrovně jsou ukazatele variability na nízkých úrovních, což ukazuje v hodnocení účastníků na vysokou spokojenost a dobrou kvalitu výuky.

Závěr

V článku jsme pomocí matematicko-statistických metod provedli analýzu hodnocení modulových školení v projektu Inovace – cesta ke zvyšování konkurence schopnosti a rozvoje regionů, který v současnosti probíhá na SU OPF v Karviné. Podle prezentovaných výsledků jsou školení účastníky vnímána velmi pozitivně a to jak v oblastech profesionálního vedení lektory z praxe, tak z hlediska použitelnosti nově získaných informací z praxe. V celkovém i dílčím hodnocení vykazují moduly vysokou stabilitu hodnocení a jejich rozptyl a variabilita je na nízkých úrovních, což dokládá formou subjektivního vnímání kvality školení dobrou úroveň vzdělávacích projektových aktivit. K vyhodnocení jsme použili zejména histogram, popisnou statistiku a Chi-kvadrát testy.

Literatura

- [1] ČERNÝ, A., GABRYŠOVÁ, M. Inovační aktivita malých a středních podniků v Moravskoslezském kraji z pohledu řešeného projektu. In *Výkonnosť organizácie 2011, sborník z mezinárodní konference*. Vyd. 1, č. 1. Poprad: VUSEM, 2011. ISBN 978-80-970458-3-8.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Metodika [online]. 2012, 13.4.2012 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/metodika_statistika_inovaci

- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Metodika [online]. 2012, 13.4.2012 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/statistika_inovaci
- [4] PAZOUR, M., POKORNY, O. KUCERA, Z. Process innovation: Driver of enterprise growth in the Czech Republic. In: OECD, High-Growth Enterprises: What Governments Can Do to Make a Difference. OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship, OECD Publishing, 2010, s. 119 – 136. ISBN 978-92-64-04878-2.

Tento článek je součástí projektu č. 22410420011 Inovace – cesta ke zvýšení konkurenční schopnosti a rozvoje regionů, který je podporován z fondů Evropské unie, programu Přeshraniční spolupráce SR – ČR 2007 – 2013.

SELECTED SPATIAL ASPECTS OF DEVELOPMENT AND PRESENT SITUATION OF SECONDARY SCHOOLS IN BRATISLAVA TOWN

VYBRANÉ PRIESTOROVÉ ASPEKTY ROZVOJA A SÚČASNEJ SITUÁCIE STREDNÝCH ŠKÔL V BRATISLAVE

PROF. RNDR. VILIAM LAUKO, CSc.

RNDR. FRANTIŠEK KRÍŽAN, PHD.

DOC. RNDR. DANIEL GURŇÁK, PHD.

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny

Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika

E-mail: gurnak@fns.uniba.sk, krizan@fns.uniba.sk, lauko@fns.uniba.sk

Annotation

The first part of the paper focuses on the development evaluation and the transformation of secondary schools in Bratislava town from the oldest ages to the present day. The second part of the paper evaluates present locations of secondary schools in Bratislava and their spatial accessibility as far as the public transport is concerned. There were seven accessibility measures used. On the basis of that data regional typology of Bratislava town was applied.

Key words

secondary schools, Bratislava, development, location, accessibility, regional typology.

Anotácia

Prvá časť príspevku sa zameriava na vývoj a transformáciu stredných škôl v Bratislave od najstarších čias až po súčasnosť. Druhá časť práce hodnotí súčasné umiestnenie stredných škôl v Bratislave a ich priestorovú dostupnosť čo sa týka verejnej dopravy. Použitých bolo sedem mier dostupnosti. Na základe týchto údajov bola aplikovaná regionálna typológia Bratislavy.

Kľúčové slová

stredné školy, Bratislava, vývoj, lokalizácia, dostupnosť, regionálna typológia.

JEL classification: I21

Introduction

Bratislava as a county seat as well as the capital has various compositions of school services. Its school tradition has very hoary roots but from quantitative growth point of view the current situation in school system is a result of the last decades. Apart of elementary schools and also of wide spectrum secondary schools, there are also numbers of universities. There are also numbers of special schools and schools for students with disabilities.

At present, in time of political reforms and time of many systematic changes realization as well as time of regressive population behavior the accessibility problem become increasingly actual effort to rationalization make use these school services. Our ambitions were not just only analysis the current situation of school services but we attempted to see the problematic from an extensive view. That was the reason why we analyzed some aspects from long term development point of view.

The problematic of secondary schools is relatively complicated in Slovakia if we consider the earliest time when there was a fundamental problem to determine which school was a secondary school. Even at present it is not easy to monitor different quantitative parameters of secondary schools. In the second half of 20th century there were permanent changes in administrative determination of secondary school types which makes studying of this problematic quite complicated. At present there are 5 types of secondary schools in Slovakia. They are: grammar schools, secondary vocational schools and vocational schools, associated secondary schools and special secondary schools.

Historical tradition of secondary schools in Bratislava till 1918

Bratislava as one of the most significant towns in Austria-Hungary monarchy was a natural candidate for significant education center. Since Austria-Hungary monarchy was formed the education was an exclusive church agenda. Although Bratislava didn't become an archbishopric seat, the local chapter achieved a significant position in church organization. Even though there are no tangible documents of secondary school existence, historians assume that both in Nitra and Bratislava there was a school on the turn of 11th and 12th century (Ratkoš in Kolektív 1986).

However, in 13th century there is no doubt of chapter school existence in Bratislava. Obviously there is a question if we can be sure about classifying this school among secondary schools. We come to a conclusion that at that time graduating on this school was a first stage for students to study at the renowned universities in Italia and France. Year 1302 can be considered as an initial era of education development in Bratislava. The city under mayor Jakub's administration made an agreement with chapter about obligations and material providing for teachers at that time. Strictly church school also obtained a secular orientation and in the literature is called chapter-civic school (Marsina, Sopko, Vozár in Kolektív 1986).

Dynamical development of education in Bratislava notably occurred in the second half of 15th century what we can link with the beginning of renaissance. In Bratislava new schools close to churches were found and also existence of Judaic school is documented (Sopko in Kolektív 1986). In this case it is hard to determine the hierarchy of these schools. As a culmination of medieval education development in Bratislava can be considered foundation of Academy Istropolitana in 1465 which unfortunately lasted only till 1490. Its existence is an indirect proof that lower education level had had to have an adequate development.

Genesis of reformation and its expansion in Slovak area during the first half of 16th century represented a new impulse for education development. However it needs to be said that the position of Bratislava got strongly weaker. Protestant education has the best conditions for its development in crown towns in the east part of Slovakia. Trnava as a seat of Ostrihom archbishopric became a center of catholic education. In spite of this the chapter-civic school in the city kept its position. In 17th century changes were coming up when evangelic lyceum

was found which was from 1626 rival to Jesuit grammar school. In 1650 it had 308 students (Čičaj in Kolektív 1987).

The situation of secondary schools remained unchanged for a long time in Bratislava. In 1784 Royal academy started to work as a higher secondary school in Bratislava. During the period 1784-1802 in Bratislava castle a general seminar was created as one of the center of development Slovak national revival. It is estimated that in 40th in 19th century there were number of 1 200 secondary school students in Bratislava (Mésároš in Kolektív 1986). At that time there were 50 000 inhabitants in Bratislava. In 1874 Royal law academy became a college which led again to decreasing of number of secondary schools in the city.

Development of modern secondary school system in Bratislava began visible at the end of 19th century. Except of existing evengelic lyceum, catholic (royal) grammar school and also a practical school, in 1895 a new business school was found. During 1913-1914 there were 9 secondary schools on which 1 747 students were studying. The population of Bratislava was 100 000.

Development of secondary school system in Bratislava in 20th century

The foundation of Czechoslovakia in 1918 was an impulse for following education development in Bratislava. Before 1918 in all secondary schools there was only Hungarian as a teaching language but after 1919 new schools were found using Slovak and Czech as a teaching language. Some of the older schools were shut down but some remained. As far as quantity was concerned not any dynamic development occurred. In 1930 in Bratislava there were 13 secondary schools, 6 out of which were vocational school. The population of Bratislava was 170 000. It is necessary to say that data about quantity has nothing to do with quality transformation of education (e.g. slovakization). In addition the public interest was concentrating on development of universities.

After the Second World War Bratislava secondary school system experienced a dynamic development. A number of general secondary schools (grammar schools) were increasing, notably secondary vocational schools often with national province (e.g. secondary polygraphic school, conservatory etc.). 14 out of 25 secondary schools were vocational schools and 260 000 inhabitants lived there in 1960. Between 1930 and 1960 the growth index represented 153 % in the case of inhabitants and 192 % in the case of secondary schools. In the following period stagnation occurred related to a number of secondary schools. In 1970 there were 26 (from that 16 vocational schools) secondary schools and the population growth in Bratislava slowed down but did not stop (305 932 inhabitants). The number of students achieved a record: 19 057.

The second half of seventieth can be consired as a turning point as far as secondary school system is concerned. The number of secondary schools rose up to 47 what meant increasing by 60 % in 1980 and population rose up by 24 % during the same period. A new categorizing of training institutions as secondary schools notably contributed to this quantitative increase. The new categorizing of training institutions represented actually the allover increased in the number of secondary schools (21) and number of grammar schools (14) and vocational schools (16) remained unchanged. The number of students was 18 894 and with training institutions students it was 21 393.

During the eightieth in 20th century there was again quantity stagnation. Till the end of 1990 the number of grammar schools (12) stayed unchanged and number of vocational schools (17) registered a slight increase. The number of training institutions increased to 24 so there were 53 secondary schools in Bratislava. The number of students decreased to 18 491 (without training institutions only 16 135). In 1991 the population of Bratislava was 442 197.

Present-day situation of secondary schools in Bratislava

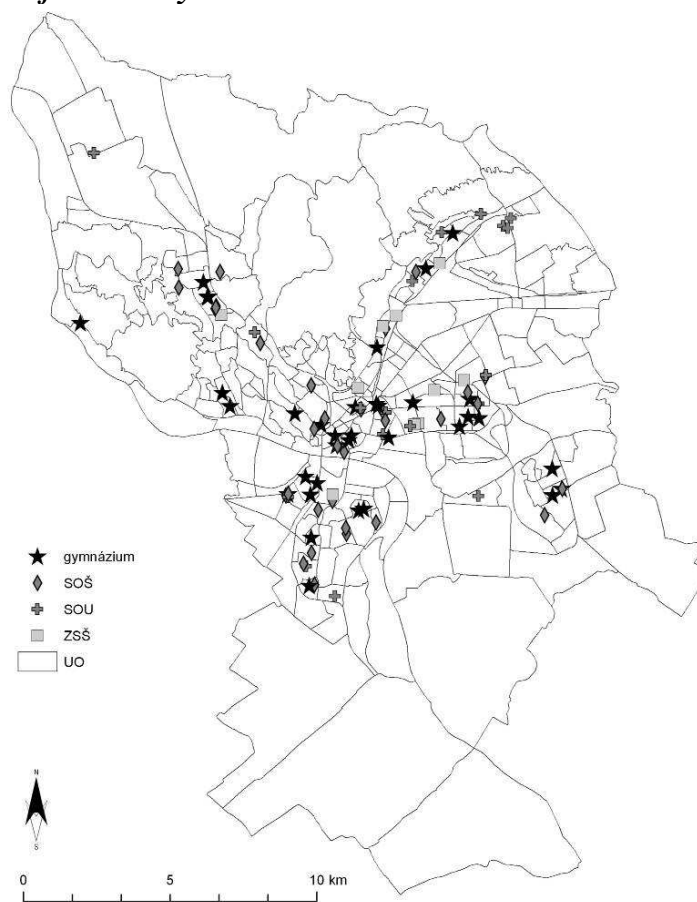
In Bratislava between 1989 and 2005 the number of grammar schools increased by 21 (140 %). Significant is the fact that the development had upward trend during the observed period. Secondary vocational schools had different development tendencies. Until to 1997 we could observe sequential increasing number of these schools. From this date (turning point) the number of schools started to decrease except the period 2001-2000 when it increased. One of the reasons was a transition from 8 year to 9 year elementary school. The total increase between period 1989 and 2005 was 82 %.

A different situation was in the case secondary vocational schools This type of school during period 1989 and 1997 increased (141 %) and after turning point (the same reasons like SOU) it has been decreasing since. The similar tendencies but in a relatively smaller size we could observed in the case of vocational schools. The number of schools until the year 1996 increased. The period 1996 and 2000 we could called as a stagnation period. There was a delay as far as secondary vocational schools number decrease is concerned, which came in 2001 and has been continuing to the present. Overall 14 schools were shut down (42 %) some of which were associated to the associated secondary schools.

Associated secondary schools represents a special category. They were found by associating of secondary vocational schools or vocational schools. They exist from the 2000 but during 2000 and 2001 each component was considered independently. The numbers of these types of schools increase from the foundation date. It also applies to the case of student numbers. Growth between period 2002 and 2005 was 2 schools and almost 1 000 students.

In Bratislava were 96 secondary schools (except special secondary schools witch were 6) in 2006. There were studying 34 362 students in 2005 (tab. 1). In district Bratislava I were studying the lowest (13,4 %) and in district Bratislava II the highest (32,3 %) number of students. In districts Bratislava III (16,8 %) and Bratislava IV (15,8 %) it was similar. In the last district – Bratislava V were studying 21,7 % students.

Spatial allocation of these schools documents fig. 1. Allocation of secondary schools we can consider as relatively uniform. It are also localized in peripheral part of the city (Devínska Nová Ves, Devín, Rača etc.). The biggest concentration is however in the city center (Staré Mesto, Nové Mesto) and Ružinov and Petržalka too.

Fig. 1: Localization of secondary schools in Bratislava.

Accessibility analysis of secondary schools in Bratislava

Accessibility can be analyzed by accessibility measures. In the paper, accessibility was measured by 7 different measures of accessibility (binary, metric, topologic direct, topologic weight, topologic indirect, opportunity based measure and two measures come out from perception of inhabitants of the city). Delimitation space does not allow detailed characteristics of applied measures; therefore, we suggest the paper of Slovak geographers (Kusendová 1996, Tolmáči 1998, 1999, 2002, Michniak 2003, 2006, Horňák 2005, Križan 2005, Székely 2006), where all the measures are described in detail.

Outgoing from results of all applied accessibility measures was classification of Bratislava to various regional types using methods of regional typology (cluster analysis). Applied were hierarchical agglomeration methods (Bezák 1988, Ondoš a Korec 2006, Apparicio a Séguin 2006). Similarities or dissimilarities of urban districts belonging to the same regional type were reviewed in the base of Euclidean distance and clusters were created by Ward methods.

On the application of given taxonomic procedures, it has been implemented two criteria to reach correct results. The first is that methods of cluster analysis can not work with data dependent on measurement unit (Lukasová a Šarmanová 1985, s. 20). The second criterion demands mutual incorrelation of applied variables (Bezák 1988, s. 312-313) because of mutual correlation of attributes can significantly influence the course and also results of cluster analysis (Lukasová a Šarmanová 1985, s. 22). Undesirable influence of different measurement unit

can be eliminate as suggest Bezák (1988) by standardization of variables. Mutual incorrelation can be ensure by transformation of variables e.g. by principal component analysis (Überla 1976 s. 87-104, Hebák a Hustopecský 1987, s. 371-384) possibly application other different method as Euclidian distance during review of unit similarities.

Objects of research were 131 urban districts (UD) as origin nodes and 96 schools as destination nodes. Demographical and other statistical dates come from census 2001. Travel time come from timetable in 6. June 2006 at 8.00 AM. Questionnaire completed 5 622 respondents (1,31 % of city population).

Outgoing from set decomposition of analyzed UO is 7 regional types which are market by character A, B, C, D, E, F and G. Fig. 2, tab. 1, 2 and graph 1 documents final regional types determined on the base of secondary school accessibility. In the next paragraphs are briefly characterized individual regional types.

Type A is quantitative larges cluster. It is grouping 29,8 % of all analyzed UD and there lives 40 % inhabitants from witch only 7,1 % are in secondary age (tab. 3). UD classified into this type are characterized by the best accessibility of secondary schools what also indicate values of evaluated accessibility measures. Great values (evenly in the case of type B) show the first accessibility measure (Acc1) what means that average travel time to the nearest secondary school is 6,7 min. Relatively great values was measurement in the case of Acc6 what means that from this UD are accessible 64 secondary schools to 30 min. The max was 87 and min 32 schools (graph 1). There lives 7,1 % of 15th and 19th years old inhabitants (tab. 2).

From a spatial point of view (fig. 2) we can identify 5 centers of this regional type occurrence. The first center represent Dúbravka and Karlova Ves, the second Petržalka, the third Ružinov, the next north Nové Mesto and south Rača and the last centre is localized in Staré Mesto. Almost in all these UD are 1 secondary school at least mostly more than one.

Tab. 1: Average values of analyzing variable for individual regional types.

	Dst1	Dst2	Dst3	Dst4	Dst5	Dst6	Dst7	Dst8
Typ A	6,7	2069,7	71,1	200,6	61,2	63,9	11,7	1,7
Typ B	6,7	1684,0	114,9	395,1	42,8	78,9	11,3	1,7
Typ C	10,2	2752,6	94,0	216,5	61,2	28,1	19,0	1,9
Typ D	8,6	2736,0	21,8	48,7	97,6	42,0	15,2	1,8
Typ E	14,9	4281,4	4,8	5,7	159,3	11,9	20,3	2,5
Typ F	9,6	2133,6	43,4	126,6	73,3	61,0	16,4	2,2
Typ G	11,5	3450,8	16,4	33,3	103,4	22,1	27,3	2,3

Type B we can marked as type with the best values of applied accessibility measures. In total it groups 20 UD (15,3 %) where lives 12,9 % city population. Quotient of secondary age inhabitants is the second largest (after type F). These UD are operated by significant traffic network (Hodžovo nám., SAV, AS Mlynské Nivy etc.). In this case dominates UD in Staré Mesto (10). The other zones of occurrence are UD in Ružinov and Nové Mesto (4) and Petržalka (2 UD).

The smallest quotient of secondary age inhabitants (5,3 %) lives in 9 UD belongs to regional type C. These UD can be considered as final districts in the sense of final traffic stops. UD

like south Rača, Dúbravka, Pošeň-east and Vinárky belongs to this type. It has worst values of accessibility measures then average values. There lives 8,0 % of city population.

Tab. 2: Selected characteristic of regional types based on secondary school accessibility.

Regional type	Urban districts		Inhabitants		15-19 years of ages	
Typ A	39	29,8 %	168 183	39,2 %	11 930	7,1 %
Typ B	20	15,3 %	55 421	12,9 %	4 920	8,8 %
Typ C	9	6,9 %	34 252	8,0 %	1 826	5,3 %
Typ D	32	24,4 %	84 747	19,8 %	5 972	7,0 %
Typ E	8	6,1 %	9 567	2,2 %	673	7,0 %
Typ F	15	11,5 %	46 257	10,8 %	5 074	11,0 %
Typ G	8	6,1 %	22 074	5,1 %	1 810	8,2 %

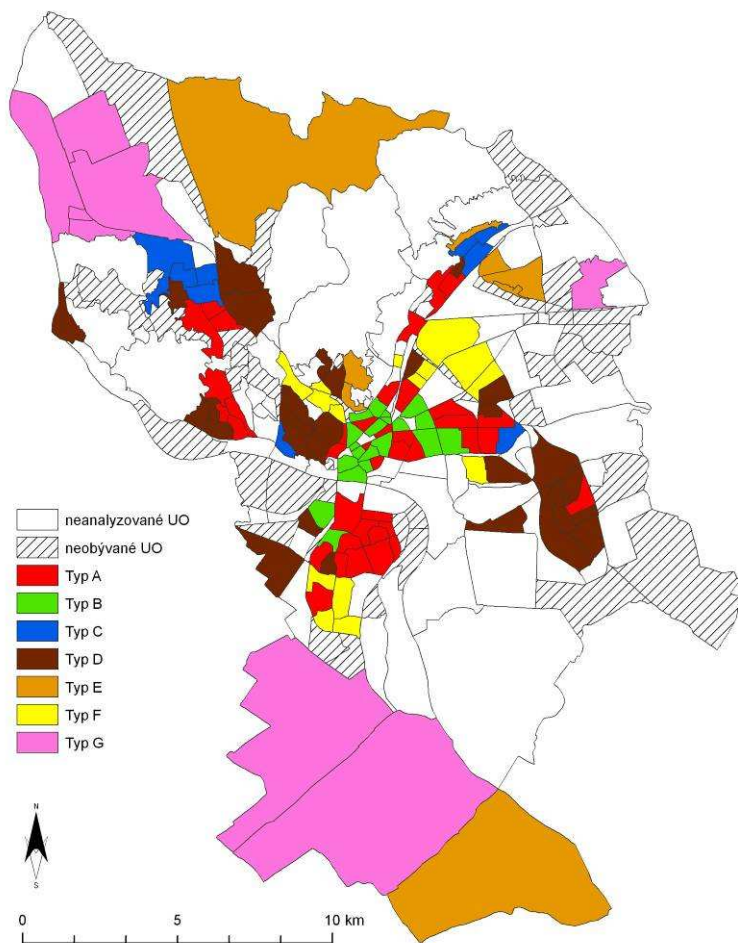
Spatial heterogeneous cluster represent type D. It can be identify in the city center (Na Hrebienku, Slavín) but also on the city periphery (Devín, Kapitulské pole). Totally come under this type 32 UD with 19,8 % inhabitants. Secondary ages category are 7,0 % inhabitants. In the case of Acc1 it is better than average values but in the case of other measures it is on the average line or worst (tab. 1, graph 1). Respondents classified the accessibility of secondary schools with average grade 1,8. The largest concentration of this regional type we can find in Podunajské Biskupice, Staré Mesto, Dlhé diely and Lamač.

UD from witch are secondary school worse accessible integrated to regional type E. Unambiguous it is type with the worst accessibility of secondary schools in the case of all measures. By number of inhabitants (2,2 %) and number of secondary age inhabitants (7,0 %) is the second smallest. It are periphery localized districts (Čunovo, Záhorská Bystrica, Horné Šajby, Pri Šajbách, Stará Rača) but also UD with central position (Koliba, Matúškova ul.). The average grade determined by respondents was 2,5. In the case of this type was determined the worst grade (3,4) in UD Čunovo (graph 1).

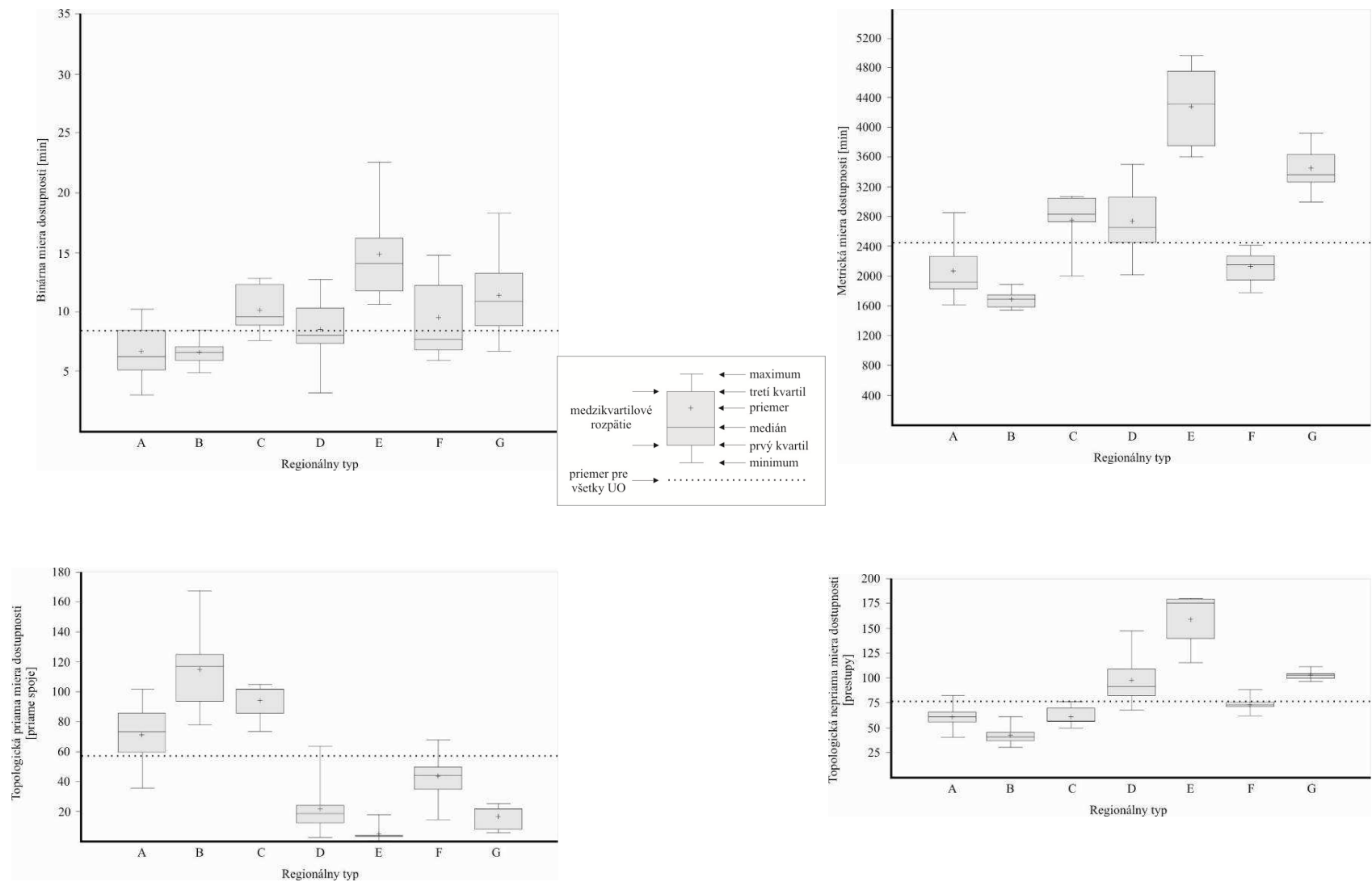
In the UD classified to type F lives 10,8 % city population from with 11,0 % are between 15th and 19th years old what is the highest quotient. Accessibility of secondary schools is however under average. From spatial point of view we can identify 4 zones of this type districts. It are Nové Mesto (6), Petržalka (4) Staré Mesto (3) and Ružinov (2). It

The last type (G) represent marginal localized UD like Jarovce, Rusovce, Vajnory, Devínska Nová Ves. In the case of this type were measured the second worst values of secondary schools accessibility. Totally lives here 5,1 % city population but relatively high quotient of secondary ages (8,2 %).

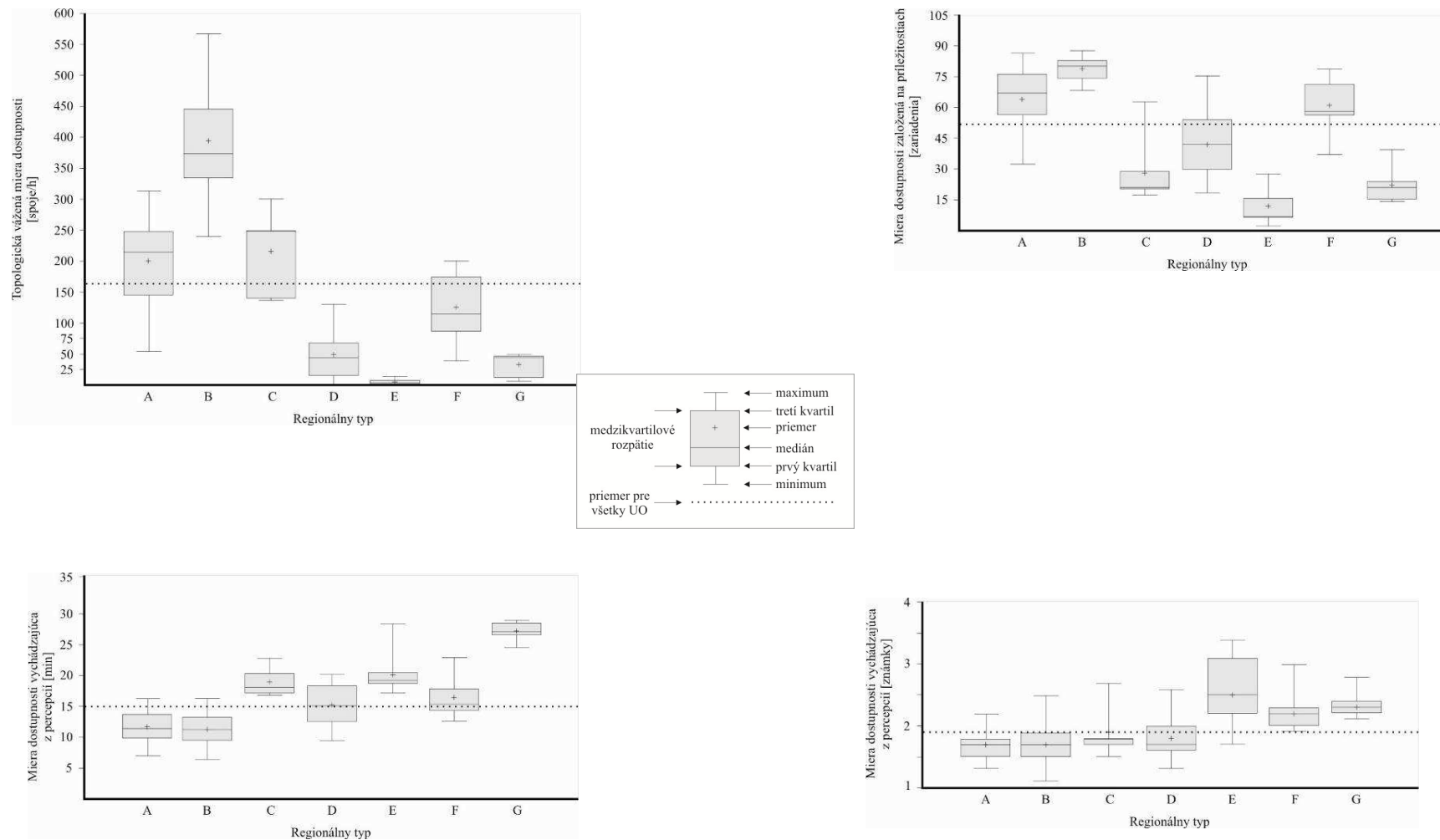
Fig. 2: Regional types of urban districts based on secondary school accessibility.



Graph 1: Selected characteristics of regional types based on secondary school accessibility.



Graph 1. Selected characteristics of regional types based on secondary school accessibility (continuing).



Conclusion

In Bratislava several types of secondary schools with different relevance from local to regional or national can be identified. Traveling to the schools represents a significant quotient of traveling and public transport takes a big part of it (Korec 1994).

The ground plan states that there are plans of secondary schools expanding in Bratislava up to 100 students among 1 000 inhabitants till 2030 (ÚP 2007, s. 19). The importance of secondary school accessibility analysis will be increasing.

Analysis of regional types revealed also the problem of spatial equity in this problematic. It is mostly related to regional types G and partially E which has a worse accessibility of secondary schools and quotient of 15-19 years of age is relatively high. From the spatial point view it applies to marginal zones with long distance to the city centre and also with limited public transport options. On the contrary the most appropriate accessibility of secondary schools was registered in the case of type B (possibly A or C). There are a number of schools within a short distance and also there are various transport options.

Secondary school accessibility deserves special interest because:

- School accessibility can influence student attendance and punctuality.
- More limited access to schools can be related to poorer student performance and behavior during lessons (Talen 2001, p. 466).
- With the accessibility (closeness to) home correspond also the choice (selection of school (Bagley et al. 2001, p. 312-315).

It is necessary to note, that there are much more ways to define and understand accessibility to undertake a research aimed at same direction as this paper follows. It is crucible to judge the standings and possibilities of applications. Important is also to note the fact, that this analyzes covers just some selected aspects of very complex issues, not including topics with nonspatial relations. This moment outlines the future direction of next research with aspiration to find answer to questions, how to incorporate non space related aspects in accessibility measurement. The future research could much more rely on problems of spatial equity in the sense of analyzes for people instead of accessibility analyzes of nodes.

Literature

- [1] Apparicio, P., Séguin, A. 2006. Measuring the Accessibility of Services and Facilities for Residents of Public Housing in Montréal. *Urban Studies*, 43, 1, 187-211.
- [2] Bagley, C., Woods, P.A., Glatter, R. 2001. Rejecting Schools: towards a fuller understanding of the process of parental choice. *School Leadership and Management*, 21, 3, 309-325.
- [3] Bezák, A. 1988. Regionálne typy sociálno-priestorovej štruktúry Bratislavy. *Geografický časopis*, 40, 4, 311-328
- [4] Bezák, A. 1993. Problémy a metódy regionálnej taxonómie. *Geographia Slovaca*, 3, 1-98.
- [5] Croft, J. 2004. Positive Choice, No Choice or Total Rejection: the Perennial Problem of School Catchments, Housing and Neighbourhoods. *Housing Studies*, 19, 6, 927-945.
- [6] Gorard, S. 1999. Well. That about wraps it up for school choice research: a state of the art review. *School Leadership and Management*, 19, 1, 25-47.

- [7] Hay, A. 1995. Concepts of Equity, Fairness and Justice in Geographical Studies. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20, 4, 500-508.
- [8] Hebák, P., Hustopecký, J. 1987. *Vícerozměrné statistické metody s aplikacemi*. Praha: SNTL, 456 s.
- [9] Hornák, M. 2005. Dostupnosť siete diaľnic a rýchlostných ciest v SR. *Horizonty dopravy*, 13, 1, 31-34.
- [10] Hunter, J. 1991. Which school? A study of parents' choice of secondary school. *Educational Research*, 33, 1, 31-41.
- [11] Jones, K., Kirby, A. 1982. Provision and well being: an agenda for public resources research. *Environmental and Planning A*, 4, 4, 297-310.
- [12] Kirby, A. 1979. *Education, health and housing: An empirical investigation of resources accessibility*. Farnborough: Saxon House, 118 s., ISBN 0566002981.
- [13] Kirby, A., Knox, P., Pinch, S. 1983. Developments in public provision and urban politics: an overview and agenda. *Area*, 15, 4, 295-300.
- [14] Koehler, D.H., Wrightson, M.T. 1987. Inequality in the Delivery of Urban Services: A Reconsideration of Chicago Parks. *The Journal of Politics*, 49, 1, 80-99.
- [15] Kolektív autorov 1986. *Dejiny Slovenska I*, Bratislava, Veda, 532 s.
- [16] Kolektív autorov 1987. *Dejiny Slovenska II*, Bratislava, Veda, 847 s.
- [17] Kolektív autorov 1992. *Dejiny Slovenska III*, Bratislava, Veda, 829 s.
- [18] Korec, P. 1994. System of transport in Petržalka, its function and problems. *AFRNUC Geographica*, 34, 13-21.
- [19] Križan, F. 2005. Meranie dostupnosti v geografii. In: Svatoňová, H. ed. *Geografické aspekty stredoevropského priestoru*, Brno (Masarykova univerzita v Brne), 267-287.
- [20] Kunzmann, K.R. 1998. Planning for spatial equity in Europe. *International Planning Studies*, 3, 1, 101-121.
- [21] Kusendová, D. 1996. Analýza dostupnosti obcí Slovenska. *Aktivita v kartografii '96*. Zborník referátov zo seminára. Bratislava (Kartografická spoločnosť SR), 29-49.
- [22] Lindesy, G., Maraj, M., Kuan, S. 2001. Access, Equity, and Urban Greenways: An Exploratory Investigation. *The Professional Geographer*, 53, 3, 332-346.
- [23] Lucy, W. 1981. Equity and planning for local services. *Journal of the American Planning Association*, 47, 4, 447-457.
- [24] Lukasová, A., Šarmanová, J. (1985): *Metody shlukové analýzy*. Praha: SNTL, 212 s.
- [25] Michniak, D. 2002. Dostupnosť ako geografická kategória a jej význam pri hodnotení územno-správneho členenia Slovenska. *Dizertačná práca*, Bratislava: Geografický ústav SAV, 125 s.
- [26] Michniak, D. 2003. Dostupnosť okresných miest na Slovensku. *Geografický časopis*, 55, 1, 21-39.
- [27] Michniak, D. 2006. Pojem dostupnosti v geografii a vybrané prístupy k jej štúdiu. *Geografická revue*, 2, 2, 724-741.
- [28] Mladenka, K.R., Hill, K.Q. 1977. The distribution of benefits in an Urban environment. *Urban Affairs Quarterly*, 13, 1, 73-94.
- [29] Mladenka, K.R., Hill, K.Q. 1978. The distribution of urban police services. *Journal of Politics*, 40, 1, 112-133.
- [30] Mladenka, K.R. 1980. The Urban bureaucracy and the Chicago political machine: who gets what and the limits to political control. *American Political Science Review*, 74, 4, 911-998.
- [31] Murray, A.T., Davis, R. 2001. Equity in regional service provision. *Journal of Regional Science*, 41, 4, 577-600.
- [32] Nicholls, S. 2001. Measuring the accessibility and equity of public parks: a case study using GIS. *Managing Leisure*, 6, 4, 201-219.

- [33] Ogryczak, W. 2000. Inequality measures and equitable approach to location problems. *European Journal of Operational Research*, 122, 2, 374-391.
- [34] Ondoš, S., Korec, P. 2006. Súčasné dimenzie sociálno-demografickej priestorovej štruktúry Bratislavy. *Sociológia*, 38, 1, 49-82.
- [35] Pacione, M. 1989. Access to urban services – the case of secondary school in Glasgow. *Scottish Geographical Magazine*, 105, 1, 12-18.
- [36] Parsons, E., Chalkley, B., Jones, A. 2000. School Catchments and Pupil Movements: a case study in parental choice. *Educational Studies*, 26, 1, 34-48.
- [37] Pinch, S. 1987. The changing geography of preschool services in England between 1977 and 1983. *Environment and Planning C*, 5, 4, 469-480.
- [38] Pizzolato, N.D., Barcelos, F.B., Lorena, L.A.N. 2004. School location methodology in urban areas of developing countries. *International Transactions in Operational Research*, 11, 667-681.
- [39] Slavík, V., Mišík, B. 1999. Centrá gymnázií a ich spádové regióny v SR. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia geografica*, 3, 90-97.
- [40] Slavík, V., Sedlák, M. 1998. Sídelné a regionálne preferencie žiakov stredných škôl v Skalici. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, 40, 39-53.
- [41] Smoyer-Tomic, K.E., Hewko, J.N., Hodgson, M.J. 2004. Spatial accessibility and equity of playgrounds in Edmonton, Canada. *The Canadian Geographer*, 48, 3, 287-302.
- [42] Symons, J.G. 1971. Some comments on equity and efficiency in public facility location models. *Antipode*, 3, 1, 54-67.
- [43] Székely, V. 2006. Priame dopravné prepojenia vybraných miest prešovského kraja. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia geographica*, 45, 10, 500-505.
- [44] Talen, E. 1997. The social equity of urban service distribution: An exploration of park access in Pueblo, Colorado, and Macon, Georgia. *Urban Geography*, 18, 6, 521-541.
- [45] Talen, E. 1998. Vizualizing fairness: Equity maps for planners. *Journal of the American Planning Association*, 64, 1, 22-38.
- [46] Talen, E. 2001. School, Community, and Spatial Equity: An Empirical Investigation of Access to Elementary School in West Virginia. *Annals of the Association of American Geographers*, 91, 3, 465-486.
- [47] Talen, E. 2002. Pedestrian Access as a Measure of Urban Quality. *Planning Practice and Research*, 17, 3, 257-278.
- [48] Talen, E., Anselin, L. 1998. Accessing Spatial Equity, An Evaluation of Measures of Accessibility to Public Playgrounds. *Environment and Planning A*, 30, 4, 595-613.
- [49] Thériault, M., Des Rosiers, F., Joerin, F. 2005. Modeling accessibility to Urban services using fuzzy logic. *Journal of Property Investment and Finance*, 23, 1, 22-54.
- [50] Thomas, A., Dennison, B. 1991. Parental or pupil choice – who really decides in Urban schools? *Educational Management and Administration*, 19, 4, 243-249.
- [51] Tolmáči, L. 1998. Miery dostupnosti, koncepcia pojmu a teoretická báza. *AFRNUC Geographica*, 41, 175-191.
- [52] Tolmáči, L. 1999. Spádové regióny krajských miest na základe ich asymetrickej váženej dostupnosti. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia geographica*, 3, 305-314.
- [53] Tolmáči, L. 2002. Dostupnosť miest Slovenska. 1. vyd. Bratislava: MAPA Slovakia, 66 s., ISBN 80-89080-40-5.

- [54] Truelove, M. 1993. Measurement of spatial equity. *Environment and Planning C*, 11, 1, 19-34.
- [55] Tsou, K-W., Hung, Y-T., Chang Y-L. 2005. An accessibility-based integrated measure of relative spatial equity in urban public facilities. *Cities*, 22, 6, 424-435.
- [56] Überla, K. 1976. Faktorová analýza. Bratislava: Alfa, 2. vydanie, 334 s.

The authors wish to thank VEGA agency to financial support of project No. 1/1143/12.

**VYBRANÉ ASPEKTY VZDELÁVANIA V KRAJINÁCH OECD
A NA SLOVENSKU****SELECTED ASPECT OF EDUCATION IN OECD COUNTRIES AND
SLOVAKIA****RNDR. FRANTIŠEK KRÍŽAN, PHD.****DOC. RNDR. DANIEL GURŇÁK, PHD.****PROF. RNDR. VILIAM LAUKO, CSC.****DOC. RNDR. LADISLAV TOLMÁČI, PHD.**

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta Univerzita Komenského v Bratislave,
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: krizan@fns.uniba.sk, gurnak@fns.uniba.sk, lauko@fns.uniba.sk,
tolmaci@fns.uniba.sk*

Anotácia

Príspevok je zameraný na zhodnotenie vybraných aspektov vzdelávania v krajinách OECD. Zvýšená pozornosť je venovaná analýze aspektov edukácie na Slovensku. Analyzovaných je viacero bázičkových ukazovateľov zverejnených v publikácii Education at a Glance 2011: OECD Indicators. Z výsledkov analýzy možno určiť niekoľko trendov vývoja edukácie v krajinách OECD v širších spoločenských a ekonomických súvislostiach.

Kľúčové slová

vzdelávanie, geografia edukácie, OECD, Slovensko.

Annotation

The paper is focused on the evaluation of selected aspects of education in OECD countries. Increased attention is devoted to analyze of education aspects in Slovakia. In the paper a number of basic indicators published in the publication Education at a Glance 2011: OECD Indicators were analyzed. From the results of the analysis can be identify several trends of education in the OECD countries in the broader social and economic contexts.

Key words

Education, Geography Education, OECD, Slovakia.

JEL classification: I21

ÚVOD

Vzdelanie má v histórii vývoja spoločnosti nezastupiteľné miesto, pričom možno konštatovať, že jeho krivka jeho významu má progresívny charakter. Edukácia je objektom štúdia mnohých vedných disciplín, vrátane geografie (cf. Butler a Hamnett 2007). Počiatky intenzívnejšej diskusie, resp. rozvoja geografie edukácie ako geografickej subdisciplíny

možno datovať k 70. rokom 20. storočia s následným bádateľským útlmom, pričom za ostatné dve dekády možno pozorovať vzrastajúci záujem o problematiku (Thiem 2009).

Geografiu edukácie v slovenskej geografii možno považovať za dlhodobu zanedbávanú tematiku. V ostatnom období však bolo publikovaných niekoľko štúdií k problematike najmä kolektívom autorov D. Gurňák, V. Lauko, F. Križan. Výstupom ich analýz je tematická monografia (Lauko a kol. 2011), z ktorej vychádza aj tento príspevok.

Cieľom príspevku je zhodnotenie edukácie v krajinách OECD so špecifickým zameraním na Slovensko aplikáciou viacerých indikátorov najmä z oblasti vysokoškolského vzdelania.

Zhodnotenie vybraných Indikátorov edukácie v OECD

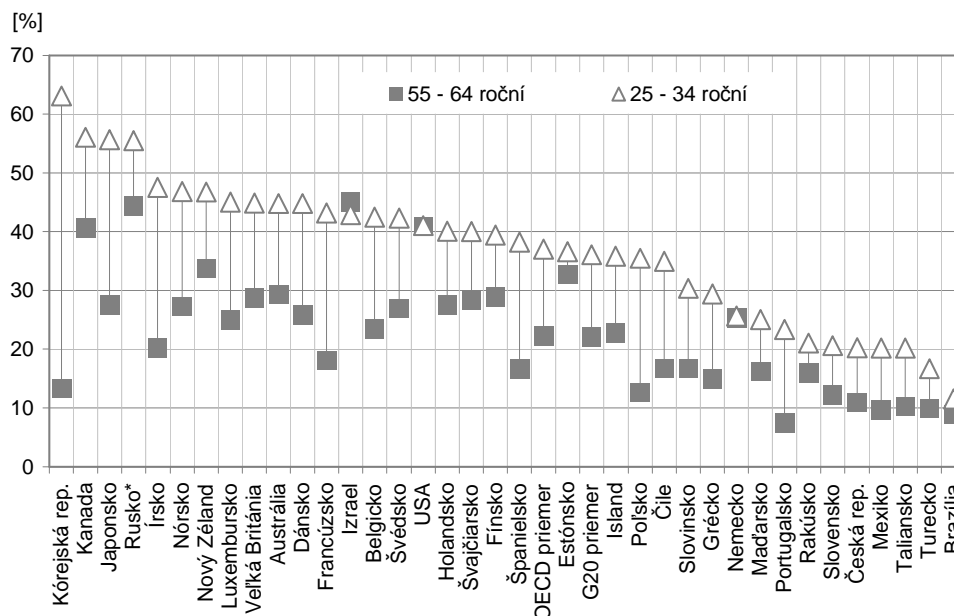
V krajinách OECD je edukácia analyzovaná pomocou viacerých kľúčových indikátorov¹, ktoré sú klasifikované do štyroch základných skupín (Education at a Glance: OECD Indicators 2011).

Vzhľadom na obmedzený priestor, sú v príspevku analyzované vybrané indikátory z niektorých základných oblastí hodnotenia edukácie v rámci OECD so špecifickým zreteľom na Slovenskú republiku.

K najčastejšie diskutovaným ukazovateľom v širších odborných, ale aj verejných kruhoch je stupeň dosiahnutého vzdelania, keďže vyšší stupeň vzdelania je spájaný s vyššími príjmami a úspešnejším uplatnením sa na trhu práce (Blundell a kol. 1999, Harmon et al. 2003, Sianesi a Van Reenen 2003). Pri hodnotení populácie s ukončeným vysokoškolským vzdelaním v rámci OECD možno identifikovať niekoľko trendov. Za jeden z nich možno považovať zvyšovanie podielu mladšej generácie 25- až 34-ročných s ukončeným terciárnym vzdelávaním v porovnaní so staršími generáciami (55- až 64-roční), pričom v krajinách OECD je priemerný rozdiel 14,6 percentuálnych bodov (p. b.) v prospech mladšej generácie. Diferencie v priestore dokumentuje obr. 1. Dopyt po vzdelaní v daných krajinách výrazne vzostupné tendencie (pozri aj postkomunistické krajiny) v kontexte ekonomickej situácie týchto krajín. V prípade Slovenska bol zaregistrovaný nárast o 8,5 p. b., čo možno sumárne hodnotiť pozitívne. Na druhej strane je potrebné poukázať na skutočnosť, že ide o najnižšiu hodnotu spomedzi okolitých krajín (Česká republika +9,4 p. b.; Maďarsko +8,8 p. b.; Poľsko +22,8 p. b.).

¹ http://www.oecd.org/document/55/0,3746,en_2649_37455_46349815_1_1_1_37455,00.html

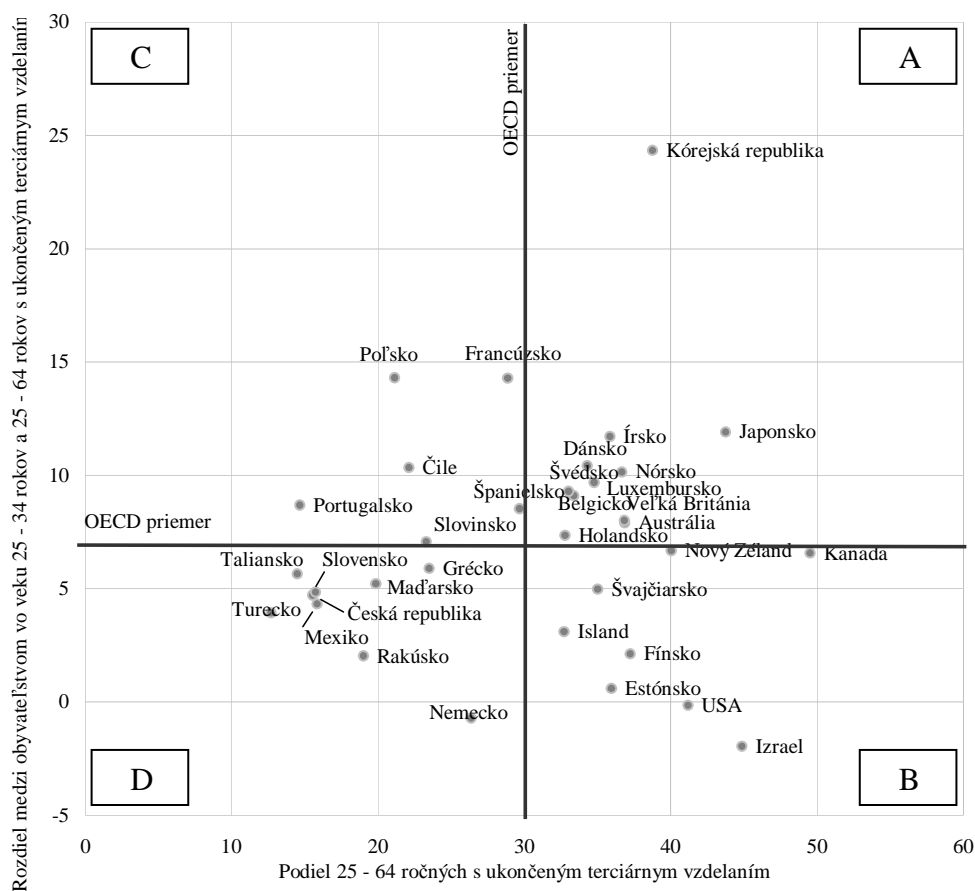
Obr. 1: Podiel populácie s ukončeným vysokoškolským vzdelaním podľa vekových skupín v roku 2009. (*údaj za rok 2002).



Zdroj: Education at a Glance: OECD Indicators 2011

Analýzou podielu terciárne vzdelaných obyvateľov možno v krajinách OECD za ostatných 30 rokov identifikovať výrazné vzostupové trendy s potenciálnym rastom do budúcnosti. Grafické prevedenie dokumentuje obr. 2. Štáty sú rozdelené do štyroch kvadrantov A, B, C a D podľa hodnôt sledovaných premenných. V pravom hornom kvadrante (A) sú lokalizované krajiny so zvýšeným podielom populácie s ukončeným vysokoškolským vzdelaním, ktoré v priebehu času tento podiel budú ešte zvyšovať (napr. Írsko, Japonsko či Kórejská republika). Možno poukázať na fakt, že za ostatné roky dosahuje rozdiel vo vzdelanostnej štruktúre obyvateľstva v týchto krajinách najextrémnejšie hodnoty. V pravom dolnom kvadrante grafu (B) sú umiestnené krajiny, ktorých obyvatelia dosahujú vysokú úroveň ukončeného vzdelania, avšak stále viac krajín prevýši danú úroveň dosiahnutého terciárneho vzdelania v nasledujúcich rokoch. Patria sem krajiny ako Estónsko, Fínsko, Island, Izrael, Švajčiarsko, Spojené štáty americké a i. Ďalší zhluk krajín (napr. Čile, Poľsko alebo Portugalsko) lokalizovaných v kvadrante C sa vyznačuje nižším podielom terciárne vzdelaných obyvateľov (pod priemerom OECD). Treba však poukázať na skutočnosť, že vzhľadom na súčasný stav porovnávaný s minulosťou možno predikovať približovanie sa k priemeru OECD v priebehu nasledujúcich rokov. Krajiny s podpriemerným podielom terciárne vzdelanej populácie (danej vekovej kategórie) a podpriemerným nárastom takto vzdelanej populácie sú zoskupené v ľavom dolnom kvadrante grafu (D). Možno konštatovať, že tieto krajiny budú aj v budúcnosti naďalej zaostávať v daných ukazovateľoch za ostatnými krajinami OECD. Najvýraznejšie sa to prejaví v krajinách Rakúsko a Nemecko.

Obr. 2: Podiel populácie s ukončeným vysokoškolským vzdelaním a potenciálny rast v krajinách OECD v roku 2009.



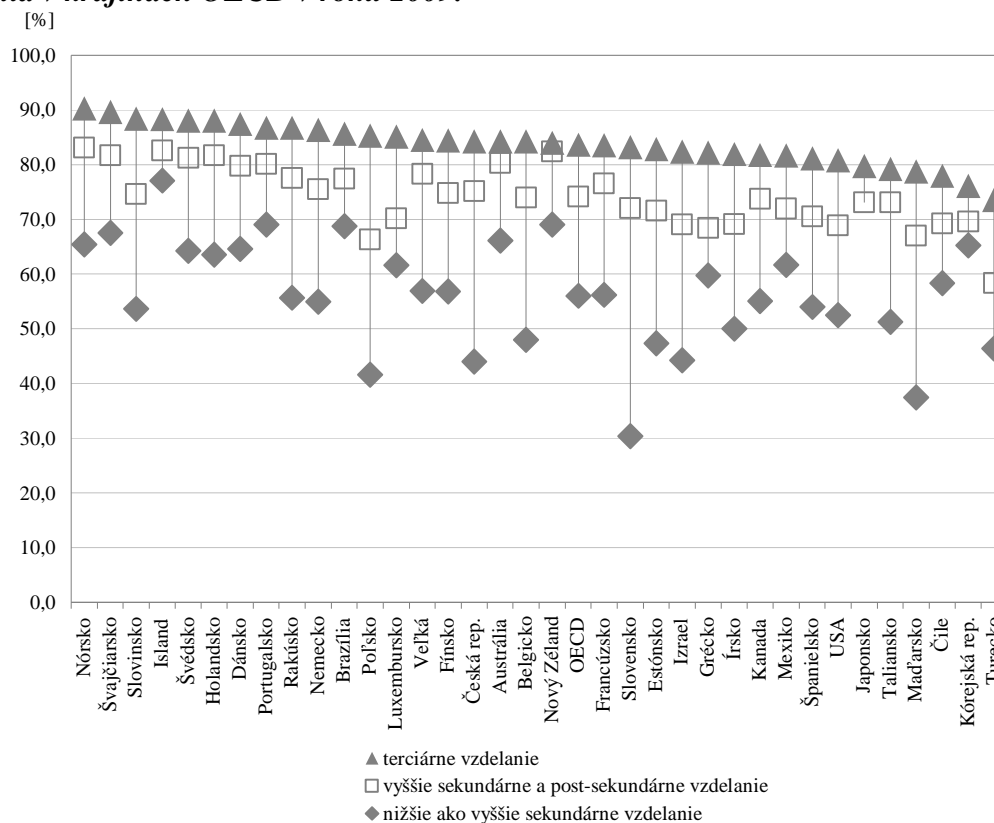
Zdroj: Education at a Glance: OECD Indicators 2011.

Ako ďalší indikátor bola hodnotená nezamestnanosť v kontexte dosiahnutého vzdelania. Zo správy Education at a Glance: OECD Indicators 2011 je zrejmé, že vo všetkých krajinách OECD majú najväčšie možnosti zamestnať sa osoby s terciárnym vzdelaním (obr. 3). Na druhej strane treba podotknúť, že aj keď táto závislosť bola preukázaná vo všetkých členských krajinách OECD, dôležitosť daného stupňa vzdelania v priestore varíruje. Vhodným príkladom je aj Slovenská republika, kde je rozdiel medzi jednotlivými stupňami vzdelania najvýraznejší. Vo všeobecnosti možno usudzovať, že možnosť zamestnať sa na Slovensku s ukončeným nižším ako vyšším sekundárnym vzdelaním je na úrovni 30,3 %. V porovnaní s priemerom OECD (50,6 %) je to veľmi nízka hodnota, ktorá poukazuje na význam edukácie (vo všeobecnosti) aj v ekonomickom procese. Ďalej možno pozorovať výrazný nárast možnosti zamestnať sa na Slovensku s ukončeným vyšším sekundárnym vzdelaním. Rozdiel v porovnaní s predchádzajúcim prípadom predstavuje 41,7 p. b., čo je najviac zo všetkých krajín OECD. Najmenšiu váhu pri zamestnaní sa medzi nižším a vyšším sekundárnym vzdelaním prisudzujú v Kórejskej republike (4,3 p. b.), na Islande (5,5 p. b.), v Grécku (8,6 p. b.) a pod. Naopak, najmä v bývalých postkomunistických krajinách je tento rozdiel najvýraznejší: Česká republika (31,1 p. b.), Maďarsko (29,6 p. b.) a i.

V krajinách OECD sa podiel zamestnanej populácie s ukončeným terciárnym vzdelaním pohybuje v intervale 73,6 % (Turecko) až 90,2 % (Nórsko). Podiel slovenských vysokoškolákov je na úrovni 83,2 %, čo je tesne pod priemerom OECD (83,6 %). Treba však zdôrazniť, že na Slovensku je rozdiel medzi najnižším a najvyšším stupňom vzdelania

a podielu zamestnaných v danej kategórii najvýraznejší (52,8 p. b.), pričom priemer krajín OECD dosahuje takmer polovičnú hodnotu (27,6 p. b.).

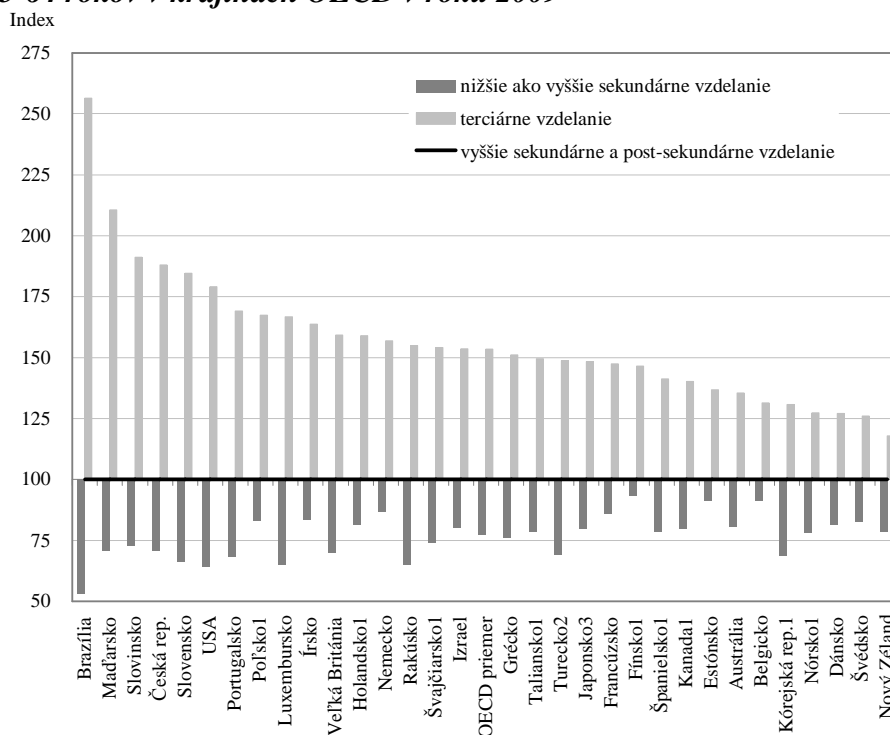
Obr. 3: Podiel zamestnanej populácie vo veku 25 – 64 rokov podľa dosiahnutej úrovne vzdelania v krajinách OECD v roku 2009.



Zdroj: *Education at a Glance: OECD Indicators 2011*

Ako ďalší indikátor bol hodnotený príjem zamestnanca podľa dosiahnutého stupňa vzdelania (obr. 4). Tento indikátor potvrdzuje vzájomnú prepojenosť edukácie a trhu práce, resp. prepojenosť s ekonomickým prostredím. Vo všeobecnosti, platí, že príjmy jednotlivca sa zvyšujú s každým stupňom vzdelania. Všeobecne možno konštatovať, že vo všetkých členských krajinách OECD prináša terciárne vzdelanie ekonomické výhody v podobe vyššieho príjmu. Zamestnanec s terciárnym vzdelaním priemerne zarobí o 53 % viac ako zamestnanec s vyšším sekundárnym vzdelaním a zamestnaní bez ukončeného vyššieho sekundárneho vzdelania majú v priemere o 23 % nižšie príjmy ako tí, ktorí majú úplné sekundárne vzdelanie. Konkrétne, v Brazílii, Maďarsku, Slovinsku, Českej republike či na Slovensku je príjem vysokoškolsky vzdelaných zamestnancov o viac ako 80 % vyšší oproti tým, ktorí majú vyššie sekundárne alebo post-sekundárne neterciárne vzdelávanie. Avšak vo viacerých vyspelých krajinách je tento pomer nižší: Nový Zéland (18 %), Švédsko (26 %), Dánsko (27 %) a Nórsko (27 %).

Obr. 4: Relativně příjmy zo zamestnania podľa dosiahnutej úrovne vzdelania vo vekovej kategórii 25-64 rokov v krajinách OECD v roku 2009²



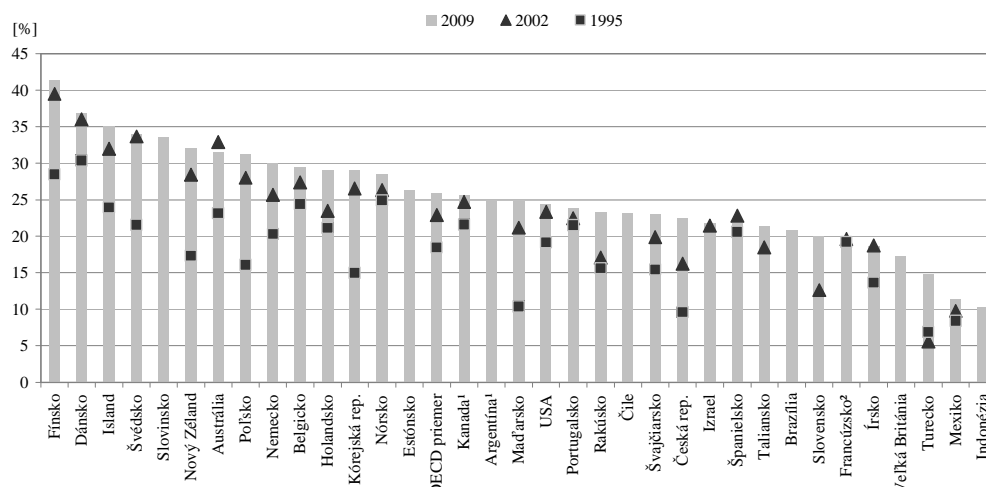
Zdroj: *Education at a Glance: OECD Indicators 2011.*

Ďalší z vybraných indikátorov hodnotí mieru zapísaných študentov z vekovej kategórie 15- až 19-ročných, resp. 20- až 29-ročných (obr. 5 a 6). Po ukončení povinnej školskej dochádzky, väčšina obyvateľov pokračuje v ďalšom vzdelávaní. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že v 25 krajinách OECD 80 % a viac detí vo veku 15 – 19 rokov sa aktívne zúčastňuje na vzdelávacom procese. V prípade Belgicka, Poľska Írska a Slovinska je to viac ako 90 % populácie z danej vekovej skupiny. Slovensko dosahuje hodnoty 85,1 %, čo je nad priemerom OECD (82,2 %). Na druhej strane pre Turecko sú príznačné hodnoty nižšie ako 55 %.

Z údajov o počte zapísaných študentov na štúdium vo vekovej kategórii 20 – 29 rokov vyplýva, že v období medzi rokmi 1995 a 2009 vzrástol počet študujúcich o 8,2 p. b., čo možno hodnotiť pozitívne. Opätovne sa prejavili výrazné disparity vo vzdelávacích systémoch jednotlivých krajín OECD. Kým v Austrálii, Dánsku, Fínsku, na Islande, Novom Zélande, v Poľsku či Slovinsku je viac ako 30 % populácie vo veku 20 – 29 rokov zapísaná na niektorú zo škôl, v iných krajinách (Francúzsko, Írsko, Veľká Británia, Turecko) je tento podiel menší ako 20 %. Na Slovensku možno identifikovať vzostupný trend, avšak neustále pod priemerom OECD. Kým v roku 2002 študovalo v danej vekovej kategórii 12,6 % (priemer OECD bol 22,9 %), v roku 2009 táto miera už vzrástla na 20,1 %.

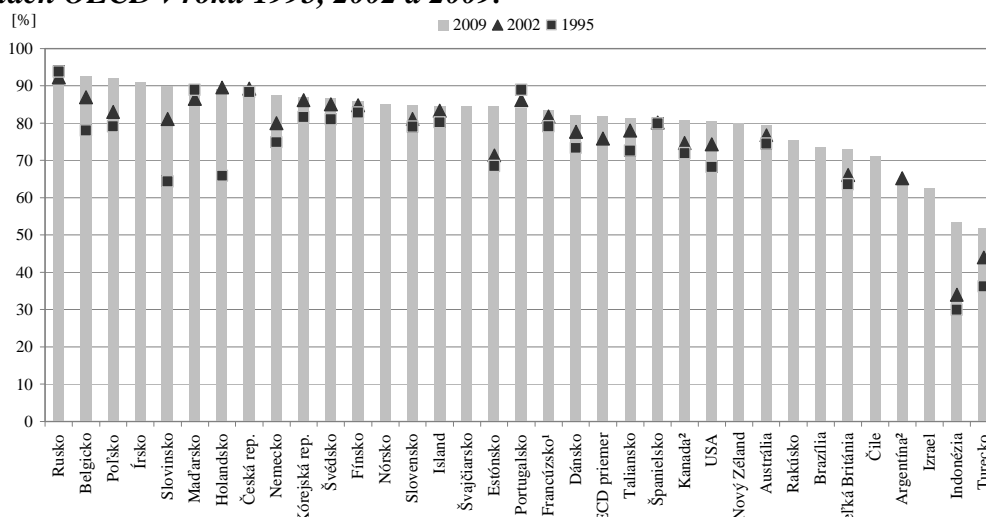
² Poznámka: Vyššie sekundárne a post sekundárne (nie terciárne vzdelanie) = 100. Belgicko, Kórejská rep. a Turecko poskytujú dáta po odpočítaní dane z príjmu. Česká republika, Maďarsko, Luxembursko, Poľsko, Portugalsko a Slovinsko poskytujú dáta s výnimkou údajov pre jednotlivcov v pracovnom pomere na čiastočný úväzok. Maďarsko, Luxembursko, Poľsko a Slovinsko taktiež neposkytujú údaje o čiastočnom príjme.

Obr. 5: Miera zapísaných študentov na štúdium vo vekovej kategórii 15 – 19 roční v krajinách OECD v roku 1995, 2002 a 2009.



Zdroj: Education at a Glance: OECD Indicators 2011

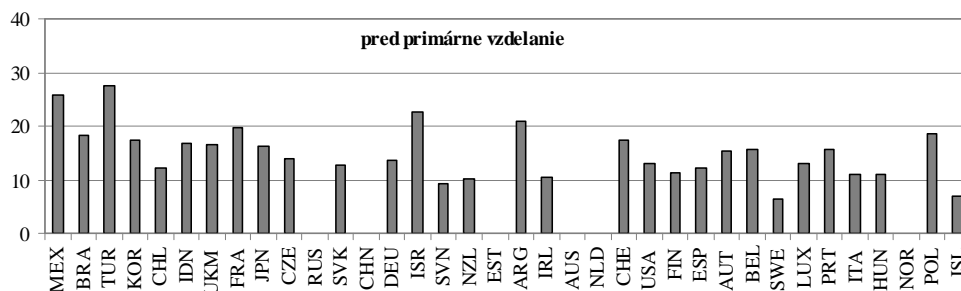
Obr. 6: Miera zapísaných študentov na štúdium vo vekovej kategórii 20-29 roční v krajinách OECD v roku 1995, 2002 a 2009.



Zdroj: Education at a Glance: OECD Indicators 2011

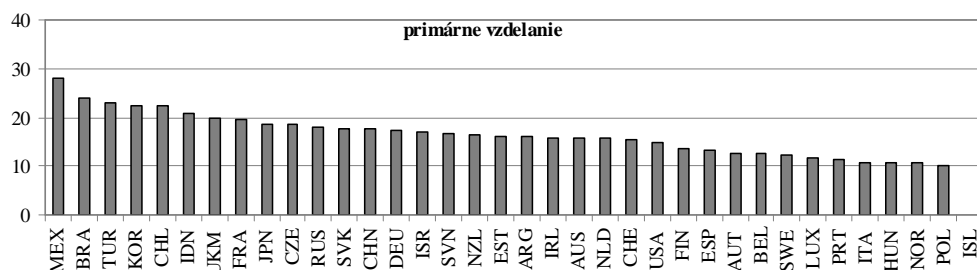
Posledným hodnoteným indikátorom zo skupiny Vyučovacie prostredie, podmienky vyučovania a organizácia škôl bol počet študentov na pedagóga. Aj keď je príspevok zameraný najmä na vysokoškolské vzdelanie, v prípade tohto indikátora sú výsledky komparatívne analyzované na úrovni všetkých stupňov vzdelania (obr. 7 – 11). V priemere pripadá v krajinách OECD 14,3 detí na pedagóga v predškolských vzdelávacích inštitúciách; 16,0 študentov na pedagóga na základných školách; 13,5 študentov na pedagóga na nižšom a vyššom sekundárnom stupni a 14,9 študentov na pedagóga na terciárnom stupni.

Obr. 7: Podiel študentov na učiteľ'a (pracujúci na plný úväzok) vo vzdelávacích inštitúciách na predprimárnom stupni v krajinách OECD v roku 2009.



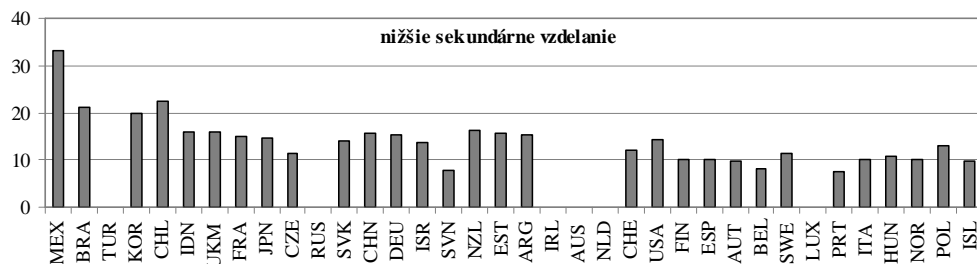
Zdroj: Education at a Glance: OECD Indicators 2011

Obr. 8: Podiel študentov na učiteľ'a (pracujúci na plný úväzok) vo vzdelávacích inštitúciách na primárnom stupni v krajinách OECD v roku 2009



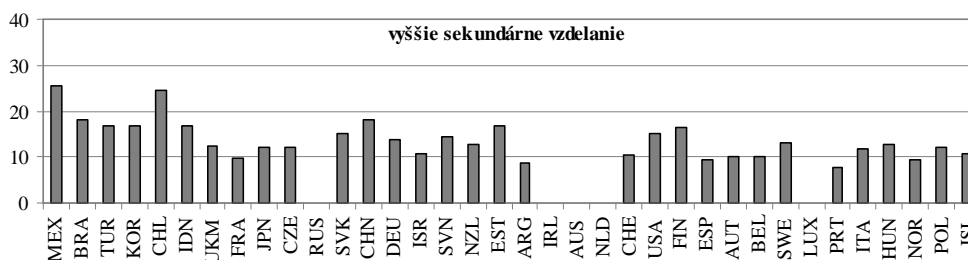
Zdroj: Education at a Glance: OECD Indicators 2011

Obr. 9: Podiel študentov na učiteľ'a (pracujúci na plný úväzok) vo vzdelávacích inštitúciách na nižšom sekundárnom stupni v krajinách OECD v roku 2009



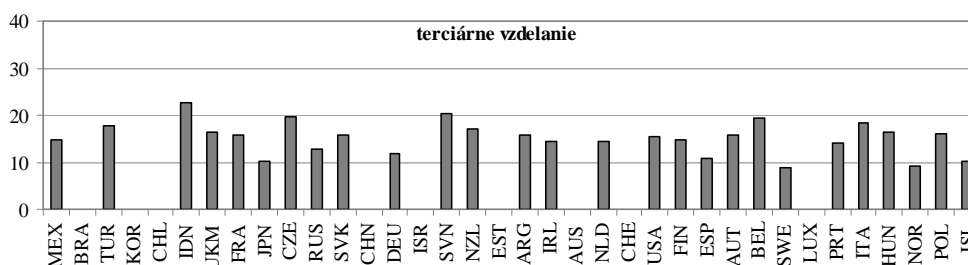
Zdroj: Education at a Glance: OECD Indicators 2011

Obr. 10: Podiel študentov na učiteľa (pracujúci na plný úväzok) vo vzdelávacích inštitúciách na vyššom sekundárnom stupni v krajinách OECD v roku 2009



Zdroj: Education at a Glance: OECD Indicators 2011

Obr. 11: Podiel študentov na učiteľa (pracujúci na plný úväzok) vo vzdelávacích inštitúciách na terciárnom stupni v krajinách OECD v roku 2009



Zdroj: Education at a Glance: OECD Indicators 2011

Záver

Vzdelanie vo všeobecnosti nadobúda v modernej postindustriálnej spoločnosti na význame. V odbornej literatúre sa možno stretnúť s termínmi vedomostná ekonomika, učiace sa regióny a pod., čo potvrdzuje relevantnosť výskumu v oblasti edukácie. V súvislosti s výstupmi analýzy školstva v krajinách OECD možno identifikovať trendy vo vzdelaní populácií daných krajín v previazanosti na ďalšie socioekonomické atribúty. Taktiež možno diskutovať o význame vzdelania ako ľudského kapitálu podmieňujúceho regionálne disparity, avšak vo všeobecnosti možno konštatovať, že vzdelanie sa stáva najdôležitejším výrobným kapitálom, čo potvrdzujú aj mnohé teoretické koncepcie (Lauko a kol. 2011, s. 168-174).

Zo záverov správy Education at a Glance: OECD Indicators 2011 možno konštatovať, že v ostatných rokoch došlo vo vzdelanostnej úrovni obyvateľov krajín OECD k výrazným zmenám vo všetkých stupňoch vzdelania. Vzdelanostná štruktúra obyvateľov krajín OECD má v súčasnosti zloženie: 27 % obyvateľov má primárne vzdelanie alebo nižšie sekundárne vzdelanie, 44 % má vyššie sekundárne vzdelanie a 30 % má terciárne vzdelanie. Trendom je zvyšujúca sa vzdelanostná úroveň obyvateľstva krajín OECD, čo môže mať pozitívne dôsledky na ostatné socioekonomické ukazovatele, najčastejšie hodnotené mierou nezamestnanosti, resp. príjmami obyvateľstva.

V rámci jednotlivých hodnotených indikátorov (podľa jednotlivých skupín) sa Slovenská republika často zaraďuje medzi priemerné až podpriemerné krajiny OECD. V indikátoroch investícií do školstva je pod priemerom OECD (Lauko a kol. 2011).

Celkové postavenie Slovenska v rámci OECD možno zhodnotiť ako relatívne pozitívne v zmysle nastúpených trendov zvyšovania podielu najmä vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva. Naopak, zaostávame v úrovni financovania jednotlivých stupňov škôl (najmä vysokých), čo je nutné zlepšiť. Slovensko patrí medzi krajiny s podpriemerným podielom terciárne vzdelanej populácie (danej vekovej kategórie) a taktiež podpriemerným nárastom takto vzdelanej populácie za ostatné roky, čo možno hodnotiť kriticky, keďže sa radí medzi krajiny, ktoré budú aj v budúcnosti naďalej zaostávať v daných ukazovateľoch za ostatnými krajinami OECD.

Literatúra

- [1] Blundell, R., Lorraine D., Costas M., Sianesi, B. 1999. Human Capital Investment: The Returns from Education and Training to the Individual, the Firm and the Economy. *Fiscal Studies*, 20, 1, 1 – 23.
- [2] Butler, T., Hamnett, Ch. 2007. The geography of education: Introduction. *Urban Studies*, 44, 7, 1161 – 1174.
- [3] Harmon, C., Oosterbeek, H., Walker, I. 2003. The returns to education: microeconomics. *Journal of Economic Surveys*, 17, 2, 115 – 155.
- [4] Lauko, V., Gurňák, D., Križan, F., Tolmáči. L. 2011. Školstvo na Slovensku v kontexte regionálnych disparít. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 200 s., ISBN 978-80-7165-856-6.
- [5] OECD 2011. Education at a Glance 2011: OECD Indicators. OECD Publishing, ISBN 978-92-64-11705-1, Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2011-en> [cit. 2011-11-19].
- [6] Sianesi, B., Van Reenen, J. 2003. The Returns to Education: Macroeconomics. *Journal of Economic Surveys*, 17, 2, 157 – 200.
- [7] Thiem, C. 2009. Thinking through education: the geographies of contemporary education restructuring. *Progress in Human Geography*, 33, 2, 154 – 173.

Príspevok vznikol za finančnej podpory grantu VEGA 1/1143/12.

TRH PRÁCE MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE POHLEDEM BEVERIDGEOVY KŘIVKY

MORAVIAN-SILESIA REGION LABOUR MARKET ON VISION BY BEVERIDGE CURVE

DOC. ING. PAVEL TULEJA, PH.D.

Katedra ekonomie

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika

E-mail: tuleja@opf.slu.cz

Anotace

Beveridgeova či také UV-křivka, jejímž duchovním otcem je britský ekonom a politik William Henry Beveridge, je v rámci současné makroekonomické analýzy známa jako jeden ze zajímavých nástrojů, s jehož pomocí jsme schopni úspěšně zhodnotit vývoj na reálně fungujícím trhu práce. V čem tkví zajímavost tohoto konceptu? Odpověď je poměrně jednoduchá. Beveridgeova křivka dává do vzájemné souvislosti vývoj míry nezaměstnanosti a míry volných pracovních míst, díky čemuž analytikům umožňuje rozpoznat nejen jednotlivé typy nezaměstnanosti, s nimiž se sledovaná ekonomika potýká, ale také poměrně přesně odhadnout, zda se tato ekonomika nachází v expanzní či recesní produkční mezeře. Vzhledem k tomu, že právě odhad podoby produkční mezery se v případě regionálního hrubého domácího produktu jeví jako poněkud diskutabilní, položili jsme si v úvodu této stati zásadní otázku: „Co nám o vývoji na trhu práce a potažmo i ekonomiky Moravskoslezského kraje řekne Beveridgeova křivka?“. V průběhu zpracování stati jsme pak dospěli k závěru, z něžž vyplynulo, že ekonomika Moravskoslezského kraje prošla v letech 2000 až 2011 nejprve fází hospodářského růstu, která vyvrcholila v polovině roku 2008, kdy se skutečná UV-křivka přiblížila nejen její ideální podobě, ale také linii 45°, a následně fází hospodářského poklesu, jež vyvrcholila na přelomu let 2009 a 2010. V samotném závěru jsme pak konstatovali, že Beveridgeova křivka se nám jeví jako poměrně zajímavý nástroj, s jehož pomocí můžeme poměrně jednoduchou formou získat kvalitní informace zejména o dlouhodobém vývoji na reálně fungujícím trhu práce.

Klíčová slova

Beveridgeova křivka, míra nezaměstnanosti, Moravskoslezský kraj, míra volných pracovních míst, trh práce

Annotation

Beveridge curve or the UV-curve, whose spiritual father is a British politician and economist William Henry Beveridge, is known as one of the interesting tools through which we are able to successfully evaluate developments in the real functioning of the labor market. What constitutes the interest of this concept? The answer is quite simple. Beveridge curve gives the evolution of their mutual relations, unemployment and vacancy rates, allowing analysts to recognize not only different types of unemployment, which is monitored struggling economy, but also quite accurately predict whether the economy is in expansion or recessionary output gap. Given that it is an estimate of the output gap will form in the case of the regional gross domestic product appears to be somewhat questionable, we put in the introduction to this essay question: "What are the developments in the labor market and hence the economy, the Region states Beveridge curve?". During the processing of paper then we came to the

conclusion of which indicated that the Region's economy has undergone in the years 2000 to 2011, first phase of economic growth, which peaked in mid-2008, when the actual UV-curve approached not only its ideal form, but the 45° line, and then phases of the economic downturn, culminating in late 2009 and 2010. At the very end, we stated that the Beveridge curve appears to be quite an interesting tool with which you can use a relatively simple way to get quality information, particularly on long-term development of the real functioning of the labor market.

Keywords

Beveridge curve, job vacancy rate, labour market, Moravian-Silesian Region, unemployment rate

JEL classification: J60

Úvod

V rámci České republiky patří Moravskoslezský kraj k regionům, jež jsou dlouhodobě postiženy nadprůměrně vysokou nezaměstnaností, o čemž svědčí také údaje o průměrné míře nezaměstnanosti v letech 2000 až 2011, kdy hodnota tohoto ukazatele v regionu překračovala celorepublikovou úroveň o téměř pět procentních bodů. Z tohoto důvodu věnuje jak odborná, tak laická veřejnost vývoji na tomto trhu značnou pozornost, což se následně odráží v celé řadě studií, které mají jak čistě mikroekonomický, tak i ryze makroekonomický charakter. Zejména v posledních dvou letech se autoři těchto studií zaměřili také na hlubší poznání vzájemného vztahu mezi neuspokojenou poptávkou po práci a neuspokojenou nabídkou práce, tj. na podrobnější analýzu vzájemného vztahu mezi počtem volných pracovních míst a celkovou úrovní nezaměstnanosti. Z tohoto důvodu se v řadě těchto studií začala znovu objevovat, v minulosti poněkud opomíjená, Beveridgeova křivka, s jejíž pomocí lze poměrně úspěšně identifikovat převažující charakter nezaměstnanosti a díky tomu i fázi hospodářského cyklu, v níž se příslušná ekonomika nachází. Vzhledem k tomu, že zejména na regionální úrovni se velmi obtížně stanovuje hodnota potenciálního produktu a tím pádem se také podoba produkční mezery, jeví se nám tento nástroj jako velmi zajímavý, pročež jsme si na počátku této stati položili jednu zásadní otázku, na niž se v následujících řádcích budeme snažit nalézt odpověď. Tato otázka zní: „Co nám o vývoji na trhu práce a potažmo i ekonomiky Moravskoslezského kraje řekne Beveridgeova křivka?“.

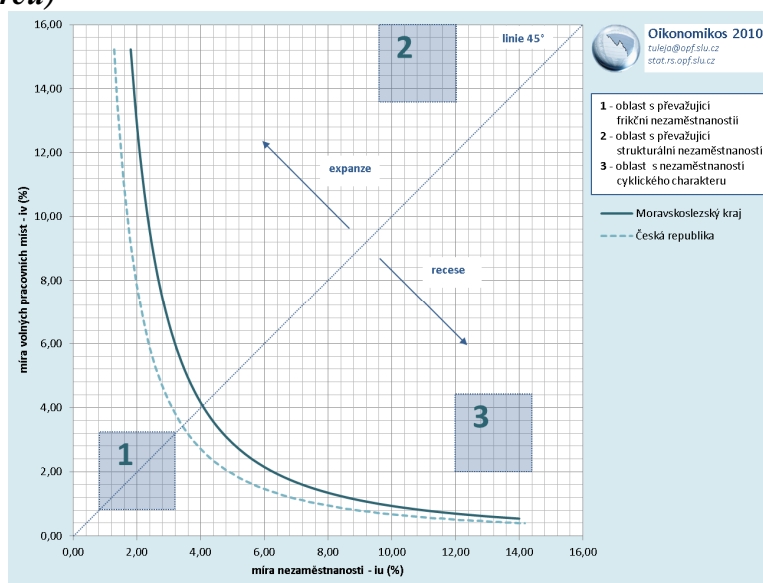
1. Beveridgeova křivka z pohledu ekonomické teorie

V roce 1942 publikoval tým odborníků vedených britským ekonomem a politikem Williamem Henry Beveridge (1879-1963) zprávu „Social Insurance and Allied Services“, jež byla finálním výstupem výzkumu, v jehož rámci se tento tým zaměřil na problematiku sociálního pojištění ve Velké Británii. Ačkoliv tato zpráva byla primárně zaměřena na problematiku sociálního pojištění, dá se říci, že její dopad na tehdejší ekonomické myšlení byl mnohem širší, přičemž tím kdo byl touto zprávou, resp. výzkumem, na jehož základě vznikla, nejvýrazněji ovlivněn byl samotný vedoucí týmu W. H. Beveridge. Tento britský ekonom na základě tohoto i řady dalších výzkumu dospěl k několika zajímavým závěrům, z nichž některé inspirovaly i britské ekonomy J. C. R. Dowa a L. A. Dickse Mierauxea, kteří v roce 1959 společně publikovali stat' „The Excess Demand for Labor: A Study of the Conditions in Great Britain, 1946-1956“, v níž se zaměřili na analýzu britského trhu práce a v níž dospěli k závěru, že vývoj na tomto trhu je úzce spjat s vývojem produkční mezery.

V rámci svého výzkumu pak oba autoři, silně ovlivněni Beveridgeovými názory, publikovali zcela nový graf, který na ose x zachycoval vývoj nezaměstnanosti (U) a na ose y vývoj počtu volných pracovních míst (V) a jenž měl podobu hyperboly. Tuto křivku pak nazvaly UV-křivkou, přičemž v odborných kruzích je také známa jako Beveridgeova křivka. Dle Dowa a Dickse Mireauxe lze v reálně fungující ekonomice pomocí této křivky poměrně dobře identifikovat jednotlivé typy nezaměstnanosti, a tím pádem také poměrně přesně odhadnout, zda se tato ekonomika nachází v expanzi či naopak v recesní produkční mezeře.

Beveridgeova křivka je ve své ideální podobě konstruována pro určitou konkrétní strukturu trhu práce, jenž se vyznačuje určitou výší nezaměstnanosti a daným počtem volných pracovních míst. Dojde-li tedy v dané ekonomice k jakékoliv změně ekonomické aktivity, která je spojena se změnou agregátní poptávky, pak se tato změna musí automaticky projevit v posunu podél UV-křivky. Vzhledem k tomu, že s poklesem ekonomické aktivity dochází v reálně fungující ekonomice zpravidla k růstu nezaměstnanosti a poklesu počtu volných pracovních míst, projeví se na daném grafu nižší výkonnost v posunu podél Beveridgeovy křivky, a to směrem doprava dolů (viz šipka zachycující na obrázku 1.1 hospodářskou recesi). V opačném případě, tj. v období ekonomického růstu, bude na trhu práce docházet k pohybu přesně opačnému, to znamená k posunu podél UV-křivky směrem doleva nahoru (viz šipka znázorňující expanzi na obrázku 1.1), což bude signalizovat pokles míry nezaměstnanosti a současně růst míry volných pracovních míst.

Obr. 1.1: Odhad podoby ideální Beveridgeovy křivky pro Moravskoslezský kraj a Českou republiku stanovený na základě dat pro za roky 2000-2011 (čtvrtletní údaje, metoda nejmenších čtverců)



Zdroj: Vlastní výpočet na základě dat publikovaných Českým statistickým úřadem a Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky

Významným prvkem, jenž nám v daném grafu umožní lépe rozlišit jednotlivé typy nezaměstnanosti je osa kvadrantu (linie 45°), která zachycuje všechny kombinace míry nezaměstnanosti a míry volných pracovních míst, při nichž se hodnoty těchto ukazatelů shodují. Pokud se tedy na reálně fungujícím trhu práce vyskytne situace, díky níž se v příslušném grafu ocitneme napravo od osy kvadrantu (na obrázku 1.1 se jedná o oblast 3), pak bude pro analyzovaný trh charakteristická nedostatečná poptávka po práci, která je spojena

s převažující cyklickou nezaměstnaností¹. V opačném případě, tj. v situaci, kdy se budeme pohybovat nalevo od osy kvadrantu, bude příslušný trh spojen s nadměrnou poptávkou po práci a tím pádem také s nezaměstnaností, která bude mít spíše strukturální a frikční charakter. Ačkoliv se toto rozdělení jeví jako zcela jasné a zřejmé, v případě nadměrné poptávky po práci byli ekonomové v minulosti postaveni před problémem jak určit, kdy na daném trhu práce převažuje spíše frikční a kdy spíše strukturální charakter nezaměstnanosti. Vzhledem k tomu, že frikční nezaměstnanost podle řady ekonomů vyjadřuje všeobecně akceptovatelný vztah mezi počtem volných pracovních míst a počtem nezaměstnaných osob, dospěli nakonec analytici věnující se problematice trhu práce k závěru, z něž vyplývá, že tomuto typu nezaměstnanosti odpovídá oblast, která je na obrázku 1.1 označena číslem 1 a jež se nachází pod ideální UV-křivkou. Strukturální nezaměstnanost je naopak v tomto pojetí výsledkem nesouladu mezi kvalifikací osob hledajících práci a požadavky na pracovní místa, popř. jejich rozmístění, což znamená, že v příslušném grafu musí této situaci odpovídat oblast, která se nachází nejen nalevo od osy kvadrantu, ale také nad ideální Beveridgeovou křivkou (oblast 2 na obrázku 1.1).

K větší popularizaci Beveridgeovy křivky, resp. vztahu, který tato křivka zachycuje, v minulosti přispěla také stať amerických ekonomů Oliviera. J. Blancharda a Petera A. Diamonda „The Beveridge Curve“, která byla publikována v roce 1989. Oba autoři v této stati představili svůj vlastní model (Blanchard-Diamond model), při jehož konstrukci vyšli z předpokladu, že k růstu nezaměstnanosti může v reálně fungující ekonomice dojít v důsledku (1) strukturálních změn, (2) změn charakteru najímacího procesu, (3) poklesu ekonomické aktivity, nebo v důsledku (4) náhlého nárůstu počtu ekonomicky aktivních obyvatel. Tyto čtyři šoky pak v průběhu času, mimo jiné, působí také na míru volných pracovních míst v ekonomice, když pokles počtu volných pracovních míst bývá zpravidla spojován s omezováním strukturálních změn, zlepšující se schopností ekonomický subjektů nalézt na trhu práce správný protějšek, s poklesem ekonomické aktivity či neočekávaným růstem počtu osob tvořících pracovní sílu. Jinými slovy řečeno, dle Blancharda a Diamonda vede nárůst strukturálních odlišností a pokles schopnosti ekonomických subjektů nalézt v najímacím procesu odpovídající protějšek k posunu Beveridgeovy křivky severovýchodním směrem (doprava nahoru), kdežto zmírnění strukturálních změn a růst efektivnosti v oblasti najímání k posunu této křivky doleva dolů, tj. směrem jihozápadním.

2. Trh práce Moravskoslezského kraje z pohledu Beveridgeovy křivky

V uplynulých dvanácti letech byl vývoj na trhu práce v Moravskoslezském kraji výrazně ovlivněn nejen obdobím intenzivního ekonomického růstu, jenž je vymezeno roky 2000 až 2008, kdy reálný regionální hrubý domácí produkt kraje meziročně rostl v průměru o 3,50 p. b., ale také prudkým poklesem ekonomické výkonnosti, k němuž v České republice došlo především v první polovině roku 2009, kdy český reálný HDP, při průměrném tempu růstu - 4,86 % za čtvrtletí, kumulovaně propadl o 9,71 p. b. Ačkoliv v druhém pololetí roku 2009 byl tento pokles zastaven a česká ekonomika se začala vracet na trajektorii růstu, o čemž svědčí také finální hodnota tempa růstu reálného HDP, která v tomto roce nakonec dosáhla výše - 4,70 %, v případě Moravskoslezského kraje byl tento návrat poněkud pozvolnější, když tempo růstu regionálního hrubého domácího produktu ve stálých cenách dosáhlo v daném roce hodnoty -7,90 %. Tento kraj se tak v roce 2009 stal regionem s největším propadem ekonomické výkonnosti v rámci celé České republiky, přičemž na pomyslném žebříčku nejvýrazněji zasažených regionů se za MS-krajem s více než jednoprocenním odstupem

¹ J. C. R. Dow a L. A. Dicks Mireaux v tomto případě hovoří o poptávkově-deficitní nezaměstnanosti.

umístily kraje Středočeský (-6,81 %) a Liberecký (-6,18 %). Výše uvedený pokles ekonomické výkonnosti Moravskoslezského kraje se pak zcela logicky promítl také do kumulovaného růstu reálného HDP, který v roce 2010, pro nějž máme k dispozici poslední údaje, dosáhl 127,39 % své úrovně z roku 2000, čímž se námi sledovaný region zařadil na pomyslné 12. místo mezi všemi čtrnácti kraji České republiky, když z hlediska růstu ekonomické výkonnosti předstihl pouze kraje Jihočeský (126,54 %) a Karlovarský (106,31 %).

Vzhledem k tomu, že výše uvedený vývoj značně ovlivnil i moravskoslezský trh práce, zaměříme v další části této stati svou pozornost na analýzu vybraných ukazatelů, s jejichž pomocí jsme schopni vývoj na tomto trhu dostatečně kvalitně popsat a zhodnotit. Pojdme si proto nyní ukázat, jak změny v oblasti ekonomické výkonnosti námi sledovaného regionu ovlivnily ekonomickou aktivitu obyvatel Moravskoslezského kraje. Vyjdeme-li z údajů, které v rámci Výběrového šetření pracovních sil pravidelně publikuje Český statistický úřad, pak můžeme konstatovat, že v letech 2000 až 2011, aktivita obyvatel Moravskoslezského kraje poklesla, přičemž vyšší míru propadu můžeme zaznamenat u žen, v jejichž případě podíl pracovní síly na celkovém počtu osob starších patnácti let kumulovaně poklesl o 2,05 procentního bodu², a o něco nižší u mužů, u nichž došlo ke kumulovanému propadu o 1,72 p. b.³. Na klesající ekonomické aktivitě žen se v letech 2000 až 2010, pro něž máme v tomto okamžiku k dispozici relevantní statistická data, nejvýrazněji podílely jak ženy se středoškolským vzděláním bez maturity (-8,40 %), tak, ženy, jež své vzdělání ukočily maturitou (-7,70 %) a ženy ve věkové kategorii od 20 do 24 let věku (-15,40 %), resp. od 30 do 34 let věku (-13,20 %). Naopak nejvýrazněji v tomto období vzrostla míra ekonomické aktivity žen ve věkové kategorii od 55 do 59 let věku, kde jsme mezi roky 2000 a 2010 zaznamenali nárůst o téměř jednu třetinu (28,90 %). U mužů se pak ekonomická aktivita nejvýrazněji snížila u středoškolsky vzdělaných mužů s maturitou (-4,40 %), resp. bez maturity (-3,70 %) a u mužů ve věkové kategorii od 20 do 24 let (-21,30 %). Podobně jako v případě žen, také u mužů došlo k nejvýraznějšímu růstu ekonomické aktivity ve věkové kategorii od 55 do 59 let, přičemž v tomto případě daný nárůst dosáhl o něco nižší hodnoty, a to 21,80 %. Téměř shodný vývoj pak můžeme zaznamenat také na celorepublikovém trhu práce, kde opět o něco rychleji klesala ekonomická aktivita žen, a to zejména ve věkových kategoriích 20 až 24 let (-19,30 %) a 30 až 34 let (-11,80 %) a žen se středoškolským vzděláním s maturitou (-8,30 %). V případě mužů pak výrazněji poklesla ekonomická aktivita mužů se středoškolským vzděláním bez maturity (-5,20 %) spadajících především do věkové kategorie 20 až 24 let (19,40 %). Také v České republice proti dlouhodobému poklesu podílu ekonomicky aktivních obyvatel na celkové dospělé populaci působila rostoucí ekonomická aktivita žen ve věkové kategorii od 55 do 59 let věku (27,60 %). U mužů pak tuto roli nepřevzali, tak jako v Moravskoslezském kraji, jednotlivci nabízející svou práci ve stejné věkové kategorii, ale muži, kteří spadají do věkové kategorie 60 až 64 let (13,70 %).

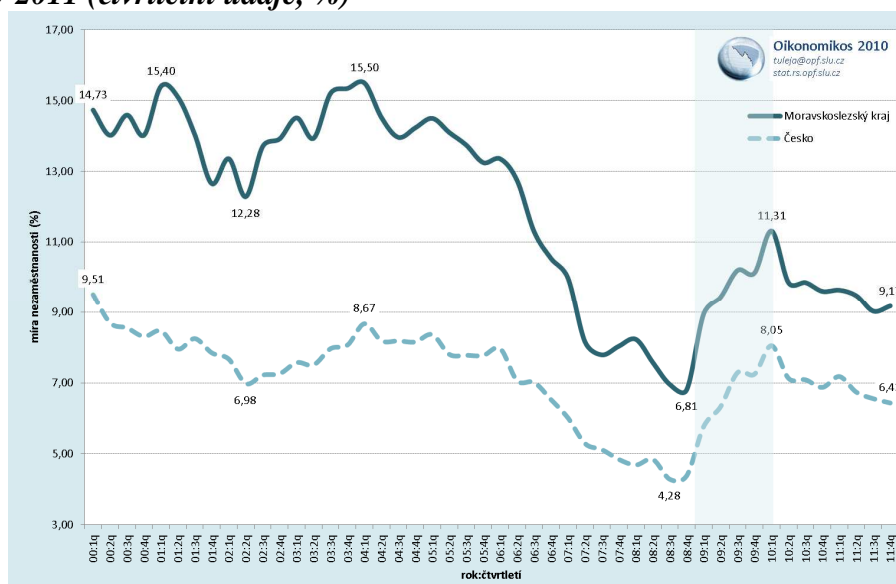
Růst ekonomické výkonnosti Moravskoslezského kraje, jenž byl následně vystřídán jejím prudkým propadem, se neodrazil pouze na vývoji ekonomické aktivity obyvatel kraje, ale také v oblasti nezaměstnanosti, což dokládají údaje zachycené na obrázku 2.1. Jak je z daného grafu zřejmé, na počátku námi sledového období se v MS-kraji prosazovala spíše tendence ke

² V případě České republiky ekonomická aktivita žen mezi roky 2000 a 2011 kumulovaně poklesla o 2,12 p. b., z čehož vyplývá, že v případě Moravskoslezského kraje byl pokles ekonomické aktivity, zejména díky pozitivnímu vývoji v letech 2008, 2009 a 2011, o něco méně výrazný, než tomu bylo na celorepublikovém trhu práce.

³ Ekonomická aktivita českých mužů v tomto období na celorepublikové úrovni poklesla o 2,22 procentního bodu, a to díky pozitivnímu vývoji v letech 2007-2009.

stagnaci nezaměstnanosti, přičemž tento proces byl v průběhu roku 2004 vystřídán dlouhodobým poklesem nezaměstnanosti, když mezi 1. čtvrtletím 2004 a 4. čtvrtletím 2008 došlo ke snížení míry nezaměstnanosti o 8,69 %. V absolutních číslech pak tento vývoj znamená snížení počtu ekonomicky aktivních obyvatel regionu bez práce o 51,76 tis. osob, tj. z původních 94,06 tis. na konečných 42,30 tis. osob. Na počátku roku 2009 byl tento pozitivní vývoj vystřídán prudkým růstem míry nezaměstnanosti, a to v důsledku probíhající krize reálné ekonomiky. K prvnímu výraznějšímu nárůstu podílu nezaměstnaných na celkovém počtu ekonomicky aktivních obyvatel tak v MS-kraji došlo v 1. čtvrtletí 2009, kdy se hodnota tohoto ukazatele mezičtvrtletně zvýšila o 2,14 p. b.⁴ Tendence k růstu míry nezaměstnanosti se pak prosazovala i v následujících čtyřech čtvrtletích, díky čemuž tak na počátku roku 2010 dosáhla míra nezaměstnanosti 11,31 %, z čehož vyplývá, že v průběhu pěti čtvrtletí se hodnota tohoto ukazatele téměř zdvojnásobila (růst o 4,51 %). Podíváme-li se na vývoj nezaměstnanosti v roce 2010 poněkud podrobněji, pak dospějeme k závěru, že v době poklesu výkonnosti moravskoslezské ekonomiky byli ztrátou zaměstnání nejvýrazněji ohroženi muži ve věkové kategorii od 15 do 19 let věku (míra nezaměstnanosti zde v průběhu roku 2009 vzrostla o 13,80 p. b.), kteří dosáhli buďto základního vzdělání či byli zcela bez vzdělání (růst o 10,00 %) a ženy ve věkové kategorii od 25 do 29 let se středním vzděláním bez maturity, v jejichž případě hodnota námi sledovaného ukazatele vzrostla o 9,20, resp. 2,30 procentního bodu. Podobný vývoj pak můžeme vysledovat také na trhu práce České republiky, kde patřily k nejvíce ohroženým kategoriím jak muži, tak ženy ve věkové kategorii od 15 do 19 let, v jejichž případě míra nezaměstnanosti vzrostla o 11,60 a 7,90 p. b., a osoby se základním vzděláním či bez vzdělání, což je kategorie, v níž v roce 2009 vzrostla míra nezaměstnanosti v případě mužů o 6,50 procentního bodu a v případě žen o 3,90 %. Z výše uvedených údajů je tedy zřejmé, že jak v Moravskoslezském kraji, tak v celé České republice měla krize reálné ekonomiky větší dopad na nezaměstnanost mužů, kteří jsou ze dvou třetin zaměstnání v odvětví průmyslu, tj. v odvětví, které se v roce 2009 stalo hlavní „brzdou“ růstu české výkonnosti⁵.

Obr. 2.1: Obecná míra nezaměstnanosti v Moravskoslezském kraji a v České republice v letech 2000-2011 (čtvrtletní údaje, %)



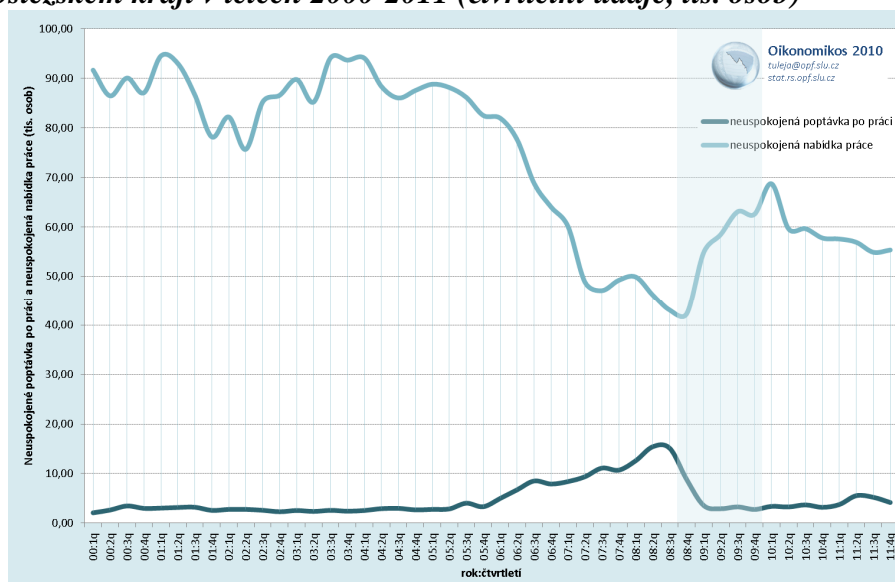
Zdroj: Vlastní výpočet na základě dat publikovaných Českým statistickým úřadem

⁴ V České republice pak tento nárůst činil 1,80 procentního bodu.

⁵ Hrubá přidaná hodnota v průmyslu v roce 2009 meziročně poklesla o 2,45 %.

Naše závěry týkající se vývoje na trhu práce v Moravskoslezském kraji potvrzují také údaje zachycené na obrázku 2.2, z nichž vyplývá, že počáteční stagnace nezaměstnanosti, k níž v námi analyzovaném regionu docházelo v prvních čtyřech letech sledovaného období, byla doprovázena v podstatě neměnnou neuspokojenou poptávkou po práci, která je zde představována celkovým počtem volných pracovních míst. Ve fázi faktické stagnace poptávkové strany moravskoslezský trh práce setrval až do počátku roku 2006, kdy se na tomto trhu začaly projevovat první tendence ke vzájemnému sblížení neuspokojené poptávky a neuspokojené nabídky práce, reprezentované uchazeči o zaměstnání. Proces sblížení pak vyvrcholil ve 3. čtvrtletí roku 2008, kdy převis neuspokojené nabídky práce nad neuspokojenou poptávkou po práci dosáhl svého historického minima, když v absolutním vyjádření nabídka převyšovala poptávku o 27,93 tis. osob. V posledním čtvrtletí roku 2009 se na trhu práce MS-kraje začaly projevovat negativní tendence spojené se zpomalováním tempa růstu české i moravskoslezské ekonomiky. Na trhu práce Moravskoslezského kraje tak došlo k prudkému růstu nezaměstnanosti, který byl navíc doprovázen poměrně rychlým poklesem celkového počtu volných pracovních míst, což se následně projevilo v opětovném prohloubení nesouladu mezi neuspokojenou poptávkou po práci a neuspokojenou nabídkou práce. Zatímco ve 3. čtvrtletí roku 2008 dosáhl převis nabídky nad poptávkou, jak jsme již uvedli výše, svého historického minima, o dvě čtvrtletí později byl tento převis téměř dvojnásobný, když rozdíl mezi neuspokojenou nabídkou práce a neuspokojenou poptávkou po práci dosáhl hodnoty 51,27 tis. osob, přičemž i v následujících čtyřech čtvrtletích se tento rozdíl dále prohluboval, a to až na 65,34 tis. osob ve 4. čtvrtletí 2009. Poslední dva roky námi analyzovaného období pak můžeme opět označit za období určité stagnace neuspokojené poptávky i neuspokojené nabídky práce.

Obr. 2.2: Neuspokojená poptávka po práci a neuspokojená nabídka práce v Moravskoslezském kraji v letech 2000–2011 (čtvrtletní údaje, tis. osob)

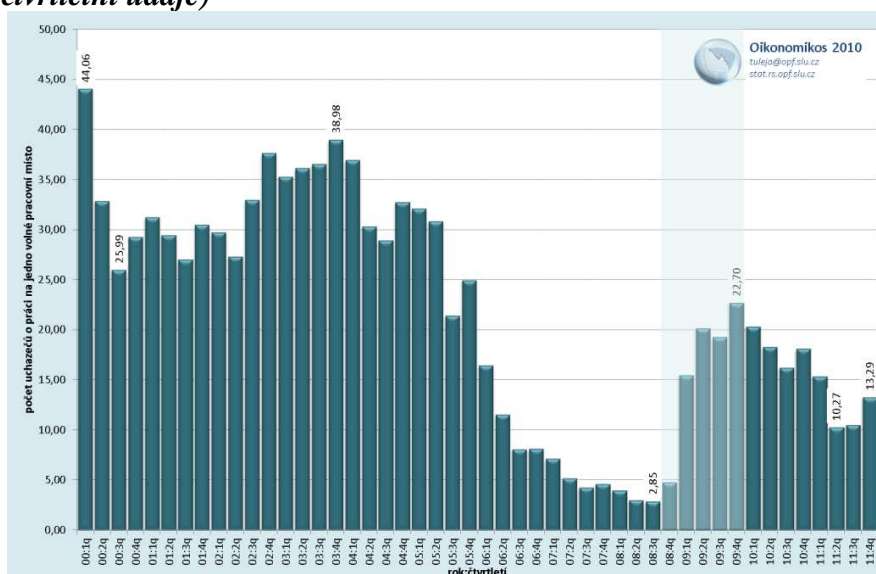


Zdroj: Vlastní výpočet na základě dat publikovaných Českým statistickým úřadem a Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky

Výše popsany vývoj se odrazil také ve vývoji ukazatele počet uchazečů na jedno volné pracovní místo. Nejvyšší hodnoty dosahoval tento ukazatel na počátku námi analyzovaného období, tj. v 1. čtvrtletí roku 2000, kdy na jedno volné pracovní místo připadalo 44,06 uchazečů. Jak je patrné i z obrázku 2.3, tuto hodnotu můžeme označit za lokální extrém, neboť hned v následujícím čtvrtletí poklesl počet uchazečů na 1 VPM na 32,86 tis. osob a na této úrovni setrval i v následujících dvaceti dvou čtvrtletích (v časovém úseku vymezeném 3.

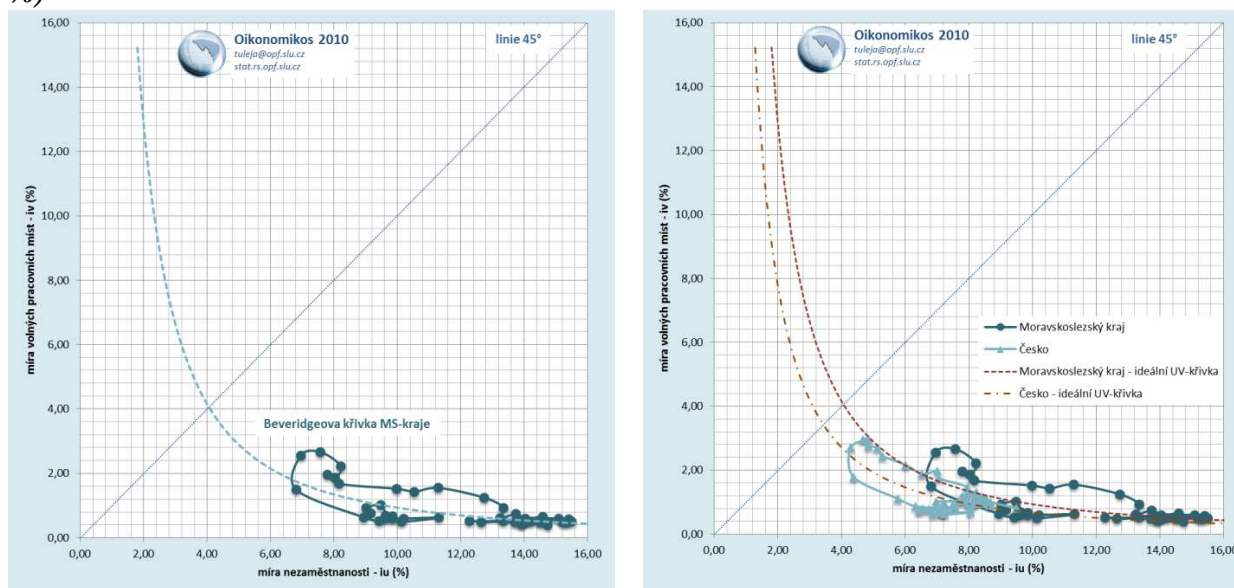
čtvrtletím 2000 a 4. čtvrtletím 2005 dosahoval tento ukazatel průměrné výše 31,19 tis.). Od počátku roku 2006 pak hodnota tohoto ukazatele postupně klesala, až dosáhla svého historického minima, když ve 3. čtvrtletí 2008 připadli na jedno volné pracovní místo méně než tři uchazeči (2,58). Ačkoliv v dalších pěti čtvrtletích můžeme zaregistrovat opětovný nárůst počtu uchazečů o zaměstnání a pokles volných pracovních míst, dá se říci, že poměr mezi osobami bez práce aktivně hledajícími práci a počtem volných pracovních míst nebyl v tomto období tak výrazný, jak tomu bylo v prvních šesti letech námi sledovaného období, přičemž tento náš závěr potvrzuje také průměrná hodnota tohoto ukazatele, které v letech 2010 a 2011 dosáhla výše 15,30 uchazečů o zaměstnání na jedno volné pracovní místo.

Obr. 2.3: Počet uchazečů na jedno volné pracovní místo v Moravskoslezském kraji v letech 2000-2011 (čtvrtletní údaje)



Zdroj: Vlastní výpočet na základě dat publikovaných Českým statistickým úřadem a Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky

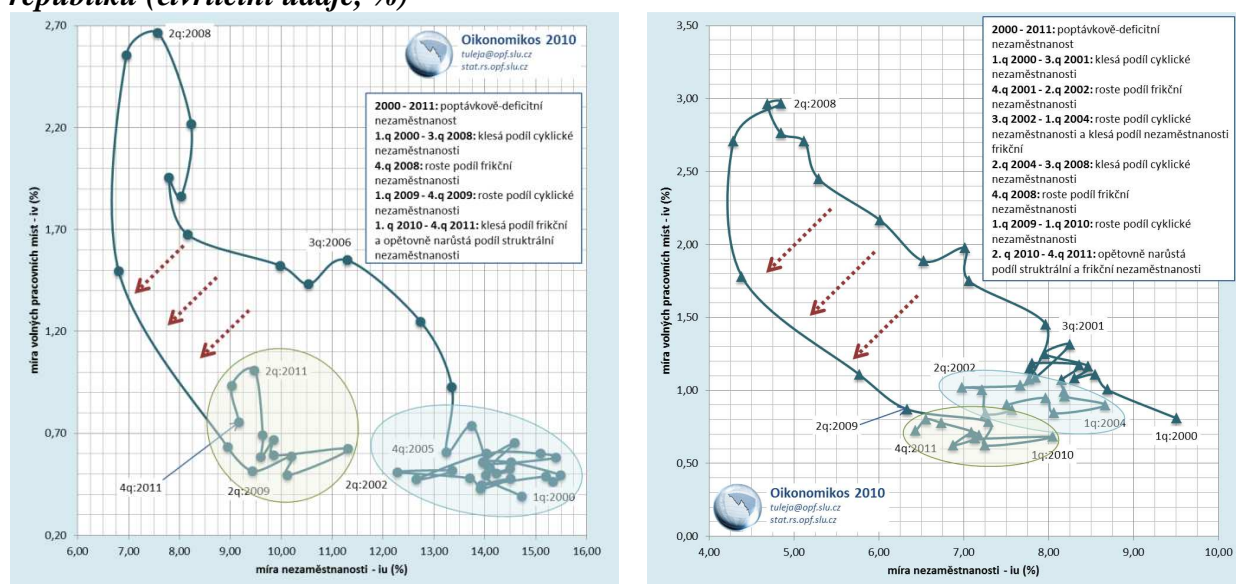
Obr. 2.4: Beveridgeova křivka pro Moravskoslezský kraj určená na základě dat pro roky 2000-2011a její srovnání s Beveridgeovou křivkou pro Českou republiku (čtvrtletní údaje, %)



Zdroj: Vlastní výpočet na základě dat publikovaných Českým statistickým úřadem a Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky

Budeme-li podrobněji analyzovat vývoj vzájemného vztahu mezi mírou nezaměstnanosti a mírou evidovaných volných pracovních míst, jenž je charakterizován standardní verzí Beveridgeovy křivky, kterou jsme zkonstruovali na základě čtvrtletních dat, pak dospějeme k závěru, že v tomto období byl trh práce Moravskoslezského kraje výrazně ovlivněn jednotlivými fázemi hospodářského cyklu, v nichž se česká ekonomika, a tím pádem také námi analyzovaný region nacházely. Jak je z obrázků 2.4 zřejmé, pro moravskoslezský trh práce byla v průběhu celého období charakteristická nedostatečná poptávka po práci, která je spojena s převažující cyklickou nezaměstnaností, tj. stav, který je v odborných kruzích znám pod označením poptávkově-deficitní nezaměstnanost. Podíváme-li se podrobněji na vývoj trhu práce v MS-kraji, pak zjistíme, že v průběhu prvních 35 čtvrtletí, tj. od 1. čtvrtletí roku 2000 do 3. čtvrtletí roku 2008, klesal na námi analyzovaném trhu podíl cyklické nezaměstnanosti, což se projevilo tím, že se skutečná Beveridgeova křivka začala přibližovat linii 45°. Na konci roku 2008 se pak tyto změny projevily v posunu této křivky jihozápadním směrem (doleva dolů), díky čemuž se UV-křivka posunula pod námi odhadnutou ideální Beveridgeovu křivku, což nám signalizuje, že na konci tohoto období se v rámci celkové nezaměstnanosti zvýšil nejen podíl strukturální nezaměstnanosti, ale také podíl nezaměstnanosti frikční. Tento veskrze pozitivní vývoj byl na počátku roku 2009 zastaven a na moravskoslezském trhu práce, zcela v souladu s klesající dynamikou růstu české a regionální ekonomiky, začal narůstat podíl cyklické nezaměstnanosti, a to zejména na úkor nezaměstnanosti strukturální. Jak je z výše uvedeného grafu patrné, tato změna se projevila posunem po Beveridgeově křivce směrem doprava dolů. Proces prohlubování poptávkově-deficitní nezaměstnanosti byl na trhu práce MS-kraje zastaven na počátku roku 2010, kdy došlo k posunu UV-křivky severovýchodním směrem (doprava nahoru), což signalizuje pokles podílu frikční nezaměstnanosti na celkové nezaměstnanosti. S tím jak v průběhu roku 2010 začaly postupně odeznívat cyklické faktory ovlivňující vývoj na trhu práce, začaly se na tomto trhu prosazovat protisměrné pohyby spojené s narůstajícím nesouladem mezi kvalifikací osob hledajících práci a požadavky pracovních míst, resp. jejich rozmístění.

Obr. 2.5: – Detailní pohled na Beveridgeovu křivku pro Moravskoslezský kraj určené na základě dat pro leta 2000-2011a její srovnání s Beveridgeovou křivkou pro Českou republiku (čtvrtletní údaje, %)



Zdroj: Vlastní výpočet na základě dat publikovaných Českým statistickým úřadem a Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky

Také pro trh práce České republiky je v průběhu celého námi sledované období typická popptávkově-deficitní nezaměstnanost, s níž se tento trh nevymanil ani ve vrcholné fázi hospodářského cyklu, tj. ve 3. a 4. čtvrtletí roku 2008, kdy se skutečná Beveridgeova křivka pouze výrazně přiblížila, avšak nepřekročila linii 45° . Pokud porovnáme vývoj na celorepublikovém trhu práce s vývoje na trhu práce Moravskoslezského kraje, pak dospějeme k závěru, že zejména v prvních devíti letech námi analyzovaného období můžeme na těchto trzích vysledovat poněkud odlišné trendy. Také český trh práce procházel od 1. čtvrtletí roku 2000 obdobím, v němž klesal podíl cyklické nezaměstnanosti, přičemž k faktickému ukončení tohoto procesu došlo, na rozdíl od dříve analyzovaného trhu, již v průběhu 3. čtvrtletí 2001. V následujícím čtvrtletí se skutečná Beveridgeova křivka začala pozvolna posouvat jihozápadním směrem, díky čemuž se postupně přiblížila k námi odhadnuté ideální UV-křivce. Dá se tedy říci, že v tomto období na českém trhu práce vzrůstal podíl frikční nezaměstnanosti, a to v situaci kdy víceméně stagnovala jak cyklická, tak strukturální složka nezaměstnanosti. Tento pozitivní vývojový trend byl následně ukončen v druhé polovině roku 2002, kdy se na celorepublikovém trhu práce začal, poprvé od roku 2000, zvyšovat podíl cyklické složky nezaměstnanosti. K opětovnému obratu v tomto vývoji došlo o dva roky později, tj. ve 2. čtvrtletí roku 2004. Skutečná Beveridgeova křivka České republiky se od tohoto čtvrtletí začala opět pozvolna přibližovat linii 45° a současně také námi odhadnuté ideální UV-křivce, což se na trhu práce projevilo v postupném poklesu podílu cyklické nezaměstnanosti a současném růstu podílu nezaměstnanosti strukturální a frikční. Podobně jako v případě Moravskoslezského kraje, také v případě České republiky byl tento pozitivní vývoj zastaven na přelomu roku 2008 a 2009. Od prvního čtvrtletí roku 2009 tak na trhu práce České republiky opět narůstal podíl cyklické nezaměstnanosti, a to za situace, kdy se skutečná Beveridgeova křivka nacházela pod svou ideální podobou, z čehož se dá následně usuzovat, že podíl frikční nezaměstnanosti zůstával na celorepublikovém trhu i v tomto období poměrně vysoký. K zastavení procesu prohlubování popptávkově-deficitní nezaměstnanosti došlo na trhu práce ČR ve 2. čtvrtletí roku 2010, kdy se UV-křivka začíná znovu stáčet severozápadním směrem (doleva nahoru), což nám opět signalizuje rostoucí podíl strukturální a frikční nezaměstnanosti.

Pokud v tomto okamžiku zaměříme svou pozornost pouze na období, v němž se česká ekonomika a potažmo i ekonomika Moravskoslezského kraje potýkala s krizí reálné ekonomiky, tj. na časový úsek vymezený 4. čtvrtletím roku 2008 a 4. čtvrtletím roku 2009 (světle vyznačená oblast na obrázcích 2.1 až 2.3), pak zjistíme, že v tomto období docházelo jak v případě moravskoslezské, tak i české Beveridgeovy křivky k posunu po této křivce směrem doprava dolů, přičemž po poměrně strmém propadu, jenž byl v obou případech typický pro první čtvrtletí roku 2009, došlo v průběhu tohoto roku nejprve k jeho postupnému zpomalení a následně také k zastavení tohoto poklesu. K finálnímu obratu v tomto vývoji pak v obou případech došlo až na počátku 2. čtvrtletí 2010. Tento vývoj standardní verze Beveridgeovy křivky tak plně potvrzuje závěry, k nimž v minulosti dospěli autoři Blanchard-Diamond modelu.

Závěr

Na počátku této stati jsme si položili otázku: „Co nám o vývoji na trhu práce a potažmo i ekonomiky Moravskoslezského kraje řekne Beveridgeova křivka?“. Jaká tedy zní odpověď? Z výše uvede je zřejmé, že ekonomika Moravskoslezského kraje, podobně jako česká ekonomika, prošla v průběhu námi analyzovaného období jak fází dlouhodobého ekonomického růstu, která byla nastartována v posledních dvou letech minulého století a jež vyvrcholila v průběhu roku 2008, kdy Česko zasáhla v podstatě importovaná hospodářská

krize, která vedla k výraznému zpomalení a následnému propadu hospodářského růstu až na úroveň -4,70 % v roce 2009, resp. -6,21 % ve 3. čtvrtletí téhož roku. Pokud bychom v tomto okamžiku vyšli ze závěrů, k nimž dospěli autoři Beveridgeovy křivky, pak bychom u skutečné UV-křivky měli zaznamenat nejprve posun podél křivky směrem doleva nahoru, tj. do oblasti v níž začíná převládat spíše nezaměstnanost strukturálního charakteru, jenž by měl být ve vrcholné fázi hospodářského cyklu, tj. na přelomu let 2007 a 2008 vystřídán posunem skutečné Beveridgeovy křivky jihozápadním směrem (doprava dolů), čím by se tato křivka dostala do oblasti s převládající frikční nezaměstnaností. Po tomto posunu by měl následovat opětovný posun podél křivky, přičemž tentokrát by se jednalo o posun směrem doprava dolů, čímž bychom se postupně vzdalovali od linie 45° a vstupovali bychom do oblasti spojené s ekonomickou recesí, v níž hlavní roli hraje cyklická nezaměstnanost. Pokud tyto závěry ekonomické teorie zkonfrontujeme s vývojem skutečné UV-křivky, jenž je zachycen na obrázcích 2.4 a 2.5, pak zjistíme, že jsou zcela potvrzeny. V době hospodářského růstu tak na moravskoslezském trhu práce postupně rostla míra volných pracovních míst a současně také klesala míra obecné nezaměstnanosti, resp. její cyklická složka, přičemž v období hospodářského poklesu byl tento vývoj přesně opačný. Bohužel, tyto naše závěry nejsme schopni potvrdit ani pomocí odhadů potenciálního regionálního hrubého domácího produktu, ani pomocí odhadů přirozené míry nezaměstnanosti, neboť v tomto okamžiku nejsou oficiálně dostupná sezónně očištěná data jejich skutečných hodnot. Přesto můžeme říci, že Beveridgeova křivka se nám jeví jako poměrně zajímavý nástroj, s jehož pomocí můžeme jednoduchou formou získat kvalitní informace zejména o dlouhodobém vývoji na reálně fungujícím trhu práce.

Literatura

- [1] ČSÚ *Trh práce v ČR 1993-2010*. [online]. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 25.4.2011]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/3103-11>.
- [2] ČSÚ *Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil 1. čtvrtletí 2010*. [online]. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 25.4.2011]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/publ/3101-10-1__ctvrtletí_2010.
- [3] ČSÚ *Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil 4. čtvrtletí 2011*. [online]. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 25.4.2011]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/3101-11>.
- [4] HANČLOVÁ, J. A KOL. *Modelování a klasifikace regionálních trhů práce*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, 2002. ISBN: 80-248-0220-1.
- [5] MPSV *Statistika nezaměstnanosti*. [online]. Praha: MPSV, 2011. [cit. 25.4.2011]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz>.

Tento článek vznikl v rámci Studentské grantové soutěže, projektu SGS/7/2012: „Vliv regionálních disparit na podnikatelské prostředí“.

VYBRANÉ PROBLÉMY SLOVENSKÝCH VYSOKÝCH ŠKÔL V KONTEXTE UPLATNENIA ABSOLVENTOV NA TRHU PRÁCE

SELECTED PROBLEMS OF SLOVAK UNIVERSITIES IN RELATION TO INTEGRATION OF HIGHER EDUCATION GRADUATES IN THE LABOR MARKET

DOC. RNDR. DANIEL GURŇÁK, PHD.

RNDR. FRANTIŠEK KRÍŽAN, PHD.

PROF. RNDR. VILIAM LAUKO, CSC.

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny

Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika

E-mail: gurnak@fns.uniba.sk, krizan@fns.uniba.sk, lauko@fns.uniba.sk

Anotácia

Predložený príspevok je zameraný na problematiku porovnávania a hodnotenia vysokých škôl z hľadiska uplatnenia ich absolventov na trhu práce. Príspevok sa zaoberá najmä komparáciou veľkosti slovenských vysokých škôl z hľadiska počtu ich študentov a počtom ich absolventov, ktorí boli evidovaní ako uchádzači o prácu. Túto problematiku sme sa snažili sledovať tak na celoštátnej úrovni, ako aj na regionálnej (okresnej) úrovni. Pri komparácii získaných údajov vyvstali viaceré problémy, ktoré poukazujú na skutočnosť, že jednoduché porovnanie úspešnosti absolventov jednotlivých vysokých škôl nie je možné, naopak sa jedná o komplikovanú problematiku, ktorej korene sú späté so špecifikami slovenského vysokého školstva.

Kľúčové slová

vysoké školstvo, uplatnenie absolventov, nezamestnanosť, regionálne disparity.

Annotation

The paper focuses on the problems of comparison and evaluation of the Slovak universities in relation to integration of higher education graduates in the labor market. The paper deals mainly with the size comparison of Slovak universities in the context of number of students and number of graduates who were registered as jobseekers. The problematic was analyzed at national and regional (district) level. The analysis show several problems which point to the fact that a simple comparison of the success of graduates is not possible, on the contrary it is a complicated problem, whose roots are connected with the specifics of the Slovak university education.

Key words

higher education, integration of graduates, unemployment, regional disparities.

JEL classification: I21, J21

Úvod

Náš autorský kolektív sa už niekoľko rokov venuje systematicky problematike geografie edukácie. Vyvrcholením našej doterajšej snahy sa stalo vydanie monografie *Školstvo na Slovensku v kontexte regionálnych disparít* (Lauko a kol., 2011). Týmto výstupom sa však téma geografie edukácie a ani problematika školstva ako jedného z faktorov regionálnych disparít zďaleka nevyčerpala, ba práve naopak. Jedným z kľúčových výstupov nášho doterajšieho výskumu bolo zmapovanie regiónov dominantnej dochádzky študentov vysokých škôl na Slovensku v ostatnom období. Konštatovali sme, že územie Slovenska sa postupne rozparcelovalo na výrazné regióny dominantnej dochádzky jednotlivých vysokých škôl, pričom sa výrazne oslabil dosah univerzít s celoslovenským pôsobením. Naopak prevládol v niektorých regiónoch doslova absolútne dominantný vplyv jednotlivých regionálnych univerzít spravidla sídliačich v krajských mestách. Okrem toho v istých oblastiach je možné badať čoraz silnejší vplyv súkromných vysokých škôl, ktoré sa zameriavajú najmä na externú formu štúdia. Jedným z našich výstupov je mapa Regiónov dominantnej dochádzky študentov zapísaných na slovenských VŠ v akademickom roku 2010/2011 (obr. 2).

Ako sme však už naznačili týmto sa náš výskum neskončil. Po aspoň hrubom zmapovaní regionálneho dosahu jednotlivých vysokých škôl na nábor študentov (v závislosti od nie vždy dostupných a úplných údajov) sme sa rozhodli zamerať na problém výstupu vysokých škôl, teda na problematiku ich absolventov. Je všeobecne známym faktom, že slovenské vysoké školstvo je predimenzované, že ponuka štúdia už výrazne začína presahovať dopyt, čo následne vedie k deformácii konkurenčných tlakov, ktoré sú spojené s otázkou financovania školstva atď. Aj súčasná nová vládna garnitúra deklaruje prostredníctvom ministerstva školstva záujem problém riešiť, pričom neustále zdôrazňuje požiadavku kvality a nie kvantity vysokých škôl. V poslednej dobe je jedným z častých argumentov napojenie vysokého školstva na prax a požiadavky trhu práce.

Vysoké školy na Slovensku ako jeden z faktorov rozvoja regiónov

Vysoké školy a regionálny rozvoj je téma, ktorá za ostatné roky priťahuje čoraz väčšiu pozornosť vo viacodborových diskusiách. Aj keď tieto diskusie prebiehajú už niekoľko desaťročí, za ostatné dve dekády možno pozorovať istý dramatický (až paradigmatický) posun (cf. Goldstein a Renault 2004), pričom ako dôvody možno uviesť rastúci význam vedomostí v ekonomických teóriách s ohľadom na vývoj novej teórie rastu (cf. Blažek a Uhlíř 2011). Od vysokých škôl ako znalostných inštitúcií sa v súčasnosti očakáva, že budú plniť nielen vzdelávaciu a výskumnú úlohu v regióne, ale taktiež ako proklamuje E. Výrostová (2008) môžu zohrávať aktívnu úlohu vo vývoji ekonomického, sociálneho a kultúrneho prostredia v regióne. Možno súhlasiť s otvorenou otázkou P. Arba a P. Bennewortha (2007, s. 6): je však otázne, do akej miery sú tieto vzdelávacie inštitúcie schopné viazať na seba aj iné úlohy [ako vzdelávacie, pozn. autorov] bude závisieť na rade okolností. Pri hodnotení vplyvu univerzity na okolitý región možno do koncepcie zahrnúť ďalších aktérov, a to kompetentných za politické rozhodnutia z verejného života. Koncepcia vyjadrujúca vzťahy medzi univerzitou, firmou a verejnou správou je vo všeobecnosti nazývaná ako Triple Helix model (Etzkowitz 2008) zakladaný na prepojení academickej (univerzity), súkromnej (firma) a verejnej sféry (vláda) predstavujúci bázu pre rozvoj regiónu. Spolupráca a partnerstvo všetkých zainteresovaných predznamenávajú možnosti rozvoja regiónu so snahou dosiahnuť významné synergie. Samozrejme to všetko sú teoretické modely, ktoré je však ťažké verifikovať pomocou konkrétnych dát a najmä celoplošne so zámerom mapovať širokospektrálny dosah

vysokých škôl ako jedného z faktorov regionálnych disparít. Preto sme sa pokúsili doplniť náš zlomkovitý obraz slovenskej reality ďalšími čiastkovými pohľadmi.

Problematika úspešnosti absolventov vysokých škôl na trhu práce – vybrané ukazovatele

Jedným z deklarovaných ukazovateľov kvality slovenských vysokých škôl má byť aj úspešnosť ich absolventov v uplatnení sa na trhu práce, čo púta aj pozornosť médií (pozri napr. SME 2011). Ponecháme teraz bokom problém ako, sa má táto kvalita hodnotiť, teda, či pre jednotlivé študijné odbory by mali byť definované „adekvátne“ uplatnenia a pod. Faktom zostáva, že jediným relevantným zdrojom údajov je štatistika Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny (www.upsvar.sk). Samozrejme na túto problematiku je možné sa pozerat' z rôznych aspektov. My sme sa pokúsili jednotlivé školy navzájom porovnať. Za základ sme si zobrali údaj o absolventoch VŠ – uchádzačov o prácu v septembri 2011. Ide teda o absolventov, ktorým sa nepodarilo prakticky ihneď po skončení VŠ získať zamestnanie. Najskôr sme aplikovali komparatívnu analýzu na úrovni celého Slovenska, kde sme sledovali podiel jednotlivých VŠ na celkovom množstve absolventov – uchádzačov o prácu. Aby sme mohli vyjadriť pomer úspešnosti týchto vysokých škôl, využili sme naše predchádzajúce výskumy a daný údaj o absolventoch sme porovnali s podielom jednotlivých univerzít na celkovom počte zapísaných študentov všetkých stupňov v akademickom roku 2010/2011. Tak sme mohli jednoducho porovnať či daná vysoká škola vyprodukovala vzhľadom na svoju veľkosť (vyjadrenú počtom študujúcich študentov) podpriemerný alebo nadpriemerný počet nezamestnaných absolventov. Samozrejme korektnejšie by bolo porovnávať len počty študentov posledných ročníkov, ale narážalo na veľké praktické problémy (bakalársky, magisterský stupeň, predčasné ukončenia štúdia a pod.).

Výsledky tejto deskriptívnej komparatívnej analýzy už naznačili značné rozdiely (obr. 1a). Ak to máme zhrnúť tak sa jednotlivé VŠ pohybovali od kladných pomerov 0,2 priemerného podielu nezamestnaných absolventov (Bratislavská medzinárodná škola liberálnych štúdií, Bratislava, či VŠ ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave) až po 1,8-násobný podiel priemerného podielu nezamestnaných absolventov (Prešovská univerzita v Prešove). Už na prvý pohľad bol zrejмый rozdiel medzi súkromnými a verejnými, či štátnymi školami. Súkromné školy vykazovali (s výnimkou VŠ bezpečnostného manažérstva v Košiciach) kladné pomery, a to väčšinou až na úrovni 0,5 a menej. Z verejných a štátnych škôl dosiahli takýto priaznivý pomer iba umelecky zamerané VŠ a najmä Univerzita veterinárneho lekárstva v Košiciach (0,26). Z väčších verejných univerzít kladný pomer dosiahla Slovenská technická univerzita v Bratislave (0,52), Univerzita Komenského v Bratislave (0,66) a Katolícka univerzita v Ružomberku (0,8).

Získané výsledky, najmä z tohto pohľadu excelentné postavenie súkromných VŠ, ale aj výsledky viacerých verejných VŠ sú dosť často v rozpore s publikovanými rebríčkami kvality univerzít, či občasnými správami o ťažkostiach so získavaním zamestnania pre absolventov niektorých VŠ. Preto sme sa rozhodli urobiť druhé porovnanie, kedy sme porovnali daný údaj o absolventoch s podielom jednotlivých univerzít na celkovom počte zapísaných študentov všetkých stupňov iba v internej forme štúdia v akademickom roku 2010/2011. Vychádzali sme pritom z úvahy, že v externej forme štúdia (hoci to nie je pravidlo) sú zväčša študenti zamestnaní už počas štúdia. Napriek istému skresleniu takéhoto porovnania, ktoré je možné asi ťažko odstrániť, sa však následné pomery výrazne menia. V rámci súkromných VŠ dochádza k zhoršeniu pomeru (pri 7 z 9 sledovaných), čo je samozrejme dôsledkom skutočnosti, že na súkromných VŠ tvorili externí študenti až 70,9 % všetkých študentov.

Napr. pri už spomínanej VŠ ekonomie a manažmentu verejnej správy v Bratislave sa pomer z 0,2 zmenil až na 1,03. Zaujímavé však je, že počtom študentov najväčšia súkromná škola na Slovensku (a celkovo piata najväčšia) VŠ zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave (12 634 študentov, z toho 85 % externých) si i tak udržala priaznivý pomer úspešnosti svojich absolventov (0,1 spolu a 0,4 v pomere k interným študentom).

Treba konštatovať, že k zmenám pri tomto porovnaní došlo i pri verejných a štátnych VŠ, kde priemerný podiel externých študentov dosahoval síce iba 25,5 %, ale boli medzi nimi i univerzity s viac ako 40 % podielom externých študentov. Celkovo z 22 sledovaných VŠ v tejto kategórii sa ukazovateľ zhoršil (teda reálne sa sledovaný pomer zväčšil) v 9 prípadoch, najmarkantnejšie práve pri školách s najvyšším podielom externých študentov. Z verejných VŠ zostal okrem umeleckých VŠ a UVL Košice priaznivý (dokonca ešte zlepšený pomer) len pre UK Bratislava (0,5) a STU Bratislava (0,38).

Na základe uvedeného porovnania by sme teda mali konštatovať, že zo sledovaných 31 VŠ len 13 dosahuje nadpriemernú úspešnosť absolventov a hľadiska ich „okamžitého“ uplatnenia sa na trhu práce. To by však zrejme nevystihovalo zďaleka realitu. Musíme vziať do úvahy fakt, že nech by sme sa akokoľvek optimisticky dívali na úlohu univerzít v rozvoji regiónov, musíme pripustiť, že sú nútené existovať v daných sociálnych a ekonomických pomeroch, ktoré panujú v mieste ich pôsobenia, resp. ich absolventi (ak sa vrátia do svojho bydliska) sú „vtlačení“ do pomerov aké v regióne pracujú. Ako príklad môžeme uviesť, že hoci podľa rôznych rebríčkov kvality (napr. ARRA 2011) sa viaceré východoslovenské univerzity alebo fakulty umiestnili veľmi dobre, v hodnotení podľa úspešnosti absolventov dopadajú často výrazne horšie ako univerzity zo západu Slovenska. Pokúsili sme sa teda eliminovať i tieto regionálne disproporcie v celkovej miere nezamestnanosti. Ako korektné riešenie sme zvolili váženie priemernej miery nezamestnanosti podľa regiónov (okresov) na základe podielu vysokoškolských študentov z regiónu danej VŠ a túto váženú mieru nezamestnanosti porovnať z celoslovenskou priemernou mierou nezamestnanosti v danom období (september 2011), ktorá dosahovala 14,64 %. Tak sme získali istý pracovne ho nazvime *diskriminačný index regionálnej miery nezamestnanosti pre danú VŠ*, ktorý sa pohyboval od hodnôt 0,8 (istá pozitívna diskriminácia, napr. STU Bratislava, UCM Trnava) po 1,38 (PU Prešov) až 1,4 (UVL Košice). Takéto indexy sme však boli schopní vyrátať len pre 20 sledovaných škôl (aj to ich presnosť závisí od spoľahlivosti dostupných údajov (pozri Lauko a kol. 2011)). Následne sme teda podiely jednotlivých VŠ na počte absolventov – uchádzačov o prácu korigovali (delili) týmto získaným *diskriminačným indexom*. Takto upravené podiely na počte absolventov – uchádzačov o prácu sme opäť porovnali s celkovým počtom zapísaných študentov na daných VŠ v akademickom roku 2010/2011. Výsledky sú zobrazené na obr. 1c. Pri sledovaných školách došlo síce k istej korekcii vzájomných pomerov, napr. pri Prešovskej univerzite klesol 1,81 na 1,31, celkovo ale nedošlo k ich nivelizácii, skôr k preskupeniu. Z tohto hľadiska najnepriaznivejší pomer dosiahla UCM Trnava (1,75) nasledovaná TUAD Trenčín (1,66) a prekvapivo SPU Nitra (1,6) a EU Bratislava (1,52). Naopak už spomínané východoslovenské VŠ ako UPJŠ Košice, či STU Košice sa takmer priblížili priemernému pomeru (1,02 resp. 1,06).

Samozrejme ide iba o našu teoreticko-metodologickú konštrukciu v snahe porovnať úspešnosť absolventov jednotlivých VŠ na trhu práce, ktorá sa snažila eliminovať znevýhodnenie dané polohou univerzít, resp. ich dochádzkových regiónov na regionálnych disparitách na trhu práce. Realita je však taká, že tieto rozdiely existujú a že univerzity, resp. ich absolventi s nimi musia kalkulovať. Inak povedané je síce pekné, že teoreticky už toľko spomínané východoslovenské univerzity zrejme neprodukujú výrazne slabších uchádzačov

o zamestnanie ako napr. západoslovenské VŠ, ale realita je taká, že študentmi východoslovenských VŠ sú najmä študenti z východného Slovenska, ktorí z rôznych objektívnych príčin budú mať za súčasných pomerov v priemere výrazne menej priaznivé možnosti získať prácu v mieste svojho bydliska. Preto aj hodnotenie daných univerzít výlučne z aspektu úspešnosti ich absolventov v získavaní práce môže byť deformované.

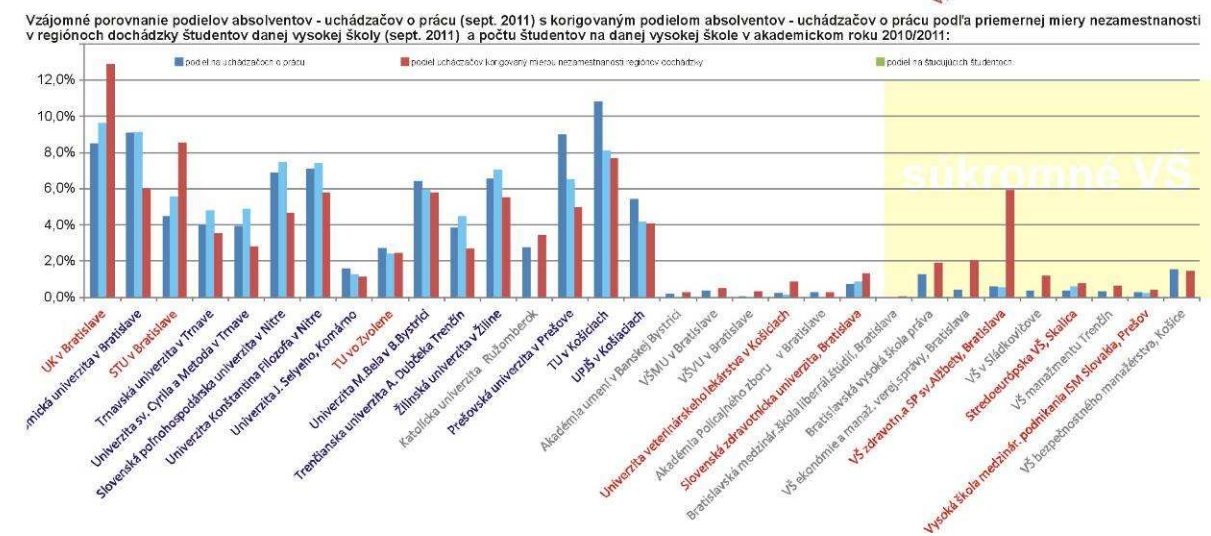
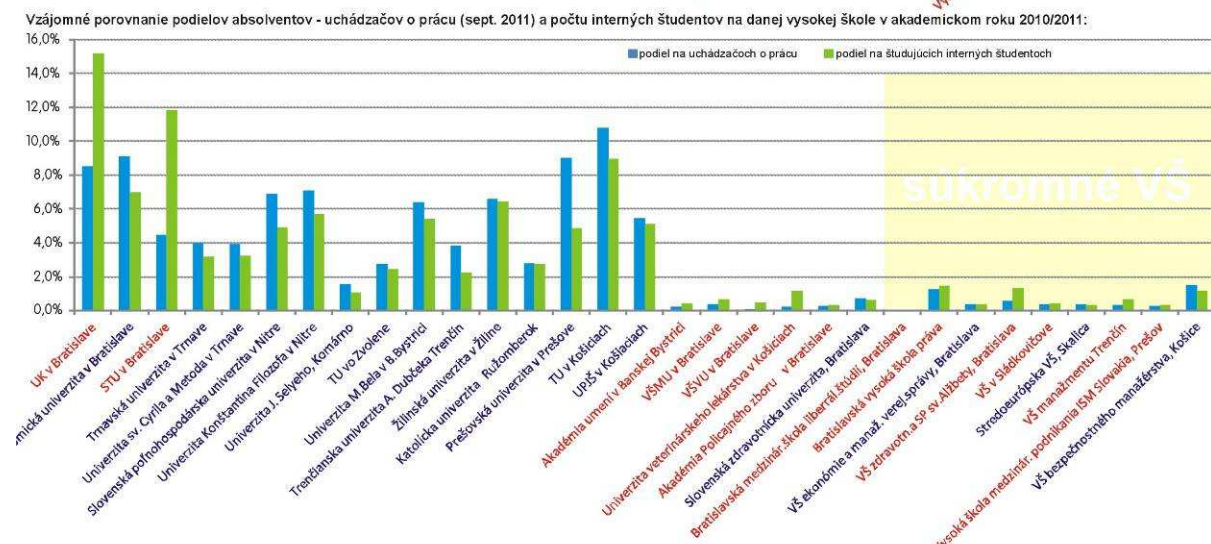
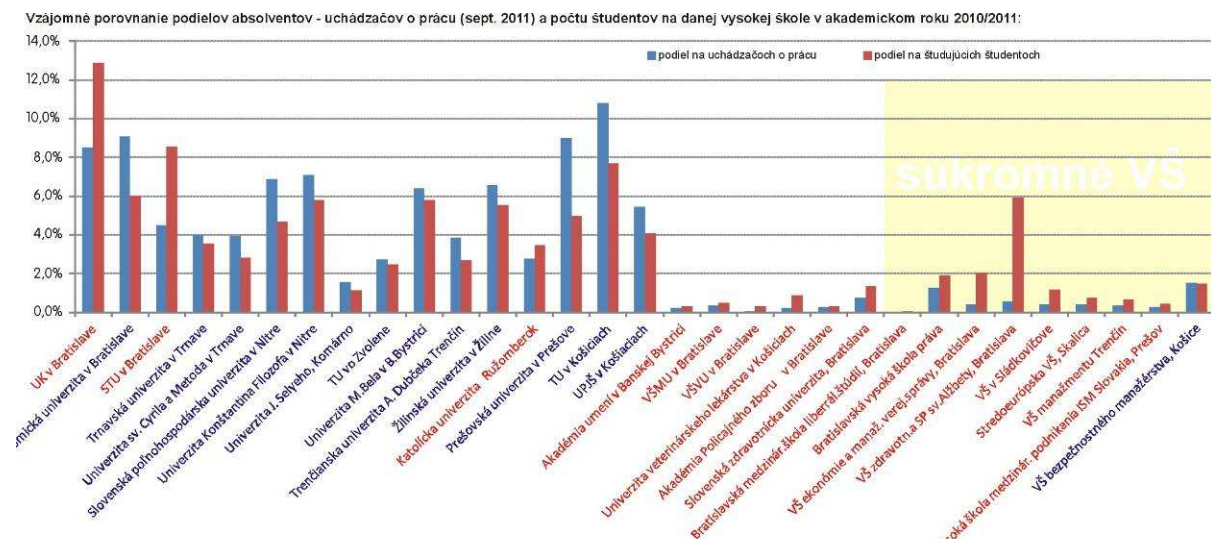
Regionálne disparity v úspešnosti absolventov vybraných VŠ na trhu práce

Vzhľadom na obmedzený priestor nemáme možnosť plne rozvinúť diskusiu o priestorových aspektoch v parametri úspešnosti, resp. neúspešnosti absolventov jednotlivých VŠ v okamžitom (resp. kontinuálnom) nastúpení do zamestnania po skončení štúdia. Isté však je, že tak jednotlivé VŠ dominujú v niektorých regiónoch v rámci náboru študentov, rovnako niektoré dominujú aj ako hlavné „producenti“ neúspešných (aspoň v sledovanom období) absolventov – uchádzačov o zamestnanie. Na základe spracovania údajov sme zostavili mapu takýchto VŠ produkujúcich v jednotlivých okresoch najväčšie podiely neúspešných absolventov z pohľadu ich zamestnanosti (obr. 3). Zámerne sme ju vyhotovili v obdobnej farebnej škále ako mapu Regiónov dominantnej dochádzky študentov zapísaných na slovenských VŠ v akademickom roku 2010/2011 (obr. 2), aby bola možná ich jednoduchá komparácia. Nemáme priestor opisovať jednotlivé detaily, je však zrejماً jedna skutočnosť, že medzi oboma sledovanými javmi existuje úzka súvislosť. Vzhľadom k fragmentácii dominantných regiónov dochádzky študentov na jednotlivé VŠ, resp. k regionalizácii tejto dochádzky dochádza k zvyšovaniu konkurenčného prostredia na lokálnych trhoch práce. Jednotlivé VŠ so silným regionálnym zázemím si síce zabezpečujú vlastné ekonomické prežitie (zvyšovaním, resp. aspoň udržiavaním počtu svojich študentov), zároveň však presycujú lokálny trh práce svojimi absolventmi, ktorí tak majú výrazne zhoršené podmienky pri uplatnení sa v praxi. Paradoxné je, že sa tak deje zväčša bez ohľadu na kvalitu hodnotenia jednotlivých VŠ, či už hľadiska rôznych rebríčkov, alebo aj z pohľadu našich vyššie uvedených „celoštatných“ analýz (napr. UK Bratislava, či STU Bratislava versus PU Prešov a pod.).

Naše ďalšie analýzy vybraných VŠ, ktoré sme vyjadrili v sérii máp (obr. 4a, 4b). V nich sme sa snažili vyjadriť pomer neúspešných absolventov jednotlivých VŠ – uchádzačov o prácu v septembri 2011 v danom okrese s počtom študujúcich študentov z daného okresu na danej VŠ v akademickom roku 2010/2011. Teda ide o obdobné porovnanie ako v rámci celoštátneho porovnávania. Treba však upozorniť, že v rámci okresov ide o často veľmi nízke hodnoty, ktoré klesajú rádo vo až na jednotlivcov. Hoci sme sa snažili eliminovať okresy s najnižšími hodnotami (nehodnotili sme okresy, kde bol podiel študujúcich študentov na danej VŠ nižší ako 1 % všetkých VŠ študentov z okresu a odlíšili sme aj okresy s týmto podielom nižším ako 5 %), treba brať získané výsledky ako orientačné. Napriek uvedeným rezervám však isté súvislosti možno pozorovať. Jednou z nich je častý jav výskytu nepriaznivejších hodnôt sledovaného pomeru v centrálnych častiach regiónov dochádzky daných VŠ, teda v mieste ich sídiel alebo ich blízkom zázemí. Naopak, takmer pravidelne sa opakujú výrazne lepšie hodnoty tohto pomeru v periférnych oblastiach dochádzky jednotlivých VŠ. Môže to súvisieť s rôznymi javmi, ako je externé štúdium popri zamestnaní (často na rôznych detašovaných pracoviskách niektorých VŠ), ale aj možno s istou exkluzivitou vzdialenejšej a teda v regióne menej známej školy, či dokonca s tým, že absolvent tejto vzdialenejšej školy reálne nežije a nepracuje v mieste svojho oficiálneho trvalého bydliska, resp. sa doň po štúdiu fyzicky nevrátil.

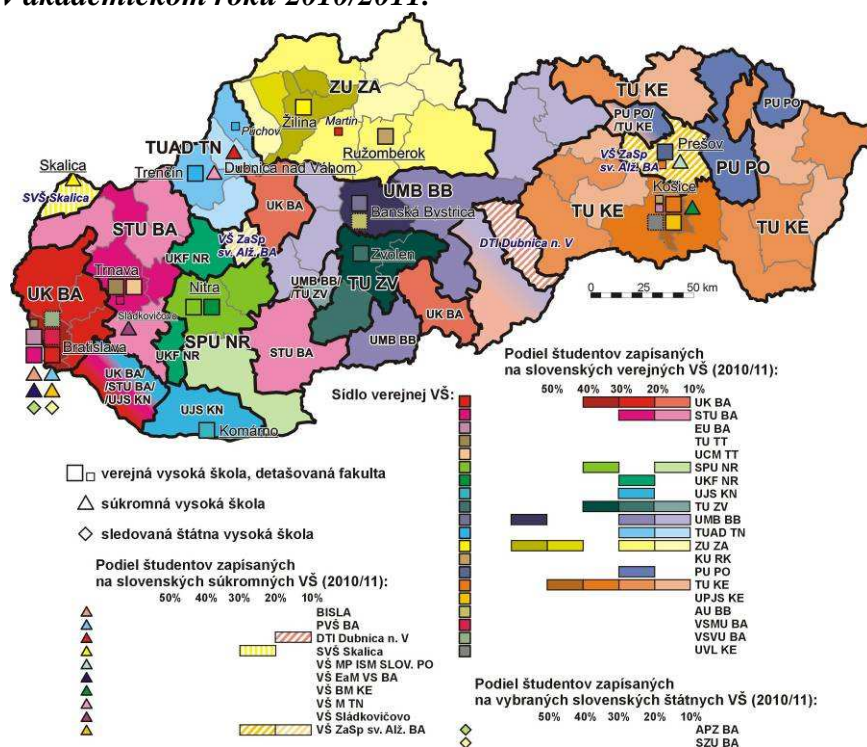
Naše regionálne mapovanie potvrdilo, že pomerne úspešní sú absolventi technicky zameraných VŠ, najmä ak daná škola zostala zameraná najmä na technické smery, čo sa napr. nedá povedať o Žilinskej univerzite, ktorá má síce sčasti silné technické zameranie, ale pribrala si aj iné zamerania, ktoré jej dodali charakter regionálnej VŠ. Podobne sa profiluje čiastočne zrejme aj SPU Nitra. Typickým prejavom pravdepodobného presýtenia jadrovej časti svojich dochádzkových regiónov nadbytkom absolventov a naopak istou zvýšenou mierou atraktivity vo vzdialenej periférii dochádzky sú napr. Prešovská univerzita, alebo Trenčianska univerzita A. Dubčeka, UCM Trnava, či UPJŠ a TU Košice, ale menšom meradle aj súkromná Stredoeurópska VŠ v Skalici. Pomerne prekvapivo zlé ukazovatele vykazuje Ekonomická univerzita BA, ktorá zrejme pociťuje silný konkurenčný tlak viacerých súkromných VŠ s ekonomickým zameraním. Naopak veľmi dobré parametre má popri UK Bratislava najmä STU Bratislava, no tie sa ani zďaleka nerovnajú parametrom, ktoré dosahuje súkromná VŠ zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, ktorej neevidovali takmer žiadnych absolventov: uchádzačov o prácu. Je to dané špecifickým charakterom tejto školy, ktorej hustá sieť detašovaných pracovísk, spolu s jej cieleným zameraním na oblasť zdravotníctva umožňuje zrejme väčšine jej študentov študovať popri zamestnaní alebo rýchlo prácu získať (v sledovanom období sa ešte naplno neprejavili aktuálne problémy so zdravotníckym personálom v dôsledku legislatívnych zmien).

Obr. 1a, 1b, 1c: Porovnanie podielu slovenských VŠ na počte absolventov – uchádzačov o prácu s podielom na počte študujúcich študentov na daných VŠ. Červenými popismi sú zvýraznené školy s nadpriemernou mierou úspešnosti svojich absolventov, modrými s podpriemernou mierou úspešnosti z niekoľkých hľadísk.



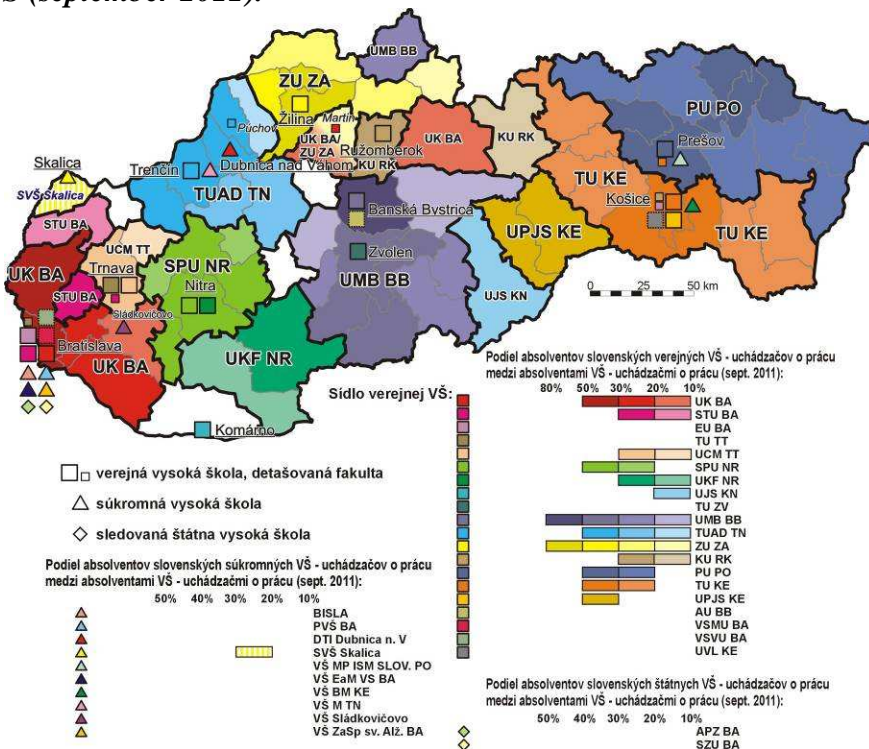
Zdroj údajov: Lauko a kol. (2011), ww.upsvar.sk.

Obr. 2: Regióny dominantnej dochádzky študentov zapísaných na slovenských VŠ v akademickom roku 2010/2011.



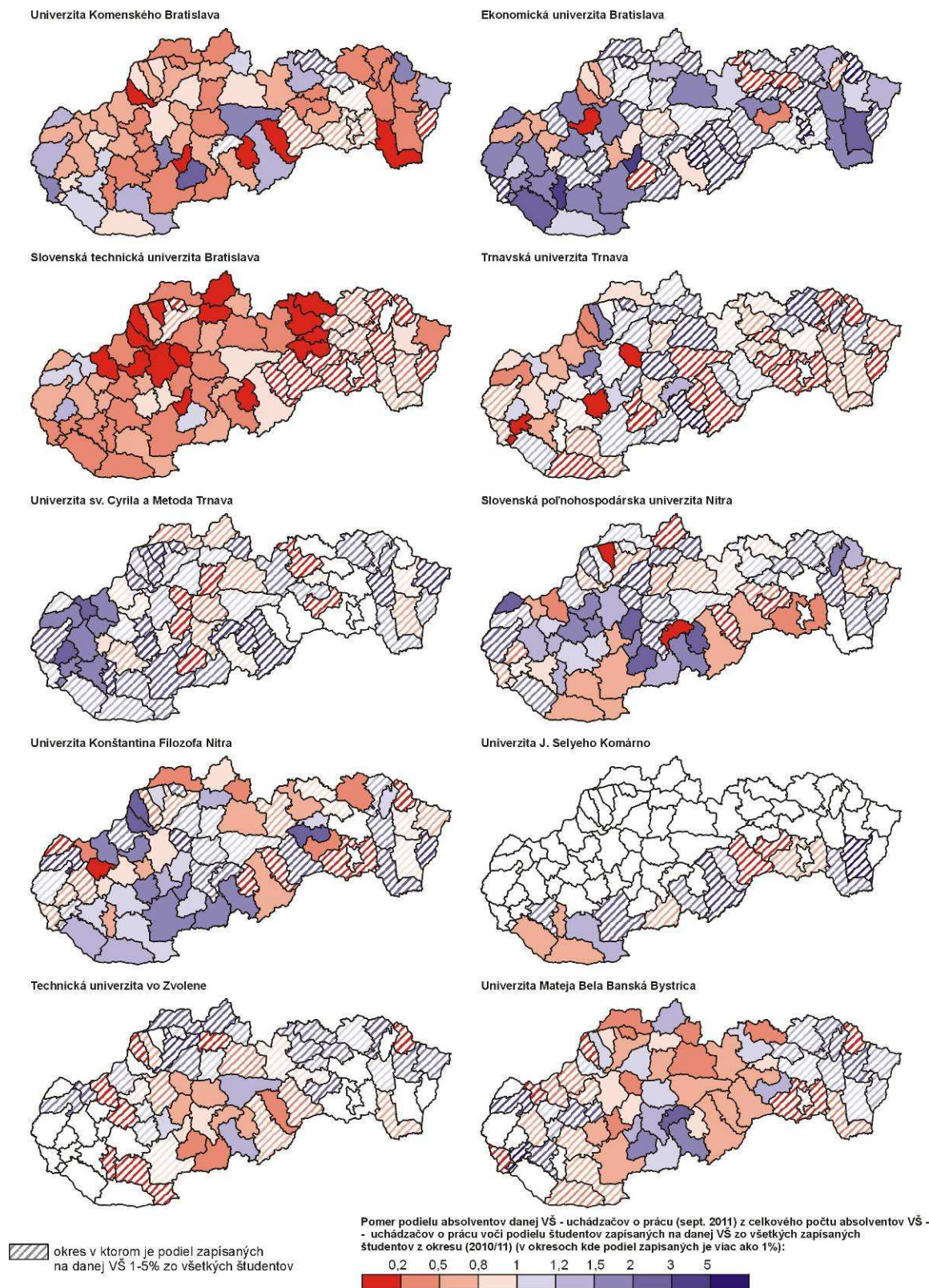
Zdroj údajov: Lauko a kol. (2011).

Obr. 3: Regióny dominujúcich podielov absolventov – uchádzačov o prácu podľa ich ukončenej VŠ (september 2011).



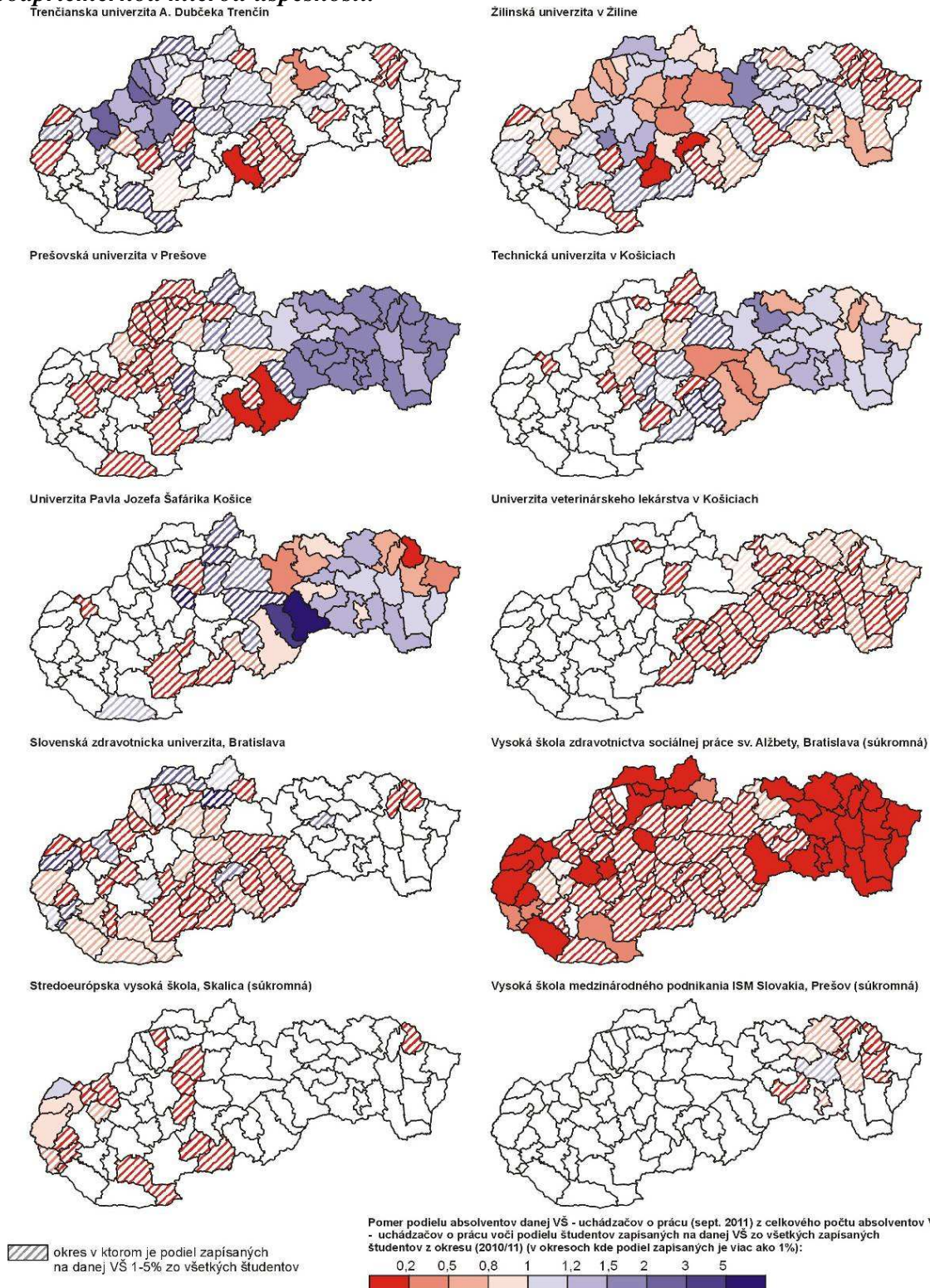
Zdroj údajov: www.upsvar.sk

Obr. 4a: Regionálne rozdiely v úspešnosti absolventov vybraných slovenských VŠ na základe porovnania podielu danej VŠ na počte absolventov – uchádzačov o prácu v regióne s podielom na počte študujúcich študentov na danej VŠ. Červenými odtieňmi sú zvýraznené regióny s nadpriemernou mierou úspešnosti absolventov danej VŠ, modrými s podpriemernou mierou úspešnosti.



Zdroj údajov: Lauko a kol. (2011) www.upsvar.sk

Obr. 4b: Regionálne rozdiely v úspešnosti absolventov vybraných slovenských VŠ na základe porovnania podielu danej VŠ na počte absolventov – uchádzačov o prácu v regióne s podielom na počte študujúcich študentov na danej VŠ. Červenými odtieňmi sú zvýraznené regióny s nadpriemernou mierou úspešnosti absolventov danej VŠ, modrými s podpriemernou mierou úspešnosti.



Zdroj údajov: Lauko a kol. (2011) www.upsvar.sk

Záver

Uvedomujeme si, že náš limitovaný príspevok nemohol v plnej miere postihnúť problematiku hodnotenia vysokých škôl z pohľadu úspešnosti ich absolventov na trhu práce. Naším cieľom však bolo najmä poukázať na komplikovanosť tejto problematiky, ktorá vylučuje jednoduché a jednoznačné hodnotenia, či skôr súdy. Uvedomujeme si, že naše hodnotenie je postavené na jednom parametri: počet absolventov – uchádzačov o prácu k danému konkrétnemu termínu. No snažili sme sa poukázať na skutočnosť, že i tento jediný parameter je možné analyzovať z rôznych hľadísk, ktoré sú logicky odôvodnené a ktoré sa snažia zohľadniť viaceré špecifiká či už slovenského vysokého školstva, alebo trhu práce na Slovensku. Hoci sme sa teda zámerne vyhli jednoznačným súdom (lebo o serióznom hodnotení by sa sotva dalo hovoriť), ktoré by taxatívne určili, ktorá VŠ je „dobrá“ či „zlá“, alebo úspešná, či menej úspešná, snažili sme sa len poukázať na isté rozdiely, ktoré môžu mať rôzne príčiny. Možno konštatovať, že reálna pozícia vysokých škôl v regionálnom rozvoji a ich konkrétny prínos k zmiernovaniu regionálnych disparít je veľmi komplexná problematika, ktorú je problém komplexne zmapovať a analyzovať, nieto ešte direktívne riadiť a usmerňovať napr. z pozície exekutívy. Naše zistenia potvrdili viaceré verejne pertraktované tvrdenia o predimenzovanosti kapacít slovenského vysokého školstva, na druhej strane poukázali, že napr. absolventi súkromných VŠ nepredstavujú pre absolventov verejných VŠ bezprostrednú, lepšie povedané „súbežnú“ konkurenciu na trhu práce, nakoľko sa na ňom uplatňujú zrejme vo väčšej miere už počas štúdia, čím však samozrejme znevýhodňujú budúcich absolventov interného štúdia. To sú len niektoré črty, ktorými by sme chceli prispieť do širšej diskusie o postavení a úlohách vysokého školstva v regionálnom rozvoji.

Literatúra

- [1] ARRA 2011. Hodnotenie vysokých škôl a ich fakúlt (2011). Bratislava: ARRA, dostupné na: <http://arra.sk/>
- [2] Arbo, P., Benneworth, P. 2007. Understanding the regional contribution of higher education institutions: A literature review. OECD education working paper No. 9, 2007. Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/55/7/37006775.pdf> [cit. 2011-19-11]
- [3] Blažek, J., Uhlíř, D. 2011. Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, klasifikace. Praha: Karolinum, 342 s., ISBN 978-80-246-1974-3.
- [4] Etzkowitz, H. 2008. The Triple Helix. University-Industry-Government Inovation in Action. New York: Routledge, 164 s., ISBN 0-203-92960-8.
- [5] Goldstein, H.A., Renault, C.S. 2004. Contribution of Universities to Regional Economic Development: A Quasi-experimental Approach. *Regional Studies*, 38, 7, 733 – 746.
- [6] Lauko, V., Gurňák, D., Križan, F., Tolmáči. L. 2011. Školstvo na Slovensku v kontexte regionálnych disparít, Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov, 200 s., ISBN – 978-80-7165-856-6
- [7] SME. 31. 1. 2011: Koľko ľudí bez práce produkuje vaša vysoká škola a váš odbor?, In: <http://ekonomika.sme.sk/c/5745858/kolko-ludi-bez-prace-produkuje-vasa-vysoka-skola-a-vas-odbor.html>
- [8] Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny (www.upsvar.sk)
- [9] Výrostová, E. 2008. Vzťah univerzity a regiónu v ktorom pôsobí: pohľad na stratégiu univerzít. In *National and Regional Economics VII*, Košice: Technical University of Košice, Faculty of Economics, s. 953 – 963, ISBN 9788055300849.

Príspevok vznikol za finančnej podpory grantu VEGA 1/1143/12

**NEZAMĚŠTNANOST ABSOLVENTŮ EKONOMICKÝCH
FAKULT V JIHOMORAVSKÉM KRAJI****UNEMPLOYMENT OF GRADUATES OF ECONOMICALLY
ORIENTED FACULTIES IN THE SOUTH MORAVIAN REGION****ING. LUCIE WINKLEROVÁ**

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
E-mail: winklerova@mail.muni.cz*

Anotace

V souladu se stále větší podporou rozvoje znalostní ekonomiky se neustále zvyšuje množství studentů a především pak absolventů vysokých škol, a to zejména v humanitních oborech, což má vliv i na jejich uplatnitelnost na trhu práce. Nejen z toho důvodu je tato skupina uchazečů považována za rizikovou bez ohledu na regionální rozdílnosti a momentální situaci na trhu práce. Dlouhodobá nezaměstnanost těchto osob je navíc nebezpečná i v tom, že včas nedojde k vytvoření pracovních návyků, což má dopad nejen v oblasti ekonomické, ale i sociální. Cílem tohoto příspěvku je analyzovat nezaměstnanost absolventů vysokých škol se zaměřením na absolventy vybraných ekonomických fakult v Jihomoravském kraji a také zjistit, zda existuje nějaký vztah mezi vývojem nezaměstnanosti této skupiny, celkovou nezaměstnaností a ekonomickým vývojem. Na základě zjištěných poznatků jsou identifikovány příčiny současného stavu a formulovány návrhy a doporučení pro budoucí vývoj této problematiky.

Klíčová slova

Nezaměstnanost, absolventi, ekonomické fakulty, Jihomoravský kraj

Annotation

In accordance with the growing support of the development of the knowledge economy the number of students, especially university graduates, is increasing, mainly in the humanities, and this fact also affects their employability. This group of applicants is therefore, but not only because of this reason, considered as risk, regardless of regional differences and the current situation on the labour market. Long-term unemployment of these people is also dangerous in the fact that there is no time to develop their work habits and it has not only economic but also social impact. The aim of this paper is to analyze the unemployment of university graduates focusing on the graduates of the selected economics faculties in the South Moravian Region and also to find out whether there is any relationship between the evolution of unemployment of this group, the overall unemployment and economic development. Proposals and recommendations for possible solutions to the current state and future development of this issue are formulated based on the findings.

Key words

Unemployment, graduates, economics faculties, South Moravian Region

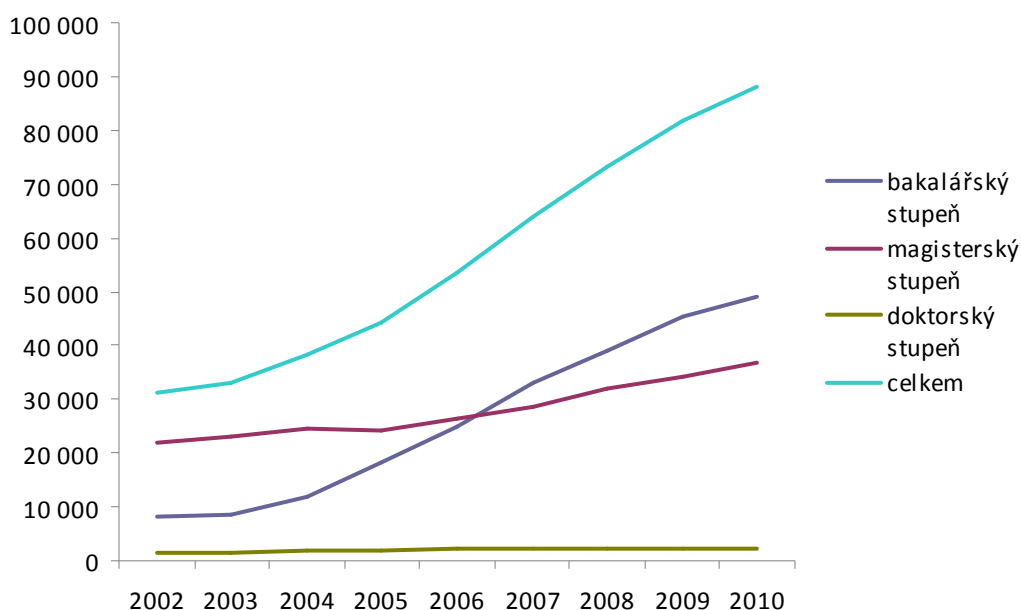
JEL classification: I21, J64

1. Úvod

S rozvojem znalostní ekonomiky v 21. století, která je typická svými požadavky na rozvoj vědy a výzkumu a produkci znalostí, roste hodnota vzdělání a velký důraz je kladen také na rozvoj lidských zdrojů a celoživotní vzdělávání. Znalostní společnost napomáhá celkové modernizaci ekonomiky, což znamená jednak rozvoj vědy a výzkumu a jednak vývoj ekonomiky směrem k oborům s vysokou přidanou hodnotou a produktivitou práce. Všechny zatím zmíněné trendy vytváří podněty a příznivější prostředí pro znalostní ekonomiku, která znamená lepší uplatnění vysokoškoláků obecně. Mezinárodní srovnání ukazuje, že pro vývoj na českém trhu práce je vzdělání dokonce ještě ve větší míře rozhodujícím faktorem pro uplatnění na trhu práce, než je tomu jinde. [Nekuda, Sirovátka, 2010, s. 5-6] Zdaleka nejlepším předpokladem pro úspěšný přechod z počátečního vzdělávání do pracovního života je silná a dobře fungující ekonomika. Vliv vzdělávacího systému, struktury trhu práce, politiky vzdělávání a zaměstnanosti je relativně marginální ve srovnání s celkovým stavem ekonomiky. [Zelenka, 2008, s. 8]

V souvislosti se zmíněným rozvojem znalostní ekonomiky roste stále poptávka po vysokoškolském vzdělání. Vysokoškolsky vzdělaná pracovní síla má o něco lepší pozici na trhu práce, ačkoli je nutné brát v úvahu, že počet absolventů vysokých škol neustále roste, jak je vidět v následujícím grafu.

Graf 1: Vývoj počtu absolventů vysokých škol



Pramen: ČSÚ

2. Cíl a metody

Cílem tohoto příspěvku je analyzovat nezaměstnanost absolventů vysokých škol se zaměřením na absolventy vybraných ekonomických fakult v Jihomoravském kraji a také zjistit, zda existuje nějaký vztah mezi vývojem nezaměstnanosti této skupiny, celkovou nezaměstnaností a ekonomickým vývojem. Na základě zjištěných poznatků jsou identifikovány příčiny současného stavu a formulovány návrhy a doporučení pro budoucí vývoj této problematiky.

Při zpracování byly použity metoda analýzy a syntézy jakožto základní metody zpracování vědeckých odborných prací. Použitá data byla vyhledána na stránkách Českého statistického úřadu (ČSÚ), Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) a Střediska vzdělávací politiky a pro práci s nimi byla využita také metoda komparace a analogie. Při zjišťování korelací mezi vybranými ukazateli byl aplikován statistický výpočet za použití počítačových programů MS Excel a GRET. L.

3. Výsledky

Výsledky zveřejněné v tomto článku jsem rozčlenila do dvou dílčích kapitol. První se zabývá obecně nezaměstnaností absolventů vysokých škol, a to jak podle oborů, tak i podle stupně vzdělání. Druhá dílčí kapitola je následně zacílena na ekonomicky orientované fakulty v Jihomoravském kraji, přičemž jsou zde analyzováni jejich absolventi, a to jak z pohledu jejich celkového počtu, tak z pohledu jejich nezaměstnanosti.

3.1 Nezaměstnanost absolventů vysokých škol

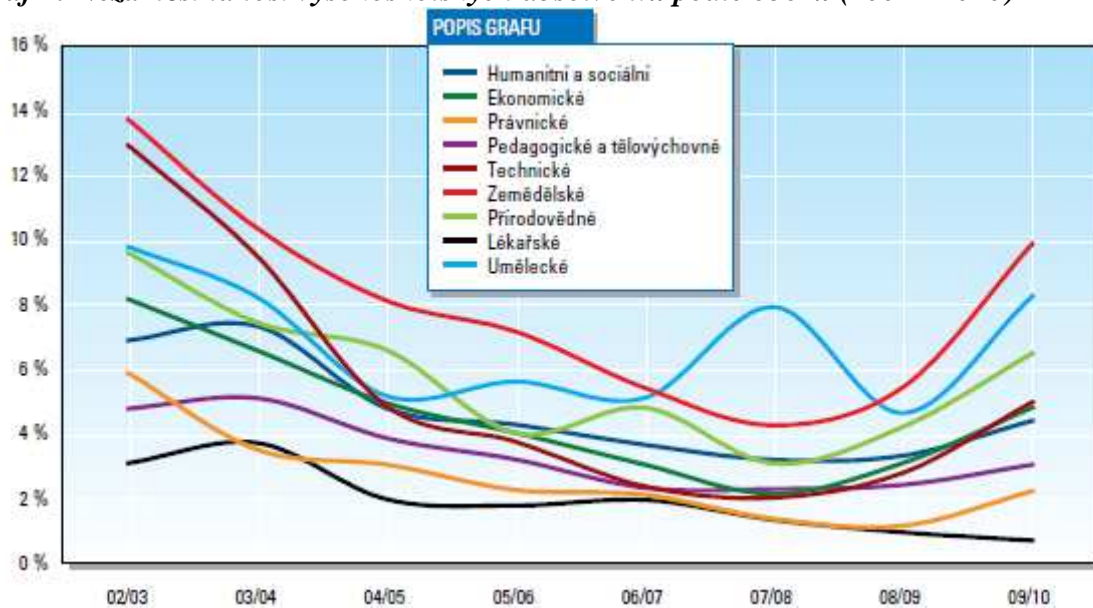
V souladu s názory odborníků z úřadů práce mohou být absolventi identifikováni jako velmi riziková skupina uchazečů o práci. [Kotlíková, 2003, s. 128]. Může se zdát, že výchozí pozice vysokoškolských absolventů je v porovnání s ostatními skupinami mnohem lepší. Takže proč mají tito absolventi problém s hledáním zaměstnání? Existuje mnoho důvodů. Například již zmiňovaný nesoulad mezi profesní strukturou absolventů a potřebami trhu práce a požadavky zaměstnavatelů obecně. Problémem mohou být také nepřiměřené požadavky uchazečů (nereálné požadavky na nástupní plat), nepřipravenost a neochota začít ihned pracovat. Důležitým problémem je také nedostatek praktických zkušeností, stejně tak jako pasivní přístup, neschopnost se dobře prezentovat a udělat dobrý dojem na zaměstnavatele. Pokud absolvent neměl během studií brigádu či práci na částečný úvazek ve firmě, která mu následně nabídne plný úvazek, tak je nucen hledat a odpovídat na množství inzerátů a procházet řadou pohovorů ve vybraných společnostech. [Zelenka, 2008, s. 51] V neposlední řadě je zaměstnanost absolventů ovlivněna také celkovým stavem na trhu práce, který ovlivňuje všechny nezaměstnané bez ohledu na vzdělání – ekonomická situace, vládní regulace na trhu práce, míra ekonomického růstu atd. I přes vše uvedené mají absolventi nejnižší průměrnou délku nezaměstnanosti v porovnání s ostatními skupinami.

Pod pojmem nezaměstnaný absolvent se rozumí uchazeč o práci registrovaný na úřadu práce, který úspěšně ukončil školu maximálně před dvěma lety. Počet nezaměstnaných absolventů je tedy počet těch, kteří ve zvoleném období absolvovali vysokou školu a ke zvolenému měsíci a roku byli nezaměstnaní [Středisko vzdělávací politiky, cit. 2012-01-16]. Zároveň musí tyto osoby splňovat i podmínku, že si aktivně hledají práci a mohou do 14 dnů nastoupit do práce.

Vysokoškolský stupeň vzdělání poskytuje jeho držitelům nezpochybnitelnou výhodu na pracovním trhu – absolventi vysokých škol nalézají zaměstnání mnohem snáz a míra jejich nezaměstnanosti je značně menší než u těch, kteří disponují nižším stupněm vzdělání. Existují však rozdíly v nezaměstnanosti absolventů různých škol a oborů. Tyto rozdíly reflektují řadu faktorů, jež nemohou vysoké školy ovlivnit, jako např. odlišnou úroveň regionálních trhů práce, na které absolventi vstupují. [Středisko vzdělávací politiky, cit. 2012-01-17] Graf 2 znázorňuje vývoj nezaměstnanosti vysokoškolských absolventů podle vystudovaných oborů. Srovnání ve školním roce 2009/2010 ukazuje na vysokou úspěšnost především absolventů lékařských a právnických fakult. Míra nezaměstnanosti absolventů lékařských fakult nedosahuje dokonce ani jednoho procenta a i přes ekonomickou krizi se neustále snižuje.

Naopak nejhůře na tom jsou fakulty zemědělské a umělecké, jejichž nezaměstnanost přesahuje 8 % [Koucký, Zelenka, 2010, s. 6].

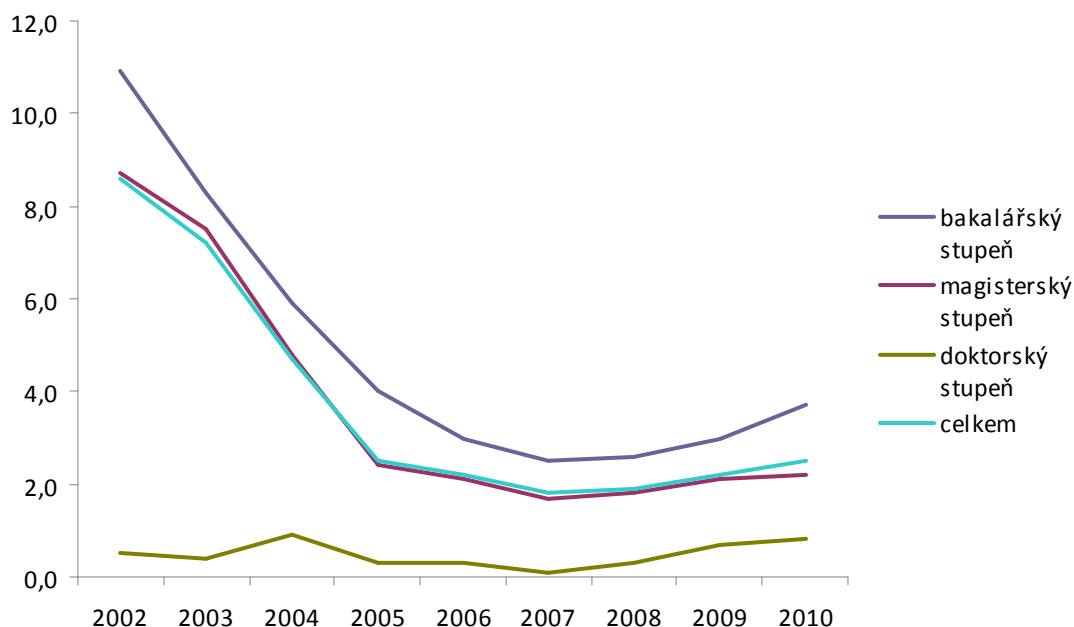
Graf 2: Nezaměstnanost vysokoškolských absolventů podle oborů (2002 - 2010)



Pramen: Koucký, Zelenka, 2010, s. 6

V následujícím grafu je možné vidět vývoj celkové nezaměstnanosti vysokoškolských absolventů společně s rozdělením podle stupně vzdělání – bakalářský, magisterský, doktorský.

Graf 3: Míra nezaměstnanosti vysokoškolských absolventů (%)



Pramen: Středisko vzdělávací politiky

V grafu je patrný značný pokles nezaměstnanosti VŠ absolventů v období do roku 2007. Důvodem k tomuto poklesu může být jak ekonomický růst v ČR, tak ale také fakt, že od 1. října 2004 vstoupil v platnost nový zákon o zaměstnanosti kde je stanoveno, že aby měla

osoba nárok na dávky v nezaměstnanosti, tak musí mít odpracováno alespoň 12 měsíců za předchozí 3 roky (od roku 2012 se toto období snížilo na 2 roky). Následující pokles lze pak přiřadit nejen ekonomické krizi, avšak i značnému nárůstu počtu VŠ absolventů, zejména díky “boomu” na úrovni bakalářského stupně vysokoškolského vzdělání.

3.2 Ekonomicky orientované fakulty v Jihomoravském kraji

Jak již bylo zmíněno v úvodu kapitoly, tak se tato část zaměřuje na ekonomické fakulty v Jihomoravském kraji (JMK). K následné analýze dat byly vybrány tyto fakulty:

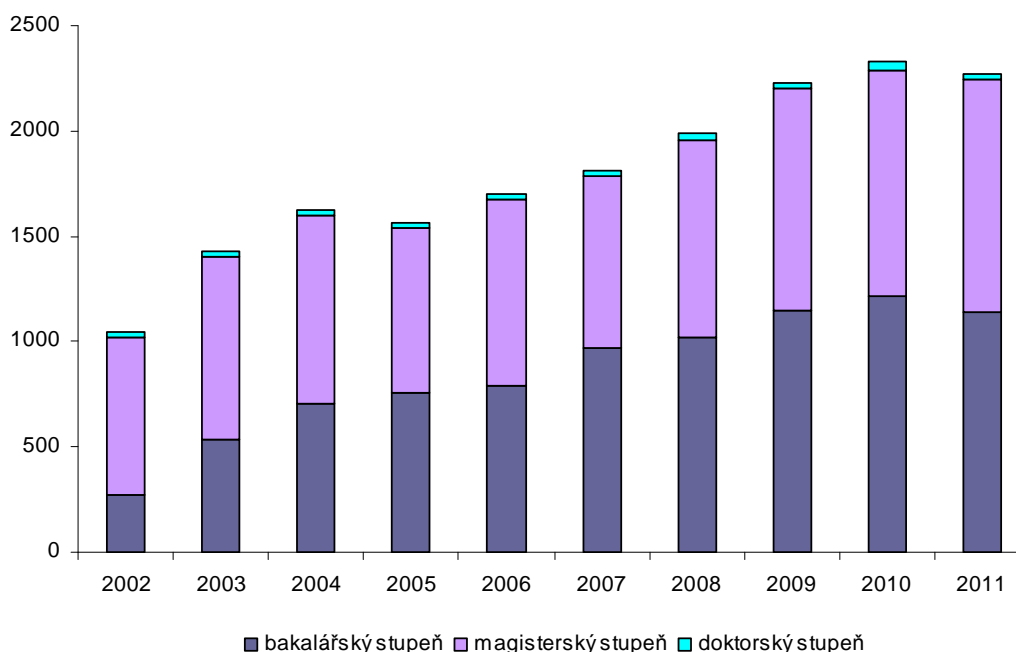
- Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
- Podnikatelská fakulta, Vysoké učení technické v Brně
- Provozně ekonomická fakulta, Mendelova univerzita v Brně

Je patrné, že byly vybrány pouze fakulty veřejných vysokých škol. Záměrem mělo být i porovnání dat se soukromými ekonomickými vysokými školami, avšak za celé sledované období byla dostupná data pouze u Akademie STING, u níž se však míra nezaměstnanosti jejich absolventů pohybovala stále na 0 %. BIBS, a.s. a Soukromá vysoká škola ekonomická ve Znojmě začaly produkovat absolventy až od roku 2008, resp. 2009.

3.2.1 Vývoj počtu absolventů

Růst poptávky po vysokoškolském vzdělání se odrazil i na počtu absolventů sledovaných fakult, kdy je v grafu 4 možné vidět jejich téměř nepřetržitý nárůst, a to až na dvojnásobek původní hodnoty.

Graf 4: Počet absolventů podle stupňů studia



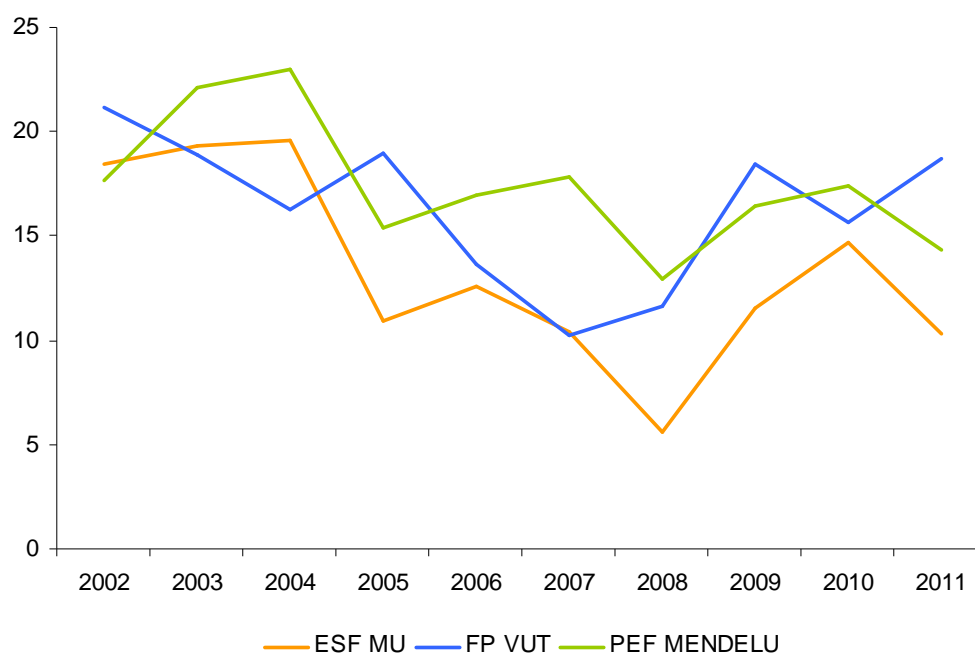
Pramen: Středisko vzdělávací politiky

Zajímavá je i změna v poměru absolventů na bakalářském a magisterském stupni studia. V roce 2002 bylo absolventů magisterského stupně téměř 2,8 krát více než absolventů bakalářského stupně. Avšak od roku 2007 již počet absolventů bakalářského stupně převažuje nad počtem absolventů stupně magisterského.

3.2.2 Vývoj nezaměstnanosti absolventů

Následující graf zachycuje, jak se vyvíjela nezaměstnanost absolventů na jednotlivých sledovaných fakultách. Jde vidět, že oproti celkové nezaměstnanosti absolventů jsou hodnoty o něco vyšší, nicméně to je dáno tím, že jsou zachyceni pouze studenti 3 zvolených fakult veřejných vysokých škol a hodnoty celkového ukazatele ovlivňují směrem dolů mimo jiné soukromé a státní vysoké školy, u nichž je míra nezaměstnanosti jejich absolventů velmi nízká. Je vidět, že nejlépe jsou na tom v tomto ohledu absolventi Ekonomicko-správní fakulty.

Graf 5: Nezaměstnanost absolventů podle fakult (%)

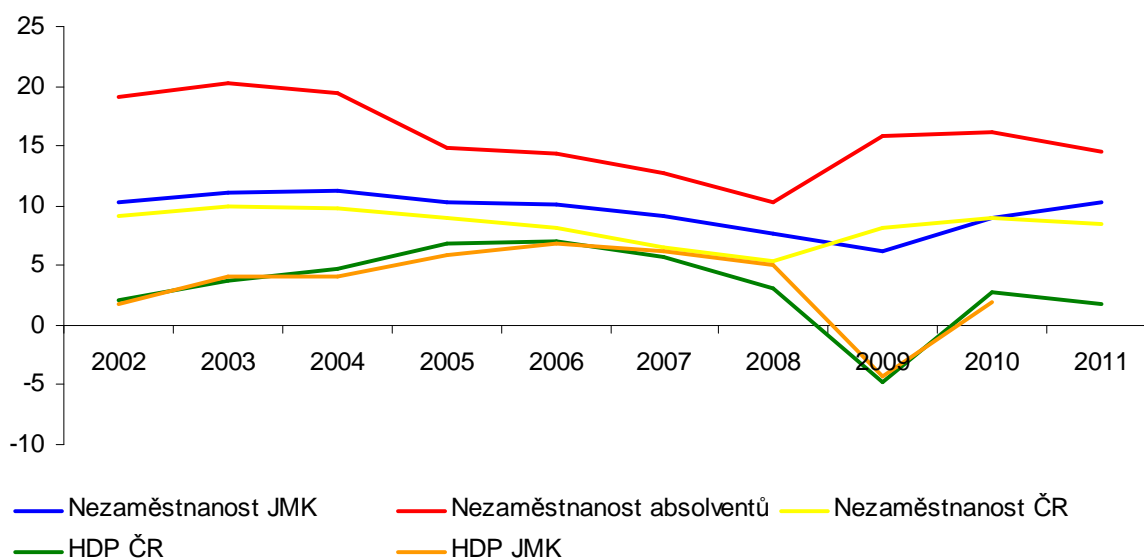


Pramen: Středisko vzdělávací politiky

Pokud bychom se chtěli blíže podívat na rozložení znázorněné nezaměstnanosti podle stupňů studia, tak bychom viděli, že nejmenší míru nezaměstnanosti vykazují absolventi doktorského studia (6,6 %) s výjimkou roku 2009, kdy jejich nezaměstnanost vyskočila na 30,8 %, avšak vzhledem k nízkému počtu absolventů tohoto stupně studia se každá změna odráží o něco zřetelněji než u ostatních stupňů. Zajímavé je pak zjištění, že i přes značný nárůst počtu absolventů bakalářského stupně je jejich míra nezaměstnanosti nižší ve všech sledovaných letech, kromě roku 2008, než u absolventů stupně magisterského. Tato skutečnost by se dala přisoudit faktu, že pokud si studenti bakalářského stupně nenajdou před ukončením jejich studia práci, tak raději dále pokračují ve studiu na navazujícím stupni.

3.2.3 Korelace s vybranými ukazateli

V této subkapitole se snažím ukázat, zda existuje nějaká korelace (závislost) mezi mírou nezaměstnanost absolventů zmíněných fakult a: 1) mírou nezaměstnanosti v ČR; 2) mírou nezaměstnanosti v JMK; 3) vývojem HDP ČR; 4) vývojem HDP JMK; 5) počtem absolventů. K tomuto testování byl využit program MS Excel a ekonometrický program GRET. Grafické znázornění všech těchto ukazatelů je zobrazeno v následujícím grafu.

Graf 6: Vývoj zvolených ukazatelů (%)

Pramen: MPSV, ČSÚ, Středisko vzdělávací politiky

Pro následující testování byla stanovená tato nulová hypotéza:

Neexistuje žádná korelace míry nezaměstnanosti absolventů vybraných fakult s jednotlivými uvedenými indikátory.

Vypočtené hodnoty zachycuje následující tabulka.

Tab. 1: Korelace mezi vybranými ukazateli

Porovnávané ukazatele		Korelační koeficient ¹	p-hodnota ²
míra nezaměstnanosti absolventů	míra nezaměstnanosti v ČR	0,9135	0,0002
	míra nezaměstnanosti v JMK	0,5519	0,0981
	HDP ČR	-0,0968	0,7903
	HDP JMK	-0,2944	0,4419
	počet absolventů	-0,51005	0,1320

Pramen: vlastní výpočty

Z vypočtených dat lze vyčíst několik základních poznatků týkajících se míry nezaměstnanosti absolventů. Například se ukázalo, že nejvyšší (téměř skoro úplná) závislost je s mírou nezaměstnanosti v ČR, a to dokonce vyšší než s mírou nezaměstnanosti v JMK, a to i přesto, že se sledovala data pouze za fakulty v tomto regionu. Je však zřejmé, že část absolventů vybraných fakult nepochází z Jihomoravského kraje a vrací se zpět do svého bydliště, případně jsou zde ještě v době sběru dat evidováni. Na druhou stranu závislost na vývoji ekonomiky v JMK je jen velmi slabě negativní a v případě vývoje v ČR téměř žádná. Co je však překvapivé, tak vypočtená negativní závislost mezi mírou nezaměstnanosti absolventů a počtem absolventů. Nepotvrdila se tedy často spekulovaná domněnka, že růst počtu

¹ Korelační koeficient se pohybuje v rozmezí -1 až +1. Hodnota -1 znamená úplnou negativní závislost, hodnota +1 znamená úplnou pozitivní závislost a hodnoty kolem 0 naznačují, že neexistuje žádná závislost mezi porovnávanými ukazateli.

² P-hodnota představuje hladinu významnosti, na které nezamítáme nulovou hypotézu. Tato hladina se pohybuje v rozmezí od 0 do 1 (0 % – 100 %).

vysokoškoláků a následně těchto absolventů bude mít negativní dopad na jejich zaměstnanost. Je však třeba připomenout, že toto zjištění se týká pouze absolventů ekonomických fakult a u ostatních mohou být výsledky zcela odlišné.

4. Závěr

V rozvinutých ekonomikách je nezaměstnanost neodmyslitelnou součástí pracovního trhu a příslušné úřady věnují značnou pozornost sledování tohoto ukazatele. Zvláštní pozornost je pak věnována regionům s nadprůměrnou nezaměstnaností. S ohledem na skupiny osob, které jsou ohroženy nezaměstnaností, je prioritou pomáhat mladým uchazečům o práci a absolventům se zařazením do pracovního procesu. Dlouhodobá nezaměstnanost této skupiny je totiž obzvláště nebezpečná, protože není čas k rozvoji jejich pracovních návyků, což má vliv nejen v ekonomické oblasti, ale zejména i v sociální a kriminální. [Kotlíková, 2003, s. 129]

V současné době je nezaměstnanost VŠ absolventů v České republice relativně nízká (2,5 % ze všech VŠ absolventů; okolo 1 % ze všech nezaměstnaných osob), avšak to se může brzy změnit. Počet studentů vysokých škol v ČR neustále roste a to samozřejmě vede k rostoucímu počtu absolventů, kteří si pak vzájemně konkurují na trhu práce. Důležitou roli hraje u absolventů hledajících práci jejich předchozí praxe. Ale možnosti praxe jsou různé napříč fakultami a obory, což má za následek zaměstnatelnost absolventů příslušných oborů – dle výše zobrazeného grafu 2 jsou na tom zřejmě nejlépe studenti lékařských a právnických fakult, kde je evidentní jejich praktické vyškolení a následně lepší zaměstnatelnost. Ani studenti ekonomických fakult na tom nejsou z tohoto pohledu špatně. I když vykazované hodnoty za ekonomické fakulty veřejných vysokých škol v Jihomoravském kraji jsou vyšší než průměrné hodnoty za všechny absolventy, což může být způsobeno důvody, které jsou zmíněny výše.

Zjištěná data jsou bohužel zkreslena i tím, že mezi absolventy jsou zařazeni i studenti kombinovaného (dálkového) studia, kteří jsou již ve většině případů zaměstnaní. Snahou mělo být i porovnání zjištěných hodnot s hodnotami za soukromé, ekonomicky zaměřené, vysoké školy v Jihomoravském kraji, ale to se nakonec ukázalo jako nevhodné, jelikož míra nezaměstnanosti u Akademie STING se ve všech sledovaných letech pohybovala na 0 % a u dvou dalších soukromých škol (BIBS, a.s. a Soukromá vysoká škola ekonomická ve Znojmě) byla kvůli jejich pozdějšímu založení data dostupná až od roku 2008 a 2009. Co se však týká dat za loňský rok u těchto dvou soukromých škol (BIBS, SVŠE), tak ta ukazují, že míra nezaměstnanosti jejich absolventů se pohybuje níže než u absolventů veřejných vysokých škol, i když to může být dáno hlavně tím, že na těchto školách studuje značné procento studentů kombinované formy studia, kdy se jedná o již zaměstnané osoby.

A jak by se dalo docílit snižování nezaměstnanosti absolventů sledovaných fakult? Z pohledu zaměstnavatelů je samozřejmě nutná již zmíněná potřeba mít praxi v daném oboru. To si uvědomují i jednotlivé fakulty a postupně začínají svým studentům poskytovat širší možnosti absolvovat odbornou praxi v rámci studia. Určitým přínosem mohou být i dohody fakult s různými firmami, které spolupracují například formou odborných přednášek, ale také nabízí nová místa přednostně pro absolventy této fakulty. Čemu však stále ještě není zřejmě věnována dostatečná pozornost, je příprava studentů na možnost samostatně podnikat a hlavně, aby si tito studenti začali již v posledním ročníku uvědomovat, že je potřeba začít přemýšlet nad svou profesní budoucností.

Literatura

- [1] Český statistický úřad. [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/>>
- [2] Integrovaný portál MPSV – Zaměstnanost. [online]. Dostupné z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/sz>>
- [3] KOTLÍKOVÁ, J. *Rizikové skupiny uchazečů o zaměstnání z pohledu úřadu práce*. In SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P. *Trh práce, nezaměstnanost, sociální politika*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 272 s. ISBN 8021030488
- [4] KOUCKÝ, J., ZELENKA, M. *Postavení vysokoškoláků a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu 2010*. Praha: Středisko vzdělávací politiky, 2010. 8 s. Dostupné z WWW: <http://download.strediskovzdelavacipolitiky.info/Absolventi_VS_2010.pdf>
- [5] NEKUDA, J., SIROVÁTKA, T. *Uplatnění absolventů Masarykovy univerzity 2007-2008 v praxi*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 83 s. ISBN 9788021051706
- [6] NĚMEC, O. *Lidské zdroje na trhu práce*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2002. 151 s. ISBN 8024503506
- [7] Středisko vzdělávací politiky. Pedagogická fakulta, Karlova univerzita v Praze. [online]. Dostupné z: <<http://www.strediskovzdelavacipolitiky.info/>>
- [8] ZELENKA, M. *Přechod absolventů škol ze vzdělávání na pracovní trh*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2008. 99 s. ISBN 9788072903726

VÝVOJ NEZAMESTANOSTI ABSOLVENTOV ŠKÔL DEVELOPMENT OF UNEMPLOYMENT AMONG SCHOOL LEAVERS

RNDR. ANGELIKA ŠVECOVÁ, PHD.

DOC. RNDR. EVA RAJČÁKOVÁ, CSC.

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: asvecova@fns.uniba.sk, rajcakova@fns.uniba.sk*

Anotácia

Jednou z najrizikovejších skupín ekonomicky aktívneho obyvateľstva, ktorá sa uplatňuje na trhu práce sú absolventi škôl. Slovensko po roku 2001 nastúpilo cestu postupného hospodárskeho rastu, stabilizácie ekonomiky a znižovania nezamestnanosti. Klesajúci trend miery nezamestnanosti bol v roku 2008 prerušený svetovou hospodárskou krízou, ktorá výraznejšie postihla absolventov škôl ako ostatných nezamestnaných. Cieľom príspevku je analýza vývoja a štruktúry nezamestnaných absolventov škôl v rokoch 2001 - 2011 a ich priestorová diferenciacia na území Slovenskej republiky

Kľúčové slová

absolventi škôl, tranzícia zo školy na trh práce, nezamestnanosť, štruktúra nezamestnaných absolventov, priestorová diferenciacia

Annotation

One of the most risk groups of economically active population, which applies to the labor market are school leavers. In Slovakia the period of economical growth, stabilization and reduction of unemployment rate started after 2001. The downward trend in unemployment was interrupted by the global economic crisis in 2008, which affected more significantly school leavers than other unemployed population. The paper is focused on analysis of school leavers unemployment development and structure during the period 2001 – 2011 and their spatial differentiation in the Slovak Republic

Key words

school leavers, school-to-work transition, unemployment, structure of unemployed school leavers, spatial differentiation

JEL classification: J4

Úvod

Jednou z najrizikovejších skupín ekonomicky aktívneho obyvateľstva, ktorá sa uplatňuje na trhu práce sú absolventi škôl. Nezamestnanosť absolventov škôl je výrazne ovplyvnená celkovým stavom ekonomiky v krajine, celkovou nezamestnanosťou, stavom ponuky a dopytu po pracovných miestach a súčasne ju ovplyvňuje dosiahnutý stupeň vzdelania, profesijné a odborové zameranie absolventov škôl. Slovensko po roku 2001 nastúpilo cestu

postupného hospodárskeho rastu a stabilizácie ekonomiky. Klesajúci trend miery nezamestnanosti bol v roku 2008 prerušený svetovou hospodárskou krízou, ktorá výraznejšie postihla absolventov škôl ako ostatných nezamestnaných. Počet nezamestnaných absolventov škôl sa od roku 2008 zvýšil z 19 tisíc na 34 tisíc osôb v roku 2011 a miera nezamestnanosti absolventov vzrástla dvojnásobne na 14,2 % v roku 2011 (ŠÚ SR 2012). Dramatický nárast nezamestnanosti mladých ľudí vo veku 15-24 v dôsledku svetovej ekonomickej krízy nielen na Slovensku, ale vo všetkých európskych štátoch sa stal jedným z kľúčových problémov trhu práce. V súčasnosti je v EÚ nezamestnaných 5 miliónov mladých ľudí a 7,5 milióna mladých ľudí vo veku od 15 do 24 rokov nemá ani zamestnanie, ani sa nezúčastňuje vzdelávania či odbornej prípravy (Európska Komisia, 2012)

Cieľ a metodika práce

Cieľom príspevku je analýza tranzície, vývoja a štruktúry nezamestnanosti absolventov stredných a vysokých škôl v rokoch 2001 - 2011 a ich priestorová diferenciácia na území Slovenska. V prvej časti príspevku je definované ponímanie prechodu (tranzície) zo školy na trh práce a podaná analýza najvýznamnejších faktorov, ktoré ho ovplyvňujú. Následne je analyzovaný vývoj počtu nezamestnaných absolventov, miera nezamestnanosti, štruktúra podľa dosiahnutého vzdelania a odborového zamerania. Na záver je načrtnutá priestorová diferenciácia nezamestnanosti absolventov na úrovni krajov SR.

Základnými ukazovateľmi nezamestnanosti absolventov je počet uchádzačov o zamestnanie, miera nezamestnanosti absolventov a podiel nezamestnaných absolventov na celkovom počte uchádzačov o zamestnanie. Miera nezamestnanosti absolventov vyjadruje pomer počtu absolventov škôl – uchádzačov o zamestnanie na celkovom počte absolventov škôl v príslušnom roku, stupni dosiahnutého vzdelania, odbore atď. Hodnota miery nezamestnanosti vyjadruje percentuálny podiel absolventov bez pracovného miesta.

Počet nezamestnaných absolventov dlhodobo sleduje Úrad práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky vždy k máju a septembru príslušného roku. Septembrové hodnoty sú vždy najvyššie, pretože dochádza ku kumulácii nezamestnaných absolventov vysokých aj stredných škôl. Situáciu absolventov na trhu práce však lepšie zachytávajú hodnoty z mája príslušného roku, pretože predstavujú určitý rovnovážny stav, kedy v priebehu predchádzajúcich mesiacov už došlo k absorpcii absolventov z predchádzajúceho roku.

Údaje o počte ekonomicky aktívnych obyvateľov pochádzajú z výberových zisťovaní Slovenského štatistického úradu. Dáta o počte absolventov zverejňuje Ústav informácií a prognóz školstva.

Pri analýze nezamestnanosti absolventov škôl je často diskutovanou otázkou veková hranica prechodu zo školy na trh práce. V rámci krajín EÚ sa určenie vekovej hranice prechodu zo školy na trh práce opiera o zovšeobecnené poznatky o organizácii školského vzdelávania a trvania povinnej školskej dochádzky a o postavenie mladých ľudí na trhu práce. Referenčnou vekovou kohortou pri analýze procesu tranzície je skupina mladých ľudí vo veku 15 až 29 rokov, ktorá sa pre účely odborných analýz člení na kategóriu 15 až 24 rokov a na kategóriu 25 až 29 rokov (Eurostat 2009).

V príspevku, v súlade so Štatistickým úradom SR, uchádzač o zamestnanie z radov absolventov škôl je nezamestnaný občan mladší ako 25 rokov, ktorý skončil sústavnú

přípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvoma rokmi a nezískal prvé pravidelne platené zamestnanie, ktoré trvalo viac ako 6 po sebe nasledujúcich mesiacov.

Tranzícia zo školy na trh práce

Významnou špecifickou črtou mladých ľudí vo veku od 15 do 24 rokov je ukončenie školského vzdelávania (resp. istého stupňa vzdelávania) a vstup na trh práce je. Od úspešného zvládnutia prechodu zo školy na trh práce závisí vývoj ich ďalšej pracovnej kariéry. V odbornej literatúre sa na označenie etapy života mladých ľudí, ktorá súvisí s ukončením školského vzdelávania a vstupom na trh práce používa pojem tranzícia (prechod) zo školy na trh práce (school-to-work transition). Tranzícia je chápaná ako proces integrácie mladých ľudí do pracovného procesu po ukončení školského vzdelávania t.j. počiatočného vzdelávania (Muller, W., Kogan, I. 2003; Quintini, G., Manfredi, T. 2009; Hannan, D. F., Raffe, D., Smyth, E. 1996). Podľa OECD, tranzícia zo školy do pracovného života je dôležitý medzník v živote mladých ľudí, ktorý indikuje ukončenie etapy prípravy na začlenenie do pracovného procesu, pričom ide o kvalitatívnu zmenu a zvrät v postavení mladých ľudí (OECD 2000).

Tranzícia zo školy na trh práce, tak ako je prezentovaná v súčasnej odbornej literatúre, je podmienený proces, ktorý nemá autonómnu povahu, ale odohráva sa v konkrétnom sociálnom, ekonomickom prostredí a v rámci existujúceho vzdelávacieho systému (Kostolná Z., 2010).

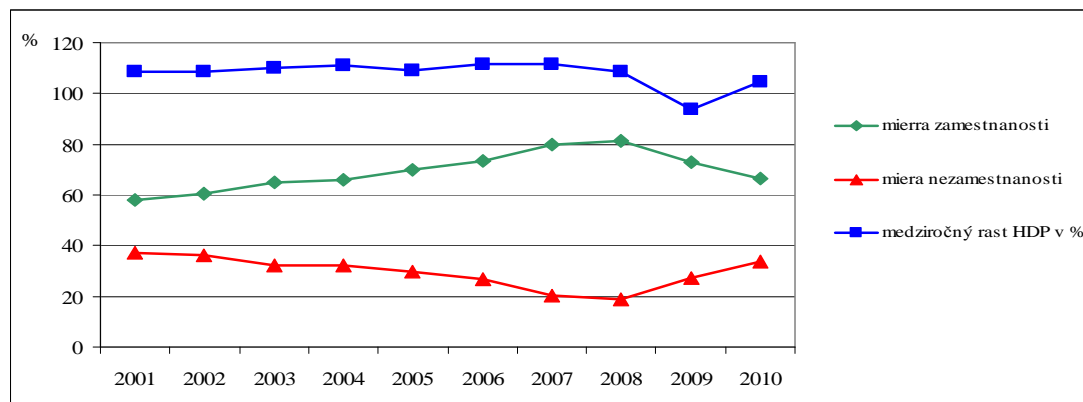
K základným činiteľom, ktoré ovplyvňujú proces tranzície zo školy na trh práce patria: *demografické faktory* – z nich najmä veková štruktúra populácie a podiel predproduktívnej (0-14 rokov) zložky obyvateľstva na celkovej populácii, ktorá ovplyvňuje proces tranzície s určitým časovým oneskorením v podobe početnosti mladej populácie vo veku 15-24 rokov, ktorá v jednotlivých rokoch opúšťa školský systém a vstupuje na trh práce. Vývoj vekovej štruktúry obyvateľstva SR poukazuje na dlhodobu klesajúcu trend podielu predproduktívnej zložky na celkovej populácii. Za obdobie rokov 2001 až 2010 podiel tejto zložky poklesol z 18,7 % na 15,3 % (ŠÚ SR 2011), čo sa prejavuje úbytkom osôb vstupujúcich do vzdelávacieho systému a následne poklesom prírastku pracovnej sily.

Ekonomické faktory – významný vplyv na procese tranzície zo školy na trh práce majú ekonomický rast, tvorba pracovných miest a stav trhu práce z hľadiska jeho pružnosti. V období ekonomického rastu a tvorby nových pracovných miest vstup mladých ľudí na trh práce má relatívne dynamickú povahu a je uľahčený nutnosťou uspokojovať rastúce potreby dopytu zamestnávateľov po nových pracovných silách. V období recesie nastáva spomalenie až zabrzdenie procesu začleňovania mladých ľudí do kategórie pracujúcich a narastá ich početnosť v kategórii nezamestnaných resp. ekonomicky neaktívnych osôb. Pružný trh práce umožňuje rýchle reagovať na zmeny v štruktúre výroby, tovarov a služieb a včas distribuovať na tieto trhy pracovnú silu vrátane absolventov škôl. Schopnosť trhu práce absorbovať prírastky pracovnej sily je podmienená rozsahom celkovej nezamestnanosti a rozsahom nezamestnanosti mladých ľudí. V podmienkach vysokej nezamestnanosti šance mladých ľudí na získanie prvého zamestnania zreteľne klesajú v dôsledku silného konkurenčného tlaku pracovnej sily, ktorá disponuje praktickými zručnosťami a odbornými skúsenosťami a je preferovaná zo strany zamestnávateľov.

Ku koncu roka 2008 bol kontinuálny medziročný rast HDP Slovenska (graf 1) prerušený v dôsledku celkového poklesu výkonnosti ekonomiky. Miera zamestnanosti a nezamestnanosti osôb vo veku 15-24 rokov sa vyvíjala zrkadlovo. Slabá tvorba nových

pracovních miest a zníženie dopytu po pracovnej sile mali za následok pokles miery zamestnanosti a následne rast miery nezamestnanosti obyvateľstva tejto vekovej kohorty.

Graf 1: Vývoj rastu HDP, miery zamestnanosti a miery nezamestnanosti osôb vo veku 15-24 rokov na Slovensku



Zdroj: ŠÚ SR

Opatrenia aktívnej politiky práce sú ďalším faktorom, ktorý by mal uľahčiť vstup mladých ľudí na trh práce. Cílené nástroje aktívnej politiky práce posilňujú konkurencieschopnosť mladých ľudí na trhu práce, uľahčujú ich integráciu do pracovného života a eliminujú ich hlavný hendikep, ktorým je nedostatok odbornej praxe a praktických skúseností. Na Slovensku je takýmto opatrením absolventská prax, ktorá dáva možnosť absolventom škôl nadobudnúť odborné zručnosti a praktické skúsenosti formou pracovnej stáže u zamestnávateľa.

Rozhodujúcim faktorom podmieňujúcim proces tranzície zo školy na trh práce je však samotný systém školského vzdelávania, jeho organizácia, podiel všeobecného a odborného vzdelávania a stupeň ich vnútornej a vzájomnej flexibility. Dôležitý je tiež spôsob tvorby školských osnov, ich obsah, schopnosť reagovať na meniace sa požiadavky praxe a interakcia medzi zamestnávateľskou sférou a vzdelávacím systémom (Kostolná Z, 2010; Burdová J., Chamoutová D., 2011).

Začleňovanie mladých ľudí na trh práce po ukončení školského vzdelávania je výsledkom pôsobenia viacerých činiteľov. V súčasnosti je tento proces výrazne poznačený negatívnym vplyvom hospodárskej krízy, ktorú možno považovať za významný faktor procesu tranzície. V období krízy k základným „hendikepom“ mladých ľudí sa pridružuje celkový pokles dopytu po práci. Zhoršený prístup k pracovným miestam a absencia možnosti uplatniť sa na trhu práce má za následok rast nezamestnanosti mladých ľudí a prehlbovanie rizika ich chudoby, nakoľko väčšina z nich nemá nárok podporu v nezamestnanosti (OECD 2010). Súčasná ekonomická kríza nielen sťažila situáciu mladých ľudí na trhu práce, ale zároveň zreteľnejšie odhalila príčiny, ktoré stoja v pozadí procesu prechodu mladých ľudí zo školy do pracovného života, akými sú slabá prepojenosť medzi vzdelávacím systémom a trhom práce, nesúlad medzi štruktúrou kvalifikačných požiadaviek dopytu a ponuky práce absolventov škôl.

Nezamestnanosť absolventov škôl

Trajektóriu vývoja nezamestnanosti na Slovensku za posledné desaťročie možno rozdeliť na dve obdobia. Miera nezamestnanosti na Slovensku postupne klesala až do roku 2007 kedy na

Slovensku dosahovala historicky najnižšiu hodnotu 8 %. Ekonomický rast Slovenska v tomto období sa pozitívne prejavil na trhu práce 11 % nárastom zamestnanosti a 10,9 % poklesom nezamestnanosti. Tento priaznivý vývoj sa však náhle prerušil nástupom svetovej hospodárskej a finančnej krízy v roku 2008, ktorý mal za následok prudký pokles tempa hospodárskeho rastu. Hospodársky rast spomalil natoľko, že mnohé firmy a podniky museli pristúpiť k prepúšťaniu svojich zamestnancov, aby si udržali svoju pozíciu v čase nástupu hospodárskej krízy. Počet uchádzačov o zamestnanie registrovaných na úradoch práce sa od roku 2008 zvýšil o takmer 160 tisíc osôb a miera nezamestnanosti vzrástla o 5,6 % (tab 1).

Tab 1: Vývoj nezamestnanosti na Slovensku

Rok	2 001	2 002	2 003	2 004	2 005	2 006	2 007	2 008	2 009	2 010	2 011
Počet uchádzačov o zamestnanie	533 652	504 077	452 224	383 155	333 834	273 437	239 939	248 556	379 553	381 209	399 800
Miera nezamestnanosti v %	18,6	17,5	15,6	13,1	11,4	9,4	8,0	8,4	12,7	12,5	13,6

Zdroj: UPSVAR

Tento ekonomický zvrät sa prejavil rovnako aj v počte nezamestnaných absolventov škôl, ktorý mal po období šiestich rokov až do roku 2008 klesajúcu tendenciu (tab 2, graf 2).

Pokles nezamestnanosti absolventov škôl bol v rokoch 2003-2008 ovplyvnený predovšetkým zlepšujúcou sa ekonomickou situáciou na Slovensku. Tempo rastu HDP sa stabilizovalo. Vďaka prílivu zahraničných investícií vznikali nové pracovné miesta hlavne v spracovateľskom priemysle. Značný podiel na štatistickom znížení počtu nezamestnaných absolventov od roku 2005 mala aj zmena metodiky sledovania resp. definície absolventa – uchádzača o zamestnanie a legislatívna zmena v nároku na podporu v nezamestnanosti u absolventa (zákon č. 5/2004).

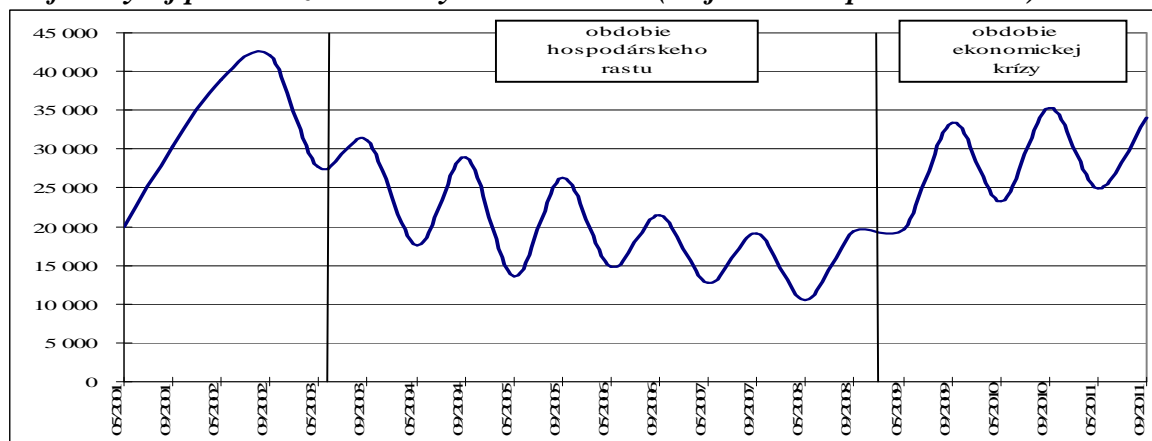
Tab. 2: Vývoj nezamestnanosti absolventov škôl na Slovensku

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Počet uchádzačov o zamestnanie - absolventi	30 314	42 095	31 196	28 990	26 324	21 448	19 134	19 404	33 370	35 246	30 798
Miera nezamestnanosti absolventov v %	32,3	50,8	39,8	29,3	25,7	21,3	18,8	18,1	29,4	30,4	27,4
Podiel nezamestnaných absolventov	5,7	8,4	6,9	7,6	7,9	7,8	8,0	7,8	8,8	9,2	7,7

Zdroj: UPSVAR, ÚIPŠ

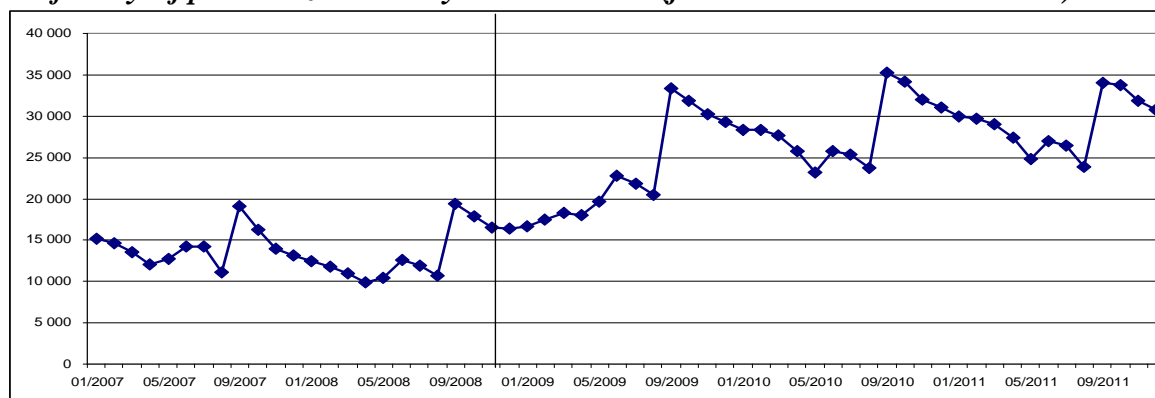
Nástup ekonomickej krízy a následne recesie na jeseň v roku 2008 výrazne znížil záujem zamestnávateľov o absolventov škôl hlavne so stredoškolským vzdelaním, o ktorých bol značný záujem hlavne v období hospodárskej prosperity. Pravidelný cyklický vývoj počtu nezamestnaných absolventov sa narušil (graf 2, 3). Recesiou postihnutý trh práce nebol dostatočne rýchlo schopný absorbovať absolventov škôl z roku 2008. Do mája 2009 počet nezamestnaných absolventov namiesto pravidelného znížovania kolísal okolo hodnoty 19 tisíc. Výrazne väčšie problémy nastali po príchode novej vlny absolventov v septembri 2009, kedy bolo na úradoch práce evidovaných viac než 33 tisíc a v roku 2010 až 35 tisíc nezamestnaných absolventov (tab 2). Od tohto obdobia ich počet pomaly poklesáva.

Napriek tomu, že ekonomická kríza postihla všetky odvetia hospodárstva, najviac sa zvýšili počty nezamestnaných absolventov humanitných a ekonomických odborov. Ekonomické subjekty pri prepúšťaní zamestnancov najprv znižujú stavy administratívnych pracovníkov, zatiaľ čo kvalifikovanú odbornú silu, ktorá reálne generuje zisk si držia.

Graf 2: Vývoj počtu nezamestnaných absolventů (máj 2001 – september 2011)

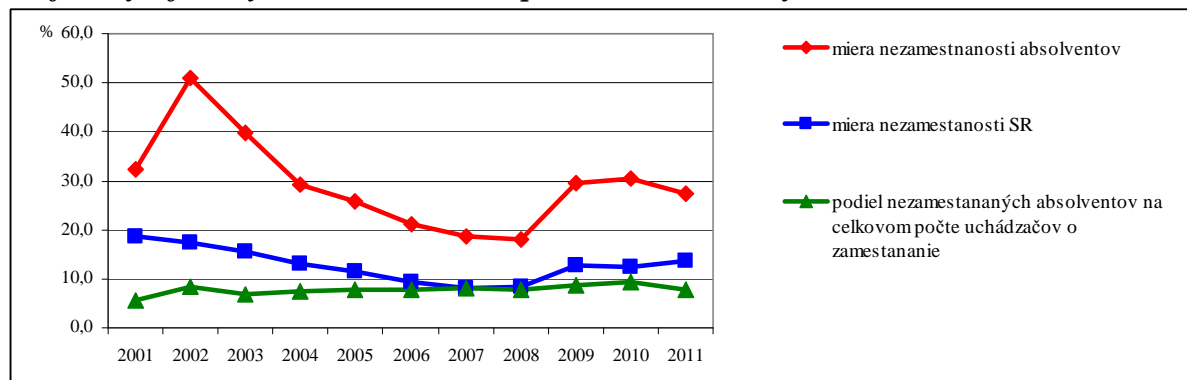
Zdroj: UPSVAR

Vývoj nezamestnanosti absolventov v jednotlivých rokoch má cyklický priebeh. Sezónny cyklus sa začína v máji, kedy na trh práce vstupujú absolventi vysokých škôl a kulminuje v septembri sa k nim postupne pripájajú aj absolventi stredných škôl, ktorým končí štátú absolventa k 31. augustu (zákon č. 5/2004). Od septembra nezamestnanosť opäť plyne poklesáva svoje minimum nadobúda v máji. Dynamika procesu ďalej pokračuje postupnou absorpciou nezamestnaných trhom práce. Počet nezamestnaných absolventov klesá a uzatvára sa na minimálnej hodnote spravidla v máji nasledujúceho roku.

Graf 3: Vývoj počtu nezamestnaných absolventov (január 2007 – december 2011)

Zdroj: UPSVAR

Dopad ekonomickej krízy na vývoj počtu nezamestnaných absolventov dokumentuje graf 3. Zvrat vo vývoji nezamestnanosti absolventov nastal koncom roku 2009, kedy namiesto očakávaného poklesu sledujeme nepretržitý nárast až do mája 2010. V nasledujúcom období sa vývoj nezamestnanosti absolventov počas roka opäť stabilizoval a zachoval si svoj cyklický priebeh. Od mája 2010 sa situácia na trhu práce pomaly stabilizuje a úrady práce evidujú pozvoľný pokles nezamestnaných absolventov.

Graf 4: Vývoj miery nezamestnanosti a podiel nezamestnaných absolventov v SR

Zdroj: UPSVAR, ÚIPŠ

Miera nezamestnanosti absolventov škôl viac než dvojnásobne prevyšuje celkovú nezamestnanosť, čo potvrdzuje skutočnosť, že absolventi škôl sú ohrozenou a znevýhodnenou skupinou na trhu práce. V súlade s vývojom celkovej nezamestnanosti dlhodobo klesala na 18,1 % v roku 2008 avšak v priebehu roka 2009 sa zvýšila 29,4 % a do roku 2010 dosiahla hodnotu až 30,4 %. Jej dramatický nárast po roku 2008 zdôrazňuje naliehavú potrebu riešenia nezamestnanosti absolventov škôl (tab 2 a graf 4) nielen na národnej, ale aj celoeurópskej úrovni.

Podiel absolventskej nezamestnanosti na celkovom počte uchádzačov o zamestnanie osciloval približne okolo 8 % a počas skúmaného obdobia mal relatívne vyrovnaný priebeh. Jeho hodnota sa v roku 2010 zvýšila na 9,4 % avšak v roku 2011 opäť poklesla na úroveň roku 2008 (graf 4).

V štruktúre nezamestnaných absolventov podľa stupňa dosiahnutého vzdelania sledujeme od roku 2007 nárast počtu uchádzačov vo všetkých kategóriách. Do roku 2011 sa počet absolventov vysokých škôl (VŠ) zvýšil viac než 3,5 násobne, 2,5 násobne narástol počet absolventov stredných odborných škôl (SOŠ), stredných odborných učilíšť s maturitou (SOU) a gymnázií a 1,8 násobne stúpol počet absolventov s ukončeným stredným vzdelaním bez maturity (US).

Tab. 3: Nezamestnaní absolventi podľa stupňa dosiahnutého vzdelania

Rok	2007	2008	2009	2010	2011
Nezamestnaní absolventi spolu	13 191	16 472	29 237	31 013	30 798
Z toho: absolventi VŠ	1 273	1 594	3 786	4 186	4 407
absolventi SOŠ	4 304	5 592	9 217	10 446	10 395
absolventi gymnázií	884	1 079	1 676	2 252	2 125
absolventi SOU s maturitou	3 556	4 482	8 182	8 156	8 212
absolventi US bez maturity	3 174	3 725	6 376	5 973	5 659

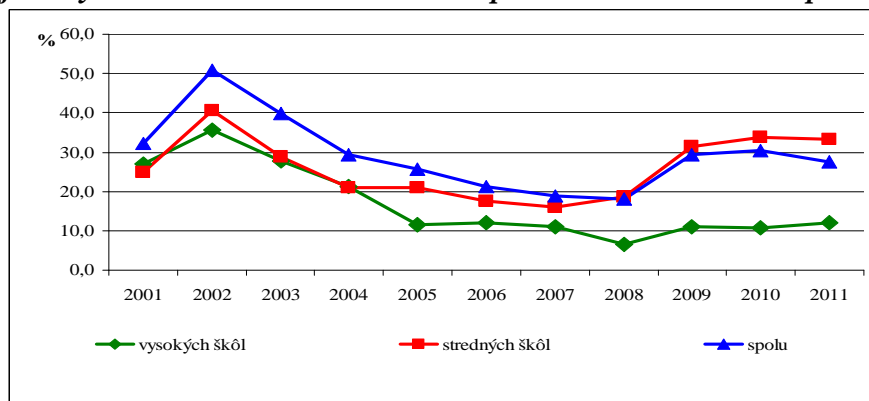
Zdroj: UPSVAR

Najpočetnejšiu skupinu tvoria absolventi SOŠ s celkovým podielom 33 %, ďalej absolventi SOU s podielom 28 %, absolventi US s 18 % a absolventi VŠ s podielom 14 %. Najmenšie zastúpenie 7 % majú absolventi gymnázií, čo však nespôsobuje ich vyššia uplatniteľnosť na trhu práce ale to, že prevažná časť absolventov gymnázií pokračuje v štúdiu na vysokých školách (tab 3).

Všeobecne prijímaný názor, že s klesajúcim stupňom vzdelania rastie riziko nezamestnanosti, potvrdzuje aj vývoj miery nezamestnanosti absolventov vysokých a stredných škôl (graf 5).

Miera nezamestnanosti absolventov stredných škôl sa nástupom hospodárskej krízy takmer zdvojnásobila na 33,9 % v roku 2011 a presiahla hodnoty celkovej nezamestnanosti absolventov o 5,8 percentuálneho bodu. Miera nezamestnanosti absolventov vysokých škôl sa po roku 2005 stabilizovala a počas ďalšieho obdobia dosahovala hodnoty v rozmedzí 10 -12 % s menším výkyvom v roku 2008, kedy dosiahla svoje historické minimum 6,5 %.

Graf 5 Vývoj miery nezamestnanosti absolventov podľa dosiahnutého stupňa vzdelania



Zdroj: UPSVAR, ÚIPŠ

Priestorová diferenciácia nezamestnanosti absolventov škôl

Priestorové rozloženie počtu nezamestnaných absolventov je značne diverzifikované. Najväčší počet uchádzačov o zamestnanie - absolventov bolo v roku 2011 evidovaných v Prešovskom kraji (6706 osôb), za ním nasleduje Košický (5415 osôb) a Žilinský kraj (5100 osôb), ďalej Banskobystrický (4129 osôb) a Nitriansky (4120 osôb). Naopak najmenej absolventov bolo evidovaných na úradoch práce Bratislavského (1801 osôb), ďalej Trnavského (3138 osôb) a Trenčianskeho kraja (3616 osôb) (UPSVAR 2011, tab 4).

Z hľadiska nárastu počtu nezamestnaných absolventov v rokoch 2008 až 2011 najvyššie hodnoty boli zaznamenané v Žilinskom (204 %) a Trenčianskom (187 %) kraji naopak najnižšími indexom rastu disponovali Bratislavský (159 %), Košický (162 %) a Banskobystrický (165 %) kraj. Rast nezamestnaných absolventov vysokých škôl dominoval v Žilinskom (245 %) a Trnavskom kraji (240 %) a stredných škôl v Trenčianskom (207 %) a Žilinskom (196 %) kraji.

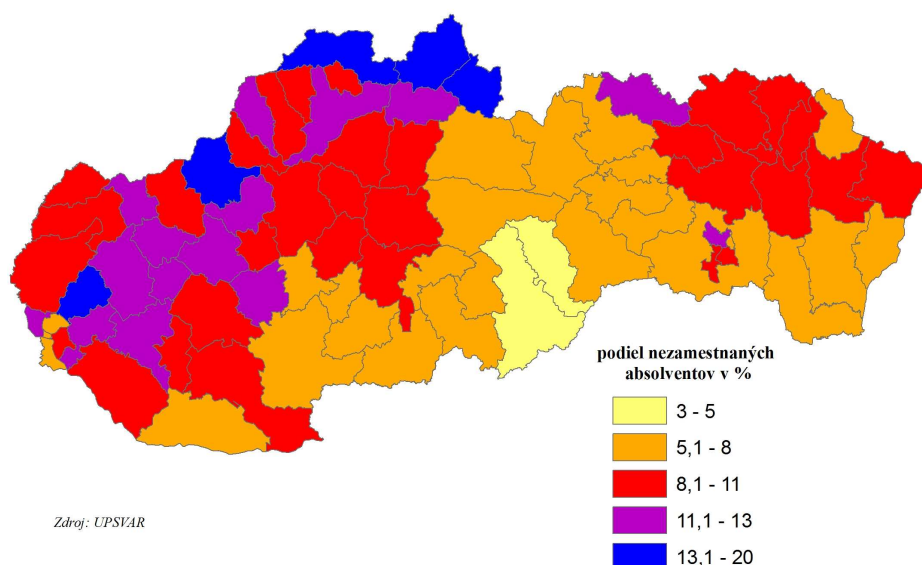
Tab. 4: Uchádzači o zamestnanie – absolventi podľa stupňa dosiahnutého vzdelania

Kraj	Uchádzači o zamestnanie - absolventi					
	2008			2011		
	Spolu	Z toho		Spolu	Z toho	
Vysoké školy		Stredné školy	Vysoké školy		Stredné školy	
Bratislavský	1 126	204	794	1 801	383	1 405
Trnavský	1 810	177	1 291	3 138	426	2 348
Trenčiansky	1 924	260	1 317	3 616	517	2 734
Nitriansky	2 375	318	1 603	4 120	618	2 819
Žilinský	2 493	267	1 734	5 100	656	3 409
Banskobystrický	2 491	249	1 693	4 129	489	3 190
Prešovský	3 845	435	2 640	6 706	901	4 802
Košický	3 340	376	2 303	5 415	755	3 696
Slovensko	19 404	2 286	13 375	34 025	4 745	24 403

Zdroj: UPSVAR

Z priestorovej diferenciácie podielu absolventov na celkovom počte uchádzačov o zamestnanie vyplýva, že najvyššie hodnoty evidujeme v okresoch so sústredenou koncentráciou infraštruktúry stredných a vysokých škôl. Sú to okresy všetkých krajských miest Slovenska. Najnižší podiel absolventov naopak pozorujeme v okresoch s najnižšou vzdelanostnou úrovňou, s nepriaznivou vekovou štruktúrou obyvateľstva a absenciou možností na dosiahnutie širšieho spektra stredoškolského a vysokoškolského vzdelania priamo v okrese, resp. v širšom regióne. Tento podiel je v nepriamej korelácii s celkovou mierou nezamestnanosti.

Obr. 1: Podiel počtu nezamestnaných absolventov škôl na celkom počte uchádzačov o zamestnanie v okresoch Slovenska k 31. 12. 2011



Zdroj: UPSVAR

Najmenší podiel nezamestnaných absolventov na celkovom počte uchádzačov o zamestnanie evidujeme v okresoch s najnižším stupňom vzdelanostnej úrovne a súčasne s najvyššími hodnotami miery nezamestnanosti. Sú to okresy južného, stredného a juhovýchodného Slovenska, s vysokým podielom obyvateľstva so základným vzdelaním, nízkym počtom vysokoškolákov a dlhodobo nepriaznivou vekovou štruktúrou obyvateľstva – Revúca (3,8 %), Rimavská Sobota (3,8 %), Poltár (5,5 %), Rožňava (5,6 %), Lučenec (5,9 %), Komárno (6,3 %) atď. (obr. 1).

Naopak v okresoch s vysokým podielom obyvateľstva vo veku 15 - 29 rokov (Námestovo, Tvrdošín, Čadca) ako aj v okresoch s diverzifikovanou štruktúrou ekonomických aktivít a koncentráciou vzdelávacích inštitúcií (Bratislava, Pezinok, Trnava, Trenčín atď.) sledujeme aj relatívne vysoký podiel nezamestnaných absolventov škôl (obr. 1). Na skutočnosť, že absolventi sú jednou z najviac ohrozených a hendikepovaných skupín na trhu práce, poukazuje aj to, že najvyššie podiely nezamestnaných absolventov pozoruje v okresoch s trvale s najnižšími hodnotami miery nezamestnanosti, ktoré predstavujú ekonomicky najvyspelejšiu časť Slovenska.

Záver

Globálna ekonomická kríza výrazným spôsobom ovplyvnila priebeh tranzície v celoeurópskom priestore a znížila šance mladých ľudí získať prvé platené zamestnanie. Pokles dopytu po práci sa premietol do nízkej tvorby pracovných miest a rastu

nezamestnanosti, osobitne nezamestnanosti mladých ľudí. Za hlavné príčiny rastu nezamestnanosti absolventov možno okrem ich základného hendikepu, ktorým je absencia odbornej praxe a praktických zručností, považovať slabú prepojenosť medzi vzdelávacím systémom a trhom práce a nezhodu medzi štruktúrou kvalifikačných požiadaviek dopytu a ponuky práce absolventov škôl.

Dlhodobý klesajúci trend nezamestnanosti absolventov sa v roku 2008 zastavil na všetkých druhoch škôl, vo všetkých regiónoch a vo všetkých odboroch vzdelania. Hlavnou príčinou tejto zmeny bol nástup krízových javov začiatkom roku 2009 a ich pokračovanie v roku 2010. Aj keď v ostatných mesiacoch dochádza k postupnému oživeniu trhu práce, nedá sa očakávať rýchly návrat absolventskej nezamestnanosti na predkrízovú úroveň.

Miera nezamestnanosti absolventov škôl viac než dvojnásobne prevyšuje celkovú nezamestnanosť. Nepriaznivejší vývoj sledujeme u absolventov stredných škôl, kde miera nezamestnanosti sa nástupom hospodárskej krízy takmer zdvojnásobila a presiahla hodnoty celkovej nezamestnanosti absolventov. Miera nezamestnanosti absolventov vysokých škôl sa po roku 2005 stabilizovala a počas ďalšieho obdobia oscilovala v rozmedzí 10 -12 %.

Z hľadiska priestorovej diferenciácie nezamestnanosti absolventov škôl je jej podiel na celkovom počte uchádzačov o zamestnanie v nepriamej korelácii s celkovou mierou nezamestnanosti. Najmenší podiel nezamestnaných absolventov evidujeme v okresoch s najnižším stupňom vzdelanostnej úrovne, dlhodobou nepriaznivou vekovou štruktúrou a súčasne s najvyššími hodnotami nezamestnanosti. Naopak najvyšší podiel absolventov sme zaznamenali v okresoch západného a severozápadného Slovenska, s bohatou a diverzifikovanou štruktúrou ekonomických aktivít a vzdelávacích inštitúcií, s trvale najnižšími hodnotami miery nezamestnanosti, ktoré predstavujú ekonomicky najvyspelejšiu časť študovaného územia.

Literatúra

- [1] BURDOVÁ, J., CHAMOUTOVÁ, D., 2011: Nezaměstnanost absolventu škol se středním a vyšším odborným zdeláním - 2011. Národní ústav odborního vzdělávání, Praha.
- [2] CLARK, B., SUMMERS, H., 1982: The Dynamics of Youth Unemployment. In: The Youth Labor Market Problem: Its Nature, Causes, and Consequences, University of Chicago Press, ISBN 0-226-26161-1
- [3] HANNAN, D.F., RAFFE, D., SMYTH, E., 1996: Cross national research on school to Work
- [4] Transitions: An Analytical Framework. Dostupné na:
- [5] http://www.econ.upf.edu/~montalvo/sec1034/school_work_ocde.pdf
- [6] KOSTOLNÁ, Z., 2010: Nezamestnanosť absolventov škôl a prístupy k jej riešeniu v členských štátoch EU v období globálnej ekonomickej krízy, Inštitút pre výskum práce a rodiny
- [7] MULLER, W., KOGAN, I., 2003: School-to-Work Transitions in Europe: Analyses of the EU LFS 2000 Ad Hoc Module. Mannheimer Zentrum für Europasche Sozial Forschung 2003
- [8] QUINTINI, G., MANFREDI, TH., 2009: Going Separate Ways? School to Work Transitions in the United States and Europe. OECD Social, Employment and Migration Papers, № 90, OECD 2009
- [9] EÚ vyzýva okamžite konať s cieľom zníženia nezamestnanosti mladých ľudí. Európska Komisia 2012, Tlačová správa, dostupné na:

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/1568&format=HTML&aged=0&language=SK&guiLanguage=sk>

- [10] Údaje o počte a štruktúre uchádzačov o zamestnanie a nezamestnaných absolventoch. Polročné, štvrt'ročné a mesačné štatistiky. Bratislava: ÚPSVAR, 2001 až 2011.
- [11] Štatistická ročenka školstva SR. Bratislava: ÚIPŠ, 2001 až 2011.
- [12] Regionálna štatistika, Trh práce, Evidovaná nezamestnanosť. ŠÚ SR Regdat, 2001-2011, <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>
- [13] Zákon č. 5 o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, zo 4. decembra 2003. Zbierka zákonov č. 5/2004.

Príspevok bol riešený v rámci grantu VEGA č.1/1143/12 „Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia,,

SOCIAL ECONOMICS AND SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS THE INNOVATIVE FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT

SOCIÁLNA EKONOMIKA A SOCIÁLNE PODNIKANIE AKO INOVATÍVNY FAKTOR REGIONÁLNEHO ROZVOJA

PROF. PAEDDR. GABRIELA KORIMOVÁ, PHD.

*Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja
Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela
Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovenská republika
E-mail: gabriela.korimova@umb.sk*

Annotation

Social economics and social entrepreneurship have in the developed economies their tradition and results. In the former transitive economies is developing the mentioned area slowly and its social acceptance does not respond to the positive results, especially at the labour market of socially excluded groups of people. The aim of the contribution is to refer to the scientific and application importance of the research of social economics and social entrepreneurship in regional development. We define particular concepts, present basic features of demarcation in the area of private, public and non-profit sector; we define relationship of all relevant groups at the labour market. We implement scientific methods of modeling, heuristics, comparison and analysis, graphic methods. In conclusion, we offer a space for research of regional development from the point of view of innovative tools of social economics and social entrepreneurship.

Key words

social economics, social entrepreneurship, social enterprise, regional self-government, regional development

Anotácia

Sociálna ekonomika a sociálne podnikanie majú vo vyspelých ekonomikách už svoju tradíciu a výsledky. V bývalých tranzitívnych ekonomikách sa uvedená oblasť rozvíja pomaly, jej spoločenská akceptácia nezodpovedá pozitívnym výsledkom najmä v oblasti trhu práce sociálne exkludovaných skupín obyvateľstva. Cieľom príspevku je poukázať na vedecký a aplikačný význam výskumu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania v priestore regionálneho rozvoja. Definujeme jednotlivé pojmy, prezentujeme základné znaky vymedzenia v priestore súkromného, verejného a neziskového sektora, charakterizujeme vzťahy všetkých relevantných subjektov trhu. Využívame vedecké metódy modelovania, heuristiky, komparácie a analýzy, grafické metódy. V závere ponúkame priestor pre výskum regionálneho rozvoja z pohľadu inovatívnych nástrojov sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania.

Kľúčové slová

sociálna ekonomika, sociálne podnikanie, sociálny podnik, regionálna samospráva, regionálny rozvoj

JEL classification: E 69

Introduction

Crucial demographic and economic changes (particularly globalization of markets and services, mobility of labor force, ageing of population and low birth rate) caused that we have been witnessing the quantification of social development conceptions and optimal rate of state intervention in the field of social politics priorities in the last two decades. In terms of social development and progress there is a search for model of modern socio-market economy which will guarantee capacity of economy, sophisticated understanding of social, political and cultural influences and combine knowledge of both international development and social economics.

But creation of new ideas has to preserve consensually accepted principles of social justice and inclusion, particularly for risk groups of citizens in terms of their social protection. Convergence of social goals with interests of economic prosperity and effectiveness is a reaction to growing interdependence between social and economic problems of today. That is the main reason why social policy, as a segment of all other sub-systems of economic policy, goes through the biggest transformation at the threshold of the centuries. This transformation is primarily determined by influential modern economic theories, global politico-economic and demographic changes, integration and transformation processes connected with negative impacts such as growing unemployment, poverty, social exclusion, social differentiation of population etc. For centuries, mankind was not able to eradicate such negative things, and we claim that we also witness social exclusion today.

At the threshold of centuries we witness that almost 80% of global population does not have safe access to basic social protection; there is an increase of global risk of poverty (particularly poverty referred to those poor who are unable to support themselves through age) and social exclusion of majority of the population. That is why Europe has responsibility to preserve its own model of classic social state of the end of the 19th and the beginning of the 20th century. The EU has to develop this model even further according to goals defined in the existing treaties of the European Union.

Social economics (and social entrepreneurship as well), as an alternative to public and private sector, is one of the solutions of social problems. We identify two basic dimensions of social economics. First, social economics is perceived as a sum of practical activities which solve socio-economic problems using tools of social entrepreneurship. Second, social economics is understood as a developing interdisciplinary science which consistently identifies its goals, subject, object, principles and research methods. In terms of economic and social sciences we have been witnessing the growing importance of ideas of social economics in both of their dimensions. It is a reaction to global deficiency of market, unemployment growth, poverty and other social problems of excluded groups of population. Social economics is an alternative to democratization and de-monopolization of socio-economic environment and public administration.

Aims and methods

Economy deals very often with the following issues: crash of the markets and solutions of such situations, issues of state intervention and its effects etc. But social economics has another point of view. This point of view can be defined as follows: market never fails but a man, a man who is a creator of ideas, a man who is the main object and subject of a decision-making processes. A man who is able to make economic ratio more ethical. A. Sen (2002, p.

8) noted that “economics can be even more effective if it will be based on ethical ideas which determine human behavior and opinions”.

The aim of this contribution is to another important goal to reach – it is a support of development of the theory and the praxis of social entrepreneurship because in the former centralized systems it has other dimensions than it has in the current market economy. That is the main reason why there exists a certain opinion that activities and services of public interest should be free; they should be paid from the state resources/state budget. There is also another significant factor that has been developing for decades and plays crucial role today. It is a dependence of marginalized groups on social charges. Principle of subsidiary, considered one of the modern principles of European social policy, is easier to realize in the praxis than in the theory. Stereotypes, premonitions and lack of information about real roots of social exclusion are also very important factors. All of the above-mentioned factors are the so-called soft factors of social economics and social entrepreneurship.

We used the genesis and comparative analysis of those theoretical socio-economic approaches that determined the premises of social and economic thinking, the definition of social state, social politics and theoretical and methodological premises of social economics and social entrepreneurship. We appreciate that we can use foreign and domestic scientific literature including the documents adopted by the EU dealing with social justice, socio-economic approaches on resolution of negative impacts of the market and development of social economy and social economics as a scientific discipline.¹

The current state of scientific research

Current position of survey shows that there is a growing interest on the social issues. This situation is supported not only by activities of EU institutions but also practical need to solve negative impacts of market economy – unemployment, poverty, social exclusion of majority. European idea of social economics (in many cases it is being defined as social economy) emerged for the first time at the beginning of the nineties within the circle of social economists connected with cooperative movement. In 1990 Impresa Sociale started to survey new business plans with social dimension. Similar initiatives have been surveyed in Europe too. In 1996 the Emergence of Social Enterprises in Europe (EMES) was established. It was a network where economists studied the development of social economics in EU.

This research network is also now a center of science and application of social economy and social entrepreneurship in practice. It also involves a network CIRIEC (International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy), HIVA ((Hoger Institute Voor de Arbeid; English: Higher Institute for Labor Studies), CEP-CMAF (Cooperatives, Mutual Societies, Associations and Foundations) and other . The European Union established the CEP – CMAF committee which gathers all organizations and subjects of social economics (social economy in terms of the EU) in Europe. Representatives of the committee identify the following specifics of social economics and its subjects: their activity

¹ By the way, besides statistical data we use results of collective empirical researches of our own. The most important results come from the following projects: “Economic and social aspects of economic transformation“; two common bilateral Slovak-Flemish projects entitled “Social entrepreneurship in Central Slovakia“ and “Support of strong and sustainable social economics network in the region of Banská Bystrica“; EU TEMPUS project entitled “EU law in terms of public administration institutions“; PHARE project entitled “Training facility for disabled persons“, ESF EQUAL project entitled “New entrepreneurship models for social economics development“ as well as many projects done for non-profit sector in the Slovak Republic.

can not be rated by economic effectiveness; it has to be rated by solidarity, employment, social cohesion and territorial relations or regional development. They have also quantified the subjects of social economics (Hunčová, 2003, p. 50).

European network of cities and regions for the social economics (REVES) presents the following definition of social economics: social economics consists of organizations and enterprises independent of the state which produce goods, market and non-market services of social goals, enterprises supporting the democratic participation of their members and employees and enterprises supporting the solidarity and universal interest (www.revesnetwork.net).

On the basis of survey and our experiences from volunteering and management in social enterprises we offer our own definition of social economics in order to support its theoretical background. We identify two basic levels of social economics.

- Theoretical level: social economics is an interdisciplinary science which surveys the behavior of social subjects, prognoses socio-economic conditions of alternative realization of public interest in order to integrate disadvantaged or excluded groups. It is a sum of socio-economic goals, means and measures which soften social gaps between individuals, groups and regions and solves social exclusion of disadvantaged individuals and their integration to society.
- Practical level: social economics consists of various types of social subjects independent of the public administration bodies, although they are funded through public resources, because they make social goal a priority: labor is above capital, public interest is above profit, democratic participation and profit is usually re-invested to support social and development purposes. Social economics fights various negative impacts of both private and political markets (public sector) caused by human activities.

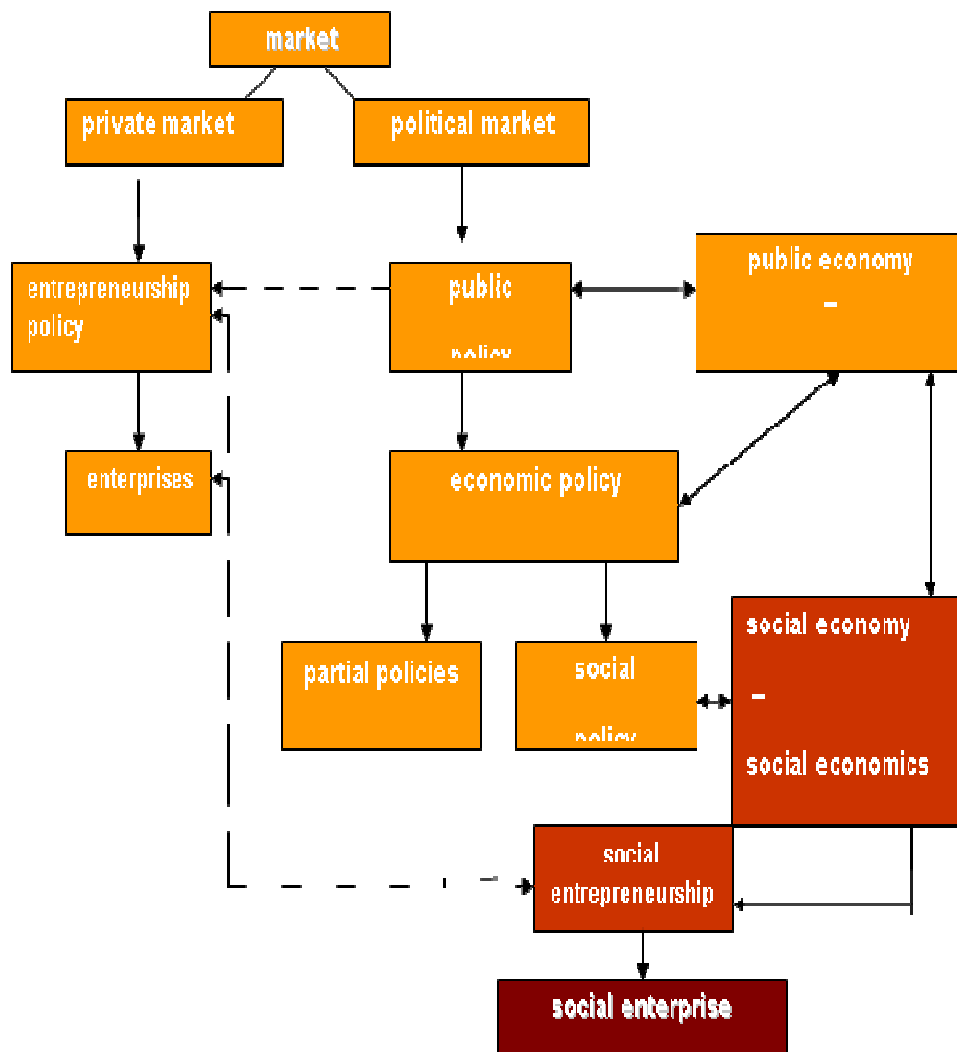
Social economics creates alternative models for social entrepreneurship. Those models represent new entrepreneurship philosophy, new mechanisms of behavior (social profit is dominant) and new subjects. Many authors deal with identification of social entrepreneurship. Among the specifics of the process of survey and definition of social entrepreneurship is that in almost every EU member state we witness that its subjects and objects are adapted to needs of the labor market and this fact limits its universal identification within the theory.

There is one universal feature of social entrepreneurship (and social economics) that the main subject of social economics – the state – is losing its dominant position and state itself creates the space for heterogeneity of providers of public and employment services. Participation of public support is an integral part of social entrepreneurship because it is oriented towards spheres where private sector does not want to carry out its activities because of the very low profit or “no profit”. In case that social entrepreneurship gains profit there is a supposition that it will be reinvested to the development of enterprise and main social goal. Three-sector approach (private, public and non-profit sector) to social entrepreneurship is being accepted, e.g. heterogeneity of subjects which create social enterprises. Social entrepreneurship can be seen as a space where its subjects carry out their activities based on principles of solidarity and subsidiarity which support its three principles – motivation, activity and benefit.

According to our opinion the social entrepreneurship is a specific type of entrepreneurship based on non-profit principle of non-market or semi-market relations of plural providers which carry out their activities in the sphere of public interests. The social enterprise is defined as a subject who carries out its activities within competitive environment of goods and services. Social enterprise employs socially excluded and disadvantaged persons unable to support themselves either through sickness or age and the main goal is to support creation of social added value and social integration of employees. Gained profits are reinvested to further development of its socio-economic goals (Korimová, 2008)

Social economics should be not only the object but also the active subject of social development of society. It is the main goal. Its main role is to support justifiable functioning of the market (particularly the labor one), economic effectiveness, and development of human and social capital of marginalized individuals or groups. In the scheme 1 we tried to identify the position of social economics within the systems of both science and market environment (political market, private market).

Scheme 1: System of theoretical identification and classification of social economics, social entrepreneurship and its interconnections within a market environment



Source: Author

The above-mentioned scheme gives us new impulses and other opinions of scientific community which deals with issues of development of both social economics and social economy as an interdisciplinary science or individual discipline. The main aim is to strengthen the research and quantification of real possibilities of resolution of social justice within market environment. Then it is possible to make real models of resolution of unaccepted social inequality, poverty and exclusion. Our ambition is to start up and support research of that area by the very first identification of some basic elements of social economics.

Conclusion

In transitive economies still exists lack of research and practical application in the area of social economics and social entrepreneurship. Despite of the fact that they are an important

innovative tools of regional economics, especially focused at regional employment of long-term unemployed people. Social enterprise, regional self-government and state government are basic subjects of social entrepreneurship and for this reason we tried to define them:

1. Social enterprises – they carry out their activities in the sphere of social entrepreneurship:
 - Social enterprises and social cooperatives for long-term unemployed (intermediate labor market);
 - social cooperatives of disabled persons;
 - protected workshops;
 - public and social service facilities;
 - non-profit organizations aimed at welfare service activities;
 - charities.
2. Self-governing regions – as a sub-guarantor, co-coordinator, financial participant and co-founder of social enterprises in order to support the employment growth, quality of life, decrease of poverty and social exclusion. Self-governing regions should create economic conditions in the process of establishment of various social enterprises (material, technical and financial resources), develop social partnerships and coordinate activities of other subjects of social economics.
3. Public administration – as the main guarantor, professional and methodological as well as legal coordinator and financial participant which solve issues of social policy, social justice and equality, social exclusion and employment of disadvantaged groups; it also supports the development of alternative models of social economics, social entrepreneurship and building of network of social enterprises.

From the above-mentioned facts we conclude that the public sector plays crucial role in the process of creation of market environment, realization of social entrepreneurship and activities of social enterprises. J. Defourny also characterized the sphere of social economics and social entrepreneurship as sphere between public and private sectors. We add that it is a very effective mutual interpenetration among three sectors – private, public and third sector.

There exist various types and combinations of cooperation between the three above-mentioned basic subjects of social economics and it is not necessary that only non-profit subjects can cooperate together. There is one common feature of subjects of social entrepreneurship – they pay more attention to social and economic effects, e.g. it means if there is a possibility to establish contacts with socially and economically excluded persons and groups through those subjects, if such persons have income and if their skills and motivations are getting higher in order to have stable income. Economic integration of excluded individuals or groups supports their self-acceptance, increases the living standards and supports the prosperity of the whole society.

References

- [1] BARNETT, W., A. - MOULIN, H. – SALLES, M. – SCHOFIELD, N., J. 1995. Social choice, welfare and ethics. New York: Cambridge university press, 1995. 419 s. ISBN 0-521-44340-7.

- [2] BÖHNKE, P. 2004. Perceptions of social integration and exclusion in an enlarged Europe. Dublin: European Foundation for the Improving Living and Working Conditions, 2004.
- [3] BROOKS, C. 2004. Welfare state persistence in OECD democracies. Institution for policy research, Northwestern university, 2004. Dostupné na internete: www.northwestern.edu
- [4] CAILLAT, S. 2004. Solidaritou proti logike zisku. Dostupné na internete: www.blisty.cz (16.7. 2004) ISBN 1213-1719.
- [5] DEFOURNY, J. 2004. Sociálne podnikanie. www.se2.szm/link-se/socialni-podnik.pdf
- [6] DEMOUSTIER, D. 2004. Economie sociale et développement local. Paris: L'Harmattan, 2004.
- [7] DOHNALOVÁ, M. 2010. Sociální ekonomika. In: Skovajsa, M. a kol. občanský sektor. Praha: portál, 2010, ISBN 978-80-7367-681-0.
- [8] DUPOND-WHITE, C. 2003. L'économie sociale. Essai sur les relations du travail avec le capital. Paris: L'Harmattan, 2003.
- [9] GATTOLIN, E. 2005. Sociálna podnikateľská iniciatíva v Taliansku. In: Korimová, G. (zost) Determinanty sociálneho rozvoja – Sociálne podnikanie III. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2005. s. 23-38. ISBN 80-8083-109-2.
- [10] <http://www.diesis.coop>; <http://www.employment.gov>;
http://www.europa.eu.int/enterprise/library/lib-social_economy/orgfd_en.pdf;
<http://www.hiva.be>; <http://www.hvp.harvard.edu>; <http://www.revesnetwork.net>;
<http://www.se2.szm.sk/links/1-se/socialni-podnik.pdf>
- [11] HUNČOVÁ, M. 2003. Sociální stát a sociální ekonomie v teorii a praxi. In: Sociální stát a sociální ekonomie – hrozba, přežitek nebo příležitost? Zborník z odborného seminára, Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, 2003. s. 48–56. ISBN 80-7044-475-4.
- [12] JAKAB, K. 2005. Pôvod, súčasnosť a budúcnosť sociálnej ekonómie. In: Sociální ekonomika a sociální podnik, jejich kořeny a perspektivy. Ústí nad Labem: Fakulta sociálně ekonomická, Universita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2005, s. 21 - 28. ISBN 80-7044-724-9.
- [13] KIKÁ, M. 2004. Mäkké faktory sociálneho podnikania. In: Determinanty sociálneho rozvoja – sociálne podnikanie II. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 2004, s. 55 – 61. ISBN 80-8055-966-X.
- [14] KORIMOVÁ, G. – JAKAB, K. – DIVIČANOVÁ, M. 2006. Stav a perspektívy sociálnych partnerstiev na Slovensku. In: Determinanty sociálneho rozvoja – sociálne podnikanie IV. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Banská Bystrica : EF UMB, 2006. ISBN 80-8083-280-3.
- [15] KORIMOVÁ, G. - NICAIS, I. 2004. Sociálne podnikanie na strednom Slovensku. Záverečná správa projektu č. SLK/005/04. Katolícka univerzita Leveuen – EF UMB Banská Bystrica, 2004.
- [16] KORIMOVÁ, G. 2006. Ekonomika a manažment sociálneho podniku. Liberec : Technická univerzita, 2006, s. 98 – 104. ISSN 1212-3609.
- [17] KORIMOVÁ, G. 2007. Predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta v spolupráci s OZ Ekonómia. ISBN 978-80-8083-399-2.
- [18] KORIMOVÁ, G. a kol. 2007. Sociálne podnikanie. Banská Bystrica: Kopernikus. ISBN 978-80-89288-14-4.
- [19] KORIMOVÁ, G. a kol. 2008. Sociálne podnikanie a sociálny podnik. Banská Bystrica: Kopernikus. ISBN 978-80-969549-6-4.

- [20] KORIMOVÁ, G. 2008. Sociálna ekonomika a sociálne podnikanie/ Social economics and social entrepreneurship. Banská Bystrica, s. 102/88, ISBN 978-8089241-22-4.
- [21] KORIMOVÁ, G. 2008. Teoretické a metodologické východiská sociálnej ekonomiky. Ekonomický časopis, 56, 2008, č.3. s. 311 – 325. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISSN 0013-3035
- [22] KORIMOVÁ, G. 2011. Sociálna ekonomika a sociálne podnikanie na Slovensku – skúsenosti z implementácie legislatívy o sociálnom podniku. In: Hunčová, M. 2011. Sociální ekonomika – financování a měření přidaných hodnot. Acta Universitatis Purkynianae – Studia Oeconomica. Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyne. ISBN 978-80-7414-412-7.8
- [23] LUBELCOVÁ, G. 2012. Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká. Sociológia, 44, 2012, č.1, s.83-108. ISSN 0049-1225
- [24] MEDVEĎ, J. – NEMEC, J. – ORVISKÁ, M. – ZIMKOVÁ, E. 2005. Verejné financie. Bratislava : Sprint, 2005. ISBN 80-89085-32-6.
- [25] SEN, A. 2002. Etika a ekonomie. Vyšehrad: edice Moderní myšlení, 2002. ISBN 80-7021-549-6.
- [26] STIGLITZ, J., E. 1997. Ekonomie veřejného sektoru. Praha: Grada publishing, 1997. 661 s. ISBN: 80-7169-454-1.
- [27] STRAUBHAAR, T. 2003. Globalization and Loyalty. Hamburg: International Conference „Worlds of Capitalism“. May 30, 2003.
- [28] URAMO VÁ, M. 2004. Sociálno-ekonomické súvislosti nezamestnanosti. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 2004. ISBN 80-8083-057-6.
- [29] URAMO VÁ, M. 2004. Trh a jeho nedokonalosti. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2004. 98s. ISBN 80-8083-011-8.
- [30] VEČEŘA, M. 1996. Sociální stát. Východiska a přístupy. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 112 s. ISBN 80-85850-16-8.

AKTÍVNA POLITIKA TRHU PRÁCE V SLOVENSKEJ REPUBLIKE – NÁVRH OPATRENÍ NA OBMEDZENIE ZNEUŽÍVANIA PRÍSPEVKU NA SAMOSTATNÚ ZÁROBKOVÚ ČINNOSŤ A PRÍSPEVKOV SÚVISIACICH SO ZRIADENÍM CHRÁNENÝCH DIELNÍ / CHRÁNENÝCH PRACOVÍSK

ACTIVE POLICY OF LABOUR MARKET IN SLOVAK REPUBLIC – PROPOSAL OF MEASURES TO CUT ABUSES OF CONTRIBUTION FOR SELF-EMPLOYED GAINFUL ACTIVITY AND CONTRIBUTIONS DEALING WITH ESTABLISHMENT OF GUARDED WORKSHOPS / GUARDED WORKSTATIONS.

ING. STANISLAV KOLOŠTA, PHD.

ING. KAMILA BORSEKOVÁ

ING. KATARÍNA PETRÍKOVÁ, PHD.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja

Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela

Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovenská republika

E-mail: stanislav.kolosta@umb.sk, kamila.borsekova@umb.sk, katarina.petrkova@umb.sk.

BC. LENKA JURÍČKOVÁ

Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Prievidzi

Šumperská 1, 971 01 Prievidza, Slovenská republika

E-mail: Lenka.Jurickova@upsvar.sk

Anotace

Cieľom článku je určiť nedostatky vybraných nástrojov aktívnej politiky trhu práce financovaných vo forme príspevkov zo štátneho rozpočtu SR a ESF, ako aj poukázať na možné riešenia, ktoré by zamedzili zneužívaniu vybraných príspevkov ako vhodného námetu na odbornú diskusiu. Výsledky vychádzajú z uskutočnených riadených rozhovorov a údajov poskytnutých zamestnancami Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny v okrese Prievidza. Zaoberáme sa v praxi najviac zneužívanými príspevkami a to príspevkom na samostatnú zárobkovú činnosť a príspevkami súvisiacimi so zriadením chránených dielní / chránených pracovísk, kde sme navrhli: pravidelné a hĺbkové kontroly príspevkov APTP úradmi PSV a R, povinnosť vykonať prieskum trhu pri nákupe tovaru alebo služby nad 200 €, predkladanie štvrtročných výkazov o príjmoch, výkonoch a hospodárení, zriadiť osobitný účet, na ktorom budú transakcie súvisiace len s poskytnutým príspevkom, zrušiť alebo znížiť príspevok na úhradu prevádzkových nákladov CHD/CHP a na úhradu nákladov na dopravu zamestnancov, nepriznanie štatútu CHD/CHP, ak sa na pracovisku občan so zdravotným postihnutím (zamestnanec) pri opätovnej kontrole nenachádza.

Kľúčové slová

príspevok, aktívna politika trhu práce, samostatne zárobková činnosť, chránené dielne.

Annotation

The aim of the article is to identify minuses of chosen tools of active policy of labour market financed in form of contributions from state budget of Slovak republic and European social fond. In addition we focused on seeking of possible solutions usable for reduction of abuses of these contributions which could contribute to scientific discussion. Results draw from controlled interviews with employees of Offices of Labour, Social Affairs and Family in Prievidza NUTS IV. The article is dealing with two the most abused contributions: contribution for self-employed gainful activity and contributions dealing with establishment of guarded workshops / guarded workstations. Based on the scientific discussion, we have proposed: periodical in-depth controls of using these contributions, duty to realize the market analyses if the prices of purchasing goods or services are over 200 €, to submit quarter cash-flow statement, to create a bank account used only for transactions dealing with use of the contributions, to cancel or cut down contribution on payment of overheads of guarded workshops / guarded workstations, to cancel the statute of guarded workshops / guarded workstations or to decrease contribution if health disabled employees are frequently not in work.

Key words

contribution, active policy of labour market, self-employed gainful activity, guarded workshops.

JEL classification: R23, E24

ÚVOD

Neustále pôsobenie rôznych faktorov (demografické, geografické, sociálne, ekonomické, politické...) na trhu práce spôsobuje nesúlad medzi ponukou a dopytom, čím vzniká ekonomický jav zvaný nezamestnanosť. Negatívne dôsledky nezamestnanosti vplyvajú na občana bez práce, ako aj na jeho rodinu a blízkych. Štát sa preto snaží zmierniť dopady straty práce v jednotlivých rodinách tak, že realizuje politiku zamestnanosti. Občania, ktorí sú bez príjmu z pracovnej činnosti majú (po splnení zákonom stanovených podmienok) možnosť poberať dávky v hmotnej núdzi, prípadne dávku v nezamestnanosti (pasívna politika zamestnanosti). Tí, ktorí disponujú dostatkom odhodlania zvyšovať si kvalifikáciu, nájsť si novú prácu, prípadne začať podnikat' a vytvárať nové pracovné príležitosti pre ostatných, majú šancu využiť niektorý z nástrojov aktívnej politiky zamestnanosti. Tu si však treba uvedomiť, že aktívna politika trhu práce (APTP) nedokáže úplne vyriešiť vzniknutý nesúlad dopytu a ponuky na trhu. Pôsobí ako doplnkový nástroj, ktorý rieši nezamestnanosť len dočasne.

Popri všetkých pozitívach, ktoré so sebou politika zamestnanosti prináša, existuje aj jej druhá stránka, ktorá so sebou prináša zneužívanie nastaveného systému aktívnej politiky trhu práce poberateľmi príspevkov a následné nekonečné vymáhanie pohľadávok Úradmi práce, sociálnych vecí, rodiny a Správou finančnej kontroly. Ide o začarovaný kruh, z ktorého sa bude dať vystúpiť len v prípade kvalitne a zodpovedne nastavenej legislatívy. Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR) na Slovensku oznámia každý týždeň polícii najmenej jedno podozrenie z podvodu u poberateľov príspevkov aktívnej politiky trhu práce. Ročne je to stovka oznámení, pričom scenáre zneužívania systému sa opakujú.

Ciel' a metódy

Ciel'om článku je určiť nedostatky vybraných nástrojov aktívnej politiky trhu práce financovaných vo forme príspevkov zo štátneho rozpočtu SR a ESF, ako aj poukázať na možné riešenia, ktoré by zamedzili zneužívaniu vybraných príspevkov ako vhodného námetu na odbornú diskusiu.

Prax dokazuje, že ľudia najviac zneužívajú príspevky na samostatnú zárobkovú činnosť a príspevky súvisiace so zriadením chránených dielní / chránených pracovísk. V článku sa zameriame na zneužívanie práve týchto dvoch príspevkov. Na základe uskutočnených riadených rozhovorov a poskytnutých údajov zamestnancami ÚPSVaR a praxe neoprávneného používania príspevkov APTP navrhujeme alternatívy ako zneužívanie týchto príspevkov APTP obmedziť. V článku sa zaoberáme analýzou národných projektov realizovaných prostredníctvom ESF v programovom období 2007-2013 a spôsobmi zneužívania vybraných dvoch príspevkov v praxi a návrhmi na návrhy na obmedzenie ich zneužívania. Vzhľadom na rozsah práce sme do článku nezaradovali informácie o výške, účele, čerpaní, vrátení príspevku a iné – z týchto údajov článok vychádza. Údaje boli zisťované a vyhodnocované na regionálnej úrovni NUTS 4 SR v okrese Prievidza.

Výsledky

Ústredie práce v spolupráci s úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny začali v roku 2008 v rámci Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia realizovať Národné projekty, ktoré sa zameriavajú najmä na pomoc znevýhodneným uchádzačom o zamestnanie. Pozornosť sa venuje najmä znevýhodneným uchádzačom, ktorí sú dlhodobo nezamestnaní, zdravotne postihnutí, či ktorí poberajú dávku v hmotnej núdzi. Ciel'om je najmä zvyšovanie zamestnanosti uchádzačov o zamestnanie (UoZ), čiže vytváranie nových pracovných miest a udržiavanie už vzniknutých pracovných miest. V okrese Prievidza je najviac čerpaných prostriedkov v národných projektoch: Podpora zamestnanosti uchádzačov o zamestnanie a Podpora zamestnanosti občanov so zdravotným postihnutím, čo dokazujú údaje z tabuľky 1.

Tab. 1: Realizácia Národných projektov v programovom období 2007-2013 na Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny Prievidza

NP	Názov projektu	Obsahujúce paragrafy	Rozpočet na nástroje v €	Čerpanie v €	Ukončenie projektu
I-2	Podpora zamestnanosti uchádzačov o zamestnanie	50, 50a, 51a, 53, 53a, 53b, 49, 50b-c	2 143 332,03	2 053228,80	12/2013
I-2/A	Podpora zamestnanosti v období globálnej finančnej a hospodárskej krízy	50e, 50f, 50g	658 739,52	600 914,45	12/2010
I-2/B	Vybrané aktívne opatrenia trhu práce na podporu zamestnanosti uchádzačov o zamestnanie	50, 50a, 51a, 53, 53a, 53b, 49, 50b-c	612 700,00	612 690,73	3/2013
I-2/C	Príspevok na podporu regionálnej a miestnej zamestnanosti	§50i	1 012 000,00	901 177,79	12/2011
I-2/D	Vybrané aktívne opatrenia trhu práce na podporu zamestnanosti	50, 50a, 51a, 53, 53a, 53b, 49, 50b-c	847 200,00	0,00	10/2014

NP	Název projektu	Obsahující paragrafy	Rozpočet na nástroje v €	Čerpanie v €	Ukončenie projektu
II-2	Podpora zamestnanosti občanov so zdravotným postihnutím	55a-c, 56, 56a, 57, 59, 60	2 045 615,00	1 898 096,40	12/2013
II-2/A	Podpora zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím	55a-c, 56, 56a, 57, 59, 60	1 925 846,00	0,00	12/2013
II-2/B	Podpora zamestnávania občanov so zdravotným postihom	55a-c, 56, 56a, 57, 59, 60	1 695 937,00	0,00	12/2014
III-2/A	Vzdelávanie a príprava pre trh práce	44, 45, 46, 48, 48a-c	229 865,64	0,00	12/2012
III-2/B	Zvyšovanie zamestnanosti a zamestnateľnosti znevýhodnených UoZ	44, 45, 46, 48, 48a-c	325 443,21	0,00	12/2012
V-2	Aktivácia uchádzačov o zamestnanie	52,52a	987 207,52	618 709,84	6/2013
VII-2	Podpora sprostredkovania zamestnania a odborných poradenských služieb poskytovaných úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny		41 429,00	0,00	11/2012
XXV-2	Príspevok na službu starostlivosti o dieťa	zákon o rod. príspev. 561/2008	587 771,51	74 642,15	12/2013
Absolventská prax	Absolventská prax	51	263 019,42	189 398,31	6/2012
§50j	Príspevok na podporu zamestnanosti na realizáciu opatrení na ochranu pred povodňami a na riešenie následkov mimoriadnej situácie	50j	791 136,07	215 689,26	9/2013

Prameň: ÚPSVaR Prievidza

Vývoj čerpania prostriedkov APTP v okrese Prievidza

Pri čerpaní finančných prostriedkov na APTP si treba uvedomiť, že financovanie je zabezpečené z rôznych zdrojov. Percentuálny podiel pri financovaní APTP je 85% zo zdrojov ESF a 15% zo štátneho rozpočtu. Nie vždy sa však takýto model dá použiť. Financovanie z prostriedkov ESF je zabezpečované prostredníctvom vypracovaných Národných projektov (NP), ktoré sú ovplyvnené rozpočtovými obdobiami spravidla väčšími ako jeden kalendárny rok. To znamená, že je jasne daný časový rámec realizácie projektu, za ktorý sa má dosiahnuť plánovaný cieľ. Po ukončení realizácie národného projektu môže nastať situácia, kedy sa vypracovaný NP z rôznych dôvodov neschválil a čerpanie finančných prostriedkov z ESF je ohrozené. V takýchto situáciách sú obligatórne príspevky financované iba zo ŠR. Nenárokovateľné príspevky, ako napríklad príspevky na rekvalifikáciu UoZ sa nerealizujú, pretože štát na ne nemá dostatok finančných prostriedkov.

Príspevky poskytované prostredníctvom ÚPSVaR sa dajú rozčleniť na tie, ktoré sú vyplácané jednorázovo pri schválení poberania príspevku, ďalej na tie, ktoré miestne príslušný ÚPSVaR vypláca pravidelne mesačne alebo na štvrťročné príspevky. Tabuľka 2 zobrazuje počet vytvorených, obsadených, prípadne podporených pracovných miest (PM), respektíve počet

zaradených osôb na jednotlivé nástroje APTP a sumu finančných prostriedkov vynaložených na konkrétne opatrenie.

Tab. 2: Prehľad realizácie vybraných nástrojov APTP v okrese Prievidza v rokoch 2008 - 2011

Nástroj AP	Rok 2008		Rok 2009		Rok 2010		Rok 2011		S P O L U P M
	Počet vytvorených obsadených PM- resp. počet zaradených osôb, resp. počet podporných PM	Dohodnutá suma finančných prostriedkov v €	Počet vytvorených obsadených PM- resp. počet zaradených osôb, resp. počet podporných PM	Dohodnutá suma finančných prostriedkov v €	Počet vytvorených obsadených PM- resp. počet zaradených osôb, resp. počet podporných PM	Dohodnutá suma finančných prostriedkov v €	Počet vytvorených obsadených PM- resp. počet zaradených osôb, resp. počet podporných PM	Dohodnutá suma finančných prostriedkov v €	
§52	1696	287 682	237	28 051	702	78 332	118	25 962	2 753
§49	265	569 512	447	1 076 676	484	1206 295	411	1055 783	1 607
§47	420	196 818	436	318 154	439	364 779	-	-	1 295
§51	247	142 027	219	212 057	345	285 908	274	242 486	1085
§50d	-	-	832	34 393	192	115 776	32	14 754	1 056
§60	75	259 297	126	335 085	250	548 458	368	856 828	819
§52a	298	481 788	44	8 392	77	14 877	131	158 291	550
§56	56	395 416	90	650 494	136	1029 885	222	1 649 924	504
§46	213	57 057	130	39 260	118	37 835	-	-	461
§50i	-	-	-	-	172	619 812	133	450 686	305
§59	6	43 732	24	154 440	55	347 211	144	926 006	229
§50j	-	-	-	-	31	94 432	196	579 649	227
§50e	-	-	143	481338	70	163 101	-	-	213
§50a	26	90 180	57	218 291	39	153 906	59	240 536	181
§57	17	117 261	33	247 791	66	514 831	49	388 033	165
§50	9	26 622	-	-	-	-	-	-	9
Σ	3 081	2667 392	2 818	3 804 422	3 176	5 575 438	2 137	6 588 938	11 459

Červenou farbou - najviac využívané a najviac zneužívané príspevky,

Zelenou farbou - príspevky, ktoré vznikli ako odpoveď na pretrvávajúcu hospodársku krízu.

Prameň: vlastné spracovanie z údajov ÚPSVaR Prievidza

Zoradením vybraných nástrojov APTP do prehľadnej tabuľky sme si vygenerovali tie, ktoré v danom časovom období vytvorili, podporili a obsadili najväčší počet PM, resp. ktoré zaradili do pracovného života najväčší počet UoZ. Takýmto nástrojom je §52 Príspevok na aktivačnú činnosť formou menších obecných služieb. Tento nástroj APTP sa na prvé miesto vo vytvorených PM dostal najmä z toho dôvodu, že v roku 2008 (kedy sledujeme výrazný záujem o príspevok) mohli o príspevok požiadať všetci UoZ vedení v evidencii ÚPSVaR Prievidza. Od roku 2009 počet záujemcov výrazne poklesol, pretože žiadať oň mohli len tí UoZ, ktorí poberali dávky v hmotnej núdzi. Tento príspevok by sme mohli označiť aj ako podporný motor APTP, pretože jeho využívaním sa nevytvorí nové pracovné miesto, ale neurčitú dobu (maximálne 6 mesiacov) sa podporí aktivácia UoZ na trhu práce, za čo dostane zaplatenú odmenu.

Druhým najviac využívaným príspevkom a najsilnejším motorom v oblasti podpory trhu práce bol §49 Príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť. Tento príspevok je spomedzi UoZ veľmi obľúbený, pretože na jeho získanie nemusí UoZ vynaložiť veľké úsilie. V rovnakej miere, ako je obľúbený v radoch UoZ, je však tento príspevok aj problematický pre ÚPSVaR a to z dôvodu častého neoprávneného využívania finančných prostriedkov na určených. Tento nástroj APTP mal pôvodne podporiť slovenskú ekonomiku a trh práce, ale nakoniec sa stal jedným z najviac zneužívaných príspevkov na APTP. Rezort práce preto plánoval od apríla 2012 zaviesť nové pravidlá v oblasti poberania viacerých príspevkov pre nezamestnaných. Touto novelou zákona o službách zamestnanosti plánoval ušetriť približne 43,6 milióna eur. Štát pritom celkovo vynakladá na tieto príspevky ročne až 114,2 milióna eur. Šetrením by sa táto suma znížila o 38 %. Pripravovaná novela rezortu práce sa však v parlamente stretla s neochotou a neporozumením, preto bol jej návrh stiahnutý. Momentálne sa čaká na nové opatrenia, ktoré navrhne nová vláda.

Tretím najviac využívaným príspevkom na APTP sú príspevky súvisiace so zriadením CHD alebo CHP. Od roku 2008 do roku 2011 požiadalo o príspevok na zriadenie CHD/CHP až 819 zamestnávateľov. Okres Prievidza sa eviduje ako najsilnejší okres v rámci podpory zdravotne postihnutých, čo má za následok aj vytvorenie najväčšieho počtu CHD alebo CHP. Spolu s týmto príspevkom môžu zamestnávatelia využívať aj príspevok na úhradu prevádzkových nákladov CHD/CHP a na prepravu zamestnancov. Tento príspevok využilo približne 504 subjektov. Kombináciou zvolených dvoch príspevkov môže zamestnávateľ od ÚPSVaR Prievidza (po podaní žiadosti a splnení podmienok) obdržať príspevok na zamestnávanie zdravotne postihnutej osoby s mierou postihnutia nad 70 % v sume 11 221,83 €. V ďalšom texte sa venujeme druhému a tretiemu najviac využívanému príspevku ako je uvedené v celi článku.

Neoprávnené používanie príspevku na samostatnú zárobkovú činnosť - Národný projekt I-2 Podpora zamestnanosti uchádzačov o zamestnanie §49

Medzi najčastejšie formy neoprávneného použitia finančných prostriedkov určených na vykonávanie samostatnej zárobkovej činnosti podľa §49 patria: použitie príspevku na pokrytie nákladov súvisiacich so zabezpečením chodu domácnosti (napr. nájom, nákup potravín, oblečenie, spotrebný tovar do domácnosti a pod.), použitie príspevku na zaplatenie pokút, penále, súdnych trovou, dlhov, prípadne pokrytie manka, použitie príspevku na úhradu výdavkov, ktoré nie sú zaúčtované a nie sú jednoznačne označené v účtovníctve ako výdavky súvisiace s podnikateľskou činnosťou, použitie príspevku na vzájomné započítanie pohľadávok a záväzkov medzi podnikateľmi, použitie príspevku na nákup mobilného telefónu.

Konkrétne príklady z praxe:

Uchádzačka o zamestnanie (UoZ), ktorá sa rozhodla podnikat' ako kadernička, *preukazovala úhradu nákladov fiktívnymi dokladmi*, ktoré nakupovala od neznámej firmy. Na blokoch však bola pečiatka reálne existujúcej spoločnosti. Po oslovení tejto spoločnosti kontrolou ÚPSVaR bolo zistené, že spoločnosť dané potvrdenia nevydáva a nezhodovali sa s jej originálmi. Fiktívne nákupy boli realizované bezhotovostnými platbami. ÚPSVaR po odhalení tohto skutku podal trestné oznámenie na políciu.

V niektorých prípadoch dokonca *UoZ ani nezačnú s podnikateľskou činnosťou* a nesnažia sa to žiadnymi spôsobmi zamaskovať. Pri realizovaných kontrolách na uvedených adresách nesídlila žiadna firma ani prevádzka. Väčšinou ide o schátrané budovy, ktoré nie sú nikým

obývané. Pri následných kontrolách bolo zistené, že UoZ bol bezdomovec, ktorý mal síce trvalý pobyt v danom meste, avšak bez adresy. ÚPSVaR podal podnet na políciu.

Iné kontroly odhalili *podvody súvisiace so vzájomným započítaním pohľadávok medzi podnikateľmi*. UoZ, ktorý začal podnikat' v oblasti výpočtovej techniky na základe príspevku od ÚPSVaR mal známeho, ktorý už v tejto oblasti podnikal dlhšie (v niektorých prípadoch bol predmet podnikania udaný ako sprostredkovanie obchodu - kde sa nedá presne určiť, o aký typ tovaru, resp. služby sa jedná). Známy vystavil UoZ doklad o kúpe tovaru, resp. poskytnutí služby, ktorý(ú) si nikdy fyzicky nekúpil.

Väčšina UoZ, ktorí žiadajú o príspevok na podnikanie si do nákladov zahŕňa aj nákup počítačovej zostavy s operačným systémom (oprávnený výdavok do výšky 627 € s DPH ak UoZ neudelil ÚPSVaR výnimku). V priebehu dvoch rokov (doba do kedy musia príspevok použiť) požiadajú svojich známych, aby ich v prípade kúpy počítača informovali. Predajca vystaví faktúru na UoZ, pričom počítačovú zostavu vyplatí jeho známy, ktorý ju bude aj využívať. *UoZ má v ruke doklad o nákupe, ale peňažné prostriedky mu z účtu neubudli a podvodník ich využije na svoje súkromné účely.*

UoZ, ktorý požiadal o príspevok na podnikanie si môže do svojich nákladov zahrnúť aj tvorbu internetovej stránky. Sú prípady, kedy si UoZ v účtovníctve zahrnul tvorbu internetovej stránky v sume 965 €, *faktúru mu vystavil jeho známy, ktorý sa takouto činnosťou zaoberá* a UoZ si internetovú stránku spravil svojpomocne. V účtovníctve mal teda na strane nákladov vysokú položku (965 €), ale v skutočnosti z nej neminul na vytvorenie stránky žiadne finančné prostriedky. Tu sa opakuje rovnaký scenár ako v predošlom prípade. UoZ má v ruke doklad o nákupe, ale peňažné prostriedky mu z účtu neubudli a podvodník ich využije na svoje súkromné účely (používa sa tiež nadhodnotená suma za tvorbu web stránky).

Medzi najčastejšie odhalené spôsoby neoprávneného použitia finančných prostriedkov patria prípady, kedy si *UoZ zaoštará pokladničný doklad o kúpe tovaru, resp. služby bez toho, aby predmetný tovar (službu) kúpil*. Kontrola túto skutočnosť zistí pri preskúmaní účtovných dokladov a fyzického stavu majetku. Ak vznikne nesúlad, UoZ je povinný vrátiť pomernú časť príspevku.

Návrhy smerujúce k zamedzovaniu zneužívania príspevku na samostatnú zárobkovú činnosť

Pravidelné a hĺbkové kontroly príspevkov APTP úradmi PSVaR

Úrady PSVaR by mali vykonávať častejšie neohlásené kontroly u poberateľov príspevkov APTP. Tu však narazíme na veľký problém s nedostatočnou kapacitou zamestnancov oprávnených na výkon kontrol. Šetrenie v štátnej správe sa na ÚPSVaR prejavilo (okrem iného) aj v podobe znižovania počtu pracovníkov. Počet nezamestnaných každým dňom rastie, žiadateľov o príspevky je neustále viac a viac. Zamestnanci úradov sú vyt'azení. Pre realizáciu tohto opatrenia by sa preto musel počet zamestnancov na okresných úradoch PSVaR zvýšiť (na základe uskutočnených riadených rozhovorov minimálne o 10).

Povinnosť vykonať prieskum trhu pri nákupe tovaru alebo služby nad 200 €

Začínajúci podnikatelia často krát realizujú nákupy, ktoré sú predražené. Ide najmä o tých poberateľov príspevku, ktorí majú v úmysle finančné prostriedky neoprávnené použiť tak, ako sme už spomínali v predchádzajúcej časti. Zavedením povinnosti vykonať prieskum trhu, ak plánuje zrealizovať nákup tovaru alebo služby nad 200 € by sa čiastočne zabránilo

nekalým úmyslem. Poberateľ príspevku by do prieskumu musel zapojiť minimálne 6 dodávateľov.

Predkladanie štvrťročných výkazov o príjmoch, výkonoch a hospodárení

Poberatelia príspevku nemajú žiadnu povinnosť viesť si účtovníctvo v pravidelných intervaloch. Zavedenie povinného predkladania štvrťročných výkazov o príjmoch, zrealizovaných výkonoch a celkovom hospodárení s finančnými prostriedkami, ktoré získali od ÚPSVaR by predchádzalo možným špekuláciám s účtovnými dokladmi. Je pravda, že poctivý podnikateľ si účtovníctvo vedie priebežne a nečaká na kontrolu z úradu. Po predložení dokladov na kontrolu by už nebolo možné s údajmi v účtovníctve manipulovať, čo by zabránilo ich prípadnému dopĺňaniu, nahradzovaniu či úplnému odstráneniu.

Zriadiť osobitný účet, na ktorom budú transakcie súvisiace len s poskytnutým príspevkom

Kontrolóri majú právo pri vykonávaní kontroly nahliadnuť aj do výpisu z účtu. V niektorých prípadoch je zostatok na účte omnoho nižší, než podnikateľ preukazuje nákupom tovarov a služieb. Kontrola však momentálne takéto prípady nerieši, pretože poberateľ príspevku má na jeho použitie dva roky, pričom zákon nemyslí na priebežnú kontrolu finančných prostriedkov, ktoré získal od ÚPSVaR. Je preto na mieste, ak by medzi povinnosť žiadateľa o príspevok patrilo aj zriadenie individuálneho bankového účtu, na ktorý by mu ÚPSVaR zaslal finančné prostriedky, a na ktorom by každý pohyb musel bezpodmienečne súvisieť s podnikateľskou činnosťou. Každý prírastok finančných prostriedkov a úbytok z nich by musel byť riadne v tej istý deň zaúčtovaný v účtovníctve.

Neoprávnené používanie príspevku na zriadenie CHD/CHP a na ich zachovanie a príspevku na úhradu prevádzkových nákladov CHD/CHPD

Medzi najzávažnejšie zneužitia týchto príspevkov patria nasledujúce prípady: fiktívne zamestnávanie ZŤP občanov, fiktívne a predražené nákupy medzi spriaznenými firmami často s tým istým konateľom.

Príklady z praxe:

Niektorí zamestnávateľi si zriadia dve chránené dielne, ktoré medzi sebou spolupracujú. Na spolupráci by nebolo nič zlé, keby nenastali prípady, kedy jedna CHD prenajímala stroj druhej CHD vo výške 50 % z jeho obstarávacej ceny. Druhá CHD si pritom tieto náklady účtovala ako prevádzkové a nechávala si ich preplatiť. V poriadku neboli ani faktúry za nákup zariadenia. Faktúry boli nadhodnotené.

Medzi ďalšie závažné príklady neoprávneného použitia príspevku patrí aj podozrivé vedenie účtovníctva. Konateľ CHD mal živnosť na vykonávanie účtovníctva. V klasickom prípade by tak živnostník ušetril náklady na vedenie účtovníctva inou osobou. Stáva sa však, že si konatelia CHD radšej za vedenie účtovníctva zaplatia druhej osobe a náklady si nechajú preplatiť prostredníctvom príspevku na úhradu prevádzkových nákladov CHD.

K najčastejším prípadom neoprávneného použitia príspevku patrí fiktívne zamestnávanie ZŤP. V CHD malo pracovať 15 zamestnancov, ale v skutočnosti pracovali len 5. Kontrolou bolo zistené, že u nahlásených fiktívnych zamestnancov by išlo o súbeh práce v CHD a v inom platenom zamestnaní. Konateľ za fiktívnych zamestnancov neuhrádzal ani odvody do Sociálnej poisťovne. CHD konateľ predal cudzincovi.

K veľmi častým prípadom patrí aj opätovné nenájdenie zamestnancov na pracoviskách. Zamestnávateľia sa odvolávajú na to, že sú u lekára alebo majú dovolenku. V istej CHD s prevádzkou ani nezačali a nikoho nezamestnali. Všetky potrebné dokumenty kontrolóri nedokázali skontrolovať, pretože sa k údajom nedostali (konateľ ich výzvy ignoroval). Konateľ v čo najkratšom čase CHD predal osobe, ktorá pravdepodobne neexistuje, pretože ide o poštu neznámu osobu.

Návrhy smerujúce k zamedzovaniu zneužívania príspevku na zriadenie CHD/CHP a na ich zachovanie a príspevku na úhradu prevádzkových nákladov CHD/CHP

Pravidelné a hĺbkové kontroly príspevkov APTP úradmi PSVaR

Úrady PSVaR by mali vykonávať častejšie neohlásené kontroly u poberateľov príspevkov APTP. Tu však narazíme na veľký problém s nedostatočnou kapacitou zamestnancov oprávnených na výkon kontrol. Pre realizáciu tohto opatrenia by sa preto musel počet zamestnancov na úrade PSVaR zvýšiť minimálne o 10 ako to už bolo ilustrované.

Zrušiť alebo znížiť príspevok na úhradu prevádzkových nákladov CHD/CHP a na úhradu nákladov na dopravu zamestnancov

Výška príspevku pre rok 2012 je:

- do 70% postihnutia občana je príspevok vo výške 646,42 € štvrťročne,
- nad 70% postihnutia občana je príspevok vo výške 1 292,84 € štvrťročne.

Tento príspevok patrí k často zneužívaným príspevkom. Prevádzkovatelia CHD/CHP sa snažia za každú cenu využiť celý príspevok, ktorý im ÚPSVaR poskytuje. Mnoho krát aj za cenu sfalšovania dokladov o nájme, o opravách či o vedení účtovníctva. O tento príspevok môže požiadať ten, kto poberá príspevok podľa § 56. Tým, že si zriadil CHD/CHP môže dostať peňažné prostriedky až do výšky 9 928,99 €. Keďže ide o nemalú sumu, možnosť preplatenia nákladov na prevádzku CHD/CHP by mala byť zrušená, prípadne znížená o polovicu, pričom by sa za oprávnené prevádzkové náklady považovali len: nájomné do výšky 50% z celkového výmeru nájmu za mesiac a vodné, stočné a náklady na energiu do výšky 70% z celkového mesačného výmeru. Úplne by sa tým vylúčila možnosť preplatenia nákladov súvisiacich s:

- náklady spojené s povinnými revíziami a náklady na poistenie objektu, v ktorom je CHD/CHP, náklady na odvoz a likvidáciu odpadu, náklady na dopravu materiálu, hotových výrobkov, resp. služieb,
- náklady na úhradu mzdy a preddavku na poistné na zdravotné poistenie, poistného na sociálne poistenie a príspevku na starobné dôchodkové sporenie, platených zamestnávateľom na zamestnancov, ktorí sú občanmi so ZP, alebo platených samostatne zárobkovo činnou osobou, ktorá je občanom so ZP,
- náklady na opravu a údržbu objektu kde je CHD/CHP, ak tento objekt vlastní zamestnávateľ, alebo občan – SZČO, náklady na opravu a údržbu zariadenia CHD/CHP, ak toto zariadenie vlastní zamestnávateľ, alebo občan – SZČO,
- náklady súvisiace so zabezpečovaním administratívy CHD/CHP.

Povinnosť vykonať prieskum trhu pri nákupe tovaru alebo služby nad 200 €

Prevádzkovatelia CHD/CHP majú pri čerpaní prostriedkov dostatok ciest, ako sa k financiám dostať. Ak si uplatnia príspevok na úhradu prevádzkových nákladov, zvyčajne sa nepozerajú na cenu tovaru alebo služby za ktorú platia, pretože im štát na chod CHD/CHP odkrojil veľký kus finančných prostriedkov. Práve tak vzniká toľko spomínaná neefektívnosť vynaložených prostriedkov. Zavedením povinnosti vykonať prieskum trhu, ak plánuje zrealizovať nákup

tovaru alebo služby nad 200 € by sa čiastočne zabránilo nekalým úmyslom. Poberateľ príspevku by do prieskumu musel zapojiť minimálne 3 dodávateľov.

Nepripravenie štatútu CHD/CHP ak sa na pracovisku občan so zdravotným postihnutím (zamestnanec) pri opätovnej kontrole nenachádza

Tak ako sme už spomínali, k najčastejším porušeniam dohody patrí, ak sa daný zamestnanec so zdravotným postihnutím na pracovisku počas kontroly ÚPSVaR nenachádza. Výhovorky zo strany zamestnávateľa sú rôzne. Je preto nevyhnutné v tejto oblasti spraviť radikálne opatrenia. Ak sa zamestnanec na prevádzke nenachádza pri prvej kontrole, a zamestnávateľ síce oboznámi kontrolórov prečo nie je prítomný, a ak sa pri druhej kontrole situácia zopakuje, pričom nebude vedieť preukázať, kde sa zamestnanec nachádzal, ÚPSVaR mu postavenie CH/CHP nepripráva. Novú žiadosť o príspevok podľa §56 si bude môcť podať najskôr po uplynutí jedného roka od rozhodnutia ÚPSVaR. Ak by takáto situácia vznikla počas poberania príspevku, ÚPSVaR by prevádzkovateľa vyzval na vrátenie príspevku.

Záver

Počet UoZ vzrástol od roku 2008 na dvojnásobok, čoho výsledkom je aj narastajúci záujem o jednotlivé nástroje aktívnej politiky trhu práce. Medzi najviac využívané, ale aj najviac zneužívané príspevky v okrese Prievidza patria príspevok na aktivačnú činnosť formou menších obecných služieb, príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť, príspevok na vykonávanie absolventskej praxe, ako aj príspevky súvisiace s prevádzkovaním chránených dielní a pracovísk.

Už z analýzy nástrojov aktívnej politiky trhu práce nám vyplynulo, ktoré príspevky sú zaradené medzi najviac problémové, kde je riziko zneužitia finančných prostriedkov najväčšie. V článku sme si na príkladoch znázornili ako žiadatelia o jednotlivé príspevky konajú v rozpore s uzavretými dohodami a tým aj v rozpore so zákonom a akými spôsobmi sa snažia tieto nekalé praktiky zamaskovať. K jednotlivým príspevkom sme navrhli opatrenia smerujúce k eliminácii zneužívania nastaveného systému.

Berúc do úvahy uvedené fakty môžeme skonštatovať, že cieľ článku je splnený už len kvôli skutočnosti, že k prezentovanej problematike sme sa nestretli so žiadnou odbornou literatúrou. Taktiež veríme, že článok prispeje k odbornej diskusii riešenia praktických problémov, ktoré vznikajú počas realizácie APTP.

Literatúra

- [1] KOLOŠTA S., FLAŠKA F., LUNNAN A., ŠOFRANCOVÁ K., ČAPKOVÁ S., ŠVIHLOVÁ D. 2010. Innovation in Slovakia and in Norway, Arad, In: Studia Universitatis „Vasile Goldis“, Seria Stiinte Economice, Anul 20/2010 Partea I, s. 34-40, ISSN 1584-2339.
- [2] KOŽIAK, R. 2008. Zmierňovanie regionálnych disparít prostredníctvom regionálnej politiky. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2008. 138 s. ISBN 978-80-8083-573-6.
- [3] PETRÍKOVÁ, K., VAŇOVÁ, A., BORSEKOVÁ, K. 2012. Competitive advantage on the regional level, its factors and their importance. IMRA Londýn.
- [4] URAMOVÁ, M., KOŽIAK, R. 2008. Zamestnanosť, demografický vývoj a regionálne rozdiely. In : Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference : Čtyři roky členství zemí střední a východní Evropy v Evropské unii : důsledky a nové výzvy pro národní a

regionální trhy práce. Karviná : Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta. 2008. s. 816 – 821. ISBN 978-80-7248-484-3.

- [5] URAMOVÁ, M., LACOVÁ, Ž., HRONEC, M. 2010. *Makroekonómia 1*. Banská Bystrica. Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2010. 275 s. ISBN 978-80-557-0043-4
- [6] URAMOVÁ, M., PITEKOVÁ, J., PALA, J. 2009. *Makroekonómia 2*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta ekonomická, 2009. 118 s. ISBN 978-80-8083-728-0
- [7] www.upsvar.sk

Článok je jedným z výstupov projektu VEGA 1/1010/11 Teoreticko-metodologické východiská plánovania v podmienkach verejnej správy a možnosti ich aplikácie v Slovenskej republike.

SOCIÁLNA KVÓTA A SOCIÁLNY ROZPOČET VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH AKO UKAZOVATELE VÝVOJA SOCIÁLNO-EKONOMICKÉHO SYSTÉMU

SOCIAL QUOTA AND SOCIAL BUDGET IN SELECTED COUNTRIES AS A INDICATORS OF DEVELOPMENT SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

ING. KATARÍNA JAKAB, PHD.

Inštitút ekonomických vied

Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela

Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika

E-mail: katarina.jakab@umb.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je na základe teoretických a praktických vedomostí vyhodnotiť doterajší vývoj vybraných ekonomických ukazovateľov - sociálnej kvóty a sociálneho rozpočtu vo vybraných krajinách, posúdiť ich konvergenčné alebo divergenčné tendencie a dôsledky v sociálno-ekonomických systémoch.

Na základe teoretických východísk sme si pre výskum vybraných ukazovateľov zámerne vybrali krajiny reprezentujúce modely sociálnej politiky a Slovensko. V príspevku využívame predovšetkým metódy pozorovania, komparácie, analýzy a syntézy a matematicko-štatistické metódy, ktorých výsledky sme pre lepšiu interpretáciu zaznamenali do tabuliek a grafov. Počas realizácie analýzy vybraných ukazovateľov sme sa stretli s nejednotnými údajmi a rozdielnymi metodikami spracovania údajov, preto vo výsledkoch mohli vzniknúť mierne odchýlky.

Prínos práce spočíva vo vyhodnotení vývoja vybraných ukazovateľov a v určení návrhov na zlepšenie situácie v oblasti sociálnej ochrany na Slovensku. Slovensko hodnotíme ako krajinu s nižšou úrovňou sociálnej ochrany, kde prevláda viac solidarita nad zásluhovosťou, čo môže vyvolať u niektorých obyvateľov pasivitu. Ako návrhy na zlepšenie uvádzame zmenu podmienok na pracovnom trhu, v legislatíve a taktiež implementácia a dodržiavanie dlhodobých strategických opatrení v oblasti sociálnej politiky.

Kľúčové slová

Výdavky na sociálnu ochranu. Sociálna kvóta. Sociálny rozpočet.

Anotation

The goal of the paper is to evaluate current development of the economic indicators-social quota and social budget in selected countries, as well as to evaluate converging or diverging tendencies and consequences on socio-economic systems. The study is done based on theoretical and practical knowledge.

In terms of theoretical resources, for research we deliberately chose countries representing models of social politics and Slovakia. The methods used in this study are in most cases observations, comparisons, analyses, syntheses and mathematical or statistical methods. For better interpretation, all the results were recorded in charts and graphs. During data analysis and data interpretation of individual variables we encountered inconsistencies in data and different data collection methods and that is why there might be some slight deviation in the results.

Based on the study results, we consider Slovakia to be a country with lower level of social protection, where solidarity dominates over credibility, what can evoke passivity in some

people. For improvement, we suggest change in job market conditions, legislative changes and also implementation and maintenance of long term strategic procedures in the sphere of social politics.

Key words

Expenditure on Social protection. Social quota. Social budget.

JEL classification: H55, I38

Úvod

Sociálna politika a s ňou spojená sociálna ochrana sa dotýka každého občana. Priamo ovplyvňuje životy a sociálne statusy obyvateľov. Taktiež je aj odrazom vyspelosti štátu a jeho postavenia k spoločenským hodnotám a prioritám. S ohľadom na teóriu, skúmanie sociálnej ochrany prináša komplexnejší pohľad na jej vývoj a možné nedostatky. Túto tému sme si zvolili na základe osobného záujmu o danú problematiku, ale taktiež aj pre potreby praxe. Príspevok sa zaoberá skúmaním vývoja sociálnej kvóty a sociálneho rozpočtu vo vybraných krajinách.

Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je na základe teoretických a praktických vedomostí vyhodnotiť doterajší vývoj vybraných ekonomických ukazovateľov- sociálnej kvóty a sociálneho rozpočtu vo vybraných krajinách, posúdiť ich konvergenčné alebo divergenčné tendencie a dôsledky v sociálno-ekonomických systémoch. Na základe teoretických východísk sme si pre výskum vybraných ukazovateľov zámerne vybrali krajiny reprezentujúce modely sociálnej politiky a Slovensko. V príspevku využívame predovšetkým metódy pozorovania, komparácie, analýzy a syntézy a matematicko-štatistické metódy, ktorých výsledky sme pre lepšiu interpretáciu zaznamenali do tabuliek a grafov. Počas realizácie analýzy vybraných ukazovateľov sme sa stretli s nejednotnými údajmi a rozdielnymi metodikami spracovania údajov, preto vo výsledkoch mohli vzniknúť mierne odchýlky.

Výsledky

Do sociálnych výdavkov zaraďujeme:

- Výdavky na sociálne zabezpečenie – na zdravotnú starostlivosť, nemocenské a invalidné dôchodky, sirotské, vdovské a vdovecké dôchodky, starobné dôchodky, výdavky na podporu rodín, výdavky na aktívnu politiku zamestnanosti, podpory v nezamestnanosti, výdavky na sociálnu pomoc, výdavky na bývanie,
- Výdavky vynakladané na podporu vzdelania, sporenia, úvery, ...
- Daňové výdavky, resp. zľavy na daniach (Peková, 2002)

Sociálna kvóta je významným ukazovateľom, ktorý odráža úroveň sociálnej ochrany v danej krajine. Sociálna kvóta je vyjadrením podielu výdavkov vynaložených na sociálnu ochranu na hrubom domácom produkte (HDP). Vyjadruje sa v percentách. Z analýzy sme zistili, že najväčšia úroveň sociálnej ochrany v rámci skúmaných krajín je vo Švédsku. Nasleduje Nemecko, Veľká Británia a najnižšiu sociálnu kvótu vykazuje Slovensko.

Vývoj sociálnej kvóty za obdobie 1995-2009 sme zaznamenali do tabuľky 1. Opäť len pre porovnanie sme z dostupných údajov od roku 2005 doplnili aj vývoj sociálnej kvóty v EU27.

Tab. 1: Vývoj sociálnej kvóty v skúmaných krajinách za obdobie 1995-2009

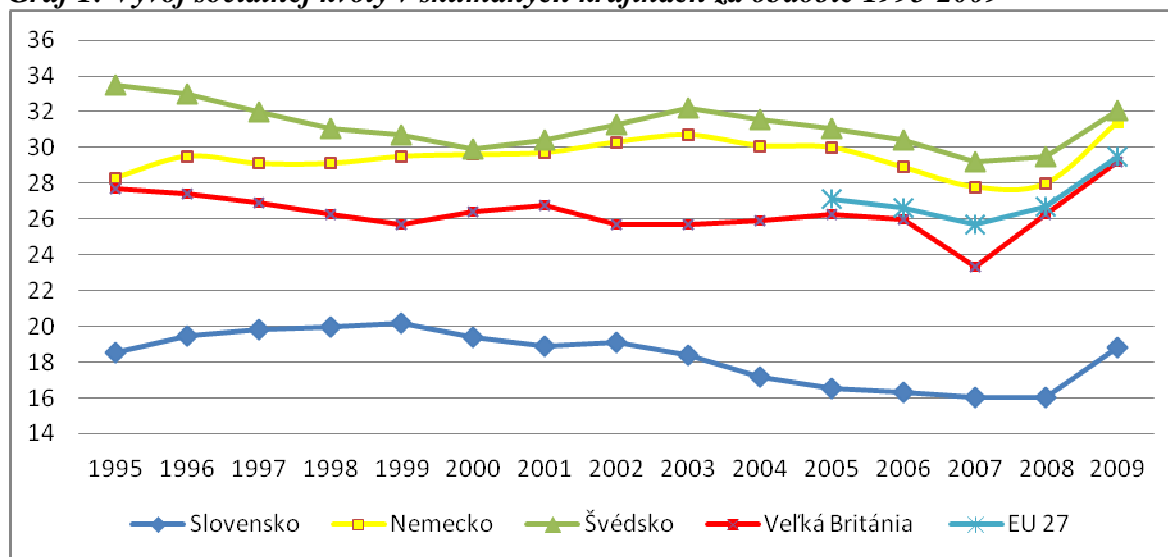
Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Slovensko	18,5	19,5	19,8	20	20,2	19,4	18,9	19,1
Nemecko	28,3	29,5	29,1	29,1	29,5	29,6	29,7	30,3
Švédsko	33,5	33	32	31,1	30,7	29,9	30,4	31,3
Veľká Británia	27,7	27,4	26,9	26,3	25,7	26,4	26,8	25,7
Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Priemer
Slovensko	18,4	17,2	16,5	16,3	16	16	18,8	18,3
Nemecko	30,7	30,1	30	28,9	27,8	28	31,4	29,5
Švédsko	32,2	31,6	31,1	30,4	29,2	29,5	32,1	31,2
Veľká Británia	25,7	25,9	26,3	26	23,3	26,3	29,2	26,4
EU 27			27,1	26,6	25,7	26,7	29,5	27,1

Prameň: vlastné spracovanie podľa

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/database

Údaje z tabuľky 1 sú prezentované v nasledujúcom grafe 1.

Graf 1: Vývoj sociálnej kvóty v skúmaných krajinách za obdobie 1995-2009



Prameň: vlastné spracovanie podľa tabuľky 1

V tabuľke 2 uvádzame medziročné indexy rastu sociálnych kvót v skúmaných krajinách. Vypočítali sme taktiež index rastu oproti základnému obdobiu (1995) a priemerný koeficient rastu, ktorý hovorí o priemernom tempe rastu sociálnej kvóty v období rokov 1995-2009.

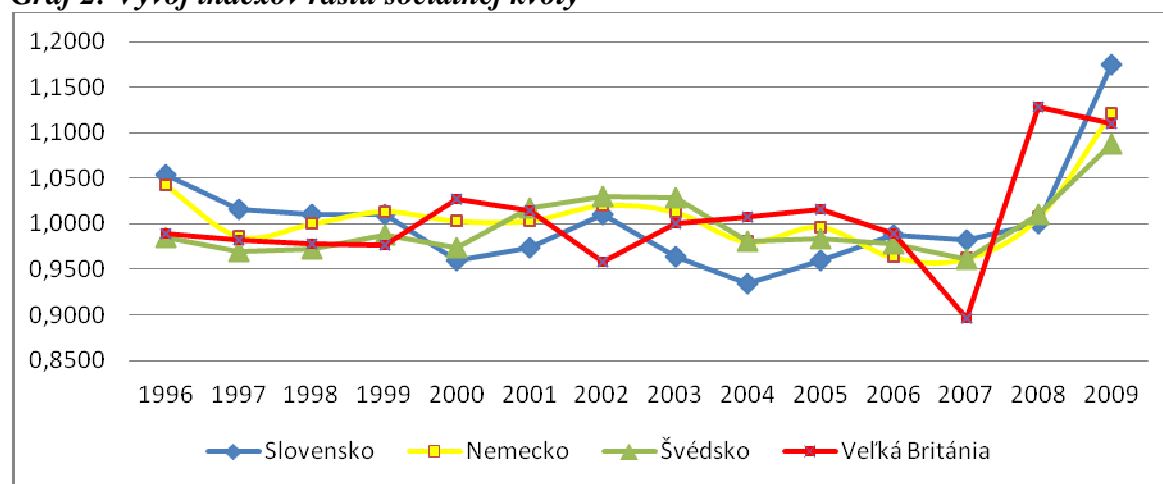
Tab. 2: Vývoj indexov rastu sociálnej kvóty

Rok	96/95	97/96	98/97	99/98	00/99	01/00	02/01	03/02
Slovensko	1,0541	1,0154	1,0101	1,0100	0,9604	0,9742	1,0106	0,9634
Nemecko	1,0424	0,9864	1,0000	1,0137	1,0034	1,0034	1,0202	1,0132
Švédsko	0,9851	0,9697	0,9719	0,9871	0,9739	1,0167	1,0296	1,0288
Veľká Británia	0,9892	0,9818	0,9777	0,9772	1,0272	1,0152	0,9590	1,0000
Rok	04/03	05/04	06/05	07/06	08/07	09/08	09/05	PKR
Slovensko	0,9348	0,9593	0,9879	0,9816	1,0000	1,1750	1,0162	1,0026
Nemecko	0,9805	0,9967	0,9633	0,9619	1,0072	1,1214	1,1095	1,0081
Švédsko	0,9814	0,9842	0,9775	0,9605	1,0103	1,0881	0,9582	0,9975
Veľká Británia	1,0078	1,0154	0,9886	0,8962	1,1288	1,1103	1,0542	1,0053

Pozn. PKR- priemerný koeficient rastu

Prameň: vlastné spracovanie podľa tabuľky 2.

Vývoj indexov rastu sociálnej kvóty je znázornený v nasledujúcom grafe 2.

Graf 2: Vývoj indexov rastu sociálnej kvóty

Prameň: vlastné spracovanie podľa tabuľky 2

Indexy rastu vo všetkých krajinách vykazujú pomerne stabilný vývoj až do roku 2007, kedy sa začali prejavovať výrazné zmeny. Indexy, ktoré vykazujú hodnoty nižšie ako 1,00 značia o klesajúcom priebehu krivky sociálnej kvóty, čiže sociálna kvóta sa v porovnaní s predchádzajúcim rokom znížila. Ak indexy rastu nadobúdajú hodnoty väčšie ako 1,00 znamená to, že sa sociálna kvóta v porovnaní s rokom predchádzajúcim zvýšila.

Slovensko ako krajina s najnižšou priemernou sociálnou kvótou (18,3%) vzrástla v konečnom dôsledku o 1,62%. Najväčší nárast o 2,8 percentuálneho bodu (16-18,2) zaznamenala v rokoch 2008 a 2009, čo predstavovalo rast o 17,5%. Priemerný ročný koeficient rastu bol len 0,26%, pretože sociálna kvóta zaznamenávala počas dlhšieho obdobia aj klesajúci trend.

Priemerná sociálna kvóta v Nemecku bola v skúmanom období 29,5 %. V porovnaní s rokom 1995 a 2009 sa zvýšila o 3,1 percentuálneho bodu, čo predstavuje nárast o 10,95%. Najväčšia zmena sa taktiež prejavila v rokoch 2008 a 2009, kedy sa zvýšila sociálna kvóta v Nemecku z 28% na 31,4% (o 3,4 percentuálneho bodu), čo predstavovalo nárast o 12,14%. Priemerné ročné tempo rastu sociálnej kvóty v Nemecku je 0,81%. Švédsko dlhodobo vykazuje najvyššiu úroveň sociálnej ochrany. Priemerná sociálna kvóta v skúmaných rokoch je 31,2%. Švédsko je ale jedinou zo skúmaných krajín, u ktorej v porovnaní s rokom 1995 a 2009

sociální kvóta klesla. V roku 1995 totiž predstavovala 33,5% HDP a v roku 2009 32,1%. Zaznamenala teda pokles o 1,4 percentuálneho bodu, čo predstavuje pokles o 4,18% (koeficient rastu 2009/1995 - 0,9582). Aj indexy rastu sociálnej kvóty Švédska prezentované v grafe 18 sa pohybujú väčšinou pod úrovňou 1,0000; čo naznačuje prevažujúci klesajúci trend. Sociálna kvóta vo Švédsku sa výraznejšie zvýšila až v roku 2009 (o 3,4 percentuálneho bodu), čo predstavuje zmenu o 12,14% v porovnaní s rokom 2008. Priemerný koeficient rastu (0,9975) je menší ako 1, to znamená že sociálna kvóta vykazovala viac klesajúcu ako rastúcu tendenciu.

Veľká Británia vykazuje v skúmanom období druhú najnižšiu sociálnu kvótu po Slovensku). Priemerná sociálna kvóta v období 1995-2009 je 26,4%. Sociálna kvóta vo Veľkej Británii zaznamenávala v skúmanom období mierne klesajúci trend, čo naznačujú taktiež aj indexy rastu v grafe 18. Výraznejšie zrástla podobne ako aj v ostatných krajinách až v roku 2008 a 2009. Priemerný koeficient rastu dosiahol 0,53%. V skúmanom období vzrástla sociálna kvóta v roku 2009 oproti roku 1995 o 1,5 percentuálneho bodu, čo predstavuje zmenu o 5,42%.

Na grafe 1, ktorý znázorňuje vývoj sociálnej kvóty v jednotlivých skúmaných krajinách, sme zaznamenali v posledných rokoch viditeľné konvergenčné tendencie, predovšetkým krajín Nemecko, Švédsko a Veľká Británia. Slovensko je v rámci skúmaných krajín, krajina s najnižšou úrovňou sociálnej ochrany, ktorá však po roku 2008 výrazne vzrástla. Rast sociálnej kvóty bol v tomto roku spôsobený zhoršenou sociálno-ekonomickou situáciou a taktiež aj snahou priblížiť sa k priemeru EÚ.

Ďalší skúmaný ukazovateľ bol sociálny rozpočet, ktorý nám hovorí o tom, koľko percent výdavkov štátneho rozpočtu tvoria výdavky na sociálnu ochranu. Z predchádzajúcej analýzy sociálneho rozpočtu sme dospeli k prekvapivému výsledku. V porovnaní so sociálnou kvótou sa zmenilo poradie krajín, ktoré na sociálnu ochranu vynakladajú najviac finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu.

Tabuľka 3 zachytáva percentuálny podiel sociálnych výdavkov na výdavkoch štátneho rozpočtu v skúmaných krajinách za obdobie 1995-2009.

Tab. 3:1 Vývoj sociálneho rozpočtu vo vybraných krajinách

Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Slovensko	62,82	65,81	65,75	80,14	73,74	75,51	77,4	77,72
Nemecko	51,6	60,1	60,3	60,6	61,2	65,6	62,3	63,2
Švédsko	51,7	52,4	52,8	52,9	52,9	54,2	55,8	56,2
Veľká Británia	63,0	64,7	66,4	66,7	66,2	71,9	66,8	62,5
Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Priemer
Slovensko	76,87	75,04	84,69	83,56	85,54	85,82	88,97	77,29
Nemecko	63,4	63,9	64,0	63,7	63,9	63,5	65,2	62,17
Švédsko	57,9	58,3	57,8	57,6	57,3	57,1	58,3	55,55
Veľká Británia	61,1	60,3	59,6	58,9	53,0	54,9	56,8	62,19

Prameň: vlastné spracovanie podľa:

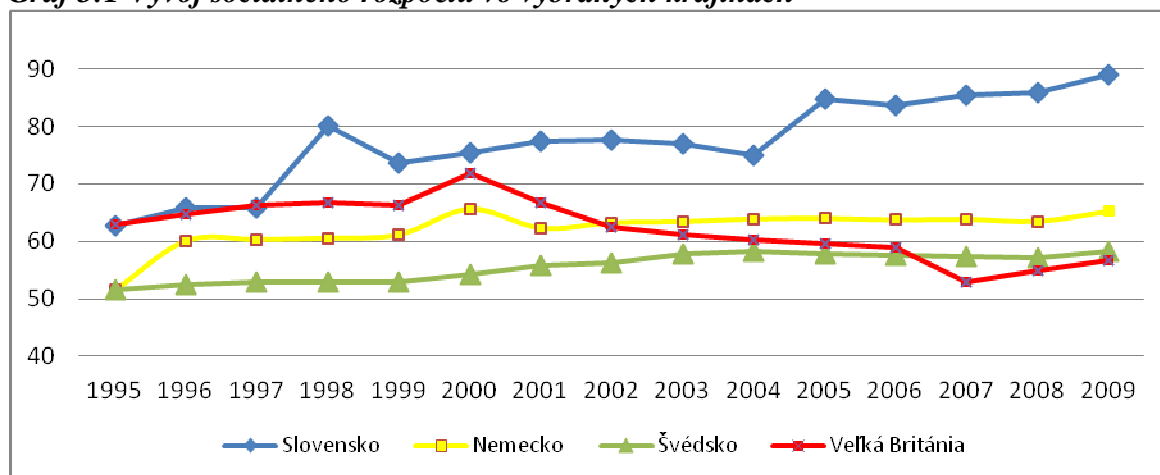
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_a_main&lang=en,
http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Socialne_statistiky/Socialne_statistiky/Socialna_ochrana/SO_1995-2006_13022009.pdf,

http://svalzbety.files.wordpress.com/2010/11/socialna_politika_slovenska_v_kontexte_integracnych_tendencii_v_eu.pdf,

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=20286>

Údaje z tabulky 3 sú znázornené v grafe 3.

Graf 3:1 Vývoj sociálneho rozpočtu vo vybraných krajinách



Prameň: vlastné spracovanie podľa tabuľky 3.

V tabuľke 4 sme zaznamenali medziročné indexy rastu sociálneho rozpočtu v skúmaných krajinách.

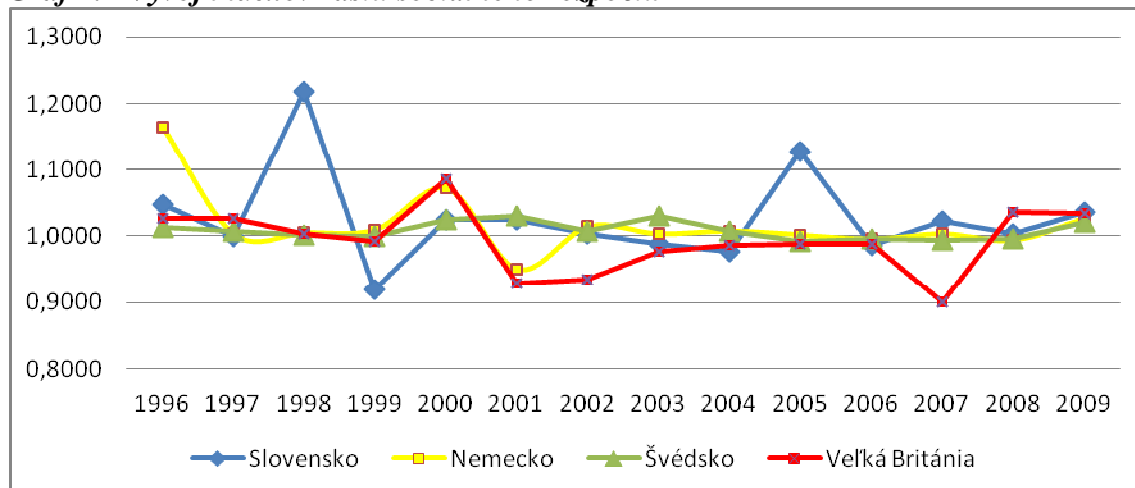
Tab. 4: Vývoj indexov rastu sociálneho rozpočtu

Rok	96/95	97/96	98/97	99/98	00/99	01/00	02/01	03/02
Slovensko	1,0476	0,9991	1,2189	0,9201	1,0240	1,0250	1,0041	0,9891
Nemecko	1,1647	1,0033	1,0050	1,0099	1,0719	0,9497	1,0144	1,0032
Švédsko	1,0135	1,0076	1,0019	1,0000	1,0246	1,0295	1,0072	1,0302
Veľká Británia	1,0270	1,0263	1,0045	0,9925	1,0861	0,9291	0,9356	0,9776
Rok	04/03	05/04	06/05	07/06	08/07	09/08	09/95	PKR
Slovensko	0,9762	1,1286	0,9867	1,0237	1,0033	1,0367	1,4163	1,0274
Nemecko	1,0079	1,0016	0,9953	1,0031	0,9937	1,0268	1,2636	1,0179
Švédsko	1,0069	0,9914	0,9965	0,9948	0,9965	1,0210	1,1277	1,0087
Veľká Británia	0,9869	0,9884	0,9883	0,8998	1,0358	1,0346	0,9016	0,9938

Pozn.: PKR- priemerný koeficient rastu

Prameň: vlastné spracovanie podľa tabuľky 3.

Vývoj indexov rastu sociálneho rozpočtu v skúmaných krajinách prezentuje graf 4.

Graf 4:2 Vývoj indexov rastu sociálneho rozpočtu

Prameň: vlastné spracovanie podľa tabuľky 4.

Najnižší sociálny rozpočet má prekvapivo Švédsko. V skúmanom období tvorili výdavky na sociálnu ochranu priemerne 55,55% z celkových výdavkov štátneho rozpočtu. Na grafe 19 si môžeme všimnúť veľmi stabilný vývoj sociálneho rozpočtu Švédska, ktorý nevykazuje žiadne výrazné zmeny. Počas skúmaného obdobia zaznamenáva mierne rastúcu tendenciu. V roku 2009 v porovnaní s bazickým rokom vzrástol o 6,6 percentuálneho bodu, čo predstavuje nárast o 12,77%. Priemerné tempo rastu sociálneho rozpočtu Švédska je veľmi nízke, ale stabilné, v priemere sa ročne zvýšil o 0,87%.

V Nemecku dosiahol priemerný sociálny rozpočet hodnotu 62,17%. Jeho vývoj je poznačený výkyvom z roku 1995 a 1996 kedy vzrástol o 16,47% a následne v období rokov 1999-2001. Zachováva si ale taktiež rastúci trend. V porovnaní s bazickým obdobím vzrástol o 10,6 percentuálneho bodu, čo predstavuje nárast o 26,36%. Priemerné ročné tempo rastu sociálneho rozpočtu v Nemecku je 1,79%.

Veľmi podobný priemerný sociálny rozpočet ako vykazuje Nemecko má aj Veľká Británia. V skúmanom období vynakladala Veľká Británia priemerne 62,19% výdavkov štátneho rozpočtu na sociálnu ochranu, ich vývoj je ale viac rozkolísaný. Ako jediná zo skúmaných krajín zaznamenáva pokles sociálneho rozpočtu. Oproti roku 1995 sa sociálny rozpočet znížil o 6,2 percentuálneho bodu, čo znamená celkový pokles vo výške 9,84%. Aj indexy rastu vykazujú prevažne hodnoty nižšie ako 1, ktoré naznačujú klesajúcu tendenciu vývoja sociálneho rozpočtu.

Slovensko zaznamenáva najvyšší sociálny rozpočet spomedzi všetkých skúmaných krajín. V rokoch 1995-2009 predstavoval v priemere až 77,29% výdavkov štátneho rozpočtu. Vývoj indexov sociálneho rozpočtu Slovenska poukazuje na prevažujúcu rastúcu tendenciu, sprevádzanú značnejšími výkyvmi. Najvýraznejšia zmena sa udiala v roku 1998, kedy oproti predchádzajúcemu roku sociálny rozpočet vzrástol o 21,87% (z 65,75% na 80,14%). V porovnaní s bazickým rokom vzrástol sociálny rozpočet na Slovensku o 26,15 percentuálneho bodu, čo predstavuje nárast o 41,63%. Je to najvyšší nárast sociálneho rozpočtu spomedzi všetkých krajín. Aj priemerné tempo rastu je najrýchlejšie, dosahuje hodnotu 2,74%.

Aj napriek tomu, že Slovensko investuje do sociálnej ochrany najmenej finančných prostriedkov spomedzi skúmaných krajín (či už celkovo, alebo prepočítaných per capita),

můžeme vidieť že v rámci možností štátneho rozpočtu vynakladá do tejto oblasti najviac. V priemere 77,29% všetkých výdavkov štátneho rozpočtu tvoria výdavky na sociálnu ochranu.

Záver

Z analýzy sociálnej kvóty a výdavkov na sociálnu ochranu usudzujeme, že teoretické modely sociálneho zabezpečenia sa dodnes premietajú reálne do praxe. Škandinávsky, univerzalistický model sociálneho zabezpečenia, ktorý je charakteristický pre Švédsko je vyznačený vysokou mierou redistribúcie a vysokou finančnou náročnosťou. Švédsko dosahovalo počas skúmaného obdobia 1995-2009 najvyššie hodnoty sociálnej kvóty, v priemere 31,2% HDP. Okrem najvyššej sociálnej kvóty Švédsko dosiahlo aj najnižšie administratívne náklady spojené s realizáciou sociálnej ochrany. Znamená to, že z pohľadu objemu výdavkov na sociálnu ochranu s nimi hospodári najefektívnejšie. Za Švédskom nasleduje Nemecko, ktoré reprezentuje nemecký, korporatívny model sociálneho zabezpečenia, založený na princípe zásluhovosti a strednej miere prerozdelenia zdrojov. Sociálna kvóta v Nemecku dosahovala v priemere 29,5% HDP. Veľká Británia reprezentuje posledný, anglo-americký model sociálneho zabezpečenia, ktorý je zo všetkých najliberálnejší a miera prerozdelenia je najnižšia. Vo Veľkej Británii predstavovala sociálna kvóta v priemere 26,4%. Najnižšiu úroveň sociálnej ochrany počas skúmaného obdobia vykazovalo Slovensko, výdavky na sociálnu ochranu tvorili v priemere len 18,3% HDP. Priemerná sociálna kvóta v EU27 v období 2005-2009 je 27,1%. Vo všetkých skúmaných krajinách s výnimkou Švédska sociálna kvóta rástla. Vo Švédsku poklesla o 4,18%. Môžeme teda potvrdiť viditeľné konvergenčné tendencie sociálnych kvót, ktoré sa postupne približujú priemeru EÚ, ktorá sa snaží harmonizovať jednotlivé sociálne politiky a tak znižovať sociálne rozdiely v spoločnosti.

Sociálny rozpočet zaznamenal úplne opačné poradie krajín oproti sociálnej kvóte. Najvyšší sociálny rozpočet vykazuje Slovensko. V priemere tvoria výdavky na sociálnu ochranu až 77,29% výdavkov štátneho rozpočtu. Nasleduje Veľká Británia, ktorej sociálny rozpočet bol v priemere 62,19%. Veľmi podobný priemerný sociálny rozpočet vykazuje aj Nemecko a to 62,17%. Prekvapivo najmenší podiel výdavkov sociálnej ochrany na výdavkoch štátneho rozpočtu dosiahlo Švédsko. Počas skúmaného obdobia tvoril sociálny rozpočet priemerne 55,55% výdavkov štátneho rozpočtu Švédska. Pozorovaním vývoja v skúmaných krajinách sme zistili, že s výnimkou Veľkej Británie oproti bázickému roku 1995 sociálny rozpočet všade vzrástol. Od roku 2002 sa v krajinách Nemecko, Švédsko a Veľká Británia prejavujú mierne konvergenčné tendencie. Na Slovensku sa však konvergencia k ostatným krajinám nepotvrdila. Dokonca sa sociálny rozpočet v posledných rokoch ešte viac odchyľil od ostatných skúmaných krajín a zaznamenal väčší nárast. Na Slovensku v roku 2008 prudšie vzrástla aj sociálna kvóta. Dôvod rastu obidvoch ukazovateľov sme čiastočne argumentovali ekonomickou recesiou spôsobenou hospodárskou krízou a zvýšenou mierou nezamestnanosti. Nepriaznivá ekonomická situácia si vyžiadala daň v podobe poklesu HDP, zníženia príjmov do štátnej pokladnice, zvýšenej miery nezamestnanosti a následne tlak na zvýšenie výdavkov na sociálnu ochranu.

Slovensko hodnotíme ako krajinu s nižšou úrovňou sociálnej ochrany, kde prevláda viac solidarita nad zásluhovosťou, čo môže vyvolať u niektorých obyvateľov pasivitu. Ako návrhy na zlepšenie uvádzame zmenu podmienok na pracovnom trhu, v legislatíve a taktiež implementácia a dodržiavanie dlhodobých strategických opatrení v oblasti sociálnej politiky.

Literatúra

- [1] JAKAB, K. 2009. *Sociálna politika Slovenska v kontexte integračných tendencií v Európskej Únii*. Dizertačná práca, 2009
- [2] KORIMOVÁ, G. 2007. *Predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2007. 190 s. ISBN 978-80-8083-399-2
- [3] PEKOVÁ, J. 2002. *Veřejné finance úvod do problematiky*. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2002. ISBN: 80-86395-19-7
- [4] http://www.iness.sk/themes/Milo/texty/INESS_Analyza%20socialneho%20systemu%20OSR.pdf
- [5] <http://www.government.gov.sk/>
- [6] http://ec.europa.eu/index_sk.htm
- [7] <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4>
- [8] http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Socialne_statistiky/Socialne_statistiky/Socialna_ochrana/SO_1995-2006_13022009.pdf,
- [9] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/General_government_expenditure_statistics
- [10] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/database
- [11] http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EXP_COFOG_SPECIAL#
- [12] http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_a_main&lang=en,
- [13] www.finance.gov.sk/
- [14] <http://www.employment.gov.sk/>
- [15] <http://www.euractiv.sk/>
- [16] www.statistics.sk/
- [17] <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- [18] <http://www.ecb.int/stats/html/index.en.html>
- [19]

ŘEŠENÍ ENVIRONMENTÁLNÍCH PROBLÉMŮ V EUROREGIONU KRUŠNOHOŘÍ/ERZGEBIRGE

SOLUTIONS TO ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN THE EUROREGION KRUŠNOHOŘÍ / ERZGEBIRGE

PAEDDR. VÁCLAV NETOLICKÝ

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s.
studijní středisko Most
Pionýrů 2806, 434 01 Most, Česká republika
E-mail v.netolicky@centrum.cz

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je přiblížit vývoj environmentální problematiky na území Euroregionu Krušnohoří/Erzgebirge. Je zde využita metoda analýzy dokumentů, především výsledků výzkumných projektů, které byly na česko-saské hranici realizovány. Autor zde také využívá osobních zkušeností, neboť se na přípravě a realizaci uvedených ekologických projektů osobně podílel.

Součástí tohoto článku je stručný popis nejvýznamnějších ekologických aktivit, které přispěly k ozdravení životního prostředí v horské části Euroregionu Krušnohoří/Erzgebirge. Nejvýznamnější jsou bezesporu programy Evropské unie Phare Black Triangle a Phare CBC, které zejména na počátku devadesátých let dvacátého století přinesly do tohoto regionu významné finanční prostředky. Důležitou roli zde též hraje bilaterální environmentální spolupráce Česká republika-Sasko.

Oblast životního prostředí patří mezi nejúspěšnější formy přeshraniční spolupráce v Euroregionu Krušnohoří/Erzgebirge.

Klíčová slova

Přeshraniční spolupráce, euroregion, environmentální problémy, Černý trojúhelník, předstupní fondy, komise životního prostředí.

Anotation

This article aims to bring environmental issues to the development of the Euroregion Krušnohoří/Erzgebirge. There is used the method of analysis of documents, especially the results of research projects those were on the Czech/Saxon border realized. The author uses personal experience as well as the preparation and implementation of those personally involved in environmental projectes.

This article is a brief description of the most important environmental activities that contributed to the recovery of the environment in the Euroregion Krušnohoří/Erzgebirge. The most important are undoubtedly the programs of the European Union Phare Black Triangle and Phare CBC. They especially in the early nineties of the twentieth century have brought to this region significant financial resources. An important role is also played by bilateral environmental cooperation Saxony/Czech republic.

The environmental sector is one of the most successful forms of cross-border cooperation in Euroregion Krušnohoří/Erzgebirge.

Key words

Cross-border cooperation, Euroregion, environmental problems, the Black Triangle, pre-accession funds, the Commission for the Environment.

JEL classification: R11

Úvod

Přelom osmdesátých a devadesátých let dvacátého století je obdobím vrcholící ekologické krize v česko-saské příhraniční oblasti. Situace je tak vážná, že vede k veřejnému vystoupení občanů proti stávajícímu politickému režimu několik dní dříve před událostmi 17. listopadu 1989.

Krátce po pádu komunistického režimu dochází k rozsáhlým změnám v životě celé společnosti, tedy i v oblasti veřejné správy. Obnova skutečné územní samosprávy přináší též možnost vytvářet různá sdružení obcí a to dokonce taková, která překračují hranice státu. Z různých forem přeshraničních struktur získávají prioritu euroregiony.¹

Obě popsané situace se navzájem propojují. Přeshraniční spolupráce a její ekonomická podpora ze strany Evropských společenství, resp. Evropské unie² je jedním ze základních předpokladů řešení ekologických problémů severozápadního pohraničí.

Autor příspěvku byl zapojen do aktivit spojených s oběma popsanými situacemi. Je zakládajícím členem Euroregionu Krušnohoří/Erzgebirge a zároveň byl členem týmu v projektech, které řešily environmentální problémy Krušných hor.

Legislativní rámec vzniku euroregionů na území Československa a České republiky

Právní podpora těchto aktivit je dána již zákonem č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení) a to konkrétně ustanovením §17. „Obce mohou k obhajobě svých práv a zájmů vytvářet sdružení, navazovat partnerské vztahy a spolupracovat s obcemi jiných států a být členem mezinárodních sdružení místních orgánů.“ Je však nutno upozornit na fakt, že tato legislativní norma nestanovuje podmínky pro vytváření „mezinárodních sdružení místních orgánů“, ani kompetence při rozhodování o těchto aktivitách.

Zákon č. 302/1992 Sb., svými změnami zasahuje i do části zákona o obcích věnované dobrovolným svazkům obcí a jiným seskupením obcí. „Obce a svazky mohou spolupracovat též s obcemi jiných států a být členy mezinárodního sdružení místních orgánů. Obce a svazky mohou být členy právnických osob s mezinárodním prvkem.“³ Rozhodování o členství obce v dobrovolném svazku obcí a ve sdružení s mezinárodním prvkem jsou touto právní normou

¹ Jiné typy struktur (CENTROPE apod.) nemají v podstatě zásadnější význam a vnášejí do systému přeshraniční spolupráce rozříštění.

² Evropská unie vzniká na základě Maastrichtské smlouvy (Smlouvy o Evropské unii) 7.2. 1992.

³ §20 odst. e zákona ČNR č. 302/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon ČNR č. 367/1990 Sb. o obcích (obecní zřízení).

nově zařazeny do samostatné působnosti obce⁴. Kompetence při rozhodování o účasti obce v mezinárodních sdruženích místních orgánů je dána obecnímu zastupitelstvu.⁵

Bohužel, ani tato právní norma podmínky účasti obce v mezinárodních sdruženích nijak nespécifikuje, avšak odvolává se v této věci na zákon č. 116/1985 Sb., o podmínkách činnosti organizací s mezinárodním prvkem v Československé socialistické republice. Tento zákon přiděluje kompetence „zřídít organizace s mezinárodním prvkem, či umožnit takovéto existující organizaci působit na území státu federálnímu ministerstvu vnitra po dohodě s ministerstvem zahraničí a po projednání s příslušnými ústředními orgány státní správy za stanovených podmínek.“⁶

Uvědomíme-li si, že první pokusy o vytvoření euroregionů na česko-německé hranici se objevily v roce 1991, nebyly veškeré právní otázky jejich existence v té době zcela ujasněné. To také například přibrzdilo aktivity směřující ke vzniku Euroregionu Egrensis z přelomu let 1991-1992. Toto úsilí bylo dovršeno až v roce 1993. Však již rok 1992 je v oblasti přeshraniční spolupráce mimořádně významný. Na česko-saské hranici postupně vznikají tři euroregiony: Euroregion Nisa – zasahující navíc na území Polska, Euroregion Elbe/Labe a Euroregion Krušnohoří/Erzgebirge.

Aktivity směřující k vytváření euroregionů i jejich činnost nebyly příliš vítány centrálními institucemi státní správy, což lze chápat jako nepřízeň byrokracie ke všemu, co vzniká mimo její přímý vliv, zde na regionalistickém principu „bottom-up“⁷.

Problémem je i nejednotnost chápání pojmu euroregion, které se občas odráží nejen v praxi, ale i v odborné literatuře. Jako euroregion je vnímána zpravidla část příhraničního prostoru státu, resp. institut působící v tomto prostoru. Je nutno připomenout jeden z bodů charakteristiky euroregionů, kterou prezentuje jeden ze zakladatelů myšlenky této formy přeshraniční spolupráce J. Gabbe: euroregion je z pohledu organizačního „sdružení regionálních a místních institucí na obou stranách státní hranice, někdy s parlamentním shromážděním; přeshraniční organizace s trvalým sekretariátem a s odborným a správním personálem a s vlastními finančními prostředky...“ Na druhou stranu zde setrvává neexistence právní subjektivity u dvanácti z celkového počtu 13 euroregionů, jejichž část je součástí území ČR.⁸

Environmentální situace v česko-saském pohraničí

V době vzniku Euroregionu Krušnohoří/Erzgebirge byla nejvyhrocenější situace ve dvou oblastech rozvíjející se přeshraniční spolupráce. Byla to neprůchodnost hranice (pouhé tři silniční hraniční přechody) a především to byla otázka životního prostředí. Po vstupu České republiky do Schengenského prostoru v roce 2007 první problém prakticky neexistuje. Zaměříme se na environmentální problémy tohoto regionu a jejich řešení.

⁴ tamtéž §14 čl. 1 odst. m.

⁵ tamtéž §36 č. 1 odst. l.

⁶ §3 zákona č. 116/1985 Sb., o podmínkách činnosti organizací s mezinárodním prvkem v Československé republice.

⁷ KADERÁBKOVÁ, Jarmila et al. Úvod do regionálních věd a veřejné správy. 4. Vydání. Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. s.12.

⁸ Výjimkou je Euroregion Bíle/BieleKarpaty

Jak již bylo zmíněno, environmentální situace byla v česko-saském příhraničí na počátku 90. let kritická. Počátky tohoto nepříznivého stavu spadají do poloviny šedesátých let, kdy se rozvíjí palivoenergetický komplex v okresech Chomutov, Most a Teplice. V podkrušnohorské pánvi dochází v důsledku povrchové těžby hnědého uhlí k devastaci krajiny, oblast je postihována v období teplotních inverzí kritickou koncentrací oxidů síry, prachových částí a dalších škodlivin.

Obdobná situace (též v souvislosti s těžbou uhlí a tepelnými elektrárnami) vzniká i v příhraničí Saska a v polském Dolnoslezském vojvodství. Osmdesátá léta přinášejí téměř kompletní likvidaci lesních porostů hraničních pohoří zejména Krušných a Jizerských hor. V tomto období patří příhraniční oblasti Československa, Německé demokratické republiky a Polska k největším znečišťovatelným ovzduší v Evropě a tato oblast získává označení „Black Triangle“ („Černý trojúhelník“).

K řešení situace se však přistupuje až po politických změnách v těchto zemích, tedy na počátku devadesátých let dvacátého století.

Velmi významnou iniciativou Evropských společenství bylo vytvoření grantových programů pro podporu příhraničních regionů kandidátských zemí. Jedná se především o předvstupní program Phare Cross-Border Cooperation, známější pod označením Phare CBC. Pro oblast Černého trojúhelníka byl dokonce zřízen speciální program Phare Black Triangle. Zčásti bylo možno použít i méně známý program Phare Energy.

Intenzivní finanční podpora EU, koordinovaný přístup jednotlivých států i zapojení těžebních a energetických společností přinesly v průběhu dalších dvou desetiletí až překvapivé pozitivní výsledky.

Vzrůstá též význam bilaterální spolupráce sousedících států v environmentální oblasti. Následující tabulka prezentuje nejvýznamnější takto zaměřené dokumenty řešící vztah České republiky a Spolkové republiky Německo.

Tab. 1: Základní dokumenty česko-německé spolupráce v oblasti životního prostředí

Datum uzavření	Název dokumentu
24.10.1996 (v platnosti od 2.1.1999)	Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Spolkové republiky Německo o spolupráci v oblasti ochrany životního prostředí
12.12.1995 (v platnosti od 25.10.1997)	Smlouva mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o spolupráci na hraničních vodách v oblasti vodního hospodářství
17. 9. 1996	Ujednání mezi MŽP ČR a Ministerstvem životního prostředí, přírodních zdrojů a lesnictví Polské republiky a Spolkovým ministerstvem životního prostředí, ochrany přírody a bezpečnosti reaktorů o výměně imisních dat v Černém trojúhelníku.
19.9.2000	Smlouva mezi Českou republikou a spolkovou republikou Německo o vzájemné pomoci při katastrofách a velkých haváriích.

Zdroj: STRAHALOVÁ, Š. Česko-německá spolupráce. *Planeta*. r. XIV, č. 8/2006, s.6. ISSN 1801-6898.

Dopad zrealizovaných projektů, které především zahrnují technologické úpravy tepelných elektráren zajišťujících odsíření a záchyt pevných částic a likvidace mnoha lokálních topenišť na stupeň znečištění ovzduší, prezentuje následující tabulka.

Tab.2: Vývoj emisí znečišťujících látek v procentech ke skutečnosti r. 1980

Znečištění	1975	1980	1985	1990	1992	1994	1996
<i>Staré spolkové země</i>							
SO ₂	105	100	75	28	27	21	19
NO _x	86	100	97	75	70	61	59
Prach	118	100	79	60	57	54	53
<i>Nové spolkové země</i>							
SO ₂	96	100	123	101	59	44	35
NO _x	98	100	103	98	72	59	55
Prach	100	100	109	84	23	9	9
<i>Česká republika</i>							
SO ₂	93	100	101	87	72	59	44
Nox	n. a.	100	109	102	95	59	59
Prach	99	100	80	50	40	28	14

Zdroj: Luftreinhaltebericht Erzgebirge/Zpráva o ochraně čistoty ovzduší v Krušných horách. Bonn: Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, 1997. s. 16.

Jak vyplývá z uvedených výsledků, došlo k výraznému snížení hodnot všech sledovaných prvků již v průběhu cca 5 let. Porosty pohraničních porostů se obnovily a Krušné hory mají výrazný potenciál pro rozvoj turistiky a rekreačních sportů.

Specifikace environmentálních problémů v Euroregionu Krušnohoří a jejich řešení

Zatímco se dařilo řešit problémy v pánevní oblasti českého Podkrušnohoří, ukázalo se, že stav životního prostředí v některých úsecích Krušných hor zůstává nadále velmi nepříznivý. Jednalo se především o oblast Vejprtska na české straně a okresu Annaberg-Bucholz na straně saské. Saská obec Bärenstein a část města Vejprty hodnotami znečištění vysoce převyšovaly průměr regionu. Příčinou byly především zdroje vytápění ve městě Vejprty, neboť saská obec Bärenstein již byla v té době plynofikována. Stejný způsob ekologizace tepelných zdrojů měl v téže době proběhnout i v městě Vejprty v rámci programu vlády ČR na ozdravení severozápadních Čech.⁹ Od plánovaného plynovodu zajišťující plynofikaci obcí v Krušných horách se však z neznámých důvodů (i přes územní a stavební připravenost) ustoupilo.

Z iniciativy místních samospráv a osobní podpory premiérů české a saské vlády se podařilo zrealizovat dodávku zemního plynu z Bärensteinu do Vejprt. Zapojení do programu Phare Energy přineslo zpracování energetická studie města Vejprty, která též zahrnovala kompletní projektovou stavební dokumentaci pro ekologizaci místních tepelných zdrojů. K realizaci tohoto záměru došlo díky úspěšnému projektu v již zmíněném grantovém programu Phare Black Triangle. Došlo k plynofikaci dvou centrálních kotelen, objektů škol, nemocnice, kina a ústavů sociální péče, přičemž celkové náklady ve výši 20 milionů Kč byly uhrazeny z grantu ve stoprocentní výši.

V téže době jsou ve stejné lokalitě realizovány první dva investiční projekty z programu Phare CBC. Byla to především rekonstrukce čističky odpadních vod ve Vejprtech s napojením kanalizace ze saského Bärensteinu. Saská obec do té doby neměla problém centrálního čištění odpadních vod řešena.

⁹ Aktualizovaný soubor opatření k ozdravení životního prostředí Severočeského kraje. Příloha k usnesení vlády ČR ze dne 15. května 1991 č. 166.

Druhým projektem byla rekonstrukce hraničního železničního mostu Vejprty-Bärenstein, která umožnila obnovu trati Chomutov-Chemnitz. Provoz nákladní dopravy – zejména černého uhlí pro saské příhraniční úzkokolejné železnice mohl přinést odlehčení silniční přepravě v regionu. Bohužel rozhodnutím orgánů Ústeckého kraje byl v prvním desetiletí tohoto století nelogicky zastaven provoz železnice na české straně.

Velmi zajímavou akcí environmentálního charakteru v Euroregionu Krušnohoří/ Erzgebirge byla ekologizace vytápění polikliniky ve Vejprtech. Investorem tentokrát nebyla Evropská unie, ale vláda Svobodného státu Sasko. Tento pilotní projekt byl vůbec první investiční akcí saské vlády mimo území vlastního státu a není známo, že by se v dalším období obdobné aktivity opakovaly.

Území Euroregionu Krušnohoří/Erzgebirge zasáhly i některé další akce nadregionálního významu, například obchvat města Chomutova, který byl financován v rámci Kohezního fondu.

Komise životního prostředí Euroregionu Krušnohoří/Erzgebirge

Součástí organizační struktury Euroregionu Krušnohoří/Erzgebirge je česko-saská Komise životního prostředí. Tento orgán projednává aktivity směřující k ozdravení životního prostředí na obou stranách hranice. Jednou z iniciativ bylo například vytvoření komplexního systému ochrany přírody Krušných hor. Zatímco na saské části tohoto pohoří existuje přírodní park – Naturpark Erzgebirge-Vogtland, česká regionální ani státní správa tyto aktivity nepodporuje. Na druhou stranu byla na české náhorní plošině zřízena tzv. „ptačí oblast“ v rámci evropského programu Natura 2000. To přineslo, mimo jiné, částečnou regulaci budování větrných elektráren v tomto regionu.

I když je spolupráce v environmentální oblasti v rámci euroregionu na velmi dobré úrovni, je nutno zmínit i konfliktní situace, které se týkají právě ekologických problémů. V polovině devadesátých let došlo k odumření části lesních porostů v okolí města Jöhstadt. Saská strana obvinila z těchto škod průmyslové podniky v českém Podkrušnohoří. Souvislost se však neprokázala a odborníci usoudili, že se jednalo o mimořádný průběh zimy se silnou námrazou. Přesto proběhly ekologické demonstrace občanů Saska na hranicích. Čas od času řeší Komise životního prostředí tzv. „ pachové znečištění“. Ačkoliv je vina dávana chemickým závodům v Záluží u Litvínova, skutečné příčiny se nezjistily. Poslední konfliktní oblastí je nárůst počtu větrných elektráren v české části Krušných hor. Zde proti sobě stojí ekologická výroba elektrické energie a zásah těchto staveb do krajiny. Nedá se však říci, že by při rozhodování o povolení výstavby těchto zdrojů měly orgány euroregionu zásadní vliv. Na druhou stranu nelze opomenout fakt, že když se rozjížděly podobné aktivity na saské straně Krušnohoří před dvaceti lety, dělo se to bez jakéhokoliv vyjádření z druhé strany hranice

Závěr

Řešení environmentálních problémů v oblasti Euroregionu Krušnohoří/Erzgebirge patří k největším úspěchům přeshraniční spolupráce. Dnes již tento region nepatří k ekologicky nejpostiženějším oblastem v zemi a ani v období teplotních inverzí nedochází v podhůří k tak kritické situaci, jak je tomu v jiných částech státu. Černý trojúhelník také zmizel z mapy

Evropy, což je výsledek mimořádné spolupráce evropských, národních, regionálních i místních veřejnoprávních subjektů i podnikatelského sektoru.

Novým, doposud neřešeným problémem může být nadměrná koncentrace přízemního ozonu, která zasahuje vrcholné části Krušnohoří a její vliv na lesní porosty by dle odborníků mohl mít podobný dopad, jak tomu bylo před lety s oxidy síry. Této problematice se již několik let věnuje tým ekologů ze Saska i ČR v rámci programu OMKAS.

Literatura

- [1] ABRAHAM, J. et al. *Common Report on Air Quality in the Black Triangle Region 1998*. 1st. Edition. Jelenia Góra: CHMU, WIOS, 1999. 120 pp. ISBN 83-7217-070-3.
- [2] GABBE, J. et al. *Practical Guide to Cross-border Cooperation, Third Edition*. Gronau: European Commission, AEBR, 2000. ISBN (neuvedeno) .
- [3] GABBE, J. Malchus, V., Martinos, H. *Praktický průvodce pro příhraniční spolupráci*. Brusel/Gronau: Evropská komise, AEBR, 2000. ISBN (neuvedeno).
- [4] KADEŘÁBKOVÁ, J., KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Z. *Region a regionální vědy : (vybrané sociální, kulturní a environmentální aspekty)*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2008. 77 s. ISBN 978-80-7408-009-8.
- [5] KADEŘÁBKOVÁ, J., MATES, P., WOKOUN, R. eds.. *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*. 4. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 448 s. ISBN 80-86473-80-5.
- [6] *Kronika : 15 let - Euroregion Krušnohoří 2007 = Chronik : 15 Jahre – Euroregion Erzgebirge 2007*. 1. vydání. Most : Euroregion Krušnohoří, 2007. 51 s. ISBN 978-80-254-9970-2.
- [7] *Luftreinhaltebericht Erzgebirge – Zpráva o ochraně čistoty ovzduší v Krušných horách*. 1. vydání. Bonn : Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, Praha : Ministerstvo životního prostředí, 1997. 128 s. ISBN (neuvedeno).
- [8] KAUPP, Heike. ed. *Lufthygienische Situation und Waldzustand im Schwarzen Drieck: Veranstaltung anlässlich der 4. Zwischenverteidigung des Interreg II – Projektes OMKAS, 25./26. September 1998, Seiffen/Erzgebirge*. Dresden: Landesamt für Umwelt und Geologie.
- [9] WOKOUN, R. *Česká regionální politika v období vstupu do Evropské unie*. 1. vydání. Praha : Oeconomica, 2003. 326 s. ISBN 80-245-0517-7.
- [10] WOKOUN, R., MATES, P. (eds.). *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. 1. vydání. Praha: Linde, 2006. 351 s. ISBN 80-7201-547-8.
- [11] ZAHÁLKA, J. et al. *Ochrana životního prostředí a české příhraniční obce*, 1. vydání. Ústí nad Labem: Fakulta životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 1999. 40 s. ISBN 80-7044-266-2.
- [12] ZICH, F. ed. *Přeshraniční vlivy v českém pohraničí : přeshraniční spolupráce v pohraničí jako evropeizace zdola?* 1. vydání. Ústí n. Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2007. 282 s. ISBN 978-80-7044-931-8.

VYBRANÉ OTÁZKY VZTAHU OBYVATEL V ÚZEMÍ MEZI MĚSTY BRNO – BŘECLAV - ZNOJMO

SELECTED ISSUES OF RURAL INHABITANTS' PERCEPTIONS IN REGION AMONG BRNO – BŘECLAV - ZNOJMO

MGR. LUKÁŠ NEVĚDĚL

Ústav demografie a aplikované statistiky

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně

Třída Generála Píky 7, 613 00 Brno, Česká republika

E-mail: lukas.nevedel@mendelu.cz.

Anotace

Cílem předkládaného článku je prezentovat vybrané otázky vztahu obyvatel k vlastní obci a ke zkoumanému okolí v obcích mezi Brnem, Břeclaví a Znojmem. Autor vycházel z podobně zaměřených výzkumů terénu, které na Slovensku prováděl P. Spišiak. Provedené terénní šetření oslovilo celkem 1 450 obyvatel ve zkoumaném území, což je 6,11 promile základního souboru všech obyvatel sledovaného regionu. Celkově se očekává, že se zkoumaný prostor nebude svými problémy a tématy rozvoje lišit od aktuálních otázek rozvoje venkovských obcí v ČR.

Klíčová slova

rurální studia, percepce, vnitřní rozvoj, Jihomoravský kraj

Annotation

The aim of the article is to present selected issues people's perceptions of own community and live in the area among the cities of Brno, Znojmo and Breclav. Author's work is based on own field research similar to questionnaire survey in Slovak Republic by P. Spišiak. Conducted field research addressed a total of 1 450 inhabitants in the surveyed area, which is 6.11 per thousand population of all people in given region. Overall, it is expected that the space will be similar in development issues and themes as the issues of rural regions and communities in the Czech Republic.

Key words

rural studies, perception, endogenous development, South Moravia

JEL classification: R58

Úvod

Zkoumané území tvoří území obcí v jižní části Jihomoravského kraje České republiky. Konkrétně se jedná o území 165 obcí v území správního obvodu obce s rozšířenou působností Břeclav, Hustopeče, Mikulov a dále správní obvod obce s rozšířenou působností Židlochovice a Pohořelice. Vybrané obce správního obvodu obce s rozšířenou působností Ivančice, vybrané obce správního obvodu obce s rozšířenou působností Moravský Krumlov a vybrané obce správního obvodu obce s rozšířenou působností Znojmo tvoří další část relevantního území, které svým krajinným rázem spadají do Karpatské soustavy.

Cíl a metody

Prezentovaný výzkum se opírá především o dotazníkové šetření, které provedl autor příspěvku dle metodiky P. Spišiaka (2002). Jednalo se o šetření vztahu obyvatel k vlastní obci a ke zkoumanému okolí, kterého se zúčastnilo celkem 1 450 osob, z toho 696 mužů (48,0 %) a 754 žen (52,0 %). Poměr mužů a žen (proporce) v ČR je 48,9 % : 51,1 %. Dotazníkové šetření probíhalo kontinuálně od roku 2008 do roku 2010 a obsahovalo 59 otázek, které se věnovaly tradičně zjišťovaným tématům dle stanovené metodiky.

Mezi základní otázky patřily především následující okruhy týkající se studované problematiky: *domovní a bytový fond, chov domácích zvířat, vnímání venkovských obcí, výhody a nevýhody života na venkově, vybavenost různými službami a s občanskou vybaveností, spokojenost či nespokojenost s touto vybaveností, nutnost dojížděky do zaměstnání, pracovní zázemí respondenta, situaci na trhu práce, potřebnost vzniku nových míst v konkrétních odvětvích, spokojenost s nabídkou komerčních služeb v různých odvětvích a spokojenost s nabídkou sociálních služeb, sousedské vztahy, politická participace v obci, vliv nově přistěhovalých, vliv vstupu ČR do EU, témata k rozvoji.*

Vybrané výsledky jsou prezentovány níže. V rámci výzkumu byly osloveny následující věkové skupiny v uvedeném absolutním i relativním zastoupení, viz následující tabulky. Relativní zastoupení v jednotlivých kategoriích bylo rovněž srovnáno s průměrnou věkovou strukturou celé České republiky:

Tab. 1: Věková struktura výběrového souboru a její srovnání.

kategorie	absolutně	relativně	relativní zastoupení ČR
- do 19 let vč.	178	12,3 %	4,8 %
- 20 – 29 let	358	24,7 %	17,0 %
- 30 – 39 let	342	23,6 %	18,6 %
- 40 – 49 let	285	19,7 %	16,3 %
- 50 – 59 let	144	9,9 %	18,6 %
- 60 – 69 let	80	5,5 %	12,3 %
- 70 a více let	53	4,3 %	12,3 %

Zdroj: Český statistický úřad (2006), vlastní zpracování

Pro výběr respondentů byla použita metoda kvótního výběru. Výběrový vzorek (6,11 promile základního souboru, tj. počtu obyvatel mezi Brnem, Břeclaví a Znojmem, ke střednímu stavu obyvatelstva roku 2006; z 237 153 osob) obsahuje vzdělanější obyvatelstvo, než činí průměr ČR. Statisticky nebyla zjištěna významnější odlišnost ve vzdělanosti oproti vzdělanosti ČR.

Tab. 2: Vzdělanostní struktura výběrového souboru a její srovnání.

kategorie:	absolutně	relativně	relativní zastoupení
- základní	314	21,7 %	24,8 %
- střední bez maturity	457	31,5 %	38,0 %
- střední s maturitou	499	34,4 %	28,4 %
- vysokoškolské	180	12,4 %	8,9 %

Zdroj: Český statistický úřad (2006), vlastní zpracování

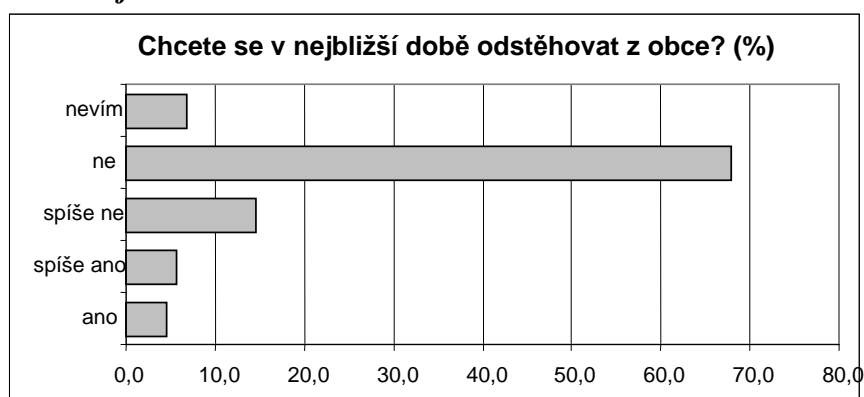
Vzdělanostní struktura respondentů je ovlivněna stejnou bariérou, podobně jako věková charakteristika. Autor příspěvku oslovoval respondenty, kteří byli více nakloněni šetření a ochotni ohodnotit otázky. Tento soubor je celkově vzdělanější nežli průměr ČR.

VÝSLEDKY

Provedené šetření vycházelo z metodiky P. Spišiaka (2002). Prvním okruhem otázek, které zde nejsou prezentovány v celé šíři (jednalo se o 59 otázek či témat k rozhovoru), byla oblast bydlení zdejšího obyvatelstva.

Plných 74 % dotázaného obyvatelstva žije v rodinném domě a téměř ze 100 % se jedná o rodinný dům v osobním vlastnictví. Otázka ale nezjišťovala, zda je nemovitost zastavená či nikoliv. Valná část venkovského obyvatelstva tak má vlastní zázemí, ke kterému je vázaná a často neuvažuje o emigraci z území. Domovní a bytový fond je tak značně konzervovaný. Uvedená teze neplatí pro obce v území v zázemí města Znojma, kde byla zjištěna vyšší míra emigrace, především mezi vzdělanějším a mladším obyvatelstvem.

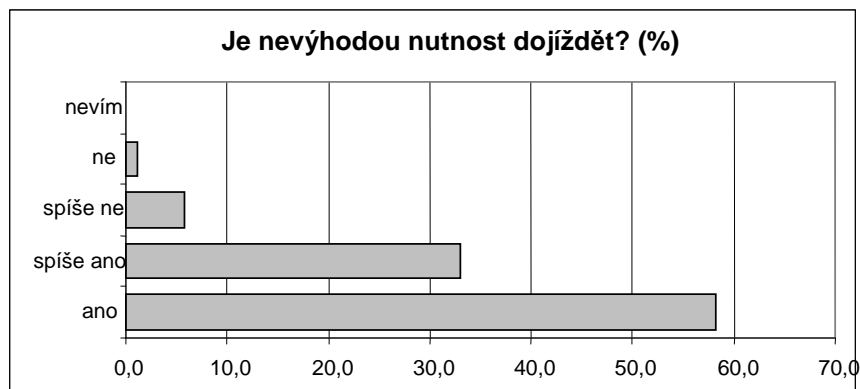
Obr. 1: Chcete se v nejbližší době odstěhovat z obce?



Zdroj: vlastní šetření

Na druhou stranu pro obce v zázemí města Znojma byla potvrzena domněnka, že mladší obyvatelstvo získává k obcím a k okolí výraznější vztah nežli jejich předkové, kteří do odsunutého prostoru přišli po druhé světové válce, a úspěšně se zde zakořeňují. Jednalo se ale často o mladší obyvatelstvo s nižším vzděláním, které pracovalo jako řemeslníci pro zdejší lokality.

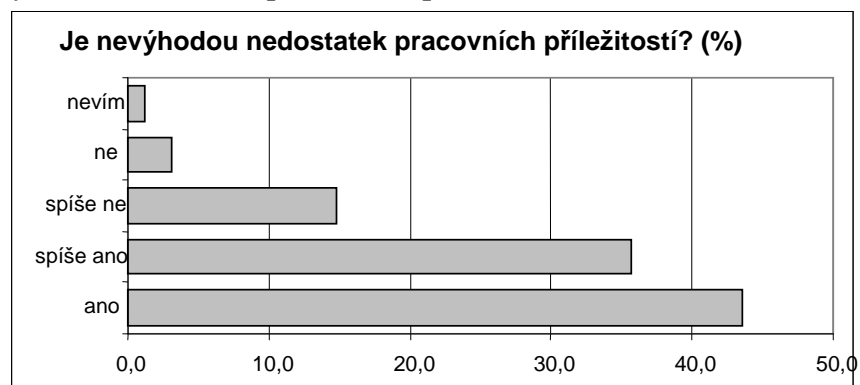
Jako hlavní nevýhodu života na venkově místní obyvatelstvo vnímá nedostatečnou nabídku pracovních příležitostí vč. OSVČ s nedostatečným finančním oceněním. Tato nedostatečná nabídka (a de facto poptávka) je indikována vysokou mírou nezaměstnanosti. Vysoká míra nezaměstnanosti není problémem pouze v zázemí města Brna, kde výpadek v počtu pracovního uplatnění pro místní obyvatelstvo nahrazuje pracovní trh města Brna.

Obr. 2: Je nevýhodou nutnost dojíždět?

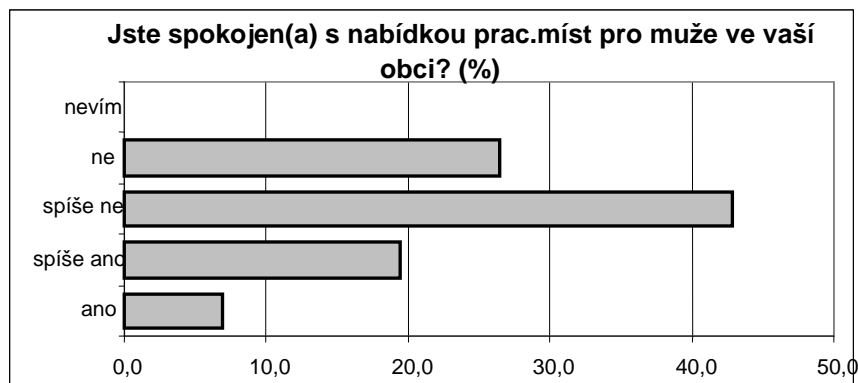
Zdroj: vlastní šetření

Zároveň je ale tento fakt (dojíždka) brán jako problém a ohrožení místních obcí (v zázemí města Brna) ze strany Brna. Místní obyvatelstvo tráví denně až 4 hodiny dojíždkou do zaměstnání. Tito lidé představují pro území velmi cenný zdroj kontaktů a kapitálu, který jsou schopni pro své venkovské obce zajistit ve městě (s napojením na další centra), zároveň ale přispívají k nabourávání konceptu venkovské komunity a využívají výhod vyšší mobility a možností efektivnější spotřeby vč. možnosti emigrace z území.

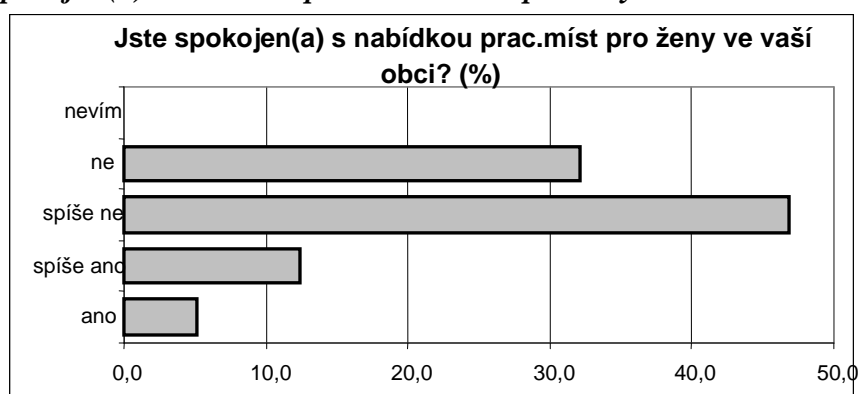
Jak plyne ze zjištěných výsledků, tak přes 60 % dotázaných vůbec neuvažuje o emigraci z vlastní obce, v případě okolí Břeclavi se tato hodnota blíží až k 75 %. Většina respondentů neuvažuje o změně místa svého trvalého bydliště, kde skutečně i bydlí mimo jiné i proto, že respondenti zmiňovali obavu, že nemohou opustit současné uplatnění, protože by byli nuceni řešit vzniklé ekonomické problémy. A nové pracovní uplatnění neseženou. Výjimkou jsou obce v zázemí města Znojma, kde o emigraci uvažuje plných 45 % dotázaných.

Obr. 3: Je nevýhodou nedostatek pracovních příležitostí?

Zdroj: vlastní šetření

Obr. 4: Jste spokojen(a) s nabídkou pracovních míst pro muže ve vlastní obci?

Zdroj: vlastní šetření

Obr. 5: Jste spokojen(a) s nabídkou pracovních míst pro ženy ve vaší obci?

Zdroj: vlastní šetření

Z šetření rovněž plyne, že méně kvalifikované obyvatelstvo je méně ochotno se dále vzdělávat a rekvalifikovat. Mladší a vzdělanější obyvatelé stojí mnohem více o zvyšování jazykové vybavenosti. Střední generace aktivně participuje na rozšiřování dovedností v oblasti ovládnutí počítače – hardwaru i softwaru. Starší lidé narážejí na problém věkové diskriminace, ačkoliv mají předpoklady a často i řadu zkušeností pro potřebný výkon.

Nejvíce si obyvatelstvo cení vzniku nových pracovních míst ve výrobním sektoru. Velmi pozitivně je hodnocen vyšší zájem o řemesla. Území mimo okolí Znojma si velmi cenilo růstu počtu míst ve stavebnictví a průmyslu stavebních hmot.

Negativně je i v současné ekonomické situaci hodnocen růst nových pracovních míst v zemědělství. V minulosti patřilo takřka k jedinému zaměstnavateli a po roce 1989 zaznamenalo výrazný pokles počtu pracovních míst a s tím i úpadek obcí např. u Znojma.

Ještě hůře je hodnocen růst pracovních příležitostí v lesnictví, pravděpodobně kvůli nízké zalesněnosti zkoumaného regionu. Pozitivnější hodnocení lesnictví bylo zaznamenáno jen v případě dotazovaných v Židlochovicích, kde sídlí lesní závod Lesů ČR, který spravuje místní zámek a nabízí hony a další turistické atraktivity, avšak pouze pro movité klienty.

Obyvatelstvo má několik požadavků na nabídku pracovních příležitostí v regionu. Důležité jsou minimální přesuny za prací, tj. aby vzdálenost mezi místem pracoviště a bydliště byla co nejnižší. Což je však nereálné, neboť nabídka a poptávka není podobně a podrobně strukturovaná dle odvětví i vzdělání lidí. Téměř třetina lidí žádá uplatnění v oboru, který

vystudovali za zdejší standardní platové podmínky. Většina lidí odpověděla, že má mírně podprůměrné ohodnocení vzhledem k úrovni kvalifikace a oboru, ve kterém pracují.

V rámci terénního šetření byly také u místního obyvatelstva v obcích studovány názory na současné problémy a směřování orgánů místní samosprávy. Místní obyvatelstvo stejně jako jejich volení představitelé by možné disponibilní prostředky rozdělilo na řadu záměrů. Tímto způsobem by pravděpodobně došlo k rozmělnění kýženého rozvojového efektu. Na druhou stranu oproti voleným představitelům je toto rozmělnění daleko výraznější, tj. výsledný efekt by byl horší. Případné neuspokojování záměrů obyvatelstva vyvolává ale výraznější skepsi lidí vůči svým voleným zástupcům.

Místní lidé dále nereflektují vázanost finančních toků v obcích a mají nereálné informace o disponibilních financích. Proto je otázkou, na základě jakých informací volí místní obyvatelstvo do lokálních samosprávných orgánů a zda je základem reálného ocenění práce současné reprezentace relativně dobrá správa (bývá více kritizována než chválena), její sociální kapitál či nedostatečná nabídka (velmi málo lidí stojí o roli místního leadera).

Závěr

Cílem předkládaného článku bylo prezentovat vybrané otázky vztahu obyvatel k vlastní obci a ke zkoumanému okolí v obcích mezi Brnem, Břeclaví a Znojmem. Bylo provedeno zkoumání dle metodiky P. Spišiaka (2002). Provedené terénní šetření oslovilo celkem 1 450 obyvatel ve zkoumaném území, což je 6,11 promile základního souboru všech obyvatel sledovaného regionu. Celkově lze říci, že byly naplněny předpoklady autorů, kteří v současnosti analyzují rozvoj venkova a jeho budoucí vývoj.

Předkládaný výzkum potvrdil obecné teze, které prezentovali P. Chromý, V. Jančák, M. Marada a T. Havlíček (2011): „*Svět se proměňuje od teritoriálně zakořeněných společností ke společnosti sítí a interakcí. Od toho se odvíjí chápání venkova jako sociální konstrukce: vyjádření způsobu, jakým společnost formuje venkovský prostor, respektive jaký mu dává smysl. Tento vývoj probíhá dlouhodobě, a venkov lze označit za historicky institucionalizovaný fakt. Venkov pak slouží jako prostředí pro existenci sítí kulturních, ekonomických, politických aj. procesů a vztahů. Je založen jednak na kolektivní sociální klasifikaci / identifikaci, jednak na aktivitách, jimiž je vytvářen, postupně institucionalizován a následně reprodukován. Mezi hybné síly formování venkova lze zařadit tak a) pocit sounáležitosti obyvatel s venkovským prostředím a způsobem života, jakož i b) identitu venkova utvářenou jak zevnitř, tak zejména z vnějšku (image venkova, očekávání).*

Podstatu venkova (a jeho územní diferenciací) pak vyjadřují klíčová slova jako jedinečnost, subjektivita a symbolická hodnota prostředí. Z pohledu nové regionální geografie lze tedy venkov vnímat jako socioprostorový proces, během něhož vzniká prostorová jednotka jako část prostorové struktury společnosti a stává se viditelnou a jasně identifikovatelnou v různých sférách sociální praxe a sociálního povědomí – tedy jako „žitý prostor“.

Zatímco venkov, normativně vymezený na základě změn strukturálních podmínek, lze hodnotit relativně snadno (na základě subjektivně vybraných strukturálních ukazatel, využitím dostupných statistických dat), pak změny postojů, zájmy a hodnoty, percepce venkova, proměny vztahů obyvatel k venkovu, sociokulturní vzorce chování, pocit hrdosti, vnímání podmínek a znaky úspěšnosti atd. lze hodnotit obtížně, vyžadují totiž aplikaci hodnocení kvalitativní povahy (řízené rozhovory, dlouhodobá vcítěná pozorování apod.)“.

Literatura

- [1] CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. 2011: Venkov – žitý prostor: regionální diferenciacie percepcie venkova představiteli venkovských obcí v Česku. *Geografie*, 116, 1, 23 – 45. ISSN 1212-0014
- [2] SPIŠIAK, P., KLAMÁR, R., MICHAELI, E. 2002: *Trvalo udržateľný rozvoj mikroregiónu Ptava, vyhodnotenie prieskumu – vzťah obyvateľstva k vlastnej obci a k mikroregiónu*. 1. vyd. Humenní: Regionálna rozvojová agentura, 38 s. Bez ISBN.

**MIKROREGION A KVALITA ŽIVOTA - PŘÍPADOVÁ STUDIE
MIKROREGIONU JINDŘICHOHRADECKO****MICROREGION AND QUALITY OF LIFE – MICROREGION
JINDŘICHOHRADECKO CASE STUDY****MGR. IVAN ANDRÁŠKO, PHD.****MGR. JAROSLAV BIOLEK****BC. JANA HORÁKOVÁ***Geografický ústav**Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita**Kotlářská 2, 611 37 Brno, Česká republika**E-mail: geoganry@mail.muni.cz, 217989@mail.muni.cz, j.horakova@mail.muni.cz****Anotace***

V příspěvku jsme se zaměřili na území Mikroregionu Jindřichohradecko, a to ve dvou významově propojených rovinách. Tu první představuje strategický rozvojový dokument daného mikroregionu a jeho stručné zhodnocení. Součástí vizí a priorit rozvoje zde obsažených je také koncepce kvality života. Vzhledem k absenci zhodnocení poznatků týkajících se její subjektivní dimenze ve zmiňovaném dokumentu, pokusili jsme se tento nedostatek alespoň částečně kompenzovat provedením vlastního terénního šetření zaměřeného na percepci vybraných aspektů kvality života v sledovaném území. Druhá základní rovina, resp. součást příspěvku, tak přináší poznatky vyplývající právě z tohoto výzkumu. Z výsledků vyplývá pouze parciální soulad mezi pohledem obyvatel a rozvojovým dokumentem. Pokud jde o samotný mikroregion, lidé většinou o jeho existenci buď nevědí, nebo mají pocit, že nijak nepřispívá k zlepšování jejich života.

Klíčová slova

strategický rozvojový dokument, kvalita života, percepce, spokojenost, veřejnost, mikroregion, Jindřichův Hradec, strukturované rozhovory

Annotation

From the spatial point of view we focused on the Microregion Jindřichův Hradec. The first part of the paper deals with the brief but critical assessment of the strategic development document of the microregion. Despite of the fact that an important part of the development visions and priorities represents the quality of life of local residents, in the mentioned document completely lacks a part dealing with the subjective dimension of the quality of life (i.e. how they perceive their environment and its aspects, what are their priorities etc.). Through our own research based on the semi-structured interviews, we tried to at least partially compensate this deficiency. In the second part of the paper we therefore discussed the obtained information. We concluded that there is only a partial concordance between the two investigated views (in terms of what are the official strategic aspirations, and what the inhabitants feel and want). Alarming is the fact, that most of the local inhabitants do not know anything about the existence or activities of the microregion.

Key words

strategic development document, quality of life, perception, satisfaction, public, microregion, Jindřichův Hradec, semi-structured interviews

JEL classification: I31

1. Úvod

Při sledování vývoje počtu strategických rozvojových dokumentů lze poměrně lehce nabyt dojmu, že se s nimi v České republice obrazně řečeno „roztrhl pytel“. Jak už to ovšem bývá, kvantita není zárukou kvality. Kupříkladu stále častěji se objevující vize zlepšování kvality života obyvatel našich (mikro)regionů nebo měst a obcí nezdědka získává značné trhliny již v průběhu přípravy koncepčních materiálů – tam, kde je řeč o strategii, o rozvoji, o zlepšování, musí být zcela nevyhnutelně zohledněny názory širšího spektra místních aktérů. Veřejnost má do celého tohoto procesu jednoznačně co mluvit, dvojnásob to platí, přijde-li řeč na kvalitu života. Zdá se, že tento velice důležitý fakt zatím není při přípravě rozvojových dokumentů příliš zohledňován. Platí to i v případě Programu rozvoje Mikroregionu Jindřichohradecko – svazku obcí Jindřichohradecko. Kvalita života, resp. myšlenka jejího zlepšování, se zde objevuje jako součást hlavních vizí mikroregionu a také jako jedna ze čtyř prioritních oblastí strategie rozvoje. Přestože existuje poměrně široký konsenzus, že poznání kvality života musí (kromě jiného) operovat též s její subjektivní dimenzí, zastupující percepci ze strany jednotlivců, názorů samotných obyvatel týkajících se života v jejich obci či celém mikroregionu se zde nedopátráme.

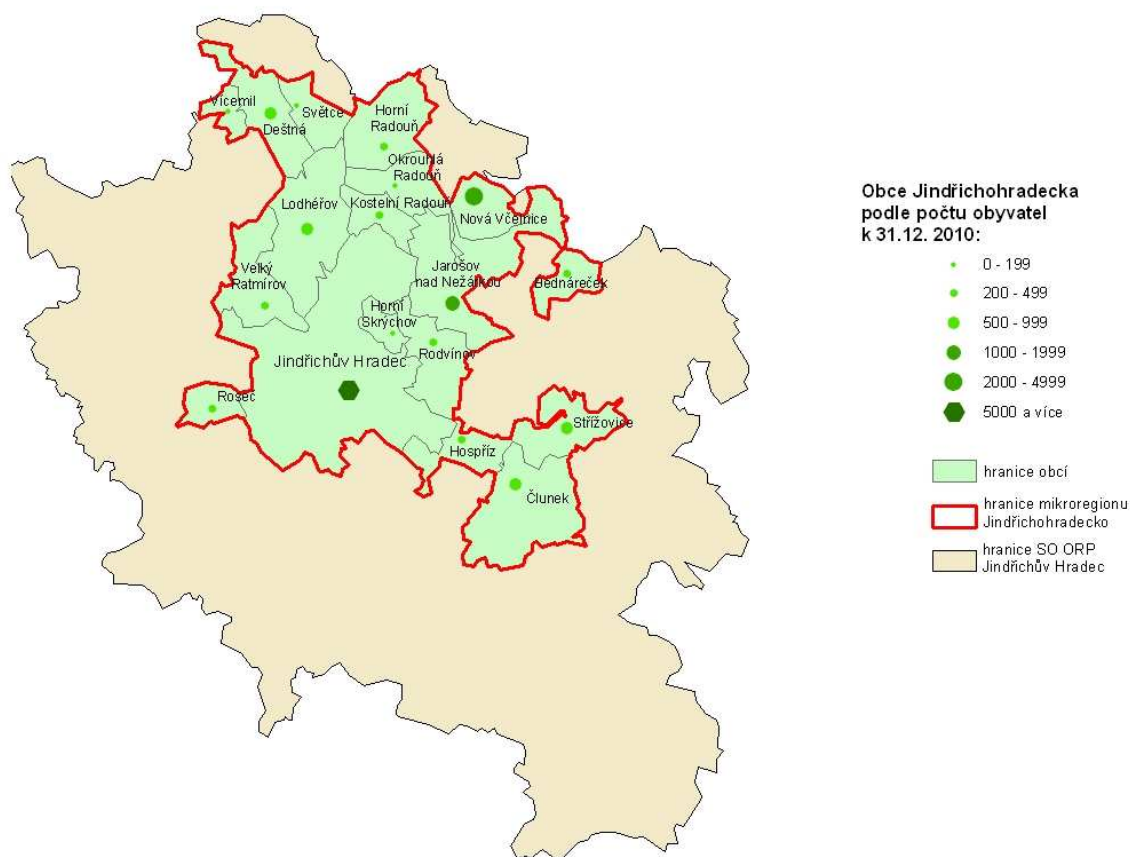
V předkládaném příspěvku jsme si proto dali za cíl alespoň částečně tento nedostatek „kompenzovat“, naznačit, jakým způsobem lze k poznávání subjektivního vnímání kvality života obyvatel ve vybraném území přistupovat a jaký typ a rozsah poznatků je možné takto získat.

2. Mikroregion Jindřichohradecko – stručná charakteristika

„Mikroregion Jindřichohradecko – svazek obcí Jindřichohradecko“ svým charakterem představuje venkovský region. Je tvořen osmnácti obcemi a to včetně města Jindřichův Hradec. Mikroregion byl vytvořen za účelem propojení a sladění zájmů venkovských obcí nacházejících v blízkosti tohoto města s cílem spolupráce a efektivního čerpání dotací z EU.

Region se nachází uvnitř největšího okresu ČR, má nepravidelný tvar a poměrně složitou vnitřní strukturu. Jeho rozloha činí 27 848 ha. Jak je patrné z obr. 1, Jindřichův Hradec neleží v jeho středu, nýbrž v jeho jižní, respektive jihozápadní části.

Obecně lze říci, že Jindřichohradecko má charakter venkovského a zemědělského regionu s jedním hlavním centrem. Jindřichův Hradec, který plní funkci centra mezo-regionálního významu, poskytuje pracovní místa a dostatečnou šíři služeb nejen pro obyvatele studované oblasti, ale i pro širší zázemí. Nejvíce lidí je zaměstnaných ve službách, méně už v průmyslu, který není v regionu příliš rozvinutý. Přestože podíl zaměstnaných v priméru je jen o jedno procento vyšší než v celém Jihočeském kraji, zemědělství, rybářství a lesnictví tvoří významnou produkční složku v regionu, zvláště pokud jde o využití půdy v zázemí Jindřichova Hradce.

Obr. 1: Populace obcí mikroregionu Jindřichohradecko k 31. 12. 2010

Zdroj: ČSÚ, 2011

Historii mikroregionu poznamenal odsun německého obyvatelstva po druhé světové válce. Dosídlení nedokázalo plně kompenzovat předválečný stav, což se mimo jiné projevuje dodnes. Na obr. 1 můžeme vidět, že většina obcí v regionu má méně než 500 obyvatel, pouze Nová Včelnice a Jarošov nad Nežárkou disponují více než 1 000 obyvateli. Z toho vyplývá, že Jindřichův Hradec s populací více než 22 000 může být považován za významné středisko regionu, přestože severně položené obce jsou vzdálené i více než 20 kilometrů.

3. Program rozvoje Mikroregionu Jindřichohradecko

Jak jsme již naznačili, rozvojový dokument nazvaný „Program rozvoje Mikroregionu Jindřichohradecko – svazek obcí Jindřichohradecko“ trpí několika nedostatky, které jsou ovšem pro podobné koncepční materiály připravované na území ČR spíše „typické“. Naším cílem proto není za každou cenu kritizovat, ale spíše alespoň ve stručnosti, a pokud možno konstruktivně, poukázat na některé aspekty, zasluhující zlepšení.

Programový dokument má základní strukturu „profil mikroregionu“ (analytická část), „strategická část“, „návrhová část“. Z již zběžného pohledu na obsah je zřejmá značná nevyváženost – analytická část je příliš obsáhlá, zatímco návrhová část je spíše „podvyživená“. Detailnější pohled dovnitř dokumentu potvrzuje některé předešlé obavy – setkáváme se zde s přílišnou obecností bez výraznější (nebo úspěšnější) snahy proniknout do hloubky, k jádru věci. Analytická část, ač kvantitativně obsáhlá, obsahuje pouze profil mikroregionu, který je spíše než situační analýzou pouhým výčtem nasbíraných informací. Některé z nich jsou jen těžko obhájitelným balastem (např. telekomunikační infrastruktura),

naopak jiné informace, které bychom zde logicky očekávali, chybí (např. zhodnocení vnějších vztahů mikroregionu, prostorové vazby a další). V dokumentu také nenajdeme rozbor názoru veřejnosti, nebo alespoň starostů či jiných důležitých aktérů, úplně schází jejich participace v celém strategickém procesu, což se projevuje v dalších částech strategie. Kvalitní syntézu parciálních poznatků postrádáme již „tradičně“. SWOT analýza je zcela „mimo mísu“ zařazena do strategické části, nemluvě o množství zmatečných informací v ní obsažených a nedodržení základních metodologických východisek. Tyto chyby se odvíjejí již od špatně zrealizované situační analýzy.

Vize rozvoje regionu se sice čtou hezky, ale působí jako klišé. Co chtějí místní obyvatelé? Jaká je jejich vize regionu, co by chtěli zlepšit? Prioritní oblasti jsou jasně definovány, stejně jako jednotlivé cíle. Definovaných aktivit je dost, některé jsou snad až příliš obecné („podpořit“ a „rozvíjet“). Vymezení specifických cílů, popis situace a vyvození opatření je zpracováno na lepší úrovni. Návrhy, konkrétní projekty logicky navazují na vymezené aktivity, vhodné by však bylo prezentovat širší rámec finanční stránky věci. Závažnou chybou je absence otázky implementace a monitoringu, zpětné vazby celé strategického procesu. Jak se bude provádět (nezávislé) hodnocení, jaké indikátory budou využity k hodnocení realizace akčního plánu? Bude informována veřejnost o implementaci programu rozvoje? Kdy a jak bude provedena aktualizace, změna či doplnění strategie?

Jak již bylo uvedeno, nejde nám v této chvíli o komplexní rozbor vybraného rozvojového dokumentu, jako spíše o identifikaci oblastí poznatků, jejichž absence je nežádoucí a negativně ovlivňuje jeho celkovou kvalitu a aplikovatelnost. Jednou z nejpodstatnějších je rezignace k participaci veřejnosti v rámci procesu plánování a rozhodování a seznámení se s názory obyvatel týkajících se života v mikroregionu.

4. Mikroregion Jindřichohradecko – výsledky výzkumu subjektivní dimenze kvality života

V následující části příspěvku přinášíme stručný přehled výsledků studie založené na metodě řízených, strukturovaných rozhovorů s obyvatelstvem Mikroregionu Jindřichohradecko. Je nutné poznamenat, že v daném ohledu přinášíme v tomto příspěvku prozatím pouze základní získané informace, což je ovlivněno také možnostmi jeho rozsahu. Předpokládáme ovšem, že v dalších připravovaných pracích na zde uvedené poznatky navážeme a dále je budeme rozšiřovat.

Struktura rozhovorů byla připravena s ohledem na stanovené cíle (především identifikace podstatných aspektů kvality života v daném území) a praktickou proveditelnost výzkumu (délka rozhovoru neměla přesáhnout 10 minut, pokud delší rozhovor nebyl iniciován ze strany samotného respondenta). Pro každou z obcí mikroregionu byla vypočítána velikost vzorky obyvatelstva tak, aby odpovídala přibližně čtyřem procentům místní populace (jako minimum bylo stanoveno 10 respondentů i pro nejmenší obce). Zohledněny byly samozřejmě i vybrané charakteristiky obyvatelstva obce tak, aby bylo možné vzorek považovat za plně reprezentativní. Celkově bylo do výzkumu, který proběhl počátkem léta 2011, zapojeno téměř 300 respondentů bydlících v 17 obcích mikroregionu (město Jindřichův Hradec do výzkumu zahrnuto nebylo).

Spokojenost s bydlištěm a jeho nejbližším okolím jako místem pro život

Optimisticky vyznívá skutečnost, že obyvatelé MR Jindřichohradecko jsou se svým bydlištěm převážně spokojeni. Více než 66% je jich v daném ohledu spokojeno až velmi spokojeno. Přibližně 24% vnímá i jisté nedostatky a proto volí spíše neutrální hodnocení. Negativní hodnocení (nespokojený až velmi nespokojený) lze evidovat u přibližně 9% respondentů.

Změna bydliště a její důvody

Je zajímavé, že i přes převládající spokojenost s místem současného bydliště více než 80% respondentů uvedlo, že přemýšlí o jeho změně. Samozřejmě si musíme být vědomi, že významová rovina může být v případě této informace z více důvodů spíše vágní. Také v případě realizace představ jednotlivých respondentů o stěhování by se (z prostorového hlediska) v drtivé většině případů nejednalo o žádnou dramatickou změnu. Z míst, do kterých by totiž případní emigranti směřovali, jednoznačně dominuje město Jindřichův Hradec, s větším odstupem poté následují České Budějovice.

Potenciální motivy pro stěhování můžeme ve všeobecnosti shrnout jako „to, co na venkově chybí, a lze to najít ve městě“. Jednoznačně nejčastějším možným stimulem pro změnu bydliště by v případě obyvatel venkovských obcí MR Jindřichohradecko byla práce, resp. příležitost se zaměstnat (nebo pouze eliminovat nutnost každodenní docházky za prací). Z dalších, častěji uváděných, důvodů lze zmínit vybavenost službami a lepší (dostupnější) možnosti vzdělávání a seberealizace. Je tedy zřejmé, že představy obyvatel o stěhování se upínají prioritně k vybraným rozdílům mezi životem ve městě a na venkově (typický příklad faktorů koncepce urbánně – rurální komplementarity tak, jak ji specifikuje např. Andráško (2010)).

Spokojenost s vybranými aspekty života v obci

Výzkum spokojenosti obyvatel představuje mimořádně důležitou a vědci často studovanou součást poznávání (subjektivní dimenze) kvality života. Spokojenost je termín lehce srozumitelný a všeobecně akceptovaný, v obsahové rovině ho lze interpretovat jako komplexní výsledek procesů posuzování, percepce, hodnocení a adaptace (van Kamp et al. 2003). Základní model v tomto případě reprezentuje celkovou spokojenost se životem jako sumu spokojeností s jeho různými součástmi. V případě našeho výzkumu jsme se v daném ohledu soustředili na vybrané aspekty života v obci (spektrum možností je samozřejmě mnohem širší).

Výsledky této části šetření nebyly nijak zásadně překvapivé a víceméně potvrdily naše předpoklady, vycházející (kromě jiného) též ze zkušeností nabytých v rámci předcházejících výzkumů. Největší spokojenost jednoznačně vládla mezi obyvateli vzhledem k množství zeleně v místě jejich bydliště (téměř 94% spokojených až velmi spokojených). Podíl 90% respondentů atakovala (velká) spokojenost s kvalitou místního ovzduší. Více než 70% respondentů bylo velmi spokojených s čistotou ulic a veřejných prostranství, sousedskými vztahy a celkovým vzhledem obce a dojmem, jakým tato působí. Nadpoloviční většina vyjádřila svou převládající spokojenost také v případech hlučnosti prostředí, možností sportovního využití, práce a činnosti místní samosprávy a množství dopravy v ulicích obce.

Vzhledem k již diskutovaným hlavním důvodům pro případnou změnu bydliště není překvapením, že jediným převážně negativně hodnoceným aspektem života v obci jsou zdejší

pracovní možnosti (více než 32% nespokojených a téměř 44% velmi nespokojených). Z hlediska procentuálního zastoupení jednotlivých odpovědí druhou položkou s nejhorsím hodnocením spokojenosti byly možnosti kulturního vyžití v obci (skoro 46%).

Výhody a nevýhody bydlení v obci, prioritní problémy a návrhy na zlepšení života v obci

V další části rozhovorů byli respondenti dotazováni na (z jejich pohledu) nejvýznamnější výhody a nevýhody bydlení v obci, na problémy, které by bylo potřeba řešit co nejdříve a vlastní návrhy obyvatel týkající se možností a podmínek zlepšení života v jejich obci. Z hlediska metodického zde poznamenáváme, že, ač jsme si byli vědomi pravděpodobného překryvu získaných poznatků s předešlou skupinou otázek (přesněji řečeno jsme to očekávali), zařazením otevřených otázek jsme vytvořili alespoň potenciální možnost identifikace takových (důležitých) aspektů života v obci, u kterých by se nám to a priori těžko povedlo.

Jednoznačně největší výhody života v zázemí Jindřichova Hradce spočívají v jeho „environmentálním“ rozměru. Klid, lesy (zeleň, příroda), nebo celkově životní prostředí jsou tím, co si místní obyvatelé nejvíce považují. V menším zastoupení odpovědí jsou jako místní výhody uváděny taktéž sportovní možnosti a blízkost města (nižší zastoupení této odpovědi je zcela logicky důsledkem rozdílů ve vzdálenosti od Jindřichova Hradce, které jsou v případě zkoumaného mikroregionu opravdu markantní). Z dalších, v odpovědích relativně méně zastoupených, avšak přesto více respondenty ceněných místních aspektů můžeme zmínit soukromí, sousedské vztahy, vyžití a prostředí pro děti, kontakt s rodinou a přáteli a mnohé další.

Mezi nevýhodami dominují (jak jinak) nedostatek pracovních příležitostí a nutnost dojíždění. Velice frekventované byly také „stížnosti“ na nedostatek kulturních akcí, resp. kulturního vyžití. Třetí nejvýznamnější skupinu nevýhod představují místní služby, resp. vybavenost (školy, možnosti nakupování, kulturní zařízení a další). Na tomto místě musíme ovšem zmínit také to, že přibližně 17% respondentů nespatruje v bydlení v jejich obci žádné nevýhody.

Pokud jde o problémy obce (přesněji obcí), které by dle názoru respondentů měly být řešeny co nejdříve, převládaly zejména odpovědi zabývající se zdejší infrastrukturou (výstavba kanalizace, vodovodu, veřejné osvětlení, rekonstrukce místních komunikací a veřejných prostranství). V odpovědích respondentů na otázku „Co byste do budoucna navrhovali na zlepšení podmínek a kvality života ve Vaší obci?“ se objevilo celé spektrum více či méně reálně proveditelných návrhů. Ne příliš pozitivně vyznívá ovšem fakt, že přibližně třetina odpovědí zněla „nic“. U obyvatel se v daném ohledu projevuje poměrně silná apatie vyplývající z pocitu slabého vlivu na dění v místě jejich bydliště, ale také v regionu a státě (nesmíme samozřejmě podcenit psychologické faktory jako přizpůsobení se a míra uspokojení se stávající životní situací). Dlouhodobý nezájem ze strany zástupců decizní sféry, podceňování názorů veřejnosti a nízká míra jejich zohlednění v procesech plánování a rozhodování negativním způsobem ovlivňují aspekt aktivní participace veřejnosti (důkazem je nakonec i již zmiňovaný program rozvoje MR Jindřichohradecko). I přes snahu vyhnout se zbytečnému balastu v podobě tradičního „moralizování“ považujeme za nutné upozornit, že takovýto přístup není v současných společenských podmínkách dlouhodobě akceptovatelný, ani udržitelný a že kvalitně provedené průzkumy vnímání problémů a možností rozvoje veřejností (nemluvě o dalších aktérech místního dění) se musejí stále více etablovat jako

nedílná součást strategických rozvojových dokumentů ve fázi jejich přípravy a zpracování, jakožto i ve fázi jejich praktického uplatňování.

V rámci konkrétních návrhů obyvatel pro zlepšení kvality života v jejich obci se nejčastěji objevovaly podněty týkající se kultury (více kulturních akcí), zkvalitnění a budování infrastruktury (ČOV, sportoviště, hřiště pro děti, kanalizace apod.) a samozřejmě místní vybavenosti (školy, obchody). Tyto nápady obyvatel mohou (zejména v kontextu již uvedených informací) působit triviálně. Opětovně zdůrazňujeme, že tato triviálnost dle našeho názoru vyplývá především z „nezvyku“ obyvatel vyjadřovat se a participovat na veřejném životě.

Změny kvality života v obci

Z hlediska výzkumu kvality života je poměrně málo sledovaným jevem její časový aspekt, resp. její temporální variabilita. Je to dáno náročností takovýchto studií podmíněnou komplexností celé problematiky. V rámci našeho průzkumu jsme se pokusili zjistit, jak obyvatelé vnímají změny kvality života v jejich obci a jejich nejvýznamnější faktory (konkrétněji se jednalo o období posledních 5 let). Jak naznačují získané informace, téměř polovina obyvatel má pocit, že kvalita života v jejich obci v tomto období zůstala stejná (ani se nezlepšila, ani nezhoršila). V kontextu hodnocení spokojenosti a událostí, které jsou z hlediska vlivu na život lidí (nejen) v ČR označovány jako negativní (zejména světová hospodářská krize), působí uvedená informace spíše optimisticky. Tento pohled podporuje i skutečnost, že ke zhoršení kvality života obyvatel došlo podle méně než 6,5% respondentů (výrazné zhoršení nebylo konstatováno ani v jednom případě), zatímco až 40% se jich domnívá, že v daném ohledu došlo k zlepšení. A v čem se tedy konkrétně kvalita života zlepšila, či zhoršila? Zlepšení nastalo zejména v případě toho, jak obce a jejich veřejná prostranství vypadají a působí. Také přibyla hřiště, zeleň, budovala se infrastruktura. V mnoha obcích si pochvalovali zlepšenou činnost místní samosprávy. A co se týče zhoršení situace, podle 65% respondentů se v jejich obci za posledních 5 let nezhoršilo dokonce nic. Ve výrazně menším zastoupení se potom objevují stížnosti na zhoršení stavu místních komunikací, nárůst intenzity dopravy a úpadek místní kultury.

Percepce mikroregionu Jindřichohradecko

Máme za to, že pokud má jakýkoliv (mikro)region dlouhodobě úspěšně plnit své funkce, pokud má vykazovat potenciál progresivního, trvale udržitelného rozvoje, pokud má obstát z hlediska globálních i lokálních (nebo zkrátka jakýchkoliv) výzev a pokud má v budoucnu představovat prostorově-organizační jednotku úspěšně usilující o blaho obyvatelstva a eventuálně utvářející nebo udržující mimořádně důležitý aspekt regionální identity, musí se „naučit“ s obyvatelstvem efektivně komunikovat. Lidé musejí znát svůj region a ten musí znát je.

Z tohoto důvodu jsme závěrečnou otázku v rámci provedených rozhovorů věnovali percepce MR Jindřichohradecko, zejména jeho přispění k rozvoji členských obcí a celkovému hodnocení jeho činnosti ze strany obyvatel. „Nevím“ (29%), „nic“ (19%), „neznám“ (19%) jsou, žel, nejčastěji zaznamenané reakce, resp. odpovědi. Pouze menší část respondentů o existenci a fungování mikroregionu věděla něco bližšího. Necelých 10% se jich domnívá, že mikroregion k rozvoji členských obcí opravdu nějakým způsobem přispívá, ovšem specifikace konkrétních kroků byla velice různorodá a jenom málo specifická (podpora

kulturních a sportovních akcí, podpora soudržnosti regionu). Konkrétnější a počtem odpovědí více podpořené informace jsme v tomto ohledu od obyvatel prakticky nezískali.

5. Shrnutí a závěr

V příspěvku jsme se zaměřili na území Mikroregionu Jindřichohradecko, a to ve dvou významově propojených rovinách. Tu první představuje strategický rozvojový dokument daného mikroregionu a jeho stručné zhodnocení. Součástí vizí a priorit rozvoje zde obsažených je také koncepce kvality života. Vzhledem k absenci zhodnocení poznatků týkajících se její subjektivní dimenze, pokusili jsme se tento nedostatek alespoň částečně kompenzovat provedením vlastního terénního šetření zaměřeného na percepci vybraných aspektů kvality života v sledovaném území. Druhá základní rovina, resp. součást příspěvku, tak přináší poznatky vyplývající právě z tohoto výzkumu.

Pokud jde o program rozvoje mikroregionu ve smyslu strategického dokumentu, trpí tento typickými problémy, které lze v současnosti při tvorbě strategií na území ČR běžně zaznamenat. Působí nevyváženě, analytická část je tvořena pouze profilem mikroregionu, který má deskriptivní charakter. Nebyla realizována žádná hlubší analýza, nebyl zjišťován názor veřejnosti. Tyto nedostatky se projevují i v dalších částech dokumentu, některé závěry jsou příliš obecné, všeobecně platné, otázkou zůstává, jestli jsou realizovatelné a relevantní pro Jindřichohradecko. Některé aktivity a konkrétní projekty mohou rozhodně přispět k rozvoji regionu, avšak strategie rozvoje není chápána dostatečně komplexně, není řešena otázka budoucnosti, zpětné vazby – monitoringu, systému evaluace, aktualizace atd.

Z výsledků řízených rozhovorů s místními obyvateli vyplývá pouze parciální soulad mezi jejich pohledem a rozvojovým dokumentem (kupříkladu jednotlivé položky SWOT analýzy). Obecně lze říci, že obyvatelé Jindřichohradecka jsou s místem svého bydliště a životem v něm převážně spokojeni. Kvalita života v mikroregionu má stabilní až zlepšující se charakter. Lidé si cení a jsou si vědomi především hodnoty místního životního prostředí, v širším kontextu také výhod „poklidného“ životního stylu. Vadí jim zejména nedostatek pracovních příležitostí v místě bydliště (nutnost docházet za prací) a mají pocit nedostatečného kulturního vyžití. Co by možná mělo (nejen) místní politiky a představitele mikroregionu zajímat je, že v souhrnném pohledu jsou obyvatelé se životem a jeho podmínkami převážně spokojeni a nevyžadují (příp. si nepřejí) žádné dramatické změny (nařízený vs. reálně požadovaný „rozvoj“).

Obrazu mikroregionu příliš neprospívá stav, kdy o jeho existenci jeho obyvatelé buď nevědí, nebo mají pocit, že nijak nepřispívá k zlepšování jejich života. To je žel případ Mikroregionu Jindřichohradecko. Pouze přibližně desetina obyvatel má určité povědomí o jeho existenci, případně dokáže pozitivně ocenit jeho přínos.

V kontextu přístupů Evropské unie k problematice regionální politiky se zdá, že regionům, zejména těm „zezdola“ vzniklým patří budoucnost. Budoucnost, ve které bude záležet především na regionech samotných, jak obstojí ve vzájemné, relativní „konfrontaci“. „Soutěž i spolupráce“ vyžadují připravenost, jejíž základy stavějí na kvalitních strategických rozvojových koncepcích a dokumentech. Co se z dlouhodobého hlediska zúročí, je kvalita. Součástí jejího budování musí být i zájem o to, co si lidé myslí a co potřebují.

Literatura

- [1] Andráško, I. (2010). Urbánno-rurálna komplementarita ako aspekt miestneho a regionálneho rozvoja. In: *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách: sborník příspěvků*. Editor Viktorie Klímová. Brno, Masarykova univerzita, pp. 268-274.
- [2] Program rozvoje Mikroregionu Jindřichohradecko – svazek obcí Jindřichohradecko. Dostupný na WWW: <www.jh.cz/filemanager/files/file.php?file=41977> [cit. 2012 – 04 – 27]
- [3] Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., De Hollander, A. (2003). Urban environmental quality and human well-being: towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape and Urban Planning*, 65, 5-18.

Tento příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu „Projevy globální environmentální změny v krajinné sféře Země (MUNI/A/0966/2009)“ (50%) a projektu GA ČR „Urbánní a suburbánní kvalita života: geografický pohled“ (50%).

OBYVATEĽSTVO AKO AKTÉR ROZVOJA**THE POPULATION AS AN ACTOR OF DEVELOPMENT****DOC. ING. VIERA PAPCUNOVÁ, PHD.**

*Ústav manažmentu a informačných technológií
Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa
Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika
E-mail: vpapcunova@ukf.sk*

ING. IVANA GECÍKOVÁ, PHD.

*Katedra verejnej správy, Ústav pre verejnú správu
Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave
Karloveská 64. 841 04 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: ivana.gecikova@vsemvs.sk*

Anotácia

Obyvateľstvo tvorí sociálno – demografický a kultúrny potenciál, ktorý ovplyvňuje rozvoj daného priestoru. Obyvatelia predstavujú však aj rôznorodú skupinu ľudí, ktorá sa rôznym spôsobom zapája do riešenia vecí verejných. V každej obci existuje časť obyvateľov, ktorí sa aktívne zapájajú do rozvojového procesu a snažia sa svojimi aktivitami zvyšovať kvalitu života obyvateľov v obci. Nájdú sa však aj takí obyvatelia, ktorých obec a jej rozvoj vôbec nezaujíma, resp. zaujímajú skôr pasívny postoj k rozvoju, čo v praxi znamená, že sa iba zúčastňujú podujatí, ktoré obec organizuje, ale sami sa o realizáciu takýchto aktivít nezaujmajú. Cieľom príspevku charakterizovať obyvateľstvo ako aktéra rozvoja cez jeho účasť na rozvoji obcí.

Kľúčové slová

obyvateľstvo, miestny rozvoj, účasť obyvateľov na rozvoji obce

Annotation

The population is socio - demographic and cultural potential, which affects the development of the area. Inhabitants are also the diverse group of people who are differently involved in responding to public affairs. In each municipality there are people who are actively involved in the development process and seek their activities to improve the quality of life in the municipality. But also living here the people who the development of municipality could not care less, respectively interested in more passive approach to development. It means that these people only participate in events organized by the municipality, but they are don't care to carry out such activities. The aim of paper is to characterize the population as an actor of development.

Key words

population, local development, participation of inhabitants in municipality development

JEL classification: R53

Úvod

Ľudské zdroje predstavujú podľa Výrostovej (2010) dôležitý faktor rozvoja nielen preto, že predstavujú ponuku práce (dôležitá je najmä ich kvalifikačná úroveň a produktivita práce), ale ako spotrebitelia predstavujú konečný dopyt, a teda ovplyvňujú rozvoj výroby, služieb, sociálnej infraštruktúry a pod. Technológie inovácie, veda a výskum, vzdelanie ako faktor rozvoja zase zdôrazňuje nová teória rastu (známa aj ako teória endogénneho rastu).

Jarábková (2010) uvádza, že obyvateľstvo žijúce na území možno zaradiť k základným rozvojovým faktorom. Svojou kvalitou, počtom a aktivitou rozhoduje o využití ďalších rozvojových faktorov.

Ľudské zdroje sú jedným z najdôležitejších faktorov rozvoja miestnej ekonomiky. Je to jedna z najcennejších hodnôt lokality. Bez kvalitného ľudského potenciálu neexistuje úspešná miestna ekonomika, aj z vonkajšieho prostredia prichádzajúce aktivity a zdroje sa tu nedokážu trvalo zachytiť a zveľaďovať (Buček, 2005).

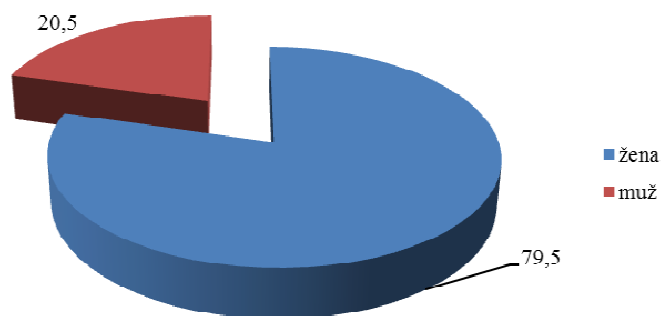
Účasť občanov na správe vecí verejných je potrebné chápať ako proces ovplyvňovania verejných rozhodnutí samotnými občanmi. Výkon samosprávy najaktívnejšie a najväčšou mierou zabezpečujú tí občania mesta, obce, regiónu, ktorí dostali v komunálnych voľbách mandát zastupovať občanov na správe vecí verejných. Okrem nich sú to aj menovaní predstavitelia obce, pôsobiaci vo výkonných úradoch samosprávy alebo v rôznych komisiách. Sú to aj občania pôsobiaci vo voľných združeniach. Rozhodujúca časť občanov však nie je mandátom priamo zapojená do výkonu samosprávy, ale samosprávne rozhodnutia sa ich bezprostredne dotýkajú. Preto je dôležité, aby sa do samosprávneho procesu zapojilo čo najviac občanov žijúcich v mestách, dedinách a regiónoch (Belajová- Balážová, 2004).

Materiál a metódy

Cieľom príspevku je charakterizovať obyvateľstvo ako aktéra rozvoja cez jeho účasť na rozvoji obcí. V období september – november 2011 sme uskutočnili dotazníkový prieskum, ktorý bol z časti zameraný aj na hodnotenie, akým spôsobom sa obyvatelia zúčastňujú na rozvoji obce.

Dotazníkového prieskumu zúčastnilo 112 respondentov. Z celkového počtu respondentov bolo 89 žien (79,5%) a 23 mužov (20,5%).

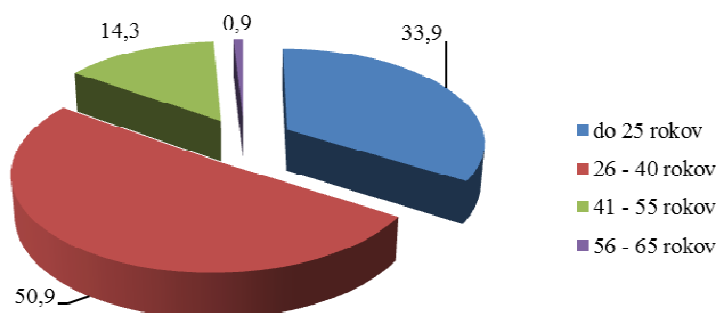
Graf 1: Štruktúra respondentov (v %)



Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

V rámci vekovej štruktúry najväčší podiel respondentov bolo vo veku 26 – 40 rokov (57 osôb, čo predstavovalo 50,9%), druhou najsilnejšou skupinou boli respondenti vo veku do 25 rokov (38 osôb, čo predstavuje 33,9%). Vo veku 41 – 55 rokov bolo 16 respondentov (14,3%), vo veku 56 – 65 rokov bol iba jeden respondent (0,9%).

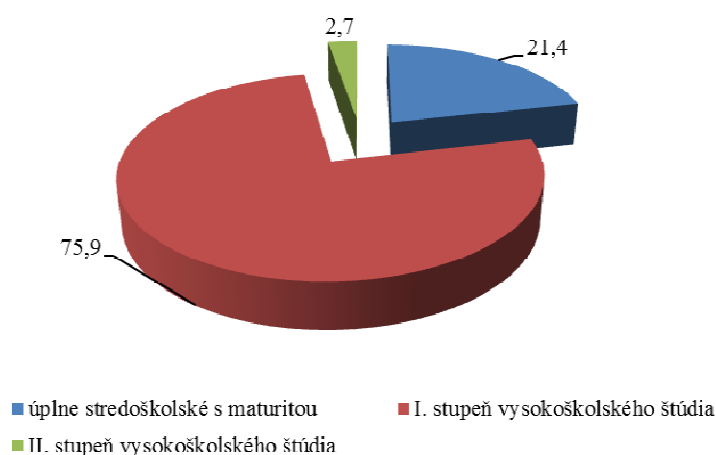
Graf 2: Veková štruktúra respondentov (v %)



Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Najväčší počet respondentov malo ukončené I. stupeň vysokoškolského štúdia (85 respondentov, čo predstavovalo 75,9%). Úplne stredoškolské vzdelanie s maturitou malo 24 respondentov (21,4%), iba 3 respondenti mali ukončené vysokoškolské vzdelanie II. stupňa.

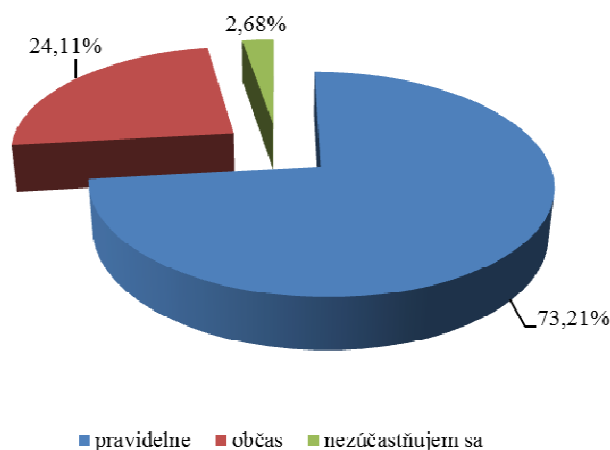
Graf 3: Vzdelanie respondentov (v %)



Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

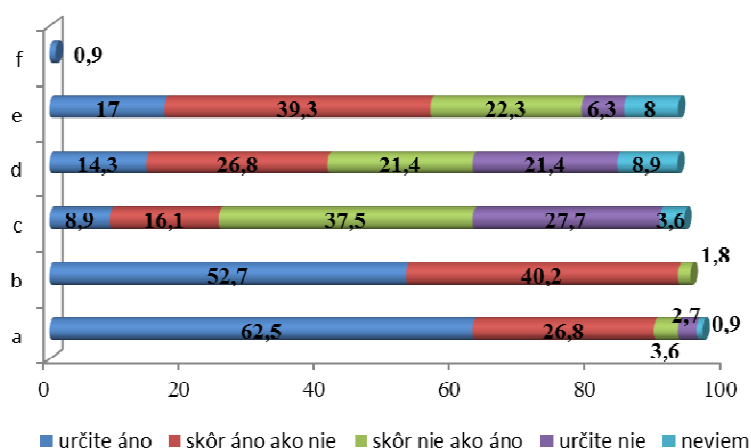
Výsledky

Jedným zo základných znakov existencie samosprávy je aj demokratický výkon moci, čo znamená voliť a byť volený. Práve možnosť ovplyvňovať dianie na miestnej úrovni pomocou volených predstaviteľov je jednou zo základných foriem, ako sa môžu obyvatelia podieľať na správe vecí verejných. Záujem o takúto možnosť ovplyvňovať dianie v obci či meste dokazuje aj pomerne vysoký počet respondentov, ktorí sa pravidelne zúčastňujú komunálnych volieb (z celkového počtu respondentov to bolo až 73,21%, čo predstavovalo 82 respondentov). Občas sa komunálnych volieb zúčastňuje 24,11% respondentov (27 osôb) a iba 3 respondenti sa vôbec nezúčastňujú komunálnych volieb.

Graf 4: Účast' na komunálních volieb

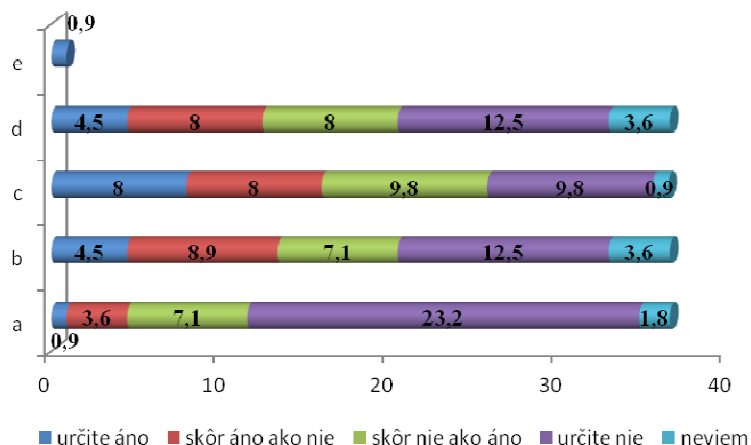
Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Dôvody, prečo sa obyvatelia obcí resp. miest zúčastňujú komunálnych volieb sú rôzne. V tejto otázke sme sa snažili identifikovať hlavné dôvody. Z výsledkov prieskumu vyplynulo, že až 62,5% respondentov (čo predstavuje 70 obyvateľov) to chápe ako občiansku povinnosť a 52,7% respondentov (59 obyvateľov) očakáva pozitívnu zmenu v rozvoji obce. Niektorí obyvatelia idú voliť preto aby podporili kandidatúru svojich priateľov, príbuzných resp. známych. Iba pre 8,9% respondentov je to hlavný dôvod prečo sa zúčastňujú volieb, až pre 27,7% respondentov to určite nie je dôvod prečo by šli k voľbám. Aj výsledky práce volených predstaviteľov, či už starostu/primátora resp. poslancov sú častokrát podnetom pre voličov. Zaujímavé je však to, že iba pre 14,3% respondentov (čo predstavuje 16 obyvateľov) je to hlavný dôvod, prečo by sa zúčastnili komunálnych volieb, obdobne odpovedali aj na otázku či hlavným dôvodom ich voľby by bola zmena doterajších volených predstaviteľov (17% respondentov vyjadrilo svoj súhlas s týmto tvrdením). Jeden z respondentov uviedol ako dôvod prečo sa zúčastňuje komunálnych volieb, že chce podporiť poslancov, ktorí majú záujem o rozvoj obce.

Graf 5: Dôvody, prečo sa zúčastňujete volieb (v %)

Legenda: a – chápem to ako občiansku povinnosť, b – očakávam pozitívnu zmenu v rozvoji obce, c – chcem podporiť kandidatúru svojich priateľov/príbuzných/známych, d – chcem podporiť súčasného starostu/primátora, e – chcem zmenu doterajších volených predstaviteľov, f - iné

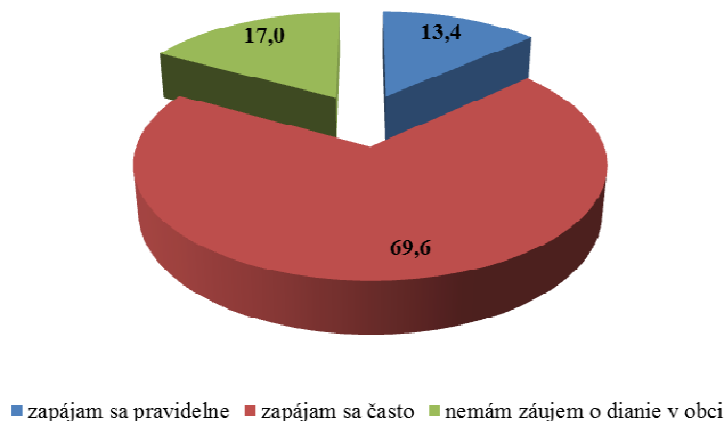
Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Graf 6: Důvody, proč sa nezúčastňujete volieb (v %)

Legenda: a – nemám záujem o verejné dianie, b – neočakávam žiadne zmeny oproti doterajšiemu vývoju, c- neoslovil ma program žiadneho z kandidátov, d – aj tak by sa nič nezmenilo, e – iné

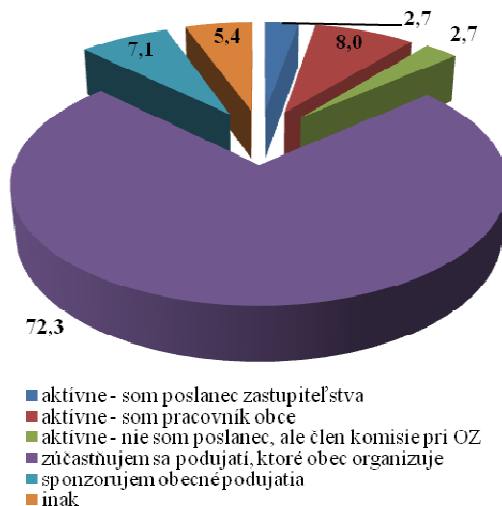
Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

U respondentov, ktorí sa nezúčastňujú komunálnych volieb nás zaujímali dôvody ich nezáujmu. Z odpovedí vyplynulo, že hlavným dôvodom je, že voličov neoslovil program žiadneho z kandidátov (8% respondentov), rovnaký počet respondentov (5 obyvateľov, čo predstavuje 4,5% respondentov) uviedlo, že dôvodom ich neúčasti na komunálnych voľbách je skutočnosť, že neočakávajú žiadne zmeny oproti doterajšiemu vývoju, resp. aj tak by sa nič nezmenilo. Jeden z respondentov ako dôvod neúčasti na voľbách uviedol, že trvalo býva mimo miesta trvalého pobytu.

Graf 7: Zapájanie sa do diania v obci (v%)

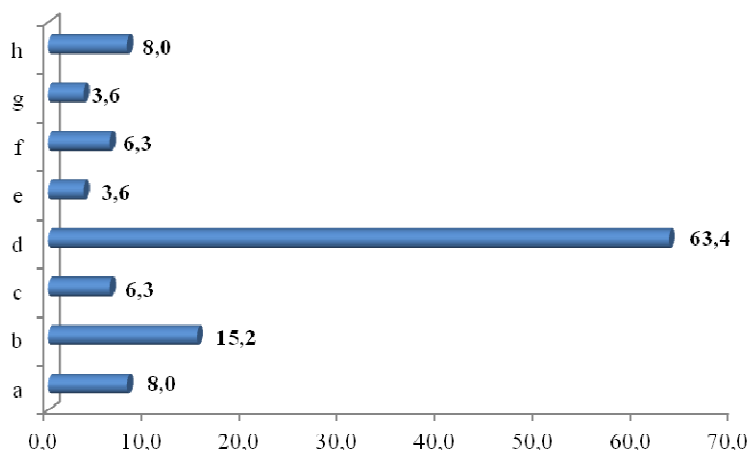
Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Aj keď komunálnych volieb sa pravidelne zúčastňuje až 73,21% (čo predstavovalo 82 respondentov), do diania v obci sa pravidelne zapája iba 13,4% respondentov. Je však pozitívom, že až 69,6% respondentov sa často zapája do diania v obci, v ktorej majú trvalé bydlisko. Napriek tomu, že iba 3 respondenti (2,68%) sa vôbec nezúčastňujú komunálnych volieb, až 17% respondentov sa vôbec nezaujíma o dianie v obci.

Graf 8: Spôsoby zapájania sa do diania v obci

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

V tejto otázke sme sa snažili identifikovať jednotlivé formy zapájania sa obyvateľov do diania v obci. Až 72,3% respondentov sa skôr pasívne zaujíma o dianie v obci, tým, že zúčastňujú podujatí, ktoré obec organizuje. Iba 7,1% obyvateľov sa podieľa na dianí obce formou sponzorovania obecných podujatí. Zapájanie sa poslancov, členov komisií a pracovníkov obce je častokrát súčasťou ich „pracovnej náplne“. Piaty respondent uviedli, že sa zapájajú aj iným spôsobom do diania v obci. Jeden z respondentov uviedol, že sa zapája do diania v obci ako zamestnanec štátnej správy, 2 sú hlavný kontrolóri v obci, 1 respondent uviedol, že sa nezapája do diania v obci a 1 respondentka navrhla osobne nejaké riešenia starostke obce, 1 respondent zabezpečoval práce pre obec.

Graf 9: Zúčastňujete sa zasadnutí OZ/MZ, príp. sa zapájate do jeho činnosti (v %)

Legenda: a – pravidelne sa zúčastňujem zasadnutí OZ/MZ, b - nepravidelne sa zúčastňujem zasadnutí OZ/MZ, c – zúčastním sa len vtedy, keď sa riešia moje žiadosti, d – nezúčastňujem sa zasadnutí, e – predkladám návrhy do OZ/MZ na prerokovanie, f – dávam podnety na riešenie, g – vediem niektoré záujmové aktivity, h – spolupodieľam sa na organizovaní aktivít v obci

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Výsledky prieskumu potvrdzujú trend, ktorý pretrváva v obciach. Napriek tomu, že zasadnutia zastupiteľstva sú verejné, až 63,4% respondentov sa nezúčastňuje zasadnutí OZ/MZ. Nepravidelne sa zasadnutí zúčastňuje 15,2% respondentov a 6,3% respondentov sa zúčastňuje iba v prípade ak sa riešia ich žiadosti. Iba 8% respondentov sa pravidelne

zúčastňuje zasadnutí OZ/MZ a dá sa predpokladať, že ide o poslancov, členov komisií resp. hlavného kontrolóra obce.

Záver

Z dotazníkového prieskumu sme zistili, že obyvatelia obcí majú záujem o rozvoj svojej obce, čoho dôkazom je pomerne vysoká pravidelná účasť obyvateľov na komunálnych voľbách (z celkového počtu respondentov to bolo až 73,21%, čo predstavovalo 82 respondentov). Až 52,7% respondentov (59 obyvateľov) očakáva od výsledkov volieb a teda od zvolených predstaviteľov pozitívnu zmenu v rozvoji obce. Zaujímavé je však to, že iba pre 17% respondentov je hlavným dôvodom ich voľby zmena doterajších volených predstaviteľov. Do diania v obci sa pravidelne zapája iba 13,4% respondentov a to až 72,3% skôr pasívne, čo znamená, že sa iba zúčastňujú podujatí, ktoré pre nich obec organizuje. Čo je však zaujímavé, že klesá záujem občanov a aktívnu prácu pre rozvoj obce, čo potvrdzujú aj výsledky prieskumu, kedy z celkového počtu respondentov iba 1 respondentka navrhla osobne nejaké riešenia starostke obce a 1 respondent zabezpečoval práce pre obec. Niektorí obyvatelia chápu aktívnu účasť aj formu sponzorovania obecných akcií. Takúto formu participácie na rozvojových aktivitách obce uprednostňuje 7,1% obyvateľov. Z výsledkov výskumu môžeme konštatovať, že obyvatelia chápu svoju účasť na rozvoji obce, len tým, že sa zúčastnia volieb, ale o ďalšie rozvojové aktivity už prejavujú oveľa menší záujem, resp. žiadny záujem.

Literatúra

- [1] Belajová, A. – Balážová, E. 2004. *Ekonomika a manažment územných samospráv*. Nitra: SPU, 2004, s. 185, ISBN 80-8069-458-3
- [2] Buček, J. 2005. *Komunálna ekonómia - učebné texty* [online] Dostupné na: <http://www.fns.uniba.sk/~khg/bucek/EKONOMIA.zip>. [cit. 2012.05.02]
- [3] Jarábková, J. 2010. *Vidiek - nevyužitý potenciál z hľadiska cestovného ruchu*. - 1. vyd. - Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2010. - 111 s., ISBN 978-80-552-0364-5
- [4] Výrostová, E. 2010. *Regionálna ekonomika a rozvoj*. Bratislava: Iura Edition, 2010. 352 s. ISBN 978-80-8078-361-7.

PRÍJMY JEDNOTLIVÝCH TYPOV DOMÁCNOSTÍ SO ZÁVISLÝMI DEŤMI A BEZ NICH NA SLOVENSKU A V JEHO JEDNOTLIVÝCH REGIÓNOCH

HOUSEHOLD INCOME BY TYPE OF HOUSEHOLDS WITH DEPENDENT CHILDREN AND WITHOUT THEM IN SLOVAKIA AND IN ITS REGIONS

ING. ERIKA ĽAPINOVÁ, PHD.

Inštitút ekonomických vied

Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovensko

E-mail:erika.lapinova@umb.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je popísať a analyzovať príjmové rozdelenie domácností podľa typu, s využitím metaúdajov zo zisťovania o príjmoch a životných podmienkach domácností EU SILC za rok 2010 a porovnať rozdiely v tomto rozdelení podľa krajov.

Deskripciu a analýzu príjmového rozdelenia sme robili s využitím metaúdajov¹ zo zisťovania o príjmoch a životných podmienkach za rok 2010 a uvedené deskriptívne štatistiky sme počítali z ekvivalentných disponibilných príjmov domácností, čo sú disponibilné príjmy prepočítané ekvivalentnou veľkosťou domácnosti a z ekvivalentných disponibilných príjmov po prepočte na člena domácnosti. Na výpočet deskriptívnych štatistík úrovne a polohy príjmového rozdelenia sme použili štatistický softvér SPSS.

Priemerná príjmová úroveň domácností podľa typu meraná s použitím uvedených metaúdajov je podľa medzikrajového porovnania v jednotlivých krajoch rozdielna. Nielen medzi krajochmi ale aj vo vnútri krajov vykazujú domácnosti podľa typov aj v rámci kraja značné rozdiely, ktorých veľkosť meriame Giniho koeficientom. Úroveň príjmov a miera rovnosti, resp. nerovnosti príjmového rozdelenia je jedným zo základných indikátorov kvality života domácností. Meranie, analýza a komparácia príjmov domácností má nielen významný mikroekonomický a mikrosociálny rozmer. Príjmy domácností – ich úroveň, spôsob ich rozdeľovania a prerozdeľovania, výsledné rozdelenie príjmov v populácii – sú významnými determinantmi makroekonomického a makrosociálneho vývoja v dlhodobom horizonte.

Kľúčové slová

ekvivalentný disponibilný príjem domácností, domácnosti podľa typu, domácnosti so závislými deťmi, domácnosti bez závislých detí

Annotation

The aim of this paper is to describe and analyze the income distribution of households by type, using metadata from the survey on income and living conditions EU SILC in 2010 and compare the differences in the distribution by regions.

Description and analysis of income distribution was performed using the metadata from Statistics on Income and Living Conditions in the year 2010 and descriptive statistics were calculated from the equivalent disposable income data (which is disposable income divided

¹ Údaje o rozdelení príjmov domácností podľa typu sú podľa oficiálnych zverejňovaných údajov k dispozícii iba za Slovensko celkom, nie za jednotlivé kraje. Naším zámerom je upriamiť pozornosť ma medziregionálne odlišnosti úrovne príjmov a rozdelenia príjmov podľa uvedených typov domácností.

by equivalent household size). To calculate descriptive statistics of the level and of the income distribution, we used the statistical software SPSS.

The average income level of households by type by inter-regional comparisons is different. Not only between regions but also within regions are considerable differences, which are measured with Gini coefficient. Income level and equality/inequality of income distribution are one of the indicators of quality of life of households. They are not only significant microeconomic and micro social indicators. Household income - its level, methods of its distribution and redistribution, the resulting income distribution in the population - are important determinants of macroeconomic and macro social development in the long run.

Key words

equivalent disposable household income, households by type, households with dependent children, households without dependent children

JEL classification: D3

Ciel' a metódy

Ciel'om príspevku je popísať a analyzovať príjmové rozdelenie domácností podľa typu, s využitím metaúdajov zo zisťovania o príjmoch a životných podmienkach domácností EU SILC za rok 2010 a porovnať rozdiely v tomto rozdelení podľa krajov. Podľa typu rozlišujeme domácnosti na: domácností bez závislých detí a so závislými deťmi. V rámci domácností bez závislých detí skúmame základné charakteristiky úrovne a rozdelenia príjmov jednočlenných domácností, dvojčlenných domácností, v ktorých obaja členovia sú vo veku pod 65 rokov, dvojčlenných domácností, v ktorých aspoň jeden člen má 65 rokov a viac a ostatné domácnosti bez závislých detí (posledné uvedené vzhľadom na svoju rôznorodosť sme nezaradili do nášho výskumu). U domácností so závislými deťmi osobitne skúmame príjmovú úroveň a rozdelenie jednorodičovských domácností s najmenej jedným závislým dieťaťom, domácností dvoch dospelých s jedným závislým dieťaťom, domácností dvoch dospelých s dvoma závislými deťmi, domácnosti dvoch dospelých s tromi a viac závislými deťmi a ostatné domácnosti so závislými deťmi.

Deskripciu a analýzu príjmového rozdelenia sme robili s využitím metaúdajov² zo zisťovania o príjmoch a životných podmienkach za rok 2010 a uvedené deskriptívne štatistiky sme počítali z ekvivalentných disponibilných príjmov domácností, čo sú disponibilné príjmy prepočítané ekvivalentnou veľkosťou domácnosti a z ekvivalentných disponibilných príjmov po prepočte na člena domácnosti. Na výpočet deskriptívnych štatistík úrovne a polohy príjmového rozdelenia sme použili štatistický softvér SPSS.

1. Príjmy jednotlivých typov domácností so závislými deťmi a bez závislých detí na Slovensku

Na úvod uvádzame ukazovatele príjmovej úrovne a príjmového rozdelenia domácností v členení podľa typu za celé Slovensko. V tabuľke č. 1 a 2 sú uvedené ukazovatele úrovne a rozdelenia príjmov pre jednotlivé typy domácnosti so závislými deťmi a bez závislých detí.

² Údaje o rozdelení príjmov domácností podľa typu sú podľa oficiálnych zverejňovaných údajov k dispozícii iba za Slovensko celkom, nie za jednotlivé kraje. Naším zámerom je upriamiť pozornosť ma medziregionálne odlišnosti úrovne príjmov a rozdelenia príjmov podľa uvedených typov domácností.

Ukazovatele sú vypočítané z ekvivalentných disponibilných príjmov za domácnosť. Okrem priemernej hodnoty ekvivalentných disponibilných príjmov domácností za rok a za mesiac, ďalšími charakteristika rozdelenia sú stredná hodnota ekvivalentného disponibilného príjmu, modus (najčastejšie sa vyskytujúca hodnota ekvivalentného disponibilného príjmu).

Na základe uvedených údajov vieme porovnať priemernú príjmovú úroveň domácností so závislými deťmi podľa typu. Najnižšia je u domácností dvoch dospelých s troma a viac závislými deťmi, najvyššia u domácností dvoch dospelých s jedným závislým dieťaťom. Príjmovú úroveň v domácnostiach podľa typu komparovali aj po prepočte za jednotlivého člena domácnosti, nie za domácnosť ako celok. Po prepočte na „ekvivalentného člena domácnosti“ sa rovnako domácnosti dvoch dospelých s troma a viac deťmi ocitli na najhoršej pozícii a domácnosti dvoch dospelých s jedným dieťaťom na najlepšej. Poradie ostatných typov domácností so závislými deťmi sa však líšilo.

Keď sme robili komparáciu na základe ekvivalentných disponibilných príjmov domácností (pozri tabuľku č. 1), druhú najnižšiu priemernú úroveň dosahovali jednorodičovské domácnosti, nasledovali domácnosti dvoch dospelých s dvoma deťmi a ostatné domácnosti so závislými deťmi. Po prepočte ekvivalentného disponibilného príjmu na „ekvivalentného člena“ však po domácnostiach s troma a viac závislými deťmi nasledovali ostatné domácnosti so závislými deťmi, domácnosti dvoch dospelých s dvoma deťmi a druhú najlepšiu pozíciu (po domácnostiach dvoch dospelých s jedným dieťaťom) mali jednorodičovské domácnosti.

Tab. 1: Ekvivalentný disponibilný príjem domácností so závislými deťmi podľa typu za rok 2010 (v Eur/rok)

	jeden dospelý a aspoň jedno závislé dieťa	dvaja dospelí a jedno závislé dieťa	dvaja dospelí a dve závislé deti	dvaja dospelí a tri a viac závislých detí	ostatné domácnosti so závislými deťmi
Priemer	5 202	7 181	6 604	5 120	6 653
prepočet na mesač. hod.	433	598	550	427	554
Stredná hodnota	4 796	6 529	6 187	4 896	6 387
Modus	5 392	3 868	6 520	5 315	5 431
Percentily					
10	2 428	3 821	3 636	2 425	3 798
25	3 721	5 049	4 636	3 597	4 939
50	4 796	6 529	6 187	4 896	6 387
75	6 364	8 408	7 587	6 023	8 029
Giniho koeficient	25	25	24	24	22

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Ďalšími významnými deskriptívnymi štatistikami príjmového rozdelenia týchto domácností, ktoré uvádzame v tabuľkách, sú kvartily. Kvartily (percentily 25, 50 a 75) rozdeľujú domácnosti zoradené vzostupne podľa výšky ročného ekvivalentného disponibilného príjmu za rok na štyri rovnakopočetné skupiny. Z údajov v tabuľke č. 1 tiež možno ďalej zistiť, že mesačný ekvivalentných disponibilný príjem desiatich najchudobnejších jednorodičovských domácností neprekročil 202 Eur. Rovnako mesačný ekvivalentných disponibilný príjem 10 % najchudobnejších domácností dvoch dospelých s troma a viac závislými deťmi neprevýšil túto sumu.

Posledným z radu ukazovateľov, ktoré sme sledovali, je agregátna miera nerovnosti príjmového rozdelenia – Giniho koeficient. Podľa neho vykazovali najmenšiu mieru nerovnosti ekvivalentné disponibilné príjmy v skupine ostatných domácností so závislými deťmi. Najväčšiu mieru nerovnosti dosahovali ekvivalentné disponibilné príjmy jednorodičovských domácností a domácností dvoch dospelých s jedným závislým dieťaťom.

V tabuľke č. 2 prinášame rovnaké ukazovatele úrovne a rozdelenia ekvivalentných disponibilných príjmov jednotlivých typov domácností bez závislých detí.

Tab. 2: Ekvivalentný disponibilný príjem domácností bez závislých detí podľa typu v roku 2010 (v Eur/rok)

		jednočlenné domácnosti	dvojčlenné domácnosti - obaja vo veku pod 65 rokov	dvojčlenné domácnosti - aspoň jeden vo veku 65 rokov a viac
Priemer		5 297	7 884	5 855
prepočet na mesač. hod.		441	657	488
Stredná hodnota		4 828	7 394	5 491
Modus		4 784	5 205	5 536
Percentily	10	3 269	4 271	4 484
	25	3 995	5 545	4 942
	50	4 828	7 394	5 491
	75	6 034	9 629	6 260
Giniho koeficient		21,7	23,3	14

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Komparáciou údajov v oboch tabuľkách môžeme konštatovať absolútne najvyššiu príjmovú úroveň dvojčlenných domácností (s oboma dospelými do 65 rokov), domácností dvoch dospelých s jedným závislým dieťaťom, ostatných domácností so závislými deťmi a domácností dvoch dospelých s tromi a viac závislými deťmi. Po prepočte ekvivalentných príjmov domácností pripadajúcich na ekvivalentného člena však priemerná úroveň príjmov (ekvivalentných disponibilných príjmov) v prípade domácností bez závislých detí všetkých typov prevyšuje úroveň u všetkých typov domácností so závislými deťmi. Najchudobnejších desať percent jednočlenných domácností dosahuje ekvivalentný disponibilný príjem neprevyšujúci 272 Eur mesačne, kým najchudobnejších 10 % domácností dvoch dospelých do 65 rokov žije z príjmu necelých 356 Eur na mesiac alebo nižšieho.

2. Príjmy domácností bez závislých detí a ich regionálne diferencie

V predchádzajúcej kapitole sme hodnotili úroveň ekvivalentných disponibilných príjmov domácností podľa typu za celé Slovensko. Jednotlivé kraje a regióny Slovenska sa však vyznačujú značnou príjmovou diferenciáciou, preto chceme zamerať pozornosť na medziregionálne rozdiely týchto príjmových charakteristík slovenských domácností. V nasledujúcej časti príspevku preto budeme venovať pozornosť medziregionálnym rozdielom v úrovni príjmov a rozdelení príjmov podľa jednotlivých typov domácností.

Tab. 3: Ekvivalentný disponibilný příjem domácností jednoho rodiča s najmenej jedným závislým dieťaťom podľa krajov v roku 2010 (v Eur/rok)

	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko bystrický	Prešovský	Košický
Priemer	6 274	6 780	5 159	4 716	4 659	4 180	4 873	5 242
prepočet na mesiac	523	565	430	393	388	348	406	437
Medián (stredná hod.)	6 032	5 596	4 470	4 598	4 726	4 001	4 877	4 634
Modus	3 688	9 220	2 070	733	1 857	964	1 351	2 532
Percentily								
10	3 768	2 964	2 204	1 861	2 200	1 094	1 767	2 746
25	4 672	4 271	3 410	3 025	3 141	2 912	3 348	4 058
50	6 032	5 596	4 470	4 598	4 726	4 001	4 877	4 634
75	7 683	8 939	5 883	6 152	5 551	5 431	5 937	5 872
Giniho koeficient	17,2	28,1	27,2	22,8	21,5	27,3	23,2	21,8

Poznámka: farebne sme odlíšili najmenšie a najväčšie hodnoty ukazovateľov v prvých dvoch a v poslednom riadku tabuľky.

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Podľa tabuľky č. 3 sa vyznačujú jednorodičovské domácnosti v Trnavskom kraji v priemere najvyšším ekvivalentným disponibilným príjmom, ktorý v absolútnej výške preyšuje o 2 600 Eur ročný ekvivalentný disponibilný príjem, ktorý v priemere dosahujú jednorodičovské domácnosti v Banskobystrickom kraji. Po Banskobystrickom kraji dosahujú druhú najnižšiu priemernú úroveň jednorodičovské rodiny v Žilinskom, ďalej v Nitrianskom a v Prešovskom kraji. V tabuľke č. 3 opäť máme možnosť porovnať stredné hodnoty dosahovaných príjmov, t. j. polovica domácností tohto typu dosahuje ekvivalentný disponibilný príjem neprevyšujúci túto strednú hodnotu. V poslednom riadku sú uvedené hodnoty Giniho koeficienta. Podľa nich dosahovalo rozdelenie uvedených ekvivalentných disponibilných príjmov najväčšiu nerovnosť v Trnavskom a najmenšiu v Bratislavskom kraji.

Tab. 4: Ekvivalentný disponibilný príjem domácností dvoch rodičov s jedným závislým dieťaťom podľa krajov v roku 2010 (v Eur/rok)

	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko bystrický	Prešovský	Košický
Priemer	8 064	6 872	6 860	6 989	7 309	7 674	6 751	7 052
prepočet na mesiac	672	573	572	582	609	640	563	588
Medián (stredná hod.)	7 995	6 544	5 943	6 842	7 040	5 782	5 954	6 665
Modus	2 501	1 728	3 868	2 147	5 642	1 897	2 142	-515
Percentily								
10	5 121	3 930	3 868	3 972	4 849	2 429	2 662	3 509
25	5 653	5 502	4 653	5 366	5 745	3 836	4 451	4 890
50	7 995	6 544	5 943	6 842	7 040	5 782	5 954	6 665
75	9 522	8 218	8 382	8 186	8 314	7 785	8 351	8 625
Giniho koeficient	20,4	20,1	23,9	20	16,8	41,8	25,3	24,2

Poznámka: farebne sme odlíšili najmenšie a najväčšie hodnoty ukazovateľov v prvých dvoch a v poslednom riadku tabuľky.

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Najvyššie príjmovú úroveň vykazujú podľa tabuľky č. 4 domácnosti dvoch dospelých s jedným závislým dieťaťom v Bratislavskom kraji, najnižšiu v Prešovskom kraji (po ktorom druhú najnižšiu v Trenčianskom, ďalej v Trnavskom a v Nitrianskom kraji). Opäť využívame deskriptívne štatistiky polohy - kvartily a prvý decil – na deskripciu rozdelenia príjmov medzi domácnosťami tohto typu v jednotlivých krajoch. Najväčšie vnútroregionálne nerovnosti rozdelenia príjmov tohto typu domácností, ktoré sme merali pomocou Giniho koeficienta,

zaznamenali domácnosti dvoch dospelých s jedným závislým dieťaťom v Banskobystrickom kraji, najrovnorodejšie boli v Žilinskom kraji.

Tab. 5: Ekvivalentný disponibilný príjem domácností dvoch rodičov s dvoma závislými deťmi podľa krajov v roku 2010 (v Eur/rok)

	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko bystrický	Prešovský	Košický
Priemer	9 876	6 554	6 523	6 322	6 367	6 396	5 731	6 407
prepočet na mesiac	823	546	544	527	531	533	478	534
Medián (stredná hod.)	7 969	6 404	5 622	6 112	6 049	5 533	5 542	6 311
Modus	2 421	1 980	1 916	190	1 761	3 955	6 559	1 989
Percentily								
10	4 243	4 052	3 809	3 780	3 490	3 192	3 120	3 599
25	6 426	4 642	4 727	4 756	4 990	3 982	4 331	5 081
50	7 969	6 404	5 622	6 112	6 049	5 533	5 542	6 311
75	10 753	7 673	7 266	7 471	7 600	7 739	7 090	7 553
Giniho koeficient	31,8	19,6	23	19,6	20,3	28,9	20,9	19,5

Poznámka: farebne sme odlíšili najmenšie a najväčšie hodnoty ukazovateľov v prvých dvoch a v poslednom riadku tabuľky

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Priemerná príjmová úroveň meraná ročným ekvivalentným disponibilným príjmom domácností dvoch dospelých s dvoma závislými deťmi v Bratislavskom kraji je podľa uvedených údajov v tabuľke č. 5 najvyššia a prevyšuje v absolútnej výške o 4 145 Eur najnižšiu priemernú príjmovú úroveň tohto typu domácností, ktorú dosahujú domácnosti v Prešovskom kraji (za ním s druhou najnižšou úrovňou nasleduje Nitriansky, Žilinský a Banskobystrický kraj. Desať percent najchudobnejších domácností tohto typu dosahovalo mesačný ekvivalentný disponibilný príjem neprevyšujúci 353 Eur (v Bratislavskom) a 266 Eur v Prešovskom kraji. Najviac diferencované sú príjmy domácností dvoch dospelých s dvoma závislými deťmi v Bratislavskom kraji, najmenej v Košickom kraji. Konkrétne hodnoty Giniho koeficientov za všetky kraje prinášame v tabuľke č. 5.

Na základe porovnania údajov v tabuľkách č. 5 a 4 okrem toho môžeme konštatovať, že absolútna výška ekvivalentných disponibilných príjmov domácností dvoch rodičov s dvoma závislými deťmi vo všetkých krajoch okrem Bratislavského je dokonca nižšia ako u domácností dvoch dospelých s jedným závislým dieťaťom.

Tab. 6: Ekvivalentný disponibilný příjem domácností dvoch rodičov s tromi a viac závislými deťmi podľa krajov v roku 2010 (v Eur/rok)

	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko bystrický	Prešovský	Košický
Priemer	6 902	5 819	4 766	4 549	5 071	5 233	4 613	5 402
prepočet na mesiac	575	485	397	379	423	436	384	450
Medián (stredná hod.)	6 528	5 377	4 820	4 715	5 046	4 011	4 695	4 945
Modus	2 226	2 996	1 319	1 373	1 847	1 534	582	1 828
Percentily								
10	2 456	3 937	2 768	1 557	2 531	1 901	2 233	3 388
25	4 495	4 841	3 437	3 237	3 980	3 042	3 547	3 829
50	6 528	5 377	4 820	4 715	5 046	4 011	4 695	4 945
75	8 726	7 026	5 483	5 613	6 088	5 281	5 782	6 898
Giniho koeficient	24,9	14,9	17,9	24,3	19,2	35,4	22,7	21,2

Poznámka: farebne sme odlíšili najmenšie a najväčšie hodnoty ukazovateľov v prvých dvoch a v poslednom riadku tabuľky

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Na základe porovnania údajov v tabuľkách č. 6 a 5 môžeme konštatovať, že absolútna výška ekvivalentného disponibilného príjmu domácností dvoch rodičov s tromi a viac závislými deťmi je v absolútnej výške nižšia než u domácností dvoch rodičov s dvoma závislými deťmi (vo všetkých krajoch) a v prípade Trnavského, Trenčianskeho, Nitrianskeho a Prešovského kraja je dokonca nižšia aj ako absolútna výška ekvivalentného disponibilného príjmu jednorodičovských domácností.

Tab. 7: Ekvivalentný disponibilný príjem ostatných domácností so závislými deťmi podľa krajov v roku 2010 (v Eur/rok)

	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko bystrický	Prešovský	Košický
Priemer	8 195	7 187	6 827	6 246	7 348	6 071	6 063	6 551
prepočet na mesiac	683	599	569	521	612	506	505	546
Medián (stredná hod.)	7 983	6 863	6 419	6 166	7 035	5 748	5 821	6 300
Modus	2 932	6 438	5 157	617	1 451	891	5 268	4 520
Percentily								
10	5 216	4 377	4 118	3 410	4 581	2 645	3 026	3 797
25	5 929	5 414	5 157	4 624	5 640	4 239	4 599	4 791
50	7 983	6 863	6 419	6 166	7 035	5 748	5 821	6 300
75	10 274	8 559	8 030	7 379	8 849	7 651	7 680	7 985
Giniho koeficient	18,1	18,5	20,2	22,6	18,8	24,6	21,9	21,6

Poznámka: farebne sme odlíšili najmenšie a najväčšie hodnoty ukazovateľov v prvých dvoch a v poslednom riadku tabuľky

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Aj u ostatných domácností so závislými deťmi (pozri tabuľku č. 7) môžeme pozorovať značné diferencie v priemernej úrovni ekvivalentných disponibilných príjmov, ktoré v absolútnej výške predstavujú 2 132 Eur. Najväčšie rozdiely v príjmoch ostatných domácností so závislými deťmi sme zaznamenali v Banskobystrickom kraji, najmenšie v Bratislavskom kraji. Ostatné charakteristiky príjmovej úrovne a príjmového rozdelenia prinášame v tabuľke č. 7.

3. Příjmy domácností bez závislých dětí a ich regionálne diferencie

V posledných troch tabuľkách sú údaje o príjmoch domácností bez závislých detí, pričom v rámci týchto domácností rozlišujeme jednočlenné domácnosti, domácnosti dvoch dospelých, pričom obaja sú vo veku do 65 rokov a domácnosti dvoch dospelých, z ktorých aspoň jeden je vo veku 65 rokov a viac

Tab. 8: Ekvivalentný disponibilný príjem jednočlenných domácností podľa krajov v roku 2010 (v Eur/rok)

	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko bystrický	Prešovský	Košický
Priemer	6 123	5 456	5 369	5 415	5 318	5 027	4 857	5 242
prepočet na mesiac	510	455	447	451	443	419	405	437
Medián (stredná hod.)	4 973	4 768	4 963	4 893	5 021	4 615	4 539	4 838
Modus	1 121	899	4 603	4 125	583	4 830	2 749	4 508
Percentily								
10	3 293	3 511	3 674	2 895	3 263	3 365	2 860	3 372
25	4 200	4 082	4 181	3 919	4 003	3 986	3 705	4 024
50	4 973	4 768	4 963	4 893	5 021	4 615	4 539	4 838
75	6 392	6 247	6 033	6 455	6 185	5 557	5 620	5 852
Giniho koeficient	26,6	20,8	18,8	23,9	21,1	21	20,8	20,3

Poznámka: farebne sme odlíšili najmenšie a najväčšie hodnoty ukazovateľov v prvých dvoch a v poslednom riadku tabuľky

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Tab. 9: Ekvivalentný disponibilný príjem domácností dvoch dospelých bez závislých detí, oboch vo veku do 65 rokov, podľa krajov v roku 2010 (v Eur/rok)

	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko bystrický	Prešovský	Košický
Priemer	10 721	7 580	7 560	7 661	8 436	7 663	6 867	7 546
prepočet na mesiac	893	632	630	638	703	639	572	629
Medián (stredná hod.)	10 283	6 888	7 223	6 870	7 908	7 397	6 764	7 267
Modus	3 575	1 973	2 382	2 412	7 428	5 916	5 205	1 069
Percentily								
10	5 424	4 318	4 388	4 050	4 926	4 774	3 618	3 122
25	7 015	5 607	5 913	4 815	6 232	5 774	4 849	5 410
50	10 283	6 888	7 223	6 870	7 908	7 397	6 764	7 267
75	13 594	8 938	9 135	9 924	10 024	8 566	8 820	9 274
Giniho koeficient	22,4	20,2	18,3	24,7	21,1	20,9	23,3	24,8

Poznámka: farebne sme odlíšili najmenšie a najväčšie hodnoty ukazovateľov v prvých dvoch a v poslednom riadku tabuľky

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Tab. 10: Ekvivalentný disponibilný příjem domácností dvou dospělých bez závislých dětí, pričom aspoň jeden je vo veku 65 rokov a viac, podľa krajov v roku 2010 (v Eur/rok)

	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko bystrický	Prešovský	Košický
Priemer	7 412	5 631	5 910	5 441	5 979	5 515	5 420	5 692
prepočet na mesiac	618	469	493	453	498	460	452	474
Medián (stredná hod.)	6 337	5 217	5 572	5 394	5 594	5 276	5 219	5 400
Modus	2328,00 ^a	5 506	5 711	2433,00 ^a	3659,00 ^a	423,00 ^a	4816,00 ^a	5 661
Percentily								
10	4 965	4 548	4 697	4 236	4 577	4 305	4 427	4 408
25	5 619	4 876	5 055	4 749	4 987	4 928	4 816	4 982
50	6 337	5 217	5 572	5 394	5 594	5 276	5 219	5 400
75	8 414	6 076	6 423	6 037	6 521	5 941	5 940	6 012
Giniho koeficient	19,8	12,3	11,3	12,6	13,7	13,5	10,8	11,2

Poznámka: farebne sme odlíšili najmenšie a najväčšie hodnoty ukazovateľov v prvých dvoch a v poslednom riadku tabuľky

Zdroj: spracované podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Záver

Priemerná príjmová úroveň domácností podľa typu meraná s použitím uvedených metaúdajov je podľa medzikrajového porovnania v jednotlivých krajoch rozdielna. Nielen medzi kraji ale aj vo vnútri krajov vykazujú domácnosti podľa typov aj v rámci kraja značné rozdiely, ktorých veľkosť meriame Giniho koeficientom. Rozdiely v rozdelení ekvivalentných disponibilných príjmoch domácností podľa typu a za jednotlivé kraje potvrdzujú aj deskriptívne štatistiky polohy (kvartily, decily).

Úroveň príjmov a miera rovnosti, resp. nerovnosti príjmového rozdelenia je jedným zo základných indikátorov kvality života domácností. Meranie, analýza a komparácia príjmov domácností má nielen významný mikroekonomický a mikrosociálny rozmer. Príjmy domácností – ich úroveň, spôsob ich rozdeľovania a prerozdeľovania, výsledné rozdelenie príjmov v populácii – sú významnými determinantmi makroekonomického a makrosociálneho vývoja v dlhodobom horizonte.

Literatúra

- [1] KOVÁČOVÁ, Y. - VLAČUHA, R. 2011. *EU SILC 2010. Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR*. Bratislava : Štatistický úrad SR, 2011. 74 s. ISBN 978-80-8121-072-3. Dostupné na: http://portal.statistics.sk/files/silc_2010.pdf
- [2] metaúdaje Štatistického úradu Slovenskej republiky zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2010

Tento príspevok je čiastkovým výsledkom riešenia výskumnej úlohy podporenej Univerzitnou grantovou agentúrou Univerzity M. Bela v Banskej Bystrici (UGA) s názvom Rozdelenie príjmov a príjmová nerovnosť domácností v Slovenskej republike a v jej krajoch podľa údajov EU SILC (2011 – 2013).

APLIKACE MANAŽERSKÝCH ZÁSAD V SOUDOBÉ REGIONÁLNÍ VEŘEJNÉ SPRÁVĚ

MANAGEMENT PRINCIPLES IMPLEMENTATION IN CONTEMPORARY REGIONAL PUBLIC ADMINISTRATION

PROF. PHDR. KAREL LACINA, DRSC.

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s.
Estonská 500, 100 00 Praha 10, Česká republika
E-mail: kar.lacina@seznam.cz

Anotace

Implementace manažerských přístupů v soudobé evropské veřejné správě představuje jeden z významných rysů výkonu správy na úrovni státu, regionu a obce. Lze ji pokládat za důležitý aspekt reforem prováděných v západoevropských zemích od sedmdesátých let a ve Střední Evropě od devadesátých let minulého století. Tento proces byl bezprostředně spjat s vypracováním zásad New Public Managementu a s jejich implementací především na municipální a na regionální úrovni. Zatímco v osmdesátých letech NPM hrál de facto dominantní roli, způsoby realizace jeho zásad začaly být na konci devadesátých let minulého a na počátku tohoto století kritizovány skupinou teoretiků. Jako výsledek mnoha diskuzí byla zformována koncepce governance (vládnutí) vytvářející větší prostor pro aktivity občanů.

Klíčová slova

management, New Public Management, vláda, vládnutí, nové paradigma výkonu veřejné správy

Annotation

Management approaches implementation in the contemporary European public administration represents one of significant features of the administration execution on the state, regional as well as municipal levels. It could be considered as an important aspect of reforms made in western European countries since the 1970s and in the Central and Eastern Europe since the 1990s. This process was immediately connected with principals of New Public Management working out and its utilization predominantly in the municipal and regional levels. While NPM played de facto the dominant role in the 1980 the way of its implementation started to be criticized by a group of outstanding theoreticians in the end of the 1990s and in the beginning of the 21st century. The conception of governance creating a greater space for citizens activities was formed as one many discussions results.

Key words

management, New Public Management, government, governance, a new paradigm of public administration execution

JEL classification: N90

Od konce šedesátých let minulého století - v podmínkách snižujícího se ekonomického růstu demokratických států - se postupně formovalo pojetí New Public Managementu založené na implementaci zásad „tří E“ (economy, efficiency, effectiveness). Tato koncepce představovala jistý mezistupeň přechodu ke koncepci „governance“. Její podstatu například německý teoretik Christoph Reichard charakterizoval:

- zvýšenou tržní orientací a zaměřením na konkurenceschopnost;;- koncepcí podnikového managementu přijatou ze soukromého sektoru;
- oddělením strategické (politické) a operativní (administrativní) odpovědnosti;
- idejemi odvozenými z managementu podle cílů zaměřenými na výsledek a na decentralizované, polo autonomní struktury.¹

Samotnou efektivnost koncepce prof. Dušan Hendrych, charakterizoval jako vyjádření určité míry kvality činností, které vykonal systém veřejné správy nebo jeho organizační jednotka za účelem realizace stanoveného cíle nebo úkolu.²

Formování zásad New Public Managementu bylo a dosud zůstává teoretiky veřejné správy často diskutováno. Americký badatel Christopher Hood například soudí, že „*vzestup New Public Managementu v posledních více než patnácti letech je jedním z nejvýraznějších mezinárodních trendů projevujících se ve veřejné správě*„.³

Při propagaci realizace zásad koncepce New Public Management hrají významnou roli i některé mezinárodní organizace, jejichž členy jsou evropské státy. Z nich ke zvláště aktivním patří *Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj* (anglicky: Organization for Economic Cooperation and Development – OECD) vytvořená v roce 1961. Ta ve svém organizačním rámci zřídila útvar nazvaný *Public Management Service* (výbor PUMA) tvořený představiteli všech členských států. Výbor PUMA, který patřil k iniciátorům reforem veřejné správy, byl založen v roce 1990.⁴ Jak konstatuje doc. Olga Vidláková, „objevilo se nové paradigma veřejné správy, zaměřené na podporu orientace na výkon v méně centralizovaném veřejném sektoru. Toto paradigma je charakterizováno:

- jasnějším zaměřením na výsledek, pokud jde o efektivitu, výkonnost a kvalitu služeb;
- nahrazení vysoce centralizovaných, hierarchicky organizovaných struktur decentralizovaným řídicím prostředím, v němž rozhodování o alokaci zdrojů a poskytování služeb je umístěno blíže místům vlastní realizace služeb, což umožňuje
- zpětnou vazbu od klientů a jiných zájmových skupin;
- flexibilitou v posouzení alternativ k direktivnímu poskytování služeb veřejným sektorem a regulací, což může vést k efektivnějším výstupům;
- větším zaměřením na efektivitu služeb poskytovaných přímo veřejným sektorem, a to tak, že se stanovují normy produktivity a vytváří se konkurenční prostředí, a to
- tak, že se stanovují normy produktivity a vytváří se konkurenční prostředí uvnitř veřejného sektoru mezi jednotlivými organizacemi; a
- posílením strategických kapacit v centru, které řídí vývoj státu a umožňují, aby se reagovalo na externí změny a rozličné zájmy automaticky, flexibilně a s co nejmenšími náklady“.⁵

Významným aspektem úsilí o aplikaci zásad New Public Management se stalo uplatňování principů Total Quality Managementu.

- maximálně možné využívání informačních technologií ve veřejné správě.

¹ LACINA K., KUDRYCKA B. a kol. Adult Education on Quality Management and other Cross-Sectional Aspects of Public Administration, s12

² HENDRYCH D. Základy správní vědy, s.110

³ SHAFRITZ J.M., HYDE A.C. Classics of Public Administration (Sixth Edition), s.495

⁴ ROSENBLOOM D.H. a kol. Contemporary Public Administration, s. 1

⁵ VIDLÁKOVÁ O. Reformy veřejné správy, s.60

Zmíněná orientace vedla k vyšší citlivosti státu vůči trhu a jeho zákazníkům, k většímu důrazu kladenému na kreativitu úředníků, k omezování používání formalizovaným pravidel a byrokratického správního pořádku. V tomto směru nejdále dospěli tvůrci systému veřejné správy ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska, v němž parlament schválil počátkem devadesátých let minulého století tzv. „Chartu občana„ (Citizen Charter).⁶ Jedná se o dokument, v němž jsou přímo definovány standardy služeb poskytovaných pro občany. Současně v něm byla posouzena účinnost služby závislá na množství a na kvalitě její poskytování. Její klíčové cíle byly formulovány následovně:

- vytvoření standardů služeb;
- dosažení maximální informovanosti občanů jako klientů služeb;
- pokud možno maximální otevřenost úřadů v jejich jednání s občany;
- připravenost úřadů poskytovat občanům nejrozličnější typy konzultací;
- maximálně možné zdvořilé jednání úředníků s občany;
- připravenost úřadů poskytovat občanům i jiné formy pomoci.

Důležitým kritériem podtrženým v „Chartě občana„ se stala skutečná potřeba té či oné služby z pohledu potřeb většiny obyvatel města či distriktu (ve Velké Británii neexistují obce v kontinentálním pojetí výkonu veřejné správy). Navíc se některé osvědčené manažerské přístupy se začaly využívat v řízení nejen územní samosprávy, nýbrž i státní správy. Jako příklady může například sloužit britská koncepce „*New Steps Initiative* „. Ve Velké Británii z úřadů státní správy byly do tzv. agencí (agencies), jichž je na 130, vyčleněny dobře měřitelné aktivity. V současné době v nich pracuje přibližně 67% původních pracovníků britské státní správy, na něž se nevztahují ustanovení zákona o státní službě. Ve Velké Británii byly v roce 1999 navíc nastíněné reformní kroky doplněny „*Bílou knihou o modernizaci správy*„ (anglicky: „*White Paper on Modernizing Government*“).

V osmdesátých letech minulého století pojetí New Public Managementu hrálo v evropské veřejné správě víceméně dominantní postavení. Uvedenou koncepci Philippe Keraudren a Hans van Mierlo koncepci New Public Management charakterizují „jako teorii obhajující:

- přesun od politiky k řízení (pracovníci veřejné správy by si měli plně uvědomit, jaké si každý jejich čin vynucuje, a to podle možností ještě dříve než přijmou rozhodnutí);
- přesun od systému správy v tvaru pyramidy k systému správy v tvaru shluků (větší množství autonomních organizací naváže pracovní právní vztahy s domovskými ministerstvy);
- přesun od plánování a hierarchického výkonu rozhodnutí k dichotomii mezi ústředními strategickými činnostmi a přizpůsobitelnými operativními službami;
- přesun od procesně zaměřené správy na správu orientovanou na výsledek (proto se klade důraz na výkonové ukazatele, plat je závislý na hodnocení a výkonu a zlepšování kvality);
- přesun od kolektivního poskytování veřejných a sociálních služeb k flexibilnímu poskytování individualizovaných produktů (zákazník nahrazuje občana, výrobní postup se dá rozdělit do částí, které je možno smluvně zadat jiným subjektům nebo privatizovat);
- přesun od mínění ke snižování výdajů (hodnota za peníze je mottem moderního pracovníka veřejné správy, který musí pracovat více a lépe za nižší nebo za stejnou mzdu);

⁶ D.COOMBES D.,VERHEIJEN T. a kol *Reforma verejnej správy:porovnanie skúseností Východu a Západu*,ss.219

- přesun od vlastnictví majetku k řízení vlastnictví (způsob účetnictví má dát dal je nahrazen přírůstkovou metodou účetnictví, v případě veškerých veřejných služeb, jestliže se jejich komerční životaschopnost se dá efektivněji udržet v soukromém sektoru, se uvažuje o privatizaci“.⁷

V průběhu následujícího desetiletí minulého století ovšem New Public Management začal ztrácet své rozhodující postavení. Prokázalo se, že implementací principů New Public Management skutečně nastala určitá fragmentace způsobů rozhodování. Současně došlo k jistému oddělení procesu přijímání rozhodnutí od jejich vykonávání. Z pohledu veřejné správy je základem daného přístupu skutečnost, že se rozšířil okruh úředníků zapojených do stanovování a do implementace strategií výkonu správní činnosti. Tato situace je příznačná zejména pro systém výkonu veřejné správy ve Velké Británii (představitelce tzv.anglosaského systému správy), v níž se zásady NPM - jak již bylo konstatováno - uskutečňují v poměrně známém rozsahu i ve státní správě.

Sílila její kritika především za to, že nedostatečně vnímal postavení občana ve výkonu správní činnosti. Demetrios Argyriades, řecký teoretik veřejné správy, na počátku 21. století, v dané souvislosti připomínal některé nedostatky NPM. Konstatoval, že *„ekonomika, výkonnost a efektivnost jsou bezpochyby nesmírně důležité, ale pouze za podmínky, že dosažená rozhodnutí a sledované cíle jsou etické a spravedlivé a dále, že výsledky získané ve správě globálního vládnutí budou podporovat všeobecný zájem a prosazovat veřejné blaho lidstva jako celku, nejenom dobra několika lidí“*⁸. I z uvedeného důvodu se hlavně od druhé poloviny devadesátých let, zpočátku v teoretických diskuzích, posléze též v praktických politických krocích, přecházelo k formování nového pojetí – koncepce governance. V obdobném kritickém duchu jako Demetrios Argyriades v roce 1995 charakterizovali podstatu koncepce New Public Management autoři A.Gray a B.Jenkins konstatující, že *„NPM je složitý,nekompletní, paradoxní a má znaky intelektuální nekoherence“*⁹

Hodnotíme-li praktické dopady koncepce New Public Management na vývoj evropské veřejné správy v poslední třetině dvacátého století, je možno se ztotožnit se stanoviskem Philippa Keraudrena a Hanse van Mierlo konstatujících, že *„NPM poskytl reformátorům ze západních zemí bohatství teorií a informací o veřejné správě, i když jako v případě kterékoli filosofie správy, je naplněn ideologicky omezenými frázemi. Probíhající debata o veřejném podnikání dokazuje, že NPM funguje a generuje základní myšlení o poslání a identitě veřejné správy“*.¹⁰

Cestou kritiky pojetí NPM objevujícího se v různé intenzitě v pracích teoretiků evropské veřejné správy se rodila koncepce *„governance“*(vládnutí). Diskuze o jejím pojetí byla na celoevropské úrovni zintenzivněna zvláště v roce 2001 publikováním anglicky psaného textu Evropské komise nazvaného *„European Governance. A White Paper“*. Ve zmíněném dokumentu bylo *„vládnutí“* charakterizováno jako *„pravidla, procesy a chování, ovlivňující způsob, v němž jsou vykonávány pravomoci na evropské úrovni, zejména pokud jde o otevřenost, participaci, odpovědnost, účinnost a soudržnost“*.¹¹ V Bílé knize se přímo

⁷ D.COOMBES D.,VERHEIJEN T. a kol Reforma verejnej správy:porovnanie skúseností Východu a Západu, ss.30- 31

⁸ ARGYRIADES D.Správa globálního vládnutí- Úvod in Dosažitelný svět, s. 22

⁹ GRAY A.,JENKINS B. From public administration to public management: easing a revolution,ss. 75-99

¹⁰ D.COOMBES D.,VERHEIJEN T. a kol Reforma verejnej správy:porovnanie skúseností Východu a Západu, ss.43

¹¹ MASSEY A.: Více-úrovňové vládnutí: správa globálního vládnutí v diferencovaném politickém kontextu „in :“Dosažitelný svět: správa globálního vládnutí, s. 27

konstatuje, že „dnešní vedoucí politikové v Evropě jsou postaveni před skutečný paradox. Na jedné straně Evropané od nich žádají, aby našli řešení závažných problémů týkajících se našich společností. Na druhé straně vzrůstá nedůvěra lidí v instituce a politiky, anebo se jednoduše o ně nezajímají. Tento problém uznávají jak národní parlamenty, tak vlády. Je zejména akutní na úrovni Evropské unie. Mnoho lidí ztrácí důvěru, že složitý a nedostatečně chápaný systém jim poskytne politiku, kterou chtějí...Ale přesto lidé očekávají, že Unie se ujme vedení v uchopení příležitostí globalizace pro ekonomický a lidský rozvoj a pro řešení problematiky životního prostředí, nezaměstnanosti, bezpečnosti potravin, kriminality a regionálních konfliktů“¹²

Objektivně je možno konstatovat, že jedním ze spojujících článků soudobého výkonu evropské veřejné správy je tzv. *právo na dobrou správu* (good governance). Zdůrazňuje, že každý občan má právo na to, aby jeho záležitosti byly vyřízeny institucemi a orgány Unie nestranně, spravedlivě v přiměřené lhůtě.

Toto právo má zahrnovat:

- právo občana být slyšen dříve, než je přijato správní opatření s případnými nepříznivými důsledky,
- právo mít přístup ke spisu ve vlastní věci při dodržení oprávněných požadavků důvěrnosti a profesního i obchodního tajemství,
- povinnost úřadů odůvodnit rozhodnutí.

Za rozhodující principy výše uvedené koncepce se považují:

- přístup ke spravedlnosti;
- dodržování řádného procesu a zákonnosti;
- respektování lidských práv;
- respektování demokratických hodnot a jejich podpora;
- péče o potřeby nejchudších a zranitelných skupin;
- tolerance diverzity, ochrana životního prostředí;
- udržitelnost výsledků,
- profesionalismus veřejné služby.¹³

Za jeden z velmi významných fenoménů koncepce „vládnutí“, se pokládá podíl neziskových organizací na zabezpečování části služeb (v první řadě v sociální oblasti), které dříve výlučně poskytovala veřejná správa. Tím se vytváří významný prostor pro aplikaci zásad „vládnutí“ na municipální a na regionální úrovni.

Koncepce governance tak odpovídá na problémy, s nimiž se evropská veřejná správa musí dnes vyrovnávat. K nejvýznamnějším z nich patří:

- potřeba navazovat a prohlubovat mezinárodní, příhraniční a přeshraniční spolupráci úřadů veřejné správy;
- tzv. nové výzvy (anglicky: challenges) adresované veřejné správě jako celku, jimiž se staly především:
- zvýšený důraz přikládání roli veřejné správy v ochraně životního prostředí;
- potřeba integrovaně řešit problematiku šíření drog a růst drogové závislosti, v první řadě mezi mladými lidmi,

¹² COM(2001) 428 – Brussels July 25, 2001 COM(2001) 428 – Brussels July 25, 2001, s. 4 (překlad provedený doc. JUDr. Olgou Vidlákovou, CSc.)

¹³ MASSEY A.: Více-úrovňové vládnutí: správa globálního vládnutí v diferencovaném politickém kontextu „in“: „Dosazitelný svět: správa globálního vládnutí“, s. 22

- problematika tzv. feminismu (s důrazem na dosažení rovných příležitostí pro muže a pro ženy v pracovním procesu a ve veřejném životě).

Výzvy tudíž představují soubor problémů, s nimiž se dnes musí vyrovnávat veřejná správa zvláště v obcích a v regionech.

„*Bílá kniha o evropském vládnutí*“ (Governance European Union Commission White Paper– Enhancing democracy in the European Union) zdůrazňuje pět základních principů dobré správy věcí veřejných. Jedná se o následující zásady:

- *Princip otevřenosti* (Openess Principle): zdůrazňuje otevřenost Evropské unie pro všechny její občany. Reaguje na normativní požadavek úvodního článku Smlouvy o Evropské unii, který charakterizuje novou etapou utváření stále užšího svazku mezi národy Evropy, v němž. jsou rozhodnutí přijímána co nejotevřeněji.
- *Princip participace* (Participation Principle): konstatuje, že bez účasti zainteresovaných subjektů na tvorbě a implementaci evropských správních politik nemůže proces evropského vládnutí vyústit v dobré výsledky.
- *Princip odpovědnosti* (Accountability Principle): princip zdůrazňuje odpovědnost správních úřadů za rozhodnutí, která učinily. Je vymezen jako klíčový předpoklad transparentnosti nejen tzv. evropské vlády, ale i vlád jednotlivých členských států, jakož i regionálních a místních vlád, jejichž role v evropském správním prostoru vzrůstá.
- *Princip účinnosti* (Effectiveness Principle): spojuje vlastní účinnost správních politik, tedy schopnost vyvolávat očekávané výsledky, s požadavkem včasné, pružné a přiměřené reakce.
- *Princip soudržnosti* (Coherence Principle): podtrhává potřebu věcné a logické spojitosti jednotlivých opatření ve stále složitěji strukturovaném správním prostoru tak, aby byly vytvářeny skutečně promyšlené politiky).¹⁴

„*Bílá kniha o evropském vládnutí*“ dále zdůrazňuje pojem *práva intenzivní účasti občana na veřejné správě - right to be involved* nejen vlády členských států, ale i regionálních a místních společenství, představitelů podnikatelského sektoru, občanské společnosti, odborníků a zainteresovaných občanů. Ti všichni mají právo „být vtaženi“ do procesu evropského vládnutí.

Pokusíme-li se o jisté zobecnění podstatných rysů koncepce „vládnutí“, lze konstatovat, že v centru pozornosti „*Bílé knihy o evropském vládnutí*“ je snaha přiblížit tzv. evropskou vládu národní státní správě a regionální a místní územní samosprávě. Její klíčové prvky zahrnují zásady uvedené v Chartě Spojených národů a v Deklaraci tisíciletí přijaté Organizací Spojených národů jako jsou:

- respektování lidských práv, občanských svobod a právního řádu;
- svoboda tisku a autonomie hromadných sdělovacích prostředků;
- otevřené a demokratické politické procesy;
- nezávislost občanské společnosti na přehnaném vměšování státu;
- transparentnost a důvěra ve všechny společenské transakce.

Jak již bylo zmíněno, jeden z důležitých rozdílů mezi pojetími *New Public Managementu* a *governance* spočívá ve zvýšené roli prisuzované roli neziskových organizací reprezentujících zájmy občanů. O potřebné míře jejich podílu na zabezpečování části veřejných služeb - v první řadě v sociální oblasti - i veřejně prospěšných služeb (až do

¹⁴)Massey A.:“Více-úrovňové vládnutí: správa globálního vládnutí v diferencovaném politickém kontextu,,in: “Dosažitelný svět: správa globálního vládnutí“ ,Praha 2007 (MV ČR), s.30

přelomu 70. a 80. let minulého století je v kontinentální části Evropy takřka výlučně zabezpečovala veřejná správa a později byly ve velké části evropských obcí zprivatizovány) se diskutovalo již v osmdesátých letech.

Ve zmíněné „Bílé knize“ se v dané souvislosti konstatuje, že „občanská společnost hraje důležitou roli tím, že dává zaznít hlasům občanů a napomáhá poskytování služeb, jež uspokojují potřeby lidí. Významný podíl na této činnosti mají zejména církve a náboženské komunity“¹⁵.

Samotné postavení neziskového sektoru je v citovaném dokumentu postihnuto následovně: „Občanská společnost stále více nahlíží na Evropu jako na vhodnou platformu ke změně politických orientací a společností. To nabízí reálný potenciál k rozšíření debaty o úloze společné Evropy. Je to šance, jak aktivněji zapojit občany k dosažení cílů Unie a nabídnout jim možnost zpětné vazby, kritiky a protestu“¹⁶.

Pokusíme-li se zhodnotit přínos reforem k celkové demokratizaci evropské veřejné správy na konci dvacátého a na počátku dvacátého prvního století, lze učinit následující závěry:

- Jak konstatují Glen Wright a Juraj Nemeč, „Strategické“ přístupy v oblasti managementu ve veřejném sektoru se ve vyspělých zemích objevily na základě úspěchů strategického myšlení v podnikatelské sféře“¹⁷.
- Jako důvod vedoucí od sedmdesátých let minulého století k uskutečňování správních reforem do popředí vystupovala především následující skutečnost:
 - omezení rozpočtových finančních prostředků vyčleňovaných ze státních rozpočtů na činnost veřejné správy.
- Náročnější podmínky projevující se od sedmdesátých let v ekonomice členských států Evropských společenství v rostoucí míře ovlivňovaly - hlavně na úrovni municipalit a regionů, zčásti i v rovině výkonu státní správy - především množství finančních prostředků vyčleňovaných ze státních rozpočtů na činnost veřejné správy.
- Nová ekonomická realita nutila zejména představitele územní samosprávy hledat inspiraci hlavně pro zabezpečování veřejně prospěšných a veřejných služeb v některých přístupech dlouhodobě uplatňovaných v systémech řízení podnikatelských subjektů. Tak se vytvořil prostor pro širší uplatnění manažerských přístupů hlavně v územní samosprávě.
- Obecně se uvádí, že modernizací veřejné správy představující základ jejích reforem se mimo jiné hledá odpověď na to, jak dosáhnout hospodárného a účinnějšího využití veřejných finančních zdrojů zkvalitňováním přerozdělovacích procesů. Cestou k jejímu zefektivňování se zejména staly zejména různé formy privatizace veřejných úkolů a služeb.
- Již na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se začalo v zemích kontinentální Evropy více hovořit o nedostacích do té doby takřka absolutně převládajícího liniového modelu organizace úřadů veřejné správy (v první řadě municipálních). Byly spatřovány především v jejích následujících slabých stránkách:
 - Ve skutečnosti, že rozsáhlá dělba práce typická pro liniový model vedla k příliš selektivnímu pořizování, zpracovávání a vyhodnocování informací. Výsledkem především bývaly:

¹⁵ COM(2001) 428 – Brussels July 25, 2001, s. 4 (překlad provedený doc. JUDr. Olgou Vidlákovou, CSc.)???

¹⁶ Tamtéž, s.

¹⁷ WRIGHT G., NEMEC J. Management veřejné správy: Teorie a praxe, s. 79

- + *tendence k vytváření často zbytečně malých organizačních útvarů spojená se snahami o obhajování smyslu jejich existence;*
- + *komplikovaná možnost komplexně řešit problém.*
- Hierarchicky uspořádané působnosti a rozsáhlé formální pravomoci vedoucích útvarů úřadů nejednou znesnadňovaly integraci specialistů.
- Vertikálně uspořádané řídicí a komunikační vztahy založené na hierarchické struktuře funkčních míst ztěžovaly mezioborovou (tj. horizontální) a regionální spolupráci za situace, kdy se dotvářela regionální státní správa a územní samospráva a kdy se upřesňovaly jejich kompetence.
- Komplikace sílily v podmínkách, kdy vrcholové úřady státní správy musely přijímat značné množství rozhodnutí.
- V 80. a v 90. letech minulého století veřejná správa musela mnohem důrazněji než v předcházejícím období reagovat na *demokratické požadavky*, jež stále více nabývaly na aktuálnosti. Šlo zejména na následující:
 - Zájem občanů na tom, aby byl veřejnosti poskytován větší počet služeb, jež by měly být kvalitnější (a přitom i levnější).
 - Požadavek, aby bylo dosahováno vyšší efektivity správní činnosti úřadů.
 - Snahy o posílení transparentnosti výkonu veřejné správy jako celku.
 - Zvýšený důraz kladený jednak na umožnění participace občanů na řízení věcí veřejných, jednak na to, aby úřady a představitelé veřejné správy poskytovali občanům více kvalitních informací.
 - Vyšší zastoupení žen, příslušníků etnických minorit, méně privilegovaných a sociálně a zdravotně znevýhodněných sociálních skupin občanů ve volených funkcích v územní samosprávě.
- Reformy v teoretické oblasti především nastolily taková témata, jako jsou:
 - role státu na přelomu dvacátého a dvacátého prvního století;
 - způsoby oslabování centralismu v kontinentálním modelu výkonu veřejné správy;
 - zvyšování výkonnosti veřejné správy jako celku;
 - zlepšení spolupráce všech partnerů angažovaných ve veřejné správě;
 - postupná revize kariérních systémů práce úředníků s důrazem na růst jejich kvalifikace, kompetentnosti a výkonnosti;
 - snahy celkové zlepšování image veřejné správy v očích občanů.
- Postupně se formovala *koncepte moderního výkonu veřejné správy*, jejíž společné prvky lze charakterizovat následovně:
 - celkové zkvalitňování managementu veřejné správy; jak zdůrazňují Glen Wright a Juraj Nemeč, „decentralizace rozhodování v oblasti veřejného managementu a posílení místní demokracie se staly klíčovými úkoly politického a administrativního systému v zemích střední a východní Evropy po roce 1990.... V současnosti jsou místní samosprávy přímo voleny občany a mají právo rozhodovat prakticky o všech otázkách týkajících se místní komunity, například v oblasti územního plánování, ekonomického rozvoje a infrastruktury. Plně také odpovídají za poskytování místních veřejných služeb občanům“;¹⁸
 - zvyšování odpovědnosti za využívání finančních prostředků vyčleňovaných na výkon správní činnosti (Glen Wright a Juraj Nemeč v této souvislosti soudí, že „i když se za posledních deset let v zemích střední a východní Evropy mnoho změnilo, místní samosprávy stále ještě čelí mnohým výzvám. Jednou

¹⁸ WRIGHT G., NEMEC J. *Management veřejné správy: Teorie a praxe*, s.78

- z nejdůležitějších je nutnost změnit staré zvyky, mentalitu, překonat averzi k akceptování rizika a změnám, neochotu učit se novým metodám a technikám nutným pro management ve veřejném sektoru“ ;¹⁹
- zkvalitňování politiky řízení lidských zdrojů s důrazem na růst jejich adaptability,
 - flexibility a mobility,
 - podstatně větší důraz kladený na etiku ve veřejné správě;
 - využívání informačních technologií, v první řadě v podobě e- governmentu.
- Nastíněný *převod části veřejných úkolů na podnikatelské subjekty byl uskutečněn především postupnou privatizací značné části služeb*, jež územní samospráva zajišťuje pro občany a které následně kontrahuje cestou uzavírání smluv s vítězi veřejných soutěží. Daný přístup bývá zvláště teoretiky charakterizován jako „*contracting - out*„. Částí teoretiků je hodnocen jako garance právní jistoty a rovnosti pro všechny subjekty, jež se chtějí na základě veřejné soutěže podílet na zabezpečování části veřejných a veřejně prospěšných služeb. V této souvislosti na podmínky neziskového sektoru veřejné správy začaly být rovněž rozpracovávány některé zpřesněné zásady měření efektivity výkonů.
 - V této souvislosti se občas – spíše v teorii - rovněž hovoří o tzv. *postupující fragmentaci veřejné správy*. Diskuze reflektovala skutečnost, že v průběhu reformy postupně docházelo k rozvolňování tradičních striktních organizačních struktur. Jako aktuální se především ukázala potřeba přecházet k vytváření menších, pružnějších a specializovanějších organizačních jednotek. Jim začaly být poskytovány rozsáhlejší rozhodovací kompetence. Výsledkem byla preference flexibilnějších a autonomnějších útvarů řízených manažery (tj. nikoli typickými úředníky). Na tomto základu se začala uskutečňovat důslednější profesionalizace služby ve veřejné správě.
 - Na evropském kontinentu byly postupně aplikovány zásady v angličtině označované za „*3E*“ (economy, effectiveness, efficiency=hospodárnost, účinnost, efektivita), které tvoří jádro tzv. New Public Managementu. Přístup prosazující se v evropské veřejné správě postupně od konce šedesátých let minulého století spočívá v pohledu na občana rovněž jako na zákazníka služeb. V uvedeném pojetí se odrážejí zásady koncepce Total Quality Management. V praxi se ve veřejné správě jako celku začalo podstatně více přihlížet k názorům, představám a požadavkům konzumentů služeb i k jejich stanoviskům týkajícím se samotného způsobu řízení obcí a regionů. Vzhledem ke skutečnosti, že byl v některých regionech a obcích New Public Management takřka absolutizován, v posledních zhruba patnácti letech bývá N.P.M. leckdy kritizován pro nedostatečné vnímání potřeb demokratické občanské společnosti.
 - Jako další nezbytná podmínka pro úspěšné uplatňování moderních forem řízení ve veřejné správě se prokázala:
 - potřeba dosahovat konsensus v názorech a ve stanoviscích představitelů vládních politických stran, demokratické parlamentní opozice a většiny nevládních organizací ve společnosti jako celku.

Důležitými výsledky reformy se stalo:

- přenesení kompetencí z vyšších úrovní výkonu správní činnosti na nižší úřady veřejné správy;
- definitivní vytvoření regionální územní samosprávy a posílení kompetencí regionální státní správy díky aplikaci zásad decentralizace a dekoncentrace správní činnosti;

¹⁹Tamtéž, s.79

- vytvoření předpokladů pro zapojení soukromých podnikatelských subjektů a rovněž organizací tzv. třetího sektoru - dobrovolných neziskových a charitativních organizací -, jež jsou některými teoretiky označovány za „soukromé agencie veřejné politiky,, do zajišťování správních úkolů.
- Na urychlování změn působil vývoj tzv. *postmoderní manažerské revoluce* (anglicky: „post - modernist managerial revolution“). V teorii a rovněž v praxi převládlo stanovisko, že správně orientovaná postmoderní manažerská revoluce by měla ústít ve vytváření příznivějších podmínek pro zvýšení participace zastupitelů a úředníků veřejné správy na plnění úkolů jejich konkrétního úřadu.

Literatura

- [1] Argyriades D. „Správa globálního vládnutí – Úvod“ in: „Dosažitelný svět: správa globálního vládnutí“, Praha 2007 (MV ČR)
- [2] Coombes D., Tony Verheijen T.a kol.: „Reforma verejnej správy: porovnanie skúseností Východu a Západu“, Evropská komise 1997-Slovenské vydání Bratislava NISPAcee 1997, ISBN: 80-967616-2-5
- [3] Gray A., Jenkins B.: „From public administration to public management: easing a revolution“, Public Administration, Vol.73(1)
- [4] Halásková M.: „Veřejná správa v České republice a zemích EU“, Ostrava (Vysoká škola báňská- TU Ostrava) 2006, ISBN: 80-248-1266-5
- [5] Hendrych D.: „Správní věda: teorie veřejné správy“- 3. aktualizované vydání, Praha (Wolters Kluwer) 2009, ISBN: 978-80-7357-458-1
- [6] Lacina K.: „Evropská veřejná správa“, Praha (EUPress) 2004, ISBN: 80-86754-10-3
- [7] Massey A.: „Více-úrovňové vládnutí: správa globálního vládnutí v diferencovaném politickém kontextu „, in : „Dosažitelný svět: správa globálního vládnutí“ ,Praha 2007 (MV ČR)
- [8] Wright G., Nemeč J.: „Management veřejné správy: Teorie a praxe“, Bratislava NISPAcee) 2002, ISBN: 80-86119-70-X

PARTNERSHIP AS A FACTOR IN REGIONAL DEVELOPMENT APPLIED IN THE INSTITUTIONAL STRATEGIES

PARTNERSTVO AKO FAKTOR REGIONÁLNEHO ROZVOJA UPLATŇOVANÝ V INŠTITUCIONÁLNYCH STRATÉGIÁCH

ING. MILENA MAJOROŠOVÁ

Katedra verejnej správy

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave

Železničná 14, 821 07 Bratislava, Slovenská republika

E-mail: milena.majorosova@vsemvs.sk

Annotation

We can find several regions with developed institutional background in Europe, but on the other side also regions that are not able to create interplay between the institutions necessary for regional development. For the implementation of a modern regional policy is necessary the existence of such institutions, they will be able to initiate local development. The existence of such institutions is conditional, inter alia the principles of partnership. The aim of this paper is to explain the nature of institutional theory and pointed out that regional development is largely conditioned by the existence of institutions that are able to initiate development. When posting used scientific and professional publications, articles and electronic information sources. I used the method of analysis, synthesis and inference. The partnership principle is used in the LEADER program, which represents a novel approach to the development of rural areas. We noted that each of the institutional theory is based on the principle of partnership. If the theory of production districts and flexible specialization is the development based on the development of small businesses concentrated in space and on cooperation between them and the theory of learning regions is a distinctive form of learning for the actors in a learning region considered learning by working together.

Key words

partnership, institutional, LEADER

Anotácia

V Európe môžeme nájsť niekoľko regiónov s vyspelým inštitucionálnym zázemím, ale na druhej strane aj také regióny, ktoré nie sú schopné vytvoriť súhru jednotlivých inštitúcií potrebnú k regionálnemu rozvoju. Pre realizáciu modernej regionálnej politiky je nevyhnutná existencia takých inštitúcií, ktoré budú schopné iniciovať miestny rozvoj. Existencia takýchto inštitúcií je podmienená okrem iného uplatňovaním princípu partnerstva. Cieľom príspevku je vysvetliť podstatu inštitucionálnych teórií a poukázať na to, že regionálny rozvoj je do značnej miery podmienený existenciou inštitúcií, ktoré sú schopné iniciovať rozvoj. Pri písaní príspevku boli použité vedecké a odborné publikácie, články a elektronické informačné zdroje. Používala som metódu analýzy, syntézy a dedukcie. Inštitucionálne prostredie je tvorené formálnymi neformálnymi inštitúciami. Princíp partnerstva je využívaný v programe LEADER, ktorý predstavuje netradičný prístup k rozvoju vidieckych oblastí. Môžeme skonštatovať, že každá z inštitucionálnych teórií je postavená na princípe partnerstva. V prípade teórie výrobných okrskov a flexibilnej špecializácie ide o rozvoj založený na rozvoji malých firiem koncentrovaných v priestore a na spolupráci medzi nimi a pri teórii učiacich sa

regiónov je za charakteristickú formu učenia pre aktérov v učiacich sa regiónoch považované učenie vzájomnou spoluprácou.

Kľúčové slová

partnerstvo, inštitucionálny, LEADER

JEL classification: R10

Introduction

Institutionalism belongs to the economic school of neoclassical economic. Originated in 19. – 20. century in USA. Representatives of institucionalizm to tried aproximate economic theory to economic policy and so to make it real. We can conclude, that institucionalizm going through certain stages. The first is the original American institucionalizm, that which developed from the 90-ies of 19th century to the mid-20 century. The second phase is neoinstitutionalism, that developed after the second world war. A third stage represents the current Institutionalism, so neoinstitutionalism in the form of new institutional economics. His essence consists of the fact that institutionalism require and understand, the economy as an integral part of other social sciences, as a result should be an interdisciplinary approach in examining economic issues. From the aspect practical recommendations for regional policy, the institutional theory surveys to specifically in ways, which can help of the various players to learn and to receive "good practices". And that can be achieved only through public sector intervention or the joint efforts of public and private sectors. We concluded that the existence of partnerships is essential. Many problems that can not be solved by initiators themselves, are easily solved in cooperation with several partners.

The term "institution" generally means the organizational structures of state and self-governments, but it must be accent, that the institutions are also considered a variety of advisory and financial institutions, employer associations, unions, interest organizations of citizens, but also the rules that regulate relations between individuals, groups and the state, legal standards, normatives, standards, norms and behavior. In the broadest sense, institutions are the rules and standards related to procedures and behavior of individuals and organizations (Buchanan, 1991) Elinor Ostrom writes in his book „Understanding institutional diversity“ that „institutions can by defined as „rules“ that people use to by organize all forms repetitive and structured relations include links within neighborhoods, families, markets, businesses, sports clubs, churches, private sector associations and government at all levels. Individuals with one another and interact within structured rules and elect to carry out certain activities and strategies that have consequences for them and for other individuals." (Ostrom 2005) “ Institution is the market itself, that to see as superior to other institutions and as a tool for optimal deployment of production factors, but as a socio-economic institutions that are subject to the overall effectiveness of the institutional arrangements of the economy" (Kol'vecková - Samson). Brzica (2003) states that" institutions create and reproduce a set of rules and norms of behavior of all economic entities that if market-based institutions, facilitate their decision making through greater possibilities to predict the behavior of others. "

I developed a summary table based on the definitions of various authors, that shows what all the ranks of the institution:

Fig.1: Formal and informal institutions

Political	Economic	Cultural	Various
<ul style="list-style-type: none"> - government - ministries, - other central state administration bodies, - regional authorities, - district offices, - regional authorities and municipalities - parliament - courts, - police, - foreign embassies and ambassadors 	<ul style="list-style-type: none"> - businesses - banks - insurance and a tax and accounting counsel - schools - health equipment - incubators - research institutes - chambers of commerce - industrial chambers - trade unions - consumer organization - works organization - associations of producers 	<ul style="list-style-type: none"> - theaters - gallery - museums - libraries - media - information centres - cultural awareness centers - church - clubs, guilds 	<ul style="list-style-type: none"> - the rules governing the relationships between individuals, groups and state - standards of conduct as such tradition customs and legal standards - market

Source: own processing according to the used literature

We include between the institutional theory of regional development

- theory of production districts and flexible specialization,
- theory of competitive regions,
- theory of learning regions.

Theory of production districts and flexible specialization is based on analysis of how the organization of production, labor market functioning and activities of local institutions in the regions called the "third Italy". This is an area of Italy that are not traditional industrial areas, but in the postwar period have passed the stage is relatively fast economic growth, which was based on the development of industrial production of specialized small and medium enterprises. These regions have in the postwar period of unexpected growth, which was based on specific socio-economic conditions that underlie the congregation of the local community, a sense of coexistence with the local culture and traditional values of the local population. The success of the rise of the backward regions is attributed to a sense of coexistence, trust and traditional values. This theory developed the Italian economists Bagnasco, Becattini and Brusco in the 80s of the 20th century. Theory is an endogenous approach to development based on the development of small businesses concentrated in space and on cooperation between them.

Theory of competitive regions clarify the new innovative ability of some regions, their ability dynamically react to changing into conditions on market and find a link between the spatial concentration of business activities and their adaptability. Specific forms of flexible organization of firms and regions differ from each other, so it is not possible to transfer the experience of the Italian regions such as in areas traditionally dominated by large firms and where there is no tradition of small and medium enterprises. Some general principles of a

successful organization of production can be regarded as one of the preconditions for successful regional economic. These principles are agglomerations of more similarly oriented businesses, which, while competing with each other, but also between them to some form of cooperation. The result of the agglomeration and cooperation is generally higher rate of innovation that stems from the increased exchange of information. We are improving the functioning and benefits of local specialized institutions, which to further promote innovation and collaboration.

Theory of learning regions analyzes systematically processes, which arises and is maintained in the regions ability to generate new knowledge and skills. The major difference, as pointed out by supporters of the theory of learning regions, represent difference between codify knowledge, that can be standardized and learn through instruction and guidance, and knowledge uncodify, which can be obtained only own experience and participation in the activity. Codified knowledge is usually possible to sell such goods, as it turned into a commodity that can be found anywhere or right without too much cost. Conversely uncodify knowledge and experience to become a source of competitive advantage.

The characteristic form of learning for the actors in a learning region is considered to be learning by working together.

Theory of learning regions tends complained that it is again to find some kind of ideal of types, in place of to a greater attention to processes, that give rise to fundamentally new technological innovations. The whole theory is still in its infancy and only waiting for a detailed empirical analysis. Moreover, it is also possible to criticize the authors equality by the theory of learning regions over-concentration on the typology of forms of cooperation, forms of learning and practice, rather than more detailed empirical research.

In the theory of learning regions are complete takeover practices, technologies, approaches from other regions or companies, but by understanding the causes of success or failure of development in other regions and learning from their approaches, or the wrong decision.

Aims and methods

The main goal of this paper is to explain the nature of institutional theory and pointed out that regional development is largely conditioned by the existence of institutions that are able to initiate development. When posting used scientific and professional publications, articles and electronic information sources. I used the method of analysis, synthesis and inference.

Results

Application of the principle partnership of institutional theory we can be seen for example in program LEADER. Program LEADER is a new unconventional approach to the development of rural areas. LEADER approach is new philosophy of rural development, development of the EU since 1991, according to which decisions on development policies and their implementation is played by local actors. Its essence lies in the fact that the microregion create itself the necessary institutional background for defining the development program and their implementation is played by local actors. This can be through the LEADER program to raise funds, the use to be decided in the micro-region based on their own criteria. The only limitation is the amount of funding and the support activities must be consistent with the

Rural Development Programme for 2007-2013, which is already provided in the process of preparing a development plan to be supported activities.

LEADER program allows rural partnerships and develop accredited as a “Local Action Group” (LAG), composed of representatives of self-government, business groups, various associations and professional organizations to funds to support the development of EU funds, mainly of instruments to promote rural development policy.

The main performance of the LEADER program are as follows:

- is oriented always on a limited territory – territorial principle,
- is based on active involvement of local people and the bearer of the Local Action Group – LAG,
- their process starts from the bottom up and therefore promotional activities, technical assistance and training are an essential instrument for the beginning of the program,
- programs and projects are always implemented by a local action groups which are cross-sectoral partnerships at the local level,
- any such group to draw up its own development strategy and based on its business plan,
- partnership subsequently decides that private and public projects are financed in a given area,
- LEADER groups in member countries form part of the network in favor of exchanging information, experience and joint projects.

At present exist 29 partnerships in Slovakia created by approach LEADER with the statute, authorizing the acquisition of resources from the EU LEADER program. Many partnerships, however, works without official status. They operate in areas affecting their development and benefiting from a variety of alternative non-European sources. As documented by the current practice of SR, LEADER partnerships are one of the most effective forms of partnership and contribute significantly to the gradual elimination of disparities in living standards and rural dwellers.

Conclusion

Institutional theory focuses particularly on the ways you can help the various development actors learn and take "good practices" from other players. This can only be achieved through cooperation and partnership of all stakeholders 'institutions' for regional development. With the empowerment of political institutions to strengthen its development of new activities and other institutions aimed at promoting economic development of regions and municipalities.

The institutional environment consists of formal (ministries, municipalities, regional authorities) and informal (rules, norms of behavior) institutions. Activities affect the rules of formal institutions in which they exist and also to create. Formal institutions can operate successfully and influence development in the desired direction, unless the rules and standards are also set in that direction. The situation in which public institutions capable of sustaining a knowledge economy only in hard-changing system of rules in which they operate, describes Storper (1997) as the problem of "circularity". Finally, we concluded that the formal institutions can evolve in the right direction, if informal institutions are not well adjusted. And this is also true vice versa.

We noted that each of the institutional theory is based on the principle of partnership. Whether in the case of the theory of production districts and flexible specialization, where development is based on the development of small firms concentrated in space and on

cooperation between them and such the theory of learning regions is a distinctive form of learning for the actors in a learning region considered learning by working together.

References

- [1] BLAŽEK, J. - UHLÍŘ, D. 2002. Teorie regionálního rozvoje. Praha, Karolinum, 211 s. ISBN 80-246-0384-5
- [2] HAMALOVÁ, M. - BELAJOVÁ, A. - MATUŠOVÁ, S. 2012. Partnerství - významný faktor rozvoje regionů a obcí v podmínkách trhové ekonomiky, VŠEMVS Bratislava 2012. ISBN 978-80-89458-23-3
- [3] OSTROM, E. 1999. Institutional Rational Choice: An Assessment of the Institutional Analysis and Development Framework, Publisher: Westview Press, Pages: 35-71, ISBN: 0813399866
- [4] ŠEBOVÁ, M. Vplyv inštitucionálnej hustoty na znalostné procesy v priemyselných regiónoch ekonomického jadra, UPJŠ
- [5] WILLIAMSON, O.E. 2000. The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead, American Economic Association, *Journal of Economic Literature*, Vol. 38, No. 3 (Sep., 2000), pp. 595-613
- [6] http://www.cers.tuke.sk/cers2005/doc/Samson_Kolvekova.pdf, 24.4.2012
- [7] <http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/32302/1/CL471.pdf>, 28.4.2012

VYHODNOCENÍ VZTAHU A DOPADŮ ÚZEMNÍCH A STRATEGICKÝCH ROZVOJOVÝCH DOKUMENTŮ (NA PŘÍKLADU OBCÍ S ROZŠÍŘENOU PŮSOBNOSTÍ V OKRESE JIČÍN)

THE EVALUATION OF RELATION AND IMPACTS GROUND AND STRATEGIC DEVELOPMENT DOCUMENTS (AN EXAMPLE FROM JICIN DISTRICT)

BC. PETRA ŠTĚRBOVÁ

DOC. ING. ARCH. VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ, PH.D.

*Ústav regionálních a bezpečnostních věd
Fakulta ekonomicko – správní, Univerzita Pardubice
Studentská 84, 532 10 Pardubice, Česká republika
E-mail: pet.sterbova@centrum.cz, vladimira.silhankova@upce.cz*

Anotace

Cílem článku je vyhodnotit a porovnat strategické a územní rozvojové dokumenty na příkladu obcí s rozšířenou působností v okrese Jičín a zjistit, jak municipality tyto dokumenty koordinují a jak optimalizují realizaci rozvojových projektů. Při zpracování dokumentů je ideální, pokud strategický i územní plán vznikají současně a vzájemně se prolínají a doplňují. Z analýzy dokumentů zpracovaných a dostupných pro jednotlivé obce je patrné, že strategický i územní plán je dostupný pouze u větších obcí resp. měst. Z tohoto úhlu pohledu je pak složité vyhodnocovat vztahy mezi těmito dokumenty a je to možné pouze u velkých obcí resp. měst. Přesto je důležité a žádoucí, aby obce měly oba dokumenty zpracovány a aby mezi územním a strategickým plánem existovala koordinace.

Klíčová slova

územní plánování, strategické plánování, územní plán, strategický plán, vztahy strategických a územních plánů, okres Jičín

Annotation

The aim of the article is to evaluate and compare strategic and urban planning documents focused on the example towns in the Jicin district and to find out how these municipalities coordinate these documents and optimize the realization of development projects. By processing of documents it is ideal, if strategic also master plan come up at the same time and blend together and complement each other. From the analysis of processed and accessible documents for several municipalities it is evident, that strategic and also master plan is accessible only in towns. From this point of view it is complicated to evaluate the relationship between these documents and this is only possible by major municipalities or more precisely towns. Despite it is important and advisable to municipalities have elaborated both documents and to exist coordination between master and strategic plan.

Key words

urban planning, strategic planning, master plan, strategic plan, relations of strategic and master plans, district Jicin

JEL classification: R58

Úvod

Územní plánování je důležitý nástroj, který ovlivňuje prostorové a funkční uspořádání území. Jeho úkolem je určit využití jednotlivých ploch, vymezit rozvojové plochy vhodné k zastavění a naopak stanovit ty, které zastavěny být nesmí. Náležitosti územních plánů jsou vymezeny v Zákoně č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon). Tvorba dokumentů je v pravomoci orgánů veřejné správy a musí platit, že územně plánovací dokumentace nižšího stupně je podřízena územně plánovací dokumentaci vyššího stupně. Do roku 2015 musí všechny obce zpracovat nový platný územní plán.

Strategické plánování slouží k rozvoji regionu v dlouhodobém horizontu. Ve strategickém plánu jsou stanoveny dlouhodobé cíle, opatření k dosažení vymezených cílů a priority jednotlivých rozvojových aktivit. Výstupem celého procesu by mělo být zlepšení stávající situace. Zpracování strategického plánu není pro obce povinností. Strategický dokument by měly obce tvořit zejména pro vlastní potřebu koordinovaného rozvoje.

Mezi oběma typy dokumentů by měl existovat vzájemný vztah a jeden by měl respektovat a zohledňovat druhý. Pokud chceme realizovat nějaký projekt, je třeba zvolit vhodnou plochu pro rozvoj v souladu s existující územně plánovací dokumentací. Ideální je, pokud oba dokumenty vznikají současně a jsou vzájemně úzce koordinovány a provázány.

Cílem článku je vyhodnotit a porovnat strategické a územní rozvojové dokumenty na příkladu obcí s rozšířenou působností v okrese Jičín a zjistit, jak municipality tyto dokumenty koordinují a jak optimalizují realizaci rozvojových projektů.

1. Teoretické modely vztahů územních a strategických plánů

Na rozdíl od územních plánů, jejichž cíle, obsah a postupy zpracování a schvalování jsou určeny Zákonem č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, vznikají strategické plány na základě dobrovolné spolupráce aktérů regionálního rozvoje a úspěšnost jejich realizace závisí do značné míry na identifikaci aktérů s těmito strategiemi. Na rozdíl od územních plánů, které se zabývají materiálně-technickým řešením území, se strategické plány zabývají především ekonomikou, pracovním trhem, bydlením, infrastrukturou, sociálními otázkami, životním prostředím atd. Na rozdíl od restriktivního (regulačního) územního plánování můžeme strategické plánování charakterizovat spíše jako pozitivní a integrované plánování strany nabídky regionu. [5]

Územní a strategické plánování by podle expertů mělo být vzájemně provázané, přesto je třeba respektovat rozdíly, které mezi těmito druhy dokumentů existují. Program rozvoje obce vychází z územního plánu, ale je třeba je od sebe odlišovat. Mezi hlavní rozdíly, jimiž se strategické dokumenty odlišují od územních, patří:

- kromě samotného rozvoje území se strategický dokument zabývá i oblastí sociální, kulturní, ekonomickou, ekologickou atd.;
- stanovuje koncepční a strategické cíle obce a reaguje na aktuální problémy;
- neurčuje detailní využití ploch, jen rámcově stanoví pravidla rozvoje obce;
- hledá problémové oblasti z hlediska obyvatel;
- snaží se sladit zájmy všech subjektů obce. [2]

V praxi se můžeme setkat s následujícími modely:

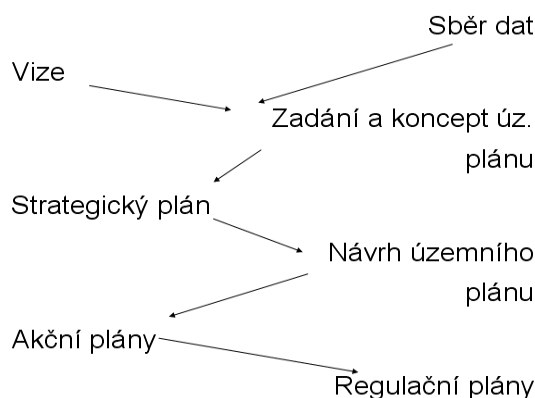
- strategický a územní plán vůči sobě nemají žádnou vazbu – Jedná se o nejhorší, ale bohužel pro naši praxi nejčastější případ, který vzniká především kvůli špatné informovanosti představitelů měst a obcí. Ti totiž nevědí, co by měli od obou dokumentů a jejich případné vazby očekávat, příp. i od manažerského selhávání, kdy není koordinována práce jednotlivých odborů úřadu.
- strategický plán předchází zpracování územního plánu – Strategický plán je posunut do polohy obecněji formulovaných vizí a záměrů, které slouží zejména jako “společenská objednávka“ pro zadání územního plánu. Strategický plán se vyjadřuje ke všem významným prvkům rozvoje, a to nejen k prvkům vázaným prostorově. Bohužel je však málo akční a je těžko proveditelné sledování jeho naplňování. Rizikem může být skutečnost, že strategický plán klade na územní plán územně nesplnitelné požadavky (vyhledání příliš rozsáhlých rozvojových území ve stísněných územních podmínkách).
- strategický plán následuje po zpracování územního plánu – Strategický plán je charakteristický akční podobou, je chápán jako dokument realizační, nabývá podobu relativně krátkodobého plánu, který je zaměřen přímo na realizaci jednotlivých dílčích cílů a který kombinuje jasně vymezené lidské i finanční zdroje. Soustřeďuje se na úzce vymezenou lokalitu a řešení jejího konkrétně definovaného dílčího problému. Proto může být nevýhodou ztráta globálního pohledu na problémy města či obce, zejména na ty, které nejsou územně vztáhnutelné a vyjádřitelné v územním plánu (problematika sociální a zdravotní péče).
- strategický a územní plán jsou zpracovávány současně a jejich jednotlivé kroky se vzájemně prolínají – Výjimečný případ, kdy se oba dokumenty stávají partnery při harmonizaci rozvoje města. Strategický plán v úvodních fázích nabývá podoby “vize“, tedy záměrů a cílů, jichž má být dosaženo, je onou “společenskou objednávkou“ pro zadání územního plánu. Po ověření územních možností a souvislostí v územním plánu může být strategický plán rozpracován do dílčích strategií či akčních plánů, které mají za cíl směřovat k realizaci jednotlivých dílčích úkolů. Strategický plán tak neztrácí nic ze svých předností – je zároveň nadčasovou vizí, ke které společenství obce či města spěje, a zároveň je dobře kontrolovatelným nástrojem každodenních úkolů politiků i úředníků na cestě k této vizi. [3]

Je velmi důležité, aby při zpracovávání rozvojových dokumentů docházelo k jejich vzájemné provázanosti a vztahům mezi nimi. Dále jsou definovány jednotlivé doporučené kroky pro optimalizaci vazeb při tvorbě plánovacích dokumentů:

- Sběr dat – Informace o stavu obce/města je možné použít jak pro strategickou analýzu („profil města/obce“), tak pro standardní část „průzkumů a rozborů“ v územně plánovacím procesu. Při rozboru obvyklého obsahu dokumentů zjistíme, že se analyzovaná data téměř ve 100% rozsahu překrývají.
- Tvorba vize – Přistupujeme k formulaci vize jako deklaraci zásadních směrů, cílů a programů činností. Vize by měla být výrazem vůle společnosti rozvíjet se daným směrem a formulována na základě všeobecné veřejné diskuze v rámci níž by měly být identifikovány záměry rozvoje obce.
- Zadání a koncept územního plánu obce/města – Na základě obecně přijaté vize je zpracováno zadání a následně koncept územního plánu obce/města. Vize sehrává úlohu “společenské objednávky“ – “vytvořit strategii rozvoje, zadat požadavky na tvorbu územního plánu“.

- Strategický plán – Na základě zhodnocení dosavadního vývoje a hledání hlavních problémů a cílů řešení musí v této fázi strategický plán hledat cesty, které povedou k naplnění cílů a k řešení dosavadních problémů, a to jak územních, tak těch, které nejsou do fyzické podoby území promítnutelné.
- Návrh územního plánu – Na základě globálních a dílčích cílů stanovených ve strategickém plánu ověřuje reálnost a realizovatelnost stanovených cílů s ohledem na skutečné fyzické předpoklady území. Nemělo by tedy již docházet k závažným kolizím mezi strategickým plánem stanovenými cíli a územní realitou.
- Akční plány – Do akčních plánů jsou rozpracovány hlavní kritické/problémové oblasti, které jsou výrazně realizačně orientovány. Stanovují jasné úkoly, jejich časový a finanční rámec i potřebné personální zabezpečení jejich realizace.
- Regulační plán – Pokud je některý akční plán úzce vázán na fyzický rozvoj území, je třeba pořídit na základě rozpracovaného příslušného akčního plánu regulační plán pro stanovení základních limitů, regulativů, ale i věcné a časové posloupnosti realizace daného záměru. [3]

Obr. 1: Optimalizace vazby územního a strategického plánování



Zdroj: [3]

2. Analýza vztahu rozvojových dokumentů vybraných měst okresu Jičín

Z analýzy 111 obcí tohoto vybraného okresu vyplývá, že relevantní dokumenty mají pouze města Jičín, Nová Paka a Hořice v Podkrkonoší, což nejsou ani 3% obcí tohoto okresu. Z dřívějších analýz bohužel vyplývá, že ani obce v jiných okresech na tom s tvorbou zejména strategických dokumentů nejsou o mnoho lépe.¹ Dá se proto konstatovat, že koordinovaný rozvoj je v našich podmínkách stále doménou pouze měst.

Všechna výše uvedená města mají jak územní, tak i strategický plán a bylo tedy možné porovnat a zhodnotit rozdíly v kvalitě a provázanosti jejich dokumentů. Článek se proto zaměřuje na vyhodnocení obsahu, způsobu zpracování, celkovou kvalitu dokumentů a zejména na porovnání a vyhodnocení cílů dokumentů, jejich vzájemnou koordinaci, a vztah mezi územními a strategickými rozvojovými dokumenty.

¹ Analýzy provádějí studenti Fakulty ekonomicko-správní Univerzity Pardubice pravidelně v rámci předmětů Regionální rozvoj a Strategické plánování od roku 2005.

2.1 Rozvojové dokumenty města Jičín a jejich vztahy

2.1.1 Strategický plán města Jičín

Dokument vznikl v roce 2004, je rozdělen na analytickou a strategickou část. Poradenskou firmou pro sestavení strategického plánu byla společnost Berman Group. Hlavním důvodem pro pořízení strategického plánu bylo čerpání dotací ze strukturálních fondů EU, neboť bylo konstatováno, že je-li dokument ve shodě s dotačními tituly, představuje to pro město velkou výhodu při bodovém hodnocení projektů. Dalším důvodem pro tvorbu dokumentu byla příprava nového územního plánu. Cíle strategického plánu jsou podrobně rozebrány níže a je téměř jisté, že dokument je zaměřen na soulad s dotačními tituly EU a státního rozpočtu. Projednání strategického plánu neproběhlo přímo s veřejností, ale s lidmi z vymezených oblastí, kteří byli zařazeni do jednotlivých pracovních skupin. Strategický plán je provázán s rozpočtem města pouze částečně, většina aktivit závisí na politických rozhodnutích.

2.1.2 Územní plán města Jičín

Pořizovatelem územního plánu je stejně jako u předchozího dokumentu Městský úřad Jičín, zpracovatelem je Urbanistické středisko Brno, s.r.o. Územní plán vznikl v září roku 2010. Práce na územním plánu Jičín byly zahájeny v dubnu 2005. V červnu 2007 byly zpracovány Průzkumy a rozbory. S využitím těchto podkladů bylo sestaveno zadání ÚP Jičín a jeho projednání bylo zahájeno 5. 12. 2007. K veřejnému nahlédnutí bylo Úplné znění návrhu zadání ÚP Jičín vystaveno od 5. 12. 2007 do 3. 1.2008. Zadání bylo schváleno Zastupitelstvem města Jičín usnesením č.11/2008 ze dne 28. 4. 2008. Koncept územního plánu byl projednán 24. 2. 2010 a schválen 6. 10. 2010. Územní plán byl projednán s veřejností. Jednání se ale účastnili pouze vlastníci nemovitostí. Připomínek a námitek při projednávání zadání, konceptu a návrhu bylo v řádu stovek. Nejvíce podnětů na změny v územním plánu přichází od soukromých vlastníků.

2.1.3 Vztah územního a strategického plánu města Jičín

Pro jednotlivé cíle strategického plánu, které jsou zaměřeny především na rozvoj bydlení, průmyslu a dopravní infrastruktury, jsou v územním plánu vymezeny plochy pro možný vývoj těchto oblastí. Oba dokumenty jsou tedy vzájemně provázány. Vznik strategického plánu předcházela vzniku územního plánu města Jičín. Investiční záměry jsou tedy zohledněny v územním plánu díky vymezeným plochám pro jednotlivé projekty. Strategický i územní plán jsou pořizovány stejným odborem, Odborem územního plánování a rozvoje města. Při tvorbě zadání územního plánu měl projektant k dispozici strategický plán. Cíle strategického plánu jsou provázány s opatřeními územního plánu především v oblasti rozvoje bytové výstavby a plánovaného obchvatu města. Strategický plán se aktualizuje poměrně často, snaha každý rok o aktuálnější znění. Je tedy ve vazbě se schváleným územním plánem. V následující tabulce je znázorněn vztah cílů strategického plánu a hlavních cílů koncepce rozvoje území města.

Tab. 1: Vyhodnocení vztahu SP a ÚP města Jičín

Cíle koncepce rozvoje území města	Rozvoj lidských zdrojů	Podpora podnikání a rozvoj cestovního ruchu	Regenerace zaměřená na zvýšení kvality života, rozvoj dobře fungující infrastruktury
Cíle SP			
Tvorba podmínek pro fungující trh s byty	X		X
Podpora a rozvoj zaměstnanosti	X	X	X
Zvyšování kvality života, nabídka pro aktivní trávení volného času	X	X	X
Řešení problémů vnitřní i vnější dopravy, parkování		X	X
Podpora cestovního ruchu		X	

Zdroj: Vlastní zpracování

2.2 Rozvojové dokumenty města Nová Paka a jejich vztahy

2.2.1 Rozvojový plán Novopacka

Proces strategického plánování byl zahájen na jaře roku 2004 a rozvojový (strategický) plán je výsledkem téměř 1,5 roku trvajících procesu. Podnět k vypracování rozvojového (strategického) plánu vzešel od Městského úřadu Nová Paka, který také organizoval a koordinoval celý průběh. Avšak za zpracovatele a konzultanta lze považovat Centrum evropského projektování – regionální rozvojovou agenturu v Hradci Králové. Při tvorbě dokumentu byla použita komunitní metoda, došlo tedy k zapojení široké veřejnosti a odborníků v regionu. Rozvojový (strategický) plán je zpracován pro území Novopacka, do kterého spadá celkem 5 obcí: Nová Paka, Pecka, Stará Paka, Úbislavice a Vidochov. Důvodem spolupráce municipalit je, že přirozeně spádují k Nové Pace a jsou spjaty v mnoha složkách života jako mikroregion. Řídící skupinu tvořili starostové všech dotčených obcí. Mikroregion se usnesl na společné vizi rozvoje do roku 2020 a stanovil klíčové směry rozvoje. Dokument je složen ze dvou částí: analytické a strategické.

Hlavním důvodem pro pořízení rozvojového (strategického) plánu byla možnost čerpání dotací ze strukturálních fondů EU. Jednotlivé projekty se z toho důvodu plánují dle možností jednotlivých dotačních titulů. Většina projektů strategického plánu je závislá na obecních rozpočtech a prioritách zastupitelstev, ale žádná větší provázanost s rozpočtem města a obcí neexistuje. Při tvorbě strategického plánu se scházela řídicí a pracovní skupina a odborné skupiny. Návrh dokumentu byl prezentován prostřednictvím internetu s možností připomínkování veřejnosti.

2.2.2 Územní plán města Nová Paka

Pořizovatelem dokumentu byl Městský úřad Nová Paka a jeho zpracovatelem firma SURPMO, a.s., Projektové středisko Hradec Králové. Tvorba územního plánu byla zahájena v prosinci 2007, kdy došlo ke schválení pokynů pro pořízení nového dokumentu. Zadáání územního plánu bylo projednáno 8. 7. 2009 a schváleno zastupitelstvem města 9. 9. 2009. Koncept územního plánu město netvořilo. Návrh územního plánu byl projednán 7. 6. 2010, vydán formou opatření obecné povahy dne 14. 2. 2011 a schválen byl dne 2. 3. 2011. Při tvorbě plánu nedošlo k žádnému nadstandardnímu projednání s veřejností, konalo se pouze společné a veřejné projednání dle stavebního zákona. Při tvorbě územního plánu byly podány celkem čtyři námítky a šest připomínek.

2.2.3 Vztah územního a strategického plánu města Nová Paka

Cíle strategického plánu se s cíli územního plánu prolínají v několika následujících oblastech. Město chce rozvíjet bydlení a zároveň ho zkvalitnit. Pro bytovou výstavbu je proto v územním plánu vymezeno několik rezervních ploch. Dalším cílem strategického plánu je optimalizovat urbanistickou strukturu města, koncepční přístup města k rozvoji byl tedy zajištěn vydáním nového územního plánu. Vylepšení dopravní infrastruktury a zkvalitnění dopravní dostupnosti města je jeden z nejdůležitějších cílů a jeho dosažení by vyřešilo vybudování obchvatu, pro který je v územním plánu vymezena plocha v souladu s vydaným územním rozhodnutím. Příliv nových investic zajistí průmyslová zóna, se kterou územním plánu také počítá. Vybudování této zóny přispěje k vytvoření stabilizovaného trhu práce a snížení nezaměstnanosti. Zkvalitnění a rozšíření nabídky volnočasových aktivit by posílilo atraktivitu města. Územní plán předpokládá rozvoj tělovýchovných a sportovních zařízení, které k dosažení cíle přispějí.

Strategický plán předcházel územnímu plánu, oblasti strategického plánu jsou v územním plánu zcela zohledněny, přestože pro tvorbu územního plánu byly využity především územně analytické podklady. prostudováním základě analýzy obou dokumentů je patrné, že koncepce územního plánu vychází z předem definovaných cílů strategického plánu. Plány spolu souvisí v mnoha řešených oblastech, navzájem se doplňují a prolínají. Jednotlivé cíle strategického plánu jsou podkladem pro vymezení vhodného území pro rozvoj. Především jsou dokumenty provázány v oblastech bydlení, rozvoje průmyslové zóny a volnočasových aktivit (rozšiřování lyžařského vleku).

Pořizovatelé obou typů dokumentů se neshodují. Strategický plán byl pořízen externím dodavatelem - Centrem evropského projektování, Hradec Králové. Oddělení rozvoje městského úřadu spolupracovalo na tvorbě dokumentu pouze částečně. Územní plán pořizuje Oddělení rozvoje městského úřadu, zpracovatel je samozřejmě externí. Zatím neproběhla žádná aktualizace strategického plánu ve vazbě na pořízení nového územního plánu a město s touto aktivitou prozatím nepočítá. V následující tabulce je znázorněn vztah cílů strategického plánu a cílů koncepce rozvoje území města.

Tab. 2: Vyhodnocení vztahu SP a ÚP města Nová Paka (příklad)

Cíle koncepce rozvoje území města	Udržitelný rozvoj města	Ochrana kulturního dědictví	Rekreační využití přírodního potenciálu	Zachování krajinného rázu	Ochrana a rozvoj sídelní zeleně
Cíle SP					
Zvýšení kvality veřejných služeb	X		X		
Zkvalitnění a rozšíření nabídky volnočasových aktivit	X	X	X	X	X
Zvýšení kvality a rozvoj bydlení	X			X	X
Zvýšení atraktivity města ve vazbě na rozvoj cestovního ruchu		X	X	X	X
Optimalizace urbanistické struktury města	X	X	X	X	X
Vylepšení infrastruktury	X			X	
Posílení pozice města Nová Paka	X	X	X	X	X

Zdroj: Vlastní zpracování

2.3 Rozvojové dokumenty města Hořice v Podkrkonoší a jejich vztahy

2.3.1 Strategický plán města Hořice v Podkrkonoší

Strategický plán města byl vytvořen v roce 2004. Z důvodu změny ve vedení úřadu po volbách byla v listopadu roku 2007 provedena aktualizace dokumentu, která vycházela z původního plánu a stala se jeho doplňkem. V nové analytické části bylo vyhodnoceno, jakým směrem se město rozvíjelo a co se oproti minulé dokumentaci změnilo. Aktualizovaná strategická část uvádí stav dříve plánovaných projektů, uvádí tedy, jaké projekty již byly realizovány a dále ty, které jsou stále v plánu, případně se objevují nové investiční záměry města. Návrhové období dokumentu je do roku 2012 v souvislosti s blížícím se koncem programovacího období EU v roce 2013. Některé rozvojové projekty jsou plánovány až do roku 2020. Objednatelem dokumentu je Město Hořice a zhotovitelem Projektové středisko SURPMO, a.s. Hradec Králové. Plán byl vypracován komunitní metodou a je složen opět ze dvou částí: analytické a strategické. Při jeho tvorbě bylo využito i názorů obyvatel získaných dotazníkovým šetřením.

V současné době město pořizuje nový strategický plán v souvislosti s vypsaným dotačním titulem z roku 2011 na pořízení strategického plánu. Pro jeho zpracování byla vybrána firma DHV. V polovině března byl předložen návrh dokumentu. Na začátku procesu byli osloveni občané, podnikatelé, zástupci spolkové činnosti, výbory úřadu i pracovníci zabývající se územním plánováním prostřednictvím dotazníkového šetření. Analytická část by měla být hotová v květnu nebo v červnu a strategická část přibližně na podzim roku 2012.

2.3.2 Územní plán města Hořice v Podkrkonoší

Platný územní plán vznikl v roce 1995 a byl vytvořen pro návrhové období do roku 2010, které bylo později prodlouženo až do roku 2015. Aktualizace dokumentu byla zadána dne 2. 9. 1992, koncept byl předán v červenci roku 1993. Plán byl předložen ke schválení v únoru 1995 a následovalo jeho vydání. Stávající dokument prošel již dvanácti změnami a je tedy žádoucí vytvořit novou dokumentaci.

Město Hořice v současné době pořizuje nový územní plán, který by měl být zpracován do roku 2014. Jeho zpracovatelem je ing. Martin Samohrd. Situace je taková, že dokument je ve fázi odevzdaných Průzkumů a rozborů, po kterém bude následovat vytvoření zadání územního plánu.

2.3.3 Vztah strategického a územního plánu města Hořice v Podkrkonoší

Platný územní plán předcházel vzniku strategického plánu o poměrně dlouhou dobu (více než 10 let). Při tvorbě SP se vycházelo z platné územně plánovací dokumentace. Cíle strategického plánu tedy byly vytvořeny ve vazbě na vymezené plochy v území a stanovení možnosti jejich využití. Pro zpracování platného strategického plánu byly využity možnosti rozvoje uvedené v územním plánu, uvažovány byly samozřejmě i změny územního plánu. Vize strategického plánu se opírala o územně plánovací dokumentaci. Územní plán by tedy měl postihnout vize, které předkládá strategický plán.

Pro formulaci zadání územního plánu nebyl použit strategický plán, jelikož v té době ještě neexistoval. V územním plánu nejsou vymezeny cíle koncepce rozvoje území města, není proto možné porovnat vztah mezi cíli obou dokumentů.

V současnosti, kdy město zpracovává oba dokumenty nové, je jejich vztah takový, že strategický plán předchází územnímu. Nejdříve město potřebuje stanovit vizi a strategii, kam

chce směřovat, co chce rozvíjet, a až poté vymezit plochy, které jsou pro plánovaný rozvoj vhodné a mohou být použity v souladu s územně plánovací dokumentací. V zásadě by se dalo říci, že dokumenty vznikají současně a ani jeden nepředchází tomu druhému, ale strategický plán je přece jen o krok napřed. Pro formulaci zadání územního plánu bude tedy použit strategický plán.

Pořizovatelem jednotlivých dokumentů není stejný odbor úřadu. Zpracování strategického plánu je v kompetenci kanceláře starosty města, i když se na jeho tvorbě úzce podílí i úřad územního plánování (není však hlavním garantem procesu). Kancelář starosty vypracovává dotazníky pro průzkumy mezi občany, podnikatelskými subjekty a dalšími subjekty, a organizuje setkání skupin při projednávání dokumentu. Úřad územního plánování provádí korekce plánu a upozorňuje na problémy, které by se mohly vyskytnout nebo se vyskytují.

3. Hodnocení vazeb analyzovaných rozvojových dokumentů

Mezi analyzovanými územními plány nebyly shledány výrazné rozdíly, jelikož se jejich zpracování a obsahové náležitosti řídí platným právním předpisem. Pouze územní plán Hořic v Podkrkonoší nelze příliš porovnat s ostatními, protože nebyl vytvořen podle současného platného stavebního zákona a má tedy jinou strukturu. Územní plány Jičína a Nové Paky jsou relativně novými dokumenty a jejich obsahové náležitosti jsou v zásadě totožné. Dokumenty se liší v cílech, kterých má být dosaženo. Nejzávažnější problémy, kterými se územní plány zabývají a které je třeba řešit, jsou však spojeny se stejnými oblastmi. Nejvíce se věnují dostatku ploch pro bydlení a kvalitou dopravní infrastruktury.

Strategické plány měst se ve svém zpracování a obsahu výrazně liší, na rozdíl od územních plánů není jejich tvorba povinností municipalit. Všechny strategické plány vznikaly přibližně ve stejném období z důvodu možnosti čerpání financí z fondů EU. U všech tří dokumentů zcela chyběla akční a monitorovací část. Není tedy možné zjistit, které projekty se již podařilo realizovat a které jsou ještě v plánu.

Rozvojový plán Novopacka je v porovnání se zbylými dvěma dokumenty nejpropracovanější. Bohužel nebyla provedena žádná jeho aktualizace.

Město Jičín se sice každý rok snaží dokument aktualizovat, ale jedná se pouze o aktualizaci profilu regionu, tedy analytické části plánu. Strategickému plánu města Jičín zcela chybí vize, SWOT analýza, strategická část je zpracována pouze stručně do projektových listů a není provedena jejich aktualizace.

Při zpracování dokumentů je ideální, pokud strategický i územní plán vznikají současně a vzájemně se prolínají a doplňují. Takovýto případ se bohužel při zkoumání dokumentů nevyskytl. Pouze město Hořice v Podkrkonoší, které nyní zpracovává nový strategický i územní plán, realizuje zmíněný model vztahu. Strategický plán sice nepatrně předchází územnímu plánu, ale v zásadě by se dalo říci, že je jejich tvorba v souladu a až budou oba dokumenty dokončeny, bude možné považovat jejich vztah za příklad ideálního stavu.

Současná platná dokumentace města Hořice v Podkrkonoší však mezi sebou výraznou vazbu nemá, což je považováno za nejhorší možný případ vztahů. Ve strategickém plánu jsou samozřejmě zohledněny rozvojové plochy uvedené v územním plánu, ale zásadní význam územní plán pro tvorbu strategického plánu neměl.

V případě města Jičín předcházela strategický plán územnímu plánu. Pro tvorbu územního plánu byl využit strategický plán a jejich cíle jsou vzájemně provázány. Jsou zohledněny investiční záměry města v podobě vymezených rozvojových ploch především v oblasti bytové výstavby, dopravní infrastruktury a průmyslové zóny.

Rozvojový plán Novopacka předcházela zpracování územního plánu a cíle obou dokumentů jsou provázány. Územní plán respektuje rozvojové záměry strategického plánu a vymezuje pro ně vhodné plochy. Nejvíce se oba dokumenty prolínají v problematice rozvoje bydlení, průmyslové zóny, optimalizace urbanistické struktury a zkvalitnění dopravní dostupnosti.

V následující tabulce jsou na závěr pro shrnutí porovnány vazby mezi analyzovanými dokumenty vybraných měst.

Tab. 3: Porovnání vazeb mezi ÚP a SP jednotlivých měst

	SP a ÚP nemají žádnou vazbu	SP předchází ÚP	ÚP předchází SP	SP a ÚP vznikají současně
Hořice v P. - dříve	X			
Hořice v P. - nyní				X
Jičín		X		
Nová Paka		X		

Zdroj: Vlastní zpracování

Závěr

Z analýzy dokumentů zpracovaných a dostupných pro jednotlivé obce je patrné, že strategický i územní plán je dostupný pouze u větších obcí resp. měst. Dostupnost územních plánů je relativně vysoká, a to i s ohledem na požadavky Zákona č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu, kdy do roku 2015 je víceméně požadováno, aby všechny obce tento dokument měly zpracovaný. Na druhou stranu strategické (rozvojové) dokumenty pro malé obce jsou spíše výjimkou, a pokud se tyto vyskytují, mají spíše mikroregionální než lokální charakter (viz Rozvojový plán Novopacka). Z tohoto úhlu pohledu je pak složité vyhodnocovat vztahy mezi těmito dokumenty a je to možné pouze u velkých obcí resp. měst. Přesto je důležité a žádoucí, aby obce měly oba dokumenty zpracovány a aby mezi územním a strategickým plánem existovala koordinace. Doporučením pro všechny municipality je zpracovávat, případně aktualizovat strategické dokumenty ve vazbě na novou platnou územně plánovací dokumentaci. Pro následné zpracovávání rozvojových dokumentů by se všechny obce měly snažit o jejich vzájemnou provázanost a měly by vycházet z modelu, kdy jsou oba dokumenty zpracovány současně. Samozřejmě není chybou, pokud jeden dokument nepatrně předchází druhému. V žádném případě by ale neměly vznikat odděleně.

Literatura

- [1] MAIER, K. Územní plánování. Praha: ČVUT, 2004. 85 s. ISBN 80-01-02240-4
- [2] ŠELEŠOVSKÝ, J. Financování rozvojových strategií územním rozpočtem. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 72
- [3] ŠILHÁNKOVÁ, V. Teoretické přístupy k regionálnímu rozvoji. Univerzita Pardubice, 2007. 129 s. ISBN 978-80-7395-019-4.
- [4] Vyhláška č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti, v platném znění.

- [5] WOKOUN, R. A KOL. Regionální rozvoj. Praha: Linde a.s., 2008. 475 s. ISBN 978-80-7201-699-0.
- [6] Zákon č. 183/2006 Sb., O územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), v platném znění.
- [7] Rozvojový plán Novopacka
- [8] Strategický plán rozvoje města Hořice
- [9] Strategický plán rozvoje města Jičín
- [10] Územní plán Hořice
- [11] Územní plán Jičín
- [12] Územní plán Nová Paka

PŘÍMÁ VOLBA STAROSTŮ – QUI BONO?**DIRECT ELECTION OF MAYORS – QUI BONO?****ING. ZUZANA KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, PH.D.****JUDR. MAREK STARÝ, PH.D.**

*Katedra veřejné správy
Vysoká škola finanční a správní, o.p.s.
Estonská 500, 101 00 Praha 10, Česká republika
E-mail: starym@mail.vsfs.cz, trhlinova@mail.vsfs.cz*

Anotace

Příspěvek představuje legislativní i socio-politické dopady předpokládaného zavedení přímé volby starostů. Zaměřuje se na vymezení hlavních právních úprav obecního zřízení, které přímá volba starostů vyžaduje. Zároveň je pozornost věnována očekávaným změnám v komunální politice, především otázkám participace veřejnosti na komunální politice a otázkám posilování přímé demokracie a občanské kontroly.

Klíčová slova

Přímá volba, kompetence, obecní zřízení, participace, přímá demokracie, komunální politika.

Annotation

Contribution presents legislative and socio-political impacts of the supposed implementation of the direct mayor's election. It is orientated to the determination of the main legislative changes of the Local Government institutions that direct mayor's election demands. The attention is also paid to the expected changes in municipal policy, mostly to the questions of the citizen's participation in local policy and to the strengthening of the direct democracy and civic control.

Key words

Direct election, competences, local government, participation, direct democracy, municipal policy.

JEL classification: Z18

Charakter, priority i nástroje veřejné politiky na národní, regionální i lokální úrovni procházejí v současné době v České republice, podobně jako v dalších vyspělých zemích, významnými proměnami. Důvodem je nejen potřeba reagovat na nové ekonomické, sociální i kulturní výzvy, resp. na nové potřeby tzv. veřejného zájmu,¹ ale i na proměňující se roli státu, resp. veřejné správy v ekonomice i ve společnosti. Současné změny v institucionálním i

¹ Veřejný zájem lze pro účely tohoto textu chápat jako zájem celé nebo podstatné části společnosti, jehož naplňování směřuje k všeobecnému blahu a dobru ve smyslu veřejně prospěšných záležitostí. Mezi tyto prospěšné záležitosti můžeme považovat např. předpoklady pro naplňování kvality života, podnikatelské prostředí, transparentní veřejnou správu apod. Veřejný zájem je možné definovat jako obecný zájem, který přesahuje zájem jednotlivce. Blíže k termínu veřejný zájem viz např.: HALÁSEK, Dušan – RUTTEOVÁ, Lenka. *Veřejná politika*. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta, 2007 (zejména kapitoly 3 a 4); z hlediska právního TOŠNER, Ondřej. Veřejný zájem a jeho normování zákonem. *Právník*, 3/CIIL, 2009, s. 225-232.

procesním rámci veřejné politiky jsou odrazem měnících se přístupů k chápání role a pozice veřejné správy v jejím materiálním i formálním pojetí. Do řízení veřejné správy začínají být aplikovány nové teorie řízení obsahující mimo jiné vybrané manažerské principy řízení i demokratizační prvky.

Moderní koncepce reforem a modernizace veřejné správy doporučují snižování podílu čistě regulativních funkcí a přímých forem řízení ve veřejném sektoru ve prospěch nepřímých způsobů vytváření a realizace veřejných politik, založených na zapojení širokého spektra různých typů partnerů do identifikace, prezentace i realizace veřejného zájmu.² Proces přípravy, rozhodování i implementace veřejné politiky by, podle výše zmíněných nových metod, měl být založen na široké veřejné diskusi o prioritách rozvoje a směřování území i využití efektivnějších nástrojů veřejných aktivit. Aktéři veřejné politiky by se měli učit vzájemné spolupráci, vyjednávání a koordinaci diferencovaných zájmů.

V praxi hovoříme o realizaci nových forem vládnutí,³ které jsou založeny na přibližování správy věcí veřejných občanům. Jedním z důležitých prvků vládnutí je také realizace rozvojových aktivit na tzv. komunitních principech, které zohledňují zapojení široké občanské společnosti do přípravy i realizace veřejných politik.

Nové přístupy k řízení ve veřejném sektoru zdůrazňují význam fungujících vzájemných vztahů mezi veřejnou správou, občanským i soukromým sektorem pro zvyšování efektivity veřejného sektoru. Jedním z důležitých předpokladů naplňování těchto modelů je nejen změna filozofie řízení ve veřejné správě, ale také aktivní přístup občanské společnosti při reprezentaci vlastních zájmů, schopnost vytváření konsensu i důvěra ve volené představitele a veřejnou správu obecně.

Praktické zkušenosti z řízení na úrovni územně samosprávných jednotek v ČR však ukazují, že vzájemná komunikace mezi veřejnou správou a občanskou společností a vytváření občanského konsensu v definování a realizaci veřejného zájmu naráží na celou řadu bariér a problémů.⁴

Přestože se praktická tvorba veřejné politiky do značné míry v jednotlivých obcích i krajích liší dle politických, ekonomických i socio-kulturních specifík daného území, obecně se setkáváme s problémem pasivního přístupu občanů k zapojení do veřejných politik. Jako problematická ve vytváření vztahu mezi veřejností a volenými politickými aktéry se jeví především malá důvěra veřejnosti ve volené zastupitele, nespokojenost s politikou a politickými institucemi i obecné přesvědčení, že občané nemohou ovlivnit výsledné politické rozhodnutí.

Negativní vztahy veřejnosti k politickým zástupcům se projevují i ve volební účasti, kdy účast ve volbách můžeme chápat jako jednu z forem vyjádření spokojenosti občanů se stávající politickou reprezentací. Relativně nízká účast ve volbách především územně

² Blíže viz POTŮČEK, Martin. Vládnutí v České republice v době globalizace a evropské integrace. http://www.martinpotucek.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=116%3Avladnuti-v-eske-republice-v-dob-globalizace-a-evropske-integrace&catid=43%3Aodborne-clanky&Itemid=71&lang=cs [cit. 2012-04-18].

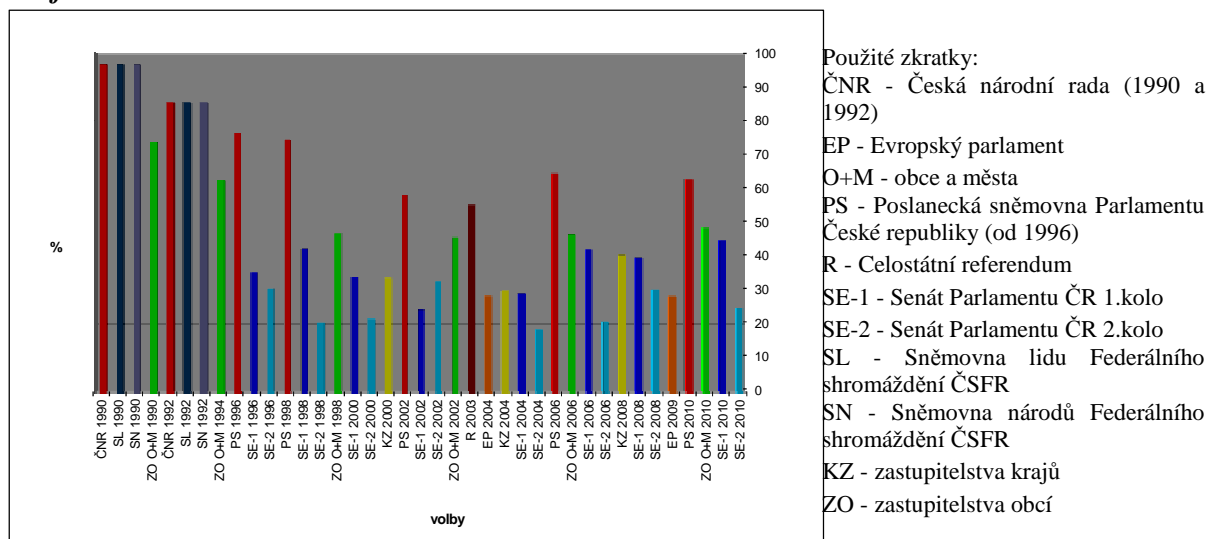
³ Blíže viz Bílá kniha o evropském vládnutí. EK, Brusel, 2011.

⁴ Podrobněji např. VLÁČIL Jan. Veřejná správa a občan: organizační a politická kultura, výstupy z GA403/02/1292, Sociologický ústav, dále KADEŘÁBKOVÁ, Jaroslava, TRHLÍNOVÁ, Zuzana. Význam komunikace veřejné správy s občany. In: WOKOUN René, MATES Pavel, COGAN Rudolf (eds.) Management regionální politiky a reforma veřejné správy. Praha: Linde, a.s., 2006. s. 42-53.

samosprávných celků je chápána jako vyjádření nedůvěry občanů nejen k jednotlivým politickým zastupitelům, ale rovněž k výsledným politickým dohodám a koalicím, v jejichž složení se nemusí odrážet většinové politické preference občanů.

Z níže představeného grafu je zřejmé, že účast ve volbách se v posledních letech pohybuje na hranici 62.5 % při volbách do PS, na hranici 48 % při volbách do obecních zastupitelstev a 40% při volbách do krajských zastupitelstev.

Graf 1: Volební účast v ČR v letech 1990-2010



Zdroj: ČSÚ

Jedním z navrhovaných řešení stávající situace je posílení přímé zodpovědnosti politických představitelů ve formě přímé volby vybraných zástupců. V současné době, po zavedení principu přímé volby prezidenta do Ústavy ČR, se diskutuje jednak o konkrétní podobě volebního systému, vedle toho se pak hovoří i o zavedení přímé volby starostů.⁵ Jedním z argumentů pro zavedení přímé volby je předpoklad, že přímá volba přinese větší zájem veřejnosti o veřejné dění, sníží riziko výběru kandidáta, který nemá podporu většinové společnosti, přiblíží správu věcí veřejných občanům a celkově podpoří přímou demokracii i znalost veřejné politiky.⁶

25. ledna 2012 přijala vláda České republiky usnesení č. 55, jímž vzala na vědomí Mezinárodní srovnávací analýzu přímé volby starostů a zároveň schválila na ni navazující věcný záměr novely Ústavy ČR.⁷ Toto jednomyslně přijaté rozhodnutí je drobným, přesto ale významným krůčkem na cestě k úplné proměně české komunální samosprávy. Vláda jím totiž uložila ministrovi vnitra a předsedkyni Legislativní rady vlády připravit konkrétní návrh změny Ústavy a veškerých dalších právních předpisů, spojených s implantací institutu přímé volby starostů do českého právního řádu.

⁵ Přímá volba hejtmanů na krajské úrovni není v současnosti předmětem rozsáhlých odborných diskusí.

⁶ K názorům jednotlivých představitelů politických reprezentantů viz např. GAZDÍK, Petr. Největším bohatstvím obce jsou její lidé. *Veřejná správa*, 19/XXI, 2010, s. 10. ISSN 1213-6581, dále i MÜLLEROVÁ, Ludmila. Důraz na základní životní hodnoty by měl vycházet z rodiny. *Veřejná správa*, 19/XXI, 2010, s. 12. ISSN 1213-6581.

⁷

Dostupné

na

[http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/625468E0AE3C261DC125798F0044D790/\\$FILE/55%20uv120125.0055.pdf](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/625468E0AE3C261DC125798F0044D790/$FILE/55%20uv120125.0055.pdf) [cit. 2012-04-02].

Úkol je termínován poměrně velkoryse, zmíněné materiály mají být vládě předloženy do 30. června 2013. Dalo by se cynicky podotknout, že při stavu české politické scény lze skutečně jen těžko předjímat, jaká vláda bude v této době plnit úlohu vrcholného orgánu výkonné moci a do jaké míry bude dotyčné usnesení považovat za prioritní. Je ale zjevné, že v této chvíli má zavedení přímé volby hlav obcí poměrně významnou politickou podporu a je tedy třeba se touto záležitostí seriózně zabývat. Tím spíše, že se tento motiv neobjevuje v úvahách a návrzích de lege ferendae poprvé. Již při schvalování současného obecního zřízení navrhoval v rámci II. čtení zavedení přímé volby poslanec Unie svobody Vladimír Paulík, který svůj návrh ale posléze stáhl. Znovu navrhla o rok později komplexní novelu spojenou se zavedením přímé volby starostů poslankyně KSČM Zuzka Rujbrová.⁸ Otázku přímé volby pak významněji otevřela vláda Mirka Topolánka po roce 2006. 20. dubna 2007 projednala tato vláda Analýzu možnosti zavedení přímé volby starostů, která je východiskem dalších citovaných materiálů. Lednové usnesení z letošního roku lze tak vnímat jako přirozený krok k dlouhodobě sledovanému cíli. V kontrastu k tomu je ovšem dosavadní zájem odborné literatury spíše minimální.⁹

Hlavním dostupným souborem informací, z něhož lze čerpat podněty k dalším úvahám, tak nadále zůstává více než třicetistránkový materiál připravený ministerstvem vnitra (odborem dozoru a kontroly) nazvaný Analýza zavedení přímé volby starostů, dostupný na jeho webových stránkách.¹⁰ Vzhledem k tomu, že jde o oficiální dokument, od něhož se budou odvíjet i (případné) další legislativní kroky, je plně na místě přijmout ho jako výchozí podklad k odborné diskuzi. Tím spíše s ohledem na pečlivost jeho zpracování, na níž nic nemění ani fakt, že v rozporu s názvem jde spíše o přehledový materiál s komparativními prvky než o skutečnou analýzu. Mezinárodní srovnávací analýza, schválená letos v lednu, na tento materiál velmi úzce navazuje a doplňuje jen popis postavení starostů v několika dalších zemích a některé ústavně-právní aspekty. Stejně tak z něj vychází i věcný záměr ústavní novely, popisující zvolené řešení, jeho promítnutí do VII. hlavy našeho základního zákona a předběžné základní body, jež budou následně vtěleny do stávajícího obecního zřízení.¹¹

Hlavní otázka, kterou je nepochybně nutno si položit, zní: proč do podoby současného obecního zřízení zasáhnout vpravdě revolučním způsobem a postavit komunální samosprávu na zcela nové základy? Tím spíše, že bude-li toto řešení zvoleno, postaví se programově proti všem jejím tradicím. Obecní samospráva v moderním slova smyslu začala na území našeho státu fungovat v roce 1850, kdy vstoupilo v účinnost první, tzv. Stadionovo obecní zřízení. Od té doby – s výjimkou čtyř desetiletí komunistického totalitního režimu, pro něž nebyla myšlenka samosprávných společenství občanů ani v nejmenším přitažlivá – je obecní

⁸ Srovnej sněmovní tisky z tohoto volebního období (3. volební období, 1998-2002) č. 422/2 a 968/4.

⁹ Jde vlastně jen o drobné, spíše informativní příspěvky, publikované na stránkách časopisů se vztahem ke komunálnímu prostředí. Srovnej například PERLÍN, Radim. Přímá volba starostů II. (Problémy současného stavu a navrhované změny). *Obec a finance*, 2004, 3/IX, s. 36-37; POLČÁK, Stanislav. Jak silného chceme mít starostu? (Přímá volba starostů I.). *Obec a finance*, 4/XIII, 2008, s. 56-58. RYŠAVÝ, Ivan. Přímá volba starostů: Největší rozruch budí otázka kompetencí. *Moderní obec*, 3/XVII, 2011, s. 6-7; VEDRAL, Josef. Přímá volba starostů (Několik poznámek k možným výsledkům pro obecní zřízení). *Obec a finance*, 2/IX, 2004, s. 40-41; TÝŽ. Přímá volba starostů vyžaduje širší diskusi. *Moderní obec*, 4/XI, 2005, s. 15; TÝŽ. Přímá volba starostů (Možné varianty změn zákonné úpravy obecního zřízení). *Obec a finance*, 3/X, 2005, s. 12-13. Sluší se podotknout, že posledně jmenovaný autor je díky svému působení na Ministerstvu vnitra, respektive Úřadu vlády s připravovanou reformou poměrně úzce spojen.

¹⁰ Analýza zavedení přímé volby starostů, dostupné na www.mvcr.cz/odk2/soubor/analyza-zavedeni-prime-volby-starostu-pdf.aspx [cit. 2012-04-02]. Tuto analýzu vzala vláda na vědomí usnesením č. 8/2011 a uložila její další rozvedení, jehož výsledkem byly podklady schválené v lednu letošního roku.

¹¹ Uvedené materiály jsou dostupné z

<http://eklep.vlada.cz/eklep/page.jsf;jsessionId=CBDC64F890BC134294995BD61765E788> [cit. 2012-04-02].

samospráva nedílnou součástí českého správního systému. A i když její podoba doznala postupně celou řadu dosti zásadních proměn, vždy platilo, že občané obce volili ze svého středu pouze kolegiální zastupitelský sbor (původně výbor, později zastupitelstvo) a další samosprávné orgány obce včetně starosty již odvozovaly svoji legitimitu od něj.¹²

Podle ministerstva vnitra „argumenty podporující přímou volbu starostů jsou jednak argumenty právními, vztahujícími se k platné právní úpravě obecního zřízení (kritika této právní úpravy a návrhy na její změny), jednak argumenty politologického či politologicko-sociologického charakteru“.¹³ K tomu je ovšem třeba konstatovat, že prakticky žádný z uváděných argumentů nemá ryze juristický charakter. Pokud jde o stávající právní úpravu, z hlediska její konzistence a ústavní konformity se v materiálech objevuje pouze jediná výtká: že vyhrazené pravomoci rady obce nemusí být v souladu s čl. 104 odst. 2 Ústavy, podle něhož mají v samostatné působnosti rozhodovat zastupitelstva.¹⁴ To je ale problém, který s otázkou způsobu ustavování starostů do funkce nijak nesouvisí a není ani v argumentační rovině akcentován. Ostatně i věcný záměr ústavní novely s přímou volbou starostů spojené přiznává, že přímá volba má své výhody a nevýhody a že její zavedení je „především věcí politického rozhodnutí“. Jinými slovy, varianta ponechání současného systému byla zavržena pouze proto, že „není v souladu s vládním zadáním obsaženým v programovém prohlášení vlády“.¹⁵

Veškeré dosud projednávané materiály navíc neskrývají ani rizika a potenciální deformace, které českou obecní samosprávu mohou postihnout a s nimiž se vypořádávají i ty evropské země, které dopřávají svým občanům ten luxus, že si mohou hlavu obce přímo zvolit. Počínaje tím, že se rýsuje možnost politického boje mezi starostou a zastupitelstvem, pokud se na základě volebních výsledků výrazně rozejdou představy těchto orgánů o dalším směřování obce. Současný systém, spočívající na oprávnění zastupitelstva jako jediného přímo voleného zastupitelského orgánu starostu ze svého středu libovolně volit i odvolávat, mocenský boj mezi starostou a zastupitelstvem prakticky nepřipouští. Naproti tomu „dualistický“ model určitou polarizaci komunální politiky umožňuje. Toto nebezpečí ostatně na základě praktických poznatků v jisté míře uznávají i tam, kde k přímé volbě starostů přikročili.¹⁶ Jeho aktuálnost je znásobena tím, že změna systému má být doprovázena posunem kompetencí ve prospěch starosty po vzoru zahraničních právních úprav.¹⁷

Proč tedy přímou volbu starostů tlačit? Analýza zavedení přímé volby starostů uvádí šest hlavních tvrzených nedostatků současného obecního zřízení, postaveného na nepřímé volbě

¹² K historii obecní samosprávy přehledně např. JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 297-304, 376-379, 484-488.

¹³ Analýza zavedení přímé volby starostů, s. 3.

¹⁴ Na to upozorňuje např. i VEDRAL, Josef. Přímá volba starostů (Možné varianty změn zákonné úpravy obecního zřízení). *Obec a finance*, 3/X, 2005, s. 13.

¹⁵ Věcný záměr ústavního zákona, jímž se mění Ústava České republiky, s. 4.

¹⁶ Opakovaně se – na základě konzultací se zahraničními partnery – objevuje v materiálech Ministerstva vnitra, zmiňuje ho v rámci nástinu „dualistického“ zřízení, které se koncem 20. století plošně prosadilo ve Spolkové republice Německo, i SCHNABEL, Fritz. Přímá volba starosty: Německo ji plošně uplatňuje už dlouho. *Moderní obec*, 7/XVII, 2011, s. 40-41. Je-li pak nejbližším vzorem přímé volby starosty Slovenská republika, pak ani zde není tento stav neznámý, jak zmiňuje FILKO, Ján. Územná samospráva a jej orgány. *Správní právo*, 1/XL, 2007, s. 44.

¹⁷ K právnímu postavení starosty obce na Slovensku, které hraje z pohledu našich účastníků na přípravě nového řešení úlohu nejbližšího a základního vzorového modelu naposledy SOTOLÁŘ, Jozef. *Samospráva obce (Obecné zriadenie na území Slovenska)*. Košice: Sotac, 2011, s. 122-152.

starosty.¹⁸ Aniž by byla zkoumána jejich relevance, je na místě se podívat, do jaké míry je může zavedení přímé volby odstranit.

Současnému systému je vytýkáno, že v menších obcích funguje zastupitelstvo pouze formálně a správu obce drží pevně ve svých rukou starosta. Stejně jako to, že volby se v těchto obcích mnohdy přímé volbě fakticky blíží, zvláště je-li sestavována jediná kandidátka, jejíž lídr má tak vlastně již před samotnými volbami starostenský post „předplacený“. Tyto dvě skutečnosti nemají ale ve vztahu k novým návrhům žádnou váhu. Důvodem změny by totiž rozhodně nemělo být to, že u části obcí bude po jejím provedení vše fungovat jako doposud.

Pokud jde o neznalost a nezájem veřejnosti podílet se na fungování obecních orgánů, představu, že zavedení přímé volby přinese mávnutím proutku změnu k lepšímu, považujeme za nepodložený optimizmus. Snad první volby podle nového modelu přilákají větší počet voličů, protože půjde o něco nového, nevyzkoušeného, dlouhodobě se dá ale udržení většího zájmu občanů těžko předpokládat. Stejně tak problematický je vztah k výtce, že ze strany občanů dochází dnes ke ztotožňování výkonu kompetencí zastupitelstva, případně rady, s osobou starosty. Právotvorba může být těžko používána jako prostředek edukace, při obecné hypertrofii právního řádu je málo pravděpodobné, že by bylo možno občanům vyšší míru znalostí o organizaci místní správy vnutit touto cestou. I když je nepochybné, že právo by ve své optimální podobě mělo být jednoduché, přehledné a srozumitelné, není dost dobře možné upravovat zákon tak, aby se přizpůsobil zkresleným představám občanů. Nehledě na to, že tvrzení, že přímá volba starosty společně s navazujícími legislativními kroky „zjednodušuje rozdělení moci mezi jednotlivé orgány veřejné správy a tím vytváří i srozumitelnější a pochopitelnější prostředí“,¹⁹ je opět nutno vnímat jako přinejmenším kontroverzní. I nové organizační uspořádání, bude-li nakonec uzákoněno, provede nevyhnutelně dělbu kompetencí mezi obecní orgány a není důvod se domnívat, že tato dělba bude výrazně jednodušší než stávající, respektive že se výraznějším způsobem zapíše do obecného právního vědomí.

Často se kritické hlasy obracejí k situaci, kdy starostou je na základě kompromisní koaliční dohody zvolena osoba, která nemá největší podporu voličů. Jde ale o celkem standardní projev zastupitelské politiky, který snad není nejšťastnější, ale vyplývá ze samotného systému. Při uvažované jednokolové volbě starosty, kterou vláda v současné chvíli preferuje, se dá předpokládat, že bude relativní většina hlasů dosti často představovat jen dosti malé procento a že síla mandátu přímo zvoleného starosty bude v tomto směru rovněž problematická. Navíc platí, že koaliční dohody a starostové „vytahování zdola“ jsou mnohem typičtější pro velké obce, kde se výrazněji uplatňují klasické politické strany. Právě v těchto obcích ovšem podle představ Nečasova kabinetu starosta přímo volen nebude.²⁰

Konečně nelze než souhlasit s tím, že není šťastné, když se radními stávají politici či občané bez jakéhokoliv odborného zázemí, kteří mnohdy rozhodují spíše intuitivně, nebo na základě doporučení vedoucích úředníků. Zatímco pro získání kteréhokoliv místa ve státní správě je zapotřebí splnění určitých kvalifikačních předpokladů, zastupitelský mandát, stejně jako proniknutí do dalších, nepřímo volených samosprávných orgánů, žádné požadavky tohoto druhu na svého nositele neklade. To je jistě vhodným námětem k zamyšlení pro futuro, nově

¹⁸ Analýza zavedení přímé volby starostů, s. 2-3. Vychází přitom víceméně ze staršího článku PERLÍN, Radim. Přímá volba starostů II. (Problémy současného stavu a navrhované změny). *Obec a finance*, 2004, 3/IX, s. 36.

¹⁹ PERLÍN, Radim. Přímá volba starostů II. (Problémy současného stavu a navrhované změny). *Obec a finance*, 2004, 3/IX, s. 37.

²⁰ Věcný záměr ústavního zákona, jímž se mění Ústava České republiky, s. 5-6, 11, 19.

navrhovaná podoba komunálního zřízení ale žádný posun nepřináší. Ani v dosavadních analýzách a dalších materiálech se totiž požadavek odbornosti neobjevuje. S ohledem na politický rozměr samosprávy a autonomii územních společenstev občanů je ostatně diskutabilní, bylo-li by jakékoli omezení volitelnosti postavené na této bázi slučitelné s ústavním pořádkem a vlastně i žádoucí.

Korunním argumentem zastánců a podporovatelů přímé volby hlavy obce tak zůstává zaklínadlo větší participace občanů na věcech veřejných (in concreto komunálních). „*Pokud si ale významná většina občanů přeje volit své starosty přímo, je povinností politiků hledat cesty, jak jim vyjít vstříc*“ – těmito slovy odůvodnil svou podporu přímé volbě v roce 2003 poslanec Miloslav Výborný.²¹ Přeje si ale skutečně přímou volbu starostů „významná většina“ občanů? Z čeho vlastně současná vláda čerpá jistotu, že z jejího postupu zaznívá onen pověstný vox populi?

Samo ministerstvo vnitra provedlo již v roce 2001 v rámci prvotní fáze příprav výše citovaných podkladových materiálů anketu, z jejíž výsledků vyplývá, že přímou volbu starostů v současnosti podporuje 65% reagujících obcí.²² Přímou volbu přitom preferují především zástupci malých obcí a měst, sdružených ve Svazu místních samospráv, mezi její odpůrce patří větší města a obce, mezi jinými i představitelé Svazu obcí a měst ČR. Rozdílný postoj obou sdružení přetrvává víceméně dodnes.²³

Tab. 1: Názor obcí v ČR na zavedení přímé volby starosty (2011)

velikostní kategorie obce	počet reagujících obcí	názor obcí		názor obcí v %	
		ANO	NE	ANO	NE
obec do 500 obyvatel	1 249	825	424	66%	34%
obec od 501 do 1 000 obyvatel	603	392	211	65%	35%
obec od 1 001 do 1 500 obyvatel	238	143	95	60%	40%
obec od 1 501 do 3 000 obyvatel	174	113	61	65%	35%
obec od 3 001 do 5 000 obyvatel	79	50	29	63%	37%
obec od 5 001 obyvatel	88	51	37	58%	42%
CELKEM	2 431	1 574	857	65%	35%

Počet obcí v ČR (bez Hl. m. Prahy)	6 250
Počet reagujících obcí (v %)	39%

zdroj: <http://www.mvcz.cz/mvczen/docDetail.aspx?docid=21616269&doctype=ART>

Výsledky ankety vypadají na první pohled působivě, alespoň v tom smyslu, že podpora přímé volby starosty panuje ve všech velikostních kategoriích českých obcí. Již na pohled druhý se ale vnucují dvě základní pochybnosti. Za prvé. Jde skutečně o názory občanů? Každá obec mohla vyjádřit pouze jeden, souhrnný názor. Tím, kdo tento názor formuloval, nebyli ale v žádném případě sami občané. Naopak, mnohdy to patrně nebyli ani zastupitelé, ale pouze sám starosta, který anketní lístek vyplnil a odeslal. Že by mnohým starostům vyhovovalo navýšení jejich pravomocí (s přímou volbou prakticky nevyhnutelně spojené), tomu se nelze

²¹ VÝBORNÝ, Miloslav – LASTOVECKÁ, Dagmar. Prospěla by přímá volba starostů kvalitě zastupitelské demokracie? *Literární noviny*, 10/XIV, 2003, s. 16.

²² Blíže viz: <http://www.mvcz.cz/mvczen/docDetail.aspx?docid=21616269&doctype=ART> [cit. 2012-04-27].

²³ K zamítavému postoji Svazu měst a obcí, viz např. Přímá volba starostů – co možná nevíte. Dostupné na: <http://www.smocr.cz/cz/oblasti-cinnosti/sprava-obce/prima-volba-starostu-co-mozna-nevite.aspx> [cit. 2012-04-27].

divit. Nakolik je ale jejich názor vypovídající pokud jde o veřejnou podporu přímé volbě, o tom se nelze než dohadovat.

Rozpaky budí také apriorní selekce, kterou Ministerstvo vnitra při realizaci ankety zvolilo. Obeslány nebyly všechny obce, v rámci ankety nebyla oslovena statutární města a hlavní město Praha. V důsledku toho v ní nejsou dostatečně průkazně vyjádřeny názory všech kategorií obcí, kladný postoj k zavedení přímé volby starostů tak vychází z názorů necelých 40% celkového počtu obcí, přičemž pro přímou volbu se v anketě vyjádřilo vlastně jen 25% z jejich celkového počtu. Přestože mají malé obce významné zastoupení v sídelní struktuře České republiky, bylo by vhodné analyzovat názory i velkých (statutárních) měst.

Zastánci přímé volby mohou druhý uvedený argument odbyť poukazem na to, že obeslány byly především obce, jichž se reforma bude týkat. Ovšem tím se dostáváme k dalšímu momentu, na nějž nelze nahlížet jinak než kriticky. Podle posledních dostupných materiálů by se měl starosta přímo volit pouze v obcích, v nichž se nevolí rada.²⁴ Tedy v malých a některých středních. Ve velkých obcích (a podle současného legislativního stavu obligatorně ve všech městech s více než právě 10.000 občany²⁵) by měl být zachován dosavadní model volby nepřímé. Jinými slovy, podpora reformy ve vládních kruzích není tak bezbřehá, aby šlo o reformu důslednou. Namísto toho připravují vláda a Ministerstvo hybrid, který rozdělí české obce do dvou diametrálně odlišných skupin, přičemž pouze některé budou mít možnost si vybrat, do které z těchto skupin se zařadí.

Podle analýzy Ministerstva vnitra představuje varianta, při níž uplatnění přímé volby starosty závisí na tom, zda se v konkrétní obci zřizuje či nezřizuje rada obce, „*jediné akceptovatelné rozlišovací hledisko pro „odlišné zacházení“ s obcemi v oblasti přímé volby, jinak by mohlo dojít k narušení rovnosti mezi obcemi*“.²⁶ Ani to ale konstatovat jednoznačně. Jistě, toto kritérium se na první pohled může jevit méně diskriminační než jiná, zvláště u vědomí toho, že i v současném systému se samospráva obcí, v nichž se rada zřizuje, v praxi dost liší od těch, kde většinu pravomocí tohoto orgánu přebírá starosta. Něco jiného je ale vnitřní dělení kompetencí, které (navzdory výše naznačeným pochybnostem ohledně ústavní konformity) nepředstavuje základní systémový zásah, a něco jiného diferenciaci obcí do dvou skupin, v nichž půjde o dvě zcela odlišná modelová řešení (stávající systém se zastupitelstvem jako rozhodujícím orgánem vs. dvoupólový systém s přímo voleným a prakticky takřka neodvolatelným starostou). Ostatně i skutečnost, že část obcí si bude moct vybrat, do které skupiny bude spadat, a část nikoli je v tomto kontextu mnohem problematičtější, než když jde „pouze“ o to, zda rada ano, či ne.

Dostí aspektů právních. Rozsah nutných legislativních změn je rovněž nezbytné konfrontovat s analýzou předpokládaných socio-politických dopadů, které zavedení přímé volby starostů přinese. Jak již bylo uvedeno, jedním z argumentů pro zavedení přímé volby starostů je předpoklad zvýšeného zájmu občanů o participaci na správě věcí veřejných a jejich větší zapojení do komunální politiky. Výhody přímé volby starostů jsou tak spatřovány v posílení prvků přímé demokracie a následném zvyšování zájmu občanů o místní záležitosti.

²⁴ Věcný záměr ústavního zákona, jímž se mění Ústava České republiky, s. 11, 19.

²⁵ Viz § 99 odst. 3 v kontextu § 68 odst. 1 zákona č. 128/2000Sb., o obcích (obecní zřízení).

²⁶ Analýza zavedení přímé volby starostů, s. 21. Souhlasné názory, bez další relevantní argumentace, jsou zmíněny i v článku RYŠAVÝ, Ivan. Přímá volba starostů: Největší rozruch budí otázka kompetencí. *Moderní obec*, 3/XVII, 2011, s. 6-7.

Na základě analýz výsledků různých sociologických šetření²⁷ je však možné pochybovat o skutečném pozitivním dopadu přímé volby na vyšší míru zájmu občanů o komunální politiku. Občané, kteří nemají zájem podílet se na rozhodování komunálních orgánů, popř. na případné realizaci veřejné politiky, nebudou tento zájem mít ani nadále. Domníváme se, že přímá volba umožní spíše vyjádření názoru na politické elity obce nebo města, ale ke změně postojů občanů k zapojení se do komunální politiky nedojde. Zapojení občanů a občanských iniciativ vyžaduje budování dlouhodobých partnerských vztahů v obci založených na vzájemné důvěře, otevřené komunikaci i lokální identitě. Zvyšování participace na veřejném rozhodování tak vyžaduje spíše kontinuální proces budování vzájemných vztahů mezi místními zástupci a veřejností.

Posilování přímé demokracie na lokální úrovni prostřednictvím přímé volby starostů se také dostává v některých obcích a městech do rozporu s obecně malým zájmem občanů o účast ve volbách i malými nebo často žádnými znalostmi kandidátů, kteří jsou voleni. V obcích a městech, kde voliči neznají své kandidáty a volí např. dle stranické příslušnosti, nepřinese přímá volba starosty významnější dopady z hlediska místní demokracie. Naopak, může se stát, že občané vyberou za starostu významnou osobnost, kterou znají a se kterou se identifikují, ale která nebude mít dostatečné znalosti a povědomí o správě obce a o složité administrativě a která nebude zároveň ochotná dělat nutná, ale nepopulární opatření. Odbornost a profesionalita takto zvoleného starosty nebo starostky se zde může dostávat do konfliktu s odpovědností, silnou pozicí a vysokými nároky na výkon dané funkce.

Přímá volba starosty a předpokládané pozitivní dopady na místní demokracii se mohou rovněž dostávat do konfliktu s nedostatečnou znalostí občanů o současných kompetencích a systému řízení ve veřejné správě. V situaci, kdy většina veřejnosti nemá znalosti o základní legislativě týkající se řízení a rozhodování obcí, nerozlišuje mezi samosprávou a přenesenou státní správou, nerozeznává funkce a pravomoci zastupitelstva a starosty, apod., může zavedení přímé volby přinést nereálná očekávání ze strany občanů týkajících se práce starosty. Starosta by pak nebyl ani s posílenými pravomocemi schopen naplnit nová očekávání občanů a realizovat navržený volební program. Nemožnost naplnění těchto očekávání může přinést další deziluzi o demokratičnosti komunální politiky a další míru občanské pasivity.

Důležitou roli v posilování místní demokracie prostřednictvím přímé volby hraje i občanská kontrola. Zavedení přímé volby starostů je spojeno i s posílením pravomocí a odpovědnosti starostů. Starostové by tedy měli být kontinuálně kontrolováni veřejností, která o jejich odvolání bude moci rozhodnout v místním referendu. Zastánci přímé volby starostů předpokládají, že především v malých obcích a městech budou občané více sledovat aktivity starostů a budou více inklinovat k jejich odvolání v případě selhání ve funkci.

Zkušenosti komunální politiky opět ukazují na skutečnost, že permanentní a dlouhodobá spolupráce mezi veřejnou správou a občany a jejich iniciativami není samozřejmostí. Občané se mnohdy zapojují do veřejného dění pouze v situaci, kdy předpokládané rozhodnutí veřejné instituce ovlivní individuální zájem a potřeby. Pravidelná a kontinuální občanská kontrola práce místní správy je spíše výjimkou a je vyhrazena vybraným občanským iniciativám a různým typům občanských sdružení (např. ekologické organizace). V obcích a městech, kde

²⁷ Viz např. KADERÁBKOVÁ, Jaroslava, TRHLÍNOVÁ, Zuzana, Význam komunikace veřejné správy s občany. In: WOKOUN René, MATES PAVEL, COGAN Rudolf (eds.) Management regionální politiky a reforma veřejné správy. Praha: Linde, a.s., 2006. s. 42-53.

se v současnosti občané z různých důvodů o veřejné dění nezajímají, přímá volba starostů významné změny v občanské kontrole nepřinese. K posilování občanské kontroly a angažovanosti může více než přímá volba starostů přispět posilování tzv. občanské kultury i politické kultury.

Podle poslance Stanislava Polčáka patří mezi významné výhody přímé volby starostů „zejména posílení mandátu, pozice a autority starosty při naplňování jeho volebního programu, zavedení přímé odpovědnosti občanům za výkon funkce a s tím souvisejícího většího zapojení občanů do rozhodovacích procesů v obci“.²⁸ Posílení pozice starosty vyžaduje i vyšší nároky na osobnost a autoritu starosty. Předpokládá se, že příslušný kandidát na starostu bude při volbách zdůrazňovat specifický politický program. Jak již ale bylo výše konstatováno, zkušenosti z jiných zemí ukazují na nebezpečí možných rozporů mezi zastupitelstvem a starosty v případě, kdy se priority starosty a zvolených zastupitelů budou významně lišit.

Objevují se názory, že řízení obcí je společná práce, a proto by si starostu mělo volit zastupitelstvo tak, aby nedocházelo k významným názorovým konfliktům v případě odlišných politických složení vedení obce a zastupitelstva. Tyto negativní dopady však mohou být eliminovány úspěšnou komunikací mezi starostou a zastupitelstvem i schopností obou stran dosáhnout společného konsensu. Zde také považujeme za nutné podotknout, že i v současnosti může k významným názorovým konfliktům docházet a výsledná komunální politika je tak často odrazem osobnosti starosty, popř. některého ze zastupitelů. V menších obcích je naopak výkon pravomoci zastupitelstva často jen formální a v mnohých lokalitách je to právě starosta, kdo zásadně vystupuje v rozhodování a řízení komunální politiky. Nicméně otázkám nových možností vzniku konfliktních a problematických situací, které mohou směřovat k omezení fungování obce, je nezbytné věnovat specifickou pozornost. Příkladem zde může být francouzský model, kde se uplatňuje systém absolutní většiny s posílenými pravomocemi starosty a který zároveň zaručuje kontinuitu rozhodování a realizaci ucelené programové koncepce bez narušení správy obce a výkonu komunální politiky.²⁹

V diskusi o zavedení přímé volby starostů je nutné rovněž zohlednit ekonomické aspekty. Podle současných odhadů Českého statistického úřadu budou náklady na přímou volbu starostů přibližně 3000 Kč na obec při souběhu volby s řádnými volbami do zastupitelstev, při dodatečných nebo opakovaných volbách se náklady zvýší na cca 85.000 Kč na obec.³⁰ Otázkou je, zda v současné době restrikcí a snižování veřejných výdajů je přímá volba starostů skutečnou prioritou a zda by kritérium minimalizace nákladů nemělo hrát prvořadou úlohu.

Je zřejmé, že zavedení přímé volby starostů může v některých obcích a městech zvýšit demokratičnost místní politiky i důvěru občanů ve své zastupitele. Jedná se zejména o lokality, kde se starostou nestává kandidát s největším počtem hlasů, ale kandidát, na kterém se shodly politické strany a hnutí i přes negativní postoj občanů. Prostřednictvím přímé volby se starostou automaticky stane ten, kdo získá nejvyšší, resp. potřebný počet hlasů. Zavedení

²⁸ <http://moderniobec.ihned.cz/c1-50862030-prima-volba-starostu-nejvetsi-rozruch-budi-otazka-kompetenci> [cit. 2012-04-18]

²⁹ Blíže viz např. Analýza zavedení přímé volby starostů, s. 15-18.

³⁰ Věcný záměr ústavního zákona, jímž se mění Ústava České republiky, s. 12-13; <http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/vlada-souhlasi-se-zamerem-prime-volby-starostu-v-nekterych-obcich/745936> [cit. 2012-04-27].

přímé volby tak může v dlouhodobém horizontu snižovat politický klientelismus a zvyšovat transparentnost řízení na komunální úrovni. Nicméně problém spojený s povolebním vyjednáváním je spíše otázkou velkých měst, kterých se přímá volba starostů, popř. primátorů netýká. V tomto případě řešením problému větších měst, kde koaliční dohody neumožní získat post starosty kandidátovi s největším počtem hlasů, může být úprava samotného volebního systému, popř. zavedení doplňkového hlasování, které se používá se pro volby starosty v Londýně.³¹ Jenže – podle stávajících představ Ministerstva vnitra a vlády by se měly přímé volby starostů odehrávat pouze v těch obcích, kde se nevolí rada obce. Právě velkých měst by se tak změna systému dotknout neměla.

Domníváme se, že zavedení přímé volby starostů nebude dostatečným řešením pro zvyšování znalostí a zájmu veřejnosti o účast v jednotlivých fázích procesu komunální politiky. Podpora místní demokracie by měla být spíše založena na podpoře komunikace, budování vzájemných vztahů a vazeb, na aplikaci metod a principů komunitního a strategického plánování i na zvyšování otevřenosti a důvěryhodnosti místní správy a místní politiky. Důležitou roli hraje také zvyšování odborných znalostí volených zastupitelů, zavádění modelů jakosti kvality i vzdělávání nejširší veřejnosti zaměřené mimo jiné na znalost prostředí tvorby a realizace komunální politiky, resp. veřejné politiky obecně. I když není sporu o tom, že vláda a ministerstva věnovaly poměrně hodně úsilí shromáždění podkladů, jimiž by mělo být zavedení přímé volby starostů odůvodněno, jejich relevance je – jak jsme se pokusili výše ukázat – značně diskutabilní. Bylo by proto nepochybně dobré podrobit novou, revoluční koncepci další diskuzi a bez ohledu na politická prohlášení naslouchat hlasu rozumu. Tak, aby varovné hlasy bez dalšího nezanikly v pozadí, jako se to stalo u nedávno halasně zavedené přímé volby prezidenta republiky.³²

Literatura

- [1] BEBLAVÝ, Miroslav. Manuál pre tvorbu verejnej politiky. Bratislava: SGI – Slovak Governance Institute, 2002
- [2] Bílá kniha Evropské unie o vládnutí, 2011, European Governance. A White Paper. Brusel, Komise Evropských společenství 2001
- [3] FILKO, Ján. Územná samospráva a jej orgány. Správní právo, 1/XL, 2007, s. 27-54
- [4] GAZDÍK, Petr. Největším bohatstvím obce jsou její lidé. Veřejná správa, 19/XXI, 2010, s. 10-11. ISSN 1213-6581
- [5] HALÁSEK Dušan, RUTTEOVÁ Lenka. Veřejná politika. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta, 2007
- [6] HLOUŠEK, Vít. Přímá volba prezidenta – český kontext. In: Novák, M. – Brunclík, M. (eds.). Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě. Praha: Dokořán, 2008, s. 263–285
- [7] JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005

³¹ Blíže viz Analýza zavedení přímé volby starostů, s. 23.

³² Viz např. <http://abbartos.wordpress.com/2012/02/27/pravnici-ztrhali-primou-volbu-prezidenta-senat-jejich-varovani-ignoroval/> [cit. 2012-04-02]. Právní argumentaci týkající se zavedení přímé volby prezidenta shrnují v dosud rozhodně neantikvovaných příspěvcích HLOUŠEK, Vít. Přímá volba prezidenta – český kontext. In: Novák, M. – Brunclík, M. (eds.). *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*. Praha: Dokořán, 2008, s. 263–285; KYSELA, Jan. Přímá volba prezidenta republiky jako symptom krize legitimacy ústavního systému. In: Šimíček, V. (ed.). *Postavení prezidenta v ústavním systému České republiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 42–59.

- [8] KADEŘÁBKOVÁ, Jaroslava, TRHLÍNOVÁ, Zuzana, Význam komunikace veřejné správy s občany. In: WOKOUN René, MATES Pavel, COGAN Rudolf (eds.) Management regionální politiky a reforma veřejné správy. Praha: Linde, a.s., 2006. s. 42-53
- [9] KYSELA, Jan. Přímá volba prezidenta republiky jako symptom krize legitimacy ústavního systému. In: Šimíček, V. (ed.). Postavení prezidenta v ústavním systému České republiky. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 42–59
- [10] MATES Pavel (ed.). Reforma veřejné správy. Sborník příspěvků. Praha: ASPI, a.s. 2006.
- [11] MÜLLEROVÁ, Ludmila. Důraz na základní životní hodnoty by měl vycházet z rodiny. Veřejná správa, 19/XXI, 2010, s. 12-13, 14
- [12] PERLÍN, Radim. Přímá volba starostů II. (Problémy současného stavu a navrhované změny). Obec a finance, 2004, 3/IX, s. 36-37
- [13] POLČÁK, Stanislav. Jak silného chceme mít starostu? (Přímá volba starostů I.). Obec a finance, 4/XIII, 2008, s. 56-58
- [14] RYŠAVÝ, Ivan. Přímá volba starostů: Největší rozruch budí otázka kompetencí. Moderní obec, 3/XVII, 2011, s. 6-7
- [15] SCHNABEL, Fritz. Přímá volba starosty: Německo ji plošně uplatňuje už dlouho. Moderní obec, 7/XVII, 2011, s. 40-41
- [16] SOTOLÁŘ, Jozef. Samospráva obce (Obecné zriadenie na území Slovenska). Košice: Sotac, 2011
- [17] TOŠNER, Ondřej. Veřejný zájem a jeho normování zákonem. Právník, 3/CIIL, 2009, s. 225-232
- [18] VEDRAL, Josef, Přímá volba starostů (Několik poznámek k možným výsledkům pro obecní zřízení). Obec a finance, 2/IX, 2004, s. 40-41
- [19] VEDRAL, Josef. Přímá volba starostů vyžaduje širší diskusi. Moderní obec, 4/XI, 2005, s. 15
- [20] VEDRAL, Josef. Přímá volba starostů (Možné varianty změn zákonné úpravy obecního zřízení). Obec a finance, 3/X, 2005, s. 12-13
- [21] VLÁČIL Jan. Veřejná správa a občan: organizační a politická kultura, výstupy z GA403/02/1292, Sociologický ústav
- [22] VÝBORNÝ, Miloslav – LASTOVECKÁ, Dagmar. Prospěla by přímá volba starostů kvalitě zastupitelské demokracie? Literární noviny, 10/XIV, 2003, s. 16
- [23] POTŮČEK, Martin, Vládnutí v České republice v době globalizace a evropské integrace
http://www.martinpotucek.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=116%3Avladnuti-v-eske-republice-v-dob-globalizace-a-evropske-integrace&catid=43%3Aodborne-clanky&Itemid=71&lang=cs [cit. 2012-04-16].
- [24] Analýza zavedení přímé volby starostů, dostupné na www.mvcr.cz/odk2/soubor/analyza-zavedeni-prime-volby-starostu-pdf.aspx [cit. 2012-04-20].
- [25] Modely zavedení přímé volby v evropských zemích, dostupné na http://acpo.fsv.cuni.cz/ACPO-23-version1-005_Juptner_US_merged.pdf [cit. 2012-04-18].
- [26] <http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/vlada-souhlasi-se-zamerem-prime-volby-starostu-v-nekterych-obcich/745936> [cit. 2012-04-18].
- [27] <http://eklep.vlada.cz/eklep/page.jsf;jsessionid=CBDC64F890BC134294995BD61765E788> [cit. 2012-04-02]
- [28] [http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/625468E0AE3C261DC125798F0044D790/\\$FILE/55%20uv120125.0055.pdf](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/625468E0AE3C261DC125798F0044D790/$FILE/55%20uv120125.0055.pdf) [cit. 2012-04-02]

- [29] <http://www.mvcr.cz/mvcren/docDetail.aspx?docid=21616269&doctype=ART> [cit. 2012-04-27]
- [30] <http://www.smocr.cz/cz/oblasti-cinnosti/sprava-obce/prima-volba-starostu-co-mozna-nevite.aspx> [cit. 2012-04-27]

FORMY MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

FORMS OF INTERMUNICIPAL COOPERATION IN THE CENTRAL BOHEMIAN REGION

ING. JIŘÍ DUŠEK, PH.D.

Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, Česká republika
E-mail: dusek@vsers.cz

Anotace

Nynější pojetí regionální politiky jako činnosti, jejímž úkolem je přispívat ke snižování disparit mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a zabezpečování jejich harmonického rozvoje, zdůrazňuje i vyžaduje nutnost spolupráce měst a obcí při rozvoji daného prostoru. Lokální iniciativa tak získává větší a větší význam a stává se za určitých podmínek klíčovým faktorem regionálního rozvoje. Tento příspěvek se zabývá analýzou meziobecní spolupráce ve Středočeském kraji, kde se v průběhu uplynulých několika málo let rozvinulo mnoho forem meziobecní spolupráce. Hlavním cílem příspěvku je proto analyzovat historický vývoj meziobecní spolupráce v obecné rovině a popsat její konkrétní podobu.

Klíčová slova

eurometropolitní centrum, mikroregion, místní akční skupina, meziobecní spolupráce, obec, přeshraniční spolupráce, regionální rozvoj

Annotation

In the current concept of regional politics as an activity, the main purpose of which is to reduce disparities in development of individual regions and to ensure their harmonious development, emphasis is also laid on cooperation of towns and municipalities in development of a given area. Local initiative thus gains more and more on significance and under certain circumstances becomes the most important factor in regional development. The paper deals with an analysis of intermunicipality cooperation in the Central Bohemian Region. Many forms of intermunicipal cooperation have been developing over the past few years. The main objective of the submitted contribution is to analyze historical development of the intermunicipal cooperation at the general level and describe its particular form on the case of Central Bohemian region.

Key words

Euroregion, Impulscenter, Microregion, Local Action Group, Intermunicipal Cooperation, Municipality, Cross-border Cooperation, Regional Development

JEL classification: R11

Úvod

V posledních letech došlo a dochází k významným společenským a ekonomickým změnám. V kontextu globalizačních a integračních procesů ve světové ekonomice se zároveň mění úloha substátních územních celků, které sehrávají stále významnější úlohu. Jedním z projevů změn je také to, že se úkoly a kompetence v oblasti místního a regionálního rozvoje

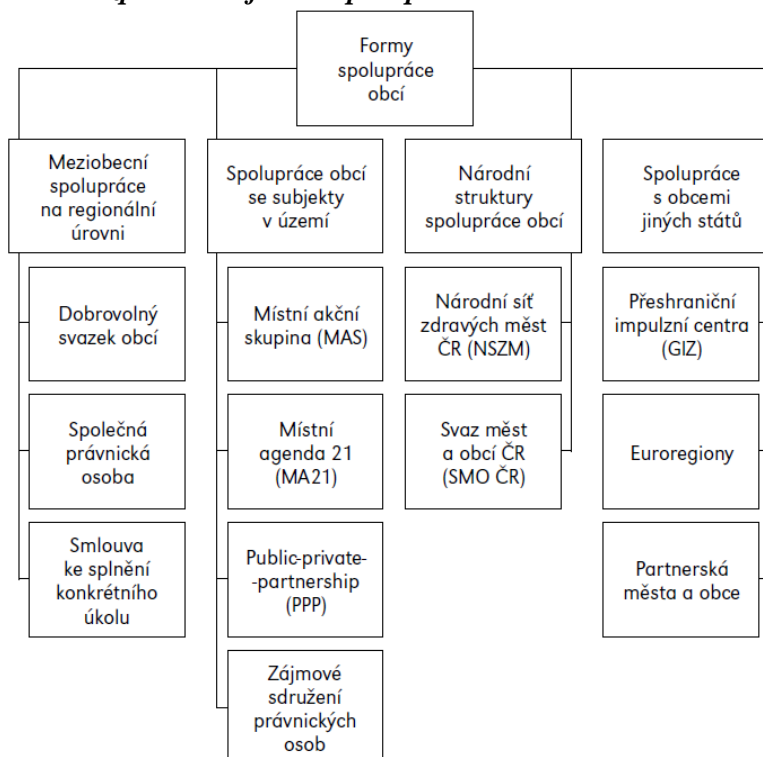
presouvají na místní a regionální instituce. Otázka místního a regionálního rozvoje tak přestává být výlučnou záležitostí centrálních vlád a stává se úkolem nižších správních orgánů. Obce, města, nejrůznější místní anebo regionální společenství již nejsou pouhými pasivními příjemci rozhodnutí investorů anebo centrálních orgánů veřejné správy, ale stávají se aktivními činiteli (skutečnými aktéry) rozvojových aktivit a strategií (JEŽEK, 2008).

Spolupráce obcí je obecně považována za nástroj nejen kompenzace problémů spojených s velikostí obcí, ale za nástroj schopný vyvažovat také globalizační tendence zasahující i lokální úroveň veřejné správy a politiky (VAJDOVÁ, 2006). Tento proces spolupráce začal v ČR v devadesátých letech 20. století. Obce se jako samostatné a samosprávné jednotky začaly pozvolna spojovat a sdružovat do spolupracujících seskupení různých typů na bázi teritoriální i sektorové. Některá seskupení mají území v jednom okrese, některá hranice okresů překračují; některá sdružují několik obcí, některá téměř všechny obce celého kraje. Současná situace v ČR ilustruje dávné zjištění, že místní vlády mají přirozený sklon uchýlit se ke vzájemné spolupráci, aby překonaly své slabosti a vyrovnaly se se svou nedostatečností, která obvykle pramení z malé velikosti obce (LEEMANS, 1970).

Pro podrobné členění způsobů a forem spolupráce obcí bylo v rámci tohoto příspěvku využito členění dle GALVASOVÉ (2007), která rozlišuje následující čtyři formy spolupráce:

- meziobecní spolupráce na regionální úrovni,
- spolupráce se subjekty území,
- národní struktury spolupráce obcí,
- spolupráce s obcemi jiných států.

Obr. 1: Schéma členění způsobů a forem spolupráce



Zdroj: GALVASOVÁ, 2007

Metoda výzkumu

Metodika předkládané práce odpovídá metodám vědeckovýzkumných prací, je založena na využití nejnovějších teoretických poznatků na základě studia odborné literatury, odborných výzkumů a studií, časopisů a materiálů jednotlivých aktérů regionálního rozvoje, na hledání a hodnocení vzájemných vztahů a souvislostí, které přispívají k objasnění řešené problematiky a odvození a formulování adekvátních závěrů, které vyplývají z této analýzy. Vzhledem k tomu, že tématem této práce je výzkum forem meziobecní spolupráce ve Středočeském kraji, je nezbytným předpokladem shromáždit dostatečné množství informací a dat, které by výzkum umožnily.

Potenciální zdroje dat meziobecní spolupráce v rámci Středočeského kraje skýtají mnohá rizika a úskalí, ať již je to validita dat, značná roztržitost dat, časová neaktuálnost oficiálních statistik, neexistence dat na odpovídající geografické úrovni LAU 1 a LAU 2 nebo legální nedostupnost dat (např. některá data jsou pro ČSÚ důvěrným statistickým údajem, který nemůže být dle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění zákona č. 227/2000 Sb., a dle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, poskytnut dalšímu subjektu). Poskytnout lze jen agregovaná data za vyšší územní statistickou jednotku, z které nemůže být původní obec identifikována.

Tab. 2: Datová dostupnost informací o spolupráci měst a obcí

Forma spolupráce	Způsoby spolupráce	Datové zdroje
Meziobecní spolupráce na regionální úrovni	Dobrovolný svazek obcí	ÚÚR (2011)
	Společná právnická osoba	databáze není k dispozici
	Smlouva ke splnění konkrétního úkolu	databáze není k dispozici
Spolupráce se subjekty území	Místní akční skupina	MAS (2011)
	Místní agenda 21	MA21 (CENIA, 2010)
	Public-private-partnership (PPP)	databáze není k dispozici
	Zájmové sdružení právnických osob	viz Dobrovolný svazek obcí
Národní struktury spolupráce obcí	Národní síť zdravých měst ČR	NSZM (2010)
	Svaz měst a obcí ČR	SMO ČR (2011)
Spolupráce s obcemi jiných států	Přeshraniční impulzní centra	ve Středočeském kraji není využívána
	Euroregiony	ve Středočeském kraji není využívána
	Partnerská města a obce	databáze není k dispozici

Vzhledem k neexistenci vhodné databáze či jiného datového zdroje však nemohly být popsány všechny formy novodobé spolupráce obcí v rámci Středočeského kraje (blíže viz tabulka 1).

Pokud jde o možnosti zapojení měst a obcí do jednotlivých forem spolupráce, jsou zde dílčí omezení, která by však neměla mít na celkovou aktivitu municipalit kraje vliv. Například v MAS nemohou být zastoupena města nad 25 000 obyvatel (ve Středočeském kraji Kladno, Kolín, Mladá Boleslav a Příbram), což lze kompenzovat vyšším zapojením do mikroregionů či jiných forem spolupráce. Vzdálenost od státních hranic při navazování spolupráce s obcemi jiných států je tak významná, že se municipality Středočeského kraje do některých forem spolupráce nemohou zapojit (např. přeshraniční impulzní centra či euroregiony).

Výsledky a diskuse

I. Meziobecní spolupráce na regionální úrovni

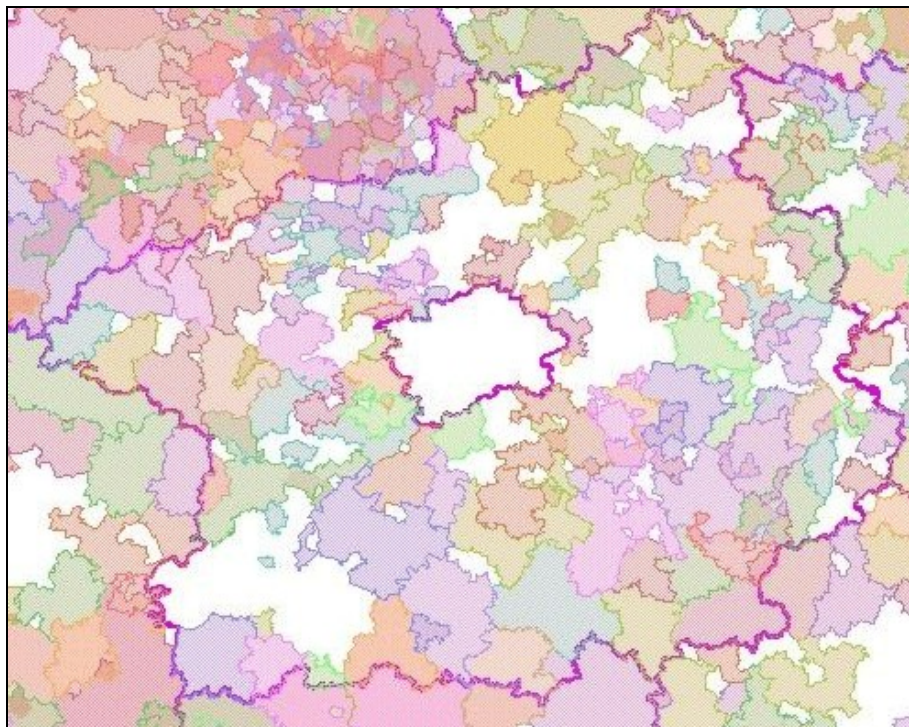
Mikroregiony ve Středočeském kraji

V rámci meziobecní formy spolupráce na regionální úrovni jsou možné tři formy spolupráce: dobrovolný svazek obcí, společná právnická osoba, smlouva ke splnění konkrétního úkolu. Poslední dvě formy však nejsou žádným způsobem statisticky institucionálně sledovány (např. ČSÚ), shromáždění těchto informací je sice možné, k vybudování datové báze by však byly nutné značné náklady – finanční i časové. Nejtypičtější formou spolupráce je tak dobrovolný svazek obcí, označovaný též velmi často jako mikroregion. Do meziobecních forem spolupráce na regionální úrovni můžeme zařadit i některá zájmová sdružení právnických osob, pokud jsou vytvořena obcemi, ačkoliv např. GALVASOVÁ (2007) je řadí do spolupráce se subjekty území.

Určitá nejednotnost pojmu mikroregion, neexistující ohlašovací povinnost změn u mikroregionů a další faktory mají samozřejmě své následky, a to existenci například několika různorodých databází mikroregionů daného území.

Ve Středočeském kraji je dle ÚÚR (2011) v současné době 113 mikroregionů, které sdružují 1185 obcí. Jsou zde i dílčí přesahy některých mikroregionů do jiných krajů (Jihočeský kraj, Vysočina, Královéhradecký či Liberecký kraj) – například Dobrovolný svazek měst a obcí – Mikroregion Venkov nebo Dobrovolný svazek obcí Mikroregion Český Ráj. Mezi nejmenší mikroregiony se 2 členy patří Mikroregion Litavka, SO Výmola, Starý Kolín a Hlízov, Svazek obcí Kostomlatsko. Největším mikroregionem ve Středočeském kraji je Sdružení Český ráj se 39 členy. Průměrný středočeský mikroregion má 10 členských municipalit.

Boom nárůstu mikroregionů je za námi, a tak je otázkou, zda další nárůsty počtu mikroregionů lze vnímat pozitivně či negativně. Sama spolupráce a aktivita obcí je samozřejmě pozitivním prvkem, skutečností ale je, že „bílých“ míst na mapě Středočeského kraje, kam nezasahuje žádný mikroregion, je jen velmi málo a území je tak již plně saturováno, což dokládá obrázek 2. Je tedy otázkou, zda vícenásobné členství obcí v jednotlivých mikroregionech vede k intenzivnější spolupráci a tím i k vyššímu finančnímu přínosu, nebo naopak vede k rozmělnění zdrojů, úsilí i aktivit.

Obr. 5: Mikroregiony ve Středočeském kraji dle T-MAPSERVERU (2011)

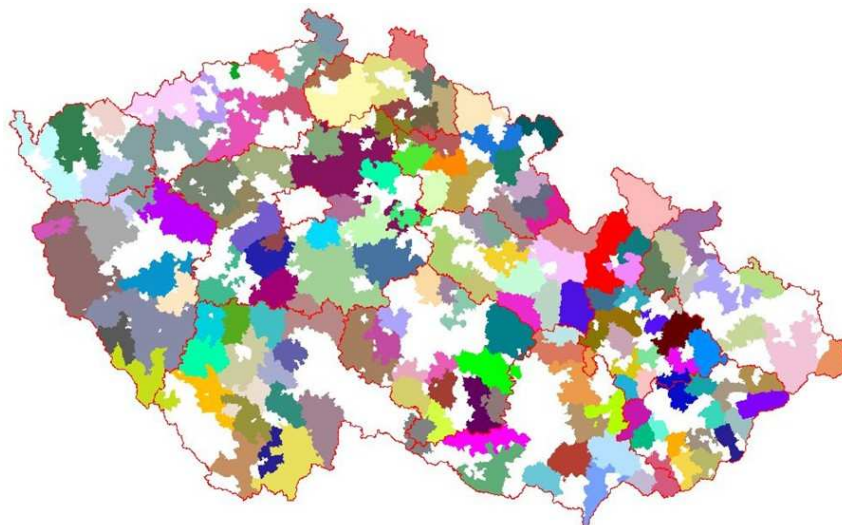
Legenda: barevné plochy značí jednotlivé mikroregiony v kraji, na bílých plochách se nenachází žádný mikroregion

II. Spolupráce obcí se subjekty území

Místní akční skupiny (MAS)

Program LEADER (Liason entre les actions de développement économique rural) byl od roku 1991 do roku 2006 iniciativou Evropské unie, která pomáhá v rozvoji venkovských oblastí v celé Evropě. Název LEADER je zkratkou, která v překladu do češtiny znamená „Propojení aktivit rozvíjející venkovskou ekonomiku“. V současném programovacím období 2007–2013 jsou projekty LEADER jednou prioritní osou v rámci tzv. Programu rozvoje venkova ČR 2007–2013, který je určen subjektům aktivním na venkově (např. zemědělci, obce do 2000 obyvatel apod.).

Ve Středočeském kraji je aktuálně 18 MAS pracujících metodou Leader. Tyto MAS zahrnují 751 obcí kraje (65,6 %), pouze 394 obcí (34,4 %) nepracuje metodou Leader. Z pohledu účelu MAS se jedná především ale o menší města a obce (v MAS nemohou být zastoupena města nad 25 000 obyvatel). Stejně jako u mikroregionů lze nalézt přesahy do okolních krajů, např. do kraje Jihočeského.

Obr. 3: Aktivní přehledová mapa regionů pracujících metodou Leader

Legenda: barevné plochy značí jednotlivé MAS v ČR, na bílých plochách se nenachází žádná MAS

Zdroj: LEADER, 2011

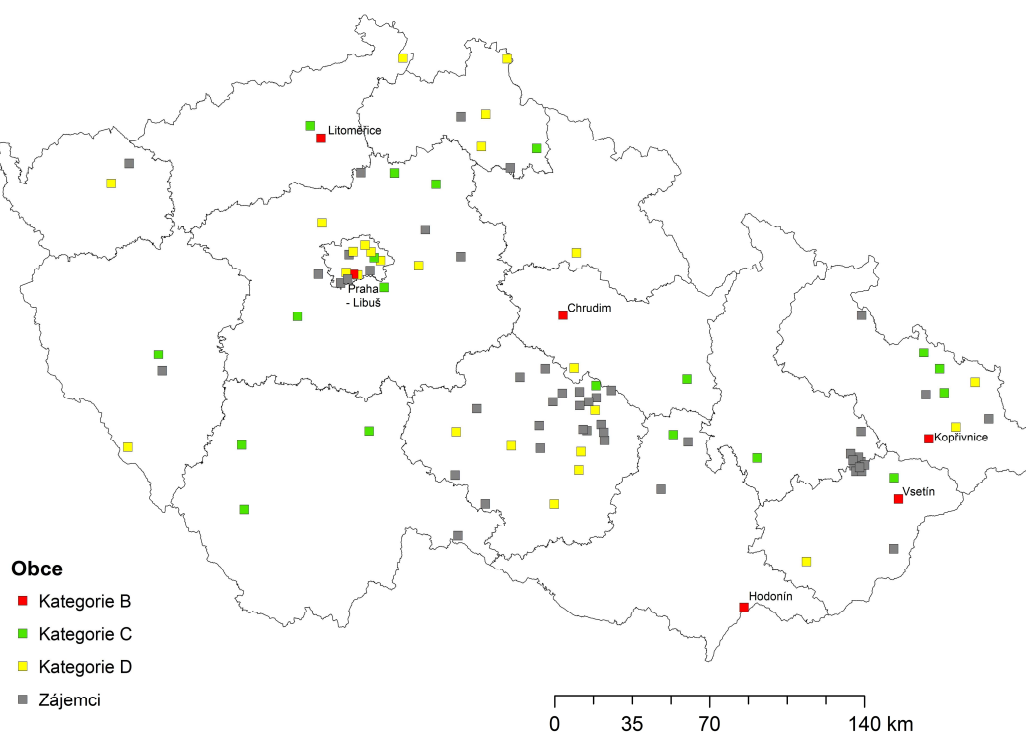
Místní agenda 21 (MA21)

Místní Agenda 21 (MA21) je programem konkrétních obcí, měst, regionů, který zavádí principy trvale udržitelného rozvoje do praxe při zohledňování místních problémů. Je tvořen za účasti a ve spolupráci s občany a organizacemi a jeho cílem je zajištění dlouhodobě vysoké kvality života a životního prostředí na daném místě. MA21 je časově náročný proces, který prostřednictvím zkvalitňování správy věcí veřejných, strategického plánování (řízení), zapojováním veřejnosti a využíváním všech dosažených poznatků o udržitelném rozvoji zvyšuje kvalitu života ve všech jeho směrech a vede k zodpovědnosti občanů za jejich životy i životy ostatních. Mnohé z aktivit a programů směřujících ke zlepšení kvality života a životního prostředí ve městech/obcích/regionech by se daly nazvat MA21. Jednotlivé činnosti musí být ovšem součástí dlouhodobé, jasně stanovené a veřejností přijaté strategie udržitelného rozvoje. MA21 může iniciovat kdokoliv (místní správa, neziskové organizace, škola, i jednotlivci). Iniciační skupina by měla zapojit co největší množství obyvatel ke tvorbě akčního plánu, který musí být následně zaštitěn politicky.

Kritéria MA21 jsou členěna do čtyř základních kategorií „A“ (nejvyšší) – „D“ (nejnižší). Těmto kategoriím předchází ještě tzv. „nultá“ kategorie „Zájemci“. Každá z kategorií má svá vlastní kritéria a jasně měřitelné ukazatele, které hodnotí úroveň realizace procesu MA21 v dané municipalitě. Předpokladem pro splnění celé kategorie je naplnění a zdokumentování všech v ní obsažených Kritérií MA21 (*stručný popis jednotlivých kategorií viz CENIA, 2009 nebo viz DUŠEK, PÁNA, 2012*).

Kritéria se liší i dle typu uchazeče, existují sady kritérií pro obce, pro kraje a pro mikroregiony. V rámci Středočeského kraje se MA21 účastní pouze 10 měst a obcí:

- Čelákovice (zájemce), Červený Újezd (zájemce), Český Brod (kategorie D), Dobříš (kategorie C), Koleč (kategorie D), Mladá Boleslav (kategorie C), Mšeno (kategorie C), Poděbrady (zájemce), Poříčí nad Sázavou (zájemce) a Říčany (kategorie C).

Obr. 6: Přehled MA21 v ČR v roce 2010

Zdroj: CENIA, 2010

Zájmová sdružení právnických osob

Vzhledem ke skutečnosti, že zájmová sdružení právnických osob mohou stejně jako dobrovolné svazky obcí vytvářet tzv. mikroregiony, byla tato problematika již zmíněna v části „Mikroregiony ve Středočeském kraji“.

III. Národní struktury spolupráce obcí

Národní síť zdravých měst ČR (NSZM)

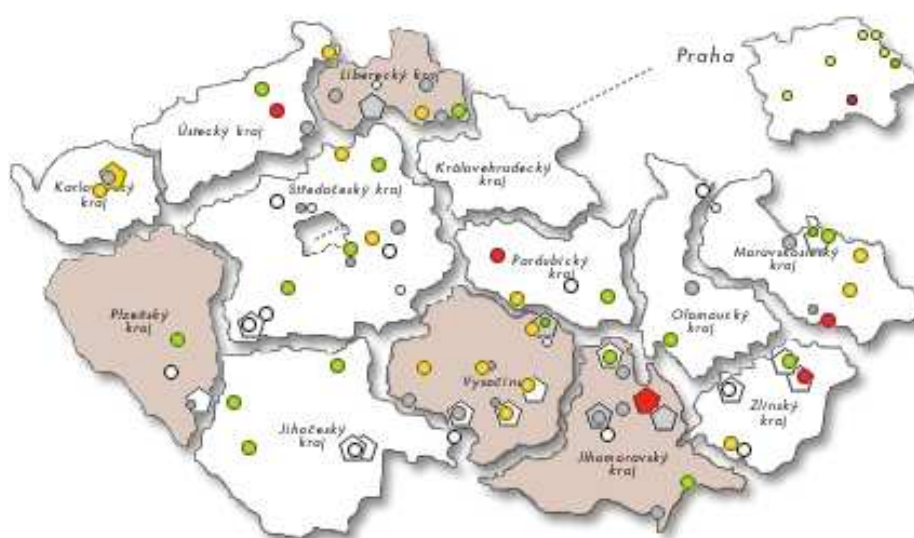
Zdravá města, obce a regiony jsou v České republice zastřešeny asociací Národní síť Zdravých měst ČR (NSZM). Tato asociace je certifikována ze strany Světové zdravotnické organizace (WHO) jako kvalitní realizační platforma Projektu Zdravé město WHO v ČR. Síťová spolupráce umožňuje členům NSZM sdílet zkušenosti a dobrou praxi v nejrůznějších oblastech jejich rozvoje. Hlavním nástrojem postupu Zdravého města, obce či regionu je metoda kvality ve veřejné správě Místní Agenda 21. Většina obcí a regionů úspěšných v této metodě jsou členy NSZM (NSZM, 2005). Mezi hlavní služby a přínosy pro členská města, obce, regiony patří větší úspěšnost při získávání různých projektů a dotací, možnosti vzdělávání, mediální podpora a propagace značky „Zdravé město“, přenos dobré praxe, konzultace a metodická pomoc přímo v daném městě a úřadu.

Jak již bylo uvedeno výše, hlavním nástrojem postupu Zdravého města, obce či regionu je metoda kvality ve veřejné správě Místní Agenda 21. S tímto tvrzením přesně koresponduje i členství části obcí ze Středočeského kraje. Členy asociace NSZM jsou:

- Český Brod – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2009,
- Dobříš – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2008,
- Kácov – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2007,
- Koleč – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2008,
- Kouřim – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 1998,

- Mladá Boleslav – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2003,
- Mšeno – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2010,
- Poděbrady – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 1997,
- Příbram – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2004,
- Rožmitál pod Třemšínem – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2008,
- Říčany – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2004,
- Slaný – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2004,
- Strančice – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2010,
- Zákolany – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2011,
- Mikroregion Třemšín – člen Národní sítě Zdravých měst ČR od roku 2002 (členské obce Rožmitál pod Třemšínem, Bezděkov pod Třemšínem, Hudčice, Hvožd'any, Koupě, Nepomuk, Sedlice, Věšín, Volenice, Vranovice, Vševily).

Obr. 5: Přehled členských municipalit v NSZM



Poznámka: barevně jsou vyznačena města, obce a regiony zapojené do NSZM

Zdroj: NSZM, 2010

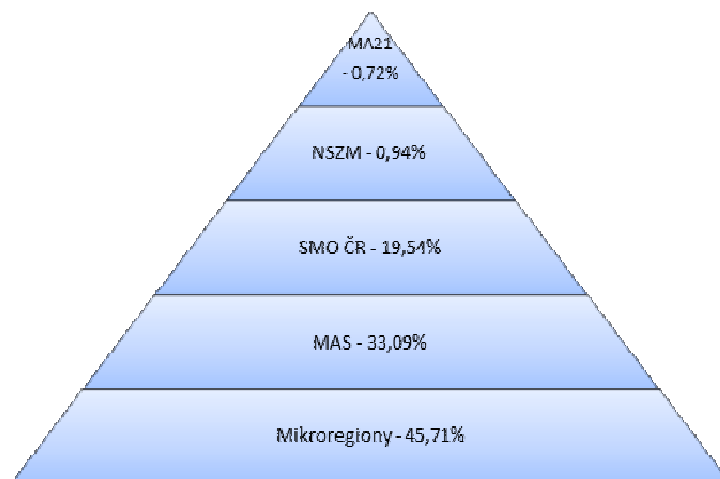
Svaz měst a obcí ČR (SMO ČR)

Svaz měst a obcí České republiky je dobrovolnou, nepolitickou a nevládní organizací založenou jako zájmové sdružení právnických osob. Členy svazu jsou obce a města. Svaz měst a obcí České republiky je partnerem pro vládní i parlamentní politickou reprezentaci. Podílí se na přípravě a tvorbě návrhů legislativních opatření v oblastech týkajících se kompetencí obcí. Činnost svazu je založena především na aktivitě starostů, primátorů a zastupitelů, kteří se nad rámec svých povinností věnují i obecným problémům samosprávy.

Ve Středočeském kraji je v roce 2011 členem Svazu měst a obcí ČR 476 měst a obcí (41,6 % všech municipalit). Svaz měst a obcí ČR k 10. červnu 2011 sdružuje 2 510 obcí, tj. 40,16 % z celkového počtu obcí v ČR. Členské obce Svazu zastupují 7 890 840 obyvatel, což z celkového počtu obyvatelstva ČR představuje 75,10 %.

IV. Spolupráce s obcemi jiných států

Spolupráci s obcemi jiných států lze realizovat prostřednictvím třech forem spolupráce: přeshraniční impulzní centra (GIZ), euroregiony, partnerská města a obce. Vzhledem ke své

Obr. 7: Podíl jednotlivých forem meziobecní spolupráce ve Středočeském kraji**Tab. 2: Četnost meziobecní spolupráce ve Středočeském kraji**

Četnost meziobecní spolupráce	Počet obcí
0	98
1	253
2	457
3	289
4	41
5	5
6	1
7	1
Celkem	1145

Z 1145 obcí Středočeského kraje se do žádné sledované formy spolupráce nezapojuje 98 obcí, oproti 26 obcím v Jihočeském kraji. Mezi nejvíce spolupracující obce patří obec Říčany (7x zapojena, z toho 3x v rámci mikroregionů), do 6 forem spolupráce se zapojují Strančice. Mezi dobře spolupracující obce lze s 5 formami meziobecní spolupráce zařadit Dobříš, Krnsko, Louňovice, Poděbrady a Velký Chlumeč. Nejvíce obcí (457) se zapojuje do dvou forem meziobecní spolupráce.

Přestože je analýza spolupráce obcí postavena zejména na kvantifikovatelných ukazatelích, nelze opomíjet ani další nekvantifikovatelné vztahy a faktory, které sice nelze změřit, jejich existence a význam je však nesporný. Do spolupráce obcí vstupuje stejně jako u všech dalších procesů, jejímiž aktéry jsou lidé, i celá řada sociálních vztahů, které jsou pro konečný výsledek velmi významné. Potvrzuje to například dotazníkové šetření mezi zástupci obcí (blíže viz *DUŠEK, 2010*), kteří v 98 % uvedli, že pro vznik a další fungování jakékoliv formy spolupráce je podstatná důvěra mezi jednotlivými aktéry regionálního rozvoje. Tyto vztahy však mohou být narušeny volebním cyklem, pokud dochází k významné personální fluktuaci na postech.

Spolupráce obcí je významným faktorem regionálního rozvoje a její význam by neměl být podceňován, což se v řadě případů stává. Stát a veřejná správa by se měly snažit spolupráci obcí podporovat – jak finančně, tak i administrativně a legislativně, poradenstvím a dalšími formami podpory. Legislativa mnohdy omezuje v meziobecní spolupráci zapojení dalších

partnerů, jako jsou podnikatelské organizace, neziskové organizace a další instituce (např. ve svazku obcí nemůže figurovat podnikatelský subjekt, v rámci MAS je obtížné dosáhnout nadpolovičního podílu subjektů mimo veřejnou správu atd.).

Problémy související s realizací konkrétní formy spolupráce se až dosud řešily převážně vytvořením jiné formy, která umožnila naplnění dalších nových cílů a záměrů spolupráce. Zásadním úkolem je nyní dialog všech zainteresovaných aktérů regionálního rozvoje, aby nedošlo k situaci, kdy budou obce ke spolupráci nuceny například opětovným slučováním nebo zapojením do nějaké málo promyšlené a nepružné formy sdružování. Spolupráce místních a regionálních subjektů se může v budoucnu stát ještě důležitějším faktorem regionálního růstu a rozvoje Středočeského kraje díky aktivizaci a lepšímu využití lokálních zdrojů, což může zvýšit konkurenceschopnost daného regionu proti ostatním regionům České republiky.

Literatura

- [1] Aktivní přehledová mapa regionů pracujících metodou Leader [online]. 2011 [cit. 2012-04-06]. Dostupný z WWW: <<http://leader.isu.cz/mapa.aspx>>.
- [2] Členská základna [online]. Praha : Svaz měst a obcí ČR, 2011, 10.6.2011 [cit. 2012-04-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.smocr.cz/cz/svaz-mest-a-obci-cr/clenstvi/clenska-zakladna/default.aspx>>.
- [3] DUŠEK, J. Faktory regionálního růstu a rozvoje (se zaměřením na spolupráci měst a obcí v Jihočeském kraji). 1. vydání. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2010. 294 s. ISBN 978-80-86708-94-2.
- [4] DUŠEK, J., PÁNA, L. Zdravá města a místní Agenda 21. 1. vyd. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012. 134 s. ISBN 978-80-87472-07-1.
- [5] Euroregiony [online]. Praha : Centrum pro regionální rozvoj ČR, 2011 [cit. 2012-04-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.risy.cz/cs/krajske-ris/stredocesky-kraj/regionalni-informace/euroregiony/>>.
- [6] GALVASOVÁ, I., et al. Spolupráce obcí jako faktor rozvoje. 1. vyd. Brno : Georgetown, 2007. 140 s. ISBN 80-251-20-9.
- [7] Jak a proč se stát členem Národní sítě Zdravých měst ČR? [online]. Praha : Národní síť Zdravých měst České republiky, 2005 [cit. 2012-04-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.nszm.cz/?apc=r2082284t>>.
- [8] JEŽEK, J. Podpora místního ekonomického rozvoje. In KLÍMOVÁ, V. Sborník z XI. mezinárodního kolokvia o regionálních vědách. Brno : Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity, 2008. s. 320-326. ISBN 9788021046252.
- [9] LEEMANS, A., F. Changing patterns of local government. The Hague : International Union of Local Authorities, 1970. 512 s.
- [10] Mikroregiony ve Středočeském kraji dle T-MAPSERVERU [online]. 2011, 11.6.2011 [cit. 2012-04-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.risy.cz/cs/krajske-ris/stredocesky-kraj/regionalni-informace/mikroregiony/#o1>>.
- [11] Místní akční skupiny [online]. 2011 [cit. 2012-04-04]. Dostupný z WWW: <<http://leader.isu.cz/regiony.aspx>>.
- [12] On-line systém evidence mikroregionů a jejich rozvojových dokumentů iMR [online]. Brno : Ústav územního rozvoje, 2011, 23.2.2011 [cit. 2012-04-07]. Dostupný z WWW: <<http://www.uur.cz/iMR/iMR.asp>>.
- [13] Přehled členských municipalit [online]. Praha : Národní síť Zdravých měst České republiky, 2010 [cit. 2012-04-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.nszm.cz/index.shtml?apc=r2087231t>>.

- [14] Přehled MA21 v ČR v roce 2010 [online]. Praha : Česká informační agentura životního prostředí, 2010 [cit. 2012-04-06]. Dostupný z WWW: <<http://ma21.cenia.cz/DatabázeMA21prohlížení/MA21vČRvmapách/tabid/156/language/cs-CZ/Default.aspx>>.
- [15] VAJDOVÁ, Z., ČERMÁK, D., ILLNER, M. Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2006. 108 s. Edice Sociologické studie/Sociological Studies 06/02.
- [16] Základní informace [online]. Praha : Česká informační agentura životního prostředí, 2009 [cit. 2012-04-02]. Dostupný z WWW: <<http://ma21.cenia.cz/ZákladníinformaceoMA21/tabid/85/language/cs-CZ/Default.aspx>>.

VYBRANÉ ASPEKTY FORMOVANIA MIKROREGIONÁLNÝCH ZDRUŽENÍ (MRZ) NA SLOVENSKU

CREATING OF MICRO-REGIONAL ASSOCIATIONS IN SLOVAKIA: CHOSEN ASPECTS

MGR. TOMÁŠ CHARVÁT

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: charvat@fns.uniba.sk*

Anotácia

Príspevok sa zaoberá vývojom procesu formovania mikroregionálnych združení v podmienkach Slovenskej republiky. Problematika mikroregionálnych združení a ich praktická analýza je nanajvýš aktuálna. Autor si všíma špecifické aspekty procesu formovania mikroregionálnych združení na Slovensku od 90. rokov minulého storočia až po súčasnosť. Všíma si nielen dynamiku tohto procesu, ale aj zameranie a štruktúru jednotlivých združení. V procese vývoja identifikuje tri etapy. Po úvodnom štádiu, kedy združenia vznikali z potreby dôstojne zabezpečiť základné potreby obyvateľov a snahy o propagáciu územia, nastalo obdobie snahy o získanie grantov. Mikroregionálne združenia vznikali s cieľom rozvoja a renovácie regiónov najmä s podporou národných, ale aj predvstupových grantov. Po vstupe do Európskej únie sa proces vzniku nových mikroregionálnych združení spomaľuje a vznikajú najmä verejno-súkromné partnerstvá so zámerom čerpania grantov z prostriedkov určených pre rozvoj vidieka. Súčasná medziobecná spolupráca sa na mikroregionálnej úrovni sústreďuje na vytváranie miestnych akčných skupín, ktoré môžu priamo implementovať projekty z programu LEADER.

Kľúčové slová

mikroregión, mikroregionálne združenie, partnerstvo, Slovensko

Anotation

Paper deals with the development of the process of forming of microregional associations in conditions of the Slovak republic. The question of microregional associations and their practical analysis is at the most actual. Authors of this paper assess the process of forming of microregional associations in Slovakia from the 90ties of the last century to current situation. They pay attention not only to the dynamics of this process, but also specialisation and structure of particular associations. After the introductory phase where the associations were created in the need for ensuring with dignity the basic needs of population and in effort for promoting the area, another phase of attempt for grant awarding arose. Microregional associations were created with the objective of development and renewal of regions, mostly by the support from national as well as pre-accession grants. After accession to the European Union, the process of creating new microregional associations is decelerating and mostly public-private partnerships are created with objective of drawing funds from the financial resources aimed for rural development.

Key words*micro-region, microregional association, partnership, Slovakia***JEL classification:** R00**Úvod a metody**

Mikroregionálne združenia môžu predstavovať efektívny nástroj rozvoja územia na mikroregionálnej úrovni. Sledovanie formovania a vývoja mikroregionálnych združení na Slovensku však predstavuje pomerne zložitú úlohu. Neexistuje jednotná legislatíva upravujúca skúmanú problematiku a na rozdiel od okolitých štátov ani inštitúcia, ktorá by tento proces sledovala. Do roku 2007 registrovala Slovenská agentúra životného prostredia v Banskej Bystrici uchádzačov o zisk grantu z Programu obnovy dediny na Slovensku. Tento register predstavoval na Slovensku jedinú verejne dostupnú databázu mikroregiónov, ktoré sa zaoberali rozvojom územia. V dôsledku reštrikčných opatrení už dnes SAŽP tento proces nesleduje a tak na Slovensku chýba inštitúcia, ktorá by sa zaoberala touto problematikou. Tejto problematike nie je venovaná ani pozornosť geografickej vedeckej obce. Ak už autori skúmajú mikroregionálne združenia, zameriavajú sa výlučne na ich aplikačnú úlohu.

V tomto príspevku sa autori zamerali na proces formovania mikroregionálnych združení na Slovensku, pričom informácie čerpali z verejne dostupných zdrojov. Na analýzu MRZ sme využili dostupné databázy Slovenskej agentúry životného prostredia (SAŽP) v Banskej Bystrici, databázy ústredných orgánov štátnej správy SR (portál ives.sk), databázy miestnych akčných skupín na Slovensku (www.nsrv.sk) a výsledky vlastného výskumu.

Mikroregióny a mikroregionálne združenia

Na Slovensku nemáme zákonnú definíciu pojmu mikroregión. Pod mikroregiónom sa na jednej strane označuje „geograficky ohraničené územie, ktoré má nejaké spoločné charakteristiky (prírodné, demografické, historické, kultúrne a pod.)“. Týmto pojmom sa však na druhej strane tiež označuje „dobrovoľné združenie obcí a miest za účelom riešenia spoločných problémov a za účelom hľadania spoločných ciest rozvoja príslušného územia“ (Cimermanová, 2011).

Geografi sa vo svojich prácach vymedzeniu pojmu „mikroregión“ v prevažnej väčšine vyhýbajú. Sídlni geografi a odborníci z oblasti verejnej správy chápu mikroregión ako administratívnu jednotku na hierarchickej úrovni medzi úrovňou obcí a úrovňou okresov (obvodov, krajov). Pre takéto mikroregióny potom často používajú pojem „prirodzené mikroregióny“. Tento prístup zastávajú V. Slavík a V. Bačík (2007), V. Slavík, M. Kožuch, V. Bačík a M. Ragačová (2005), či D. Sloboda (2004, 2006, 2010a, 2010b) či D. Sloboda s O. Dostáalom (2005a, 2005b, 2005c). V Českej republike predstavili projekt vymedzenia nodálnych mikroregiónov M. Halás, P. Kladivo, P. Šimáček a T. Mintálová (2010). Geografi zaoberajúci sa vidieckou krajinou si všímajú potenciál mikroregionálnych združení v rozvoji vidieka, zameriavajú sa na analýzu ich činností a významu pre rozvoj konkrétneho mikroregiónu v aplikačnej rovine. Do tejto skupiny možno zaradiť napríklad práce P. Spišiaka (1999a, 2000a, 2000b, 2002, 2003a, 2003b), J. Tvrdoňovej, Z. Piknovej a T. Reed (1998), R. Klamára (2007) a i.

Najvšeobecnejšie sa podľa nášho názoru dá mikroregión vyčleniť ako *účelovo vymedzený (priestorový) útvar pozostávajúci z menšieho počtu obcí homogénnych v určitej priestorovej alebo humánno-geografickej charakteristike, alebo (v) spoločnom rozvojovom zámere (pláne, projekte rozvoja)*. Ide teda o priestorový celok skladajúci sa z obcí, ktoré spája rovnaký priestorový (geografický) alebo spoločenský aspekt (znak) alebo rozvojový plán.

Mikroregionálne združenie je právnická osoba založená na účely dosiahnutia spoločných riešení pri zvyšovaní úrovne hospodárskeho rozvoja, sociálneho rozvoja a územného rozvoja regiónu. Predmetom činnosti takéhoto združenia je v zmysle zákona o podpore regionálneho rozvoja č. 539/2008 Z. z. zvyčajne oblasť sociálnych vecí, starostlivosti o životné prostredie (predovšetkým zhromažďovanie, odvoz a spracúvanie komunálneho odpadu, odvádzanie a čistenie odpadových vôd), miestna doprava, oblasť školstva, kultúry a miestny cestovný ruch; svojou činnosťou združenie obcí napomáha vytváraniu podmienok na plnenie úloh obcí, ako aj úloh vyššieho územného celku. Vidiecke mikroregionálne združenia vznikajú aj preto, aby mohli efektívne pripraviť rozvojové programy za účelom zvýšenia kvality života na vidieku.

Aby sa odlíšili takéto združenia obcí od iných (občianskych či záujmových) združení, kde členmi môže byť fyzické, či iné právnické osoby, resp. od regionálnych združení (väčší záber územia – regiónu), používa sa pre ich označenie pojem **mikroregionálne združenia obcí**, resp. skrátený pojem **mikroregióny**. Často slovo „mikroregión“ figuruje v názve tohto združenia, čím chcú združené obce zvýrazniť svoju príslušnosť k danému geograficky vymedzenému územiu (Cimermanová, 2011). Tento skrátený výraz však odporúčame používať výlučne pre územie, v ktorom dané mikroregionálne územie pôsobí, a teda nie pre konkrétnu právnickú osobu, ktorá sa zaoberá regionálnym rozvojom danej oblasti.

Aby mohlo mikroregionálne združenie (MRZ) vstupovať do právnych vzťahov, musí mať podobu právnickej osoby. MRZ ako právnická osoba vzniká registráciou na príslušnom orgáne podľa nižšie uvedeného typu združenia. Mikroregionálne, resp. záujmové, združenia obcí môže byť registrované (ako právnické osoby):

- na Ministerstve vnútra SR v zmysle zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov ako občianske združenie,
- na obvodných úradoch (OÚ) v sídle kraja - predtým na Krajských úradoch (KÚ) - odboroch Všeobecnej vnútornej správy v Registri záujmových združení právnických osôb v zmysle § 20b - f zákona SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov ako združenie obcí,
- v zmysle § 20i ods. 2 zákona 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka v platnom znení ako **záujmové združenie právnických osôb** na obvodnom úrade v sídle kraja.

Formovanie a vývoj mikroregionálnych združení

1. obdobie

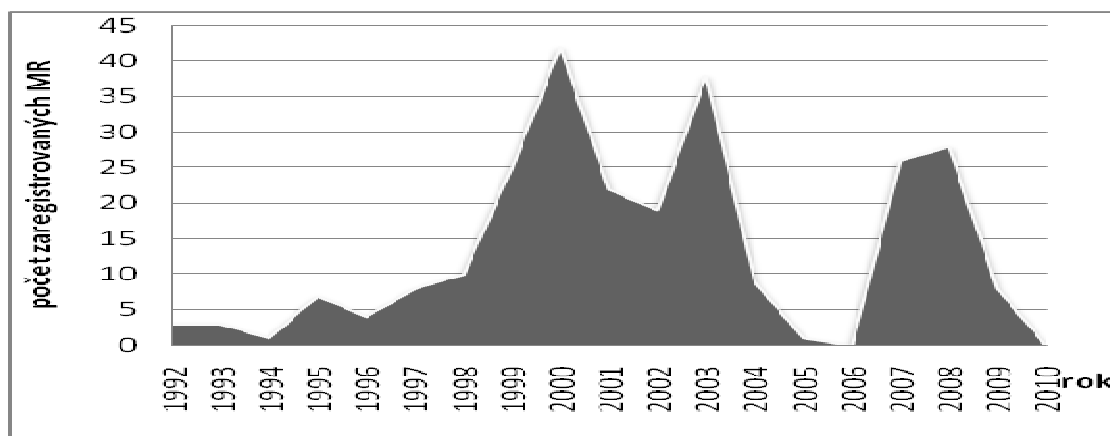
Prvé mikroregionálne združenia sa na našom území sformovali v roku 1992. Vtedy vznikli tri malé mikroregionálne združenia v okresoch Košice-okolie, Levice a Galanta. Rovnako v nasledujúcich rokoch vznikal len malý počet združení. Registrované boli prevažne na krajských úradoch ako združenia obcí a záujmové združenia právnických osôb. Hybnou silou týchto zoskupení boli najmä menšie mestá a obce vo vidieckych oblastiach, preto vznikali predovšetkým vidiecke mikroregióny (Klamár, 2007). V podmienkach nedostatku zdrojov a veľkom počte malých obcí býva hlavným dôvodom pre vznik mikroregiónov často neschopnosť malých obcí zabezpečiť komplexnú škálu služieb a efektívnu propagáciu svojho

územia. Spolupráca v mikroregiónoch sa orientuje najmä na oblasti súvisiace so starostlivosťou o životné prostredie, spoločnú propagáciu územia a výstavbu infraštruktúry.

2. obdobie

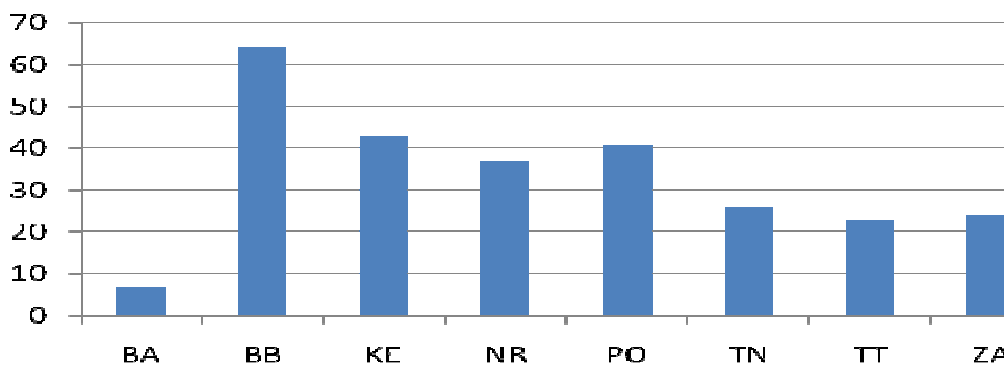
Výraznejší nárast počtu registrovaných subjektov nastáva po roku 1998, najmä v súvislosti so začiatkom možnosti čerpať predvstupové granty v súvislosti so zmysľaným vstupom Slovenska do Európskej únie. Tiež bolo možné čerpať finančné dotácie z Programu obnovy dediny, ktorý poskytuje malé finančné granty na renováciu a rozvoj obcí. Navyše, v roku 2000 bolo založené občianske združenie Vidiecky parlament (VIPA) ako platforma na podporu vidieckych iniciatív. V rokoch 1998 – 2000 bolo na Slovensku postupne zaregistrovaných 10, 25 a 42 nových mikroregionálnych združení. Na rozdiel od predošlého obdobia, čoraz častejšie začínajú mikroregionálne združenia vznikať v podobe občianskych združení, ktoré sa registrujú na Ministerstve vnútra SR. Na rozdiel od iných foriem združení ich členom môžu byť aj jednotlivci – fyzické osoby. Veľký počet nových združení bol zaznamenaný ešte v roku 2003, čo len potvrdzuje snahu o využitie predvstupovej pomoci (graf 1).

Graf 1: Proces registrácie novovzniknutých MRZ v jednotlivých rokoch na Slovensku



Zdroj: www.sazp.sk, <http://portal.ives.sk/registre/start.do>, www.nsrv.sk, vlastný výskum

Graf 2: Priestorová štruktúra MRZ na Slovensku, stav k 1. 1. 2012



Zdroj: www.sazp.sk, <http://portal.ives.sk/registre/start.do>, www.nsrv.sk, vlastný výskum

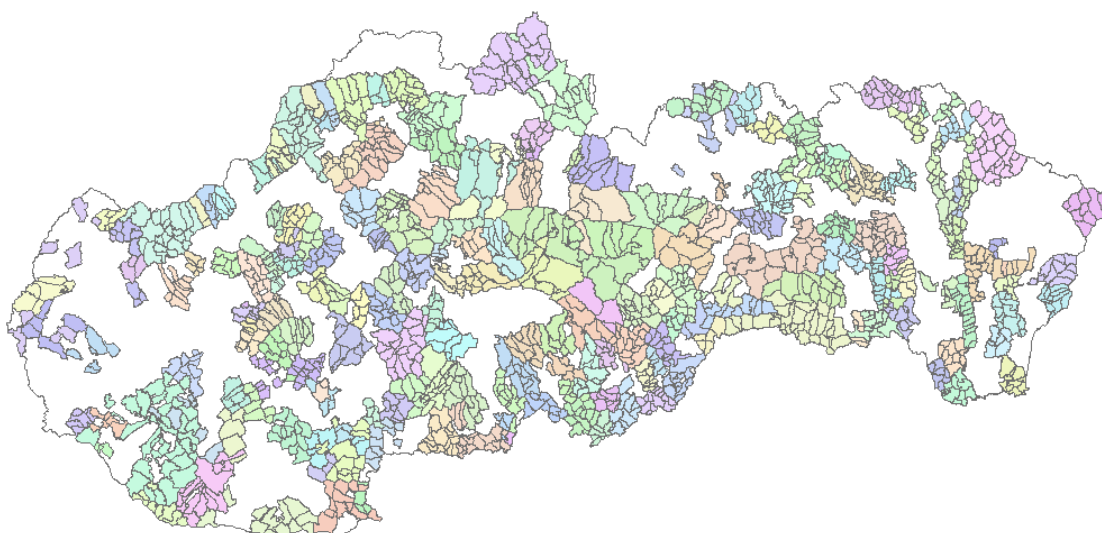
3. období

Po vstupu Slovenska do Európskej únie už vznikajú nové mikroregionálne združenia takmer výhradne ako občianske združenia. Hlavným cieľom je čerpanie finančných grantov Európskej únie určených prevažne na rozvoj vidieka. Kvôli tomu vznikajú nové občianske združenia, ktorých štruktúra je viac či menej v súlade s kritériami Únie pre finančnú podporu mikroregiónov. 36 z posledných 72 najneskôr vzniknutých MRZ má priamo v názve slovné spojenie „miestna akčná skupina (MAS)“. Miestne akčné skupiny predstavujú špecifickú formu verejno – skromného partnerstva priamo podporovaných z európskych zdrojov. Ich účelom je rozvoj mikroregiónu prostredníctvom realizácie vopred stanovených priorít. Na rozdiel od západnej Európy, v ktorej podpora takýchto partnerstiev prostredníctvom prístupu LEADER funguje už vyše 10 rokov, Slovensku sa do tejto iniciatívy prvýkrát zapája až v tomto programovacom období. Štatút miestnej akčnej skupiny bol priznaný 29 mikroregionálnym združeniam, ktoré môžu vyhlasovať výzvy pre svojich členov a projekty financovať z európskych zdrojov (Obr. 1).

Priestorová štruktúra MRZ

Ako vidieť z grafu 1, 2 a obrázku 1, priestorová štruktúra MRZ na Slovensku je značne heterogénna. Najväčšia koncentrácia MRZ je Banskobystrickom, Prešovskom a Košickom kraji. Súvisí to s pôsobením VIPA, ktorého sídlo je v Banskej Bystrici a zohráva významnú úlohu pri podpore vidieckych iniciatív. Hustá sieť mikroregiónov je v najmenej rozvinutých regiónoch Slovenska. Tam vznikali združenia obcí najmä ako platforma spoločného riešenia problémov množstva malých obcí, ktoré samostatne nedisponujú dostatočnou kapacitou na ich riešenie. V rozvinutých regiónoch Slovenska je koncentrácia MRZ nižšia a sústreďujú sa najmä na propagáciu územia. V súvislosti so vznikom a podporou miestnych akčných skupín sa situácia mení, združenia uchádzajúce sa o štatút miestnej akčnej skupiny sú na Slovensku rozptýlené rovnomernejšie. Mnohé zo združení žiadajúcich o štatút MAS sú pritom združenia skoršie vzniknutých mikroregiónov.

Obr. 1: Mikroregionálne združenia na Slovensku (bez MAS)



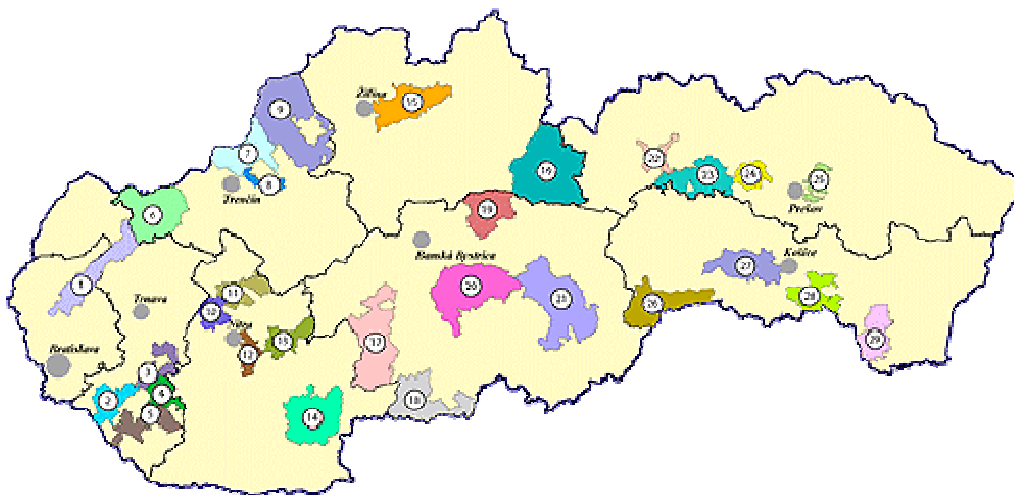
Zdroj: SAŽP, vlastný výskum

Špecifická je situácia v Bratislavskom kraji, ktorého prevažná časť leží v suburbánnej zóne hlavného mesta Slovenska. V tejto časti Slovenska bolo doposiaľ vytvorených iba 6 mikroregionálnych združení. Tento nízky počet sa dá vysvetliť vylúčením Bratislavského kraja ako ekonomicky najsilnejšieho regiónu na Slovensku z množstva európskych i domácich grantových schém. Napriek tomu možno už dnes v tomto kraji charakterizovať tri hlavné vetvy koncentrácie mikroregionálnych združení: záhorsku (najmä okolie mesta Malacky), malokarpatskú (okolie Pezinka a Modry) a južnú podunajskú (okolie Šamorína).

Miestne akčné skupiny – nový fenomén medziobecnej spolupráce

V rámci iniciatívy LEADER bolo na Slovensku z Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 podporených prvých 29 štatutárnych miestnych akčných skupín, ktoré už na základe schválených stratégií vyhlasujú výzvy pre svojich členov. Ich priestorovú štruktúru zachytáva Obr. 2:

Obr. 2: Pôsobnosť miestnych akčné skupiny na Slovensku (k 1. 5. 2012).



Zdroj: <http://www.nsrv.sk/index.php?pl=18&article=34>

Vysvetlivky: 1- Občianske združenie Podhoran, 2- Agroprameň, 3 - Miestna akčná skupina Dudváh, 4 - Miestna akčná skupina Stará Čierna voda, 5 - Miestna akčná skupina Vodný raj – Aquaparadiso – Víziparadicsom, 6 - Kopaničiarsky región – miestna akčná skupina, 7 - Miestna akčná skupina Vršatec, 8 - Miestna akčná skupina mikroregiónu Teplička, 9 - Naše Považie, 10 - OZ Mikroregión RADOŠINKA, 11 - Združenie mikroregiónu SVORNOSŤ, 12 - Regionálne združenie Dolná Nitra o.z., 13 - Občianske združenie pre rozvoj mikroregiónu Požitavie – Širočina, 14 - Dolnohronské rozvojové partnerstvo, 15 - OZ "Partnerstvo pre MAS Terchovská dolina", 16 - Miestna akčná skupina Horný Liptov, 17 - Občianske združenie Zlatá cesta, 18 - Partnerstvo Krtíšskeho Poiplia, 19 - Miestna akčná skupina Chopok juh, 20 – Podpoľanie, 21 - Miestna akčná skupina MALOHONT, 22 - Občianske združenie pre rozvoj regiónu Spiš, 23 - Občianske združenie MAS LEV, o.z., 24 - Partnerstvo BACHUREŇ, 25 - MAS ŠAFRÁN, 26 - Občianske združenie KRAS, 27 - Miestna akčná skupina RUDOHORIE, o.z., 28 - Miestna akčná skupina HORNÁD-SLANSKÉ VRCHY, o.z., 29 - Miestna akčná skupina TOKAJ-ROVINA, o.z. (Názvy sú uvedené v podobe, akej boli zaregistrované – pozn. autora)

Najväčšie zastúpenie spomedzi krajov má Banskobystrický kraj (5 združení). Medzi predpoklady na úspešné formovanie mikroregiónov v tomto regióne patrí umiestnenie Vidieckeho parlamentu do mesta Banská Bystrica, ako aj dlhoročná tradícia fungovania mikroregionálnych združení v tomto kraji. Naopak, na územie Bratislavského kraja zasahuje len zmiešané verejno – súkromné partnerstvo Občianske združenie Podhoran, ktoré sa však v rámci 2. výzvy na predkladanie projektov stalo absolútne najlepším mikroregionálnym združením. Priemerne máme 4 miestne akčné skupiny v každom kraji. Skúsenosti z krajín západnej Európy, kde sa táto forma lokálnych aktivít ujala, dávajú predpoklad na to, že po

úspěšnom etablovaní tejto formy mikroregionálnych združení na Slovensku bude ich počet naďalej narastať.

Štatutárne MAS pokrývajú územie 543 obcí, čo predstavuje približne 18,5 % celkového počtu obcí na Slovensku. Rozlohou 8995 km² MAS pokrývajú vyše 18,3 % územia Slovenska. Čo sa týka počtu obyvateľov, na územiach MAS trvalo žije vyše 614 000 obyvateľov, čo predstavuje vyše 11 % obyvateľov SR. Najväčší počet obcí (44) zahŕňa Naše Považie, najmenší (4). Rozlohou najväčšia je MAS Horný Liptov (766,2 km²), najmenšia Miestna akčná skupina mikroregiónu Teplička (72,6311 km²). Najviac obyvateľov trvalo žije v MAS Naše Považie (66 209), najmenej v MAS Šafran (10 326).

Záver

Problematike mikroregiónov sa na Slovensku v geografickej obci nevenuje dostatočná pozornosť. Pod mikroregiónom sa na jednej strane označuje „geograficky ohraničené územie, ktoré má nejaké spoločné charakteristiky (prírodné, demografické, historické, kultúrne a pod.)“. Týmto pojmom sa však na druhej strane tiež označuje „dobrovoľné združenie obcí a miest za účelom riešenia spoločných problémov a za účelom hľadania spoločných ciest rozvoja príslušného územia“. Najvšeobecnejšie sa mikroregión dá vyčleniť ako účelovo vymedzený útvar pozostávajúci z menšieho počtu obcí homogénnych v určitej priestorovej alebo humánno-geografickej charakteristike, alebo (v) spoločnom rozvojovom zámere (pláne, projekte rozvoja). Mikroregionálne združenie je právnická osoba založená na účely dosiahnutia spoločných riešení pri zvyšovaní úrovne hospodárskeho rozvoja, sociálneho rozvoja a územného rozvoja regiónu. Formovanie mikroregionálnych štruktúr na Slovensku je špecifický proces, ktorého ďalší vývoj je v súčasnosti len ťažko odhadnuteľný. V procese vývoja môžeme identifikovať tri etapy. Po úvodnom štádiu, kedy združenia vznikali z potreby dôstojne zabezpečiť základné potreby obyvateľov a snahy o propagáciu územia, nastalo obdobie snahy o získanie grantov. Mikroregionálne združenia vznikali s cieľom rozvoja a renovácie regiónov najmä s podporou národných, ale aj predvstupových grantov. Po vstupe do Európskej únie sa proces vzniku nových mikroregionálnych združení spomaľuje a vznikajú najmä verejno-súkromné partnerstvá so zámerom čerpania grantov z prostriedkov určených pre rozvoj vidieka. Súčasná medziobecná spolupráca sa na mikroregionálnej úrovni sústreďuje na vytváranie miestnych akčných skupín, ktoré môžu priamo implementovať projekty z programu LEADER. Priestorová štruktúra MRZ na Slovensku je značne heterogénna. Najväčšia koncentrácia MRZ je Banskobystrickom, Prešovskom a Košickom kraji. Súvisí to s pôsobením VIPA, ktorého sídlo je v Banskej Bystrici a zohráva významnú úlohu pri podpore vidieckych iniciatív. Hustá sieť mikroregiónov je v najmenej rozvinutých regiónoch Slovenska. Tam vznikali združenia obcí najmä ako platforma spoločného riešenia problémov množstva malých obcí, ktoré samostatne nedisponujú dostatočnou kapacitou na ich riešenie. V rozvinutých regiónoch Slovenska je koncentrácia MRZ nižšia a sústreďujú sa najmä na propagáciu územia.

Literatúra

- [1] CIMERMANOVÁ, I. 2011. Mikroregióny. Osobná komunikácia. /2011-02-09/.
- [2] HALÁS, M., KLADIVO, P., ŠIMÁČEK, P., MINTÁLOVÁ, T. 2010. Delimitation of micro-regions in in the Czech republic by nodal regions. Moravian geographical reports. 2/2010. Vol. 18. 2010. S. 16 – 23.

- [3] KLAMÁR, R. 2007. Strategické plánovanie rozvoja mikroregiónu Ptava. Prešov : Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 2007, 210 s. ISBN 978-80-8068-604-8.
- [4] SLAVÍK, V., BAČÍK, V. 2007. Mikroregióny ako podklad ku komunálnej reforme v SR. *Geographia Cassoviensis*, roč. 1, Košice : Ústav geografie, Prírodovedecká fakulta UPJŠ, 2007. S. 169-174.
- [5] SLAVÍK, V., KOŽUCH, M., BAČÍK, V. 2005. Analýza mikroregiónov Slovenskej republiky: Projekt riešený pre splnomocnenca vlády SR pre decentralizáciu verejnej správy. 37 s. http://www.komunal.eu/subory/Mikroregiony_Slovenska.pdf /2011-02-09/.
- [6] SLOBODA, D. 2004. Charakter sídelnej štruktúry Slovenska ako predpoklad pre komunálnu reformu. http://www.konzervativizmus.sk/upload/prezentacie/Sloboda_komreforma.pdf /2011-02-13/.
- [7] SLOBODA, D. 2006. Slovensko a regionálne rozdiely. Teórie, regióny, indikátory, metódy. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2006. http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/Slovensko_a_regionalne_rozdiely.pdf /2011-02-13/.
- [8] SLOBODA, D. 2010a. Konzervativizmus: Veľké problémy malých obcí. <http://www.konzervativizmus.sk/article.php?3638> /2010-11-02/.
- [9] SLOBODA, D. 2010b. Čakáreň na municipalizáciu: Bratislava, Košice a ďalších 2885 adeptov. <http://www.konzervativizmus.sk/article.php?3439> /2011-02-13/.
- [10] SLOBODA, D., DOSTÁL, O. 2005a. Župný variant 2005. Návrh na zmenu územného členenia SR. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2005. http://www.konzervativizmus.sk/upload/Zupny_variant_2005/KI_Zupny_variant_2005.pdf /2011-02-13/.
- [11] SLOBODA, D., DOSTÁL, O. 2005b. KI navrhuje zmenu územného členenia SR. Bratislava : KI M. R. Štefánika, 2005. <http://www.konzervativizmus.sk/article.php?299> /2011-02-13/.
- [12] SLOBODA, D., DOSTÁL, O. 2005c. Prirodzené regióny sú lepšie než umelá "osmička". Bratislava : KI M. R. Štefánika, 2005. <http://www.konzervativizmus.sk/article.php?307> /2011-02-13/.
- [13] SPIŠIAK, P. 1999a. Poľnohospodárstvo v marginálnych oblastiach (na príklade Bielych Karpát). *Folia Geographica 3. Acta Facultatis studiorum humanitatis et naturae Universitatis Prešovensis. Prírodné vedy 32. Folia Geographica 3. - Prešov : Prešovská univerzita, 1999. ISBN 80-88722-64-0. - S. 198-203.*
- [14] SPIŠIAK, P. 1999b. Využitie zeme Bratislavy v rôznych regionálnych dimenziách. In: Minár, J., Trizna, M. (eds.) 1999. Teoreticko-metodologické problémy geografie, príbuzných disciplín a ich aplikácie. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1999, s. 256 - 262. ISBN 80-223-1434-X.
- [15] SPIŠIAK, P. 2000a. Udržateľnosť rurálnych marginálnych mikroregiónov Slovenska (Javorina, Podhorie). In: Trendy v poľnohospodárskej ekonomike a manažmente. Zborník. Rozvoj vidieka a regiónov IV. diel. Nitra : FEM SPU, 2000, s. 185 – 190.
- [16] SPIŠIAK, P. 2000b. Udržateľnosť rurálnych systémov (teoreticko – metodologické prístupy). *Geografické štúdie 7*. Nitra : Prírodovedecká fakulta UKF, 2000, s. 286 – 294.
- [17] SPIŠIAK, P. 2000c. Základy geografie poľnohospodárstva a lesného hospodárstva. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2000, 147 s.
- [18] SPIŠIAK, P. 2002. Obnova dediny na Slovensku. *Geografické informácie 7, II. diel*. Nitra : Prírodovedecká fakulta UKF, 2002, s. 203 – 211.

- [19] SPIŠIAK, P. 2003a. Rozvoj kopaničiarskej obce Vrbovce v mikroregióne Branč. Zborník z prác z vedeckej konferencie „Udržateľné poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka“. Nitra : SPU, 2003, s. 437 – 440.
- [20] SPIŠIAK, P. 2003b. Geografické aspekty súčasných vidieckych mikroregiónov na Slovensku. Zborník z vedeckej konferencie „Vidiek – šanca pre rozvoj IV.: Súčasný problémy rozvoja vidieckeho priestoru“. Nitra, 2003, s. 53 – 57.
- [21] SPIŠIAK, P. 2007. Základy geografie poľnohospodárstva a lesného hospodárstva. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2007, 154 s. ISBN 978-80-223-2296-6.
- [22] TVRDOŇOVÁ, J., PIKNOVÁ, Z., REED, T. 1998. Stratégia rozvoja Topoľčiansko - Duchonského mikroregiónu. In: Bielik (ed). 1998: Medzinárodné vedecké dni '98. Regionálny rozvoj a cestovný ruch. Zborník. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita, 1998, s. 28 - 32.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/1143/12 Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia a grantového projektu Grant Univerzity Komenského č.UK/629/2012 Typológia mikroregionálnych štruktúr v zázemí Bratislavy.

SOCIÁLNÍ SÍTĚ A JEJICH VYUŽITÍ VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ

SOCIAL NETWORKS AND ITS USE IN PUBLIC ADMINISTRATION

MGR. JAN MANDYS, PH.D.

Ústav správních a sociálních věd

BC. JANA ŠKOLUDOVÁ, DIS.

Ústav podnikové ekonomiky a managementu

Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice

Studentská 95, 532 10 Pardubice

E- mail: jan.mandys@upce.cz, st20437@student.upce.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá tématem využitelnosti sociálních sítí ve veřejné správě. Problematika je diskutována ze dvou hlavních pohledů. Ten první představuje ukázkou několika dosavadních aktivit veřejných institucí na sociálních sítích. Druhý pohled ukazuje význam sociálních sítí pro podnikatele/ marketéry a pro individuální uživatele. Tento druhý pohled je podložen empirickou sondou na dané téma a článek prezentuje výsledky, které mohou být inspirací pro regionální management pro podporu vzniku virtuálního profilu dané obce či veřejné instituce. Důležitost sociálních sítí narůstá přímo úměrně s počtem jejich uživatelů. Sociální média bezpochyby přispívají a činí komunikaci mnohem efektivnější než dříve. S požadovaným cílem uspět na trhu a s nárůstem konkurence současně roste i tlak na vyvíjení nových a účinnějších metod komunikace. Příspěvek diskutuje velmi prudce rozvíjející se odvětví komunikace a uvedené příklady včetně závěrů prezentované empirické sondy dokazují, že se sociální sítě stávají nedílnou součástí nejenom osobního lidského, ale také podnikatelského a veřejného života.

Klíčová slova

Sociální sítě, veřejná správa, region, konkurenceschopnost, hypertargeting.

Annotation

This paper deals theme of utilization of social networks in public administration. This issue is discussed from two main perspectives. The first is a demonstration of several existing activities of public institutions on social networks. The second view shows the importance of social networks for entrepreneurs/ marketers, and for individual users. This latter view is supported by empirical probe on the subject and article presents the results of which can be an inspiration for regional management to support the creation of a virtual profile of the municipality or public institutions. Social media certainly contribute and make communication more efficient than before. With required to succeed in the market and increased competition and an increasing pressure to develop new and more effective methods of communication. Post a discussion about very rapidly evolving communications industry and the examples presented empirical findings, including probes show that social networks are becoming an integral part of not only individual human, but also business and public life.

Keywords

Social networks, public administration, region, competitiveness, hypertargeting

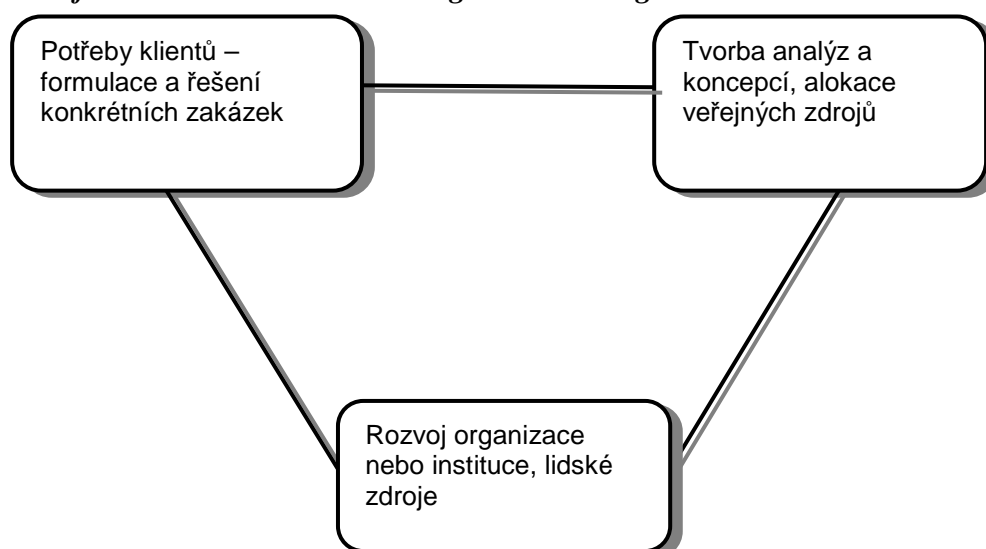
JEL classification: Z13; H83; R58

Úvod

Veřejná správa musí nutně reflektovat všechny společenské změny. Za jednu z nich můžeme považovat nárůst počítačové gramotnosti a neustále se rozšiřující možnosti internetových aplikací. Zde je nutné si uvědomit, že sociální síť neznamená pouze aplikace typu Facebook, ale ve své nejširší podstatě znamená sociální síť strukturu služeb, organizací apod.

Síť představuje jak formální, tak neformální spojení osob a organizací. Znamená zároveň síť vztahů, jež umožňuje jejich vzájemnou komunikaci a spolupráci. Jednotlivé prvky v síti mohou navzájem sdílet zdroje, dovednosti, kontakty apod. Uzlovým bodem sítě je samotný subjekt. Spojnice bodů představují vztahy v síti. Koncept sociálních sítí začal rozvíjet ve společenských vědách (zejm. v sociologii a sociální antropologii) již v 60. letech 20. století. Cílem bylo podchycení komunitních vztahů, které přesahovaly hranice skupin, dále byl používán při výzkumu rodiny a její podpůrné sociální sítě. Široké téma sociálních sítí v sobě zahrnuje potřebnost sítí v životě člověka, politický marketing, vytváření zájmových skupin apod. (Gojová, A.; 2007).

Obr. 1: Grafické znázornění síťování organizací na regionální úrovni



Zdroj (Šotola, J.; 2010, s. 99)

Stejně jako využití moderních informačních technologií (virtuálních sítí), můžeme tedy považovat síťování organizací za účelný nástroj regionálního rozvoje. Internet pak v tomto případě může sloužit jako ekvivalentní platforma sítě organizací, které řeší konkrétní problémy občanů daného regionu.

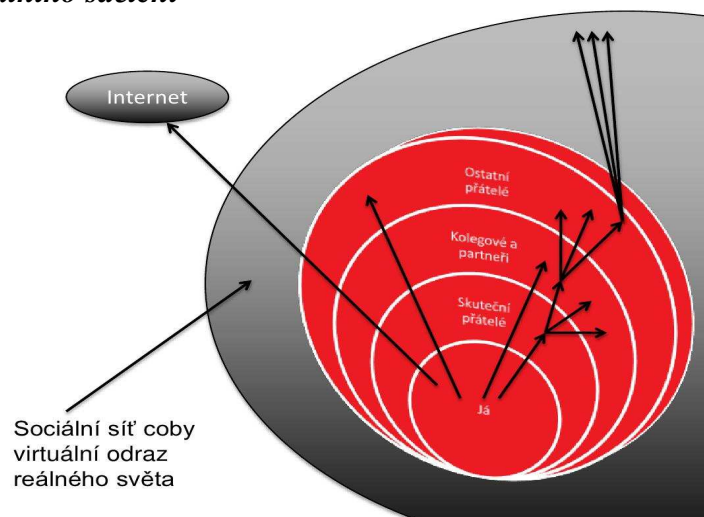
S příchodem fenoménu Web 2.0¹ se stále častěji internetové služby snaží o větší zapojení svých návštěvníků. Vzniká velké množství nových prezentací, které plně stojí na aktivitě uživatelů. Šlehofer, L. (2007) snaží se inovovat způsob propagace produktů a používá k tomu stránky nabízející komunitní (sociální) služby. Na značnou část internetové populace již totiž nezabírají běžné formy marketingu, které působí vůči populaci již imunně.

¹ **Web 2.0** označuje novou generaci webu, služeb internetu. Spadají sem blogy, sociální sítě, RSS, Ajax a jiné. Mezi servery označující Web 2.0 patří např. Wikipedia, YouTube a MySpace. Velký důraz je zde kladen na interaktivitu a tzv. User Generated Content (vytváření obsahu běžnými uživateli).

Mediální slovník **sociální sítě** definuje, jako **zvláštní skupinu internetových služeb umožňující vzájemné virtuálně-společenské propojování lidí na internetu, komunikaci a společné aktivity**. Mezi nejznámější sociální sítě se považují Facebook, LinkedIn, Twitter a YouTube. Vzhledem k tomu, že sociální sítě již nyní disponují sta miliony uživatelů, stal se marketing sociálních médií důležitou součástí Public Relations a image zadavatelů reklamy.

Důležité je si uvědomit fakt, že uprostřed stojí lidský jedinec. Osobnost, která má kolem sebe svou rodinu, své známé, své přátele, kolegy a partnery a ostatní přátele. Obrázek č. 2 vysvětluje princip sociálních sítí, kterým je „**virální sdělení**“. Toto konkrétní sdělení je přeposíláno z jednoho uživatele na druhého (sdíleno). Čím je toto sdělení, informace zajímavější, více zábavnější či prospěšnější, tím je toto šíření daleko rychlejší a obsáhne daleko více příjemců. (Dočekal, D.; 2009) Na sociální sítí existuje provázanost mezi jedincem a ostatními uživateli, internetem (webové odkazy) i sociálními zájmovými či profesními skupiny. Pokud si tento fakt uvědomuje veřejná správa, regiony, respektive jejich zaměstnanci, kteří se starají o Public Relations, sociální sítě jim mohou být velmi prospěšné.

Obr. 2: Princip virálního sdělení



Zdroj (Dočekal, D.; 2009, sl. 10)

1. Realita sociálních sítí v praxi

Cílem této kapitoly je na základě uvedených příkladů ukázat, jakým způsobem veřejná správa v současné době komunikuje s veřejností prostřednictvím sociálních sítí a poukázat na přínos této komunikace. Dále je v kapitole představen výzkum, který byl realizován v rámci diplomové práce na téma „Social Media Marketing – možnosti a dopady sociálních sítí“. Přestože byl výzkum realizován v podnikatelském odvětví, můžeme hledat paralely výsledků této práce s využitelností pro veřejnou správu.

1.1 Nová forma prezentace

Sociální sítě nejsou pouhým novým stylem komunikace, ale představují novou formou prezentace. Jedná se o prezentace jakéhokoliv formátu, ať již to jsou fotografie, videa, nabízené produkty a služby, až po samotnou myšlenku či vizi. Možnost této prezentace již pochopily

mnohé firmy, a to díky obrovské základně uživatelů na sociálních sítích (Magazín Egovernment; 2012). Dnes se jedná už o zcela adresnou nabídku služeb a zboží.

Prioritní změnou, kterou přinášejí sociální sítě, oproti klasickým formám marketingové komunikace, je možnost daleko přísnějšího a detailnějšího cílení – tzv. **hypertargeting** (Shih, C.; 2009). Pomocí hypertargetingu můžeme detailně zacílit až na úroveň jedinců (v případě, že to shledáme efektivní). Lze totiž využít nejen typicky používaná kritéria jako je věk, pohlaví, bydliště nebo vzdělání, ale také to, zda daný jedinec má stálý vztah, jakým zájmům se věnuje a mnoho jiných. (Světlík, M.; 2010) Proto lze prezentovat jakoukoliv informaci zcela adresně ke konkrétní cílové skupině.

1.2 Sociální sítě ve veřejné správě

Využití sociálních sítí jako efektivní metodu komunikace s veřejností a jako možnost vlastní prezentace začíná stále častěji využívat i veřejná správa. Zřejmě jako první tak učinil Evropský parlament prostřednictvím profilu na Facebooku. Výsledkem bylo zapojení mladých lidí do politických záležitostí (Magazín Egovernment; 2012) Předcházelo k tomu uvědomění, že televizní sledovanost klesá, oproti stále většímu zájmu sledovanosti internetu a především sociálních sítí.

Za Českou republiku lze zmínit resort **Ministerstva obrany České republiky**, který se rozhodl rozšířit cesty, kterými poskytuje veřejnosti informace. Ministerstvo obrany provozuje svůj profil na sociálních sítích Facebook, YouTube a Flickr. Na stránkách www.army.cz věnovaným této oblasti se lze dočíst: „Na Facebooku, kde spravujeme čtyři stránky – Armáda ČR, Aktivní záloha, Ministerstvo obrany a anglická verze – přibývá kolem pěti příspěvků denně, včetně odpovědí na podněty fanoušků stránek. Na YouTube najdou diváci v průměru jedno až dvě nová videa týdně. Měsíčně vytvoříme přibližně 40 videí, v nichž představujeme vojenské osobnosti i armádu jako takovou, včetně dokumentů o technice. Mladí lidé dnes nemají moc příležitostí dozvědět se, jak široký okruh činností armáda zabezpečuje, a sociální sítě jsou skvělým prostředkem, jak veřejnost o tom, co se v armádě děje, informovat,“ říká šéf oddělení Radim Petratur a dodává, že na síti Flickr je aktuálně 1200 fotografií vojenské techniky volně ke stažení a další průběžně přibývají.

Obr. 3: Sociální sítě, které využívá Ministerstvo obrany ČR



Zdroj (<http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/site/zpravodajstvi-a-socialni-site-53920/>)

Ministerstvo obrany věří, že prostřednictvím sociálních sítí zkvalitní komunikaci nejen v rámci resortu, ale také s veřejností. Cílem není tedy jen pasivní prezentace informací z resortu, ale také interakce a diskuse s uživateli jednotlivých sítí. Tyto formy komunikace jsou důležitým zdrojem zpětné vazby.

Dalším příkladem je **Hasičský záchranný sbor ČR**, který spolupracuje s Českou televizí na projektu Krizová mapa Česka, kdy byl 16. 2. 2012 tento projekt představen. Krizová mapa Česka je platforma, která při mimořádné události většího rozsahu využívá jako podpůrné informace ohlasy lidí v postižené oblasti. Ve své koncepci vychází ze sociálních sítí Facebook a Twitter, kde se shromažďují informace, obrazový materiál, ale i rady a doporučení od občanů. Na webových stránkách www.krizovamapa.cz, které jsou zprovozněny pouze v případě mimořádné události většího rozsahu, jsou pak zveřejňovány všechny informace. Ověřovací tým se snaží v rámci možností co nejvíce informací verifikovat, zjistit, nakolik jsou pravdivé².

Ministerstvo Vnitra ČR pořádá různé workshopy ohledně sociálních sítí. Na svých stránkách <http://www.mvcr.cz> uvádí údaje zveřejněné Evropskou komisí, která předkládá informace o používání sociálních sítí. Uvádí, že jen v Evropě je 41,7 miliónu uživatelů s tím, že za loňský počet vzrostl jejich počet o 35 %. V roce 2012 by dle odhadů měl počet příznivců sociálních sítí přesáhnout 100 miliónů. Masové používání sociálních sítí však s sebou přináší i nebezpečí spojená se zneužitím osobních údajů. Podle místopředsedy Evropské komise Jacquese Barrota si mladí lidé často neuvědomují, jaké následky může zveřejnění detailů jejich života přinášet. S cílem zlepšit bezpečnost nezletilých, se zástupci internetového průmyslu dohodli na implementaci sedmi principů, k nimž patří např. začlenění „záchranného“ tlačítka „Nahlásit zneužívání“, které uživatelům umožní jediným kliknutím ohlásit nevhodný kontakt nebo nepatřičné chování jiného uživatele, stejně jako přednastavení tzv. soukromého profilu pro nezletilé uživatele³.

V evropském kontextu můžeme nalézt **akční plán „eGovernment“ na období 2011–2015**. Využívání informačních a komunikačních technologií (dále jen IKT) na podporu inteligentní, udržitelné a inovativní veřejné správy. Digitální agenda pro Evropu řadí eGovernment (elektronickou správu) do rozsáhlého souboru opatření, jejichž cílem je využívat výhod IKT v celé Evropě. V době značně omezených veřejných zdrojů mohou IKT veřejnému sektoru pomoci nalézat inovativní způsoby poskytování služeb občanům a přitom zvýšit účinnost a omezit náklady. Dostupnost inovativních technologií, jako jsou sociální sítě, zvýšila očekávání občanů ohledně reakční schopnosti všech druhů online služeb. Zcela zjevně je třeba se přesunout k otevřenějšímu modelu designu, vytváření a poskytování online služeb a využít přitom možnost nabízenou spoluprací mezi občany, podnikateli a občanskou společností. Kombinace nových technologií, otevřených specifikací a dostupnosti informací veřejného sektoru může s menšími zdroji přinést občanům vyšší hodnotu.

Sociální sítě a nástroje pro spolupráci umožní uživatelům, aby při navrhování a vytváření veřejných služeb hráli aktivní roli. Přestože je počet služeb zaměřených na potřeby občanů zatím malý, neustále se zvyšuje, a tyto služby často vyvíjí organizace občanské společnosti na základě účinné spolupráce mezi soukromým a veřejným sektorem. Je však třeba prozkoumat

² Více informací o projektu Krizová mapa dostupných na <<http://www.hzscr.cz/clanek/spoluprace-hasicskeho-zachranneho-sboru-cr-a-ceske-televize.aspx>>

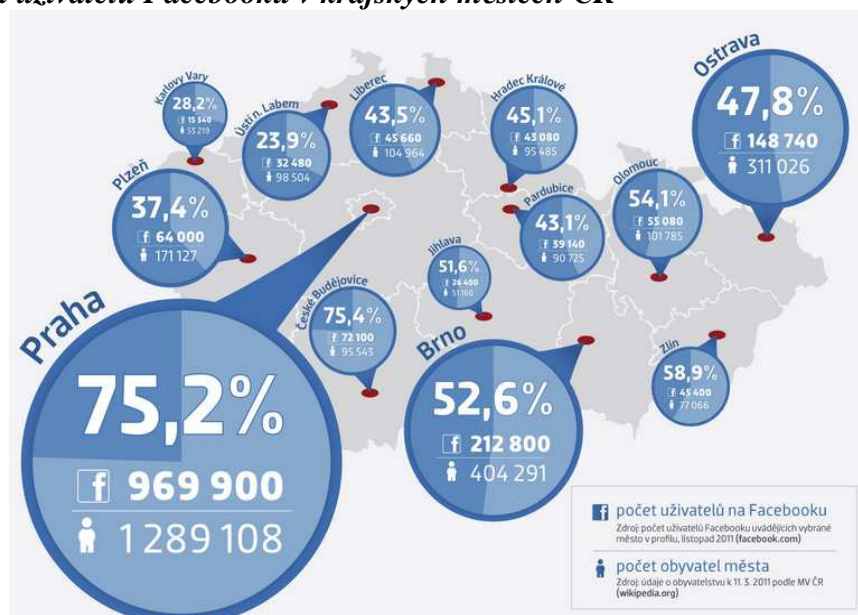
³ Více informací o workshopu sociálních sítí na <<http://www.mvcr.cz/clanek/socialni-site-workshop.aspx>>

nejvhodnější nástroje a jak je použít k účinnému zapojení podniků, občanské společnosti a jednotlivých občanů (Evropský akční plán „eGovernment“ na období 2011–2015, str. 3)⁴.

1.3 Konkurenceschopnost regionů

Podobně jako podniky a jiné typy organizací, soutěží mezi sebou i jednotlivé regiony. Přehled ve srovnání jednotlivých krajských měst ČR v podílu uživatelů na sociální síti Facebook přináší zajímavou infografiku portál FaceMag.cz.

Obr. 4: Podíl uživatelů Facebooku v krajských městech ČR



Zdroj (<http://www.facemag.cz/infografika-podil-uzivatelu-facebooku-v-krajskych-mestech-cr/>)

Z této infografiky vyplývá, jednoduchý přehled počtu příznivců jednotlivých krajských měst na sociální síti Facebook. Na předních příčkách vidíme město České Budějovice, Praha, Zlín, Brno a Olomouc. Tato informace v sobě přináší důležitou výpověď. Management veřejné správy má možnost prostřednictvím profilu zjišťovat informace o občanech svého města, cílit sdělovací kampaně a zároveň získávat zpětnou vazbu. Sociální síť využívá nejrůznější spektrum uživatelů, což zvyšuje výpovědní hodnotu každé informace. Zároveň je nutné mít na paměti, že sociální síť poskytuje svému uživateli jistou anonymitu, a za zveřejněnými názory mohou být nejrůznější motivy. Ne vždy jde tedy zaručit serióznost uživatele profilu.

1.4 Výzkumné šetření přínosu sociálních sítí

V rámci diplomové práce „Social Media Marketing – možnosti a dopady sociálních sítí“ bylo provedeno výzkumné šetření s cílem zmapovat roli a přínos sociálních sítí pro běžné uživatele a pro podnikatele/ marketéry. Zvláštní pozornost byla věnována vnímání reklamy jednotlivci a možnostem marketingu prostřednictvím sociálních sítí z pohledu podnikatele.

Dotazníkové šetření potvrdilo (Školudová, J.; 2012), že nejčastěji používanou sociální sítí je Facebook. Respondenti nejčastěji vkládají fotografie a videa, zúčastňují se hojně diskusí s přáteli, píšou komentáře, hledají kontakty svých přátel. Reklamu vnímají respondenti pouze

⁴ Více informací o Evropském akčním plánu dostupných na <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0743:FIN:CS:PDF>>

částečně. Nejvíce zaujmají reklamy na oblečení, kosmetiku, slevové akce, relaxační nebo sportovní pobyty a produkty pro domácí mazlíčky (ve vzorku bylo zastoupeno 72 % žen). Pouze zlomek respondentů, si díky této reklamě zakoupilo prezentovaný výrobek.

Hlavní přínos sociálních sítí spatřují jednotlivci v tom, že síť vytváří obrovskou základnu přátel, umožňuje snadno vyhledávat kontakty, získávat novinky o přátelích a možnosti rozesílat pozvánky na různé akce. To vše zadarmo. Respondenti si stěžovali na ztrátu svého volného času, který by mohli trávit efektivněji např. prací, sportem či svými koníčky. Dále se dotázaní obávají se ztráty soukromí. Někteří mají problémy s nastavením soukromí a ochrany svých zveřejňovaných údajů.

Podniky odlišně vnímají a zároveň sociální sítě využívají. Velké firmy nespatřují sociální sítě jako nástroj reklamy, naproti tomu pro malé firmy je to levná a dostupná forma reklamy. Malé firmy investice do své prezentace na sociálních sítích neplánují, oproti tomu velké firmy ano a to v přibližné částce 200 až 500 tis. korun.

Malé firmy pro vyhodnocování získaných informací využívají jen málo hodnotících kritérií, mezi které patří počet fanoušků, sledování spokojenosti a loajality svých zákazníků. Velké firmy využívají různé agentury, pomocí nichž lze získat komplexní statistiky, poskytují číselné informace a grafické zpracování. Díky tomu firma může sledovat i další hodnotící měřítko, jako jsou CPA, Míra konverze, Engagement Rate, Response Rate, Conversion Rate a další statistické údaje ohledně Content (kvalita obsahu publikovaná na stránce, zdali je obsah různorodý, zdali jsou příspěvky vkládány pravidelně, aj.).

Mezi pozitiva a přínosy sociálních sítí v podnikání spatřují podnikatelé/marketéři snadnou a jednoduchou komunikaci, předávání informací, zpětnou vazbu a posilování loajality zákazníků. Respondenti také uváděli, že by měli zájem více proniknout do problematiky sociálních sítí (jejich využití) a mají zájem se v této problematice vzdělávat. Obecně lze shrnout, že z hlediska respondentů představují sociální sítě zajímavou alternativu jak prezentace, tak zdroje informací s dobrou perspektivou do budoucna.

2. Diskuze – přínos sociálních sítí

Sociální sítě jsou užitečným nástrojem, komunikace mezi jejich uživateli bez ohledu na to, zda se jedná o osobu, obyvatele obce, firmy či (potencionální) zákazníky či příznivce. Díky profilu na dané sociální síti se dají zjistit informace o konkrétních osobách, o tom, co se uživatelům líbí, co jim vadí, co by rádi změnili a celou řadu dalších připomínek. Přináší tak velmi důležitou zpětnou vazbu. Sociální sítě jsou velmi dynamickým organismem. To znamená, že pokud uživatel zaznamená reakci na svůj podnět, zvyšuje se jeho loajalita. Celý komunikační proces (život na síti) zvyšuje příležitosti pro nové inovace, rychlejší přenos informací a poskytuje prostor pro různorodost sdělení a názorů.

Zájem o sociální sítě narůstá nejenom mezi lidmi, ale také mezi institucemi. Za primární důvod zájmu institucí (podniků, živnostníků, veřejných institucí neziskových organizací atd.) o sociální sítě můžeme považovat možnosti přesnějšího zacílení (hypertargeting), odhadu chování na trhu či v lokalitě, možnosti nového účinnějšího a efektivnějšího marketingového nástroje (především komunikačního a propagačního).

Sociální sítě se neustále vyvíjí, snaží se nalákat a udržet si stávající uživatele pomocí novinek, nových aplikací, nových možností využití té dané sociální sítě. Tento fakt můžeme považovat za důležitý argument volby, zda profil na nějaké sociální síti vytvořit či nikoliv.

Mezi výhody založení profilu na sociální síti můžeme zařadit (Školudová, J.; 2012):

- Větší možnost ve využití Public Relations.
- Zviditelnění služeb, akcí, novinek, zajímavostí, produktů apod.
- Budování dobrého jména, dlouhodobých vztahů a důvěry.
- Možnost oslovení nových i stávajících uživatelů (fanoušků).
- Účinná reklama zaměřená na cílovou skupinu (hypertargeting).
- Interaktivní komunikace.
- Vytvoření přátelské a otevřené atmosféry s uživateli.
- Lepší porozumění uživatelů, jejich zvyklostem a měnících se potřeb, přání.
- Usnadňuje uživatelům získávat informace, které opravdu potřebují a chtějí.
- Existence profilu je redukce náklady na propagaci, distribuci informací
- Možnost měření úspěšnosti pomocí analytických a statistických nástrojů.

Pokud má být profil na sociální síti, měl by se zadavatel (v našem případě veřejná správa) řídit následujícím postupem při vzniku profilu:

- Analýza: deskripce jak se bude obec zapojovat do prezentací a diskuzí.
- Vize a cíle: základním vodítkem je otázka: „Proč si chci zřídit profil na sociální síti a jaké to bude mít přínosy?“
- Poskytované informace: mnoho dat slouží pouze omezeným účelům a uvolnění neosobních veřejných údajů, jako jsou například geografické, demografické, statistické, údaje o kulturním prostředí, umožňují občanům a institucím nalézt způsoby jejich využití.
- Výběr vhodné sociální sítě: Rozhodujícím faktem pro volbu sítě je to, co chce daný region, či jednotlivá města uvádět na svém profilu a hlavně co je cílem zřízení daného profilu na sociální síti. Často tak může docházet k tomu, že jedna instituce
- Finanční rozpočet: Založení profilu na sociální síti je sice zdarma, ale pokud chceme využít některou z agentur na komunikaci s fanoušky, na monitorování a správu profilu, to už jistě finanční výdaje samozřejmě potřebuje.
- Výběr agentury pro tvorbu a správu účtů na sociálních sítích: Agentura se postará o strategický plán, optimalizaci profilu včetně založení, komplexní správu profilu, komunikaci s fanoušky, oslovování nových fanoušků, promazávání spamů, ochranu před poškozením ze strany konkurence a bude provádět pravidelný monitoring a vyhodnocování.

K získání lepší zpětné vazby od příznivců profilu je možné využít následujících doporučení:

- Jako účelné se jeví využívat nejenom statistiky Facebook.com nebo PageLever.com. ale je zde možnost využít služeb speciálních Social Media Agentur.
- Publikace příspěvků by měla probíhat v adekvátní frekvenci – doporučeno je vkládat dva příspěvky za den s vhodným časovým rozložením.
- Příspěvky, musí být psány způsobem, který osloví (zaujme) co nejvíce aktivních fanoušků. Doporučené jsou tázací otázky, krátké příspěvky a vkládaná videa.
- Je nutné pozornost provozovatele profilu cílit na tu část populace, která má profil nejvíce v oblibě. V tomto případě může dojít až k hypertargetingu.
- Nejlepší výsledky přinášejí typy příspěvků jako videa, fotografie a vtipné obrázky.
- Důležité je načasování publikace příspěvků na profilu.

- V neposlední řadě je nutná identifikace skupiny osob, kterou nemá cenu oslovovat⁵

Pro podnikatele/marketéry je důležité to, že sociální sítě pracují na principu virálního šíření. To představuje významnou výhodou oproti klasické reklamě/ TV kampaním. Reklama na sociálních sítích nepůsobí tolik jako reklama, jelikož je součástí sdělení „přátel“. (Školudová, J.; 2012) Doporučení a reference od známých a důvěryhodných přátel mohou být tak silným ovlivňujícím rozhodnutím k uskutečnění nákupu, využití služby apod. Tyto výsledky lze vztáhnout na využití sociálních sítí ve veřejné správě.

K výhodám pro zákazníka, respektive pro uživatele sociálních sítí, patří zejména to, že jejich prostřednictvím je možné získat rychlejší a snadnější přístup k různorodým zdrojům informací (např. profily firem, reference, aktuální nabídky, slevy). Sociální sítě dávají možnost k reagování, diskusi a k vyjádření své (ne)spokojenosti bez nutnosti přímé osobní angažovanosti přímého kontaktu tváří v tvář. Což pro instituce působí jako cenná zpětná vazba (Školudová, J.; 2012).

Závěr

Virtuální život na sociálních sítích přináší jistou alternativu k celé řadě oblastí s nimiž je jedinec konfrontován v každodenním životě. Vedle toho, že sociální síť poskytuje prostor pro individualitu jedince, je zároveň místem, kde lze nalézt prezentace celé řady institucí (komerční i nekomerční). Denně je k sociálním sítím připojeno mnoho milionů lidí, což skýtá institucím dostatečné zázemí pro aktivní vyhledávání příznivců, zákazníků, osob, kterým je třeba předat nějakou informaci. Pokud organizace správným způsobem pracují se získanými informacemi, dokáží tak pružně reagovat na např. změny kupního chování, inovovat své produkty, procesy a neustále zlepšovat celkový přístup firmy k zákazníkům.

Na tato sociální média nemůžeme pohlížet nejen jako na komunikační platformu, ale zároveň jako na významné marketingové médium, které se prezentuje hned několika specifiky. Můžeme jej označit za multimediální nástroj marketingového mixu, který má schopnost velmi přesného zacílení, individualizace obsahu komunikace a nabízí obrovskou šíři obsahu/funkcí/aplikací s možností rychlé aktualizace.

Sociální sítě ve veřejné správě doposud nejsou využívány v takové míře, jako například v podnikatelské sféře. Přesto, můžeme konstatovat, že zájem o jejich využití veřejnou správou jako alternativní platformy pro prezentaci svých aktivit, vzrůstá. Vzhledem k počtu uživatelů se jedná o na tolik významné médium, že je pro regionální management strategicky velmi výhodné využívat tento prostor k prosazování svých zájmů, prezentaci i formování realizované politiky.

Literatura

- [1] DOČEKAL, D. Sociální sítě a marketing. 2011 [online]. [cit. 2012-03-06]. Dostupné na <<http://www.pooh.cz/pooh/a.asp?a=2015555>>
- [2] EGOVERNMENT.CZ. Sociální sítě a veřejná správa? [online]. 2011. [cit. 2012-03-06]. Dostupné na <<http://www.egovernment.cz/archiv/PDF%202-11/11.pdf>>

⁵ Více informací k radám v rámci zlepšení zpětné vazby od svých fanoušků dostupných na WWW: <<http://www.facemag.cz/6-zpusobu-jak-ziskat-lepsi-zpetnou-vazbu-od-svych-fanousku/>>

- [3] FACEMAG.CZ. Infografika: Podíl uživatelů Facebooku v krajských městech ČR [online]. 2011. [cit. 2012-03-06]. Dostupné na <<http://www.facemag.cz/infografika-podil-uzivatelu-facebooku-v-krajskych-mestech-cr/>>
- [4] GOJOVÁ, A. Sítě a síťování. In JANOUŠKOVÁ, K. (ed.) Metodické a koordinační dovednosti v sociálních službách. 1. vydání. Ostrava: Ostravská univerzita, 2007, s. 143 – 158. ISBN 978-80-7368-229-3.
- [5] MEDIA GURU.CZ. Mediální slovník [online]. 2011. [cit. 2012-03-06]. Dostupné na <<http://www.mediaguru.cz/medialni-slovník/socialni-site-social-media/>>
- [6] MOCR.ARMY.CZ. Sociální sítě a veřejná správa? [online]. 2011. [cit. 2012-03-06]. Dostupné na <<http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/site/zpravodajstvi-a-socialni-site-53920/>>
- [7] SHIH, C. The Facebook Era: Tapping Online Social Networks to Build Better Products, Reach New Audiences, and Sell More Stuff. 1.st ed. Boston, MA: Prentice Hall, 2009. 254 s. ISBN: 978013715222
- [8] ŠLEHOFER, L. Social Media Marketing pro budování komunity zákazníků [online]. 2007. [cit. 2012-03-06]. Dostupné na <<http://www.symbio.cz/clanky/social-media-marketing-pro-budovani-komunity-zakazniku.html>>
- [9] ŠOTOLA, J. Síťování jako nástroj lokálního rozvoje v oblasti sociální integrace. In. Aktuální otázky sociální politiky 2010 – teorie a praxe. 1. vydání. Pardubice: univerzita Pardubice, 2010, s. 98 – 103. ISBN 978-80-7395-352-2
- [10] ŠKOLUDOVÁ, J. Social Media Marketing – možnosti a dopady sociálních sítí. Diplomová práce. 2012, s. 89.
- [11] SVETLÍK, M. Marketingová komunikace v nových médiích. Diplomová práce. 2010, s. 85. Dostupné na http://is.muni.cz/th/329458/ff_m/diplomka_final.pdf

Tento příspěvek vznikl za podpory Studentské grantové soutěže č.: SGFES01/2012 Vědecko-výzkumné aktivity v oblasti „Hospodářská politika a správa“.

MAKROEKONOMICKÁ PREDIKCE MODELU ÚPRAVY ROZPOČTOVÝCH VÝNOSŮ DANÍ PRO OBEC

MACROECONOMIC FORECASTS OF THE EDITING MODEL OF BUDGETARY REVENUES INCOME FROM TAXES FOR THE MUNICIPALITY

ING. VÁCLAV POLOK

Finanční úřad v Bohumíně

Studentská 1182, 735 81 Bohumín, Česká republika

E-mail: vaclav.polok@boh.os.ds.mfcr.cz

Anotace

Východiskem problematiky tohoto příspěvku je námětová analýza aktuálního stavu makroekonomicko-fiskální situace a návrhy metod k jejímu řešení v oblasti rozpočtového určení výnosů daní a jejich převodů pro samosprávné orgány státu dle aktuálních legislativních pravidel. Tato problematika se v právě probíhajícím fiskálním období jeví jako velmi aktuální a s ohledem na pokračující celospolečenskou odbornou diskuzi by každý další námět mohl významným způsobem přispět do mozaiky konečného řešení poměrně široké platformy laických i odborných názorů ze strany obcí i návrhu státu. V obsahu příspěvku je předložen model návrhu systémových úprav v kategorii matematické propočtové části zákona skrze úpravy kategorie velikostí obcí a úpravou koeficientu tzv. postupných přechodů dle velikosti obcí a počtu obyvatel. Tato skutečnost předpokládá dle hrubého propočtu navýšení prostředků ve prospěch těchto obcí a měst průměrně o 15 %, přičemž minimálně o 3-5% si rovněž polepší i města mezi 10-30 tisíci obyvatel, aniž by bylo nutno matematicky zasahovat do koeficientu pro 4 největší města v ČR. Návrh tohoto modelu vychází z dlouholeté rozpočtové a daňové praxe autora z prostředí České daňové správy

Klíčová slova

rozpočet, příjmy, výnos daní, územní samosprávný celek, sdílená daň, koeficient postupného přechodu, algoritmus systému převodu

Annotation

The starting point of this contribution is the analysis of the current state of the makroekonomicko-the fiscal situation and proposals for the methods for its solutions in the field of destination of the proceeds of taxes and their transfers to local authorities of the State according to current legislative rules. This issue is in the current fiscal period appears to be very current and with regard to the ongoing celospolečenskou professional discussion every other subject could make a significant contribution to the mosaic of the final solution a relatively broad platform of lay and professional views on the part of communities, and the draft of the State. In the content of the contribution is submitted to the design model of system modifications in the category of mathematical propočtové of the law through the editing category of the size of the municipality and by adjusting the coefficient of the so-called gradual transitions according to the size of the municipality and the population. This fact implies, according to the gross calculation of increase in funds for the benefit of those municipalities and cities by an average of 15%, with a minimum of 3-5% is also catching up and the city is between 10-30 thousand inhabitants, without having to be mathematically interfere in the coefficient for the 4 largest cities in the Czech Republic. The proposal of this model is based on longstanding budgetary and tax practice of the author from the Czech tax administration

Key words

Budget, income, income taxes, local government unit, shared taxes, the coefficient of a gradual transition, the algorithm of transfer

JEL classification: H 710

Úvod

Pojem rozpočet neboli *budget* je slovo anglické, které vzniklo ze starofrancouzského *boulgette*, což je kožený vak na peníze. Rozpočtem v nejširším slova smyslu se rozumí přehled vydání nějakého soukromého nebo veřejného hospodářství pro určité období a přehled příjmů taktéž pro určité rozpočtové období. Obec, resp. kraj jako samosprávný celek v průběhu kalendářního roku disponuje určitou strukturou vlastních fiskálních příjmů a výdajů, jejíž skladba odpovídá vymezení předmětu poslání i dalších činností dle zákona o obcích a krajích.

Zásadním předmětem každého rozpočtu jsou jeho příjmy. Jedněmi z prvních příjmů plynoucích do „veřejných“ rozpočtů (a stále tomu tak je) jsou daně, v případě nejstarších daní pak daně z vlastnictví půdy. K nim se postupem času a s přihlédnutím k vývoji společenského řádu přidávaly další daně a platby. Vnímání rozpočtu a jeho obsah je důsledkem historického vývoje společnosti a ekonomiky.

1. Cíl, úloha a funkce rozpočtu obce

Finanční hospodaření územních samosprávných celků a svazků obcí se řídí jejich ročním rozpočtem a rozpočtovým výhledem. Rozpočtový rok je shodný s rokem kalendářním. Rozpočet se sestavuje zpravidla jako vyrovnaný. Může být schválen jako přebytkový, jestliže některé příjmy daného roku jsou určeny k využití až v následujících letech nebo jsou-li určeny ke splácení jistiny úvěrů z předchozích let. Rozpočet může být schválen jako schodkový jen v případě, že schodek bude možné uhradit:

- finančními prostředky z minulých let, nebo
- smluvně zabezpečenou půjčkou, úvěrem, návratnou finanční výpomocí nebo výnosem z prodeje komunálních dluhopisů územního samosprávného celku (dále jen "návratné zdroje")

Obsahem rozpočtu jsou jeho příjmy a výdaje a ostatní peněžní operace, včetně tvorby a použití peněžních fondů, pokud není dále uvedeno, že probíhají mimo rozpočet. Podnikatelská činnost se sleduje mimo rozpočtové příjmy a výdaje. Její výsledek se promítne do rozpočtu a je součástí závěrečného účtu.

2. Algoritmus systému převodu výnosů daní do územního rozpočtu

Daně jsou příjmy veřejných rozpočtů. Veřejných rozpočtů je však celá řada a musí být tedy určeno - a to zákonem - které daně do kterých veřejných rozpočtů plynou, resp. jaká část jednotlivých daní je příjmem toho kterého rozpočtu. Daňové příjmy, jsou stěžejní položkou v rozpočtech v naší zemi.

Daně a jejich rozpočtové určení je exaktně dáno ze zákona. Je přesně stanoveno, která daň do jakého z veřejných rozpočtů plyne. Nejčastěji jde o obecní, krajské a státní rozpočty. Faktické dělení daní spočívá v selekci na daň z příjmu a kapitálových výnosů, vnitřní daně ze zboží a služeb, poplatky a daně z vybraných činností a služeb, daně z mezinárodního obchodu a transakcí, majetkové daně, pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění a daně z objemu mezd. Pro rozpočtové určení daní se v praxi používají dva termíny:

- Svěřená daň představuje prostředky, které patří pouze do určitého druhu veřejného rozpočtu.
- Sdílená daň představuje takový výnos, který je procentuálně rozdělen do více druhů rozpočtů.

Základním požadavkem, který je na veřejné finance kladen, je naplnění principu efektivnosti nakládání s veřejnými prostředky. Jinými slovy vydávat omezené zdroje hospodárně a účelně. Jedním z hlavních předpokladů vyšší efektivnosti je pokračující decentralizace státní správy na jednotlivé stupně územní samosprávy, tzn. přesun nejen pravomocí, ale i odpovědností státu na jednotlivé územní celky.

Aby územní samosprávný celek byl schopen zabezpečit pro své občany požadované veřejné statky a veřejné služby, musí mít legislativou upraven systém vlastního hospodaření a rozpočet. Prostřednictvím svého rozpočtu zajišťuje územní samosprávný celek jak vlastní činnost v samostatné působnosti, tak i činnosti v přenesené působnosti. Při řízení financí územních samosprávných celků jde především o to, aby prostředky daňových poplatníků byly efektivně využity. Při rozdělování výnosu daní dochází vždy ke střetu různých názorů.

Algoritmus systému převodu výnosu daní do rozpočtu územních samosprávných celků se tedy řídí zákonem o rozpočtovém určení výnosů některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům č. 243/2000 Sb., zákon o rozpočtovém určení daní, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon upravuje rozpočtové určení daně z přidané hodnoty, daní spotřebních, daní z příjmů, daně z nemovitostí a daně silniční.

Dle mezinárodního třídění dotací lze rozpočtové určení daní zařadit mezi neúčelové dotace (záleží pouze na rozhodnutí příslušného celku, jak s přidělenými prostředky naloží)

Daňové určení resp. rozpočtové určení daní tedy konkretizuje, do kterého veřejného rozpočtu budou plynout výnosy jednotlivých existujících druhů daní. Daňové příjmy tvoří rozhodující část příjmů rozpočtů územních samosprávných celků i státního rozpočtu a obcí. Jejich využití není účelově vázáno a o užití si rozhodují orgány obce samy. Daňové příjmy obcí jsou základem finanční samostatnosti (nezávislosti) obcí na státu.

2.1 Převod daňových příjmů

Správce daně převádí daňový příjem určený příjemci nejméně jedenkrát měsíčně, je-li částka určená k převodu vyšší než 500 Kč. Částka určená k převodu se při převodu zaokrouhluje na celé koruny dolů.

Částku určenou k převodu v posledním měsíci rozpočtového roku převede správce daně příjemci, i když tato částka nepřesahuje 500 Kč, tak, aby bylo možno využít i nejzazšího termínu k provádění platebního styku stanoveného bankou, která vede účty správce daně, a tato částka byla připsána na účet příjemce v témže rozpočtovém roce. Částku určenou k převodu v posledním měsíci rozpočtového roku, která již nemohla být z časových důvodů

připsána na účet příjemce v témže rozpočtovém roce, převede správce daně na účet příjemce neprodleně po skončení rozpočtového roku jako operaci následujícího rozpočtového roku.

Pokud správce daně spravuje daně, které nejsou příjmem státního rozpočtu a u kterých příjemcům nevzniká nárok ve formě podílu na celostátním hrubém výnosu daně, převede výnos těchto daní podle tohoto zákona jejich příjemcům nejpozději do 1 měsíce ode dne, kdy tyto prostředky byly zaevidovány na osobním účtu daňového subjektu na jeho splatnou daňovou povinnost.

Daňové příjmy vybrané poslední pracovní den rozpočtového roku, které již nelze z časových důvodů v tomto roce převést na účty oprávněným příjemcům, budou z účtů státního rozpočtu před uzavřením výsledků hospodaření státního rozpočtu Českou národní bankou vyčleněny a po roztrídění do příslušných druhů daní převedeny na účty oprávněných příjemců do 10 pracovních dnů následujícího rozpočtového roku.

3. Daňové příjmy rozpočtů krajů a obcí dle zákona o rozpočtovém určení výnosů daní

Pokud správce daně spravuje daně, které nejsou příjmem státního rozpočtu, převádí jejich výnos podle zákonného rozpočtového určení. Právní úprava daňových příjmů je uvedena v zákoně č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení výnosů některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon o rozpočtovém určení daní").

Konkrétně ve vztahu k daňovým příjmům krajů a obcí upravuje zmíněný zákon rozpočtové určení daně z přidané hodnoty, daní z příjmů a daně z nemovitostí. Daňové příjmy obcí a krajů neuvedené v zákoně o rozpočtovém určení daní upravují zvláštní zákony.

Postup správce daně u převádění veškerých daňových příjmů do rozpočtů krajů a obcí vychází také ze zákona o rozpočtovém určení výnosů daní. Při každém převodu se celkové částky převedené příjemcům od počátku roku zúčtují s následujícími převody daňových příjmů tzn., že se od částky nově vypočteného celkového nároku obcí a krajů odečte částka již dříve zasláná do jejich rozpočtů

3.1 Převody podílem z celostátního hrubého výnosu daní

Dle § 2 zákona o rozpočtovém určení daní se rozumí celostátním hrubým výnosem daně peněžní prostředky vybrané v průběhu rozpočtového roku správcem daně, snížené o vrácené prostředky. Do celostátního hrubého výnosu daně se nezahrnují částky vybrané na pokutách a částky použité na úhradu nákladů daňového řízení. Peněžní prostředky z celostátního hrubého výnosu z daní jsou sdílené se státním rozpočtem a jsou převáděny do rozpočtů obcí a krajů ve výši, která odpovídá procentnímu podílu na celostátním hrubém výnosu daní.

U krajů je takto vypočtená částka dále vynásobena procentem definovaným pro jednotlivé kraje v příloze č. 1. zákona o rozpočtovém určení výnosů daní. U obcí je vypočtená částka vynásobena procentem (v případě ostatních obcí tzn. Prahy, Plzně, Ostravy a Brna je vypočtená částka vynásobena celkovým procentem), které je pro každou obec uvedené ve vyhlášce Ministerstva financí o podílu jednotlivých obcí na stanovených procentních částech celostátního hrubého výnosu daně z přidané hodnoty a daní z příjmů.

Základem pro výpočet nároku obce nebo kraje je 100 % celostátního hrubého výnosu jednotlivých typů daní s výjimkou daně z příjmů fyzických osob (mimo daň ze závislé činnosti a vybírané srážkou podle zvláštní sazby), kde je základem 60 % celostátního hrubého výnosu daně a daně z příjmů právnických osob, u které je základ snížen o daň z příjmů právnických osob (mimo daně vybírané srážkou podle zvláštní sazby), kdy je poplatníkem sama obec nebo kraj.

Podle aktuálně platného znění zákona o rozpočtovém určení daní se rozděluje krajům 8,92 % a dle přepočteného počtu obyvatel obcím 21,4 % z celostátního hrubého výnosu sdílených daní, kterými jsou:

- daň z přidané hodnoty,
- daň z příjmů fyzických osob ze závislé činnosti a funkčních požitků,
- daň z příjmů fyzických osob vybírané srážkou podle zvláštní sazby,
- daň z příjmů fyzických osob,
- daň z příjmů právnických osob včetně daně z příjmů právnických osob vybírané srážkou podle zvláštní sazby.

Dle zákona o rozpočtovém určení daní je příjmem obcí 1,5 % z celostátního hrubého výnosu daně z příjmů fyzických osob ze závislé činnosti a funkčních požitků rozdělený dle přepočteného počtu zaměstnanců.

3.2 Převody z výnosu daní

Dle ustanovení § 2 zákona o rozpočtovém určení daní se pod pojmem výnos rozumí část hrubého výnosu daně zaevidovaná na splatnou daňovou povinnost.

Daňovým příjmem rozpočtů obcí jsou:

- 30 % z výnosu záloh na daň a samotné daně z příjmů fyzických osob, které mají na území dané obce bydliště,
- 100 % výnosu daně z nemovitostí, které se nachází na území dané obce.

3.3 Postup provádění převodů nároků obcí a krajů z celostátního hrubého výnosu sdílených daní na územních finančních orgánech

Generální finanční ředitelství (GFŘ) dvakrát měsíčně sděluje správcům daně na finančních úřadech sumární stav na příslušných příjmových účtech, tzv. celostátní hrubý výnos jednotlivých sdílených daní. Při výpočtu nároku obcí a krajů vždy dochází nejprve k porovnání momentální výše celostátního hrubého výnosu daně s částkou celostátního hrubého výnosu daně, ze které byl naposledy vypočítáván nárok obcí a krajů. Pokud v době od posledně provedených převodů došlo k nárůstu celostátního hrubého výnosu daně, vypočtou se (podle zákonem daných pravidel) z přírůstku celostátního hrubého výnosu daně nároky jednotlivých obcí a krajů a neprodleně jsou převáděny do jejich rozpočtů.

Jestliže je však sumární stav na příjmových účtech nižší než naposledy sdělená částka (tedy přírůstek je záporný), nelze žádné prostředky převést. K tomuto stavu dochází v těch případech, kdy objem vratek daní a nadměrných odpočtů (u DPH) převyšuje objem vybrané daně. Pokud k této situaci v průběhu roku u některého typu daně dojde, může k dalšímu převodu dojít až v okamžiku, kdy celkový stav celostátního hrubého výnosu na této dani převyšuje částku, ze které naposledy vznikl nárok obcí a krajů. V praxi tento stav nastává zejména u daně z příjmů fyzických osob podávajících příznání (v období duben, květen a

červenec, srpen) a u daně z příjmů právnických osob (v období duben, květen a červenec, srpen).

V období od ledna do srpna kalendářního roku jsou převody realizovány dle koeficientů publikovaných ve vyhlášce MF účinné od 1. září předchozího kalendářního roku. V prvních převodech, realizovaných v září kalendářního roku, se převody daňových příjmů zúčtují s celkovými částkami převedenými obcím a krajům od počátku roku a to podle koeficientů publikovaných v nové vyhlášce MF účinné od 1. září kalendářního roku.

Nový zákon o rozpočtovém určení daní měl platit již od r. 2012, při jeho aplikaci ale mělo dojít k jinému modelu přerozdělování peněz pro kraje - zatímco nyní se dotace rozdělují nenárokově, tak napříště budou podle nového, tedy nárokového vzorce. Následně pak byly předloženy základní teze k diskusi k nové verzi zákona

Ke zmírnění rozdílů mezi kraji má být použito financí z Národní dotačního programu. Jenže i tam má být velikost prostředků snížena. Nyní existuje 476 národních dotačních titulů, zatímco evropských je nyní 176. O složitosti přerozdělování evropských a hlavně českých prostředků nemá význam dále mluvit. Peníze pro kraje by se měly podle nového zákona rozdělovat nárokově. V dnešní době se však přerozdělují nenárokově.

4. Obecné příklady možných změn zákona o rozpočtovém určení výnosů daní

Hlavním cílem změny zákona o rozpočtovém určení výnosů daní je posílení rozpočtů samosprávných územních celků, a to například i tím, že finanční prostředky určené pro některé dotační tituly ministerstev budou převedeny přímo do rozpočtu obcí, dále budou změněny kategorie velikostí obcí a bude upraven koeficient.. Je zřejmé, že algoritmus výpočtu je poměrně složitý.

Z poslední analýzy o financování výkonu státní správy a samosprávy územních samosprávných celků, kterou provedlo VŠE Praha dne 13.2.2009 pro MFČR vyplývá, že:

- rozpočtové určení daní obcím vytváří zdroje hospodaření obcí z necelých 60 %,
- v souvislosti s rozpočtovým určením daní by se měli řešit i širší souvislosti hospodaření obcí (např. dotační principy),
- průměrné výdaje na jednoho obyvatel ve všech velikostních kategoriích obcí jsou, resp. měly by být na zhruba stejné úrovni (jednotná velikost na obyvatele),
- výdaje souvisí s určitým počtem obyvatel (jiným, než počet obyvatel obce) – vazba výdajů na určitý segment obyvatelstva
- výdaje mají rostoucí nebo klesající tendenci s růstem velikostní kategorie obce – růst nebo pokles výdajů na obyvatele s velikostí obce,
- výdaje na službu mikroregionálního charakteru – jde o výdaje na služby, které obec zabezpečuje pro mikroregion, přičemž velikost tohoto regionu nelze formálně vymezit.

Převládá názor, že ke sdílení jen některých daní není důvod – změny ve výnosu jednotlivých daní pak vyvolávají tlak na kompenzaci z příjmů státního rozpočtu do rozpočtu obcí. Proto by měly být sdíleny všechny daně (kromě výhradně obecních z důvodů motivace).

Mezi hlavní pilíře návrhu přitom patří:

- Jednotnost – aby sdílené daně byly rozdělovány obcím stejnou částkou na jednoho obyvatele,
- Mobilita – zde je předpokladem, že obyvatelé tráví část roku mimo svou obec, započítávala by se pouze mobilita žáků, studentů a zaměstnanců, o daný koeficient vypočítaný dle vzorce se zvýší „počet“ obyvatel dané obce pro uplatnění principu jednotnosti (stejná částka na osobu pro všechny)
- Regionalizace - některé větší obce poskytují služby (ZOO, divadlo, sport...) regionálního charakteru, nelze je však obecně kvantifikovat, návrh spočívá v tom, že se část výnosů převede na kraje (na základě jednotnosti, tj. stejná částka na obyvatele kraje), které dle regionálního významu dále přerozdělí na jednotlivé obce,
- Stimulace – daň z nemovitostí a výnos daně z příjmů fyzických osob – možnost obce ovlivnit její výši a tím stimulovat poplatníky

Další možné principy:

- Zásluhovosti – (stimulace), smyslem je, aby alespoň část příjmů obcí byla přidělována v závislosti na bohatství, které se vyprodukuje na území obce. Vzhledem k tomu, že hlavním producentem hodnot je soukromý sektor, princip zásluhovosti předpokládá daňové propojení příjmů obcí na soukromém sektoru. Cílem je nejen zvýšit vazby soukromého sektoru na sektor veřejný, ale také zvýšit míru odpovědnosti politiků za spravované území.
- Odpovědnosti – souvisí často s principem zásluhovosti a předpokládá, že vyšší daňové pravomoci umožní voleným zástupcům nejen aktivizovat vlastní zdroje, ale také zvýší zpětnou vazbu ze strany veřejnosti a soukromého sektoru. Veřejnost i soukromý sektor budou více kontrolovat na co byly finanční zdroje vyplývající z obcemi vyměřených daní, či jejich přirážek využity. Princip odpovědnosti lze ovšem do určité míry také posílit kvalitním kontrolním mechanismem ze strany státu.
- Prospěšnosti – týká se daně z nemovitosti a předpokládá, že vlastník nemovitosti neplatí za užívání nemovitosti, ale za využívání veřejných statků poskytovaných obcí (ulice, veřejné osvětlení, chodníky, školství apod.).
- Solidarity – je založen na vertikální solidaritě mezi státem a obcemi, případně mezi vyššími územně samosprávnými celky a obcemi. Horizontální aspekt principu solidarity je potom založen na solidaritě mezi obcemi.

Další kritéria, které by mohly být aplikovány do změny zákona o rozpočtovém určení daní:

- kritérium školství (dle počtu žáků, dle počtu obyvatel ve věku 3-14 let, dle počtu škol)
- sociální služby (počet míst v sociálních zařízeních)
- demografická skladba (dle počtu dětí a seniorů)
- infrastruktura (délka uliční sítě)
- koeficient rozlohy (zrušit a přesunout do daně z nemovitosti)
- zahrnutí dalších daňových výnosů do sdílených daní (spotřební daně a některé ekologické daně, se zachováním objemu sdílených daní)
- zahrnutí inkasa daňových výnosů na území obce do sdílených daní (současný systém přerozdělování sdílených daní by zůstal zachován, pouze by se kromě přepočteného počtu obyvatel využíval už jen jeden další koeficient a to koeficient daňového inkasa za obce. Ten by byl obcím vypočítán na základě skutečného daňového výnosu za všech pět sdílených daní.
- skutečný počet obyvatel jako jediné kritérium, které by se vyvíjelo na základě vybrané regresivní křivky takovým způsobem, že by obec na každého dalšího občana dostávala o určité promile více.

- nadmořská výška, která by zohledňovala energetické nároky školství eventuelně i dalšího majetku, případně tzv. „komplexní klimageografický faktor“ (dlouhodobý průměr teploty ovzduší, úhrn srážek a převládající rychlost větru) nebo koeficient tepelné náročnosti (rozdělení obcí do 8 kategorií dle průměrné doby topné sezóny ve školách).

5. Návrh změny zákona o rozpočtovém určení výnosů daní

Není jednoduché navrhnout změnu tohoto zákona tak, aby bylo vyhověno všem zúčastněným stranám (velká města a obce) aniž by některá z těchto stran nebyla poškozena. V dnešní době se zavedení dalších kritérií (počet žáků, nadmořská výška apod.) jeví jako velice obtížně definovatelné (údaje Českého statistického úřadu – jsou vydáván se značným časovým zpožděním) včetně existence řady výjimek. Nejméně komplikovaná možnost úpravy je evidentní v tzv. *matematické propočtové části zákona skrze úpravy jednak kategorie velikostí obcí (eliminace handicapu malých obcí do 300 obyvatel se zahrnutím i středně velkých obcí) a navýšením koeficientu o hodnotu + 0,2, bez nutnosti snížení v dalších kategoriích (velká města ponechána beze změn). Tato skutečnost předpokládá dle hrubého propočtu navýšení prostředků ve prospěch těchto obcí a měst průměrně o 15 %, přičemž minimálně o 3-5% si rovněž polepší i města mezi 10-30 tis. obyvateli, aniž by bylo nutno matematicky zasahovat do úpravy koeficientu pro 4 největší města.*

S ohledem na špatnou hospodářskou situaci daňových subjektů (nízká výtěžnost daní) se ponechá dosavadní % rozdělení, s tím že dojde k úpravě matematického algoritmu přerozdělování (tzn. odst. 3,4 § 4 cit.zákona) takto:

- Zachování mechanismu algoritmu výpočtu
- Zachování stávajících kritérií (další kriteria jsou v současné době velmi obtížně definovatelné)
- Úprava koeficientu dle obcí a dle počtu obyvatel
- 0-10000 obyvatel koef. 1,2
- 10000-30000 obyvatel koef. 1,4
- 30000-více koef. 1,8
- Zachování násobků postupných přechodů
- Ponechání obsahu přílohy č. 3 tohoto zákona

6. Realizace modelu nového návrhu

6.1 Metodika výpočtu podílu sdílených daní – navrhované řešení

V roce 2008 nabyla účinnosti poslední novela zákona o rozpočtovém určení daní. Novela sebou přináší regulaci velikostních kategorií obcí z původních 14 na 4. Tímto krokem by mělo dojít k odstranění skokových přechodů mezi velikostními kategoriemi. Dochází k zavedení koeficientů postupných přechodů mezi velikostními kategoriemi. Dále došlo ke zvýšení podílu obcí na daních sdílených z původních 20,59 % na 21,4 %. V absolutní částce se jedná o navýšení zhruba okolo 4,6 mld. Kč. Došlo i k doplnění některých kritérií:

- velká města jako Praha, Brno, Ostrava a Plzeň jsou odstraněny ze systému.
- podíl obce na celkové výměře s váhou 3 %;
- podíl počtu obyvatel obce na celkovém počtu obyvatel s váhou 3 %;
- kritérium počtu obyvatel obce upraveno koeficientem velikostní kategorie s váhou 94 % - zde je nutné učinit 3 kroky:

1. krok: upravit počet obyvatel koeficientem postupných přechodů (viz Tab A)

Tab. A: Koeficienty postupných přechodů

Obce s počtem obyvatel od - do obyvatel	Koeficienty postupných přechodů	Násobek postupných přechodů
0 – 300	1,0000	1,0000 x počet obyvatel obce
301 - 5000	1,0640	300 + 1,0640 x počet obyvatel z počtu obyvatel obce přesahujících 300
5001 - 30000	1,3872	5300,8 + 1,3872 x počet obyvatel z počtu obyvatel obce přesahujících 5000
30001 - a více	1,7629	39980,8 + 1,7629 x počet obyvatel z počtu obyvatel obce přesahujících 30000

Zdroj : vlastní návrh

2. krok: podíl přepočteného počtu obyvatel na celkovém součtu násobků pro celou skupinu ostatních obcí (pro rok 2008 činí **10087198,4851**); (pro rok 2009 činí **10153009,5516**); (pro rok 2010 činí **10173528,1271**).

3. krok: na základě vyhlášky Ministerstva financí č. 316/2008 (rok 2008), 276/2009 (rok 2009) a 245/2010 (rok 2010) je nutné upravit podíl (viz 2. krok) procentem, kterým se ostatní obce podílejí na části celostátního hrubého výnosu daní podle odstavce 1 písm. b) – f) zákona o rozpočtovém určení daní č. 243/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů (pro rok 2008 činí celkový podíl **53,515728 %**); (pro rok 2009 činí celkový podíl **53,342696 %**); (pro rok 2010 činí celkový podíl **53,190679 %**). Výsledné procento, kterým se obec podílí na 21,4 % části daních sdílených, se vypočte jako součet třech výše uvedených kritérií.

V následující tabulce jsou uvedeny některé údaje, které budou potřeba pro další propočty příkladu pro danou *námětovou obec* dle níže uváděných navržených parametrů (viz Tab.B) :

Tab. B: Námětová obec a její parametry

	Rok 2008	Rok 2009	Rok 2010
Počet obyvatel v obci	1808	1799	1813
Výměra (ha) obce	9212,9790	9212,8765	9214,6697
Počet zaměstnanců v obci	335	355	266
Počet obyvatel v ČR	10 379 086	10 465 473	10 504 765
Celková výměra v ČR (ha)	7 757 006,9087	7 756 856,8796	7 756 829,8264
Počet zaměstnanců v ČR	4 505 217	4 484 092	4 259 208

Zdroj: vlastní návrh

V rámci vlastního propočtu je získáno výsledné procento, kterým se tato obec podílí na sdílených daních s použitím § 4 odst. 2 zákona o rozpočtovém určení výnosů daní, ve znění pozdějších předpisů „Procento, kterým se obce, s výjimkou hlavního města Prahy, Plzně, Ostravy a Brna, (dále jen "ostatní obce") podílejí na procentní části celostátního hrubého výnosu daní se vypočte jako součet

- a. poměru celkové výměry katastrálních území obce k celkové výměře katastrálních území všech obcí, vyjádřeného v procentech a násobeného koeficientem 0,03,

Rok 2008 (9212,9790 : 7757006,9087) * 100 * 0,03 = **0,00356 %**

Rok 2009 (9212,8765 : 7756856,8796) * 100 * 0,03 = **0,00356 %**

Rok 2010 (9214,6697 : 7756829,8264) * 100 * 0,03 = **0,00356 %**

- b. poměru počtu obyvatel obce k počtu obyvatel všech obcí, vyjádřeného v procentech a násobeného koeficientem 0,03,

Rok 2008 (1808 : 10379086) * 100 * 0,03 = **0,000522 %**

Rok 2009 (1799 : 10465473) * 100 * 0,03 = **0,000520 %**

Rok 2010 (1813 : 10504765) * 100 * 0,03 = **0,000518 %**

- c. poměru násobku postupných přechodů, vypočteného pro obec pomocí koeficientů postupných přechodů, k součtu násobků postupných přechodů vypočtených za ostatní obce, vyjádřeného v procentech a násobeného koeficientem 0,94 a dále násobeného celkovým procentem, kterým se na části celostátního hrubého výnosu daní podle odstavce 1 písm. b) až f) podílejí ostatní obce

Rok 2008 $300 + 1,0640 * (1808 - 300) = 1904,512$

Rok 2009 $300 + 1,0640 * (1799 - 300) = 1894,936$

Rok 2010 $300 + 1,0640 * (1813 - 300) = 1909,832$

Rok 2008 (1904,512 : 10087198,4851) * 100 * 0,535157 * 0,94 = **0,00951 %**

Rok 2009 (1894,936 : 10153009,5516) * 100 * 0,533427 * 0,94 = **0,00936 %**

Rok 2010 (1909,832 : 10173528,1271) * 100 * 0,531907 * 0,94 = **0,00939 %**

Výsledný podíl na 21,4% části daních sdílených činí pro rok:

2008: $0,00356 + 0,000522 + 0,00951 = 0,013583 %$

2009: $0,00356 + 0,000520 + 0,00936 = 0,013437 %$

2010: $0,00356 + 0,000518 + 0,00939 = 0,013468 %$

Aplikaci nového návrhu tedy spočívá v tom, že způsob výpočtů uvedených v bodech a, b zůstane zachován. Změna nastane až v tabulce koeficientů postupných přechodů a jejich násobků (viz Tab. C).

Tab. C: Koeficienty postupných přechodů a jejich násobků (úprava)

Obce s počtem obyvatel od – do obyvatel	Koeficienty postupných přechodů	Násobek postupných přechodů
0 - 10000	1,2	1,2 x počet obyvatel obce
10000-30000	1,4	10000 + 1,4 x počet obyvatel z počtu obyvatel obce přesahujících 10000
30000 a více	1,8	30000 + 1,8 x počet obyvatel z počtu obyvatel obce přesahujících 30000

Zdroj : vlastní návrh

Výpočet nového podílu se tedy provede úpravou násobků postupných přechodů

Rok 2008 $1,2 * (1808) = 2169,6$

Rok 2009 $1,2 * (1799) = 2158,8$

Rok 2010 $1,2 * (1813) = 2175,6$

Rok 2008 (2169,6 : 10087198,4851) * 100 * 0,535157 * 0,94 = **0,01082 %**

Rok 2009 (2158,8 : 10153009,5516) * 100 * 0,533427 * 0,94 = **0,01066 %**

Rok 2010 (2175,6 : 10173528,1271) * 100 * 0,531907 * 0,94 = **0,01069 %**

Výsledný podíl na 21,4% části daních sdílených činí po změně v tabulce koeficientů postupných přechodů pro rok (v závorce je uveden podíl podle platného znění zákona o rozpočtovém určení daní):

2008: 0,00356 + 0,000522 + **0,01082** = **0,014902 %** (**0,013583 %**)

2009: 0,00356 + 0,000520 + **0,01066** = **0,014740 %** (**0,013437 %**)

2010: 0,00356 + 0,000518 + **0,01069** = **0,014768 %** (**0,013468 %**)

Závěr

Vlivem poměrně nenáročné úpravy matematické propočtové části zákona v kategorii velikostí obcí (eliminace handicapu malých obcí do 300 obyvatel se zahrnutím i středně velkých obcí) a navýšením celkového koeficientu, bez nutnosti snížení v dalších kategoriích by došlo k relativně nemalému navýšení jejich rozpočtových zdrojů., přičemž velká města (4) by byla ponechána zcela beze změn. Tato skutečnost předpokládá dle hrubého propočtu navýšení prostředků ve prospěch těchto obcí a měst matematicky průměrně o cca 15 %, přičemž minimálně o 3-5% si rovněž polepší i všechna města s počtem 10-30 tis. obyvatel, aniž by bylo opětovně nutno matematicky zasahovat do koeficientu pro cit. největší města. Uvedená a takto navržená poměrně jednoduchá matematická úprava algoritmu přerozdělování by mohla přispět k částečnému řešení nastalé složité rozpočtové situace našich obcí a měst bez nutnosti dalších legislativních úprav skrze jiné daňové či poplatkové kategorie

Literatura

- [1] HAMERNÍKOVÁ, Bojka; KUBÁTOVÁ, Květa Veřejné finance, cvičebnice. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2001, 132 s. ISBN 80-86432-01-7
- [2] PROVAZNÍKOVÁ, Radka; Financování měst, obcí a regionů, Praha: GRADA publishing, 2007, 115 s. ISBN 80-247-2097-3
- [3] KUBÁTOVÁ, Květa; VÍTEK, Leoš Daňová politika, teorie a praxe. 1. vyd. Praha: CODEX Bohemia, 1997, 262 s. ISBN 80-85963-23-X
- [4] KUBÁTOVÁ, Květa; VYBÍHAL, Václav a kol. Optimalizace daňového systému ČR. 1.vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004, 180 s. ISBN 80-86861-05-8
- [5] MRKÝVKA, Petr a kol. Finanční právo a finanční správa 1. díl. 1. vyd. Brno: Masarykova universita, 2004, 406 s. ISBN 80-210-3578-1
- [6] PEKOVÁ, Jiřina Veřejné finance, úvod do problematiky. 3.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2005, 528 s. ISBN 80-7357-049-1
- [7] PRUDIL, Pavel; VÍTEK Leoš; PAVEL, Jan a kol. Zdanění a efektivnost. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004, 160 s. ISBN 80-86861-07-4
- [8] TOMÁŠKOVÁ, Eva Veřejné finance. 1. vyd. Brno: Masarykova universita, 2006, 11 s. ISBN 80-210-4177-3
- [9] Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- [10] Ústavní zákon č. 2/1993 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod, ve znění
- [11] pozdějších předpisů
- [12] Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících

- [13] zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- [14] Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění
- [15] pozdějších předpisů.
- [16] Zákon č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení daní, ve znění pozdějších předpisů.
- [17] Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.
- [18] Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- [19] Zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů.
- [20] Zákon č. 280/2009 Sb., daňový řád
- [21] <http://www.mfcr.cz>
- [22] <http://www.mpsv.cz>
- [23] <http://www.czso.cz>
- [24] <http://www.smscr.cz>

MUNICIPALITY DECISION PROCESS REGARDING COVERING LONG TERM FINANCIAL NEEDS

PROCES ROZHODOVÁNÍ MUNICIPALIT VE VĚCI KRYTÍ DLOUHODOBÝCH FINANČNÍCH POTŘEB

ING. PETR JIRÁSEK

Ústav regionálních a bezpečnostních věd
Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice
Studentská 95, 532 10 Pardubice 2, Česká republika
E-mail: petr.jirasek@unicreditgroup.cz

Annotation

The article focuses at municipality decision process regarding a financing of future investment projects. Analysis deals with optimal selection from potential possibilities, financing through standard bank loan and/or financing through municipal bond issuing respectively. Paper in first steps shortly describes possibilities which are for disposition to municipality representatives particularly in state of project when decision about need of project is approved and consequent situation requires preliminary decision regarding what financing tool should be most effective. Two dominant analysed tools are bank loans and municipality bonds issuing which are, because of broad general knowledge, shortly described in their principles. Next step is discussion about choosing of proper parameters which are to be gathered first and consequently like variables enter into calculation.

Main result is matrix of variables which should be used by municipality representatives and by using at couple of exams concludes that current situation does not reflect optimal way of financing of investment projects

Key words

Municipal bond issuing, Bank loan, investment program financing, PRIBOR, long term loan margin

Anotace

Práce se zaměřuje proces rozhodování komunálních představitelů ve věci financování budoucích investičních projektů. Analýza se zabývá výběrem optimálního řešení z municipalitě dostupných, tj. financování pomocí klasického bankovního úvěru a/nebo emise komunálních dluhopisů. V první části práce jsou podrobněji popsány obě možnosti financování, které jsou municipalitám k dispozici a to s jejich podrobnějším členěním. Důraz je kladen zejména na předrealizační rozhodnutí kde jsou hodnoceny pouze hlavní parametry. Hlavní analytická část práce je následně zaměřena na stanovení a zhodnocení právě těchto hlavních parametrů a posouzení jejich vzájemné interakce. Na tento proces pak navazuje celkové shrnutí výsledků analýzy a praktické využití na úrovni představitelů municipalit.

Klíčová slova

Emise komunálních dluhopisů, bankovní úvěr, financování investičního programu, PRIBOR, marže dlouhodobého úvěru

JEL classification: H74

Introduction

Especially in current situation when main source of long term financing are grants provided by EU, regular issue of municipality representatives is decision how to in best way finance different investment projects. Despite mentioned financing from EU grants is necessary, before particular investment project launching, secure and document ways of covering financial needs during the project, between start and finalizing when 100% EU funds is exhausted.

Using standard allocation we can sort municipality financial sources out into three main classes.

- municipality own financial sources
- municipality partners own financial sources
- other entity sources¹

Assessment of points a) and b) is not role of this work. But is closely focused at point c) drawing means from other sources. Two main ways of financing are direct financing through vanilla banking loan or syndicated loan provided by consortium different banks and on the other side issuing municipal bonds and their private placement.

- **Bank loan** – financing through bank loan belongs among primarily ways of municipality financing in Czech Republic (in EU standard way as well) despite there is not any entity through Central Europe specialized in financing municipality needs like in different countries of EU, for example DEXIA bank (region Franca, Belgium, Nederland etc.). Through this kind of financing, bank entity access to municipality is fully based at the same ground as to any corporate investor without taking into consideration municipality specifics. From the view of municipalities like non-profitable entities is often difficult to fulfill rating parameters, when among main ones belong own asset, cash flow and profitability of main activities.² Especially when dominant source of financial income is government.³
- **Municipal bond issuing** – except of couple exemptions issuing of municipal bonds are very rare means of financing municipality needs in Czech Republic and EU as well. Contrary to that in Anglo-Saxon universe drawing financials from the open market is main vehicle of municipalities how to cover its needs.⁴

Both ways of financing has their positive and negative sides. Bank loans are for municipality representatives very simply understandable because of their personal experience with similar means of financing at the personal level. Crucial parameters like costs, price, underlings etc. are in often ways very uncomplicated, initial costs are low, accounting and technical view is elaborately processed.

Contrary financing through municipality bonds is non standard way and that put much higher demands on municipality representatives, which should be competitive to assess the situation.

¹ National academy of regional management, o.s., *Financování rozvoje obce*

² Kameníčková V., Cikler J., Hodnocení obcí podle jejich finanční schopnosti a kapitálových výdajů, v *Obec a finance*

³ Tetřevová Liběna, Májovský Zdeněk, *Daňové určení a prostorové aspekty financí v ČR*

⁴ W. Bartley Hildreth, Ph.D, *Municipal Finance Journal*

On the other side brings many advantageous, which in many cases, at standard economical conditions, prevail advantageous of loan financing. That is the reason why very many commercial entities switch from common ways of taking liquidity just to issuing municipality bonds.

Detailed assessment of particular advantageous and disadvantageous various form of financing from different other sources is topic for much larger writings and what more there was many times described yet. Aim of this work is creating an simple, as it is possible from the view of municipality representatives, vehicle or algorithm for determination which other source of investment project is better – cheaper.

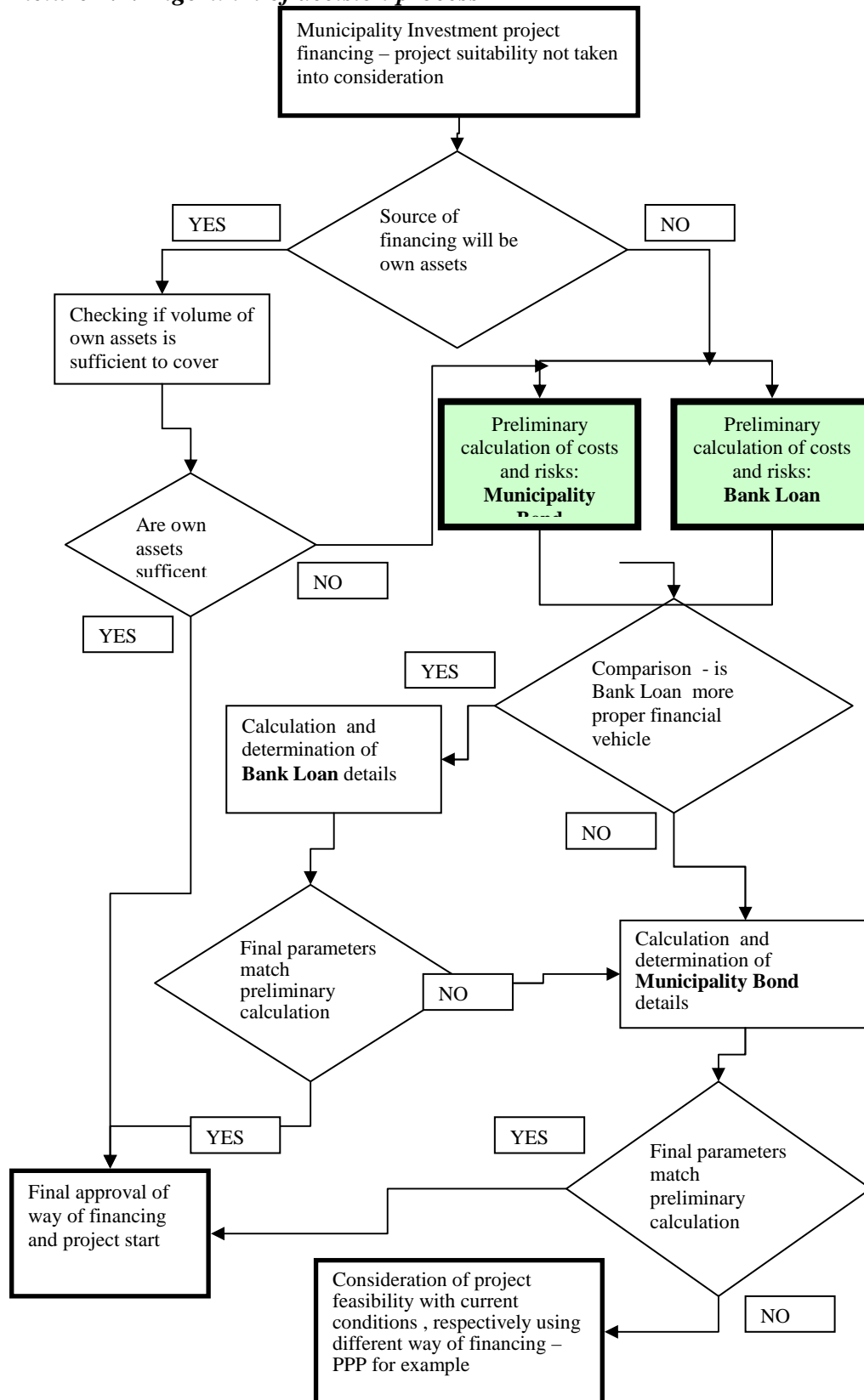
Process of decision making

If taken from the view of municipality representative in the moment when decided yet about necessity of investment project but before approval of the financing way consequent algorithm of necessary steps is expected as at Picture 1.1.

What is primary task this paper is thorough analysis of two part of this diagram. These are Preliminary calculation of costs and risks of **Municipality Bond** and Preliminary calculation of costs and risks of **Bank Loan**.

Main reason of this contemplation is based at fact that initial cost amount of project is substantial comparing with total cost. That is way the preliminary calculation analysis is such crucial for both municipality and financing entity as well.

Picture 1.1: Algorithm of decision process



Source: own

Determination of crucial parameters

Primary and most important parameter is calculation of costs, regarding financing we can this case simplify to one parameter that is yearly percentual cost (RPSN %)

It is necessary then to compare $RPSN_{loan}$ p.a. - % loan cost and $RPSN_{bond}$ p.a. - % bond cost

Although finding parameter was simple what is not simple is calculation any of both variables especially not for $RPSN_{bond}$. For creating mathematical algorithm is necessary specify publicly accessible and understandable variables – algorithm parameters.

- PBi - Interbank interest rate at fixed date
- BONDi - Bond Yield at fixed date
- M_{loan} - Loan margin over interbank interest rate
- $RPSN_{loan}$ - $RPSN_{loan} = PBi + M_{loan}$
- $RPSN_{bond}$ - $RPSN_{bond} = BONDi$

PBi – is variable for calculation of algorithm, it is represented yearly interbank interest rate PRIBOR that is rate what is used financial institutions in Czech Republic

BONDi - determine fix expected yield current municipality bond is very complicated because it depends at many variables like own assets of municipality, liabilities, receivables, rating, value of liquidity at the market etc. As a benchmark (limit figure) for algorithm calculation was chosen daily yield of municipality bond issued by city of Prague, coupon 4,25% p.a., maturity date 11/3/2013, coupon payment yearly 11/3, issued 11/3/2003. Because City of Prague belongs among the biggest municipalities in Czech Republic from the view of both own assets and expenditures it is possible to consider this figures as threshold even for other municipality. Within the meaning the lowest yield (from our point of view cost) achievable at the market, ignoring different externalities like government guarantees, European banks pledges etc.

$M_{loan 1,2,n}$ – loan margin reachable by municipality. This margin could be specify relatively in easy way especially with pending loan history. Margin is from time view variable, but because its value are determined at the base of long-term ratings of financial institutions it is possible ceteris paribus ignore potential changes.

Calculation and comparing individual costs of different financing possibilities

Keeping before mentioned conditions:

Tab. 1.1.

Date	% Yield Prague Bond	% Yield PRIBOR	% margin	margin 0,5 %	margin 1,25 %	PRIBOR +0,5%	PRIBOR+ 1,25%	PRIBOR+ 2,0%
23.12.11	2,37	1,70	0,67	0,50	1,25	2,20	2,95	3,70
27.12.11	2,33	1,71	0,62	0,50	1,25	2,21	2,96	3,71
28.12.11	2,32	1,70	0,62	0,50	1,25	2,20	2,95	3,70
29.12.11	2,31	1,71	0,60	0,50	1,25	2,21	2,96	3,71
30.12.11	2,22	1,73	0,49	0,50	1,25	2,23	2,98	3,73

Date	% Yield Prague Bond	% Yield PRIBOR	% margin	margin 0,5 %	margin 1,25 %	PRIBOR +0,5%	PRIBOR+ 1,25%	PRIBOR+ 2,0%
23.12.11	2,37	1,70	0,67	0,50	1,25	2,20	2,95	3,70
27.12.11	2,33	1,71	0,62	0,50	1,25	2,21	2,96	3,71
28.12.11	2,32	1,70	0,62	0,50	1,25	2,20	2,95	3,70
29.12.11	2,31	1,71	0,60	0,50	1,25	2,21	2,96	3,71
30.12.11	2,22	1,73	0,49	0,50	1,25	2,23	2,98	3,73

Source: Bloomberg, own

If used terminal data at 30.12.2011 from Tab. 1.1., when calculated margins are:

- $M_{\text{loan 1}} = 0,5\%$
- $M_{\text{loan 2}} = 1,25\%$
- $M_{\text{loan 3}} = 2,0\% ^1$

Then result for using single margins are following:

- $RPSN_{\text{bond1}} = 2,22\%$ $RPSN_{\text{loan1}} = 2,23\%$
- $RPSN_{\text{bond2}} = 2,22\%$ $RPSN_{\text{loan2}} = 2,98\%$
- $RPSN_{\text{bond3}} = 2,22\%$ $RPSN_{\text{loan3}} = 3,73\%$

At the base of calculation is clear that for municipality is always advantageous the financing through bank loan comparing issuing municipality bonds. But visible disadvantage is assessment only at one date, because if we use data at different date than:

Tab. 1.2.

Date	% Yield Prague Bond	% Yield PRIBOR	% margin	margin 0,5 %	margin 1,25 %	PRIBOR +0,5%	PRIBOR+ 1,25%	PRIBOR+ 2,0%
09.04.10	1,979	1,95	0,029	0,5	1,25	2,45	3,2	3,95
12.04.10	1,977	1,95	0,027	0,5	1,25	2,45	3,2	3,95
13.04.10	1,975	1,94	0,035	0,5	1,25	2,44	3,19	3,94
14.04.10	1,969	1,95	0,019	0,5	1,25	2,45	3,2	3,95
15.04.10	1,967	1,95	0,017	0,5	1,25	2,45	3,2	3,95

Source: Bloomberg, own

If we consequently use terminal data at 15.04.2010 from Tab. 1.2., when calculated margins are invariable then results are:

- $RPSN_{\text{bond1}} = 1,97\%$ $RPSN_{\text{loan1}} = 2,45\%$
- $RPSN_{\text{bond2}} = 1,97\%$ $RPSN_{\text{loan2}} = 3,20\%$
- $RPSN_{\text{bond3}} = 1,97\%$ $RPSN_{\text{loan3}} = 3,95\%$

Then definite result for municipality decision is financing through issuing municipality bonds in all considered cases again to bank loan financing. So absolutely inverse result comparing calculation case when used data 30.12.2011. Then it is clear that value of this method is minimal.

For valuable decision is clear that it is necessary not assess RPSN at particular date but as large as possible date set must be taken into account. Using date, that are represented graphically in Tab. 1.3. and Picture 1.1., data set from 8.4.2003 till 30.12.2011 and then like main parameters we use mean value of parameter during considered term and result would be following:

- $RPSN_{bond1} = 4,04\%$ $RPSN_{loan1} = 3,17\%$
- $RPSN_{bond2} = 4,04\%$ $RPSN_{loan2} = 3,92\%$
- $RPSN_{bond3} = 4,04\%$ $RPSN_{loan3} = 4,67\%$

Tab. 1.3

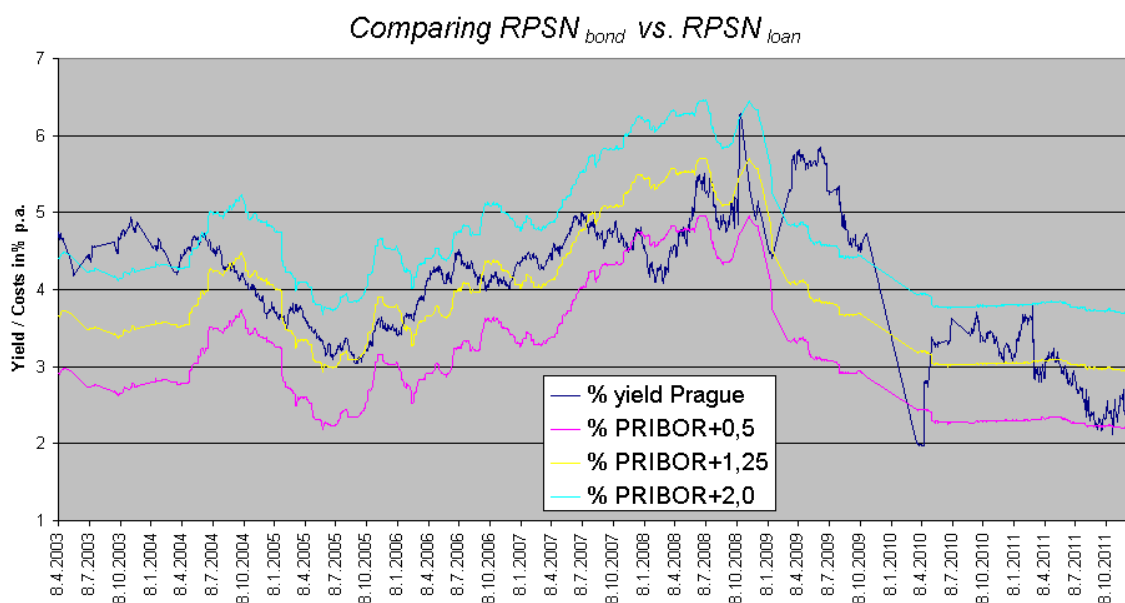
Considered term	% Yield		% margin	margin		PRIBOR +0,5%	PRIBOR +1,25%	PRIBOR+ 2,0%
	Prague Bond	% Yield PRIBOR		0,5 %	1,25 %			
	4,04	2,67	1,37	0,50	1,25	3,17	3,92	4,67

Source: Bloomberg, own

Then for municipalities num. 1 that are able touch loan margin around 0,5% p.a. the bank loan is proper way how to finance their project needs. Situation of municipalities num. 3, with margin around 2% p.a., is just opposite and way of financing through issuing of municipality bonds seems as only right.

Regarding municipality num. 2, loan margin around 1,25% p.a., its representatives have the most complicated task, because both variants should be evaluated. From the first sight it is not definitive which financial vehicle is proper one.

Picture. 1.1.



Source: Bloomberg, own

Conclusion

In current time municipality representatives decisions regarding proper way of financing their investment projects is relatively rigid. When hardly ever there is considered other option then

vanilla bank loan regardless potential advantageous of municipality bond issue (at present financial institutions are able manage bonds issues CZK 200 mil. And more).

Although sometimes both options are taken into account then if proper is based at calculations when data are tied at given date, in most cases at date firmly fixed in selection procedure, what could generate wrong results as follows from above.

Finally municipality representatives decisions should be, in first steps, based at valuations long term parameters, especially bank loan margins, that are accessible by current municipality and that could be empirically expected from former or pending loans.

And only then after this first analysis to start discuss details of chosen variant of investment project financing.

Literature

- [1] National academy of regional management, o.s., Financování rozvoje obce,
- [2] Jablonec nad Nisou 2009 – Professional article, accessible at <http://www.rozvojobci.cz/news/financovani-rozvoje-obce-souhrn>, 1 s
- [3] Kameníčková V., Cikler J., Hodnocení obcí podle jejich finanční schopnosti a kapitálových výdajů, v *Obec a finance*, č.4, 2008, str.26-27, ISSN 1211-4189
- [4] Tetřevová Liběna, Májovský Zdeněk, Daňové určení a prostorové aspekty financí v ČR, Pardubice, 2006 – Professional artikle in project WB-20-05 Suburbanizace – University Pardubice, 8 s
- [5] W. Bartley Hildreth, Ph.D, at al., *Municipal Finance Journal*, č. 2, 2009, str. 5, ISSN 0199-6134

**VYBRANÉ PROBLÉMY VE STRUKTUŘE ROZPOČTŮ OBCÍ
VZHLEDEM K JEJICH RELEVANTNÍM POTŘEBÁM****CHOSEN PROBLEMS IN MUNICIPAL BUDGET STRUCTURE IN
VIEW OF ITS RELEVANT NEEDS****ING. ONDŘEJ PETR****ING. VILÉM PAŘIL**

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00, Brno, Česká republika
E-mail: ondrej.petr@mail.muni.cz, vilem@mail.muni.cz*

Anotace

Následující článek si klade za cíl na základě analýzy vybraných rozpočtových kategorií na municipální úrovni, respektive paragrafů dle odvětvového členění veřejných rozpočtů užívaného v České republice, a analýz zachycujících charakteristiku mobility obyvatel vyjádřenou prostřednictvím jevu vyjížděky a údajích o věkové struktuře obyvatel sledovaných obcí, identifikovat vztahy mezi reálnými potřebami obyvatel obcí a jejich reflexi v obecních rozpočtech. Předmětem tohoto výzkumu je vzorek 187 obcí v okrese Brno – venkov (dle územní struktury k 31. 12. 2010). V případě dojížděky byla prokázána v podstatě průměrná korelace, která není dostatečně silná, nicméně vyjadřuje pozitivní a nezanedbatelný vztah s rozpočtovými výdaji do veřejné silniční dopravy v obcích. V druhém zkoumaném problému pak byla prokázána velmi silná korelace mezi výdaji do školních a mimoškolních aktivit dětí a mládeže se zastoupením věkové kategorie 0 - 14 let v obci.

Klíčová slova

Veřejné finance, veřejná služba, rozpočet obce, vyjížděka, věková struktura obyvatel

Annotation

The key objective of following article is to identify relations between real municipal citizen needs and its reflection in the municipal budget. This is based on analysis of chosen items respecting functional (or sectorial) budget classification, then on the analysis of citizens mobility expressed throughout commuting and finally on the data on population structure in chosen municipalities. Subject of this research is sample of 187 municipalities in district of „Brno – venkov“ in South Moravian region (according to territorial structure of 31st Dec 2010). In case of commuting there has been proved quiet average correlation, not completely unambiguous but still reflecting positive and considerable relation with municipal expenses on public road transportation systems. In the second analyzed case there has been verified very strong correlation between municipal expenses on in-school and out-of-school activities and number of population in the age of 0 to 14 years.

Key words

Public finance, public service, municipal budget, commuting, population age structure

JEL classification: R51

Úvod

Problematika přirozeného vývoje samosprávných celků a na něj navazujícího řízení či podpory regionálního rozvoje je v České republice již poměrně známa a je předmětem mnoha prací, odborných výzkumů i strategických debat odborného či politického charakteru. Většina výše zmíněných studií je zaměřena na základní stavební kameny tohoto procesu, kterými jsou přirozeně obce, jakožto základní územně samosprávné celky (či jednotky) podle zákona č. 128/2000 Sb. (o obcích). Fenomémem České republiky jsou malé obce (do dvou tisíc obyvatel), které se často potýkají s akutním nedostatkem zdrojů, a to míněno jak ve smyslu finančních prostředků, tak i ve smyslu např. lidských zdrojů (u nichž v malých obcích může být problémem kvalita i množství)¹. Tento článek se zabývá problematikou obcí ve spádové oblasti Brna, z nichž mnohé lze charakterizovat jako „malé obce“, kterými se (v ČR) zabývá mnoho autorů², ale přesto je vhodné podotknout, že struktura obcí je v České republice specifická a zahrnuje velké množství malých obcí, které představují velmi významnou část území, ale již méně významnou, nikoliv však nepodstatnou, část populace České republiky. Často právě malé obce ČR se z výše uvedených především rozpočtových důvodů potýkají s problémem zajištění kvalitních veřejných služeb pro svoje občany, přičemž na veřejnou službu (ač i samotná definice není zcela jednoznačná a je předmětem mnoha diskusí – viz Vítek, 2001) lze nahlížet v podstatě dvěma způsoby, a sice institucionálním (výstupy produkované institucemi veřejného sektoru) a funkčním, který zohledňuje obecně prospěšné aktivity bez ohledu na subjekt poskytovatele této činnosti (Vítek, 2001: 12). Veřejná služba z institucionálního pohledu je chápána jako druh služby, u které je konečným spotřebitelem veřejnost jako společenský subjekt (Ochrana, 2007: 8). Funkční přístup naproti tomu reflektuje skutečnost, že poskytování veřejné služby ve smyslu jejího financování je těžko identifikovatelný pojem determinovaný historickým vývojem a mnoha společenskými komponentami (Medved', Nemeč, Orviská, Zimková, 2005: 54). Na tomto místě je vhodné poznamenat, že veřejné služby mohou být poskytovány jako subjekty veřejného sektoru, tak i subjekty soukromého sektoru (Musgrave, Musgrave, 1994: 8), ale zpravidla bývají financovány z veřejných rozpočtů³. Přístup k veřejné službě v tomto článku bude z pohledu institucionálního zaměřen na obce jako základní samosprávné jednotky a z pohledu funkčního pak na oblast veřejné dopravy a jejího vztahu k mobilitě obyvatel obcí, a dále na strukturu obyvatel s důrazem na populační skupinu dětí mládeže ve věku 0 - 14 let ve vztahu k rozpočtovým výdajům obcí na školní i mimoškolní aktivity této věkové kategorie a její podpory z municipálních finančních zdrojů. Právě při naplňování potřeb obyvatel menších obcí lze na příkladu vyjížděky spatřovat z ekonomického pohledu určité tržní selhání, respektive tržní nedokonalost, která je obsahově přesnějším pojmem, neboť pouze konstatuje skutečnost, že ač je trh nejvhodnějším známým nástrojem, není prost určitých nedostatků

¹ Co se množství nedostatku týká, lze konstatovat, že u některých malých obcí dochází k situaci, kdy není možné najít více kandidátů na post starosty obce (někdy může být problematického k opětné kandidatuře motivovat či přesvědčit i kandidáta jediného). Co se problémů s kvalitou lidských zdrojů v menších obcích České republiky týká, není možné jednoznačně určit velikost (nebo spíše malost) obce jako původní důvod nedostatku kvalitních lidských zdrojů (alespoň ve svém počátku), ale je dobré zdůraznit, že právě velikost obce je důležitým faktorem ovlivňujícím možnosti kultivace místního managementu (tedy nejen starosty, ale i ostatních zastupitelů, či zaměstnanců úřadu), neboť právě malé obce se potýkají finančními problémy a často nemají dostatek prostředků na to, aby si mohly dovolit uvolněného starostu. Neuvolněný „starosta“ má pak samozřejmě i mnoho dalších „starostí“ než jen s vedením obce a nemá ani dostatek času na kultivaci svých manažerských schopností, pokud jimi přirozeně neoplyvá.

² Opluštilová (2005), Majerová (2008), Klusáček (2008).

³ Dle aktuální novely Zákona 137/2006 Sb. o veřejných zakázkách je za dotovaného zadavatele považován takový subjekt, který určitou zakázku hradí alespoň z 50 % z veřejných zdrojů, tato padesát procentní hranice tedy může být považována z hlediska legislativy za jednu z hraničních linií mezi soukromým a veřejným sektorem.

(Svoboda, 2007: 563), kdy díky slabým přirozeným dopravním návaznostem odlehlejších oblastí, může určitý potenciál faktoru práce zůstat nevyužit v důsledku jeho nedostatečného napojení na místa, kde by mohl být potenciálně využit.

Zatímco preindustriální etapa vývoje společnosti byla podle Anděla a Brzóska (2005) charakteristická nízkou prostorovou mobilitou obyvatel, v etapě industriální se naopak mobilita obyvatel zvyšovala v důsledku rozvoje sekundéru a procesu urbanizace. Postindustriální společnost, založená na terciéru, komunikaci a výměně informací, poskytuje prostor k hlubší integraci sídelního systému, která se o vysokou prostorovou mobilitu obyvatel opírá. V minulosti byl přesun obyvatel do města nezbytným předpokladem kvalitnějšího života. S růstem měst se však začaly objevovat různé doprovodné jevy, které způsobily změnu v preferencích lidí při volbě bydliště. Lze zmínit například zhoršující se stav životního prostředí, nedostatek volného prostoru, dopravní přetížení, hluk nebo kriminalitu. Lidé proto stále častěji zůstávají i v širším zázemí měst a nesou náklady dojíždění. Vyjíždka za prací se dle Binka a kol. (2007) týká cca 70 % obyvatel venkovských obcí. Ačkoli způsobuje výrazný odsun poptávky z obcí a další oslabení podnikatelských možností na venkově, pomáhá udržet menší sídla při životě. Dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatek pracovních příležitostí, nedostupnost či nízká úroveň některých služeb nebo odlehlost některých venkovských oblastí spojená se špatným stavem dopravní infrastruktury jsou dle Binka a kol. (2007) jedněmi z nejzávažnějších problémů venkovských obcí, které tvoří převážnou část zkoumaného souboru obcí. Denní vyjíždku z obce trvalého bydliště je možné brát jako faktor působící proti úpadku sídel, která by ve tvorbě pracovních příležitostí nedokázala obstát v konkurenci ekonomicky významnějších sídel. Rozvoj dopravy a prostorové mobility pracovní síly umožnil oddělení dvou ze základních funkcí sídel – obytné a ekonomické. Dle Binka a kol. (2007) tím výrazně přispěl k formování podoby sídelního a hospodářského systému a jejich efektivnímu fungování, když umožnil překonání prostoru a vytváření interakcí mezi jeho různými body. Jak uvádí Binek a kol. (2007), míra koncentrace obyvatelstva v prostoru je nižší než míra prostorové koncentrace pracovních příležitostí. Obrovský objem lidí tak denně překonává vzdálenost mezi obcí trvalého bydliště a obcí, v níž se nachází vhodné pracovní příležitosti. Ačkoli v poslední době docházelo k masivnímu rozvoji osobní automobilové dopravy, značná část dojíždějící pracovní síly stále využívá ke svým přesunům veřejnou hromadnou dopravu. Ta je samozřejmě důležitá i pro studenty dojíždějící do škol nebo pro seniory, u nichž na dopravní obslužnosti často závisí možnost dosažení zdravotnických zařízení, úřadů, obchodů a služeb. K celkové vyjíždce však zcela jistě největší měrou přispívá produktivní obyvatelstvo svými cestami do zaměstnání.

Obce mají v souvislosti se zajištěním dopravní obslužnosti svého území výdaje. Je-li brán v úvahu fakt, že obce mají ze zákona za povinnost pečovat o své území a rozvíjet jej, zodpovědné zastupitelstvo by mělo věnovat patřičnou pozornost i potřebám svých obyvatel, kteří i přes nutnost denního vyjíždění do zaměstnání chtějí v obci žít. Z tohoto pohledu je zajímavou otázkou, nakolik výdaje vynaložené obcemi na zajištění veřejné silniční dopravy odpovídají objemu denní vyjíždky z obcí do zaměstnání.

Údaje o dojíždce a vyjíždce do zaměstnání jsou v rámci sčítání lidu, domů a bytů zjišťovány od roku 1961. Dle Českého statistického úřadu (dále „ČSÚ“) poskytují tato data velmi cennou charakteristiku jedné ze sfér života společnosti v daném období. Vyjíždka do zaměstnání je reakcí na územní nesoulad bydliště a nabídky pracovních možností. Jedná se o

komplexní problém, ovlivněný sídelní strukturou, rozmístěním pracovních míst, dopravní infrastrukturou, demografickým vývojem, trhem s byty apod.⁴

Cíl a metody

Cílem článku je na příkladu okresu Brno-venkov (v územní struktuře roku 2010) analyzovat, zda existuje souvislost mezi výší relevantních výdajů obecních rozpočtů a počtem obyvatel denně vyjíždějících do zaměstnání (pro rok 2001), a dále počtem obyvatel věkové skupiny 0 - 14 let (2001 a 2010). Z výše uvedených cílů této analýzy pak vycházejí i formulace dvou odlišných tezí. První hypotéza tematicky reflektující problematiku vyjížděky obyvatel zní: „Při větší naléhavosti potřeby mobility obyvatel v obci vyjádřené vyjížděkou obyvatel je vynakládáno více prostředků z obecních rozpočtů na veřejnou silniční dopravu.“ Druhá hypotéza pak reflektuje problematiku podpory dětí a mládeže do čtrnácti let a říká, že „s vyšším počtem obyvatel ve věku 0 - 14 let vynakládají obce na zajištění vzdělání a volnočasového vyžití této věkové kategorie více prostředků z obecního rozpočtu“.

Při zpracování byla využita metoda analýzy sekundárních dat, přičemž stěžejní data v případě počtu obyvatel denně vyjíždějících do zaměstnání z místa trvalého bydliště a věkové struktury roku 2001 pochází z ČSÚ - Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Zdrojem dat o věkové struktuře obcí v roce 2010 je taktéž ČSÚ. Data o rozpočtech jednotlivých obcí byla čerpána z webových portálů Ministerstva financí ČR: ARISweb (pro rok 2001) a ÚFIS (pro rok 2010). Při zpracování byly využity metody analýzy a syntézy jako jedny ze základních metod tvorby odborných prací. Pro zachycení časového vývoje byla užita metoda historická. Při práci s odbornými prameny a další literaturou byla využita metoda deskriptivní a metoda komparace či analogie. Pro účely této studie byl použit vzorek 187 populačně i institucionálně různorodých obcí, který byl vymezen na základě územního hlediska současnými hranicemi okresu Brno-venkov.

Vzhledem k zaměření tohoto průzkumu bylo v případě údajů o výdajích obcí na jednotlivé oblasti využito odvětvového členění rozpočtové skladby zakotveného ve Vyhlášce Ministerstva financí ČR č. 323/2002 Sb. Při respektování odvětvové struktury pak byl pro problematiku dojížděky a vyjížděky (respektive mobilitu obyvatel v obcích) sledován paragraf „2221 - Provoz veřejné silniční dopravy“, kam patří dotace veřejné silniční dopravě (městské i meziměstské) či její přímé provozování, dále také činnosti autobusové dopravy a zahrnuje i dotace k zabezpečení územní dopravní obslužnosti, případně cenové dotace (např. zlevněné žakovské jízdné apod.)⁵. Z ekonomického pohledu mají výdaje do veřejné dopravy běžného i kapitálového charakteru vliv na kvalitu poskytování veřejné dopravy, jejíž komponentou je i rychlost přepravy, přičemž úspory času mají pozitivní vliv na tzv. mezní míru mobility výrobních zdrojů (v tomto případě hraje relevantní roli faktor práce), neboť významně přispívají k rozvoji územní dělby práce na různých hierarchických úrovních (Viturka, 2012).

⁴ [http://www.praha.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/EE0029FCA3/\\$File/412204u.pdf](http://www.praha.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/EE0029FCA3/$File/412204u.pdf) (Cit. 25. 4. 2012)

⁵ Paragraf 2221 je součástí skupiny 2 – Průmyslová a ostatní odvětví hospodářství, oddíl 22 – Doprava, pododdíl 221 – Silniční doprava a byl vybrán pro účely této analýzy z toho důvodu, že nejlépe z paragrafů oddílu 2 reflektuje aktivitu (myšleno finanční) a podporu ze strany veřejného sektoru vzhledem k reálným potřebám obyvatel v dané obci. Dalšími zde uvedenými pododdíly jsou vnitrozemská a námořní plavba, která je vzhledem k podmínkám ve zkoumaném okrese, ale i vzhledem k podmínkám v ČR nerelevantní, dále pak železniční doprava, která je řešena spíše na regionální úrovni a poslední kategorií jsou pozemní komunikace, kde ovšem obce financují pouze kategorii tzv. místních komunikací (dle § 2 zákona 13/1997 Sb. o pozemních komunikacích), zatímco mobilita obyvatelstva se odehrává na silničních komunikacích všech typů. Dalším problémem pak je, že silniční dopravní infrastruktura zabezpečuje i jiné funkce než jen mobilitu obyvatel, a to především nákladní přepravu, která je vzhledem k cílům tohoto článku nerelevantní.

V případě druhé části této analýzy, která se věnuje výdajům relevantním pro podporu dětí a mládeže do čtrnácti let věku byla opět respektována logika odvětvové struktury. Sledovány byly paragrafy ze skupiny „3 – Služby pro obyvatelstvo“ ze dvou relevantních oddílů, a sice „31 – Vzdělávání“ a „34 – Tělovýchova a zájmová činnost“. Z pohledu předmětu výzkumu, kterými jsou děti a mládež do 14 let věku lze tematicky rozklíčovat dvě komponenty tohoto typu výdajů, a to veškeré aktivity, které souvisejí se vzděláváním a školními aktivitami cílové skupiny (paragrafy – 3111, 3112, 3113, 3114, 3117, 3118, 3119, 3141, 3142, 3143, 3144 a 3146), a dále mimoškolní a zájmové aktivity (avšak pouze ty, u kterých lze jednoznačně prokázat, že vydané finanční prostředky z obecního rozpočtu byly zaměřeny na zmíněnou cílovou skupinu, tj. paragrafy – 3147 a 3421)⁶. Ve své podstatě jde o aktivity spojené s činnostmi mateřských a základních škol a se zájmovou činností dětí a mládeže.

Výsledky

Stěžejní text tohoto článku je rozdělen do dvou tematických částí, které odrážejí jednotlivé zkoumané jevy ve vztahu k obecnímu rozpočtu, a to denní vyjížďku obyvatel do zaměstnání z obce trvalého bydliště a věkovou strukturu obyvatel s důrazem na populační skupinu dětí a mládeže ve věku 0 - 14 let.

Dojížďka obyvatel jako faktor opodstatněnosti vynakládání municipálních výdajů do veřejné dopravy

V následující části bude pozornost zaměřena na problematiku mobility obyvatel obcí okresu Brno – venkov, přičemž pozornost bude zaměřena především na jev vyjížďky z obce. Základní charakteristiky o vyjížďce a výdajích do veřejné silniční dopravy ve sledovaném vzorku obcí ukazuje tabulka č. 1.

Tab. 1: Vybrané charakteristiky vyjížďky a výdajů obcí okresu Brno-venkov (2001)

Počet obyvatel	Počet vyjížďejících denně do zaměstnání celkem	Podíl vyjížďejících denně do zaměstnání z celkového počtu obyv. (%)	Běžné roční výdaje obcí na provoz veřejné silniční dopravy (Kč)	Průměrné roční výdaje obcí na provoz veřejné silniční dopravy na 1 vyjížďejícího denně do zaměstnání (Kč)	Podíl běžných výdajů obcí na veřejnou silniční dopravu na celkových běžných výdajích (%)
181 852	48 032	26,4	9 656 520	201	0,72

Zdroj: ČSÚ, ARISweb, ÚFIS, vlastní zpracování

Ve sledovaném území žilo v roce 2001 téměř 182 tisíc obyvatel, z nichž více než čtvrtina denně vyjížděla do zaměstnání do jiné obce, než byla obec trvalého bydliště. Obce okresu Brno-venkov vynaložily v rámci běžných výdajů v rozpočtovém roce 2001 na provoz veřejné silniční dopravy téměř 10 milionů Kč, přičemž výdaje v přepočtu na jednoho vyjížďejícího činily průměrně cca 200 Kč ročně. Běžné výdaje obcí na provoz veřejné silniční dopravy představovaly pouze 0,72 % celkových běžných výdajů obcí. Závislost výše běžných ročních výdajů obecního rozpočtu na provoz veřejné silniční dopravy na počtu vyjížďejících denně do zaměstnání z obce trvalého bydliště byla na souboru obcí okresu Brno-venkov zkoumána

⁶ V případě školních aktivit jde o následující kategorie 3111 – předškolní zařízení, tedy mateřské školy, 3112 – speciální předškolní zařízení, 3113 – základní školy, 3114 – speciální základní školy, 3117 – první stupeň základních škol, 3118 – druhý stupeň základních škol, 3119 – ostatní záležitosti předškolního vzdělávání, 3141 – školní stravování při předškolním a základním vzdělávání, 3142 – ostatní školní stravování, 3143 – školní družiny a kluby, 3144 – školy v přírodě a 3146 – zařízení výchovného poradenství a preventivně výchovné péče.

prostřednictvím jednoduché korelační analýzy. Koeficient korelace dosáhl hodnoty 0,54, z čehož nelze učinit jednoznačné závěry. Z výsledku je zřejmé, že určitá pozitivní závislost obou sledovaných veličin existuje, nicméně nelze prohlásit, že s rostoucím objemem denní vyjížďky do zaměstnání roste objem běžných výdajů obecního rozpočtu na provoz veřejné silniční dopravy. Tato přímá úměra je v rámci zkoumaného souboru obcí narušena příliš mnoha výjimkami.

V následující tabulce č. 2 jsou znázorněna data o vyjížďce a výdajích na veřejnou silniční dopravu syntetizující data za jednotlivé obce do správních obvodů obcí s rozšířenou působností patřící do okresu Brno – venkov. V tomto případě koeficient korelace za jednotlivé oblasti regionů ORP dosahuje hodnoty 0,94. Nicméně je nutné podotknout, že vzorek těchto hodnot nemá dostatečný rozsah k využití korelačního koeficientu, i přesto je tímto zobrazen určitý korespondující vývoj.

Tab. 2: Denní vyjížďka obyvatel a běžné výdaje obcí do veřejné silniční dopravy dle správních obvodů ORP (2001)

ORP	Denní vyjížďka v obcích ORP celkem	Výdaje obce na veřejnou silniční dopravu (v tis. Kč.)
Ivančice	4 888	476
Kuřim	4 348	813
Pohořelice	2 811	72
Rosice	5 751	354
Šlapanice	15 310	5 973
Tišnov	7 073	1 203
Židlochovice	7 851	765

Zdroj: ČSÚ, ARISweb, ÚFIS, vlastní zpracování

Podpora aktivit mládeže v obci a její zastoupení v populační struktuře

Následující část se věnuje problematice vynakládání veřejné finanční podpory na municipální úrovni do školních i mimoškolních aktivit cílové skupiny, kterou jsou děti a mládež do čtrnácti let věku.

Tab. 3: Výdaje obcí okresu Brno-venkov na školní a mimoškolní aktivity (2001 a 2010)

Rok	Běžné výdaje celkem (Kč)	Běžné výdaje (% z rozpočtu)	Celkové výdaje (% z rozpočtu)	Běžné výdaje (% ze služeb)	Celkové výdaje (% ze služeb)	Počet obyvatel ve věku 0 - 14 let	Podíl obyvatel ve věku 0 - 14 let (%)
2001	337 249 700	18,21	13,03	40,88	32,16	30 317	16,7
2010	299 873 540	16,91	12,00	30,70	28,98	31 750	15,6

Zdroj: ČSÚ, ARISweb, ÚFIS, vlastní zpracování

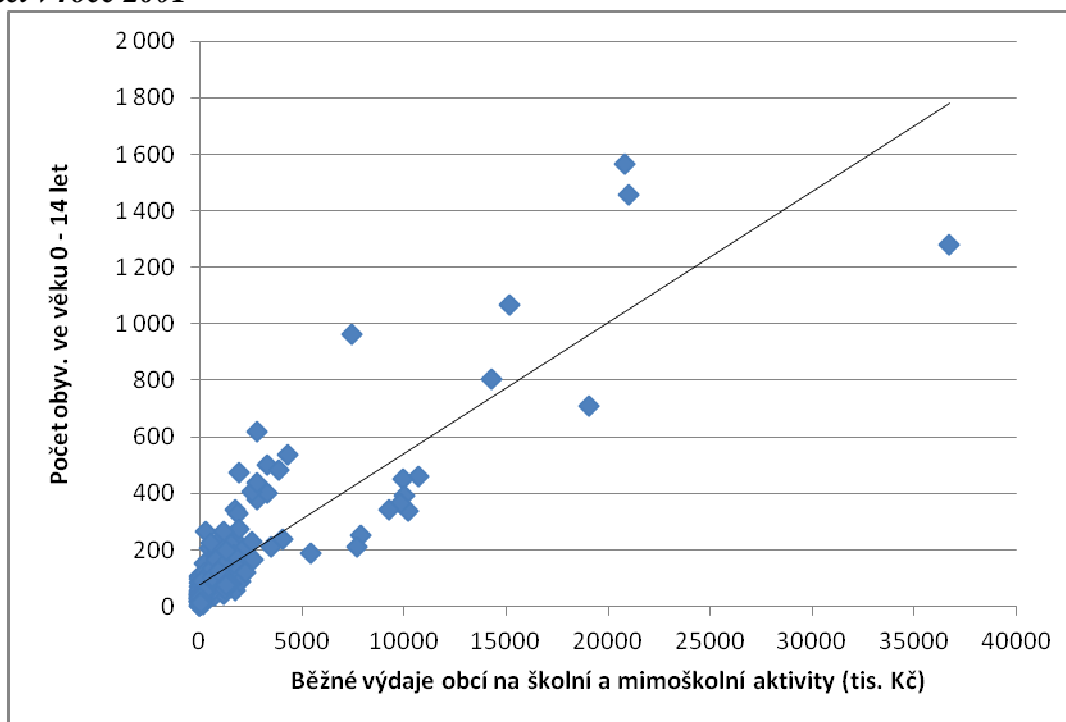
Mezi lety 2001 a 2010 běžné výdaje obcí na školní a mimoškolní aktivity mládeže klesly, jak absolutně (téměř o 40 milionů Kč), tak i relativně ve vztahu k rozpočtům obcí. Počet obyvatel ve věkové skupině 0 - 14 let sice absolutně vzrostl, její relativní význam ve vztahu ke zbývajícím hlavním věkovým skupinám nicméně klesl o více než procento, což vyplývá z povahy okresu Brno-venkov, který se celý čím dál více stává zázemím Brna a získává značné množství obyvatel produktivního i poproduktivního věku (mezi lety 2001 a 2010 získal okres Brno-venkov dle ČSÚ více než 21 tisíc obyvatel). Zatímco v roce 2001 obce

okresu Brno-venkov průměrně v rámci svých běžných výdajů na školní a mimoškolní aktivity vynaložily na jednoho obyvatele ve věku 0 - 14 let 11 124 Kč, v roce 2010 to bylo jenom 9 445 Kč, tedy skoro o 1 700 Kč méně.

Z metodického hlediska je nutné uvést velmi obtížně odstranitelný problém s vykazováním výdajů především do školních aktivit, kde dochází i při striktním dodržování odvětvového členění rozpočtu u výše uvedených paragrafů k situaci, kdy obce nedisponující základní školou kompenzují obcím ve svém okolí, které základní školou disponují, náklady na žáky, kteří do dané obce do školy dojíždějí a tyto finanční prostředky pak účtují do příslušných výdajových paragrafů. Nicméně obcím disponujícím základní školou se o tyto prostředky navýší rozpočet a na straně výdajů jsou opět proúčtovány v příslušných odvětvových paragrafech. Tím dochází k určitým duplicitám, které nelze odstranit běžně užívanou konsolidací obecních rozpočtů a které by musely být odstraněny na základě údajů z jednotlivých škol o místě bydliště jejich žáků, případně na základě údajů poskytnutých obcemi, které by ovšem musely mít detailnější charakter, než lze v současnosti získat ze zdrojových webových portálů Ministerstva financí ČR. Na druhou stranu je však také vhodné podotknout, že ve sledovaném okrese Brno – venkov, existuje nezanedbatelný předpoklad, že řada žáků ze spádové oblasti Brna dojíždí právě do brněnských škol, což snižuje váhu zmíněného problému, neboť Brno do sledovaného vzorku není zahrnuto. Dalším souvisejícím aspektem pro účely komparativní analýzy mezi jednotlivými obcemi je pak skutečnost, že k tomuto zkreslení dochází v určité míře u všech obcí, z čehož vyplývá, že celý vzorek podléhá určitému obdobnému zkreslení, a tedy pro účely komparace je tato metodika postačující.

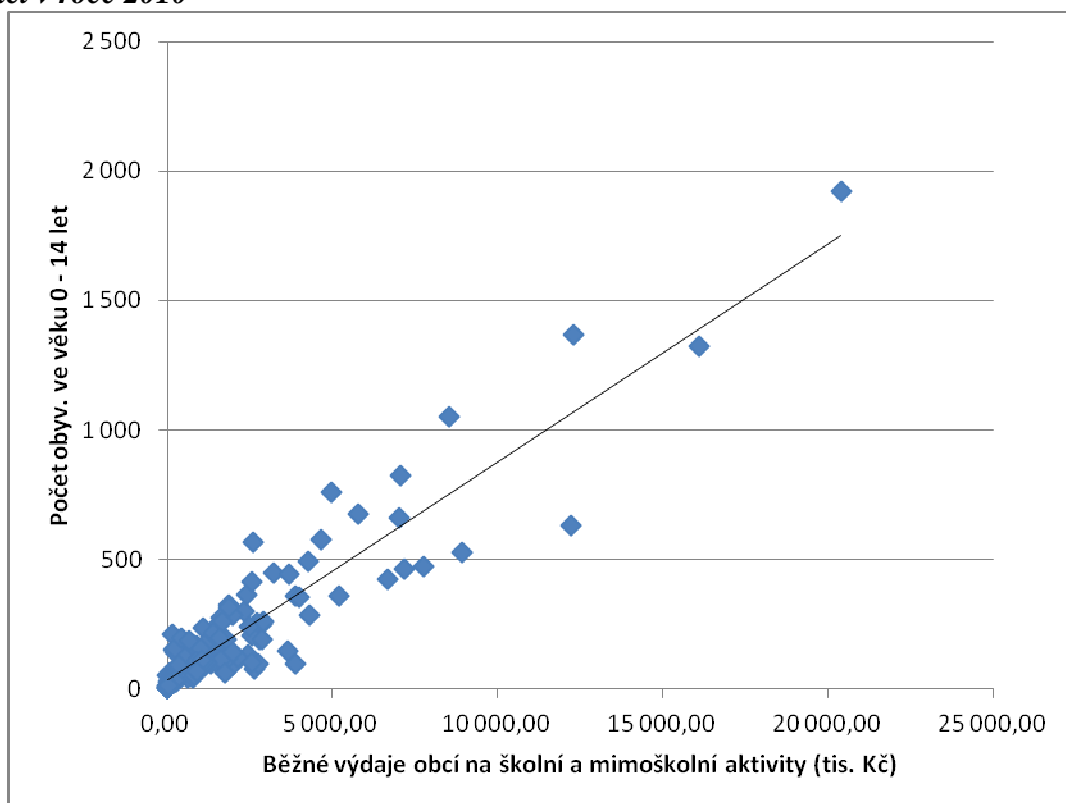
I přes zmíněné zkreslení lze závislost mezi výší běžných výdajů obcí na školní a mimoškolní aktivity a počtem obyvatel ve věku 0 - 14 let hodnotit jako jednoznačně pozitivní (viz následující dva grafy). V roce 2001 dosáhl koeficient korelace mezi běžnými výdaji obecních rozpočtů na školní a mimoškolní aktivity dětí a mládeže a počtem obyvatel ve věku 0 - 14 let vysoké hodnoty 0,87. V případě dat pro rok 2010 pozitivní závislost mezi veličinami ještě zesílila a hodnota koeficientu vzrostla až na 0,93.

Graf 1: Vztah výdajů obcí do školních a mimoškolních aktivit s početností věkové skupiny 0 - 14 let v roce 2001



Zdroj: ČSÚ, ARISweb, ÚFIS, vlastní zpracování

Graf 2: Vztah výdajů obcí do školních a mimoškolních aktivit s početností věkové skupiny 0 - 14 let v roce 2010



Zdroj: ČSÚ, ARISweb, ÚFIS, vlastní zpracování

Také zde samozřejmě existují výjimky, které jsou dobře patrné z regresních přímk, zachycujících závislost mezi sledovanými veličinami. Ilustrativní přehled některých výjimek, kdy se za srovnatelného počtu mladistvých zcela liší výše výdajů a naopak, je uveden v tabulce níže. V některých případech pravděpodobně hraje zásadní roli dostupnost Brna ve vztahu ke kvalitě a kapacitě vzdělávacích zařízení v obcích vzhledem k potřebám jejich obyvatel. Horší variantou by bylo, kdyby některé obce investovaly do vzdělání a volného času mládeže o tolik méně prostředků než jiné obce se srovnatelným počtem mladistvých z titulu podcenění významu financování této velmi podstatné sféry lidského života.

Tab. 4: Vybrané výjimky z pozitivní závislosti mezi běžnými výdaji obcí na školní a mimoškolní aktivity a počtem obyvatel ve věku 0 - 14 let (2001)

Název obce	Počet obyvatel ve věku 0 - 14 let	Běžné výdaje na školní a mimoškolní aktivity (mil. Kč)
Dolní Kounice	462	10,679
Hrušovany u Brna	472	1,921
Říčany	266	0,260
Lomnice	252	7,909
Pozořice	336	10,225
Blučina	342	1,722
Tvarožná	211	3,468
Újezd u Brna	502	3,322
Blažovice	209	7,683
Šlapanice	963	7,419
Pohořelice	708	19,054
Ivančice	1566	20,799

Zdroj: ČSÚ, ARISweb, ÚFIS, vlastní zpracování

Tab. 5: Vybrané výjimky z pozitivní závislosti mezi běžnými výdaji obcí na školní a mimoškolní aktivity a počtem obyvatel ve věku 0 - 14 let (2010)

Název obce	Počet obyvatel ve věku 0 - 14 let	Běžné výdaje na školní a mimoškolní aktivity (mil. Kč)
Mokrý-Horákov	424	6,680
Střelice	413	2,564
Velatice	99	0,969
Zakřany	99	3,889
Pohořelice	633	12,225
Oslavany	674	5,778
Ketkovice	79	2,636
Hrušovany u Brna	569	2,582
Pohořelice	633	12,225
Ivančice	1368	12,300
Deblín	148	3,661
Zastávka	443	3,700

Zdroj: ČSÚ, ARISweb, ÚFIS, vlastní zpracování

Závěr

První hypotéza že: „při větší naléhavosti potřeby mobility obyvatel v obci vyjádřené vyjížděnou obyvatel je vynakládáno více prostředků z obecních rozpočtů na veřejnou silniční dopravu“ tedy nebyla jednoznačně prokázána. Z výše uvedených skutečností plyne, že obce okresu Brno-venkov nepřizpůsobují běžné výdaje na provoz veřejné silniční dopravy v dostatečné míře objemu denní vyjížděky do zaměstnání, čímž mohou vstoupit do utváření rovnováhy sídelního a hospodářského systému (resp. je mohou narušit svojí pasivitou). Obce si musí uvědomovat, že je to často pouze fungující denní vyjížděka do zaměstnání (svým

způsobem suplující neschopnost obce zajistit v rámci její hospodářské funkce dostatek pracovních příležitostí pro její obyvatele), která udržuje při životě jejich obytnou funkci. Problém adekvátnosti rozpočtových výdajů na provoz veřejné silniční dopravy je třeba citlivě uchopit. Často se pravděpodobně stává, že obce pod tlakem jiných potřeb nenachází na tuto oblast odpovídající objem prostředků. Je nutné zdůraznit, že se jedná pouze o modelový příklad nalezení závislosti mezi dvěma veličinami, které jsou v realitě ovlivněné a zkreslené mnoha faktory. Do denní vyjížděky do zaměstnání se např. zahrnují i cesty realizované prostřednictvím osobní automobilové dopravy, jejíž intenzita bude v každé obci trochu jiná v závislosti na řadě dalších faktorů – vzdálenosti od centra, dopravní dostupnosti, a ve výsledku tedy i časové a finanční náročnosti individuálního dojíždění.

Druhá hypotéza, že „s vyšším počtem obyvatel ve věku 0 - 14 let vynakládají obce na zajištění vzdělání a volnočasového vyžití této věkové kategorie více prostředků z obecního rozpočtu“ byla jednoznačně potvrzena a co se týče běžných rozpočtových výdajů na školní a mimoškolní aktivity mládeže, na základě provedené korelační analýzy je možné říci, že obce okresu Brno-venkov vynakládají prostředky ve výši, která je adekvátní reálným potřebám jejich obyvatel, přičemž schopnost obcí financovat odpovídajícím způsobem tuto oblast mezi lety 2001 a 2010 ještě mírně vzrostla.

Literatura

- [1] ANDĚL, J., BRZÓSKA, M. (2005): Změny geografického prostředí periferní oblasti ústeckého Krušnohoří. In: Problémy periferních oblastí. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha. s. 118-122.
- [2] BINEK, J., GALVASOVÁ, I., HALÁSEK, D., KUNC, J., ŘEHÁK, S., SEIDENGLANZ, D., TOUŠEK, V., VĚŽNÍK, A. (2007): Venkovský prostor a jeho oživení. Brno, 1. vyd., 140 s.
- [3] KLUSÁČEK, P. (2008): Problematika malých obcí v České republice s ohledem na chod a efektivitu správy. Brno: Masarykova univerzita, 2008.
- [4] MAJEROVÁ, V. a kol. (2009): Český venkov 2008: Proměny venkova. 1. vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2009. ISBN 978-80-213-1911-0.
- [5] MEDVEĎ, J., NEMEC, J., ORVISKÁ, M., ZIMKOVÁ, E. (2005): Verejné finance, SPRINT, Bratislava, ISBN 80-89085-32-2.
- [6] MUSGRAVE, R., MUSGRAVE, P. (1994): Veřejné finance v teorii a praxi, Management press, Prague. ISBN 80-85603-76-4.
- [7] OCHRANA, F., ŠUMPÍKOVÁ, M., PAVEL, J., NEMEC, J. a kol. (2007): Efektivnost zabezpečování vybraných veřejných služeb na úrovni obcí, VŠE, Oeconomica, Prague. ISBN 978-80-245-1259.
- [8] OPLUŠTILOVÁ, I. (2005): Malé obce Jihomoravského kraje - zaměřeno na okres Břeclav. V Aktuálne problémy rozvoja vidieka SR. Nitra : Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied, 2005. ISBN 80-89162-17-7, 6 s.
- [9] SVOBODA, F. (2007): Za obzor neoklasické ekonomie: Cesta k principům nové institucionální ekonomie in: Politická ekonomie, Praha, Vysoká škola ekonomická. ISSN 0032-3233, 2007, vol. 55, no. 4, s. 561-579.
- [10] VITURKA, M., TONEV P., PAŘIL, V. (2012): Hodnocení účelnosti projektů výstavby dopravní infrastruktury (případová studie dálnic a rychlostních silnic České republiky) in: Urbanismus a územní rozvoj, Brno, Ústav územního rozvoje, 2012, no. 2 (v tisku).
- [11] Český statistický úřad: Počet a věkové složení obyvatel v obcích Jihomoravského kraje. Dostupné na webových stránkách Českého statistického úřadu na adrese:

http://czso.cz/xb/redakce.nsf/i/pocet_a_vekove_slozeni_obyvatel_v_obcich_jihomoravskeho_kraje_

- [12] Český statistický úřad: Sčítání lidu, domů a bytů 2001;
- [13] Český statistický úřad: Metodický úvod k dojížděci. Dostupné na:
[http://www.praha.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/EE0029FCA3/\\$File/412204u.pdf](http://www.praha.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/EE0029FCA3/$File/412204u.pdf)
- [14] Portál Ministerstva financí ČR, ARISweb, sdružující informace o veřejných rozpočtech v období od roku 2001 do roku 2009, dostupný na: <http://wwwinfo.mfcr.cz/aris/>;
- [15] Portál Ministerstva financí ČR, ÚFIS, sdružující informace o veřejných rozpočtech v období od roku 2010 do roku 2011, dostupný na: <http://wwwinfo.mfcr.cz/ufis/>.

Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod



Evropská unie
Evropský fond pro regionální rozvoj
Investice do vaší budoucnosti

www.jihovychod.cz



REGIONÁLNÍ OPERAČNÍ PROGRAM JIHOVÝCHOD

Regionální operační program NUTS 2 Jihovýchod (ROP Jihovýchod) je určen pro investiční projekty v oblasti dopravní infrastruktury, cestovního ruchu a rozvoje měst a venkova v Jihomoravském kraji a kraji Vysočina. Má pro programové období 2007–2013 k dispozici přibližně 704 mil. eur z Evropského fondu pro regionální rozvoj, tj. přibližně 17 miliard korun.

Cílem ROP Jihovýchod je podporovat růst konkurenceschopnosti a prosperity regionu při zvyšování kvality života obyvatel. Program má tři prioritní osy: dostupnost dopravy (49 % z celkového objemu financí), rozvoj udržitelného cestovního ruchu (19 % z celkového objemu financí) a udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel (28,6 % z celkového objemu financí). Zbývající 3,4 % jsou určena pro technickou pomoc na řízení programu, publicitu a absorpční kapacitu.

Projekty mohou připravovat kraje, obce, svazky obcí, organizace zřizované nebo zakládáné kraji či obcemi, v oblasti cestovního ruchu i právnické osoby s účastí samosprávy, nestátní neziskové organizace, malí a střední podnikatelé a v prioritní ose věnované rozvoji měst a venkovských sídel navíc vzdělávací instituce.

K dnešnímu dni již příjemci podpory z Regionálního operačního programu Jihovýchod využili více než 10,5 miliardy korun dotací. V Jihomoravském kraji a na Vysočině je k tomuto datu podpořeno 620 projektů, z nichž 441 bylo již dokončeno. Schváleny jsou dotace ve výši 15 miliard korun, což je 75 procent alokace evropského podílu programu.

Prioritní osa 1: Dostupnost dopravy

Dopravní dostupnost, obslužnost a infrastruktura jsou hlavními tématy první prioritní osy ROP Jihovýchod. Program vyčlenil do této oblasti 8,5 miliardy korun, tj. 49 procent celkového rozpočtu ROP Jihovýchod pro programové období 2007–2013.

Největší finanční objem putoval na modernizaci silnic druhé a třetí třídy, mostů, obchvatů, dále na výstavbu terminálů veřejné hromadné dopravy, nákupy tramvají, trolejbusů a autobusů pro městskou a příměstskou dopravu a výstavbu cyklostezek.

Aktivní kontinuální výzvy umožňují předkládat žádosti o dotaci v oblasti dopravní infrastruktury.

Prioritní osa 2: Rozvoj udržitelného cestovního ruchu

Pro cestovní ruch počítá ROP Jihovýchod do roku 2013 s dotacemi v celkové výši 3,2 miliardy korun, což představuje 19 procent celkového rozpočtu ROP Jihovýchod.

Oblast infrastruktury pro cestovní ruch podporuje například projekty výstavby kongresových a lázeňských center, sportovně rekreačních objektů, ubytovacích zařízení a turistických center. Důraz je kladen také na zpřístupnění památek veřejnosti, obnovu skanzenů a výstavbu turistických tras, naučných stezek, hipostezeček a stezek pro pěší, lyžaře i cyklisty.

K prioritám rozvoje cestovního ruchu na jižní Moravě patří lázeňství. Představuje jednu z nejvýznamnějších možností, jak prodloužit pobyt návštěvníků v regionu a také jak vytvořit nová pracovní místa.

Stranou nezůstávají ani služby v cestovním ruchu, podpora marketingových a informačních kampaní, propagace turistických atrakcí i výjimečných tradičních kulturních akcí v regionu.

Prioritní osa 3: Udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel

Pro rozvoj měst a obcí Jihomoravského kraje a Vysočiny jsou k dispozici dotace ROP Jihovýchod ve výši 4,9 miliardy korun, tj. 28,6 procent celkového rozpočtu programu pro rozpočtové období Evropské unie 2007–2013.

Obce a sdružení obcí jsou neaktivnějšími subjekty v rámci ROP Jihovýchod. Předložily 60 procent všech projektů žádajících o dotace a na schválených projektech mají 48procentní podíl. Nejvíce obce žádají o dotace na modernizaci veřejných prostranství, dále na infrastrukturu pro volný čas, školská a zdravotnická zařízení. Obce jsou úspěšné i v jiných oblastech podpory. Například krajská města získala prostředky na nákup drážních vozidel městské hromadné dopravy. Obce čerpají dotace také na výstavbu či modernizaci dopravních terminálů, cyklostezek a na podporu cestovního ruchu.

Kontinuální výzvy jsou otevřené pro projekty integrovaných plánů rozvoje měst Brna a Jihlavy a v oblasti veřejných služeb regionálního významu.

Prioritní osa 4: Technická pomoc

Tato prioritní osa slouží k finančnímu zajištění aktivit spojených s řízením programu, výběrem projektů, monitoringem projektů a programu, zpracováním studií a analýz, s propagací programu, s poskytováním asistence a metodické pomoci potenciálním předkladatelům projektů, s přípravou a realizací projektů vzdělávacích programů apod. Z fondů EU je pro tuto prioritní osu vyčleněno 23 mil. eur.

Kontaktní údaje:

Úřad Regionální rady regionu soudržnosti Jihovýchod
Kounicova 13
602 00 Brno
www.jihovychod.cz, info@jihovychod.cz

Regionální pracoviště Jihlava:
Odbor implementace projektů Jihlava
Žižkova 89
586 01 Jihlava

Partneři Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity
Partners of the Faculty of Economics and Administration Masaryk University

Strategický partner / Strategic partner



Hlavní partneři fakulty / Main partners



Významní partneři fakulty / Important partners



Partneři fakulty / Partners



EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
Katedra regionální ekonomie a správy

doc. RNDr. Milan Víturka, CSc.
vedoucí katedry

XV. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH

Editori: Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.
Ing. Vladimír Žítek, Ph.D.

EDIČNÍ RADA:

doc. PhDr. Růžena Lukášová, CSc.; Prof. Ing. Ladislav Blažek, CSc.;
Ing. Eva Hýblová, Ph.D.; RNDr. Jaroslav Maryáš, CSc.;
Ing. Martin Kvizda, Ph.D.; PhDr. Jaroslav Nekuda;
Ing. Daniel Němec, Ph.D.; Ing. Vladimír Hyánek, Ph.D.

Vydala Masarykova univerzita roku 2012

1. vydání, 2012, náklad 150 kusů CD-ROM

ISBN 978-80-210-5875-0

muni
PRESS